SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA
RAZRED ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE
CLASSIS I: HISTORIA ET SOCIOLOGIA
SEKCIJA ZA ARHEOLOGIJO
SECTIO ARCHAEOLOGICA

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

XVII

LJUBLJANA
1966

ARHEOLOŠKI VESTNIK — ACTA ARCHAEOLOGICA
Glasilo Arheološke sekcije

Uredili:
dr. Srečko Brodar, dr. Stane Gabrovec, dr. Jože Kastelic,
dr. Josip Klemenc, dr. Francè Stelè

Odgovorni urednik:
dr. Srečko Brodar

Natisnilo ČP »Delo« — obrat Triglavska tiskarna v Ljubljani

Arheološki vestnik izhaja enkrat na leto. Rokopisi morajo biti pisani s strojem, s presledkom med vrstami. Risbe izdelane v tušu. Na slikah in risbah mora biti podana vsebina. Povzetek naj obsega 1/10 vsebine članka

Redakcija: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Sekcija za arheologijo. Poštni predal 323-VI, Ljubljana, Jugoslavija

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA
RAZRED ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE
CLASSIS I: HISTORIA ET SOCIOLOGIA
SEKCIJA ZA ARHEOLOGIJO
SECTIO ARCHAEOLOGICA

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

XVII

LJUBLJANA
1966

102469
+

102469

PO 486/1968

SPREJETO NA SEJI RAZREDA ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE
SLOVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI
DNE 25. JANUARJA 1966
IN NA SEJI PREDSEDSTVA
DNE 26. JANUARJA 1966

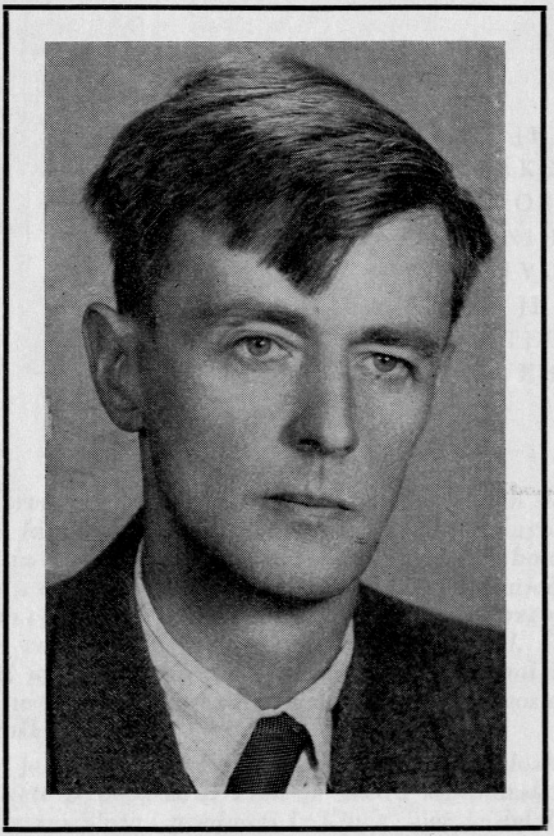

Arheološki vestnik — Glasilo Inštituta za arheologijo

Izdala — Slovenska akademija znanosti in umetnosti

Natisk odobrila — Razred za zgodovinske in družbene vede Slovenske akademije znanosti in umetnosti na seji dne 20. decembra 1979 ter Predsedstvo Slovenske akademije znanosti in umetnosti na seji dne 17. januarja 1980

Odgovorni urednik — Bogo Grafenauer

Uredil — Jaroslav Šašel

Tehnični urednik — Franeš Leben

Uredniški odbor — Mitja Brodar, [illegible] Kastelic, Peter Petru

Za vsebino odgovarjajo — avtorji člankov in urednikov

Natisnjeno — s podporo Raziskovalne skupnosti Slovenije in Republiške skupnosti za ceste SR Slovenije

V ZNANSTVENEM SVETU JE TEŽKO ODJEKNILA VEST O NEPRIČAKOVANI SMRTI PROFESORJA DR. JOSIPA KOROŠCA. UMRL JE SREDI DELA IN ŠTEVILNIH ZNANSTVENIH NAČRTOV. UREDNIŠTVO ARHEOLOŠKEGA VESTNIKA, KI MU JE BIL PROFESOR KOROŠEC USTANOVITELJ, POSVEČA TA LETNIK REVIJE NJEGOVEMU SPOMINU.

Dr. Josip Korošec, redni profesor za prazgodovinsko in slovansko arheologijo filozofske fakultete v Ljubljani in dopisni član Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti v Zagrebu, je umrl za težko boleznijo v sedeminpetdesetem letu dne 11. marca 1966 v Ljubljani. Kljubujoč že dolgo časa bolezni, je vestno opravljal svoje dolžnosti vseučiliškega vzgojitelja in znanstvenika vse do zadnjega, dokler ni popolnoma omagal. Smrt uglednega znanstvenika, ki je bil v stalni zvezi z mnogimi domačimi in inozemskimi strokovnjaki in ustanovami, je bridko iznenadila ves jugoslovanski in tudi evropski arheološki svet.

Znanstveno je pričel delati že kot asistent arheološkega seminarja filozofske fakultete v Beogradu. Tam je uredil seminarsko zbirko starin in jo izpopolnil z značilnimi predmeti iz Vinče, kjer je delal pod vodstvom prof. Vasića. Diplomiral je 22. aprila 1936. V Pragi se je specializiral v prazgodovinski arheologiji in je posebno mnogo praktično delal v tamkajšnjih laboratorijih. Leta 1939 je promoviral na Karlovi univerzi za doktorja arheologije na podlagi disertacije Ljubljansko barje. *Znanje si je izpopolnil tudi v Münchnu. Takoj nato je nastopil službo kot kustos Zemaljskega muzeja v Sarajevu. Tu ga je zatekla zadnja vojna in je prišel v nemško vojno ujetništvo. Po povratku je služboval v Sarajevu še do leta 1943, ko so ga iz političnih razlogov odpustili. Znova je prevzel mesto kustosa v Zemaljskem muzeju v Sarajevu po osvoboditvi in ostal tam do konca leta 1945. Tedaj je odšel v Ptuj v mestni Ferkov muzej in tu pričel intenzivno terensko in znanstveno delati. Pri Mohorjevi družbi je izdal svoje prvo slovensko znanstveno delo* Staroslovanska grobišča v severni Sloveniji (1947). *Na Ptujskem gradu je nadaljeval in dokončal Skrabarjevo izkopavanje slovanskega grobišča in tamkaj ugotovil tudi halštatsko naselbino. Prvo poročilo o slovan-*

skem grobišču na Ptujskem gradu je objavila SAZU v Ljubljani leta 1947. Za izrednega profesorja prazgodovinske in staroslovanske arheologije so ga poklicali aprila 1947 na filozofsko fakulteto v Ljubljani; leta 1951 je postal tam redni profesor.

Na njegovo iniciativo je SAZU ustanovila arheološko sekcijo, katere predstojnik je bil pokojni profesor Korošec deset let. V sekcijskih prostorih, ki jih je preuredil v laboratorije, je vzgajal mlade slušatelje za praktično in znanstveno arheološko delo. Pritegnil jih je tudi k sodelovanju pri arheoloških izkopavanjih v Ptuju, Turnišču pri Ptuju, na dvorišču SAZU v Ljubljani, Blatni Brezovici, na Igu na Ljubljanskem barju ter v Danilu pri Šibeniku, Predjami, Drulovki pri Kranju itd. Pomagal je pri terenskih izkopavanjih v Makedoniji in drugod. Poskrbel je, da so mnogi njegovi slušatelji dobili inozemske štipendije. Pri prof. Korošču je doktoriralo osem arheologov iz Slovenije in drugih republik iz prazgodovinske in staroslovanske arheologije.

Junija 1948 je postal dopisni član Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti v Zagrebu; decembra 1953 pa dopisni član nemškega arheološkega inštituta. Leta 1956 je bil med člani ustanovitelji sveta za mednarodno slovansko arheologijo v Krakovu.

V študijskem letu 1953/1954 je postal dekan filozofske fakultete v Ljubljani in je istočasno predaval staroslovansko in prazgodovinsko arheologijo v Zagrebu. Na filozofski fakulteti v Ljubljani je pričel leta 1950 izdajati Arheološki vestnik. Naslednje leto je prevzela izdajanje vestnika Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Prvih deset letnikov je tudi sam uredil. Napisal je mnogo pomembnih člankov in razprav v Arheološkem vestniku in Zgodovinskem časopisu v Ljubljani, sodeloval pa tudi pri pomembnih znanstvenih publikacijah Jugoslavije. Tako je ostal zvest sodelavec revije Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, kjer so objavili njegove prve članke že leta 1940. Članke in razprave je priobčeval v Radu vojvođanskih muzeja v Novem Sadu, Letopisu in Zborniku Matice Srpske v Novem Sadu, Glasniku skopskog naučnog društva v Skopju, Vjesniku za historiju i arheologiju dalmatinsku v Splitu, Hrvatskih starinah v Splitu, Enciklopediji likovnih umetnosti ter Enciklopediji Jugoslavije itd. Sodeloval je pri enciklopedijskem delu Glossarium Archaeologicum v Varšavi, ki ga izdaja Union internationale des sciences pré- et protohistoriques. Sodeloval pa je prav tako tudi pri Eisnerjevi enciklopediji. Pri arheološkem oddelku filozofske fakultete v Ljubljani je pričel izdajati važnejše arheološke razprave, tako npr. Drulovka, Danilo in danilska kultura, Neolitski in eneolitski problemi v okolici Križevcev in druge.

Sklad Borisa Kidriča je financiral njegova raziskovanja in publikacijo Neolit in eneolit Slovenije. Značilne so njegove kritike arheoloških del domačih in inozemskih avtorjev. Že od drugega letnika dalje je sodeloval pri časopisu Argo s pomembnimi recenzijami. Skoraj vsi arheološki zborniki od Kazarovega do Kostrzewskega so prinesli njegove prispevke v čast slavljencem. Tragično preminulemu mlajšemu kolegu Lahtovu, ki je pri njem promoviral, je pripravil za tisk njegovo disertacijo o Trebeništu.

Profesor Korošec je doma in v tujini vselej častno zastopal slovensko arheološko znanost na raznih simpozijih in kongresih. Tako je imel glavni referat za balkanski neolitik na prazgodovinskem kongresu v Rimu leta 1962. Z važnimi referati je sodeloval na kongresih v Bukarešti, Sofiji in na zadnjem kongresu za slovansko arheologijo leta 1965 v Varšavi.

Pomen in zasluga profesorja Korošca je predvsem v tem, da je na fakulteti vpeljal sistematičen študij prazgodovinske in slovanske arheologije. Pri obdelavi arheoloških predmetov je podajal slušateljem prav na podlagi materialne kulture tudi sliko življenja obravnavanega obdobja. Upravičeno lahko smatramo pokojnega profesorja Korošca za ustanovitelja prazgodovinske in slovanske arheologije pri nas, posebno zaradi tega, ker nam je najvažnejše rezultate svojih raziskovanj hitro tudi predložil v tisku. Saj mu je šele v bolniški sobi smrt iztrgala pero iz preutrujenih rok.

Josip Klemenc

Arheološki vestnik — Glasilo Inštituta za arheologijo

Izdala — Slovenska akademija znanosti in umetnosti

Natisk odobrila — Razred za zgodovinske in družbene vede Slovenske akademije znanosti in umetnosti na seji dne 20. decembra 1979 ter Predsedstvo Slovenske akademije znanosti in umetnosti na seji dne 17. januarja 1980

Odgovorni urednik — Bogo Grafenauer

Uredil — Jaroslav Šašel

Tehnični urednik — Franeš Leben

Uredniški odbor — Mitja Brodar, [illegible] Kastelic, Peter Petru

Za vsebino odgovarjajo — avtorji člankov in urednikov

Natisnjeno — s podporo Raziskovalne skupnosti Slovenije in Republiške skupnosti za ceste SR Slovenije

BIBLIOGRAFIJA JOSIPA KOROŠCA

1940

Bericht über die bisher unveröffentlichen, vorgeschichtlichen Funde auf der Gradina »Gradac« bei Kotorac.
Glasnik Zemaljskog muzeja LII.

Kerbschnittechnik in der Slavonischen Kultur.
Glasnik Zemaljskog muzeja LII.

Kupa na nozi u slavonskoj kulturi.
Glasnik Istoriskog društva 14.

1942

Körös-Vinča, predpoviestna kultura.
Glasnik Zemaljskog muzeja LIV.

Likovna umjetnost u Butmiru.
Glasnik Zemaljskog muzeja LIV.

Nekoliko novih nalaza sa gradine »Grad« iznad Semizovca.
Glasnik Zemaljskog muzeja LIV.

Noviji neobjavljeni predmeti predpovjesne zbirke. Dvije vaze slavonske kulture najdene u Priboju.
Glasnik Zemaljskog muzeja LIV.

1945

Brončani nalaz iz Velikog Mošunja.
Novitates, serija II/1.

1946

Pečina Hrustovača, novi lokalitet slavonske kulture.
Glasnik Zemaljskog muzeja I.

1947

Butmirska keramika.
Zgodovinski časopis I.

Poročilo o izkopavanju na Ptujskem gradu leta 1946.
Poročila SAZU 3.

Staroslovanska grobišča v severni Sloveniji.

1948

Izkopavanje na Ptujskem gradu v letih 1946—1947.
Varstvo spomenikov I.

Slovansko svetišče na Ptujskem gradu.
Dela SAZU 6.

1949

Odgovor na kritiko Franja Baša o publikaciji »Slovansko svetišče na Ptujskem gradu«.
Zgodovinski časopis II—III.

1950

Ali je Vinča predzgodovinska neolitska naselbina ali jonska kolonija?
Arheološki vestnik I/1—2.

Arheologija in nekatere njene naloge.
Zgodovinski časopis IV.

Grobovi v Vinči.
Arheološki vestnik I/1—2.

Nekaj primerov zgodnje predzgodovinske plastike v Sloveniji.
Arheološki vestnik I/1—2.

Nove priloge k datiranju »slavonske« kulture v Jugoslaviji.
Izvestija na B'lgarskija arheologičeski institut XVI.

Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu.
Dela SAZU 1.

Travnik i okolina u predhistorijsko doba.
Glasnik Zemaljskog muzeja IV—V.

1951

Bijelo Brdo.
Zgodovinski časopis V.

Delitev slovanskih kultur zgodnjega srednjega veka v Jugoslaviji.
Arheološki vestnik II/2.

Predzgodovinska naselbina na Ptujskem gradu.
Dela SAZU 6.

Raziskovanje nasipov na Ptujskem gradu leta 1949.
Arheološki vestnik II/2.

Sloveni i drvena kultura.
Glasnik Zemaljskog muzeja VI.

1952

Fragment vaze kulturne skupine Bükk, najden v Vlaški jami (?)
Arheološki vestnik III/2.

Ljudske statuete iz Ripča.
Glasnik Zemaljskog muzeja VII.

Neki elementi slovenske materijalne kulture VI i VII veka.
Glasnik Zemaljskog muzeja VII.

Statuete s posebej izdelano glavo v vinčanski kulturni skupini.
Arheološki vestnik III/1.

Uvod v materijalno kulturo Slovanov zgodnjega srednjega veka.

1953

Antropomorfna predstava na dnu slovanskega lončka iz 9. stoletja.
Zgodovinski časopis VI—VII.

Datacija slovanskih ostalin v okolici Skadra v Albaniji.
Arheološki vestnik IV/2.

Delitev vinčanske kulturne plasti.
Arheološki vestnik IV/.

Nekoliko reči o konzervaciji arheoloških građevinskih objekata.
Zbornik zaštite spomenika kulture III.

Nova kolišča na Ljubljanskem barju.
Arheološki vestnik IV/1.

Odnos arheologije prema paleoantropologiji i obratno.
Glasnik Zemaljskog muzeja VIII.

Stanje slovenske arheologije na področju Ptuja.
Ptujski zbornik 1893—1953.

1954

Ali smo upravičeni na temelju predzgodovinskih statuet rasno in etnično opredeljevati prebivalstvo neolitičnega časa.
Arheološki vestnik V/2.

Datacija in etnična opredelitev grobišča v Sieghartskirchenu.
Arheološki vestnik V/2.

Ein interessanter Rhytonfund in Ljubljana.
Archaeologia Iugoslavica I.

Nekoliko primjera preistoriske plastike iz Makedonije.
Glasnik. Izdanija na Muzejsko-konzervatorskoto društvo na NR Makedonija I/8.

Nova neolitska kulturna grupa na području Dalmacije.
Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LIV.

Novi stratigrafski podatki kolišč na Ljubljanskem barju.
Arheološki vestnik V/1.

Podela naušnica sa zvezdolikim priveskom u slavenskim kulturama Jugoslavije.
Glasnik Zemaljskog muzeja IX—Arheologija.

Pomembne staroslovanske najdbe v Bački.
Arheološki vestnik V/2.

Pomen nekaterih nakitnih predmetov, najdenih v Detti v Banatu.
Arheološki vestnik V/1.

Scavi e ricerche preistoriche in Jugoslavia dal 1950—1953.
Rivista di scienze preistoriche VIII/3—4.

Staroslovanski grobovi na Selah pri Dobovi.
Arheološki vestnik V/1.

1955

Ali so bila na Ljubljanskem barju kolišča?
Arheološki vestnik VI/1.

Ali so Južni Slovani tudi sežigali svoje mrliče?
Zbornik Filozofske fakultete II.

Arheološke najdbe iz dobe selitve narodov in zgodnjega srednjega veka.
Zgodovina Ljubljane, prva knjiga: Geologija in arheologija.

Arheološke ostaline v jugoslovanskih jamah po paleolitski dobi.
I. jugoslovanski speleološki kongres.

Arheološki sledovi slovanske naselitve na Balkanu.
Zgodovinski časopis VIII.

»Dimini« kulturna skupina.
Arheološki vestnik VI/1.

Einige Probleme um die Pfahlbauten am Laibacher Moor.
Sibrium II.

Iskopavanja u Danilu kraj Šibenika.
Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 60.

Nekaj pripomb k izvoru butmirske kulturne skupine.
Arheološki vestnik VI/1.

Oris predzgodovine Ljubljane.
Zgodovina Ljubljane, prva knjiga: Geologija in arheologija.

The Castle Hill of Ptuj. From prehistoric Times to the Middle Ages.
Archaeology 8/3.

1956

Arheološke ostaline v Predjami.
Razprave SAZU IV/1.

Ceramica dipinta della costa dalmata.
Bullettino di Paletnologia Italiana X/2.

Nekaj o stratigrafiji pri arheoloških raziskovanjih.
Arheološki vestnik VII/4.

Neolitična naselbina v Drulovki pri Kranju.
Arheološki vestnik VII/1.

Zaštitno istraživanje u Demir Kapiji 1948 god. (Preistorija).
Zbornik. Izdanija na Arheološkiot muzej I/6.

1957

Kultura in kulturna skupina.
Arheološki vestnik VIII/2.

Lengyelska kulturna skupina v Bosni, Sremu in Slavoniji.
Arheološki vestnik VIII/3—4.

Neolitska naseobina na Crkvinama u Turbetu kod Travnika.
Glasnik Zemaljskog muzeja XII—Arheologija.

– Opredeljevanje arheološkega gradiva.
Arheološki vestnik VIII/2.

Roman family tombs in Yugoslavia.
Archaeology 10/2.

Slavenske naušnice sa spiralno uvijenim konusom na jednom kraju.
Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LVI—LIX/2.

Stražbenica v Danilu pri Šibeniku.
Arheološki vestnik VIII/1.

Zanimive upodobitve na keramičnih fragmentih iz »Grapčeve spilje« na Hvaru.
Arheološki vestnik VIII/1.

1958

Eine neue Kulturgruppe des späten Neolithikums in Nordwestjugoslawien.
Acta archaeologica Academiae scientiarum hungaricae IX.

Istraživanja slovenske keramike ranog srednjeg veka u Jugoslaviji.
Rad Vojvođanskih muzeja 7.

Neolitska naseobina u Danilu Bitinju. Rezultati istraživanja u 1953. godini.

Ostava brončanih matrica za otiskivanje u Biskupiji kod Knina.
Starohrvatska prosvjeta 6.

1959

Ali predstavljajo neolitične statuete umetniške izdelke?
Zbornik za umetnostno zgodovino V—VI.

Koštane pločice u avarskim grobovima u Bogojevu.
Rad Vojvođanskih muzeja 8.

Nastavak iskopavanja u Danilu kraj Šibenika u 1955 god.
Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 63.

Neolitski grob u Bogojevu.
Rad Vojvođanskih muzeja 8.

Pravilnost opredeljevanja posameznih predmetov in kultur zgodnjega srednjega veka do 7. stoletja kot slovanskih.
Zgodovinski časopis XII—XIII.

Prehistorijska glinena plastika u Jugoslaviji.
Arheološki radovi i rasprave I.

Prethistorijski željeznodobni keramički nalazi na Gradini u Danilu kraj Šibenika.
Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 63.

1960

Drulovka.
Zbornik Filozofske fakultete III/4.

Miniaturne steklenice v neolitu Jugoslavije.
Arheološki vestnik IX—X/1.

Neolit na Krasu in v Slovenskem Primorju.
Zgodovinski časopis XIV.

Oko pitanja značenja statueta sa dvema glavama.
Zbornik Matice srpske, serija društvenih nauka 26.

1961

Neka pitanja oko neolita u Dalmaciji.
Diadora 2.

Novi rezultati kod istraživanja arheologije u kraškim pećinama Slovenije od neolita dalje.
Drugi jugoslavenski speleološki kongres 1958.

1962

Alcuni problemi del Neolitico Balcano — Danubiano.
Atti del VI. Congresso delle Scienze Preistoriche e Protoistoriche, Vol. I.

Nekaj neolitskih in eneolitskih problemov v okolici Križevcev na Hrvatskem.
Zbornik Filozofske fakultete IV/1.

Prehistorijska glinena plastika u Jugoslaviji — II.
Arheološki radovi i rasprave II.

1963

Prazgodovinsko kolišče pri Blatni Brezovici.
Dela SAZU 14.

1964

Danilo in danilska kultura.

Kulturne ostaline na kolišču ob Resnikovem prekopu odkrite v letu 1962.
Poročilo o raziskovanju neolita in eneolita v Sloveniji (I).

Rimska pot ob Resnikovem kanalu.
Poročilo o raziskovanju neolita in eneolita v Sloveniji (I).

1965

Nekateri problemi podonavsko-balkanskega neolita.
Situla 8 .

Neo- in eneolitski elementi na Ptujskem gradu.
Poročilo o raziskovanju neolita in eneolita v Sloveniji II.

Slawische frühmittelalterliche Kulturreste in nordwestlichen Jugoslawien und östlichen Alpengebiet.
Acta archaeologica Academiae scientiarum hungaricae XVII.

1950

— in F. Stare:
Začasno poročilo o arheoloških izkopavanjih v Ljubljani.
Dela SAZU 3 — Arheološka poročila.

1951

— in A. Benac, M. Garašanin, D. Garašanin:
Oko »problematike« Vinče.
Glasnik Zemaljskog muzeja VI.

Oko problematike Vinče.
Univerzitetski vesnik IV/54—55.

1953

— in S. Brodar:
Ajdovska jama pri Nemški vasi (Kulturne ostaline v Ajdovski jami pri Nemški vasi).
Razprave SAZU III.

— in P. Korošec:
Predzgodovinsko in staroslovansko grobišče pri Turnišču v bližini Ptuja.
Razprave SAZU III.

Poleg navedenih razprav je J. Korošec objavil tudi več knjižnih ocen in poročil v Arheološkem vestniku, Arheološkem pregledu, Varstvu spomenikov in drugod (glej Bibliografske prispevke v Arheoloških vestnikih 1—15/16).

Sodeloval je pri 1. knjigi Zgodovine narodov Jugoslavije (1953), Enciklopediji Jugoslavije, Enciklopediji likovne umjetnosti, COWA Surweys in COWA Bibliography, Eisnerjevi enciklopediji ter pri Glossarium archaeologicum.

RAZPRAVE — TREATISES

ZAGORJE V PRAZGODOVINI

STANE GABROVEC
Narodni muzej, Ljubljana

V letih okoli 1900 je dobil Narodni muzej precej dragocenega gradiva iz Zagorja, ki pripada različnim časovnim obdobjem. V strokovni literaturi je našlo odmev predvsem halštatsko gradivo zaradi pasne spone z lovsko sceno, delno pa tudi žarnogrobiščno in to predvsem zaradi tega, ker naj bi bilo najdeno v skeletnih grobovih. Najdbe so toliko pomembne, da opravičujejo še tudi po 60 letih celotno objavo, to tembolj, ker nam bo celoten in podroben pregled gradiva popravil nekatera ustaljena mnenja. V obdelavo smo pritegnili vse gradivo iz doline Medije, ki spaja Trojane s Savo. Med najdišči, ki so izpričana z gradivom (in samo ta smo vzeli v obravnavo), poznamo:

1. Zagorje nasproti današnje železniške postaje (Gradišče, Na Ravneh, V Mrežnici) na zahodnem pobočju hriba Konec (Konč?);
2. Zagorje pod Ocepkovim hribom (predvsem pri gradnji Milačeve hiše);
3. Strahovlje;
4. Suhi potok pri Mediji Izlake;
5. Šemnik.

Poleg tega se omenjajo (ne da bi bilo poznano gradivo) še Vine pri Toplicah, Vodice pri Jablani in Zgornje Čolnišče.[1] Daleko najpomembnejše je samo Zagorje. Časovno sodijo najdbe v tri horizonte:

1. Kasno neolitski-eneolitski horizont,
2. žarnogrobiščni,
3. halštatski, in sicer v celoti mladohalštatski.

Gradivo iz eneolitskega in žarnogrobiščnega horizonta izhaja iz najdišča nasproti železniške postaje v Zagorjah in do sedaj še ni bilo časovno ločeno. Müllner ga je pripisal mostiščarskemu in zgodnjebronastemu obdobju,[2] W. Šmid pa mlajšebronastemu.[3] Sedaj prvič v celoti predloženo gradivo (tab. 1—4, 2 in sl. 1) pa jasno kaže na dva ločena časovna horizonta. Prvi sodi v kasno neolitski oz. eneolitski kompleks (tab. 1—2, 6), drugi (tab. 2, 7—4, 2 in sl. 1) v žarnogrobiščni. Zaradi dveh ločenih časovnih horizontov je

[1] S. Rutar, MZK N. F. 23, 1897, 187.
[2] Argo 3, 1894, 221.
[3] W. Šmid, Carniola 2, 1909, 131.

še posebej potreben pretres najdiščnih podatkov in njihova analiza. Najdaljše poročilo o najdbah nam daje Müllner,[2] ki hkrati podrobno najdišče opisuje in daje skico terena. Iz njegovega opisa pa na samem terenu vendarle težko točno rekonstruiramo mesto najdbe. Danes prostor najdbe ne daje nobenih pravih predstav o arheološkem najdišču. Najdišče se je

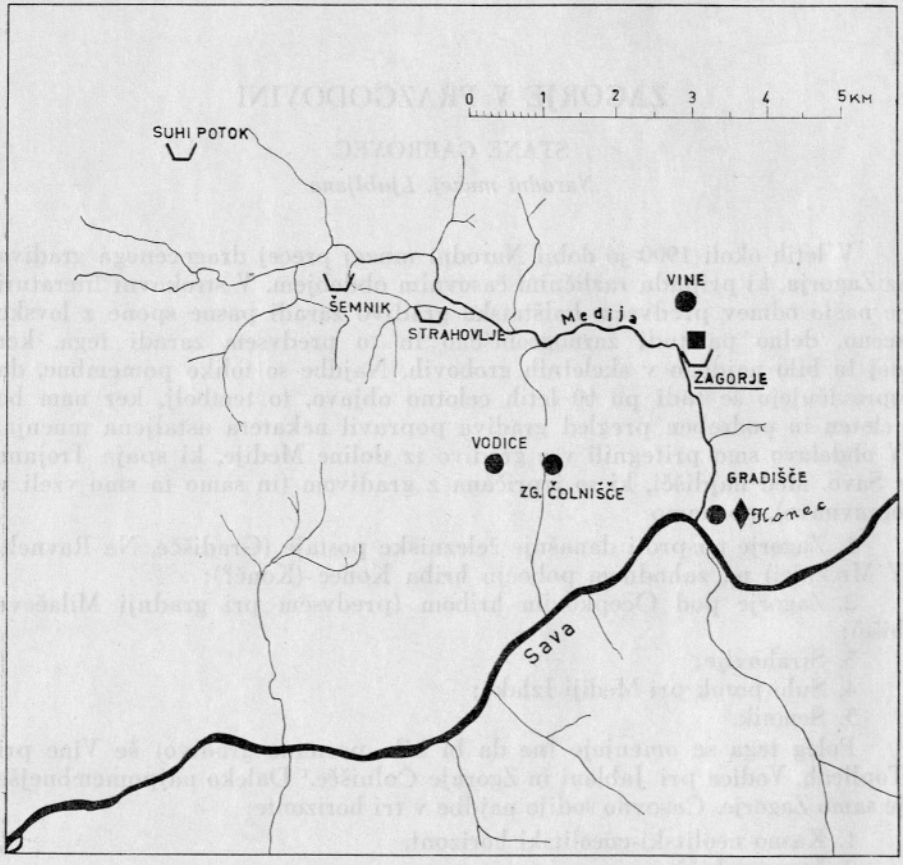

Karta 1. Arheološko področje Zagorja in okolice
Karte 1. Archäologisches Gebiet von Zagorje und der Umgebung

očitno precej spremenilo, kar je razumljivo že iz danih podatkov: na kraju najdbe so pridobivali apnenec, govor je pa tudi o zemeljskem udoru. Čas najdbe ni povsem točno določen. Müllner posredno omenja leto 1882,[4] letnico, katero srečamo še enkrat v zvezi z zemeljskim udorom.[5] W. Šmid omenja določno leto 1886 kot najdiščno leto;[6] letnica, ki jo prav tako še

[4] »Als man vor etwa 12 Jahren einen Steinbruch für die Kalkofen anlegte, stiess man auf Grabstätten. Argo 3, 1894, 220.
[5] S. Rutar, MZK N. F. 17, 1891, 239.
[6] Carniola 2, 1909, 131.

enkrat najdemo v muzejski inventarni knjigi. Za predmete inv. št. P 3329-3331 (tab. 2, 1. 3. 4, samo eneolitsko gradivo!) je namreč rečeno, da so bili najdeni 1886. Na zemeljski udor (v inv. knjigi Narodnega muzeja žal brez letnice) pa so vezane najdbe inv. št. P 3359—3363 (tab. 3, 1. 7—9; 4, 1; same žarnogrobiščne najdbe!). S. Rutar pa omenja najdbe iz istega kraja tudi letu 1890.[7] Vse najdbe so prišle najprej v last posameznih rudniških uradnikov in šele preko njih v posamezne muzeje (Ljubljana, Dunaj, Celje). Ker se tudi Müllnerjevo poročilo o prihodu gradiva v ljubljanski muzej in vpis v inventarno knjigo ne skladata popolnoma, je nemogoče z vso jasnostjo rekonstruirati čas najdbe. Da pa gre za dve ločeni najdbi, je z vsega povedanega verjetno, zapis v inventarno knjigo ljubljanskega muzeja je celo ohranil vsaj delno ločen zapis eneolitskega in žarnogrobiščnega gradiva, kar smemo tolmačiti z ločenim prihodom najdb v muzej, to pa z različnim časom najdb (cfr. inv. št. P 3329—3331 nasproti 3359—3363). S precejšnjo verjetnostjo bi torej zgodovino najdbe lahko rekonstruirali takole: leta 1882 je ob priliki zemeljskega udora prišlo na dan žarnogrobiščno gradivo, sestav žarnogrobiščnega gradiva kaže nedvomno na depot. Leta 1886 pa so v bližini ob lomljenju apnenca naleteli na eneolitsko gradivo, očitno v zvezi s skeleti. Poročilo o skeletih je namreč tako določno in konkretno, da skoraj ne moremo o njem dvomiti.[8] Rutarjevo poročilo pa je verjetno napačno. Leta 1890 in nekaj let preje je obhodil zagorsko okolico in tam tudi izkopaval J. Pečnik, ki je glavni vir Rutarjevih poročil. Tako ni izključeno, da je Rutar podatke o najdišču nasproti zagorske postaje zamešal s podatki halštatskih izkopavanj. Ker sta tako žarnogrobiščna najdba iz leta 1882 kot eneolitska iz 1886 prišli v roke rudniških uradnikov, je seveda razumljivo, da so jih v muzeje podarjali že zamešane in da se je za celotno gradivo ustalilo mnenje, da je bilo najdeno ob skeletih; le zapis v inventarno knjigo Narodnega muzeja nam še omogoča rekonstrukcijo najdbe, za katero je že iz samega sestava razvidno, da ni enotna. Pa tudi če bi se izkazalo, da naša časovna rekonstrukcija najdb iz zagorskega najdišča nasproti postaji ne drži, ni zaradi tega v ničemer omajana trditev, da imamo opravka z najdbami dveh ločenih časovnih horizontov.

Moramo videti v eneolitskem gradivu (tab. 1—2, 6) pridevke grobov? Kot smo že ugotovili, so poročila o skeletih dokaj jasna, jasno je tudi, da sodi žarnogrobiščno gradivo v sestav depoja, ne pa grobov. Dokaz za to daje že bežen pregled depojev in grobov tega časa. Torej preostaja še povezava eneolitskega gradiva s skeletnimi grobovi. Že zaradi dokaj nedvomnih najdiščnih poročil misli na eneolitske grobove ne smemo povsem zavreči. Ne moremo je pa tudi potrditi z novimi argumenti, predvsem ne iz samega sestava najdb. Grobovi iz tega časa so toliko redki, da nam analogije ne dado nobene opore za pozitivno presojo izročila o grobovih. Sama poročila o skeletih pa dopuščajo, saj teoretično, vendarle še toliko drugih razlag, da moramo pustiti vprašanje odprto; ostaja le ugotovitev, da omejujemo možnost grobov na eneolitsko gradivo. Da nimamo niti ohranjene niti omenjene

[7] S. Rutar, o. c. in LMS 1891, 197. Rutarjevo poročilo se zdi komaj verjetno.
[8] A. Müllner piše, o. c.: Die Skeletreste, welche sich vorfanden, wurden leider nicht weiter beachtet; sie sollen nach Mittheilungen eines Mannes, welcher damals mitdabei var, als die Grabungen gemacht wurden von bedeutender Grösse gewesen sein und hätten auf eine grosse Menschenrasse schliessen lassen.

nikake keramike, presojo le še otežkoča, saj je s tem dvomen tudi naselbinski značaj najdb, na katerega bi sicer v prvi vrsti pomislili.

Ostaja nam torej le kratka kulturna in časovna oznaka gradiva. Za njegovo opredelitev naj nam na tem mestu zadostuje ugotovitev, da imamo prav vse kose zagorskega gradiva zastopane tudi na Ljubljanskem barju.[9] Bakreno sekiro (tab. 2, 6; tip III-3 po Garašaninu)[10] sicer samo v kalupu,[11] vendar je že to zadosten dokaz za njeno prisotnost v kulturi Ljubljanskega barja. Po kovinski analizi, ki jo je izvedel laboratorij muzeja v Stuttgartu, sodi sekira v njihovo skupino E 00,[12] ki je geografsko značilna za severno Jugoslavijo, časovno pa za eneolitik.[13] Torej nas tudi analiza kovine vodi v isti čas in prostor, kot ga kaže tudi karta razprostranjenosti in analiza primerkov v zaključenih najdbah.[14] Inventarna knjiga Ljubljanskega muzeja omenja pod inv. št. P 4323 bronasti fragment, ki pa danes ni več ohranjen. Ker je bilo pod to številko v depoju Narodnega muzeja pomotoma deponirano bakreno bodalce iz Ljubljanskega barja, je nastala misel,[15] da imamo tudi v Zagorju bakreno bodalo, misel, ki sedaj nima več podlage. Kamnito gradivo je manj tipično, že podane primerjave z Ljubljanskega barja lahko zadostujejo za označitev. Teža naše primerjave z Ljubljanskim barjem seveda ni največja, ker gre v kamnitem orodju za dokaj splošne tipe in nikak karakteristikum Ljubljanskega barja, bolj določno je časovno pričevanje že zaradi bakrene sekire.

V Zagorju moramo torej računati z eneolitsko postojanko (grobovi?), katere kulturno pripadnost ne moremo zanesljivo opredeliti, smemo pa domnevati povezavo z Ljubljanskim barjem in njegovim kulturnim kompleksom.

V žarnogrobiščnem delu najdb iz Zagorja moramo zanesljivo videti depot. Sestav najdbe in njegova ohranjenost govorita nedvomno za to. Kulturno sodi v jugovzhodno alpsko skupino depojev, kateri najbližji je panonski depojski horizont. Prvo skupino je pred kratkim na novo opredelil Müller-Karpe,[16] drugo Zdenko in Ksenija Vinski.[17] Müller-Karpe je razdelil

[9] Za nepreluknjane sekire iz Zagorja (tab. 1) cfr. J. Korošec, Zgodovina Ljubljane (1955) 317, tab. 9, 3. 5; in W. Schmid, JfA 4, 1911, fig. 9; za preluknjane sekire (naša tab. 2, 1. 2. 5.) cfr. J. Korošec, o. c., tab. 9, 4. 6 in W. Schmid, o. c. Fig. 9. Za koščen obesek (naša tab. 1, 2) cfr. J. Korošec, o. c. 318, tab. 10, 6 in W. Schmid o. c., fig. 12, 4. 5.

[10] M. Garašanin, BRGK 34, 1951—53 (1954) 69 s. Isti, Muzeji, 5, 1950, 87 ss.

[11] W. Šmid, Carniola 2, 1909, 121. Abb 33. Paralelen kos tudi v Oseku v Slovenskih Goricah; Varstvo spomenikov 7, 1958—59 (1960), 289.

[12] Analiza se glasi: Sn 0, Pb 0,066, As 0, Sb 0, Ag 0,069, Bi 0,017, Au 0, Zn 0, Co 0, Fe 0.

[13] E. Sangmeister, Neue Ergebnisse Spektralanalytischer Untersuchungen von Bodenfunden. Bericht über den V. Inter. Kongress für Vor- und Frühgeschichte. Hamburg 1958 (1962) 710 ss. Junghans-Sangmeister-Schröder, Metallanalysen kupferzeitlicher und frühbronzezeitlicher Bodenfunde aus Europa. Studien zu den Anfängen der Metallurgie 1 (1960).

[14] Poleg že omenjenih študij M. Garašanina cfr. še I. Marović, Vjesnik Split 55, 1953, 124 ss. s karto razprostranjenosti. M. Novotná, Slovenská archeológia 5, 1957, str. 311.

[15] Z. Vinski, Vjesnik Zagreb 3 Ser. 2, 1961, 7 in op. 30.

[16] Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich u. südlich der Alpen. Röm. Germ. Forschungen 22 (1959) 108 ss. in 127 ss.

[17] Z. in K. Vinski, Opuscula arch. 1, 1956, 57 ss.

vzhodno alpske depoje v pet kronoloških stopenj, Vinskijeva v štiri. V našem primeru prideta v poštev le obe starejši stopnji, Müller-Karpe ju je označil s fazo Baierdorf (Bd D) in Grossmungl (Ha A), Z. in K. Vinski z Ha A 1 in Ha A 2. Ako ne gremo v podrobnosti, si Müller-Karpejeva in Vinskejevi stopnji, kljub različnim oznakam, ustrezata; obe delita starejši žarnogrobiščni horizont v dve podstopnji. Zagorska najdba ni čisto enotna, vendar jo boljše razumemo v horizontu Grossmungla (Ha A) po Müller-

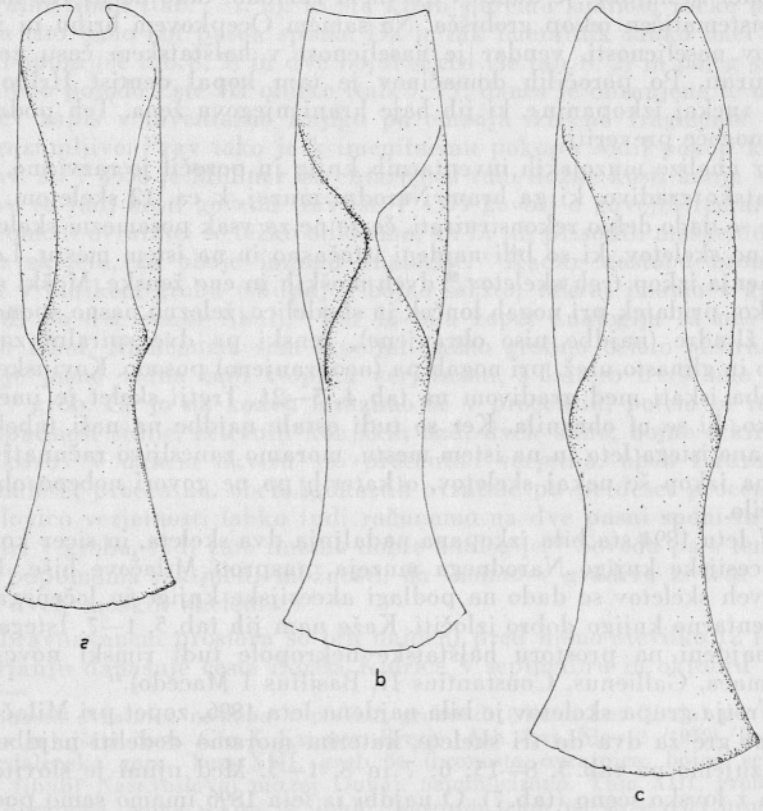

Slika — Abb. 1. Zagorje (Gradišče, Na Ravni) Mestni muzej Celje, inv. št. 77, 75, 76. Sodi k tab. 2, 7—4. — Gehört zu Taf. 2, 7—4, 2. (M. Vse = ½, alles ½)

Karpeju oz. Ha A 2 po Vinskem. Odločilne za opredelitev so plavutaste sekire, ki kažejo vendarle že bolj razvite, proti tilniku razpostavljene plavuti (cfr. tab. 4, 1 in sl. a. c nasproti še starejšemu tipu tab. 2, 8) Srpi so manj občutljivo merilo. Vsekakor je zanesljiva stava v starejši žarnogrobiščni horizont, v okviru tega pa bo bolj misliti na mlajšo podstopnjo. V okviru slovenskih depojev stoji torej depot iz Zagorja bliže Jurki vasi, Špuram, Čermožišu[18] kot Črmošnjicam, Tomišlju, Cerovcu,[19] da navedem le glavne slovenske depojske najdbe.

[18] H. Müller-Karpe, o. c., Taf. 130 B; 131; 133; 134.
[19] H. Müller-Karpe, o. c., Taf. 132 A; 125 C; 125 D.

Ohranjeno halštatsko gradivo iz Zagorja izhaja iz nekropole, ki sodi k naselbini na Ocepkovem hribu. Nekropola se je razprostirala ob sedanji glavni cesti (danes Kidričeva cesta) pod Ocepkovim hribom, in sicer na zahodu do Medije, na jugu se omenjajo skeleti do današnje lekarne. Izročilo govori o najdbah skeletov pri zidavah vseh hiš, ki leže ob sedanji glavni cesti pod Ocepkovim hribom. Glavne najdbe, ki so se ohranile, izvirajo iz prostora Milačeve hiše (danes cesta Borisa Kidriča 19). Ves kompleks, od koder so najdbe, je danes v glavnem zazidan, tako da ni več misliti na kak sistematičen izkop grobišča. Na samem Ocepkovem hribu ni izrazitih znakov naseljenosti, vendar je naseljenost v halštatskem času zanesljivo suponirati. Po poročilih domačinov je tam kopal dentist Hribovšek in našel »nekaj izkopanin«, ki jih baje hrani njegova žena. Teh podatkov ni bilo mogoče preveriti.

Iz analize muzejskih inventarnih knjig in poročil je razvidno, da sodi halštatsko gradivo, ki ga hrani Narodni muzej, k ca. 12 skeletom. Grobne celote se dado delno rekonstruirati, če že ne za vsak posamezni skelet, pa za skupino skeletov, ki so bili najdeni istočasno in na istem mestu. Leta 1892 se omenja izkop treh skeletov,[20] dveh moških in ene ženske. Moški skelet je imel kot pridatek pri nogah lonček in skodelico, železno pasno spono in dva kosa žlindre (najdbe niso ohranjene), ženski pa dve spiralni zapestnici fibulo in glinasto utež, pri nogah pa (neohranjeno) posodo. Kovinske najdbe je treba iskati med gradivom na tab. 4, 3—21. Tretji skelet je imel le keramiko, ki se ni ohranila. Ker so tudi ostale najdbe na naši tabeli 4 bile izkopane istega leta in na istem mestu, moramo zanesljivo računati v istem letu na izkop še nekaj skeletov, o katerih pa ne govori nobeno ohranjeno poročilo.

V letu 1894 sta bila izkopana nadaljnja dva skeleta, in sicer kot zvemo iz akcesijske knjige Narodnega muzeja, nasproti Milačeve hiše. Pridatki teh dveh skeletov se dado na podlagi akcesijske knjige in ločenega zapisa v inventarno knjigo dobro izločiti. Kaže nam jih tab. 5, 1—7. Istega leta so bili najdeni na prostoru halštatske nekropole tudi rimski novci (Julia Mammaea, Gallienus, Constantius II, Basilius I Macedo).[21]

Tretja grupa skeletov je bila najdena leta 1896, zopet pri Milačevi hiši. To pot gre za dva do tri skelete, katerim moramo dodeliti najdbe, ki jih prikazujemo na tab. 5, 8—13; 6; 7 in 8, 1—5. Med njimi je slovita pasna spona z lovsko sceno (tab. 7). O najdbi iz leta 1896 imamo samo podatke iz akcesijske in inventarne knjige Narodnega muzeja in pisma Pečnika Szombathyju, ki se skladajo v navedbah najdb za to leto, ne navajajo pa število najdenih skeletov. A. Müllner je inventariziral pod inv. št. P 4357 moško lobanjo in lične kosti moškega in ženskega individua. Dasi Müllnerjeve opredelitve niso več preverljive, ne nasprotujejo gradivu. Utež za statve (tab. 5, 12) kaže z veliko gotovostjo na prisotnost ženskega skeleta, ki očitno ni bil bogat. Iz preostalega gradiva najdenega to leto mu lahko pripišemo še certoško fibulo tab. 5, 11, obroček tab. 6, 4, morda še ovratnici (tab. 6, 5—6) in eventualno, čeprav dosti manj verjetno, še obe živalski figuralni

[20] A. Müllner, Argo 1, 1892, 18. S. Rutar, MZK N. F. 18, 1892, 239. Na obeh mestih se dobi še podrobnejši opis omenjenih treh skeletov, opis je seveda narejen na podlagi pripovedovanja delavcev.

[21] Cfr. tudi A. Müllner, Argo 3, 1894, 224.

fibuli (tab. 7, 1. 2). Iz ostalega gradiva pa se nam skoraj neprisiljeno izlušči bogat moški grob, kot ga pasna spona z lovsko sceno tudi zahteva. Tako rekoč za nedvomno lahko imamo, da je imel nosilec figuralne ornamentirane pasne spone pri sebi tudi situlo (tab. 5, 10), standardno opremo bojevnika: skitsko konjsko opremo (tab. 6, 1—3), dve sulici (tab. 8, 3—4), bojno sekiro (tab. 8, 1) in oba obročka, ki sodita k pasnim okovom, tab. 5, 8—9). Skoraj na dlani je, da je imel veljak, ki je nosil pasno spono z lovsko sceno tudi obe figuralni fibuli (tab. 7, 1. 2), ki sta kljub staremu simbolu račke nekje ubrani na isto temo kot pasna spona. Da je tak imenitnik lahko imel tudi dve pasni sponi (še tab. 8, 5) in dve bojni sekiri (še tab. 8, 2) in poleg situle še keramično posodo Este III oblike (tab. 5, 13; danes je ohranjena le noga, Müllnerjev zapis v inventarno knjigo pa omenja izrecno fragmente Este žare) je razumljivo. Prav tako je k imenitnemu pokopu sodil pokop konja — pod inv. št. P 4336 je Müllner inventariziral tudi nožne kosti konja — in razumljive so tudi kosti goveda (inv. št. P 4339 govori o govejih femurjih). Za obe bronasti ovratnici se težko odločimo, ali bi jih prisodili moškemu, ali ženskemu skeletu, za oboje imamo analogije.[22] Kadar nastopa bronasta ovratnica v moškem grobu (skupaj z bojno sekiro) takrat imamo v grobu vedno tudi po dve enaki fibuli,[23] kar bi bila zopet analogija za naš par figuralnih fibul. Namenoma sem izpeljal važno grobno celoto obširnejše, tako da je jasno vidna tudi stopnja verjetnosti, s katero uvrščamo kak predmet v grob. Če jo na koncu izrazimo še v procentih, potem bi rekel, da je pripadnost situle, železnih konjskih uzd, dveh sulic, bojne sekire in pasnih okovov v danem okviru sto procentno verjetna, obeh figuralnih fibul osemdeset procentna, obeh bronastih ovratnic pa petdeset procentna. Z isto polovico verjetnosti lahko tudi računamo na dve pasni sponi in dve bojni sekiri v grobu, tudi zato imamo dobre analogije.[24] Seveda pa s tem ne bi hoteli popolnoma izključiti možnosti, da imamo v gradivu iz leta 1896 pridatke dveh moških skeletov.

Na obravnavanem prostoru so bili najdeni pred hišno številko 12 in 14 pri razširjanju današnje ceste Borisa Kidriča v septembru in oktobru 1954

[22] Bronasta ovratnica nastopa v moških grobovih (slično kot fibula) po vsem videzu le v mlajšem času. Cfr. K. Kromer, Brezje. Arh. kat. Slov. 2 (1959) Taf. 21, 1—6; Magdalenska gora, Tum. XIII, grob 54 (bronasta ovratnica, bojna sekira, 2 certoški fibuli) Naravoslovni muzej Dunaj, nepublicirano. Tum. XIII, grob 114 (bronasta ovratnica, bojna sekira, 2 fibuli). Nasproti temu pa so seveda bronaste zapestnice tudi v tem času lahko v ženskih grobovih: K. Kromer, Brezje Taf. 23; 26, 1—8. Magdalenska gora, Tum. XIII. grob 77 in 162 (Naravoslovni muzej, Dunaj, nepublicirano). Da se morda bolj nagibljemo, da sodijo tudi zapestnice k moškemu grobu z ornamentirano pasno spono, nas navaja Pečnikovo pismo Szombathyju, ki omenja v svojem pismu v isti sapi figuralno ornamentirano pasno spono, obe figuralni fibuli in ovratnici.

[23] Poleg že citiranih primerov v prejšnji opombi iz grobov z bronasto ovratnico in železno sekiro cfr. še K. Kromer, Inv. Arch. Y 44 (3) 3. 6; Y 45 (3) 3. 5; Y 46, 6; primere bi lahko seveda še znatno razširili.

[24] Kot sličen primer lahko navedemo dve pasni sponi iz groba 8 v Tum. XIII na Brezjah: K. Kromer, Brezje Taf. 36, 5 in 37, 1. Primerjava gre še dalje: v obeh primerih imamo figuralno ornamentirano pasno spono skupaj z geometrično ornamentirano, katere ornament sloni v obeh primerih na starejši, konservativni motiviki. Za dve bojni sekiri v grobu pa lahko navedemo kot paralelo sicer nekaj starejši grob 72 iz Stične, izkopavanje Narodnega muzeja. S. Gabrovec, AV 15—16, 1964—65, tab. 6, 3—4 (= Germania 44, 1966, Abb. 8, 3—4).

ponovno skeleti. Po izjavi očividca Janeza Drolca iz Zagorja so bili najdeni štirje skeleti; le eden je imel pridatke, katere je ohranil Janez Drolc in jih podaril Narodnemu muzeju (tab. 8, 6—7).

S tem bi izčrpali gradivo, ki je prišlo v Narodni muzej. Zanesljivo je, da niso prišle vse najdbe v muzej. Tako hrani že omenjeni Janez Drolc v zasebni lasti majhno zbirko, ki izvira iz istega prostora pod Ocepkovim hribom. Na tem mestu lahko najdbe le naštejemo s kratkim opisom in oznako.

1. Dve bronasti zapestnici, sklenjeni, polkrožnega preseka, na zunanji površini jagodasto razčlenjeni. Pr. 7 cm.

2. Zapestnica kot zgoraj, le da s presegajočima se koncema. Pr. 7 cm. Deformirano ohranjena.

3. Bronasta fibula na samostrel, z lokom odebeljeno polkrožnega preseka, prečno trikrat močno narezana. Igla manjka. Tip kot Sv. Lucija, C. Marchesetti, Boll. Soc. Adr. 15, 1893, tav. 19, 14. Noga pri zagorskem eksemplarju ni ohranjena. D. 4 cm.

4. Bronasta pasna spona pravokotne oblike. Neornamentirana. Na vsaki ožji strani ima po 4 zakovice. Ožje stranice so drobno poševno rezane. D. 26,5 cm, š. 6 cm.

5. K tej pasni sponi sodi še okov z gladkim obročkom. D. 7 cm, Pr. 2 cm. Od podobnih pasnih okovov se nahajata v zbirki še dva obročka in posamezni fragmenti pločevine.

6. Modra steklena kolobarjasta jagoda. Pr. 1 cm.

7. Bronast uhan valjaste oblike. Pri izkopavanju je bil močno poškodovan, sicer z lepo patino. Ornamentiran je z zelo drobnimi pikami v obliki meanderskih motivov in na robu z motivom »tekočega psa«. V. 3,2 cm, pr. 2 cm.

8. Bronasta masivna košarica s koničastim dnom, pr. ca. 1,5 cm.

9. Utež za statve. V. ca. 3,7 cm, pr. 4 cm.

10. Fragment keramike, nedoločene posode. V. 12,5 × 4,5 cm.

11. Dve živalski kosti, en svinjski čekan.

Docent dr. F. Stare je izročil Narodnemu muzeju fotografije izkopanega moškega groba z dobro ohranjenim skeletom, ki je imel ob levi strani glave železno tulasto sekiro, ob desnem femurju pa bronasto pasno spono z obročki in bikonično posodo (sl. 2). Po poizvedbah dr. Stareta je bila med gradivom tega groba tudi ornamentirana koščica, zapestnica in fibula (zadnje iz fotografije ni jasno razvidno). Po istih podatkih je bil grob odkrit leta 1921, prav tako na področju nekropole, ki spada k Ocepkovem hribu.[25]

To je vse, kar lahko danes še ugotovimo o halštatskih grobovih iz območja Ocepkovega hriba.

Drugo najdišče, izpričano z najdbami, so Strahovlje. S. Rutar je najdišče opisal takole:[26] ... »severno od industrijskega zaselka Zagorje se začenja Kisovec, oster dolomitski hrbet, ki se razprostira skoraj točno v smeri vzhod—zahod. Na mestu, kjer pelje pešpot preko hriba proti Strahovljam, se dobe vsepovsod skeletna grobišča«. Pečnik je odkopal leta 1890 na omenjenem mestu tri skelete, ki so bili z nogami obrnjeni proti severo-

[25] Za podatke in fotografije se doc. dr. F. Staretu tudi na tem mestu najlepše zahvaljujem. Naša slika 2 je izdelana po fotografiji.

[26] S. Rutar, MZK N. F. 17, 1891, 239. Cfr. tudi l. c. 197.

vzhodu. Pri enem je našel tako pri nogah kot pri glavi skledo iz črne gline (neohranjeno), drugi je bil brez pridatkov, pri tretjem »ki mu je glava ležala na prsih« pa »čudne uhane«, ki jih lahko identificiramo z uhani na tab. 10, 14—19. Iz starih neinventariziranih najdb izpred prve svetovne vojne se je ohranilo še nekaj gradiva iz Strahovelj (sedaj inv. št. P 11.399—11.404, tab. 10, 2—7). Med arheološkim gradivom je bilo tudi razmeroma zelo dobro ohranjeno osteološko. Za ostalo gradivo na tab. 9, 12—13 in 10, ki ga je A. Müllner tudi inventariziral pod »Zagorje (Strahule)« pa ne najdemo drugod potrdila, da je iz omenjenega najdiščnega kompleksa. Iz akcesijske knjige zvemo le, da je Pečnik predal muzeju železno sekiro (tab. 10, 1) in dve uteži za statvi (9, 12—13), kot najdišče pa navaja akcesijska knjiga Šemnik pri Zagorju. Po Rutarjevem podatku moramo misliti na novo najdišče.[27] Za zapestnici tab. 10, 20—21 in fibulo tab. 10, 12 zvemo iz

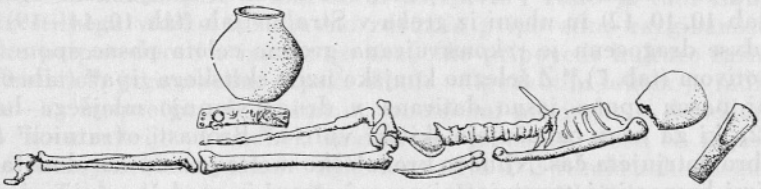

Slika — Abb. 2. Zagorje 1921 (Skica po fotografiji — Skizze nach der Photographie)

akcesijske knjige, da jih je poslal v nakup R. E. Mihelčič iz Zagorja 23. septembra 1890, fibulo tab. 10, 10 in obročka tab. 10, 8—9 pa 11. novembra istega leta. Akcesijska knjiga v nasprotju z inventarjem ne daje nobenega potrdila, da bi bile omenjene najdbe iz Strahovlja. Kot najdišče bi bilo možno tudi Zagorje.

Zadnja skupina najdb izvira iz Suhega potoka pri Mediji Izlake. Podrobnih podatkov nimamo.[28] Iz gradiva (tab. 9, 1—11) je razvidno, da gre za pridatke več skeletov, po vsej verjetnosti moških in ženskih.

Vse gradivo iz Zagorja in njegove okolice povezujeta dva važna skupna znaka: način pokopa (skeleti, očitno v ravnih nekropolah, brez gomil) in kronološka opredelitev, vsi grobovi so mladohalštatski in celo v okviru te oznake pripadajo pretežno mlajši fazi. To je prva ugotovitev, ki je za naselitveno zgodovino doline Medije prvenstvene važnosti. To še toliko bolj, ker poznamo tudi izven doline v Lukovici in okolici Kamnika podobna mlajša halštatska grobišča.[29] Na južni strani Save pa nas podobna grobišča iz Velike Kostrevnice in Vinterjevca[30] (isti čas in delno isti način pokopa) povezujejo s klasičnim prostorom Dolenjske. V bližini so tudi Vače, ki so v tem času zelo močno naseljene.[31] Zdi se, da moramo računati v mlajšem

[27] S. Rutar, MZK N. F. 17, 1891, 239: druga še bogatejša nekropola (kot Strahovlje), ki je nekaj starejša, se nahaja nad vasjo Šemnik, v bližini gradu Medija.
[28] W. Schmid poroča le o prihodu najdb v muzej. Carniola 2, 1909, 4. MZK 3. F. 8, 1909, 225.
[29] S. Gabrovec, Kamniški zbornik 10, 1965, 101 s.
[30] F. Stare, AV 4, 1953, 264 ss.
[31] F. Stare, Vače. Arh. kat. Slov. 1 (1955).

halštatu z naselitvenim tokom z Dolenjske po dolini Medije na gorenjsko stran. Citirana najdišča južno od Save nakazujejo pot. Vsekakor pade prva ilirska poselitev doline Medije po dosedaj znanem gradivu šele v mlajši halštatski čas, v tem času pa je bila očitno zelo intenzivna. Ta pojav je jasno povezan s pojavom mlajših halštatskih nekropol na gorenjski strani, ki kažejo bolj dolenjski značaj [32] v nasprotju s sicer bolj svetolucijsko usmerjenostjo starejšega in srednjega halštata Gorenjske.[33]

S tem smo določili pomen zagorskih najdb za poselitveno zgodovino. Preostane nam pa še oznaka gradiva in določitev njegovega mesta v okviru halštatske kulture same. Kljub nesistematičnim izkopom je naša analiza vrnila gradivu vsaj delno značaj zaključenosti. Gradivo kot celota je mladohalštatsko brez vsakih starejših elementov. V okviru mlajšega halštata pa obstoji nedvomno razpon, ki ga bomo določnejše opredelili z analizo nekaterih značilnih kosov našega gradiva. Iz celote se ponuja za podrobnejši pregled grob s figuralno pasno spono, obe fibuli z zaključkom v živalski glavi (tab. 10, 10. 12) in uhani iz groba v Strahovljah (tab. 10, 14—19).

Nadvse dragocena je rekonstruirana grobna celota pasne spone z lovskim motivom (tab. 7).[34] Z železno konjsko uzdo skitskega tipa[35] (tab. 6, 1—3) je sedaj pasna spona jasno datirana v drugo stopnjo mlajšega halštata (Ha D 2), ki ga prav označujejo skitski vplivi.[36] Bronasti ovratnici[37] (tab. 6, 5. 6) dobro potrjujeta čas. Njihovo kronološko mesto je med starohalštatskimi vozlastimi bronastimi ovratnicami na eni strani in med še mlajšimi votlimi ovratnicami z odebeljenimi konci na drugi strani, ki jih moramo staviti že v najmlajši odsek halštata (Ha D 3), ki kronološko že ustreza srednjeevropskemu latenu.[38] Obe fibuli s figuralnim lokom (tab. 7, 1. 2) sodita v razmeroma močno družino tovrstnih jugovzhodnih alpskih fibul, ki čakajo še na sintetično obdelavo.[39] Na tem mestu lahko samo skiciramo njuno mesto v razvoju halštatske kulture jugovzhodnoalpskega kroga. V obliki kot jo po-

[32] Lukovico, Kamnik, Nevlje pri Kamniku smo že omenili, dodamo lahko še Kranj (prostor poznejše langobardske nekropole, W. Schmid v: J. Žontar, Zgodovina mesta Kranja (1939), 3 s.), Bled gomila: S. Gabrovec, Prazgodovinski Bled (1960) 12 s.

[33] S. Gabrovec, 900 let Kranja (1960), 11 ss.

[34] Pasna spona je bila že pogosto obravnavana: F. Stare, AV 3, 1952, 190 s. Tab.4. Umetnost alpskih Ilirov in Venetov (1962), 103, tab. 37. W. Lucke-O. Frey, Die Situla in Providence. Röm. Germ. Forsch. 26, 1962, 80.

[35] Za opredelitev skitske materialne kulture v jugovzhodnem alpskem prostoru glej sedaj S. Foltiny, Arch. Austriaca 33, 1963, 23 ss.

[36] Glede kronologije cfr. S. Gabrovec, AV 15—16, 1964—1965, 29 ss. (= Germania 44, 1966, 15 ss.).

[37] Podoben primer cfr. v Volčjih njivah (AV 7, 1956, 79 in tab. 3, 3), na Magdalenski gori (tum. XIII, grob 54, skupaj z dvema certoškima fibulama, Naravoslovni muzej Dunaj). Nekoliko starejši je primerek z Magdalenske gore tum. IV, grob 3 (S. Gabrovec, Situla 1, 1960, sl. 11, 3). Razumljivo je da kronološka meja s tipološko mlajšimi bronastimi votlimi ovratnicami (glej naslednjo opombo) ni vedno ostro začrtana.

[38] Kot primer naj navedem K. Kromer, Brezje Taf. 21, 1. (skupaj s fibulo tipa tab. 10, 12 !); 23, 2 (ta tip ovratnice začenja verjetno že istočasno z našim tipom ovratnice).

[39] Sintetično obravnavo tovrstnih fibul v zvezi z obravnavo celotne halštatske plastične umetnosti na Slovenskem pripravlja docent dr. F. Stare. Zadnji obravnava tovrstne fibule H. Müller-Karpe, Die späthallstattzeitliche Tierfibel von Kastlhof, Landkreis Reidenburg (Oberpflaz). Aus Bayerns Frühzeit. Schriftreihe zur bayerischen Landesgeschichte 62 (1962) 101 ss.

znamo iz Zagorja, je fibula izrazito last jugovzhodne alpske halštatske kulture.[40] Pobude za theromorfno oblikovanje loka pa so prišle zanesljivo iz Italije, kjer poznamo lok fibule v obliki konja že v 8. stoletju.[41] Dosti bližje je že naši fibuli živalska fibula iz Este-Ricovero, grob 149[42] (druga polovica 7. stoletja), ki že določnejše nakazuje pot in čas prevzema te vrste fibule. Pobuda za jugovzhodno alpsko theromorfno fibulo je prišla k nam iz Italije koncem 7. stoletja hkrati z drugimi italskimi motivi, ki so pomagali ustvarjati tudi situlsko umetnost. Tudi pri oblikovanju noge v obliki živali je prodrla domača tradicionalna račka, ki poteka še iz kulture žarnih grobišč. Tako predstavlja fibula umetnoobrtno tipični primer sinkretizma jugovzhodne alpske halštatske kulture. Italska varianta živalske fibule se je preoblikovala v domačo: konja in nekatere orientalne živali[43] je zamenjal v jugovzhodnem alpskem prostoru domači pes.[44] Za zaključek noge pa je prevzel jugovzhodnoalpski toreut domačo račko vzeto iz žarnogrobiščne simbolike, grško-italski ptič v letu se ni uveljavil.[45] Tako je tudi fibula, gledano iz stilnega vidika, nenaravno združila pripovedno razgibanost mediteranske pripovednosti z mirnostjo simbolne pripovedi kulture žarnih grobišč. Posebnost jugovzhodne alpske fibule s figuralnim lokom je tudi v tem, da ima — v nasprotju z italskimi in venetskimi primerki — dosledno samostrelno konstrukcijo. Nastanek samostrela je danes sicer še nejasen, saj nastopi precej istočasno tako v zahodnem (Ha D 2 fibule zahodnega kroga, bodisi pavkaste, bodisi z okrašeno nogo [Fusszierfibel] so pogosto že na samostrel)[46] kot v vzhodnoalpskem krogu. Čeprav je samostrel v Vzhodnih Alpah zelo priljubljen in razvije baročno igračkaste oblike dvojnega in celo trojnega samostrela,[47] pa še vedno nimamo dokaza, da je samostrel pri

[40] Brez težnje po popolnosti naj navedem glavne paralele: Magdalenska gora, Podzemelj, Matrei: H. Müller-Karpe, o. c. 108, Abb. 3. Vintarjevec, F. Stare, AV 4, 1953, 264 ss. tab. 1, 3. Kranj, W. Schmid v J. Žontar, Zgodovina Kranja (1939) 4, sl. 4. Sv. Lucija, C. Marchesetti, Boll. Soc. Adr. 15, 1893, tav. 20, 9. (cfr. tudi variante s sfingo in drugimi živalmi, o. c., tav. 20, 10—12).

[41] Npr. Bologna-Savena gr. 94; H. Müller-Karpe, Chronologie Taf. 29 C 6. Cfr. H. Müller-Karpe, Aus Bayerns Frühzeit (1962) 104.

[42] G. Fogolari-O. H. Frey, Studi Etruschi, 33, 1965, 261, fig. 6, 8. Glava fibule je oblikovana v ovnovi glavi, trup (z repom !) pa ima že čisto podobo jugovzhodnih alpskih psov. Cfr. tudi le malo mlajši grob s slavno benvenutsko situlo, kjer ima fibula že lok v obliki psa. G. Fogolari-O. H. Frey, o. c., 266, fig. 9, 12.

[43] Fibula z lokom v obliki sfinge (C. Marschesetti, Boll. Soc. Adr. 15, 1893, tav. 20, 11) iz Sv. Lucije predstavlja očitno še starejšo stopnjo živalske fibule, ki sloni še na tuji živali, vzeti iz orientalizirajočega stila. Gotovo ne bo naključje, da pri tej fibuli tudi nimamo domače račke, ampak italsko ptico v letu.

[44] Vendar pes ni edina živalska figura, ki nastopa. Lahko dobimo tudi mačko in konja (vendar ne v italski obliki). C. Marchesetti Boll. Soc. Adr. 15, 1893, tav. 20, 10—12.

[44] Vendar poznamo tudi letečega ptiča v figuralni fibuli z vprego (Magdalenska gora, Argo 2, 1893, Taf. 3, 2). Primerjaj tudi precejšnjo vlogo letečega ptiča v situlski umetnosti. V tipu najbolj udomačene fibule, kot ga navadno predstavlja zagorski primerek, pa je prodrl stari »halštatski« ptič s sklenjenimi perutmi. Pri tem je seveda že drugotnega pomena, ali gre dejansko za žarnogrobiščno račko, ali za kako drugo ptico. Odločilno je nasprotje domačega ptiča s sklenjenimi perutmi v nasprotju z italskim ptičem v letu. Cfr. W. Dehn, PZ 34/35, 1949/1950, 329 s. C. Krüger, Der fliegende Vogel in der antiken Kunst (1940).

[46] H. Zürn, Germania 26, 1942, 120.

[47] Treasures of Carniola (1954) 29, 146. C. Marchesetti, Boll. Soc. Adr. 15, 1893, 20, 3. 9 (zadnja je živalska fibula naše variante).

nas tudi nastal. Vsekakor se zdi, da nastopa pri nas najprej prav pri fibulah z živalsko figuralnim lokom. Te fibule so, kot kaže analiza primerkov iz Zagorja, istočasne že z najstarejšimi variantami certoških fibul brez samostrela, tako da je verjetnejše prevzela certoška fibula samostrel od naših fibul in ne obratno. Vsekakor kaže tudi samostrelna konstrukcija na originalno jugovzhodno varianto živalske fibule, kaže pa hkrati na razmeroma širok časovni razpon med italsko varianto živalske fibule in jugovzhodno alpsko. Jugovzhodnoalpske variante iz dosedaj poznanih primer-

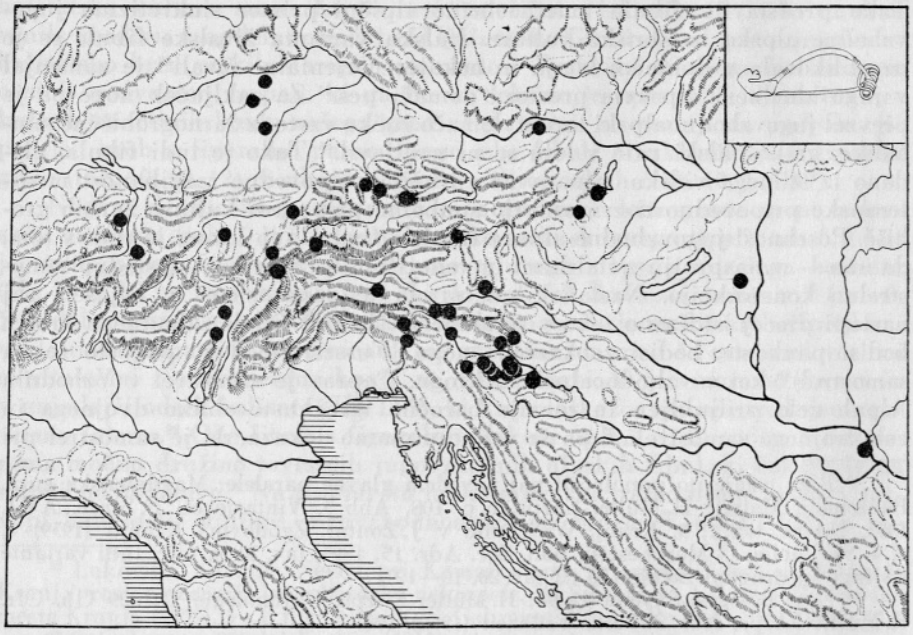

Karta 2. Razprostranjenost fibul z nazaj gledajočo konjsko glavo
Karte 2. Verbreitung der ostalpinen Tierkopffibel

kov ne moremo datirati pred Ha D 2 — to potrjujeta sedaj tudi zagorska primerka — medtem ko segajo venetski pred leto 600, iz Bologne pa smo celo lahko navedli primer iz 8. stoletja.

Analiza spremnega gradiva, ki po vsej verjetnosti izhaja iz groba s pasno spono z lovskim motivom, nam torej pokaže, da je pasna spona istočasna s klasičnimi spomeniki halštatske situlske umetnosti (situla z Vač, Magdalenske gore)[48] in da jo moramo datirati v našo Ha D 2 stopnjo (550—450); čas ki ga je običajno suponirala tudi tipološka in stilistična analiza.

Iz zagorskega gradiva si hočemo podrobno ogledati še dve fibuli, ki sta značilni po svojstveni oblikovanosti noge. Prva oblikuje zaključek noge v

[48] K. Kromer, Umetnost alpskih Ilirov in Venetov (1962), 23 ss. Inv. Arch. Y, 44—46.

shematizirano, nazaj zročo konjsko glavo (tab. 10, 10, »Ostalpine Tierkopffibel«), druga pa (tab. 10, 12) v konjsko oziroma ovnovo glavo. Obe sta izraziti posebnosti jugovzhodnoalpskega halštatskega kroga in se razvijata v času, ko je drugod halštatska kultura že zamrla. Časovno sta torej že zgodnjelatenski v srednjeevropskem smislu, kulturno pa še v celoti halštatski.

Oglejmo si najprej prvo. Fibula ima poleg značilno oblikovane noge vedno samostrel, shema loka ni čisto enotna. Običajno je trakast v nasprotju z našim zagorskim primerkom,[49] torej ne pozna oblike klasične certoške fibule.[50] Na ta tip fibule je prvi opozoril G. Merhart,[51] njegova spoznanja je dopolnil prav za slovensko ozemlje H. Müller-Karpe.[52] Naša karta razprostranjenosti[53] (karta 2) še močno dopolnjuje dosedaj poznane primerke. Iz nje je dobro vidna njena domovina, ki sega globoko v notranjost Alp proti zahodu vse do Tirolske in Rena pri St. Gallnu. Ta prostor je nadvse značilen, ker kaže na ozko povezavo alpskega prebivalstva v času, ko začenjajo Kelti svojo ekspanzijo proti vzhodu. Že omenjena kronološka stava naše fibule v najkasnejše halštatsko obdobje, Ha D 3, ki ustreza že zgodnjemu latenu v srednjeevropskem smislu, je dobro razvidna iz grobnih celot; najbolj zgovorni so grobovi iz samega Hallstatta.[54] Prav te grobne celote dokaj dobro nakazujejo da naša fibula ni živela le v zgodnjem latenu v smislu Reineckejeve Lt A ampak tudi Lt B stopnje. Z ostalega jugovzhodnoalpskega ozemlja sicer nimamo toliko in tako prepričljivih grobnih celot kakor iz samega Hallstatta, vendar je časovna stava nedvomno ista.[55]

Podobno je tudi s fibulo, katere noga se končuje v konjski oziroma ovnovi glavi. V nasprotju s prejšnjo fibulo je shema naše fibule klasično certoška, tudi v našem primeru dosledno s samostrelno konstrukcijo. Tipološko moramo v njej videti derivat certoške fibule. Fibula je izrazito jugovzhodnoalpska tvorba, kakor dobro kaže naša karta razprostranjenosti (karta 3),[56] čeprav v notranjealpskem prostoru ni doživela tolike priljubljenosti kot njena sovrstnica z nazaj obrnjeno konjsko glavo. Njeno kronološko mesto je podobno kot pri prejšnjem tipu, le da se tega zaradi pomanjkanja grobnih celot ne da dokazati tako precizno kot za prejšnji primer. Dokazana

[49] Glej naš seznam fibul tega tipa! Pregledna je slika 2, pri H. Müller-Karpeju, Carinthia I, 141, 1951, 614 s., kjer pa primerek iz Podzemlja (Abb. 2, 20) ne sodi k našemu tipu, ampak je starejši.

[50] Pri tem mislim varianto certoške fibule kot F. Stare, Vače, katalog tab. 34, 4—6 ali s samostrelom tab. 36. V našem primeru moramo verjetno izvajati lok iz tipa certoške fibule, Stare, o. c., tab. 33. Zanimivo je, da imajo tudi druge južnovzhodne alpske fibule zgodnjelatenske sheme (npr. F. Stare, AV 4, 1953, 264, tab. 8, 4 in 9, 2.) podobno oblikovan lok.

[51] WPZ 14, 1927, 101 ss.

[52] Carinthia I, 141, 1951, 617 s. in Abb. 2.

53. Prvič objavljena v S. Gabrovec, 900 let Kranja (1960) 19, karta 4 (brez seznama najdišč).

[54] K. Kromer, Das Gräberfeld von Hallstatt (1959) predvsem Taf. 198, 9; 208, 27. 29. 31. 33; 211, 10. 14.

[55] Cfr. že analizo G. Merharta in H. Müller-Karpeja, o. c. Primerki iz slovenskih najdišč so skoraj vedno brez grobih celot ali pa so te neizrazite. Nadvse je karakteristična pogostna prisotnost te fibule med gradivom v Valični vasi.

[56] Prvič objavljena v 900 let Kranja (1960) 20, karta 5, sedaj dopolnjena. Naša karta prikazuje poleg klasične fibule te vrste tudi nekaj variant, kar smo v seznamu najdišč posebej označili z var.

je, govorjeno v srednjeevropski kronološki govorici, v zgodnjem latenu v smislu Lt A po Reineckeju. Verjetno je pa tudi pri tem tipu računati s trajanjem vse do srednjelatenske stopnje, to je do vpada Keltov na področje jugovzhodne alpske halštatske kulture.

Oba naša zagorska primerka le še poudarjata že ugotovljeni kasni značaj zagorskih halštatskih najdb. Njuna prisotnost v Zagorju ni naključna kot ni naključna prisotnost fibul obeh tipov tudi v Kranju, na prostoru poznejše langobardske nekropole. Na obeh mestih imamo le mlajše gradivo,

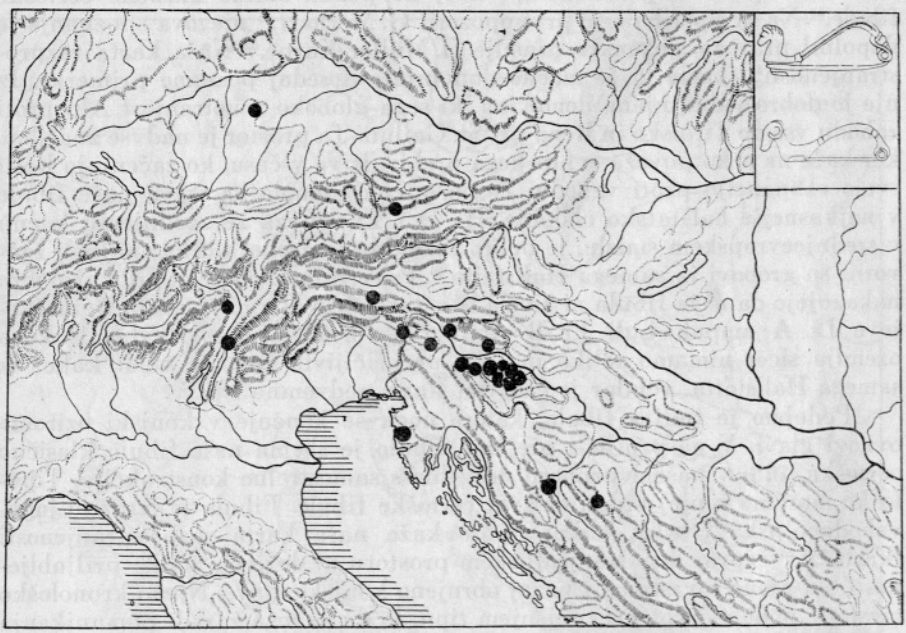

Karta 3. Razprostranjenost fibul, katerih noga se končuje v konjski ali ovnovi glavici
Karte 3. Verbreitung der Fibel mit nach vorn blickendem Pferde-bzw. Widderkopf

ki se v Kranju nadaljuje še v latenski čas. Oba naša primerka pa hkrati kažeta na časovni razpon zagorske nekropole oziroma zagorskih nekropol: redki Ha D 1 tipi (npr. tab. 3, 3) ne izpričujejo toliko začetne mladohalštatske stopnje v Zagorju, ampak so le bolj survival Ha D 1 stopnje v njeni naslednici Ha D 2 stopnji. V tej fazi ima Zagorje nedvomno svoj vrh — v ta čas sodi tudi grob s figuralno okrašeno pasno spono — živelo pa je še dalje v najmlajši, Ha D 3 stopnji. Obe stopnji sta seveda tekoče povezani, v absolutnih številkah je to čas od druge polovice 6. stoletja do približno leta 300[57].

Končno nam je obravnavati še uhane iz groba 3 v Strahovljah, ki jih je izkopal Pečnik (tab. 10, 14—19). Že Pečniku se je ob njih rodila misel na

[57] Problem razmejitve mladohalštatske stopnje sem podrobno obdelal v Pragzodovini Gorenjske (1961) 177 ss. (rokopisna disertacija). Cfr. sedaj tudi Halštatska kultura v Sloveniji, AV 15—16, 1963, 4—63, 29 ss.

poseben tip staroslovenskega obsenčnika,[58] ki so ga prav v tem času prvič odkrili na Bledu. Zato je Pečnik v enem svojih poročil tudi domneval staroslovensko nekropolo v Strahovljah.[59] Podobnost je predvsem v zavojih in v steklenih jagodah, slično so se uhani oziroma obsenčniki tudi spenjali. Različni pa so obeski, ki so viseli raz zavojev. V primeru uhanov oziroma obsenčnikov iz Strahovelj vise trapezoidni pločevinasti obeski ornamentirani z iztolčenimi pikami, kar je dobro razumljivo v halštatski sredini. V staroslovenskih blejskih pa imamo tipične verižice. Tako je treba potrditi halštatski značaj iz Strahovelj, posebej še ker so ostale najdbe od tam halštatske, ne pa staroslovenske.[60] Uhani stoje za sedaj zelo osamljeno, primerjati bi mogli le še podoben uhan iz blejske gomile.[61] Ker kaže vse gradivo iz Strahovelj izrazito mlad značaj, moramo tudi uhane datirati v najmlajšo halštatsko stopnjo (Ha D 3). Primerjava s staroslovenskimi uhani kaže zanimive sličnosti, povezave pa seveda ne moremo videti, že zaradi velike kronološke razlike. Zaradi ugotovljenih halštatskih elementov je tudi manj verjetno, da bi smeli računati z halštatsko in staroslovensko nekropolo na istem mestu.

Seznam fibul z nazaj gledajočo konjsko glavo (karta 2)
Verbreitung der ostalpinen Tierkopffibeln (Karte 2)

1. Zagorje. Tab. 10, 10.
2. Kranj. H. Müller-Karpe, Carinthia I, 141, 1951, 614, Abb. 2, 13.
3. Celje okolica. H. Müller-Karpe, l. c., Abb. 2, 14—16.
4. Magdalenska gora. H. Müller-Karpe, l. c., Abb. 2, 9. Treassures of Carniola (1934) gom. VI, 33 a.
5. Stična. Narodni muzej, Ljubljana, neobjavljeno.
6. Valična vas. Narodni muzej, Ljubljana. Neobjavljeno.
7. Vinkov vrh. H. Müller-Karpe, l. c., Abb. 2, 19.
8. Mokronog. H. Müller-Karpe, l. c., Abb. 2, 10.
9. Brezje. K. Kromer, Brezje. Arh. kat. Slov. 2, 1959, tab. 9, 7; 40, 3.
10. Šmarjeta. H. Müller-Karpe, l. c., Abb. 2, 11 (in še neobjavljeni kosi).
11. Toplice. Naturhistorisches Museum Wien, neobjavljeno.
12. Malence. V. Stare, AV 11—12, 1960—1961, tab. 10, 14.
13. Sveta Lucija. C. Marchesetti, Boll. Soc. Adr. 15, 1893, tav. 19, 17.
14. Kobarid. C. Marchesetti, I castellieri preistorici di Trieste (1903) tav. 18, 4.
15. Gurina. A. B. Meyer, Gurina Taf. 5, 11. 12. H. Müller-Karpe, l. c., Abb. 2, 6. 7.
16. Frög. H. Müller-Karpe, l. c., Abb. 2, 1.
17. Kanzianberg pri Beljaku. H. Müller-Karpe, l. c., Abb. 1, 2; 2, 2. 4. 5. 8.
18. Reisberg pri Št. Andražu v Labodski dolini. H. Müller-Karpe, l. c., Abb. 2, 3.
19. Hallstatt. K. Kromer, Das Gräberfeld von Hallstatt (1959) Taf. 5, 15; 193, 2. 3; 198, 9; 205, 15; 208, 27. 29. 31. 35; 211, 10. 14; 212, 4. 5. 15. 17. 21.
20. Dürnberg. MAGW 59, 1929, 163 ss., Abb. 4, 1.

[58] Obsenčnik z zavoji, na katerih vise verižice. J. Kastelic-B. Škerlj, Slovanska nekropola na Bledu (1950) 31. Sl. 17; 19 (z ostalo literaturo).

[59] J. Pečnik-S. Rutar, IMK 4, 1894, 79.

[60] Res pa je, da nimamo nedvomnega dokaza, da je vse gradivo, ki ga je A. Müllner inventariziral pod: »Zagorje (Strahule)« res od tam oziroma vsaj iz iste nekropole kot obravnavan uhan. V literaturi se iz Strahovelj omenjajo izrecno le 3 skeleti, od katerih je eden nosil obravnavane uhane. Primerjaj našo analizo najdiščih podatkov na str. 26 s.

[61] A. Müllner, Argo 3, 1894, 117 ss., tab. 10, 23. S. Gabrovec, Prazgodovinski Bled (1960) 12, tab. 5, 2. Uhan, kakor tudi ostalo gradivo iz blejske gomile, je danes izgubljeno.

21. Georgenberg pri Kuchl. Hell. JfA 3, 1909, 206, Fig. 9.
22. Kuffarn. JfA 1907, 93, Fig. 15 a. b. Naturhistorisches Museum, inv. št. 61715.
23. Welzelach im Iseltal. G. Merhart, WPZ 14, 1927, Taf. 13, 6. 12.
24. Obervintl. G. Merhart, WPZ 14, 1927, Taf. 13, 1—3.
25. Wörgl. G. Merhart, l. c., Taf. 13, 2.
26. Sonnenburg (Westlicher Pustertal). W. Krämer, Germania 38, 1960, 24, Abb. 1, 7.
27. Mechel. G. Merhart, l. c., Taf. 13, 4. 5. 7. 9. 13. 14.
28. Sanzeno. G. Merhart, l. c., 105.
29. Matrei. G. Merhart, l. c., Taf. 13, 15.
30. Montikel in Buldenz. G. Merhart, l. c., Taf. 13, 11.
31. Montlingerberg. G. Merhart, l. c., 105.
32. Wildenroth-Grafrath. G. Merhart, l. c., Taf. 13, 10. G. Kossack, Bayern während der Hallstattzeit. Röm. Germ. Forsch. 24 (1959) Taf. 74, 13.
33. Roseninsel in Starnbergersee. G. Merhart, l. c., Taf. 13, 16.
34. Velemszentvid. AfA 1904, fig. 54. K. Miske. Die präh. Ansiedelung Velem St. Vid (1908) Taf. 42, 25—28.
35. Szárard (Tolna). L. Márton, Die Frühlatènezeit in Ungarn. Arch. Hungarica 11 (1933) Taf. 2, 1. 2.
36. Balf (Sopron). L. Márton, l. c., Taf. 3, 4.
37. »Zgornja Madžarska«. Naturhistorisches Museum Dunaj, inv. št. 38862 (ni vnesena v karto).
38. Manching. W. Krämer, Germania 39, 1961, 314 Anm. 37.
39. Zeltweg-Neufisching. W. Modrijan, Das Aichfeld (1962) 25, Abb. 23.
40. Novi Banovci. Z. K. Vinski, Arheološki radovi i rasprave 2, 1962, 281, tab. 9, 102.

Razprostranjenost fibul, katerih noga se končuje v konjski ali ovnovi glavici (karta 3)

Verbreitung der Fibeln mit nach vorn blickendem Pferde bzw. Widderkopfe (Karte 3)

1. Zagorje. Tab. 10, 12.
2. Brezje. K. Kromer, Brezje. Arh. kat. Slov. 2 (1959) Taf. 21, 3; 43, 4; 6, 3 (var).
3. Dobrnič. Naturhistorisches Museum Dunaj, inv. št. 66392.
4. Gorenja vas pri Škofji Loki. J. Eržen, Loški razgledi 7, 1960, 220 (var.; napačno označena kot rimska fibula).
5. Kobarid. C. Marchesetti, I castellieri preistorici di Trieste (1903) Taf. 18, 3.
6. Kranj. W. Schmid v J. Žontar, Zgodovina Kranja (1939) 4, sl. 3.
7. Magdalenska gora. M. Hoernes, WPZ 2, 1915, 99. Abb. 1, 17.
8. Novo mesto. Naturhistorisches Museum, Dunaj, inv. št. 66067, 66153.
9. Laknice. Narodni muzej, Ljubljana. Inv. št. P 1648.
10. Stična. Treasures of Carniola (1934) 61 in 112.
11. Toplice. Naturhistorisches Museum, Dunaj, inv. št. 57251.
12. Vinkov vrh. M. Hoernes, WPZ 2, 1915, 118. Abb. VI, 6. V. Starè, AV 15—16, 1964—65, tab. 15, 7—8. 10—11.
13. Sanski most. WMBH 6, 1899, 125, fig. 185.
14. Jezerine. WMBH 3, 1895, 98, fig. 190 (var.).
15. Gurina. H. Müller-Karpe, Aus Bayerns Frühzeit (1962) Abb. 1, 4.
16. Hallstatt. K. Kromer, Das Gräberfeld in Hallstatt (1959) Taf. 171, 22 (var.).
17. Mechel. G. Merhart, WPZ 14, 1927, 93. Abb. 8, 16.
18. Trentino. Muzej Trient (podatek dr. O. H. Freya).
19. Wildenroth-Grafrath. G. Kossack, Bayern während der Hallstattzeit. Röm. Germ. Forsch. 24 (1959) Taf. 74, 10.
20. Picugi. Muzej Pula, neobjavljeno.

Tolmač k tablam

Tab. 1. Zagorje (»Gradišče, Na Ravni«).

1. 3—7. 9 Sekira iz serpentina. 2. Preluknjan obesek iz roževine. 8. Zatič iz serpentina, nastal pri vrtanju kamnite sekire oziroma kladiva.

1—4. 8 Narodni muzej Ljubljana (inv. št. P 4320, 4322, 4319, 4318, 4324) Narodnemu muzeju podaril leta 1894 obratni direktor rudnika Zagorje Drasch. 5—7. 9 Naturhistorisches Museum, Dunaj (inv. št. 13918, 14155, 14154, 13919). Muzeju podaril višji rudniški svetnik E. Mojsisovics 12. marca 1887.

Tab. 2. Zagorje (»Gradišče, Na Ravni«).

1. 2. 5 Kladiva iz serpentina, 3. 4 kamniti krogli, 6. bakrena sekira, 7. fragment bronaste sekire, 8. fragmentirana bronasta sekira.

1. 3—5 Narodni muzej, Ljubljana (inv. št. P 3329, 3330, 3331, 4321). 6. 8. Mestni muzej Celje (inv. št. 73, 74). 2. 7 Naturhistorisches Museum, Dunaj (inv. št. 13920, 13922). Muzeju podaril E. Mojsisovics. 1. 3. 4. najdeno leta 1886.

Tab. 3. Zagorje (»Gradišče, Na Ravni«).

1—4. 6. 9 Bronasti srpi, 5. 8 dva fragmenta bronaste plavutaste sekire, 7. fragment meča.

1. 3—9 Narodni muzej, Ljubljana (inv. št. P 3359, 7097, 7096, 3361 a, 7098, 3362, 3361 b, 3360), Najdeno ob priliki zemeljskega udora. Muzeju podaril rudniški uradnik Wriessnig oziroma Breznik. 2. Naturhistorisches Museum (inv. št. 13924). Podaril E. Mojsisovics 12. marca 1887.

Tab. 4.

1—2 Zagorje (»Gradišče, Na Ravni«)

1—2 bronasti plavutasti sekiri, ena fragmentirana.

1. Narodni muzej, Ljubljana (inv. št. P 3363). Najdena ob priliki zemeljskega udora.

2. Naturhistorisches Museum (inv. št. 13923). Podaril E. Mojsisovics 12. marca 1887.

3—21 Zagorje (»Milačeva hiša«) 1892

3. kačasta fibula (inv. št. P 3947), 4—5 certoški fibuli (P 3949, 3948), 6—8 br. zapestnice (P 3952 a. b, 3953), 9. 10 dva obročka (3954 a—b), 11—19 (P 3950, 3951) br. uhani, 20—21 dva glinasta vretenca. 3—21 Narodni muzej, Ljubljana

Tab. 5.

1—7 Zagorje (Milačeva hiša) 1894

1. Ogrlica iz jantarjevih in steklenih jagod (P 4317), 2. Fibula tipa sanguissuga (P 4316), 3. Kačasta fibula (P 4315), 4. 5 spiralni zapestnici (P 4313 a—b), 6. 7 zapestnici s presegajočima se koncema (P 4314 a—b).

8—13. Zagorje (Milačeva hiša) 1896

8. 9. Dva bronasta obročka od okovov pasne spone (P 4342 a—b), 10. bronasta situla, fragmentarno ohranjeni vrhnji del (P 4355), 11. samostrelna certoška fibula (P 4348), 12. glinasto vretence (P 4349), 13. noga estenske vaze (P 4358).

Tab. 6. Zagorje (Milačeva hiša) 1896

1—3 Deli železnih konjskih uzd (P 4354), 4. bronast obroček (P 4345), 5. 6 dve bronasti ovratnici (P 4344, 4343).

Tab. 7. Zagorje (Milačeva hiša) 1896

1. 2 fibuli s figuralno oblikovanim lokom (pes, ki laja na račko, P 4347, 4346), 3. figuralno ornamentirana pasna spona (P 4340).

Tab. 8.

1—5 Zagorje (Milačeva hiša) 1896

1. 2 železni sekiri (P 4350, 4351), 3. 4 železni sulici (P 4353, 4352), 5. pasna spona (P 4341).

6—7 Zagorje (nasproti Milačeve hiše) 1954

6. fragmentiran lonec (P 8870), 7. bronasta šivanka (P 8871)

Tab. 9.

1—11 Suhi potok pri Mediji (28. 8. 1908)

1. 2 pasni sponi (P 6697), 3. 4 certoški fibuli (P 6698, 6701), 5. brusilni kamen (P 6699), 6—11 bronasti okovi oziroma obročki, deli pasnih okovov (P 6700).

12—13 Strahovlje pri Zagorju

12. 13 dve glinasti vretenci (P 3288, 3289).

Tab. 10.

1 Šemnik pri Zagorju

1. železna tulasta sekira (P 3287)

2—21 Strahovlje pri Zagorju

2. fragment železne rombične spone (P 11404), 3. 4 dva železna obročka (P 11401, 11402), 5. 6 dva železna noža (11399), 7. bronast obroček (P 11404), 8. 9 dva nesklje-njena obročka (P 3285, 3286), 10 samostrelna fibula z nazaj gledajočo konjsko glavo (P 3280), 11 noga posode iz sive gline (P 11402), 12 samostrelna fibula z nogo, ki se končuje v konjski glavici (P 3281), 13 vrhnji del posode iz sive gline in rdečim pre-mazom (P 11403), 14—19 uhani iz bronaste žice z obeski v obliki trapezoidnih bronastih ploščic, ornamentiranih z iztolčenimi pikami. Kot obeski so služile tudi steklene modre jagodice, v katere je bil že v vročem stanju vtisnjen bronast obroček, tako da daje celotni obesek vtis košarice z bronastim ročem. Uhani so bili med seboj speti tako, da je bil en konec žice večkrat ovit okoli druge. 20. 21 dve bronasti zapestnici (P 3283, 3284).

ZUSAMMENFASSUNG

Zagorje in der Vorgeschichte

Der archäologische Komplex umfaßt folgende Fundstellen:

1. ZAGORJE gegenüber der Bahnstation (Gradišče, Na Ravneh, v Mrežnici) auf dem Westhang des Berges Konec,
2. ZAGORJE unter der Anhöhe Ocepkov hrib, vor allem beim Hausbau Milač,
3. STRAHOVLJE,
4. SUHI POTOK bei Medija Izlake,
5. ŠEMNIK.

Daneben werden (ohne daß das Material bekannt ist) noch Vine bei Toplice, Vodice bei Jablana und Zgornje Čolnišče[1] genannt. Weitaus am bedeutendsten ist Zagorje selbst. Zeitlich gehören die Funde drei Horizonten an:

I. dem spätneolithisch-äneolithischen,
II. dem urnenfelderzeitlichen,
III. dem jüngeren Hallstatt-Horizont.

Das Material vom äneolithischen und Urnenfelder Horizont entstammt der ersten Fundstelle (Nr. 1), wo es in den Jahren 1882 und 1886 ausgegraben worden ist. Im urnenfelderzeitlichen Teil der Funde ist ohne Schwierigkeiten ein Depotfund zu erkennen (Taf. 2, 7 bis 4, 2 und Abb. 1). Er zeigt alle Merkmale ostalpiner Depots des Typus Grossmungl (Ha A) nach Müller-Karpe[16] oder Ha A 2 Depotfunde nach Vinski.[17]

Der äneolithische Teil der Funde (Taf. 1—2, 6) ist kulturell und zeitlich in Verbindung mit dem Laibacher Moor zu bringen. Für jedes Stück können wir Gegenstücke vom Laibacher Moor[19] anführen. Besonders zu erwähnen ist das Kupferbeil (Taf. 2, 6), Typus III-3 nach Garašanin (Anm. 10—15). Die Fundberichte bringen unser Material in Zusammenhang mit Skeletten. Da der urnenfelderzeitliche Teil des Materiales bestimmt zum Depot gehört, wäre nur an äneolithische Gräber zu denken, doch gibt auch dafür die Struktur des Materials keinen sicheren Anhaltspunkt.

Die Hallstätter Gräber von Zagorje gehören zur Siedlung auf der Anhöhe Ocepkov hrib und wurden im Bereich des damaligen Milačhauses gefunden. Eine Analyse der Fundberichte und der alten Inventarbücher ermöglicht uns die Scheidung des Materials nach den Ausgrabungsjahren, wie wir das auch in den Tafeln durchgeführt haben. Das gesamte Material, wie es ins Nationalmuseum gebracht worden ist, gehört zu etwa 12 Gräbern, tatsächlich jedoch wurden viel mehr Gräber entdeckt. Besonders bedeutsam ist das im Jahr 1896 ausgegrabene Material, das u. a. ein figural ornamentiertes Gürtelblech (Taf. 7, 3) enthält. Wie aus dem Inventarbuch hervorgeht, gehört das gesamte in jenem Jahr ausgegrabene Material (Taf. 5, 8—8, 5) zu einem weiblichen und einem (möglicherweise zwei) männlichen Skeletten. Dem Frauenskelett liesse sich der Spinnwirtel zusprechen (Taf. 5, 12), wahrscheinlich die Certosafibel (Taf. 5, 12), das Reiflein (Taf. 6, 4), vielleicht auch die beiden Halsringe (Taf. 6, 5, 6). Aus dem übrigen Material ergibt sich fast zwanglos der Bestandteil eines reichen Männergrabes. Mit Sicherheit dürfen wir annehmen, dass der Träger des figuralornamentierten Gürtelbleches auch die Situla (Taf. 6, 1—3) und die übliche Ausrüstung eines Kriegers mit ins Grab bekommen hatte: das skythische Pferdegeschirr (Taf. 6, 1—3), zwei Lanzen (Taf. 8, 3—4) und

das eiserne Beil (Taf. 8, 1), samt zwei Reifchen, die zum Gürtelbeschlag gehören (Taf. 5, 8—9). Es wäre gut denkbar, dass dem Besitzer des figural ornamentierten Gürtelbleches auch beide Figuralfibeln (Taf. 7, 1—2) gehörten. Es ist begreiflich, daß ein solcher Vornehmer sogar zwei Gürtelbleche (noch Taf. 8, 7) und zwei Streitbeile (noch Taf. 8, 2) ins Grab bekam, und neben der Bronzesitula noch ein Gefäss (Taf. 5, 13; heute ist nur noch sein Fuss erhalten, Müllner erwähnt im Inventarbuch ausdrücklich Bruchstücke eines Este III Gefässes). Ebenso gehörte zum Prunkbegräbnis die Mitbestattung eines Pferdes — unter Inv. Nr. P 4356 erwähnt Müllner Beinknochen eines Pferdes — und auch die Rinderknochen sind nicht ungewöhnlich (Inv. Nr. P 4356 spricht von Oberschenkelbeinen eines Rindes). Bei den beiden Halsringen lässt sich schwer entscheiden, ob sie der Ausstattung eines Männer- oder eines Frauengrabes zuzusprechen sind, denn für beide Möglichkeiten gibt es Analogien.[22] Wo ein Bronzehalsring in einem Männergrab auftritt, vergesellschaftet mit einem Streitbeil, pflegen auch je zwei gleiche Fibeln vorzukommen,[23] was abermals eine Analogie böte zu unserem Paar figuraler Fibeln.

Den Versuch der Rekonstruktion des Skelettgrabes mit figuralornamentiertem Gürtelblech habe ich mit Absicht eingehender ausgeführt, um den Wahrscheinlichkeitsgrad darzutun, mit welchen die einzigen diskutierten Gegenstände zum geschlossenen Grab zuzusprechen sind. Wenn wir diesen Grad der Wahrscheinlichkeit abschliessend noch prozentuell ausdrücken, dann möchte ich sagen, dass die Zugehörigkeit der Situla, der eisernen Trense, zweier Lanzen, des Tüllenbeiles und der Gürtelbeschläge hundertprozentig wahrscheinlich ist, die der beiden Figuralfibeln achtzigprozentig, und der beiden Bronzehalsringe fünfzigprozentig. Dieselbe halbe Wahrscheinlichkeit ist auch der Zweizahl der Gürtelbleche und der Tüllenbeile in einem Grab zuzusprechen; auch dafür haben wir gute Analogien.[24] Selbstverständlich möchten wir damit nicht vollkommen die Möglichkeit ausschliessen, dass wir im Material aus dem Jahr 1896 Grabbeigaben zweier Männerskelette vor uns haben.

Das übrige Material (Taf. 9—10) kommt aus den Nekropolen aus der Umgegend von Zagorje: Strahovlje, Suhi potok, Šemnik (s. Karte 1).

Das gesamte Material aus Zagorje und der Umgebung hat zwei wichtige Kennzeichen gemeinsam: die Bestattungsart (Skelettbestattung in flachen Nekropolen, keine Grabhügel) und die zeitliche Bestimmung: alle Gräber sind junghallstättisch und gehören vorwiegend der jüngeren Phase dieser Zeitstufe an (Ha D 2—3). Diese Feststellung ist für die Besiedlungsgeschichte des Medijatales massgebend.

Wertvoll ist die rekonstruierte Grabeinheit des figuralornamentierten Gürtelbleches (Taf. 7, 3).[34] Durch die eiserne Trense des skythischen Typus[35] (Taf. 6, 1—3) wurde jetzt das Gürtelblech gut in die zweite Stufe der jüngeren Hallstattperiode (Ha D 2) datiert.[36] Diese Bestimmung darf durch andere Begleitfunde erhärtet werden, so z. B. durch die Halsringe (Taf. 6, 5. 6).[37] Die beiden Tierfibeln (Taf. 7, 1. 2) gehören in die verhältnismässig zahlreiche Gruppe derartiger südostalpiner Fibeln, die noch einer synthetischen Bearbeitung harren.[39] An dieser Stelle können wir bloss deren Stelle in der Entwicklung der südostalpinen Hallstattkultur skizzieren. In der aus Zagorje bekannten Gestalt ist die Fibel ein ausgesprochener Bestandteil der südostalpinen Hallstattkultur,[40] die Anregungen für eine theromorphe Gestaltung des Bogens sind aus Italien gekommen, wo wir einen Fibelbogen in Pferdeform schon im 8. Jh. kennen. Viel näher stehen unserer Fibel die Tierfibeln aus Este—Ricovero, Grab 149[42] (zweite Hälfte des 7. Jh.)

und aus Este—Benvenuti Grab 126 (Grab mit Benvenuti Situla), die schon mit grösserer Wahrscheinlichkeit die Übernahmszeit dieser Fibelart anzeigen. Die Anregung zur südostalpinen Tierfibel ist aus Italien gekommen, u. zw. gegen Ende des 7. Jahrhunderts zugleich mit anderen italischen Motiven, die auch in der Situlenkunst wirksam waren. Die italische Anregung konnte jedoch nicht ganz die alten heimischen Elemente verdrängen, die noch aus der Urnenfelderkultur herstammten. So stellt die Fibel ein Beispiel des Synkretismus in der südostalpinen Hallstattkultur dar. Die italische Variante der Tierfibel wurde zur einheimischen umgestaltet; an die Stelle des Pferdes und einiger orientalischer Tiere[43] ist im Südostalpenraum der einheimische Hund[44] getreten. Als Abschluss des Fusses übernahm der südostalpine Toreut das hemische Entlein aus der Urnenfelderzeitsymbolik; der griechisch-italische fliegende Vogel ist nicht durchgedrungen.[45] So hat auch die Tierfibel, stilmässig betrachtet, auf unnatürliche Art die lebhafte Erzählungskunst des Mittelmerraumes der ruhigen symbolischen Aussage der Urnenfelderkultur beigesellt. Eine andere Besonderheit der südostalpinen Tierfibel besteht darin, daß sie — im Gegensatz zu den italischen und venetischen Stücken — immer die Armbrustkonstruktion aufweist.

Die ostalpine Tierkopffibel (Taf. 10, 10) wurde bereits von G. Merhart[51] und Müller-Karpe[52] ausführlich behandelt. Unsere Verbreitungskarte (Karte 2) zeigt deutlich ihre Heimat im südostalpinen Hallstattkreis und ihre Ausbreitung ins innere Alpengebiet und nach Pannonien. Zeitlich ist Merharts und Müller-Karpes Analyse bestätigt; die Fibel ist ein guter Beleg der spätesten Ha D Stufe (Ha D 3) im Sinn von Lt A und B in der mitteleuropäischen Chronologie.

Ähnlich steht es mit der Fibel, deren Fuss in einem Pferde oder Widderkopf endet. Im Gegensatz zur vorhergehenden Fibel ist das Schema unserer Fibel durchaus certosisch, mit ihr zusammen hat sie immer die Armbrustkonstruktion. Typologisch ist sie als Derivat der Certosafibel anzusehen. Die Fibel ist eine südostalpine Bildung, wie aus unserer Verbreitungskarte (Karte 3)[56] klar hervorgeht. Sie ist jedoch im inneren Alpenraum nicht so beliebt geworden wie die erste. Ihre chronologische Stellung ist nicht weit vom vorhergehenden Typus, nur lässt sich das wegen des Mangels von geschlossenen Funden nicht so genau nachweisen wie im vorhergehenden Fall. Im Sinne der mitteleuropäischen Chronologie ist sie in der ersten Frühlatènestufe (Lt A nach Reinecke) nachgewiesen, doch ist wahrscheinlich auch bei diesem Typus mit einer Dauer bis zur Mittellatènestufe zu rechnen.

Schliesslich sind da noch die Ohrringe aus Grab 3 in Strahovlje zu behandeln (Taf. 10, 14—19). Was ins Auge fällt, ist ihre Ähnlichkeit mit altslowenischen Ohrringen.[58] Eine Analyse der Fundberichte zeigt immerhin, dass es sich mit grösserer Wahrscheinlichkeit um ein Hallstattgrab handelt, zumal auch der Ohrring Eigenheiten zeigt, die im Hallstätter Milieu gut begreiflich sind (trapezförmige Blechanhänger, mit getriebenen Punkten verziert). Die Ohrringe stehen zur Zeit in der Hallstattzeit noch sehr vereinzelt da; vergleichbar wäre bloss der Ohrring aus dem Grabhügel in Bled.[61] Wir müssen sie wohl als junghallstättisch (Ha D 2—3) ansehen.

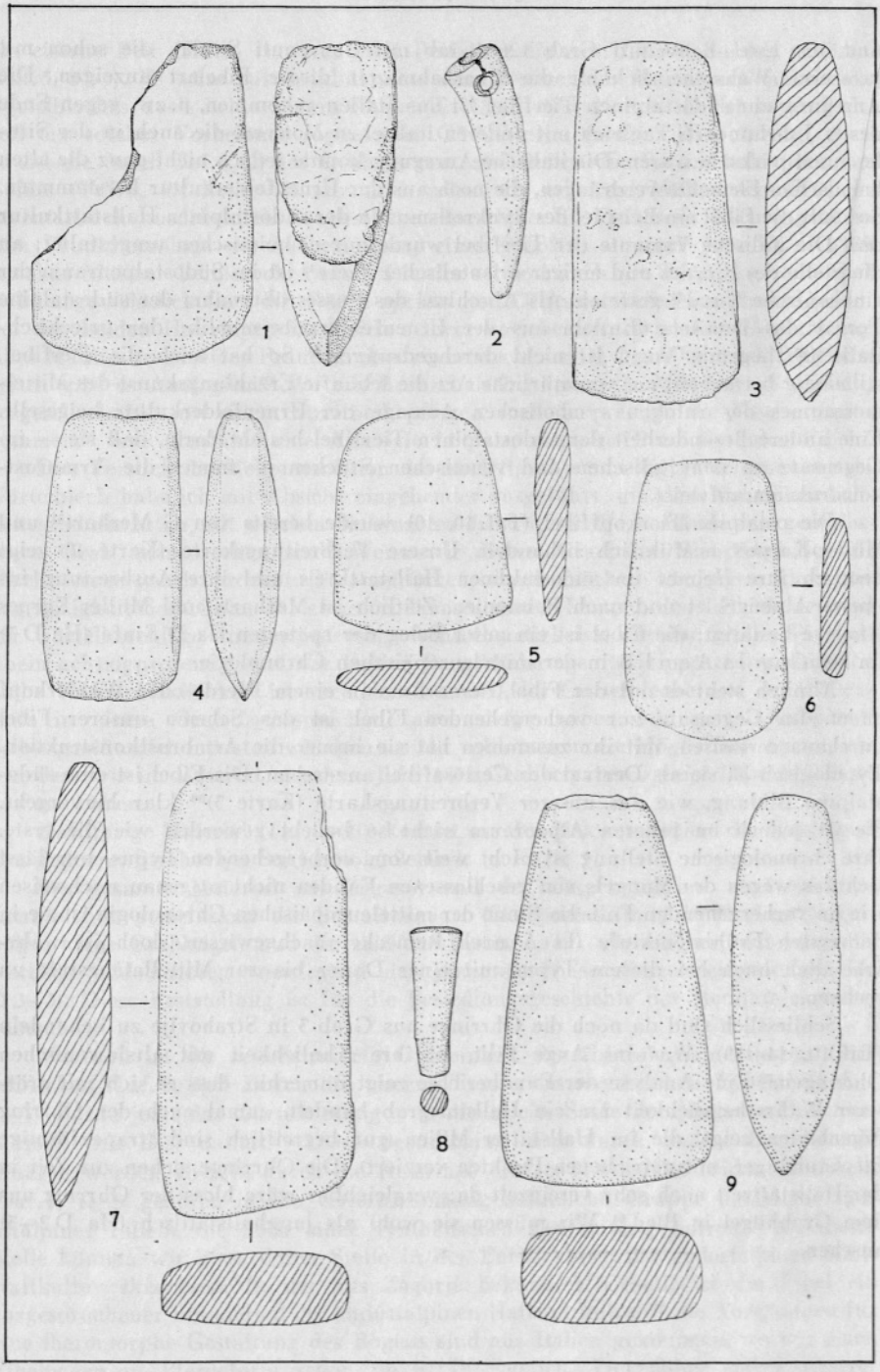

Zagorje (Gradišče, Na Ravni). 1—9 Serpentin
(1—9 = ½)

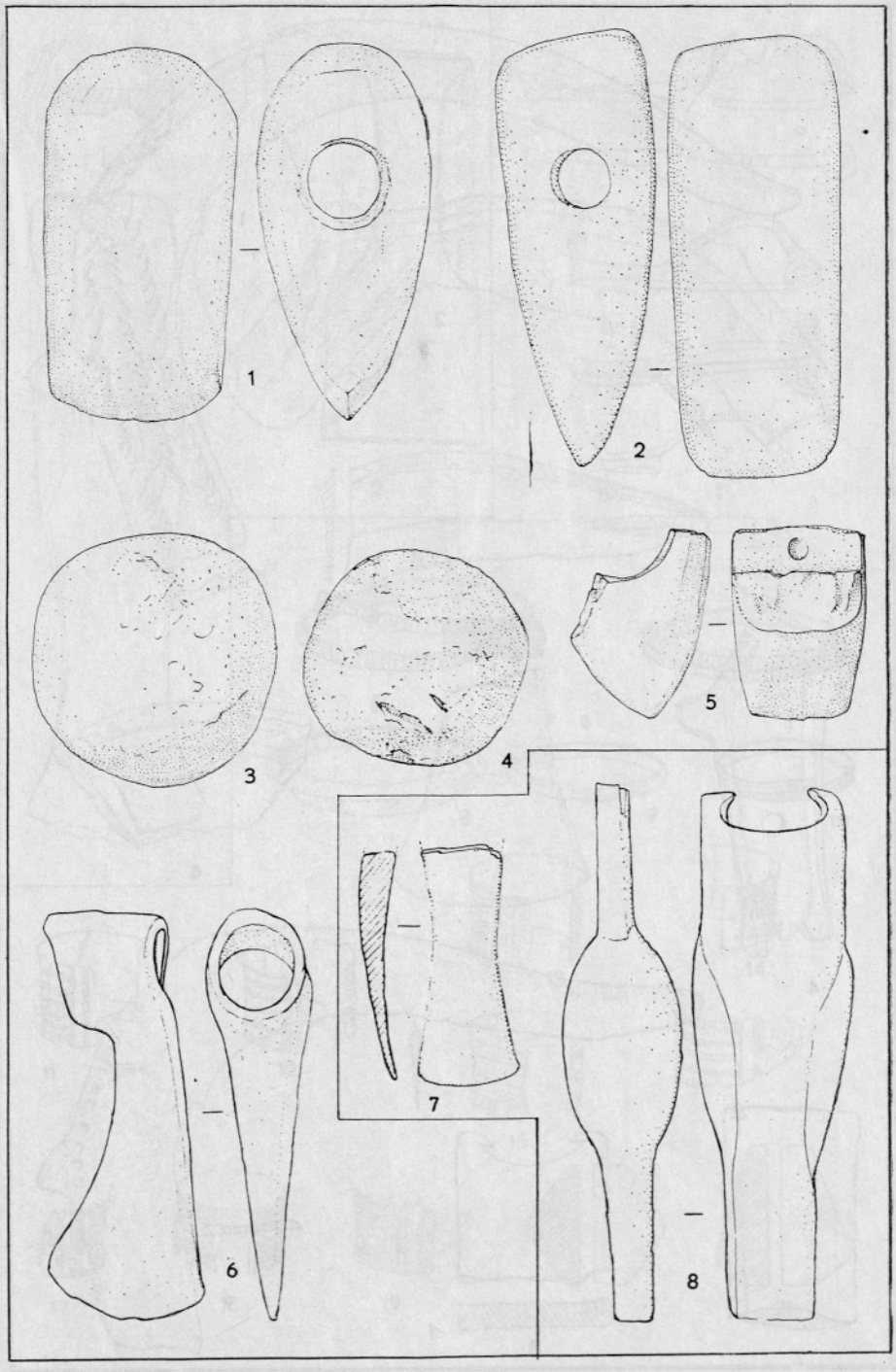

Zagorje (Gradišče, Na Ravni). 1. 2. 5 Serpentin, 3. 4 peščenjak — Sandstein, 6 baker — Kupfer, 7. 8 bron — Bronze
(1—8 = ½)

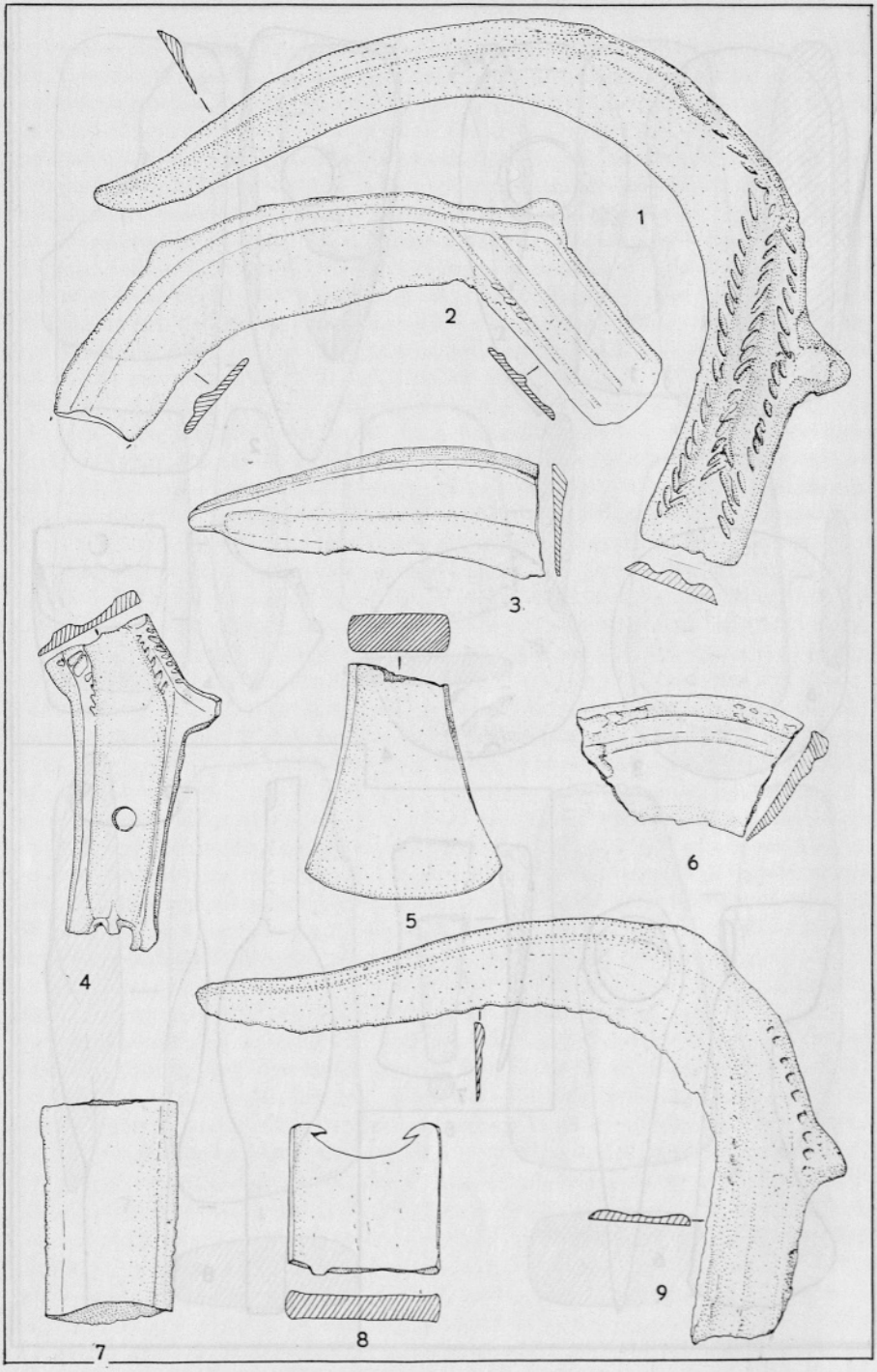

Zagorje (Gradišče, Na Ravni). Vse bron — alles Bronze.
(1—9 = ½)

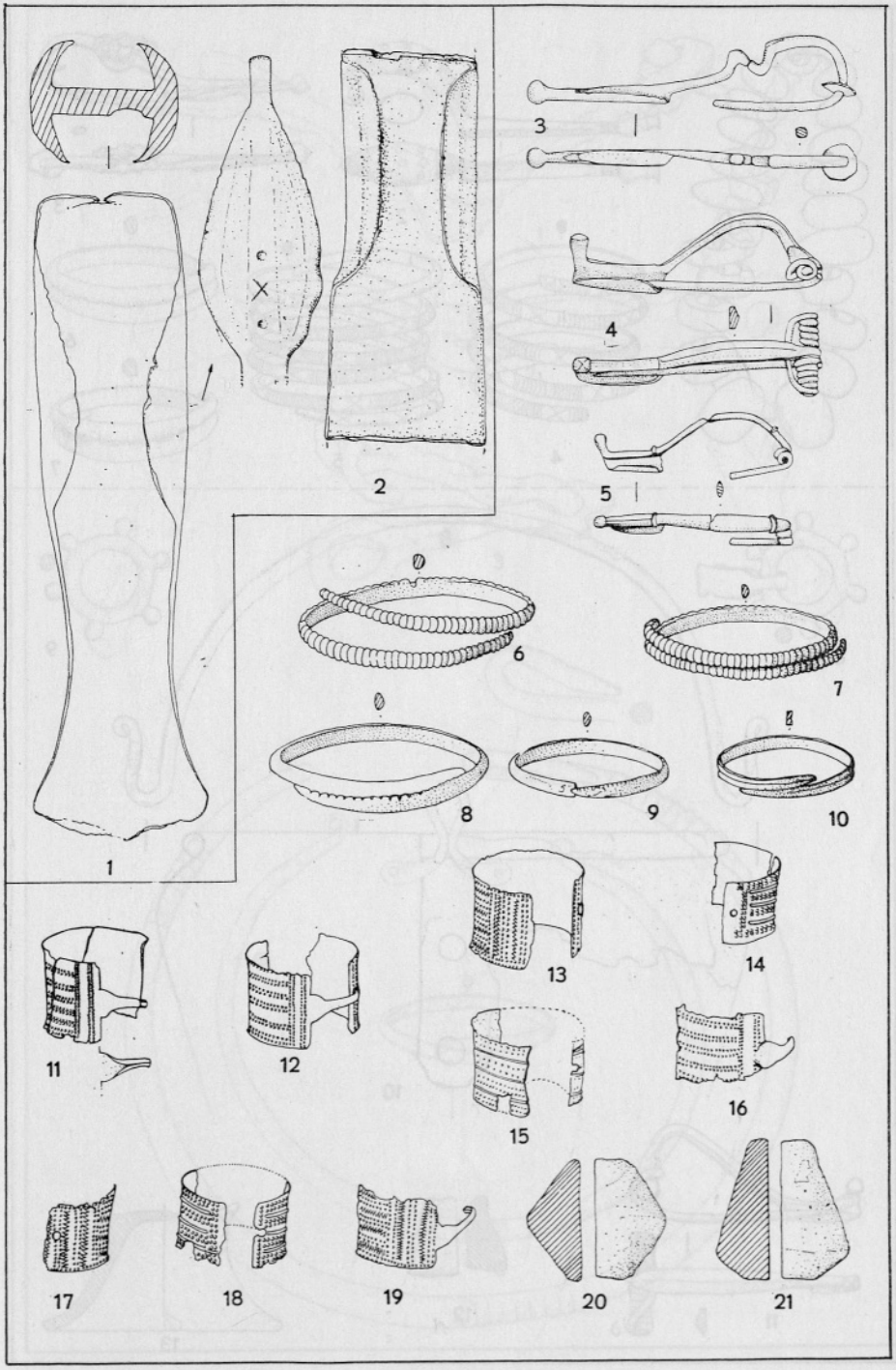

1—2 Zagorje (Gradišče, Na Ravni) 3—21 Zagorje (Milačeva hiša) 1892.
1—19 bron — Bronze, 20—21 glina — Ton
(1—21 = ½)

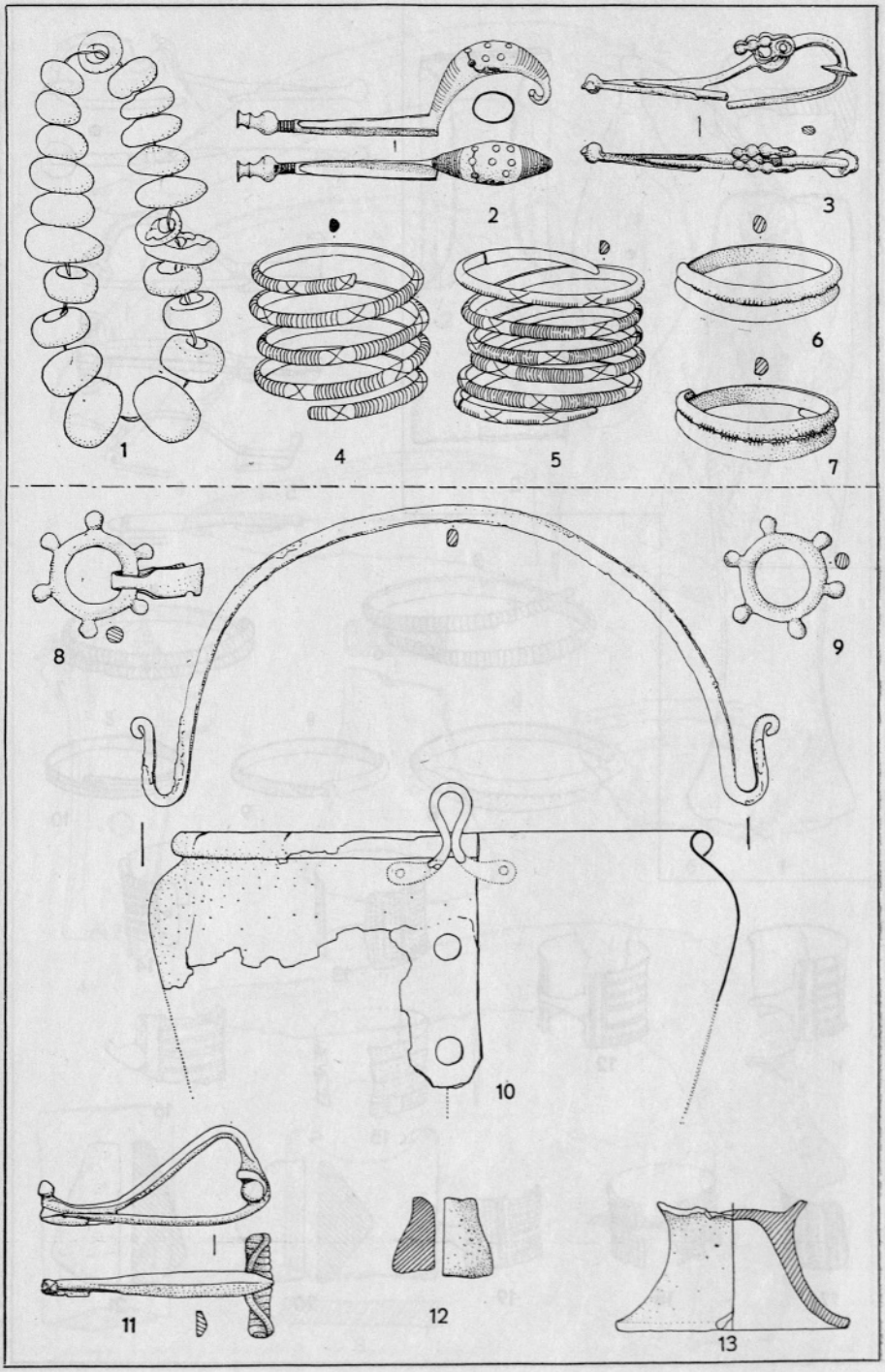

1—7 Zagorje (Milačeva hiša) 1894. 8—13 Zagorje (Milačeva hiša) 1896. 1 jantar in modro steklo — Bernstein und blaues Glas, 2—11 bron — Bronze, 12—13 glina — Ton (1—14 = ½, 13 = ¼)

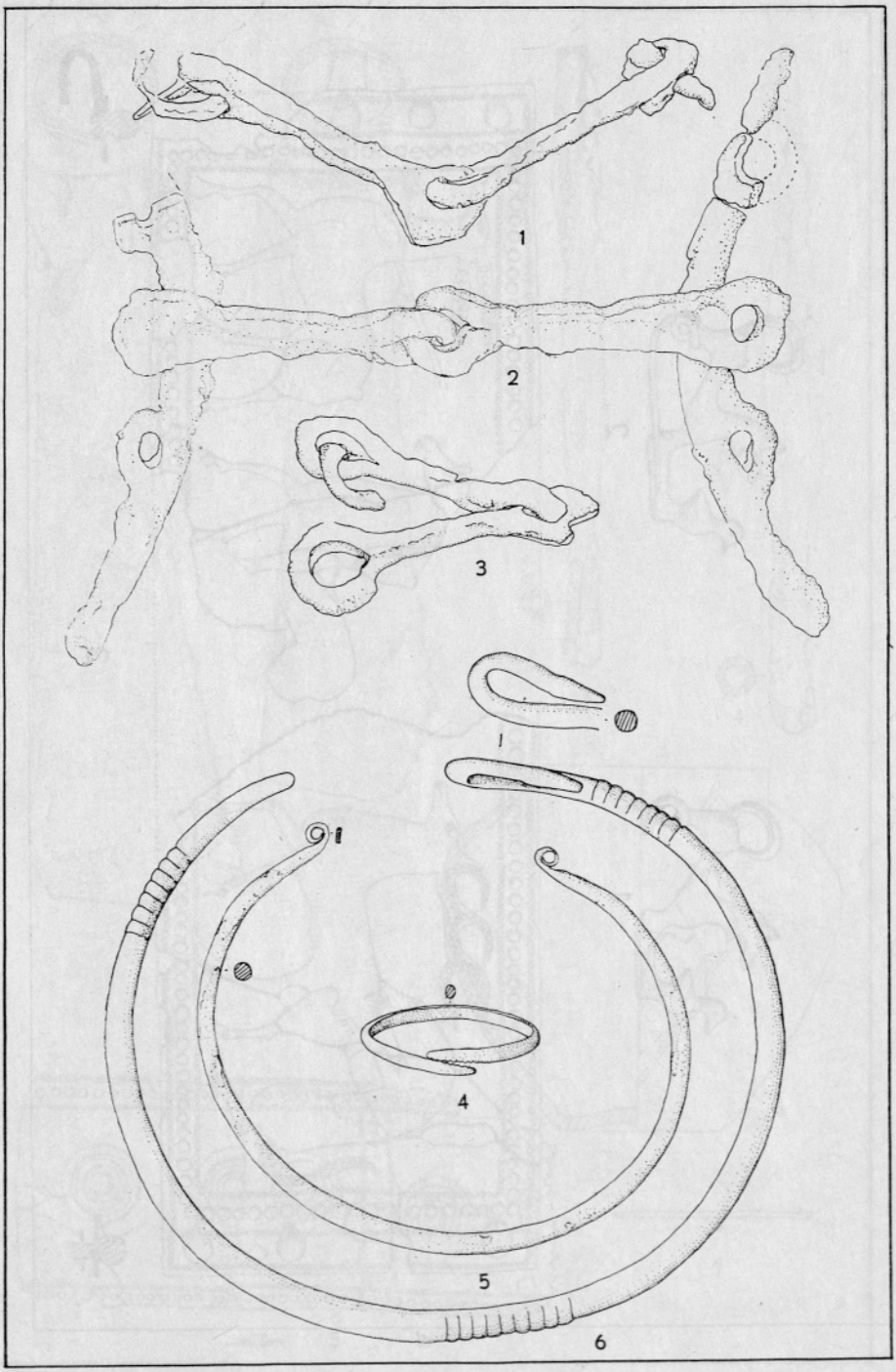

Zagorje (Milačeva hiša) 1896. 1—3 železo — Eisen, 4—6 bron — Bronze
(1—6 = ½)

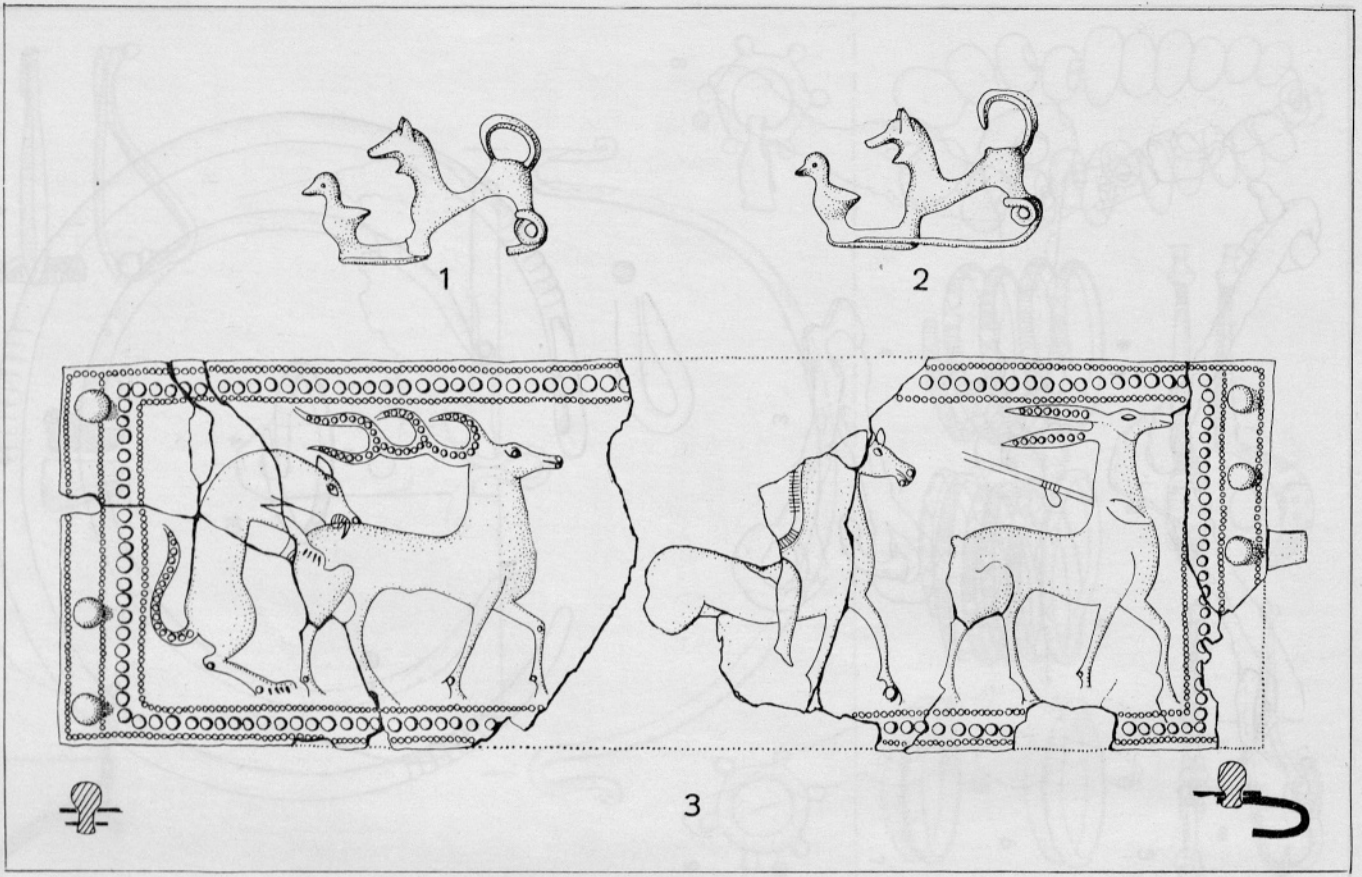

Zagorje (Milačeva hiša) 1896. 1—3 bron — Bronze
(1—3 = ¾)

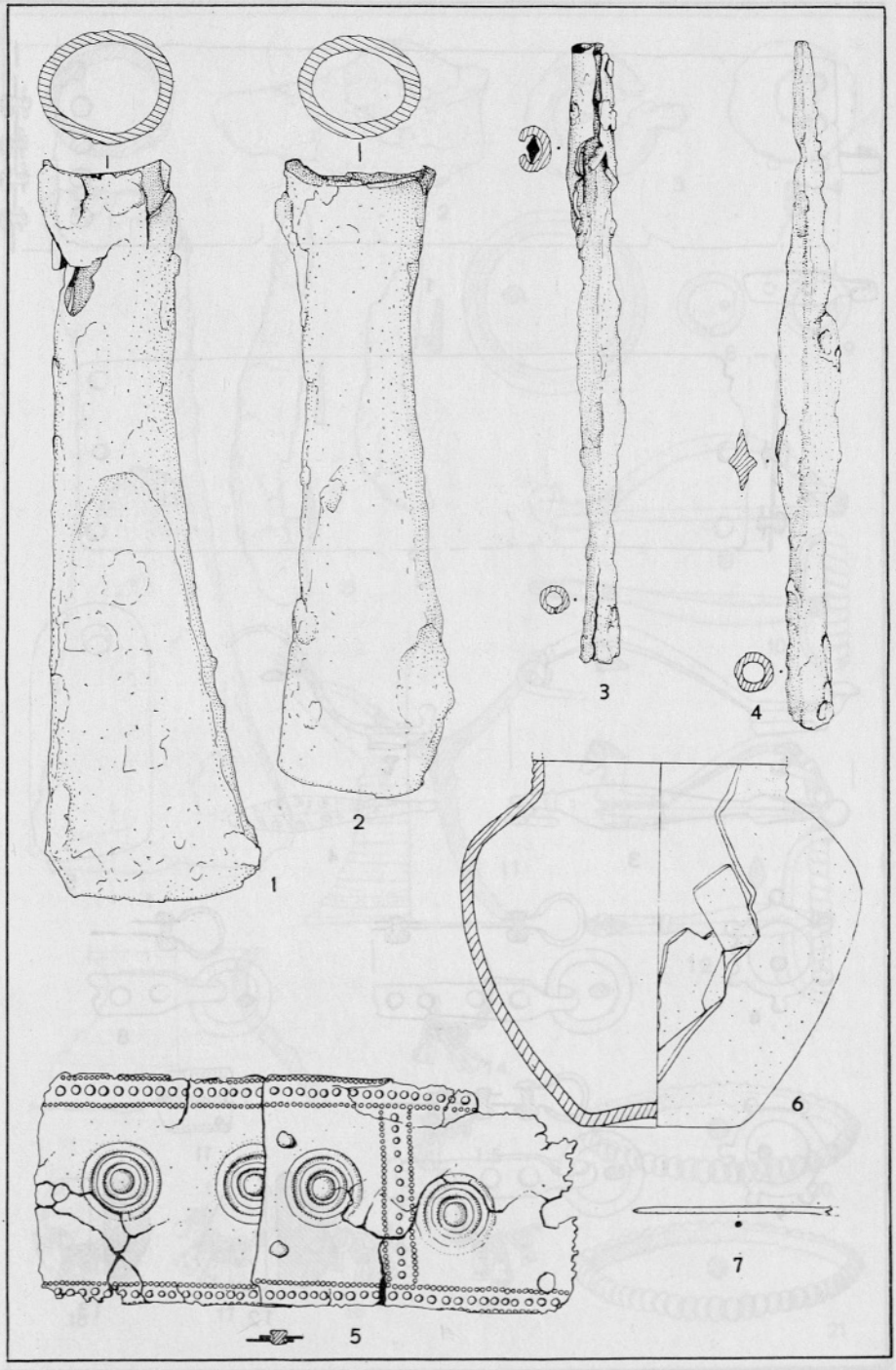

1—5 Zagorje (Milačeva hiša) 1896. 6—7 Zagorje (nasproti Milačeve hiše) 1954.
1—4 železo — Eisen, 5. 7 bron — Bronze, 6 glina — Ton
(1. 2. 5. 7 = ½, 3. 4. 6 = ¼)

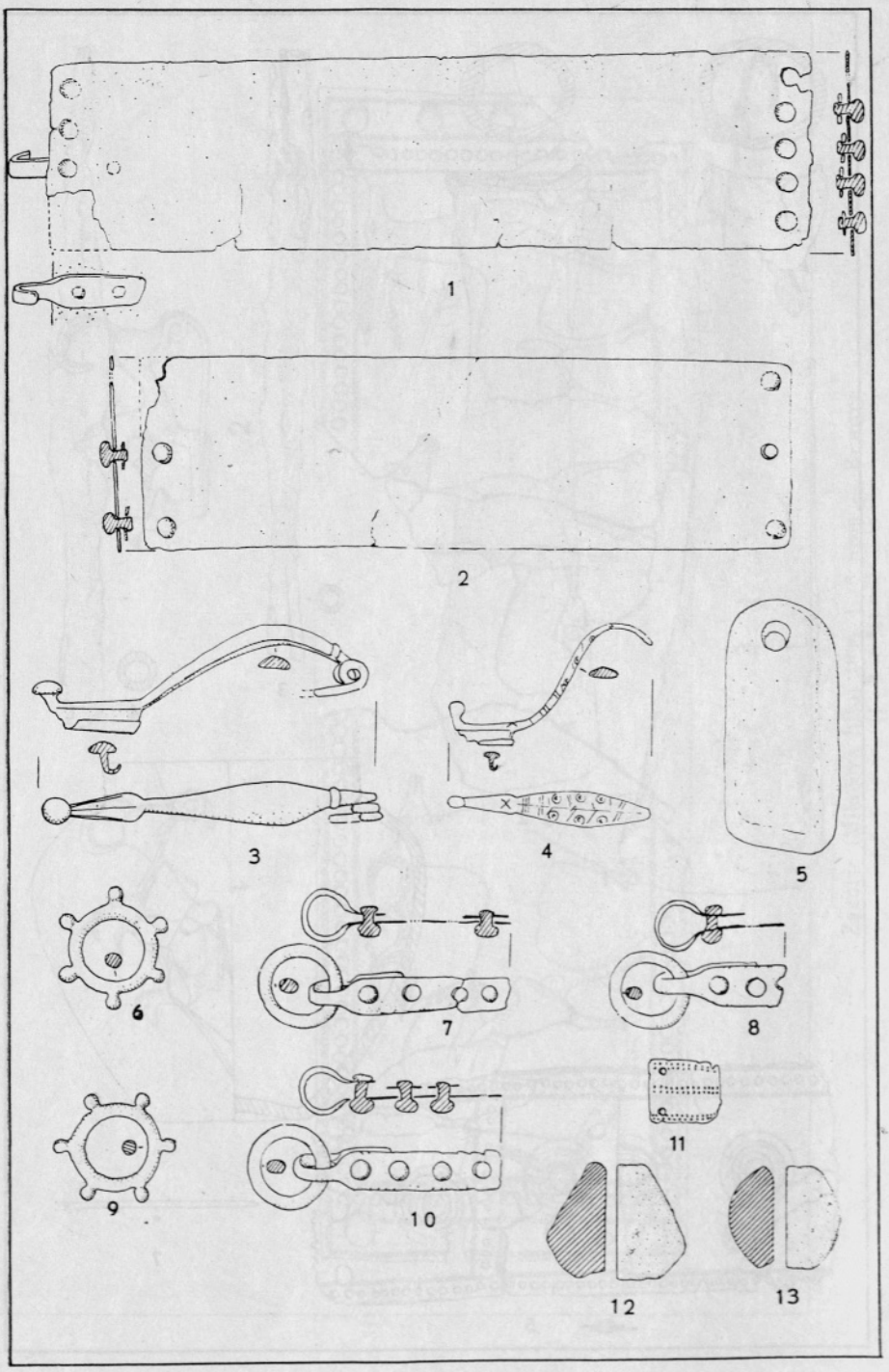

1—11 Suhi potok pri Mediji. 12. 13 Zagorje—Strahovlje. 1—4. 6—11 bron — Bronze, 5 kamen — Sandstein, 12. 13 glina — Ton
(1—13 = ½)

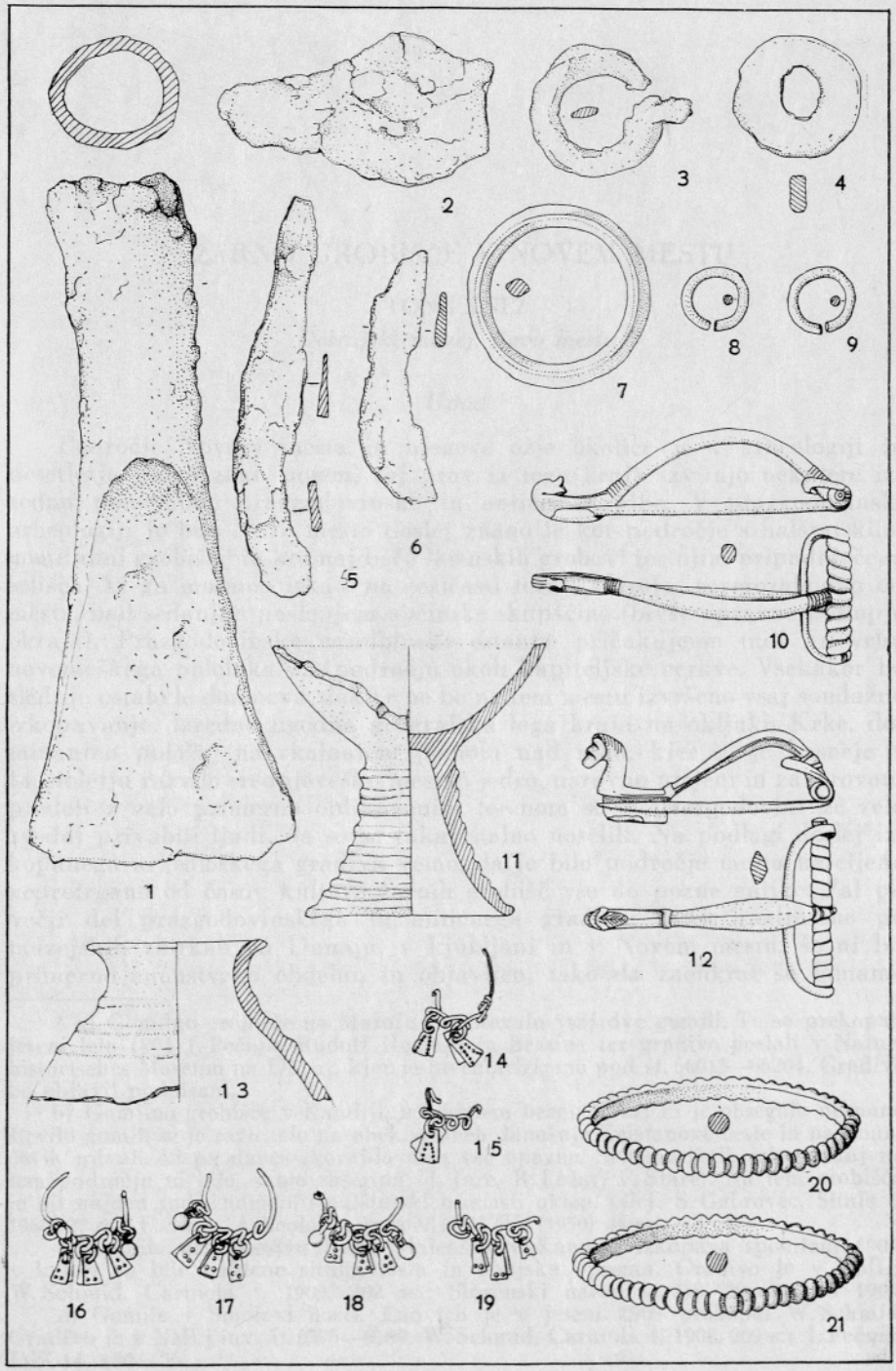

1 Zagorje—Čemšenik. 2—21 Zagorje—Strahovlje. 1—6 železo — Eisen, 7—10. 12. 14—21 bron — Bronze, 11. 13 glina — Ton
(1—10. 12. 14—21 = ½. 11. 13 = ¼)

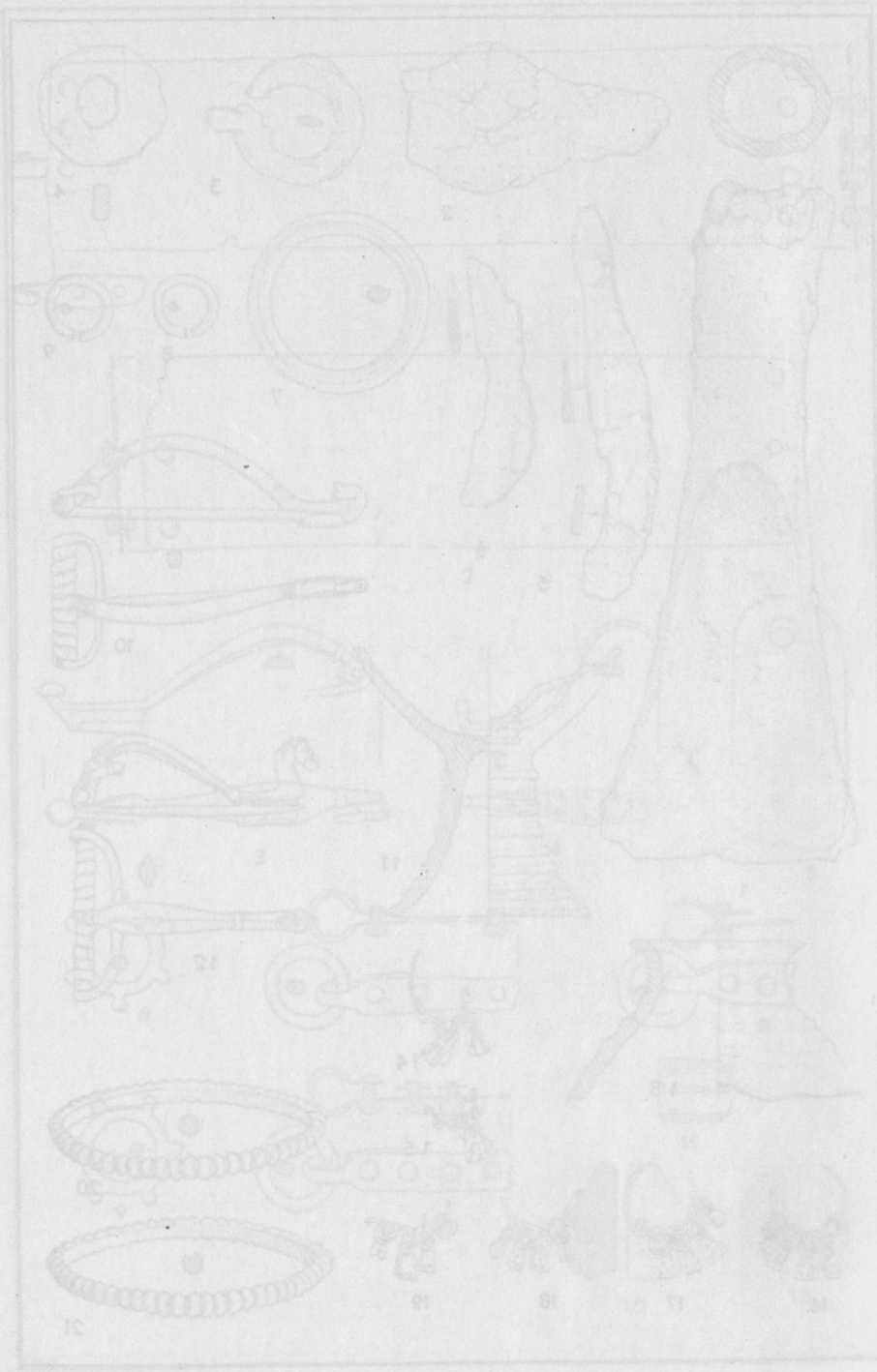

ŽARNO GROBIŠČE V NOVEM MESTU

TONE KNEZ
Dolenjski muzej, Novo mesto

Uvod

Področje Novega mesta in njegove ožje okolice je v arheologiji že desetletja dobro znan pojem, saj prav iz tega kraja izvirajo nekatere izredno pomembne prazgodovinske in antične najdbe. V prazgodovinski arheologiji je bilo Novo mesto doslej znano le kot področje s halštatskimi gomilnimi grobišči[1] in kot najdišče latenskih grobov[2] ter njim pripadajočega selišča, ki ga moramo iskati na jezičasti terasi Marofa, severozahodno od mesta, nad sedanjim poslopjem občinske skupščine (bivše upravno poslopje okraja). Prazgodovinske naselbinske ostanke pričakujemo tudi na vrhu novomeškega polotoka, na področju okoli kapiteljske cerkve. Vsekakor bo slednje ostalo le domneva, dokler ne bo na tem mestu izvršeno vsaj sondažno izkopavanje. Izredno ugodna geografska lega kraja na okljuku Krke, dominanten položaj na skalnatem pomolu nad reko, kjer se je kasneje v 14. stoletju razvilo srednjeveško mestno jedro, naravno utrjeni in zavarovani predeli z zelo primerno oblikovanim terenom so v prazgodovini že zelo zgodaj privabili ljudi, da so se tukaj stalno naselili. Na podlagi doslej izkopanega arheološkega gradiva vemo, da je bilo področje mesta naseljeno nepretrgano od časov kulture žarnih grobišč vse do pozne antike. Žal pa večji del prazgodovinskega in antičnega gradiva, ki je raztreseno po muzejskih zbirkah na Dunaju, v Ljubljani in v Novem mestu, še ni bil primerno znanstveno obdelan in objavljen, tako da zaenkrat še nimamo

[1] a) Gomilno grobišče na Marofu je obsegalo vsaj dve gomili. Te so prekopali jeseni leta 1894 J. Pečnik, Rudolf Hoernes in Bratina ter gradivo poslali v Naturhistorisches Museum na Dunaj, kjer je inventarizirano pod št. 66013—66204. Gradivo bo objavil podpisani.

b) Gomilno grobišče v Kandiji, na desnem bregu Krke, ki je obsegalo neznano število gomil, se je raztezalo na obeh straneh današnje Kristanove ceste in na Znančevih njivah, ki pa danes skorajda niso več opazne. Sistematičnih izkopavanj na tem področju ni bilo, samo zaščitna (J. Jarc, R. Ložar, F. Stare). Na tem grobišču je bil najden tudi znameniti halštatski bronasti oklep. Glej: S. Gabrovec, Situla 1, 1960, 27 ss.; F. Stare, Arheološka poročila SAZU, (1950) 41 ss.

c) Gomila na posestvu Petra Malenška v Kandiji, izkopana spomladi 1905, v kateri so bile najdene situla, cista in konjska oprema. Gradivo je v NMLj. W. Schmid, Carniola 1, 1908, 202 ss.; Slovenski narod št. 248, 28. oktobra 1905.

d) Gomile v Smolovi hosti. Eno teh je v jeseni 1905 prekopal W. Schmid. Gradivo je v NMLj inv. št. 6373—6389. W. Schmid, Carniola 1, 1908, 209 s.; J. Pečnik, IMK 14, 1904, 36.

[2] T. Knez, AV 17, 1966.

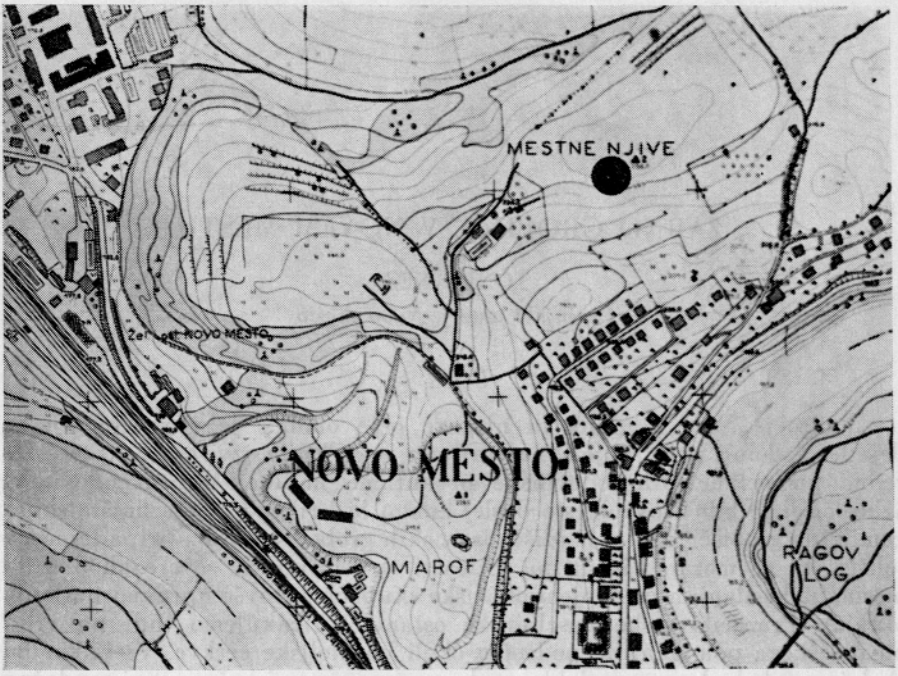

Sl. 1. Položaj žarnega grobišča na Mestnih njivah v Novem mestu
Abb. 1. Lage des Urnengräberfeldes auf Mestne njive in Novo mesto.

zaokrožene podobe posameznih arheoloških obdobij z novomeškega področja.

V naslednjem sestavku želim opozoriti na pomembno odkritje razsežnega planega grobišča žarnih grobov, ki je bilo odkrito in deloma raziskano leta 1959 in 1960.

Na severni strani Novega mesta se vzdiguje blago napet hrib, ki nosi ledinsko ime Mestne njive; na njegovem temenu in na rahlo razgibanih pobočjih se razprostirajo njive in travniki. Večji del parcel na skrajnem zahodnem delu Mestnih njiv je last posestnice Neže Klemenčič, ki ima na hribu tudi svojo domačijo. Pri oranju in kopanju na njivah, ki so na vrhu in ob vznožju Mestnih njiv, so Klemenčičevi že večkrat našli keramične črepinje, bronaste igle, steklen biser in celo posodico (T. 4; 5 : 1) ter o najdbah obvestili Dolenjski muzej. Aprila 1956 so na Klemenčičevi njivi, na južnem vznožju Mestnih njiv, slučajno odkrili veliko žaro s pridatki, ki jo je objavil že V. Šribar.[3] Dne 30. maja 1958 je bil na tem področju ponovno najden grob z veliko žaro in s pridatki[4] (T. 5 : 2). Na podlagi teh večkratnih slučajnih najdb smo se odločili, da sistematično raziščemo omenjeno področje.

[3] V. Šribar, AV 9—10, 1958/59, 111 ss.

[4] Grob je izkopala in evidentirala Bernarda Perc, kustos Mestnega muzeja v Ptuju, ki je v tistem času opravljala arheološko zaščitno službo ob gradnji avtoceste Ljubljana—Zagreb na novomeškem odseku.

Potek izkopavanj

Predhodno je zemljišče geodetsko izmeril dr. ing. Mitja Brodar, znanstveni sodelavec SAZU v Ljubljani. Z izkopavanjem, ki ga je vodil podpisani, smo pričeli 24. septembra 1959 in je trajalo do 3. oktobra. V tem času smo raziskali 96 m² površine. Izkopavali smo po sistemu plankvadratne mreže, s kvadrati 4 × 4 m. Ko smo odkrili vseh šest kvadratov (K I—K VI), smo odkopali skupaj 30 planih žarnih grobov. Zaradi slabega vremena in zaradi obilice izkopanega gradiva smo izkopavanje prekinili z namenom, da ga bomo nadaljevali prihodnje leto. Odkopani del grobišča se razprostira na temenu Mestnih njiv (nadmorska višina 234 m) na travniški parceli št. 455/4 k. o. Novo mesto, last posestnice Neže Klemenčič iz Novega mesta, Mestne njive 2. Parcela je bila pred leti še njiva, dobro vidni so še nekdanji razori in ogoni. Grobovi so danes zelo plitvo pod površino, saj smo zgornje robove nekaterih žar našli že celo v globini komaj 10—15 cm! Tako majhno globino najdenih grobov moramo pripisati ne samo plitvemu vkopavanju, temveč tudi delovanju erozije, ker leži najdišče na temenu hriba, in obdelovanju njivskih površin, ker je bila pri tem humusna plasti v dobršni meri odnesena. Odkopani profil zemljišča je dokaj preprost: približno 30 cm debeli humusni plasti sledi plast rdečkastorjave gruščnate ilovke-mrtvice, polne razdrobljenih apnenčastih kamnov. V jugozahodnem delu izkopanega terena sledi humusni plasti sloj sivorumenkaste humozne ilovke, v kateri so pomešani drobci oglenine in prepereli amorfni koščki keramike. Plasti so med seboj dovolj jasno ločene po barvi in kvaliteti. Grobne jame posameznih grobov so praviloma vkopane v sterilno plast gruščnate ilovke in žare so bile položene v te okrogle, tesno odmerjene jame. Globina grobnih jam se giblje ob 35—80 cm, povprečna globina jam pa znaša 40—55 cm. Ker so žare razmeroma zelo plitvo vkopane, so pri vrhu vse več ali manj hudo poškodovane zaradi oranja ali pa so zaradi pritiska navznoter vdrte. V spodnjih polovicah so dobro ohranjene, a razpokane od vlage in pritiska in zato lomljive. Grobovi imajo praviloma zelo malo pridatkov, saj smo našli samo 3 cele skodele in nekaj fragmentov posameznih skodel, en vijček in dve bronasti igli. Izmed 30 grobov, ki smo jih izkopali leta 1959, je bilo 26 grobov z žarami, 4 grobne jame-pepelišča pa so bile napolnjene s pokojnikovim pepelom in sežganimi kostmi, brez žare in kakršnihkoli pridatkov.

Izkopane žare so zelo velike, saj meri največja med njimi (grob 10) kar 75 cm v višino. Povprečna višina žar pa znaša okrog 40 cm. Zaradi hudih poškodb, ki so jih pretrpele pri oranju, se nam je posrečilo restavrirati v celoti samo devet žar, desetim pa manjka skoraj vsa vrhnja polovica. Po obliki lahko ločimo bikonične žare, okroglasto bikonične, vrečaste in vedrasto bikonične žare. Nekako polovica izkopanih žar je okrašenih. Dekoracija je zelo skromna in se kaže le v plastičnem rebru običajno na največjem obodu in v dekorativnih bradavicah. Plastično rebro je ali gladko ali pa nazobčano. Nekatere žare imajo na plastičnem rebru še izdelane in simetrično postavljene vodoravne jezičaste držaje, ki so edino pri žari iz groba 25 navpično precepljeni, tako da tvorijo neizrazit rogat držaj. Izjema je žara iz groba 5, ta je pod vratom okrašena s tremi vzporednimi plastičnimi odebelitvami, ki so med seboj ločene s plitvimi, bolj širokimi kanelurami. Vse žare, ki so v celoti rekonstruirane, imajo izvihan rob, razen

Sl. 2. Pogled na področje žarnega grobišča na Mestnih njivah v Novem mestu od jz
Abb. 2. Blick auf das Gebiet des Urnengräberfelds auf Mestne njive in Novo mesto von SW

žara 23, ki ima poudarjeno visok, skoraj cilindričen vrat. Zunanja barva žar variira od rumenorjave do črne. Večji del žar je zunaj sivočrne barve, med njimi so nekatere skrbno, do sijaja zglajene. Žara iz groba 10 po velikosti daleč presega vse druge.

Od tridesetih grobov iz prvega leta izkopavanja je imelo samo šest grobov pridatke. Po eno skledo z uvihanim robom, ki so bile položene vrh žganine, so imeli grobovi 1, 22, 25. Grob 2 je imel pri vrhu žganine bronasto iglo, pokrit pa je bil s kamnito ploščo. V grobu 4 smo našli dva fragmenta skledice, prav tako smo v grobu 7 našli več fragmentov skledice. V grobu 10 je bil edini pridatek glinast vijček. V žarah pri dnu je redno do 20 cm debela plast žganine z drobci oglja in ostanki nezgorelih kosti. Žganina je dosledno črne barve, precej homogena, včasih pa mešana z zemljo. V grobovih brez posod je žganina mešana z zemljo. Grobne jame so bile zasute z mešano ilovko sivo humozne barve. V nobenem grobu nismo zasledili kamnite obloge. Dva groba (2, 12) sta bila na vrhu pokrita s kamnito, neobdelano ploščo. Vsi grobovi so vkopani dokaj na gosto, toda brez reda. O kakih skupinah grobov zaenkrat še ne moremo govoriti. V tem letu izkopano keramično gradivo je restavriral preparator ptujskega muzeja Janez Gojkovič in je to nehvaležno delo odlično opravil, za kar se mu na tem mestu še posebej zahvaljujem. Kratka, informativna poročila o izkopavanju leta 1959 so izšla v periodičnih strokovnih glasilih.[5]

Leta 1960 smo nadaljevali s sistematičnim izkopavanjem na Mestnih njivah, ki je trajalo od 17.—27. oktobra. Poleg podpisanega je sodeloval in bil v izvrstno pomoč še Stanko Pahič, kustos Pokrajinskega muzeja v Mariboru, ki je prevzel nase tudi grafično dokumentacijo izkopavanja. Kot nadzorni organ Zavoda za spomeniško varstvo SRS si je dne 20. oktobra 1960 ogledal potek izkopavanja in dokumentacijo Stane Gabrovec, višji kustos Narodnega muzeja v Ljubljani.

V tem letu smo odkopali po istem sistemu plankvadratne mreže nadaljnjih 96 m² površine (kvadrati VII—XII), ki smo jih navezali na južni rob leta 1959 izkopanega terena in izkopali na tem prostoru 19 grobov. Od teh je bilo 14 grobov z žarami, 5 pa jih je bilo brez žar. Žare sodijo v nekaj ustaljenih tipov, znanih že iz izkopavanja v prejšnjem letu. Velike žare so trebušasto bikonične (31, 35, 42), vrečasto ovalne (34, 46) in vedraste (36, 41, 44). Srednjevelike žare so okroglasto bikonične (32, 33, 37, 43, 47, 48). Kolikor so žare okrašene, imajo le plastičen okras: nazobčano rebro z dvema držajema (36, 37, 47), gladko rebro z dvema držajema (42), dva vodoravna (32, 43) ali navpična držaja (33). Razen žare v grobu 35 imajo vse močno izvihano ustje. Edino žari 31 in 35 imata visok, poudarjen vrat. Izmed devetnajstih grobov jih ima šest pridatke, in sicer pet po en kos keramike, trije kovino, eden pa vijček. Dosti več pa je grobov, ki vsebujejo po en ali več fragmentov razbitih posod. Keramični pridatki so najpogosteje skodele z uvihanim ustjem, ki so cele položene v grob (31, 43) ali pa fragmentirane (46). V grobu 34 in 48 smo našli fragmente amforic, v grobovih 36 in 41 pa črepinje skled s turbansko oblikovanim robom. Kovinske pridatke sta imela groba 41 (kos upognjenega železa in železen sprimek) in 43 (fragment bronaste žice).

[5] T. Knez, Varstvo spomenikov 7, 1958/59, 326; T. Knez, Arheološki pregled 1, 1959, 68 s.; Dolenjski list 26. 4. 1960.

Tudi v tem letu izkopani grobovi leže brez reda in ni opaznih izrazitih skupin. Edino gostota grobov je bila v tem letu manjša kot v prejšnjem letu. Štirje grobovi brez keramike (38, 39, 40, 45) so ležali precej skupaj. Zanimivo je dejstvo, da je žganina v grobu 41 izrazito rjava. Od vseh grobov iz leta 1960 je bil samo grob 43 pokrit s kamnito ploščo.

Iz gornjega opisa je razvidno, da nismo v letu 1960 zasledili bistvenih razlik med grobovi izkopanimi v prejšnjem letu. Edino v kvadratih VII, X, XI in XII smo odkrili izkopan in kasneje zasut jarek, ki je potekal skoraj v smeri vzhod—zahod, ter pravokotno odpadno jamo v K IX. Jarek in odpadno jamo so izkopali leta 1942 italijanski vojaki, ki so imeli na vrhu Mestnih njiv utrjeno postojanko s protiletalskim orožjem.

Keramiko izkopano v tem letu so restavrirali v preparatorski delavnici Narodnega muzeja v Ljubljani (T. 3 : 6). Z izkopavanj smo prenesli v muzej tudi žganino iz treh grobov in smo jo porabili pri rekonstrukciji grobov v razstavnem prostoru. Med izkopavanjem smo tudi skrbno pobirali vse večje kose zoglenelega lesa in ga izročili v kvalitativno analizo dr. Alojzu Šerclju, znanstvenemu sodelavcu sekcije za arheologijo pri SAZU v Ljubljani. Njegova analiza je priključena na koncu te razprave. Risbe gradiva in vso grafično opremo tega poročila je izdelala Sibila Knez. Poročilo o izkopavanju leta 1960 je bilo objavljeno v strokovni periodiki.[6]

Slučajne najdbe

Preden smo se lotili sistematičnega izkopavanja, so na področju Mestnih njiv v nekaj letih pri poljskih delih izolirali več kovinskih in keramičnih predmetov, ki so jih najditelji prinesli v Dolenjski muzej. Prav te sporadične najdbe, ki pripadajo grobnemu inventarju, so bile povod, da smo se odločili leta 1959 za sistematično izkopavanje. Prav tako so leta 1961 pri oranju na še neraziskanem področju našli tele predmete:

1. Prelomljena in nekoliko fragmentirana zakrivljena bronasta igla za spenjanje. Igla ima polkrožno oblikovano glavico, kratek vrat in pod njim 2,5 cm dolg vrezan okras v obliki vijačnice. Dolžina igle 14 cm, debelina 3 mm. T. 4 : 1.
2. Fragmentirana in nasilno ukrivljena bronasta igla za spenjanje. Glava je trikotno gobasto oblikovana. Pod vratom je okrašena s 3,2 cm dolgimi vrezi v obliki ribje kosti. Poškodovana v ognju. Dolžina 8,6 cm, debelina 3 mm. T. 4 : 3.
3. V celoti ohranjena bronasta igla s ploščato izkovano in zavito glavico. V sredini je nasilno ukrivljena. Dolžina 8,3 cm, debelina 2 mm. T. 4 : 2.
4. Dno in del ostenja keramične sklede z ravnim dnom in konično oblikovanimi stenami. Premer dna 5,4 cm. T. 4 : 4.

Pri pomladanskem oranju leta 1959 so bili najdeni tile predmeti:

5. Trije fragmenti bronaste žice, kavljasto zaviti, neznanega namena. Dolžina 1,7 in 1,8 cm. Debelina 2—3 mm. Fragment debelejše bronaste žice, polkrožno usločen, predstavlja morda del majhne zapestnice. Dolžina 5,2 cm, debelina 4 mm. T. 4 : 5.
6. Trije fragmenti močno oksidiranega in razjedenega železa, ki je v jedru paličaste oblike. Eden med njimi je rahlo usločen in predstavlja morda del železne ločne fibule. Dolžine fragmentov: 2,8—4 cm, debeline 5—10 mm. T. 4 : 6.
7. V ognju deformirana steklena jagoda iz temnomodrega stekla, valjaste oblike in prevrtana. Velikost 1,9 × 1 cm. T. 4 : 7.
8. Dva glinasta vijčka konične oblike, ohranjena v celoti. Nista okrašena. Višina 1,9 in 2 cm, premera 3 cm. T. 4 : 8.

Slučajna najdba iz leta 1955:

[6] T. Knez, Varstvo spomenikov 8, 1960/61, 196; T. Knez, Arheološki pregled 2, 1960, 68.

9. V celoti ohranjen glinast lonček, z enim, malo presegajočim močnim ročajem in okroglim cevastim izlivkom v sredini stene. Lonček je cilindrične oblike z blago izbočenim ostenjem. Ustje je uvihano in ravno odrezano. Lonček ima široko ravno dno, izdelan je zelo masivno iz prečiščene gline in skrbno zglajen na površini. Cevasti izlivek je bil narejen tako, da ga je lončar izvlekel in oblikoval iz ilnate mase ostenja in nato predrl skozenj drobno luknjico. Višina z ročajem 8,6 cm, širina lončka brez izlivka 9,3 cm, dolžina izlivka 1,8 cm, zunanji premer izlivka 1,3 cm, premer luknjice 3 mm, premer dna 6 cm. T. 5 : 1.

Grobna najdba iz leta 1958 (glej op. 4):

10. V celoti ohranjena zelo velika okroglasto bikonična žara z izvihanim ustjem. Na trebuhu je okrašena s plastično nazobčanim rebrom, ki ima na štirih simetrično postavljenih mestih izoblikovane manjše bradavičaste držaje. Žara je na zunanji strani sivočrne barve in do sijaja zglajena. Višina 66 cm, širina 61,5 cm, premer dna 18,6 cm, premer ustja 38,7 cm. T. 5 : 2.

11. Dva fragmenta drobne bronaste žice, usločena in zavita, neznanega namena. Dolžina 3,5 cm, premer 2—3 mm. T. 5 : 2a.

12. Sedem steklenih jagod iz temno modrega stekla, prevrtanih in obročkasto oblikovanih. Tri med njimi imajo z rumeno barvo izoblikovana po tri očesca. Premeri jagod 6—11 mm. T. 5 : 2b.

13. Dva cela, konično oblikovana glinasta vijčka. Višina 2 in 2,5 cm, širina 3,6 in 3,9 cm. T. 5 : 2c.

Opis grobov

Grob 1

Grobna jama bolj ovalne oblike je bila vkopana 40 cm globoko v ilovnato plast. V njo je bila položena velika žara vrečaste oblike. Žara je bila ob odkritju že močno poškodovana pri oranju, zato se je ohranil samo spodnji del. Na dnu žare sta bila nasuta pepel in žganina, vrh tega pa je bila položena skleda. T. 1 : 1.

1. Velika žara vrečasto ovalne oblike, od trebuha navzgor odrezana. Na največjem obodu ima ohranjeno bradavičasto odebelitev. Ohranjena višina 36 cm, širina 36,9 cm, premer dna 12,9 cm. T. 6 : 1.

2. Skleda iz sivo črne gline, konične oblike, s fasetiranim, uvihanim ustjem. Dno je ravno. Višina 8,7 cm, širina 24 cm, premer dna 10,8 cm. T. 6 : 2.

Grob 2

V 45 cm globoko okroglo grobno jamo je bila položena večja vrečasta žara, ki je ob izkopavanju bila najdena sicer cela, vendar močno razlomljena in udrta. Na dnu žare je bila nasuta žganina, vrh nje pa je bila položena drobna bronasta igla. Na vrhu je bila žara pokrita s tanko neobdelano kamnito ploščo-skriljo. T. 1 : 2.

1. Srednjevelika žara, vrečasto ovalne oblike, restavrirana v celoti. Je enakomerno zaobljena in ustje je le malo navzven zavihano. Izdelana je bolj robustno, barve rjavkaste. Višina 36 cm, širina 31,8 cm, premer dna 16,2 cm, premer ustja 22,2 cm. T. 6 : 3.

2. Drobna bronasta igla s krhko, drobljivo patino. Zaradi odpadajoče patine glava igle ni več ohranjena v prvotni obliki, morda je bila čašasta. Dolžina igle 5,5 cm, debelina 2 mm. T. 6 : 4.

Grob 3

Velika vrečasto ovalna žara je bila vkopana v okroglo grobno jamo. S plugom je bila žara odrezana od trebuha navzgor. Na dnu žare je bila 12 cm debela plast žganine, vrh nje je bila položena cela, vendar razlomljena amfora. Poleg nje je ležala še cela bronasta igla z uvito glavico. T. 1 : 3.

1. Velika žara vrečasto ovalne oblike, ohranjena je samo spodnja polovica. Tik pod največjim obodom je okrašena z nazobčanim plastičnim rebrom, ki je prekinjeno s tremi simetrično postavljenimi majhnimi jezičastimi držaji. Višina ohranjene žare 33 cm, širina 43,2 cm, premer dna 15,9 cm. T. 6 : 5.

2. Trebušasta amfora z visokim cilindričnim vratom, ki je rahlo upognjen navzven, in dvema ročajema. Oba trakasta ročaja vežeta sredino vratu z največjim obodom. Na trebuhu je amfora okrašena s pasom pokončnih trikotnikov, ki so izvedeni s tremi paralelnimi kanelurami. Amfora je izdelana iz dobro prečiščene gline ter skrbno zglajena. Je črno sive barve in v celoti restavrirana. Višina 17,1 cm, širina pri ročajih 24 cm, premer dna 10,5 cm, premer ustja 16,8 cm. T. 6 : 6.

3. Cela bronasta igla s ploščato kovano in spiralno zavito glavico. Dolžina 11,7 cm, debelina 3 mm. T. 6 : 7.

Grob 4

V skoraj okroglo jamo je bila položena kroglasto bikonična žara, ki ji je plug odrezal zgornjo tretjino. Na dnu žare je bil pepel, nato zasuta z zemljo. Sicer brez pridatkov. T. 1 : 4.

1. Srednjevelika žara kroglasto bikonične oblike z nazobčanim plastičnim rebrom pod največjim obodom. Od trebuha navzgor žara ni ohranjena. Višina ohranjene žare 24,6 cm, širina 32,4 cm, premer dna 12 cm. T. 7 : 1.

2. Dva fragmenta fine skodelice z uvihanim ustjem.

Grob 5

Velika kroglasta žara je bila vkopana v 56 cm globoko jamo. Žara je bila skoraj popolnoma cela, manjkalo je le nekaj kosov ustja. Na dnu žare je bila do 14 cm debela plast pepela in žganine, zasuta z zemljo. Brez drugih pridatkov. T. 1 : 4.

1. Precej velika žara kroglasto bikonične oblike, s širokim, krepko navzven zavihanim ustjem. Na največjem obodu ima žara štiri simetrično razporejene majhne bradavičaste držaje. Na ramenu je okrašena s tremi vzporednimi vodoravnimi kanelurami. Dno je ravno. Višina 45,9 cm, širina 41,4 cm, premer dna 16,2 cm, premer ustja 28,5 cm. T. 7 : 2.

Grob 6

V približno 48 cm globoko grobno jamo je bila vkopana široka bikonična žara, ki sodi med večje izkopane žare. Ob odkritju je bila žara močno razkopana in udrta. Ustje žare ni bilo več ohranjeno. Na dnu žare je bila samo 12 cm debela plast žganine, drugih pridatkov ni bilo. T. 1 : 5.

1. Večja žara bikonične oblike, z nizko oblikovanim trebuhom. Tik nad največjim obodom je žara okrašena z nazobčanim plastičnim rebrom, ki je na treh, simetrično postavljenih mestih oblikovano v majhne jezičaste držaje. Dno je ravno. Ustje žare ni ohranjeno, vendar je iz ohranjenega profila razvidno, da je bilo zavihano navzven. Višina ohranjene žare 36 cm, širina 43,8 cm, premer dna 19,5 cm. T. 7 : 3.

Grob 7

Grob ni bil več intakten, ker je bil pri oranju že odrezan vrhnji del žare. V grobno jamo je bila vkopana srednje velika žara. V njej je bil na dnu položen pepel umrlega in nato zasut z zemljo. Celih pridatkov nismo našli.

1. Srednjevelika okroglasto bikonična žara, ki ji manjkajo ustje, vrat in rame. V zgornji polovici žare je izoblikovana bradavičasta aplikacija. Višina ohranjene žare 35,4 cm, širina 39,6 cm, premer dna 15,9 cm. T. 9 : 2.

2. Fragment dveh skledic z rahlo uvihanim ustjem.

Grob 8

V okroglo grobno jamo s premerom 52 cm je bila položena velika žara kroglasto bikonične oblike z ozkim vratom in le malo izvihanim ustjem. Na največjem obodu je žara okrašena z nazobčanim plastičnim rebrom. Na dnu žare je bila do 12 cm debela plast žganine. Brez pridatkov. Žara ni restavrirana. T. 1 : 6.

Grob 9

Od tega groba je ohranjen le del dna in nekaj fragmentov ostenja manjše žare, ki je bila pri oranju popolnoma uničena. Poleg keramičnih fragmentov smo našli še nekaj ostankov žganine. Restavriranje žare ni možno.

Grob 10

V okroglo, globoko grobno jamo je bila položena izredno velika žara, ki je bila sicer cela, toda močno razlomljena in navznoter udrta. Na ustju žare sta ležala dva manjša kamna, eden ploščat, drugi pa rečna oblica. Na 15 cm debelo plast žganine je bil položen glinast vijček. T. 2 : 1.

1. Izredno visoka žara vedrasto bikonične oblike z visoko oblikovanim trebuhom. Ustje je zelo kratko in izvihano. Dno je ravno in tako ozko, da žara zaradi svoje višine in visokega težišča ne more sama stati, če ni podprta oziroma vkopana. Višina 78 cm, širina 64,2 cm, premer dna 17,1 cm, premer ustja 34,2 cm. T. 8 : 1.

2. Glinast vijček, konične oblike, ki je pri dnu malo prisekan. Višina 2,8 cm, širina 3,9 cm. T. 8 : 2.

Grob 11

Ob odkritju ni bil več intakten, ker je bil vrhnji del žare pri oranju uničen. V grobno jamo je bila vkopana večja bikonično vedrasta žara z žganino na dnu in zasuta z zemljo. Brez pridatkov.

1. Večja bikonično oblikovana žara, pod trebuhom okrašena z gladkim plastičnim rebrom, ki ima izoblikovana dva okrasna jezičasta držaja. Vrhnji del žare manjka. Višina 36 cm, širina 44,4 cm, premer dna 15,3 cm. T. 9 : 1.

Grob 12

Pri oranju hudo poškodovana grobna jama, v katero je bila položena srednje velika žara. V žaro je bila položena skleda z uvihanim ustjem, ni ohranjena v celoti. Vrh sklede smo našli manjšo neobdelano kamnito ploščo bolj trikotne oblike.

1. Srednje velika bikonična žara, ki je od trebuha navzgor odrezana s plugom. Višina ohranjene žare 21 cm, širina 37,5 cm, premer dna 14,4 cm. T. 10 : 1.

2. Močno fragmentirana skleda z uvihanim ustjem, ni restavrirana.

Grob 13

Okroglo oblikovana grobna jama je vsebovala močno razlomljeno, toda celo žaro kroglasto bikonične oblike. Na dnu žare je bila 11 cm debela plast žganine, sicer brez pridatkov.

1. Okroglasta, blago bikonična žara s kratkim izvihanim ustjem. Pod največjim obodom je žara okrašena z drobnim plastičnim nazobčanim rebrom. Višina 41,1 cm, širina 36,3 cm, premer dna 15,6 cm, premer ustja 24,6 cm. T. 9 : 3.

Grob 14

Grobna jama je bila 30 cm globoka in vanjo je bila položena večja v celoti ohranjena žara, vendar je bila močno razlomljena in udrta. Vrh groba ni bil posebej pokrit.

1. Večja bikonična žara z dolgim koničnim vratom in kratkim navzven zavihanim ustjem. Na največjem obodu je žara močno zaobljena in trebuh prehaja s sedlasto zarezo v vrat. Žara ni okrašena. Višina 39,3 cm, širina 40,2 cm, premer dna 13,8 cm, premer ustja 24 cm. T. 10 : 2.

Grob 15

Razmeroma plitva grobna jama je vsebovala večjo trebušasto žaro, ki je pod največjim obodom okrašena z gladkim plastičnim rebrom. To rebro je na štirih

mestih izoblikovano v jezičaste držaje. Pri oranju je bil vrhnji del žare uničen. Na dnu žare je bil pepel, drugih pridatkov nismo našli. Zaradi slabo ohranjenih preostalih fragmentov žara ni restavrirana.

Grob 16

Grobna jama je bila pri oranju hudo poškodovana, tako da se je ohranil samo spodnji del žare s plastjo žganine na dnu. Drugih pridatkov nismo našli.

1. Spodnji del okroglasto bikonične žare. Višina ohranjene žare 17,1 cm, širina 36,9 cm, premer dna 19,9 cm. T. 10 : 3.

Grob 17

Pri oranju skoraj popolnoma uničena žara, ohranil se je samo del ostenja in del dna. Poleg tega je bila keramika silno krhka in se pod prsti kar drobila. V teh razbitih ostankih žare smo našli samo pepel in ostanke nezgorelih koščic. Restavriranje nemogoče.

Grob 18

Tudi v tem grobu je bila žara pri oranju hudo poškodovana, tako da se je ohranil samo spodnji del žare, ki pa je bil močno lomljiv. Po obliki žare in situ domnevam, da je bila vrečaste oblike in okrašena s plastično nazobčanim rebrom pod največjim obodom. Žara ni restavrirana.

Grob 19

Zaradi poškodbe pri oranju se je od tega groba ohranil samo najbolj spodnji del žare. Razen pepela na dnu žare nismo našli drugih pridatkov.

1. Spodnji del žare verjetno vrečaste oblike. Višina ohranjene žare 21 cm, širina 42,9 cm, premer dna 31,3 cm. T. 10 : 4.

Grob 20

Pri oranju je tudi ta grob bil večidel uničen. V grobni jami sta se ohranila samo dno in spodnja tretjina žare. Razen žganine na dnu žare nismo našli drugih pridatkov.

1. Spodnji del večje vrečaste žare. Višina ohranjene žare 30 cm, širina 44,1 cm, premer dna 19,8 cm. T. 11 : 1.

Grob 21

Pri oranju skoraj popolnoma uničen grob, ohranilo se je samo nekoliko kosov ostenja in polovica dna žare. Pepel in žganina, ki sta bila shranjena na dnu žare, sta bila zaradi poškodbe z oranjem raztresena okoli žare.

Grob 22

V 60 cm globoko jamo je bila položena velika žara, katere cela zgornja polovica je bila ob odkritju udrta v spodnjo polovico. To se je najbrž zgodilo zato, ker žara ni bila do vrha napolnjena z zemljo. Na ta način se je žara v celoti ohranila, čeprav je bila močno razlomljena. Na dnu žare je bila do 14 cm debela plast žganine in pepela, vrh katerega je bila položena skleda.

1. Velika kroglasto bikonična žara z ravnim dnom in kratkim izvihanim ustjem. Pod največjim obodom je žara okrašena z nazobčanim plastičnim rebrom, na katerem so na štirih simetrično postavljenih mestih izdelani okrasni jezičasti držaji. Žara je izdelana nekoliko asimetrično. Višina 48 cm, širina 47,7 cm, premer 15,9 cm, premer ustja 27,9 cm. T. 12 : 1.

2. V celoti ohranjena konična skleda z uvihanim, fasetiranim ustjem. Skleda je na zunanji strani uvihanega dela ustja okrašena s petimi snopi prečnih zarez. Snopi štejejo 7—8 paralelnih zarez. Višina 9 cm, širina 24,6 cm, premer dna 9,6 cm. T. 12 : 2.

Grob 23

V okroglo, 47 cm globoko grobno jamo krožne oblike je bila posajena večja žara kroglaste oblike. Vrhnji del žare je bil nekoliko udrt navznoter, vendar se je žara ohranila v celoti. Na dnu žare je bila plast pepela in nezgorelih koščic. Drugih pridatkov ni bilo.

1. Večja žara kroglaste oblike z razmeroma visokim cilindričnim vratom, ki je rahlo upognjen navzven. Na ramenu je žara okrašena s tremi bradavičastimi izrastki. Višina 36,9 cm, širina 42,6 cm, premer dna 18,3 cm, premer ustja 27 cm. T. 11 : 2.

Grob 24

V okroglo grobno jamo je bila položena večja žara trebušaste oblike, močno razlomljena in pri vrhu deloma odrezana s plugom. Na dnu žare smo našli pepel, sicer pa je bila napolnjena z zemljo.

1. Večja zaobljena bikonična žara z nizko oblikovanim trebuhom. Zaradi oranja ji manjka ves vrhnji del. Višina ohranjene žare 27 cm, širina 46,5 cm, premer dna 18,5 cm. T. 11 : 3.

Grob 25

Okrogla, 49 cm globoka grobna jama je vsebovala večjo kroglasto žaro, ki se je ohranila v celoti, vendar je bila močno razlomljena. Na dnu žare je bila do 10 cm debela plast pepela, nanj pa je bila položena cela, vendar razlomljena skleda z uvihanim ustjem. Žara je bila do vrha napolnjena z zemljo.

1. Velika žara kroglasto bikonične oblike s kratkim, navzven zavihanim ustjem. Tik pod največjim obodom je žara okrašena s plastičnim nazobčanim rebrom, ki je na štirih mestih izoblikovano v jezičaste držaje, ki imajo rogljasto polmesečno obliko. Višina žare 39,5 cm, širina 48 cm, premer dna 17,7 cm, premer ustja 30,9 cm. T. 12 : 3.

2. Konično oblikovana skleda s fasetiranim, uvihanim ustjem. Dno je nekoliko vboklo. Skleda ima samo en ploščat jezičast držaj, ki je navpično prevrtan. Višina 8,7 cm, širina 24,3 cm, premer dna 7,3 cm, premer ustja 20,1 cm. T. 12 : 4.

Grob 26

V plitvo grobno jamo je bila položena srednje velika žara, verjetno vrečaste oblike, ki je bila od trebuha navzgor pri oranju odrezana. Spodnji del žare je bil hudo razlomljen in keramika močno drobljiva. Razen pepela na dnu žara ni imela drugih pridatkov. Ni restavrirana.

Grob 27

V globino 40 cm je bila izkopana okrogla jama premera do 45 cm, ki je vsebovala 14 cm debelo homogeno plast žganine in pepel sežganih kosti. Razen drobcev nesežganih kosti in koščkov oglja grob ni imel drugih pridatkov. Pepelišče je bilo zasuto z zemljo.

Grob 28

V sterilno ilovnato plast na globini 45 cm je bila izkopana skoraj okrogla grobna jama, ki je vsebovala 10 cm debelo plast pepela in žganine. Pridatkov ni bilo.

Grob 29

Grobna jama s premerom 46 cm je bila vkopana v globino do 37 cm in napolnjena z 12 cm debelo plastjo žganine in pepela. Grob je bil brez pridatkov.

Grob 30

Grobna jama je bila ovalne oblike velikosti 50 × 70 cm in vkopana do globine 35 cm. Napolnjena je bila z 10 cm debelo plastjo žganine. Brez pridatkov.

Grob 31

V okroglo grobno jamo s premerom 60 cm je bila položena velika trebušasto bikonična žara, katere vrhnja polovica je bila udrta navznoter. Na dnu žare je bila 13 cm debela plast žganine, nanjo pa je bila položena skleda z uvihanim ustjem. Poleg sklede je bila položena na žganino še bronasta igla. T. 1 : 2; 17 : 1.

1. Velika bikonična žara z močno zaobljenim trebuhom, ki s sedlasto zarezo prehaja v dolg koničen vrat, ki je izoblikovan v široko, navzven zavihano ustje. Pod največjim obodom je žara okrašena s tremi jezičastimi držaji. Višina žare 42 cm, širina 31,9 cm, premer dna 16,8 cm, premer ustja 28,8 cm. T. 13 : 1.

2. Konična skleda z ravnim dnom in fasetiranim, uvihanim ustjem. Višina 6,6 cm, širina 17,7 cm, premer dna 6,3 cm, premer ustja 14,7 cm. T. 13 : 2.

3. Cela, zakrivljena bronasta igla za spenjanje s polkrožno oblikovano glavico in odebelino pod njo. Dolžina 14,5 cm, deb. 3 mm. T. 13 : 3.

Grob 32

Okroglasta žara je bila položena v 48 cm globoko in do 58 cm široko grobno jamo. Žara in grobna jama sta bili deloma poškodovani pri kopanju jarka, ki so ga izkopali med vojno italijanski vojaki. Žara je stala na 4 cm debeli plasti črnikaste zemlje, pomešane z žganino. V žari je bila do 10 cm debela plast žganine z drobnimi nezgorelimi koščicami in nekaj fragmentov sklede. T. 18 : 1.

1. Okroglasto bikonična žara sivočrne barve z daljšim, izvihanim ustjem. Na največjem obodu ima simetrično postavljena dva bradavičasta okrasna držaja. Višina 34,8 cm, širina 36 cm, premer dna 13,8 cm, premer ustja 25,2 cm. T. 13 : 4.

2. Več fragmentov verjetno dveh keramičnih skodel z uvihanim ustjem. Oblika in velikost nedoločljivi.

Grob 33

Grobna jama vkopana v ilovko, globoka 35 cm in široka ca. 35 cm. Na dno je bila položena manjša okroglasta žara, v gornjem delu razbita zaradi med vojno izkopanega jarka. V žari je bila 12 cm debela plast žganine. Drugih pridatkov ni bilo.

1. Srednjevelika žara okroglasto bikonične oblike. Vrat in ustje nista ohranjena, prav tako manjka cela polovica žare. Na največjem obodu žare sta bila izoblikovana verjetno dva pokončna bradavičasta držaja, od katerih se je ohranil samo eden. Višina 39,5 cm, širina 40,2 cm, premer dna 14,1 cm. T. 13 : 7.

Grob 34

Okrogla grobna jama, globoka 75 cm in 50 cm široka, je vsebovala izredno veliko ovalno oblikovano žaro, ki je bila na eni strani močno poškodovana pri kopanju jarka med vojno. Na dnu žare je bila do 16 cm debela plast žganine. Na vrhu žganine smo našli fragment majhne amforice(?).

1. Zelo visoka, vrečasto ovalna žara z močnim izvihanim ustjem. Na največjem obodu ima dva vodoravna, simetrično postavljena okrasna jezičasta držaja. Višina 58,5 cm, širina 47,4 cm, premer dna 19,5 cm, premer ustja 30,6 cm. T. 14 : 1.

2. En fragment majhne amforice(?). Ohranjen je del cilindričnega vratu z ustjem in zaobljeno rame, ki prehaja v trebuh. T. 14 : 1 a.

Grob 35

V okroglo grobno jamo s premerom 57 cm in globoko 55 cm je bila položena trebušasta bikonična žara z dolgim koničnim vratom. Vrhnji del žare je bil ob odkritju udrt navznoter. V žari je bila na dnu 13 cm debela plast žganine, nato napolnjena z zemljo. Brez pridatkov. T. 18 : 2.

1. Večja trebušasto bikonična žara z visokim, rahlo koničnim vratom. Ustje deloma manjka. Žara ni okrašena. Višina 39 cm, širina 42,3 cm, premer dna 15 cm, premer ustja 30 cm. T. 15 : 2.

Grob 36

Okrogla grobna jama je bila vkopana 55 cm globoko in 60 cm široka. Vanjo je bila položena velika vedrasta žara s plastično nazobčanim rebrom pod največjim obodom. Na dnu žare je bila 15 cm debela plast žganine. Na žganini smo našli precej fragmentov skodele z uvihanim ustjem. Drugih pridatkov ni bilo. Žara ni restavrirana. T. 17 : 6.

1. Del srednjevelike skodele z zaobljenim uvihanim ustjem in ravnim dnom. Skodela je na ustju okrašena s snopi poševnih kanelur. Ima jezičast držaj, ki je navpično prevrtan. Risba ponazarja rekonstrukcijo, ki je najbolj verjetna. T. 13 : 6.

Grob 37

45 cm široka in 47 cm globoka grobna jama je vsebovala okroglasto žaro, ki je bila v spodnjem delu cela, vrhnji del pa razlomljen in udrt navznoter. Na dnu žare je bila do 10 cm debela plast žganine, brez drugih pridatkov. T. 2 : 4; 17 : 4.

1. Srednje velika okroglasto bikonična žara, katere vrat in ustje nista ohranjena. Tik pod največjim obodom je žara okrašena s plastično nazobčanim rebrom, ki je na dveh mestih oblikovano v vodoravna gladka majhna držaja. Višina 33,3 cm, širina 36,6 cm, premer dna 14,1 cm. T. 13 : 3.

Grob 38

Grobna jama brez žare je bila vkopana 40 cm globoko v ilovko. Na dno je bila nasuta ca. 15 cm debela plast nekoliko z zemljo mešane žganine, brez vidnih koščic, v premeru 32 cm. Med žganino nismo našli pridatkov.

Grob 39

Grobna jama brez žare je bila vkopana 40 oziroma 48 cm globoko v ilovko, ki na tem mestu pada poše v proti severu. Dno jame je imelo 8 cm globoko in 6 cm široko jamico neznanega pomena in nastanka, prav tako napolnjeno z žganino. Ob severnem in vzhodnem robu jame so v sivo rumeni ilovki ležali strnjeno nametani manjši lomljenci do 18 cm debelo. V žganini ni bilo pridevkov, niti črepinj.

Grob 40

Grobna jama brez žare je bila vkopana do 55 cm globoko v ilovko. Na neravno dno s kotanjami je bila nasuta do 30 cm debela plast nehomogene žganine s premerom do 70 cm. V žganini sta ležala dva manjša lomljenca ob robu jame. Razen tega nismo našli nobenih pridatkov in tudi ne črepinj.

Grob 41

Grobna jama s premerom 50 cm je bila 56 cm globoko vkopana v rjavo rdečo ilovko. Vanjo je bila postavljena velika vedrasta žara. V žari je bila do 25 cm debela plast žganine rjave barve, mešane z drobci kosti. Vrh te žganine je ležala razbita in fragmentirana skodela. Zraven nje je bilo najdeno tudi nekaj železa: fragmentiran paličast in grudast kos železa neznanega pomena. Drugih pridatkov ni bilo. T. 2 : 6; 18 : 5.

1. Žara vedrastega tipa, še ni restavrirana.
2. Fragment zakrivljenega paličastega železa, neznanega namena. Bil je v ognju, zato je na njegovi površini močna obloga raznih materialov. Dolžina 5,7 cm, premer do 1,3 cm. T. 16 : 5.
3. Amforen sprimek železa, zemlje in peska. Železen predmet neznanega namena, ki je bil v ognju poškodovan. T. 16 : 6.
4. Več fragmentov masivne sivo rjave skodele z rahlo uvihanim ustjem in trije fragmenti črne sklede s poševno kaneliranim ustjem (Turbanrand).

Grob 42

Grobna jama je bila vkopana 78 cm globoko v gruščnato ilovko. Vanjo je bila položena zelo velika okroglasta žara. Pri vrhu je bila žara pri oranju deloma poškodovana. V žari je bila do 15 cm debela plast žganine brez drugih pridatkov. T. 3 : 1; 18 : 6.

1. Zelo velika široka, kroglasto bikonična žara z izvihanim ustjem. Pod največjim obodom ima gladko plastično rebro, na katerem sta izoblikovana simetrično postavljena jezičasta držaja. Žara ni enotno žgana, zato je rdeče rjave do sivo črne barve. Višina 55,8 cm, širina 54 cm, premer dna 17,1 cm, premer ustja 36 cm. T. 14 : 2.

Grob 43

Grobna jama je bila vkopana 63 cm globoko v ilovnato plast in je bila nepravilno oglate oblike. Na dno jame je bila nasuta žganina z drobnimi koščicami, nanjo pa je bila postavljena vrečasta žara, ki je v spodnjem delu dobro ohranjena, vrhnji del pa razlomljen in udrt. Na udrto ustje žare je bila položena skodela z uvihanim robom, v kateri so bile pri dnu izbrane kosti. Dno skodele se je udrlo v žaro. Med kostmi v skledi je bil najden ukrivljen kos bronaste žice. V skodeli je ležal tudi podolgovat kamen, ki je prišel vanjo najbrž ob zasipavanju. Spodnji del žare je bil do 14 cm na debelo napolnjen s črno žganino brez kosti. Podobna žganina s koščicami, le bolj mešana z zemljo je bila tudi v severovzhodnem delu jame. Vrh groba, 5 cm nad robom sklede je ležala neobdelana apnenčasta plošča, do 5 cm debela, nepravilne oblike z ostrimi robovi. Ležala je približno v sredini grobne jame in ni pokrivala žare oziroma skodele več kot za tretjino. T. 3 : 2; 17 : 5.

1. Večja žara okroglasto vrečaste oblike. Pod obodom ima dva vodoravna držaja. Ni restavrirana.
2. Skleda z uvihanim ustjem in ravnim dnom. Skleda ima vodoraven jezičast držaj. Višina 9 cm, širina 24,6 cm, premer dna 9,9 cm. T. 15 : 3.
3. Zakrivljen kos bronaste žice okroglega preseka. Žica je bila v ognju in je gotovo del nekega okrasnega predmeta. Dolžina 2,9 cm, premer do 4 mm. T. 15 : 4.

Grob 44

Grobna jama je bila vkopana 42 cm globoko in je bila 53 cm široka. Na dno je bila položena žara vrečaste oblike, ki je ohranjena samo v spodnjem delu, zgornja polovica pa je bila uničena pri kopanju jarka med zadnjo vojno. Na dnu žare je bila 17 cm debela plast žganine, pomešane z drobnimi, nezgorelimi koščicami in zemljo. Na vrhu žganine smo našli nekaj črepinj skodele. T. 18 : 3.

1. Spodnji del vrečasto ovalne žare. Ohranjena višina 26,4 cm, širina 36 cm, premer dna 16,2 cm. T. 15 : 1.
2. Nekaj fragmentov skodele nedoločljive velikosti in oblike.

Grob 45

V 36 cm globoko okroglasto grobno jamo s premerom 45 cm je bila na dnu do 18 cm debelo nasuta plast žganine, spodaj temnejša, bolj zgoraj pomešana z zemljo. V žganini so bili drobci zoglenelih kosti, sicer nobenih pridatkov.

Grob 46

Grobna jama je bila vkopana 53 cm globoko. Na oblo dno je bila položena ovalno oblikovana žara, ki se je v jami nagnila proti severozahodu in je bila na izpostavljeni strani bolj udrta. V žari je bila do 14 cm debela plast žganine, v njej pa v sredino položeni izbrani nezgoreli kostni fragmenti. Nad žganino in kostmi je ležala polovica razlomljene skodele. Nekaj drobnih koščic in žganine je bilo tudi pod žaro. T. 3 : 3; 17 : 3.

1. Srednje velika žara vrečasto ovalne oblike z izvihanim ustjem, ki ni popolnoma ohranjeno. Višina 41,1 cm, širina 35,4 cm, premer dna 12,6 cm, premer ustja 24 cm. T. 15 : 3.

2. Ohranjena dobra polovica visoke masivne sklede z ravno odrezanim ustjem. Višina 9,3 cm, širina 21,6 cm, premer dna 8,4 cm. T. 15 : 6.

Grob 47

Grobna jama je bila vkopana 45 cm globoko in ca. 50 cm široka. Vanjo je bila na tanjšo plast z žganino mešane zemlje položena okroglasta žara, katere vrhnji del je bil uničen pri kopanju jarka med vojno. V žari je bila do 20 cm debela plast žganine z drobci kosti. V sredi med žganino je ležal glinast vijček. Vrhnji deli žare so bili deloma udrti in pogreznjeni v posodo. Razen nekaj črepinj skodele drugih pridatkov ni bilo. T. 3 : 4.

1. Večja žara okroglasto bikonične oblike z navzven zavihanim ustjem, ki ni ohranjena. Polovica žare manjka. Na največjem obodu je okrašena s plastičnim nazobčanim rebrom. Ni jasno, če je imela tudi izoblikovane držaje. Višina 49,2 cm, širina 51 cm, premer dna 19,9 cm. T. 16 : 1.

2. Glinast vijček bikonične oblike, neokrašen. Višina 2,6 cm, širina 3,9 cm. T. 16 : 2

3. Nekoliko fragmentov temno sive skodele, oblika in velikost nedoločljivi.

Grob 48

V gruščnato ilovko je bila vkopana grobna jama, ob izkopavanju samo 35 cm globoka. Na ravno dno je bila na tanko plast z žganino mešane zemlje položena okroglasta žara, precej sploščena zaradi pritiska. Ohranjen je samo spodnji del žare, vrhnji del pa je bil uničen pri oranju. Na dnu žare je bila 10 cm debela plast žganine z drobnimi nezgorelimi koščicami. Na vrhu žganine smo našli fragmente amforice z ohranjenim ročajem. T. 3 : 3; 18 : 4.

1. Spodnji del okroglasto bikonične žare. Ohranjena višina 21,9 cm, širina 35,7 cm, premer dna 13,5 cm. T. 16 : 3.

2. Del ostenja amforice z ohranjenim ročajem. Amforica je bila trebušaste oblike z dvema ročajema in cilindričnim, rahlo navzven upognjenim vratom. Na prehodu med vratom in ramenom je amfora okrašena s trakom tekočih pokončnih trikotnikov, pod temi pa je pas nekoliko poševnih vzporednih črt. Ornament je izveden z drobnimi urezi. Višina 7,7 cm, širina 6,4 cm. T. 16 : 4.

Grob 49

Grobna jama okroglaste oblike, brez žare, je bila vkopana 53 cm globoko v rumenkasto rjavo gruščnato ilovko. Vanjo je bila nasuta do 20 cm debela plast žganine z drobnimi koščicami brez drugih pridatkov. T. 17 : 2.

Tabelarni pregled grobov

Grob	Žara		Pridatki	Opomba
	oblika	okras		
1	vrečasto ovalna	ena bradavica	skleda z uvihanim ustjem	
2	vrečasto ovalna	.....	bronasta igla	
3	vrečasto ovalna	nazobčano rebro s tremi držaji	— amfora z dvema ročajema — bronasta igla	
4	kroglasto bikonična	nazobčano rebro	fragmenti skodelice	
5	kroglasto bikonična	4 bradavice, 3 kanelure na vratu	.....	
6	vrečasto bikonična	nazobčano rebro s tremi držaji	.....	
7	kroglasto bikonična	ena bradavica	fragmenti dveh skledic	
8	kroglasto bikonična	nazobčano rebro	.....	žara ni restavrirana
9	?	?	?	pri oranju uničen grob
10	vedrasto bikonična	.....	glinast vijček	
11	vedrasto bikonična	gladko rebro z dvema držajema	.....	
12	kroglasto bikonična?	?	fragmentirana skleda	
13	kroglasto bikonična	nazobčano rebro	.....	
14	bikonična	.....	.....	
15	?	gladko rebro s štirimi držaji	.....	žara ni restavrirana
16	kroglasto bikonična	?	?	pri oranju uničen grob
17	?	?	?	pri oranju uničen grob

18	vrečasta?	nazobčano rebro	.....	žara ni restavrirana
19	kroglasto bikonična?	?	.....	
20	vrečasto ovalna?	?	.....	
21	?	?	?	pri oranju uničen grob
22	kroglasto bikonična	nazobčano rebro s štirimi držaji	skleda z uvihanim ustjem	
23	kroglasto bikonična	tri bradavice	.....	
24	bikonična	.....	.....	
25	kroglasto bikonična	nazobčano rebro s štirimi držaji	skleda z uvihanim ustjem	
26	vrečasta?	?	?	pri oranju uničen grob
27	.....	.....	.....	grob brez žare
28	.....	.....	.....	grob brez žare
29	.....	.....	.....	grob brez žare
30	.....	.....	.....	grob brez žare
31	bikonična	trije držaji	— skleda — bronasta igla	
32	kroglasto bikonična	dva držaja	.....	
33	kroglasto bikonična	dva držaja	.....	
34	vrečasto ovalna	dva držaja	fragment amfore	
35	trebušasto bikonična	.....	.....	
36	vedrasta	nazobčano rebro	fragment skodele s turbanskim robom	žara ni restavrirana
37	kroglasto bikonična	nazobčano rebro z dvema držajema	.....	

Grob	Žara		Pridatki	Opomba
	oblika	okras		
38	.....	.....	.....	grob brez žare
39	.....	.....	.....	grob brez žare
40	.....	.....	.....	grob brez žare
41	vedrasta	?	— fragment paličastega železa — amorfen sprimek železa — fragment skodele s turbanskim robom	žara ni restavrirana
42	kroglasto bikonična	gladko rebro z dvema ročajema	.....	
43	kroglasto bikonična?	dva držaja	— skleda — fragment bronaste žice	žara ni restavrirana
44	vrečasto ovalna	?	.....	
45	.....	.....	.....	grob brez žare
46	vrečasto ovalna	.....	skleda	
47	kroglasto bikonična	nazobčano rebro	— vijček — fragment skodele	
48	kroglasto bikonična	?	fragment amfore z ročajem	
49	.....	.....	.....	grob brez žare

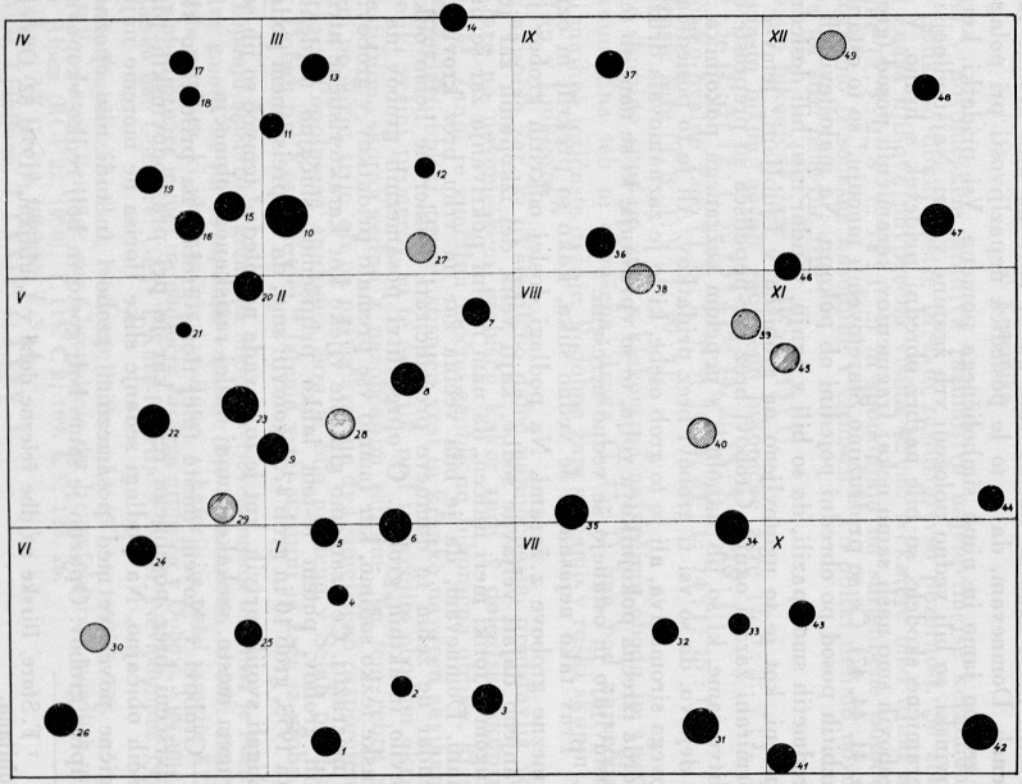

NOVO MESTO
1959 — 1960

Tloris žarnega grobišča

Grundriss des Urnengräber=feldes

Način pokopavanja

Na novomeškem grobišču je način pokopavanja (glej T. 17 in 18 ter tloris grobov na prilogi) dokaj preprost. V osnovi ločimo dve vrsti grobov: z žarami in brez njih. Razmerje med enimi in drugimi je 40 : 9 v korist prvih. Žare s pokojnikovim pepelom na dnu so bile praviloma položene v zelo tesno odmerjene grobne jame in nato zasute z zemljo. Nobena teh žar ni imela posebne kamnite obloge. Kolikor smo našli posamezne kamne ob stenah žar, so bili to le kamni, ki so zdrknili v prostor med steno grobne jame in med žaro ob zasipavanju. Pepel sežganih mrličev je bil dosledno nasut na dnu žare. Samo pri dveh grobovih (43, 46) smo opazili, da je bila drobna plast žganine nasuta tudi zunaj žare na dnu grobne jame in ob stenah. Domnevam, da je to le posledica nepazljivosti pri polaganju žare v grobno jamo in nima simboličnega pomena. Vsi pridatki, keramični in kovinski, so bili vedno položeni vrh žganine v žari. Najštevilnejši pridatki, keramične skodele, so bile najbrž obredni pridevek s hrano. V nekaterih grobovih smo našli samo nekaj fragmentov keramičnih posod (grob 4, 7, 32, 36, 41, 44, 47). Če se pridružimo Staretovemu mnenju,[7] so to ostanki nasilno razbitih posod po obredni pojedini ob pokopu. Na maloštevilnih kovinskih predmetih smo opazili, da so bili v ognju, vendar niso bili dosledno nasilno uničeni, kot je to ugotovljeno na grobišču v Ljubljani,[8] temveč samo deformirani zaradi ognja. Grobovi brez žar-pepelišča so preproste okrogle in plitve jame, ki so jih napolnili s pepelom sežganega pokojnika. Zanimivo je dejstvo, da so vsi ti grobovi brez pridatkov. Ali je to posledica pokojnikovega siromaštva, ali je to grob osebe, ki jo je zaznamovala družba, ali pa morda izrecna pokojnikova volja, to so vprašanja, ki se nam ob tem pojavu postavljajo in ostanejo še vedno nerešena.

Prav tako nejasna je še vedno slika, kako so prekrili in označili posamezne grobove z žarami. Na podlagi doslej odkritih grobov je še preuranjeno dajati veljavne sodbe, kajti velik del izkopanih žar je bil že s plugom v toliki meri uničen, da nam načini pokrivanja žar še niso docela znani. Domnevam, da je bila večina žar na vrhu brez krovnih kamnov, vendar ne želim te domneve prejudicirati, dokler ne bomo odkrili večje število intaktnih grobov. O opredelitvi posameznih grobov na moške in ženske težko sodimo, ker imamo vse premalo pridatkov v grobovih in še ti so neizraziti. Če vzamemo glinaste vijčke kot karakteristične atribute ženskih grobov, potem le-tem lahko pripišemo: slučajno najdeni grob iz leta 1938, grob 10 in grob 47. Ugotovili smo, da na preiskanem področju niso sežigali svojih mrtvih, kot je to navada na Bledu,[9] temveč so jih sežigali na drugem mestu, vsekakor zunaj doslej raziskanega območja.

Grobovi v Novem mestu (glej tloris grobov na prilogi) so vkopani in razvrščeni brez posebnega reda, kar je pri prazgodovinskih planih grobiščih običajno. Na podlagi sedanje slike tlorisa ne moremo najti kakšne logične povezave med posameznimi grobovi in tudi niso opazne izrazite skupine grobov. Opazno je samo bolj gosto in bolj redko vkopavanje. Med

[7] F. Stare, Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani, (1954) 82. Odslej: F. Stare, Ljubljana.

[8] F. Stare, Ljubljana, 82.

[9] S. Gabrovec, Prazgodovinski Bled, (1960) 43 ss. Odslej: S. Gabrovec, Bled.

izkopavanjem smo lahko opazovali, da imamo opravka s pravim planim grobiščem, manjkajo kakršnikoli dokazi o nasipavanju gomile, čeprav za to obstojijo nekatere domneve.[10] Seveda bo še slej ko prej ostalo nerešeno vprašanje, na kakšen način so tedanji ljudje označevali posamezne grobove nad zemljo, kajti na preiskanem področju nismo našli nobenega kasnejšega pokopa; to govori v prid domnevi, da je bilo grobišče na zunaj vidno obeleženo, ali pa vsaj po tradiciji znano. Ker so ostanki sežganih kosti zelo drobni, sklepam, da so mrliče intenzivno upepelili. Ostankov živalskih kosti nismo našli.

Tipologija

a) Keramika

Žare so v novomeškem gradivu razumljivo najštevilnejše keramične oblike. Po obliki so dokaj pestre in zato zaslužijo vso pozornost. So zelo velike, saj znaša njihova povprečna višina 42 cm. Nekatere med njimi so kar ogromne (T. 5 : 2; 8 : 1; 14 : 1, 2) in spominjajo na shrambene posode, kakršne poznamo iz sočasne naselbine v Ormožu.[11] Po obliki delimo novomeške žare na štiri osnovne tipe:

1. izrazito bikonične žare (T. 10 : 2; 13 : 1),
2. kroglasto bikonične ali zaobljeno bikonične žare (T. 5 : 2; 7 : 1, 3; 9 : 2, 3; 10 : 3; 11 : 3; 12 : 1, 3; 13 : 4 ,5; 14, 2; 15 : 5, 7; 16 : 1),
3. vrečasto ovalne žare (T. 6 : 1, 3, 5; 10, 4; 11 : 1; 14 : 1; 15 : 1),
4. vedraste žare (T. 8 : 1; 9 : 1; 10 : 1).

V prvo skupino spadajo žare s klekom na največjem obodu in s sedlastim vratom. Ena teh ni okrašena, druga (T. 13 : 1) ima pod največjim obodom tri majhne jezičaste držaje. Podobne žare srečamo v ruški skupini,[12] v Metliki[13] in v Ljubljani.[14]

Druga skupina žar, ki je številčno daleč najmočnejša, predstavlja vodilni tip žare na novomeškem grobišču kakor tudi v dolenjski skupini žarnih grobišč. Zanjo je značilna močno zaobljena bikonična oblika, ki se približuje kroglasti obliki, precej stisnjen vrat in krepko navzven zavihano ustje. V veliki večini primerov so te žare tik pod največjim obodom okrašene s plastičnim, skoraj vedno z nazobčanim rebrom. Na tem rebru so izoblikovani po štirje, trije, ali pa največkrat po dva simetrično razporejena majhna držaja. Popolnoma analogna žara je bila najdena v Selah pri Dobovi[15] in v Dobah pri Kostanjevici.[16] Izjema v tej skupini je žara iz groba 5

[10] Pri kopanju halštatskih gomil na Marofu v Novem mestu leta 1894 je Pečnik prekopal dve gomili, ki jih v zapiskih označuje kot *Tumulus*, in še štiri manjše gomile, morda gomilice, ki jih označuje kot *Hügel*, v katerih je našel izrazite KŽG grobove. Podoben primer je tudi na področju žarnega grobišča v Dobovi, kjer imajo parcele ledinsko ime Gomilice! Glej: T. Knez-P. Petru-S. Škaler, Neviodunum, 1961, stran 46.

[11] B. Perc, Ptujski zbornik 2, 1962, 208; B. Perc, AV 13—14, 1962/63, 378.

[12] H. Müller-Karpe, Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen (RGF 22, 1959), T. 113, C 2; 109, K 5; 123, 26.

[13] V. Šribar, AV 13—14, 1962/63, T. 3 : 4.

[14] F. Stare, Ljubljana, T. LXXIV, 1; LXXV, 1.

[15] F. Stare, AV 5, 1954, 125.

[16] S. Gabrovec, AV 5, 1954, 148.

(T. 7 : 2), ki ima precej visoko izoblikovan trebuh, tik pod vratom pa je okrašena s tremi plitvimi kanelurami. Še ena varianta te skupine sta žari iz groba 23 in 33 (T. 11 : 2; 13 : 2), ki imata visok, skoraj cilindričen vrat.

Vrečaste žare so razen dveh vse fragmentirane. Značilno zanje je bolj okorna izdelava in neizrazit največji obseg. Vrat je tudi zelo neizrazit in ustje je le kratko izvihano (T. 6 : 3; 14 : 1). Podobne žare so bile najdene že na Rifniku,[17] na Pobrežju[18] in na Vačah.[19]

Zadnja skupina so žare vedrastega tipa, ki so morda le inačica vrečastega tipa, med katerimi je žara iz groba 10 (T. 8 : 1) doslej največja izkopana žara na novomeškem grobišču. Ta žara ima kljub svoji izredni višini in visokem težišču zelo majhno stojno ploskev, tako, da ne more stati pokonci, če ni vsaj deloma vkopana. To dejstvo imam za dokaz, da je bila posoda narejena nalašč za vkopavanje, torej posebna, obredna keramika, ki v hišnem gospodinjstvu ni bila uporabna.

Na podlagi gornje tipološke razdelitve smo ugotovili, da je vodilna žara novomeškega grobišča tip kroglasto bikonične žare z navzven zavihanim ustjem in plastičnim rebrom na največjem obodu. To je tip žare, ki ga v tem času največkrat srečamo na dolenjskih najdiščih, pa tudi v Ljubljani in na Pobrežju. Po doslej znanem gradivu imajo novomeške žare dosti stičnih točk s Štajersko (Pobrežje, Ptujski grad, Ormož, Rifnik) in z Ljubljano, dosti manj pa z Bledom.

Ornamentika na novomeških žarah je zelo preprosta. Glavni okras na žarah je plastično, nazobčano ali pa gladko rebro, ki je aplicirano na največjem obodu žare ali tik pod njim. To rebro je največkrat izoblikovano v majhne jezičaste držaje, ki so simetrično razporejeni okrog žare. Vsi ti držaji imajo zgolj dekorativen pomen. Drug način okraševanja pa se izraža z oblikovanjem bradavičastih ali jezičastih izrastkov, ki so nameščeni na trebuhu ali pa na ramenu žare (T. 7 : 2; 9 : 2; 11 : 2; 13 : 1, 4; 14 : 1; 15 : 7). Poleg teh plastičnih dekorativnih elementov, je na žari iz groba 5 (T. 7 : 2) uporabljeno tudi kaneliranje kot način okraševanja. Doslej neznan način okraševanja na novomeškem grobišču je dekoracija s šrafiranimi trikotniki, kot jo poznamo na žarah v Metliki[20] in na Bledu[21].

Sklede so najštevilnejši pridatek v novomeških grobovih. Pri teh moramo ločiti cele ali skoraj cele sklede, ki so bile priložene v žarah (T. 6 : 2; 12 : 2, 4; 13 : 2; 15 : 3, 6). Vanje so dajali hrano kot popotnico v onostranstvo. Druga skupina pa so le skromni ostanki skled (grobovi 4, 7, 32, 36, 41, 44, 47), ki so jih najbrž uporabljali pri obredni pojedini ob pokopu, jih nato razbili in posamezne črepinje priložili v grob. Vse sklede so izrazito konične oblike z navznoter uvihanim ustjem, ki je pri vseh bolj ali manj vidno fasetirano. Skleda iz groba 25 (T. 12 : 4) ima drugače kakor druge vboklo dno in jezičast ročaj, ki je navpično prevrtan. Neprevrtan ročaj ima tudi skleda iz groba 43 (T. 15 : 3). Okras na skledah je skromen. Narejen je s pomočjo kanelur. Tako je skleda iz groba 22 okrašena s petimi simetrično razvrščenimi snopi po sedem vertikalnih plitvih kanelur. Drobci neohra-

[17] F. Stare, AV 2, 1951, T. 6 : 1; 7 : 1.
[18] F. Baš, ČZN 34, 1939, priloga sl. 6.
[19] F. Stare, Vače-katalog, 1955, T. LXXXIV, 3, 4.
[20] V. Šribar, AV 13—14, 1962/63, T. 3 : 3, 4.
[21] S. Gabrovec, Bled, T. XVII, 1; XXIV, 5.

njenih skled iz groba 36 in 41 pa so okrašeni s paralelnimi poševnimi kanelurami v obliki turbana. Vse sklede so izdelane iz dobro prečiščene gline, temno sive do rjave barve ter zunaj in znotraj prav dobro zglajene. Fasetirana ustja in s kaneliranjem izvedeni ornament kažejo na starinske vplive.

Amfore, najdene v grobu 3 (T. 6 : 6), droben fragment iz groba 34 (T. 14 : 1 a) in v grobu 48 (T. 16 : 4), so v novomeškem gradivu sicer redek pridevek, toda tembolj važen podatek za časovno in kulturno opredelitev grobišča. Vse tri predstavljajo v novomeškem grobišču močno arhaične keramične oblike, saj spadajo oblikovno v standardni inventar žarnih grobišč Ha B horizonta. So trebušasto bikonične, z visokim, rahlo navzven upognjenim vratom. Amfora iz groba 3 je okrašena na trebuhu s pasom treh vzporednih kanelur, ki tvorijo pokončne trikotnike. Manjša amfora iz groba 48 pa je okrašena s finimi urezi v obliki trikotne valovnice in s snopom paralelnih urezov. Vse tri amfore so dokaz, da je novomeško grobišče časovno in kulturno naslonjeno na tradicijo klasičnega KŽG obdobja na Slovenskem, ki ga doslej poznamo le iz vzhodne in jugovzhodne Slovenije (Ruše, Hajdina, Dobova). Najbližjo primerjavo pa sedaj poznamo tudi na Dolenjskem, iz Bršljina pri Novem mestu, kjer so bili leta 1963 slučajno najdeni štirje grobovi dobovskega tipa.[22]

Lonček z ročajem in izlivkom (T. 5 : 1). Leta 1955 so slučajno izorali v celoti ohranjen majhen lonček s presegajočim trakastim ročajem in z drobnim cevastim izlivkom na največjem obodu. Posodica je oblikovno vsekakor silno redka, saj ustreznih primerjav skorajda ni. Kot primerjavo lahko navedem le podobno mlajšo posodo iz groba na Libni,[23] ki ga F. Stare časovno postavlja na začetek Ha D obdobja. Še vedno ni popolnoma jasna funkcija te posode. Morda smo blizu resnici, če lonček z izlivkom tolmačimo kot kultno posodo pri obredu pokopavanja za odlivanje pitnega daru?

Glinasti vijčki so zelo skromno zastopani. Vsega skupaj smo jih našli šest. Od teh dva sporadično pred izkopavanjem, druge pa smo našli v grobovih 10, 47 in dva v grobu iz leta 1958. Vsi vijčki so neokrašeni. Vijček iz groba 47 je bikonične oblike, vsi drugi so konični. Kot grobni pridatek so vijčki v žarnih grobovih dokaj redki in za kulturno in časovno opredeljevanje neuporabni, s precejšnjo verjetnostjo pa jih lahko imamo za atribute ženskih grobov.

b) Kovinsko gradivo

Ko smo v uvodu omenili, da so novomeški grobovi zelo revni s pridatki, velja to še posebej za kovinske pridatke. Na raziskanem področju ob številu 49 grobov smo našli komaj tri igle in droben fragment bronaste žice, drugo kovinsko gradivo pa izvira iz slučajnih najdb (T. 4 : 1, 2, 3, 5, 6). Če se ozremo po drugih najdiščih tega kulturnega kroga, vidimo, da ima blejsko in ljubljansko najdišče v primerjavi z novomeškim dosti več kovinskih predmetov. Pomanjkanje kovinskih pridatkov na novomeškem grobišču veže to najdišče bolj na ruško skupino, ki je prav tako zelo revna

[22] Gradivo je v Dolenjskem muzeju. T. Knez, AV 18, 1967 (v tisku).
[23] F. Stare, AV 13—14, 1962/63, 401, T. 13 : 3.

s kovinskim gradivom. S. Pahič[24] dopušča možnost, da je bil del kovinskih predmetov pri obredu sežiganja in pokopavanja izgubljen. Proti tej domnevi govori dejstvo, da so pri sežiganju pokojnika skrbno zbrali sežgane kosti in ostanke kovinskih predmetov (saj najdemo v grobovih tudi izredno majhne fragmente!) ter jih polagali v grobove; to so opazovali pri izkopavanju v Ljubljani,[25] na Bledu in v Novem mestu. Za novomeško grobišče, ki spada v širši okvir dolenjske skupine žarnih grobišč, domnevam, da je pomanjkanje kovinskih predmetov pravilo, ne pa slučajnost.

Bronaste igle so pravzaprav edini kovinski pridatki novomeških grobov. Med njimi srečamo dobro znani tip igle s spiralno zavito, ploščato skovano glavico (T. 4 : 2; 6 : 7), ki je zelo pogost in dolgo časa uporabljan grobni pridatek tako na Štajerskem, na Gorenjskem in na Dolenjskem. Prav zaradi svoje dolgotrajne uporabe je ta tip igle za ožjo časovno opredelitev nezanesljiv. Drugi tip igle ima okroglo ali pa gobasto oblikovano glavico, pod njo pa je okrašena s paralelnimi urezi v obliki vijačnice (T. 4 : 1) ali pa z motivom ribje kosti (T. 4 : 3), kar oboje sodi v ornamentalni zaklad KŽG.

Med slučajnimi najdbami so tudi fragment morda manjše bronaste zapestnice (T. 4 : 5) ter dva zankasto oblikovana fragmenta bronaste žice neznane uporabe.

Od *železnih ostankov* naj omenim tri fragmente (T. 4 : 6) močno oksidiranih kosov železa paličaste oblike, eden med njimi je rahlo usločen. S precejšnjo rezervo bi jih lahko pripisali ostankom železne dvojnozankaste fibule. Podoben kos zakrivljenega paličastega železa in amorfen železen sprimek sta bila najdena tudi v grobu 41. Če pomislimo, da je železo v tem času še zelo redka in dragocena kovina, ki jo v veliki meri uporabljajo za okras, je jasno, da v KŽG grobovih ne moremo pričakovati večjih železnih najdb.

Steklo je v novomeških grobovih zastopano s slučajno najdbo (T. 4 : 7) ene steklene jagode valjaste oblike iz temno modrega stekla, ki je bila v ognju precej deformirana, in z več jagodami v grobu iz leta 1938 (T. 5 : 2). Tudi te jagode so iz temno modrega stekla in tri med njimi imajo z rumeno barvo izoblikovana očesca. Stekleni biseri so v grobovih tega časa velika redkost. Podobna jagoda z očesci je bila najdena v Ljubljani[26] samo v grobu 54, v katerem sta bila najdena znamenita askosa.

Kronologija in zaključek

Iz opisa grobišča in posameznih grobov je razvidna enotnost novomeških grobov, pri katerih ne najdemo večjih razlik niti v inventarju niti v oblikah posameznih grobov. Prav tako ne moremo razlikovati moških grobov od ženskih, ker manjkajo tipični atributi, če izvzamemo vijčke kot dokaze ženskih grobov. Vendar kljub tej enotnosti grobišča lahko navedemo nekatere karakteristične poteze izkopanega gradiva. V prvi vrsti so to žare, ki so praviloma vse zelo velike in poznajo samo eno vrsto okraševanja:

[24] S. Pahič, Drugo žarno grobišče v Rušah, 1957, 53.
[25] F. Stare, Ljubljana, 83 ss.
[26] F. Stare, l. c., T. XLVI, 7.

s plastičnimi rebri na največjem obodu. Poleg tega ima grobišče svoj vodilni tip žare: kroglasto bikonično žaro. Druga karakteristika grobišča v Novem mestu je dejstvo, da so grobovi skoraj brez pridatkov, ali bolje rečeno, so minimalni, čeprav ta čas pozna zelo pester oblikovni zaklad. To relativno »siromaštvo« v vseh grobovih lahko imamo ali za izraz stopnje družbenega razvoja tedanjih prebivalcev ali pa za posledico strogih pravil takratnega pogrebnega rituala. Menim, da je druga domneva verjetnejša.

Samo skromna najdba treh amfor, pomanjkanje vrčev in loncev z ročaji ter maloštevilni bronasti pridevki ločijo to grobišče tako po oblikah kakor tudi časovno od dobovsko-ruško-mariborske skupine, v veliki meri pa ga približuje grobišču v Ljubljani. Že F. Stare[27] je pri objavi grobišča na Rifniku ugotovil, da se na začetku železne dobe mešata v Sloveniji dve kulturni skupini: štajerska in kranjska. S. Gabrovec[28] pa je v svoji študiji o prazgodovinskem Bledu še dalje razčlenil to trditev in je kranjsko ali alpsko-balkansko komponento imenoval mokronoško skupino. Na podlagi gradiva, ki ga je dalo grobišče v Novem mestu in s pritegnitvijo drugih dolenjskih KŽG najdišč sodim, da bi bilo bolj smotrno, da korigiramo Gabrovčevo poimenovanje v toliko, da imenujemo to skupino *dolenjska skupina*, čeprav bo tudi to morda le metodološki izraz. Izraz »dolenjski« daje najdbam širšo geografsko oznako, ki je danes že utemeljena. Na podlagi izkopanega gradiva poznamo na širšem področju Dolenjske poleg nekropole na Mestnih njivah danes že tale grobišča iz obdobja kulture žarnih grobišč (glej karto najdišč):

1. Bršljin (glej opombo 22)
2. Butoraj[29]
3. Dobe pri Kostanjevici[30]
4. Metlika-Borštek[31]
5. Metlika-Špitalska draga[32]
6. Novo mesto-Marof[33]
7. Ostrožnik[34]
8. Podzemelj[35]
9. Sela pri Dobovi[36]
10. Slepšek[37]
11. Sv. Križ (= Beli grič) pri Mokronogu.[38]

[27] F. Stare, AV 2, 1951, 192.
[28] S. Gabrovec, Bled, 70 s.
[29] Gradivo hrani Narodni muzej v Ljubljani, inv. št. P 11545—11547. Neobjavljeno.
[30] S. Gabrovec, AV 5, 1954, 147 ss.
[31] V. Šribar, AV 13—14, 1962/63, 469 ss.
[32] T. Knez, Varstvo spomenikov 8, 1960/61, 229.
[33] Gradivo iz KŽG grobov je v NhM na Dunaju pod inv. št. 66183—66190, 66192—66201.
[34] M. Hoernes, WPZ 2, 1915, 113.
[35] M. Hoernes, l. c., 119 ss.
[36] F. Stare, AV 5, 1954, 124 ss.
[37] M. Hoernes, l. c., 114 s.
[38] M. Hoernes, l. c., 114, opomba 1.

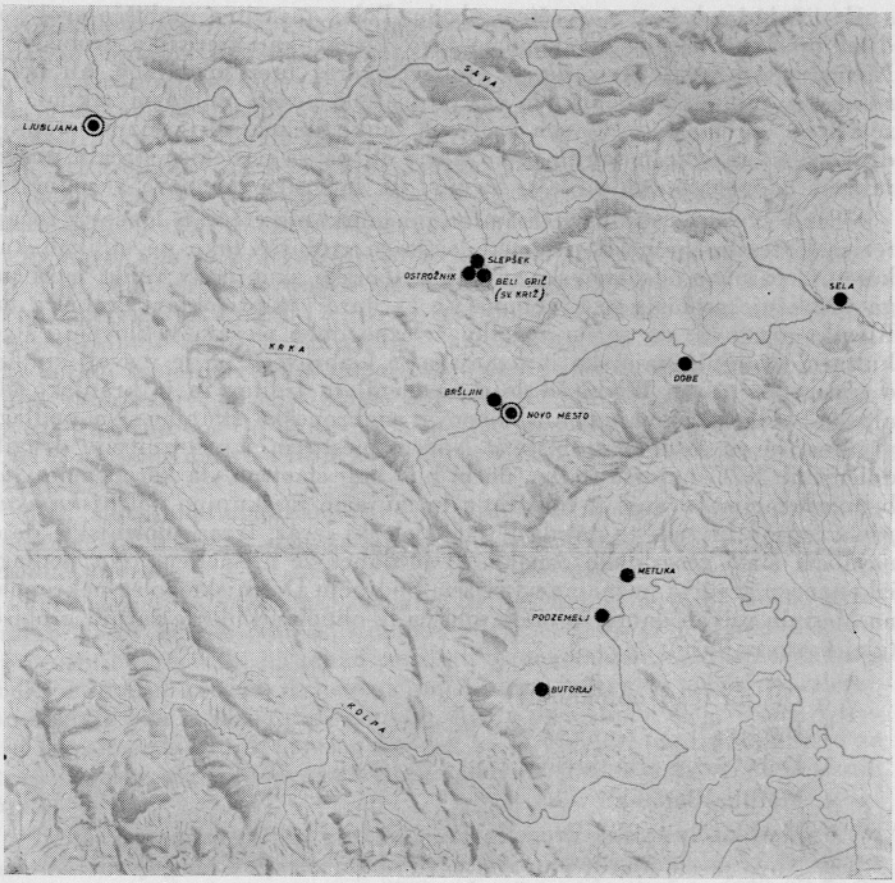

Karta 1. Žarnogrobiščne nekropole na Dolenjskem
Karte 1. Urnenfelderzeitliche Nekropolen in Dolenjska (Unterkrain)

Gradivo iz gornjih najdišč nam daje že dosti bolj jasen vpogled v tisto obdobje slovenske prazgodovine, ki je bilo prav na Dolenjskem le malo znano oziroma zanemarjeno. Eden izmed tehtnih vzrokov je tudi v tem, da še danes ni znanstveno obdelano vse tisto gradivo, ki je bilo izkopano pred prvo svetovno vojno in je raztreseno po raznih zbirkah. Saj na Dolenjskem do nedavna skoraj nismo poznali vmesnih stopenj od horizonta dveh bronastodobnih depojskih najdb (Črmošnjice, Jurka vas), ki obe pripadata Ha A obdobju, pa do najstarejše faze železne dobe 8. stoletja. Nedavna najdba grobov Ha B horizonta v Bršljinu in najdba obeh amforic z dvema ročajema v grobu 3 in 48 nam kažejo razvojno pot dolenjskega halštata, ki ima svoje korenine na domačih tleh, je avtohton, na kar je opozoril že Gabrovec[39] v svojem Bledu. Največja vrednost novomeškega grobišča bodo

[39] S. Gabrovec, Bled, 71.

slej ko prej ostale keramične oblike, saj bodo prav te pokazale pota razvoja in izpolnile občutno vrzel.

Zelo posrečen se mi zdi izraz »obubožani« Hallstatt B, ki ga uporablja Gabrovec za to obdobje, saj odlično karakterizira s pridatki tako revna grobišča iz časa pojemajoče kulture žarnih grobišč. Novomeško grobišče je prav šolski primer tega »obubožanega« Ha B, ki pa je morda tudi zunanji izraz takratne družbene strukture.

Kljub nezaključenim raziskovanjem na grobišču v Novem mestu, ko razpolagamo z relativno majhnim številom grobov, okvirna datacija grobišča ne bo delala preglavic. Zelo skromno in atipično kovinsko gradivo nam v tem primeru ni v veliko pomoč. Več nam lahko nudi keramika. Amfore v grobu 3, 34 in 48 kažejo v celotnem gradivu gotovo najbolj starinsko obliko, saj jih poznamo kot izrazite Ha B posode, vendar jih moramo v našem primeru uvrstiti kot arhaično obliko v mlajšem obdobju. Obenem so nam te amforice dokaz, da se je grobišče na Mestnih njivah razvilo neposredno iz klasičnih oblik kulture žarnih grobov Ha B obdobja na Dolenjskem, je torej samonikel pojav dolenjskega prostora. Starinski nadih kažejo tudi sklede s fasetiranim ustjem in fragmenti skled s kaneliranim turbanskim ustjem. Izmed žar je oblikovno najstarejša žara iz groba 14 (T. 10 : 2) z visokim koničnim vratom in žara iz groba 31 (T. 13 : 1). To so oblike žar, kakršne so bile najdene v Rušah na skrajnem zahodnem robu prvega grobišča in jih H. Müller-Karpe[40] postavlja v Ha B 3. Prepričljivo najštevilnejše žare so žare kroglasto bikonične oblike, ki jih imam za vodilne žare novomeškega grobišča.

V okviru dolenjske skupine grobišč iz KŽG obdobja je novomeška nekropola najstarejša, z najbližjo paralelo v ljubljanskem grobišču. Jasno je, da tudi novomeški grobovi spadajo v prehodno dobo iz obdobja klasične kulture žarnih grobišč v najstarejšo fazo železne dobe v Sloveniji. So torej zadnji odblesk ugašajoče žarnogrobiščne kulture. Način pokopavanja je še vedno žarnogrobiščni, toda posamezni pridatki že kažejo na nastajanje novega časa, ki v svoji končni fazi pripelje do silnega razmaha halštatske kulture na Dolenjskem.

Če hočemo izraziti trajanje novomeškega grobišča z absolutnimi številkami, ga moramo postaviti v časovni okvir nekako od srede 9. stoletja pa do srede 8. stoletja, s poudarkom na čas okrog leta 800 pred n. št. kar ustreza Müller-Karpejevi stopnji Ha B 3, ki je sočasna stopnji Ha C 1 vzhodnoalpskega prostora. To bi bil tudi začasni časovni okvir dolenjske skupine žarnogrobiščnih nekropol.

Zaradi različnih vzrokov doslej še nismo mogli naprej raziskovati tega pomembnega grobišča, je pa to slej ko prej ostalo v načrtu Dolenjskega muzeja. Po svojih močeh bomo skušali do kraja raziskati to važno najdišče, ki bo s svojim gradivom izpopolnilo občutno vrzel v dolenjski prazgodovini in dalo tehten prispevek za boljše umevanje obdobja kulture žarnih grobišč na Dolenjskem in s tem posredno v okviru jugovzhodnega predalpskega prostora, obdobja, ki je v sebi nosilo zametke dolenjskega halštatskega kulturnega fenomena.

[40] H. Müller-Karpe, l. c., 116 ss., T. 108, C; 112, L; 113, C 2.

POROČILO
o analizah oglja iz grobov 40 in 43 iz izkopavanja v Novem mestu 1960

Alojz Šercelj

Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana

Grob 40

a) Dva koščka oglja z značilnimi kumularnimi streženovimi žarki. Traheje z lumnom 40 do 80 mikr. so razvrščene v radialne skupine, po 3 do 7 v vrsti. Spiralne odebelitve niso opazne. Perforacija je enostavna, kar se vidi tudi na prečnem prelomu. Stene trahej so močno perforirane s piknjami.

Vsi ti znaki so značilni za anatomsko zgradbo gabra; moti le to, da ni opaziti spiralacije po trahejah. Toda pri količkaj slabo ohranjeni lesni strukturi je spiralacija prva prizadeta, posebno še pri gabru, ki ima izredno tanke in fine letvice spiralnih odebelitev. Vendar smemo kljub navedeni dvomljivosti imeti opisane kosce oglja za

gaber (Carpinus).

b) Dva koščka oglja, eden okroglica, drugi le drobec večjega kosa. Preiskava pod vrhnjo osvetlitvijo sveže prelomljene ploskve prečnega prereza je pokazala difuzno porozen les, z rahlim nakopičenjem trahej v spomladanskem lesu; velikost in količina trahej se zmanjšuje proti poletnemu lesu. Strženovi žarki so po večini nekajvrstni, manjše število pa jih je širokih, mnogovrstnih, kar je zelo značilno za les bukve. Za kontrolo pa sem pregledal oglje še v radialnem in tangencialnem prerezu: traheje in traheide imajo okrogle ali ovalne piknje, ki so proti koncu na stičiščih spremenjene v zelo primitivno lestvičasto perforacijo, kar je druga, še zanesljivejša lastnost in značilnost bukovega lesa.

Ta dva koščka torej nedvomno pripadata bukvi, in to vrsti F. silvatica, ne F. moesiaca, zakaj ta variacija ima nekoliko naprednejšo lestvičasto perforacijo. Oglje je torej

bukev (Fagus silvatica).

c) Pet koščkov oglja ima takole anatomsko zgradbo: žarki so enovrstni do nekajvrstni, traheje (pori) niso zelo pogoste, večinoma radialno razvrščene, v vrstah od 2 do 5, toda tudi posamične. Lesna masa je homogena: sestoji iz lesnih vlaken in traheid.

To so značilni znaki javorovega lesa. Ker pa imajo strženovi žarki več kot tri vrste celic, je verjetno, da gre v tem primeru za

maklen (Acer campestre).

Grob 43

Največ materiala (9 kom.) na pol ožganih kosti z značilnimi Haversovimi kanali. Dva koščka oglja pa kažeta tele značilnosti: strženovi žarki so enovrstni do nekajvrstni, zelo na gosto razvrščeni. Traheje so združene v radialne skupine ali pa so posamične, z enostavnimi perforacijami. Lesna masa sestoji iz vlaken in traheid. Tako gre tudi v tem primeru precej gotovo za

javor (Acer spec.).

Na podlagi ugotovljenega lesnega materiala je razvidno, da je v tej okolici, v kateri je tedaj živel človek, rasla normalna gozdna vegetacija in da je bil sestav gozda v bistvu enak kot današnji, kar seveda tudi popolnoma ustreza palinološkim ugotovitvam iz drugih krajev Slovenije.

Morda je tak sestav oglja v grobovih deloma tudi posledica namernega odbiranja visokokaloričnega lesa. Za kako statistično obdelavo pa je vse premalo vzorcev, da bi bilo mogoče ugotoviti iz tega kake zakonitosti.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Urnengräberfeld in Novo mesto

Novo mesto, das wirtschaftliche und kulturelle Zentrum von Dolenjsko (Unterkrain) ist dank seiner günstigen geographischen Lage am Fluß Krka schon sehr früh besiedelt worden. Die Stadt ist seit Jahrzehnten in der Archäologie gut bekannt als Fundort zahlreicher, und reichhaltiger Hügelgräber, wo erstklassige hallstattzeitliche Funde gemacht wurden (Panzer, bronzener Opferdreifuß, Pferdegeschirr usw.).[1] Zahlreich sind auch die latènezeitlichen und römerzeitlichen Funde aus dem Stadtgebiet. Die vorliegende Abhandlung möchte das umfangreiche, in den Jahren 1959 und 1960 angeschnittene Urnengräberfeld vorstellen.

Nördlich der Stadt erstreckt sich ein Hügelrücken (Flurname »Mestne njive«), dessen Scheitel und Südhang mit Feldern und Wiesen bestellt sind. Bei Feldarbeiten wurden auf diesen Parzellen schon öfters keramische und metallene Funde gemacht (T. 4; 5), welche bezeugten, dass auf dieser Stelle ein prähistorisches Gräberfeld liegt. Deswegen entschloß sich die Leitung des Museums in Novo mesto für eine systematische Grabung. Sie begann im September 1959 und wurde im Herbst 1960 fortgesetzt. Auf einer Fläche von 192 m² entdeckten wir 49 Gräber. Aus verschiedenen Gründen konnten wir die Grabung bisher noch nicht weiterführen, doch bleibt die völlige Ausgrabung noch immer im Plan des Museums.

Die Bestattungsweise. Alle Gräber sind heute sehr seicht unter der Erdoberfläche, denn die Mundsäume der einzelnen Urnen fanden wir schon in Tiefen von 10—15 cm. Weil das Gräberfeld auf dem Scheitel und am Südhange des Hügelrückens angelegt war, müssen wir die so geringe Tiefe der Gräber nicht nur der seichten Beisetzung, sondern auch der Erosion und der Feldbestellung zuschreiben, da die Humusschicht mit der Zeit reichlich abgetragen wurde. Der Grabungsdurchschnitt (siehe T. 17, 18) ist sehr einfach: einer beiläufig 30 cm starken Humusschicht folgt eine Schicht des sterilen rötlich-braunen Schotterlehms. Die beiden Schichten sind voneinander genügend klar durch Färbung und Qualität getrennt. Die Grabgruben sind der Regel in den sterilen Schotterlehm eingegraben und die Urnen wurden in diesen runden, dicht angepaßten Gruben beigesetzt. Die Tiefe der einzelnen Grabgruben schwankt zwischen 35 und 80 cm. Da die Urnen verhältnismässig sehr seicht eingegraben waren, sind sie am oberen Rande durch das Pflügen fast alle mehr oder weniger beschädigt. Die Gräber haben in der Regel sehr wenige oder keine Beigaben. Es gibt zwei Gräbertypen: Urnengräber und Gräber ohne Urnen. Das Verhältnis ist 40 : 9 zu Gunsten der ersteren. Kein Grab hatte eine besondere Steinsetzung. Die Asche der verbrannten Toten war immer auf dem Urnenboden aufgeschüttet. Nur bei zwei Gräbern (43, 46) bemerkten wir, daß eine dünne Aschenbrandschicht auch außerhalb der Urne auf dem Boden und an den Seiten-

wänden der Grabgrube zerstreut war. Wir nehmen an, daß dies nur eine Folge von Unaufmerksamkeit bei der Beisetzung war und das es keine symbolische Bedeutung hat. Alle Beigaben, sowohl keramische wie auch metallene, lagen auf der Asche in der Urne. Die keramischen Schalen dienten wahrscheinlich als rituelle Speisebeigaben für den Verstorbenen im Jenseits. In den Gräbern 4, 7, 32, 36, 41, 44, 47 fanden wir nur einzelne Fragmente keramischer Gefäße (fast durchwegs Schalen) — Reste beim Totenmahl am offenen Grab absichtlich zerbrochener Gefäße darstellten. Die Gräber ohne Urnen — Aschengruben — sind einfache runde, flache Gruben, die mit dem Aschenbrand des Verstorbenen gefüllt waren. Alle Gräber dieser Art sind ohne Beigaben. Die Frage, ob das eine Folge der Armut des Verstorbenen ist, oder ob das Gräber von der Gesellschaft gekennzeichneter Personen waren, oder vielleicht der Verstorbene es so gewünscht hatte, bleibt offen.

Genau so unklar ist die Frage, wie die einzelnen Gräber außen gekennzeichnet waren. Auf Grund der bisher entdeckten Gräber ist es noch zu früh ein Urteil zu fällen, denn der Großteil der ausgegrabenen Urnen war beim Pflügen schon so weit beschädigt, dass uns die Bedeckung der Gräber nicht vollkommen klar ist. Solange eine größere Zahl intakter Gräber nicht ausgegraben ist, wäre zu vermuten, daß die Mehrzahl der Urnen nicht mit Steinen bedeckt war. Wegen der spärlichen und uncharakteristischen Beigaben können wir das Geschlecht der Bestatteten nicht unterscheiden, wenn wir von Spinnwirteln als typischen Beigaben der Frauengräber absehen. Wir stellten fest, daß auf der durchgrabenen Stelle die Toten nicht verbrannt wurden.

Auf Grund des jetzigen Grundrißbildes (siehe Grundriß der Gräber) können wir weder eine logische Verbindung zwischen einzelnen Gräbern, noch ausgesprochene Gruppen der Gräber finden. Es ist nur eine dichtere und eine spärlichere Eingrabung zu bemerken. Die Gräber in Novo mesto sind planlos angeordnet, was bei prähistorischen Flachgräbern üblich ist. Während der Ausgrabung wurde uns klar, daß wir mit einem ausgesprochenen Flachgräberfeld zu tun haben, denn es fehlt jeglicher Beweis einer Aufschüttung oberhalb der Gräber, obwohl an einigen verwandten Fundstellen einige Annahmen dafür bestehen.[10] Auf dem durchgrabenen Platz fanden wir keine Nachbestattung, was die Annahme unterstützt, daß das Gräberfeld oberhalb der Erde sichtbar gekennzeichnet, oder wenigstens seine Lage deutlich überliefert war. Sehr feine Knochenreste beweisen die intensive Verbrennung der Toten. Tierknochenreste wurden bis jetzt nicht gefunden. Die qualitative Analyse der Holzkohlenreste zeigte uns, daß bei der Leichenverbrennung folgende Holzarten verwendet wurden: Hainbuche = Weißbuche (Carpinus), Rotbuche (Fagus silvatica), Feldahorn (Acer campestre), Bergahorn (Acer spec.).

Typologie. Die Urnen aus dem Gräberfeld von Novo mesto sind ziemlich formreich und sehr groß, denn ihre Durchschnittshöhe beträgt 42 cm. Einige unter ihnen (T.: 5 : 2; 8 : 1; 14 : 1, 2) sind sogar Riesengefäße, die an Vorratsgefäße erinnern. Nach der Form teilen wir die Urnen in vier Gruppen:

1. ausgesprochen bikonische Urnen (T.: 10 : 2; 13 : 1).

2. kugelig-bikonische oder abgerundet-bikonische Urnen (T.: 5 : 2; 7 : 1, 3; 9 : 2, 3; 10, 3; 11 : 3; 12 : 1, 3; 13 : 4, 5; 14, 2; 15 : 3, 7; 16 : 1).

3. sackförmig-ovale Urnen (T.: 6 : 1, 3, 5; 10 : 4; 11 : 1; 14 : 1; 15 : 1).

4. eimerförmige Urnen (T.: 8 : 1; 9 : 1; 10 : 1).

In die erste Gruppe gehören die Urnen mit ausgesprochenem Bauchknick und sattelförmigem Hals (Kegelhalsurne). Ähnlichen Urnen begegnen wir in Ruše[12] (Maria Rast-Gruppe), in Metlika[13] und in Ljubljana. Die zweite Gruppe der Urnen,

die weitaus die zahlreichste ist, stellt den Leittyp der Urnen sowohl auf dem Gräberfeld von Novo mesto, als auch in den übrigen späten Urnenfeldern von Dolenjsko (Unterkrain) dar. Für diese Gruppe ist die stark abgerundete bikonische Form kennzeichnend, die der Kugelform nahe ist, der stark eingezogene Hals und der kräftig ausladende Mundsaum. Größtenteils sind diese Urnen dicht unter dem Bauchknick mit einer plastischen Kerbleiste (Tupfenleiste) verziert, die durch vier, drei oder meistens mit zwei symmetrisch angeordneten Griffzapfen unterbrochen ist. Ganz ähnliche Urnen wurden in Sela bei Dobova[15] und in Dobe bei Kostanjevica[16] gefunden. Die sackförmigen Urnen sind außer zweien alle fragmentiert. Kennzeichnend für sie ist die robustere Erzeugung und die nicht ausgesprochene Rundung des Gefäßprofils. Sehr ähnliche Urnen wurden schon auf Rifnik,[17] in Pobrežje[18] und in Vače[19] gefunden. Die letzte Gruppe bilden die eimerförmigen Urnen, welche vielleicht nur eine Abart des sackförmigen Typs darstellen. Die Urne aus dem Grabe 10 (Taf. 8 : 1) ist bisher die größte ausgegrabene Urne auf dem Gräberfelde von Novo mesto. Auf Grund der obigen typologischen Gliederung stellten wir den Leittyp der Urne auf dem Gräberfelde von Novo mesto und zugleich die Tatsache fest, daß dieses Gräberfeld nach seiner keramischen Formen viele Berührungspunkte mit Urnengräberfeldern in Štajerska (Steiermark) hat: Pobrežje, Ptujski grad, Ormož, Rifnik und auch mit dem Gräberfeld in Ljubljana.

Die Ornamentik auf den Urnen von Novo mesto ist sehr einfach und spärlich. Das Hauptornament ist die gekerbte (Tupfenleiste) oder glatte plastische Leiste, apliziert dicht unter dem Urnenbauche. Diese plastische Leisten haben sehr oft symmetrisch angebrachte Griffzapfen von lediglich dekorativer Bedeutung. Die zweite Verzierungsart besteht in symmetrischen Warzen am Bauch oder an der Schulter der Urne. Kannelierung zeigt nur die Urne aus dem Grab 5.

Schalen sind die zahlreichsten Beigaben in den Gräbern von Novo mesto. Alle Schalen sind ausgesprochen konisch geformt, mit eingebogenem Mundsaum, welcher bei allen mehr oder weniger facettiert ist. Die Verzierung auf den Schalen ist bescheiden, in Kanneliertechnik ausgeführt. In den Gräbern 36 und 41 fanden wir Scherben von Turbanrandschalen.

Die Amphoren in den Gräbern 3, 34 und 48 sind im Grabinventar der Nekropole von Novo mesto zwar seltene, aber desto wichtigere Beigaben sowohl für die zeitliche als auch für die kulturelle Bestimmung des Gräberfeldes. Alle drei Amphoren sind im Grabinventar stark archaische keramische Formen, denn sie gehören in das Standardinventar der Urnenfelder des Ha B Horizontes. Die Amphoren beweisen, daß das Gräberfeld in Novo mesto zeitlich und kulturell an die Tradition der klassischen Urnenfelderzeit in Slowenien angelehnt ist. Die allernächste Parallele, oder Entwicklungsquelle kennen wir nun schon in Unterkrain in Bršljin bei Novo mesto, wo im Jahre 1963 vier Gräber vom Dobova-Typ[22] entdeckt wurden.

Der Henkeltopf mit Ausguß (T. 5 : 1) ist ein vor der Ausgrabung gemachter sporadischer Fund. Diese Gefäßform ist sehr selten, denn entsprechende Parallelen findet man kaum. Ein ähnliches Gefäß wurde in einem hallstattzeitlichen Hügelgrab auf Libna[23] gefunden, welches Stare an den Anfang der Ha D Stufe setzt. Die Funktion des Gefäßes ist nicht völlig klar. Vielleicht diente es als Kultgefäß beim Begräbnisritus zum Ausgießen des Trankopfers?

Spinnwirtel sind in den Urnengräbern ziemlich seltene Beigaben und für die zeitliche Bestimmung unbrauchbar. Mit ziemlicher Wahrscheinlichkeit können wir sie als Beigaben in Frauengräbern betrachten.

Die Metallgegenstände sind in den Gräbern von Novo mesto sehr selten. In 49 Gräbern fanden wir bloß drei Bronzenadeln, ein Stückchen Bronzedraht und zwei amorphe Eisenreste, alle übrigen Metallgegenstände sind sporadische Funde vor der Ausgrabung (T.: 4). Wir nehmen an, daß das Fehlen der Metallbeigaben in den Gräbern von Novo mesto (die im weiteren Rahmen zur unterkrainer Späturnenfeldergruppe gehören) kein Zufall, sondern eine Regel ist. Die Bronzenadeln sind eigentlich die einzigen Metallbeigaben in den Gräbern. Unter ihnen finden wir die wohlbekannte Rollkopfnadel T.: 4 : 2; 6 : 7). Der zweite Nadeltyp hat einen runden oder pilzförmigen Kopf, unter dem er mit feinen Linien in Schraubenform oder in Fischbeinmuster ornamentiert ist (T. 4 : 1, 3). Beide Verzierungen gehören in den Formenschatz der Urnenfelderkultur.

Die sehr spärlichen *Eisenreste* (T.: 4 : 6) sind schon so weit korrodiert und im Feuer deformiert, daß uns ihre ursprüngliche Form und Verwendung unbekannt ist.

Glas ist mit einer Perle (T.: 4 : 7) als Streufund und mehreren Glasperlen aus dunkelblauem Glasfluß im Grabfund aus dem Jahre 1958 (T. 5 : 2b) vertreten. Die Glasperlen sind in den Gräbern jener Zeit eine große Seltenheit. Eine ähnliche Glasperle mit Augen wurde in Ljubljana[26] nur im Grab 54, zusammen mit den beiden bekannten Rhytonen, gefunden.

Chronologie. Der spärliche Fund von nur drei Amphoren, das Fehlen von Henkeltöpfen und Henkelkrügen und die so wenigen Bronzebeigaben scheiden dieses Gräberfeld formenmäßig und zeitlich von der Dobova-Maribor-Maria Rast Gruppe, anderseits aber nähert es sich dem Gräberfeld in Ljubljana. Schon Stare[27] stellte bei der Veröffentlichung des Gräberfeldes von Rifnik fest, daß sich in Slowenien am Beginn der Eisenzeit zwei Kulturgruppen miteinander mischen: die steirische und die krainische Gruppe. Gabrovec[28] hat diese Feststellung noch weiter gegliedert und hat die krainische oder alpin-balkanische Komponente »Mokronog-Gruppe« (Mokronog = Nassenfuß) genannt. Auf Grund des Materials, vom Gräberfeld in Novo mesto und mit Berücksichtigung der übrigen Urnenfelder in Dolenjsko (Unterkrain) möchten wir die Mokronog-Gruppe lieber »Unterkrainer Gruppe« nennen. Der Ausdruck »Unterkrainer« gibt den Funden eine weitere geographische Kennzeichnung, die heute schon berechtigt ist, denn nun kennen wir auf dem Gebiet von Dolenjsko (Unterkrain) neben dem Gräberfeld auf »Mestne njive« in Novo mesto schon folgende Urnenfelder (siehe die Verbreitungskarte):

1. Bršljin[22]
2. Butoraj[29]
3. Dobe bei Kostanjevica[30]
4. Metlika-Borštek[31]
5. Metlika-Špitalska draga[32]
6. Novo mesto-Marof[33]
7. Ostrožnik[34]
8. Podzemelj[35]
9. Sela bei Dobova[36]
10. Slepšek[37]
11. Sv. Križ bei Mokronog[38]

In Dolenjsko kannten wir bis vor kurzem noch kaum die Zwischenstufen zwischen den beiden spätbronzezeitlichen Depotfunden (Črmošnjice, Jurka vas) und der ältesten Phase der Eisenzeit. Der jüngste Fund der Gräber des Ha B Horizontes in Bršljin und der Fund der Amphoren in den Gräbern 3, 34 und 48 in Novo mesto erklären uns den Entwicklungsgang der Hallstattzeitkultur in Dolenjsko,

welcher autochthon ist, worauf schon Gabrovec[39] in seiner Urgeschichte von Bled hingewiesen hat. Archaische Formen treten auf dem Gräberfeld von Novo mesto, außer in Amphoren, auch in Fragmenten der Turbanrandschalen und Schalen mit facettiertem Mundsaum auf. Die ältesten Urnen sind die aus den Gräbern 14 (T. 10 : 2) und 31 (T. 13 : 1). Das sind Urnenformen die in Ruše (Maria Rast) auf dem äußersten Westrand des ersten Gräberfeldes gefunden wurden, welche Müller-Karpe[40] in die Ha B 3 Phase datiert. Den Ausdruck »verarmte« Hallstatt B — Zeit, den Gabrovec für diese Zeitspanne verwendet, charakterisiert ausgezeichnet gerade das Gräberfeld in Novo mesto.

Die Nekropole von Novo mesto ist zur Zeit die älteste im Rahmen der unterkrainer Gruppe der späten Urnenfelderzeit, mit der nähesten Parallele zum Gräberfeld in Ljubljana. Wir weisen sie in die Übergangsperiode von der Zeit der klassischen Urnenfelderkultur zur ältesten Phase der Eisenzeit Sloweniens: sie ist eigentlich der letzte Abglanz der untergehenden Urnenfelderkultur. Wenn wir die Dauer des Gräberfeldes in Novo mesto mit absoluten Zahlenwerten ausdrücken wollen, dann setzen wir sie in den Zeitraum von der Mitte des 9. bis zur Mitte des 8. Jahrhunderts, mit dem Nachdruck auf der Zeit um das Jahr 800 vor Chr., was der Stufe Ha B 3 nach Müller-Karpe und der gleichzeitigen Stufe Ha C 1 des Ostalpenraumes entspricht. Das wäre zugleich auch der Zeitrahmen der Unterkrainer Späturnenfeldernekropolen.

Sl. 1

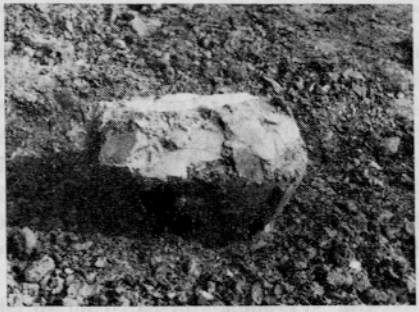

Sl. 2

Sl. 1. Grob 1. — Abb. 1. Grab 1
Sl. 2. Grob 2. — Abb. 2. Grab 2

Sl. 3

Sl. 4

Sl. 3. Grob 3. — Abb. 3. Grab 3
Sl. 4. Grob 4 in 3. — Abb. 4. Grab 4 und 3

Sl. 5

Sl. 6

Sl. 5. Grob 6. — Abb. 5. Grab 6
Sl. 6. Grob 8. — Abb. 6. Grab 8

Sl. 1

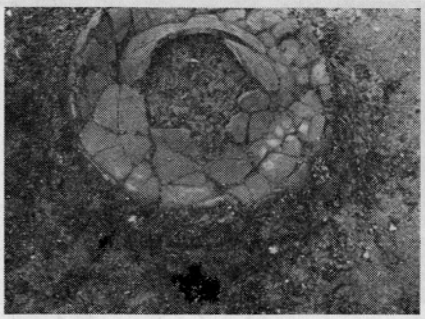

Sl. 2

Sl. 1. Grob 10. — Abb. 1. Grab 10
Sl. 2. Grob 31. — Abb. 2. Grab 31

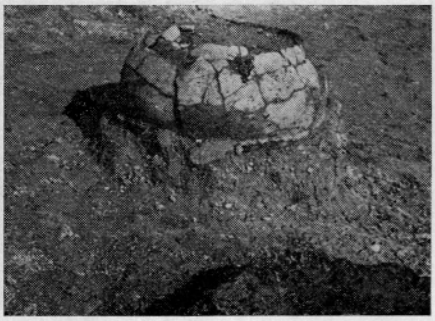

Sl. 3

Sl. 4

Sl. 3. Grob 36. — Abb. 3. Grab 36
Sl. 4. Grob 37. — Abb. 4. Grab 37

Sl. 5

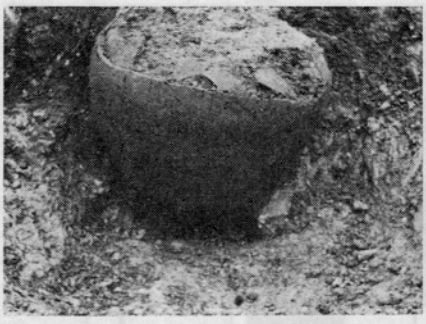

Sl. 6

Sl. 5. Žarni grob 36 in pepelišče 38 — Abb. 5. Urnengrab 36 und Grabgrube 38
Sl. 6. Grob 41. — Abb. 6. Grab 41

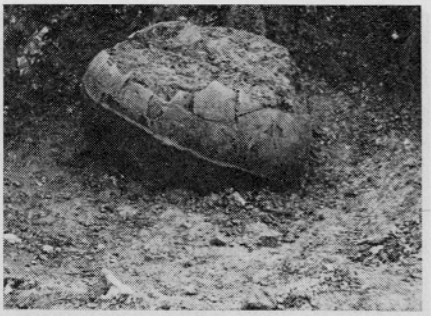

Sl. 1

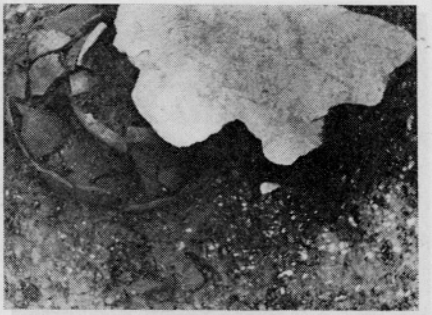

Sl. 2

Sl. 1. Grob 42. — Abb. 1. Grab 42
Sl. 2. S kamnito ploščo pokrit grob 43. — Abb. 2. Mit Steinplatte gedecktes Grab 43

Sl. 3

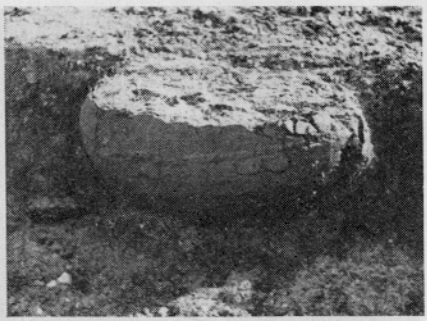

Sl. 4

Sl. 3. Grob 46. — Abb. 3. Grab 46
Sl. 4. Grob 47. — Abb. 4. Grab 47

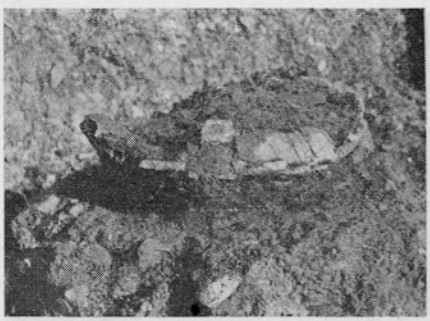

Sl. 5

Sl. 6

Sl. 5. Grob 48. — Abb. 5. Grab 48
Sl. 6. Nekaj restavriranih žar. — Abb. 6. Ein Teil der restaurierten Urnen

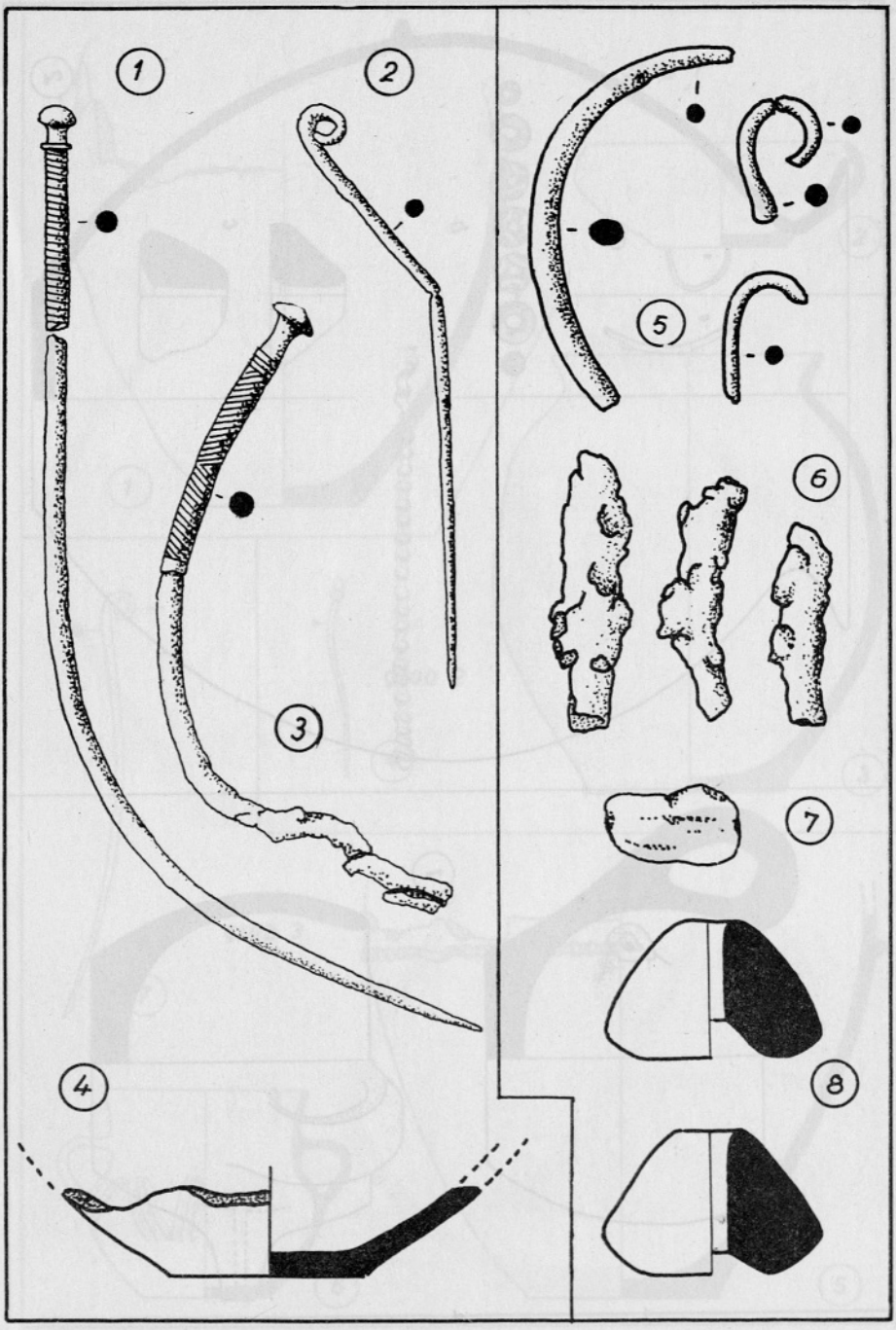

Novo mesto — Mestne njive. Sporadične najdbe. — Sporadische Funde.
1, 2, 3, 5—8 = 1/1; 4 = ½

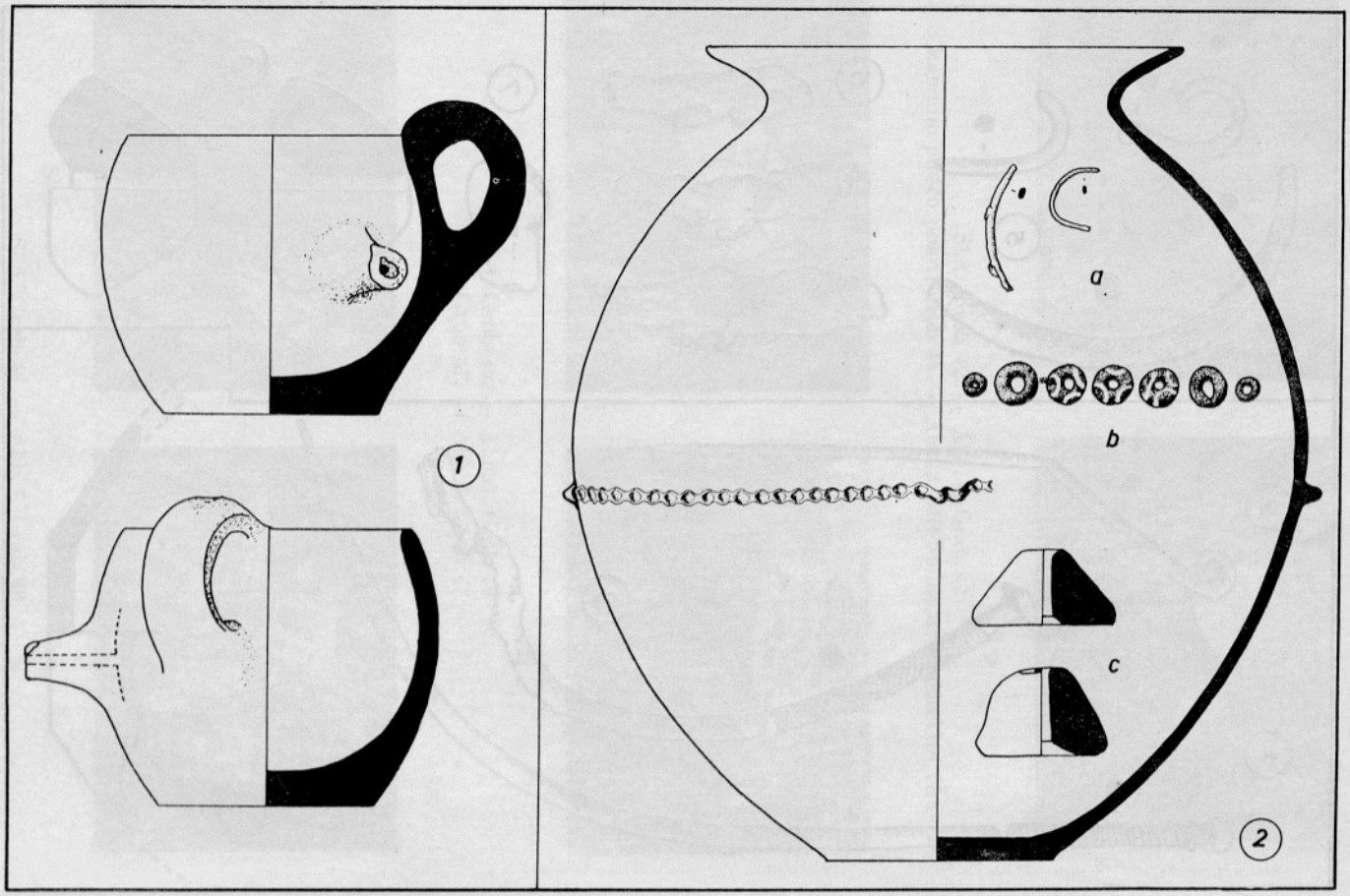

Novo mesto — Mestne njive. Sporadične najdbe. — Sporadische Funde.
1, 2a, 2b 2c = ½; 2 = 1/6

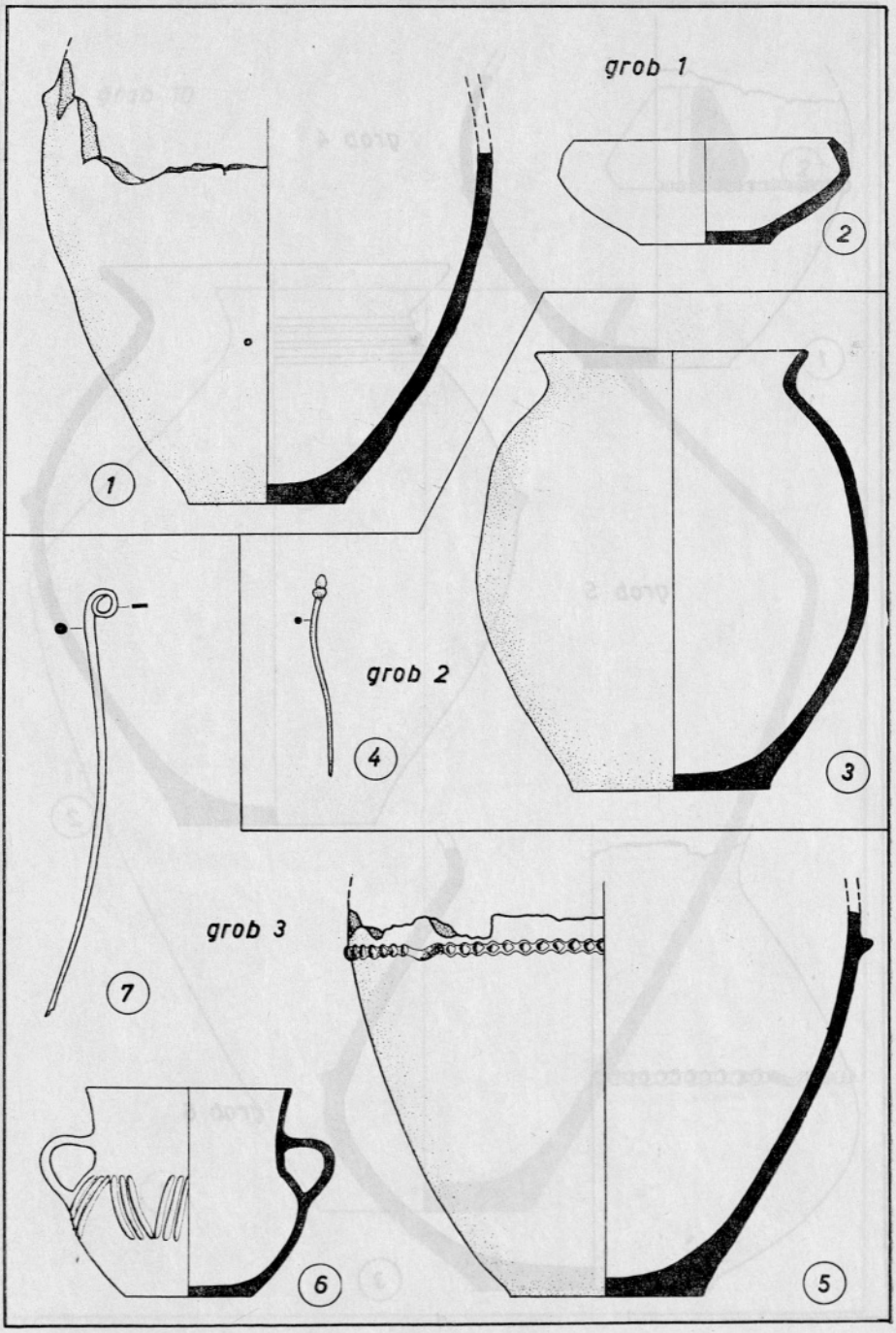

Novo mesto — Mestne njive
1, 2, 3, 5, 6 = 1/6; 4, 7 = ½

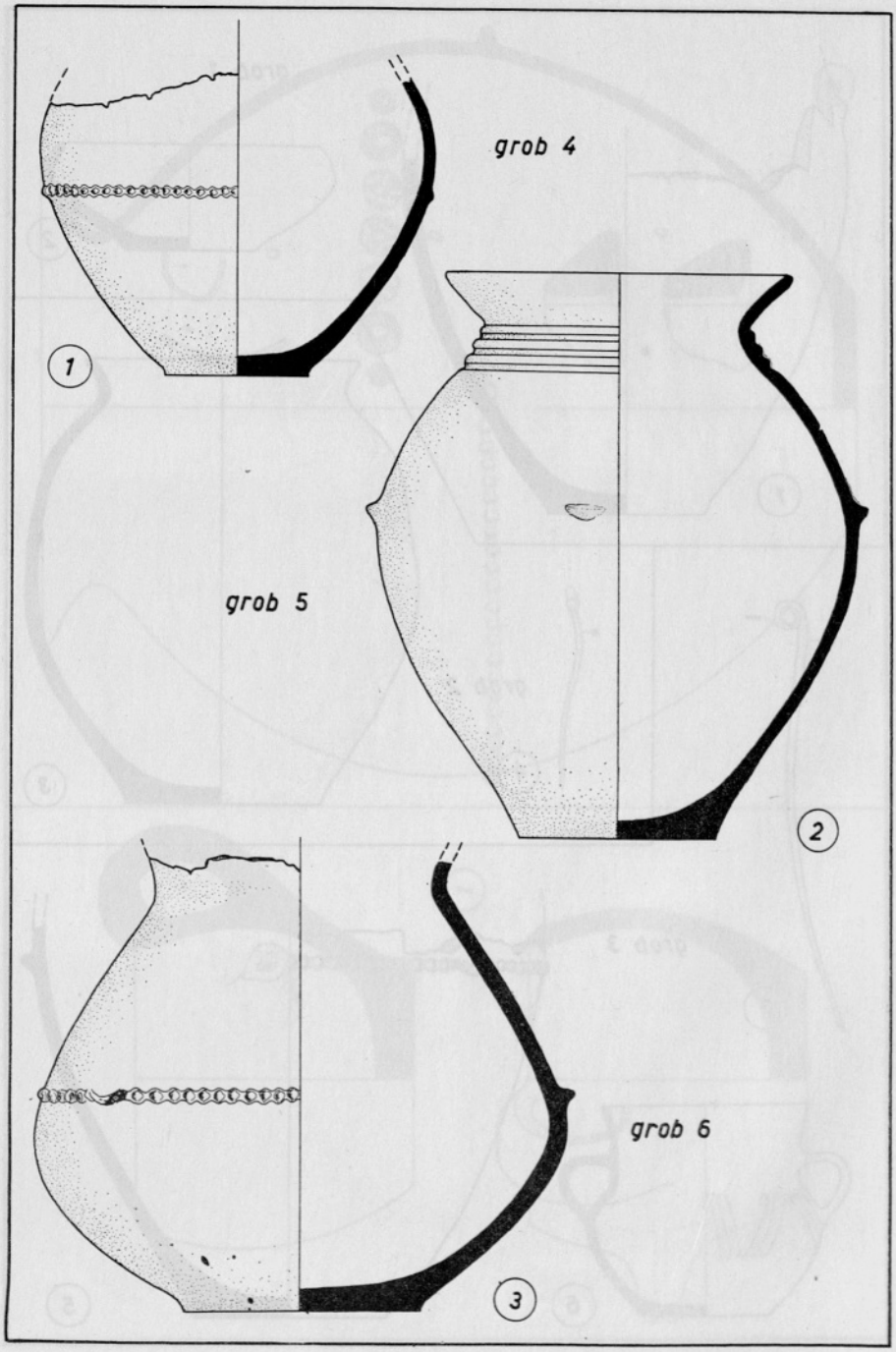

Novo mesto — Mestne njive
1—3 = 1/6

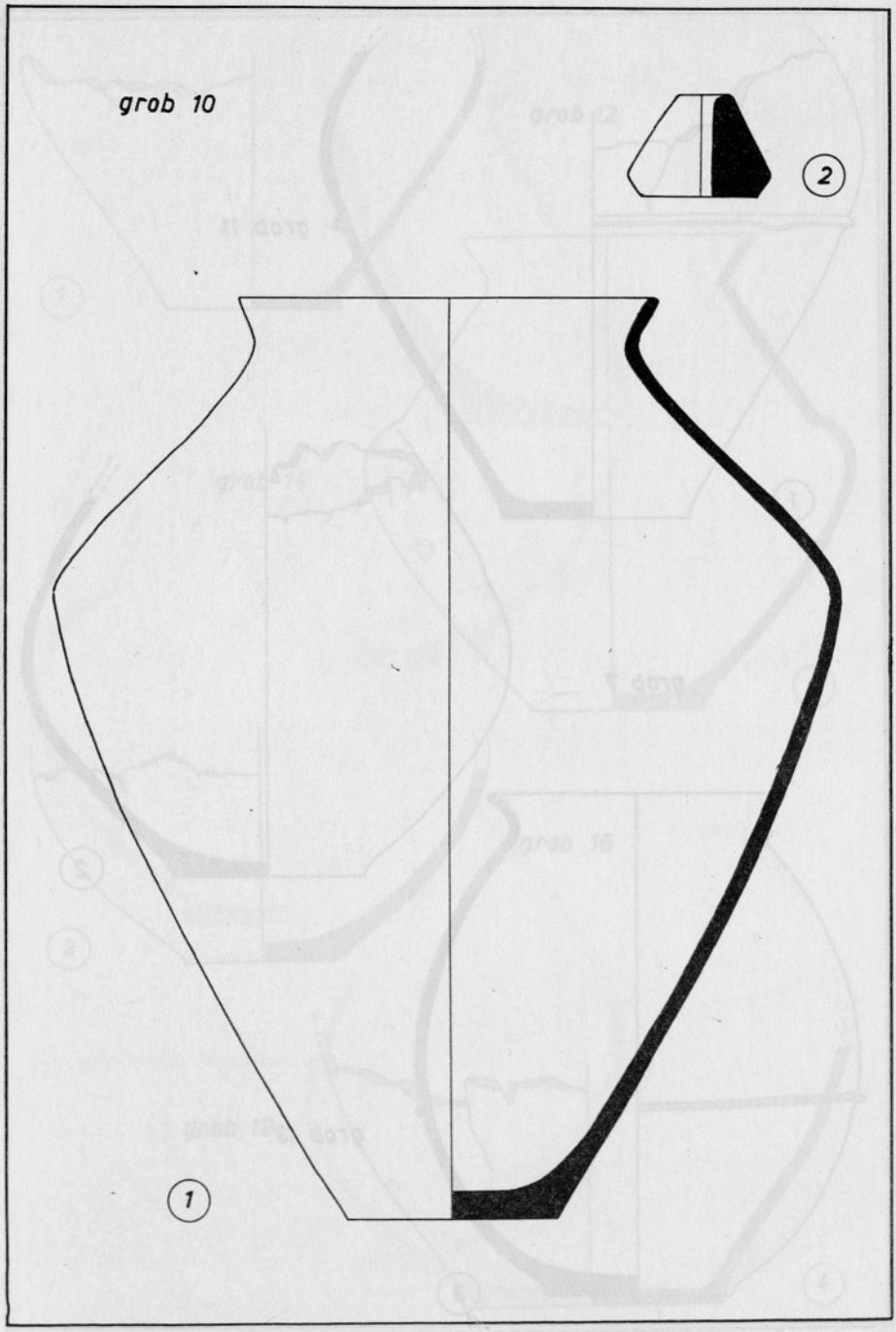

Novo mesto — Mestne njive
1 = 1/6; 2 = ½

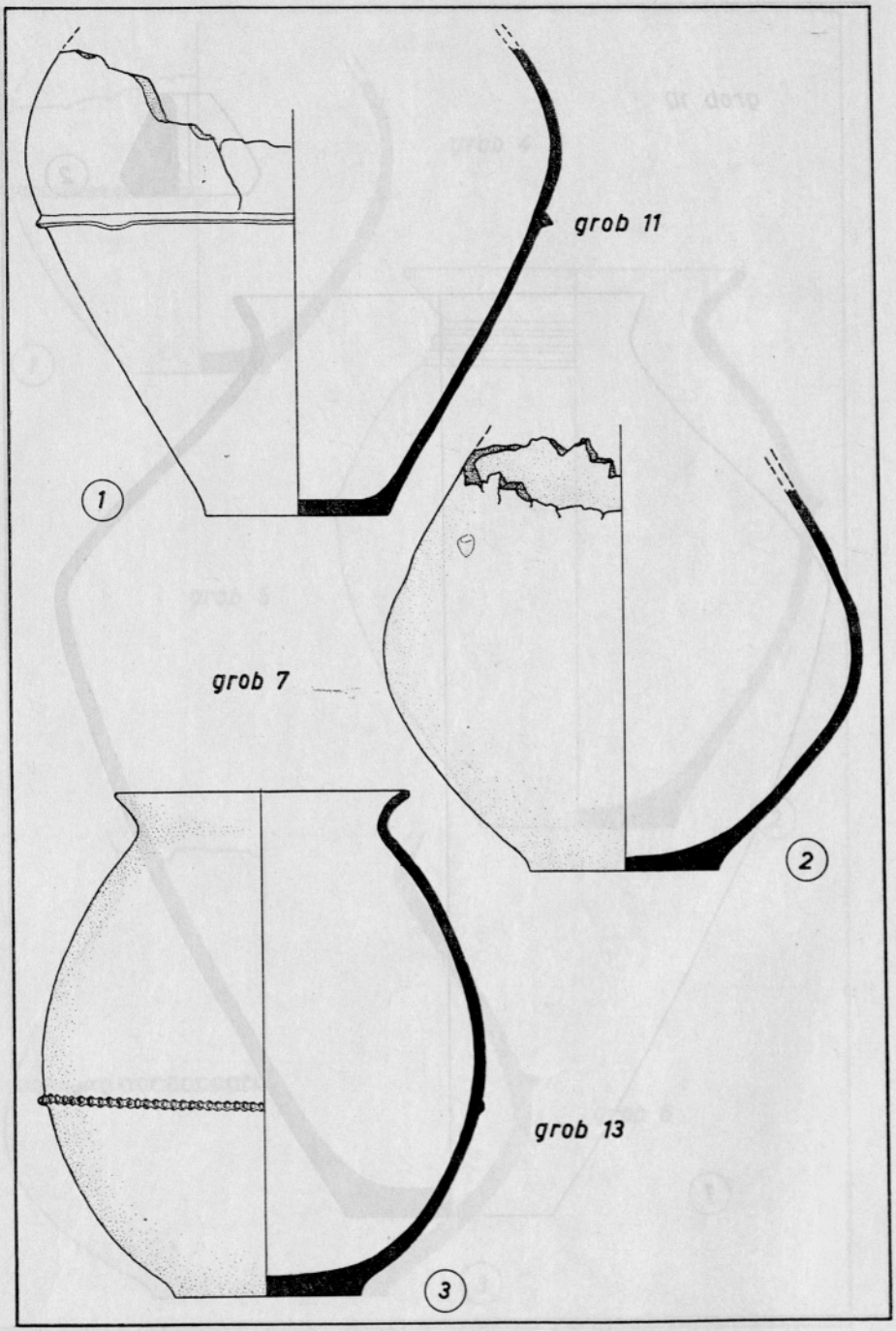

Novo mesto — Mestne njive
1—3 = 1/6

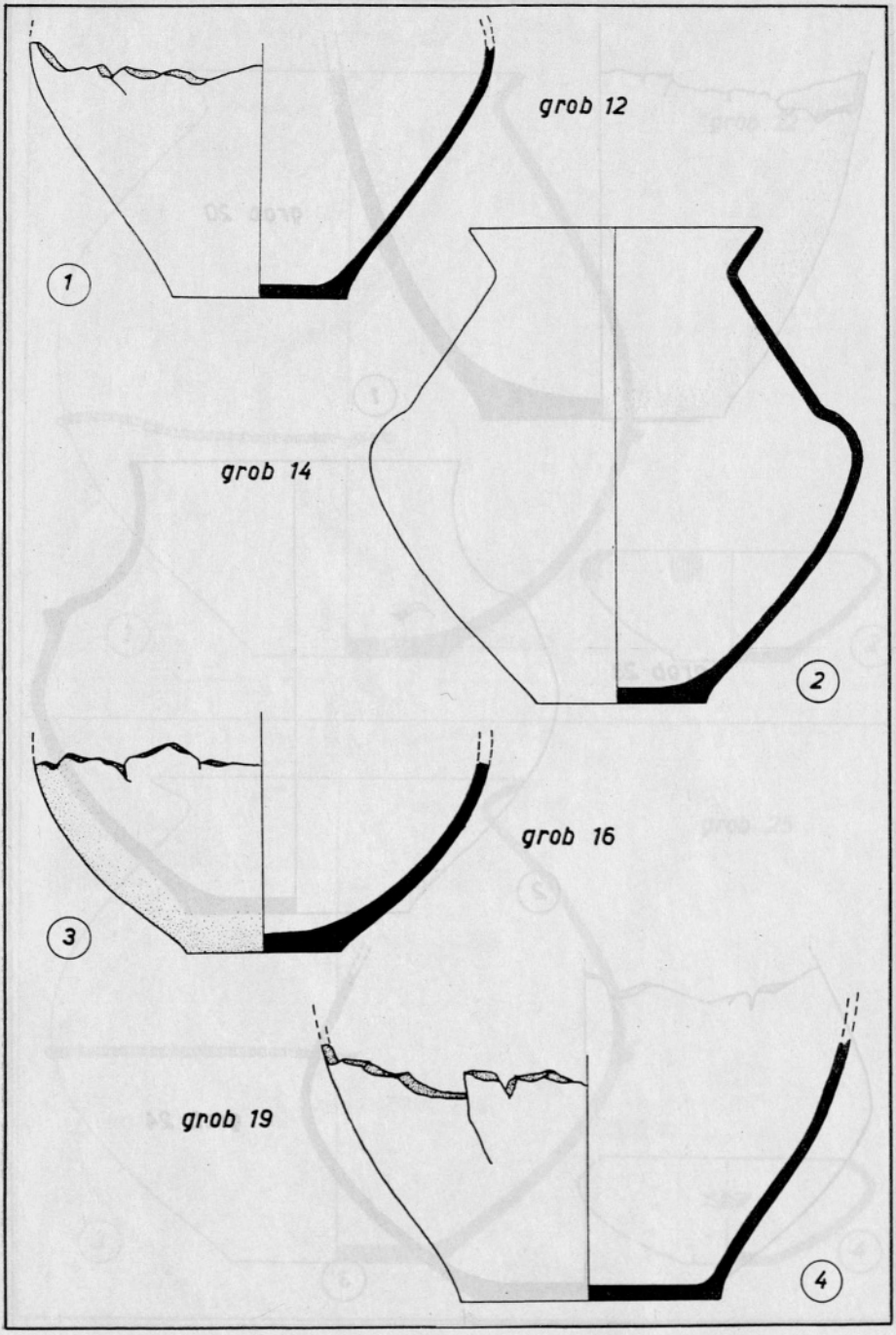

Novo mesto — Mestne njive
1—4 = 1/6

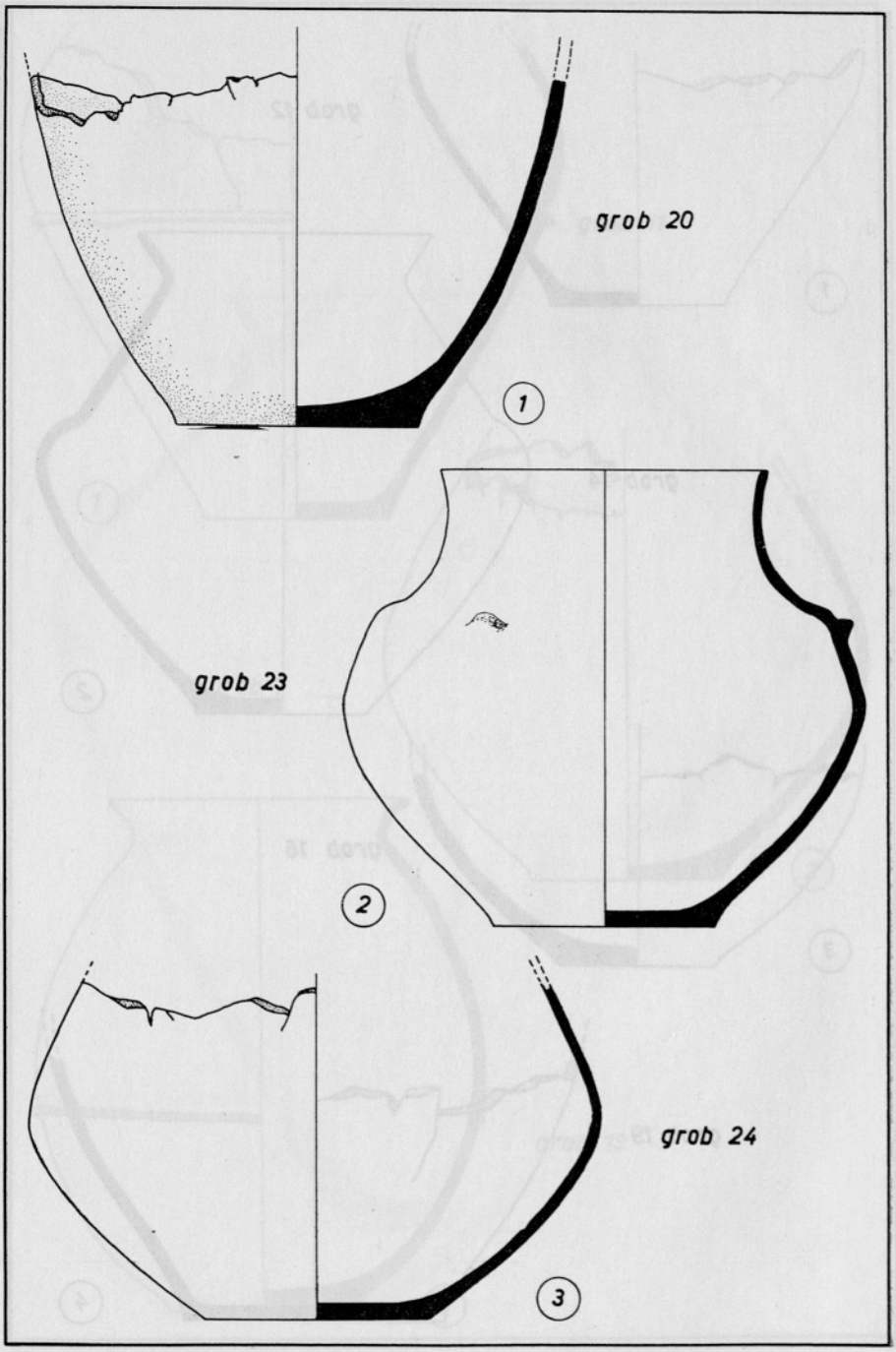

Novo mesto — Mestne njive
1—3 = 1/6

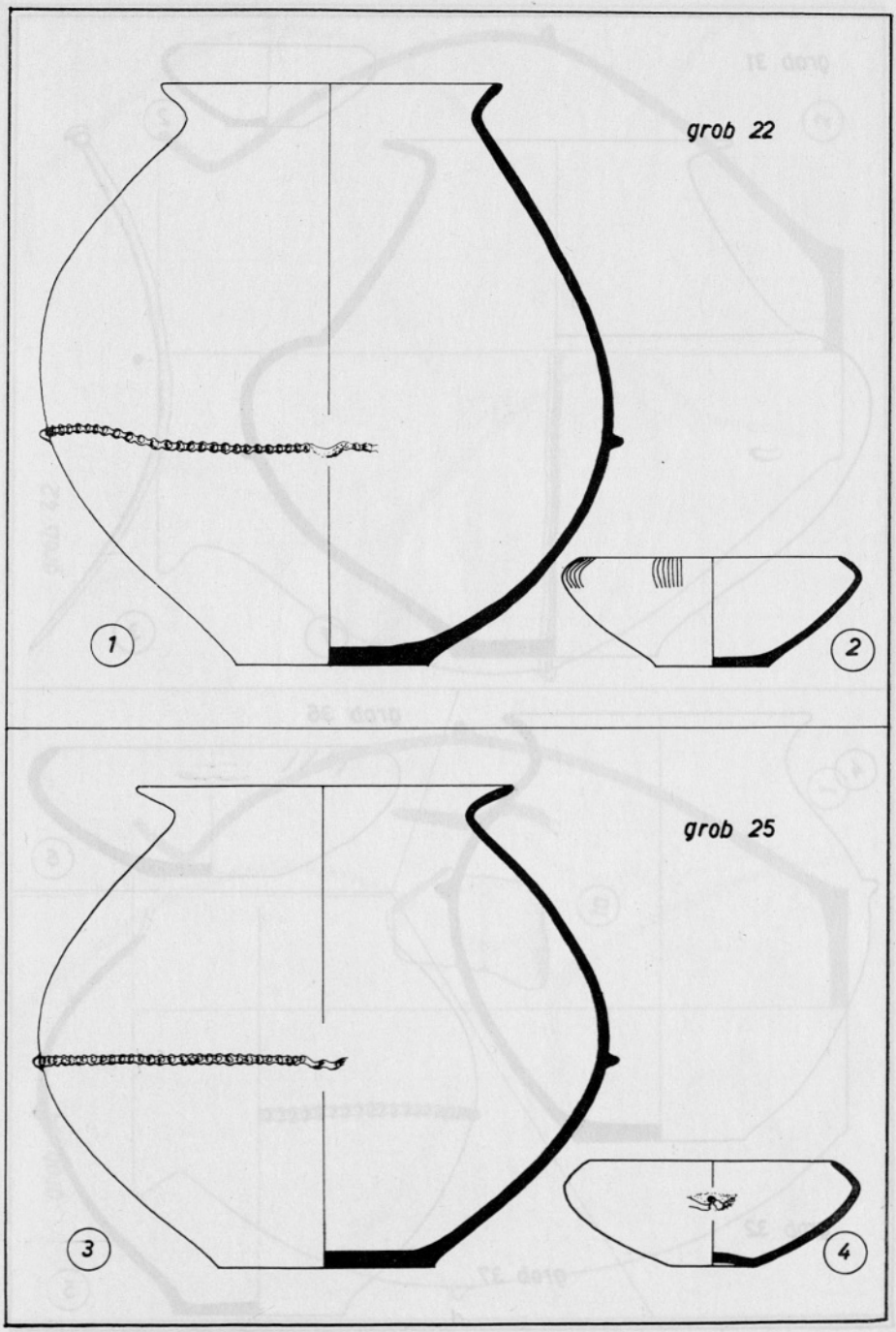

Novo mesto — Mestne njive
1—4 = 1/6

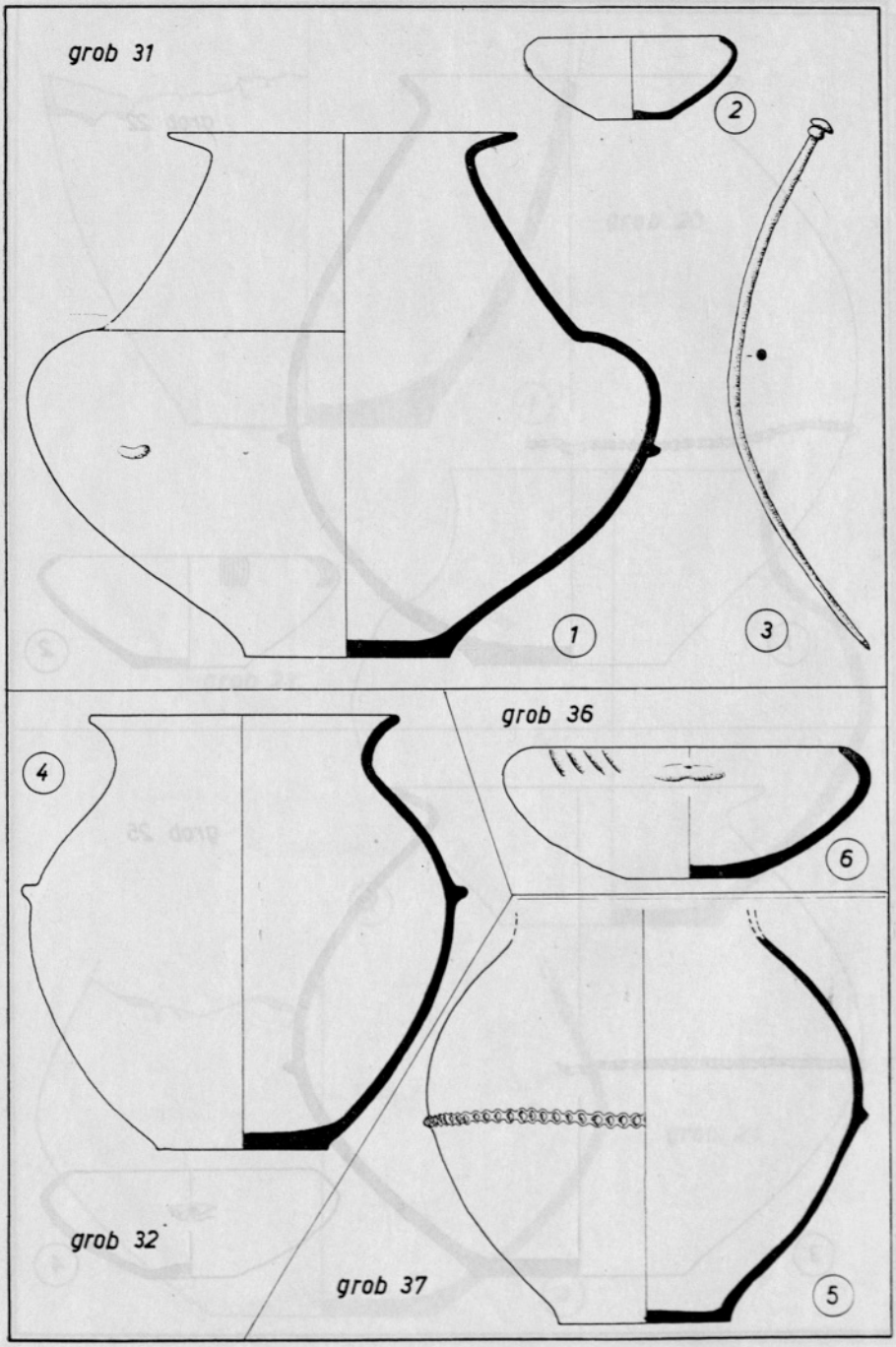

Novo mesto — Mestne njive
1, 2, 4, 5 = 1/6; 3 = ½; 6 = ¼

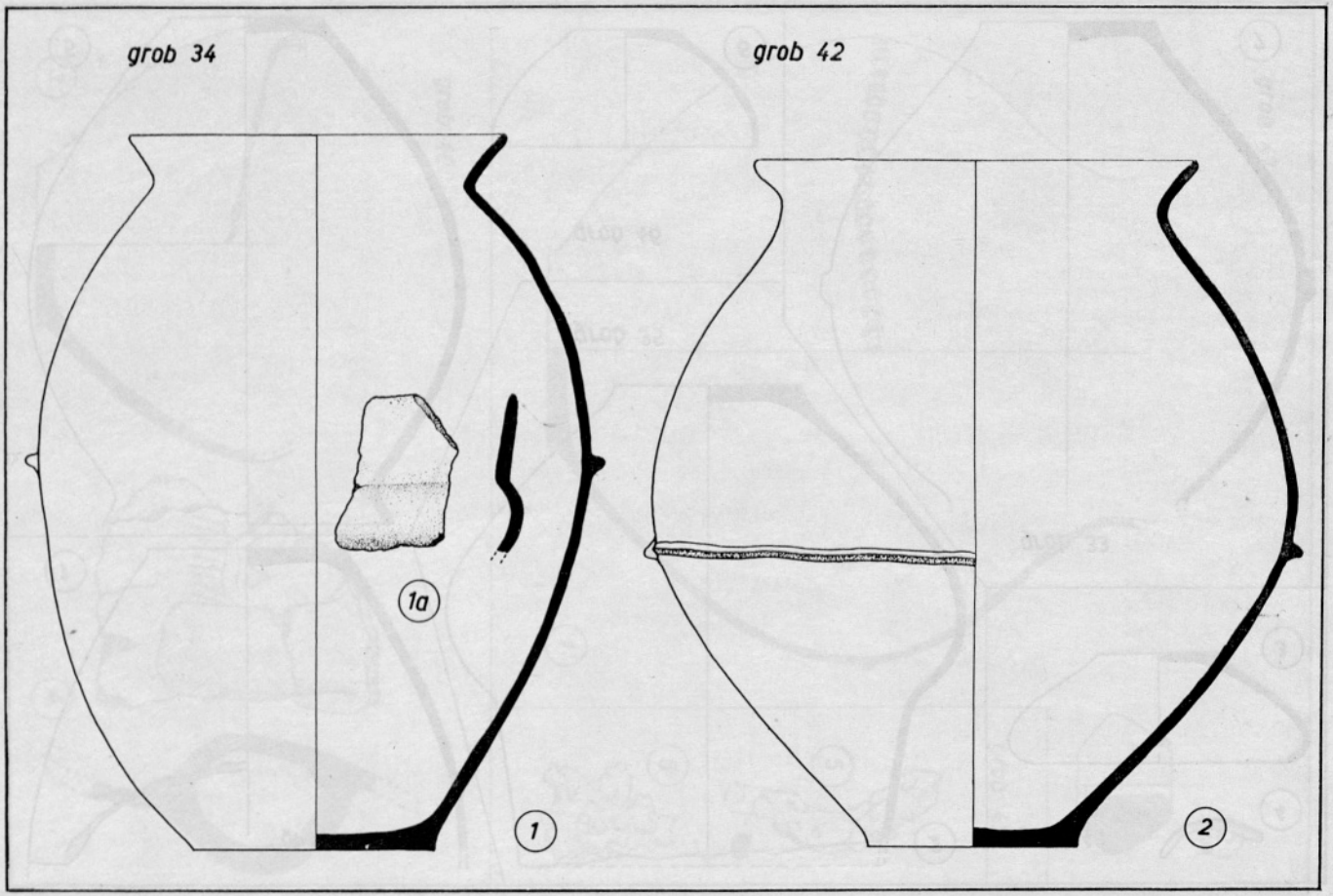

Novo mesto — Mestne njive
1, 2 = 1/6; 1 a = ½

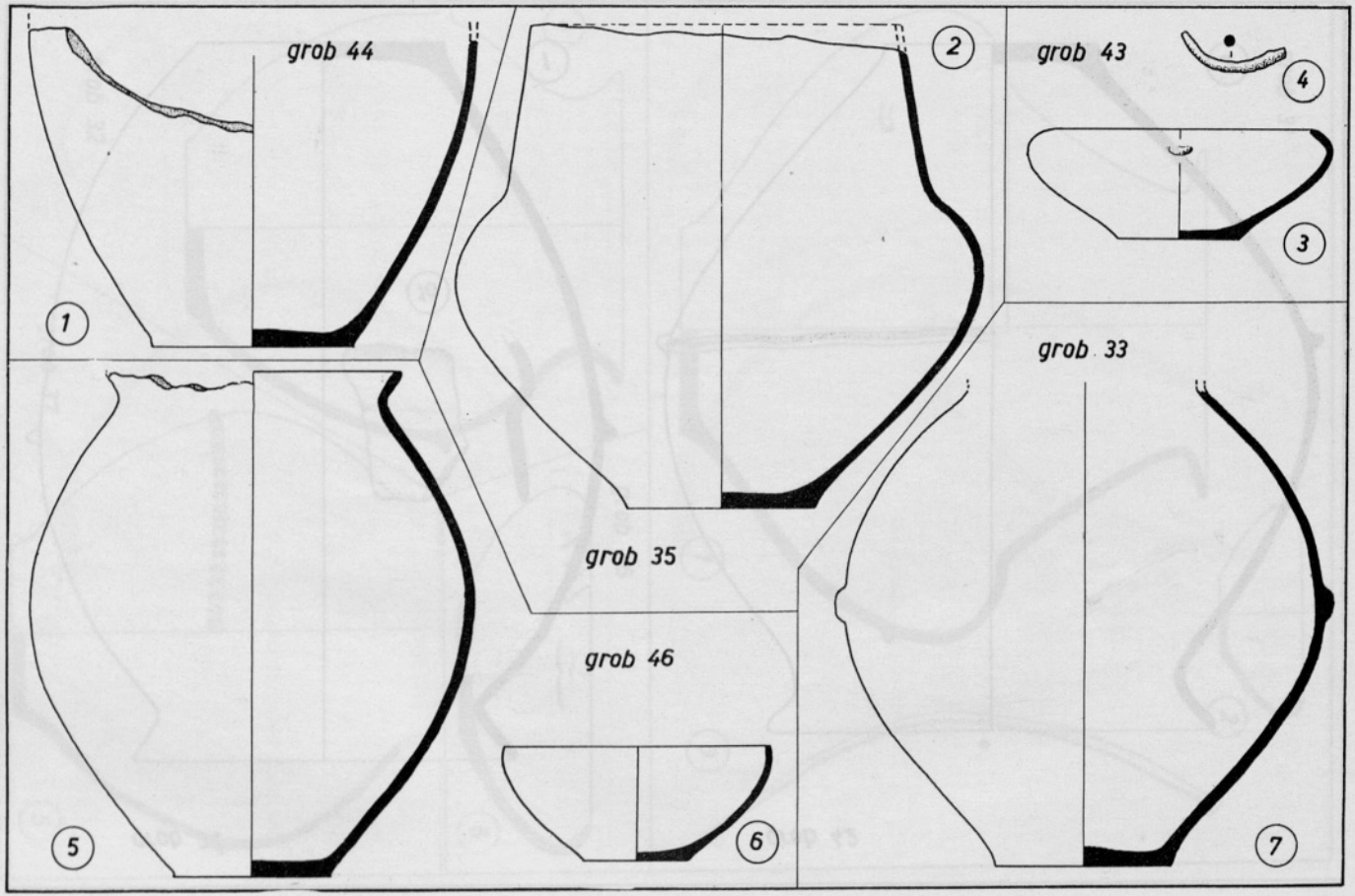

Novo mesto — Mestne njive
1, 2, 3, 5—7 = 1/6; 4 = 1/2

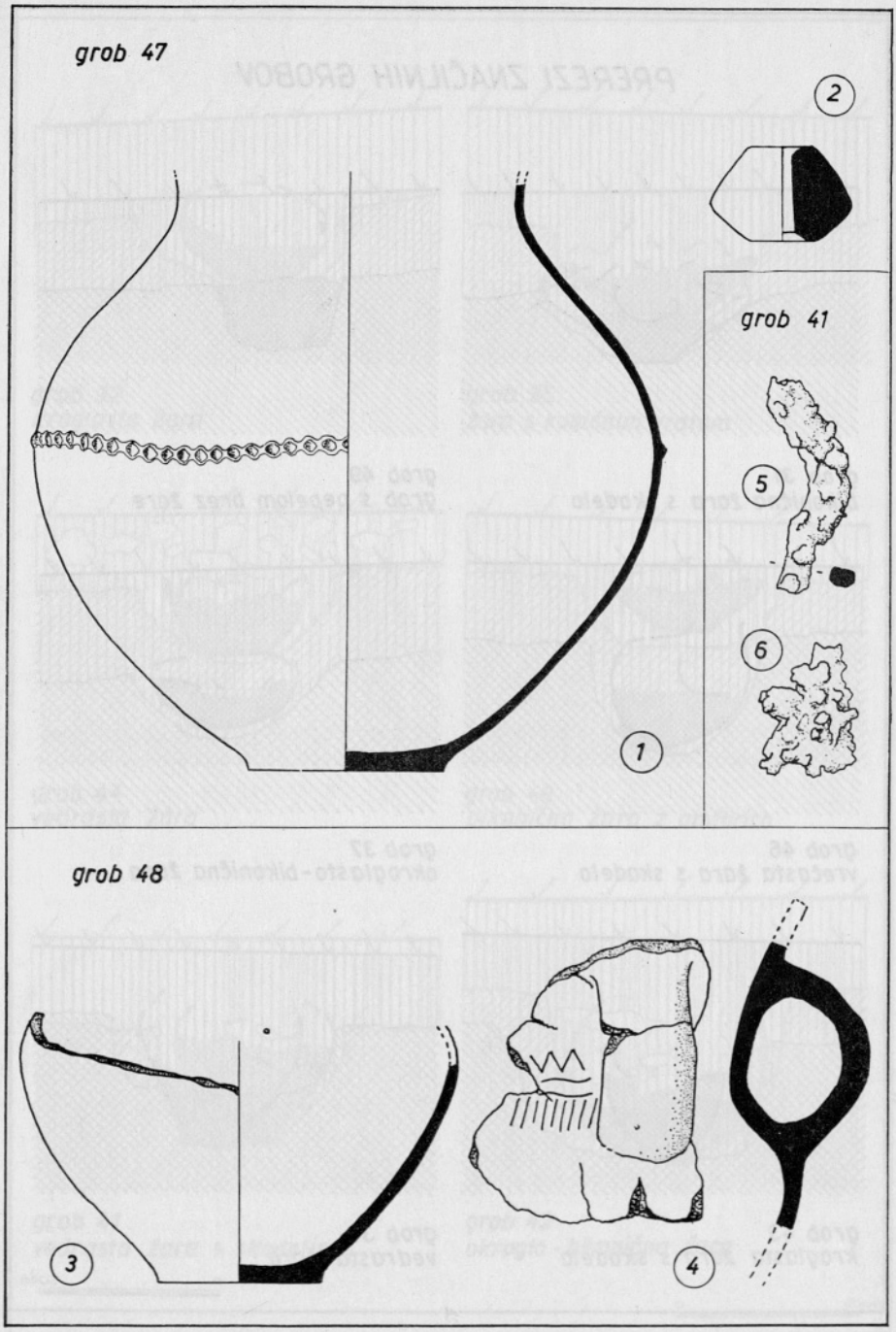

Novo mesto — Mestne njive
1, 3 = 1/6; 2, 4—6 = ½

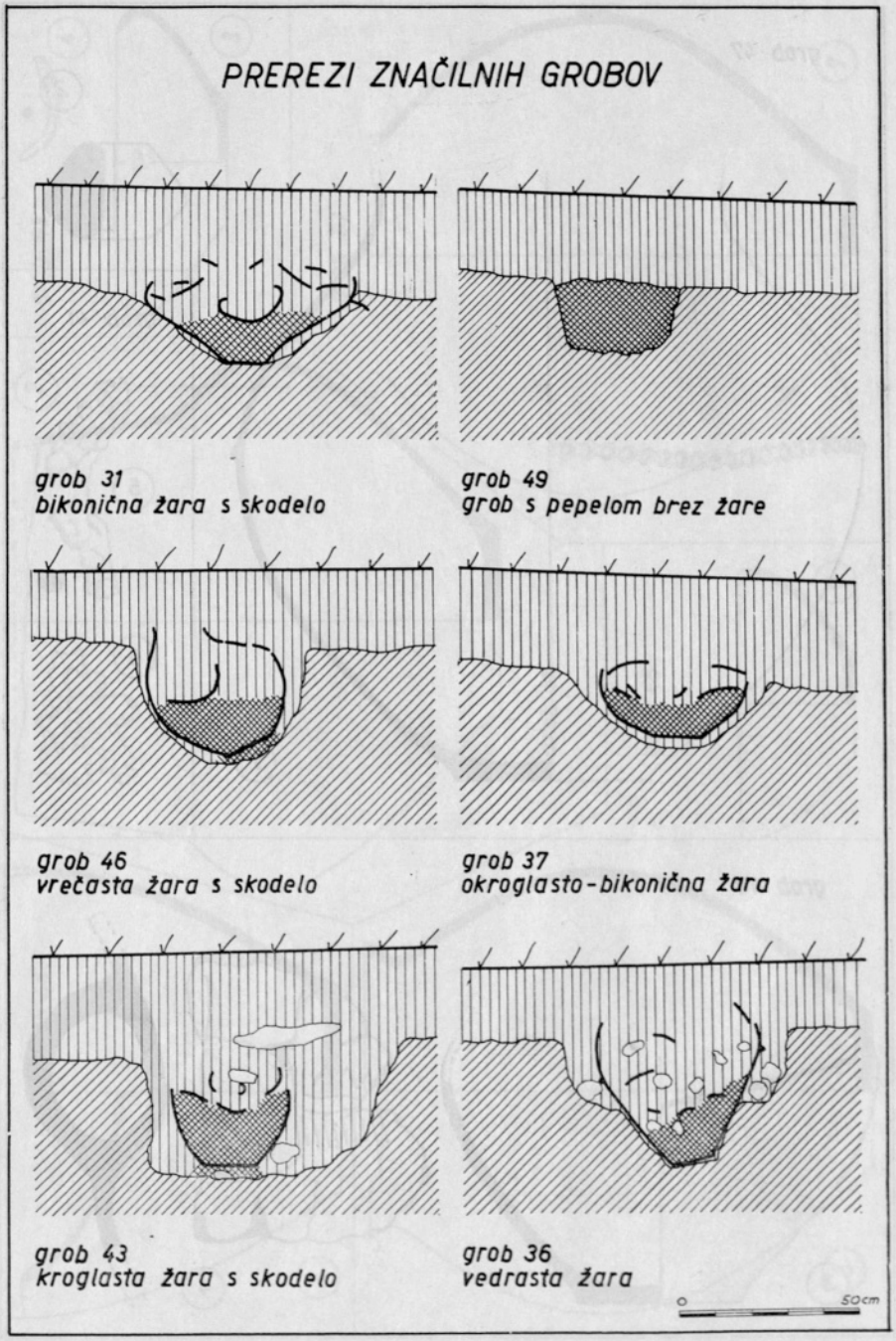

Novo mesto — Mestne njive

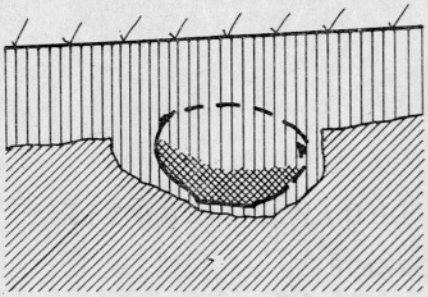

grob 32
kroglasta žara

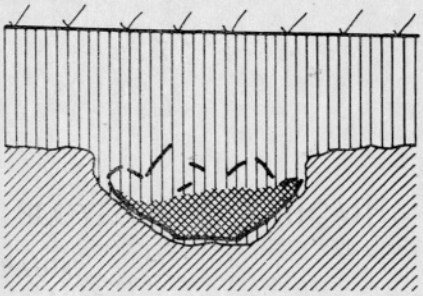

grob 35
žara s koničnim vratom

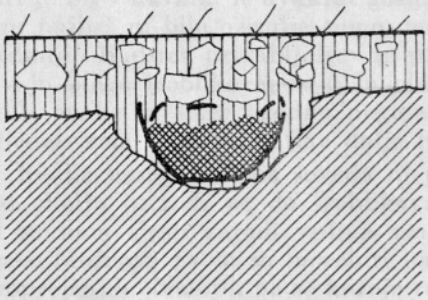

grob 44
vedrasta žara

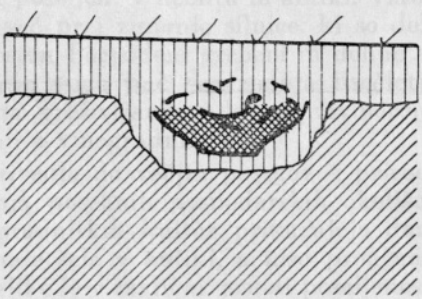

grob 48
bikonična žara z amforico

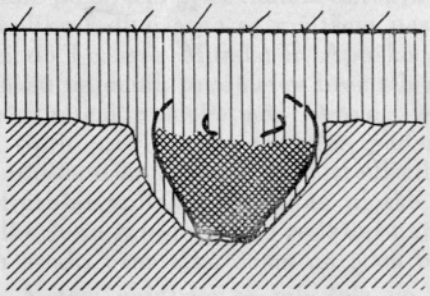

grob 41
vedrasta žara s skodelico

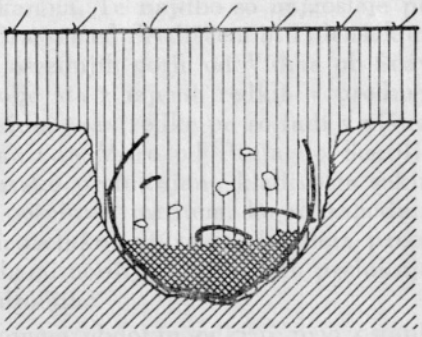

grob 42
okroglo - bikonična žara

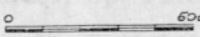

Novo mesto — Mestne njive

PREREZI ZNAČILNIH GROBOV

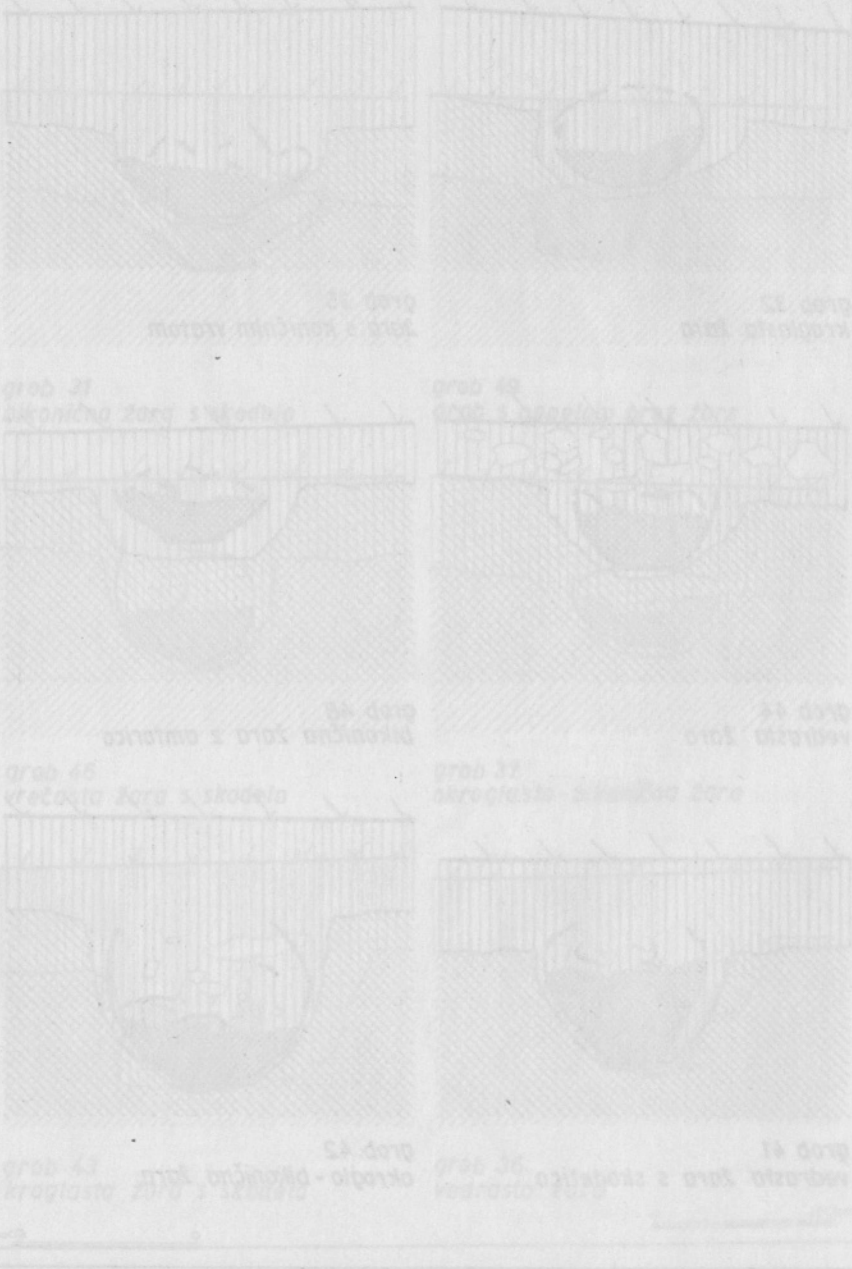

ŽELEZNODOBNE NAJDBE V SLOVENSKIH GORICAH

STANKO PAHIČ
Pokrajinski muzej, Maribor

Gričevnat svet Slovenskih goric z obrobnimi ravninami ob Dravi in Muri je bil v davnini le dvakrat gosteje poseljen: v neolitu in antiki. Vzrok temu najbrž ni bilo ozemlje samo, temveč prej zunanje silnice, ki so dele nekdanjih ljudstev privabljale v ta prostor. Pogozdeni grebeni in doline so s svojo blago izoblikovanostjo in obiljem voda pač vsa zadnja tisočletja nudili enake in sicer ugodne pogoje za preživljanje z lovom, živinorejo, poljedelstvom in že od antike dalje tudi z vinogradništvom.

Redka naseljenost pa seveda ni privedla do večjih posegov v prirodnem okolju in tudi ne do izoblikovanja posebnih gospodarskih okolišev kot se nam zlasti zaradi vpliva vinogradniških kultur prikazujejo dandanes. Možnosti za to so morebiti nastale šele v antiki, a niso proučene, v poprejšnjih obdobjih pa se kažejo razlike le v različni gostoti poseljenosti posameznih področij (priloga 1).

Prvi dokazi naselitve so znani iz poznega neolitika od konca 3. tisočletja dalje predvsem po številnih, a večinoma posamičnih najdbah kamnitega orodja iz glajenega »uvoženega« kamna. Te najdbe so najgosteje posejane po širšem gričevnatem obrobju Drave med Središčem in Polenšakom, nekoliko redkejše pa so v širšem pasu osrednjih goric od Vidma ob Ščavnici do Lenarta. Mursko in Apaško polje sta z izjemo redkih v prodnem nanosu najdenih predmetov brez teh najdb, prav redke pa so tudi v višjem gričevnatem predelu med Dravo, Pesnico in Muro od Ptuja do Šentilja. Po tipih prevladujejo vzhodne podonavske preluknjane kladivaste sekire in ploščate kopače po obeh središčih poselitve, medtem, ko so zahodnim kulturnim vplivom pripisane ploske nepreluknjane sekire in dleta precej redkejše in skupno z zelo redkimi najdbami nordijsko vplivanih preluknjanih orodij prav tako doma na obeh področjih.[1]

K tem najdbam so bili šele po vojnem obdobju odkriti prvi ostanki naselij, ki vsa še čakajo načrtnih raziskav. Ugotovljeni so bili na ravnici Ptujskega polja (Mihovci), na robovih teras (Vumpah, Pavlovski vrh, Šafarsko) in po grebenih gričev (Andrenci, Strjanci, Hardek, Sp. Porčič,

[1] Prim. podobne ugotovitve na področju avstrijske Štajerske: W. Modrijan, Jungsteinzeitliche Funde aus Steiermark, Neue Chronik št. 15, 2 s., s karto, priloga k graški Tagespost št. 121, 29. 5, 1953.

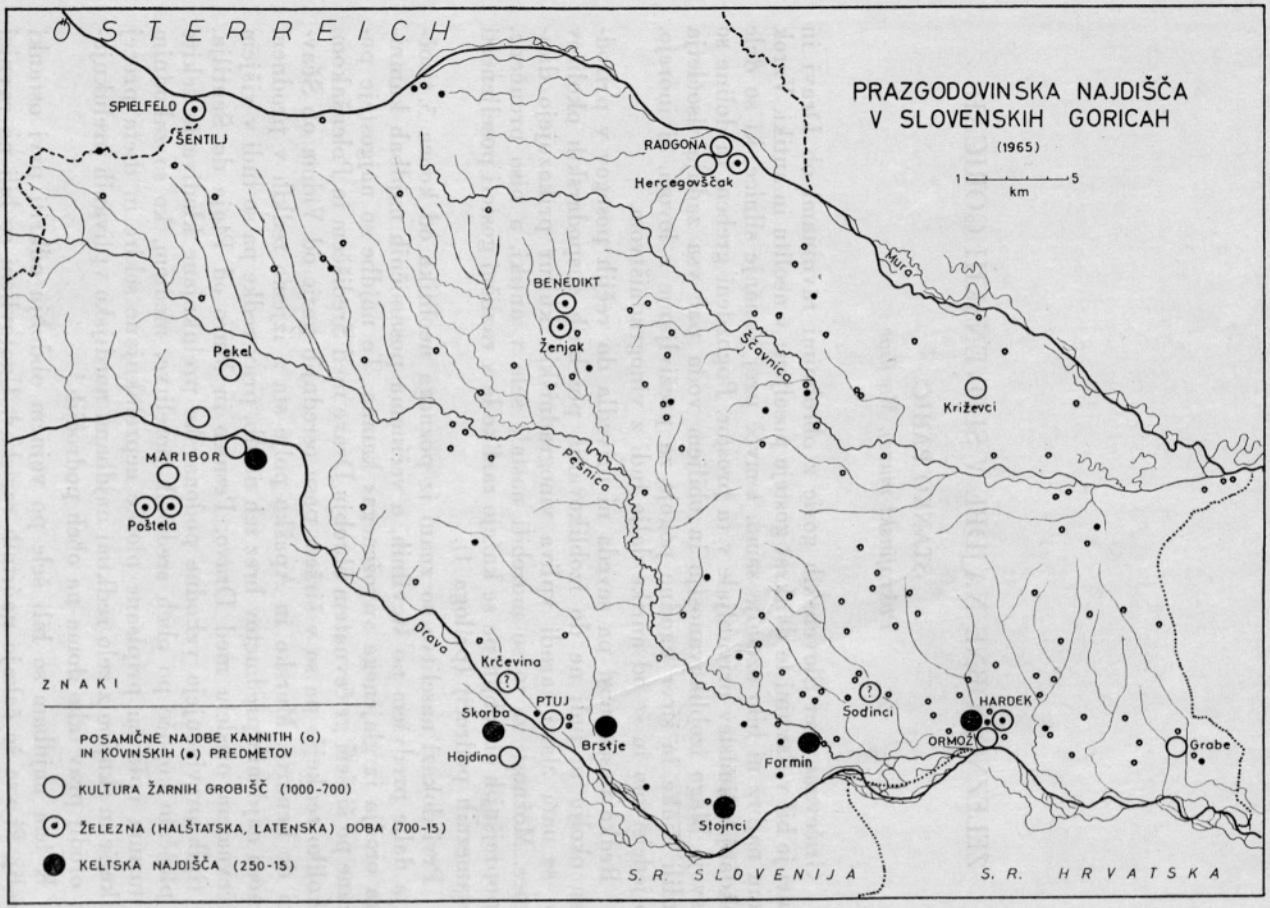

Karta 1. Prazgodovinska najdišča v Slovenskih goricah
Karte 1. Urgeschichtliche Fundorte in den Slovenske gorice

Ptujski grad).[2] Iz lege teh najdb ni očitno kakšno pravilo naseljevanja, npr. predvsem po suhih brezgozdnih ravnicah kot se tu in tam domneva. Iz redkih keramičnih najdb, skoro izključno črepinj raznih tipov posod, je zagotovljena pripadnost teh najdb preoblikovani lengyelski kulturi iz začetka drugega tisočletja.[3] To ustreza višku suhe subborealne dobe, ki je omogočala ustvarjanje naselij tudi v pogozdenih področjih.

Usoda te najstarejše poselitve je neznana, saj je njeno nadaljevanje v poznejše obdobje ugotovljeno le v redkih primerih. Res se na Ptujskem gradu pojavljajo fragmenti keramike mlajšega Ljubljanskega barja (slavonske kulture), podobno kot kažejo najdbe na Strmcu nad naseljem v Strjancih po videzu bronastodobni značaj[3a] ter je ta ali ona kamnita sekira bila v rabi še v poznejšem času, zanesljiv dokaz za posploševanje pa to ni. Nasploh dajejo redkoštevilne najdbe v obdobju med 1800 in 1200, torej v bronasti dobi varljiv občutek praznine v pokrajini, kjer se pogoji za življenje niso bistveno poslabšali. Na prste preštete najdbe tega časa (bakreno bodalo iz Jakobskega dola, sekira z ušesom iz Oseka, meča s polnim držajem iz Moškajncev in ormoške okolice, pa morda še plavutaste sekire s Cerkvenjaka, Podgradja in Sp. Kocjana[4] po svoji raztreseni legi ne razodevajo kakega ožjega naselitvenega področja, niti kake prehodne trgovske poti, ki bi naj v tem času že vodila h kovinarskim središčem na vzhodu. Tipi najdb so precej splošni in kažejo prej na kulturne vplive iz vzhoda kot iz drugih smeri, časovno pa jih je moč razporediti na vso bronasto dobo med stopnjami A in D. Čeprav vzroki niso znani in bi jih sedaj bilo mogoče le domnevati, se zdi, da je eneolitsko prebivalstvo te kraje v precejšnji meri zapustilo, novega vala priseljevanj, ki bi izpolnil to praznino pa najbrž ni bilo.

Tak val kot strnjena naselitvena skupina se je pojavil šele prav na koncu bronaste dobe okrog leta 1000, ko se je kot odmev velikih selitev ljudstev z žarnimi grobišči v 13. stoletju, ki so dosegle tudi predalpski svet (Zagreb, Dobova, Brinjeva gora, Velemszentvid, St. Paul v Lavantinski dolini idr.), po 200 letih premaknil iz južne panonske ravnice ter se ustalil ob Dravi in Muri. Oba tokova sta se ustavila pred pregrado težko prehodnih

[2] O teh najdiščih so bile doslej objavljene le kratke omembe: Ptujski grad — J. Korošec, Predzgodovinska naselbina na Ptujskem gradu, 1951, 96 s., Drulovka (op. 3), 41, op. 7 (izločitev) in Neo- in eneolitski elementi na Ptujskem gradu, Poročilo o raziskovanju neolita in eneolita v Sloveniji 2, 1965, 5 ss. Andrenci — S. Pahič, AV 5, 1954, 335 ss., T. 2 in 3. Spodnji Porčič, Strjanci, Šafarsko, Vumpah — Varstvo spomenikov 7, 1960, 228, 317; 8, 1962, 190, 225. Hardek, Pavlovski vrh, Mihovci — še neobjavljeno.

[3] Najdbe tega obdobja iz slovenskih najdišč Ajdovska jama in Drulovka je obdelal J. Korošec in jih opredelil kot lokalno alpsko skupino z vplivi lengyelske kulture (Acta Archaeologica 9, Budapest 1958, 85 ss.), oziroma »alpski facies lengyelske kulture« (Drulovka, Zbornik fil. fak. 3/4, 1960, 47). Pregled vseh znanih najdb iz področja Slovenije in severozahodne Hrvatske je podal S. Dimitrijević in jih kot »badenizirano lengyelsko kulturo« združil v »lasinjsko kulturo« (Opuscula archaeologica 5, 1961, 22 ss.). Za oceno Dimitrijevićevih stališč prim.: J. Korošec, Neo- in eneolitski elementi na Ptujskem gradu (op. 2), 14 s.

[3a] S. Pahič, VS 9, 1965, 171 s.

[4] Nekatere teh najdb je časovno opredelil W. Schmid (Jakobski dol, Cerkvenjak in Moškanjci) — Südsteiermark im Altertum, v Hausmann, Steiermark, 1925, 2 s. Ormož — Z. Vinski, Vjesnik arh. muzeja 3. s. 1, 1958, 29 s., sl. Osek — Varstvo spomenikov 7, 1960, 289. Podgradje, Sp. Kocjan — še neobjavljeno.

sotesk nad Rušami in Gradcem, pri čemer sta Slovenske gorice pravzaprav obšla in se tega sveta dotaknila samo na obrobju.[5] To velja tudi za manjše založne najdbe, ki pripadajo še Ha A obdobju, v Peklu pri Mariboru, na Grabah pri Središču, Hercegovščaku pri G. Radgoni in Pušencih.[6] Poznejša naselitev, lokalno zaznamovana kot »ruška skupina« kulture žarnih grobišč iz časa med 1000 in 700 je v zahodnem delu Podravja znana po stotinah žarnih grobov v Rušah, Mariboru in Hajdini,[7] vzhodno od tod pa po utrjenih naselbinah kot so Ptujski grad, Ormož, Križevci pri Ljutomeru in Gornja Radgona.[8] Izrazito poljedelsko usmerjeno ljudstvo se je torej naselilo na plodnih ravnicah ob rekah in je najbrž le redko prodiralo ob Pesnici in Ščavnici v notranjost pokrajine, kot bi smeli domnevati po slučajnih najdbah tulaste sekire in skodelice v Juršincih ter tulaste sekire in fragmentov keramike na Ženiku in v Biserjanah pri Vidmu ob Ščavnici.[9] S tem pa je praznina naselitve v Slovenskih goricah v tem obdobju dozdevno dosegla svoj vrh.

Kultura žarnih grobišč je v Podravju ob koncu 8. stoletja doživela nenaden in bržkone nasilen konec. V vrsti selitev, ki so imele svoj začetek nekje v azijskem prostoru in jim kot vzrok pripisujejo tudi poslabšanje klime, so bile naselbine opuščene, ljudstvo pa se je umaknilo iz tega prehodnega področja ob Dravi delno najbrž proti jugu, kjer kažejo najdbe iz Ljubljane pa tudi venetska estenska kultura (Este 2) poleg sočasnih tudi znake nadaljnjega razvoja žarnogrobiščnih oblik. Del prebivalcev pa je očitno ostal in se pretežno umaknil v nekatere odročnejše in predvsem

[5] V »ruški skupini« zajete nosilce kulture žarnih grobišč je W. Schmid BRGK 15, 1925, 189; Südsteiermark, 5; Joanneum 2, Graz 1940, 9 ss.; ZhVSt 36, 1943, 138 označil kot Venete. Ta najzgodnejša etnična opredelitev v naših krajih ima edino oporo predvsem v kronološkem zaporedju razvoja določenih oblik in prvin, ki se prvič pojavljajo v podravskih žarnih grobiščih, v estenski kulturi v severni Italiji (za katero je etnična pripadnost Venetom podana v antičnih pisanih virih) pa se razvijajo dalje. Tezo o nastanku stopnje Este 2 s priselitvijo Estencev iz Podonavja oziroma Srednje Evrope (kot zadnjo selitvijo v tej smeri) je razvil že David Randall-Mac Iver, Villanovans ad early Etruscans (1924), 91 ss. ter The iron age in Italy (1927) 25 ss. Ob reviziji njegove kronologije, ki loči Este 1 in Este 2 z 200 leti praznine pa se H. Müller-Karpe (Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen, 1959, 95 ss.) zavzema bolj za kontinuiran razvoj iz 9. v 8. stol. Že časovna vzporednost med še obstoječimi žarnimi grobišči v Podravju v 8. stol. in Este 2 bi ob ugotovitvah trajanja (vsaj nekaterih) teh grobišč do 7. stol. terjala ponovno proučitev teh stališč.

[6] Nobena teh najdb ni bila še podrobno proučena. Poročila so izšla: za Grabe — MhVSt 5, 1854, 201 s. ter Blatt Ptuj, 1936, 7; za Pekel — Varstvo spomenikov 7, 1960, 319; za Hercegovščak — Jahresberichte des Joanneums (JJ) 71 za 1882, 22 s. ter 72 za 1883, 13, 17, za Pušenci — Varstvo spomenikov 8, 1962, 227.

[7] Doslej najobsežnejši prikaz teh grobišč je podal H. Müller-Karpe, Chronologie, 115 ss., T. 108—123. Prim. tudi novejše domače krajše obravnave: Zg. Hajdina — F. Starè, AV 1, 1950, 31 ss. Pobrežje — S. Pahič, AV 5, 1954, 239 ss. Ruše — S. Pahič, Razprave SAZU 4/3, 1957.

[8] Od teh je bila doslej objavljena samo ena — J. Korošec, Ptujski grad (op. 2), medtem ko je poročilo o raziskani naselbini v Ormožu v pripravi, ostali najdišči pa sta bili šele odkriti in le delno sondirani (Varstvo spomenikov 8, 1962, 192; 9, 1963, 134 ss.

[9] Najdiščne okolnosti in morebitne zveze obeh predmetov iz Juršincev niso znane (Blatt Ptuj, 17). Sekira z Ženika je morebiti posamična najdba, keramične ostaline iz Biserjan (Varstvo spomenikov 9, 1963, 190 in 10, 1966, 192 s) pa bi govorile za žarnogrobiščgo naselbino, prvo ali edino (?) ob Ščavnici.

varnejše kraje v okolici, saj kažejo nekatere poznejše najdbe na gradiščih isto razvojno smer. Zaton žarnogrobiščne kulture pomeni hkrati začetek železnodobne halštatske, ki so jo nekateri razlagali tudi s priselitvijo novih »ilirskih« rodov (Norikov) na področje jugovzhodnih Alp. Ti naj bi s preostanki starega prebivalstva nadaljevali isto oblikovno tradicijo v materialni kulturi, ali pa nanjo vsaj od zunaj vplivali. Pa tudi sedaj se naselitvena podoba Slovenskih goric ni bistveno spremenila, čeprav je v teku železne dobe halštatske kulture postala poglavitni izraz pokrajine in se z določeno tradicijo ohranila še v antiko. Ta kultura se kaže tod v času, ko so se že izoblikovala prva plemenska središča in eno od teh ob Solbi celo v bližini, vseskozi izrazito »provincialna« in precej revna tako v lastni tvornosti kot sprejemanju uvoženih dobrin. Takšna se je v poznejši železni dobi ob skromnih vplivih po ravninah priseljenih Keltov zlila v skupek do antike trajajoče »vzhodnonoriške kulturne skupine« na področju Podravja in avstrijske srednje Štajerske.[10]

Nasproti raziskanim obsežnejšim žarnogrobiščnim najdiščem je za halštatsko obdobje v Slovenskih goricah znanih malo zanesljivih najdb. Z materialnimi dokazi so izpričane le štiri: gomila na Hardeku pri Ormožu, gomila v Gornji Radgoni, najdbe iz gomil pri Benediktu in gradišče pri Novinah nad Šentiljem. Prvi resnejši pisec o slovenjegoriških halštatskih najdbah je bil F. Kovačič, ki pa svojih navedb ni z ničemer dokazal. Predvsem je v obeh svojih delih (Slovenska Štajerska ter Ljutomer) povsem svobodno uporabljal izraze »prazgodovinska, brončena, ilirska in halštatska doba« s katerimi je označeval tudi antična najdišča in tako ustvaril zmotno mnenje o prevladovanju halštatskih in latenskih najdb, ki se je obdržalo do najnovejšega časa.[11] Njegovi podatki temelje tako večinoma le na domnevah, izvirajočih iz nepoznavanja in nekritičnega podajanja snovi. To velja za »žgane grobove ilirske dobe« pri Krapju, dokazane samo s poročilom domačina o najdbi lonca, ki se ni ohranil. Prav tako F. Kovačič ni videl nobene najdbe od »sledov prazgodovinske naselbine« v Veržeju, potrjenih z najdbo »prazgodovinske žare« v »Ostrčevem oplotu«, »žarami s pepelom in bronastimi predmeti« na nekem travniku vzhodno od trga in »velikim čebrom s pepelom« iz neke kleti, ki niso dospele v strokovne

[10] Razen spodaj obravnavanih slovenjegoriških najdb so znane iz tega časa v Podravju le gradišča na Pohorju (Poštela, Turiška vas, Limbuš, gradišča pri Slovenjem Gradcu), ki jih je opisal W. Schmid v die Ringwälle des Bacherngebietes v MPK 2/3, 1915, 229 ss. ter 2/4, 1924, 365 ss. Ob njih še nekaj skupin večinoma razkopanih gomil na Legnu pri Slovenjem Gradcu (H. Winkler, MZK 3. F. 8, 1909, 416), pod Poštelo ter med Pivolo in Razvanjem (neobjavljeno) in v Sp. Podložu (Blatt Rogatec, 47). Zraven sodijo še uničeni plani grobovi na Savinskem (in morebiti pri Župečji vasi, kolikor niso v nasprotju s Schmidovim mnenjem antični) na južnem robu Dravskega polja (Blatt Rogatec, 54, 72) ter v Ločah (GMDS 10, 1930, 20 s.). Pregledno je razvoj železnodobne poselitve podal W. Schmid (Südsteiermark, 8 ss. ter ZhVSt 36, 1943, 138 ss.), ki je tudi ustvaril pojem »vzhodnonoriške kulture« (Blätter für Heimatkunde 8, 1930, 79 ss.). V novejšem času jo je opisal tudi W. Modrijan v Zur Problematik der »Ostnorischen Kultur« v Beiträge Österreichs zur Erforschung der Vergangenheit und Kulturgeschichte der Menschheit — Wartenstein Symposion 1958, 1959, 65 ss. Pri tem se zdi Schmidova razdelitev te kulture na tri stopnje (PZ 24. Berlin 1933, 233 ss.) R. Pittioniju glede na doslej znano gradivo upravičeno tvegana (Urgeschichte des österreichischen Raumes, 1954, 605).

[11] Npr. A. Melik, Slovenija 2/2, Štajerska, 1957, 269.

roke in so vse izgubljene. S Kovačičem lahko hkrati dvomimo tudi v pravilnost njegove časovne opredelitve pri veržejskem kolodvoru med ostanki rimskega poslopja in staroslovenskih grobov najdenih »črepov, ki spominjajo na starejšo ilirsko ali halštatsko dobo«. O najdbi »žar s pepelom iz prazgodovinske dobe« na njivi Frejščini pri Kastelišču na Cvenu je F. Kovačič samo slišal. Na to najdbo se nanaša najbrž tudi njegova omemba »sledov naselbine bronČene dobe pri Moti«. »Velike prazgodovinske gomile« onstran Kamenščaka proti Radomerju so antične gomile v Grezovščaku, enako kot »prazgodovinske gomile« pri Stari gori. »Sledovi prazgodovinskega selišča« pri Berkovcih izvirajo, sodeč po ostalih podatkih, od ostankov izravnanih antičnih gomil. Nobenih dokazov ni za prazgodovinsko pripadnost »v hallstatsko dobo spadajočih grobišč (gomil) okoli Negove in Kapele« ter »sledovih naselbin bronČene dobe okoli Terbegovec«. Antične najdbe iz gomile v Zamarkovi, ki jo je sam razkopaval (skodela inv. št. A 457 je v mariborskem muzeju, ostalo — »kosi neke železne verige, grolice in bronČen kipec« so izgubljeni) je presodil kot halštatske oziroma latenske, kar je za njim povzel tudi W. Schmid. Ta po neznanem viru to omenja tudi za gomile pri Šmarjeti (Pernici). S tem pa smemo upravičeno domnevati, da sodijo tudi ostale najdbe, o katerih ni materialnih dokazov, v antično obdobje, oziroma jih pri obravnavanju ilirske dediščine v Slovenskih goricah ne moremo upoštevati.[12]

Ker halštatskih naselbin z izjemo Novin v Slovenskih goricah še ne poznamo, je za sedaj poglavitna značilnost novega obdobja izpričana s pokopom v gomili. Medtem ko so se ponekod v soseščini plani žgani grobovi ohranili tudi v halštatski dobi (npr. Savinsko, Loče, Župečja vas?) tod niso bili znani niti iz poprejšnje dobe. Zanimivo je, da se gomile na Hardeku pojavljajo v neposredni bližini žarnogrobiščne naselbine v Ormožu, isto pa je bilo ugotovljeno tudi v Gornji Radgoni. V obeh primerih so bile v grobu najdbe, ki temelje še v Ha B stopnji (na Hardeku je znana mala skodelica z ročajem, v Gornji Radgoni pa iz moriškega tipa razviti meč), s čimer se vsiljuje vprašanje, če niso tudi žarnogrobiščne naselbine ob Muri in Dravi doživele še Ha C obdobje kot so to pokazala raziskovanja sorodne naselbine na Brinjevi gori v Dravinjski dolini. Vendar ob pomanjkljivem dokaznem gradivu iz Slovenskih goric tu ni mogoče načenjati te problematike. Vsekakor je posamičen žgan pokop v gomili z malo izjemami edina oblika pokopavanja, bržkone edina oblika pokopavanja v Podravju in na avstrijskem področju halštatske kulture tipa Wies.

Redke najdbe v Slovenskih goricah vsaka po svoje opredeljujejo podobo obdobja železne dobe. Najdbe iz gomil pri Benediktu dokazujejo očitno žarnogrobiščno nadaljevanje v halštatski tvornosti, ki je sicer izpričana tudi drugod, tod pa najbrž govori za umik dela prebivalstva iz naselbin ob prometnih ravnicah v zatišje odročnih krajev. Predmeti iz

[12] F. Kovačič, Slovenska Štajerska in Prekmurje, 1926, 4 (Ljutomer, Veržej, Negova, Benedikt), 7 (Zamarkova); —, Ljutomer, Maribor 1926, 3 (Negova, Kapela, Veržej, Krapje, Mota, Terbegovci, Berkovci), 5 (Stara gora, Berkovci), 116 (Grezovščak) 202 (Cezanjevci), 213, 216 (Cven), 217 (Krapje), 259 s. (Veržej); ČZN 15, 1919, 64 (Grezovščak). W. Schmid, Südsteiermark, 8 (Zamarkova, Šmarjeta = Pernica). Prim. k temu navedbe o teh najdiščih pri S. Pahič, Antične gomile v Slovenskih goricah, Časopis za zgodovino in narodopisje, NV 1, 1965, 12 ss.

groba bojevnika v Gornji Radgoni kažejo nastajanje knežjega vodilnega sloja v socialnem razčlenjevanju rodovne ureditve družbe tudi v teh pokrajinah. Gomile na Hardeku vzbujajo možnost povezav med žarnogrobiščnimi naselbinami in pojavom gomil. In končno je v gradišču pri Novinah bil ugotovljen v končnem obdobju od Keltov in antike vplivan razvoj »vzhodnonoriške kulture« v železni dobi.

Hardek

O gomilah na Hardeku je poročal dekan P. Dajnko graškemu Zgodovinskemu društvu leta 1851 naslednje:

»Blizu mesta Ormoža, vzhodno od kraja Hardek ob nekdanji antoninsko-rimski cesti je tudi nekoliko še preostalih gomil. Večina jih je bila že pred mnogimi leti razkopana in ni nam znano, ali je bilo v njih najdenega kaj pomembnejšega kot žganina in razbite glinaste posode.«[13]

Druge podatke je zbral približno 50 let pozneje neutrudljivi raziskovalec arheološke dediščine naših krajev graški profesor F. Ferk, ko je na svojih počitniških iskanjih sledov rimskih cest naletel tudi na gomile na Hardeku in se avgusta leta 1899 celo lotil izkopavanja ene izmed njih.[14]

Med šestimi takrat še večinoma v celoti ohranjenimi gomilami jih je bila večina na ploskem vrhu severno od vasi in na južnih pobočjih. Ob pomanjkljivih poročilih, predvsem pa zaradi odsotnosti večine najdb, jih je časovno težko opredeliti, saj smo vezani le na to, kar nam o njih poroča Ferk. Gomila, ki jo je takrat na vrhu pobočja izkopaval, je bila ovalne oblike in je merila od V proti Z 46 korakov, v višino pa 3 metre, vendar sta bili izmed drugih dve še večji. V eni od obeh Zidaričevih gomil, ki so jo poprej razvozili za izdelavo opeke, naj bi bili najdeni »medena palica, železni meč in vrč ...« V bližnji gomili pod vrhom pobočja pa so pri oranju naleteli na »tlak iz prodnikov« in izkopali »črepinje in opeko«. Ti podatki govore za to, da so bile vsaj nekatere gomile prej iz mlajšega kot starejšega časa. Pač pa je bilo v raziskani in sosednjih gomilah najdeno več kamnitega orodja in odlomkov kresilnikov, kar skupno z novejšimi ugotovitvami v letih 1961—1962 dokazuje, da je bila na tej ploski vzpetini severovzhodno od Ormoža najpoprej naselbina neolitsko-eneolitske kulture, katere

[13] Rokopis št. 781 v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu. Prepis je ohranjen tudi v zbirki »Pfarrliche Urkunden zu Großsonntag« v župnijski kroniki pri Veliki Nedelji, kjer je datiran z letnico 1858, medtem ko je na listini v graškem arhivu navedeno: 1851. Tam je rokopis tudi voden v zbirki poročil kaplana Vrbnjaka (S. Pahič, ČZN NV 1, 1965, 19). Citat je objavil že B. Saria, ČZN 20, 1925, 79.

[14] Zapiski o teh ugotovitvah in kopanjih so ohranjeni v beležnicah »Ferien-Tagebücher (FTB), ki so večinoma spravljene v Joaneju, nekaj pa jih ima tudi Deželni arhiv. Na listku, priloženem FTB 1899, je zabeleženo naslednje stanje gomil na Hardeku: »I. Izginule: 1. Krebsova (pri mestnem jarku), 2. Stanecova, 3. Kiklova, 4. dve Zidaričevi, 5. ena SZ od graščinske majerije. — II. Še ohranjene: 1. Na Kukovčevem posestvu tik vzhodno ob poti, ki vodi od Hardeka k Ormožu; vzhodno pred njo je stari zunanji mestni jarek; 2. na Vavpotičevi njivi; 3. na Perčevi njivi (izkopavana leta 1899); 4. na Kuharičevem posestvu, vzhodno od Perčeve gomile. — III. Delno ohranjene: 1. Gomila pri kovaču Horvatu na Hardeku in 2. gomila na Perčevem travniku. — Vsega skupaj torej 12 gomil.«

ostaline so prišle pozneje tudi v nasipne plasti gomil, deloma pa so se ohranile in situ še na okoliških njivah.[15]

Izkopavanje vrhnje gomile na posestvu Antona Perca, parc. 191/2, k. o. Hardek, sedaj last Franca Bombeka na Hardeku 28, se je Ferk lotil z osmimi delavci in v dveh tednih (od 7. do 21. avgusta 1899) prekopal večino gomile, razen vzhodnih obrobij, ki so bili nato izoblikovani v današnjo štirioglato »gomilo« (pr. 16 oziroma 21, v. do 1,4 m). Zahodni del gomile je bil leta 1880 odkopal že lastnik in našel pri tem »na SZ vznožju pepel,

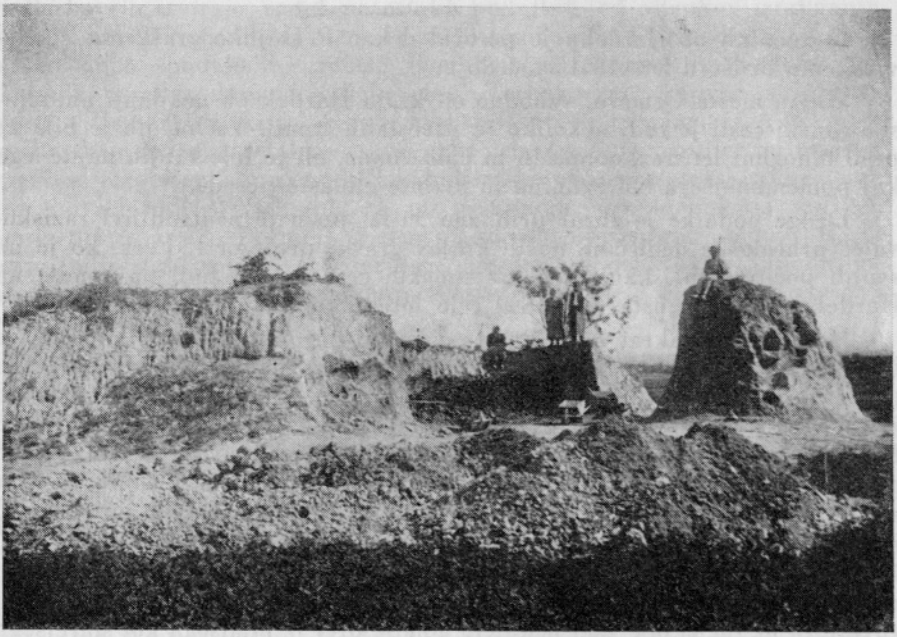

Sl. 1. Pogled od zahodne strani na gomilo pri Hardeku med Ferkovim izkopavanjem leta 1899

Abb. 1. Blick von Westen auf das Hügelgrab bei Hardek während der Ferkschen Ausgrabungen im Jahr 1899

[15] Po FTB 1899 ss. je našel Ferk v izkopavani Perčevi gomili: »velik odlomek kresilnika, spodnji del lisaste kamnite sekire, spodnji del temnozelene serpentinaste sekire z ostrim rezilom, kamnito sekiro, črn kresilnik, prelomljeno lisasto kamnito sekiro, razbito serpentinasto kladivo v obliki konjskega kopita, več kosov črnega kresilnika, pri rezilu odlomljeno serpentinasto sekiro z luknjo, sekiri podoben lisast serpentinast kamen«. Vse te najdbe so ležale deloma v nasipani zemlji, deloma pa v prvotnih tleh, torej prvotni kulturni plasti. Zelo verjetno so se družile z njimi tudi črepinje iz istega časa, kar pa iz zapiskov ni razvidno. Ta pojav je bil opažen pri sondiranju ostankov gomile leta 1961, ko so bili poleg kosov kamnitega orodja v neprekopanem delu gomile odkriti tudi ostanki posod in zajemalk (sedaj v ptujskem muzeju, inv. št. 30.578—30.588, 30.695—30.697). Kamnito kladivo je bilo najdeno tudi na Vavpotičevi gomili zahodno od Perčeve. Kamnito dleto iz tega okoliša je hranil J. Vavpotič iz Hardeka 20 (Varstvo spomenikov 7, 1960, 312). Pri pregledu preorane njive tik vzhodno ob preiskani gomili so bili leta 1963 odkriti ostanki grobih posod v rdeče opečeni zemlji (S. Pahič, VS 9, 1965, 132).

skodele, sklede iz rdeče gline in bakrene predmete«, na JZ strani na gomili pa »okroglo kamnito orožje z luknjo«. Predmete je deloma shranil tedanji ormoški nadučitelj Rauschl in jih pozneje večinoma izročil Ferku.

Tudi Ferkova kopanja so dala vrsto najdb, ki pa so sedaj skoro vse izgubljene. Žal so tudi zapiski o tem delu tako neurejeni, da ta ali ona navedba vzbuja dvome o pravilni razlagi, ponavljajoče se naštevanje najdb pa ne daje jasne podobe o odkritjih.[16] Tudi Ferk je nadaljeval odkopavanje gomile od že načete zahodne strani in jo odkopal delno po plasteh do

Sl. 2. Pogled na ostanke te gomile od zahodne strani leta 1959
Abb. 2. Blick auf die Reste dieses Hügelgrabes von Westen im Jahr 1959

prvotnih tal nekako v obliki križa (sl. 1—2). Pri tem je poleg že omenjenih kamnitih predmetov naletel tudi na vrsto drugih keramičnih in kovinskih najdb, na kurišče z močno opečeno ilovko (d. 8, pr. 4,8 m), plasti pepela in dozdevno dvoje grobov, od katerih naj bi bil eden na južni strani, ženski. Ker niti opis niti skica nista dovolj jasna, ni mogoče zanesljivo ugotoviti, kateri so bili njuni pridevki. Vsebovala sta žgana pokopa in iz opisa sledi, da je bilo v severnem grobu več keramike, v južnem — ženskem — pa več kovinskih predmetov. Ti so bili: »večje število v ognju staljenih bakrenih kepic različnih kovinskih predmetov, veliko število bakrenih biserov, zlat obroček, dvoje bronastih vijakov oziroma žrebljev (= igel?) z navoji (= tor-

[16] Ferien — Tagebuch 1899, 65—97. Med opisom kopanja je tudi nekaj obrobnih skic predmetov, delov posod in ornamentov ter skica tlorisa gomile. Podroben prepis teh zapiskov bo podan pozneje v obravnavi prazgodovinskih gomil v Podravju.

diranim vratom?), »bakrena cevčica, oglata cevka iz zvite bakrene žice ...« V gomili so bili najdeni tudi ostanki od rje načete železne sulične osti in tulaste sekire, dalje železne cevke, verjetno deli železnih osti puščic in bakreni obročki na usnjenem jermenu (= deli konjske brzde?).

Kovinski predmeti niso ohranjeni, zato lahko o njih le ugibamo. Predvsem ni verjetno, da bi bili v gomili najdeni poleg bronastih tudi bakreni predmeti in je Ferk očitno prišel do tega mnenja po večjem odstotku bakra v zlitini, ki je nekaterim deloma raztaljenim predmetom dal rdečkasto barvo. Vendar pa je bilo njegovo mnenje prenešeno tudi v dnevni tisk in je tako ustvarjalo zmotno predstavo o bakrenodobnem grobu na Hardeku.[17]

Po skopem opisu bi lahko domnevali, da sta bili med kovinskim inventarjem dve igli z odebeljenim tordiranim vratom, spiralna cevčica, torej predmeti še žarnogrobiščnega značaja, ob njih pa tudi že železni izdelki Ha C stopnje. Vsako podrobnejše ugibanje pa bi bilo le teoretičnega značaja in naj bo tu opuščeno.

Od keramičnih najdb navaja Ferk več posod, pri čemer se morebiti katera z drugačnim opisom samo ponavlja, vendar so tu iz zapiskov za sedaj vse povzete: »fragment večje sklede le z ornamentom; velika posoda z bunčicami; trebušasta vaza z okrasom na notranji strani ter ličnimi nogami v obliki obročev z bunčicami; vrč brez ročaja, narebren (v njem kosti in žganina); dve posodi iz črne gline (žara z izvihanim robom in ornamentom na zunanji strani; cikcakasta in troje ravno vrezanih črt; druga posoda ni bila visoka), položeni ena v drugo; posoda s cevastimi nogami v obliki zatičev; črnordečerjava posoda z nogami v obliki zatičev in štirimi bunčicami na trebuhu; črna posoda s cevastimi nogami; majhen svetlorjav vrček ...« Poleg tega še nekaj skupin črepinj: »lepo okrašene grafitirane črepinje posode s širokim trebuhom, kjer je bila štrleča bunčica; črepinje rjavordeče žare z debelimi stenami ...« Tudi opisane posode so bile večinoma zdrobljene, črepinje pa je Ferk odposlal ptujskemu muzeju, kjer jih je le nekaj ohranjenih.[18]

Med drugimi najdbami je vredno omeniti še »jantar« in v vzhodnem delu gomile »železno verigo, notranji premer členov 2 cm, s po eninm velikim obročem in za dlan široko ploščo na koncih«. Kurišče naj bi bilo služilo obema groboma, čeprav je v južnem — ženskem — grobu bila med njima in žganino plast zemlje, zato tudi ni izključeno, da je starejšega porekla.[19] Vsekakor so Ferkovi podatki potrebni podrobne preučitve, da bi

[17] Prim. verjetno Pischingerjevo poročilo »Erster antiker Kupferfund in Steiermark« v Pettauer Zeitung od 3. sept. 1899, str. 4.

[18] Prim. poročilo o teh najdbah v Blatt Ptuj, 8.

[19] Podoben slučaj z bronastodobno gomilo na mestu neolitske koče je bil ugotovljen leta 1956 pod Brinjevo goro v zgornji Dravinjski dolini — S. Pahič, AV 13—14, 1962—1963, 330. Opis železne verige izdaja njeno keltsko pripadnost, kar bi glede na sledove keltske naselitve v Ormožu (S. Pahič, v tem zvezku AV) in znane pojave keltskih grobov v halštatskih gomilah na Dolenjskem ne bilo nič nenavadnega. K tem najdbam bo tako lahko sodil tudi omenjeni železni meč, najden v eni izmed Zidaričevih gomil (po Ferku), verjetno isti, katerega je tamošnji rojak, v času Ferkovih kopanj 17-letni dijak Arnold Pernat pri izkopavanjih videl in — po Ferkovih izjavah? — ocenil kot »latenski meč«, ne da bi mu bilo znano, kje natanko in kdaj so ga izkopali. Na njegovih izjavah sloni očitno tudi Smodičeva omemba izginulega latenskega meča iz hardeških gomil v Jutru 18. 22. oktobra 1937, št. 247, 3.

bilo mogoče (morebiti s kakšnimi sedaj neopredeljenimi predmeti v ptujskem muzeju?) dobiti popolnejšo podobo pokopov v tej gomili. Za sedaj je od tod ohranjenih le nekaj keramičnih predmetov:

1. Rdečkasta skodela z uvihanim robom, v. 7, u. 15,5 cm. Inv. št. 3715. T. 1. 1.
2. Skodelica z ročajem, okrašena z inkrustiranimi črtami, v. 1,8, o. 6,5 cm. Inv. št. 3713. T. 1: 2.
3. Črepinje nesestavljive velike grafitirane črne žare z belo meandersko ornamentiko in dvema nastavkoma v obliki živalskih glav, d. 15,5 cm. Inv. št. 3712. T. 1: 3, 4. V muzej jih je oddal najditelj A. Pernat leta 1937.[20]

V inventarno knjigo je bil vpisan tudi danes izgubljen bronast obroček. Opredelitev gomil na Hardeku je torej možna le na podlagi nepopolnih virov. Bile so nasute očitno na že poprej obljudenem terenu, ki je obdržal svoj prehodni pomen do današnjih dni. V njihovi neposredni bližini, le bliže roba terase nad Dravo in zato laže utrjena je bila žarnogrobiščna naselbina za mogočnimi okopi. Grobišče te naselbine je bilo ali pod teraso ob Dravi na sedaj odplavljenem terenu ali pa na ploskem pobočju za naselbino, kjer bi ob poljskih delih pravzaprav bili že morali naleteti nanj. Dasi gradivo iz doslej preiskane naselbine ne kaže izrazitih Ha C elementov, pa kaže skodelica z ročajem v gomili (najdena najbrž na južnem robu gomile v pepelu nad kuriščem) očitno zvezo z njo.[21] Iz istega oblikovnega zaklada izhaja tudi konična skodela z uvihanim robom. Kontinuiteta z ormoške naselbine je torej očitno podana, ne da pa se ugotoviti, kateri izmed ostalih predmetov sodijo še v zgodnji in kateri že v mlajši čas. Po fragmentih žare z nastavki se na Hardeku pojavlja že nov tip posod s plastičnimi dodatki, deloma — po opisu sodeč — tudi z votlimi nogami. Podobni nastavki so bili ugotovljeni med Ha C najdbami »tipa Wies« npr. v Gol-

[20] Obe skodelici in obroček so bili vpisani v inv. knjigi pod Hardek, fragmenti žare pa z neznanim najdiščem skupaj v Sp. Podložem. Črepinje ne izvirajo od Ferkovih kopanj ter tudi niso iz iste gomile, temveč jih je našel A. Pernat, ki je o tem poročal naslednje (pismo z dne 12. januarja 1967 v mariborskem muzeju): »Na zahodni strani globokega kolovoza iz Hardeka proti Libanji čisto blizu ostalih dveh gomil se je nahajala tretja in sicer tik peš-poti. Lastnik te gomile je bil neki Škrinjar iz Hardeka. V začetku tega stoletja je Škrinjar porabil ilovico iz te gomile za izdelavo opeke in je gomilo skoraj popolnoma izravnal. Slučajno sem nekaj let po tem ob priliki svojega dopusta prišel mimo te izravnane gomile in sem si prekopan teren natančneje ogledal. Pri tej priliki sem naletel na površini prekopane zemlje na ostanke velike belo ornamentirane posode. Okrog črepinj so bili raztreseni drobci kosti in pepela. Dva izredno lepa masivna ročaja v obliki tičjih glav v črni barvi sta molela iz zemlje in sem ju kar z roko izluščil. Ker drugega ni bilo ničesar več in je bila zemlja popolnoma izravnana sem pobral te črepinje in ročaja in jih shranil na svojem domu. Ko je leta 1937 prišel v Ormož kot notar konzervator Viktor Skrabar, sem ga obvestil o svoji najdbi in mu najdene predmete izročil za mestni muzej v Ptuju.« Prim. k temu še Smodičev članek »Prazgodovinske izkopanine iz Ormoža« v Jutru, opomba 19! Smodičevo pismo W. Schmidu v Gradec z dne 24. oktobra 1937 pravi: ».. velezanimive najdbe od Ferkovih izkopavanj 1899 pri Hardeku. Ohranilo se je teh par komadov, ki jih vidite na sliki. Zdi se nam, da izvirajo od neke ogromne posode iz črne gline ki se jako lepo svetlika in je okoli in okoli poslikana z belo meandersko ornamentiko. Ona dva komada na desni strani spadata tudi k tej posodi in imata obliko dveh ptičjih glav ali mogoče ovnov... Najdba sedaj slučajno odkrita, v bornih fragmentih ...«

[21] Prim. enake najdbe iz Ruš in Maribora pri H. Müller-Karpe, Chronologie, T. 108—123; podobni primeri so tudi v Este — T. 90, C 4 itd.

desu, prav tako še na starejšem tipu bikonične žare, medtem ko je podobnim posodam z živalsko plastiko na področju ob Donavi bilo pripisano še žarnogrobiščno poreklo (Ha A skupina Baierdorf — Velatice, kjer je nadaljevanje opaženo v Ha C skupini Statzendorf — Gemeinlebarn).[22] Posode na cevastih nogah je skupno s podobnimi nastavki najti v podonavskem obrobju vzhodnih Alp, pojavljajo pa se tudi na drugi strani, npr. v Este 2.[23] Ne da bi se spuščali v podrobnosti, za katere trenutno ni pogojev, kažejo najdbe iz gomil na Hardeku jasno povezavo domače žarnogrobiščne tradicije z novimi kulturnimi vplivi ranega Ha C obdobja in bi jih zato časovno morebiti smeli uvrstiti prej v 7.—6. stoletje kot poznejši čas. Nekateri kovinski predmeti dozdevno žarnogrobiščnega značaja (igli, spiralna cevka, bronasti deli konjske oprave?) to samo potrjujejo.[24]

Benedikt v Slovenskih goricah

O železnodobnih najdbah iz Benedikta ni ohranjenih podrobnejših podatkov. Prvo poročilo, ki zadeva tudi te najdbe, je objavil benediški župnik F. Zmazek leta 1900 v mariborskem Voditelju v bogoslovnih vedah:[25]

»Da so bili kraji v okolici Benedikta v davni preteklosti gotovo obljudeni in Rimljanom znani, nam kažejo gosto nasejane ‚gomile', najdene starine i denarji ...

Takih gomil je na župnijskem posestvu blizu župne cerkve Sv. Benedikta še 18. V vasi Trotkova tik podružnice Sv. Treh kraljev je celo pokopališče (v lesu) z 38. gomilami; bolj posamezne so v Ročici, Trstenik, Osek, Gomile ...

Žalibog, da so mnogo teh gomil odkopali in najdene reči razprodali, da se ne ve kam za njimi. Vrbnjak Franc, kaplan od l. 1835—1843 pri Sv. Benediktu, je najrajši razkopaval gomile. Na župnijskem posestvu so vse večje gomile odkopane in v manjših se ne najde drugega nego oglenje, kamenje in črepinje. Na »Ročici« so se našle sekire, lepe bronaste zapestnice; od slednjih se je le ena mogla rešiti. Najbolj so ohranjene gomile v Trotkovi na holmcu, obrnjene proti jugozahodu z 38. gomilami, v lepem redu. Pri odkapanju se se našli 3 bronasti denarji, eden prav dobro ohranjen: averz kaže lepo podobo rimskega cesarja Hadrijana ...

Veliko je bilo izkopanih posod: steklenic, glinaste jako umetno izdelane posode; lične kupice, skledice steklene in glinaste.

V teh posodah je bil pepel, kosti in jedila. Nekatere glinaste posodice, žare — Urne — so barvane rdeče in lično izdelane. Več takih posodic je iz črnomodre gline, kakor še sedaj delajo lončarji »putre«.

Vse te starine ima sedaj g. J. Munda, kaplan pri Sv. Iliju, ki je izkopaval imenovane gomile.«

[22] R. Pittioni, Urgeschichte, 609, sl. 431; 436; 589.

[23] R. Pittioni, prav tam, 586, sl. 414 (Statzendorf), 596, sl. 421 (Rabensburg). David Randall Mac Iver, The Iron Age in Italy, 1927, plate 3, 1.

[24] W. Schmid, ki mu podrobnosti o Ferkovih kopanjih in najdbi keramike v Škrinjarjevi gomili očitno niso bile znane, je grob na podlagi žare, kot mu je o njej sporočil Smodič (op. 20) datiral v 5. stoletje, kar je tudi z ozirom na ostali dve posodi iz Perčeve gomile očitno prenizko (Joanneum 2, Graz 1940, 12; ZhVSt 34, 1941, 12).

[25] F. Zmazek, Voditelj v bogoslovnih vedah 3, 1900, 373 ss.

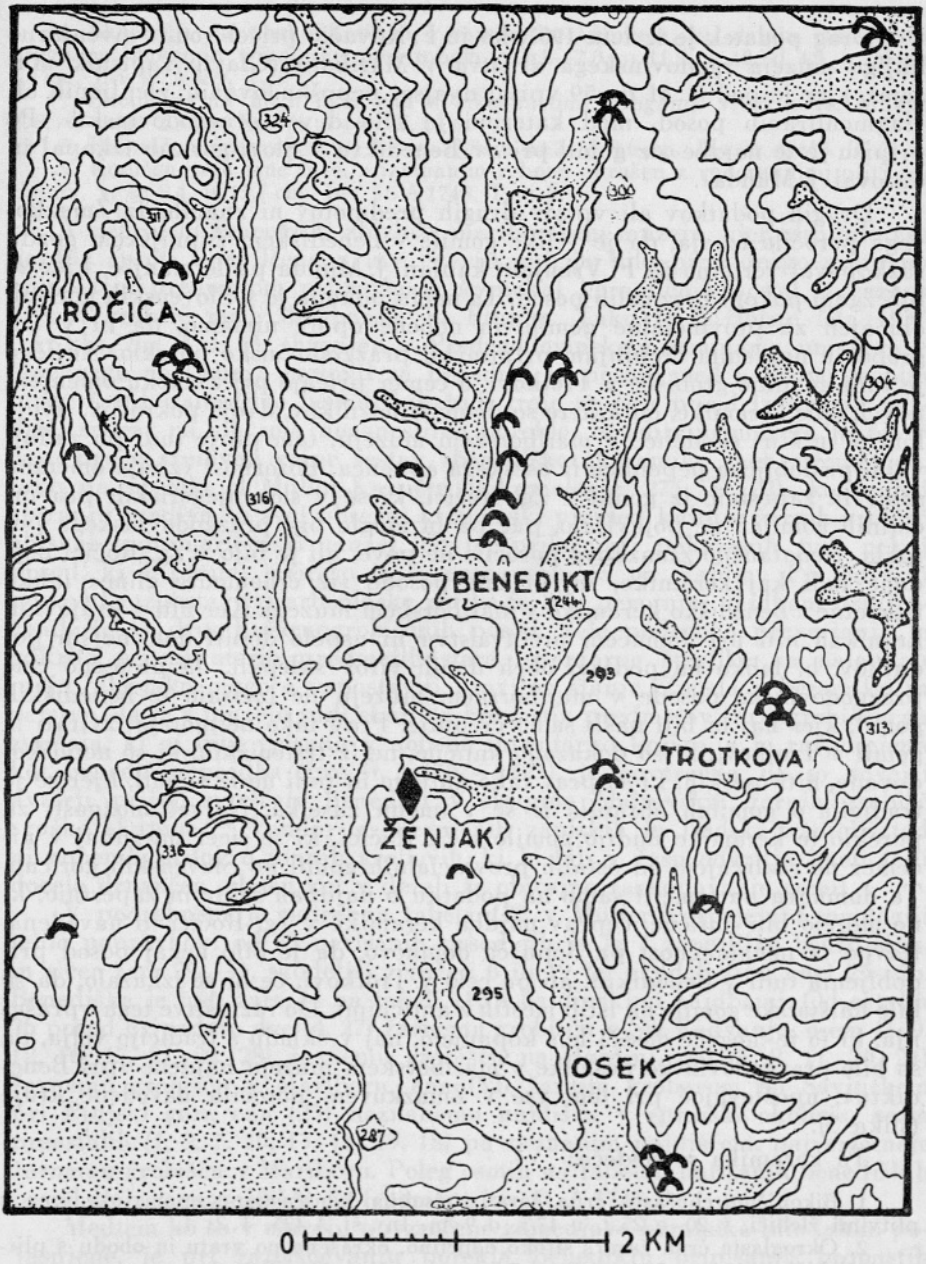

Sl. 3. Skupine (večinoma antičnih) gomilnih grobišč okrog Benedikta v Slovenskih goricah

Abb. 3. Gruppen größtenteils antiker Hügelgräber um Benedikt in den Slovenske gorice

Drug podatek je iz leta 1907, ko je F. Kovačič pričel voditi inventarno knjigo muzeja zgodovinskega društva v Mariboru (Glavni zapisnik muzeja), kjer je pod št. 41 do 59 vpisal dvajset nepoškodovanih, zlepljenih ali fragmentiranih posod, med katerimi je bilo devet prazgodovinskih. Po pripisu je te najdbe »iz gomil pri Sv. Benediktu v Slov. goricah izkopal in daroval J. Munda«.

Drugih podatkov ali vpisov drugih predmetov ni znanih. Iz Zmazkovega poročila izhaja, da je velike gomile v benediškem župnijskem gozdu razkopaval verjetno že F. Vrbnjak, kaplan J. Munda pa le manjše, kjer so bili žgani pokopi brez celih posod. Ta način pokopa je v Slovenskih goricah običajen za provincialne gomile in nobene opore nimamo, da bi v teh grobovih najdenim črepinjam pripisovali prazgodovinsko poreklo. Antično je tudi gomilno grobišče v Trotkovi, o čemer pričajo pri Zmazku omenjeni novci, opis keramike, od katere so dvoje trinožnikov, dvoje pokrovov, dvoje loncev in štiri skodelice v mariborskem muzeju, tam pa je tudi po zadnji vojni pridobljena pepelnica iz oseškega apnenca. Pozornost vzbuja omemba sekir in zapestnic iz gomil v Zg. Ročici, ki se v slovenjegoriških provincialnih gomilah ne pojavljajo, pač pa bi mogle biti prazgodovinskega porekla. Nenatančno Zmazkovo poročilo ne pove, ali je bilo v Zg. Ročici najdene tudi kaj keramike, saj bi bile posode »iz črnomodre gline« lahko istovetne z benediško keramiko v mariborskem muzeju. Ker niti v krajevnih kronikah niti pri domačem prebivalstvu ni uspelo dobiti določnejših podatkov, bi lahko na podlagi obeh danih virov sklepali, da pretežno cele prazgodovinske posode v mariborskem muzeju ne izvirajo iz benediških gomil, kjer naj bi bili našli samo črepinje. Prav tako ne morejo izvirati iz gomil v Trotkovi, ki so dokazano antične, ne iz trsteniških, ki so nepoškodovane, niti oseških, ki so prav tako antične in tudi ne iz Gomil, kjer se je tradicija o gomilah ohranila le še v imenu zaselka. Največ možnosti za poreklo te keramike nudijo gomile v Zg. Ročici, ki se sicer na zunaj v ničemer ne razlikujejo od ostalih provincialnih gomil po Slovenskih goricah. Ta domneva pa temelji samo na podatku o najdbah sekir in zapestnic, ki ne morejo biti antične, čeprav najdba keramike v Zg. Ročici ni navedena. Ravno ta nenatančnost pa dopušča domnevo, da je bilo nekaj posod pridobljenih tudi v Benediktu, ali pa celo v Trotkovi, če bi se izkazalo, da so bile halštatske gomile na istih mestih z antičnimi. Do razrešitve tega vprašanja, ki jo je mogoče doseči le s kopanjem, naj v skladu s tradicijo velja, da so bile prazgodovinske posadke v mariborskem muzeju najdene »pri Benediktu«, upoštevajoč pri tem vse v Zmazkovem poročilu navedene kraje (slika 3).

Ta keramika je sledeča:

1. Bikoničnotrebušasta črna žara z visokim koničastim vratom, okrašena s plitvimi žlebiči, v. 20, o. 25,2, u. 17,3, d. 9 cm. Inv. št. A 425. T. 2: 1.
2. Okroglasta črna žara s široko odprtino, okrašena po vratu in obodu s plitvimi žlebiči, v. 15,3, o. 20,6, u. 18, d. 7,5 cm. Inv. št. A 426. T. 2: 2.
3. Bikonična črna žara z zoženim vratom in štirimi navpičnimi rebri na trebuhu, v. 17,8, o. 23, u. 17,3, d. 12,5 cm. Inv. št. A 427. T. 2: 3.
4. Skodelica s presegajočim trakastim ročajem, v. 6,7—7,0, o. 13, u. 11, d. 5 cm. Inv. št. A 434. T. 2: 9.
5. Skodelica z dvema presegajočima ročajema, v. 7,4, o. 9,7, u. 8,7, d. 3 cm. Inv. št. A 435. T. 2: 8.

6. Skodelica na nogi, okrašena z mrežastim vzorcem, ki obdaja cikcakasto progo po obodu in trikotnike pod robom, v. 6,8—7,0, o. 11,2, u. 10, d. 4,5, v. noge 2,8 cm. Inv. št. A 439. T. 2: 7.
7. Skodelica na nogi, okrašena s cikcakastimi progami, v. 9,5, o. 16, u. 14,8, d. 8, v. noge 2,7 cm. Inv. št. A 440. T. 2: 6.
8. Bikonična črna žara, v. 15,6 o. 17,8, u. 14,2, d. 8,6 cm. Inv. št. A 460. T. 2: 4.
9. Koničen vrat črne žare, z izvihanim robom, okrašen z vodoravnimi plitvimi žlebiči, v. še 8,4, u. 15,7 cm. Inv. št. A 1748. T. 2: 5.

V neurejeni arheološki zbirki v mariborskem muzeju, kjer niso bile vse najdbe sproti oštevilčene z inv. številkami, je bilo pred drugo svetovno vojno tem predmetom pridruženih še nekaj keramičnih posod iz raznih žarnih grobišč med Mariborom in Ptujem. Tako je F. Holste leta 1937 (zapiski, list A I 13, shranjen v Predzgodovinskem seminarju univerze v Marburgu na Lahni) ugotovil za Benedikt 16 posod, med katerimi je bilo poleg šestih zanesljivo benediških tudi troje znanih posod iz drugih najdišč, sedem pa jih ima nezanesljivo poreklo. S selitvijo muzeja je bil v času druge svetovne vojne sestav »benediške« keramike spet spremenjen, tako da je bilo H. Müller-Karpeju (Chronologie, 275, T. 122), ko je pri zbiranju gradiva za svoj obsežni kronološki pregled kulture žarnih grobišč obiskal tudi mariborski muzej, ob tej priložnosti pokazanih tudi nekaj posod, ki v resnici izvirajo iz žarnega grobišča na Hajdini. Pri povojni ponovni razpostavitvi arheološke zbirke je bilo prvotnim najdbam priključenih še 11 drugih žarnogrobiščnih posod. Šele podrobno preverjanje je odkrilo pri nekaterih predmetih stare inventarne številke na nalepkah in je bilo tako mogoče vzpostaviti pravilno stanje. Zmeda s keramiko in dejstvo, da je v muzeju tudi skupina bronastih predmetov žarnogrobiščnega značaja, ki ni bila vpisana v nobeno inventarno knjigo, a je razporejena kot benediška najdba (inv. št. A 1307—1323), je povzročilo, da so novejši avtorji pričeli uvrščati Benedikt v skupino obdravskih žarnih grobišč »ruške skupine«.[26] Vendar v ohranjenih zapiskih in ljudski tradiciji tod ni nobenih sledov o planih grobovih, ki bi bili v času odkritja imeli tudi docela drugačen odmev kot v deželi že običajno razkopavanje gomil.

V podrobnem je potrebna tabela 122 v Müller-Karpejevi Kronologiji tehle popravkov: od 33 narisanih posod jih je le 7 zanesljivo benediških, in sicer žare 29—31, skodelici z ročaji 6 in 19 ter skodelici na nogi 25—26. Benediška je tudi žara 44 na tabeli 116 s hajdinskimi najdbami. Od ostalih 26 posod pripadata dve (4, 27) žarnemu grobišču v Sp. Radvanju, osem (3, 9, 12, 16, 17, 21, 22, 28) žarnemu grobišču na Hajdini, pet (5, 8, 11, 20, 24) žarnemu grobišču v Mariboru, ena (32) žarnim grobovom na Savinskem pri Ptujski gori, ena (23) neznanemu najdišču v »ptujski okolici«, osem preostalih (1, 2, 7, 10, 13, 14, 15, 18) pa neznanim najdiščem, najverjetneje žarnemu grobišču v Mariboru. Poleg osmih na tabelah narisanih benediških posod je iz tega najdišča še fragment inv. št. A 1748.

Medtem ko so v muzeju povzročene zamenjave keramike bile lahko pojasnjene, je pri razčiščevanju porekla Benediktu pripisanih bronastih predmetov več težav. Te najdbe res niso bile vpisane v Glavnem zapisniku muzeja, toda tam niso bili vpisani npr. niti številni kovinski predmeti iz

[26] F. Starè, AV 1, 1950, 42; —. Razprave SAZU 3, 1953, 137 ss.; —. Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani, 1954, 80; —, AV 8, 1957, 219 T. 2, 6; S. Pahič, AV 5, 1954, 244, 331; —, Razprave SAZU 4/3, 1957, 55; H. Müller-Karpe, Chronologie, 275, T. 122.

staroslovenskih grobov v Središču, ki so hkrati z vpisano antično keramiko prispeli v muzej. To dejstvo dopušča domnevo, da je kaplan J. Munda podaril muzeju tudi nekaj kovinskih predmetov, o katerih pa ni nobenih podatkov, kot je bilo to ugotovljeno npr. pri rifniških in kozjaških najdbah. Po Zmazkovi omembi »lepih bronastih zapestnic« v Zg. Ročici, »od katerih se je ena ohranila«, bi bilo verjetno, da kateri izmed teh predmetov res izvira tam, ob netočnem Zmazkovem pisanju pa bi bili lahko najdeni tudi drugod. Seveda je nemogoče ugotoviti, koliko predmetov — v celoti neoštevilčenih — je bilo pri preurejanju muzejskih zbirk medsebojno zamenjanih. Od sedemnajstih bronastih predmetov, ki so bili po vojni razstavljeni v benediški skupini, je šest zapestnic, enogrba britev, nekaj svitkov očalastih fibul in kosci drugih najdb. Ker bo pravo poreklo teh predmetov ostalo najbrž za vselej neznano, lahko tu računamo le z možnostjo, da kateri izmed njih res pripada najdišču pri Benediktu. V tem primeru je treba potrditi njihov žarnogrobiščni značaj (Ha B) hkrati s poudarkom, da noben predmet ni iz začetka te stopnje. Tako bi bilo njihovo trajanje preko konca Ha B stopnje hkrati s podobnimi tendencami v keramiki vsekakor možno. S temi pridržki so tudi tukaj navedeni:

1. Cela nesklenjena zapestnica poloblega preseka s stanjšanima koncema, pr. 5,5, deb. 0,7 cm. Inv. št. A 1307.
2. Del zapestnice iz okroglaste žice, pr. 6,6, deb. 0,3 cm. Inv. št. A 1309.
3. Del zapestnice iz poloble žice, pr. 6, deb. 0,4 cm. Inv. št. A 1309.
4. Kos zapestnice poloblega preseka s stanjšanim koncem, okrašena z vrezanimi črticami, deb. 1 cm. Inv. št. A 1310.
5. Kos zapestnice poloblega preseka, d. 6,7, deb. 1,3 cm. Inv. št. A 1311.
6. Košček zapestnice iz sploščene žice, okrašene z vrezanimi črticami, vel. 2,5 × 1 cm. Inv. št. A 1312.
7. Kos ovratnice iz pošev uvite žice s stanjšanim odlomljenim koncem, d. 7, deb. 0,4 cm. Inv. št. A 1313.
8. Nesklenjen obroček iz okrogle žice, pr. 4,7, deb. 0,3 cm. Inv. št. A 1314.
9. Dletce oglatega preseka z odlomljenim vrhom, d. še 3, deb. 0,5 cm. Inv. št. A 1315.
10. Pentljast kos okrogle žice, d. še 3, deb. 0,3 cm. Inv. št. A 1316.
11. Kos igle brez koncev, na eni strani stanjšane, d. še 6,7, deb. do 0,3 cm. Inv. št. A 1317.
12. Svitek očalaste fibule z odlomljeno nogo in v sredini stanjšano žico, pr. 3,4, deb. do 0,25 cm. Inv. št. A 1318.
13. Svitek očalaste fibule z notranjim zaključkom in proti obrobju debelejšo žico, pr. 3,2, deb. do 0,25 cm. Inv. št. A 1319.
14. Svitek očalaste fibule z odlomljeno nogo in deformiranim obrobjem, pr. 1,8, deb. 0,15 cm. Inv. št. A 1320.
15. Trije kosci žice svitkov očalastih fibul, pr. do 4,4, deb. 0,25 cm. Inv. št. A 1321.
16. Kvadratni košček preluknjane pločevine, pr. 1,4 cm. Inv. št. A 1322.
17. Listasta britev brez držaja z grbo v sredini hrbta, d. 8,6, š. do 3,5 cm. Inv. št. A 1323.

Glavne značilnosti benediških najdb so torej v tem, da izvirajo iz gomil in ne iz planih grobov, da so tod gomile — kot drugod v halštatskem »tipu Wies« — najbrž tudi vsebovale le po en žgan pokop in da po očitnih žarnogrobiščnih oblikovnih vplivih bolj kot drugod v soseščini kažejo nadaljevanje iz poprejšnjega časa. To lahko izvira iz neposrednega stika dveh kulturnih obdobij, bodisi, da so se priseljenci iz obdravskih naselbin oprijeli v tem času nastopajočega novega pogrebnega kulta, bodisi, da so

novi priseljenci prevzeli in nadaljevali domačo žarnogrobiščno oblikovno tradicijo, kolikor je niso prinesli že s seboj.

Ta tradicija se pri keramiki kaže najočitneje v žari T. 2: 1, ki se po profilu in okrasju v ničemer bistveno ne razlikuje od podobnih posod v Mariboru Pobrežju in Rušah, torej v okviru »ruške skupine«, kjer pa takega tipa posod ni mogoče podrobneje opredeljevati. Ker se s sorodnimi elementi profila nadaljuje tudi v Ha C obdobju, npr. na Vačah in v severni Italiji (Este 2), gre torej za žarnogrobiščni tip žare, ki se je nadaljeval in prenehal v poznejšem obdobju.[27]

Žarnogrobiščno poreklo kaže tudi dvoročajni vrček T. 2: 8. Posode te vrste so znane iz žarnih grobišč v Rušah, Hajdini in Mariboru v nekaj primerih, medtem ko jih ostale žarnogrobiščne kulturne skupine na severu (Stillfried, Chotin, Vál) ne poznajo. Neznane so tudi z izjemo v amforo preoblikovane dvoročajne posode na Bledu po žarnih grobiščih ob Savi (Velika Gorica, Dobova, Ljubljana) in v severni Italiji.[28] Širše možnosti povezav pa se odpirajo na vzhodu in jugovzhodu, kjer se zvrsti teh posod pojavljajo na žarnih grobiščih v Dalju in Batini ob Donavi, v jugozahodni Madžarski (Lengyel, Makáralja, Vörösmart, Pécs) in v Bosni (Donja Dolina, Ripač, Mahrevići, Gradina na Rami, Osovo, Glasinac, Sanski most).[29] V širših okvirih iskanja porekla je ta tip posod preko Tesalije in ranoheladskih plasti v Grčiji do Troje zasledoval že H. Müller-Karpe, kar pa nas v tem slučaju ne zanima. Prav tako je ugotovil, da so te posode v Rušah mlajša (Ha B 3) oblika v »ruški skupini«.[30] V tej obravnavi je važno ugotoviti, da s koncem žarnih grobišč v Podravju ni prenehala, temveč je nekaj časa še obstajala v Ha C keramiki. Medtem ko v skupini Wies ob Solbi take posode niso znane, je bil benediški posodi docela enakovrsten primer odkrit na Rifniku, sličen v Bregu na Koroškem, po vmesni praznini pa spet v Beli krajini (Grm in Škrilje pri Podzemlju, Dragatuš), kjer je morebiti v zvezi z bosenskimi najdišči.[31] Benediški vrček stoji tako po svoji sorodnosti s podobnim na Hajdini in Rifniku prav na začetku Ha C obdobja.

[27] F. Starè, Vače, Arh. kat. Slov. 1, 1955, T. 85, 5; 97, 8; H. Müller-Karpe, Chronologie, T. 94, C 2. Ta tip žare presoja H. Müller-Karpe (prav tam, 214, sl. 51) v Podravju kot značilnost Ha B stopnje iz 9. stol., kar samo potrjuje njeno zasidranost v žarnogrobiščni kulturi.

[28] H. Müller-Karpe, Chronologie, T. 110, B 5; 113, A 4, D 2 (Ruše); 117, 27 (Hajdina); 120, 19, 25, 34 (Maribor). Ptujski grad — J. Korošec, Ptujski grad, 93, sl. 23, T. sl. 35. Bled — S. Gabrovec, Prazgodovinski Bled, 1960, 54, T. 11 : 1.

[29] Dalj — Corpus vasorum antiquorum (CVA) 1938, grupa 6 Cc, T. 13—14, 20. Batina — v Prirodoslovnem muzeju na Dunaju, inv. št. 37.750—37.752, 40.766—40.769 id. Lengyel — v muzeju v Szekszárdu; Makáralja, Vörosmart, Pécs — v muzeju v Pécs; Keszthely — v muzeju prav tam; vse po zapiskih F. Holsteja v Münchenu. Donja Dolina — WMBH 9, Sarajevo 1904, T. 19 : 1; 20 : 1—3; 21 : 21—22 id; Ripač — WMBH 5, 1897, T. 29; 12, 1912, T. 5 : 17; Mahrevići — WMBH 12, 1912, T. 9 : 9, 10, 12; Gradina na izviru Rame — WMBH 8, 1902, 55, sl. 26; Osovo — WMBH 6, 1899, 41, sl. 17; Glasinac — WMBH 3, 1895, 10, sl. 22; Sanski most — WMBH 6, 1899, 66, sl. 12; 79, sl. 62; 105, sl. 164.

[30] H. Müller-Karpe, Chronologie, 121, op. 2—3.

[31] Rifnik — F. Starè, AV 2, 1951 190, T. 7: 4; Breg — W. Modrijan, Carinthia I, 147, 1957, 11, sl. 5/2, 6/1; A. Müllner, Typische Formen (1900) T. 15, 3, 5 za Grm pri Podzemlju. Najdbe od tam ter iz Škrilj in Dragatuša so v Prirodoslovnem muzeju na Dunaju, inv. št. 64.468, 64.602.

Skodela T. 2: 9 je že zasidrana v tipiki žarnogrobiščne keramike v Mariboru, v sorodnih oblikah, deloma z navzgor iztegnjenim ročajem, kakršni se pojavljajo tudi na Bledu, pa je znana z Brega, Leobna, Brezij na Dolenjskem, Dragatuša, Mosta na Soči (Sv. Lucije) in Este.[32] Tudi obe skodelici na nogi T. 2: 6, 7 imata svoje vzore v »ruški skupini« v Rušah, Hajdini in Mariboru,[33] od katerih pa se že očitno ločita po oblem trupu skodele iz izvihanim podnožju noge. Bogat okras cikcakastih pasov in mrežastih vzorcev se zdi posamična posebnost izdelovalca. Skodele na nogi so sicer znane tudi iz Dalja in Batine, kjer so morebiti deloma že mlajše kot različne zvrsti tega tipa v Wiesu, Bregu, Legnu, Treščerovcu, Kobaridu, Este itd. S tem pa je njihova časovna opredelitev že nakazana.[34]

Obliko, ki je v »ruški skupini« redka in po H. Müller-Karpeju naknadno sprejeta, predstavljajo lonci T. 2: 2—4. Med njimi je lonec s široko odprtino T. 2: 2 po tektonski razdelitvi profilnih delov in žlebičastem okrasju še čisto žarnogrobiščne oblike, kakršna se v majhnih različicah pojavlja v Rušah in Mariboru.[35] Tudi ta tip posode se je sicer le poredko podedoval v Ha C obdobje, kot bi lahko sklepali po nekaj sorodnih primerih iz Vač, Leobna in lonca z že ovalno zoženim vratom iz Brega, ki predstavlja že čisto halštatsko obliko.[36] Po profilu sorodni tip T. 2: 3 z oblo razkrojenim koničnim vratom in navpičnimi rebri na obodu pa ima nasprotno samo še žarnogrobiščne prvine, deloma v obliki, s katero je sličen profilom vrčev, deloma z rebri, ki se v »ruški skupini« že posamič pojavljajo v Rušah.[37] Prav rebra pomenijo tam začetek, pri tej posodi pa nadaljevanje v halštatsko dobo in so v številnih primerih znana od Velemszentvida, Dalja, Donje Doline, Wiesa, Vač in Kobarida do Este.[38] Tretjo zvrst predstavlja bikoničen lonec T. 2: 4, ki se je že skoro docela

[32] Bled — S. Gabrovec, Bled, 54 ss., T. 8, 1; 11, 2; 16, 1; Breg — W. Modrijan, Carinthia I, 147, 1957, 26, sl. 14, 6, 10; Leoben — Hinterberg — W. Modrijan, Schild von Steier 6, 1956, 21, 33, sl. 14, 29 (rani Ha C); Brezje — K. Kromer, Brezje, Arh. kat. Slov. 2, 1959, 19, T. 14, 6; Dragatuš — V Prirodoslovnem muzeju na Dunaju; Most na Soči — v Mestnem muzeju v Trstu; Este — H. Müller-Karpe, Chronologie, T. 91—101.

[33] H. Müller-Karpe, prav tam, T. 109, E 2 (Ruše); 116, 52 (Hajdina); 120, 36, 44 (Maribor).

[34] Dalj — CVA, grupa 6 Cc, T. 22 : 1, 2; 32 : 4, 5; 33 : 8; Batina — v Prirodoslovnem muzeju na Dunaju, inv. št. 37.785—37.786; 38.086, 40.762; Wies — R. Pittioni, Urgeschichte, 608, sl. 430; 613, sl. 433; Legen — v Joanneumu v Grazu, inv. št. 15.263; Breg — W. Modrijan, Carinthia I, 147, 1957, 26, sl. 1; Treščerovac — v Arheološkem muzeju v Zagrebu; Kobarid — v Mestnem muzeju v Trstu; Este — H. Müller-Karpe, Chronologie, T. 91—101. Zanimivo je, da na Rifniku in Vačah posod tega tipa bržkone ni.

[35] H. Müller-Karpe, Chronologie, T. 110, F, grob 84; 113, B 2; 115, C 2 (Ruše); 121, 10, 17 (Maribor).

[36] Vače — F. Starè, Vače, T. 86: 23; 87: 1, 3; Leoben — Hinterberg — W. Modrijan, Schild von Steier 6, 1956, 26, 30, sl. 13, 16.646 (razvita stopnja Ha C). Prim. tudi sl. 21, 16.645 in 16.642 kot že razvite Ha C oblike.

[37] H. Müller-Karpe, Chronologie, T. 113, B 2; S. Pahič, Razprave SAZU 4/3, T. 10 : 2; 22, 1.

[38] Velemszentvid — K. Miske, Die prähistorische Ansiedlung von Velem St. Vid, Wien 1908, T. 63; Dalj — CVA, grupa 6 Cc, T. 7 : 1; Donja Dolina — WMBH 9, 1904, T. 44 : 3; 61 : 16; Wies — R. Pittioni, Urgeschichte, 606, sl. 428; Vače — F. Starè Vače, T. 87 : 1—4; 88, 7; Kobarid — Mestni muzej v Trstu; Este — H. Müller-Karpe, Chronologie, T. 91, A 11; 92, A 14; 93, A 11; 101, B 39; 102, 31.

odmaknil od tipov žarnogrobiščne keramike. Z izjemo ene posode brez znanega najdišča se v »ruški skupini« pravzaprav ne pojavlja več. Enak lonec z vrezanimi črtami na gornjem delu oboda je znan iz žarnih grobov na Savinskem pri Ptujski gori, drugi slični pa iz gomil na Legnu in v Šentjanžu pri Rečici.[39] Podobni lonci se pojavljajo tudi med halštatsko keramiko v Velemszentvidu, deloma z iztegnjenim trupom pa tudi na Bledu in Vačah.[40] Podobna oblika lonca z bolj obilnim trupom je znana z Brega na Koroškem, vendar že bolj ustreza loncem z robom v obliki ovratnika, ki so v »ruški skupini« posamič znani v Radvanju in Mariboru, sicer pa na Legnu in Vačah ter po H. Müller-Karpeju v zvezi s tipično keramiko južnonemškega halštata tudi ob Donavi do Statzendorfa.[41] Ta tip posod, ki sicer med tu obravnavano benediško keramiko ni zastopan, potrjuje hkrati z ostalimi posodami te vrste prehodni značaj tega najdišča. Med njimi bi smeli v bikoničnih loncih videti nekakega tipičnega predstavnika razmeroma skromnega ranega halštatskega Ha C obdobja v Podravju.

Opisane kovinske predmete lahko upoštevamo samo pogojno glede na to, da je njihovo poreklo iz Benedikta dvomljivo, oziroma neznano. Že na prvi pogled gre za tipične žarnogrobiščne najdbe, ki bi po trajanju lahko sodile do konca Ha B obdobja, z ozirom na krajevne prilike pa morebiti še nekoliko dalje. Vendar je to v danem primeru le izsiljena domneva na zelo negotovi podlagi. Fragmentirano britev je F. Starè (T. 2: 6) v zvezi s podobnimi najdbami časovno opredelil v Ha B 2 približno na začetek 10. stoletja.[42] Ker tudi pri upoštevanju krajevne dolgotrajnosti ni mogla doseči 8. stoletja, bi to le poudarjalo neverjetnost benediškega porekla kovinskih najdb, ali pa bi v nasprotnem primeru pri opredeljevanju gomilnih grobov okrog Benedikta ustvarilo nove, za sedaj nerešljive nejasnosti.

V nasprotju s Hardekom, kjer imamo v žganih grobovih v gomilah že halštatsko žaro H C stopnje, a tudi tipično žarnogrobiščno skodelico z ročajem, ki se sicer v sosednjih halštatskih kulturnih skupinah skoro ne pojavlja več, so najdbe iz gomil v benediški okolici — prav tako brez slehernih grobnih podatkov — pretežne zasidrane še v iztekajoči Ha B stopnji. Že glede na malo skodelico na Hardeku je Schmidova datacija gomil v 5. stoletje očitno prenizka. Vendar pa bi glede na žaro kljub popravkom navzgor komaj dosegla konec žarnogrobiščne naselbine v Ormožu, ki je prenehala njverjetneje okrog leta 700.[43] Benediška keramika po vsej verjetnosti po svojem tipološkem poreklu izhaja iz pozne Ha B (po H. Müller-Karpeju Ha B 3 stopnje) 8. stoletja in ponazarja na tem docela osamljenem najdišču sredi Slovenskih goric prehod v Ha C stopnjo 7. stoletja. Ker

[39] H. Müller-Karpe, Chronologie, T. 122: 14 (neznano), 32 (Savinsko); Legen — v Joaneju v Gradcu, inv. št. 15.216; Šentjanž — Mestni muzej v Celju.

[40] Velemszentvid — K. Miske, Velem St. Vid, T. 63; Bled — S. Gabrovec, Bled, T. 25 : 5; 27, 1; Vače — F. Starè, Vače, T. 87 : 9 — 12.

[41] H. Müller-Karpe, Chronologie, T. 121: 8 (Maribor); 116: 43 (Radvanje); Vače — F. Starè, Vače, T. 87: 17; Legen — v Joaneju v Gradcu, inv. št. 15.217; Breg — W. Modrijan, Carinthia I, 147, 1957, 19, sl. 9 A in Schild von Steier 6, 1956, 34, sl. 22 A.

[42] F. Starè, AV 8, 1957, 219, T. 2 : 6, pril. 1.

[43] B. Perc, Ptujski zbornik 2, 1962, 210 in AV 13—14, 1962—1963, 379 stavlja ormoško naselbino gotovo nekoliko preozko v 9. in 8. stol.

med njo ni sicer značilnih »baročno« razvitih posod poznejše stopnje in sploh — kot na Rifniku ali Vačah — nadaljnjega razvoja, je usoda ilirske naselitve na tem področju neznana.

Gornja Radgona

Prazgodovinska naselitev Gornje Radgone je bila podrobneje ugotovljena šele v zadnjih letih. Poleg posplošenih navedb o »neolitskih najdbah okoli Radgone« pri piscih zgodovinskih pregledov ni bilo znanih drugih najdb, ali pa so bile spregledane.[44] Ker je bilo področje obeh Radgon do nastanka Jugoslavije pri opisovanju starin obravnavamo enotno, je včasih v podrobnem tudi težko ločiti natančno poreklo tega ali onega predmeta. Vendar pa je ostala najdba zaloge bronastih predmetov iz Hercegovščaka v domačem slovstvu docela neopažena, tem bolj, ker je — shranjene v Joaneju v Gradcu — ni omenjal niti avstrijski strokovni tisk.[45] To velja tudi za najdbo ostankov kultnega vožička in drugih predmetov iz groba bojevnika v gomili pri gornjeradgonski opekarni, ki je bila zato do najnovejšega časa v skromnih omembah tujih avtorjev presojana kot avstrijska najdba.[46] Ker so bili ti predmeti časovno in kulturno v splošnem že opredeljeni, za nedvomno koristno podrobnejšo obravnavo pa bi bil potreben poglobljen študij, naj bosta na tem mestu pojasnjeni predvsem poreklo najdbe in njen topografski pomen (sl. 4).

Prvi zapisek o najdbi iz gornjeradgonske gomile je leta 1844 objavil A. Muchar: »Niže od mesta na desnem bregu Mure pri mestni opekarni je bila taka gomila odkopana leta 1830, pri čemer so bili odkriti številni predmeti iz brona in železa, meči, bodala, osti kopij, členki verig, razbitine oklepov, kolesca in podobno, ki so sedaj v gradu Freispurg nad Radgono.«[47]

Ta podatek je Muchar gotovo sprejel iz krajevnih virov, najverjetneje od najditeljev ali pa od lastnika predmetov na radgonskem gradu. Drug zapisek je sedem let pozneje v poročilu graškemu zgodovinskemu društvu pri opisovanju gomil okrog Gornje Radgone podal dekan P. Dajnko:

»Pred Radgono, pri mestni opekarni, kjer se ločita poti v Ljutomer in Ptuj, je prav tako več takih gomil. Tudi od teh sta jih nekaj preiskala dekan Maul in dr. Onderka in našla poleg oglenine in razbitih žar tudi različne predmete iz brona in železa, meče, bodala, osti kopij, členke verig, razbitine oklepov, dvoje kolesc nekega malika in druge podobne reči.[48]

Čeprav je poročevalec del teh podatkov očitno prepisal iz kronik ali Mucharja, dokazujejo ostale navedbe v istem poročilu, da je podatke zbiral v kraju samem in so — v celoti vzeto — tudi najnatančnejši vir o gornjeradgonskih starinah sploh.[49] Kljub temu pa so podatki nepopolni in deloma

[44] Prim.: F. Kovačič, Slov. Štajerska, 2; —, Ljutomer, 2; F. Maučec, Novine 13. 3. 1932, št. 11; KLDB, 380; J. Šašel, Kronika 3, 1955, 43.

[45] Poleg poročil o pridobitvah najdb v JJ 71 za 1882, 22 s. in za 1883, 13, 17 je W. Schmid, ZhVSt 36, 1945, 137, 150 omenil posamezne predmete. R. Pittioni, Urgeschichte, 471 jo z drugimi najdišči vred le našteva.

[46] Nazadnje R. Pittioni, Urgeschichte, 538, karta 11; 604.

[47] A. Muchar, Geschichte des Herzogthums Steiermark 1 (1844), 419.

[48] Rokopis št. 781 (1851) v Štaj. dež. arhivu v Gradcu.

[49] Morebitni zapiski v župni kroniki v avstrijski Radgoni, odkoder bi mogli biti prepisani podatki, mi niso znani.

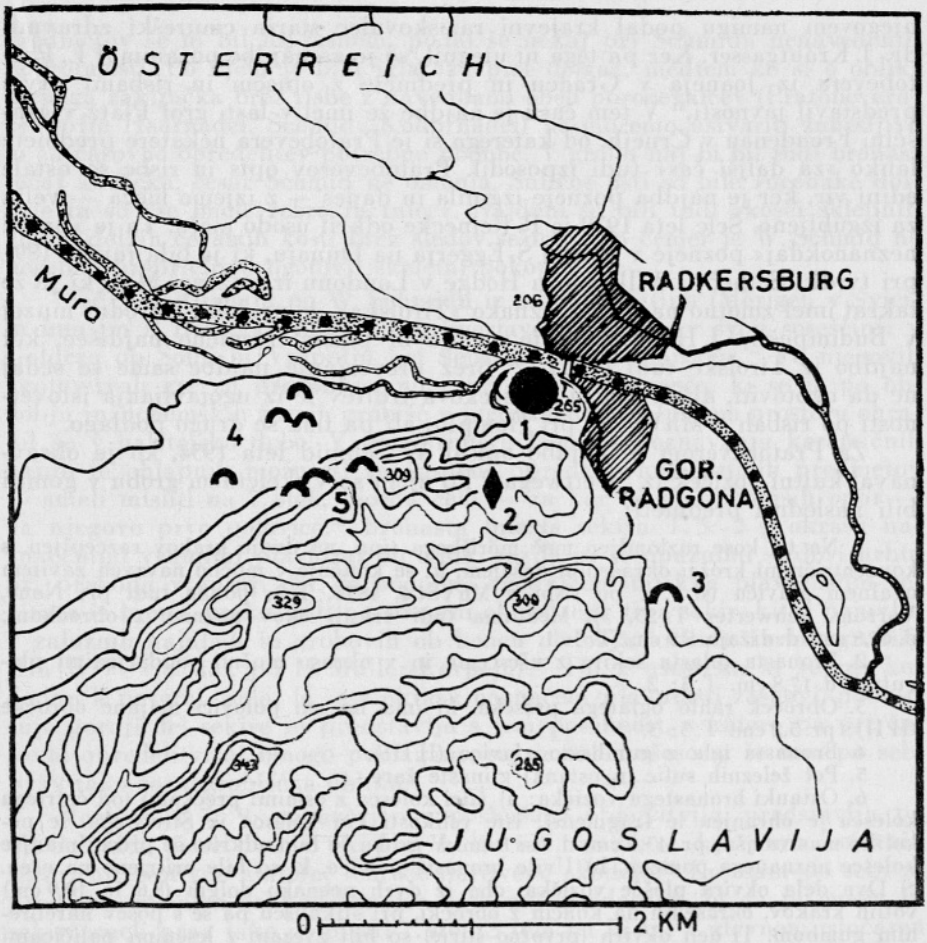

Sl. 4. Arheološka najdišča pri Gornji Radgoni: 1. prazgodovinska naselbina na radgonskem gradcu, 2. najdba zaloge bronastih predmetov nekje na Hercegovščaku, 3. gomila s knežjim grobom pri opekarni, 4. velike gomile v Podgradu, 5. antične gomile na severnem vznožju Hercegovščaka

Abb. 4. Archäologische Fundstätten bei Gornja Radgona: 1. Urgeschichtliche Ansiedlung auf dem Burghügel von Radgona, 2. Fund einer Niederlage von Bronzegegenständen auf dem Hercegovščak, 3. Grabhügel mit Fürstengrab bei der Ziegelei, 4. Große Hügelgräber in Podgrad, 5. Antike Hügelgräber am Nordfuß des Hercegovščak

celo nezanesljivi pri posplošenem naštevanju najdb in ker manjkajo predvsem opisi grobnih okoliščin.[50]

Leta 1852 je najdbo ponovno omenil M. Robič, ko je opisoval kultni voziček in druge najdbe iz Strettwega. Podrobnejše poročilo naj bi po

[50] Enako navajanje najdb v možini, ki bi bile že v enem kosu redkost (Na primer: oklepi, čelade), se v navedenem poročilu namreč ponavlja pri več najdiščih.

njegovem namigu podal krajevni raziskovalec starin cmureški zdravnik dr. J. Krautgasser. Ker pa tega ni utegnil, se je za najdbe pozanimal E. Pratobevera iz Joaneja v Gradcu in predmete z opisom in risbami prvič predstavil javnosti.[51] V tem času je najdbe že imel v lasti grof Platz v graščini Freudenau v Črncih, od katerega si je Pratobevera nekatere predmete lahko »za daljši čas« tudi izposodil. Pratobeverov opis in risbe so ostale edini vir, ker je najdba pozneje izginila in danes — z izjemo meča — velja za izgubljeno. Šele leta 1939 je P. Reinecke odkril usodo meča. Ta je »prišel neznanokdaj« pozneje v zbirko S. Eggerja na Dunaju, ki je bila junija 1891 pri tvrdki Sotheby, Wilkison in Hodge v Londonu izdražena. Meč, ki je že takrat imel zmotno najdiščno oznako »Tirolska«, je pridobil Narodni muzej v Budimpešti; J. Hampel ga je, ne da bi poznal resnično najdišče, kot najdbo iz Tirolske tudi objavil.[52] Brez preverjanja najdbe same se sedaj ne da ugotoviti, ali izvira ta Reineckova trditev le iz ugotavljanja istovetnosti po risbah v MhVSt in pri Hamplu, ali pa ima še drugo podlago.

Za Pratobeverom je najdbo opisal W. Schmid leta 1934, ko je obravnaval kultni voziček iz Strettwega.[53] Po njem so v skeletnem grobu v gomili bili naslednji predmeti:

1. Na tri kose razlomljen meč moriškega tipa, na dvoje krakov razcepljen, s koncentričnimi krožci okrašenim držajem, ki se končuje v močno navzven zavitem ovalnem glaviču (sl. 7, 1 po risbi v MhVSt 4, 1853, T. 2; podan tudi pri Naue, Vorröm. Schwerter T. 23, 3). Meč ima tudi vrhnji okov nožnice z obročkom; d. 65,8 cm, d. držaja 8,9 cm. T. 3: 1.
2. Bronasta tulasta sekira z ušescema in v okrasu močno poudarjenimi plavutmi, d. 17,8 cm. T. 3: 2.
3. Obroček rahlo oglatega preseka, ki ima na eni polovici majhne obročke (H II); pr. 5,2 cm. T. 3: 3.
4. Bronasta igla z gumbasto glavico (H III).
5. Pet železnih sulic in ostanki glinaste žare.
6. Ostanki bronastega vozička: a) štiri kolesca z osmimi prečkami (od četrtega kolesca je ohranjen le fragment); iste velikosti kot kolesca iz Stretwega, le nekoliko masivnejša; pr. 13,8 cm, d. osi 8 cm. V grobu je bilo odkrito še precej manjše kolesce neznanega pomena. b) Uvite bronaste palčice, ki so bile pritrjene na oseh. c) Dva dela okvira plošče vozička, oba iz dveh neenako dolgih (8,6 in 10,9 cm) votlih krakov, okrašenih na koncih z obročki, pri stikališču pa še s poševnarebrenim gumbom. Ti deli okvira (prvotno štirje) so bili zvezani z lesenimi paličicami (ostanki še ohranjeni) in pritrjeni s klinčki. d) S sedmimi konicami opremljen obroček, ki je imel votel tulec za leseno palico; najbrž oje pri vozičku; d. 15,8 cm. e) 11,9 cm široko skodelo iz močnejše bronaste pločevine, ki je imela prevrtan nažlebljen nastavek, s katerim je bila na leseni paličici pričvrščena na (leseno) ploščo vozička. Spodnji rob daritvene skodele je imel enajst koničnih konic; te naj bi pomenile enajstmesečno leto. T. 3: 4—8. Iz ostankov je arhitekt M. Prangl v primerjavi z vozičkom iz Brega poskusil izdelati približno rekonstrukcijo radgonskega vozička. T. 3: 9.

Opis in mere je W. Schmid povzel iz Pratobeverovega poročila in risb, medtem ko je obnovo vozička sam naročil pri imenovanem arhitektu. Dodatno k objavljenemu opisu, je E. Pratobevera, ki si o pomenu nekaterih

[51] M. Robitsch, MhVSt 3, 1852, 77 s.; E. Pratobevera, MhVSt 4, 1853, 235 ss., T. 2, sl. 1—7.

[52] P. Reinecke, Germania 23, 1939, 20s., sl. 2; v op. 3—4 sta navedena tudi prodajni katalog in J. Hampel, A. Bronzkor emlékei Magyarhonban 2, 1892, T. 181: 14 a—c.

[53] W. Schmid, Der Kultwagen von Strettweg (Führer zur Urgeschichte 12), 1934, 37, op. 19.

predmetov še ni bil na jasnem, podal še nekaj pri Schmidu nenavedenih podrobnosti. Po njem je bila igla »za prst dolga«, medtem ko si o obliki njenega zaključka brez risbe z navedbami obeh poročevalcev (Pratobevera: geköpfte Haarnadel, Schmid: Knopfnadel) ne moremo ustvariti zanesljive in za časovno opredelitev potrebne podobe. V grobu naj bi bil tudi bronast ročaj kotlička, česar Schmid ne omenja. Sulične osti so bile »neenake dolžine in so vse imele rebro in tulce«. Najdeni so bili tudi »kosci sklepnih glavic dolgih cevastih kosti brez sledov sežiga«, po čemer je W. Schmid ne posebno prepričljivo ugotovil skeletni pokop.[54]

Meč T. 3: 1 izhaja po W. Schmidu iz moriškega tipa (Mörigen v Švici) in ima po P. Reinecku najbližje primerjave predvsem v svoji soseščini: v Goldesu ob Solbi in Vrhpolju pri Šentvidu na Dolenjskem.[55] Po njegovih ugotovitvah gre za preoblikovano zvrst moriškega meča, ki se je po obdobju južnonemških žarnih grobišč v jugovzhodnem alpskem prostoru ohranil še v halštatsko dobo. V tem primeru bi ob nepoznavanju keramičnih najdb in ohlapnih možnosti za časovno opredeljevanje ostalih predmetov — smeli misliti na 7. stol., morda celo — za kar ni podrobnejših opor — na njegovo prvo polovico.[56] Bronasta tulasta sekira T. 3: 2 v okrasu naznačenimi vrhnjimi plavutmi po obliki rezila in še opaznimi sledovi hrbta pri prehodu v gornji del, je podobna zgodnjehalštatskim plavutastim sekiram iz brona, preko njih pa prvotni obliki tega tipa sekir, ki se pojavlja v založnih najdbah in grobovih ob koncu obdobja kulture žarnih grobišč (Ha B 3 — 8. stol. po H. Müller-Karpeju).[57] Tul z ušescem, ki se zdi kot dodan k prvotni, sedaj le še v okrasu naznačeni plavutasti zasnovi, podaljšuje gornji del sekire in predstavlja s tem posebnost, s katero pa pri časovni opredelitvi ni mnogo pomagano, saj je tul z ušescem že sam po sebi prav tako žarnogrobiščna oblika.

Voziček T. 3: 9, ponazorjen s poskušeno obnovitvijo, predstavlja po W. Schmidu posebnost v skupini kulturnih vozičkov, ker nima votivnih figur, niti votivne amfore, temveč daritveno skodelo.[58] Ker sam po sebi ni predmet, značilen za podrobnejšo časovno opredelitev, bi ga po meču in sekiri smeli prav tako pripisati 7. stol. S tem pa bi bil v glavnem istočasen vozičku iz Strettwega, ki ga presojajo v čas pred 600, torej najzgodneje v sredino 7. stoletja.[59] Bolj kot tipološka razlika je s tem zanimiva sočasnost,

[54] E. Pratobevera, MhVSt 4, 1853, 238.

[55] P. Reinecke, Germania 23, 1939, 18 ss. (Vrhpolje), 21 (Goldes).

[56] R. Ložar, GMDS 18, 1937, 80, 84 je pri obravnavanju meča T. 3, 5 izhajal iz napačnih podlag in ga zgrešeno presodil kot arheotenski predmet, to je z »znaki protolatenskih form« v najmlajšo halštatsko stopnjo. Ker sodi vrhpoljski grob v 7. stol. (S. Gabrovec, Situla 1, 1960, 50 s.), pri Reinecku navedene tipološke razlike pa govore za višjo starost gornjeradgonskega meča, bi to le potrjevalo izraženo mnenje.

[57] A. Müllner, Typische Formen, T. 11 : 1; F. Starè, Prazgodovinske Vače, 1954, 32; K. Kromer, Das Gräberfeld von Hallstatt, 1959, 26, T. 5, 6. Za podatke o žarnogrobiščnem poreklu prim. H. Müller-Karpe, Schild von Steier 3, 1955, 28. Slična sekira je bila najdena tudi v Ormožu: B. Perc, Ptujski zbornik 2, 208, sl.

[58] W. Schmid, Strettweg, 26.

[59] W. Modrijan, Aus der Vor — und Frühgeschichte der Steiermark, v Die Steiermark, 1956, 87 omenja, da je bil strettweški voziček položen v grob šele okrog leta 500, to ugotovitev pa pozneje (Das Aichfeld, Judenburger Museumsschriften 3, 1962, 20) dopolnjuje: grob v gomili je nastal v zadnjih desetletjih pred 500, voziček

saj opredeljuje radgonski voziček že kar blizu začetka halštatske dobe, od sorodnega svinčenega vozička iz Brega pa bi naj se ločil tudi po pomenu.[60]

V topografskem pogledu je najdba groba bojevnika važna zlasti za vrednotenje naseljenosti gornjeradgonskega kraja. Odkar so bili na grajskem griču ugotovljeni sledovi naselbine iz žarnogrobiščne dobe, ni izključeno, da je ta naselitev na istem mestu trajala še dalje in da se je pri tem žarnogrobiščna kultura preoblikovala v halštatsko.[61] Za obdobje žarnih grobišč (Ha B) sodijo doslej znane najdbe ob Dravi do Ruš in ob Muri do Judendorfa nedvomno v isto zaključeno kulturo, tako imenovano »ruško skupino«. Še pred koncem žarnih grobišč pa se je v jugovzhodnih Alpah že pričela oblikovati halštatska kultura (poznejših Norikov?), v kateri se pojavijo poglavarji kot družbeno pomembne osebnosti (grobovi bojevnikov v Gleinstättnu pri Wiesu, Kleinkleinu, Beljaku, Podzemlju).[62] V 8. stoletju imamo torej vzporeden razvoj najmlajše stopnje žarnih grobišč na eni in prvih gomilnih grobov na drugi strani. To dejstvo je tem bolj zanimivo, ker se nobena doslej znanih žarnogrobiščnih postojank na tem prostoru po doslej znanih najdbah ne nadaljuje v razvito halštatsko dobo, pač pa se na nekaterih mlajših najdiščih pojavljajo predmeti, ki so znani še iz Ha B stopnje.[63] Najbližje obojemu sta področji Ha B naselbine v Ormožu in Ha C gomil na Hardeku ter najdbe v Gornji Radgoni. Toda za gomilo na Hardeku trenutno ni mogoče dokazati grobnih celot po ohranjenih najdbah, naselbina v Gornji Radgoni pa še ni preiskana, kolikor je zaradi srednjeveške gradnje sploh še ohranjena.[64] Njen pomen je poleg tega važen tudi zaradi lege pri prehodu čez Muro, ki je precej podobna Ptujskemu gradu nad Dravo. Izbiranje ugodnih točk ob vodah je bilo lastno že žarnogrobiščnim naseljencem kot kažejo njihove naselbine v Ormožu, Ptujskem gradu in Križevcih. Če je »jantarska pot« ob vzhodnih Alpah peljala preko Slovenskih goric, potem si jo vsekakor moramo zamišljati na črti Radgona — Ptuj kot najkrajši in najugodnejši zvezi med obema rekama.[65] Večje število gomil na zahodni in vzhodni strani Gornje

pa je očitno več kot sto let starejši. S tem pa smo že sredi 7. stoletja, torej nekako v času prvih halštatskih gomil pri Flavii Solvi, kjer je bilo v eni izmed njih ugotovljeno glinasto kolesce podobnega predmeta (W. Schmid, Flavia Solva, 1917, 5).

[60] R. Pittioni, Urgeschichte, 632.

[61] Dosedanje najdbe vsekakor ne nudijo prepričljive razmejitve v nobeni smeri. Prim. S. P(ahič), Varstvo spomenikov 8, 1962, 192 s., Pomurski vestnik 15, 21. 3. 1963, št. 11, 8, ter Varstvo spomenikov 9, 1963, 134 ss.

[62] H. Müller-Karpe, Carinthia I, 143, 1953, 171 ss.

[63] Doslej je bila le na Ha A—B naselbini na Brinjevi gori pri Zrečah izpričana tudi že Ha C stopnja (čolničaste in odebeljene ločne fibule, železni halštatski nož, plastična oprema keramike itd.), vendar tam na prim. ni bilo ločnih in »vaških« vozlastih fibul, ki pomenijo konec žarnega grobišča v Rušah in začetke naselbin na Vačah in v Wiesu.

[64] Doslej so bile leta 1962 izkopane le manjše sonde na južnem pobočju, ki so dale le keramično gradivo (v muzeju v Soboti). Prim. Varstvo spomenikov 9, 1963, 134 ss.

[65] V sistemu dolin in grebenov, ki so v Slovenskih goricah po smeri rečic in potokov vzporedno usmerjene od severozahoda proti jugovzhodu, bi bila naravna pota prodiranja naseljencev ob vodah ravno v obratni smeri, dočim so prečne poti večinoma izpostavljene nenehnemu premagovanju gričevnatih hrbtov. Le smer Ptuj—Radgona preko Benedikta se lahko temu skoro docela izogne in izkorišča

Radgone, med katerimi iz ohranjenih zapiskov ni mogoče razločevati ilirskih od antičnih, skupno z založno najdbo na Hercegovščaku le potrjuje pomen na tem predelu do Mure segajočega gričevja. Tok reke je v tem obdobju neznan, saj se je reka selila na tod 1,5 km širokem pasu ter se prazgodovinske in antične najdbe na levem bregu Mure pojavljajo šele na neogroženih suhih tleh pri Hummersdorfu in Žetincih.[66]

Pokop bojevnika, predstavnika rodovskega plemstva v Gornji Radgoni se tipološko veže s časovno približno vzporednimi knežjimi grobovi ob Solbi in na Dolenjskem (npr. Vrhpolje, Novo mesto), ki so po S. Gabrovcu »karakterizirani z obrambnim orožjem« in sodijo v 7. stoletje. V tem smislu prištevajo avstrijski avtorji gornjeradgonske najdbe k »tipu Wies«, kar geografsko gledano ni brez logike.[67] Značaj najdb v celoti pa ne glede na voziček vzbuja vtis, da je gornjeradgonski grob le nekoliko starejši in blizu skupini bojevniških grobov z antenskim mečem. Žarnogrobiščna tradicija meča in sekire ter Ha B naselbina v istem kraju vsekakor govorita za to. Od dolenjskih primerov in najdišč ob Solbi se razlikuje tudi po tem, da imajo tam knežji grobovi 7. stoletja širše družbeno-sociološko ozadje, medtem ko se tod pojavlja kot osamljena najdba. Poleg osredotočene naselitve večjih skupin rodov ob sedežu kneza in številnih grobov v vsaki izmed velikih gomil na Dolenjskem ter podobne naselitve s posamičnimi grobovi v velikem številu manjših gomil ob Solbi kaže najdba iz Gornje Radgone drug tip naselitve izven središč — posamičen zaselek, kot je to pravilo na področjih severno od Alp.[68] Ker ugotovitve večjega središča ob dosedanjih redkih najdbah v radgonskem kraju ni pričakovati, izhaja pomen halštatskega naselja z rodovskim poglavarjem morebiti v veliki meri prav iz pomena kraja.

Raziskovanje naselbinskih ostankov v Gornji Radgoni bi prispevalo k proučevanju te problematike predvsem ugotovitev, ali se je žarnogrobiščna naselbina nadaljevala v 7. stoletja in s tem prelevila v halštatsko, ali pa je prenehala skupno z Ormožem (in Križevci?) že na pričetku tega

obrobje doline Pesnice in Drvanje do Benedikta. Čeprav cestnih sledov ni znanih, pa kažejo številne antične najdbe zlasti okrog Benedikta, da je bilo področje gosteje naseljeno ter na prometnem kraju. Gledano s tega vidika ima krajša itinerarska trasa za Savarijo preko postaje »ad vicesimum« (ki jo je že A. Muchar skušal lokalizirati pri Gornji Radgoni) po tej črti več verjetnosti kot srednjeveški potek ceste med Radgono in Ptujem preko Kokolanjščaka ali Cerkvenjaka ali kot domnevana trasa Cezanjevec k Veržeju in Ivancem v Prekmurju. Od obeh savarijskih itinerarskih poti se je tako krajša verjetno držala prazgodovinske tradicije, druga preko Ormoža in Lendave pa je bila s svojim kolenom nad Središčem najbrž že izraz rimske kolonizacije, ki se je ne glede na prejšnje stanje ravnala že po svojih lastnih ciljih.

[66] F. Kovačič (ČZN 15, 1919, 83) domneva, da je še v ranem srednjem veku tekla Mura severno od mestne naselbine pod gradom, kar bi se ujemalo z dejstvom, da je bila srednjeveška Radgona zgrajena na otoku in je bila severna struga reke »leta 1700 še širok rokav«. Prim. H. Pirchegger, Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülten, Städte und Märkte, München 1962, 33 ss. s tlorisom Radgone iz leta 1657, ki to stanje razločno ponazarja. Vsekakor oba mestna dela v tem stanju ne kažeta več nobene neposredne povezave in ima Pircheggerjeva podmena o Otokarjevi prestavitvi prvotne naselbine pod gradom na otok svojo logiko. Koristno bi bilo le ugotoviti starost današnje južne struge.

[67] R. Pittioni, Urgeschichte, kot v op. 34.

[68] G. Kossack, Südbayern während der Hallstattzeit, 1959, 124.

časa. To bi pojasnilo tudi vprašanje, ali je grajski grič v železni dobi obdržal svoj pomen, ali pa je bil kljub svoji ugodni legi opuščen kot se to zdi tudi na Ptujskem gradu.[69] V zadnjem primeru bi bilo treba iskati halštatsko naselje s sedežem poglavarja drugod, gotovo pa v neposredni bližini med Hercegovščakom in Muro.[70]

Po najdbah iz 8. in 7. stoletja, ki v obravnavanih primerih ponazarjajo prehod Ha B oblik halštatsko Ha C tvornost brez njenega razcveta v poznejšem času, se nam kaže v Slovenskih goricah praznina, saj tudi v Gornji Radgoni do antike ni drugih najdb. V tem času se na obrobju Pohorja izoblikujejo prva gradišča, med katerimi je Poštela najpomembnejša.[71] V Slovenskih goricah so podobna gradišča znana le na obrobjih, kjer so deloma verjetno starejša (Strjanci, Sodinci), deloma pa še nepreiskana (Krčevina pri Ptuju).[72] Le na enem izmed njih — pri Šentilju nad Muro — so začetna izkopavanja dala prve podatke o poznohalštatski (latenski) dobi v teh krajih. Vmesno razdobje ilirskega razcveta, kot se kaže iz najdišč ob Solbi in na Dolenjskem, nekako med leti 600 in 400, torej do prvih keltskih vplivov ob Dravi in Muri, nima najdb in vzbuja vtis, da so Slovenske gorice v tem času bile če že ne prazne, pa vsaj zelo borno naseljene.[73]

Gradišče pri Novinah nad Šentiljem

Odkritje gradišča leta 1934 in njegovo lego je doslej najpodrobneje opisal F. Baš.[74] Gotovo je odljudnost tega gozdnega področja na strmih grebenih ob Muri vzrok, da se najdišče ni bolj zakoreninilo v ljudski tradiciji, saj poleg precej šibko zasidranega izročila o »železnih vratih« na slovenski strani ni izročil niti značilnih poimenovanj pri sosednjem prebivalstvu v Špilju.[75] Obsežen graščinski (ceršaški) gozd je že zaradi terenskih oblik grebenov ostal do današnjih dni odmaknjen od naselij, tem bolj ker je prvotno razmejitev dveh graščinskih posesti pozneje zamenjala državna meja. Zato sta se oba dosedanja raziskovalca — F. Baš in W. Schmid — pri poimenovanju gradišča morala poslužiti manj posrečenih izrazov, ki sta pravzaprav prenešena iz soseščine. Tako je F. Baš uporabil naziv zaselka na grebenu južno od gradišča — Novine, medtem ko je

[69] Tudi od srednjeveških gradenj močno preoblikovanem grajskem griču v Ptuju je to lahko le navidezen pojav.

[70] Zato bi govorile tiste najdbe s Hercegovščaka, ki imajo halštatski značaj, na prim. rožičkasti okrasi grafitiranih posod (v Joaneju, inv. št. 566, 4598).

[71] W. Schmid, Die Ringwälle 1, 232 ss. Dokler analiza najdb v muzejih v Mariboru in Gradcu ne bo izdelana, je to najizčrpnejša objava o Pošteli.

[72] Ta najdišča so bila izmerjena in sondirana šele v zadnjem času (S. Pahič, VS 9, 1965, 171 ss.). Na splošno jih omenjajo: F. Baš, Festschrift für Rudolf Egger 1, 1952, 328; B. Saria, Südost-Forschungen 15, 1956, 41 ss.; W. Modrijan, Beiträge Österreichs, 69.

[73] Glede na neproučenost navedenih gradišč ter naselbine v Gornji Radgoni je to seveda lahko le varljivo. Po drugi strani pa je treba upoštevati tudi možnost, da je kultiviranje terena take ostaline že zabrisalo (F. Baš, Festschrift, 328).

[74] F. Baš, prav tam, 327 ss. Gradišče in gomile pa si je leta 1884 ogledal in v svoji počitniški beležnici (FTB 1884/II — Bubenberg) opisal že F. Ferk.

[75] O. Lamprecht, Blätter für Heimatkunde 28, 1954, 66 ss.

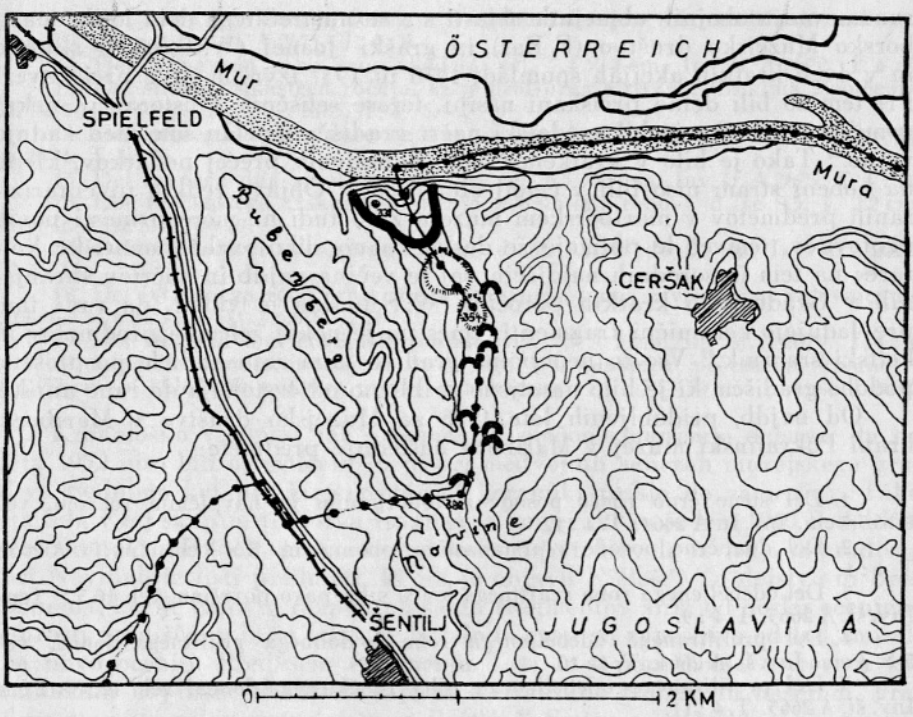

Sl. 5. Položaj gradišča in gomil med Šentiljem in Špiljem (po Bašu). Obseg nasipa in lega gomil sta popravljena po katastrski izmeri na jugoslovanski strani leta 1963. Dozdevni prednji utrdbi (Zwischenwall, Vorburg) sta s popravki vrisani s črticami

Abb. 5. Lage der Burgstatt und der Hügelgräber zwischen Šentilj und Spielfeld (nach Baš). Der Umfang des Dammes und die Lage der Grabhügel sind nach der Katastervermessung auf der jugoslawischen Seite im Jahr 1963 richtiggestellt. Die beiden scheinbaren Vorburgen sind in der Korrektur strichliert eingetragen

W. Schmid prenesel nanj ime sosednjega zahodnega grebena Bubenberg.[76] Obe imeni sta se uveljavili in tako bomo na slovenski strani še naprej govorili o »gradišču pri Novinah nad Šentiljem«, medtem ko avstrijska stran pričenja menjati naziv »gradišče pri Bubenbergu blizu Špilja« s špiljskim gradiščem — »Spielfelder Ringwallberg«.[77] Dvojno ime za isto najdišče je v tem izjemnem primeru upravičeno pač samo zaradi državne meje, ki deli gradišče na dve polovici, od katerih ima vsaka pristop iz drugega kraja (sl. 5).

Svojevrstna lega gradišča je zahtevala tudi drugačne prijeme pri raziskovanju, ki bi jih kazalo obnoviti tudi v bodoče.[78] Ob širokogrudnem

[76] Obe oznaki sta na jugoslovanski topografski karti 1 : 50.000, pri čemer je Bubenberg vpisano na napačni greben, ime zaselka Novine pa se sicer ne pojavlja v nobenem imeniku. Greben naj bi po O. Lamprechtu (prav tam) imel z avstrijske strani ime »Hoarachkogel«.

[77] W. Modrijan, Beiträge Österreichs, 69.

[78] Ta namen je poudaril tudi W. Modrijan, prav tam.

razumevanju obojnih obmejnih oblasti sta se namreč tega dela lotila mariborsko Muzejsko društvo (F. Baš) in graški Joanej (W. Schmid) skupno in v dveh kratkih akcijah spomladi 1936 in 1937 izvršila prve preiskave.[79] Pri tem so bili delno preiskani nasipi, terase seliščnih prostorov in nekaj gomil, medtem ko je bil geodetski načrt gradišča izdelan šele med zadnjo vojno.[80] Tako je bilo v kratkem času pridobljenih precej podatkov, ki pa na nobeni strani niso bili v celoti objavljeni.[81] Objava redkih inventariziranih predmetov v mariborskem muzeju zato tudi ne more prinesti novih ugotovitev, temveč le potrjuje že doslej znano sliko »vzhodnonoriške kulture« na tem in sorodnih najdiščih, saj je večina najdb in načrtov shranjenih v Gradcu. Po kratkih poročilih W. Schmida je videti, da tudi tam prevladujejo keramični fragmenti, vmes pa je nekaj železnih predmetov in keltski srebrnik.[82] Vse to nepopolno gradivo nam zato nudi le posplošeno podobo gradišča, ki je bilo naseljeno približno od 4. stoletja do rane antike.

Od najdb, pridobljenih leta 1936 za Muzejsko društvo v Mariboru, hrani Pokrajinski muzej v Mariboru naslednje predmete:

1. Del stene črno rdeče posode z vodoravnim in navpičnim rebrom, vel. 8 × 5,5 cm. Inv. št. A 2661. T. 4 : 12.

2. Del dna črne posode s prstanastim robom, vel. 5 × 5 cm. Inv. št. A 2662. T. 4 : 1.

3. Del odebeljenega roba grafitnega lonca s hrapavo površino, vel. 10,5 × 5 cm. Inv. št. A 2663. T. 4 : 9.

4. Del profiliranega odebeljenega roba podobnega grafitnega lonca, vel. 5 × 4 cm. Inv. št. A 2664. T. 4 : 10.

5. Del profiliranega odebeljenega roba rdečkastega lonca, vel. 12,5 × 2 cm. Inv. št. A 2665. T. 4 : 11.

6. Del ravnega dna grafitnega lonca, vel. 7,5 × 6,5 cm. Inv. št. A 2666. T. 4 : 14.

7. Del vratu in pošev nažlebljene stene grafitnega lonca, vel. 6 × 4 cm. Inv. št. A 2667. T. 4 : 13.

8. Del stene rdeče rjavega grobega lonca z nazobčanim rebrom. Vel. 7 × 5 cm. Inv. št. A 2668. T. 4 : 6.

9. Del stene rdeče rjavega lonca z nazobčanim rebrom in navpičnim robom, vel. 10,5 × 10,5 cm. Inv. št. A 2669. T. 4 : 7.

10. Del stene rdečega lonca z vodoravnim rebrom, vel. 8,5 × 7,5 cm. Inv. št. A 2670. T. 4 : 2.

---

[79] F. Baš (Festschrift, 329), poroča samo o izkopavanjih od 6. do 11. aprila 1936 in tudi v Glavnem zapisniku muzeja so pod zap. št. 2284 navedene le »Latenske izkopanine iz gradišča Ceršak. Izkopavanja Muzejskega društva 1936« brez podrobnih podatkov o vrsti in številu predmetov. Pač pa omenja W. Schmid (Tagespost št. 114, 25. 4. 1937, 16) izkopavanja o »veliki noči 1936 in 1937« kot tudi, da se bo »izkopavanje mariborskega muzeja še nadaljevalo«. V Fundberichte aus Österreich 2, Wien 1935—1938 so omenjena izkopavanja v obeh letih in sicer aprila 1936, odkritje štirih hiš, keltskega novca in treh žrmeljnih kamnov (176), o veliki noči 1937, pa raziskovanje petih hiš in nasipov (286).

[80] Ta načrt, podlaga za prihodnja raziskovanja, se je, žal izgubil (W. Modrijan, Beiträge Österreichs, 74, op. 3).

[81] Prvi poročili sta pri nas objavila Jutro 16. 4. 1936 in Slovenec 17. 4. 1936. Poljuden opis je leto pozneje W. Schmid podal v Tagespost (prav tam), pozneje pa še v splošnih prikazih: ZhVSt 36, 1943, 138 ter Joanneum 6, 1943, 20. Prav tako F. Baš in W. Modrijan (prav tam).

[82] W. Modrijan, Beiträge Österreichs, 69, sl. 8, 9. V inventarni knjigi IV Oddelka za pred- in rano zgodovino pri Joaneju so vpisani le kovinski in nekateri drugi predmeti (15037—15045) s pripombo: »Im Depot sind viele Gefäßstücke und eine kleine Mühle. Die Münze bei den Keltenmünzen eingelegt«.

11. Del stene rjavkastega lonca z dvogrbim držajem in nazobčanim rebrom, vel. 10 × 9 cm. Inv. št. A 2671. T. 4 : 8.
12. Del uvihanega roba črne skodele, vel. 7,4 × 4 cm. Inv. št. A 2672. T. 4 : 5.
13. Del sivega trakastega ročaja, ki je profiliran z dvema širokima žlebičema, d. še 5,5, š. 5 cm. Inv. št. A 2673. T. 4 : 3.
14. Del ravnega dna in poševne stene sivega lonca, vel. 11,5 × 8,5 cm. Inv. št. A 2674. T. 4 : 16.
15. Del ravnega dna rjavkaste posode, vel. 6,5 × 5 cm. Inv. št. A 2675. T. 4 : 17.
16. Del rdečkastega trakastega ročaja z oglatimi robovi, d. še 8,5, š. 2,2 cm. Inv. št. A 2676. T. 4 : 19.
17. Del rdečkastega okroglega ročaja, d. še 5,5, š. do 2,5 cm. Inv. št. A 2677. T. 4 : 18.
18. Del izvihanega roba črnikastega poroznega lonca z vrezanimi valovnicami, vel. 6,5 × 6 cm. Inv. št. A 2678. T. 4 : 15.
19. Del stene in dna črnikaste posode, vel. 7,5 × 7 cm. Inv. št. A 2679. T. 4 : 4.
20. Kamnite žrmlje, sestoječe iz sivega okroglastega peščenega kamna s pr. 33 cm in skledaste podloge iz enakega kamna s pr. 30—50 cm. Inv. št. A 2680.

Kronološko vrednost teh fragmentov močno zmanjšuje dejstvo, da do leta 1952 niso bili oštevilčeni in je pri medvojnih selitvah muzejskega gradiva podobno kot pri žarnogrobiščni keramiki prišlo do zamenjav. Tako sta bila v tej skupini tudi dva fragmenta loncev, ki ju je leta 1910 P. Schlosser izkopal na Pošteli, prav zato pa je mogoče trditi, da izvirajo iz gradišča pri Novinah le tisti predmeti, ki jih je objavil F. Baš.[83] To dejstvo ni brez pomena, ker je časovni razpon opisanih fragmentov širši od doslej ocenjene starosti gradišča in bi jo tako, če bi bilo to gradivo zanesljivo od tod, morali na novo oceniti. Predvsem fragmenta T. 4: 1, 4 popolnoma ustrezata keramičnim najdbam Ha B stopnje iz obdravskih grobišč in naselbin, gradivo te vrste pa je znano tudi iz Poštele.[84] S tem se začetka obeh gradišč pomikata navzgor do začetka naselbine na Vačah, torej še v žarnogrobiščno obdobje (Ha B 3 po H. Müller-Karpeju), kot je bilo to ugotovljeno tudi pri naselbini na Rifniku.[85] To dejstvo, ki ga bo treba šele preveriti, spreminja doslej neznano podobo halštatske naselitve na Pošteli in najbrž tudi pri Novinah v tem smislu, da imamo tod predvsem dolgo časa naseljena mesta in naloga bodočih raziskovanj bi bila s časovno razmejitvijo posameznih stavb podrobneje ugotoviti potek naselitve.

Večina ostalih fragmentov keramike pripada, z izjemo širokega trakastega ročaja, ki bi tudi lahko bil starejši, grobim uporabnim posodam, ki niti po sestavu in peki gline niti po obliki in okrasju (nazobčana ali gladka rebra) ne nudijo dovolj opore za razločevanje med žarnogrobiščno in halštatsko dobo, prav tako pa lahko v okviru krajevne tradicije segajo še v mlajši »vzhodnonoriško-latenski« čas. Mednje sodi tudi fragment T. 4: 12, ki pa ni vrten, temveč je še ročno delo.[86]

[83] P. Schlosser, Urania 4, 1911, 370, sl. 5 b, m; F. Baš, Festschrift, 335, sl. 1, 2.
[84] Neobjavljena keramika v mariborskem muzeju. Prim. tudi P. Schlosser, Urania 5, 1912, 273, sl. 5.
[85] Vače I. traja po F. Staretu (Vače, 11) od 800 do 600, pri čemer ima prva polovica (pri G. Kossacku, Südbayern, 41 poudarjena kot Vače I a) še žarnogrobiščne tipe. Schmidova kronologija Poštele (Die Ringwälle I, 278 ss.) je zaradi žarnogrobiščnih tipov keramičnih ostalin ob zaželeni analizi najdb potrebna revizije. Podobne najdbe brez podrobnih navedb (gre predvsem za žarnogrobiščne keramične tipe, za iglo s polkroglastimi vrezi na okrogli glavici in podobno) omenja za Rifnik A. Bolta, Celjski zbornik 1959, 273, 275.
[86] F. Baš, Festschrift, 335, sl. 1 a.

Posebna skupina fragmentov T. 4: 9, 10, 13, 14 pripada 1. stoletju pred našim štetjem in sodi k tisti poznolatenski keramiki, ki je prišla na gradišče pri Novinah s keltskimi vplivi. Grafitni lonci z odebeljenim robom in metličastim okrasom sodijo v obsežno družino te vrste keramike, ki je keltskega porekla, razširjena posebno ob Donavi, precej enotno oblikovana in pripada predvsem zadnjemu stoletju pred n. št., nadaljuje pa se še v rano rimsko dobo.[87] Ob prevladovanju halštatske zvrsti keramičnih fragmentov se zdi, da gre pri predmetih na gradišču pri Novinah predvsem za uvoz, bližina najdišča ob prometni poti vzdolž Mure s keltskimi postojankami pa govori bolj za dejanski prodor keltskega elementa med ilirski življ. Pri tem ni treba misliti na vojaški vdor, kot je to za Poštelo domneval W. Schmid, temveč za naravno zbliževanje v deželi že zasidranih Keltov z domačini, ki naj bi iz trgovskih in prepletajočih se družbenih stikov ustvarilo »ilirsko-keltske Norike«.[88] Poleg keramike se je keltski delež uveljavil tudi z železnimi predmeti, oboje pa je ostalo v rabi še v 1. stoletju po n. št., tako da naselitve gradišča pri Novinah s prihodom Rimljanov ne smemo zaključiti.[89] Res pa je, da iz dosedanjih znanih najdb in poročil tu ni tako očitnih sledov antične naselitve kot npr. na Pošteli, ker si je mogoče razlagati tudi s premikom naselitve v doline, ko je to omogočil razcvet mirnega življenja v rani antiki.[90] Vendar pa fragment ranoantičnega lonca doma-

[87] R. Pittioni, Urgeschichte, 706 ss. omenja prve najdbe iz pozne La C stopnje, v La D pa prevladujočo vlogo teh posod, ki so sicer znane samo iz naselij. Njihovo poreklo in do neke mere evropsko razširjenost med Nemčijo in Balkanom je orisal O. Paret, Der Graphit im vorgeschichtlichen Europa, Sudeta 5, 1929, 30; prim. tudi J. Filip, Keltové ve Střední Evropě, 1956, 204 ss. Na fragmentih iz gradišča pri Novinah ni ohranjenih okrašenih površin, večinoma gostih navpičnih žlebičev (pri nas na prim. na Rifniku — F. Starè, AV 2, 1951, 189, T. 6 : 4; tam tudi najbrž gladke posode — A. Bolta, Celjski zbornik, 263, sl. 3), medtem ko sodijo posode s prekrižanimi žlebiči že v rano rimsko dobo (Poštela — P. Schlosser, Urania 4, 370, sl. 5 m; Brinjeva gora — neobjavljeno; gradišče pri Novinah — fragment T. 4: 13), kot omenja tudi R. Pittioni, Urgeschichte, 711. Pri nas tej keramiki še ni bilo posvečeno dovolj pozornosti. Medtem ko je znana še iz naselbine na Vačah (W. Schmid, GMDS 20, 1939, 109), se zdi, da v južni in zahodni Sloveniji ni bila razširjena, pač pa proti jugovzhodu na Balkanu (za Bosno prim. Z. Marić, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, 1961, 62, T 6: 2, oziroma 7: 7 ter Glasnik Sarajevo 18, 1963, 79).

[88] Keltske najdbe ob Muri in njenih pritokih do Frohnleitna je objavil K. Zeilinger, Schild von Steier 2, 1953, 63 ss.; k temu še: W. Modrijan, La-Tènezeitliche Flachgräber im Leibnitzerfeld, prav tam — 10, 1962, 57 ss. Od večinoma srednjelatenskih najdb pripadajo tiste iz Judendorfa-Strassengla pri Gradcu, Pistorfa ob Solbi, Wildona (tu najdena tudi grafitna keramika) in Rohra pri Lipnici (W. Modrijan, Schild von Steier 8, 1958, 7 ss.) 1. stol. pred n. št. To pa je čas gospodarskega pronicanja Keltov med domače prebivalstvo, ki se kaže tudi v najdbah novcev (za tu obravnavano področje ob Muri glej K. Zeilinger, prav tam, 80 s.), čeprav ne zveni prepričljivo, da bi v primeri s Frauenbergom pri Lipnici prometno odmaknjeno ležeče gradišče pri Novinah imelo tržiščni pomen (W. Modrijan, prav tam, 12). Verjetno gre tu bolj za priselitev Keltov v procesu stapljanja z domačimi, pri čemer je bil tod — sodeč po dosedanjih najdbah keltski delež morebiti močnejši kot na prim. na Pošteli, kjer redki keltski predmeti ne nudijo prepričljive opore tezi o nasilni osvojitvi in preobrazbi halštatskega gradišča v keltski oppidum (W. Schmid, Die Ringwälle I, 270; nasprotno — po Schmidu? — poudarja W. Modrijan, Beiträge Österreichs, 69).

[89] W. Modrijan, prav tam, T. 5, sl. 8.

[90] Prim. nastajanje provincialnih stavb na pobočju gradca v Starem trgu — W. Schmid, MPK 2, 1924, 365 ss. ter podobne, že preračunane zamenjave starih

čega izdelka z valovnico kaže, da gradišče pri Novinah v 1. stoletju po n. št. še ni bilo opuščeno.[91]

Lega in oblika gradišča sta do neke mere izjemni, saj tu ne gre za prostor na grebenu, ki je od vseh strani obdan z nasipom in jarkom (Ringwall), temveč za del hrbta, ki je od ostalega grebena z nasipom odrezan (Abschnittwall). Ta razlika je tod pogojena z oblikami terena, ker se enotni greben razcepi na dva koraka, ki imata oba strmo, torej že naravno utrjeno pobočje k Muri (sl. 5). Zato v tem najbrž tudi ni kake kulturne svojskosti. Prav tako so zaradi lahkega dostopa po hrbtu grebena od južne strani nastale še dodatne utrditve. F. Baš opisuje dvoje utrdb: vmesni nasip (Zwischenwall) in predgradišče (Vorburg), medtem ko W. Schmid govori le o velikem predgradišču.[92] Ni jasno, ali ti opredelitvi pomenita isti objekt, saj je Baševo predgradišče premajhno in preslabo utrjeno, da bi služilo za »zbirališče okoliškega prebivalstva in njihovih čred v času nevarnosti«, kot je menil W. Schmid. Po njem tod tudi ni bilo najdb, medtem ko F. Baš omenja »redke črepinje iz porozne temno sive in črne gline«.[93] Pač pa F. Baš govori o kopanju dveh sondnih jarkov med osrednjim gradiščem in vzhodnim nasipom vmesne utrdbe (Zwischenwerk) ter med potjo na vrhu hrbta in zahodnim nasipom prav tam, kjer je bilo tudi najdenih nekaj črepinj.[94] Te prednje utrdbe so glede na neenotnost dosedanjih raziskovalcev potrebne še podrobne preučitve.[95]

Sledovi stavb so bili odkriti le na terasah z 11 m visokim nasipom zavarovanega osrednjega gradišča (Kernwerk), po dosedanjem videzu v njegovem zahodnem delu. Tam je W. Schmid odkril sedem tlorisov stavb, medtem ko sta bila v ostalem vzhodnem delu ugotovljena le dva.[96] Stavbe so bile zgrajene na način kot ga je W. Schmid ugotavljal že na drugih najdiščih, to je iz brun na kamniti podlagi in so bile doslej le na splošno opisane (vel. od 6 × 7 do 22,6 × 8 m).[97] Med zanimivosti sodijo predvsem, na neke vrste obratno dejavnost opozarjajoči, trije žrmeljni kamni (v mariborskem muzeju inv. št. A 2680) in tlak iz oblic, ki sta ga raziskovalca različno tolmačila.[98] Časovna razporeditev posameznih stavb ni znana, a bržkone tudi ne docela možna. Poznohalštatske črepinje so namreč večinoma ležale skupno z poznolatenskimi. V eni izmed stavb je bil najden keltski novec (v Joaneju v Gradcu), v drugi železno ralo in nož, v stavbi

naselbin z novimi: Štalenska gora — Virunum, Frauenberg — Flavia Solva. V Podravju se razen na Pošteli in ob koloniziranem južnem Pohorju višinske naselbine niso obdržale preko 1. stol. po n. št.

[91] T. 4 : 15, omenjen tudi pri F. Bašu, Festschrift Egger, 336.

[92] F. Baš, Festschrift, 350; W. Schmid, Tagespost, 16.

[93] F. Baš (prav tam, 335), govori le o izravnani kopi enega izmed vrhov grebena, obdani vsled tega s »terasastim nasipom«. W. Schmid, prav tam, 16.

[94] F. Baš, prav tam, 335 s., sl. 1—2.

[95] F. Baš (prav tam, 328) omenja možnost useka starega kolovoza.

[96] W. Schmid, prav tam, 16. F. Baš (prav tam, 334 s.) omenja le troje stavb in nobene v vzhodni polovici.

[97] W. Schmid, prav tam, 16. Tlorisi doslej še niso bili objavljeni, od fotoposnetkov pa le trije žrmeljni kamni (Slovenec, 17. 4. 1936; ZhVSt 36, 1943, sl. 139) in tlak »svetišča« (Joanneum 6, 1943, 20. sl.).

[98] W. Schmid (prav tam, 16) ga razlaga kot svetišče neznanemu božanstvu, F. Baš (prav tam, 334) pa vidi v tlaku s štirimi jamami za grede le podlago za kopico, oziroma neke vrste kaščo.

z žrmeljnimi kamni pa železna spona. Poleg te je stala tudi kovačnica z ostanki železne žlindre.[99] Ker so zapiski in večina najdb v Joaneju v Gradcu, je popolnejše poznavanje notranjega razporeda stavb in njihove časovne opredelitve pričakovati od tam.

Južno od gradišča je na hrbtu grebena tudi nekaj gomil, od katerih so bile ob isti priliki nekatere preiskane. Iz skromnih poročil je videti, da so jih večinoma že razkopali divji kopači, po najdbah preostalih črepinj pa naj bi izvirale iz halštatskega časa.[100] Glede na pomanjkanje grobnih najdb iz obdobja »vzhodnonoriške kulture« bi kazalo preostalim gomilam posvetiti posebno pozornost, saj bi utegnile pomakniti začetek gradišča nekoliko navzgor ali vsaj dokazati, da se je ilirski žgan pokop v gomili obdržal skozi Ha C—D obdobje še v zadnja stoletja pred prihodom Rimljanov in tako ustvaril podlago tradiciji te vrste pokopa v številnih provincialnih gomilah v antiki.[101]

Kot že omenjeno so gradišča v Slovenskih goricah doslej znana le na obrobjih nad ravnicami Mure in Drave. Kljub temu ne smemo za naprej izključiti možnosti, da bi bile podobne naselbine, kjer so bile utrdbe uničene ob poznejšem kultiviranju terena, kdaj odkrite tudi v notranjosti pokrajine. Obrobna lega gradišč na večjem avstrijskem štajerskem prostoru vzbuja videz dozdevnega obrambnega pasu, nekakega »ilirskega limesa«, kamor bi sodili tudi gradišče pri Novinah in Poštela.[102] Naloga tega dozdevnega sistema utrdb naj bi bila varovati osrednji naselitveni prostor ob Solbi, kjer naj bi naselbina na Burgstallu pri Gleinstättnu tudi v zadnjih stoletjih pred n. št. obdržala svoj pomen. Vendar teza o »limesu« v glavnem temelji na razlagi lege doslej preiskanih gradišč in ni dokazana z ustreznimi najdbami. Predvsem ni na vsem področju grobov iz tega obdobja, ki bi izpričevali enotno voljo uveljavljajočih predstavnikov »vzhodnonoriške skupine«. Naselbinske najdbe iz gradišč so dale doslej večinoma keramiko, ki je po eni strani izrazito halštatska (na Pošteli in gradišču pri Novinah sega še v dediščino Ha B stopnje), po drugi strani pa se zaključuje v posodah z metličastim in glavičastim okrasom, ki so po poreklu poznokeltske, sodijo pa že v 1. stoletje po našem štetju.[103] Med tema

[99] Podatki o legi teh predmetov izvirajo deloma od W. Schmida (prav tam, 16), deloma so razvidni pri W. Modrijanu, Beiträge Österreichs, T. 5, sl. 8. Tam je na sl. 9 še dvoje keramičnih predmetov halštatskega porekla.

[100] O kopanju gomil prav tako ni zanesljivih podatkov. W. Schmid (prav tam, 16) omenja, da jih je raziskovala M. Grubinger in pripominja samo, da so bile že razkopane. F. Baš (prav tam, 330 s.) poroča o uspehu raziskovanja že prekopane gomile jugovzhodno pod gradiščem (parc. 388/32, k. o. Ceršak) in dveh »gomil« pod predgradiščem, v katerih so ugotovili oglarske kope. Ostalih gomil (na parc. 388/28 in 388/29) se niso lotili. Vseh je tu dejansko pet, štiri od njih imajo sledove raziskovanj. Čeprav je pregled celotnega grebena zaradi mržavne meje otežkočen, je videti, da je bilo vseh gomil deset, od tega tri na avstrijski strani (prim. sliko 5 in S. Pahič, ČZN NV I, 1965, 22 — Novine!).

[101] Prim. R. Pittioni, Urgeschichte, 756, 761, op. 1106 (gomila pod Ringkoglom pri Hartbergu je prav tako imela le redke halštatske črepinje).

[102] W. Modrijan, Steiermark, 88; Beiträge Österreichs, 67 ss., T. 1.

[103] R. Pittioni, Urgeschichte, 762. Podrobno Schmidovo dokazovanje (JÖAI 25, 1929, 78 ss.) poznokeltske keramike v Gleisdorfu je zato razumeti predvsem v smislu »prehoda latenskodobne keramike v provincialnorimsko«. Enake vrste posod se pojavljajo v gomilah 1. stol. — S. Pahič, AV 11—12, 1960—1961, 110 in ČZN NV 1, 1965, 44.

dvema skrajnostima nima »vzhodnonoriška skupina« prikazati pravzaprav ničesar, saj je ravno iz časovne povezave obeh skupin keramike nastala razlaga o dolgotrajnosti halštatskih oblik.[104] Zato bi si tak »ilirski limes« laže zamišljali v času razcveta kulture »tipa Wies«, kjer kažejo grobovi z obrambnim orožjem iz 7. stoletja prej tako politično potrebo. Obdobje med 4. stoletjem in rimsko zasedbo pomeni tako vsesplošen propad klasične halštatske kulture, da so se na poprej živahnih naselbinah kot so npr. Stična in Vače, a tudi ob Solbi obdržale le skromne, od Keltov komaj vplivane naselbine. V »vzhodnonoriški skupini« ni nobenega sledu o osebnostih, ki bi mogle uveljavljati idejo o enotnem obrambnem pasu (npr. proti Keltom), a tudi ni bilo družbene podlage za to. Prav nasprotno so imeli v tem obdobju družbenopolitično in gospodarsko iniciativo Kelti, ki so se ravno skozi »limes« priselili vzdolž Mure in Drave v vzhodnonoriški prostor. Naseljevanje na utrjenih višinah je bilo prej tako splošen pojav, da zanj — čeprav je nastal večinoma res iz obrambnih razlogov v bolj individualnem smislu — ne bi smeli uporabljati samo iz razporeda naselitve domnevnih strateških vidikov.[105] Na Pošteli in gradišču v Turiški vasi pri Tinju (druga pohorska najdišča so dvomljiva, oziroma mlajšega časa) smemo zato prav tako kot na gradišču pri Novinah videti le starejšo naselitev, ki se je umaknila iz poprejšnjih nižinskih leg na varnejše kraje, ne da bi bila pri tem vodena iz kakega središča.[106]

Čeprav je naselbina na gradišču pri Novinah trajala še v rimsko dobo in torej zaključuje krog prazgodovinske poselitve Slovenskih goric, naj bo tu — keltske najdbe so obravnavane na drugem mestu[107] — omenjena še ena slovenjegoriška najdba, ki temelji v halštatski kulturni tvornosti, čeprav predstavlja tod kot zakladna najdba krajevno in časovno še vedno ne docela razjasnjeno skrivnost. Gre za »negovske čelade« na Ženjaku pri Benediktu,[108] ki skupno z že obravnavanimi gomilami, domnevano »jantarsko potjo« in antičnimi najdišči le potrjujejo pomen tega področja. Po poreklu halštatski, v slovenskem prostoru jugovzhodnih Alp nastali tip čelad ni prišel v Slovenske gorice z naselitvijo, temveč vsaj posredno z od zunaj vplivanimi vojaškimi dogajanji, o katerih so mnenja raziskovalcev še vedno deljena in najbrž tudi nerazrešljiva.[109] Vsekakor se nam pri tem prikazuje

[104] R. Pittioni, Urgeschichte, 762.

[105] Prim. podobne domneve B. Sarie ob gradiščih po hribovju okrog Ljubljanske kotline, Carinthia I, 132, 1942, 96 ss., kot tudi njegova izvajanja o sistemih gradišč prav tam in okrog Krškega polja v Südost-Forschungen 15, 1956, 41 ss.

[106] Izmed gradišč, objavljenih pri W. Schmidu (Die Ringwälle 1, 232 ss.), spadajo v to obdobje le Poštela, gradišči v Turški vasi in pri Limbušu, medtem ko gre pri Repu za posamičen objekt, v Tinju za dvomljive utrdbe, v Jurični vasi za srednjeveški gradič in v Črešnjevcu za podobno najdišče. Prim. za Jurično vas — Blatt Rogatec, 32 in Črešnjevec, — S. Pahič, AV 1, 1950, 170 ss.

[107] S. Pahič, Keltske najdbe v Podravju, v tem zvezku AV.

[108] Najizčrpnejše poročilo z literaturo pri P. Reinecke, BRGK 32, 1944 (1950), 117 ss. Novo razlago napisov je podal R. Egger, Anzeiger der phil.-hist. Klasse der österr. Akad. der Wissenschaften, 1959, št. 5, 79 ss. Časovno jih je ponovno opredelil S. Gabrovec, AV 1, 1950, 87 ss.; Zgod. časopis 4, 1950, 223 s. in Situla 8, 1965, 177 ss. oziroma Atti del VI Congresso Internazionale delle Scienze Preistoriche e Protoistoriche III, 1966, 114 ss. K temu še: H. Müller-Karpe, Germania 29, 1951, 34 ss. in K. Kromer, Brezje (Arh. kat. Slovenije 2), 1959, 78.

[109] Prim. pregled dosedanjih razlag pri E. Swoboda, Carnuntum, 3. izdaja, 1958, 194 ss., op. 100.

odsev političnega dogajanja, kakršno je mogoče posredno slutiti že v grobovih bojevnikov od 8. stoletja dalje, v splošnem prenehanju žarnih grobišč ob Dravi, pojavu keltskih grobov ob koncu 3. stoletja in pozneje že z letnico opredeljeni rimski zasedbi Norika v letih 16/15 pred n. št. Ob čeladah, ki so z germanskim napisom vzbudile tudi zanimanje jezikoslovcev in razgibale duhove do Skandinavije, lahko še vedno samo ugibamo, ali so odsev vpadov Cimbrov leta 113 pred n. št., ali pa so v zvezi z rimskimi vojaškimi akcijami v avgustejski dobi, o katerih sicer na tem področju ni nobenih arheoloških podlag.[110] Zanesljivo je le dejstvo, da so Slovenske gorice kljub navidezni nenaseljenosti v tem obdobju, imele nek prometni pomen in da bi bilo zato tam pričakovati novih najdb tudi iz stoletij pred rimsko kolonizacijo. Zato govore številne gomile, katerih časovna pripadnost še zdaleč ni zadostno preverjena in se najbrž tudi tod, kot je znano na grobiščih ob Solbi, družijo s halštatskimi.[111] Najdbe iz okolice Benedikta, Gornje Radgone in Hardeka so pri tem lahko kažipot.

ZUSAMMENFASSUNG

Eisenzeitliche Funde in den Slovenske gorice

Der Autor gibt einen kurzen Überblick der Besiedlung der Slovenske gorice — der Landschaft zwischen der Mur und der Drau — in der Urgeschichte und behandelt eingehender die Funde aus der älteren Eisenzeit (Karte 1). Nach den bisherigen Kenntnissen scheint diese Gegend nur zweimal dichter besiedelt gewesen zu sein, u. zw. in der neolithisch-äneolithischen Periode und in der Antike, doch auch damals nicht gleichmäßig. Die erste dichtere Besiedlung belegen weitgehend bereits zahlreiche Funde von Steingeräten, meistens im Südostteil des Hügellandes um Ormož. Seit dem Krieg sind auch mehrere Siedlungsreste entdeckt worden (Mihovci, Vumpah, Pavlovski vrh, Šafarsko, Andrenci, Strjanci, Hardek, Spodnji Porčič, Burg, Ptuj), die aber noch unerforscht sind.[2—3] Viel weniger Funde sind aus der Bronzezeit erhalten; das sind größtenteils einzelne Gegenstände, die eine scheinbare Lücke in der damaligen Besiedlung zeigen.[4]

Aus Depotfunden und etlichen Einzelgegenständen der Ha A-Periode ist archäologisch eine Besiedlungswelle einer Bevölkerung der Urnengräberkultur ersichtlich; diese Welle reichte ums Jahr 1000 v. Ch. vom Osten her, an den Slovenske gorice vorbei, die Drau und die Mur entlang bis zum Beginn ihrer Talengen. Während die Depotfunde zumindest etwas ins Randgebiet des Hügellandes hineinreichen (Maribor—Pekel, Hercegovščak, Grabe pri Središču, Pušenci), be-

[110] Za prvo se zavzema tudi R. Pittioni, Urgeschichte, 784 ss., medtem ko je poleg Reineckove teze (prav tam, 184 ss.) o zakopavanju čelad v avgustejski dobi B. Saria (Untersteirischer Kalender 1944, 76 s.) skušal spraviti to najdbo v zvezo z Gaesati, ki naj bi se bili skupno s Kelti po bitki pri Telamonu leta 225 pred n. št. umaknili v naše kraje.

[111] V. Radimsky, MAGW 13 (NF 3), 1883, 53 ss. V. Radimsky—J. Szombathy, MAGW 15 (NF 5), 1885, 117 ss. J. Szombathy, MAGW 20 (NF 10), 1890, 170 ss. Tudi tam bo šele bodoče raziskovanje lahko ugotovilo, ali so med gomilami s halštatskimi grobovi »tipa Wies« in med provincialnimi gomilami 1. in 2. stol. po n. št. tudi take, ki izvirajo iz vmesnega časa. Pri nas bi bile v tem pogledu vredne proučitve gomile pod Poštelo in ob vznožju Pohorja med Pivolo in Razvanjem, kjer je bilo z dosedanjimi nenačrtnimi kopanji ugotovljeno podobno razmerje.

schränken sich die Urnengräber aufs Flachland, und die Siedlungen auf die nächsten Anhöhen daneben (Ptujski grad, Ormož, Križevci, Gornja Radgona u. a.). Im Innern des Bereiches wurden nur selten Gegenstände gefunden.[5–9].

Gegen Ende des 8. Jh. verödeten die Urnengräbersiedlungen an Drau und Mur. Ein Teil der Bevölkerung verließ wahrscheinlich das Land, und ein Teil flüchtete in entlegenere Gegenden und in sicherere Höhenlagen, wo er dann geblieben ist und allein oder mit möglicherweise neuzugewanderten Gruppen das Kulturschaffen der Ha-B Stufe fortgesetzt hat. Aus der Ha-C Stufe sind in den Slovenske gorice nur vier Fundorte bekannt: Grabhügel am Hardek bei Ormož, Funde aus Grabhügeln um Benedikt, ein Grabhügel in Gornja Radgona, und der Ringwall Novine-Bubenberg zwischen Šentilj und Spielfeld. Obzwar im Drauland noch mehrere Fundorte aus jener Zeit bestehen, sind die von F. Kovačič u. a. Autoren erwähnten »urgeschichtlichen Fundorte« in den Slovenske gorice so unzuverlässig und vor allem so arm an Funden, daß wir sie in dieser Abhandlung ausgeschieden haben.[10–12] So bleiben in der Hauptsache nur Grabfunde, für welche — wie auch sonst in der Nachbarschaft — Brandbestattung im Einzelgrab bezeichnend ist, die, nach den Funden von Hardek, Benedikt und Gornja Radgona zu urteilen, sehr früh schon im Rahmen der Urnengräberkultur begonnen hat.

Danach behandelt der Autor eingehender vier eisenzeitliche Fundorte aus den Slovenske gorice und legt ihre grundlegenden Kennzeichen dar. Die Funde am Hardek haben übrigens trotz Ferks Ausgrabungen im Jahr 1899 (Abb. 1—2) keine völlig verläßlichen stratigraphischen Angaben, darum ist bei der Feststellung ihrer zweifältigen Kulturzugehörigkeit Vorsicht geboten. In diesem Grab ist nämlich eine noch völlig urnengrabzeitliche Keramik vertreten (zwei Schalen T. 1: 1—2), in einem anderen aber eine Urne, die der gestaltliche entwickelten Ha-C Gruppe zugehört, wie die Verwendung einer Mäanderverzierung mit Metallapplikationen und eine plastische Verzierung in Gestalt von Tierköpfen zeigen (T. 1: 3—4). Unter Berücksichtigung der Angaben Pittionis über die Urnengräberherkunft dieser plastischen Motive in Österreich ließe sich auch die Urne von Hardek etwas zurückdatieren und auf diese Weise in diesen Funden eine Verbindung mit einer nahe liegenden Ha B Ansiedlung sehen, die wahrscheinlich nicht lange vorher erloschen war.

Über den Fundort keramischer (und metallener)? Gegenstände aus der Umgegend von Benedikt, die offenbar eine Fortsetzung von Ha B Formen zeigen (T. 2), gibt es keine genauen Angaben. Es wurde bloß festgestellt, daß sie nicht aus Flachgräbern stammen (wie in neuerer Zeit verschiedene Autoren anführten), sondern aus Hügelgräbern, deren es in der Benedikter Umgebung mehrere Gruppen gibt (Abb. 3). Verwechslungen nichtinventarisierter Gegenstände im Mariborer Museum haben im Lauf der Jahre dazu geführt, daß der Benedikter Gruppe auch Gegenstände von anderen Fundorten zugeschrieben wurden, und so vermittelt T. 122 in H. Müller-Karpes »Chronologie der Urnenfelderzeit« eine irrige Vorstellung. Tatsächlich aus der Benedikter Gegend stammen Gefäße, insgesamt zehn (der Autor gibt eine ausführliche Richtigstellung der Müller-Karpeschen T. 122), die größtenteils noch völlig der Ha B Keramik im Drauland ähneln (T. 2: 1, 10);[27–31] teilweise bilden sie einen Übergang zur Ha C Stufe (T. 2: 5, 6, 8)[32–34] oder tragen schon deutlicheres Ha C Gepräge (T. 2: 2, 3, 4).[35–40] Der Autor Stützt sich dabei auf zahlreiche Vergleiche im slowenischen, österreichischen und nordbalkanischen Raum. Da die Zugehörigkeit der aufgezählten Metallgegenstände zu Benedikt fraglich ist, sind sie hier bloß erwähnt und dabei ist ihr später Ha B Charakter

betont.[42] Die Benedikter Keramik stammt typologisch unmittelbar aus der späten Ha B Stufe (nach Müller-Karpe: Ha B 3) und veranschaulicht einen ununterbrochenen Übergang ins Ha C, nicht aber eine Weiterentwicklung in die entwickelte Eisenzeit.

Die in den letzten Jahren wiederentdeckte urgeschichtliche Ansiedlung von Gornja Radgona (Abb. 4) wurde zum ersten Mal schon im Jahr 1830 aufgefunden, als ein hallstättischer Grabhügel mit reichen Beigaben (T. 3) ausgegraben wurde, die heute außer einem Schwert wahrscheinlich alle verloren sind.[44—45] Die Funde, vor allem ein dem Mörigen-Typ verwandtes Schwert und eine Tüllenaxt, datieren dieses Skelettgrab ins frühe 7. Jh.[55—57] Eine Besonderheit dieses Grabhügels war ein aus Holz und Bronzeteilen verfertigter Kultwagen, der neben jenen aus Strettweg und Frög in Kärnten der einzige seiner Art in den Südostalpen ist.[58—60] Das Hügelgrab in Gornja Radgona gehört zeitlich zu den Fürstengräbern (Vrhpolje, Novo mesto) des 7. Jh., d. h., oder es steht durch die Überlieferung des Schwertes und der Axt den Kriegergräbern mit Antennenschwertern nahe (Villach, Kleinklein, Gleinstätten, Podzemelj), die den Fürstengräbern vorangehen. Dieser vereinzelte Fund, der in seiner Nachbarschaft einerseits reiche Fürstengräber des »Wies-Typus« an der Sulm hat, und anderseits zahlreiche Sippengräber in Hügeln in Unterkrain, rührt vielleicht gerade aus der Bedeutung des Ortes beim Murübergang her, wo auf einem Burghügel schon auf der Ha B Stufe eine Ansiedlung bestanden hat.[61—70]

Aus der Eisenzeit ist in den Slovenske gorice verläßlich nur ein Ringwall bekannt; einige ähnliche Anlagen sind noch nicht untersucht.[72] Es handelt sich um den Ringwall Novine-Bubenberg zwischen Šentilj und Spielfeld (Abb. 5), deren Untersuchung vor dem zweiten Weltkrieg erst in Angriff genommen wurde.[74—82] Die bisher gefundenen Tonscherben (der Artikel behandelt nur die Gegenstände im Mariborer Museum, während ein Teil der Funde sich im Grazer Joanneum befindet) reichen typologisch bis zur Ha B Stufe oder zumindest bis zu ihrer Tradition und rücken dadurch die bisher übliche Zeitgrenze der Besiedlung von Burgstätten im Drauland beträchtlich aufwärts (T. 4: 1—5). Eine ähnliche Erscheinung wurde bei den Höhensiedlungen Rifnik bei Celje und Vače festgestellt. Hallstattkeramik ist nur in seltenen Scherben erhalten, die keinen wichtigen Gefäßen entsprechen. Etliche Scherben haben übrigens ausgesprochenen Spätlatènecharakter, teilweise sind auch antik (T. 4: 9—15), und bezeugen an dieser Fundstelle — ähnliches wurde auch auf der Poštela und anderswo gefunden — zusammen mit keltischer Silbermünze und einigen Eisengegenständen (im Joanneum) eine von Kelten beeinflußte lebhafte Siedlung noch im Spätlatène und in der frühen Antike.[84—97] Ihrer Bodengestaltung nach gehört diese Höhensiedlung zum Typ der Abschnittswälle und hat, neben einen Kern ob der Mur, noch zwei bisher nicht untersuchte Nebenbefestigungen.[98—101] Bisher wurden neun Bauten aus waagerechten Balken freigelegt, ein solcher Bau enthielt eine Schmiede und ein anderer drei Handmühlsteine.[102—106] Etliche Grabhügel auf dem Kamm südlich des Ringwalles den die österreichisch-jugoslawische Grenze mitten durchschneidet, haben bestimmt zur Ansiedlung gehört, sind aber größtenteils schon früher ausgeraubt worden und haben daher zur Zeitbestimmung fast nichts beitragen können.[107—108]

Der Ringwall Novine-Bubenberg gehört zur Gruppe der »Ostnorischen Kultur«, deren Material erst noch eingehend zu studieren wäre. Auf diese Art wäre es möglich, den hier dargestellten früheren Beginn dieser Ansiedlungen und die bisher eher hypothetisch angedeutete Verbindung der Ha C Keramik mit dem

Spätlatène und der Frühantike nachzuprüfen. Das wäre auch wegen der Meinungen von Wichtigkeit, wonach dieser Ringwall zusammen mit der Poštela und einer Reihe anderer Burgstätten in der Oststeiermark zum »Illyrischen Limes« gehört, dem für die letzten Jahrhunderte v. Chr. ausreichend belegte soziale und politische Grundlagen vorderhand noch abgehen.[109—113].

Außer diesen seltenen eisenzeitlichen Fundorten gibt es in den Slovenske gorice keine keltischen Funde; solche wurden nur in den Randebenen an der Drau und Mur ausgegraben. Zur Latèneperiode gehören typologisch auch die hallstättischen Negauerhelme aus Ženjak, über deren Bedeutung und Herkunft noch immer keine Einigkeit erzielt worden ist.[115—118]

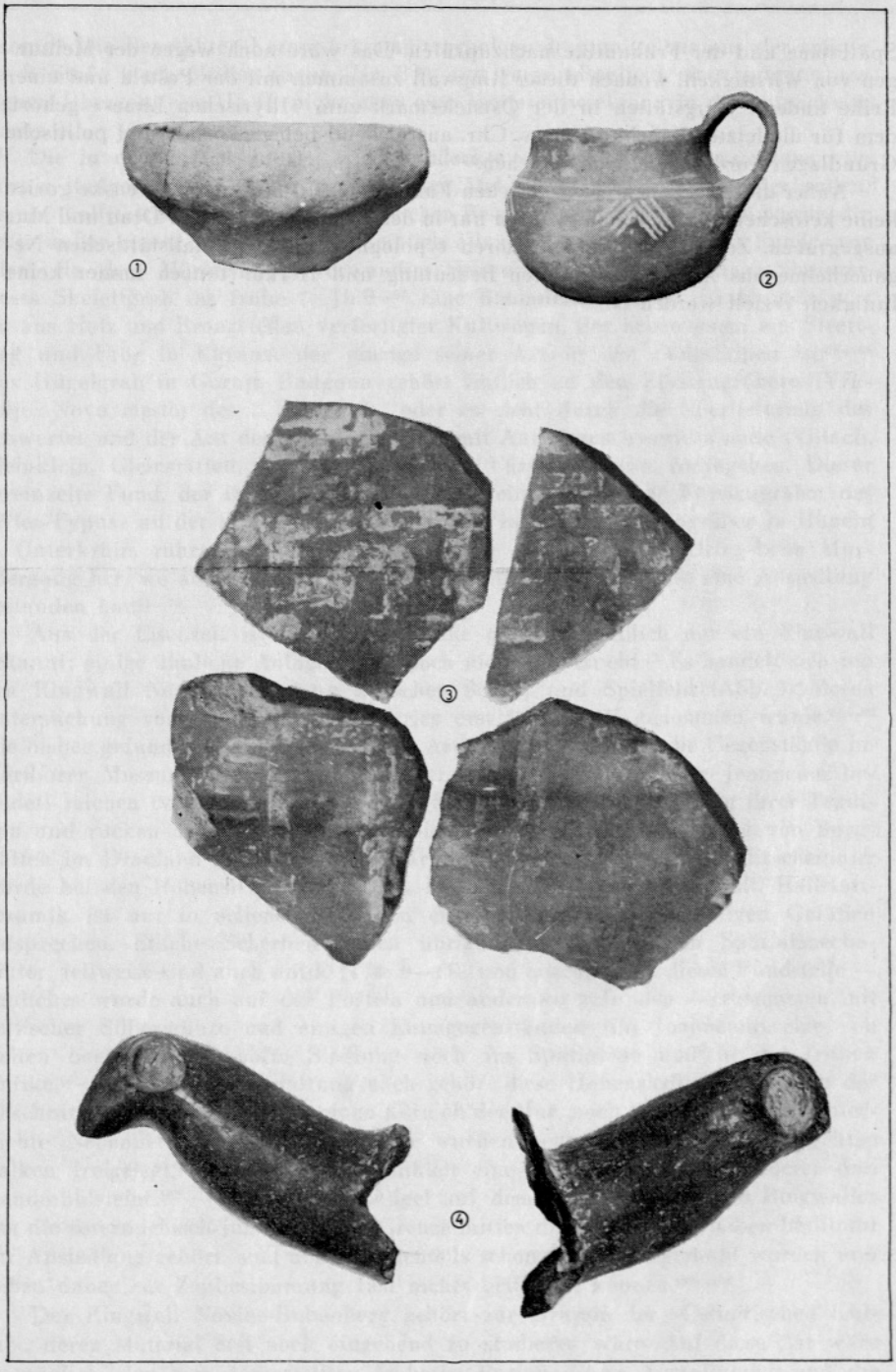

Hardek. Preostala keramika v ptujskem muzeju. 1, 4 = ca. 1 : 4, 2, 3 = ca. 1 : 2
Hardek. Die restlichen keramischen Gegenstände im Ptujer Museum.
1, 4 = ca. 1 : 4, 2, 3 = ca. 1 : 2

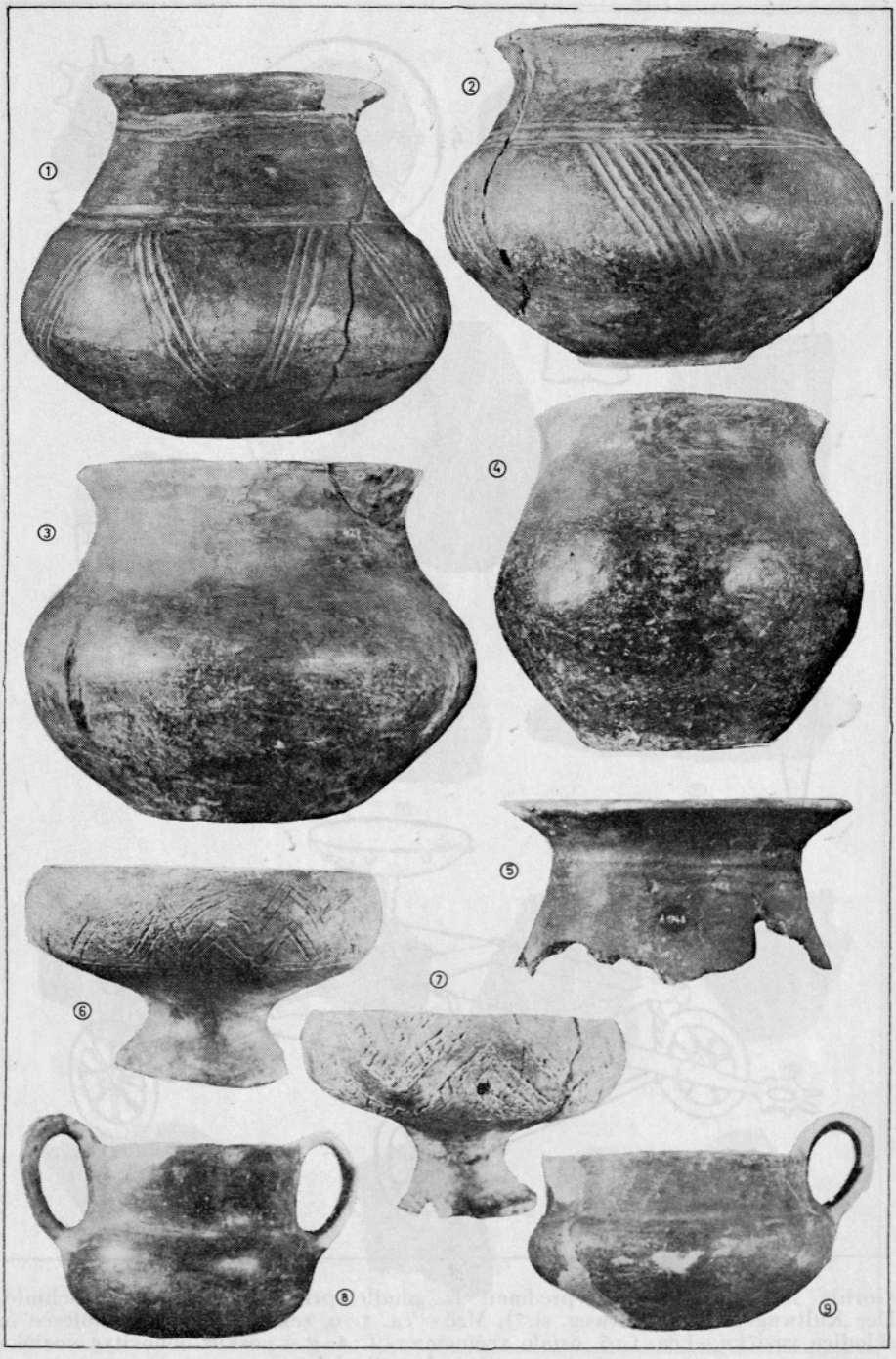

Benedikt v Slovenskih goricah. Prazgodovinska keramika v mariborskem muzeju. 1—5 = ca. 1 : 4, 6—9 = ca. 1 : 3

Benedikt v Slovenskih goricah. Urgeschichtliche Töpfereierzeugnisse im Mariborer Museum. 1—5 = ca. 1 : 4, 6—9 = ca. 1 : 3

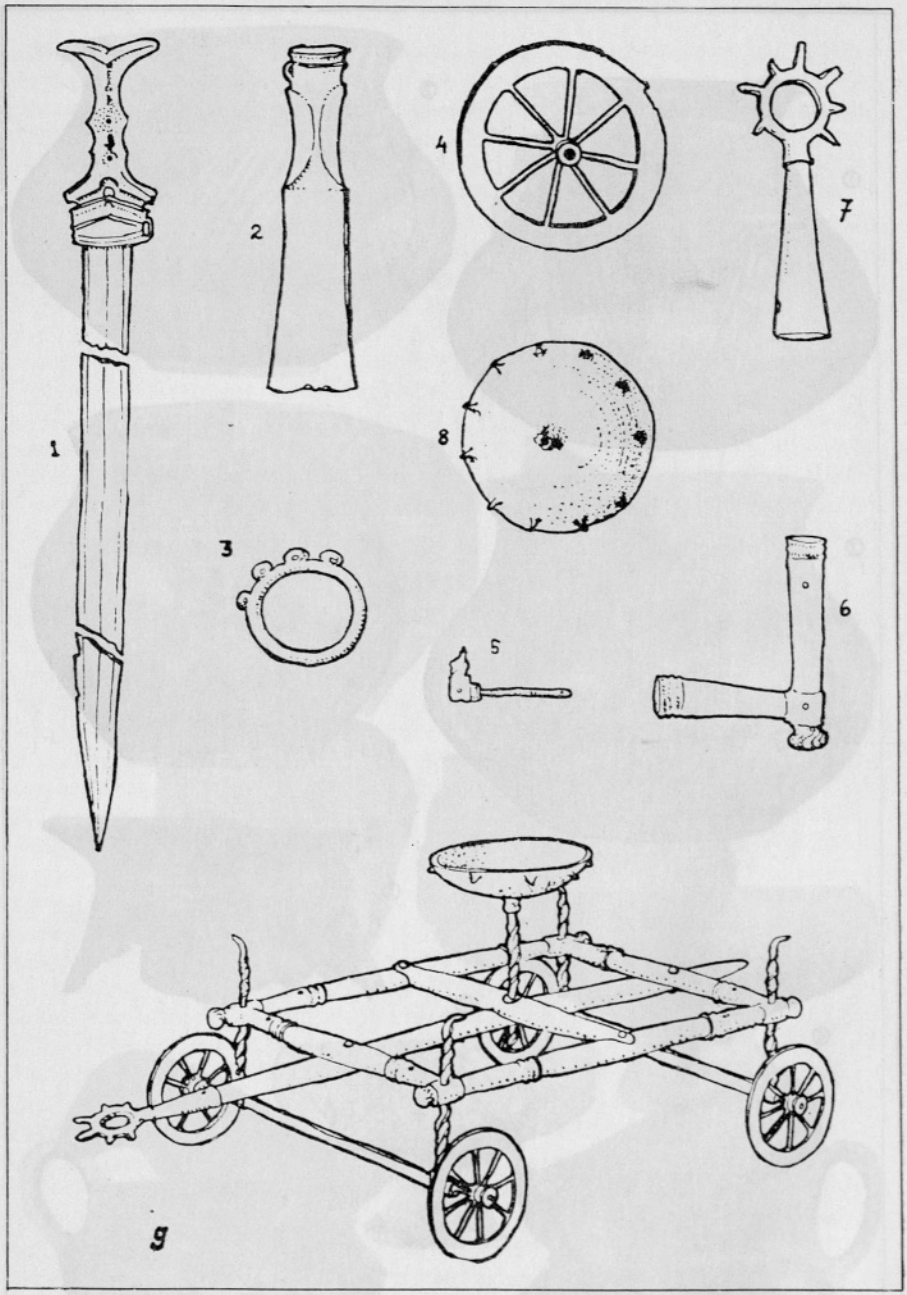

Gornja Radgona. Bronasti predmeti iz gomile pri opekarni (po W. Schmid, Der Kultwagen von Strettweg, sl. 7). Meč = ca. 1 : 6, sekirca = ca. 1 : 4, kolesce in skledica vozička = bca. 1 : 3, ostalo večinoma = 1 : 4. g = poskus obnovitve vozička iz bronastih in lesenih delov

Gornja Radgona. Bronzegegenstände aus dem Hügelgrab bei der Ziegelei (nach W. Schmid, Der Kultwagen von Strettweg, Abb. 7). Das Schwert = ca. 1 : 6, Axt = ca. 1 : 4, Rädchen und Schälchen des Wagens = ca. 1 : 3, das übrige größtenteils = 1 : 4. g = Versuch einer Wiederherstellung des Wägleins aus Bronze- und Holzstücken

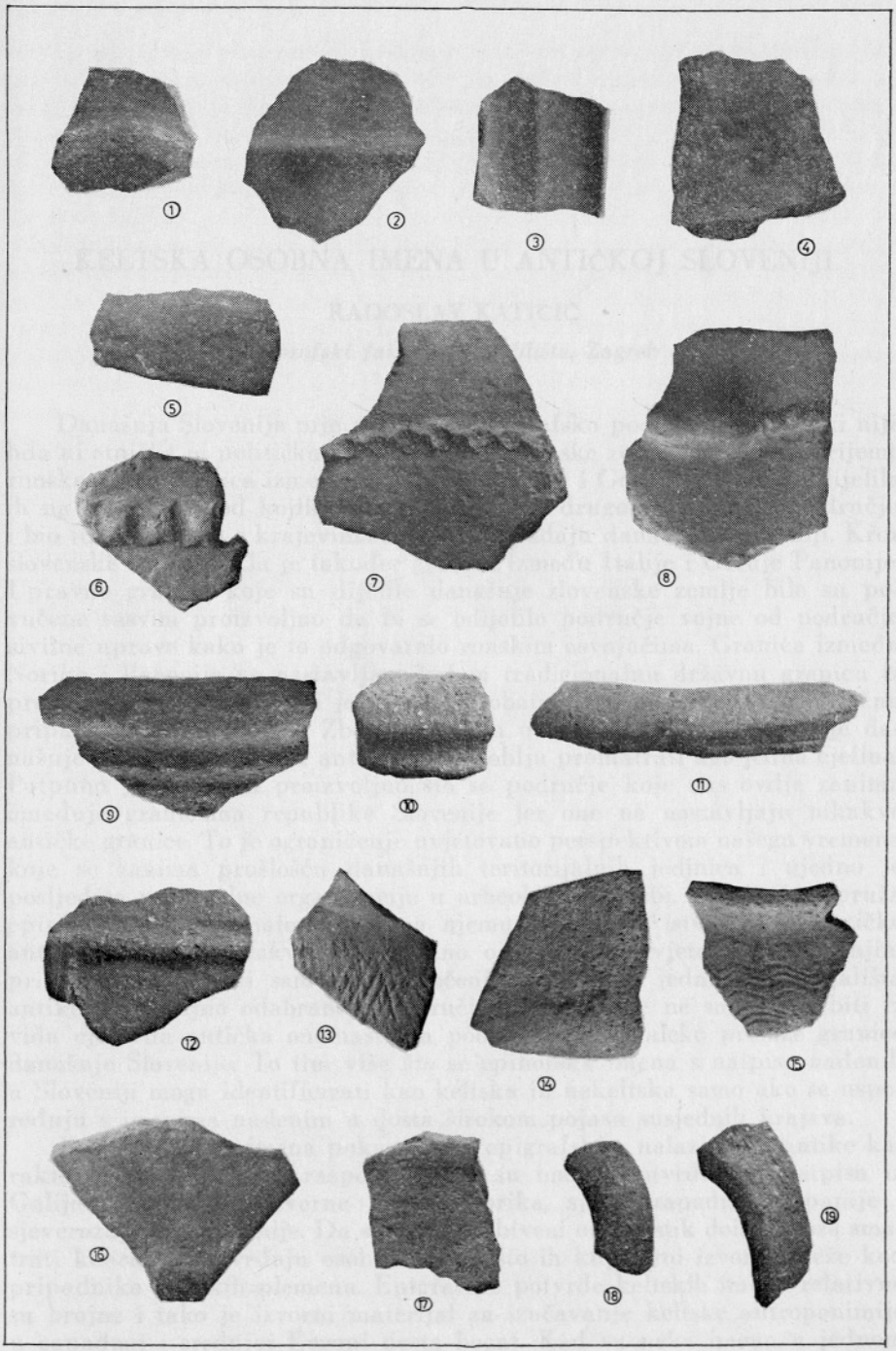

Novine-Bubenberg. Fragmenti keramike v mariborskem muzeju. Vse pribl. 1 : 3
Novine-Bubenberg. Töpfereibruchstücke im Mariborer Museum. Alles ca. 1 : 3

KELTSKA OSOBNA IMENA U ANTIČKOJ SLOVENIJI

RADOSLAV KATIČIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta, Zagreb

Današnja Slovenija nije zatvoreno geografsko područje, a u antiki nije bila ni etnička ni politička cjelina. Kroz slovenske zemlje tekla je u vrijeme rimske vlasti granica između provincije Norika i Gornje Panonije i dijelila ih na dva dijela od kojih je svaki pripadao drugom upravnom području i bio time povezan s krajevima koji ne pripadaju današnjoj Sloveniji. Kroz slovenske zemlje tekla je također granica između Italije i Gornje Panonije. Upravne granice koje su dijelile današnje slovenske zemlje bile su povučene sasvim proizvoljno da bi se odijelilo područje vojne od područja civilne uprave kako je to odgovaralo rimskim osvajačima. Granica između Norika i Panonije ne nastavlja nikakvu tradicionalnu državnu granicu iz predrimskog vremena, niti je povučena obzirom na etnografsku ili jezičnu pripadnost stanovništva.[1] Zbog toga se u ovom istraživanju područje današnje Slovenije može i u antičkom razdoblju promatrati kao jedna cjelina. Potpuno je međutim proizvoljno što se područje koje nas ovdje zanima omeđuje granicama republike Slovenije jer one ne nastavljaju nikakve antičke granice. To je ograničenje uvjetovano perspektivom našega vremena koje se zanima prošlošću današnjih teritorijalnih jedinica i ujedno je posljedica nacionalne organizacije u arheološkoj službi. Ona naime pruža epigrafski izvorni materijal, a na njemu se temelji istvaživanje antičke antroponimije. No takvo teritorijalno ograničenje uvjetovano današnjim prilikama može biti samo usredotočenje pažnje na jednom sa stajališta antike proizvoljno odabranom području pri čemu se ne smiju izgubiti iz vida cjelovita antička onomastička područja koja daleko prelaze granice današnje Slovenije. To tim više što se epihorska imena s natpisa nađenih u Sloveniji mogu identificirati kao keltska ili nekeltska samo ako se uspoređuju s imenima nađenim u dosta širokom pojasu susjednih krajeva.

Keltska osobna imena pokazuju na epigrafskim nalazima iz antike karakterističnu prostornu raspodjelu. To su imena potvrđena s natpisa iz Galije i Britanije, sjeverne Italije, Norika, sjeverozapadne Hispanije i sjeverozapadne Panonije. Da se ovako dobiveni onomastik doista može smatrati keltskim, potvrđuju osobna imena što ih književni izvori bilježe kod pripadnika keltskih plemena. Epigrafske potvrde keltskih imena relativno su brojne i tako je izvorni materijal za izučavanje keltske antroponimije u zapadnoj i srednjoj Evropi dosta bogat. Kad su neka imena u jednom

[1] Isp. AIJ, str. 1.

kraju često potvrđena, a na drugom se području ne susreću, nije vjerojatno da je to posljedica slučaja po kojem je jedan dio antičkih natpisa došao do nas, a drugi je još nepoznat ili se izgubio. Ako dakle ima više imena koja su u Galiji česta, a u Noriku ih nema, i obratno, moramo na temelju toga činjeničnoga stanja zaključiti da je unutar keltske onomastike bilo više tipova, svaki sa svojom prostornom raspodjelom. Dok novi epigrafski nalazi ne pokažu suprotno, moramo razlikovati noričku keltsku onomastiku od galske.[2] Vrlo je vjerojatno da bi potanje istraživanje dovelo do utvrđivanja još i drugih tipova keltske onomastike, ali je za naš predmet, bar toliko je do sada vidljivo, dovoljno razlikovati galsku i noričku skupinu. Tako se npr. galska imena· *Broccus, Eccius, Epo-, Eppius, Exomnus, Tettus, Venixamus,* ne susreću u Noriku, a norička imena *Boniatus, Devignata, Deuso, Vibenus* ne susreću se u Galiji i Britaniji. Ovi i slični primjeri mogu poslužiti kao osnova za razlikovanje noričkoga tipa unutra keltske onomastike, no potpuna razrada toga pitanja bila bi moguća samo na temelju opsežnoga i iscrpnog istraživanja cjelokupnoga keltskog onomastičkog materijala kakvo još nije izvršeno, pa čitavo ovo naše izlaganje može imati samo karakter prethodnoga saopćenja.

Nalazišta epigrafskih spomenika s keltskim osobnim imenima rasprostranjena su po čitavom slovenskom području. Materijal koji je s njih skupljen objavljen je i danas lako pristupačan.[3] Da bi se stekla predodžba o keltskoj onomastici u Sloveniji, bit će korisno da se ovdje navedu keltska imena po nalazištima. U vrijeme iz kojega potječu sačuvani natpisi bila je epihorska antroponimija na području Slovenije dijelom romanizirana. U nerimskim imenskim formulama zajedno s nerimskim imenima susreću se i rimska. Mnoga se od njih susreću vrlo često i ne može biti sumnje da su ta imena u procesu romanizacije postala sastavni dio epihorske onomastike, bilo da su preuzeta od Italaca, bilo da su to latinski prijevodi domaćih imena.[4] Ovdje ćemo se ograničiti samo na nerimska imena koja su po svojoj prostranoj raspodjeli u Rimskom carstvu vjerojatno keltska.[5]

Onomastički materijal za ovo istraživanje skupljen je s epigrafskih spomenika. Za unošenje u popis keltskih imena iz Slovenije dolaze u obzir samo imena koja se u Sloveniji mogu lokalizirati. Lokalizacija se vrši po dva kriterija od kojih je drugi hijerarhijski podređen prvomu i to tako da se primjenjuje samo na ona imena koja se ne mogu lokalizirati po prvom kriteriju. Ti kriteriji jesu:

a) Imena se lokaliziraju po podrijetlu njihovih nosilaca označenom na natpisu.

b) Imena se lokaliziraju po mjestu gdje je nađen natpis na kojem su potvrđena.

Od tako dobivenog materijala odabiru se imena za popis keltskih imena iz Slovenije opet po dva kriterija od kojih je drugi hijerarhijski podređen

[2] Isp. Katičićev članak u kojem se na str. 10—15 izlaže metodologija ovakvoga istraživanja i tumači specijalna terminologija.

[3] Isp. CIL 3, AIJ, Inscriptiones Italiae i Š.

[4] Isp. A. Mócsy, str. 17 i D. Rendić-Miočević, Ilirske onomastičke studije II, Živa Antika 13—14 (1964) 101 i d.

[5] Prostorna raspodjela imenskih elemenata u keltskim zemljama utvrđuje se na temelju potvrda skupljenih kod Holdera.

prvome i to tako da se primjenjuje samo na ona imena koja zadovoljavaju prvi kriterij. Ti kriteriji jesu:

a) Ime ne smije pripadati ni jednom poznatom nekeltskom antroponimijskom inventaru.

b) Ime mora pripadati imenskoj skupini ili tvorbi koja je jezgrenim područjem svoje raspodjele potvrđena u Galiji ili u Britaniji ili u sjevernoj Italiji ili u Noriku.

U popis ulaze imena koja zadovoljavaju oba kriterija. Tome se još dodaje pravilo da na nalazištima gdje kompaktna većina (donja bi se granica mogla odrediti u postocima) nerimskih imena zadovoljava oba kriterija u popis ulaze i ona imena koja zadovoljavaju samo prvi kriterij.

Kod prvog je kriterija posebno važno da ime ne smije pripadati ni jednom poznatom nekeltskom imenskom inventaru. Namjerno se u tom kriteriju ne spominje jezik. Zbog toga su u naš popis ušla imena kao *Calandinus, Nundinus* i dr., koja se mogu interpretirati i kao latinske riječi, ali ne pripadaju rimskom onomastičkom inventaru jer jezgreno područje njihove prostorne raspodjele nije u Rimu i Italiji, nego baš u području relevantnom za drugi kriterij. Ta imena ispunjavaju dakle uvjete obaju kriterija u njihovom hijerarhijskom redosljedu i unose se u popis.

Prvi kriterij pretpostavlja da su zadani inventari svih poznatih nekeltskih antroponimijskih sustava. Ta pretpostavka je naravno samo idealna jer čak ni latinska antroponimija nije za naše potrebe dovoljno istražena. Zbog toga je pri unošenju imena u popis ipak nužno prisutan izvjestan elemenat nesigurnosti jer inventari pojedinih antroponimijskih sustava kojima se služimo (npr. latinskoga) vjerojatno ne odgovaraju sasvim svim raspoloživim izvornim podacima nad kojima, pri današnjem stanju istraživanja i kraj raspoloživih priručnika, ne možemo imati pouzdana pregleda bez zamašnih samostalnih istraživanja. Tako se može pokazati da, recimo, *Calandinus* ipak pripada u latinski antroponimijski inventar i u tom se slučaju mora brisati iz našega popisa.

Potrebno je dakle naglasiti da su ovdje sastavljeni popisi privremeni i u svakom svojem detalju podložni sumnji, raspravi i ispravcima. Također se mora računati s mogućnosti da autor u primjeni objektivnih kriterija subjektivno pogriješi. Takve se pogreške međutim, zahvaljujući eksplicitnim metodskim pretpostavkama, mogu objektivno utvrditi. Faktor nesigurnosti koji je ovako iz raznih izvora prisutan u našem popisu ne utječe bitno na rezultate istraživanja jer se pri konačnom uspoređivanju male razlike zanemaruju i uzimaju u obzir samo deseci postotaka. Podudarnosti statističke razdiobe koje se u ovom istraživanju utvrđuju pokazuju neizravno da usprkos faktorima nesigurnosti u naš popis nije moglo ući mnogo raznorodnoga (nekeltskoga) onomastičkog materijala.

I Norik

1. *Okolica Dravograda i Colatio (Stari Trg kod Slovenjega Gradca)*

Rimska cesta koja od Virunuma vodi u Celeju dolazi na područje Slovenije nekoliko kilometara jugoistočno od Pliberka i ide dalje dolinom Meže do mjesta gdje se ona spaja s Mislinjom i onda uz tu rijeku prema

Slovenjgracu, starom Kolaciju. Uz tu cestu, zatim na obali Drave ispod Dravograda i kod Staroga Trga nađeni su antički natpisi. Na njima su potvrđena ova keltska osobna imena:

Art... (AI J 7). Imenski elemenat koji se često javlja u galskim osobnim imenima i toponimima izvedenim od antroponima. Isp. Holder I, 228 s. v. Artos. U Noriku nisam našao drugih potvrda.

Asedia (CIL 3, 5107). Ime pripada skupini potvrđenoj u više navrata u Galiji, Britaniji i u ostalom Noriku. Isp. Holder I, 39 i 46 s. v. Adsedeo i d.

Ateloudus (Š 365). Ime nije drugdje potvrđeno, ali se u njemu može prepoznati elemenat *Ate-* koji se javlja u većem broju galskih i noričkih imena. Isp. Holder I, 253 i d. Ne može biti sumnje da je to keltsko ime.

Bardo (AI J 13). Pripada imenskoj skupini obilno potvrđenoj u ostalom Noriku (isp. još Bardus i Bardomarus) i u toponimima izvedenim od antroponima u Galiji. Isp. Holder I, 346 i d.

Bella (AI J 14). Premda je to ime homonimno s latinskim pridjevom, ipak se na nalazištu gdje ima keltskih imena i na natpisu s nerimskom imenskom formulom mora smatrati keltskim i to skraćenim oblikom nekoga složenog imena koje je sadržalo isti prednji dio kao galski *Bellorix* i dr. Isp. Holder I, 387 i d. U ostalom Noriku, Galiji i Britaniji potvrđeni su i razni kraći oblici takvih složenih imena. Isp. Holder I, 387 i d.

Bonia (CIL 3, 5107).
Boniatus (AI J 13).
Boniata (Š 364, 365).
Ova imena pripadaju vrlo raširenoj imenskoj skupini obilno potvrđenoj u Noriku, ali ne u Galiji. Isp. Holder I, 478.

Calandina (CIL 3, 5106, AI J 11). U ovom obliku ime je potvrđeno samo u Noriku. U Galiji i Britaniji potvrđen je oblik Calendio. Isp. Holder I, 694. Po glasovnom obliku može ime biti i latinsko (isp. Kalendae), ali je naš oblik vrlo karakterističan za noričku epihorsku antroponimiju, pa se mora računati s time da je to ipak keltsko ime, možda prilagođeno latinskoj riječi, a možda i prevedeno.

Catullus (CIL 3, 5104). Skraćeni oblik složenih imena s prvim dijelom *Catu-* kao *Catumarus* ili *Caturix* itd. Isp. Holder I, 847. U ovom obliku ime je vjerojatno latinizirano i javlja se u Galiji, Britaniji i Noriku.

Cotulia (CIL 3, 5107). Ime pripada skupini potvrđenoj u ostalom Noriku i u Galiji. Isp. Holder I, 1148 i d.

Counertus (AI J 12). Ime pripada skupini obilno potvrđenoj u ostalom Noriku, Galiji i Britaniji. Isp. Holder I, 1034 s. v. Cobnertus.

Couso (CIL 3, 5104). Ime je potvrđeno još u Mariboru (vidi 3) i na galskom novcu. Isp. Holder I, 1151. Iako je potvrda izvan slovenskoga Norika izolirana i nesigurna, ne može biti sumnje da se radi o keltskom imenu, jer je to nerimsko ime nađeno na mjestima s kompaktnom keltskom epihorskom onomastikom.

Menaudonius (AI J 9). Ime je potvrđeno još u Čedadu. Isp. Holder II, 547. Kraj tako oskudnih potvrda teško je odrediti da li se radi o imenu koje je i u keltskoj sjevernoj Italiji bilo domaće ili je tamo pojedinačno preneseno iz Norika.

Mogia (AI J 13). Pripada imenskoj skupini potvrđenoj u ostalom Noriku i u Galiji. Isp. Holder II, 607 i d.

Nemeta (AI J 4). Pripada imenskoj skupini potvrđenoj u ostalom
Nemeto (CIL 3, 5109). Noriku, Galiji i Britaniji. Isp. Holder II, 710 i d.

Nertomaria (CIL 3, 5109). Pripada imenskoj skupini obilno potvrđenoj u ostalom Noriku, Galiji i Britaniji. Isp. Holder II, 722 i d. Drugi je dio vrlo čest u keltskoj onomastici.

Pallo (CIL 3, 5109). Nema druge potvrde na keltskom području. Ime je potvrđeno u nerimskoj formuli i s keltskim imenima na istom natpisu, pa se s velikom vjerojatnosti može pretpostaviti da je keltsko.

Secconius (CIL 3, 5105). Gentilno ime izvedeno od Secco koje je
Secconia (CIL 3, 5105). obilno potvrđeno u Galiji i nešto u Noriku. Isp. Holder II, 1424.

Tutor (Š 365). Ime potvrđeno u Noriku, a ne u Galiji. Isp. Untermann II, str. 34, karta 14.

Vibenus (CIL 3, 5104). Ime potvrđeno u ostalom Noriku. Javlja se u nerimskoj imenskoj formuli i to tako često da se usprkos latinskom izgledu mora pomišljati na posebnu vezu s noričkom keltskom onomastikom. Isp. još i oblik *Vibunna* potvrđen u Emoni u nerimskoj onomastičkoj formuli (AI J 189).

2. *Dolina gornje Savinje iznad Celeje*

Bardo (Š 367). Vidi 1.

Kalendina (Š 370). Vidi 1.

Marus (CIL 3, 6523). Ime potvrđeno u slovenskom Noriku. Možda se radi o kratkom obliku čestih složenih imena s drugim dijelom na -marus. U tom je slučaju neobično što se taj kratki oblik ne javlja češće. Isp. Holder II, 432. Vidi 7. Isti elemenat javlja se i kao prvi dio složenih imena.

Nundinus (CIL 3, 5113). Ime je potvrđeno još dva puta u Galiji. Isp. Holder II, 808 i jednom u Mediolanu (5, 6055). Zbog homonimije s latinskim kalendarskim terminom ne može se keltsko podrijetlo smatrati sigurnim, premda prostorna raspodjela govori za nj.

Vercilla (CIL 3, 5113). Ime potvrđeno u Noriku i Galiji. Pripada razgranatoj i u Noriku osobito potvrđenoj imenskoj skupini. Isp. Holder III, 182 i d., 189.

Tutor (Š 373). Vidi 1.

Tutoria (Š 373).

3. *Celeja*

[A]dnam(a)tus (CIL 3, 11699). Imenska skupina obilno potvrđena u
Adnamius (CIL 3, 5161, 5162). Noriku i Galiji. Isp. Holder I, 43 i d., III, 508 i d.

Allounus ili *Aliounus* (AI J 31). Ime nije drugdje potvrđeno, ali se s velikom vjerojatnošću može smatrati keltskim jer pripada slobodnjaku celejskoga domoroca.

Ateboduus (CIL 3, 5247). Ime je potvrđeno još dva puta u ostalom Noriku. Isp. Holder I, 253. Pripada velikoj keltskoj imenskoj skupini s početnim elementom *Ate-*. Vidi 1.

Atemerus (CIL 3, 5337). S drugom tvorbom potvrđeno još jednom u Noriku. Isp. Holder I, 263. Pripada velikoj keltskoj imenskoj skupini s početnim elementom *Ate-*, vidi 1, i također velikoj skupini s drugim elementom *-mar-*.

Atevortus (CIL 3, 5272). Ime nije drugdje potvrđeno, ili pripada velikoj keltskoj imenskoj skupini s početnim elementom *Ate-*. Vidi 1.

Atibnicella (CIL 3, 11693). Ime nije drugdje potvrđeno, ali pripada velikoj keltskoj imenskoj skupini s početnim elementom *Ate-*. Vidi 1.

Atressus (CIL 3, 5272). Ime je još četiri puta potvrđeno u Panoniji. Isp. Holder I, 271 i Mócsy, o. c., 165. Za novije potvrde iz Norika isp. Jahrb. d. öst. arch. Inst. 26 (1930) Bbl. 201 prema nama poznatim podacima ne pripada galskoj i britanskoj onomastici.

Atto (CIL 3, 11699) Imenska skupina obilno potvrđena u Noriku, Galiji i Britaniji. Isp. Holder I, 276.

Auctomarus (CIL 3, 5272). Ime nije drugdje potvrđeno. Po drugom dijelu spada u raširenu keltsku imensku skupinu na *-mar-* obilno potvrđenu u keltskim zemljama. Isp. Holder II, 432 i d.

Ausco f. (AI J 57). Ime potvrđeno samo još jednom i to u slovenskom Noriku uz cestu iz Celeje u Petovion. Vidi 4. Kako to ime spada u epihorsku noričku onomastiku može se s velikom vjerojatnosti smatrati keltskim.

Barus (AI J 57). Ime nije drugdje potvrđeno. Budući da pripada članu porodice koja nosi keltska imena, može se s velikom vjerojatnosti smatrati keltskim.

Batro (CIL 3, 5235). Ime potvrđeno samo još jednom u Galiji. Isp. Holder I, 359.

Boniata (AI J 51, CIL 3, 5232). Vidi 1.

Boniatus (AI J 57, CIL 3, 11699). Vidi 1.

Boto (CIL 3, 5191). Ime nije drugdje potvrđeno. Pripada skupini potvrđenoj u Noriku i Galiji. Isp. Holder I, 496.

Bucia (AI J 57). Ime i skupina kojoj pripada obilno su potvrđeni u Noriku, Galiji i Britaniji. Isp. Holder I, 625, III, 990 i d.

Ciantullus (CIL 3, 5191). Drugo ime iste skupine potvrđeno je u Galiji. Isp. Holder I, 1009.

Couria (AI J 56). Imena iste skupine potvrđena su u ostalom Noriku i u Galiji. Isp. Holder I, 1067 i 1150 i d.

Comatilla (CIL 3, 11705). Ime nije drugdje potvrđeno. Skupina se susreće u Noriku i sjevernoj Italiji. Isp. Holder I, 1070 i III, 1258.

Diastullus (CIL 3, 5250). Ime je još jednom potvrđeno u slovenskom Noriku u dolini Save ispod Emone. Vidi 7. Na istom području potvrđeno je još jedno ime iste skupine. U nešto drukčijem obliku ime se javlja na galskim novcima. Isp. Holder I, 1281.

Dubna (AI J 57). Imenska skupina dobro potvrđena u Noriku, Galiji
Dubnia (Š 396). i Britaniji. Isp. Holder I, 1357 i d.

Iantulla (CIL 3, 5274a). *Iantullus* (CIL 3, 5191). *Iantumarus* (Š 390). Imenska skupina dobro potvrđena u Noriku, a susreće se i na galskim novcima. Isp. Holder II, 8 i d. Element -mar- vrlo je čest u keltskoj onomastici.

Itto (AI J 51). Ime potvrđeno više puta, ali samo u Noriku. Isp. Holder II, 83.

Leucimara (AI J 57). Ime nije drugdje potvrđeno. Prvi se dio susreće u keltskim imenima u Galiji i nešto u Noriku. Isp. Holder II, 192 i d. Drugi je vrlo raširen u keltskim složenim imenima.

Litugena (CIL 3, 5269). Ime obilno potvrđeno u Noriku, Galiji i Britaniji. Isp. Holder II, 247 i d.

Magemarus (CIL 3, 5255). *Magimarus* (CIL 3, 5272). *Magena* (CIL 3, 5255). *Magiona* (CIL 3, 5220). Imenska skupina potvrđena u ostalom Noriku i Galiji. Isp. Holder, 372 i d. Element -mar- vrlo je čest u keltskoj onomastici.

Maricca (CIL 3, 5357). Ime potvrđeno u ostalom Noriku, Galiji i Britaniji. Isp. Holder II, 427.

Matt(ius) (AI J 49). Imenska skupina s elementom *Matt-* obilno je potvrđena u ostalom Noriku i Galiji. Isp. Holder II, 474 i d.

Moge... (CIL 3, 11699).

Mogio (Š 396). Vidi 1.

Muscio (AI J 57). Imena iste skupine potvrđena su jednom u Galiji i jednom u keltskoj sjevernoj Italiji. Isp. Holder II, 661.

Nertomarus (CIL 3, 5196). Vidi 1.

Nonnosa (AI J 69). Ime pripada skupini potvrđenoj u ostalom Noriku i obilno u Galiji. Isp. Holder II, 758 i d.

Nundinus (Š 397). Vidi 2.

Orgeteius (CIL 3, 5191). Ime je potvrđeno u ostalom Noriku, a skupina se susreće u Galiji. Isp. Holder II, 875 i d.

Satulla (CIL 3, 11705). Ime obilno potvrđeno u Galiji. Isp. Holder I, 1379.

Sira m. (AI J 57). Ime i imenska skupina potvrđeni su u ostalom Noriku i u Galiji. Isp. Holder II, 1576 i d.

Solim(a)rus (CIL 3, 11699). Ime obilno potvrđeno u Galiji, ali ne u Noriku. Isp. Holder II, 1604 i d. Drugi je dio vrlo čest u keltskoj onomastici.

Suputa (AI J 56). Ime nije drugdje potvrđeno. Imena iste skupine susreću se u Galiji. Isp. Holder II, 1672.

Titulen(ius) (CIL 3, 11699). Ime nije drugdje potvrđeno, a skupina se susreće u Galiji. Isp. Holder II, 1860. Za potvrde iz Norika. Vidi 5 i 7.

Tritoutus (Š 396). Ime nije drugdje potvrđeno. Kako pripada epihorskoj antroponimiji u Celeji, vjerojatno je keltsko. Elemenat *Touto-* susreće se u Galiji. Isp. Holder II, 1896 i d. Početni elemenat *Tri-* također je poznat u keltskoj onomastici. Isp. Holder II, 1940 i d.

Tutorina (CIL 3, 5225). Vidi 1.

Vepo (CIL 3, 5232). Ime pripada skupini potvrđenoj u Noriku i po jedan put u Galiji i Britaniji. Isp. J. Šašel, C. Iulius Vepo, Živa Antika 4 (1954), 348.

Verullus (CIL 3, 5220). Druga potvrda toga imena u Ostiji ne kazuje ništa o njegovoj pripadnosti jer stanovništvo te luke nije bilo etnički homo-

geno. Imena iste skupine potvrđena su tri puta u Galiji. Isp. Holder III, 251 i d.

Vetra (Š 396). Ime nije drugdje potvrđeno. Budući da pripada osobi iz porodice s keltskim imenima i da spada u epihorsku onomastiku u Celeji, vrlo je vjerojatno da je i to keltsko ime.

Vindo (CIL 3, 11693). *Vindu* (CIL 3, 11705). *Vindonius* (Š 375). Ime i skupina kojoj pripada potvrđeni su u Noriku i Galiji. Isp. Holder III, 340 i d. i 349 i d.

Od nerimskih imena u Celeji samo se gentilicij *Licovius* (AI J 57 s pet potvrda) ne može smatrati keltskim. On je povezan s imenskom skupinom koja ima težište svoje prostorne raspodjele u Panoniji i pripada tamošnjoj nekeltskoj onomastici. Sva su cognomina uz taj gentilicij keltska, pa se vjerojatno radi o porodici panonskoga podrijetla koja se u Celeji keltizirala.

4. *Od Celeje prema Petovionu*

Apro (CIL 3, 5285). Ime je potvrđeno još u Galiji, a i skupina se tamo često susreće. Isp. Holder III, 644 i d.

Armianus (CIL 3, 5289). Ime nije drugdje potvrđeno, ali se prema ostalim epihorskim imenima toga nalazišta može smatrati keltskim.

Assedomarus (CIL 3, 5290). Vidi 1. Spada među razširena keltska složena imena s drugim elementom -mar-.

Ato (AI J 75). Vidi 3.

Ausca (AI J 87). Vidi 3.

Boniata (CIL 3, 5285). Vidi 1.

Brigavitus (CIL 3, 5285). Ime nije drugdje potvrđeno. Ako je dobro pročitano, mora se smatrati značajnim što je drugi dio toga imena homofon s *Avitus*, latinskim imenom vrlo često u noričkoj onomastici koje se javlja i u nerimskoj formuli.

Calandina (AI J 87, 89). Vidi 1.

Calandinus (AI J 87, 101). Vidi 1.

Camona (AI J 75). Ime nije drugdje potvrđeno. Imenska skupina potvrđena je jednom u keltskoj sjevernoj Italiji i indirektno preko jednoga galskog toponima. Isp. Holder I, 721 i III, 1064.

Camvinuus (CIL 3, 5291). Ime nije drugdje potvrđeno. Stoji u nerimskoj imenskoj formuli u kraju s kompaktno keltskom onomastikom, pa se s velikom vjerojatnosti može smatrati keltskim.

Catureius (CIL 3, 5289). Ime nije drugdje potvrđeno. Skupina se susreće u Galiji i Britaniji. Isp. Holder I, 859 i d. i III, 1162 i d.

Comatus (AI J 89). Vidi 3.

Cominius (AI J 74). To je rimski gentilicij. Na našem se natpisu javlja kao individualno ime u nerimskoj imenskoj formuli, pa se ne može isključiti mogućnost da pripada istoj skupini kao i prethodno ime.

Darbosa (AI J 75). Ime nije drugdje potvrđeno. Na natpisu stoji među keltskim imenima, pa se i samo može smatrati keltskim.

Deusa (CIL 3, 5303). Ime je potvrđeno u Noriku. Isp. Holder I, 1273.

Dumba (CIL 3, 5289). Ime nije drugdje potvrđeno. Na natpisu stoji među keltskim imenima, pa se i samo može smatrati keltskim.

Ecoutia (AI J 89). Ime nije drugdje potvrđeno. Na natpisu stoji među keltskim imenima, pa se i samo može smatrati keltskim.

Excingomarus (AI J 89). Ime i skupina potvrđeni u Galiji. Isp. Holder I, 1487 i d. Drugi je dio vrlo čest u keltskoj onomastici.

Iantumarus (CIL 3, 5290). Vidi 3.

Loucita (CIL 3, 5289). Ime potvrđeno u Noriku i Galiji. Vidi 11.

Moenus (CIL 3, 5287). Ime nije drugdje potvrđeno. Javlja se i kao keltski hidronim i toponim. Isp. Holder II, 606. Stoji u nerimskoj onomastičkoj formuli među keltskim imenima, pa se i samo s velikom vjerojatnosti može smatrati keltskim.

Nonna (AI J 76). Vidi 3.

Resatus (AI J 75). Ime i skupina potvrđeni u Noriku i Galiji. Isp. Holder II, 1176 i d.

Restumarus (CIL 3, 5289). Kratki oblik toga imena potvrđen je u Galiji. Isp. Holder II, 1178. Drugi njegov dio vrlo je čest u galskoj onomastici.

Rumo (AI J 75). Ime potvrđeno jednom u Noriku. Isp. Holder II, 1245.

Siunia (CIL 3, 5290). Ime nije drugdje potvrđeno. Nalazi se na natpisu s drugim keltskim imenima, pa se i samo može smatrati keltskim.

Stritus (AI J 75). Imenska skupina potvrđena jednom u Noriku i jednom u Galiji. Isp. Holder II, 1640.

Tatucus (AI J 76). Ime je potvrđeno u Noriku i u Galiji. Isp. Holder II, 1754.

Tedsicnatus (AI J 74). Ime nije drugdje potvrđeno. Skupina se javlja u Galiji i jednom u Noriku. Isp. Holder II, 1786 i d. Elemenat -gant- vrlo je čest u keltskoj onomastici.

Trogimarus (CIL 3, 5287).
Trogimara (CIL 3, 5287). Ime nije drugdje potvrđeno. Skupina se javlja u Galiji. Isp. Holder II, 1967. Drugi je dio vrlo čest u keltskoj onomastici.

Tutorinus (CIL 3, 5296). Vidi 1.

5. *Maribor i okolica*

Auscus (AI J 107). Vidi 3.

Calandina, Calandinus (CIL 3, 11715). Vidi 1.

Cona (CIL 3, 11712). Ime je potvrđeno još jednom u Noriku i jednom u Galiji. Isp. Holder I, 1285.

Couso (AI J 105). Vidi 1.

Diocaitus (AI J 106). Ime nije drugdje potvrđeno. Elemenat *Dio-* javlja se u galskoj antroponimiji. Isp. Holder I, 1285.

Sennus (CIL 3, 11712). Ime je potvrđeno u ostalom Noriku i u Galiji. Isp. Holder II, 1481.

Sisiu f. (AI J 112). Ime je potvrđeno još dva puta na zavoju Dunava. Kako se i tamo javljaju keltska imena, može se s prilično vjerojatnosti smatrati keltskim. To tim više što spada među za noričku onomastiku karakteristična feminina na -ū, -ūnis. Isp. Falkner.

Titio (AI J 119). Vidi 3.

6. *Laško i Rimske Toplice*

Atecurus (Š 385). Ime nije drugdje potvrđeno. Stoji u nerimskoj onomastičkoj formuli s keltskim imenom, pa je i njegova pripadnost keltskoj onomastici vrlo vjerojatna.

Autus (CIL 3, 5151). Prostorna raspodjela drugih potvrda toga imena nije karakteristično keltska, pa je i njegova pripadnost keltskoj onomastici problematična.

Boniata (CIL 3, 5151). Vidi 1.

Damio (CIL 3, 5150). Ime je potvrđeno jednom u sjevernoj Italiji, a skupina se javlja u Galiji i Britaniji. Isp. Holder I, 1218.

Docnimarus (Š 385). Ime je još jednom potvrđeno u Noriku. U Galiji se javljaju osobna imena s elementom *Doci-*. Nije sigurno da pripadaju istoj skupini. Isp. Holder I, 1298 i d. Drugi je dio vrlo raširen u keltskoj onomastici.

Egetumarius (Š 394). Ime nije drugdje potvrđeno. Drugi elemenat *-mar-* pokazuje da je keltsko. Prvi elemenat *Egetu-* podsjeća na venetsko *Egetor*. Isp. Untermann I, 145.

Mito (Š 385). Ime nije drugdje potvrđeno. Stoji u nerimskoj formuli i nalazi se na natpisu s keltskim imenima, pa se može smatrati keltskim.

Mocius (AI J 41). Vidi 1.

Seubrinubus (CIL 3, 5153). Ime nije drugdje potvrđeno. Pitanje je da li je ispravno pročitano. Među keltska ga svrstavamo samo zato jer je nerimsko i potvrđeno na području s kompaktnom keltskom onomastikom.

Tatto (AI J 41).
Tattus (AI J 41).
Imenska skupina potvrđena još jednom u Noriku i jednom u Galiji. Obilno je potvrđena u Dalmaciji. Keltska joj je pripadnost problematična. Možda se radi o dva imena: keltskom i »ilirskom«. Prema sada raspoloživom izvornom materijalu vjerojatnije je da se radi o nekeltskom imenu donesenom s Balkana. Isp. Holder II, 1752 i d. Mayer, Die Sprache der alten Illyrier I, Wien 1957, 329 i d. Vidi 4.

7. *Dolina Save ispod Emone*

Belatullus (CIL 3, 14367[2]). Ime potvrđeno u Noriku i Galiji. Isp. Holder I, 335, 367.

Bononia (CIL 3, 14367). Ime potvrđeno u ostalom Noriku i u Galiji. Isp. Holder I, 487.

Kata (CIL 3, 11681). Ime potvrđeno u ostalom Noriku, Galiji i Britaniji. Obično se piše *Catta*. Isp. Holder I, 846 i d.

Ceirius (AI J 30). Ime nije drugdje potvrđeno. Pripadnost keltskoj onomastici problematična je. Ovdje se navodi, jer je natpis nađen na području s kompaktno keltskom antroponimijom.

Coimus (CIL 3, 5126). Ime dolazi na lepontskim natpisima koji su, po svemu izgleda, keltski. Skupina je potvrđena u Britaniji. Isp. Holder III. 1253.

Coma (CIL 3, 5144 a). Vidi 3.

Coudomarus (AI J 25). Ime nije drugdje potvrđeno. Drugi dio složenoga imena pokazuje da je keltsko jer se na čitavom keltskom području često javlja.

Diastulus (CIL 3, 11686). Vidi 3.
Diastumarus (CIL 3, 5144 a). Vidi 3.
Iantulla (AI J 22). Vidi 3.
Ibliendus (CIL 3, 5144a). Ime potvrđeno još jednom u Panoniji. Imenska skupina s Ibli(o)- potvrđena je u Galiji. Isp. Holder II, 15.
Ioitus (AI J 25). Ime nije drugdje potvrđeno. Skupina se javlja u Galiji. Isp. Holder II, 63.
Laiana (CIL 3, 11682). Ime nije drugdje potvrđeno. Pripadnost je keltskoj onomastici problematična. Ovdje se navodi jer je natpis nađen u kraju s kompaktno keltskom antroponimijom, a ime neće biti rimsko.
Maro (CIL 3, 14367). Imenska je skupina potvrđena u Noriku, Galiji
Maronius (AI J 31). i Bojohemiju. Isp. Holder II, 433 i d. Gentilicij *Maronius* izveden je iz individualnega imena. Vidi 2.
Nertomarus (AI J 25). Vidi 1.
Ovincius (CIL 3, 5139). Ime nije drugdje potvrđeno. Stoji u nerimskoj formuli i nađeno je na području s kompaktno keltskom onomastikom, pa se privremeno može smatrati keltskim.
Rigo (CIL 3, 14367[2]). Ime nije drugdje potvrđeno. Vjerojatno kraći oblik složenih imena s drugim dijelom na *-rix, -rigis*. Ta su imena vrlo raširena na keltskim područjima. Isp. Holder II, 1197.
Sassus (CIL 3, 5139). Ime i skupina potvrđeni su u Galiji. Isp. Holder II, 1373 i d.
Secio (CIL 3, 5132). Ime nije drugdje potvrđeno. Skupina se javlja u ostalom Noriku i Galiji. Isp. Holder II, 1422 i d.
Tatulus (AI J 34). Vidi 6.
Titua (CIL 3, 11686). Vidi 3.
Tricus (AI J 34). Ime potvrđeno u Galiji. Isp. Holder II, 1951.
Tutor (AI J 21, 25). Vidi 1.

8. *Atrans (Trojane).*

Broj je natpisa s ovoga nazališta sasvim malen i na njima nema imena za koja bi se uvjerljivo moglo pretpostaviti da su keltska. *Abascantus* (CIL 3, 5122) je ime roba kojega je podrijetlo nepoznato, a *Vantit* (CIL 3, 11671) je fragment koji se teško može identificirati i pitanje je da li je čitanje pouzdano.

II Gornja Panonija

9. *Poetovio i okolica*

Adbugiouna (CIL 3, 10883). Ime nije drugdje potvrđeno. Skupina se susreće u Galiji i kod maloazijskih Galata. Isp. Holder I, 38.
Adnamatus (CIL 3, 10895). Vidi 3.
Atnamatus (CIL 3, 10883). Vidi 3.
Agisus (CIL 3, 10883). Imenska skupina potvrđena u Noriku i Galiji. Isp. Holder I, 59.
Aisia (CIL 3, 4033). Imenska skupina potvrđena u Noriku, Galiji i Britaniji. Isp. Holder I, 70.

Amalogvero (CIL 3, 3377). Ime nije drugdje potvrđeno. Kako se na natpisu izrazito navodi, njegov je nosilac iz Petoviona. Kako je domaća onomastika tamo keltska, može se i to nerimsko ime smatrati keltskim.
Calandina (AI J 384). Vidi 1.
Catulinus (CIL 3, 10889). Vidi 3.
Catulla (CIL 3, 10895). Vidi 1.
Ceionus (CIL 3, 4033). Ime nije drugdje potvrđeno. Skupina se javlja u Galiji. Isp. Holder III, 1178.
Cutio (CIL 3, 4083). Ime nije drugdje potvrđeno. Drugo ime iste skupine potvrđeno je jednom u Britaniji. Isp. Holder I, 1209.
Deuso (CIL 3, 10883). 4. Vidi 4.
Helbonius (CIL 3, 4112). *Helbonia* (CIL 3, 4112). Gentilicij nije drugdje potvrđen. Kako je natpis nađen u kraju s kompaktnom keltskom onomastikom, mora se uzeti u obzir mogućnost da je izveden od nekoga keltskog imena.
Medullia (CIL 3, 4083). Gentilicij nije drugdje potvrđen. Kako je natpis nađen u kraju s kompaktnom keltskom onomastikom, mora se uzeti u obzir mogućnost da je izveden od nekoga keltskog imena. Osnovni se elemenat javlja u toponimima keltskih krajeva. Isp. Holder II, 527. Vidi 10.
Suadra (AI J 428). Ime je potvrđeno više puta u Noriku, a skupina u Galiji. Isp. Holder II, 1642 i d.
Tettius (CIL 3, 4033, gentilicij). Ime i skupina potvrđeni su u ostalom Noriku, Galiji i Britaniji. Isp. Holder II, 1801 i d.
Tutor, Tutoriana, Tutorinus (AI J 407). Vidi 1.
Vinda (CIL 3, 4110). Vidi 3.

Nerimsko ime *Voltio* po svojoj prostornoj raspodjeli ne spada u keltsku nego u venetsko-istarsko-liburnsku (sjevernojadransku) onomastiku. Isp. Untermann II, 70. Nosilac toga imena došao je vjerojatno iz emonskog kraja gdje se ono često susreće.

10. *Neviodunum (Krško) i okolica*

Anta (AI J 256). Ime potvrđeno u Galiji. Isp. Holder III, 633.
Ausca (CIL 3, 10815). Vidi 3.
Boniatus (CIL 3, 3930, 10802). Vidi 1.
Bussugnata (CIL 3, 3930). Ime potvrđeno u Noriku. Skupina se javlja u Galiji i Noriku. Drugi je dio imena vrlo čest u keltskoj onomastici. Isp. Holder I, 644 i d., 2029, III, 1010.
Eppius (CIL 3, 10801, AI J 246). Ovaj se gentilicij javlja u Galiji, a druge tvorbe od iste osnove i u Britaniji. Isp. Holder I, 1455. Mócsy 209 misli da oba njegova nosioca potječu iz južne Galije.
Lucius (CIL 3, 3930). To je ime potvrđeno i kod neromaniziranih Kelta. Isp. Holder II, 300. Ovdje u nerimskoj imenskoj formuli na natpisu s drugim keltskim imenima i u kraju s keltskom onomastikom mora se smatrati keltskim, a ne kao homofono latinsko ime. Ostaje nerazumljivo na temelju čega Mócsy 179 i dr. dolazi do zaključka da je to »ilirsko« ime. On se poziva na veliku proširenost u Dalmaciji. U bogatim epigraf-

skom materijalu iz Dalmacije našli smo samo 7 potvrda i to kao rimskog kognomena, te nema nikakvog razloga da se to ime svrsta u epihorsku onomastiku Dalmacije.

Maro (CIL 3, 10815). Vidi 7.

Medus (CIL 3, 14354[22]). Vidi 9. Nosilac imena je rob, pa je njegovo podrijetlo i podrijetlo imena nepoznato. Ime je potvrđeno još jednom kod gornjopanonskih Varcijana (CIL 3, 9796) u nerimskoj onomastičkoj formuli zajedno s keltskim imenom. Zbog toga se ime s dosta vjerojatnosti može smatrati keltskim.

Melissa (Š 334). Ime je obilno potvrđeno u Noriku, Galiji i Britaniji. Isp. Holder II, 537. Usprkos homofonom grčkom imenu mora se smatrati keltskim.

Mogius (CIL 3, 10813). Gentilicij. Vidi 1.

Ressatus (AI J 256). Vidi 4.

Suadra (CIL 3, 10813). Vidi 9.

Togivepus (Š 334). Ime nije drugdje potvrđeno, ali se osnove prvoga i drugoga njegova dijela susreću u Noriku i Galiji. Isp. Holder II, 1866 i d., III, 177. Vidi 3.

11. *Praetorium Latobicorum (Trebnje) i okolica*

Ambisavus (CIL 3, 13406). Ime je nastalo od etnika koji označuje pripadnika plemena koje živi oko Save. Isp. *Ambidravus* (CIL 3, 4753) u noričkoj Teurniji i ime plemena Ἀμβίδραυοι (Ptol. 2, 13, 2). Po noričkim se vezama može zaključiti da je ime keltsko. Elemenat *Ambi-* obilno je potvrđen u keltskoj onomastici. Isp. Holder I, 117 i d.

Augia (CIL 3, 10793). Ime i skupina potvrđeni su u Galiji. Isp. Holder I, 282 i d.

Boudio (CIL 3, 10795). Imenska skupina potvrđena u Noriku, Galiji i Britaniji. Isp. Holder I, 497 i d.

Caio (CIL 3, 10795). Ime potvrđeno u Noriku I, 684, III, 1040.

Casdenus (CIL 3, 10793). Ime i skupina nisu drugdje potvrđeni. Ovdje stoji u nerimskoj imenskoj formuli zajedno s keltskim imenom i u kraju s keltskom antroponimijom, pa se može smatrati keltskim.

Catio m. (CIL 3, 10795). Ime i skupina potvrđeni su u Noriku i Galiji. Isp. Holder I, 841 i III, 1152.

Coromara (CIL 3, 10783). Ime je u svojem punom obliku *Cobromarus* potvrđeno na srebrnim novcima keltskih Boja u Panoniji. Isp. Holder I, 1055. Osnova njegova prvog dijela potvrđena je u Galiji. Isp. Holder III, 1246. Drugi je dio vrlo čest u keltskoj antroponimiji.

Gripo (CIL 3, 13406). Ime potvrđeno u Noriku. Isp. Holder I, 1165.

Itrius (CIL 3, 3904). Ime potvrđeno u Noriku. Isp. Holder II, 83.

Leucena (CIL 3, 10793). Vidi 3.

Locita (AI J 239). Ime je potvrđeno jednom u Noriku i u Galiji. Isp. Holder II, 278. Vidi 4.

Meita (AI J 236). Skupina je potvrđena jednom u Noriku i dva puta u Panoniji kod zavoja Dunava. Isp. Holder II, 530. Samo ime nije drugdje potvrđeno.

Nertomarius (AI J 236). Vidi 1.
Suadula (CIL 3, 10795). Vidi 9.
Vepo (CIL 3, 10785). Tako čita Mócsy 208. Vidi 3.
Viscla (Š 333). Ime nije drugdje potvrđeno. Skupina se susreće u Galiji. Isp. Holder III, 406.
Uxela (CIL 3, 13406). Ime nije drugdje potvrđeno. Skupina se susreće kao epitet božanstva u Galiji. Isp. Holder III, 61 i d.

12. *Gorenjska*

Bello (AI J 217). Vidi 1.
Ressimarus (AI J 217). Vidi 4. Drugi dio imena vrlo je raširen u keltskoj antroponimiji.

13. *Emona i okolica Iga*

Adnomatus (CIL 3, 10736, AI J 131). Vidi 3.
Amatu f. (CIL 3, 10726, AI J 136, Š 297). Za noričku onomastiku karakterističan feminin na -ū, -ūnis. Isp. Falkner.
Broccus (AI J 129). Ime potvrđeno u Galiji i keltskoj sjevernoj Italiji. Isp. Holder I, 617, III, 982.
Bucca (CIL 3, 10727).
Buccicu (CIL 3, 3787).
Buco (AI J 128).
Buccio (CIL 3, 10727, AI J 129, Š 297).
Ova je imenska skupina obilno potvrđena u Noriku, Galiji i Britaniji. Isp. Holder I, 625 i d., III, 990 i d. Potvrđena je međutim i na epihorskim venetskim natpisima. Isp. Untermann 145.
Bugia (AI J 186).
Buccirega (CIL 3, 3787).
Butto (CIL 3, 10736 2 put, 3801). Ime i skupina potvrđeni su u Noriku i Galiji. Isp. Holder I, 646, III, 1011. Jedan član iste skupine javlja se i na epihorskom venetskom natpisu. Isp. Untermann 145.
Cetetiu f. (CIL 3, 3861). Tvorba je karakteristična za noričku onomastiku. Isp. Falkner.
Coemoius (CIL 3, 3792). Vidi 7.
Cumus (CIL 3, 3792). Ime i skupina potvrđeni su u Noriku i Galiji. Isp. Holder I, 1190.
Decomo (CIL 3, 3802). Ime pripada skupini potvrđenoj u Noriku, Galiji i Britaniji. Isp. Holder I, 1247 i d.
Ecco (CIL 3, 3796). Imenska je skupina potvrđena u Galiji. Isp. Holder I, 1404.
Emo (CIL 3, 10758 2 put). Ime pripada skupini potvrđenoj u Galiji. Isp. Holder I, 1433.
Eppo (CIL 3, 3872, AI J 129, 131, 142). Ime nije drugdje potvrđeno. Skupina se susreće u Galiji. Isp. Holder I, 1446 i d.
Exouna (AI J 222). Ime i skupina potvrđeni su u Galiji. Jedna potvrda iz Carnuntuma potječe od vojnika kojemu je podrijetlo nepoznato. Isp. Holder I, 1489.

Gio (CIL 3, 3792). Ako je čitanje ispravno, ime je potvrđeno u Galiji. Isp. Holder I, 2022.

Lucius (AI J 141, 186). Vidi 10.

Manu f. (AI J 195). Tvorba je noričke. Isp. Falkner. Osnova je potvrđena u Noriku i Galiji. Isp. Holder II, 408, 413. Susreće se i na epihorskim venetskim natpisima. Isp. Untermann 157. On to ime smatra galskim elementom u venetskoj onomastici.

Moiota (CIL 3, 10726, AI J 134, 140). Ime nije drugdje potvrđeno. Skupina se susreće u Istri i Liburniji. Isp. Krahe, Wörterbuch illyrischer Personennamen, Heidelberg 1929, 76. Možda se ista osnova susreće i u jednom galskom imenu. Isp. Holder II, 617.

Mosso (CIL 3, 3820). Ime nije drugdje potvrđeno, a skupina se susreće u Galiji i Britaniji. Isp. Holder II, 645. Nije vjerojatno da i noričko *Mosgaitus* pripada toj skupini. Isp. Holder II, 644.

Peto (CIL 3, 3820). Ime potvrđeno u Galiji, a skupina se susreće u Galiji i Noriku. Isp. Holder II, 973 i d., 981.

Plunco (CIL 3, 3793, 3825). Skupina potvrđena samo još jednom u Noriku i to u Virunumu. Isp. Holder II, 1020.

Sacciarius (AI J 196). Ime nije drugdje potvrđeno, a skupina se susreće u Galiji. Isp. Holder II, 1277.

Secco (CIL 3, 3810, 3861, 3877, 10758, AI J 195). Ime obilato potvrđeno u Galiji, a skupina u Galiji i nekoliko puta u Noriku. Isp. Holder II, 1422 i d.

Secu f. (CIL 3, 3810, 3861). Tvorba je karakteristična za noričku onomastiku. Isp. Falkner. Za osnovu v. prethodno ime.

Sennus (AI J 185). Vidi 5.

Talsus (CIL 3, 3811). Ime nije drugdje potvrđeno. Skupina se susreće u Galiji. Isp. Holder II, 1711.

Tetta (CIL 3, 3819). Vidi 9.

Venix, Venixema (CIL 3, 3820, 3797, 3825). Skupina je potvrđena u Galiji. Isp. Holder III, 171.

Vibunna (AI J 189). Vidi 1.

Uccio (AI J 133). Mócsy 206 čita: Ucci f. Ime nije drugdje potvrđeno, ali se skupina susreće u Noriku i Galiji. Isp. Holder III, 12 i d.

Velik dio epihorskih imena iz Emone i okolice Iga pripada po svojoj prostornoj raspodjeli u sjevernojadransku (venetsko-istarsko-liburnsku) onomastiku. Zbog toga se brojna domaća imena s istoga nalazišta koja drugdje nisu potvrđena i ne pripadaju drugdje potvrđenim skupinama ne mogu kao na drugim nalazištima u Sloveniji smatrati keltskima. Ovdje su navedena samo ona imena za koja se po prostornoj raspodjeli njihovih elemenata može misliti da su keltska.

14. *Lož i okolica*

Na tom su nalazištu nađena tri natpisa s velikim brojem domaćih imena, ali među njima nema ni jednog koje bi se moglo smatrati keltskim. Za većinu se može utvrditi da pripadaju sjevernojadranskoj onomastici, pa je to i za ostala vjerojatno.

15. *Aegida (Koper) i Tergeste*

Na nađenim natpisima ima nerimskih imena, ali nema razloga da se smatraju keltskima. Ona među njima kojih su elementi i drugdje potvrđeni pripadaju sjevernojadranskoj onomastici.

Imena s popisa mogu se rasporediti u skupove prema tome u kojim su provincijama potvrđena. Budući da se ovdje ne istražuje raspored svih eventualnih tipova keltske onomastike, nego je naša pažnja usredotočena na istočno alpsko područje, zanemarit ćemo razliku u raspodjeli unutar velikoga keltskoga područja na zapadu Evrope i uzet ćemo Galiju, Britaniju i sjevernu Italiju kao jedno. Sva imena kojima je bar jedan elemenat potvrđen na tom području, a nijedan elemenat nije potvrđen u Noriku ulaze u jedan skup koji ćemo označiti kraticom G. Drugi skup čine imena kojima je bar jedan elemenat potvrđen u Noriku, a nijedan u prije spomenutom području. Taj ćemo skup nazvati N. Treći skup čine imena kojima je bar jedan elemenat potvrđen na oba područja. To je skup GN. Četvrti skup čine imena kojima ni jedan elemenat nije potvrđen u gore spomenutim područjima. Ako je ime koje se promatra potvrđeno u slovenskom Noriku ne uzima se u obzir kao noričke potvrde. Inače bi izolirane potvrde iz slovenskoga Norika ulazile u skup N. Radi se dakako o imenima koja se usprkos takvoj raspodjeli prema gore izloženim kriterijima ipak mogu smatrati keltskima. Ona inače ne bi mogla ući u popis, a u skupove se razvrstavaju samo imena iz popisa. Skup tih izoliranih imena označit ćemo kraticom I. Time su ujedno predviđene sve moguće prostorne distribucije imena i imenskih elemenata s našega popisa.

Potvrde u Hispaniji i Panoniji ne uzimaju se u obzir, premda u obje provincije ima dosta potvrda keltskih imena. Njihova je antroponimija miješana, pa zato tamošnje potvrde same po sebi ne mogu dokazati pripadnost nekoga imena keltskoj antroponimiji.

Ako promatramo čestotnu razdiobu članova pojedinih skupova prostorne raspodjele na pojedinim nalazištima, dobit ćemo zanimljive i relevantne podatke o pripadnosti epihorske keltske onomastike u antičkoj Sloveniji. Kriteriji za uključivanje pojedinih imena u skupove po prostornoj raspodjeli mogu biti različiti. Ovdje smo primijenili najšire. Ime kojega je osnova deset puta potvrđena u Noriku i jedan ili dva puta u Galiji ušlo je u skup GN. To smo učinili zato jer je tako najlakše pri proradi materijala održati jednolik kriterij i izbjeći raznolikost u subjektivnim ocjenama izvornih podataka. Uvođenje preciznijih, a ipak ujednačenih i dosljednih kriterija moguće je samo ako se primijene istraživalački postupci za koje pri spremanju ovoga privremenoga saopćenja nije bilo vremena. Jednako smo postupali pri sastavljanju popisa keltskih imena u koje je stavljeno svako ime koje sadrži elemente potvrđene na keltskom prostoru, osim ako je evidentno da pripada nekoj drugoj onomastici. Čim dakle poznamo potvrdu iz jednog za našu klasifikaciju relevantnog područja, to se područje smatra zastupanim u prostornoj raspodjeli imena. Za svako nalazište navodimo broj potvrđenih imena koja se mogu smatrati keltskim i onda broj imena svakoga skupa po prostornoj raspodjeli. Da bi se podaci s pojedinih nalazišta mogli valjano i sumjerljivo uspoređivati, izražen je udio

članova svakoga skupa u popisu keltskih imena svojega nalazišta u postocima. Ako na taj način izrazimo podatke dobivene pri proradi keltskih osobnih imena iz antičke Slovenije, dobivamo ovakve kvantitativne odnose:

1) Dravograd

Keltskih imena: 19

GN	11	57,89 %
G	1	5,26 %
N	4	21,05 %
I	3	15,78 %

2) Savinja

Keltskih imena: 6

GN	3	50,00 %
G	1	16,66 %
N	2	33,33 %
I	0	00,00 %

3) Celeja

Keltskih imena: 44

GN	27	61,36 %
G	10	22,72 %
N	4	9,09 %
I	3	6,81 %

4) Celeja—Petovion

Keltskih imena: 31

GN	11	35,48 %
G	6	19,35 %
N	6	19,35 %
I	8	25,70 %

5) Maribor

Keltskih imena: 8

GN	4	50,00 %
G	1	12,50 %
N	3	37,50 %
I	0	00,00 %

6) Laško

Keltskih imena: 10

GN	4	40,00 %
G	1	10,00 %
N	1	10,00 %
I	4	40,00 %

7) Dolina Save

Keltskih imena: 22

GN	12	54,54 %
G	5	22,72 %
N	1	4,54 %
I	4	18,18 %

9) Poetovio

Keltskih imena: 17

GN	8	47,05 %
G	3	17,67 %
N	3	17,64 %
I	3	17,64 %

10) Neviodunum

Keltskih imena: 13

GN	7	53,84 %
G	3	23,07 %
N	2	15,38 %
I	1	7,69 %

11) Praetorium Latobicorum

Keltskih imena: 17

GN	8	47,05 %
G	4	23,52 %
N	4	23,52 %
I	1	5,88 %

12) Gorenjska

Keltskih imena: 2

GN	2	100,00 %
G	0	00,00 %
N	0	00,00 %
I	0	00,00 %

13) Ig i Emona

Keltskih imena: 28

GN	11	39,28 %
G	13	46,42 %
N	4	14,28 %
I	0	00,00 %

Već je na prvi pogled vidljivo da je čestotna razdioba članova skupova u Emoni i okolici Iga drugačija nego na ostalim nalazištima. Broj članova skupa G razmjerno je velik, a broj članova skupa GN razmjerno je malen osobito u odnosu na broj članova skupa G. To je jedino nalazište u kojem skup G ima više članova nego skup GN. Usporedimo li postotke, potvrdit će se taj prvobitni dojam i moći će se objektivno izraziti. Najjasnije će to pokazati tablica u kojoj je prikazana čestota svake desetine postotaka za svaki skup i to jednom za sva nalazišta u Sloveniji osim Emone i iške okolice i drugi put posebno za Emonu i išku okolicu.

Postoci	1—12				13			
	GN	G	N	I	GN	G	N	I
0 %	0	1	1	3	0	0	0	1
1— 10 %	0	2	3	3	0	0	0	0
11— 20 %	0	4	3	3	0	0	1	0
21— 30 %	0	4	2	1	0	0	0	0
31— 40 %	2	0	2	1	1	0	0	0
41— 50 %	4	0	0	0	0	1	0	0
51— 60 %	3	0	0	0	0	0	0	0
61— 70 %	1	0	0	0	0	0	0	0
71— 80 %	0	0	0	0	0	0	0	0
81— 90 %	0	0	0	0	0	0	0	0
91—100 %	1	0	0	0	0	0	0	0

U svakom stupcu označeni su najviši podaci, te je tako istaknuta desetina postotaka koja je za svaki skup najčestotnija. Tako postaje jasno vidljiva razlika između najčešće razdiobe kod emonsko-iške onomastike i na ostalim nalazištima. Odstupanje je najizrazitije kod skupa G, jer je udio njegovih članova u inventaru iško-emonske onomastike 40—50 %, dok je udio članova toga skupa na svim ostalim nalazištima u Sloveniji manji od 30 %. Ujedno je iško-emonska onomastika jedina u koje je inventaru udio članova G veći nego udio članova GN. Samo udio članova GN u emonsko-iškom inventaru keltskih imena ravan je doduše nižim udjelima na drugim nalazištima, ostaje međutim unutar općega čestotnoga okvira. Udio članova skupa N u inventaru iško-emonskih keltskih imena čak je nešto veći nego na većini ostalih nalazišta u Sloveniji, ali ostaje potpuno unutar njihova čestotnoga okvira. U inventaru emonsko-iške keltske onomastike skup I je prazan i to zato jer je na tom nalazištu potvrđen znatan broj sjevernojadranskih imena, pa se izolirana imena, kojih elementi nisu drugdje potvrđeni, ne mogu, kao na drugim našim nalazištima, svrstati među keltska.

Vrlo je malo vjerojatno da je čestotna razdioba u inventaru iško-emonske onomastike slučajno ispala tako različita od razdiobe na svim drugim nalazištima keltskih osobnih imena u Sloveniji. Premda je broj keltskih imena na njima tako malen da ne dopušta sigurne zaključke jer slučajna odstupanja nisu isključena, ipak razdioba na ostalim nalazištima pokazuje tako izrazitu podudarnost i statističku zakonitost da odstupanje u iško-emonskom inventaru mora biti relevantan podatak. To tim više, što je inventar keltske onomastike u Noriku dalekosežno identičan s inventarom te iste onomastike u Galiji, Britaniji i sjevernoj Italiji, pa je tako izrazito povećanje učešća imena kojih su elementi potvrđeni u Galiji, Britaniji i sjevernoj Italiji ali ne u Noriku, slabo vjerojatno i ne može se tumačiti djelovanjem slučaja. Pri tom je svejedno da li se radi o slučaju kod nadijevanja imena epihorskim stanovnicima iško-emonskoga kraja, o slučaju kod zapisivanja tih imena ili o slučaju kod očuvanja i nalaženja natpisa. Možemo dakle s priličnom vjerojatnošću tvrditi da se radi o svojstvu onomastike toga kraja, a ne o svojstvima našega izvornog materijala.

Do istoga rezultata dolazimo ako gledamo čestotnu razdiobu imena i imenskih elemenata koji se ponavljaju na području koje istražujemo. Promatramo li imena i imenske skupine potvrđene na slovenskim nalazištima,

možemo lako utvrditi da su neka od njih rekurentna tj. da se ponavljaju jedan ili više puta. Kao skup S označit ćemo sva na slovenskim nalazištima osim Emone i iške okolice rekurentno potvrđena keltska imena. Bit će zanimljivo utvrditi koliko je njih potvrđeno u Emoni i iškoj okolici i kakav je omjer između njihova udjela u iško-emonskom inventaru keltskih imena i udjela u inventaru keltskih imena na drugim nalazištima u Sloveniji. Rezultat takvoga istraživanja pokazat će da li je i u kojoj mjeri keltska onomastika iško-emonskih nalazišta dio keltske onomastike u Sloveniji ili se i tu od nje razlikuje kao u prostornoj raspodjeli svojih imenskih elemenata.

Isto će tako biti korisno da se u iško-emonskom inventaru istraži udio imena koja su u Noriku potvrđena više od tri puta (skup N). Tako će se pokazati do koje je mjere iško-emonska keltska onomastika uklopljena u veliko i dobro dokumentirano noričko imensko područje i da li u tom pogledu postoji neka razlika između nje i keltske onomastike s drugih slovenskih nalazišta.

Prema prorađenom izvornom materijalu članovi skupa S jesu ova imena odnosno imenske skupine:

Adnamatus	*Calendinus*	*-gnatus*	*Mogio*	*Tatucus*
Assedomarus	*Catullus*	*Iantumarus*	*Nemeto*	*Titio*
Ate-	*Comatus*	*Leucimarus*	*Nertomarus*	*Trogimarus*
Ato	*Couso*	*Loucita*	*Nonnus*	*Tutor*
Auscus	*Deuso*	*Magemarus*	*Nundinus*	*Vepo*
Bardo	*Diastumarus*	*Maro*	*Ressatus*	*Vindo*
Bella	*Dubna*	*-marus*	*Secconius*	
Boniatus	*Eppius*	*Medus*	*Suadra*	

Za sastavljanje popisa članova skupa N uzet je za područje Norika izvan Slovenije u obzir samo epigrafski izvorni materijal objavljen u CIL. Na temelju toga materijala i podataka našega popisa za Sloveniju ulaze u taj popis ova imena odnosno imenske skupine:

Adnamatus	*Catta*	*Matugentus*	*Sisia*
Aiu	*Catulius*	*Melissa*	*Sossius*
Ariomanus	*Coma*	*Mogius*	*Suadra*
Ate-	*Counertus*	*Mosgaitus*	*Sumario*
Atto	*Cotu*	*Muso*	*Tata*
Auto	*Deuso*	*Namma*	*Titio*
Banona	*Dubna*	*Nertomarus*	*Togio*
Bardo	*Excingomarus*	*Ressatus*	*Totio*
Battu		*Restumarus*	*Triccus*
Belatumarus	*Iantumarus*	*Sammus*	*Tutor*
Boniatus	*Itto*	*Saturio*	*Vepo*
Boto	*Litugena*	*Saxxu*	*Vercaius*
Bricco	*Lotto*	*Seccio*	*Vibena*
Buccio	*Lucco*	*Senecio*	*Vindo*
Bussugnata	*Magomarus*	*Senno*	
Calendinus	*Mannus*	*Sira*	

Ovamo spadaju još elementi: -gnat-, -mar- i -ū.

Sada ćemo pregledno navesti kolik je udio članova tih dvaju skupova u inventaru keltskih imena pojedinih slovenskih nalazišta i u kakvom je odnosu taj udio prema broju članova čitavoga inventara. Da bi podaci s raznih nalazišta bili sumjerljivi, izrazit ćemo ih u postocima. Skupovi se S i N presijecaju, pa će zbog toga zbroj postotaka na nalazištima moći biti i veći od sto. Podaci po nalazištima jesu ovi:

1) Dravograd

Keltskih imena: 19

S	12	63,15 %
N	11	57,89 %

2) Savinja

Keltskih imena: 6

S	5	83,33 %
N	5	83,33 %

3) Celeja

Keltskih imena: 44

S	20	45,45 %
N	27	61,36 %

4) Celeja—Petovion

Keltskih imena: 31

S	15	48,38 %
N	11	35,48 %

5) Maribor

Keltskih imena: 8

S	4	50,00 %
N	4	50,00 %

6) Laško

Keltskih imena: 10

S	5	50,00 %
N	6	60,00 %

7) Dolina Save

Keltskih imena: 22

S	9	40,90 %
N	13	59,09 %

9) Poetovio

Keltskih imena: 17

S	8	47,05 %
N	7	41,17 %

10) Neviodunum

Keltskih imena: 13

S	9	69,23 %
N	7	53,84 %

11) Praetorium Latobicorum

Keltskih imena: 17

S	6	35,29 %
N	5	29,41 %

12) Gorenjska

Keltskih imena: 2

S	2	100,00 %
N	1	50,00 %

13) Ig i Emona

Keltskih imena: 28

S	2	7,14 %
N	8	28,57 %

Odmah je vidljivo da je broj članova obiju skupova u Emoni i iškoj okolici vrlo nizak, razmjerno mnogo niži nego na drugim nalazištima i da je prema tome keltski onomastik toga kraja slabo integriran u keltsku antroponimiju ostalih slovenskih nalazišta i čitavoga Norika. To će jasno pokazati tablica u koju ćemo unijeti čestotu svake desetine postotaka članova obaju skupova u inventaru keltskih imena posebno za sva slovenska nalazišta i posebno za iŝku okolicu i Emonu:

Postoci	1—12		13	
	S	N	S	N
1— 10 %	0	0	1	0
11— 20 %	0	0	0	0
21— 30 %	0	1	0	1
31— 40 %	1	1	0	0
41— 50 %	6	3	0	0
51— 60 %	0	4	0	0
61— 70 %	2	1	0	0
71— 80 %	0	0	0	0
81— 90 %	1	1	0	0
91—100 %	1	0	0	0

Iz tablice se jasno razbire da postoci članova skupa S i skupa N u iško-emonskom inventaru daleko odstupaju od najčešćih postotaka članova tih skupova u inventaru drugih slovenskih nalazišta. Udio članova skupa S mnogo je manji nego i na jednom nalazištu u Sloveniji, a udio članova skupa N manji je nego na svim ostalim nalazištima osim jednoga na kojemu je udio jednak kao u iško-emonskom inventaru. Samo po sebi ovo bi se posljednje odstupanje u udjelu članova skupa N moglo još pripisati slučaju, ali se unutar opće slike i to odstupanje mora smatrati relevantnim podatkom. Sasvim je nevjerojatno da bi izvanredno nizak udio članova S bio rezultat slučaja, a za udio članova N to je slabo vjerojatno obzirom na ujednačenu čestotnu razdiobu postotaka na drugim slovenskim nalazištima. Tako se i po udjelu članova S i N iško-emonska keltska onomastika jasno odvaja od keltske onomastike drugih slovenskih nalazišta kao što se odvajala i po prostornoj raspodjeli potvrda svojih imenskih elemenata. Za svako posebno već je sasvim slabo vjerojatno da je nastalo slučajno, a za oboje zajedno to je još manje vjerojatno.

Podaci koje smo dobili u toku ovoga istraživanja dovode nas do nužnoga zaključka da je keltska onomastika potvrđena u Emoni i okolici Iga bila drugoga tipa nego keltska onomastika s drugih nalazišta u Sloveniji. Dok je ova posljednja jednaka keltskoj onomastici u Noriku i onim dijelovima Panonije u kojima prevladavaju keltska imena, iško emonska se onomastika razlikuje od nje i po sastavu inventara svojih imena i time što su u njem odsutna baš najčešća norička keltska imena.

Budući da je sasvim nevjerojatno da je ta različitost posljedica slučaja, mora se pretpostaviti da se radi o svojstvu same keltske onomastike u iškoj okolici i u Emoni. Ona je bila drukčija nego keltska onomastika u drugim krajevima Slovenije i ostalom Noriku s keltskim dijelovima Panonije. Utvrđena su odstupanja tim značajnija što je keltska onomastika svih krajeva i tipova vrlo jedinstvena. To pokazuju i posve jednoliki podaci na svim slovenskim nalazištima osim okolice Iga i Emone. Premalo znamo o tipovima keltske onomastike, a da bismo iško emonsku onomastiku mogli prepoznati kao jedan od njih. Moramo se zato zadovoljiti utvrđenom činjenicom da je ona drukčija od noričke keltske onomastike koja je obilno potvrđena u čitavom Noriku i velikom dijelu Panonije. Tu činjenicu treba historijski interpretirati.

Iško emonski onomastik sastoji se od dvije komponente: sjevernojadranske i keltske. Pitanje, koja je od tih komponenata prvotna, a koja preuzeta u dugogodišnjim susjedskim kontaktima ne ulazi u predmet ovoga saopćenja.[6] No kakav god bio odgovor na nj, ta keltska komponenta ne potječe od onih istih Gala koji su u razdoblju neposredno prije historijskoga vremena naselili istočne Alpe, a u našim se izvorima zovu Taurisci ili Norici.[7] Kako za historijsko vrijeme u izvorima nema traga nekom doseljenju novoga keltskoga stanovništva, nameće se zaključak da se u iško-emonskoj onomastici sačuvao trag jednoga starijeg sloja keltske onomastike u istočnim Alpama.

[6] Isp. R. Katičić, str. 27.

[7] Isp. M. Fluss, Taurisci, članak u Pauly-Wissowa Realenzyklopädie der Altertumswissenschaft, 2. Reihe Hbb. 9, 1 i d. i E. Polaschek, Noricum, ibidem Hbb. 33, 971 i d.

Keltska se komponenta može utvrditi i u venetskom onomastiku zajedno s dominantnom sjevernojadranskom, ali nigdje njezin udio nije tako velik kao u onomastici iške okolice. Ne može se stoga pretpostaviti da je ta keltska komponenta donesena na Ljubljansko polje s jugozapada zajedno sa sjevernojadranskom. Bila ona u iškoj onomastici prvobitna ili preuzeta, u svakom je slučaju povezana s jednim keltskim onomastičkim slojem u istočnim Alpama i posebno u krajevima oko gornje Save i Ljubljanice. Iška nam antroponimija svjedoči o jednom starijem keltskom onomastičkom, a vjerojatno i dijalekatskom sloju na području današnje Slovenije. Najvjerojatnije se to može tumačiti kao ostatak jednoga starijega selidbenoga vala koji, bar prema rezultatima dosadašnjih istraživanja, u historijskim izvorima nije ostavio traga. Bilo bi zanimljivo utvrditi da li se u ostacima materijalne kulture mogu naći tragovi dvaju keltskih slojeva. I baš rješavanju toga pitanja može znatno pridonijeti rad ovoga kolokvija.

Literatura i kratice

CIL : Corpus inscriptionum Latinarum.

AIJ : Viktor Hoffiller — Balduin Saria, Antike Inschriften aus Jugoslavien, Zagreb 1938.

Š : Anna et Jaro Šašel, Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt, Situla 5, Ljubljana 1963.

Holder : Alfred Holder, Alt-celtischer Sprachschatz I—III, Leipzig 1896—1913.

Mócsy : Andreas Mócsy, Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen, Budapest 1959.

Falkner : Margit Falkner, Die norischen Personennamen auf und ihre kulturgeschichtliche Bedeutung, Frühgeschichte und Sprachwissenschaft, Wien 1948, 39—54.

Untermann: Jürgen Untermann, Die venetischen Personennamen, I—II, Wiesbaden 1961.

Katičić : Radoslav Katičić, Suvremena istraživanja o jeziku starosjedilaca ilirskih provincija. Simpozijum o teritorijalnom i kronološkom razgraničenju Ilira u praistorijsko doba održan 15. i 16. maja 1964, Posebna izdanja Naučnoga društva SR Bosne i Hercegovine knjiga IV, Centar za balkanološka ispitivanja knjiga 1, Sarajevo 1964, 9—58.

ZUSAMMENFASSUNG

Die keltischen Personennamen im antiken Slowenien

Zuerst wird eine Liste der Keltischen Personennamen an den slowenischen Fundorten gegeben. Sie enthält diejenigen Namen, deren Zugehörigkeit zu einer bekannten nichtkeltischen Namengebung nicht festgestellt werden kann, und die selber oder deren Namensippen in Gallien, Britannien, Norditalien oder Norikum als Kerngebieten ihrer Verteilung belegt sind. An Fundstellen, wo die große Mehrheit der einheimischen Personennamen diese beiden Bedingungen erfüllt, werden auch diejenigen Namen als keltisch betrachtet, die nur die erste Bedingung erfüllen. An den meisten epigraphischen Fundorten in Slowenien ist die weit überwiegende Mehrzahl aller nichtrömischen Namen keltisch. Nur in Emona und Ig sind neben vielen keltischen auch zahlreiche solche Namen vertreten, die zur nordadriatischen (venetisch — istrisch — liburnischen) Namengebung gehören. In der Umgegend von Lož gehören alle nichtrömischen Namen dieser Namengebung an, und auch die Gegenden von Aegida (Koper) und Tergeste weisen keine keltischen Namen auf.

Weiter werden verschiedene Typen der räumlichen Verteilung von keltischen PN festgestellt und ihr Vorkommen an den einzelnen Fundorten untersucht. Die Menge der keltischen Namen an jedem Fundort wird in vier Untermengen aufgeteilt. Es gibt Namensippen, die in Gallien, oder in Britannien, oder in Norditalien oder in mehreren der genannten Länder belegt sind, aber nicht in Norikum (Untermenge G). Länder belegt sind (Untermenge N). Namensippen können schließlich sowohl in einem (oder mehreren) der genannten Länder als auch in Norikum belegt sein (Untermenge GN) oder weder in den genannten Ländern noch in Norikum (Untermenge I). Der Beleg wom jeweils untersuchten Fundort wird dabei nicht in Rechnung gezogen. Es wird dann die Zahl der Namen jeder Untermenge für die einzelnen Fundorte festgestellt und ihr Anteil an der Gesamtzahl der keltischen Namen wird in Prozenten ausgedrückt, damit die Angaben von verschiedenen Fundorten folgerichtig miteinander verglichen werden können (vgl. S. 161). Es fällt auf, daß die Angaben von Ig und Emona sich ihrer Größenordnung nach von den anderen deutlich abheben. Dieser Unterschied wird noch deutlicher, wenn die Zahl des Vorkommens von je zehn Prozent für die vier Untermengen für Ig und Emona einerseits und für alle anderen slowenischen Fundorte anderseits in einer Matrix angegeben wird (S. 162). Dabei wird ersichtlich, daß alle slowenischen Fundorte trotz dem verhaltnismäßig wenig zahlreichen Material eine stark ausgeprägte statistische Gesetzmäßigkeit aufweisen, da die Streuung des Vorkommens der zehn Prozent bei den einzelnen Untermenge verhältnismäßig gering ist. Die Anteile der Untermengen in der keltischen Namengebung von Ig und Emona sind ausgesprochen verschieden von den übrigen Fundorten in Slowenien, was schwerlich auf Zufall beruhen kann.

Um das Verhältnis des keltischen Bestandteiles in der Namengebung von Ig und Emona zur keltischen Namengebung der anderen Fundorte in Slowenien weiter zu prüfen, wird jetzt der Anteil zweier weiterer Untermengen untersucht. Es sind das die keltischen Namensippen, die an den slowenischen Fundorten außer Ig und Emona mehr als einmal belegt sind (Untermenge S) und diejenigen, die in Norikum mehr als dreimal belegt sind (Untermenge N). (Vgl. die Listen der Namensippen auf. S. 163.) Es wird zuerst die Zahl der zu den Untermengen gehörenden Namen an jedem untersuchten Fundort festgestellt und dann vergleichshalber in Prozenten

ausgedrückt. (Vgl. S. 164.) Danach wird wieder eine Matrix aufgestellt, welche die Zahl des Vorkommens von je 10 Prozent bei den Untermengen für Ig und Emona einerseits und für alle anderen slowenischen Fundorte andererseits angibt. (Vgl. S. 164.) Auch hier zeigen alle Fundorte eine stark ausgeprägte statistische Übereinstimmung, nur die Gegend von Emona weicht ab. Auch diese Abweichungen können schwerlich dem Zufall zugeschrieben werden. Ganz unmöglich aber ist die Annahme, daß *alle* die festgestellten Abweichungen in der keltischen Namengebung von Ig und Emona auf Zufall beruhen. Mit sehr großer Wahrscheinlichkeit darf man schließen, daß der keltische Bestandteil in der einheimischen Namengebung von Ig und Emona einem anderen Typ angehörte als die keltische Namengebung der übrigen slowenischen Fundorte.

Will man diese onomastische Feststellung geschichtlich deuten, so muß man von dem Umstand ausgehen, daß man zwar auch in anderen Teilen des nordadriatischen Namengebietes, namentlich in der venetischen Namengebung, einem keltischen Anteil begegnet, der aber bei weitem nicht so bedeutend ist wie in Ig und Emona. Daraus kann geschlossen werden, daß die keltischen Namen nicht zusammen mit der nordadriatischen Namengebung aus südlicheren Gegenden in das Moor von Emona gebracht worden sind, sondern auf Berührungen zwischen Trägern der nordadriatischen Namengebung und Kelten im Ostalpenraum zurückgehen. Diese Kelten hatten aber eine Namengebung, die von jener der norischen und pannonischen Kelten, wie wir sie aus den Inschriften der slowenischen und auch der norischen und pannonischen Fundorte kennen, deutlich verschieden ist. Es liegt nahe, in der Namengebung von Ig die Spur einer älteren anthroponymischen und wohl auch dialektlichen Schicht der keltischen Bevölkerung in den Ostalpen zu sehen, die in diesem Raum vor den geschichtlich erfaßbaren Tauriskern und Boiern siedelte.

SREDNJELATENSKO OBDOBJE V SLOVENIJI

STANE GABROVEC
Narodni muzej, Ljubljana

Naš pregled[1] srednjelatenskega obdobja v Sloveniji želi podati današnje stanje raziskav. Delimo ga v pet poglavij:

I. Zgodovina raziskav
II. Pregled gradiva, ki je za naše raziskave na razpolago
III. Kulturnohistorična in kronološka ocena gradiva
IV. Historični zaključki
V. Neposredne naloge raziskovanja

I. *Zgodovina raziskav*

Latensko dobo je prvi opredelil in razdelil na tri stopnje (zgodnjo, srednjo in pozno, Lt I—III) O. Tischler.[2] Za nas je važno, da je že v tej prvi razdelitvi imelo vlogo tudi južnovzhodno alpsko gradivo, saj je Tischler istega leta na podlagi gradiva iz Gurine[3] kronološko ovrednotil fibule. Najobičajneje pa tudi v latenskem obdobju uporabljamo periodizacijo P. Reineckeja, ki jo je utemeljil prvič leta 1902[4] in razdelil latensko obdobje v nasprotju s Tischlerjem na štiri stopnje (Lt A—D), pri čemer deli zgodnjelatensko stopnjo na dva dela, Lt A in B. Prav Lt A pa je lokalno omejen pojav, ki v jugovzhodnih Alpah praktično nima nobene vloge (vsaj v smislu samostojne stopnje ne),[5] tako da pri nas tudi pri uporabi Reineckejeve kronologije praktično mislimo na pojme zgodnjega, srednjega in poznega latena. Bolj je važno, da običajno še danes dajemo tem pojmom tipološko in kronološko vsebino, kot jo je definiral Reinecke v omenjenem delu, kjer je skiciral tudi situacijo v jugovzhodnih Alpah.[6]

---

[1] Predavanje na kolokviju slovenske podružnice Arheološkega društva Jugoslavije, Kelti v Sloveniji, dne 12. oktobra 1964.

[2] Über die Gliederung der La Tène Periode. Correspondenz-Blatt d. deutschen Ges. f. Anthrop. Ethnol. u. Urgeschichte 16, 1885, 157 ss.

[3] A. B. Meyer, Gurina (1885) 15 ss., posebno 20 ss.

[4] Mainzer Festschrift (1902) 55 ss.

[5] Zgodnjelatenski elementi so še vključeni v halštatsko kulturo. Cfr. S. Gabrovec, Halštatska kultura v Sloveniji. AV 15—16, 1965, 35 s., in Germania 44, 1966, 1 ss.

[6] Mainzer Festschrift (1902) 62. 65. 70. Za kronološko oznako latenskega obdobja cfr. tudi AuhV 5, 281 s. Taf. 50 (Lt A stopnja); 330 s. Taf. 57 (Lt B stopnja); 288 s. Taf. 51 (Lt C stopnja); 364 ss. Taf. 63 (Lt D stopnja).

Med klasiki prvih opredelitev latenske dobe moramo poleg Tischlerja in Reineckeja omeniti še Décheletta[7] z obširno obravnavo tudi slovenskega gradiva. J. Déchelette je podobno kot Tischler razdelil latensko obdobje na tri stopnje (Lt I—III).

Na tej klasični podlagi je doživelo raziskovanje latenskega obdobja ogromen razmah. V našem pregledu naj omenimo le nekaj modernih del, ki sintetično sumirajo nova spoznanja, običajno še vedno sloneč na osnovah prvih raziskovalcev, vendar preraščajoč njihovo bazo. V prvi vrsti moramo omeniti raziskovalce s severa, ki so pri raziskovanju severnoevropske kronologije mlajše železne dobe morali na novo definirati tudi kronološka razmerja v Srednji Evropi. Med njimi moramo omeniti predvsem C. A. Moberga,[8] O. Klindt-Jensena[9] in končno R. Hachmanna.[10] V vseh teh delih pa je seveda v ospredju tisto latensko gradivo, ki je važno za probleme severne Evrope in večinoma — glede na našo obravnavo srednjega latena — že mlajšega datuma. Prav iz srednjeevropske problematike pa gradi obširno Filipovo delo, Keltové ve Střední Evropě,[11] ki je danes tudi za nas najpomembnejše delo. V kronološki in kulturni klasifikaciji postavlja J. Filip novo razdelitev, ki ne sloni več na Reineckeju.

Ob teh sintetičnih delih naj omenimo le najvažnejše lokalne preglede, predvsem za sosedne predele: za Avstrijo R. Pittionija,[12] A. Mahra[13] in K. Willvonsederja,[14] za Madžarsko L. Mártona[15] in I. Hunyadya.[16] Zelo pogrešamo dobrega pregleda za Italijo, posebej še, ker so nam tudi posamezne redke objave zelo težko dostopne. Tako še vedno ni izšel pregled severnoitalskega latenskega obdobja, ki ga pripravlja M. Bertolone.[17] Edino delo sintetičnega karakterja je Reineckejeva študija o mečih zgodnjelatenske sheme iz srednje in južne Italije.[18] Z nemškega področja naj omenimo še izredno važno izkopavanje keltskega oppiduma v Manchingu na Bavarskem, iz katerega je izšla cela vrsta študij, ki bistveno zadevajo tudi probleme jugovzhodnega alpskega latena.[19] Važna so tudi druga dela vodje

[7] Manuel d'Archéologie II/3 (1914, 1927²). Za slovensko gradivo glej stran 1098 in passim pri obravnavi posameznih kosov latenskega gradiva.

[8] C. A. Moberg, Acta Arch. 21, 1950, 83 ss. o. c., 23, 1952, 1 ss. o. c., 25, 1954, 1 ss.

[9] Ole Klindt-Jensen, Bronzekedelen fra Brå (Bronze Cauldron from Brå) 1953.

[10] BRGK 41, 1960 (1961) 1 ss. (z obširno zgodovino raziskav).

[11] Monumenta Archaeologica 5 (1956).

[12] R. Pittioni, La Tène in Niederösterreich (1930).

[13] A. Mahr, Die La Tèneperiode in Oberösterreich. MPK 2, 1915, 307 ss.

[14] Zur keltischer Besiedlung des Ostalpenraumes. Beiträge z. ält. europ. Kulturgeschichte 2 (1953) 90 ss. Isti, Die Kelten in Mitteleuropa. Beiträge Österreichs zur Erforschung der Vergangenheit und Kulturgeschichte der Menscheit. Bericht über das erste öst. Symposium auf Burg Wartenstein (1959).

[15] L. Márton, Die Frühlatènezeit in Ungarn. Archaeologia Hungarica 11 (1933).

[16] I. Hunyady, Die Kelten in Karpatenbecken. Diss. Pann. II, 18 (1942, 44).

[17] M. Bertolone, Galli Padani — studija je napovedana za revijo Sibrium. Cfr. Sibrium 3, 1956—57, 55.

[18] WPZ 27, 1940, 33 ss.

[19] W. Krämer, Germania 35, 1957, 32 ss. Manching, ein windelickisches Oppidum an der Donau. Neue Ausgrabungen in Deutschland (1958) 175 ss. Antiquity 34, 1960, 191 ss. Germania 40, 1962, 293 ss.

izkopavanj W. Krämerja.[20] Prav tako so pomembne Wernerjeve raziskave,[21] ki pa zadevajo že poznolatensko obdobje.

Zgodovina raziskav na slovenskih tleh je znatno skromnejša. Začetki so bili sicer polni obljub in brez zamudništva. Leta 1885 je bila odkrita prva in še danes najpomembnejša keltska latenska nekropola v Mokronogu in 19. avgusta istega leta je K. Dežman že poročal na posvetovanju dunajske antropološke komisije o latenski periodi tedanje Kranjske.[22] Isto leto, ko je torej Tischler postavil kronološko klasifikacijo latena, je že tudi Dežman jasno spoznal laten na slovenskih tleh. Temu obetavemu začetku pa ni sledilo enako nadaljevanje. Sicer so res v hitrem tempu odkrivali nova latenska najdišča, v tempu, ki je dobro ustrezal tedanjemu hlastajočemu ritmu Pečnikove najintenzivnejše ere izkopavanj v desetletju okoli preloma v dvajseto stoletje, toda večjega interesa latenske najdbe niso vzbudile in predvsem niso dale pobude za sintetično obravnavo.[23] Tako moremo omeniti le nekaj dobrih objav, med avtorji pa znana imena dunajske prazgodovinske arheologije J. Szombathyja in M. Hoernesa. Poudariti je predvsem objavo Idrije ob Bači[24] in Šmihela pri Postojni.[25] Mnoga dragocena izkopavanja pa niso našla v sočasnih arheoloških poročilih nobenega odmeva.[26] Približno ista slika je ostala vse do danes; tudi dotok gradiva iz latenske periode je bil zelo skromen. Poročila se strogo omejujejo na samo objavo in nimajo teženj po sintezi. Pač pa nam je dalo povojno obdobje dragoceno sintetično študijo H. Müller-Karpeja o latenskem obdobju Koroške z ekskurzom o razdelitvi latenske kulture v Sloveniji.[27] Ker je koroško gradivo dokaj sorodno slovenskemu, smo dobili v Müller-Karpejevi analizi materialne kulture koroških najdišč močno oporo tudi za tolmačenje slovenskih latenskih najdb. Pač pa se je Müller-Karpe omejil strogo na latensko materialno kulturo keltskega kova, ki seveda ne more izčrpati problematike slovenskega latena.[28] Zaradi tega tudi njegova razdelitev latenskega obdobja v mokronoško in šmarješko časovno stopnjo ne izčrpa popolnoma problematike latena na danes slovenskih tleh. Od domačih del moramo — razen priložnostnih objav[29] — omeniti predvsem diplomsko nalogo S. Pahiča, ki pa žal ni bila publicirana.[30] Od druge jugoslovanske li-

[20] Germania 30, 1952, 330 ss. Germania 38, 1960, 20 ss., o. c., 39, 1961, 32 ss., o. c., 39, 1961, 305 ss.

[21] JbRZM 2, 1955, 170 ss. Bayer. Vorgeschichtsblätter 20, 1954, 4 ss. Saalburg Jb. 12, 1953, 42 ss.

[22] MAGW 15, 1885 (70 ss.).

[23] Kratek nezahteven pregled je dal le S. Rutar v MZK NF. 17, 1891, 138 ss.

[24] J. Szombathy, MPK 1, 1903, 291 ss.

[25] M. Hoernes, MAGW 18, 1888, 217 ss.

[26] To velja predvsem za nekropolo v Mihovem, dosti skromna pa so tudi poročila o latenski nekropoli Roje pri Moravčah. Glej seznam najdišč s. v.

[27] Carinthia I, 141, 1951, 594—677. Dopolnitev latenskih najdb na Koroškem daje sedaj H. Dolenz, Carinthia I, 147, 1957, 46 s.

[28] To je poudaril že F. Starè pri oceni Müller-Karpejevega dela. AV 4, 1953, 169 ss.

[29] Literaturo glej pri seznamu najdišč.

[30] Naloga (izdelana leta 1951) pa mi je bila pri mojem delu na razpolago, za kar se S. Pahiču tudi na tem mestu najprisrčneje zahvaljujem.

terature — pri tem mislimo le na obravnave čistega latena keltskega kova, ne pa na druge latenske kulture — naj omenim predvsem M. Garašanina,[31] J. Todorovića,[32] K. Vinski,[33] S. Hercegović,[34] Z. Marića[35] in druge.[36]

Na koncu tega poglavja se moramo dotakniti še same problematike poimenovanja našega obdobja. Če ga imenujemo latensko, je seveda to čisti kronološki kliše, ki mu ne pridajemo nikake etnične oznake, niti ne pripisujemo kulturne tvornosti, ki bi bila omejena le na Kelte. Iz naših naslednjih izvajanj bo to jasno razvidno. Potrebno je bilo na to opozoriti, ker se običajno latenska kultura dejansko povezuje s Kelti in keltsko tvornostjo.[37]

II. *Pregled gradiva, ki je za naše raziskovanje na razpolago*

Gradivo, ki nam je na razpolago za proučevanje našega obdobja, je zelo raznoliko. V naši obravnavi se omejujemo na pregled arheoloških virov[38] v ožjem pomenu, ki so nam za naše obdobje na razpolago. Numizmatično gradivo je že mlajše in ne sodi strogo v našo obravnavo. Kljub temu pa smo vnesli najdišča novcev v našo karto.[39] Kritični pregled pisanih virov[40] in pričevanja onomastike[41] pa stoje že zunaj naloge, ki smo si jo zastavili.

Arheološko gradivo poteka iz naselij, grobišč in naključnih najdb. Razumljivo je, da naš pregled nima pretenzije na popolnost.

a) Naselja

Pričevanja naselbin so zelo skromna. Vzrok je predvsem v njihovi slabi raziskanosti. Moderno v celoti raziskane nimamo niti ene. Predvsem ne poznamo niti ene zgolj latenske naselbine. Prav tako ne poznamo iz do-

[31] Istorijski glas. 1953/3—4, 1 ss. Zbornik Matice srpske 18, 1957. Atti del VI. Congresso Roma I (1962) 188.

[32] Inv. Arch. Y 47—56 (1963).

[33] Arh. radovi i rasprave 1, 1959, 281 ss.

[34] Vjesnik Zagreb 2, 1961, 125 ss.

[35] Glasnik Sarajevo 18, 1963, 63 ss.

[36] E. Spajić, Osiječki zbornik 4, 1954, 7 ss. O. c., 8, 1962, 37 ss.

[37] R. Hachmann je pri obravnavi predrimske železne dobe na severu (BRGK 41, 1960/1961, 1 ss.) tudi opustil ta naziv in ga nadomestil enostavno s »predrimskim obdobjem«.

[38] Prikaz nima teženj, da bi bil popoln. Pri sestavi mi je bila za podlago predvsem S. Pahičeva diplomska naloga. Cfr. še preglede latenskih najdb za Podravje (S. Pahič), za celjsko okolico (A. Bolta), Novo mesto (T. Knez) in Gorenjsko (S. Gabrovec) v tej številki Arh. vestnika.

[39] Sestavljena na podlagi razprav (brez težnje po dopolnitvi, oznaka na karti ima le orientacijski pomen): K. Pink, WPZ 24, 1937, 42 ss. (s karto razširjenosti). Die Münzprägung der Ostkelten und ihrer Nachbarn (Diss. Pann. II, 15, 1939). Einführung in die keltische Münzkunde. Arch. Austriaca 6, 1950.

[40] Najboljši pregled virov dobimo še vedno pri Zippel, Die römische Herrschaft in Illyrien bis auf Augustus (1877).

[41] Za keltski jezik je še vedno važen A. Holder, Alt-celtischer Sprachschatz (1896, 1961[2]). Brez znanstvene podlage so prizadevanja S. Dimnika, Keltski spomeniki v naših geografskih imenih. Naši razgledi 10, 1961, 411. 535. 457.

sedanjih raziskav nikakih stratigrafskih opazovanj in tudi ne raziskovanj večjih površin, tako da gre v večini primerov za bolj ali manj naključno gradivo. Latensko gradivo dobivamo na starih halštatskih gradiščih, ki so v večini primerov živela očitno še v latenskem času, so pa preslabo raziskana oziroma ohranjena, da bi nam lahko odgovorila na naše vprašanje, kakšno je bilo srečanje stare halštatske in nove latenske kulture. Tudi samo gradivo je še premalo proučeno, da bi danes že natanko poznali razliko med halštatsko in latensko naselbinsko keramiko in vedeli, kje se te razlike najbolj kažejo. Predvsem pa le slabo ločimo v našem gradivu posamezne latenske stopnje, ne poznamo niti enega naselja z izrazito srednjelatensko plastjo. Kolikor se omenja na naših gradiščih latensko gradivo — in kjerkoli se je na gradiščih kopalo, se omenja — gre večinoma za poznolatensko keramiko, pri tem mislim predvsem na lonce z metličastim ornamentom in na grafitno keramiko. Le-ta je pri našem stanju raziskav opredeljiva v družbi druge za sedaj še neproučene naselbinske keramike. Tako je naše naštevanje naselij latenskega časa bolj prikaz tega, na katerih naših gradiščih se je bolj ali manj po naključju kopalo, kot pa prikaz dejanskega stanja naselitve, predvsem v srednjem latenu. Prav tako je jasno, da bi tudi bolj ali manj intenzivno kopanje še neraziskanih gradišč dalo prav tako tudi latensko gradivo. Tega le relativnega pričevanja naselbin se moramo ob našem seznamu stalno zavedati, praktično je bolj prikaz dela oziroma nedela pri raziskovanju naselbin in se bolj nanaša na poznolatensko obdobje kot na srednjelatensko.[42]

1. Ajdovski gradec. S. Gabrovec, Latensko obdobje na Gorenjskem; AV 17, 1966, 243 ss. z nadaljnjo literaturo.

2. Celje. O. Eichler, MZK 11, 1912, 86 s.

3. Dunaj pri Jereki. S. Gabrovec, Latensko obdobje na Gorenjskem; AV 17, 1966, 248 s. z nadaljnjo literaturo.

4. Formin. V bližini latensko-rimskega grobišča je bila tudi keltska in pozneje rimska postojanka. Ob robu potoka je W. Schmid odkril leta 1941 tri majhne hiše zidane iz brun. Prva je bila rimska, drugi dve morda iz latenskega obdobja. W. Schmid, ZhVSt 36, 1943, 145 ss.

5. Gradišče nad Cerknico. R. Ložar je na zahodnem delu Slivnice sondiral Gradišče. Izkopavanje si je ogledalo tudi šesto študijsko potovanje nemških in podonavskih arheologov (GMDS 16, 1935, 130 s.). R. Ložar domneva na Gradišču japodsko postojanko. Ohranjene ostaline so atipične in nimajo čistega latenskega značaja. R. Ložar, Slovenec 25. avgusta 1935. Isti, ZUZ 17, 1941, 140.

6. Kranj. S. Gabrovec, Latensko obdobje na Gorenjskem; AV 17, 1966, 249 ss.

7. Kučer nad Podzemljem. W. Schmid omenja pri svojih izkopavanjih na Kučerju, naselju, ki sodi k bogatim nekropolam, ki jih združujemo pod najdiščem Podzemelj, tudi železne poznolatenske fibule in poznolatensko

[42] Za večino naselbinskih izkopavanj se moramo zahvaliti W. Schmidu, ki je opravljal na tem področju pionirsko delo. Seveda pa smemo imeti Schmidova izkopavanja v modernem smislu le za bolj ali manj obsežna sondiranja, ki žal pogosto tudi niso bila objavljena. To velja predvsem za njegova izkopavanja na Dolenjskem in Gorenjskem. Bolje so objavljena izkopavanja na Štajerskem. Literaturo glej pri posameznih najdiščih.

keramiko. N. Zupanič, Jutro 11. marca 1936. Isti, Etnolog 5—6, 1933, 359 s., l. c., 8—9, 1936, 128 ss.

8. Laznica pri Limbušu. W. Schmid, MPK 2, 1915, 266 ss.

9. Lokavec pri Ajdovščini. V vinogradu nad vasjo (»Kovačevšče«) prihaja na dan različno latensko gradivo, večinoma že poznolatenskega, pa tudi rimskega karakterja, ki morda sodi k topilnici. Najdbe od tod hrani muzej v Novi Gorici. Leta 1949 je tu sondiral tudi Narodni muzej v Ljubljani in našel latensko gradivo in že tudi rimsko keramiko. Neobjavljeno. J. Kastelic, Varstvo spomenikov 2, 1949, 86.

10. Mihovo. Južno od Mihovega je Kušljan na mali ravnici vaškega travnika, »Na trniščah«, odkril topilnik za rudo, očitno keltskega izvora. Slovenec 9. oktobra 1938, str. 16.

11. Mokronog. Leta 1935 je W. Schmid odkopal pri Sv. Križu hišo v velikosti 6,9 × 3,3 m, v kateri so bile poleg halštatskih tudi poznolatenske in rimske črepinje. Jutro 2. septembra 1935.

12. Novine. F. Baš, Der Ringwall von Bubenburg (Novine). Beiträge zur ält. europ. Kulturgeschichte 1 (1950) 327 ss.

13. Ormož. B. Perc, AV 13—14, 1962—1963, 377.

14. Poštela. MPK 2, 1915, 232 ss.

15. Ptuj. Pri izkopavanju na Ptujskem gradu je bil leta 1947 odkrit del suhega zidu, ki naj bi pripadal predrimski (keltski?) naselbini. Omenja se tudi najdba keltskega bronastega novca. Prav tako so našli latenske fragmente pri izkopavanju staroslovenske nekropole na Panorami. J. Klemenc, Ptujski grad v kasni antiki (1950) 55. P. Korošec, Slovanske najdbe zgodnjega srednjega veka na Panorami v Ptuju. Arheološka poročila (1950) sl. 45.

16. Rep pri Tinju. W. Schmid, MPK 2, 1915, 276 ss.

17. Slovenj Gradec. W. Schmid, MPK 2, 1924, 365 ss.

18. Šmihel pod Nanosom. A. Müllner, Argo 1, 1892, 25 ss.

19. Ulaka nad Ložem. W. Schmid, GMDS 18, 1937, 17 ss.

20. Vače. W. Schmid, GMDS 20, 1939, 96 ss.

21. Valična vas. Pri izkopavanju rimskega naselja, ki je stalo nad latensko naselbino, so odkrili tudi latensko gradivo. MZK 23, 1897, 186.

22. Vrhnika. Pri raziskovanju dveh razsežnih rimskih stavb je W. Schmid našel tudi poznolatensko keramiko. Posebno značilna je bila latenska keramika z vzporednimi, debelimi zarezami. Slovenec 20. septembra 1936.

b) Grobišča

Daleč najvažnejši vir za naše poznanje latenske dobe so grobišča. Tudi tu naš seznam še ni dokončen in tudi ne dokončno prečiščen, daje pa vsekakor dober vpogled v sedanje stanje. Ob posameznem najdišču smo pridali le najnujnejše oznake, ki so se nam zdele potrebne za nadaljnja razglabljanja. V mnogih primerih gradiva, predvsem tega, ki leži v tujih muzejih, nismo mogli preveriti, tudi ni naš namen, da bi kratke omembe nadomestile celotno monografsko objavo, ki bo v mnogih primerih še potrebna. Seznam grobišč obsega tako srednjelatensko (Lt C) kot poznolatensko (Lt D) obdobje.

1. Bled. Uničena nekropola, od katere je ohranjena le fibula. S. Gabrovec, Prazgodovinski Bled (1960), 6 s.

2. Bodrež pri Kanalu. Naravoslovni muzej na Dunaju hrani latensko gradivo, očitno iz nekropole idrijskega tipa. Cfr. C. Marchesetti, I Castellieri (1903), 186.

3. Brezje pri Trebelnem. Na robu halštatske gomile 13 je ležal tudi en poznolatenski grob (grob 23). K. Kromer, Brezje (AKS 2, 1959), tab. 40, 8—9.

4. Brežice. Na sejmišču je bil leta 1948 pri gradnji temeljev za veterinarsko ambulanto odkrit žgan srednjelatenski grob. Pozneje je bil na istem mestu odkrit še en grob. T. Bregant, AV 5, 1954, 378 s. V. Šribar, Varstvo spomenikov 10, 1965 (1966) 196, tab. 5.

5. Dobova. V okviru izkopavanja žarnogrobiščne nekropole so bili odkriti tudi latenski grobovi, o katerih poroča S. Škaler v Varstvu spomenikov 9, 1962—1964, 141, T. 5.

6. Dobrova pri Dobrniču. Na robu halštatskih gomil, ki jih je leta 1898 izkopaval za Narodni muzej F. Schulz, je bilo najdenih tudi nekaj žganih latenskih grobov. MZK 24, 1898, 72. S. Rutar, IMK 9, 1899, 48.

7. Drešinja vas. Tu je bila uničena leta 1889 velika latenska žgana nekropola, ki se je nadaljevala še v rimski čas. Zelo skromno ohranjeno gradivo hrani Mestni muzej v Celju. E. Riedel, MZK 16, 1890, 223. W. Schmid, Südsteiermark (1923), 12. L. Bolta, AV 17, 1966.

8. Formin. V letih 1935—1939 je bila odkrita in razkopana velika žgana nekropola, ki se je delno nadaljevala še v rimski čas. A. Smodič, ČZN 35, 1940, 2 ss. W. Schmid, ZhVST 36, 1943, 145 ss. S. Pahič, AV 17, 1966.

9. Gradišče pri Škocjanu. Del halštatske nekropole, ki jo je izkopala novembra 1905 vojvodinja Mecklenburg, sega še v žarnogrobiščno obdobje, del pa v latensko in kaže sorodnosti z viniškim gradivom. Treasures of Carniola (1934), 129 s.

10. Idrija ob Bači. Znamenita nekropola sega od mladohalštatskega časa (Ha D 3) do zgodnjega cesarskega obdobja. J. Szombathy, MPK 1, 1903, 202 ss. Duhn-Messerschmidt, Italische Gräberkunde 2 (1939), 119 ss.

11. Kobarid. Med 1079 grobovi znamenite nekropole svetolucijskega tipa je bilo najdenih tudi nekaj latenskih grobov. Duhn-Messerschmidt, o. c., 109 ss. C. Marchesetti, MAGW 21, 1891 (11). I Castellieri (1903), Tav. 18, 10. 18. 20.

12. Koritnica ob Bači. V nekropoli svetolucijskega tipa (52 grobov), ki sodi po večini grobov v certoški čas (Ha D 2—3), so bili najdeni sporadično tudi latenski grobovi (Gr. 32, 50). R. Mahnič, MZK 27, 1901, 77 ss.

13. Kozaršče pri Volčah. O »majhni latenski nekropoli« nimamo nobenih podrobnih podatkov. C. Marchesetti, MAGW 31, 1901, 109 s. Isti, I Castellieri (1903), 186.

14. Kranj. Na prostoru langobardske nekropole je bila tudi latenska nekropola, ki jo je langobardska večidel uničila. Nekropola se začenja v mladohalštatskem obdobju (Ha D 3) in sega v pozni laten. Izraziti srednji laten ni izpričan. S. Gabrovec, Latensko obdobje na Gorenjskem. AV 17, 1966, 250. Dva posamezna srednjelatenska grobova sta bila najdena tudi v okviru halštatske nekropole. L. c., 249 s.

15. Libna. Med pretežno halštatskim gradivom se dobe tudi sledovi latenskodobnega.

16. Loga ob Soči. Pri gradnji ceste od Kanala do Vogrškega potoka so leta 1887 našli pod kostanjem 5 fibul, bronaste obeske in obroček, steklene bisere, dve železni sulici, plavutasto sekiro, več nožev, dva železna srpa in bronasto fibulo z vdetimi okraski. R. Mahnič, MZK 27, 1907, 77, domneva depot, sestav najdbe govori bolj za grob idrijskega tipa, posebej še, ker se omenja tudi žganina. MZK 24, 1898, 111.

17. Lukovica. Žandarmerijska postaja v Lukovici je poslala v Narodni muzej latenske meče, ki so očitno sestavljali del grobnega inventarja. Natančno najdišče ni znano, mora pa biti v območju delovanja nekdanje žandarmerijske postaje v Lukovici. S. Gabrovec, Latensko obdobje na Gorenjskem. AV 17, 1966, 251. Kamniški zbornik 10, 1965, 103.

18. Magdalenska gora pri Šmarju. Na robovih halštatskih gomil so pogosto našli tudi žgane latenske grobove. Izbor iz latenskega gradiva, ki je prišlo v Narodni muzej, glej na tabeli 23—24. S. Rutar, LMS 1889, 49 ss. M. Hoernes, WPZ 2, 1915, 102 s. C. Deschmann, MAGW 14, 1884, 49 s. Treasures of Carniola (1934), 39 ss., 73 ss.

19. Velike Malence pri Brežicah. Med ostanki halštatskega gradiva je tudi latensko, ki sodi k žganim grobovom. V. Stare, AV 11—12, 1960 in 1961, 54 s.

20. Mengeš. V Staretovi, danes državni drevesnici so odkrili leta 1939 tudi poznolatenske grobove, ki so se očitno nadaljevali še v rimsko dobo. S. Gabrovec, Latensko obdobje na Gorenjskem. AV 17, 1966, 251. Latenski grob omenja tudi A. Müllner, Argo 6, 1898, 56 s., vendar po zapestnicah sodeč ne gre za latenski grob. V zvezi s tem grobom poroča A. Müllner tudi o nožu latenske forme, ki pa sodi verjetneje k naselbinskemu kompleksu. S. Gabrovec, Kamniški zbornik 10, 1965, 96 ss., 103.

21. Mihovo. Veliko grobišče (omenja se okrog 400 grobov) je izkopal I. Kušljan. Velika večina gradiva sodi v pozno latensko in zgodnje cesarsko obdobje. Gradivo je neobjavljeno. E. Benninger, Wiener Beiträge zur Kunst- und Kultur-Geschichte Asiens 9, 35 ss. Cfr. MAGW 31, 1901, [24]. Cfr. sedaj disertacijo V. Šribarja, Problemi prehoda poznega latena v rimsko dobo na področju doline Krke. Ljubljana 1964. Tipkopis 381 str.

22. Mokronog. Veliko latensko žgano grobišče (omenja se okrog 150 grobov) je tu odkril leta 1885—1888 J. Pečnik. Gradivo, ki je prišlo v Narodni muzej, prikazujejo naše tabele 1—13. Grobne celote niso ohranjene. V risbi je ohranjena ena grobna enota, ki pa je dvomna.[43] C. Deschmann,

[43] V arhivu Slovenske Matice — gradivo je Slovenska Matica 1934 odstopila Narodnemu muzeju — so se ohranile risbe nekaterih grobov, ki jih je izkopal J. Pečnik in so važne zaradi tega, ker nam podajajo sicer izgubljene grobne celote. Risbe je izvršil Franc Pečnik, izkopavalčev brat. Vsekakor so risbe, ki jih je dobila Matica, bile narejene naknadno. Na istem listu imamo namreč risbe grobov iz različnih najdišč in izkopanih v različnih letih. To seveda ne izključuje povsem njihove točnosti (morda slone na originalnih skicah oziroma verjetnejše na pripovedovanju J. Pečnika), dokazuje je pa seveda tudi ne. Gradivo večinoma ustreza gradivu iz dotičnega najdišča in ni zamešano, risana grobna celota se tudi pogosto sklada s poročili iz časa izkopavanj. Prav v našem primeru pa nam podana grobna celota zbuja tudi pomisleke predvsem že zaradi tega, ker je prikazan skelet — istočasna poročila o izkopavanju latenske nekropole v Mokronogu pa govore le o žganih pokopih. Po risbi naj bi bil vojak izkopan leta 1885 v Ribjeku pri Mo-

MAGW 15, 1885 [70 ss.]. J. Szombathy, MAGW 18, 1888 [92 ss.]. S. Rutar, MZK 17, 1891, 138 ss. H. Müller-Karpe, Carinthia I, 141, 1951, 670 s. Abb. 15, 16.

23. Novo mesto. Od tu poznamo tri latenske nekropole: blizu pokopališča pod Kapiteljskim hribom (skupaj z rimskimi grobovi), na prostoru bivšega okrajnega glavarstva (v sklopu rimskih grobov), na Kapiteljskem hribu (v sosedstvu halštatske oziroma žarnogrobiščne nekropole), poleg tega pa je bil najden posamezen keltski grob tudi v okviru halštatske gomile in posamezen plan poznolatenski grob ob Krki. M. Much, MZK 1, 1902, 403. S. Rutar, LMS 1891, 192. V. Šribar, AV 9—10, 1958—1959, 108 ss. F. Stare, Poročila (1950) 46. J. Kastelic, Varstvo spomenikov 2, 1949, 86. Primerjaj sedaj tudi sintetični prikaz T. Kneza, AV 17, 1966 in Varstvo spomenikov 10, 1965 (1966) 196 s. Tab. 4.

24. Pobrežje pri Mariboru. Leta 1901 je bil najden latenski meč, ki sodi verjetno k še neodkopanemu grobišču. B. Saria, Blatt Rogatec (1941), 29.

25. Podzemelj. Leta 1888 je našel J. Pečnik na robu gomile v Grmu preko 20 žganih grobov. Grobne žare so bile pokrite s kamnitimi ploščami. Latenski grobovi so bili v oglu gomile poleg starejših skeletnih grobov. Gradivo, ki ga hrani Narodni muzej, kažejo (v močnem izboru) tabele 21—22; 23, 8. Poleg tega hrani Naravoslovni muzej na Dunaju grobove iz plane nekropole s številno keramiko, ki spominja na novomeško (V. Šribar, AV 9—10, 1958—1959, 108 ss.), med njo je ena sama posoda na kolovrat in ena fibula srednjelatenske sheme. Neobjavljeno. Tudi v drugih gomilah je bilo najdeno latensko gradivo, predvsem pogosto sekire tipa tab. 24, 3.

26. Razvanje. Med keramičnimi ostanki iz gomil v okolici Razvanja so v Pokrajinskem muzeju v Mariboru tudi fragmenti poznolatenskih oblik. S. Pahič, AV 17, 1966.

27. Reka pri Cerknem. Tu je bila odkrita nekropola idrijskega tipa (gradivo je prišlo na Dunaj in je bilo po prvi svetovni vojni deloma odstopljeno Italiji in je sedaj v Trstu, večina pa še vedno v Naravoslovnem muzeju). Grobovi pripadajo poznolatenskemu in zgodnjecesarskemu obdobju. R. Mahnič, MZK 6, 1907, 170. Cfr. S. Gabrovec, AV 11—12, 1961—1962, tab. 3, 5. 6.

28. Roje pri Moravčah. Tu je latenska in staroslovenska nekropola. Gradivo hrani Naravoslovni muzej na Dunaju. Prve najdbe se omenjajo že leta 1860, glavno izkopavanje je bilo v letih 1902—1907. Grobišče je očitno mokronoškega tipa in je važno zaradi tega, ker je skoraj edino, ki ima vsaj deloma ohranjene grobne celote in razmeroma mnogo keramike (večinoma čistega latenskega tipa na kolovrat). Kenner, Beiträge zur einer Chronik der arch. Funde in oest. Monarchie 1862—1863; 1864, 57. M. Hoernes, MAGW 29, 1889 [26 s.]. J. Pečnik, IMK 17, 1907, 118 s. J. Szombathy, MAGW 41, 1911 (20).

kronogu, v globini 1 m. Pri sebi je imel meč (morda naša tab. 2, 1 ali 4, 2 vendar ne ustreza povsem), verigo (tab. 4, 4 ali 5, 6), ščit (eden od naših na tab. 1, 1. 2. 6), uhato sekiro (tip tab. 8, 2. 6), 1 sulico (tipa tab. 9), fibulo (tab. 12, 1) in še en nož, ki ga z ohranjenim gradivom ne moremo identificirati. Od latenskih grobov je ohranjen še ženski grob iz Valične vasi v sestavu, kot nam ga podaja naša tab. 25, 1—2. Tudi v tem primeru je bil skelet izkopan leta 1885. Tako bronasti pas kot fibula se dasta dobro identificirati (inv. št. P 3518 in P 3547). Vsekakor je grobna celota bronastega pasu in fibule zelo verjetna.

29. Skorba. Na dvorišču kmeta Gorčenka, parc. št. 11, je bil leta 1906 najden žgan bojevniški grob, ki je v Mestnem muzeju v Ptuju. Poleg tega je bila najdena še sulična ost in žara iz grafitirane gline. V. Skrabar, Starinar NS 1, 1922, 145 s. A. Smodič, ČZN 35, 1940, 23.

30. Slap. Tu je C. Marchesetti odkril majhno nekropolo, ki naj bi sodila v čas med svetolucijsko nekropolo in prihodom Rimljanov. Očitno gre torej za nekropolo idrijskega tipa. C. Marchesetti, Boll. Soc. st. nat. Trieste 10, 1877, 71; 11, 1889, XXXIII. MAGW 31, 1901, 109 s. Duhn-Messerschmidt, Italische Gräberkunde 2 (1939), 124.

31. Slovenj Gradec. W. Schmid omenja dva grobova zunaj slovenjgrajskega gradišča pri domnevni hiši III, ki naj bi bila, sodeč po žari, poznolatenska. W. Schmid, MPK 2, 1924, 372.

32. Socerb (S. Servolo). Halštatska nekropola je segala do rimske zasedbe. Moser-Much, MZK 1, 1902, 142 s. Duhn-Messerschmidt, o. c., 126.

33. Spodnja Slivnica pri Grosupljem. Tu je bil odkopan žgan srednjelatenski grob. V. Šribar, AV 8, 1957, 141 ss.

34. Stična. Na robu gomile II, ki jo je izkopavala vojvodinja Mecklenburg leta 1910, so bili najdeni očitno tudi latenski grobovi, kot je to razvidno iz fotografij gradiva, ki jih hrani Narodni muzej. Cfr. V. Šribar, AV 8, 1957, 145, op. 23. Treasures of Carniola (1934), 111, sicer ne omenja latenskega gradiva, govori pa o žganih grobovih v tej gomili.

35. Sv. Lucija (Most na Soči). Čeprav je klasično latensko nadaljevanje velike halštatske nekropole pri Sv. Luciji nekropola v Idriji ob Bači, imamo posamezne latenske predmete, tako srednjelatenske fibule in srednjelatenski meč, kakor tudi poznolatenske sekire tudi v okviru same svetolucijske nekropole. C. Marchesetti, Boll. Soc. Adr. 15, 1893, tav. 20, 5; 28. MAGW 31, 1901, 109.

36. Stojnci. Na parceli št. 699/2 in 700/1 so pri kopanju gramoza našli leta 1937 skeletni grob s srednjelatenskimi pridevki. A. Smodič, ČZN 35, 1940, 22.

37. Sv. Benedikt v Slovenskih goricah. V gomilah pri Sv. Benediktu so med halštatsko in rimsko keramiko našli tudi keramiko latenskih oblik, ki je v Pokrajinskem muzeju v Mariboru. ČZN 7, 1910, 141.

38. Šmihel pod Nanosom. Med obsežnimi nekropolami, ki pripadajo naselju nad Šmihelom, imamo tudi predele z latenskimi grobovi. M. Hoernes, MAGW 18, 1888, 235 ss.

39. Šmarjeta. Velikemu naselju na Vinjem vrhu pripadajo razsežne nekropole, ki so iz halštatskega, latenskega in rimskega časa. Latenske nekropole so ležale na južnem pobočju Vinjega vrha, imenovanem Strmce, in na zahodnem pobočju okoli Kronovega in Bele cerkve. Po poročilih sodeč, izhajajo latenski grobovi iz posebnih planih nekropol in ne potekajo iz naknadnih pokopov. Večinoma so bili žgani pokopi, omenjajo se pa tudi skeleti. C. Deschmann, MAGW 13, 1883, 210 s. S. Rutar, MZK 27, 1901, 28 ss. M. Hoernes. WPZ 2, 1915, 110. A. Müllner, Argo 2, 1893, 75 ss. H. Müller-Karpe, Carinthia I, 141, 1951, 670 ss. Abb. 17. 18.

40. Šentjernej. V Narodnem muzeju je iz okolice Šentjerneja tudi latensko gradivo, ki sodi očitno k grobovom iz šentjernejske okolice. Cfr. izbor na tab. 30, 4. 13.

41. Šentviška gora. Tu je bilo odkritih do leta 1890 19 grobov. C. Marchesetti datira nekropolo približno v isti čas kot svetolucijsko. Boll. Soc. St. nat. 13, 1890, LII, Duhn-Messerschmidt, Italische Gräberkunde 2 (1939) 124. R. Mahnič pripisuje grobišče latenskemu obdobju. MZK 27, 1901, 77.

42. Valična vas. Prve latenske grobove (ca. 30) je izkopal Pečnik že leta 1885. Tako po grobni strukturi kot po pridevkih so bili podobni mokroniškim. C. Deschmann, MAGW 15, 1885 [72]. S. Rutar, MZK 17, 1891, 139. Iz tega izkopavanja se nam je v risbi ohranila ena grobna celota ženskega groba, ki jo prikazuje naša tabela 25, 1. 2. Glej opombo 43. Med letom 1930 in 1940 je izkopaval v Valični vasi kmet Plut. Odkriti grobovi so pripadali najmlajšemu halštatskemu obdobju (Ha D 3, npr. situla in negovska čelada), zgodnjelatenskemu obdobju (edini tipični latenski grobovi iz tega časa, npr. fibule tab. 25, 3. 4, keramika) srednjelatenskemu in rimskemu obdobju. Mladohalštatski grobovi so bili skeletni, latenski in rimski žgani. V mnogih primerih opredelitev zaradi pomanjkljivih podatkov ni mogoča. Grobne celote se niso ohranile. Gradivo je deloma prišlo v Narodni muzej in še ni objavljeno. Izbor latenskega gradiva glej na tabeli 25 in 26. Valična vas bi bila, če bi bila strokovno izkopana, ključna postojanka za razumevanje prehoda halštatskega obdobja v latensko, za celotno latensko obdobje in za prehod v rimsko. Nestrokovni izkop pa je žal nepopravljivo uničil vse podatke. Celotno gradivo je v pripravi za tisk.

43. Vinica. Plano grobišče s skeletnimi in žganimi pokopi je odkrila 1906 in 1907 vojvodinja Mecklenburg. Skupno je bilo odkritih 323 grobov. Treasures of Carniola (1934), 74 ss., 85 ss. R. Ložar, GMDS 15, 1934, 22 ss. 45 ss. Gradivo, ki je v Ljubljani, prikazujem še enkrat na tabelah 14—20. Cfr. tudi tab. 29, 5; 30, 7—12. 14—15; 31, 7—12.

44. Volarje pri Tolminu. Tu sta bila odkrita dva poznolatenska grobova. S. Gabrovec, AV 11—12, 1960—1961, 15 ss.

45. Pri Zamarkovi in Črnem lesu blizu Sv. Lenarta v Slov. goricah so našli v gomilah med halštatsko tudi keramiko poznolatenskih oblik, ki je deloma v Pokrajinskem muzeju v Mariboru. S. Pahič, AV 17, 1966.

46. Žužemberg. F. Schulz naj bi bil leta 1898 odkopal pri cerkvi v Žužemberku več latenskih grobov z latenskimi pridevki, posebej se omenjajo široki zviti meči. V Narodnem muzeju tega gradiva ni, tako da je možno, da Rutarjevo poročilo ni zanesljivo. S. Rutar, MAGW 29, 1899 [27].

c) Naključne najdbe

Skupina naključnih najdb iz latenskega obdobja je razmeroma skromna. To je pripisati dejstvu, da lahko v tej skupini navedemo le nedvomno, tipično latensko gradivo, medtem ko mora marsikateri kos gradiva, ki bi utegnil pripadati temu obdobju, odpasti iz našega seznama, ker ga ne moremo natanko ločiti bodisi od predhodnega halštatskega, bodisi poznejšega rimskega obdobja. Takega gradiva pa je očitno največ. Prav poseboj velja to še za neproučeno keramiko. Gradivo iz Krškega, s Planine nad Vipavo, iz Tomaja, od Sv. Katarine v Čičariji sodi verjetno k naselbinskemu kompleksu.

1. Bled. Na Pecovci je bil najden tudi latenski meč. S. Gabrovec, Prazgodovinski Bled (1960), 13 s. A. Müllner, Argo 3, 1894, 119.

2. Cerklje ob Savi. Od tu hrani Narodni muzej v Ljubljani železen nož poznolatenske sheme (inv. št. P 6703; tab. 30, 2).

3. Iški Vintgar. Iz vhoda v Iški Vintgar hrani Narodni muzej fibulo poznolatenske sheme (inv. št. P 11685).

4. Kranj. Na Savi je bila najdena sulica latenske oblike. Omenja se sporadično latensko gradivo tudi še od drugod. R. Ložar, GMDS 11, 1930, 22 fig. 11. S. Gabrovec, Latensko obdobje na Gorenjskem. AV 17, 1966, tab.

5. Krško. Pod oznako Gradišče pri Krškem hrani Narodni muzej v Ljubljani latensko keramiko (inv. št. P. 13065—13066, tab. 31, 1—6). Keramiko je prodal muzeju leta 1890 J. Pečnik.

6. Ljubljana. V strugi Ljubljanice je v sklopu drugega bilo najdeno tudi latensko gradivo. V žarnogrobiščni nekropoli na dvorišču SAZU je bila najdena tudi latenska veriga za spenjanje meča. F. Stare, Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani (1954), 90, tab. 22, 7. S. Gabrovec, Latensko obdobje na Gorenjskem. AV 17, 1966, tab. 8, 1—8. Pri nadaljnjem izkopavanju na dvorišču SAZU se je dobilo še novo latensko gradivo. I. Puš, Varstvo spomenikov 10, 1965 (1966) 193.

7. Log v Gorjancih. Od tu hrani Narodni muzej fragment ženskega bronastega pasu (inv. št. P 4462; tab. 29, 4).

8. Pečine pri Tolminu. S. Gabrovec, AV 11—12, 1960—1961, 17 tab. 2, 3.

9. Planina nad Vipavo. Leta 1882 je poslal Moser v Narodni muzej fragmente različnih bronastih in železnih predmetov najdenih na Planini. Med njimi je bila tudi ena bronasta in ena železna latenska fibula. A. Müllner, Argo 1, 1892, 102. Cfr. C. Deschmann, MAGW 14, 1884, 50.

10. Rifnik. V enem izmed planih žganih grobov halštatskega grobišča na Rifniku je bila najdena tudi železna srednjelatenska fibula. W. Schmid, Südsteiermark in Altertum (1925), 12.

11. Stari grad pri Kostanjevici. Od tu hrani Narodni muzej dva obročka latenske sheme. Inv. št. P 4448 a. b; tab. 30, 5—6.

12. Sv. Katarina pri Novi Kračni v Čičariji. Od tam hrani Narodni muzej v Ljubljani latensko fibulo. (Inv. št. P 3273) tab. 29, 9; tab. 29, 6—8 kaže gradivo iz istega kraja, ki je istočasno s fibulo prišlo v muzej.

13. Šentjanž nad Dravčami. Leta 1928 je daroval kmet Habjanič latensko zapestnico in bronast prstan Pokrajinskemu muzeju v Mariboru. B. Saria, Blatt Rogatec (1941), 29.

14. Tomaj. C. Marchesetti, I Castellieri preistorici di Trieste, prinaša od tu v risbi železno ralo (tav. 18, 9), ki sodi morda k naselbinskemu kompleksu tamkajšnjega gradišča.

15. Črnomelj. Narodni muzej hrani od tu železen latenski nož, inv. št. P 6692; tab. 30, 1.

III. *Kulturnohistorična in kronološka ocena gradiva*

Vrednost gradiva, ki nam je na razpolago in katerega pregled smo v prejšnjem poglavju podali, je skromna. Za naselbinsko gradivo smo že dejali, da bolj govori o tem, koliko smo naselbine sploh raziskovali, kot pa o dejanskem stanju. Vsaka večja akcija sondiranj halštatskih naselbin bi sliko že pomembno spremenila. Predvsem pa nas naselbinska raziskovanja v

dosedanjem slogu — večinoma je raziskoval W. Schmid tik pred prvo in med obema vojskama — ne morejo več zadovoljiti. Brez dobro raziskanih naselbin, kjer bi se lahko oprli tudi na stratigrafska opazovanja, imajo tudi dosedanji skromni podatki le polovično vrednost. Schmidovi podatki so preskromni in preshematični, da bi si lahko ustvarili zadovoljivo in jasno sliko. W. Schmid je z njimi sicer podprl svoj celotni kulturnozgodovinski in kronološki koncept,[44] ta pa je za današnje zahteve in za današnje stanje že prešibko utemeljen. Za reinterpretacijo Schmidovih rezultatov pa je gradivo preslabo publicirano, in kot se zdi, tudi dosti preskromno.

Posamezne najdbe pa so že same na sebi manj važne, v našem primeru pa še celo malo povedo. Praktično nam le neznatno razširjajo naselbinsko podobo.

Grobno gradivo je vsekakor najdragocenejše. Vendar tudi od tega ne hranijo slovenski muzeji skoraj niti ene grobne celote. Izjema so le nekateri posamezni grobovi, izkopani večinoma po drugi svetovni vojni, ki pa komaj lahko rešujejo položaj. Dobre rezultate bi dala lahko le obsežna in čim popolneje izkopana nekropola. Le malo boljše je z gradivom v tujih muzejih, kjer moramo predvsem omeniti dobro objavljeno Idrijo ob Bači. Tako smo v skrajno kočljivem položaju, ker smo navezani le na tipološko analizo, za katero vemo, da je nezanesljiva, še prav posebej v latenskem obdobju, kjer niso redki primeri,[45] da dobimo v enem grobu skupaj certoško, zgodnjelatensko in srednjelatensko fibulo, ali pa srednjelatensko in zgodnjerimsko fibulo. Srednjelatenska fibula sama na sebi torej še ne more biti dokaz, da smo časovno v srednjelatenskem obdobju, še manj pa je seveda lahko dokaz, da je bil nosilec fibule dejansko Kelt. Tak položaj nam naravnost narekuje posebno metodo v našem delu. V nasprotju z običajnim postopkom, po katerem moramo gradivo opredeliti najprej kronološko, bomo v našem primeru kronološke probleme pustili najprej vnemar. Primerjati moramo posamezna najdišča v celoti med seboj in razlike, ki jih lahko ugotovimo, fiksirati in analizirati. Ta konfrontacija posameznih najdišč nam takoj pokaže jasne razlike v gradivu, ki očitno niso kronološke, ampak kulturnohistorične narave. Zaradi tega tudi začenjamo našo oceno gradiva iz tega vidika.

a) Kulturnohistorična ocena gradiva

Če imamo gradivo v celoti pred seboj, se neprisiljeno izluščijo trije kulturnohistorični horizonti; dodati jim moramo še četrtega. Ta kaže neke posebnosti, ki ga ločijo od drugih treh, ki so v okviru, ki ga dovoljuje arheološka metoda, dokaj jasno definirani:

1. mokronoški, imenovali smo ga po Mokronogu, glavnem slovenskem latenskem najdišču čistega tipa;
2. viniški, po Vinici glavnem slovenskem japodskem najdišču;

[44] MPK 2, 1915, 278 s., l. c., 2, 1924, 388 s. PZ 24, 1933, 274 s. BRGK 15, 1923 do 1924, 189 ss. Glasnik Ljubljana 20, 1939, 97 ss. Zaključnega dela in kronološkega obračuna pa W. Schmid ni dal.

[45] To je poudaril že P. Reinecke, Mainzer Festschrift (1902) 65. Od publiciranega gradiva cfr. Idrija ob Bači grob 7—8, 9, 5, 16. J. Szombathy, MPK 1, 1903, 315 ss. Posebno pogosto so taki primeri iz Mihovega in v japodskih nekropolah (glej op. 68. 69).

3. idrijski, po Idriji ob Bači, glavnem latenskem najdišču slovenske Primorske;

4. šmarješki oziroma magdalensko-šmarješki, po Šmarjeti oziroma Magdalenski gori, obeh znanih halštatskih najdiščih, ki pa izkazujeta tudi pomembno latensko gradivo.

Če mi je dovoljeno — pač zaradi jasnosti — anticipirati historične zaključke, potem vsebuje mokronoški horizont najbolj čisto ostalino pravih Keltov; viniški, ostalino Japodov; idrijski, ostalino Karnov; šmarješka grupa pa bi ostala neopredeljena, oziroma bi jo s precejšnjo poenostavitvijo smeli pripisati domorodnemu prebivalstvu.

Medtem ko je pravkar podana grupacija po krajih arheološko strogo opredeljiva in dokazljiva, nam je etnična grupacija za začetek le strogo metodološka. Predvsem se zavedamo, da je s samo arheološko metodo ne momero striktno dokazati, in drugič potrebujemo za ta dokaz vse širšo osnovo, kot nam je v tej razpravi na razpolago. Na drugi strani pa so razlike že v materialni kulturi, načinu pokopa in celotni strukturni povezavi nasproti halštatskemu obdobju tako očitne, da je tudi anticipirana etnična opredelitev opravičljiva. Pripomnimo naj tudi, da je v dosedanji literaturi etnična opredelitev v našem smislu dokaj običajna.

1. Mokronoški horizont. Sem lahko prištejemo v Posavju in na Dolenjskem poleg samega Mokronoga še Roje pri Moravčah, Valično vas, Spodnjo Slivnico, Brežice, Dobovo, vsaj del gradiva iz Novega mesta; Formin, Skorbo, Drešinjo vas na slovenskem Štajerskem. To so le najvažnejša najdišča, podrobna proučitev vseh najdišč bo lahko podobo še dopolnila.

Katere so značilnosti mokronoškega kulturnohističnega horizonta?

Najprej pokop. Najboljše nam je opisan v samem Mokronogu. Iz Dežmanovih, Szombathyjevih in Rutarjevih poročil zvemo, da gre za dosledno žgani pokop. Razmeroma ozke grobne jame so okrogle ali štirioglate, na njihovem dnu so ležale odbrane sežgane kosti brez oglja in pepela. Tako za Mokronog kot za Valično vas imamo poročila, da so bile potresene s kremenčevim peskom. Nanje so položili pridatke. Tak način pokopa velja gotovo še za Valično vas, za druga najdišča so podatki skromnejši, vendar potrjujejo običajno vsaj osnovno ugotovitev, da imamo opravka z žganimi grobovi.[46] Vsekakor je način pokopa v latenskem obdobju nasproti mladohalštatskemu pokopu na Dolenjskem nov. To se najbolje vidi v Mokronogu,[47] kjer leži latenska nekropola v bližini halštatske, deloma tudi v Valični vasi.[48] Težje je to seveda trditi za slovensko Štajersko, kjer v halštatskem

[46] Tako Brežice, Dobova, Spodnja Slivnica idr. Podrobne analize posameznih najdišč bodo lahko naše znanje še znatno poglobile in tudi izdiferencirale. Vsekakor se omenjajo tudi skeletni grobovi (tako npr. v Forminu, Smodič, ČZN 35, 1940, 2, in Roje pri Moravčah), toda prav Roje pri Moravčah, kjer je bilo latensko grobišče na istem mestu kot staroslovensko skeletno grobišče, kažejo, da bo treba podatke o skeletnih grobovih v srednjelatenskem obdobju še podrobno preveriti.

[47] O tem najlepše govori Dežmanovo poročilo, ki ga je neposredno po odkritju latenske nekropole v Mokronogu zapisal (MAGW 15, 1885 (71) ... da überraschte uns plötzlich die eigenthümliche Art und Weise der Bestattung, welche vor Allem, was wir bisher in Krain gesehen hatten, vollkommen abwich.

[48] Podatke o načinu pokopa imamo zapisane le za izkopavanja v letu 1885, za poznejša izkopavanja, predvsem med obema vojskama, pa so ostala opažanja o pokopu nezapisana. Iz poznejših povpraševanj se je dalo ugotoviti, da sodi mladohalštatsko gradivo (ki pripada časovno že v Lt A-B po srednjeevropski termino-

obdobju v nasprotju z Dolenjsko skeletni pokop nikoli ni prodrl. Vsekakor je tudi tu žgani pokop najobičajnejši in očitno povezan s sočasnimi latenskimi pokopi na Dolenjskem in Koroškem.

S kulturno ostalino se ne moremo baviti v podrobnosti[49] — kot primer prinašamo mokronoško gradivo na tabelah 1—13 — vendar nam že pogled na celoto v primerjavi z drugimi skupinami kaže, da je v našem gradivu najbolj čisto latensko gradivo v srednjeevropskem in keltskem smislu. To velja za moško orožje, predvsem za meče z verigo, ščit, udarni nož, sulico, kakor tudi za žensko opremo, bronaste pasove-sklepance, zapestnice in končno fibule. Celotno gradivo je brez povezave s halštatsko tradicijo in ima najožje zveze s keltsko Srednjo Evropo. To ne velja le za posamezne kose, ampak tudi za celotni sestav grobnih najdb. Kljub temu da nam grobne celote niso ohranjene, si grob latenskega bojevnika iz Mokronoga z lahkoto rekonstruiramo na podlagi srednjeevropskih keltskih grobov in ne na podlagi halštatske tradicije. Nasproti bojni sekiri in dvema sulicama z eventualnim obrambnim orožjem imamo sedaj dolgi latenski meč, bojni nož, eventualno še sulico. Iz ženskih grobov so — poleg popolnega preloma v tipološki strukturi najobičajnejših pridatkov fibul in zapestnic — izginili uhani in predvsem jantarjeve in steklene ogrlice. Nasproti temu najdemo sedaj primerjalno gradivo na eni strani v splošnem zakladu keltsko-latenske kulture, katere razširjenost sega od Jadranskega pa do Severnega morja, na drugem pa še prav posebej vzhodno in severovzhodno od nas,[50] na prostoru od srednjega Podonavja do Donave pri Manchingu. Iskati ga moramo še prav posebej v jugoslovanskih panonskih najdiščih, madžarskih in slovaških karpatskega področja, moravskih, čeških, nižjeavstrijskih, salzburških in bavarskih, kjer lahko posebej omenimo sedaj dobro raziskani Manching.[51] Ta trditev potrebuje nedvomno še podrobne izpeljave in bo gotovo dala še dragocena spoznanja. Za naša globalna izvajanja pa zadostuje že bežen pogled v literaturo, ki smo jo navedli v prvem poglavju. Vsekakor so te povezave mnogo bolj odločilne kot povezave z Italijo, ki se omejujejo bolj na povezavo v splošnem keltsko-latenskem zakladu.[52] Zanimivo pa je, da ima mokronoška skupina že sedaj v srednjelatenskem obdobju svoje posebnosti, ki ji dado lastno, čeprav dokaj skromno, obarvanost. To je uhata sekira (tab. 8, 2.6), ki je v tej podobi izrazita posebnost slovenskega

logiji, tako npr. ornamentirana situla in negovska čelada) k skeletnemu pokopu, medtem ko srednjelatensko k žganemu. Seveda pa ti podatki niso toliko zanesljivi, da bi lahko izključili vsako mešanje. Objava Valične vasi je v pripravi.

[49] Za podrobno analizo glej predvsem izvajanja H. Müller-Karpeja, Carinthia 1, 141, 1951, 594 ss. Njegovo podrobno analizo koroškega gradiva, ki ima pogosto paralele tudi v našem, lahko prenesemo tudi na naš material. Za primerjave v keltskem latenskem področju pa glej predvsem J. Filipa (op. 11), novejšo slovaško literaturo, objavljeno predvsem v reviji Slovenská archeológia in v posebnih publikacijah (tako predvsem v Benadík-Vlček-Ambros, Keltské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku 1957) in I. Hunyady (op. 16).

[50] Prvič je določno izrazil vzhodno in severovzhodno orientiranost srednjelatenskega gradiva v Sloveniji H. Müller-Karpe, o. c., 665. Preje se je običajno mislilo na povezavo z Italijo.

[51] Za Manching glej W. Krämer, Germania 40, 1962, 297 ss., ter drugo tu navedeno literaturo. Glej še našo opombo 19.

[52] To velja za srednjelatensko obdobje, ne pa za pozno, kjer se zde povezave z Italijo predvsem v idrijski skupini močnejše. Tej trditvi pa jemlje ostrino dejstvo, da je italsko latensko gradivo zelo slabo publicirano.

prostora — dobimo jo pogosto že v čistem halštatskem okolju najmlajše stopnje — in se je nato obdržala še tudi pozneje v naši šmarješki, mokronoški in idrijski skupini. Za viniško tega ne moremo trditi, ker ni poznala običaja, polagati orožje v grob. Dobi se celo še prava halštatska tulasta sekira (tab. 8, 1). Tudi fibulo kot tab. 13, 4.7 dobimo le v mokronoški skupini[53] in v podobni podobi — zelo značilno — na japodskem področju.[54] V tej zvezi lahko omenimo tudi ženski pas-sklepanec iz Valične vasi (tab. 25, 1), ki je tipičen predstavnik povezave z vzhodnim in severovzhodnim keltskim materialnim zakladom,[55] figuralno oblikovani zaključek pasu pa se končuje v realistični konjski glavi, ki kaže povezave s halštatsko tradicijo.[55a] V kasnejšem obdobju pa se zdi, da prejšnja vzhodno-severovzhodna usmerjenost izgine in da se začno močnejše pojavljati domače posebnosti, ki so dobile pobudo v japodskem področju. Očitno mlajše variante fibul, kot npr. tab. 12, 8 in 13, 12, imajo sedaj svoje ustrezne paralele v Šmarjeti in viniškem krogu.[56] Že sama samostrelna konstrukcija ima očitno domačo halštatsko tradicijo, čeprav so halštatske samostrelne fibule v nasprotju z latenskimi dvodelnega tipa. Vse premalo je ohranjena keramika, ki bi bila za naša razmišljanja gotovo zelo poučna. Če se ozremo na koroško keramiko, potem moramo vsekakor reči, da tip Goričica,[57] kakor je samosvoj, ni razložljiv iz halštatske tradicije, ampak le iz splošnega oblikovnega zaklada keltske latenske kulture. To velja tako za formalno kot tehnično stran tipa Goričica. Isto velja za neobjavljeno keramiko iz Roj pri Moravčah, ki jo hrani Naravoslovni muzej na Dunaju, in seveda tudi za forminsko. Popolnoma v nejasnem smo pa za mokronoško zavrženo keramiko. Poročila namreč govore o majhnih lončkih iz črne gline in slabe ročne izdelave, ki je bila dosti slabša kot v halštatskem času.[58] Tu gre očitno za drug tip keramike kot v Forminu in v Rojah, morda ga moramo iskati v keramiki, ki jo objavlja iz Novega mesta Šribar.[59] Šribar tudi daje danes edino možno razlago za to keramiko — halštatski izvor, vendar so te povezave za sedaj še bolj apriornega pomena in jim ne poznamo konkretnih osnov.

Dejali smo, da je za mokronoško skupino značilen žgani pokop. Njegov izvor je dokaj zamotan in na prvi pogled pobija našo misel, da je mokronoška latenska skupina najbolj čisto keltska, saj je za Kelte naravnost značilen skeletni pokop. Dve dejstvi je potrebno povedati v tej zvezi. Na prvo je opozoril že P. Reinecke,[60] ki je prvi pokazal, da imamo v latenskem prostoru poleg prevladujočega skeletnega pokopa že od vsega začetka tudi žgani pokop, misel, ki jo je H. Müller-Karpe[61] še podrobno

[53] Cfr. še Valična vas (tab. 25, 6), Formin (ČZN 35, 1940, 11. risba 4, 26), in Koroška H. Müller-Karpe, o. c. Abb. 12, 6.

[54] Treasures of Carniola (1934) pl. 13, 60; 18, 98.

[55] J. Filip, Keltové 171 s.

[55a] Vendar glej tudi J. Filip, Keltové, obr. 31, 3. Tab. 43, 2; 44, 3.

[56] Primerjaj H. Müller-Karpe, o. c. Abb. 17, 10. 14 (Šmarjeta) in naša tab. 16 7. 8; 17, 2. 9 (Vinica); tab. 21, 3—10; 22, 7—9 (Podzemelj).

[57] H. Müller-Karpe, o. c., 626 ss.

[58] S. Rutar, MZK 17, 1891, 137.

[59] V. Šribar, AV 9—10, 1958—1959, tab. 1, 1. 2; 2, 1. 3—5. Tako keramiko imamo v večji množini še v Podzemlju (Naravoslovni muzej na Dunaju, neobjavljeno).

[60] Mainzer Zeitschrift 8—9, 1913—1914, 111 ss.

[61] O. c., 661 ss.

razvil. Na drugo pa sedaj opozarja češkoslovaška znanost, ki je ugotovila na svojem prostoru posebno skupino žganih latenskih pokopov, ki so v nasprotju s skeletnimi zelo kasni.[62] Niti s prvo niti z drugo tezo ne moremo dobro razložiti mokronoškega žganega pokopa. P. Reinecke je namreč videl vzrok žganega pokopa v mokronoški skupini prav v tem, da so mokronoški Kelti prevzeli žgani pokop od Ilirov, misel, ki je popolnoma nezdružljiva s situacijo na Dolenjskem, središču halštatske in srednjelatenske poselitve — kjer smo mi ugotovili prav nasprotno dejstvo.[63] Češkoslovaški kolegi pa stavljajo svojo skupino žganih grobov že v tako pozen čas, na konec drugega in v prvo predkrščansko stoletje, da zopet ne more razložiti naše, vsekakor še tudi starejše mokronoške skupine. Najboljša rešitev bo gotovo v smeri, kot jo je iskal P. Reinecke, le da žgani pokop ni bil prevzet od Ilirov, predvsem ne od dolenjskih, ampak nekje drugje, na področju tiste halštatske kulture, ki je obdržala žgani pokop. To dobimo že v neposredni bližini ilirskih halštatskih kultur. Tu lahko omenimo podonavske halštatske kulture kakor tudi estenski in svetolucijski prostor in njegov radius izžarevanja ter celotno notranjealpsko področje. Tudi v tem primeru lahko od intenzivnejših raziskovanj pričakujemo še dobre rezultate.[64]

S tem lahko našo skico mokronoške skupine — vanjo v celoti vključujemo tudi koroška latenska najdišča — zaključimo. Za naše namene zadostuje spoznanje, da je to najbolj čista skupina v smislu srednjeevropske keltske latenske kulture, da je z njo v neposredni zvezi, očitno tudi odvisni, in da naselitveno področje ne kaže na enoten prostor, ampak na posamezne otoke, ki jih lahko dobro povežemo z vpadnimi področji podonavskih Keltov.

2. Viniški horizont. Gradivo z Vinice, ki ga zaradi boljše primerjave prinašamo v izboru (tab. 14—20),[65] kaže na prvi pogled povsem drugačno podobo. Tu nimamo v nasprotju z mokronoško skupino praktično nobene povezave s srednjeevropsko keltsko latensko kulturo. Tudi v tem primeru nas zanimajo bistvene ugotovitve, skicirane v širokih potezah brez podrobnosti. Specifično viniško prevladuje, pa naj gre to za fibule (npr. tab. 14—17), ki kažejo jasne razlike z mokronoškimi vrstnicami. Čeprav nas v naši analizi momentano še ne zanimajo kronološka vprašanja, je popolnoma jasno, da te razlike niso le kronološke narave. Poleg tega pa srečamo v viniški skupini celo vrsto posebnosti, ki jih mokronoška skupina sploh ne pozna: pastirske palice (tab. 19, 1—9), pincete (tab. 18, 11—12),

[62] J. Filip, o. c., 302 s. B. Benadík, Slovenská arch. 11, 1963, 352 ss.

[63] Glede pokopa pri Ilirih glej S. Gabrovec, Halštatska kultura v Sloveniji. AV 15—16, 1965, 27 s. 43 in Simpozijum Sarajevo (1964) 223 ss.

[64] Vsekakor se množijo znaki, da moramo računati — v nasprotju s šolskim mnenjem češkoslovaške šole — z žganimi pokopi že dokaj zgodaj. Crf. W. Krämer, Das keltische Gräberfeld von Nebringen (1964) 13. Germania 30, 1952, 330 ss.

[65] V naših tabelah prinašamo v risbah ponovno gradivo, ki ga je publiciral že R. Ložar v GMDS 15, 1934, 22 ss., vendar v dokaj nejasnih fotografijah. Izpuščeni so le nekateri manj važni kosi, ki mi iz različnih vzrokov niso bili dostopni. Opisa ne ponavljam in ga glej pri Ložarju o. c. Za drugo viniško gradivo glej Treasures of Carniola (1934) 47 ss. in 85 ss. Na razpolago so mi bile tudi Holstejeve skice, ki prinašajo nekatere grobne celote. Skice mi je dal na razpolago prof. W. Dehn, za kar se mu tudi na tem mestu najlepše zahvaljujem.

različne obeske (tab. 18, 4—6. 8—10. 17), morda segajo še tudi pektorali (tab. 18, 4—6. 10) v srednjelatensko stopnjo. V nasprotju s temi posebnostmi pa cela vrsta srednjeevropskih latenskih značilnosti ni našla poti v viniško skupino. Med temi so bistvene: oprema keltskega bojevnika, meč z verigo, nož; zapestnice z votlimi členi, ženski sklepanec. Da imamo tudi v viniški skupini gradivo, ki je brez keltske srednjeevropske latenske kulture nerazumljivo, je jasno. Pa tudi v tem primeru imamo začuda malo pravega importa, v večini primerkov gre za lokalno predelavo in za lokalni okus. Tu nas bolj moti, da nimamo gradiva zanesljivo časovno opredeljenega, to se pravi, da razmeroma težko ločimo med srednjim in poznolatenskim kronološkim obdobjem. Fibule kot tab. 16, 7.8; 17, 4.9[66] so dobile pobudo gotovo v čisti latenski kulturi, razlike pa so tudi očitne. Predvsem je vidna težnja po odebeljenem loku pri peresju in po samostrelu.

Keramika je tudi na Vinici skoraj neznana. Po E. Vogtu[67] lahko ločimo tri skupine. Najprej posode, ki spominjajo na čisti halštatski oblikovni zaklad, drugič imamo halštatsko keramiko estenskega tipa (črno in rdeče pobarvane vaze na nogi) in končno se je ohranila tudi ena tipična latenska posoda v srednjeevropskem smislu, delana na kolovrat. Halštatska tradicija je torej v popolni premoči.

Tudi v viniškem primeru je usmerjenost jasna, kaže na klasični prostor Japodov v Liki,[68] lokalna samostojnost pa je pri tem prav tako očitna. Prav tako je očitna navezanost na halštatsko tradicijo japodskega kova — omenimo naj le pektorale, rtaste fibule, certoške fibule — v nasprotju s mokronoško skupino, tu v materialni kulturi ni preloma. To kaže že način pokopa na Vinici. Naše gradivo poteka s plane nekropole, z žganimi in skeletnimi pokopi v dokaj nejasnem razmerju, kakor je to za japodske nekropole že običajno[69] in je s tem dobro povezano tudi v načinu pokopa z japodskim zaledjem v Liki. Povezava je prav tako lepo vidna v skupnem običaju, da orožja niso oziroma so ga zelo redko polagali v grob. Po tem običaju so se razlikovale že halštatske japodske nekropole od halštat-

[66] Primerjaj še Treasures of Carniola (1934) 12, 49; 18, 96; 21, 117 (v tem primeru očitno import).

[67] Treasures of Carniola (1934) 47 ss.

[68] Poleg starejše literature WMBH 3, 1895, 39 ss. in WMBH 7, 1900, 3 ss. glej sedaj predvsem R. Drechsler-Bižić, Vjesnik Zagreb 1, 1958, 33 ss. (z navedbo starejše hrvaške literature). O. c., 2, 1961, 67 ss.

[69] Žal iz literature ne moremo dobiti jasne podobe o načinu pokopa v japodskem krogu, ki očitno tudi ni bil enoten. Če pregledamo le najlažje dostopne podatke, imamo v Jezerinah 328 žganih pokopov nasproti 225 skeletnim (WMBH 3, 1895, 187), pri tem v starejšem horizontu žgani pokop očitno prevladuje. V Ribiču znaša odstotek skeletnih grobov komaj 1,2 %, kar kaže na prevlado žganega pokopa prav v mlajšem obdobju — večina grobov iz Ribiča sodi namreč v mlajši postcertoški horizont. V Kompolju očitno prevladujejo skeletni grobovi, prav tako v Prozoru (Š. Ljubić, Viestnik Zagreb 11, 1889, 1 ss.), v Tlačenici pri Jablancu (Vjesnik Zagreb 3, 1901, 33 ss.) in Vraniću (o. c., 63). Kako je razumeti gomile v Kompolju (Vjesnik 2, 1961, 68 op. 7), ni jasno. Iz opisa pokopa, ki ga daje R. Drecksler-Bižić, o. c., 69 s. in prilog II, vsekakor ni razviden jasen pokop v gomili. Kolikor gre za prave gomile, imajo vsekakor tudi rodovni karakter. Cfr. Š. Ljubić, Viestnik 11, 1899, 1 ss., tab. 1. kjer bi celo lahko videli krožno razporeditev grobov. V Šmihelu pod Nanosom imamo le žgane pokope, na Križni gori pa je razmerje 73 nasproti 59 v korist žganih (Varstvo spomenikov 7, 1958—1959, 290. 297. 326). Vsekakor potrebuje pokop v japodskem krogu še podrobne analize, pri čemer bi bilo potrebno upoštevati razmerje med halštatskim in latenskim obdobjem.

skih nekropol v vzhodnih Alpah in na Glasincu. V latenskem obdobju ostaja isto nasprotje v primerjavi s čisto latensko kulturo. Toda z Vinice poznamo tudi dve gomili, očitno bolj dolenjskega kot japodskega tipa, torej na sami Vinici kontinuiteta ni tako zanesljiva, gledano iz celotnega japodskega prostora pa nedvomno obstoji. Zanimivo je, da latenskega gradiva iz Šmihela[70] — kamor je W. Schmid postavljal središče Japodov Metullum — ne moremo staviti v japodsko skupino.

Tudi viniška skupina lahko velja za jasno določeno in omejeno. Proti jugovzhodu se staplja z drugo japodsko kulturo, katere del je, proti severu v tem času očitno doseže celotno Belo krajino; pri tem pa situacija v samem Podzemlju[71] glede na dve latenski nekropoli različnega tipa ni popolnoma jasna. Očitno gre za mejno področje, kjer se je situacija večkrat menjavala. Ekspanzivna moč japodske kulture nasproti celotni dolenjski latenski kulturi je zanesljivo v porastu — problem bomo še obravnavali pri obravnavi šmarješke skupine, izgubila pa je na svoji moči in morda tudi na prostoru po vsem videzu na področju Notranjske.

3. Idrijski horizont. Pri njegovi presoji se lahko opiramo le na Idrijo pri Bači, od drugih najdišč te skupine je gradivo ostalo skoraj v celoti neobjavljeno. Delno ga poznamo le še iz Reke pri Cerknem,[72] kjer pa do sedaj odkriti grobovi niso starejši od poznega latenskega obdobja. Na srečo pa je zato gradivo iz Idrije ob Bači zelo izčrpno in dobro objavljeno. Celotna konfrontancija idrijskega gradiva z že obravnavanima skupinama nam takoj pokaže upravičenost samostojnosti naše skupine. Če izvzamemo kulturno še halštatske grobove, je čista latenska poteza idrijske skupine sicer izredno močna (močnejša kot pri viniški skupini), vendar ne v smislu Mokronoga. To je naravnost presenetljivo. Če si ogledamo najprej fibule, ima Idrija ob Bači celo vrsto fibul, ki izhajajo iz zgodnjelatenske sheme[73] in ki jih Mokronog sploh ne pozna, srednjelatenske pa nastopajo v skrajno omejenem izboru in v tipično lokalni idrijski varianti.[74] Peresje latenske fibule je prebivalcem idrijske nekropole delalo težave in so ga samostojno preoblikovali. Očitno prehoda iz dvodelne samostrelne certoške fibule v enodelno latensko niso povsem zmogli. Na drugi strani nastopajo fibule kot J. Szombathy fig. 151, 109, 150,[75] ki zopet predstavljajo sinkretizem japodskega običaja, kopičenje jantarja na fibulah in čistih zgodnjelatenskih form. Latenski vplivi, ki so tudi v idrijski skupini očitni, prihajajo povsem iz drugega kroga, kot vplivi, ki so oblikovali mokronoško

[70] M. Hoernes, MAGW 18, 1888, 217 ss.

[71] Že latensko gradivo viniškega tipa (tab. 21—22) je brez nekaterih tipičnih viniških lastnosti in skoraj bolj povezano s Šmarjeto (z njo ga povezuje tudi H. Müller-Karpe). Tudi po načinu pokopa je drugačnega značaja, gradivo izhaja iz grobov na robu gomile. Poleg tega pa imamo v Podzemlju še neobjavljeno plano nekropolo, ki pa nima nobene zveze z viniškim gradivom. (Naravoslovni muzej na Dunaju, neobjavljeno).

[72] R. Mahnič, MZK 6, 1907, 170. S. Gabrovec, AV 11—12, 1961—1962, 19. Tab. 3, 5. 6.

[73] J. Szombathy, MPK 1, 1903, fig. 38. 40. Cfr. tudi našo tab. 27, 2.

[74] Od fibul srednjelatenske sheme je v Idriji ob Bači praktično zastopan le tip J. Szombathy, o. c., fig. 42. Cfr. še fig. 64. 70. 72. 78. 79. 83. 92. 98 idr. Cfr. tudi našo tab. 27, 5; 28, 5.

[75] Citirano po J. Szombathy, MPK 1, 1903, 291 ss.

skupino, in so tudi drugačne narave. Orožja je v grobovih mnogo, vendar zopet ne v čistem mokronoškem smislu. Latenski meč (J. Szombathy fig. 45, 67, 68) in ščit (J. Szombathy fig. 165, v zelo kasnem sosedstvu!) sicer poznamo, vendar sorazmerno redkeje in pogosto v dokaj kasnem sklopu. Predvsem pa ne najdemo niti verige niti udarnega noža ne značilnih sulic. Nasproti temu dobimo uhate sekire, kar kaže zanesljivo na halštatsko tradicijo. Čista posebnost je obilno polaganje orodja v grob, kar je posebej izrazito v poznolatenskem obdobju. Pri tem pa dobimo le enkrat tipične latenske škarje. Prav tako je torkves (Szombathy fig. 39, 44) posebnost, ki je ne poznata niti Mokronog niti Vinica. Tudi ženski grobovi so dosledno brez tipičnih pridevkov, ki so običajni v keltskih grobovih. Omenimo naj le orehaste zapestnice z votlimi členi, steklene zapestnice (to smo našli celo v Vinici!) in bronaste ženske sklepance.

Samo Idrija nam tudi dobro kaže neposredno povezavo s predhodnim halštatskim obdobjem. Idrijski grobovi izkazujejo zelo pogosto v svojem inventarju tudi orožje (cfr. grob 44, 29, 34, 37, 40), polaganje orožja v grob v nasprotju z Dolenjsko pa ravno ni bil običaj svetolucijske skupine. Razmerje latenskih nekropol idrijskega tipa in posameznih latenskih grobov v sklopu halštatske nekropole (Kobarid, Sv. Lucija, Koritnica) je za sedaj nerazjasnjeno.

Sam način pokopa, če izvzamemo že ugotovljeno spremembo v strukturi grobnih pridevkov, pa je v našem primeru manjše važnosti: grobovi so žgani in pretežno pokriti s kamnito ploščo, kar jih nedvomno veže s svetolucijsko tradicijo, hkrati pa, čeprav v manjši meri, tudi s mokronoškimi latenskimi grobovi. Vsekakor je bila v Idriji ob Bači v nasprotju z Mokronogom žganina pomešana s kalciniranimi kostmi in pridevki.

Naše kratke oznake žele tudi v tem primeru pokazati le očitne in bistvene poteze, ki ne odvezujejo od podrobnih študij, ki bodo še potrebne. Popolnoma pa zadostujejo, da brez zadrege potrdimo samostojnost skupine, za katero lahko rečemo, da je enako oddaljena od viniške in kljub močni latenski pobarvanosti tudi od mokronoške skupine.

4. Šmarješki (šmarješko—magdalenski) horizont. Pri tej skupini lahko takoj v začetku poudarimo, da njena samostojnost ni tako očitna kot pri drugih treh. Predvsem nam tu nezaključenost najdb, pomanjkanje načrtov in s tem v zvezi nerešena kronologija neozdravljivo otežujejo presojo. V nasprotju s prejšnjimi zaključenimi planimi nekropolami gre sedaj za grobove na obrobju velikih halštatskih nekropol, bodisi da gre za naknadne pokope v gomilah (tako predvsem Magdalenska gora, Dobrova pri Dobrniču) ali pa za samostojna plana grobišča, običajno z žganimi pokopi, v neposredni bližini halštatskih nekropol in naselja (Šmarjeta). Pred monografsko obdelavo velikih halštatskih najdišč, predvsem Magdalenske gore in Šmarjete, so vsa naša izvajanja dokaj kočljiva, predvsem tudi zaradi tega, ker je dokaj gradiva zunaj slovenskih muzejev (Naravoslovni muzej na Dunaju, mecklenburška zbirka), ki je skoraj docela neznano. Če kljub temu tvegamo poizkus oznake, se zavedamo hipotetičnosti izvajanj. Pri svojih izvajanjih se opiram predvsem na šmarješko in magdalensko gradivo v Narodnem muzeju. Od prvega je publiciral ves izbor fibul H. Müller-

Karpe,[76] od drugega dajemo izbor gradiva na naših tabelah 23, 1—7. 9—11; 24. Kot znana suponiramo tudi Müller-Karpejeva izvajanja, ki v šmarješkem gradivu, z nekaj rezerve, ne vidi posebne kulturne, ampak posebno časovno stopnjo.[77]

Sam način pokopa ne more mnogo povedati. Naknaden pokop v gomilah govori res bolj za kontinuiteto grobišča in prebivalstva oziroma vsaj za mirno stapljanje; plano grobišče v Šmarjeti pa je v dokaj istem razmerju do halštatskega kot v Mokronogu. Analiza gradiva pa nakazuje tole podobo. Šmarješke in njim zelo podobne magdalenske fibule kljub pretežno srednjelatenski shemi nimajo skoraj nikake povezave s mokronoškimi, še manj s srednjeevropskimi. Njihova značilnost je dolgo peresje (vendar so fibule v nasprotju z mladohalštatskimi enojne sheme!) in odebeljen lok pri peresju. V tej svoji podobi so najboljše povezane z delom viniških fibul (tab. 16, 7. 8; 17, 2)[78] in predvsem s podzemeljskimi (tab. 21; 22, 7—9). Deloma imamo v Šmarjeti primerke, ki so gotovo pod neposrednim vplivom Vinice (H. Müller-Karpe Abb. 18, 2. 3. 6. 7. 11 in naša tabela 16, 3. 6—7. 8; 15, 7).[79] Kolikor smemo z Müller-Karpejem res sprejeti tezo, da so se nosile fibule v Šmarjeti v nasprotju z Mokronogom paroma, je tudi v tem možna povezava z Vinico[80] in tudi z najmlajšim halštatskim obdobjem. Fibule kažejo torej ob samostojni podobi močno povezavo z Vinico. Glede na Müller-Karpejevo tezo, da predstavljajo poznolatenski horizont Slovenije, je težko prezreti njihovo tipološko raznolikost (poznolatenske in srednjelatenske sheme), ki jo le s težavo strpamo le v en časovni horizont.

Tipičnih latenskih mečev je sorazmerno malo in kolikor so časovno opredeljivi, so kasni.[81] Predvsem pa skupaj z mečem ne dobimo niti v enem primeru več verige, tudi ne britve, tudi ščit je dokaj redek (dvakrat dobimo že okrogel ščit, gotovo mlajšega datuma).[82] Tudi udarni noži nastopajo dosledno v mlajši obliki s krožnim zaključkom.[83] S tem pa seveda ni rečeno, da v Šmarjeti ni orožja, ki bi ga lahko stavljali v srednji laten. Predvsem imamo veliko število uhatih sekir, ki se začenjajo pojavljati že v najmlajšem odseku halštatskega obdobja in ki trajajo gotovo še tudi v srednjelatensko, kot lahko sklepamo že iz njihove prisotnosti v Mokronogu. Prav tako pa so šmarješki noži z obloženim ročajem (kot tab. 20, 1)

[76] Carinthia I, 141, 1951, Abb. 17 in 18. Monografijo o Šmarjeti pripravlja V. Stare, zato tudi v našem izboru slikovnega gradiva ne prinašamo šmarješkega. Cfr. tudi A. Müllner, Typische Formen (1900) tab. 35—42 (z nekaterimi napačnimi najdiščnimi podatki, izbor iz celotnega latenskega gradiva v Nar. muzeju).

[77] O. c., 676.

[78] Treasures of Carniola (1934) pl. 21, 114; 12, 49.

[79] Treasures of Carniola (1934) pl. 20, 115. 116.

[80] Pregled Holstejevih skic z ohranjenimi grobnimi celotami nam kaže, da imamo pogosto po dve fibuli v enem grobu. Tako grob 1, grob 2 (dvakrat po dve fibuli), 7. 52. 74. 76. 90. 181 idr. Vendar v navedenih primerih ne gre vedno za dve istovrstni fibuli. Vsekakor nam slabo dokumentirano gradivo otežuje študij tega značilnega pojava.

[81] Tako predvsem H. Müller-Karpe, o. c., Abb. 18, 1.

[82] A. Müllner, Typische Formen (1900) Taf. 37, 3 z napačno navedbo najdišča Mokronog. V resnici je ščit iz Šmarjete (inv. št. P 4547). Okrogel ščit imamo tudi na Magdalenski gori, tum. V, grob 42 (skupaj z ukrivljenim mečem, udarnim nožem mlajše variante in sulico). Treasures of Carniola (1934) 79.

[83] A. Müllner, Typische Formen (1900) 41, 3. 4. 6. 11; 42, 2. 3. 4. 5. 7. 8. 10. 11. 12.

povezani z mokronoškimi (tab. 8, 3—4; 10, 9) in ne gre torej za popolno časovno razliko, čeprav ti noži dejansko bolj dokazujejo življenje Mokronoga v kasnem latenskem obdobju kot nasprotno Šmarjete v srednjelatenskem (primerjaj tudi prav isti nož v Vinici, tab. 20, 1). Ne smemo pa tudi pozabiti, da na Vinici nimamo nobenega orožja v grobovih in pomanjkanje tipičnega srednjelatenskega orožja pomeni ne samo razliko z Mokronogom, ampak tudi že ugotovljeno povezavo z Vinico. Žal pa se naša izvajanja ne morejo sklicevati na grobne celote in so zaradi tega brez prave ostrine.

Smisel našega izvajanja je ta, da je komaj verjetno, da smemo videti v samostojnosti šmarješkega tipnega horizonta le časovno stopnjo. Prav fibule kljub ugotovljeni razliki z Mokronogom ne moremo razumeti le v eni časovni stopnji, pomanjkanje tipičnega srednjelatenskega orožja v mokronoškem in srednjeevropskem smislu pa bolj dokazuje, da tja ni prišel strnjeno njegov nošilec Kelt in da je domačin ostal pri domači nošnji, domačih pogrebnih običajih, če že ne tudi pri stari domači oborožitvi. Kako si moremo razlagati tipološko zanesljivo keltsko orožje, kot je čelada zgodnjelatenskega tipa, ki jo je objavil Dežman[84] (najdeno v skeletnem grobu), ostaja zaradi pomanjkanja celotnega načrta izkopavanj in podrobnih opazovanj, neznano. Čeprav tako v Šmarjeti kot na Magdalenski gori nimamo mnogo izrazitega srednjelatenskega gradiva, si težko predstavljamo, da ne bi bili obe znameniti naselbini naseljeni tudi v srednjelatenskem obdobju. Priznati pa seveda moramo, da v šmarješki skupini močno prevladuje poznolatensko gradivo in da nam podoba domačina v srednjem latenu, ki ga po naši razlagi suponiramo, še ni prepričljivo oprijemljiva. Z gradivom in dokumentacijo, ki nam je na razpolago, te prepričljivosti tudi ne moremo doseči.

b) Časovna ocena gradiva

Naši pravkar skicirani horizonti so tako različni, da je nujno treba izvesti kronološke delitve ločeno po posameznih horizontih. Seveda nam tudi tu ne gre za podrobno izpeljavo, ampak le za skico, ki jo zahteva naš historični okvir. Za viniško in idrijsko skupino zadostuje, da pokažemo njuno življenje od mladohalštatske stopnje (Ha D 2—3) vse do poznega latenskega obdobja, pri čemer nas v našem pregledu ne zanimajo natančne razmejitve. Važna je le ugotovitev, da so vse stopnje zastopane, in to očitno kontinuirano, evolutivno, brez kakih nasilnih prelomov.

Zadnjo fazo mlajšega halštatskega obdobja (Ha D 2—3) zastopa v viniški skupini še tipično mladohalštatsko gradivo. Omenimo naj predvsem certoško fibulo (tab. 14, 4; 15, 1), rtasto fibulo mlajših inačic (tab. 14, 1—3. — izredno priljubljeno v japodskem halštatskem krogu v celotnem halštatskem obdobju), deloma dobimo še vedno očalarko v mlajših oblikah (tudi ta je značilna za japodski halštatski krog). Kot zgled lahko navedem[85]

[84] MAGW 13, 1883, 210 ss. Druga literatura za čelado: R. Much, Kunsthistorischer Atlas (1889) tab. XC, 1. Lipperheide, Antike Helme (1896) 231, fig. 254. J. Déchellette, Manuel 1162, fig. 488, 1. R. Ložar, Vodnik po zbirkah Narodnega muzeja Ljubljana (1931) 52, fig. 25 b. F. Wimmer, WPZ 19, 1932, 94, fig. 3.

[85] Navajam po Holstejevih skicah, ki mi jih je dal ljubeznivo na razpolago prof. W. Dehn, Marburg.

grob 181, kjer so združene vse omenjene fibule, ali pa grob 90 s certoško in rtasto fibulo, pinceto in obeski (kot tab. 20, 7—11) in glinasto posodo estenskega tipa. Orožja in orodja v grobovih ni. Ta horizont je zastopan razmeroma z močnim številom grobov in je trajal zanesljivo skozi vse zgodnjelatensko obdobje v smislu srednjeevropske kronologije (Lt A in B po Reineckeju) in verjetno še tudi v zgodnjo fazo Lt C, kot priča nekajkratno srečanje certoške fibule s fibulo srednjelatenske sheme (tako npr. grob 52, 74).

Srednjelatenski horizont karakteriziramo s fibulami srednje latenske sheme tab. 15—17. Veliko število ohranjenih fibul srednjelatenske sheme kaže na veliko število grobov iz tega obdobja, čeprav moramo računati, da je fibula srednjelatenske sheme živela še tudi v poznem latenu. Kolikor so nam v Holstejevih skicah ohranjene grobne celote, vidimo, da struktura grobov ni izgubila prejšnjega halštatskega obeležja. Še vedno dobimo v grobovih pasne spone (celo ornamentirane s halštatskim ptičem!) in stare obeske — pektorale (cfr. grob 282). Tudi v tem obdobju ne polagajo orožja v grob.

Zadnja stopnja je gotovo ohranila še tudi fibulo srednjelatenske sheme, imamo pa tudi nekaj novih tipov, ki pred poznim latenom niso možni, tako npr. fibule s stekleno oblogo[86] in nekatere druge izrazite poznolatenske sheme. Ali lahko tolmačimo bojne nože tipa tab. 20, 1—4 kot kaj več kot naključje, ali pa smemo vendarle računati, da v poznem latenskem obdobju tudi v viniški skupini začno polagati orožje v grob, je vprašanje. Sicer je pa očitno ostala struktura grobnih pridevkov tudi v tem času ista, halštatska tradicija tudi v tem času ni popolnoma zamrla.

Podobna je situacija v Idriji ob Bači. Časovni horizont Ha D 2—3 (gotovo tudi v smislu Lt A in B v srednjeevropskem smislu!) ima še čisto halštatsko obeležje, ki ga označujejo certoške in druge fibule s samostrelnim peresjem, uhani, kar se vse odlično povezuje z najmlajšo halštatsko stopnjo Sv. Lucije. Popolnoma nov v primeri s svetolucijsko skupino pa je običaj polaganja orožja v grob, ki je že v tem obdobju v Idriji jasno izoblikovan. Tudi v Idriji se certoška fibula še sreča s fibulo srednjelatenske sheme (Szombathy, stran 314, grob 36), kar nakazuje tudi za idrijsko skupino možnost, ki smo jo omenili že na Vinici, da sega čisti mladohalštatski horizont (Ha D 2—3) eventualno v kakem primeru še tudi v srednji laten. Prav zaradi tega moramo grobove s fibulami zgodnjelatenske sheme (Szombathy fig. 38, 40) verjetnejše staviti že v prvo fazo Lt C.

Fibule srednjelatenske sheme označujejo srednjelatensko obdobje, segajo pa gotovo še tudi v pozni laten (npr. grob 7—8 Szombathy 315, fig. 92). V tej stopnji nastopajo že grobovi s pestro vrsto orodja, kar vse je nato še posebej značilno za poznolatensko obdobje, kjer dobimo med drugim znamenite grobove z ornim orodjem in negovsko čelado. V tej stopnji se prav v idrijski skupini že ustvarja provincialnorimski oblikovni zaklad. Kot smo omenili že na drugem mestu, nam je čas pred rimsko zasedbo in neposredno po njej v gradivu še neločljiv.[87]

Važnejši so v okviru našega razpravljanja kronološki problemi mokronoške in šmarješke skupine. Začetek mokronoške skupine, za katero smo

[86] E. T. Haevernick, Situla 1, 1960, 119 Abb. 1, 1—4.
[87] AV 11—12, 1960—1961, 21.

dejali, da pomeni nekaj novega, česar ne moremo razumeti iz halštatske tradicije, pomeni hkrati zgodovinski datum, ki je brez dvoma v zvezi s keltskimi premiki proti jugovzhodu in s tem povezanimi vpadi na slovensko ozemlje. V kateri čas moramo torej nastaviti začetek in v kateri konec mokronoške skupine?

Na podlagi Reineckejeve definicije Lt C stopnje sodi gradivo mokronoške skupine nedvomno v to stopnjo. Za tako uvrstitev zadostuje že pogled na 52. tabelo AuhV, kjer bomo našli skoraj vse mokronoške tipe. Znano je, da je Reinecke definiral svojo tretjo latensko stopnjo (Lt C) na podlagi grobišča v Manchingu in jo absolutno datiral v čas »od Aleksandrove smrti do osvojitve južne Galije po Rimljanih (121 Gallia Narbonensis)«. Novo veliko izkopavanje oppiduma v Manchingu in številna literatura, ki je že nastala ob tem izkopavanju, nam daje dragocene podatke, v luči katerih je prav primerjava z Manchingom še vedno najmočnejša osnova kronoloških razmišljanj o Mokronogu. Na drugi strani pa se moramo zavedati, da je Reineckejeva Lt C stopnja, ki obsega absolutno celi dve stoletji, gotovo potrebna že korekture in da se pojavljajo nove interpretacije na različnih mestih,[88] ne da bi uspelo postaviti novo, za ves keltski prostor veljavno definicijo. V naših izvajanjih nas zanimata dva poizkusa: Krämerjev, vodja izkopavanj v Manchingu, ki je del Reineckejeve Lt C stopnje prikljućil še v Lt B (Lt B 2),[89] in drugič Filipov in češkoslovaške šole, ki se je sicer izognila neposredni konfrontaciji z Reineckejevim sistemom in trdni kronološki uvrstitvi češkoslovaških grobišč, postavlja pa vendar nov sistem. Poleg tega sta tendenci obeh avtorjev različni: W. Krämer Reineckejevo stopnjo Lt C vsaj deloma pomika še v starejši čas, J. Filip pa nasprotno v nižji — v svoji analizi stavlja Filip skoraj vse Reineckejevo Lt C gradivo v drugo stoletje, medtem ko izpolnjuje tretje stoletje skoraj dosledno s tipi Lt B stopnje po Reineckeju.[90] Različno pojmovanje lahko najlepše pokažemo na njunem vrednotenju tipičnih keltskih orehastih zapestnic z votlimi členi. W. Krämer jih je izločil iz Reineckejeve Lt C stopnje in jih postavil v mlajši odsek Lt B (Lt B 2),[91] J. Filip[92] pa misli, da se dobe »že« na prehodu iz tretjega v drugo stoletje, njihovo glavno mesto pa naj bi bilo v drugem in deloma celo v prvem stoletju. Glede na Krämerjev prepričljivi poskus, primerjati zapestnico te vrste z grškimi primerki v Isthmu, je jasno, da misli Krämer absolutno na 100 let starejši čas kot Filip. Ker so razlike predvsem v absolutnem pojmovanju stopenj, se bomo vprašanja še enkrat dotaknili pri vprašanju absolutne kronologije. Po Krämerju bi lahko videli začetek mokronoške stopnje že v tretjem stoletju (že v prvi polovici), po Filipu pa šele dobrih 100 let pozneje; konec pa je po obeh avtorjih nekje v sredini

[88] D. Viollier, Les sépultures du second âge du fer sur le plateau Suisse (1916). Giessler-Kraft, BRGK 32, 1942 (1950) 20 ss. R. Wyss, Die Eisenzeit in der Schweiz (1957) 21.

[89] Germania 40, 1962, 304 ss. Kronologija pa še ni dokončno izvedena in utemeljena, kar bo očitno stvar končne publikacije.

[90] Primerjaj tudi oceno W. Krämerja, Germania 37, 1959, 350, kjer postavlja slovaške nekropole, ki jih Benadik datira v 2. in 1. stoletje, v konec Lt B in Lt C stopnjo.

[91] Germania 39, 1961, 32 ss.

[92] Keltové, 129 ss.

prvega predkrščanskega stoletja. Večina gradiva je v okviru določene spodnje in zgornje meje, posebej sodeč po fibulah, mlajša.

Naše tako naključno gradivo brez načrta in grobnih celot v reševanje nove definicije Lt C stopnje ne more posegati, opredelimo ga lahko le relativno. Mokronoško gradivo obsega gotovo še tipe novo postavljene Krämerjeve Lt B 2 stopinje. Ti so: orehasta zapestnica z votlimi členi (tab. 11, 1—3. 6), veriga za spenjanje meča (tab. 4, 4; 5, 6 in tab. 6, 3—5), gotovo še tudi kak meč (tab. 1, 1. 2. 3; 3, 2) in fibule tab. 13, 3. 6. 8. 11).[93] Drugo gradivo sodi v Lt C v Reinecke-Krämerjevem smislu. Lt D tipov v Reineckejevem smislu ne dobimo več, s tem pa seveda ne izključujemo življenja nekaterih mokronoških tipov še tudi v Lt D stopnji.

Težja je primerjava s Filipom, ker so njegovi horizonti manj jasno postavljeni in definirani. Predvsem Filip stalno poudarja dolgotrajno življenje posameznih tipov in s tem zabrisuje jasna načela delitve. Vsekakor ima najstarejše mokronoško gradivo sorodnost in povezavo s horizontom različno razčlenjenih fibul srednjelatenske sheme.[94] V njegovi kronološki klasifikaciji bi to pomenilo še zadnjo fazo njegove tretje stopnje (čas srednjeevropske koncentracije, konsolidacije in preusmeritve gospodarstva ± 250—± 125), torej v absolutnih številkah že bolj sredino drugega stoletja kot njegov začetek, predvsem pa njegovo četrto stopnjo (razcvet oppida, vrh keltske gospodarske in trgovske ekspanzije), ki jo stavlja v času ± 125—± 50. Ker stavljata J. Filip kakor tudi B. Benadík žgane grobove v okviru svoje razdelitve še posebej kasno, bi na podlagi primerjav s Češkoslovaško in na podlagi češke kronološke sheme morali videti v mokronoškem gradivu dokaj pozno gradivo iz konca 2.in predvsem 1. stoletja, po Krämerju pa že gradivo 3. in 2., verjetno še tudi prve polovice 1. stoletja. Ponoviti pa moramo, da Krämer še ni dal svojim stopnjam, pač zaradi pomanjkanja zanesljivih možnosti, absolutnih številk.[95]

Za šmarješko skupino smo dejali, da ima svoj poudarek v mlajši stopnji. Pri tem puščamo vnemar take najdbe, kot je npr. čelada zgodnjelatenske sheme. Kolikor se stika z mokronoško skupino, se stika v mladih elementih, večina gradiva pa je gotovo še mlajša. Mlajši del ima sedaj očitno nove povezave s severno Italijo (Ornavasso).[96] Vendar smo že pri oznaki skupine poudarili, da obsega Šmarjeta očitno tudi Mokronogu kronološko vzporedno gradivo, le da le-to ni navezano na mokronoško skupino, ampak bolj na viniško oziroma stoji dokaj samostojno v okviru slovenskega latenskega gradiva. V tej zvezi naj omenimo predvsem bronasto čelato tipa Montefortino,[97] torej zgodnjelatenskega tipa, ki je bila najdena skupaj s fi-

[93] Primerjalno gradivo za pravkar naštete tipe glej pri W. Krämer, Germania 40, 1962, 306 Abb. 1.

[94] J. Filip, o. c., obr. 29. 30.

[95] Po Krämerjevih izvajanjih se da sklepati, da domneva za svojo Lt B 2 stopnjo še tudi 3. stoletje (morda do 250?) in da končuje Lt C v sredini 1. stoletja, kot je to predložil J. Werner, JbRZM 2, 1955, 170 ss.

[96] Primerjaj fibulo s široko razvitim peresjem v Šmarjeti (Müller-Karpe, o. c., Abb. 17, 1—6) in na Magdalenski gori, naša tab. 23, 1. 3. 2. 6, s podobnimi fibulami v Ornavassu. E. Patek, Verbreitung und Herkunft der röm. Fibeltypen von Pannonien. Diss. Pann. II. 19 (1942) 9 ss. oziroma 79 s. Bianchetti, Ornavasso tav. 9, 4 (Atti d. Soc. Arch. e Belle Arti di Torino 6, 1895). J. Déchelette, Manuel d'Archéologie 2 (1914) 1259 s. fig. 539.

[97] Glej op. 84. Za tip Montefortino cfr. Déchelette, o. c., 1160 s.

bulo čolničastega loka in srednjelatenske sheme (H. Müller-Karpe Abb. 18, 3). Čeprav grobna celota ni povsem zanesljiva, nam ta povezava dobro nakazuje, da so nekatere lokalne fibule srednjelatenske sheme lahko že zelo zgodnje. Pri šmarješki fibuli gre zanesljivo za tvorbo, ki je nastala pod japodskim vplivom Vinice (cfr. viniške fibule podobne sheme, tab. 15, 3—8; 16, 1—4). Obe najdbi pa hkrati dokazujeta, da šmarješko gradivo ni tako strogo omejeno le na poznolatensko obdobje. V tej zvezi bo pač upravičeno postaviti vprašanje, zakaj naj bi bile nekatere fibule srednjelatenske sheme v Šmarjeti (npr. Müller-Karpe Abb. 17, 7—12; 18, 2—13), ki imajo, če že ne svoje vrstnice pa vsaj sorodnice v japodskem krogu, zares samo poznolatenske in ne tudi srednjelatenske, za kar smo pri fibuli (Müller-Karpe Abb. 18, 3) lahko nakazali tudi materialni dokaz. Zaradi pomanjkanja grobnih celot in neproučenega gradiva pa s tem le odpiramo neke možnosti, po katerih dvojnost mokronoške in šmarješke skupine ni samo kronološke narave; to misel bomo v naslednjem poglavju skušali zgodovinsko utemeljiti. Žal so bili nestrokovno izkopani tudi grobovi v Valični vasi, kjer dobimo tako fibule mokronoške kot šmarješke skupine (glej tab. 25), medsebojno razmerje pa je ostalo nepojasnjeno.

Kronološki pregled šmarješke skupine bi lahko torej takole povzeli: po sedaj znanem gradivu je ta skupina pozna. Dotika se z mlajšim delom mokronoškega gradiva, sega pa še v mlajšo stopnjo, in prav v to sodi večina gradiva. Kljub temu pa so dokaj zanesljivi znaki, da je med gradivom te skupine tudi še starejše gradivo, ki je istočasno s samim začetkom mokronoške skupine, kulturno pa ni z njim povezano, ampak kaže samosvoje poteze, oziroma je bolj naslonjeno na japodski viniški krog.

Pri naših kronoloških izvajanjih smo se nekajkrat že dotaknili tudi absolutnih letnic. V tej zvezi moramo ugotoviti, da nam srednjelatensko gradivo celo v širšem okviru ne daje mnogo podatkov za absolutno datiranje. Tu bi nam koristila podrobna analiza italskega latenskega gradiva, ki pa še ni bila napravljena. Še manj nam daje osnove za absolutno datiranje domače gradivo. Oporo za datiranje imamo le v splošnem zgodovinskem dogajanju tega časa. Pri tem mislimo na literarno izpričane keltske vpade v Grčijo, ki so se začeli po Lysimachovi smrti (281 pr. Kr.) in ki so dobili svoj odmev ne samo v grški historiografiji, ampak tudi v upodabljajoči umetnosti. Po historičnih virih so vdrla keltska plemena z ženami in otroki v Trakijo in Makedonijo. Makedonski kraj Ptolemaios Keraunos, ki se jim je postavil v bran, je padel leta 279 v boju proti keltskemu knezu Bolgiu (Bolgios). Kmalu zatem govore poročila o drugem pohodu pod vodstvom Brennusa, ki je obšel grško obrambo pri Termopilah in napadel svetišče Delfi, ki ga je po pripovedki rešil sam Apolon. Odločilni odpor Aitolcev, ki so se najbolj izkazali, Bootijcev in Fočanov pa je prisilil napadalce, da so se v zimi 279/278 vrnili na sever, kjer so se razdelili v različne skupine. Ena izmed teh se je odzvala pozivu Nikomeda iz Bitinije in Mitradata II. iz Ponta in prekoračila Hellespontos leta 278, s čimer se začenja zgodovina maloazijskih Galatov.[98]

[98] H. Bengtson, Griech. Geschichte (1960) 292. W. Krämer, Germania 39, 1961, 37 s.

V ta historični okvir moramo postaviti tudi Kelte, ki so prodrli na slovensko ozemlje, bodisi nekaj pred vdorom v Grčijo ali takoj za tem. Vprašanje je seveda, koliko lahko v poznanem gradivu vidimo že tudi generacijo prvih zavojevalcev, vsekakor pa se nam zdi, da je najstarejše gradivo že vsaj iz sredine 3. stoletja. Pri tem se opiramo predvsem na izvajanja W. Krämerja v zvezi s keltskimi orehastimi zapestnicami z votlimi členi, katerih prisotnost v Grčiji je okoli leta 300 dokazana, kakor tudi že na pokazano vzporednost dela mokronoškega gradiva z najstarejšimi najdbami na manchinškem grobišču. Nasproti Krämerjevim izvajanjem se nam zde manj prepričljive nekatere nizke datacije Filipa in češke šole, po katerih bi mokronoško skupino komaj lahko datirali pred 2. polovico 2. stoletja. Konec mokronoške skupine pa vidimo nekje na koncu Lt C stopnje po Reinecke—Krämerju, v absolutnih številkah pa je ne moremo navesti. Tu bodo šele domače raziskave arheološkega gradiva in zgodovinskega dogajanja, predvsem v zvezi z Rimljani, morale ustvariti temelje za presojo.

IV. *Historični zaključki*

Vsaj trije (eventualno štirje) jasno ugotovljeni kulturni horizonti v srednjelatenskem obdobju na danes slovenskih tleh nam kažejo, da imamo opravka vsaj s tremi etničnimi enotami: pravimi Kelti, Japodi, Karni, morda z ostanki starega ilirskega prebivalstva. Kljub temu da smo dali posameznim skupinam etnična imena, se dobro zavedamo omejenosti arheološke metode pri etničnem opredeljevanju kakor tudi zamotane problematike interpretacije virov v zvezi s pravkar danimi imeni. Toda prav v našem primeru v ozkem prostoru Slovenije tako jasno omejene kulturne skupine naravnost vabijo tudi k plemensko-etnični interpretaciji, še posebej tudi zaradi tega, ker imamo razmeroma obširno pričevanje virov, ki nam to omogočajo. Interpretacija viniške skupine kot japodske je — ne da bi ponavljali argumente — že zaradi zaledja, h kateremu teži, zanesljiva, idrijska je kot karnijska verjetna — viri govore[99] o Karnih kot o ljudstvu, ki prebiva med Japodi in Veneti; pri tem pa je jasno, da bo potrebno ponovno kritično pretresti vire. Vse do tedaj imamo lahko Karne pač za najbolj uporaben etnični kliše naše idrijske skupine. Prav tako dokazuje mokronoška skupina prisotnost pravih Keltov v Sloveniji. Ta skupina govori zato, da je keltski vdor nedvomno bil in da je arheološko izpričan. Da smemo pri tem misliti na pleme Tavriskov, je prav tako utemeljeno že na podlagi starejše literature, ne da bi na tem mestu znova načenjali to vprašanje.[100]

Četrto etnično skupino, domače prebivalstvo, lahko v naši šmarješki skupini samo domnevamo. Njena neizrazitost prav v srednjelatenskem obdobju, predvsem pa pomanjkanje potrebnih raziskav, nas silita k veliki previdnosti. Dejstvo pa, da predstavlja mokronoška skupina na slovenskem ozemlju le posamezne otoke v nasprotju s strnjeno naseljenostjo drugih skupin na eni strani in pomanjkanje mokronoške grupe na drugi

[99] Glej PWRE 3 (1899) 1598 s. z navedbo glavnih mest pri Strabonu, Meli, Pliniju, Appianu, ki omenjajo Karne.

[100] Glej pretres vprašanja pri H. Müller-Karpe, o. c., 597 ss.

strani na najdiščih, katerih življenje je le malo pozneje zopet izpričano, nas vendarle spodbuja k misli, da so nekatera področja halštatske kulture ostala od keltskega vpada bolj ali manj neprizadeta. Pri tem se zavedamo, da potrebuje ta misel še v celoti potrditve in predvsem razjasnitve pojma »večje ali manjše neprizadetosti«; v današnjem stanju raziskav sme biti le naša delovna teza.

Kelti so morali priti od vzhoda oziroma severovzhoda, očitno po precej istih poteh kot mnogo pozneje Slovenci. V to smer kaže celotni tipni horizont mokronoške skupine. V tej zvezi dobi historično pričevanje virov o vpadu Keltov v Grčijo, ki smo jih navedli, tudi za naše ozemlje poseben pomen. Manj prihaja, vsaj v srednjelatenskem obdobju, v poštev Italija kot izhodišče keltskih vpadov, čeprav je domača arheološka literatura na to vse do sedaj običajno mislila. Vsekakor pa bo vprašanje treba ponovno obravnavati, kadar bo objavljeno in proučeno italsko latensko gradivo. Prav tako smo že omenili, da moramo pri idrijski skupini misliti na vplive drugačnega porekla kot v mokronoški skupini. Tu bi očitno lahko bolj mislili na Italijo.

Vpliv keltskega vdora je bil ogromen. Celotna struktura halštatske kulture, ki ima na slovenskem ozemlju v najmlajšem halštatskem obdobju (Ha D 2—3) še vedno svoj vrh, se je z vpadi Keltov podrla. Te ugotovitve tudi ne spremeni dejstvo, če bomo dejansko lahko dokazali, da so nekatere halštatske postojanke ostale od keltskega vdora neprizadete. Prej dokaj enotni prostor halštatske kulture z vrhovi v dolenjski in svetolucijski halštatski skupini se je sedaj razcepil v nove tvorbe, ki slone na drugih osnovah in imajo druge meje. Struktura halštatskega obdobja pa se ni porušila samo ekonomsko in politično, porušila se je očitno tudi duhovno. Halštatska kulturna dediščina je v srednjelatenskem obdobju nasilno pretrgana in zamre; novo ne raste več iz domačih korenin, ampak iz tujih. Celo tako intimni izraz domače povezave in tradicije, kot je način pokopa, se spremeni. Mogočne gomile, ki so bile najbolj viden znak duhovne vezanosti rodu, začenjajo izginjati in se umikati novemu načinu pokopa. Po letu 300 nimamo izpričanega nobenega skeletnega pokopa v gomili, ki je bil prej vsaj v dolenjski skupini običajen, in tudi žgani pokop ob robu nekdanjih gomil bo komaj še znak starih rodovnih vezi. Bolj je razumljivo, da se je izpremenila vojaška tehnika in se prilagodila novemu osvajalcu Keltu.

Najbolj so ostali neprizadeti od keltskega vpada Japodi. Viniška skupina kaže še najmanj znakov keltizacije oziroma najbolj samostojno prilagajanje novim kulturnim in političnim centrom. Prav tako je japodska kultura močno vplivala na nekdanji halštatski prostor, predvsem na Dolenjsko, manj očitno na svetolucijski prostor, kjer se celo zdi, da je izgubila prejšnje postojanke na Notranjskem (Šmihel pod Nanosom). Dolenjski prostor, ki ni bil zaseden od Keltov, je očitno imel povezavo z japodskim prostorom.[101] Tudi pozneje, ko čista latenska kultura izgubi

[101] Zaradi slabo publiciranega gradiva je to le težko konkretno dokazati. Nekatere japodske elemente v mlajšem halštatskem obdobju je omenil že F. Starè, AV 4, 1953, 264 ss. Pridamo lahko še grob 10 iz tum. V (izkopavanje Mecklenburg) z Magdalenske gore s fibulo tipa naša tab. 16, 2. 4. Sem sodijo tudi pasni obročki tipa tab. 20, 7. 11, ki se dobe na Vinici kot na Magdalenski gori. Vsekakor bi bilo vredno ta problem še podrobnejše obdelati.

stik z zaledjem in se začne razvijati samostojno pod neposrednim vplivom okolja in domače tradicije, ima v novem razvoju japodska kultura očitno velik delež.

Idrijska skupina je bila kulturno vsekakor močneje keltizirana kot viniška. Zanimivo je, da ima v njenem kulturnem zakladu razmeroma močno vlogo že zgodnjelatenski oblikovni zaklad. V nasprotju s srednjelatenskim mokronoške skupine, za katerega vemo, da je prišel od vzhoda, to za idrijskega težje trdimo. Tu bi vsekakor prišli v poštev tudi vplivi iz Italije. Kljub domači tradiciji v idrijski skupini pa je potrebno vsekakor omeniti važen preobrat v grobnem kultu. Nasproti svetolucijski skupini imamo sedaj v grobovih dokaj redno orožje in na koncu celo orodje v naravnost izredni meri. Tega preobrata v viniški skupini ni.

Kelti sami so bili od svoje okolice preplavljeni. Za mokronoško skupino je v njenem mlajšem faciesu značilno nekaj posebnosti, ki jih lahko imamo za lokalno posebnost Tavriskov (Müller-Karpe misli pri tem na fibulo tipa tab. 13, 4 in 7), ali pa za prispevek domačega prostora (uhata sekira tab. 8, 2. 6, tulasta sekira tab. 8, 1); v celoti pa povezanost s srednjeevropsko latensko kulturo vendarle prevladuje. V poznem latenskem obdobju se podoba popolnoma spremeni. Sedaj ni nobene prave povezave več s poznolatensko kulturo omenjenega keltskega prostora, kjer cveto za ta čas tipična oppida, ki na Slovenskem prav tako niso izpričana.[102] To nam kaže že Krämerjeva tabela gradiva iz Manchinga,[103] na kateri smo za časa njegove Lt B 2 in C stopnje našli toliko paralel, za časa Lt D 1 pa jih ni več. Isto velja tudi za razmerje slovenskega prostora nasproti češkoslovaškemu. Tipično poznolatensko gradivo Slovenije ne doseže več; omenimo naj le tipično barvano poznolatensko keramiko,[104] pa tudi tipične fibule tega časa, fibule tipa Nauheim, v njeni originalni podobi,[105] pri nas praktično ne poznamo. Nasprotno pa v poznem latenu nastaja, predvsem v idrijski skupini, pač pod vplivom zvez z Italijo, gradivo, ki ga trgovska mreža Aquileie razpeča po vsem tedanjem svetu in živi tam še dalje v rimski provincialni kulturi.[106] Pogosto je čutiti renesanso halštatske kulture (negovska čelada). Skoraj pa lahko dvomimo, če gre pri tem za zavestno ilirsko renesanso. V tej zvezi bo vsekakor značilno nasprotje med prazgodovinskimi arheologi, ki so voljni priznati, predvsem v poznem latenskem obdobju, le malo pravih keltskih elementov, in provincialnimi rimskimi arheologi, ki tako pogosto govore o keltskih reminiscencah v rimski provincialni kulturi, in sicer tako v onomastiki kot v sami materialni kulturi.

V. *Neposredne naloge*

Pri našem razpravljanju smo se neprestano srečavali z dejstvom, da ne poznamo niti skromnega latenskega gradiva, ki smo ga odkrili, res da z večine po naključju in nestrokovno in pogosto brez sodelovanja šolanih

[102] Karto razširjenosti oppida daje W. Dehn, Aperçu sur les Oppida. Celticum III (1962) 330 ss.
[103] Germania 40, 1962, 306, Abb. 1.
[104] F. Maier, Germania 41, 1963, 259 ss.
[105] J. Werner, JbRZM 2, 1955, 170 ss.
[106] J. Werner, Origines (1954) 151 ss.

ljudi. Pri tem nas seveda tudi pri obravnavi latenskega obdobja preganja zgodovinska nesreča, da je le slaba polovica gradiva v slovenskih muzejih, druga večja pa je v tujini na Dunaju, v Trstu in v mecklenburški zbirki.

Tu moramo čimprej popraviti zamujeno. Gradivo v slovenskih muzejih bi moral publicirati že z gradivom našega keltskega simpozija in čimpreje bo treba najti danes zelo realne možnosti, da se vsaj kataloško obdela tudi gradivo v tujih muzejih. Tu ga ne naštevamo posebej, saj je dobro razvidno iz našega seznama najdišč.

Drugo žalostno dejstvo, ki je pri koreninah hromilo naša izvajanja, je bila ugotovitev, da je povedna moč izkopanega gradiva izredno skromna. Če izvzamemo res malenkosti, nimamo strokovno in v celoti izkopanega niti enega grobišča, poznane grobne celote, če izvzamemo Idrijo ob Bači, lahko seštejemo na prstih ene roke! Vzporedno s publikacijo starega gradiva izpred prve svetovne vojne bo treba načrtno in v celoti izkopati nove nekropole, ki bodo morale biti izbrane iz vseh skupin, ki smo jih ugotovili. Še posebej je treba poudariti, kako pomembna bi bila res v celoti izkopana nekropola, saj se moramo tako pogosto zadovoljevati s skrajno omejenim izborom.

Čeprav so nekropole za sedaj najmočnejši vir za naše poznanje latenskega obdobja, pa je jasno, da je ključ za marsikatero historično spoznanje v naseljih. Naselja bodo lahko povedala, kako si moramo predstavljati srečanje domorodcev in Keltov v naši mokronoški skupini, kako v šmarješki skupini in kako zopet v viniški in idrijski. Jasno je, da nam na to vprašanje ne bo mogla dati odgovora vsaka naselbina, tudi ne le skromna sonda. Tu je potrebna naselbina s stratigrafijo, tu je treba številnih raziskovanj, da bomo dobili objekt, ki bo dal jasne rezultate. To je gotovo izredno zahtevna naloga. Med obema vojnama jo je začel W. Schmid in prav njegovo delo, vsekakor pionirsko in pomembno, nam je najboljši dokaz, da je to naloga, ki presega moči posameznika. To je delo, ki potrebuje dobre organizacije in mnogo sredstev, naloga, ki se zdi, da jo je v sedanjem položaju najtežje opraviti, čeprav bi bila ključna tudi za razumevanje sosednih obdobij.

Naše tako povečano in proučeno materialno bazo moramo nato še enkrat soočiti s pričevanji virov. Priznati moramo, da smo se do sedaj vse preveč ločeno bavili z materialno kulturo, ločeno z onomastiko, ločeno z viri. Že naša izvajanja so pokazala, da nam latensko obdobje omogoča zaradi razmeroma močnega pričevanja pisanih virov, da ugotovljene kulturne povezave oziroma ugotovljene kulturne razlike vežemo na različne etnične oziroma plemenske enote, o katerih nam poročajo viri, da pisane vire dopolnimo s pričevanji materialne kulture. Vsekakor se tu srečujemo z najtežjimi in najdelikatnejšimi nalogami arheološko zgodovinskih raziskav, za katera si moramo šele zgraditi ustrezno metodo. Nedvomno pa bomo lahko začeli toliko trdneje reševati ta vprašanja, kolikor celotneje in popolneje bo naše poznanje vsega gradiva.

Torej še enkrat simpozij, toda z več in bolje proučenega gradiva, z bolj ostro zastavljenimi vprašanji, ki ne bodo samo orientirala, ampak tudi reševala.

ZUSAMMENFASSUNG

Zur Mittellatènezeit in Slowenien

I. GESCHICHTE DER FORSCHUNG

Im ersten Kapitel gibt der Autor eine kurze Übersicht der Latèneforschungen im slowenischen Bereich. Im ersten Teil wird der Stand der Forschung in Mitteleuropa und den benachbarten Gebieten Sloweniens dargestellt (Anm. 2—21), und im zweiten Teil in Slowenien selbst. Das Material wurde fast zur Gänze noch vor dem ersten Weltkrieg gewonnen (Mokronog, Idrija bei Bača, Šmihel bei Postojna, Mihovo, Vinica u. a.), stammt in überwältigender Mehrzahl aus Gräbern und ist mit geringfügigen Ausnahmen noch unveröffentlicht; synthetische Arbeiten — abgesehen von Müller-Karpes Studie (Anm. 27) — fehlen. Die übrige recht magere Literatur s. in Anm. 22—26 und insbesondere beim Fundortverzeichnis (2. Kapitel slowenischen Textes).

II. ÜBERSICHT DES ARCHÄOLOGISCHEN FUNDSTOFFES

Im zweiten Kapitel gibt der Autor einen Überblick des Materials aus Slowenien, das für das Studium der Latènezeit zur Verfügung steht, u. zw. getrennt das Material von Ansiedlungen, von Nekropolen und von Zufallsfunden. Dem Fundortverzeichnis mit kurzen Zeit- und Kultur- bezeichnungen sind schon im Text Literaturangaben beigefügt. Auf Grund dieses Verzeichnisses ist auch die Karte der Latènefundorte angefertigt (Beil. 1). Zu diesem Verzeichnis gehört auch eine zeichnerische Wiedergabe ausgewählten Latènematerials. Diese Auswahl umfaßt das Gesamtmaterial aus Mokronog und Vinica, soweit es im Nationalmuseum von Ljubljana aufbewahrt ist, und ausgewählte Stücke aus Podzemelj, Magdalenska gora, Valična vas und etlichen kleineren Fundstätten.

III. KULTURGESCHICHTLICHE FRAGEN

Der wissenschaftliche Wert des Materials ist infolge unsystematischer Erforschung und nicht erhaltener geschlossenen Funde bescheidener, enthalten doch die slowenischen Museen aus der Latènezeit kaum ein geschlossenes Grab! Deshalb müssen wir die einzelnen Materialgruppen zunächst im ganzen untereinander vergleichen. Dabei ergeben sich auf zwanglose Weise drei kulturhistorische Horizonte, zu denen sich mit einigem Vorbehalt noch ein vierter hinzuzählen läßt.

1. Die Mokronoger Gruppe; wir haben sie so benannt nach dem wichtigsten slowenischen Fundort von reinem Latènetypus.

2. Die Vinica-Gruppe, nach dem wichtigsten japodischen Fundort in Slowenien.

3. Die Idrija-Gruppe, nach dem bedeutendsten Latènefundort im Slowenischen Küstenland.

4. Die Šmarjeta-Gruppe, bzw. Magdalenska gora-Šmarjeta-Gruppe nach den beiden bekannten Hallstatt-Fundorten, die auch bedeutendes Latènematerial aufweisen.

Wenn es mir gestattet ist, im Interesse der Klarheit historische Schlußfolgerungen vorwegzunehmen, so enthält die Mokronoger Gruppe den reinsten Keltennachlaß; die Vinica-Gruppe den Japodennachlaß; die Idrija-Gruppe den karnischen.

Die Šmarjeta-Gruppe möge unbestimmt bleiben; mit erheblichem Vorbehalt ließe sie sich der einheimischen Bevölkerung zuschreiben.

Ist die soeben gegebene lokale Gruppierung nach Hauptfundorten archäologisch gut durchführbar und nachweisbar, so ist die ethnische Gruppierung vorderhand nur eine bloss methodologische.

1. *Die Mokronoger Gruppe.* Hieher zählen wir außer Mokronog noch Roje bei Moravče, Valična vas, Spodnja Slivnica, Brežice, Dobova, zumindest einen Teil von Novo mesto in Unterkrain und im Savetal (Posavje); Formin, Skorba, Drešinja vas im slowenischen Teil der Südsteiermark, um nur die wichtigsten Fundorte zu nennen.

Was charakterisiert die Mokronoger Gruppe?

Zuerst die Bestattungsart: Am besten beschrieben ist sie in Mokronog selbst. Aus Dežmans, Szombathys und Rutars Berichten geht hervor, daß es sich immer um Brandbestattung in den flachen Nekropolen gehandelt hat. Die verhältnismäßig engen Grabgruben sind rund oder viereckig, auf ihrem Boden lagen ausgewählte verbrannte Knochen ohne Kohle und Asche. Sowohl für Mokronog wie für Valična vas liegen Berichte vor, wonach sie mit Kieselsand bestreut waren. Auf die Brandreste wurden Beigaben gelegt. Diese Bestattungsart gilt gewiß noch für Valična vas, für die anderen Fundorte sind die Angaben spärlicher, bestätigen aber gewöhnlich wenigstens die grundlegende Feststellung, daß wir es mit Brandgräbern zu tun haben (Anm. 46). Jedenfalls ist die Bestattungsart in der Latènezeit neuartig gegenüber der junghallstättischen Bestattungsart in Unterkrain. Das ist am besten in Mokronog zu beobachten (Anm. 47), wo die Latène-Nekropole in der Nähe der junghallstättischen Hügelnekropole mit Skelettbestattung liegt, und z. T. auch in Valična vas (Anm. 48).

Mit der materiellen Hinterlassenschaft können wir uns im einzelnen nicht befassen (Anm. 49); als Beispiel bringen wir das gesamte Material vom wichtigsten Fundort Mokronog auf den Taf. 1—13. Schon der Blick aufs Ganze zeigt, daß in der Mokronoger Gruppe im Vergleich mit den übrigen Gruppen am reinsten der Typenvorrat der mitteleuropäischen keltischen Latènekultur vertretten ist. Das gilt für die Männerwaffen, vor allem die Schwerter mit Kette, den Schild, das Hiebmesser, die Lanze, wie auch für die weibliche Ausstattung, die bronzenen Gürtelketten, die Armringe und die Fibeln. Das ganze Material, mit Ausnahme bloss einiger Stücke, ist ohne Verbindung zur Hallstatt-Überlieferung, doch in engstem Zusammenhang mit dem keltischen Mitteleuropa. Das gilt nicht allein für Einzelgegenstände, sondern auch für die Gesamtausstattung der Gräber. Obwohl die Grabeinheiten nicht erhalten sind, läßt sich das Mokronoger Kriegergrab der Latènezeit leicht an Hand mitteleuropäischer Keltengräber und nicht an Hand hallstättischer Überlieferung rekonstruieren. Gegenüber dem Streitbeil, zweien Lanzen, und den Schutzwaffen haben wir jetzt das lange Latèneschwert, das Hiebmesser und eine Lanze. Aus den Frauengräbern sind — neben dem völligen Umbruch in der typologischen Struktur der üblichsten Beigaben (Fibeln und Armbänder) — die Ohrringe und vor allem die Bernstein- und Glasperlen verschwunden. Demgegenüber finden wir jetzt Vergleichsmaterial einerseits im allgemeinen Schatz der Latènekultur, deren Bereich sich von der Adria bis zur Nordsee erstreckt, anderseits noch ganz besonders östlich und nordöstlich von Slowenien (Anm. 50), im Raum vom mittlern Donauland bis zur Donau bei Manching. Die lokale Prägung der Mokronoger Gruppe kommt zum Ausdruck im Lochbeil (Taf. 8, 2. 6), das in dieser Gestalt eine Besonderheit des slowenischen Raumes ist. Es findet sich häufig schon in der rein hallstättischen Umgebung der jüngsten Hallstattstufe wie

auch in Šmarjeta- und Idrija-Gruppe. Für die Vinica-Gruppe läßt sich das nicht behaupten, denn sie hat die Waffen als Grabbeigaben nicht gekannt. Zur Hallstatttradition gehört wohl das eiserne Tüllenbeil (Taf. 8, 1). Auch Fibeln wie Taf. 13, 4. 7 finden sich nur in der Mokronoger Gruppe (Anm. 33) und in ähnlicher Form — sehr bezeichnend — auf japodischem Gebiet (Anm. 34). In der späteren Phase jedoch scheinen die früheren östlich-nordöstliche Verbindungen nachzulassen und bodenständige Eigenheiten, angeregt im japodischen Bereich, scheinen stärker hervorzutreten. Offensichtlich jüngere Varianten von Fibeln wie z. B. Taf. 12, 8 und 13, 12 haben jetzt ihre entsprechenden Parallelen in Šmarjeta und im Vinica-Umkreis (Anm. 36). Schon die Armbrustkonstruktion offenbart einheimische Hallstatt-Überlieferung, obzwar die Hallstätter Armbrustfibeln im Gegensatz zu den Latènefibeln zweiteilig waren. Viel zu wenig Keramik ist erhalten, die für unsere Erwägungen gewiß sehr aufschlußreich wäre. Im Hinblick auf die Kärntner Keramik ist jedenfalls zu bemerken, daß sich der Typus Goričica (Anm. 37), so selbständig er auch ist, nicht aus der Hallstatt-Überlieferung, sondern bloß aus dem allgemeinen Formenschatz der keltischen Latènekultur ableiten läßt. Das gilt sowohl für die Formen wie für die Technik der Goričica Keramik. Dasselbe gilt für die noch unveröffentlichte Keramik aus Roje bei Moravče, die im Naturhistorischen Museum in Wien aufbewahrt ist, und für die Keramik aus Formin. Völlig im Dunkel sind wir hinsichtlich der verworfenen Keramik aus Mokronog; die Berichte sprechen nämlich von schwarzen Töpfchen schlechter Handarbeit, »beträchtlich schlechter als in der Hallstattzeit«. (Anm. 38.) Das ist offenbar ein anderer Keramiktyp als in Formin und in Roje, vielleicht ist er der Keramik gleichzusetzen, die aus Novo mesto Šribar veröffentlichte (Anm. 39).

Wir nannten die Brandbestattung charakteristisch für die Mokronog-Gruppe. Der Ursprung der Brandbestattung ist ziemlich verwickelt und widerspricht auf den ersten Blick unserer Annahme, wonach die Mokronoger Latènegruppe eine reine keltische Gruppe wäre, ist doch für die Kelten die Skelettbestattung geradezu bezeichnend. In diesem Zusammenhang seien zwei Tatsachen erwähnt. Auf die erste hat schon P. Reinecke hingewiesen (Anm. 60), der zuerst dargetan hat, daß im Latèneraum neben der vorherrschenden Skelettbestattung von allem Anfang an auch die Brandbestattung vorkommt; diesen Gedanken hat dann H. Müller-Karpe (Anm. 61) noch erweitert. Auf die zweite Tatsache weist jetzt die tschechoslowakische Forschung hin, die in ihrem Raum eine eigene Gruppe von latènezeitlichen Brandbestattungen festgestellt hat: Diese sind im Gegensatz zu den Skelettbestattungen sehr spät (Anm. 62). Weder mit der einen noch mit der anderen These läßt sich die Brandbestattung von Mokronog gut erklären. Reinecke sah nämlich die Ursache der Brandbestattung in der Mokronoggruppe gerade darin, daß die Mokronoger Kelten die Brandbestattung von den Illyriern übernommen hätten, ein Gedanke, der völlig unvereinbar mit der Lage in Mokronog bezw. Unterkrain überhaupt steht, wo wir gerade das Gegenteil festgestellt haben (Anm. 63). Und die tschechoslowakischen Kollegen setzen ihre Gruppe von Brandgräbern so spät an (ans Ende des 2. und in den Anfang des 1. vorchr. Jh.), daß sie auch nicht unsere — jedenfalls schon ältere — Gruppe von Mokronog erklären kann. Die beste Lösung dürfte in der von P. Reinecke gesuchten Richtung liegen, nur ist die Brandbestattung nicht von den Illyriern übernommen worden, schon gar nicht von jenen in Unterkrain, sondern anderswo im Bereich jener Hallstattkultur, welche die Brandbestattung beibehalten hatte. Einen solchen Raum finden wir schon in der unmittelbaren Nähe der illyrischen Hallstattkulturen. Da lassen sich bereits die

donauländischen Hallstattkulturen erwähnen, sowie der Raum von Este und Sveta Lucija mit seinem Hinterland, und der ganze inneralpine Bereich. Auch in diesem Fall dürfen wir von gründlicheren Untersuchungen noch gute Ergebnisse erwarten (Anm. 64).

Damit wollen wir unseren Abriß der Mokronoger Gruppe — der wir zur Gänze die kärntnerischen Latènefundorte zuzählen — abschließen. Für unsere Zwecke genügt die Erkenntnis, daß diese Gruppe im Sinn der mitteleuropäischen keltischen Latènekultur am reinsten ist, daß sie mit jener in unmittelbarer Verbindung und offenbar auch von ihr in Abhängigkeit steht, und daß das Besiedlungsgebiet nicht auf einen Einheitsraum, sondern auf Einzelinseln hinweist, die sich mit den Einfallsbereichen der Donaukelten gut verbinden lassen.

2. *Die Vinica-Gruppe.* Das Vinicamaterial, das wir einem leichteren Vergleich zuliebe in Gesamtheit bringen (Taf. 14—20, Anm. 65) allerdings nur das Material, das in Narodni muzej aufbewahrt ist, zeigt auf den ersten Blick ein ganz anderes Bild. Hier gibt es zum Unterschied von der Mokronoger Gruppe praktisch keinen Zusammenhang mit der mitteleuropäischen keltischen Latènekultur. Auch in diesem Fall interessieren uns nur wesentliche Feststellungen in grobem Abriß ohne Einzelheiten. Die lokalen Typen herrschen vor, so z. B. bei den Fibeln (z. B. Taf. 14—17), die sich klar von den Mokronoger Fibeln unterscheiden. Wiewohl uns in unserer Analyse im Augenblick chronologische Fragen noch nicht interessieren, ist es doch völlig klar, daß diese Unterschiede nicht nur chronologischer Art sind. Außerdem finden sich in der Vinica-Gruppe zahlreiche Eigenheiten, die der Mokronoger Gruppe ganz fremd sind; »Hirtenstäbe« (Taf. 19, 1—9), Pinzetten (Taf. 18, 1—2), verschiedene Anhängsel (Taf. 18, 4—6. 8—10, 14). Anderseits aber hat eine ganze Reihe mitteleuropäischer Latène-Charakteristiken keinen Weg zur Vinica-Gruppe gefunden. Wesentlich darunter sind: die Rüstung des keltischen Kriegers, das Schwert mit der Kette, das Hiebmesser, Hohlbuckelringe, die weibliche bronzene Gürtelkette. Daß auch das Material der Vinica-Gruppe ohne die keltische mitteleuropäische Latènekultur undenkbar wäre, widerspricht dem nicht. Es gibt erstaunlich wenig echten Import; in den meisten Fällen handelt es sich um örtliche Umgestaltungen und örtlichen Geschmack. Die unsicheren chronologische Verhältnisse in der Vinica-Gruppe erschweren sehr die richtigen Beziehungen zur keltischen mitteleuropäischen Latènekultur herauszulesen. Fibeln wie Taf. 16, 7. 8; 17, 1—4. 9 (Anm. 66) verdanken ihre Anregung gewiss der mittel europäischen Latènekultur, die Unterschiede fallen aber trotzdem ins Auge. Vor allem gibt es in der Vinica-Gruppe eine merkliche Neigung zur Verdickung des Fibelbogens, besonders am Kopfteil, und zur Armbrustkonstruktion.

Keramik ist in unserm Vinica-Material unbekannt. Vogt konnte (Anm. 67) in der versteigerter Mecklenburg-Sammlung drei Gruppen unterscheiden. Zunächst die Keramik die an den heimischen hallstättischen Formenschatz gemahnt; dann die Hallstattkeramik vom Estetyp (schwarz-rotgefärbte Fußwasen) und schließlich ist auch ein typisches Latènegefäß im miteleuropäischen Sinn erhalten, auf der Drehscheibe hergestellt. Die Hallstätter Überlieferung ist also in völliger Vorherrschaft.

Die Grundorientierung der Vinica-Gruppe ist klar und weist in den klassischen Raum der Japoden in der Lika (Anm. 68), wobei jedoch die örtliche Selbständigkeit ebenso erkennbar ist. Ebenso stark ist die heimische Hallstattradition wirksam. Ich erwähne nur Pektorale, Dreiknopf- und Certosafibeln. In Vinica gibt es zum Unterschied von der Mokronoger Gruppe in der materiellen Kultur

keinen Umbruch. Das selbe gibt auch für die Bestattungsart. Unser Material entstammt einer flachen Nekropole, mit ziemlich unklarem Verhältnis zwischen Brand- und Skelettgräbern, wie das für die japodischen Nekropolen schon üblich ist (Anm. 69).

Dieselbe gute Verbundenheit mit dem japodischen Hinterland ergibt sich aus der gemeinsamen Sitte, daß Waffen nur sehr selten als Grabbeigaben erscheinen. Durch diese Sitte unterscheiden sich schon die Hallstätter Japodennekropolen von den hallstättischen Nekropolen in den Südostalpen und in Glasinac. Es ist interessant, daß das Latènematerial aus Šmihel (Anm. 70) — wo W. Schmid den Mittelpunkt der Japoden, Metullum, annimmt — nicht zur Japodengruppe gehört.

Auch die Vinica-Gruppe darf als klar bestimmt und abgegrenzt gelten. Südostwärts verschmilzt sie mit der übrigen Japodenkultur, deren Teil sie ist, und nordwärts reicht sie in jener Zeit offenbar über die gesamte Bela krajina, wobei allerdings die Lage in Podzemelj (Anm. 71) angesichts der zwei Latènenekropolen verschiedener Typen nicht völlig geklärt ist. Offensichtlich handelt es sich um ein Grenzgebiet, wo die Lage öfters wechselte. Die Ausdehnungskraft der Japodenkultur gegenüber der gesamten Latènekultur in Unterkrain ist zuverlässig im Anwachsen begriffen; wir werden dieses Problem noch bei der Erörterung der Šmarjetagruppe behandeln, doch in Innerkrain hat die Japodenkultur allem Anschein nach an Kraft und vielleicht auch an Raum verloren.

3. *Die Idrija-Gruppe.* Bei deren Beurteilung dürfen wir uns auf Idrija bei Bača stützen; für die übrigen Fundstätten dieser Gruppe ist das Material fast zur Gänze noch unveröffentlicht. Zum Teil kennen wir es nur noch aus Reka bei Cerkno (Anm. 72), wo jedoch die bis nun entdeckten Gräber nicht über die Spätlatènezeit zurückgreifen. Zum Glück ist dafür das Material aus Idrija bei Bača sehr ausführlich und gut veröffentlicht. Die gesamte Gegenüberstellung des Idrija-Materiales mit den schon behandelten Gruppen erweist sogleich die Berechtigung der Annahme von der Selbständigkeit unserer Gruppe. Abgesehen von den kulturell noch hallstättischen Gräbern, ist die Latèneprägung der Idrija-Gruppe zwar ausnehmend kräftig (kräftiger als bei der Vinica-Gruppe), doch nicht im Sinne Mokronogs. Wenn wir zunächst die Fibeln betrachten, so hat Idrija bei Bača eine ganze Reihe davon, die aus dem Frühlatèneschema hervorgehen (Anm. 73) und in Mokronog ganz unbekannt sind; Fibeln des Mittellatèneshemas treten nur in äußerst beschränkter Auswahl und in typisch lokaler Idrijaner Abart auf (Anm. 74). Anderseits gibt es Fibeln wie Szombathy Abb. 151, 109, 150 (die Zitate beziehen sich auf die Szombathys Publikation, Mitt. d. Präh. Komm. 1, 1903, 291 ff.) — eine Verschmelzung der japodischen Sitte, Bernstein auf Fibeln zu häufen, und rein Frühlatèneformen. Die Latèneeinflüsse, die auch in der Idrija-Gruppe zum Vorschein kommen, stammen aus einem anderen Kreis als die Einflüsse, welche die Mokronoggruppe gestaltet haben, und sind auch von anderer Art. In den Gräbern gibt es viele Waffen, doch nicht ganz im Sinne Mokronogs. Das Latèneschwert (Szombathy Abb. 45, 67, 68) und der Schild (Szombathy Abb. 165, in sehr später Nachbarschaft!) sind uns zwar bekannt, jedoch verhältnismäßig seltener und spät. Vor allem aber gibt es hier weder eine Gürtelkette, noch ein Hiebmesser noch die bezeichnenden Lanzen. Demgegenüber finden sich Tüllenbeile, was verläßlich von Hallstätter Überlieferungen spricht. Eine besondere Eigenheit ist die reichliche Beigabe von Geräten, was besonders häufig in der Spätlatènezeit vorkommt. Dabei finden wir nur einmal die typische Latèneschere. Desgleichen ist die Torques (Szombathy Abb. 39, 44) eine Besonderheit, die in Mokronog und in Vinica unbe-

kannt ist. Auch in Frauengräbern fehlen typische Beigaben, wie sie in Keltengräbern häufig sind. Gerade so fehlen ganz Hohlbuckelringe, die Glasarmbänder (die sogar in Vinica gefunden wurden!) und die bronzenen Frauengürtelketten.

Idrija selbst zeigt auch deutlich eine unmittelbare Verbundenheit mit der vorhergehenden Hallstattperiode. Immerhin lassen sich auch Unterschiede feststellen: Die Idrijagräber weisen in ihrem Inventar sehr häufig Waffen auf (vgl. Grab 44, 29, 34, 37, 40), welche die Bevölkerung von Sveta Lucija im Gegensatz zu jener von Unterkrain nicht ins Grab mitzugeben pflegte. Das Verhältnis zwischen den Latènenekropolen des Idrijatyps und den einzelnen Latènegräbern mitten in den Hallstätter Nekropolen (Kobarid, Sveta Lucija, Koritnica) ist vorderhand ungeklärt.

Die Bestattungsart ist, abgesehen von der bereits festgestellten Veränderung in der Struktur der Grabbeigaben, in unserem Fall minder aussagend: Die Gräber sind Brandgräber und vorwiegend mit Steinplatten bedeckt, was sie zweifellos mit der Sveta Lucija-Gruppe verbindet, zugleich aber teilweise auch mit den Mokronoger Latènegräbern.

4. *Die Šmarjeta- (oder Šmarjeta-Magdalenska gora) Gruppe.* Bei dieser Gruppe können wir gleich eingangs festhalten, daß ihre Selbständigkeit nicht so eindeutig ist wie bei den drei übrigen. Vor allem erschweren uns hier die Unabgeschlossenheit der Funde, das Fehlen von Plänen und im Zusammenhang damit die ungeklärte Zeitfolge sehr die Beurteilung. Im Gegensatz zu den vorhergehenden abgeschlossenen Flachnekropolen handelt es sich hier um Gräber am Rand großer Hallstattnekropolen, sei es um Hügelnachbestattungen (so besonders auf Magdalenska gora, in Stična, Dobrova bei Dobrnič), oder um Flachnekropolen, gewöhnlich mit Brandbestattung, in der unmittelbaren Nähe der Hallstatthügel und Ansiedlungen (Šmarjeta). Vor einer monographischen Bearbeitung der großen Hallstattfundstätten, vor allem Magdalenska gora und Šmarjeta, sind alle unsere Ausführungen ziemlich unsicher besonders auch darum, weil etliches Material außerhalb der slowenischen Museen (Naturhistorisches Museum in Wien, Mecklenburg-Sammlung), noch unpubliziert ist. Wenn wir trotzden einen Versuch der Kennzeichnung riskieren, sind wir uns seiner Zweifelhaftigkeit bewußt. Wir stützen uns hauptsächlich auf das Material von Šmarjeta und Magdalenska gora im Nationalmuseum in Ljubljana. Vom erstern hat H. Müller-Karpe eine Auswahl Fibeln veröffentlicht (Anm. 76); vom letztern geben wir eine Auswahl in unseren Taf. 23, 1—7. 9—11; 24. Als bekannt, setzen wir Müller-Karpes Ansicht voraus, der im Šmarjeta-Material mit einiger Zurückhaltung keine eingene Kulturstufe, sondern einen eigenen Zeitabschnitt erblickt (Anm. 77).

Die Bestattungsart allein sagt nicht viel aus. Die latènezeitliche Nachbestattung in Grabhügeln auf Magdalenska gora spricht mehr für die Stetigkeit von Grabstätte und Bevölkerung, oder wenigstens für eine ruhige Verschmelzung der alten illyrischen und der eingedrungenen Bevölkerung; das Flachgräberfeld von Šmarjeta steht im selben Verhältnis zum hallstättischen Grabhügelfeld wie in Mokronog. Eine Analyse des Materials ergibt nachfolgendes Bild. Die Fibeln aus Šmarjeta und die ihnen sehr ähnlichen aus Magdalenska gora haben trotz des vorwiegend Mittellatèneschemas fast keinen Zusammenhang mit jenen aus Mokronog, geschweige denn mit mitteleuropäischen Fibeln. Ihre Kennzeichen sind die lange Armbrustkonstruktion (doch die Fibeln sind, ungleich den junghallstättischen, von einteiligem Schema!) und der verdickte Bogen am Kopf. In dieser Gestalt sind sie in engster Verbindung mit einem Teil der Vinica-Fibeln (Taf. 16, 7. 8; 17, 2, Anm. 78).

und vor allem mit jenen aus Podzemelj (Taf. 21; 22, 7—9). Z. T. gibt es in Šmarjeta Stücke, die bestimmt unter dem unmittelbaren Einfluß von Vinica stehen (Müller-Karpe Abb. 18, 2. 3. 6. 7. 11 und unsere Taf. 16, 5—8; 15, 7, Anm. 79). Falls wir mit Müller-Karpe die Ansicht teilen dürfen, wonach Fibeln in Šmarjeta im Gegensatz zu Mokronog paarweise getragen wurden, ist auch darin eine Verbindung mit Vinica (Anm. 80) und auch mit der jüngsten Hallstattzeit möglich. Die Fibeln offenbaren also — bei selbständiger Gestalt — eine starke Verbundenheit mit Vinica. Gegenüber der Müller-Karpes These, daß sie den späten Latènehorizont in Slowenien vorstellen, ist es ihre typologische Verschiedenartigkeit zu betonen; sind sie doch kaum in einen und denselben zeitlichen Horizont zu zwängen.

Typische Latèneschwerter gibt es verhältnismäßig wenig, und soweit sie zeitlich bestimmbar sind, gehören sie der späten Latènezeit an (Anm. 81). Vor allem aber findet sich zusammen mit dem Schwert nicht ein einziges Mal mehr eine Kette oder ein Rasiermesser; auch der Schild ist ziemlich selten (zweimal findet sich ein Rundschild, gewiß aus der Spätlatènezeit, Anm. 82). Auch die Hiebmesser treten alle in der jüngeren Form mit ringförmigem Abschluß auf (Anm. 83). Damit ist freilich nicht gesagt, es gebe in Šmarjeta keine Waffen, die ins Mittellatène angesetzt werden könnten. Vor allem gibt es eine große Zahl Lochäxte, die schon im jüngsten Abschnitt der Hallstattzeit aufzutreten beginnen und bestimmt auch noch ins Mittellatène hineinreichen, wie sich schon aus ihrer Anwesenheit in Mokronog schließen läßt. Ebenso sind die Šmarjeta-Messer mit ausgelegtem Griff (Taf. 24, 1) mit jenen aus Mokronog verbunden (Taf. 8, 3—4; 10, 9); es handelt sich demnach nicht um zwei verschiedene Zeithorizonte, obzwar diese Messer eher das Nachleben der Mokronoger Gruppe im Spätlatène zeigen (vgl. das gleiche Messer in Vinica, Taf. 20, 1). Wir dürfen aber auch nicht vergessen, daß es in Vinica keine Waffen in den Gräbern gibt und daß der Mangel an typischen Mittellatènewaffen in Šmarjeta nicht allein Unterschiede zu Mokronog andeutet, sondern auch die bereits festgestellte Verbindung mit Vinica. Leider kann ich diese Ausführungen auf keine geschlossene Funde stützen, weshalb sie etwas unscharf bleiben.

Unser Gedankengang ist der, daß in der Selbständigkeit des Typenhorizonts der Šmarjeta-Gruppe kaum allein eine zeitliche Stufe zu erblicken ist. Gerade die Fibeln sind, trotz ihres Unterschieds von Mokronog, nicht nur *einer* Zeitstufe zuzuordnen, und das Fehlen typisch Mittellatènewaffen im Sinne von Mokronog und Mitteleuropa beweist eher, daß dorthin ihr Träger, der Kelte, nicht geschlossen vorgedrungen ist und daß der Eingeborene seine einheimische Tracht und seine heimischen Begräbnisgebräuche bewahrt hat, wenn schon nicht auch die alten heimischen Waffen. Wie sich typologisch zuverlässige keltische Waffen erklären laßen wie der Frühlatènehelm, den Dežman veröffentlicht hat (Anm. 84, gefunden in einem Skelettgrab), das bleibt angesichts des Fehlens eines Gesamtplans der Ausgrabungen und eingehender Beobachtungen unklar. Obwohl es sowohl in Šmarjeta wie auf der Magdalenska gora nicht viel typisches Mittellatènematerial gibt, ist es schwer denkbar, daß die beiden bedeutenden Hallstattansiedlungen nicht auch im Mittellatène sollten bewohnt gewesen sein. Allerdings ist einzuräumen, daß in der Šmarjeta-Gruppe spätlatènezeitliches Material stark überwiegt, und daß das Bild des Einheimischen aus der Mittellatènezeit, den wir nach unserer Auslegung voraussetzen, noch keine überzeugende Gestalt angenommen hat. Mit dem Material und der Dokumentierung, die uns zur Verfügung stehen, läßt sich das auch nicht erreichen.

IV. ZEITSTELLUNG DES MATERIALS

Unsere soeben skizzierten Gruppen sind so verschieden, daß es dringend nottut, die chronologischen Fragen getrennt in den einzelnen Gruppen zu erörtern. Freilich geht es auch hier nicht um Einzelausführungen, sondern nur um die Skizze, die unser geschichtlicher Rahmen erfordert. Für die Vinica- und die Idrija-Gruppe genügt es, deren Leben von der junghallstättischen Stufe (Ha D 2—3) bis zum Spätlatène aufzuzeigen, wobei uns in unserer Übersicht genaue Abgrenzungen nicht interessieren. Wichtig ist nur die Feststellung, daß alle Stufen vertreten sind u. zw. in stetiger Evolution ohne irgendwelche gewaltsamen Umbrüche.

Die letzte Phase der jüngeren Hallstattkultur (Ha D 2—3) ist in der Vinica-Gruppe noch durch typisch junghallsttättisches Material vertreten. Wir möchten insbesondere die Certosafibel erwähnen (Taf. 15, 11), eine jüngere Abart der Dreiknopffibel (Taf. 14, 1—3, außerordentlich beliebt im japodischen Hallstattkreis durch die gesamte Hallstattperiode); teilweise gibt es immer noch Brillenfibeln in jüngeren Formen (ebenfalls für den japodischen Hallstattkreis bezeichnend). Als Beispiel sei das Grab 181 (Anm. 85) aus der Mecklenburg-Sammlung angeführt. Die Gräber führe ich nach Holstes Skizzen an, die mir freundlicherweise das Vorgeschichtliche Seminar in Marbug a. L. zur Verfügung gestellt hat. Im Grab 181 sind alle drei genannten Fibeln vereint; Grab 90 weist eine Certosa und eine Dreiknopffibel auf, eine Pinzette und Anhängsel (wie Taf. 20, 7—11), und ein Tongefäß vom Estetyp. Waffen und Werkzeug fehlen in den Gräbern. Dieser Horizont ist durch verhältnismäßig zahlreiche Gräber vertreten und hat zuverläßlich durch das gesamte Frühlatène im Sinn der mitteleuropäischen Chronologie gedauert (Lt A und B nach Reinecke), wahrscheinlich auch noch in die frühe Phase Lt C hinein, wie es durch das mehrmalige Zusammentreffen der Certosafibel mit einer Fibel des Mittellatèneschemas bezeugt wird (so z. B. Grab 52, 74).

Den Mittellatènehorizont charakterisieren wir durch Fibeln des Mittellatèneschemas (Taf. 15—17). Die große Anzahl erhaltener Fibeln des Mittellatèneschemas weist auf die hohe Zahl von Gräbern aus jener Periode hin, obwohl anzunehmen ist, daß die Fibel des Mittellatèneschemas auch noch im Spätlatène verwendet wurde. Soweit uns Holstes Skizzen geschloßene Gräber erhalten haben, sehen wir, daß die Grabstruktur das frühere Gepräge der Hallstattperiode nicht eingebüßt hat. Immer noch finden wir in den Gräbern Gürtelbleche (sogar ornamentiert mit dem Hallstattvogel!) und die alten Pektoralanhängsel (vgl. Grab 282). Auch in dieser Periode wird ins Grab keine Waffe mitgegeben.

Die letzte Stufe hat gewiß auch noch die Fibel der Mittellatèneschemas bewahrt, doch gibt es auch etliche neue Typen, die vor dem Spätlatène unmöglich bestanden haben können, so z. B. Fibeln mit Glasbelag (Anm. 86) und einige andere ausgesprochen spätlatènezeitliche Schemen. Es ist fraglich, ob wir die Hiebmesser des Typs Taf. 20, 1—4 als Zufall ansprechen sollen oder immerhin annehmen dürfen, daß im Spätlatène auch die Vinica-Gruppe Waffen ins Grab mitzugeben begann. Im übrigen ist offenbar die Struktur der Grabbeigaben auch zu jener Zeit dieselbe geblieben, und die Hallstätter Tradition ist auch zu jener Zeit nicht völlig erloschen.

Ähnlich steht es in Idrija bei Bača. Der Ha D 2—3 Horizont (gewiß auch Lt A und B zeitlich im mitteleuropäischen Sinn!) hat noch durchaus Hallstätter Gepräge. Er ist bestimmt durch Certosa- und andere Fibeln mit Armbrustkonstruktion, und Ohrringe, was alles diesen Horizont vorzüglich mit der jüngsten Hallstattstufe

von Sveta Lucija verbindet. Doch völlig neu im Vergleich mit der Sveta Lucija-Stufe ist der Gebrauch, Waffen ins Grab mitzugeben, der schon zu jener Zeit in Idrija klar ausgebildet ist. Auch in Idrija trifft die Certosafibel noch mit der Fibel des Mittellatèneschemas zusammen (Szombathy S. 314, Grab 36), was auch für die Idrija-Gruppe die schon bei Vinica erwähnte Möglichkeit andeutet, daß der rein junghallstättische Horizont (Ha D 2—3) möglicherweise in gewissen Fällen auch noch ins Mittellatène hineinreicht. Gerade deshalb müssen wir Gräber mit Fibeln des Frühlatèneschemas (Szombathy Abb. 38, 40) mit größerer Wahrscheinlichkeit in die erste Phase der Lt C Stufe ansetzen.

Fibeln des Mittellatèneschemas bezeichnen die Mittellatènezeitstufe, reichen aber gewiß auch noch ins Spätlatène (z. B. Grab 7—8: Szombathy 315, Abb. 92). In dieser Stufe erscheinen bereits Gräber mit einer bunten Gerätereihe, was sodann noch besonders für das Spätlatène bezeichnend ist, wo wir u. a. wichtige Gräber mit Pflügegerät und Negauhelm finden. In dieser Stufe verwirklicht sich gerade in der Idrija-Gruppe schon der provinzialrömische Formenschatz. Wie schon an anderem Ort erwähnt, sind uns die Zeiträume vor der römischen Besetzung und unmittelbar danach in Material noch untrennbar (Anm. 87).

Wichtiger sind im Rahmen unserer Betrachtung die chronologischen Probleme der Mokronoger und der Šmarjeta-Gruppe. Der Beginn der Mokronoger Gruppe, von welcher wir sagten, sie bedeute etwas neues, das aus der Hallstatt-Überlieferung nicht zu verstehen ist, bedeutet gleichzeitig ein Geschichtsdatum, das unzweifelhaft mit keltischem Vordringen nach dem Südosten zusammenhängt und damit auch mit Einfällen auf slowenisches Gebiet. In welche Zeit ist also der Beginn und in welche das Ende der Mokronoger Gruppe anzusetzen?

Das Material der Mokronoger Gruppe gehört zweifellos der Lt C Stufe, wie sie von Reinecke definiert wurde. Für diese Zuordnung genügt schon ein Blick auf Tafel 52 der AuhV V, wo fast alle Mokronoger Typen vertreten sind. Die neue große Ausgrabung des Oppidum in Manching und die umfangreiche aus diesem Anlaß entstandene Literatur geben uns wertvolle Unterlagen, an deren Hand gerade Vergleiche mit Manching noch immer die stärkste Stützpunkte chronologischer Überlegungen über Mokronog bilden. Anderseits müssen wir uns bewußt sein, daß Reineckes Lt C-Stufe, die absolut volle zwei Jahrhunderte umfaßt, gewiß schon der Ergänzung bedarf und daß neue Deutungen und Ergänzungen an verschiedenen Stellen auftreten (Anm. 88), ohne daß es gelänge, eine neue, für den gesamten Keltenraum verbindliche Definition aufzustellen. Bei unseren Ausführungen interessieren uns zwei Versuche: der Versuch Krämers, des Leiters der Manchinger Ausgrabungen, der einen Teil der Lt C Stufe Reineckes der Stufe Lt B (Lt B 2) zurechnete (Anm. 89), und dann der Versuch Filips und der tschechoslowakischen Schule, die ein neues chronologisches System aufbaute, das aber einer unmittelbaren Gegenüberstellung mit Reineckes System ausweichte.

Unser zufälliges Material ohne Pläne und ohne geschlossene Grabfunde kann in die Versuche einer neuen Definition der Lt C Stufe nicht eingreifen, wir können es nur relativ bestimmen. Das Mokronoger Material umfaßt noch die Typen der von Krämer neuaufgestellten Lt B 2 Gruppe. Das sind: die Hohlbuckelringe (Taf. 11, 1—3. 6), die Schwertketten (Taf. 4, 4; 5, 6; 6, 3—5), vielleicht auch noch die Schwerter (Taf. 1, 1. 2. 3; 3, 2) und Fibeln (Taf. 13, 3. 6. 8. 11, Anm. 93). Das übrige Material ist in die Lt C Stufe nach Reinecke-Krämer einzuordnen. Lt D Typen

in Reineckes Sinn finden sich nicht mehr, was aber freilich nicht den Fortbestand etlicher Mokronoger Typen bis in die Lt D Stufe ausschließt.

Schwerer ist der Vergleich mit Filip. Das älteste Mokronoger Material steht in Verbindung mit dem »Horizonte der Fibel mit einem großen kugeligen Schlußstück«, und vor allem mit dem »Horizonte der verschieden gegliederten Fibeln des Mittellatèneschema« (Anm. 94). In seiner chronologischen Einordnung würde das noch eine letzte Phase seiner dritten Stufe bedeuten (»die Zeit der mitteleuropäischen Konzentration, Konsolidation und Umwandlung des wirtschaftlichen Lebens, ± 250 bis ± 125«), in absoluten Zahlen also schon eher die Mitte des 2. Jh. als seinen Beginn, vor alem aber seine 4. Stufe (»Die Blütezeit der Oppida und der Gipfelpunkt der keltischen Wirtschafts-und Handelsexpansion«), die er in die Zeit ± 125 bis ± 50 ansetzt. Da Filip und auch Benadík die Brandgräber im Rahmen ihrer Einteilung noch besonders spät ansetzen, hätten wir auf Grund von Vergleichen mit dem tschechoslowakischen Material und an Hand des chronologischen Systems der tschechischen Schule im Mokronoger Material ein ziemlich spätes Erzeugnis vom Ende des 2. und besonders aus dem 1. Jh. zu sehen, nach Krämer hingegen Material aus dem 3. und 2. Jh. Es muss aber betont werden, dass Krämer seinen Stufen bis jetzt noch keine absoluten Zahlen gegeben hat (Anm. 95).

Von der Šmarjeta-Gruppe haben wir gesagt, daß sie ihren Schwerpunkt in der Spätlatènezeit besitzt. Dabei sehen wir von solchen Funden, wie der Helm des Montefortino-Typs ab. Mit der Mokronoger Gruppe berührt sich das Material der Šmarjeta-Gruppe nur in seinen älteren Elementen; die Mehrzahl des Materials ist jünger. Der jüngere Teil weist jetzt offenbar neue Verbindungen mit Norditalien auf (Ornavasso, Anm. 96). Das ältere Material ist weniger an die Mokronoger Gruppe gebunden, sondern eher an die Vinica-Gruppe, oder es steht ziemlich selbstständig im Rahmen des slowenischen Latènematerials. In diesem Zusammenhang möchten wir den Bronzehelm (Anm. 96) des Montefortino-Typs (Anm. 97) erwähnen, also eines Frühlatène-Typs, gefunden zusammen mit einer Fibel von kahnförmiger Bogengestalt und dem Mittellatèneschema (Müller-Karpe Abb. 18, 3). Obzwar die Grabeinheit nicht völlig verläßlich ist, zeigt das Grab gut, daß örtliche Fibeln des Mittellatèneschemas mit keiner Verspätung auftreten. Im Fall der Fibel aus Šmarjeta handelt es sich zuverlässig um eine unter japodischem Einfluß entstandene Bildung (vgl. die Fibeln eines ähnlichen Schemas aus Vinica, Taf. 15, 3—8; 16, 1—4). Der Fund beweist gleichzeitig, daß sich das Šmarjeta-Material nicht so strikt auf das Spätlatène beschränkt. In diesem Zusammenhang ist wohl die Frage angebracht, warum die Fibeln des Mittellatèneschemas in Šmarjeta (z. B. Müller-Karpe Abb. 17, 7—12; 8, 3—13), welche im Japodenkreis, wenn schon keine Gegenstücke, doch wenigstens verwandte Formen haben, zeitlich nur aus dem Spätlatène und nicht auch aus dem Mittellatène stammen sollen, wogegen kein dringender Beweis vorliegt. Trotz dem Mangel an geschlossenen Funden und trotz dem noch nicht bearbeiteten Material ergeben sich dadurch immerhin einige Möglichkeiten, wonach die Zweiheit der Mokronoger und Šmarjeta-Gruppe nicht allein chronologischer Art ist — ein Gedanke, den wir im nachfolgenden Abschnitt historisch zu begründen versuchen. Leider wurden auch die Gräber in Valična vas unfachmännisch ausgegraben, wo wir sowohl Mokronoger als auch Šmarjeta-Fibeln antreffen (s. Taf. 25); das Verhältnis zwischen den beiden ist allerdings ungeklärt geblieben.

Eine chronologische Übersicht der Šmarjeta-Gruppe ließe sich demnach zusammenfassen wie folgt: Nach dem bisher bekannten Material ist diese Gruppe spät. Sie berührt sich schon mit dem jüngeren Teil des Mokronoger Materials, reicht aber noch in eine jüngere Stufe, und gerade dorthin gehört die Mehrzahl des Materials. Trotzdem sprechen ziemlich verläßliche Anzeichen dafür, daß sich unter dem Material dieser Gruppe auch noch älteres Material befindet, das dem Beginn der Mokronoger Gruppe angehört, kulturell aber damit nicht zusammenhängt, sondern selbständige Züge trägt, oder sich mehr an den Japodenkreis von Vinica anlehnt.

Bei unseren chronologischen Erörterungen haben wir einigemal absolute Jahreszahlen genannt. In diesem Zusammenhang ist festzustellen, daß uns das Mittellatènematerial selbst in weiterem Rahmen nicht viel Anhaltspunkte für eine absolute Datierung bietet. Hier wäre eine eingehende Analyse des norditalischen Latènematerials nützlich, die aber noch nicht durchgeführt wurde. Noch geringeren Anhalt für eine absolute Datierung gewährt uns das einheimische Material. Eine Stütze für die Datierung gibt nur das allgemeine historische Geschehen jener Zeit. Dabei denken wir an die keltischen Einfälle in Griechenland, die nach Lysimachs Tod (281 v. Chr.) einsetzten und ihren Widerhall nicht allein in der griechischen Geschichtsschreibung, sondern auch in der bildenden Kunst gefunden haben. Zu diesen Fragen s. die in Anm. 98 angeführte Literatur!

In diesen historischen Rahmen sind auch jene Keltenscharen zu setzen, die ins slowenische Gebiet vordrangen, sei es etwas früher als nach Griechenland, oder sogleich danach. Es fragt sich freilich, ob wir im bekannten Material auch schon die erste Generation der Eroberer sehen dürfen, jedenfalls aber scheint uns richtig das älteste Material der Mokronoger Gruppe wenigstens schon in die Mitte des 3. Jahrhunderts zu datieren. Dabei stützen wir uns vor allem auf W. Krämer, der die keltischen Hohlbuckelringe in Griechenland um das Jahr 300 nachgewiesen hat, und auch auf die schon gezeigte Übereinstimmung eines Teiles des Mokronoger Materials mit den ältesten Funden aus Manching. Im Vergleich zu Krämers Ausführungen erscheinen uns einige niedrige Datierungen Filips und der tschechischen Schule, wonach die Mokronoger Gruppe kaum vor die zweite Hälfte des 2. Jh. zu setzen wäre, minder überzeugend. Das Aufhören der Mokronoger Gruppe sehen wir gegen das Ende der Lt C Gruppe nach Reinecke-Krämer: die absoluten Zahlen können wir nicht angeben. Hier werden erst einheimische Untersuchungen des archäologischen Materials und des historischen Geschehens, insbesondere in Verbindung mit den Römern, Grundlagen zur Beurteilung zu schaffen haben.

V. GESCHICHTLICHE SCHLUSSFOLGERUNGEN

Mindestens drei (möglicherweise vier) klar festgestellte Kulturhorizonte im Mittellatène auf heute slowenischem Gebiet zeigen uns, daß wir mit wenigstens drei Volksgruppen zu tun haben: mit echten Kelten, Japoden und Karnern; vielleicht auch mit Resten der alten illyrischen Bevölkerung. Obwohl wir den einzelnen Gruppen Volksnamen gegeben haben, sind wir uns der Beschränktheit der archäologischen Methode bei völkischer Bestimmung wohl bewußt und ebenso auch der verwickelten Problematik des Deutens von Quellen in Verbindung mit den soeben genannten Namen. Doch gerade in unserem Fall im engen Raum Sloweniens laden die so klar umgrenzten Kulturgruppen geradezu ein zur Stammes- und Volksdeutung, besonders auch deshalb, weil das verhältnismäßig ausgiebige

Zeugnis der Schriftquellen uns das gestattet. Die Deutung der Vinica-Gruppe als japodisch ist — ohne die Beweise zu wiederholen — schon wegen des Hinterlands, auf welches sie sich stützt, verläßlich; die Idrija-Gruppe ist wahrscheinlich karnisch — die Quellen (Anm. 99) sprechen von den Karnern als einem Volkstamm, der zwischen den Japoden und Venetern sitzt — wobei es allerdings unbedingt nötig ist, die Schrift-und Materialquellen noch einmal auf der breiteren Grundlage kritisch zu sieben. Bishin dürfen wir die Karner wohl als das beste völkische Klischee unserer Idrija-Gruppe gebrauchen. Die Mokronoger Gruppe ist wohl den Kelten zuzuschreiben. Diese Gruppe spricht dafür, dass der Kelteneinbruch ins slowenisches Gebiet zweifellos stattgefunden hat und archäologisch bezeugt ist. Daß wir dabei an den Stamm der Taurisker denken dürfen, ist ebenso schon in der älteren Literatur bergündet worden, ohne daß wir an dieser Stelle diese Frage neuerlich anschneiden können.

Die vierte Volksgrüppe, die einheimische illyrische Bevölkerung, können wir in unserer Šmarjeta-Gruppe nur vermuten. Die noch immer unklar ausgeprägte, teilweise sogar fehlende Mittelatènestufe in dieser Gruppe, der Mangel an systematischen Untersuchungen, mahnen zur grossen Vorsicht. Es bleibt aber die Tatsache, daß einige frühere Hallstattzentren keinen typischen keltischen Nachlass aufweisen, obwohl ihr Nachleben bis in die Römerzeit hinein mit Recht anzunehmen ist. Gerade so fällt ins Auge, daß die Mokronoger Gruppe, in welcher wir den echten Keltennachlass vermuten, in slowenischen Gebiet nur Insel bildet, die sich klar von dem geschlossenem Gebiet der anderen zwei Gruppen abheben. Es wäre wohl anzunehem, daß einige Gebiete des zentralen slowenischen Hallstattgebietes von dem Kelteneinbruch mehr oder weniger unberührt blieben. Es spricht sicher nicht gegen diese Deutung die Tatsache, daß das latènezeitliche Material aus den wichtigsten und berühmtesten Hallstattsiedlungen der Šmarjeta-Gruppe zugesprochen werden muss. Ich erwähne ausser Šmarjeta und Magdalenska gora noch Vače, Stična, Dobrova bei Dobrnič.

Die Kelten müssen von Osten oder Nordosten gekommen sein, offenbar auf ungefähr den gleichen Wegen wie viel später die Slowenen. Nach dieser Richtung deutet der gesamte Typenhorizont der Mokronoger Gruppe. In diesem Zusammenhang erhält der schriftlich und archäologisch bezeugte Kelteneinfall nach Griechenland und Kleinasien auch für unser Gebiet eine besondere Bedeutung. Weniger kommt — zumindenst in der Mittellatènezeit — Italien als Ausgangspunkt keltischer Invasionen in Betracht, obwohl die einheimische archäologische Literatur bisher gewöhnlich daran gedacht hat. Jedenfalls wird es nötig sein, diese Frage von neuem zu behandeln, sobald das norditalische Latènematerial veröffentlicht und bearbeitet ist. Wie schon gesagt, müssen wir bei der Idrija-Gruppe an Einflüsse anderer Herkunft denken als bei der Mokronoger Gruppe. In Idrija wäre offenbar mehr an Westen zu denken.

Der Einfluß der keltischen Invasion war groß. Die gesamte Struktur der Hallstattkultur, die auf slowenischem Gebiet in der jüngsten Hallstattperiode (Ha D 2—3) noch immer ihre Blütezeit hat, stürzte bei den Kelteneinfällen zusammen. Dieser Feststelung widerspricht auch die Tatsache nicht, daß — wie wir zu zeigen versuchten — einige Hallstattsiedlungen vom Kelteneinfall unberührt geblieben sind. Der früher einheitliche Raum der Hallstattkultur, mit Höhepunkten in der Unterkrainer und Sveta Lucija-Gruppe, zerfiel jetzt in neue Bildungen, die auf anderen Grundlagen ruhen und andere Grenzen haben. Die Struktur der Hallstattgesellschaft verfiel nicht allein wirtschaftlich und politisch, sondern offenbar auch

kulturell. Das Hallstätter Kulturerbe wurde im Mittellatène gewaltsam unterbrochen und starb ab; Neues wuchs nicht mehr aus heimischen Wurzeln, sondern aus fremden. Selbst ein so intimer Ausdruck heimischer Überlieferung, wie die Bestattungsart, änderte sich. Die gewaltigen Grabhügel, das sichtbarste Zeichen geistiger Verbundenheit der Sippe, kommen außer Gebrauch und weichen einer neuen Bestattungsart. Nach dem Jahr 300 gibt es keine gesicherte Skelettbestattung im Grabhügel mehr, die früher in der Unterkrainer Gruppe üblich gewesen ist, und auch die Brandbestattung am Rande der ehemaligen Grabhügel ist wohl kaum noch ein Zeichen alter Sippenbande. Leichter verständlich ist, daß sich die Kampftechnik änderte und dem keltischen Eroberer anpaßte.

Von der keltischen Invasion am unberührtesten blieben die Japoden. Die Vinica-Gruppe weist die geringsten Anzeichen von Keltisierung auf, sie hat sich den neuen kulturellen und politischen Zentren am selbständigsten angepaßt. Auch hat die japodische Kultur den ehemaligen Hallstätter Raum stark beeinflußt, vor allem Unterkrain, weniger den Raum von Sveta Lucija. Der von den Kelten nicht besetzte Unterkrainer Raum hatte offenbar Verbindungen mit dem japodischen Raum (Anm. 101). Auch später, als die Latènekultur der Mokronoger Prägung die Berührung mit ihrem Hinterland verlor und sich unter der direkten Einwirkung ihrer Umwelt und ihrer einheimischen Überlieferung selbständig zu entwicklen begann, hatte offenbar die japodische Kultur einen bedeutenden Anteil an der neuen Entwicklung.

Die Idrija-Gruppe war kulturell jedenfalls stärker keltisiert als die Vinica-Gruppe. Es ist interessant, daß in ihrem Formengut schon die Frühlatène-Formen eine verhältnismäßig große Rolle spielen. Im Gegensatz zum Mittellatènegut der Mokronoger Gruppe, der — wie wir wissen — aus dem Nordosten stammt, läßt sich das von Idrija nicht ohne weiteres behaupten. Dort kommen nämlich jedenfalls auch Einflüsse aus Westen in Betracht. Trotz der heimischen Überlieferung in der Idrija-Gruppe ist jedenfalls ein wichtiger Umschwung in den Bestattungsitten zu erwähnen: Im Gegensatz zur Gruppe von Sveta Lucija finden sich jetzt nämlich in den Gräbern regelmäßig Waffen und später sogar Werkzeuge in geradezu außerordentlichen Mengen. Diesen Umschwung hat die Vinica-Gruppe nicht mitgemacht.

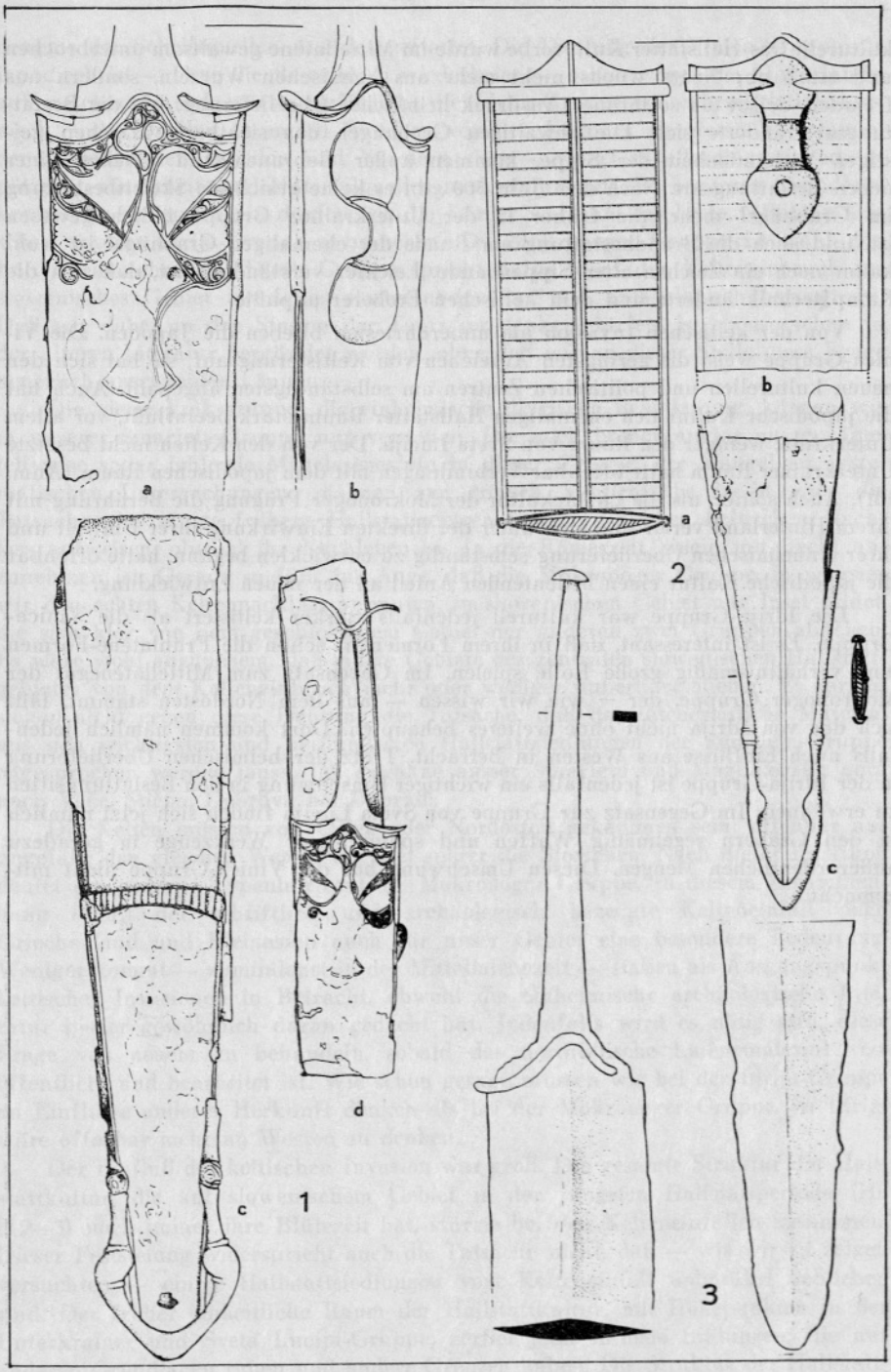

Mokronog. 1—3 železo — Eisen
(1 a-c—3 = ½, 1 d = ¼)

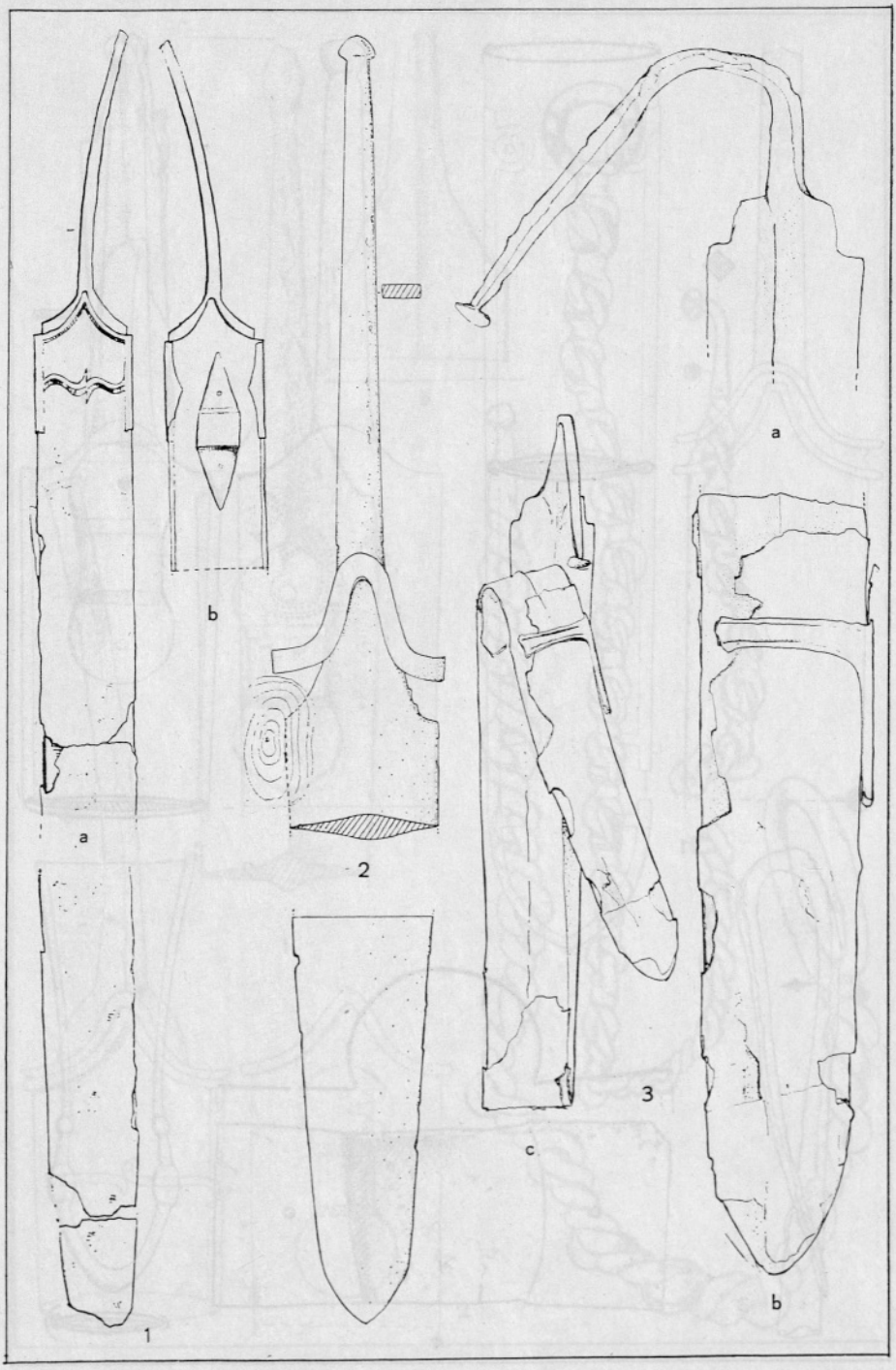

Mokronog. 1—3 železo — Eisen
(2—3 a, b = ½, 1. 3 c = ¼)

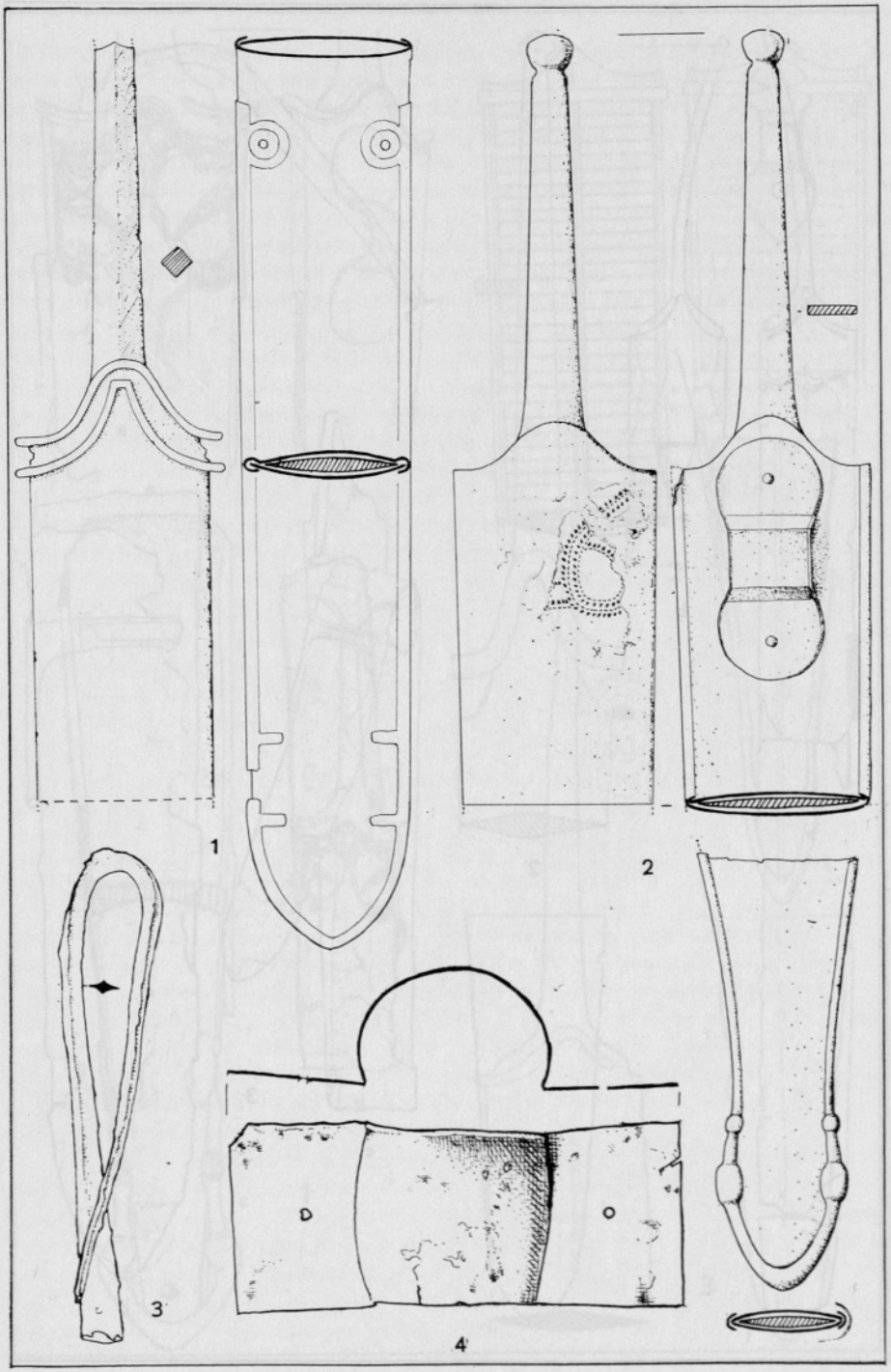

Mokronog. 1—4 železo — Eisen
(1—2 = ½, 3—4 = ¼)

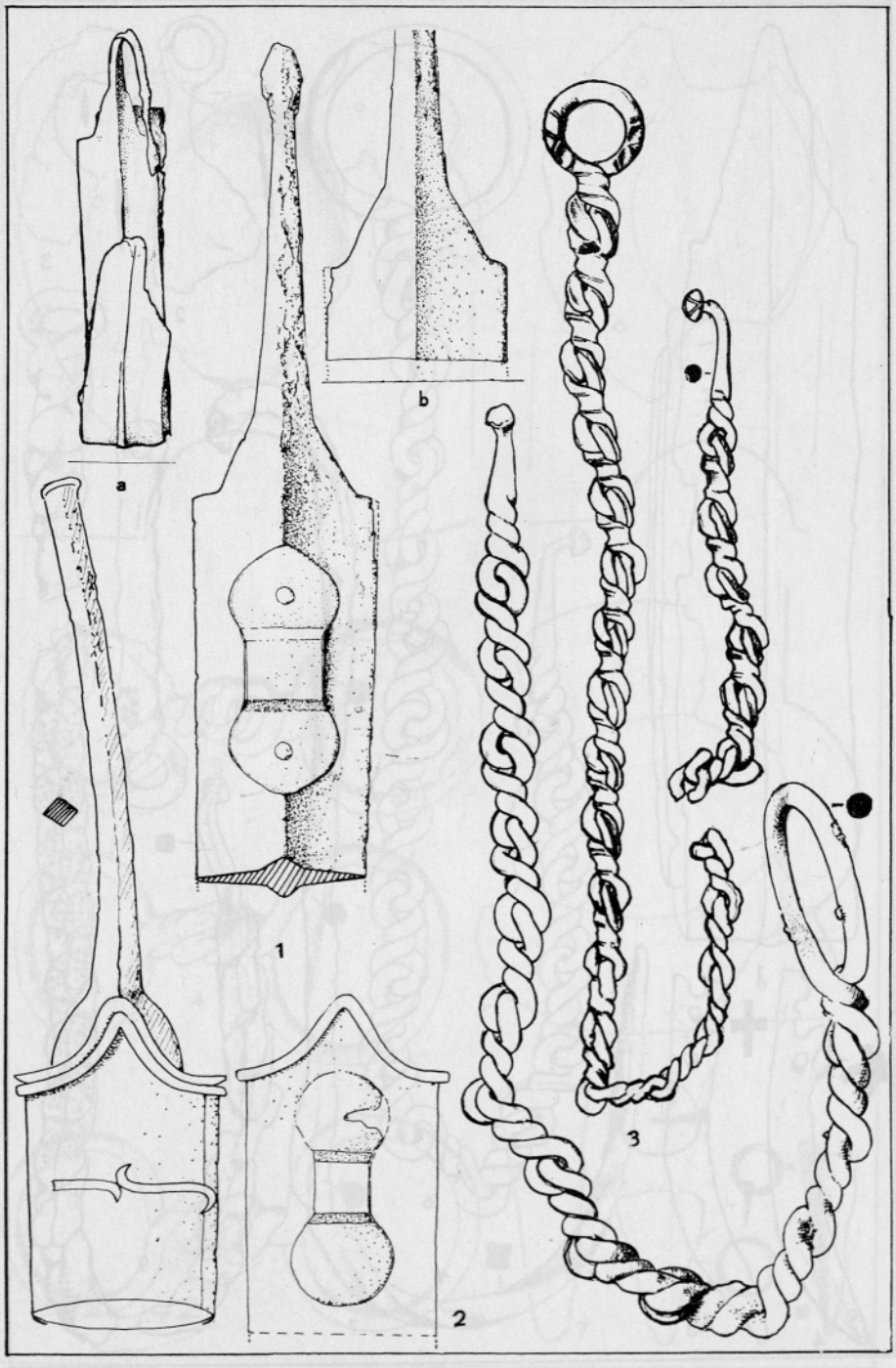

Mokronog. 1—4 železo — Eisen
(1 b—4 = ½, 1 a = ¼)

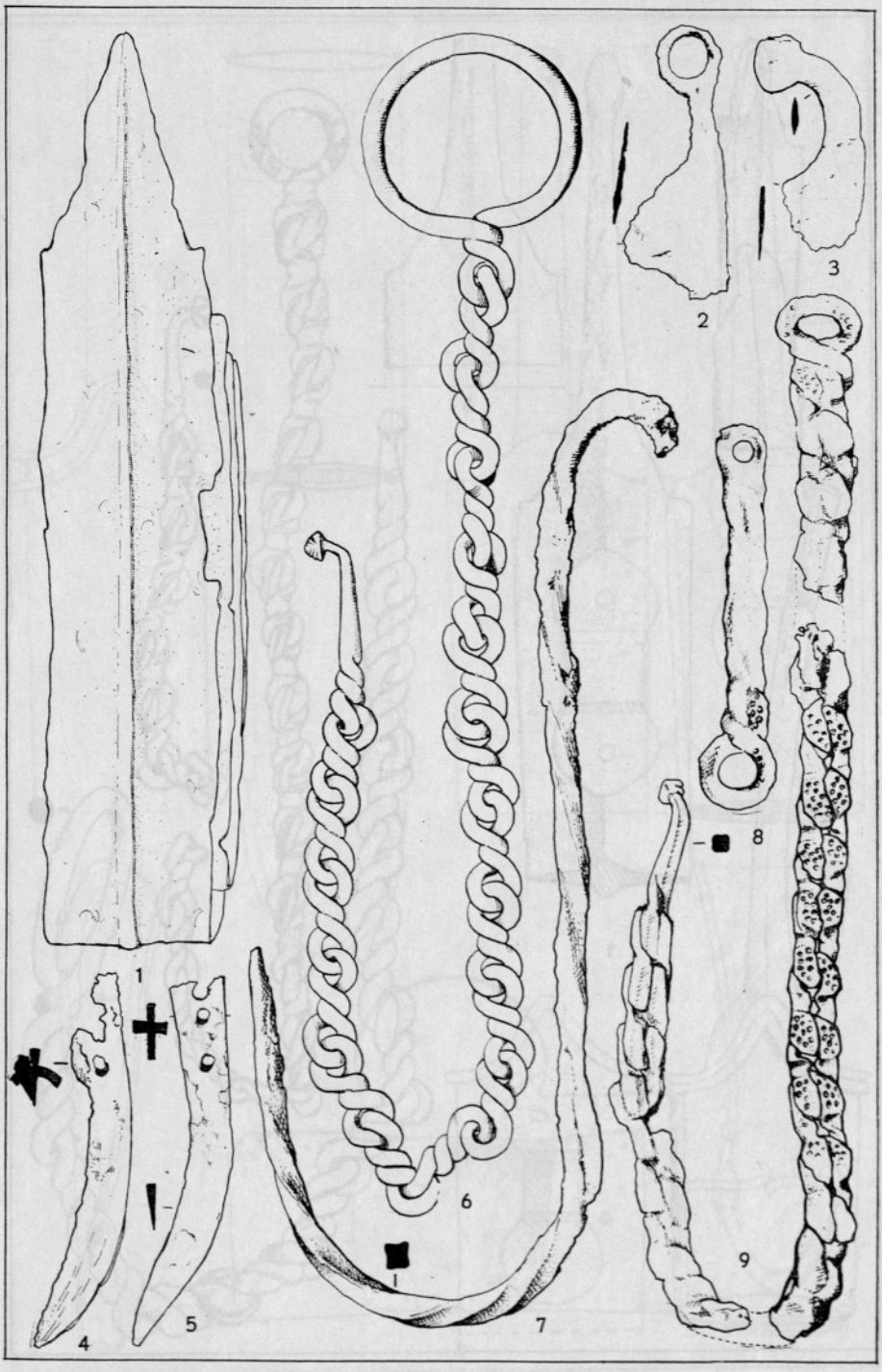

Mokronog. 1—9 železo — Eisen
(1—9 = ½)

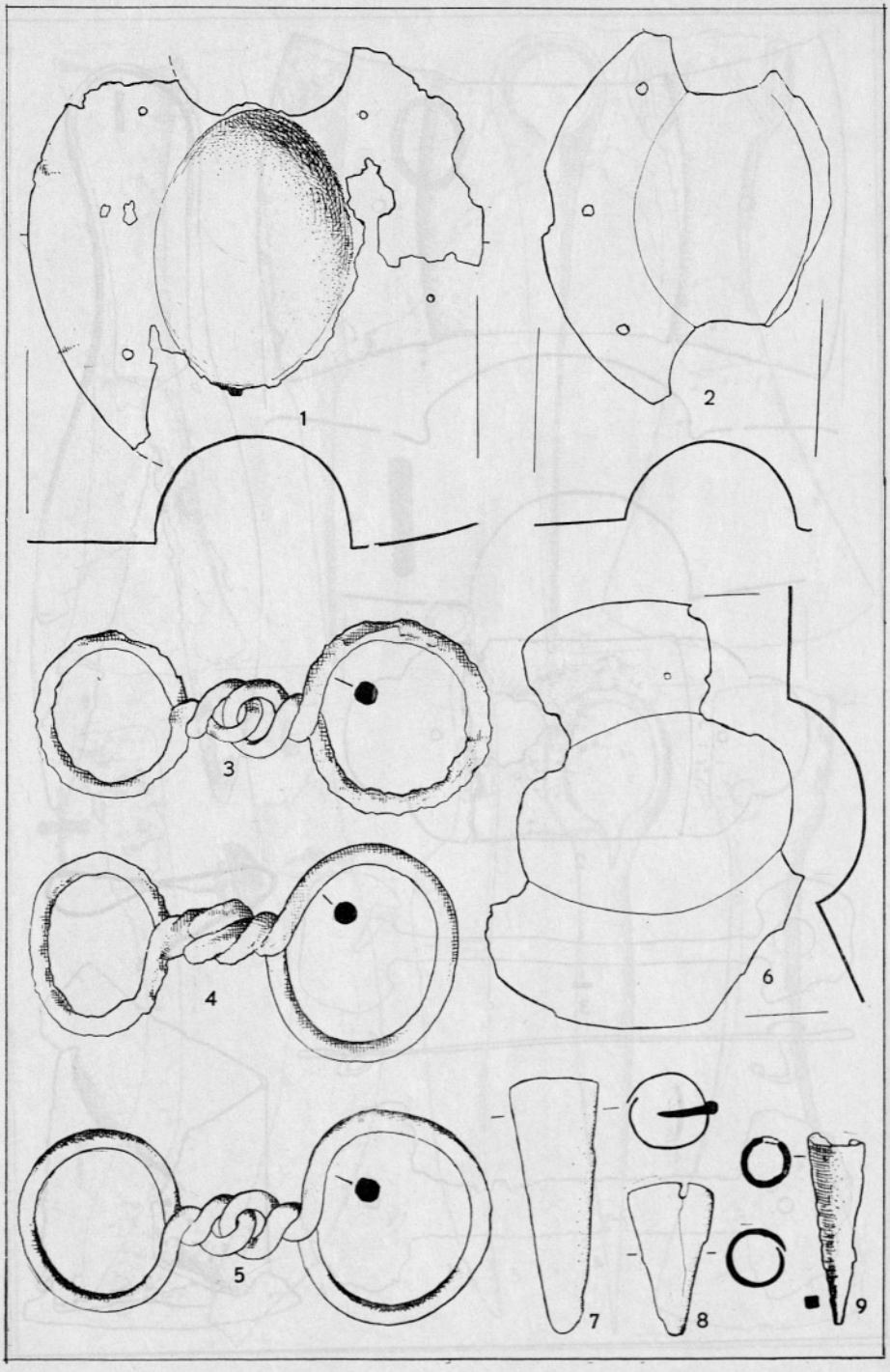

Mokronog. 1—9 železo — Eisen
(3—5. 7—9 = ½, 1. 2. 6. = ¼)

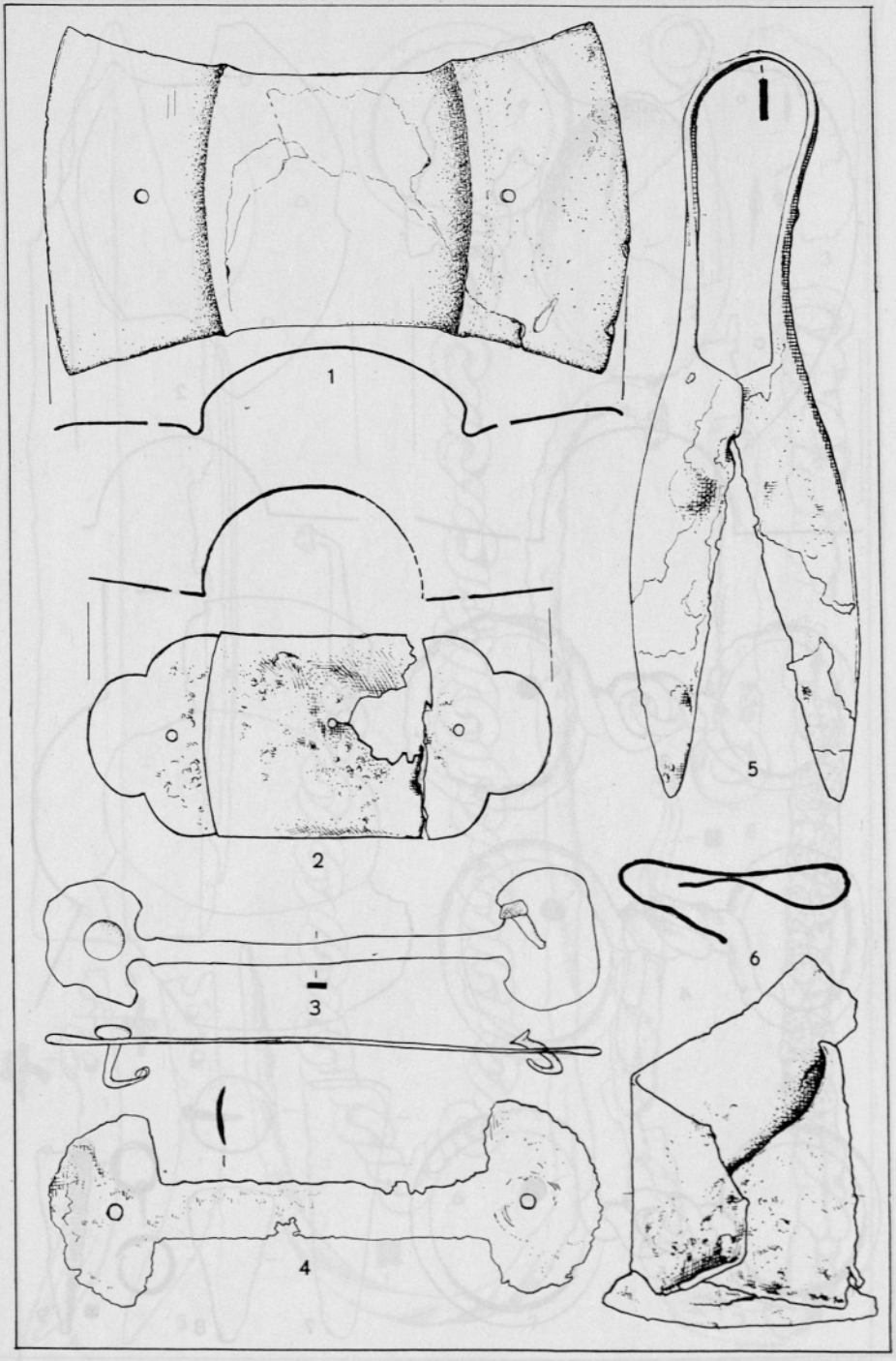

Mokronog. 1—6 železo — Eisen
(1—2 = ¼, 3—6 = ½)

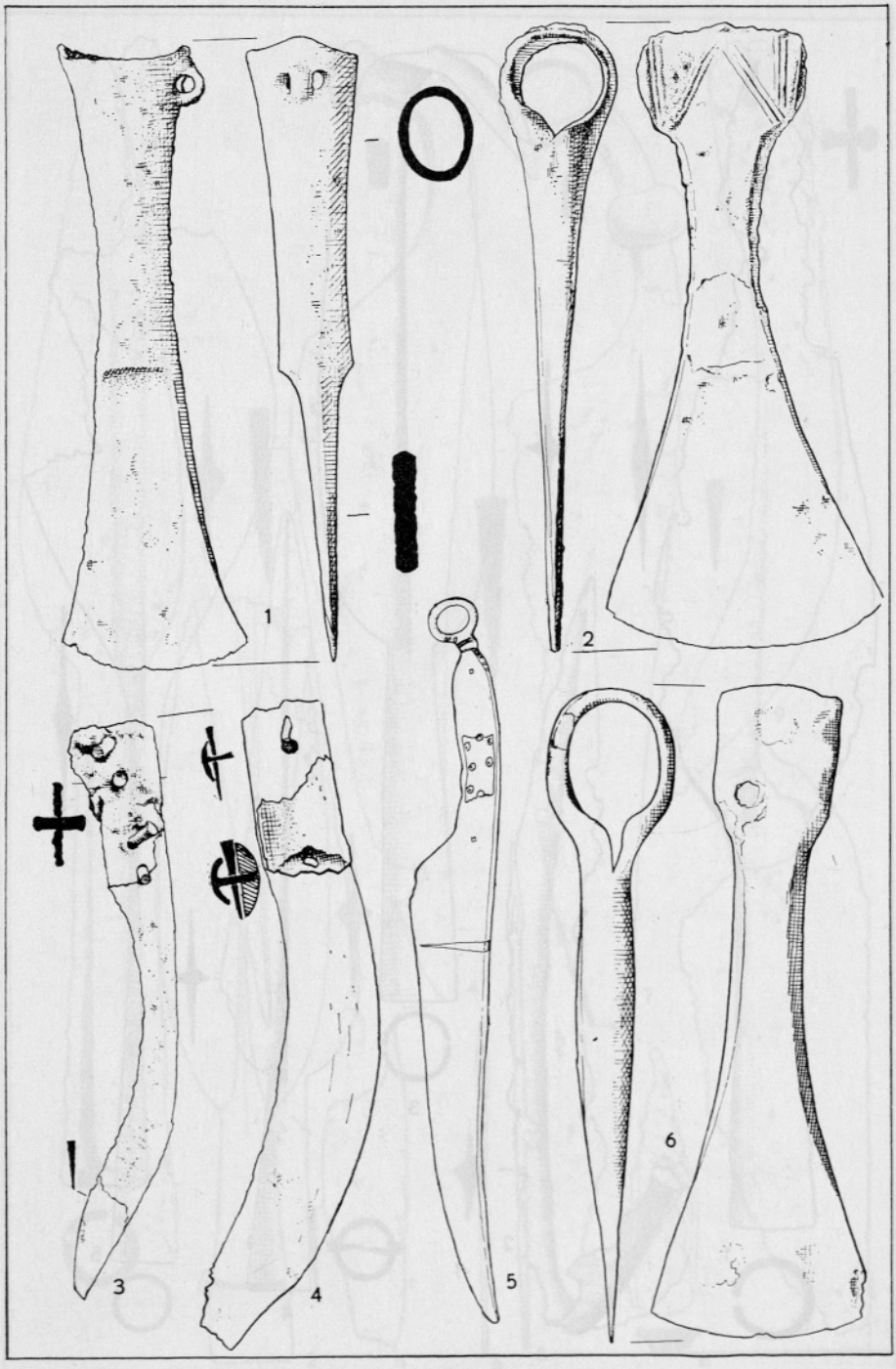

Mokronog. 1—6 železo — Eisen
(1—4. 6 = ½, 5 = ¼)

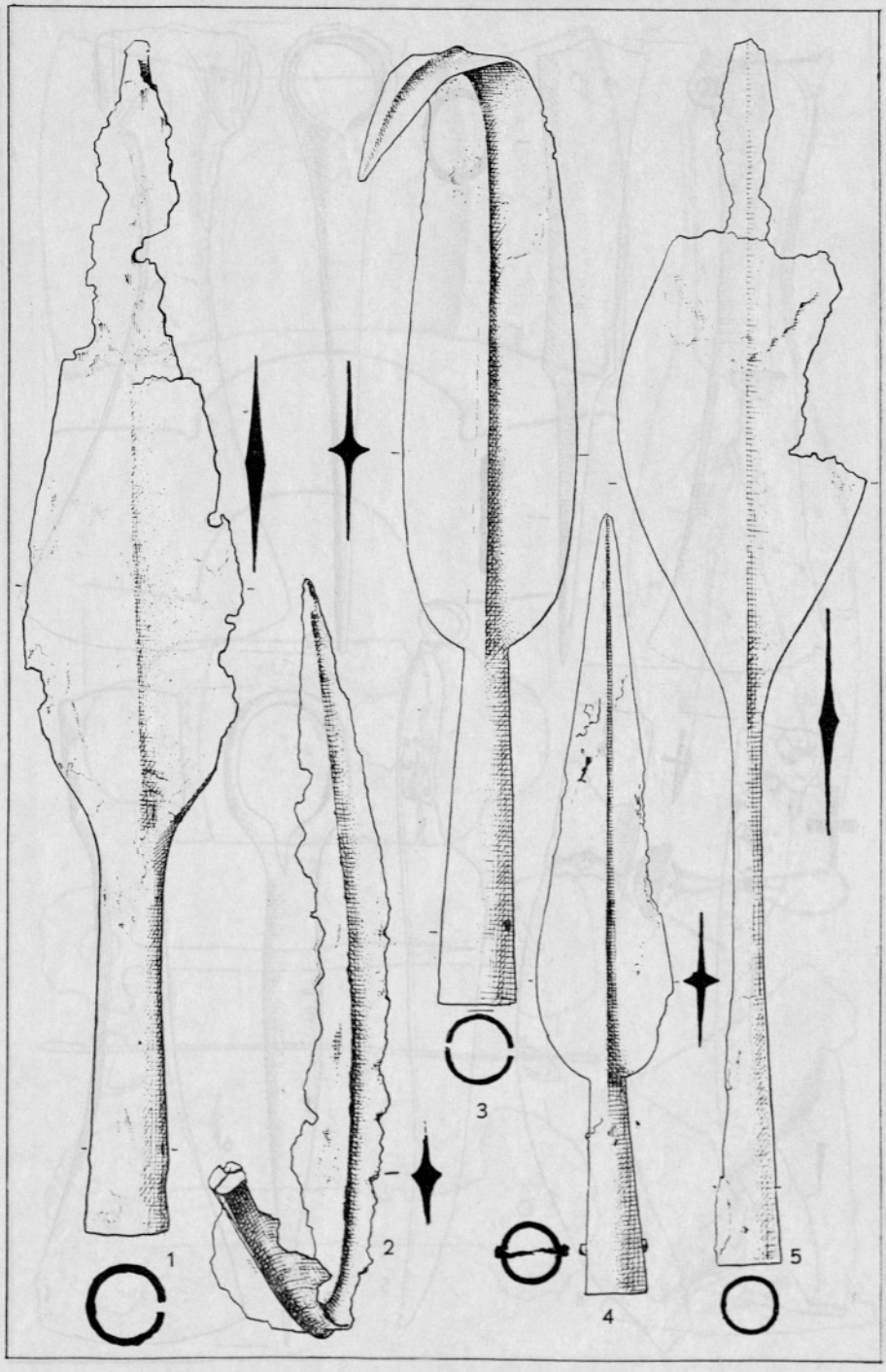

Mokronog. 1—5 železo — Eisen
(1—5 = ½)

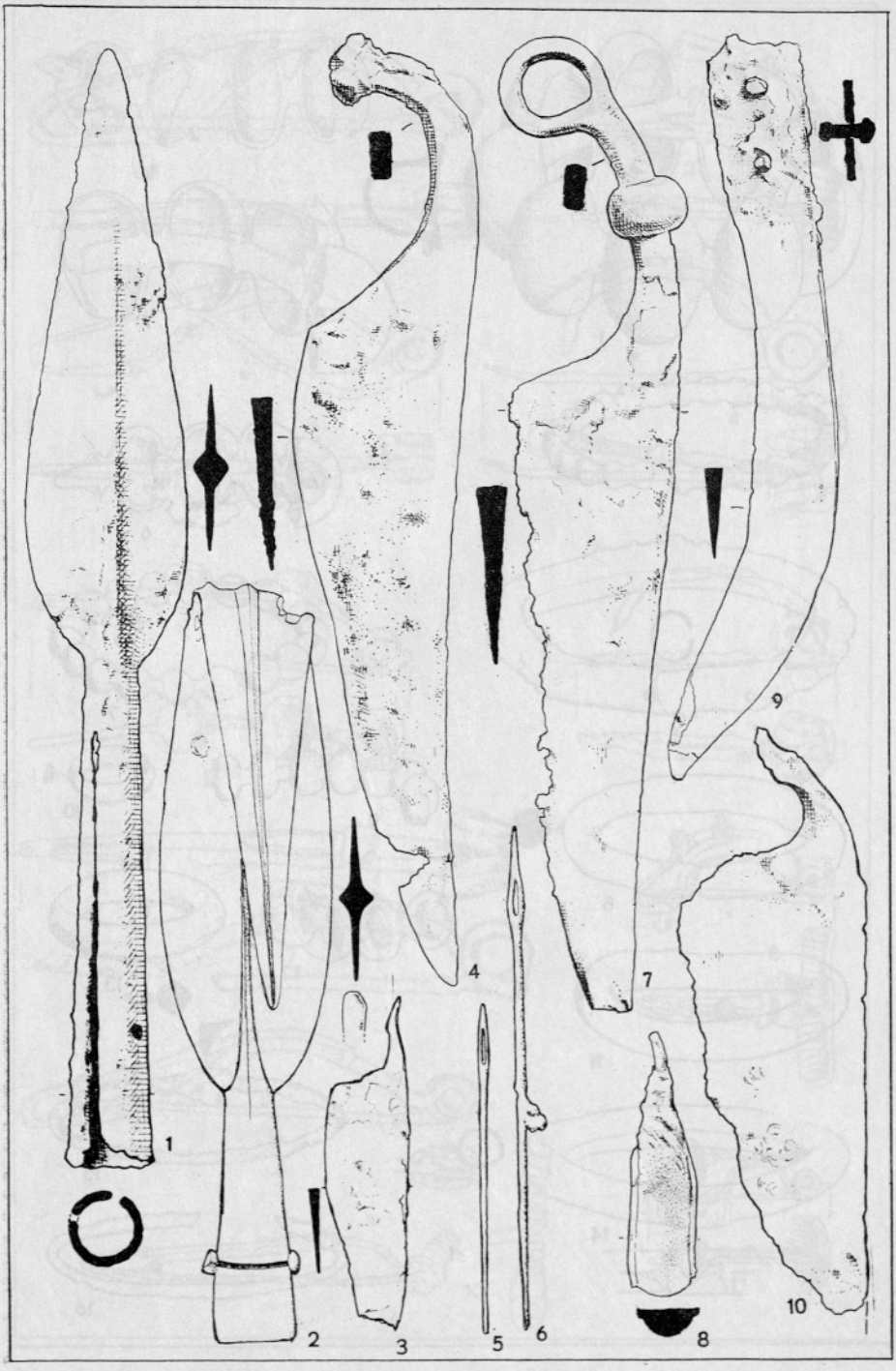

Mokronog. 1—7. 9—10 železo — Eisen, 8 steklo — Glas
(1—10 = ½)

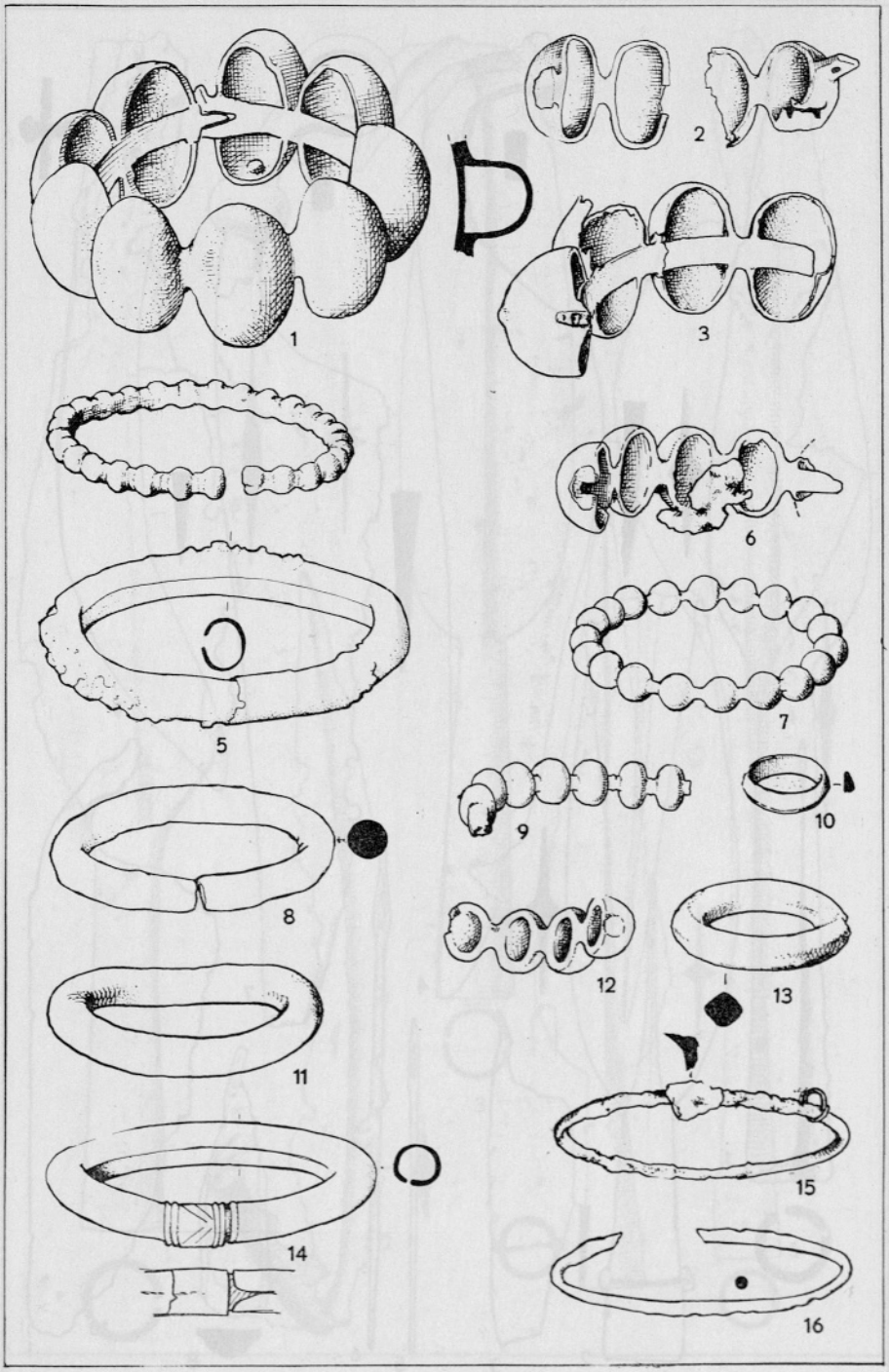

Mokronog. 1—4. 6. 7. 9. 12. 13. 15. 16. železo — Eisen, 5. 8. 11. 14 bron — Bronze, 10 steklo — Glas
(1—16 = ½)

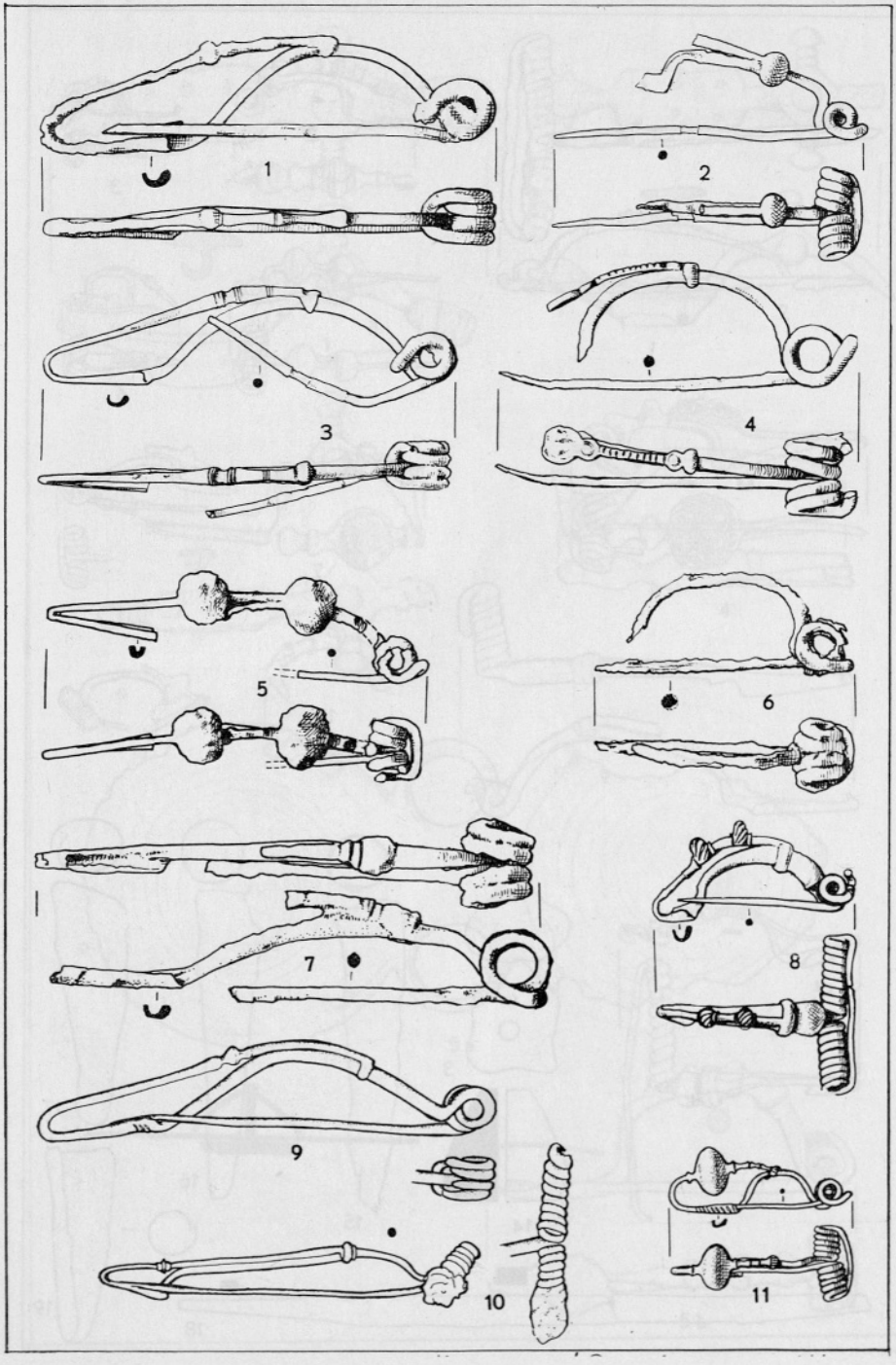

Mokronog. 1—7. 9. 10 železo — Eisen, 8. 11 bron — Bronze
(1—11 = ½)

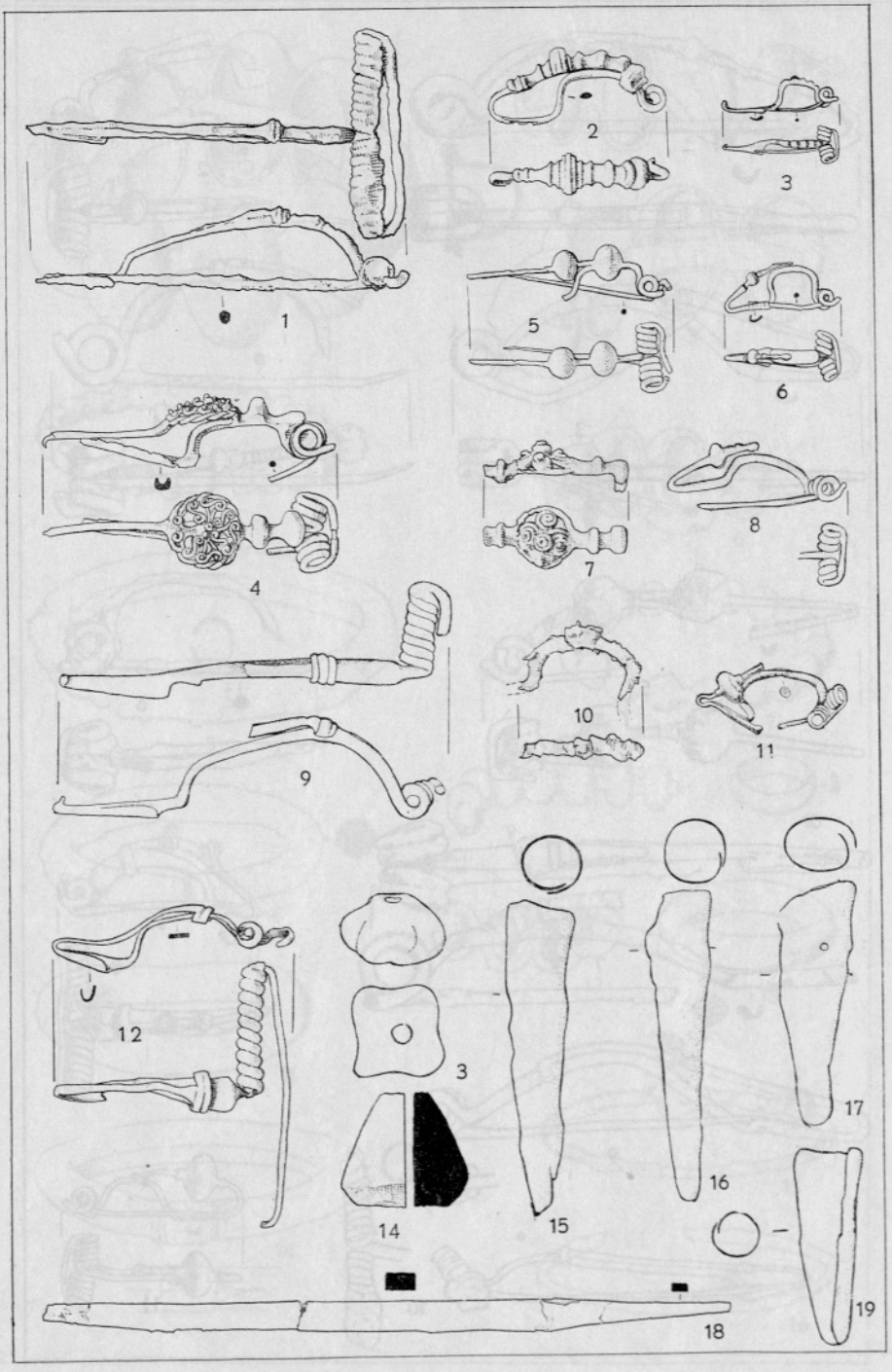

Mokronog. 1. 9—11. 15—19 železo — Eisen, 2—8. 12 bron — Bronze, 13—14 glina — Ton
(1—19 = ½)

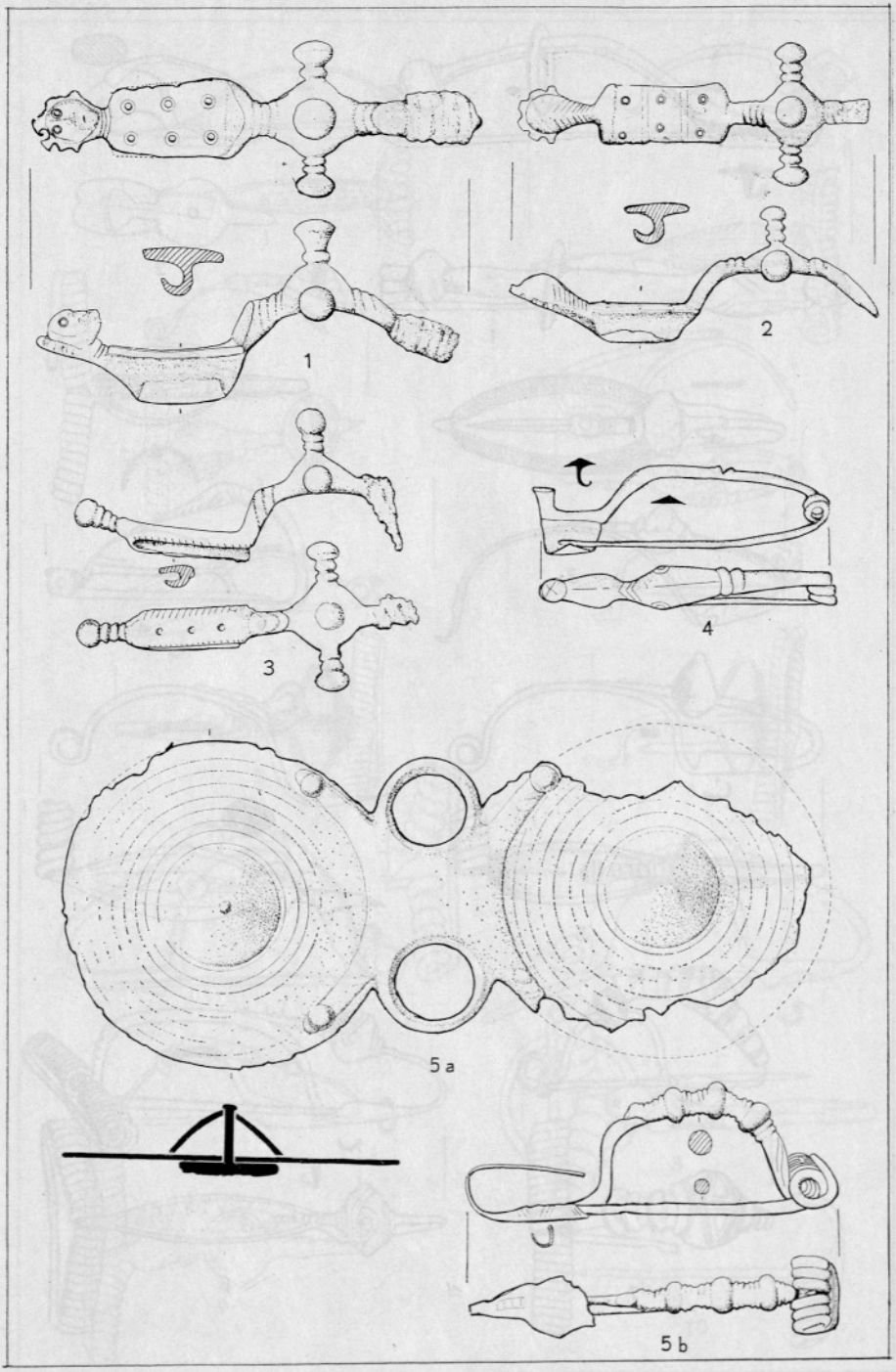

Vinica. 1—5 bron — Bronze
(1—5 = ½)

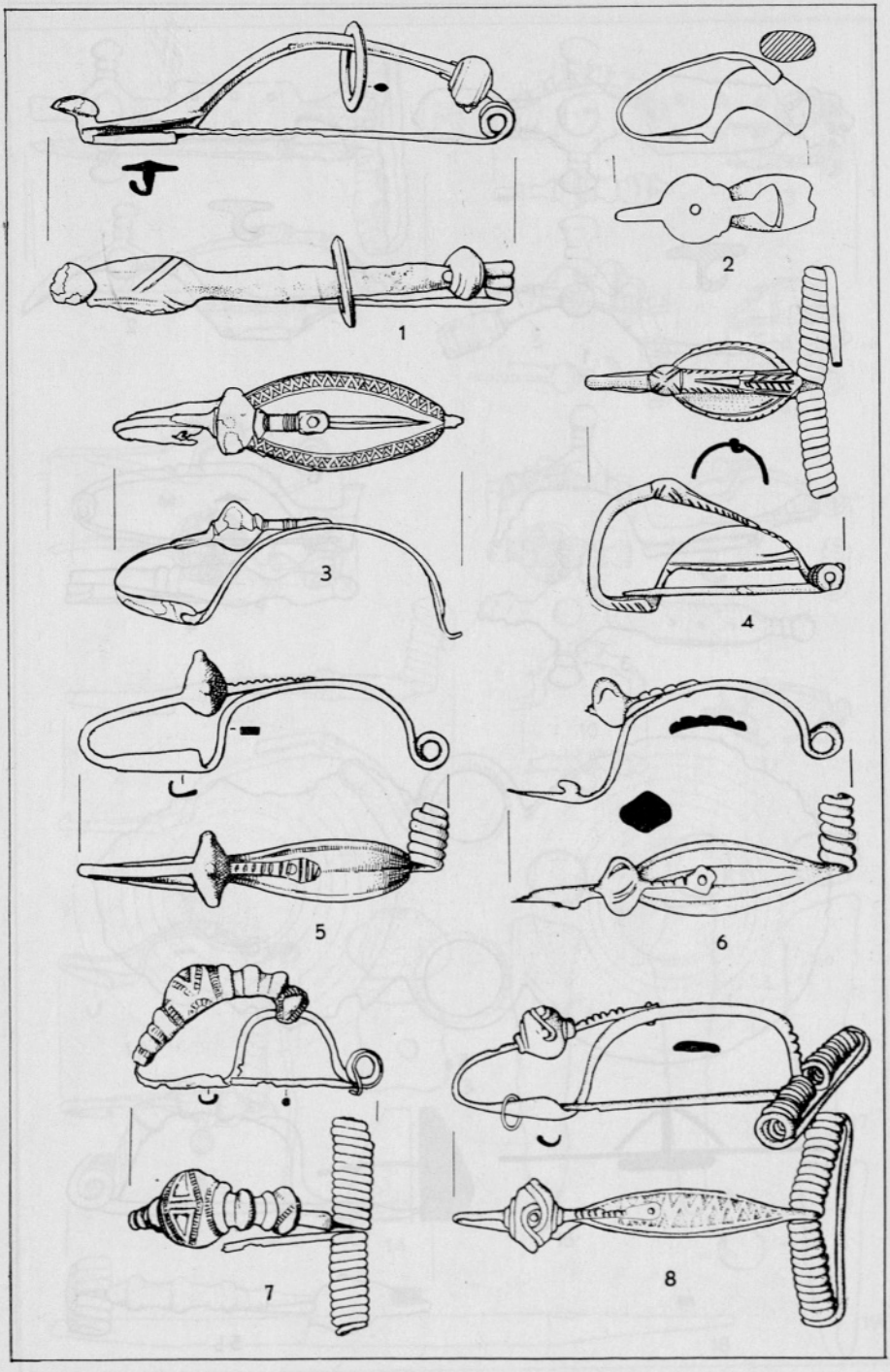

Vinica. 1—8 bron — Bronze
(1—8 = ½)

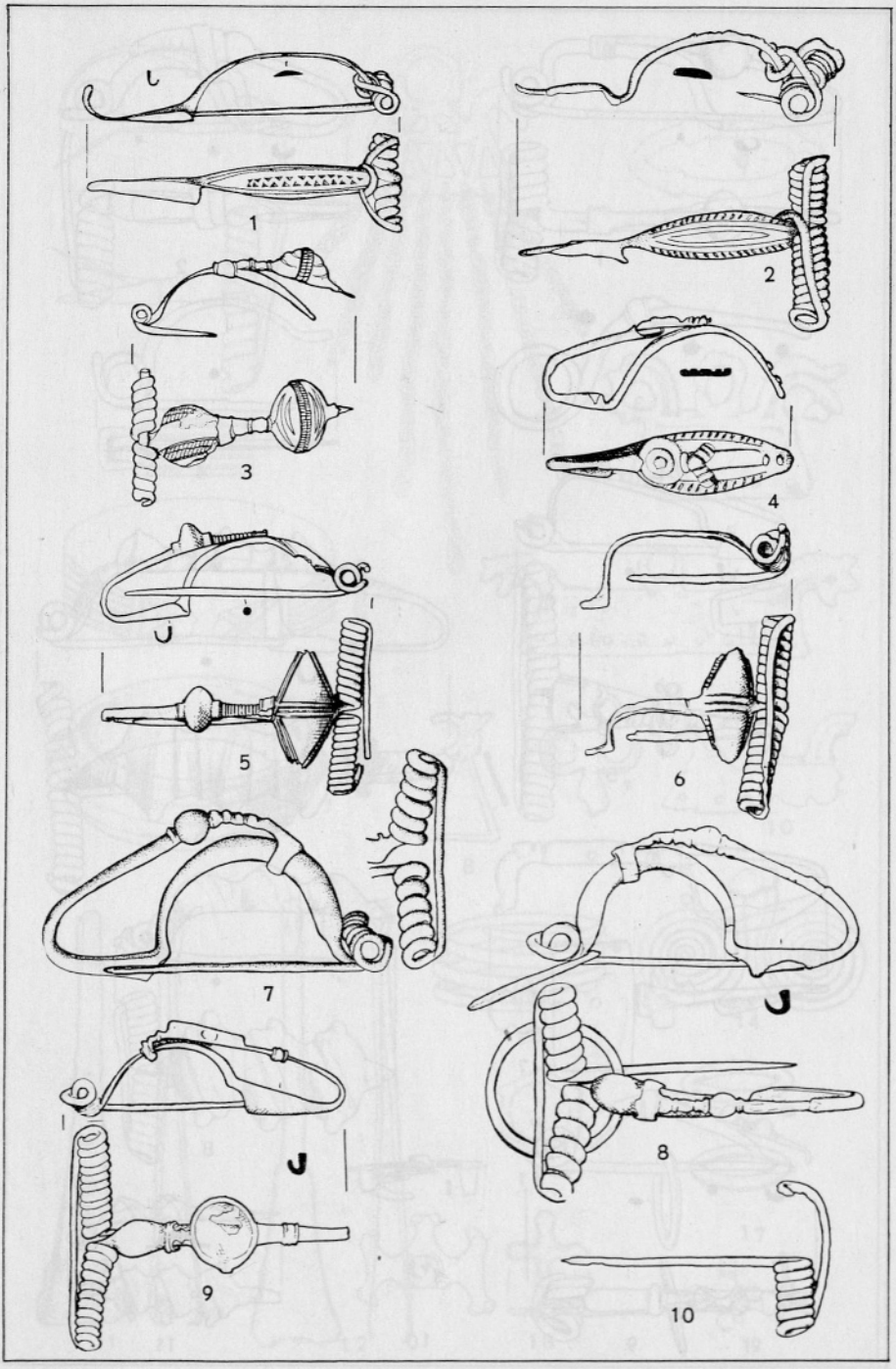

Vinica. 1—10 bron — Bronze (9 z izpadlim emajlom — mit Emaileinlage, jetzt verloren)
(1—10 = ½)

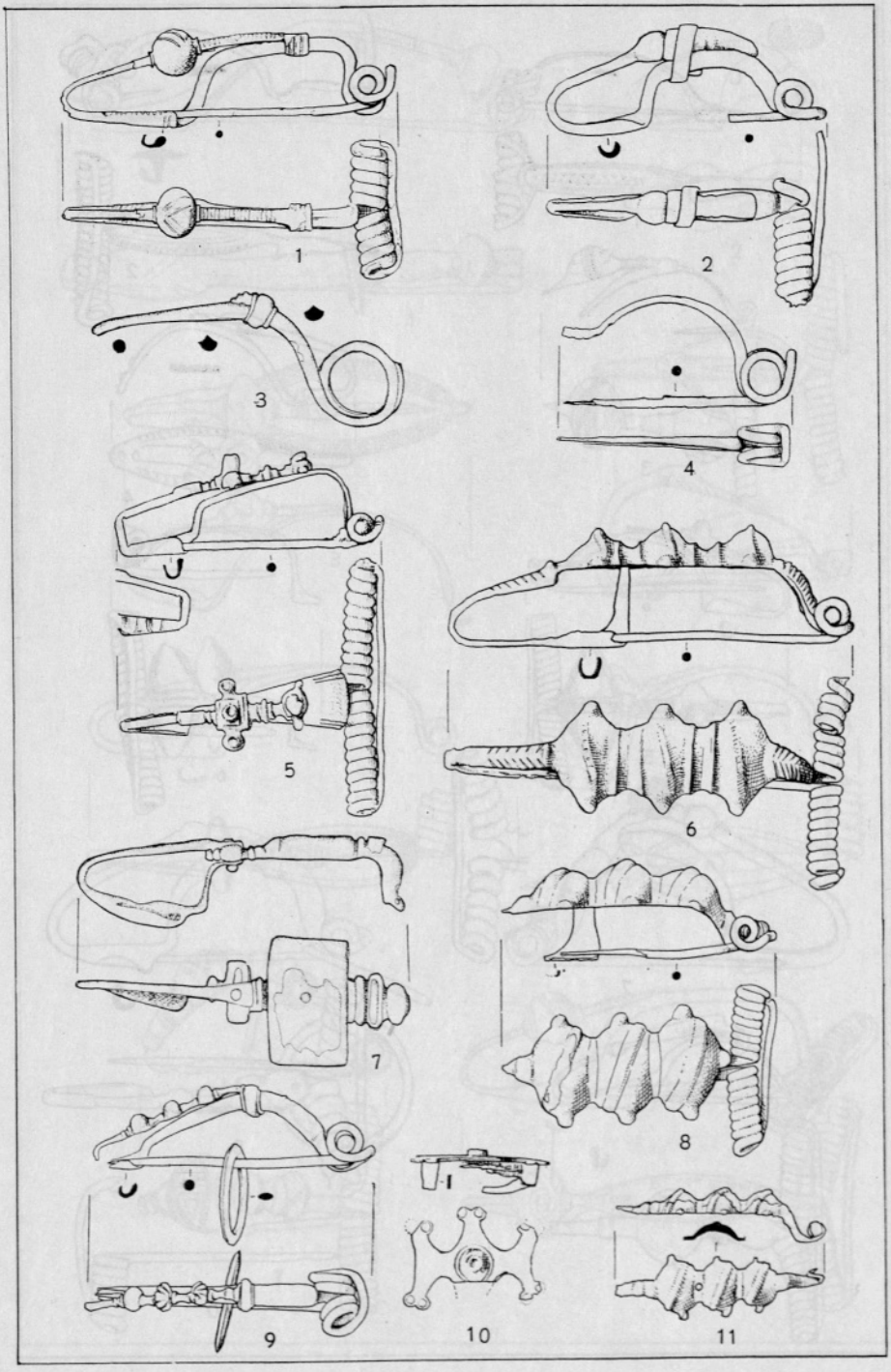

Vinica. 1—11 bron — Bronze
(1—11 = ½)

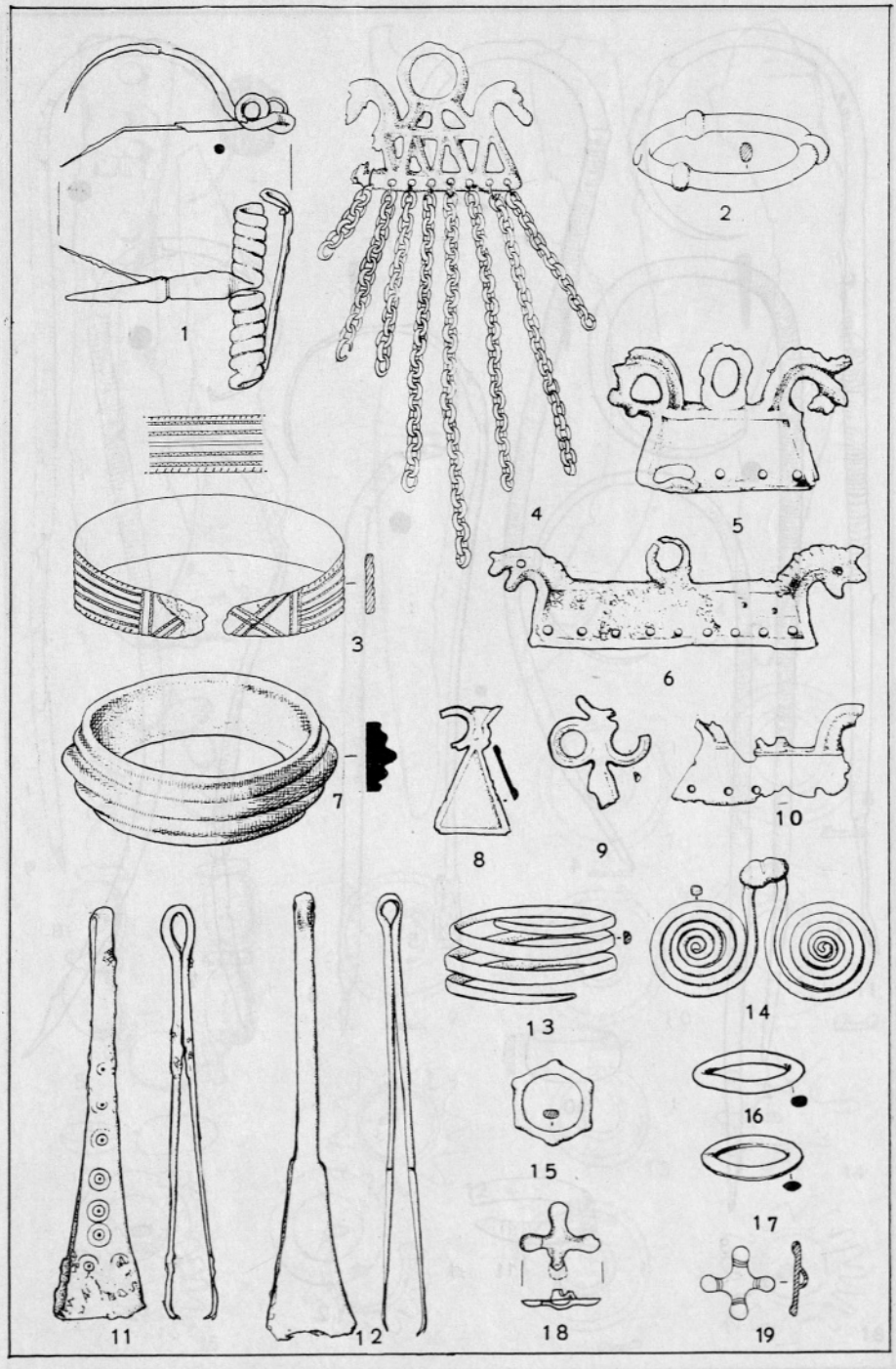

Vinica. 1—6. 8—19 bron — Bronze, 7 steklo — Glas
(1—19 = ½)

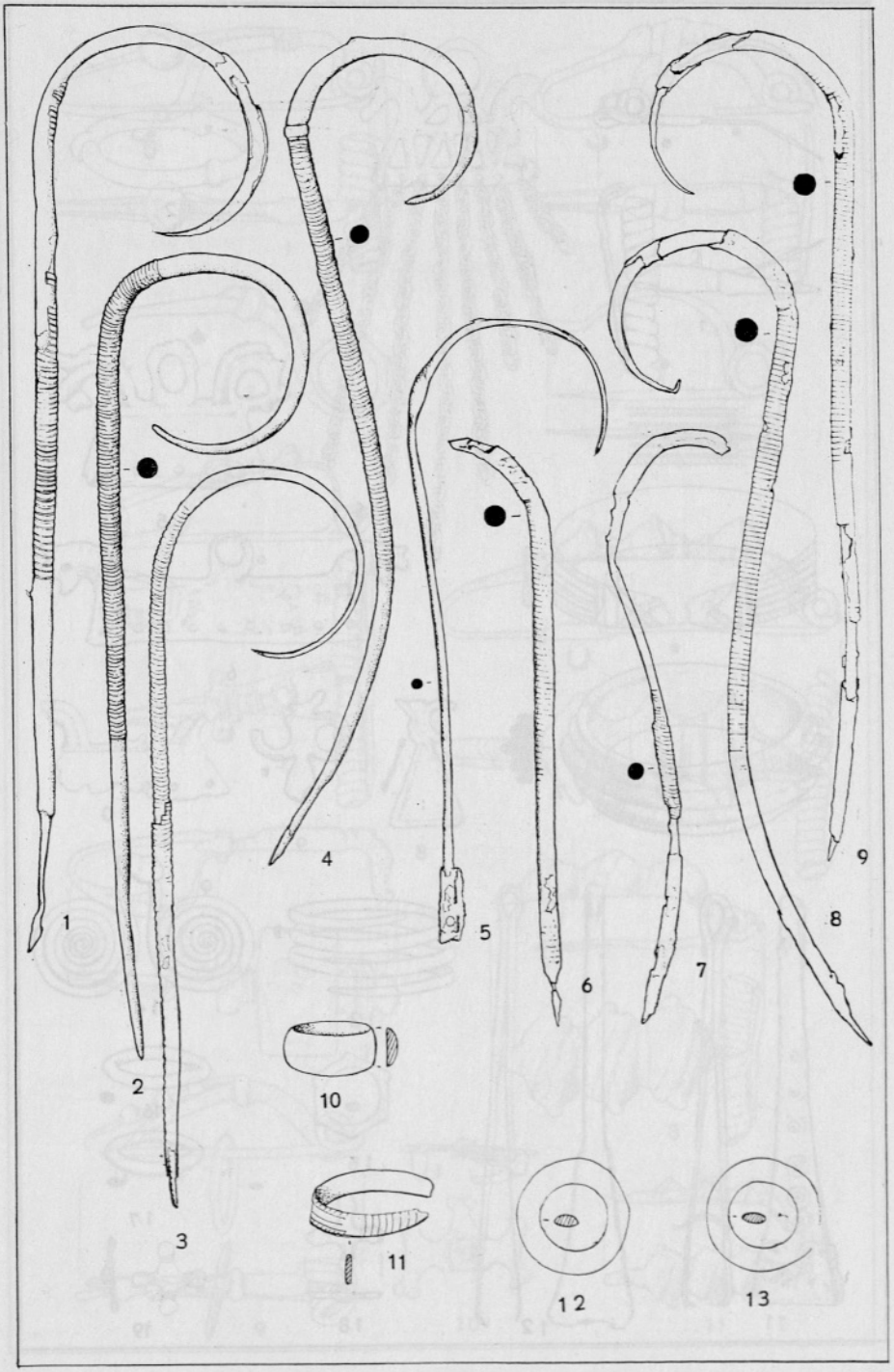

Vinica. 1—13 bron — Bronze
(1—13 = ½)

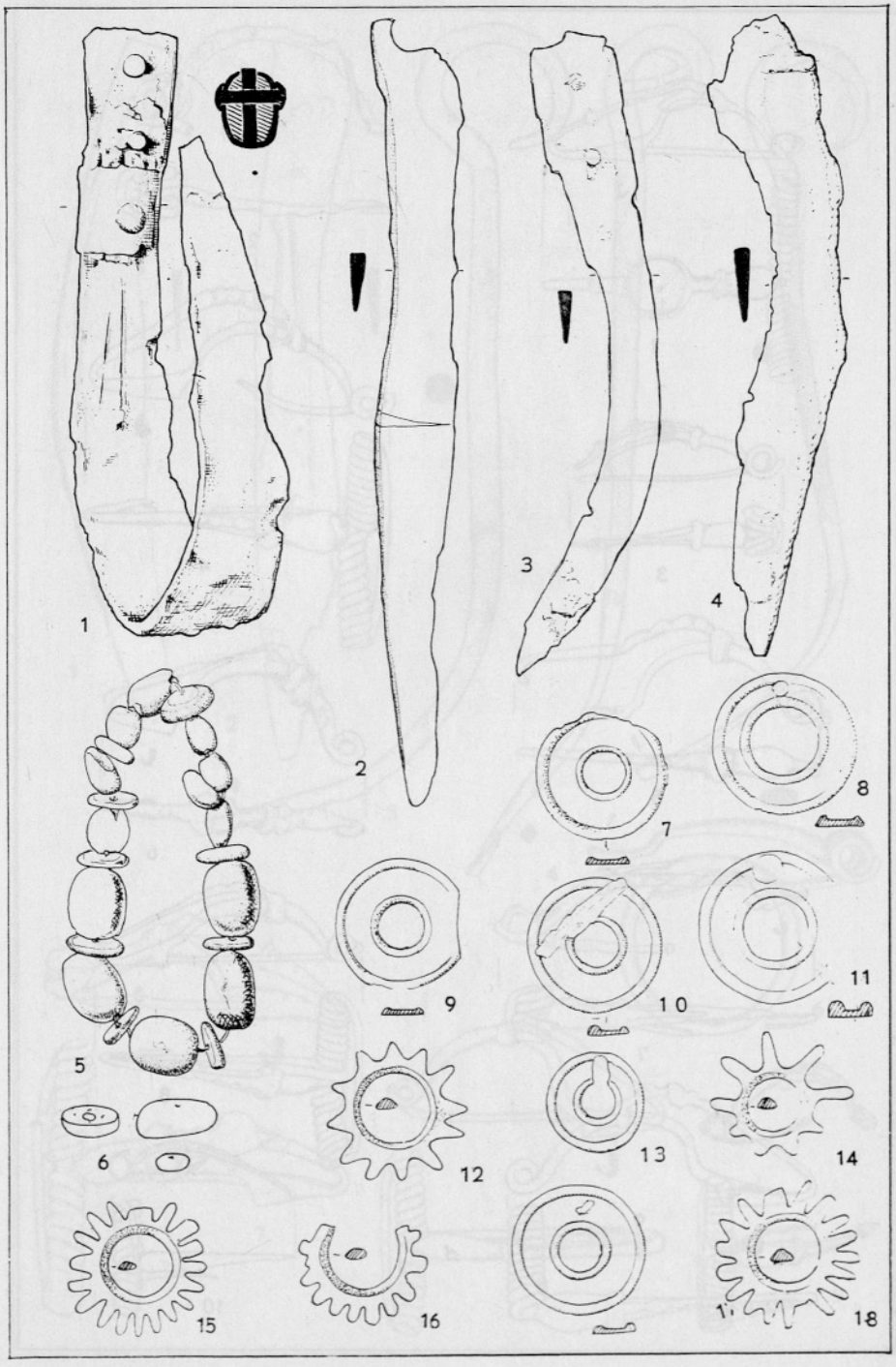

Vinica. 1—4 železo — Eisen, 5—6 jantar — Bernstein, 7—18 bron — Bronze (1—18 = ½)

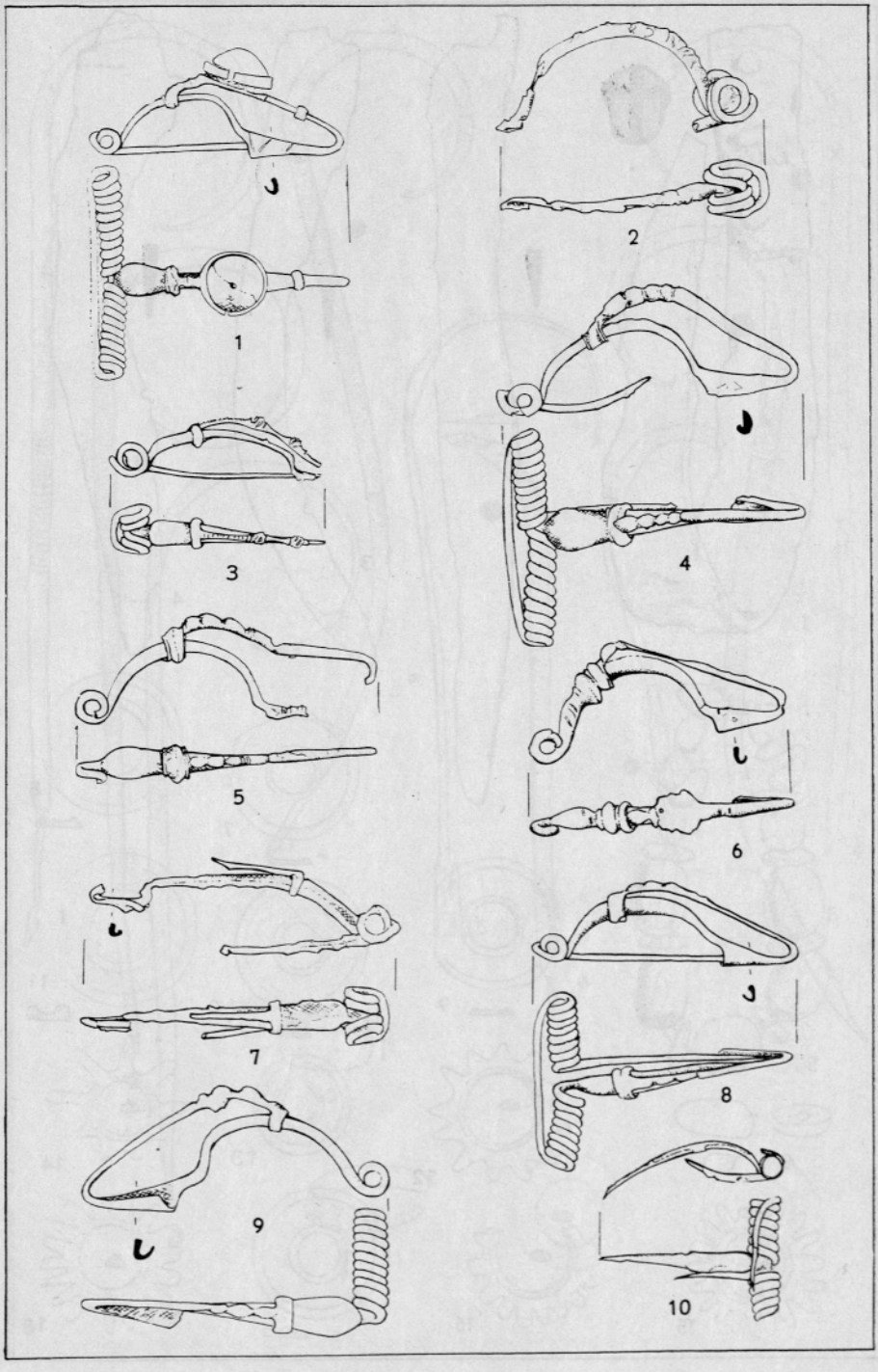

Podzemelj, 1—10 bron — Bronze (1 z jantarjem — mit Bernsteineinlage)
(1—10 = ½)

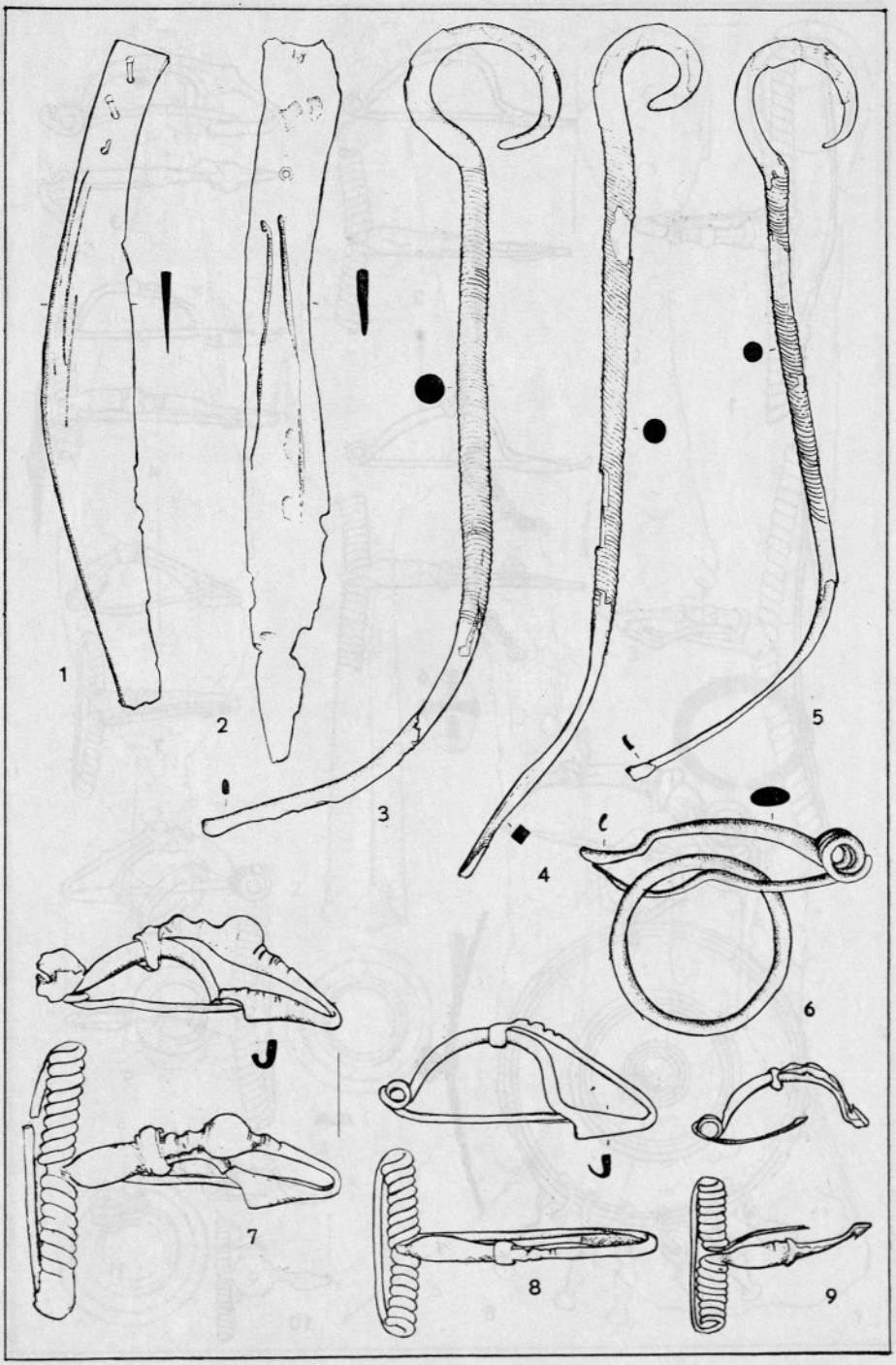

Podzemelj. 1—2 železo — Eisen, 3—9 bron — Bronze
(1—9 = ½)

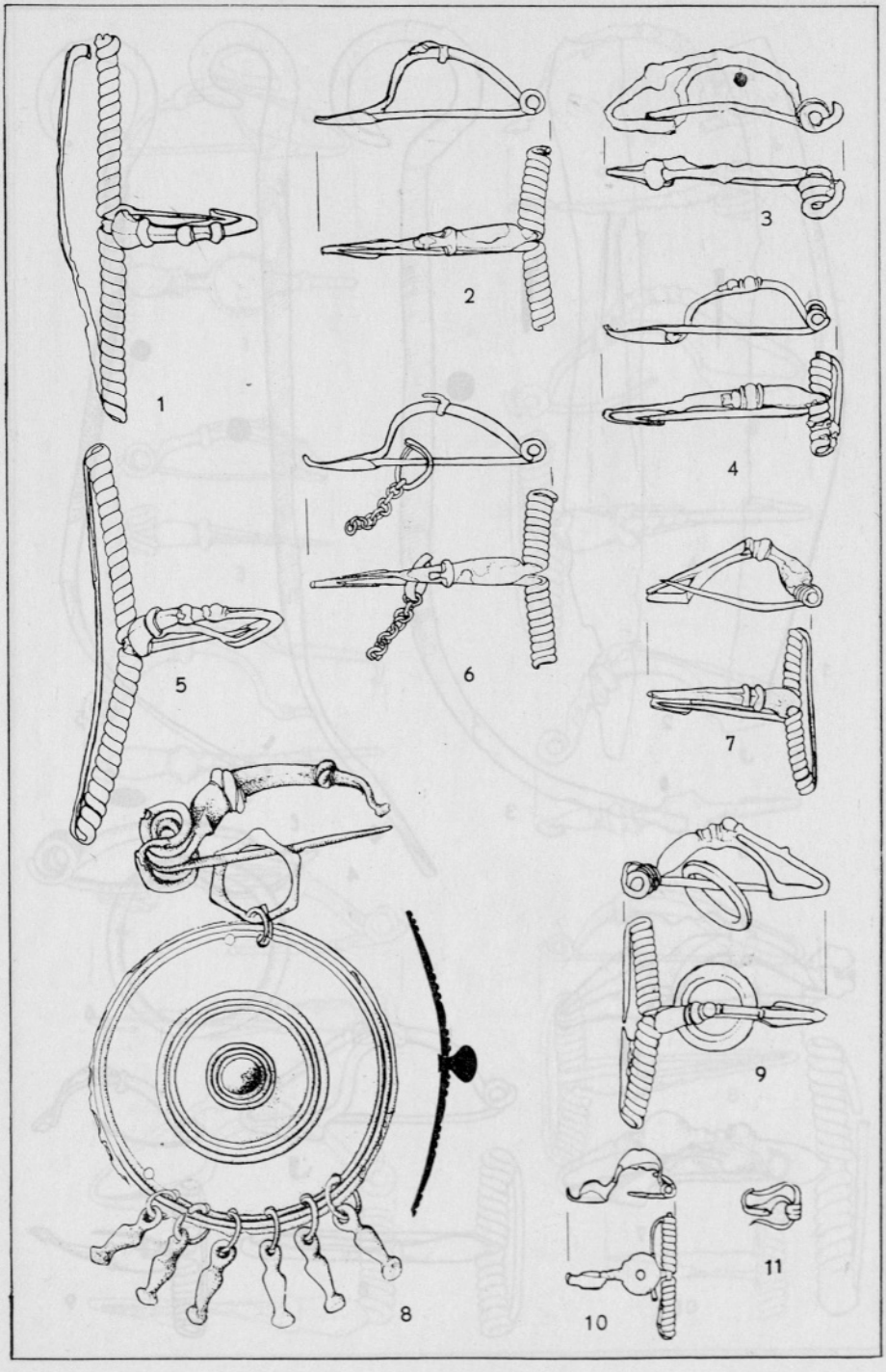

1—7. 9—11 Magdalenska gora, 8 Podzemelj. 1—2. 4—11 bron — Bronze, 3 železo — Eisen
(1—11 = ½)

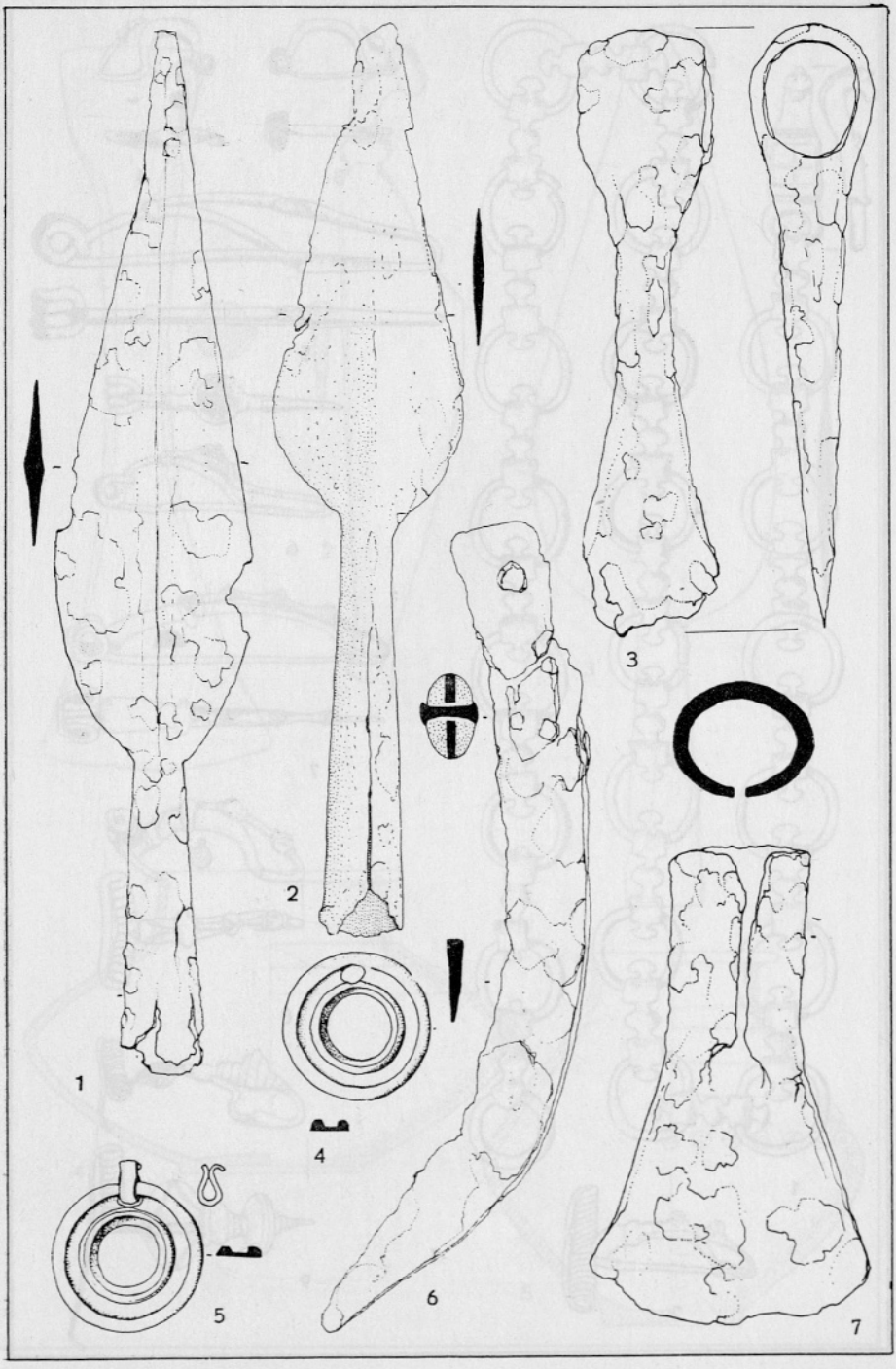

Magdalenska gora. 1—3. 6—7 železo — Eisen, 4—5 bron — Bronze
(1—7 = ½)

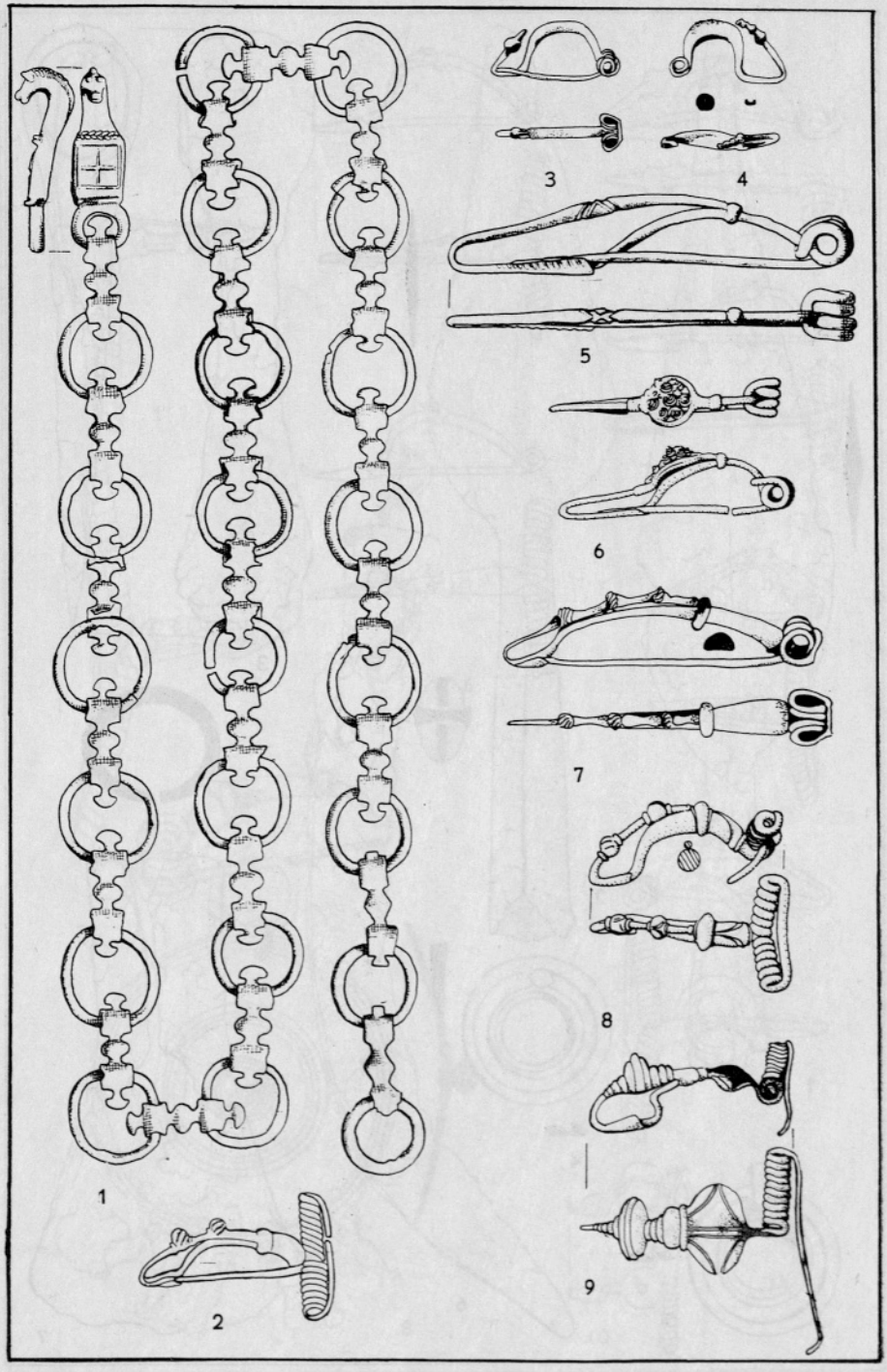

Valična vas. 1—4. 6—9 bron — Bronze, 5 železo — Eisen (1—2 sodi k istemu grobu — gehören zu demselben Grab)
(1. 3—9 = ½, 2 = ¼)

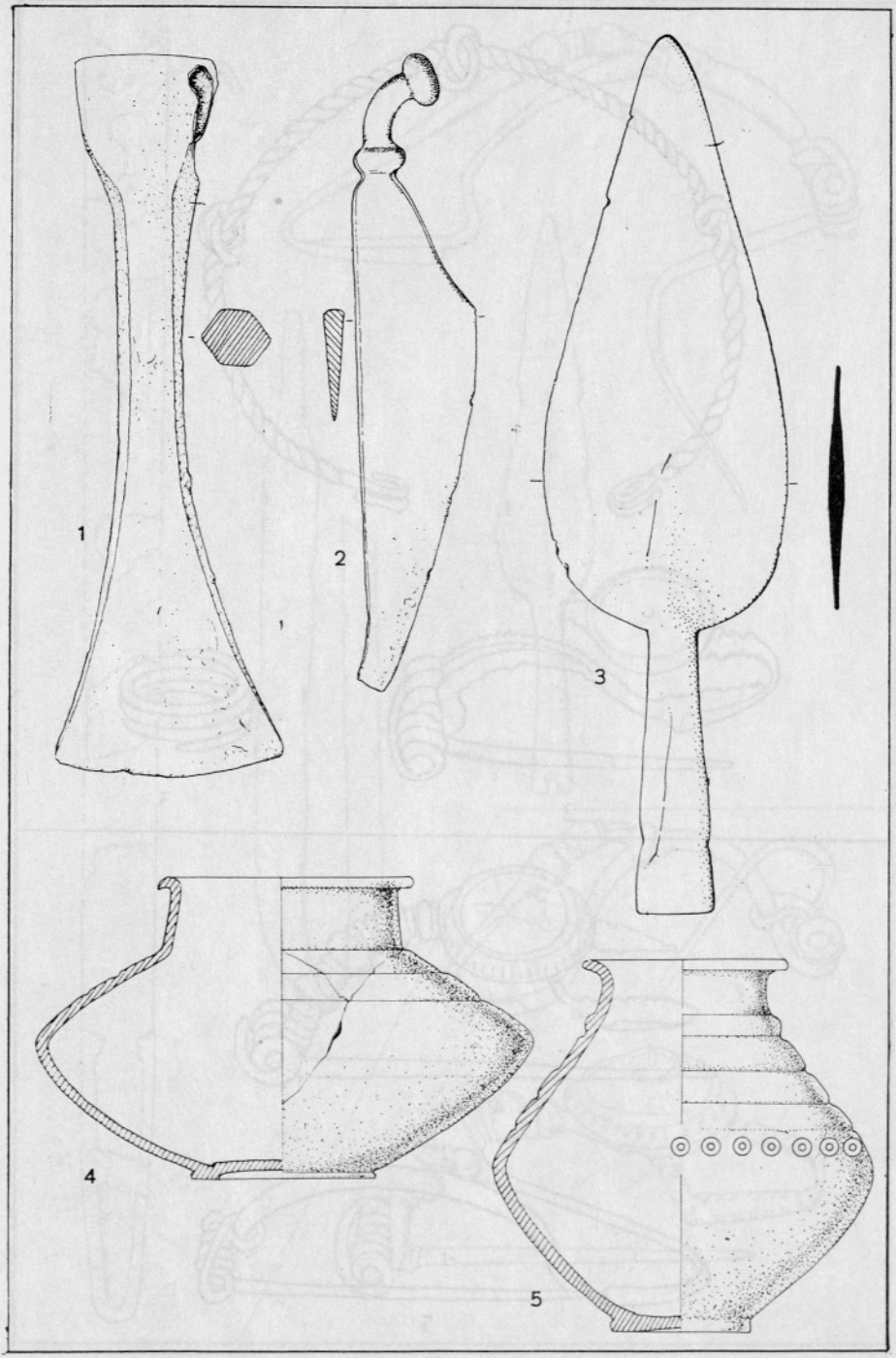

Valična vas. 1—3 železo — Eisen, 4. 5 glina — Ton
(1. 3 = ½, 2. 4. 5 = ¼)

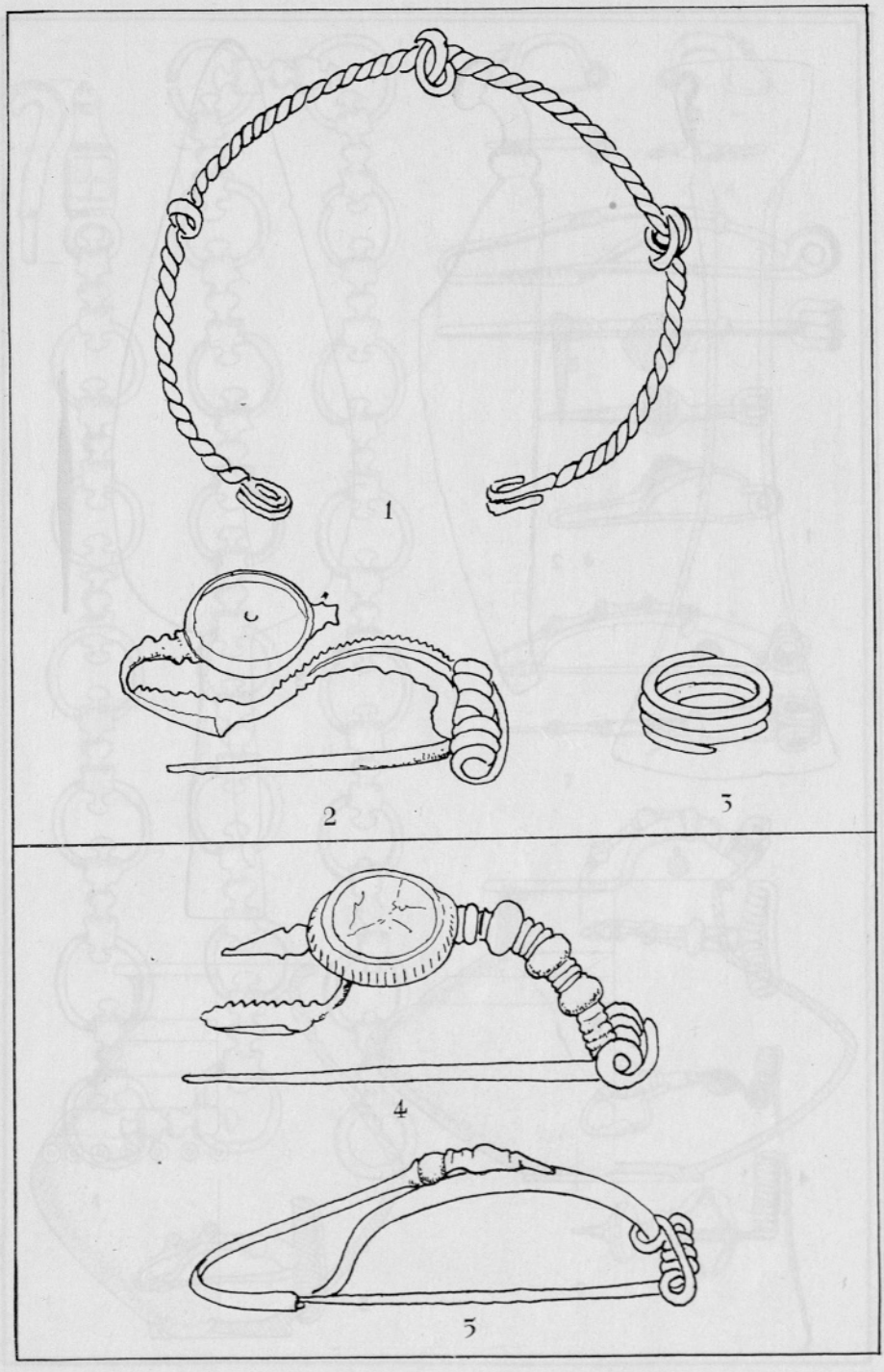

Idrija ob Bači. 1—3 = grob 42; 4—5 = grob 24. 1—5 bron — Bronze.
Po Szombathyu — nach Szombathy
(1 = ½, 2—5 = ¾)

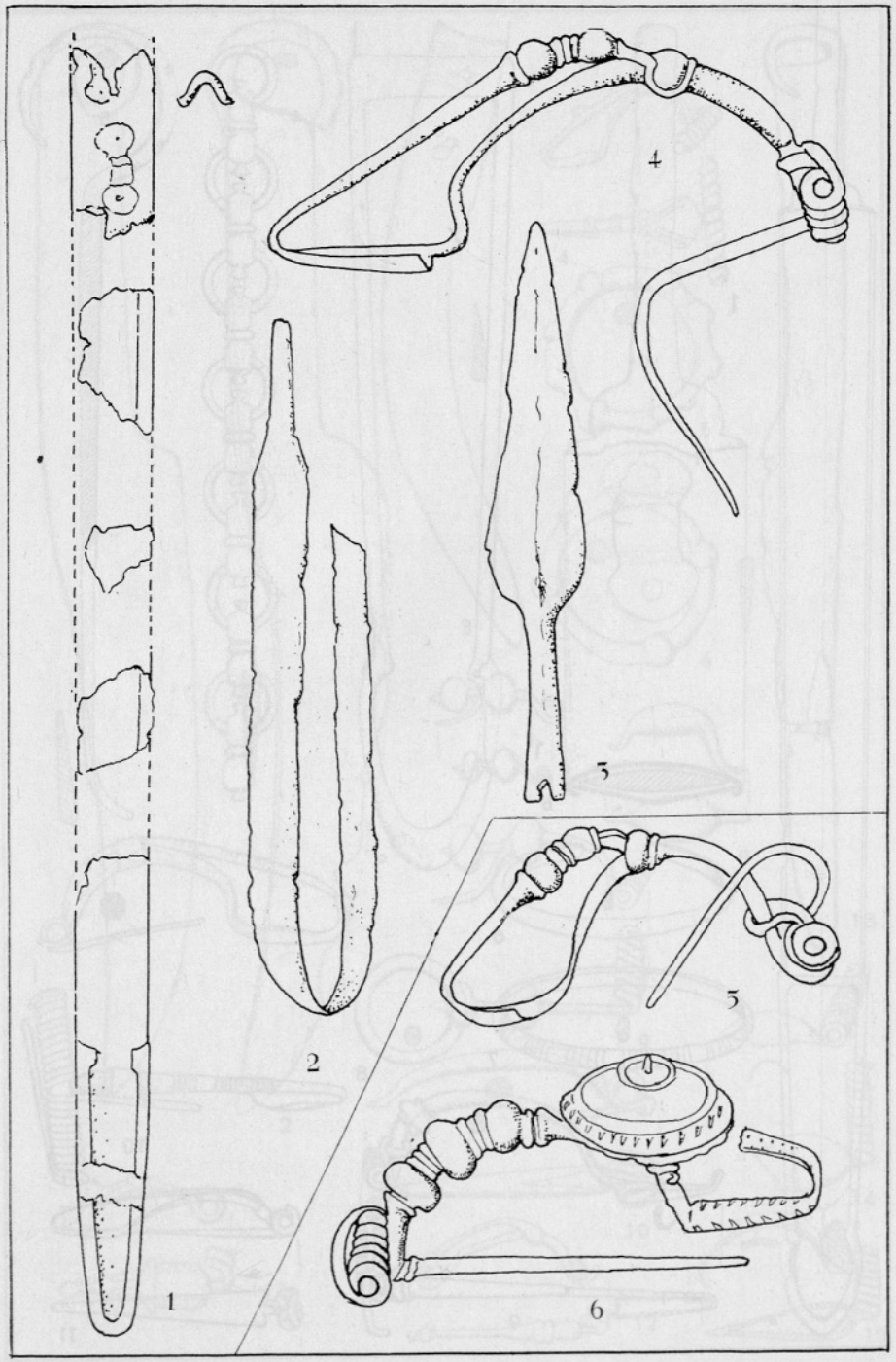

Idrija ob Bači. 1—4 = grob 4; 5—6 = grob 13. 1—3 železo — Eisen, 4—6 bron — Bronze. Po Szombathyu — nach Szombathy (1—3 = ¼, 4—6 = ¾)

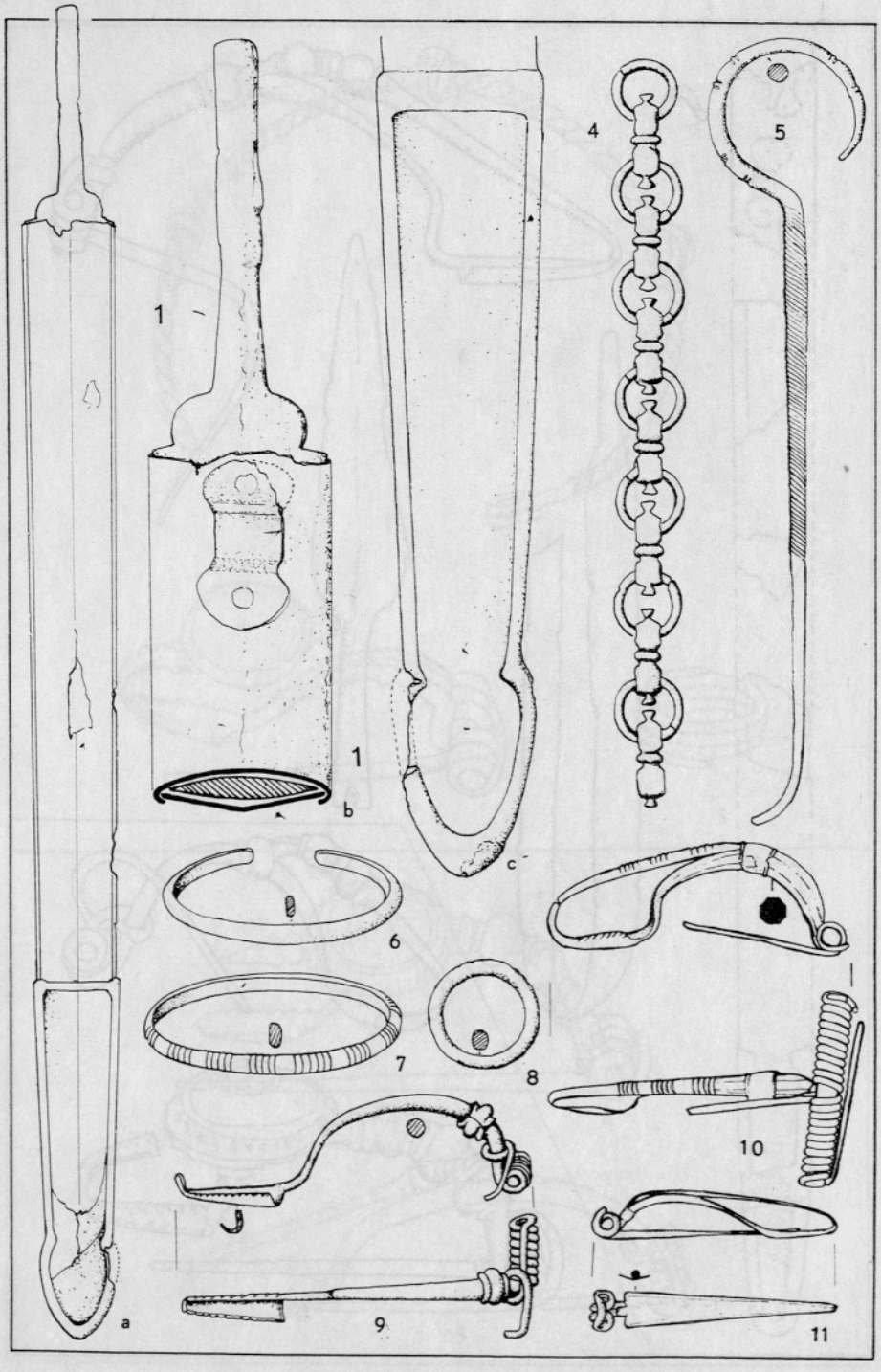

1 neznano najdišče (unbekannter Fundort), 4 Log v Gorjancih, 5 Mecklenburška zbirka (verjetno Vinica), 6—9 Sv. Katarina v Čičariji, 10 Podzemelj, 11 Stična-okolica, 1 železo — Eisen, drugo bron — sonst Bronze
(1 a = ¼, 1—11 = ½)

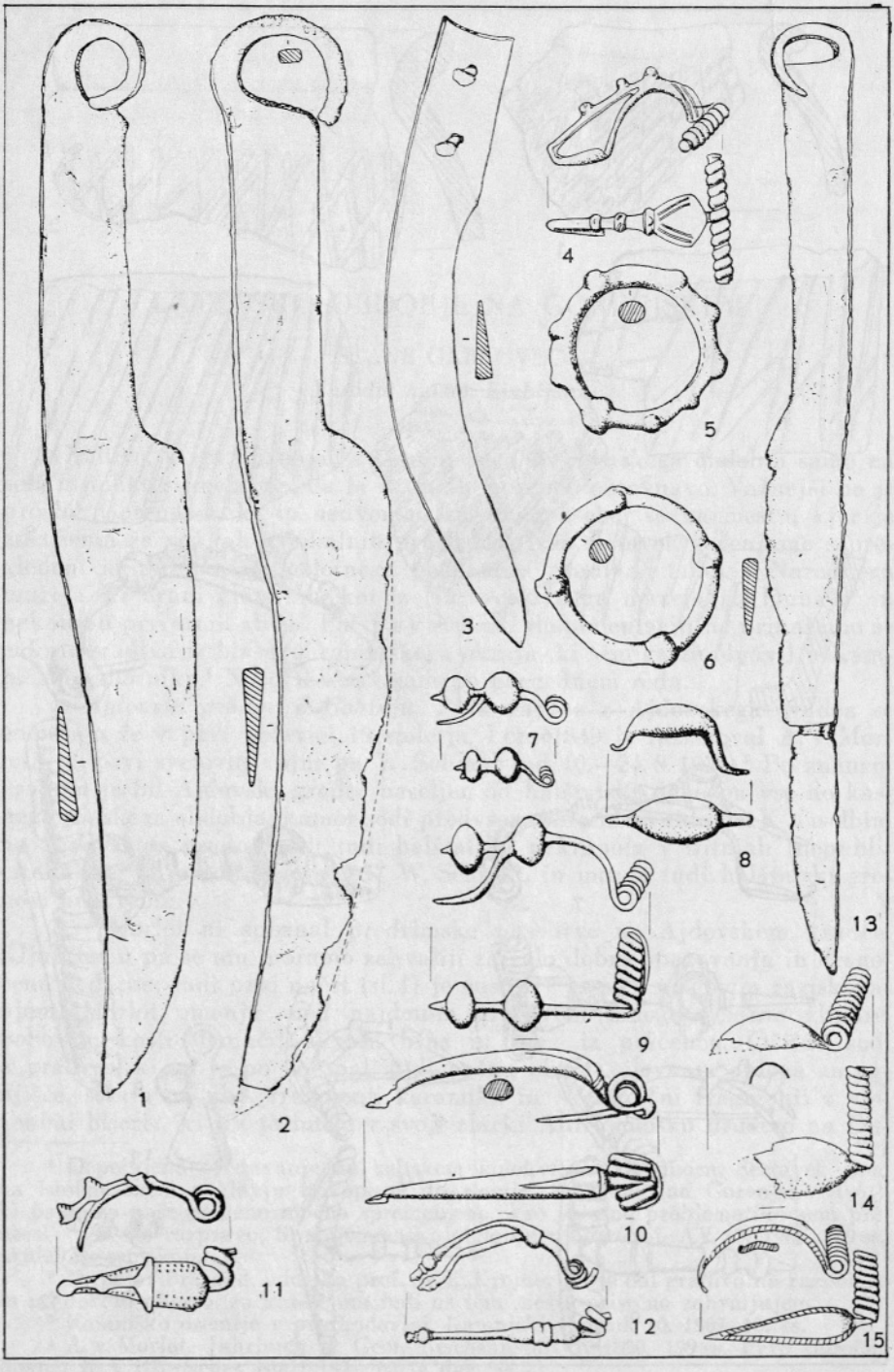

1 Črnomelj, 2 Cerklje ob Krki, 3 Ribjek pri Mokronogu, 5—6 Stari grad pri Kostanjevici, 4. 13 Šentjernej, 7—12. 14—15 Mecklenburška zbirka (verjetno Vinica). 1—3. 13 železo — Eisen, drugo bron — sonst Bronze
(1—15 = ½)

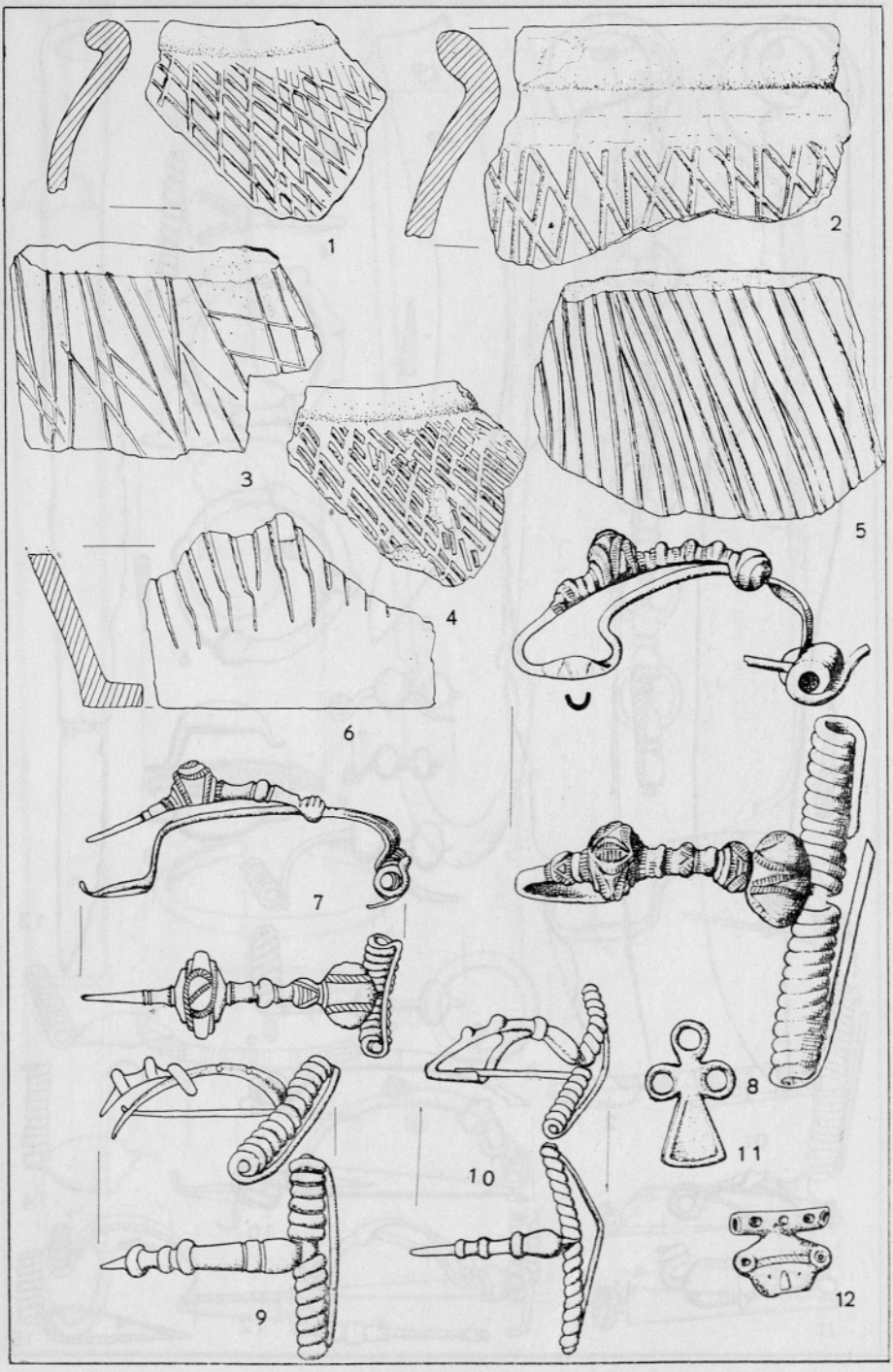

1—6 Gradišče pri Krškem, 7—12 Mecklenburška zbirka (verjetno Vinica). 1—6 keramika — Ton, 7—12 bron — Bronze
(1—12 = ½)

LATENSKO OBDOBJE NA GORENJSKEM

STANE GABROVEC
Narodni muzej, Ljubljana

Gradivo, ki ga poznamo z Gorenjskega iz latenskega obdobja samo na sebi ni toliko pomembno, da bi zaslužilo posebno obravnavo. Važnejši pa je prostor Gorenjske, ki to nedvomno zasluži, posebej še na mestu, kjer je združenih že več takih lokalnih pregledov. Naš sestavek začenjamo s pregledom in publikacijo celotnega poznanega gradiva,[1] tako iz Narodnega muzeja, ki hrani glavnino, kot iz Naravoslovnega muzeja na Dunaju[2] in nekaterih privatnih zbirk. Pač pa v risarski dokumentaciji ne prinašamo še enkrat gradiva iz bivšega kamniškega okraja, ki sem ga že objavil v Kamniškem zborniku.[3] Najdišča navajam po abecednem redu.

1. *Ajdovski gradec v Bohinju.* Prve najdbe z Ajdovskega gradca se omenjajo že v prvi polovici 19. stoletja. Leta 1849 je raziskoval A. v. Morlot,[4] po prvi svetovni vojni pa W. Schmid (od 10.—24. 8. 1936).[5] Po znanem gradivu je bil Ajdovski gradec naseljen od halštatske dobe pa vse do kasnega rimskega obdobja, kamor sodi predvsem obrambno zidovje. K naselbini na Ajdovskem gradcu sodi tudi halštatska nekropola v Bitnjah (nepublicirana), ki jo je odkril leta 1937 W. Schmid, in morda tudi halštatski grobovi na Kremu.

A. v. Morlot ni spoznal predrimske naselitve na Ajdovskem gradcu. Kljub temu pa se mu moramo zahvaliti za zelo dobra opazovanja in dragocene podatke; tudi prvi načrt (sl. 1) je nastal v zvezi z njegovim raziskovanjem. Morlot omenja med najdenim gradivom mnogo železne žlindre, bobovca, kosti domačih živali, brus in utež iz peščenca. Očitno sodi k gradivu, ki ga je on izkopal, tudi pečna obloga, ilovnata obloga za ognjišče, sekira na uho, fragmenti keramike in »keramični fragmenti z vloženimi biseri«, ki jih je imelo v svoji zbirki Antropološko društvo na Du-

[1] Dopolnjeno predavanje na keltskem kolokviju v Mariboru. Sestavek sloni na istoimenskem poglavju tipkopisne disertacije, Prazgodovina Gorenjske (1961), ki pa je za naše namene močno spremenjeno. Vso splošno problematiko sem prenesel v glavno razpravo, Srednjelatensko obdobje v Sloveniji, AV 17, 1966, 169 ss., pridal pa sem katalog.

[2] Direktor Prazgod. oddelka prof. dr. K. Kromer mi je dal gradivo na razpolago in mi dovolil objavo, za kar se mu tudi na tem mestu prisrčno zahvaljujem.

[3] Kamniško ozemlje v prazgodovini. Kamniški zbornik 10, 1965, 102 ss.

[4] A. v. Morlot, Jahrbuch d. Geol. Reichsanstalt 1, 1850, 199 ss. Prvo poročilo imamo že v Illyrisches Blatt 1821, 62 (z dne 20. 4.).

[5] Cfr. Slovenec 22. 8. 1937.

naju, ki je pa ni izročilo muzeju.[6] Ohranil pa nam je tudi še starejše najdbe, ki sta jih zbrala tedanji župnik v Bohinjski Bistrici Završnik in kaplan Brencè. Te so prišle v sedanji Naravoslovni muzej, ki hrani danes z Ajdovkega gradca tole gradivo:

1. Rimska provincialna fibula. D. 5 cm. Inv. št. 1877. Tab. 4, 1.
2. Peresje in igla bronaste fibule. Ohr. d. 3,6 cm. Inv. št. 1878. Tab. 4, 2.
3. Fragmentirana bronasta verižica, ohranjenih je 9 členov. Inv. št. 1879. Tab. 4, 8.

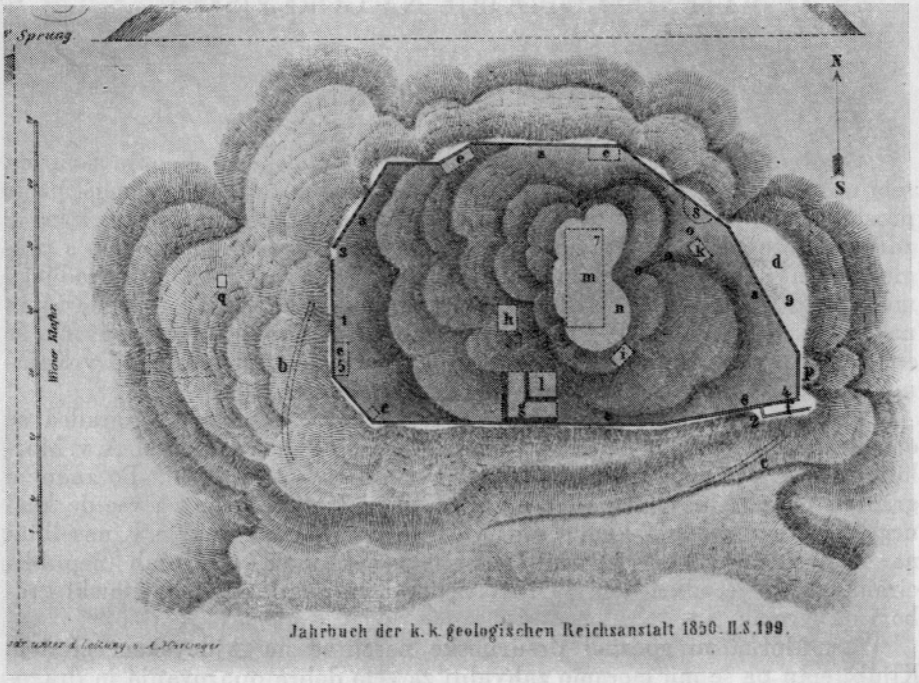

Sl. — Abb. 1. Ajdovski gradec v Bohinju (izkopavanje — Ausgrabung A. v. Morlot)

4. Fragment pravokotne srebrne pločevine s kavljem. Fragment je ornamentiran z iztolčenimi bunčicami in neke vrste tremolirnim rezom. D. 4 cm, samega kavlja 2 cm. Časovna pripadnost predmeta je nejasna. Inv. št. 1880.
5. Jagoda iz steklene paste, modre barve z belim kolobarjem. Pr. 1,1 cm. Inv. št. 1881.
6. Vložek za prstan iz steklene paste, z belim pasom v sredini. Pr. 1 cm. Inv. št. 1882.
7—8. Dva železna noža s trnastim ročajem, pri manjšem nožu ročaj ni ohranjen. Tab. 3, 4, 12. Inv. št. 1883—1884.
9. Fragment železnega okova z obročasto zanko na vrhu. Inventarna št. 1885. Tab. 3, 6.
10. Jezičast železen okov z zanko. D. 9,7 cm. Inv. št. 1886. Tab. 4, 19.
11. Železen obroč pravokotnega preseka, nepravilno polkrožne oblike. Pr. 2,9 cm, š. 0,7 cm. Inv. št. 1887. Tab. 3, 6.

[6] M. Hoernes. MAGW 18. 1888 [87].

12. Železen okov sulice. D. 13 cm. Inv. št. 1888. Tab. 4, 13.

13. Železni žeblji, s pravokotno skovanimi konicami in ploščatimi okroglimi oziroma nepravilno skovanimi glavicami. Inv. št. 1889. Tab. 5, 1. 2.

Leta 1887 je poslal v Naravoslovni muzej na Dunaju J. Pečnik naslednje najdbe, ki naj bi izvirale iz Bohinjske Bistrice (po podatkih inventarne knjige Naravoslovnega muzeja na Dunaju). Pravilno najdišče bo očitno Ajdovski gradec.

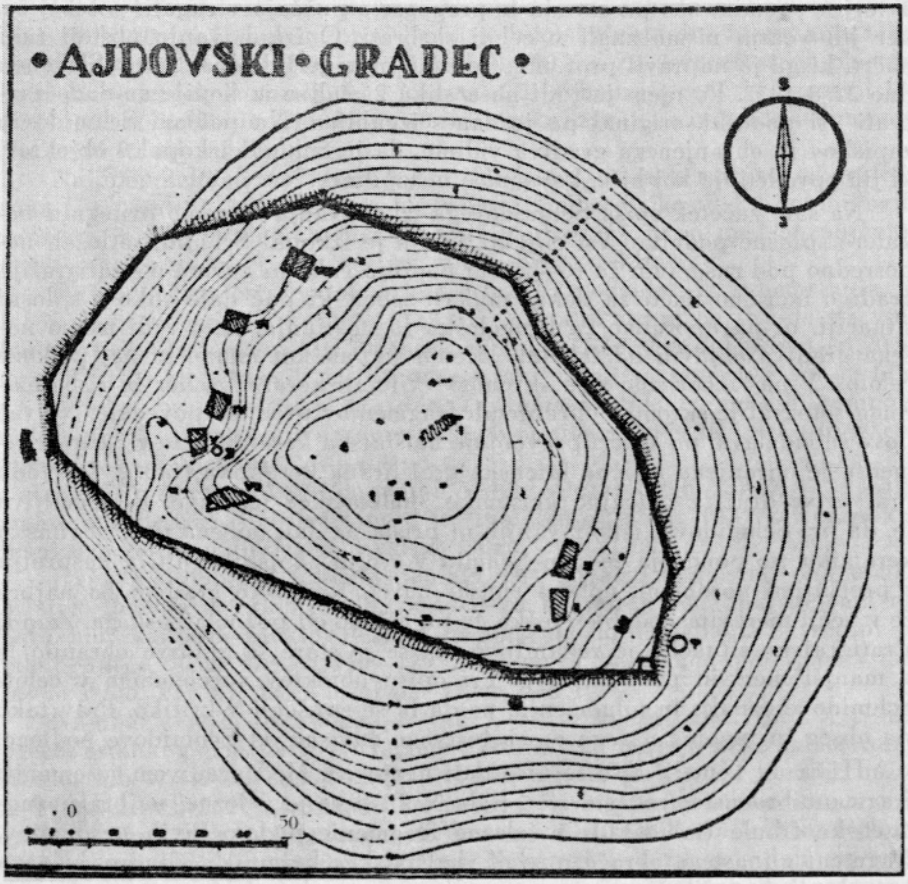

Sl. — Abb. 2. Ajdovski gradec v Bohinju (izkopavanje — Ausgrabung W. Schmid)

1. Železna sekira na uho. Inv. št. 28414. Tab. 5, 4.

2. Železen nož. Rezilo je rahlo zavihano nazaj, rezilni list je dvakrat preluknjan, v eni luknjici še tiči zakovica. Inv. št. 28415. Tab. 5, 3.

3. Fragment certoške fibule. Greben loka je ornamentiran s prečnimi zarezicami, ob straneh z dvema koncentričnima polkrogoma. Inv. št. 28416. Tab. 2, 23.

4. Fragmenti železne žice ovalnega preseka, deloma uvite. Inv. št. 28417. Tab. 5, 5. 7.

5. Bronast zvonček. Inv. št. 28418. Tab. 2, 16.

Končno poznamo še gradivo iz izkopavanja W. Schmida, ki je kopal na Ajdovskem gradcu od 10. 8. do 24. 8. 1936. Naše poročilo o Schmidovem izkopavanju se naslanja na Schmidove originalne zapiske, ki jih hrani Joanneum v Gradcu,[7] in na gradivo, ki ga hrani Narodni muzej v Ljubljani. Ob gradivu, ki ga hrani iz izkopavanja Narodni muzej, so bili ohranjeni še originalni Schmidovi listki, po katerih se je dalo gradivo dobro dodeliti posameznim hišam in je tako danes tudi inventarizirano. Schmidovi zapiski so drobna opazovanja, zapisana ob samem izkopavanju, pomagalo za avtorjev spomin, nas pa seveda le prepogosto puščajo v zagati, posebej še, ker jih včasih nismo znali v celoti razbrati. O izkopavanju obstoji tudi načrt, ki ga je napravil prof. ing. Černjač in ki je bil objavljen v Slovencu dne 22. 8. 1937. Po njem je tudi naša slika 2. Žal se iz kopije ne dado razbrati vsi podatki, original pa je danes izgubljen. Na podlagi Schmidovih zapiskov in ohranjenega gradiva vidimo, da je Schmid izkopal 9 objektov, ki jih opredeljuje kot hiše, kovačnice in topilnice.

Na sam začetek opisa Schmidovega izkopavanja moramo pritegniti nekatere splošne podatke. Vsi objekti, ki jih je izkopal Schmid, so ležali neposredno pod rušo, tudi že 10—15 cm pod njo. Tako ni govora o stratigrafiji, gradivo moramo imeti za dokaj muhast izbor, ki pač daje sliko o splošni situaciji, ni pa uporabno za kronološka razmišljanja. Zato tudi nismo našega gradiva objavili na tabelah ločeno, ampak kot enoto, ki naj prikaže celoto.[8] V naš izbor smo zelo skromno vključili keramiko, ker bi risbe oziroma fotografije skromno ohranjenih fragmentov premalo povedale. Največ pove še izdelava, po kateri prevladuje halštatska keramika, le v enem fragmentu je ohranjena tipična latenska grafitirana keramika (tab. 2, 14), toda tudi ta se druži z običajno keramiko »halštatske« izdelave. Presenetljivo je, da pri Schmidovih izkopavanjih ni prišla na dan nobena tipična rimska keramika (to poudarja že sam Schmid v svojih zapiskih), niti v nasprotju s prejšnjimi najdbami, nobeni rimski novci. Kovinsko gradivo bo najbrž že v večji meri rimskodobno, težko ga pa ločimo od poznolatenskega. Zaradi stratigrafske situacije je razumljivo, da se je starejše gradivo ohranilo le v manjši meri in po naključju. Pri opisu objektov sprejemamo v celoti Schmidove oznake in tolmačenja, ne da bi se spuščali v kritiko. Prav tako sta obseg in vsebina našega opisa bistveno odvisna od Schmidove podloge.

Hiša I. Temelji hiše se niso dali ugotoviti. Med gradivom je omeniti fragment bronaste trakaste žice (tab. 3, 2), peresje železne, najbrž poznolatenske fibule (tab. 4, 9), 3 železne fragmente nedoločljivih predmetov, fragment glinastega obroča, precej »halštatske« keramike, žlindre, hišnega lepa, kosti domačih živali.

Hiša II. Veliki prostor, skalnato dno je deloma zglajeno, vendar štrle iz njega tudi naravne skale. Schmid omenja (v tej ali ob tej hiši?) tri 25—40 cm globoke jame premera ca. 70 cm, ki jih običajno tolmači kot

[7] Zapiske mi je dal ljubeznivo na razpolago dr. W. Modrijan, za kar se mu tudi na tem mestu lepo zahvaljujem.

[8] Z navedbo v tekstu kataloga lahko vendarle vsak dobi tudi porazdelitev gradiva po hišah. Ponovno pa je potrebno poudariti, da je istočasna prisotnost halštatskega in poznolatenskega gradiva v isti hiši zaradi stratigrafske situacije brez kronološkega pomena.

topilnice. Najdbe so skromne: fragment železnega predmeta (tab. 4, 11), železna žlindra in mnogo govejih kosti.

Hiša III. Zahodna podolgovata polovica tal je bila umetno zglajena, vzhodna predstavlja naravno dno, ki je bilo na tem predelu ravno. Tudi v zvezi s to hišo omenja Schmid 5 v skalo vsekanih jam, 22—34 cm globokih, velikosti od 45 × 60 do 100 × 45 oziroma 70 × 90 cm, ne da bi posebej označil njihov pomen. Od najdb imamo le en železen fragment, žlindro in živalske kosti.

Hiša IV. Orientirana na jug. Na spodnjem, zahodnem delu je ležala hiša 10 do 20 cm pod rušo, proti hribu je bilo skalnato dno izravnano, tako da je bilo na vzhodu vgloblјeno v hrib do 50 cm. Za severno steno omenja Schmid podzidek iz lomljenega kamna. Ob vzhodni strani je ugotovil ležišče, 1,30 m široko in 3 m dolgo, 40 cm visoko, zgrajeno iz velikih kamnov. Na južni strani je bilo ognjišče.

Najdbe: Železen nož (tab. 4, 14), fragment ustja keramike iz grafitirane gline (tab. 2, 14), običajna keramika, žlindra in kosti. Po Schmidovih zapiskih je bilo najdeno v hiši IV tudi gradivo, ki ga ni med ohranjenim gradivom: certoška fibula, železno dleto, bronast ključ.

Hiša V. Zgrajena podobno kot hiša IV. Podzidek iz suhega zidu je bil na jugu ohranjen do višine 40 cm, na vzhodni strani pa so bila tla vsekana v hrib. Tudi v tej hiši omenja Schmid ležišče, 2 m dolgo in 1—1,20 m široko, ki so ga postavili na vzhodni strani hiše. Na severni steni je bilo 1,6 m dolgo in 1 m široko ognjišče. Zgrajeno je bilo iz velikih kamnov, naloženih 32 cm visoko. Naravno skalo ob ognjišču, 70 × 75 veliko in 60 cm visoko, tolmači Schmid kot sedež.

Najdbe: železen okov kopja (tab. 3, 10), železno dleto (tab. 3, 9), 2 fragmenta železne trakaste pločevine, 2 železna žeblja (tab. 4, 16—17). Keramika, hišni lep, železna žlindra in živalske kosti.

Hiša VI. Objekt tolmači Schmid kot kovačnico. Leseno ohišje naj bi stalo deloma v vgloblјenem, posebej za to prirejenem dnu, deloma na naravnih skalnatih blokih, deloma pa na suhozidni podlagi. V sredini je bilo ognjišče, 50 cm široko, 110—115 cm dolgo in 20—25 cm vgloblјeno v naravno skalo. Ves objekt je ležal 10—15 cm pod rušo.

Najdbe: železen okov kopja (tab. 3, 3), 2 železni dleti (tab. 3, 7—8), precej ostankov železne žice, fragment bronastega peresja neke samostrelne fibule (tab. 4, 4), železno peresje podobne fibule (tab. 4, 5), kamnit nožič iz kvarcita (tab. 2, 17), fragment keramike iz sive gline, ornamentiran z vrezanimi črtami (tab. 2, 18), fragmenti keramike atipičnih oblik iz sive gline, deloma tudi rdečih z glajeno površino. Nekateri sodijo k posodam na nogi estenskega tipa. Nekaj keramike je tudi srednjeveške oziroma recentne. 2 fragmenta glinastega obroča. Hišni lep, železna žlindra, živalske kosti.

Hiša VII. Tla hiše so bila na hriboviti strani do 20 cm vkopana v breg. Nekatere naravne skale naj bi pustili za podlogo lesene konstrukcije. Na severni steni je bilo 3,7 m dolgo in 1,7 m široko ležišče.

Najdbe: železen žebelj (tab. 3, 11), železna žica in okovi. Fragmenti keramike, tako finejše rdeče kot grobe sive, nekaj tudi novejše. Glinasti obroči v fragmentih. Hišni lep, žlindra, živalske kosti.

Hiša VIII. Kovačnica. Dno hiše je bilo le slabo zglajeno in zravnano. Leseno ogrodje je stalo na podzidku iz suhega kamenja. V tej sredini je

stalo trikotno ognjišče (1,3 × 1 m), ob njem naj bi prirejena naravna skala bila za sedež.

Najdbe: 2 železna žeblja, fragment bronaste žice, trakasto izkovan in zakrivljen (fragment ročaja neke situle? — tab. 4, 15), fragment pravokotno skovane železne trakaste žice, fragment dleta ali šila, fragment železne trakaste pločevine, fragment železne ataše (tab. 4, 7), fragmenti keramike (med njimi tab. 2, 13. 19—20). Hišni lep, žlindra, živalske kosti.

Hiša IX. (poleg kovačnice VI). Brez ugotovljenega tlorisa. Najdbe: fragment peresja in igle bronaste fibule (tab. 4, 3), ob fragmentih tudi deformirana glavica (glavica certoške fibule?), železni ročaj neke manjše posodice z uvihanimi konci (tab. 4, 6). Železna ataša (?) iz žice okroglega, deloma pravokotnega preseka, na eni strani razširjena v cevasto zanko, na drugi trikotniško s podaljškom (tab. 3, 1). Fragment železne nožnice latenskega meča (tab. 3, 5), fragmenti železne žice, dva fragmenta glinastega obroča (tab. 2, 22), fragmenti keramike grobe izdelave.

Poleg opisanih objektov omenja Schmid še »klavnico« ob jugovzhodnem rimskem stolpu, pač na podlagi številnih živalskih kosti, najdenih na omenjenem področju. Nekatere najdbe niso iz opisanih objektov.

2. *Bled.* Pri gradnji sedanjega mestnega kopališča je bila najdena fibula zgodnjelatenske sheme (tab. 8, 10).[9] Po ustnem izročilu naj bi bila najdena v žganem grobu.

Na Pecovci je bil najden fragmentiran železen latenski meč (tab. 8, 9).[10] Naključna najdba.

Koliko smemo videti poznolatensko gradivo tudi med gradivom, ki je bilo najdeno v sipu gomile »na Seliščih«,[11] ni popolnoma jasno. Ena izmed obeh fibul, ki ju prinaša A. Müllner,[12] bi utegnila soditi v ta čas. Presoja je težka, ker fibula ni ohranjena in moramo presojati le po Müllnerjevi skici. Glavnina gradiva je bila očitno halštatska. Müllner pa omenja tudi rimsko gradivo; za rimsko ima tudi že omenjeno fibulo poznolatenske sheme.

3. *Jereka v Bohinju.* Na hribu južno od vasi, znane pod imenom Dunaj (glej prilogo), je raziskoval Windischgrätz leta 1888 in 1889,[13] drugič Schmid leta 1937 in končno leta 1957 in 1959 Narodni muzej v Ljubljani in Mestni muzej v Kranju.[14] Leta 1957 sta bila odkrita dva halštatska grobova, ki sodita k naselbini na Dunaju.

Na tem mestu podrobneje objavljamo le najdbe s samega Dunaja, vendar brez numizmatike in zgodnjesrednjeveškega gradiva. Poznolatensko in rimsko gradivo le težko razločujemo.

Za Windischgrätza so kopali leta 1888 in 1889 predvsem na južnem delu zgornjega platoja. Najdbe je Windischgrätz podaril muzejem v Ljubljani, na Dunaju in Gradcu. Na tem mestu objavljamo ljubljanske in dunajske;

[9] S. Gabrovec, Prazgod. Bled (1960) 7. Tab. 2, 1; 32, 3.

[10] Našel ga je v svojih šolskih letih akademik prof. J. Plemelj (po osebnem podatku). A. Müllner, Argo 3, 1894, 119 s. S. Gabrovec, o. c., 13 s.

[11] A. Müllner, Argo 3, 1894, 117 ss. S. Gabrovec, Prazgod. Bled (1960) 12 s.

[12] O. c., tab. 10, 21.

[13] A. Müllner, Argo 4, 1895, 66 s.

[14] Leta 1957 je Narodni muzej izvedel topografijo bohinjskega kota in ob tej priliki odkopal 2 halštatska grobova, ki sodita k naselju na Dunaju. Neobjavljeno. Za izkopavanje 1959 glej Varstvo spomenikov 7, 1958—1959, 323 ss.

Joanneum v Gradcu hrani le še tri votivne pluge in črtala, gradivo torej, ki je dobro poznano že v muzejih v Ljubljani in Dunaju.

Iz Windischgrätzovega izkopavanja omenimo predvsem miniaturne železne pluge (tab. 1, 1—7; primerki tab. 1, 1—4 so iz Narodnega muzeja, tab. 1, 5—7 iz Naravoslovnega; primerek tab. 1, 8 je iz izkopavanja 1939), železna črtala (tab. 1, 9—12. 14—16), železne žeblje (tab. 1, 17—21. 29—30), železne nože (tab. 1, 22—24; 2, 1—2. 4—9), železen prstan (tab. 2, 10); predmete tab. 1, 25—28 je inventariziral M. Hoernes kot železne strelice, opredelitev pa ni najbolj zanesljiva in prepričljiva. Morda imamo tudi v teh kosih opravka s kakim orodjem ali pa miniaturnimi predmeti votivnega pomena kot v primeru lemežev in črtal.

12. avgusta 1937 je izkopal Schmid pod najvišjim platojem Dunaja 5,70 m dolgo in 3,90—4,10 m široko hišo. V njej je bilo 1 m dolgo in 60 cm široko ognjišče, zgrajeno iz lomljenega kamna in ohranjeno do višine 30 cm. Tla okoli ognjišča so bila rdeče žgana. Poleg ognjišča omenja Schmid tudi ležišče, prav tako iz lomljenega kamenja, višine 30 cm. Severozahodni ogel hiše je bil že podrt, zahodna stran je bila deloma naslonjena na živo skalo. Vzhodna stena pa je bila še 40 cm visoka in naj bi imela 70 cm širok vhod. Ob njem je bil sedež (17 × 48 × 33 cm).

Od najdb se je ohranila certoška fibula (inv. št. P. 10323, tab. 2, 11), bronast prstan (inv. št. P. 10324, tab. 2, 12), fragmenti glinastih obročev, fragmenti atipične keramike, železna glavica žeblja oziroma zakovice, konček dvojne bronaste pločevine. Schmid omenja poleg tega še belorumeno stekleno latensko zapestnico in poznolatensko keramiko, kar pa se ni ohranilo.

Na najvišjem platoju Dunaja, ki ga je pri izkopavanju 1939 zajela sonda 1 (glej prilogo), naj bi Schmid odkril tudi topilnice. Omenja 5 topilnic, to je 5 jam, od 12—35 cm globokih, velikosti 35 × 60 do 100 × 70 cm. Sonda teh topilnic ni mogla več identificirati. Vsekakor izhaja tudi iz Schmidovega opisa, da so bile topilnice bolj ali manj naravne jame in da je Schmidova interpretacija teh jam dokaj subjektivna in brez prave dokumentacije.

Manj uspešno je bilo izkopavanje leta 1939. Na tem mestu ni potrebno še enkrat opisovati izvršenega dela, ampak nas zanimajo le rezultati. Sonde so pokazale, da sega na vsem področju Dunaja raščena skala skoraj do površine, le redki so predeli, ki jih prekriva tanjša ali globlja plast ilovice. Obrambnega nasipa ni bilo. Poleg hiše, ki jo je odkril Schmid in ki je bila, sodeč po najdenem gradivu, naseljena od halštatskega pa do poznolatenskega obdobja, nismo sicer, kljub številnim sondam, ugotovili nobenega drugega stanovanjskega objekta, pač pa vsepovsod mnogo žlindre, posebno številno v sondi »Na kovačnici«. V tej sondi smo odkrili tudi železen nož (tab. 2, 8), v sondi 1 pa miniaturen lemež (tab. 1, 8). Druge najdbe so bile izredno skromne: nekaj dosti atipične keramike, po vsem videzu halštatske fakture in nekaj živalskih kosti.

4. *Kranj.* Med 22.—24. avgustom 1939 so pri kopanju nove cestne trase pred vilo Prah, približno na križišču Blejske, Jezerske in Gosposvetske ceste, naleteli na več grobov, katerih gradivo je za Narodni muzej ohranil preparator Herfort. V muzejskem arhivu se je ohranila tudi njegova skica, iz katere je razvidno, da gre za 8 enot, ki bi jih lahko imeli za grobove.

Temu tolmačenju se gradivo ne upira, čeprav nam istočasna poročila dajo slutiti, da izkopavanja niso potekala najbolj strokovno.[15] Grobovi sodijo očitno k skupini grobov, ki so bili spomladi istega leta odkriti na vrtu Prahove vile[16] in smo jih zato tudi združili v enoten kompleks in ga imenovali Kranj-vila Prah, grobovi 1—11. Med pretežno žganimi starohalštatskimi grobovi sta bila najdena tudi dva latenska (grob 10—11).

V grobu 10 (točka 8 po Herfortovem načrtu) imamo 3 železne sulice (tab. 6, 14—16), železno verigo za spenjanje meča (tab. 6, 13), v grobu 11 (pri točki 4 po Herfortovem načrtu) pa le glinasto posodo (tab. 6, 12). Nimamo seveda nobenega dokaza, da je bilo v obeh primerih resnično ohranjeno celotno gradivo. Vsekakor gre za naknadne latenske pokope na nekdanjem starohalštatskem pokopališču. Situacija spominja na gomile, kjer prav tako dobimo na robu pogosto tudi latenske grobove.

Druga latenska nekropola je bila na Lajhu, prostoru, ki je postal slaven zaradi poznejše skeletne nekropole iz preseljevanja narodov. Od tu se nam je ohranilo tudi nekaj halštatskega, latenskega in zgodnjerimskega gradiva, ki očitno sodi k nekropoli iz teh obdobij, ki jo je uničila langobardska nekropola. Sodeč po ohranjenem gradivu, se je nekropola začela v najmlajšem halštatskem obdobju (Ha D 3)[17] in se nadaljevala v latenskem in rimskem (npr. fibula tab. 6, 11). Halštatskega gradiva na tem mestu ne objavljam[18] (razen primerka certoške fibule tab. 6, 10), pač pa latensko v dosegljivem izboru.

Ohranili sta se nam dve bronasti poznolatenski fibuli (tab. 6, 6—7) in dve močno fragmentirani železni (tab. 6, 8—9). Poleg tega poznamo s tega mesta še dve železni sekiri z enostranskimi uhlji (tab. 6, 4—5).

To še ni vse latensko gradivo, ki ga poznamo iz Kranja. Verjetno sodi v ta čas železna sulica, najdena na Savi (tab. 6, 3).[19] Prav tako moramo računati z latenskim naselbinskim gradivom tudi na prostoru staroslovenske nekropole okoli farne cerkve. Na to nas navaja dokaj slučajni izbor gradiva iz izkopavanj na tem prostoru v letu 1933, ki ga podajamo na tabeli 7. Ker izkopavanje ob farni cerkvi še ni objavljeno, smo želeli na naši tabeli prikazati izbor iz celotnega prazgodovinskega gradiva, ki je bilo tu odkrito. Prikazano gradivo seveda ni v celoti latensko. Nasprotno.

[15] Gorenjec (Kranj) št. 34 z dne 26. 8. 1936, str. 3 piše: Nova ilirska grobišča odkrita. Poleg Prešernove tovarne na Fidru so pred kratkim pričeli razkopavati hribček za teráso nove ceste (...). V torek popoldne so pri kopanju zemlje naleteli na nove grobove. Kamnosek Jeglič Rudolf je obvestil prof. Žontarja. Ker so ljubljanski arheologi in kustosi muzeja sedaj vsi na študijskih potovanjih, je Žontar prosil glavarja dr. Lipovška, naj posreduje pri terenski sekciji, da se delo ustavi. Glavar je sam prišel na lice mesta in vodil nadaljnja odkopavanja. Njegova zasluga je, da so odkopali eno žaro popolnoma nedotaknjeno v premeru 50 cm. V žari se je nahajal pepel, nekaj okraskov in fibul. Žaro so že odnesli v muzej v Ljubljano. Grob se je nahajal med drugimi grobovi in je bil pokrit s ploščo ter nasut z obokom prsti. Pač pa je bila žara zaradi premikanja plasti nekoliko premaknjena. Našli so še nekaj ostankov grobov, toda nobeden ni bil cel. Tudi včeraj so našli nekaj črepinj. Več odkritij se pričakuje pri kopanju terena v smeri proti Prahovi vili.

[16] S. Gabrovec, 900 let Kranja (1960) 11 ss. Tab. 1—3.

[17] Iz tega okvira izpada le slabo ohranjena vozlasta ločna fibula, ki jo z Lajha hrani Naravoslovni muzej na Dunaju (inv. št. 37609).

[18] W. Schmid, Kranj v davnini v J. Žontar, Zgodovina mesta Kranja (1939) 4.

[19] R. Ložar, GMDS 11, 1930, 22 s. Fig. 11.

Keramika, kot tab. 7, 17, morda tudi 7, 3—4. 14, pa vsekakor kaže, da gre tudi za latensko gradivo. Tudi ohranjene fibule obsegajo čas od mladohalštatskega obdobja (tab. 7, 28. 33), preko latenskega (tab. 7, 27) do rimskega (tab. 7, 34). Ker gre v naselbini okoli današnje farne cerkve nedvomno za dolgotrajno naselbino in ker je njena ohranjenost zelo skromna, smemo komaj računati, da bomo lahko z gradivom te naselbine reševali probleme latenskega obdobja. Važna pa je vsekakor ugotovitev, da moramo računati tudi z latensko naselitvijo na prostoru okoli današnje farne cerkve.

5. *Ljubljana.* Latenski ostanki v Ljubljani so dokaj skromni in ne pripadajo zaključenemu objektu. Povedo nam le, da je morala biti današnja Ljubljana naseljena tudi v latenskem obdobju in da Rimljani niso našli praznega prostora. Kraj, obseg in način naselitve pa nam ostajajo neznani. Večina gradiva je iz struge Ljubljanice, od koder so tudi naši kosi: železni noži (tab. 8, 2—6, inv. št. P 4832—4836)[20] in železna sulica (Mlekuževa zbirka, inv. št. P 10830, tab. 8, 7). Omenimo naj že na tem mestu, da opredelitev teh kosov za latenske ni v vseh primerih zanesljiva, marsikateri kos bi bil lahko že tudi rimski, ne da bi bila ločitev zaradi osamljenosti najdb mogoča. Železen meč (tab. 8, 1) je bil najden v strugi Ljubljanice na Barju (na Volarju).[21] Tudi v tem primeru pripadnost latenskemu obdobju ni izven dvoma, domnevamo jo lahko le na podlagi tipološke analize.

Železna veriga za spenjanje meča je bila najdena tudi sredi žarnogrobiščne nekropole na dvorišču SAZU,[22] kar kaže na to, da prostor tudi pozneje ni popolnoma izgubil svoje funkcije. Tudi pri nadaljevanju izkopavnaj na dvorišču SAZU je prišlo na dan novo latensko gradivo. Cfr. I. Puš, Varstvo spomenikov 10, 1965 (1966) 193.

6. *Lukovica.* Orožniška postaja v Lukovici je poslala leta 1922 v Narodni muzej nekaj železnih latenskih mečev z deloma ohranjenimi nožnicami, ki očitno izvirajo iz grobov, najdenih na območju nekdanje orožniške postaje v Lukovici.[23]

7. *Mengeš.* Müllner poroča o najdbi železnega udarnega noža in železne latenske sulice, ki je danes izgubljena.[24]

V Staretovi drevesnici je izkopal 3. 7. 1939 tri žgane grobove R. Ložar (grobovi 3—5).[25] Grobovi sodijo deloma v poznolatenski čas, deloma pa že v rimski (tako grob 5). V Kamniškem zborniku smo že obravnavali celotno problematiko tega prostora, tako da na tem mestu zadostuje ugotovitev, da lahko velja naselitev Mengša v poznolatenskem obdobju za zanesljivo.

8. *Šmartno v Tuhinjski dolini.* Podatki, po katerih naj bi izhajalo latensko gradivo tudi iz Šmartnega, so dokaj nezanesljivi. Zato na tem mestu le opozorim na objavo v Kamniškem zborniku, kjer je podana tudi problematika (o. c., 103).

[20] Halštatsko gradivo (in en latenski kos) iz struge Ljubljanice, ki je bilo inventarizirano skupaj z našim latenskim gradivom, je objavil F. Starè, Zgod. časopis 6—7, 1952—1953, 71 ss.

[21] A. Müllner, Argo 7, 1899, 151. F. Starè, o. c., 72 ris. 1.

[22] F. Starè, Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani (1954) 38. 90, tab. 22, 7; 84, 9.

[23] S. Gabrovec, Kamniško ozemlje v prazgodovini. Kamniški zbornik 10, 1965, tab. 13, 1—4.

[24] Argo 6, 1898, 56.

[25] S. Gabrovec, Kamniško ozemlje v prazgodovini. O. c., 103, tab. 4 in 5, 1—7.

Končno naj omenim še 6 najdišč keltskih novcev na Gorenjskem: Domžale, Kropa, Ljubljana, Moravče, Radovljica, Šentvid nad Ljubljano,[26] ki so skoraj dosledno z mest, ki ne pozna latenskega gradiva. Dokaz več, da je naše poznanje tega obdobja na Gorenjskim močno fragmentarno in da nam vsaka nova najdba lahko ne samo dopolni našo sliko, ampak tudi pomembno spremeni.

Predloženo gradivo nam komaj omogoča poglobljeno analizo, s katero bi lahko reševali vprašanja materialne kulture tega časa. Ugotovljeno stanje pa lahko strnemo v nekaj začasnih dognanj.

Latenska naselja na Gorenjskem rastejo v vseh primerih organsko iz halštatskih osnov. Gre za izrazito kontinuiteto iz halštatskega obdobja. Latenske hiše stoje na istem prostoru in so očitno tudi podobno grajene kot v halštatskem obdobju. Naselitveni prostor je halštatski: višinska naselja tipa halštatskih gradišč. Utrjeni okopi niso ohranjeni oziroma jih sploh ni bilo, kar pa velja seveda v našem primeru tudi za halštatsko obdobje. Tip hiše je halštatski. Očitno gre za »Blockhaus«, torej za kočo zgrajeno iz vodoravnih lesenih brun, zamazanih z ilovico; lesena konstrukcija je stala na kamnitem podstavku, izdelanem iz lomljenega, neobdelanega kamenja, zloženega v suhi tehniki oziroma direktno na živi skali, ki je bila za to posebej obdelana. Hiše so pravokotne, razen ene na Ajdovskem gradcu, ki je trapezna, in merijo po dolžini od 5—7 m in po širini od 4,5—5 m. Tla hiš so bila več ali manj ravna in izravnana. Ker so stale hiše pogosto v bregu, je bila skala hriba izsekana in uglajena. Prav tako so neravnemu terenu prilagojeni stenski podstavki hiše (Sockel). Na sprednjem nižjem robu ima hiša podstavek iz lomljenega kamenja, ki je bil v nekaterih primerih po Schmidovih podatkih ohranjen tudi do 40 cm visoko, na višji zadnji stranici, ki je segala v breg, pa je temelj pogosto usekan v skalnat teren in je nižji od tal stavbe. Schmid pogosto omenja, da so za podstavek pustili tudi naravno skalo v terenu. Hiše si moramo predstavljati lesene, podobno kot na Vačah, kjer je Schmid tudi podrobnejše razložil svoje predstave o halštatskih naselbinskih objektih.[27] Vzdolž sten Schmid pogosto omenja ostanke hišnega lepa, ki je dokaj pogost tudi v ohranjenem gradivu. Pač pa ni bilo ohranjenih nobenih ostankov lesene konstrukcije, kar si lahko razložimo s plitvo kulturno plastjo. Vsekakor bohinjska izkopavanja ne dajo nobenih novih podatkov za stavbne konstrukcije. Deloma gre to vsekakor tudi na račun pomanjkljivo ohranjene dokumentacije, še bolj pa na račun skromne kulturne plasti. Po Schmidovih zapiskih sodeč, so imele hiše en sam prostor. V njem je bilo ognjišče, ki je bilo običajno dvignjeno od tal in zloženo iz lomljenega kamenja. Le v enem primeru je bilo vglobljeno. Oblike je bilo pravokotne, dolgo do 2,30 m, običajno pa 1—1,5 m. V hišah omenja Schmid tudi ležišča, ki naj bi bila dvignjena do 40 cm od tal in dolga do 3 m in široka do 1,5 m. Za ležišča so pustili enostavno naravno skalo, ki so jo v ta namen ugladili in izravnali, lahko pa so bila izdelana iz lomljenega kamenja. V strmem terenu so naravno skalo tudi priredili za sedež.

[26] W. Schmid, Die Keltenmünzen des Rudolfinums. Landesmuseum in Laibach Bericht für das Jahr 1906 (1907) 38 s. K. Pink, WPZ 24, 1937, 50. 61.

[27] W. Schmid, GMDS 20, 1939, 96 ss.

Za Ajdovski gradec omenja Schmid, da so stale hiše na prisojni zahodni strani, v nasprotju s kovačnicami in topilnicami, ki so stale tudi drugod. Po Schmidovih zapiskih imajo hiše poleg ognjišča tudi že opisana ležišča, hiše kovačev teh nimajo, topilnice pa imajo po več topilnih jam. Po Schmidovem opisu so ovalne oblike, ki imajo v premeru 70 do 100 cm in so ca. 30 cm globoko vsekana v skalnata tla. V jamah je Schmid našel žganino, kose železa, posamezne črepinje, žeblje in seveda mnogo žlindre.

Iz Schmidovih zapiskov in ohranjenega gradiva vsekakor lahko dobimo le približno predstavo o tem, kar je Schmid v Bohinju odkopal. Predstava ustreza približno sliki, ki jo dobimo ob vseh drugih Schmidovih poročilih o naselbinskih objektih. Ohranjenost gotovo ni bila dobra, saj so hiše stale komaj 10 do 30 cm pod rušo. Problemov stavbarstva, strukture topilnic in kovačnic ob Schmidovih izkopavanjih prav tako ne moremo načenjati, za to so bila izkopavanja tudi premalo sistematična. Zaradi pomanjkanja dokumentacije tudi ne moremo načenjati kritike Schmidovih ugotovitev, ki jih lahko presojamo le po večji ali manjši notranji verjetnosti. Schmidova delitev stavbnih objektov na Ajdovskem gradcu v hiše, kovačnice in topilnice je v podrobnostih gotovo nejasna in nezadostno dokumentirana, vendar o tem, da se je na vseh bohinjskih najdiščih na široko pridobivalo in predelovalo železo od halštatskega časa dalje, ne more biti nobenega dvoma. Zelo velika količina železnega bobovca in železne žlindre, ki jo je Schmid pri svojih izkopavanjih odkril, nam to zanesljivo dokazuje. Koliko pa Schmidova delitev odkopanih objektov v hiše, kovačnice in topilnice lahko suponira že izoblikovanje posameznih obrti in stanovske delitve dela, je seveda dvomno. Poleg tega pa je prav v času, ki ga obsegajo bohinjske naselbine, v sociološki diferenciaciji misliti tudi na razvoj in spremembe, ki nam jih dosedanja izkopavanja še ne morejo predočiti.

Po Schmidovih zapiskih in ohranjenem gradivu vidimo, da je ležalo v isti hiši tako halštatsko kot latensko gradivo. Nekateri kosi iz Ajdovskega gradca so tipološko starejši (npr. tab. 2, 17. 18. 15), žal pa premalo izraziti, da bi mogli izvajati zanesljive zaključke o predhalštatski naseljenosti Ajdovskega gradca. Pomešanost raznočasnega gradiva je razumljiva ob dejstvu, da so ležale izkopane hiše komaj 10—20 cm pod rušo. Podrobnejših kronoloških študij in opazovanj na Schmidova izkopavanja torej ne moremo navezati. Važna je ugotovitev, da žive naselbine, očitno brez kake nasilne prekinitve, iz halštatskega časa v poznolatenski, in kakor nam govore še pred Schmidovimi izkopavanji znane najdbe,[28] pač še tudi v rimski. O podrobnostih v življenju teh treh kulturnih obdobij in o kulturnih premikih pa nam Schmidova izkopavanja v tej obliki ne morejo ničesar povedati. Grobovi, ki sodijo k naselbinam, imajo običajno tudi starejše gradivo, kot ga lahko izkaže naselbina. To nas ne sme presenetiti in gre na rovaš le deloma izkopanih naselbinskih kompleksov, ki nam poleg tega zaradi plitvo ohranjenih kulturnih plasti in kontinuitete naseljenosti tudi niso mogle ohraniti sledov najstarejše naseljenosti. Vsekakor iz Schmidovih podatkov, da se dobi v isti stavbi tako mladohalštatsko kot poznolatensko gradivo, ne smemo že sklepati, da je bilo obojno gradivo tudi istočasno

[28] V. v. Morlot, Jahrbuch d. Geol. Reichsanstalt 1, 1850, 199 ss. M. Hoernes, MAGW 18, 1888 [87] za Ajdovski gradec. A. Müllner, Argo 4, 1895, 66 za Dunaj pri Jereki.

v uporabi. Tudi stavbnozgodovinsko nam omenjeni podatki ne dokazujejo istega tipa hiše skozi ves čas poselitve, čeprav je verjetno, da se tip hiše dejansko ni bistveno spreminjal. Na Ajdovskem gradcu je bilo odkopanih največ objektov, pa vendar niti za enega ne moremo reči, da bi sodil le v eno določeno obdobje. V skromnih ostankih stavb ne moremo videti nobenega razvoja in sprememb. Tako za Ajdovski gradec kot za Dunaj pri Jereki smemo reči le, da je začetek naseljenosti izpričan od mladohalštatske dobe dalje in da traja preko latenske v rimsko. Za kakršnokoli spremembo prebivalstva na naših najdiščih nimamo nobenega dokaza; pretežno halštaska keramika prevladuje skozi vso dobo trajanja hiš, ki jih je izkopal W. Schmid. Razen nekaj tipične grafitirane poznolatenske keramike, latenske, delane na kolovrat, skoraj ne poznamo.

Prav tako je pričevanje grobov skromno. Poznamo le dva zaključena grobova iz Kranja in tri iz Mengša, pa tudi pri teh so opazovanja in podatki več kot skromni. En podatek se zdi zanesljiv: v vseh primerih gre za žgane grobove. Značilno je, da najbolje poznani latenski naselbini, Ajdovski gradec in Dunaj pri Jereki, nista dali doslej nikakih latenskih grobov. Prav tako je presenetljivo, da uničena nekropola pod langobardsko nekropolo v Kranju izkazuje le mladohalštatsko in poznolatensko oziroma že rimsko gradivo, ne pa srednjelatenskega. Nasprotno pa imamo na področju vile Prah le srednjelatenska grobova.[29] Prvo opažanje, da nam manjkajo latenski grobovi, čeprav vemo, da je bilo pripadajoče naselje obljudeno tudi v latenski dobi, je dokaj splošno. Prav tako je dokaj pogosto, da so latenske nekropole pravega keltskega tipa (mokronoški horizont)[30] omejene le na srednjelatensko obdobje v nasprotju z grobovi japodskega in idrijskega horizonta. Nasprotno pa kaže naselbinsko gradivo na naših latenskih gradiščih pretežno poznolatenski značaj brez srednjelatenskih značilnosti. Zaradi pomanjkanja solidnih raziskav pa smemo komaj več kot le opozoriti na ta opažanja.[31]

Zaključenih celot v gorenjskem gradivu, ki je že samo po sebi skromno, skoraj ne poznamo. Od grobnih najdb pripada grob 10 iz Kranja-vila Prah (tab. 6, 13—16) pač enemu grobu, posoda iz groba 11 (tab. 6, 12) je osamljena. Prav tako so znani trije zaključeni grobovi iz Mengša, od katerih pa je vsaj eden že rimskodoben. Naselbinske najdbe z Ajdovskega gradca in Dunaja pri Jereki zaradi že navedenih vzrokov ne moremo imeti za zaključene, kljub temu da so bile izkopane ločeno po posameznih objektih.

Med gradivom imamo več mečev — Bled (tab. 8, 9), Lukovica (Kamniški zbornik, (tab. 13, 1—4), fragment nožnice z Ajdovskega gradca (tab. 3, 5). Vsi so ohranjeni fragmentarno (konice manjkajo) in jih tipološko podrobneje ne moremo opredeliti. Lahko bi bili tako srednje kot poznolatenski. Pri enem kosu iz Lukovice (Kamniški zbornik 10, 1965, tab. 13, 1) je stopničasto

[29] Posoda tab. 6, 10, ki smo jo šteli kot grob 11 (Kranj — vila Prah) bi bila lahko seveda tudi poznolatenska. Kljub temu je značaj obeh nekropol — vila Prah in Na Lajhu, vidno različen, kolikor smemo seveda presojati po slabo ohranjenem gradivu.

[30] Cfr. našo razpravo Srednjelatensko obdobje v Sloveniji v tej številki Arh. vestnika.

[31] S. Pahič, Keltske najdbe v Podravju, v tej številki Arh. vestnika, misli, da so keltski priseljenci posedli ravnino od Dravi, na višinskih postojankah pa je še naprej prebivalo staro prebivalstvo.

oblikovanje vratu meča gotovo mlajša komponenta, kot kaže podobno oblikovani vrat iz Vorderberga in Stutterna.[32] Omenjena meča sta bila najdena skupaj z bojnim nožem z obročastim zaključkom na ročaju, kar je pri tej vrsti noža mlajši element.

V enem primeru (tab. 6, 13) je bila najdena tudi železna veriga za pripenjanje meča. Izdelana je bila iz skovanih spletenih členov. Običajno sestoji iz dveh delov, od katerih se eden končuje v zanko (kot naš primerek), drugi pa v kaveljčku. Nasproti neutemeljenim trditvam, ki so v tej verigi videle germansko značilnost,[33] je J. Filip dokazal, da je železna veriga tega tipa tipično keltska in da sovpada s prostorom keltske naselitve.[34] Filipov seznam najdišč lahko še znatno dopolnimo ne samo s kranjskim primerkom, ampak tudi z Mokronogom, Forminom in nekaterimi podonavskimi najdišči.[35] Kronološko je tip verige značilen za srednji laten, le deloma ga poznamo še tudi v kasnem (horizont keltskih oppida po Filipu).[36]

V popolnoma drugo področje nas vodi enorezni ukrivljeni meč (tab. 8, 1), ki je bil najden v strugi Ljubljanice na Barju. V nasprotju z dolgim keltskim mečem je to orožje zahodnih balkanskih Ilirov in so ga na našem področju zadržali še tudi v latenski dobi predvsem Japodi.[37] Tudi primerek iz Ljubljanice si moramo razlagati z vplivom Japodov, pri tem pa velja isto, kar za keltske latenske meče; kot ne more posamezen keltski meč že dokazati prisotnost Keltov, tako tudi ukrivljeni enorezni meč iz Ljubljanice še ni dokaz za prisotnost Japodov na tem področju. Zanimivo pa je, da govori U. Kahrstedt[38] na podlagi pisanih virov o premiku Japodov proti severu v drugem stoletju. Zveza je zanimiva, vendar z arheološke strani še vedno nezanesljivo podprta; za gotovost tudi meč iz Ljubljanice še ne zadostuje.

Tipološko je meč iz Ljubljanice kasen in ga smemo postaviti v latensko obdobje, iz zaključnih najdb pa taka časovna opredelitev še ni jasno dokazana. Začetek te vrste orožja pa je brez dvoma starejši in njegov izvor še neproučen. Staretovo karto razširjenosti je treba še znatno razširiti; vanjo je treba vključiti še Picenum[39] na zahodu in vzhodno Podonavje.[40]

Železne sulice med našim latenskim gradivom (Kranj-vila Prah, tab. 6, 14—16) so vrbnolistnega tipa in jih najpogosteje srečamo prav v horizontu

[32] H. Müller-Karpe, Carinthia 1, 141, 1951, 622 ss.

[33] J. Caspart, WPZ 16, 1929, 40 ss. W. Jenny, PZ 23, 1932, 246 s.

[34] Keltové ve střední Evropě (1956) 170.

[35] A. Müllner, Typische Formen T. 40 (Mokronog); A. Smodič, ČZN 35, 1940, 6 sl. 1, 2 (Formin). Cfr. S. Gabrovec, 900 let Kranja (1960) 23, karta 6 kaže razširjenost mečeve verige našega tipa.

[36] Npr. Manching, W. Krämer, Germania 30, 1952, 330.

[37] E. Sprockhoff v Ebert, RL 11, 434 s. s. v. Schwert. F. Stare, AV 4, 1953, 203 s. s karto razširjenosti. Za ljubljanski primer imamo predvsem dobre paralele v Šmihelu pri Postojni. M. Hoernes, MAGW 18, 1888, 230 ss. Taf. 4, 4—6 (z obravnavo tega tipa meča).

[38] Studien zur politischen und Wirtschafts-Geschichte der Ost und Zentralalpen vor Avgustus. Nachrichten von der Ges. d. Wiss. zu Göttingen. Phil.-Hist. Cl. 1927, 1 ss.

[39] V. Dumitrescu, L'età del ferro nel Piceno (1929) 29 ss.

[40] D. Berciu-E. Comsa, Materiale si Cercetari archeologice 2, 1956, 324, fig. 53, 3; fig. 60, 1; fig. 93, 2. 5; fig. 126, 1. 2. Glej tudi B. Čović. Glasnik (Sarajevo) 14, 1959, 76 s. Od balkanskih mečev je treba ločiti grške: A. Cermanović, Vesnik (Beograd) 4, 1957, 74 ss.

mečevih verig iz sploščene žice,[41] kakršna je bila najdena tudi v našem grobu iz Kranja. Lahko so tako srednje kot poznolatenske, vendar je poglavitni čas njihove razširjenosti drugo stoletje. Od raznolike skale halštatskih sulic pa je težko zanesljivo ločiti tovrstno latensko gradivo, razen v izrazitih primerih širokolistnatih sulic. Tako za drugo sulico iz Kranja (tab. 6,3) le težko zanesljivo sodimo, da bi bila latenska, kot to misli R. Ložar.[42] Podobno je tudi z okovi za kopje, ki so bili najdeni na Ajdovskem gradcu (tab. 3, 3. 10; 4, 13).

Bolj zanimivi so latenski bojni noži. Dva sta bila najdena v Mengšu (Kamniški zbornik 10, 1965, tab. 6, 1 in 4, 4) in trije v strugi Ljubljanice (tab. 8, 2. 3. 6). Vsi primerki so kasni in stoje tipološko že prav na koncu razvoja keltskega bojnega noža, ki ga najdemo prvič že v zgodnjem latenu.[43] Nadaljnjo stopnjo razvoja nam kažejo primerki iz Mokronoga, Formina, Förka.[44] Razširjeni ročaj zgodnjelatenskega tipa je okrnel v plastični okrogli zaključek, še pozneje pa se je nož zaključil v obročku. Šele po tej stopnji razvoja nastopijo naši noži. Prej okrogli ročaj postaja ploščat in prejšnji obroček na ročaju se je ohranil kot luknjica v ročaju. V zadnjem razvoju pa zakrni tudi ta in dobimo na koncu ročaja ponovno obroček, ki pa ni več sklenjen. Oba zadnja tipa,[45] kot ju poznamo v Mengšu, stojita že prav na koncu latenskega razvoja in sodita v drugo polovico prvega stoletja, najdemo pa jih še tudi v rimskem obdobju. Predvsem primerki iz struge Ljubljanice (tab. 8, 2. 3. 6), kjer je izginil že tudi ostri prehod med ročajem in rezilom, so verjetneje že rimskodobni, kot kažejo podobni noži iz rimskodobne nekropole v Bobovku pri Kranju.[46] Tu podani tipološki razvoj dobro potrjujejo tudi sklenjene najdbe. Na vsem prostoru južnovzhodnih Alp je ta tip noža po prihodu Keltov splošno sprejet in dokaj razširjen.[47]

Podobno lahko rečemo tudi za druge nože iz struge Ljubljanice (tab. 8, 4. 5). Tipološko sodijo v poznolatenski horizont, kot nam kažejo koroški in mokronoški primerki,[48] dobimo jih pa še prav tako lahko tudi v rimskem času.[49]

Med sekirami imamo dva tipa: uhato sekiro z Ajdovskega gradca (tab. 3, 4) in enostranski plavutasti tip sekire iz Kranja (tab. 6, 4. 5). Prva nastopi že v mladohalštatskem obdobju (Ha D 3), kjer jo dobimo skupaj

[41] J. Filip, l. c., 166. Pri nas predvsem Formin, A. Smodič, ČZN 35, 1940, ris. 5.

[42] GMDS 11, 1930, 22 s. Še težje je to trditi za ostali dve sulici (Tab. 6, 1—2) iz Kranja — Rangusov vrt.

[43] J. Filip, l. c., 174 in T. 12, 6. 8. Primerjaj tudi nože v Hallstattu: K. Kromer, Hallstatt T. 189, 1; 199, 4 idr.

[44] A. Smodič, l. c., ris. 3, 15—18 (Formin), A. Müllner, Typische Formen 41, 1—3. H. Müller-Karpe, l. c., Abb. 9, 8.

[45] V kasnolatenskem depotu iz Kolina najdemo oba tipa skupaj. J. Filip, l. c. Tab. 121, 3.

[46] P. Petru in A. Valič, AV 9—10, 1958—1959, tab. 12, 1; 13, 1. 3. Cfr. tudi P. Petru, Latenoidni enorezni noži iz rimske nekropole v Bobovku pri Kranju. Vesnik (Beograd) 5, 1958, 263 ss.

[47] H. Müller-Karpe, l. c., 659 ss.

[48] H. Müller-Karpe, l. c. Abb. 8, 3 in 10, 3.

[49] Npr. Verd pri Vrhniki: P. Petru-V. Šribar AV 7, 1956, 297 s., T. 1, 6.

z najmlajšimi variantami certoških fibul.[50] Značilno je, da jo pogosto dobimo prav v nekropolah, ki se iz najmlajše halštatske stopnje (Ha D 3) nadaljujejo še tudi v polni latenski čas.[51] Brez dvoma ostane sekira tega tipa še tudi v latenskem času v uporabi[52] in predstavlja posebnost jugovzhodnoalpskega področja. Predvsem v grobovih predstavlja sekira izrazito nadaljevanje halštatske tradicije, v tipično keltskih grobovih je sicer sekira popolnoma neznana.[53]

Podobno velja tudi za preprosto plavutasto sekiro. V obliki, ki jo poznamo iz Kranja (tab. 6, 4. 5), je brez dvoma južnovzhodna alpska posebnost, ki se je razvila iz običajne halštatske plavutaste sekire. To nam zelo dobro kaže Idrija ob Bači in Reka pri Cerknem,[54] kjer dobimo v starejšem delu nekropole še sekire v halštatski obliki, pozneje pa v latenski z enostranskimi plavutmi. Enostranske plavuti se uveljavijo predvsem v kasnem latenu in niso omejene le na sekire. Na drugem ozemlju, predvsem v keltskih oppidih, je naš tip sekire v nekaj spremenjeni obliki (predvsem kot orodje!) sicer prav tako znan, vendar ne iz grobov, ampak iz naselij in depojev.[55] Tej obliki ustreza tudi sekira iz struge Ljubljanice (tab. 8, 8).

Podobno velja tudi za druga orodja (dleta, svedre tab. 3, 7—9; 4, 12) z Ajdovskega gradca. Kolikor jih moremo tipološko razločevati, so njihova domovina južnovzhodne Alpe, v bolj ali manj podobni obliki pa jih poznamo tudi iz keltskih oppida. Značilno je, da se v kasnem latenu razvije velika množina orodja — pri tem je za celo vrsto novosti iskati nastanek v jugovzhodnih Alpah, oziroma govorjeno politično, v Noriku, — ki je z rimsko zasedbo še v celoti ostalo v veljavi.

Gorenjske latenske fibule lahko uvrstimo v vse časovne stopnje. Po svoji shemi je še zgodnjelatenska fibula, ki je bila najdena na Bledu (tab. 8, 10). Noga sicer ni ohranjena, vendar je tip zelo jasno določen. Podolžno preklani lok je bil izpolnjen z emajlom ali podobno snovjo, prav tako okrogli zaključek noge, ki se pogosto končuje v obliki antropomorfne glavice (v našem primeru noga ni ohranjena). Fibula je domača v notranjealpskih predelih, kjer jo dobimo posebno pogosto v Ticinu.[56] To velja še posebej za tip, kot je bil najden tudi na Bledu, kjer je podolžno preklani lok na obeh straneh ornamentiran s prečnimi kanelurami. Ta prečni ornament je lahko še znatno močneje izoblikovan, kot nam kaže primerek

[50] Magdalenska gora: S. Gabrovec AV 15—16, 1965, tab. 17 (grob z negovsko čelado!). Mnogo gradiva je nepubliciranega v Narodnem muzeju v Ljubljani.

[51] Tako npr. Valična vas — Narodni muzej, Mokronog. Šmihel pri Postojni: M. Hoernes, MAGW 18, 1888, 254 s. Taf. 5, 10—14.

[52] Tako jo pozna Idrija ob Bači še v kasnem latenu, vendar že v nekoliko spremenjeni obliki: J. Szombathy, MPK 1, 1903, fig. 100, 140, 170, 185. Cfr. tudi Mokronog: Srednjelatensko obdobje v Sloveniji v tej štev. Arh. vestnika.

[53] Izjema bi bil grob iz Manchinga: J. Filip, Keltové, 116. obr. 36. Vendar je sekira iz Manchinga drugega tipa.

[54] J. Szombathy, MPK 1, 1903, Fig. 28 nasproti Fig. 54, 55 idr. V skladu s kronologijo grobišča prevladuje seveda sekira z enostranskimi plavutmi. Reka pri Cerknem, Naravoslovni muzej na Dunaju, nepublicirano.

[55] J. Filip, Keltové, Tab. 121, 1. 5.

[56] Ulrich, Die Gräberfelder in der Umgebung von Bellinzona (1914), Taf. 6, 6. 8; 32, 7; 44, 14—16, 22. 23 idr. W. Krämer, Germania 39, 1961, Taf. 41 in 42. W. Krämer, o. c., omenja 50 fibul naše vrste iz Giubiasca.

tovrstne fibule iz Manchinga.[57] Domovina blejske fibule bo vsekakor Ticino, od koder je prišla po notranjealpskih poteh tudi v keltsko severno predalpsko predgorje in v Graubünden in Vorarlberg,[58] ob južnem robu Alp pa očitno tudi k nam na Bled.[59] W. Krämer je zbral in proučil posebno vrsto fibule tega tipa, katere noga se končuje antropomorfno. Ta antropomorfni dodatek je tipično alpska last; ali ga pozna tudi blejska fibula, zaradi fragmentirane noge ne vemo. Seznam fibul s karto razširjenosti pri Krämerju[60] ima za izhodišče antropomorfni zaključek noge, ki ga poznajo tudi fibule drugega tipa in ne obsega torej le fibul blejske variante. Nasprotno pa je seveda fibula našega tipa lahko tudi brez antropomorfnega zaključka in ni obsežena v Krämerjevemu seznamu. Kljub temu zbrano gradivo dobro potrjuje, kar smo že poudarili, da je domovina fibule v varianti, kot jo poznamo tudi z Bleda, Ticino. Kronološko jo podano gradivo uvršča — kljub zgodnjelatenski shemi — v srednjelatensko obdobje.[61] Pri tem seveda ne mislimo zanikati, da je fibula dobila svoje pobude v zgodnjelatenskih keltskih fibulah severno od Alp, katerih lok je podolžno preklan.[62] Primerek z Bleda je v tej čisti ticinski obliki prišel najdalj na vzhod. Fibula iz Ordód-Babóda na Madžarskem,[63] ki bi jo lahko imenovali v tej zvezi, izhaja bolj iz širšega tipa s podolžno preklanim lokom kot iz specialne ticinske variante. Prav tako sta primerka iz Idrije ob Bači[64] že bolj oddaljeni varianti, ki nima neposredne zveze z obravnavano ticinsko varianto. Pojav te fibule na Bledu je nedvomno nekaj tujega, česar ne moremo razložiti niti iz domače halštatske tradicije niti ne sodi v oblikovni zaklad gradiva, ki so ga prinesli k nam Kelti ob svojem vdoru na danes slovensko ozemlje. Tako nam ostaja tudi značaj nekropole ob blejskem jezeru, h kateri naj bi obravnavana fibula sodila, nejasen. Teoretično bi še najlažje mislili na nekropolo kulturnega in časovnega značaja, kot je Idrija ob Bači, za katero smo že dejali, da pozna podobne fibule.

Drugo fibulo, po shemi srednjelatensko, poznamo iz Šmartnega v Tuhinju (Kamniški zbornik 10, 1965, tab. 11, 3).[65] Take fibule ne najdemo v sklopu izrazitega keltskega gradiva (mokronoška skupina) niti pri nas niti drugod.

[57] W. Krämer, Germania 39, 1961, 307. Abb. 1. Taf. 38.

[58] O. Tschumi, Urgeschichte des Kanton Bern (1953) Abb. 66. J. Heierli, MAG 22, 1892 [92]. D. Viollier, Les sépultures du second âge du fer (1916) pl. 2, 75; 3, 81. Die Eisenzeit der Schweiz, Repertorium d. Ur-und Frühgeschichte d. Schweiz 3 (1937) Taf. 14, 32; 17, 48. J. Heierli-Ochsli, Urgeschichte Graubündens. MAG Zürich 26, 1, 1903, 33. Taf. II, 8. O. Menghin, Die vorgeschichtlichen Funde Vorarlbergs (1937) 64, Abb. 31, 2. 2c in 34, 4.

[59] Od južnoalpskih primerkih naj omenim predvsem Ornavasso: E. Bianchetti, I sepolchreti di Ornavasso. Atti d. Soc. Arch. e Belle Arti Torino 6, 1895, 31. 173, Taf. 10, 17. 21.

[60] Germania 39, 1961, 313 Abb. 2 in 320 s.

[61] W. Krämer, o. c., 309 ss.

[62] W. Krämer, Germania 38, 1960, 30 s.

[63] I. Huniady, Die Kelten in Karpatenbecken (Diss. Pann. II, 18, 1942) Taf. 18, 7.

[64] J. Szombathy, MPK 1, 1903, fig. 38 in 40.

[65] H. Müller-Karpe, o. c., 654, op. 196 navaja kot najdišče za to fibulo Metliko, kar pa se ne sklada z mojimi podatki, ki sem jih dobil od družine Sadnikar. Gre za nejasnost, ki jo bo komaj lahko razvozlati. Na eni fotografiji je M. K. sam označil pri fibuli najdišče Šmartno v Tuhinju.

Tako je ne pozna niti Mokronog, ne Formin, na Koroškem pa le Celovec.[66] Njeno domovino moramo iskati drugod, v japodskem krogu, kot kažejo številni primerki iz Vinice.[67] Prav tako je razumljiva v Šmarjeti.[68] Prav na tem primeru pride v polni meri do izraza problematičnost Müller-Karpejeve delitve slovenskega latena v dve stopnji, v starejšo mokronoško in mlajšo šmarješko. Nasprotje Mokronog—Šmarjeta ni le kronološkega pomena, ampak bolj kulturnega; za njim se skriva tudi problem različnih kulturnih vplivov ali celo etnične pripadnosti.[69]

Med fibulami poznolatenske sheme imamo nekaj kosov iz Kranja, iz prostora langobardske nekropole (tab. 6, 6—8). Na prvem mestu bomo obravnavali fibulo tab. 6, 7, ki sodi v krog fibule Nauheim.[70] Med fibule te vrste štejemo poznolatenske fibule z nizkim lokom, ki je skovan listnato, s štirikrat uvitim peresjem, ki je spodvito pod lokom, in s predrto nogo, ki se končuje koničasto ali pravokotno. Fibula je izdelana iz enega kosa. Razširjenost fibule Nauheim sega od Normandije oziroma srednje Francije na zahodu, do Madžarske in Koroške na vzhodu.[71] Njeno glavno področje so keltska oppida, predvsem na zahodu in v Porenju. Časovno dobimo fibulo v drugi polovici prvega stoletja, po Cezarjevem zavzetju Galije in sega še v poznoavgustejski-zgodnjetiberijski čas. Njen glavni časovni poudarek je druga polovica prvega predkrščanskega stoletja. Fibula iz Kranja ima znake tipa Nauheim, vendar ne v celoti: predvsem noga ni izdelana v predrti shemi, ampak je polna in predrta le z drobno luknjico. Fibulo s tako oblikovano nogo poznamo še iz Gurine in Reke pri Cerknem,[72] je torej južnovzhodnoalpska varianta, ki se sporadično dobi tudi na japodskem ozemlju.[73] Nekaj mlajšo varianto podobne fibule predstavlja drugi kos iz Kranja, tab. 6, 6, ki ima peresje že zaščiteno s stranskimi ščitniki.[74]

Na prostoru langobardske nekropole v Kranju sta bili najdeni tudi dve železni fibuli (tab. 6, 8. 9), ki sodita še med poznolatenske po svoji shemi, časovno pa jim zaradi slabe ohranjenosti in zaradi nezaključenosti najdb ne moremo določiti točnega mesta. Primerjati jih moramo predvsem s fibulami iz keltskega oppida Stradonice.[75] Precejšnja podobnost teh fibul z gradivom groba 14 v Hoppstädtenu,[76] ki sodi že v horizont po fibuli tipa Nauheim, ne izključuje že tudi datiranja v cesarsko dobo.

Zapestnice poznamo v našem gradivu le skromno. Iz Šmartnega v Tuhinju imamo en primerek zgodnjelatenskega tipa z odebeljenimi konci

[66] H. Dolenz, Carinthia I, 147, 1957, 46 s., Abb. 3.
[67] R. Ložar, GMDS 15, 1934, 27, T. 7, 3. 5. 6. Treasures of Carniola T. 16, 83; 18, 99; 20. 115. 116.
[68] H. Müller-Karpe, l. c., Abb. 18, 2.
[69] Cfr. Srednjelatensko obdobje Slovenije v tej številki vestnika.
[70] J. Werner, Jb RZM 2, 1955, 170 ss.
[71] J. Werner, l. c., 194 — Karta razširjenosti. Od slovenskih primerkov upošteva Werner le en kos z Vinjega vrha, ne pa naših kosov, ki dejansko niso čisti primerki tipa.
[72] A. B. Meyer, Gurina (1885) 23 s. T. 6, 2 (O. Tischler). Reka pri Cerknem: nepublicirano. Naravoslovni muzej na Dunaju.
[73] V. Čurčič, WMBH 7, 1900, 25, fig. 34.
[74] E. Patek, Verbreitung und Herkunft der römischen Fibeltypen in Panonien (Diss. Pann. II, 19) 1942, 79 ss.
[75] J. Filip, l. c., 143, obr. 44.
[76] J. Werner, l. c., 174 in Abb. 7.

(Kamniški zbornik 10, 1965, tab. 11, 1). Na Češkem dobimo ta tip zapestnice predvsem v spremstvu fibule tipa Duchcov,[77] nastopa pa lahko, kot ugotavlja J. Filip, še tudi kasneje. V Sloveniji je do sedaj šmarski primer edini, ki ga poznamo.

Druga zapestnica (Kamniški zbornik 10, 1965, tab. 11, 2) iz istega najdišča je steklena in sodi v horizont drugih steklenih zapestnic, ki jih pri nas poznamo.[78] Vse so gladke in tipološko mlajših variant, starejših tipov z bradavičastimi izrastki in podolžnimi rebri pa pri nas ne poznamo.[79] Tako stekleno zapestnico omenja Schmid tudi iz svojih izkopavanj na Dunaju pri Jereki, vendar se nam ni ohranila.

Zelo maloštevilno je iz latenske dobe ohranjena keramika. To, kar poznamo iz Schmidovega izkopavanja na Ajdovskem gradcu in na Dunaju pri Jereki, ne zadostuje, da bi si pridobili jasno sliko. Za Dunaj pri Jereki omenja W. Schmid v svojih zapiskih poznolatensko keramiko, ni pa ohranjena. Borne ostanke iz Schmidovih izkopavanj, ki so se nam ohranili, lahko označimo le po tehnični izdelavi. Velika večina je halštatske keramike, prav podobne izdelave, kot jo najdemo v grobovih v Jereki in v Bitnjah. Nekateri profili kažejo tudi na vaze na nogi, ki so tako pogostne v halštatskem obdobju. Druga močna skupina je groba hišna keramika rumenkaste barve, včasih metličasto glajena (npr. tab. 2, 19—20), ki bo pač lahko tudi latenska, po izdelavi pa stoji tudi ta v halštatski tradiciji. Zaradi istega vzroka tudi težko opredelimo nekatere ornamentirane kose (tab. 2, 13. 15. 18), ki kljub svojemu ornamentu v tej okolici ne morejo povedati mnogo. Več pove fragment izrazito poznolatenske grafitirane keramike (tab. 2, 14), najdene na Ajdovskem gradcu, ki je izredno pogosto blago v kasnem latenu.[80]

Bolj je zanimiva grobna keramika iz Mengša. Obe posodi iz groba 1 (Kamniški zbornik 10, 1965, tab. 4, 1—2) sta po izdelavi izrazito halštatski (črna halštatska keramika), le da je skleda v primerjavi s tovrstnimi halštatskimi posodami zelo groba. Tudi po obliki se ne razlikujeta od halštatskega oblikovnega zaklada. To velja predvsem za skledo z uvihanim ustjem,[81] medtem ko je prva posoda za presojo preslabo ohranjena. Ta izrazito halštatski element je v kasnem latenu gotovo presenetljiv, ne smemo pa iz teh osamljenih primerkov izvajati že kakih večjih zaključkov.

Keramika iz drugih dveh grobov pa je popolnoma drugega tipa (Kamniški zbornik 10, 1965, tab. 4, 3. 5; 5, 1). Lonci z metličasto glajeno površino so v poznolatenskem horizontu gotovo pogostni, v isti obliki in ornamentu pa jih dobimo tudi še v cesarski dobi.

Dvoročni vrč iz groba 3 (Kamniški zbornik 10, 1965, tab. 5, 1) sodi v tehniki in obliki v poznolatenski panonski horizont. Od tam lahko navedemo

[77] J. Filip, l. c., 125 in T. 25, 18; 24, 17; 25, 27; 31, 10. 11; 35, 4 idr.

[78] Th. E. Haevernick, Die Glassarmringe und Ringperlen des Mittel- und Spätlatènezeit auf dem europäischen Festland (1960) prinaša sedaj celotno gradivo, v katerem je upoštevano in podrobno detajlirano tudi jugoslovansko. Glej, o. c., 290 z nadaljnjim seznamom. Zapestnica iz Šmartnega sodi v tip 7 a po Haevernickovi (str. 50 s. in Taf. 22, 9 s karto razširjenosti).

[79] J. Filip, l. c., 148 s.

[80] J. Filip, l. c., 204 ss.

[81] Tip posode je običajen v grobovih od KŽG dalje. V latenski dobi je dokaj redek, cfr. Filip, l. c., tab. 122, 8.

tudi največ paralel.[82] Prevzela ga je tudi rimska provincialna kultura in ga srečamo še tudi v zgodnji cesarski dobi, običajno prav tako na panonskem področju.[83] Mengeški grob je zanesljivo že rimskodoben, kot pričajo fragmenti steklene posode, vendar stoji še v neposredni poznolatenski tradiciji.

Posebej moramo obravnavati še miniaturna železna rala in črtala z Dunaja pri Jereki (tab. 1, 1—12. 14—16). Ker smo celotni problem prvega železnega ornega orodja že obravnavali,[84] zadostuje, da podamo na tem mestu le zaključke, ki so važni za historični položaj bohinjskega kota.

Že pri obravnavi drugega orodja smo omenili, da razvije kasni laten celo vrsto specializiranega orodja prav v modernem pomenu. Ena izmed teh velikih iznajdb je tudi železno ralo. Da ne gre pri tem le za bolj ali manj izpopolnjeno motiko, ampak za pravo orno orodje, nam kaže najdba črtal, ki jih dobimo že od vsega začetka skupaj z železnimi rali (Idrija ob Bači, Reka pri Cerknem)[85] in h katerim se pridružuje še gredeljnica. Vsi trije elementi nam dajo prav konkretno predstavo ornega orodja v podobi tako imenovanega rala s kolci, ki ga najlaže navežemo na Plinijevo poročilo o iznajdbi pluga po Retijcih.[86] Vsekakor je orno orodje v kombinaciji rala, črtala in gredeljnice arheološko prvič izpričano v južnovzhodnih Alpah, oziroma govorjeno s političnim pojmom tega časa, v Noriku. Vsa najdišča z ornim orodjem, Idrija ob Bači, Reka, Gurina, so v svojem arheološkem gradivu tudi kulturno najožje povezana. V tem kulturnem krogu tudi smemo videti nastanek te vrste ornega orodja, ki živi nato še v vsej rimski dobi in so ga pozneje, verjetno v Panoniji, prevzeli tudi Slovani.

Primerki z Dunaja so miniaturni, verjetno votivnega pomena. Votivni primerki so za sedaj osamljeni, če izvzamemo votivno ralo na obesku iz Szilagy-Solmyo,[87] ki pa sodi časovno že v zgodnji srednji vek. Vendar so izdelani očitno po velikih uporabnih kosih in zanesljivo predpostavljajo tudi poznanje pravega ornega orodja. V duhovnem življenju so izraz domačega verovanja in domačih običajev. Povezava Bohinja z najdišči, ki poznajo orno orodje, to je predvsem z Idrijo ob Bači in Cerknim, je očitna. Kot je bil torej Bohinj v halštatskem času najožje povezan s svetolucijsko kulturno skupino onkraj baškega prelaza, tako lahko domnevamo zvezo s tem prostorom še tudi v latenskem času. Tako pravo orno orodje kot miniaturni izdelki so produkt poznolatenske kulture v jugovzhodnem alpskem prostoru, ki živi dalje še tudi po rimski zasedbi. Iz te ugotovitve je tudi dvom, ali naj uvrstimo primerke iz Dunaja pri Jereki še v poznolatenski horizont Dunaja, ali pa že v rimskodobni, brez globljega pomena.

[82] I. Hunyady, Die Kelten in Karpatenbecken (Diss. Pann. II, 18, 1942), T. 65.

[83] Emona, Dunajska cesta gr. 257: É. Bónis, Die kaiserzeitliche Keramik von Pannonien (Diss. Pann. II, 20, 1942), 126. Drnovo: Nar. muzej Ljubljana, inv. št. 1236. Stenjevac: V. Hoffiler, Vjestnik, Zagreb, 1903/4, 168, sl. 20.

[84] Slovenski etnograf 8, 1955, 9 ss.

[85] J. Szombathy, MPK 1, 1903, 322 s. in 330 (Idrija ob Bači), Naravoslovni muzej na Dunaju, neobjavljeno (Reka pri Cerknem).

[86] Plinius Nat. hist. 18, 18, 48. Non pridem inventum in Raetia Galliae duas addere tali rotulas, quod genus vocant plaumorati.

[87] J. Hampel, Alterthümer III, 14 c.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Latènezeit in Oberkrain

In diesem Artikel ist das gesamte Latènematerial aus Oberkrain gesammelt und veröffentlicht. In den zeichnerischen Beilagen fehlt nur das Material aus dem gewesenen Kamniker Bezirk (Bezirk Stein) das vor kurzem im »Kamniški zbornik« (Anm. 3) veröffentlicht worden ist, und das Material aus dem Hof der Slowen. Akad. d. Wiss. u. Künste in Ljubljana, auch teilweise veröffentlicht (Anm. 22).

Das Material stammt grossenteils aus Ansiedlungen (Ajdovski gradec, Taf. 2, 13—23 bis Taf. 5; Jereka, Taf. 1—2, 12; Kranj, bei der Pfarrkirche Taf. 7) und viel weniger aus Gräbern (Bled, Taf. 8, 10; Kranj, Taf. 6, 4—16; Lukovica, Anm. 23; Mengeš, Anm. 25); an sechs Orten wurden keltische Münzen gefunden (Domžale, Kropa, Ljubljana, Moravče, Radovljica, Šentvid pri Ljubljani, Anm. 26); der Rest sind Zufallsfunde. Von den abgeschlossenen Ansiedlungskomplexen Ajdovski gradec und Jereka haben wir das gesamte Material veröffentlicht (das in einzelnen Stücken schon römerzeitlich oder noch hallstättisch sein kann) oder aber bloss eine Auswahl um die Lage zu erläutern (so Kranj, Taf. 7). Die Fundstätten mit Literatur und Materialverzeichnis sind im ersten Teil des slowenischen Textes, Ss. 1—10, angeführt.

Die Latèneansiedlungen in Oberkrain erwachsen in allen Fällen organisch aus hallstättischen Grundlagen. Der Besiedlungsraum ist hallstättisch, und die Ansiedlungen waren schon in der Hallstattperiode entstanden. Der Haustypus ist hallstättisch und ändert sich nicht während der ganzen Dauer der Ansiedlungen, soweit sich das überhaupt prüfen lässt. Offensichtlich handelt es sich um Blockhäuser. W. Schmid, der in Bohinj ausgegraben hat, beschreibt uns den Haustyp ziemlich eingehend, doch geht seine Beschreibung nicht über seine allgemeine Vorstellungen vom Hallstätter Haus in den Südostalpen heraus (Anm. 27). Im Material selbst haben wir wegen der wenig ausgiebigen Dokumentierung fast keine verlässlichen Stützpunkte für W. Schmids Anschauungen; die seichte Kulturschicht (10—30 cm!) würde sie kaum gewähren. Wegen der nicht erhaltenen Stratigraphie ist auch das erhaltene Material ziemlich zufällig und kann uns nicht die gesamte Tragweite der Problematik und die in den einzelnen Perioden eingetretenen Veränderungen zeigen.

Alle Gräber sind Brandgräber, Einzelbeobachtungen sind unbekannt. Das Material aus Kranj (Grab 10—11, Taf. 6, 12—16) und aus Lukovica (Anm. 23) gehört in die Mittellatènezeit, das aus Mengeš (Anm. 25) offenbar in die Spätlatène- und die Römerzeit; in dieselbe Periode gehört auch das Material von der Stätte der späteren Langobarden-Nekropole in Kranj (Taf. 6, 6—9, 11).

Der Mangel an den systematischen Forschungen und das zu wenig charakterische Material aus Oberkrain gestatten nicht, dass wir an seiner Hand ein tieferes Studium der Latèneperiode beginnen könnten. Jedenfalls lässt sich auch für Oberkrain feststellen, dass in der Frühlatènezeit (Lt A—B) die junghallstättische Kultur noch lebendig ist. In der Mittellatènezeit sind keltische Einfälle auch in Oberkrain anzunehmen, wofür das (übrigens ziemlich bescheidene) Material des Mokronoger Typs spricht. Was das Wocheines Tal anlangt, scheint es auch in der Latèneperiode mehr mit dem Gebiet auf der küstenländischen Seite der Julischen Alpen verbunden gewesen zu sein, d. i. mit der Idrija-Gruppe.

Eine Analyse der einzelnen Stücke des Materials gibt der Autor auf den Seiten 13—20 des slowenischen Textes, Anm. 32—87.

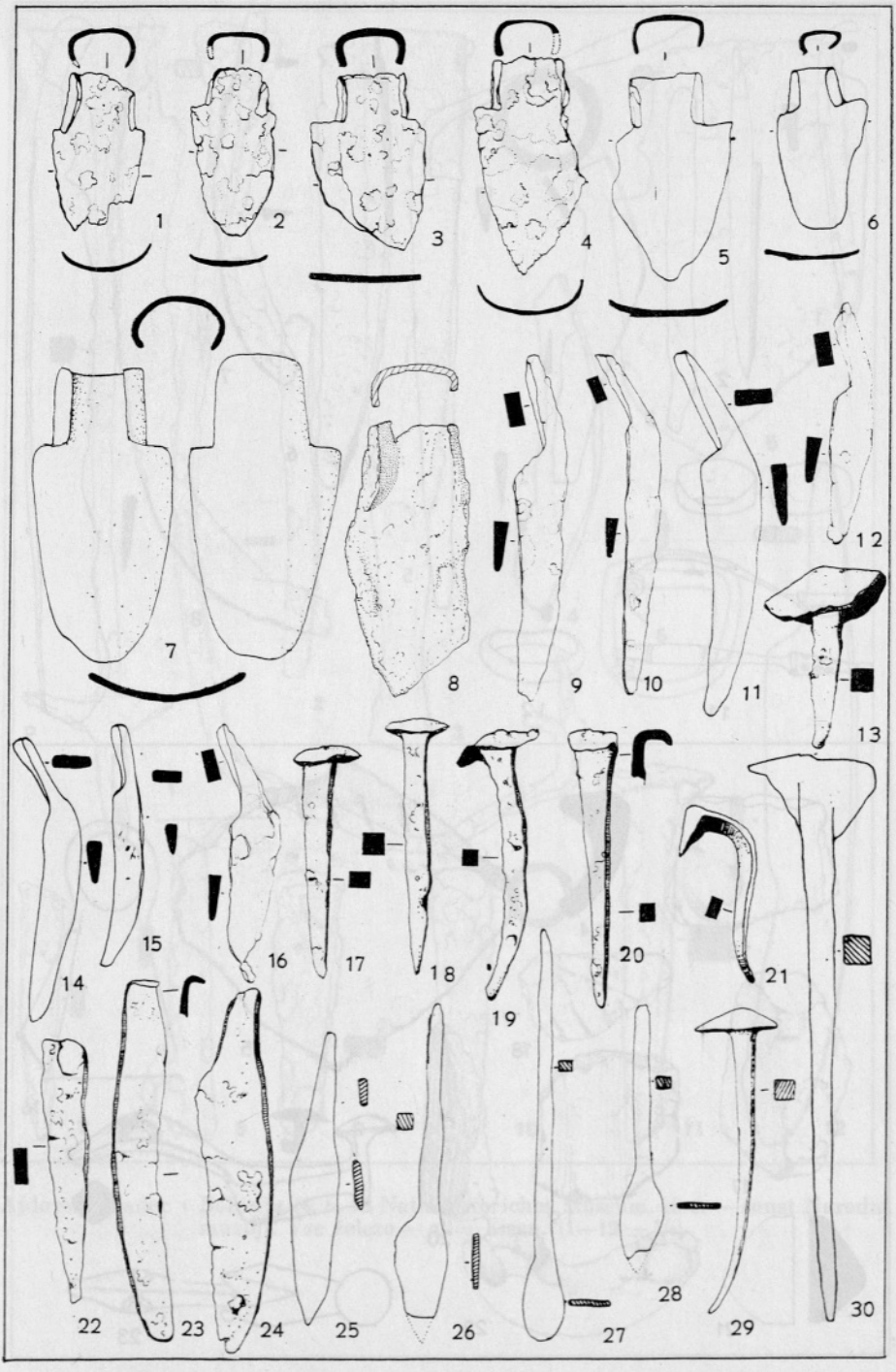

Jereka-Dunaj (1—4. 8—10. 12—13. 16—24. 29 Narodni muzej Ljubljana, drugo — sonst Naturhistorisches Museum). Vse železo — alles Eisen. (1—30 = ½)

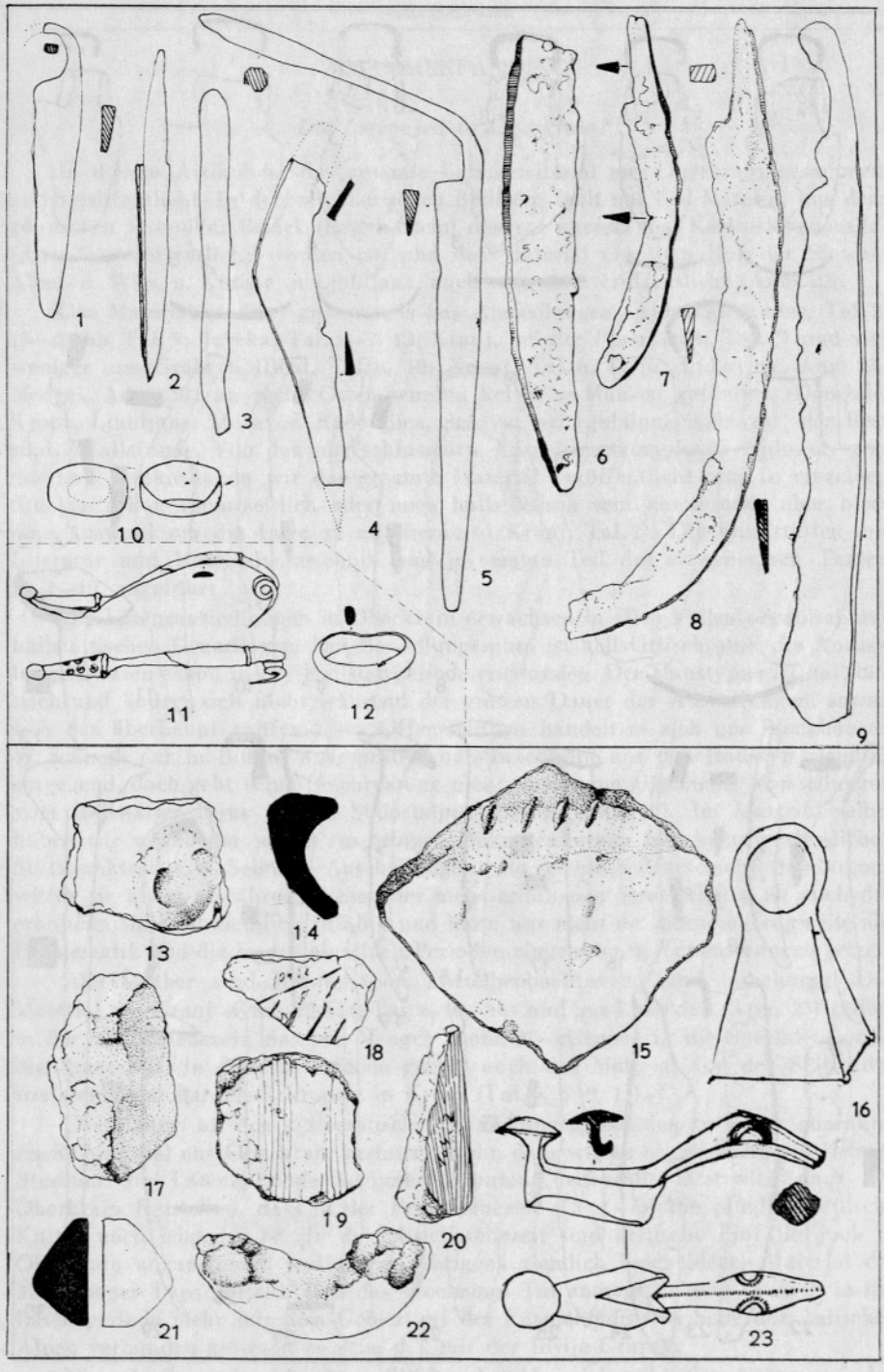

1—12 Jereka-Dunaj, 13—23 Ajdovski gradec v Bohinju (1—5. 9—10. 16. 23 Naturhistorisches Museum, drugo — sonst Narodni muzej). 1—10 železo — Eisen, 11—12. 16. 23 bron — Bronze, 13—15. 18—22 keramika — Ton, 17 kvarcit — Quarzit. (1—23 = ½)

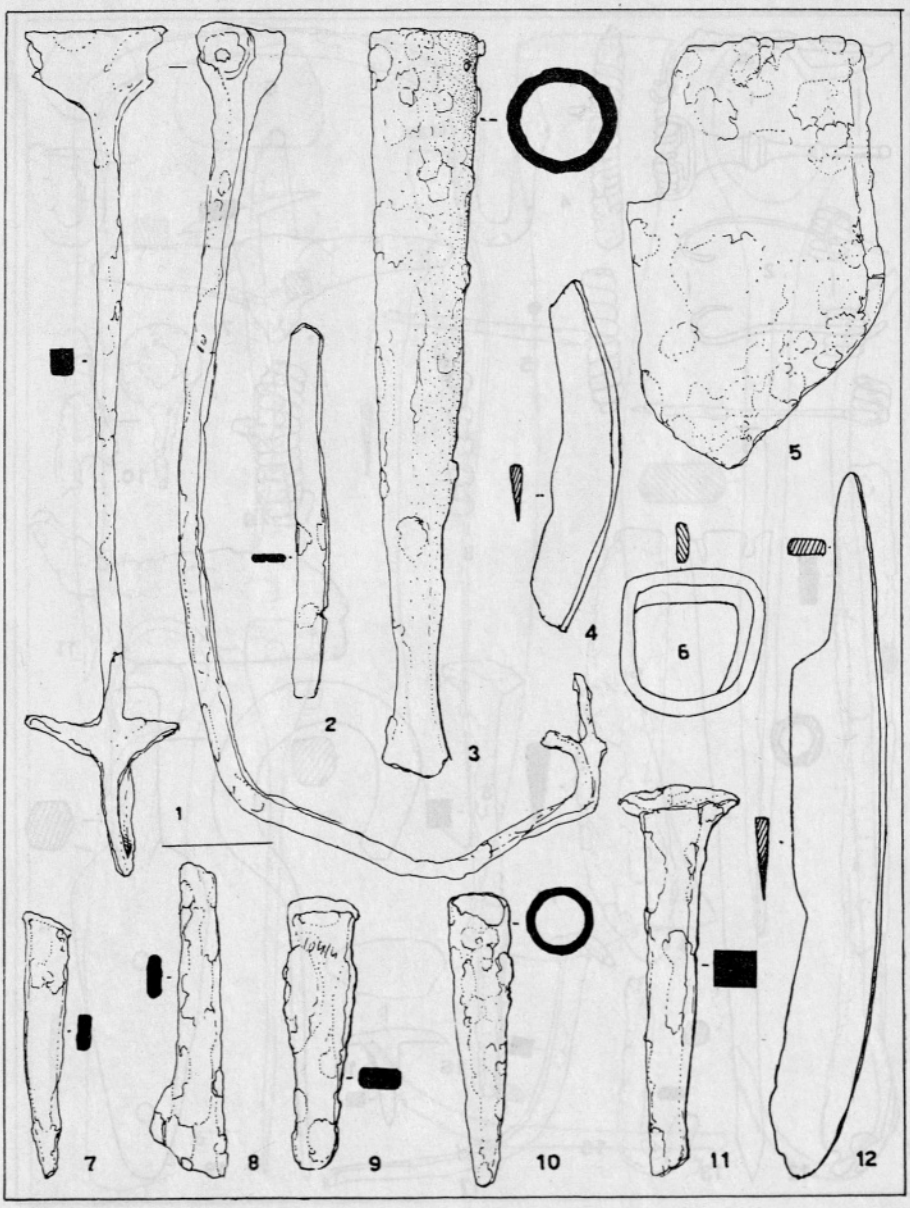

Ajdovski gradec v Bohinju (4. 6. 12 Naturhistoriches Museum, sicer — sonst Narodni muzej). Vse železo — alles Eisen. (1—12 = 2/3)

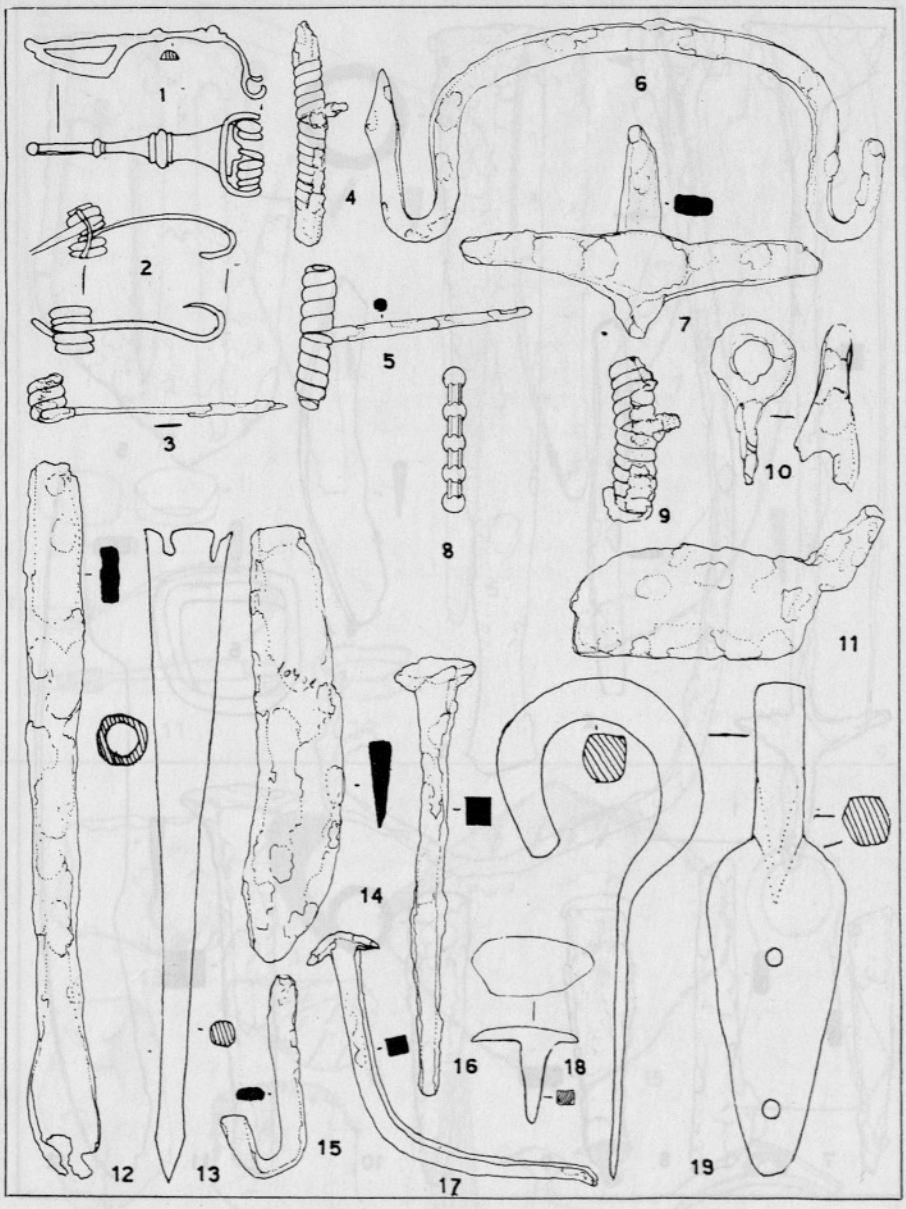

Ajdovski gradec v Bohinju (1. 2. 13. 19 Naturhistorisches Museum, drugo — sonst Narodni muzej). 1—4. 8—9 bron — Bronze, drugo železo — sonst Eisen. (1—19 = 2/3)

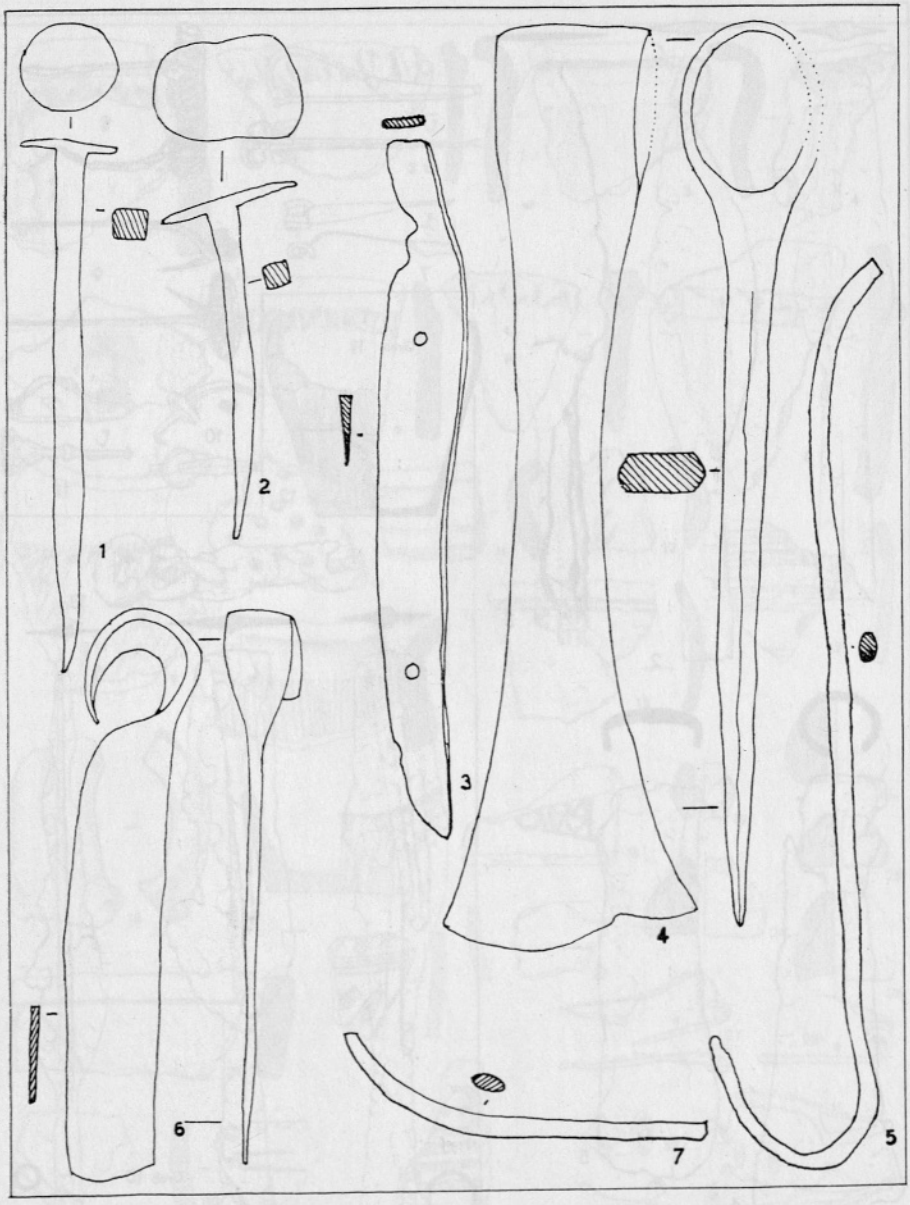

Ajdovski gradec v Bohinju (vse — alles Naturhistorisches Museum). Vse železo — alles Eisen. (1—7 = 2/3)

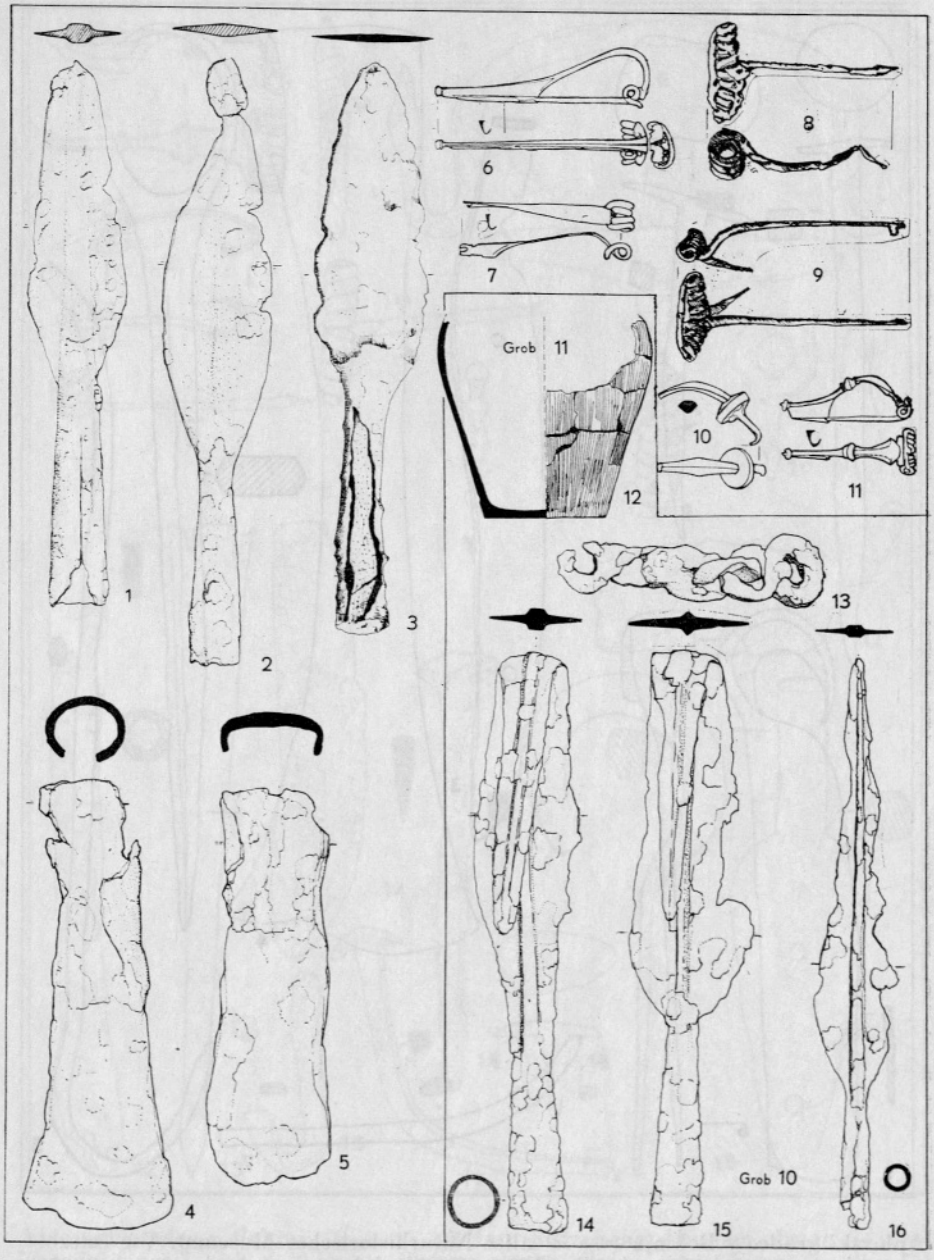

Kranj (4—11 na Lajhu, 12—16 vila Prah). 6—7. 10—11 bron — Bronze, 1—5. 8—9. 13—16 železo — Eisen. (1—15 = ⅓, 16 = 1/6)

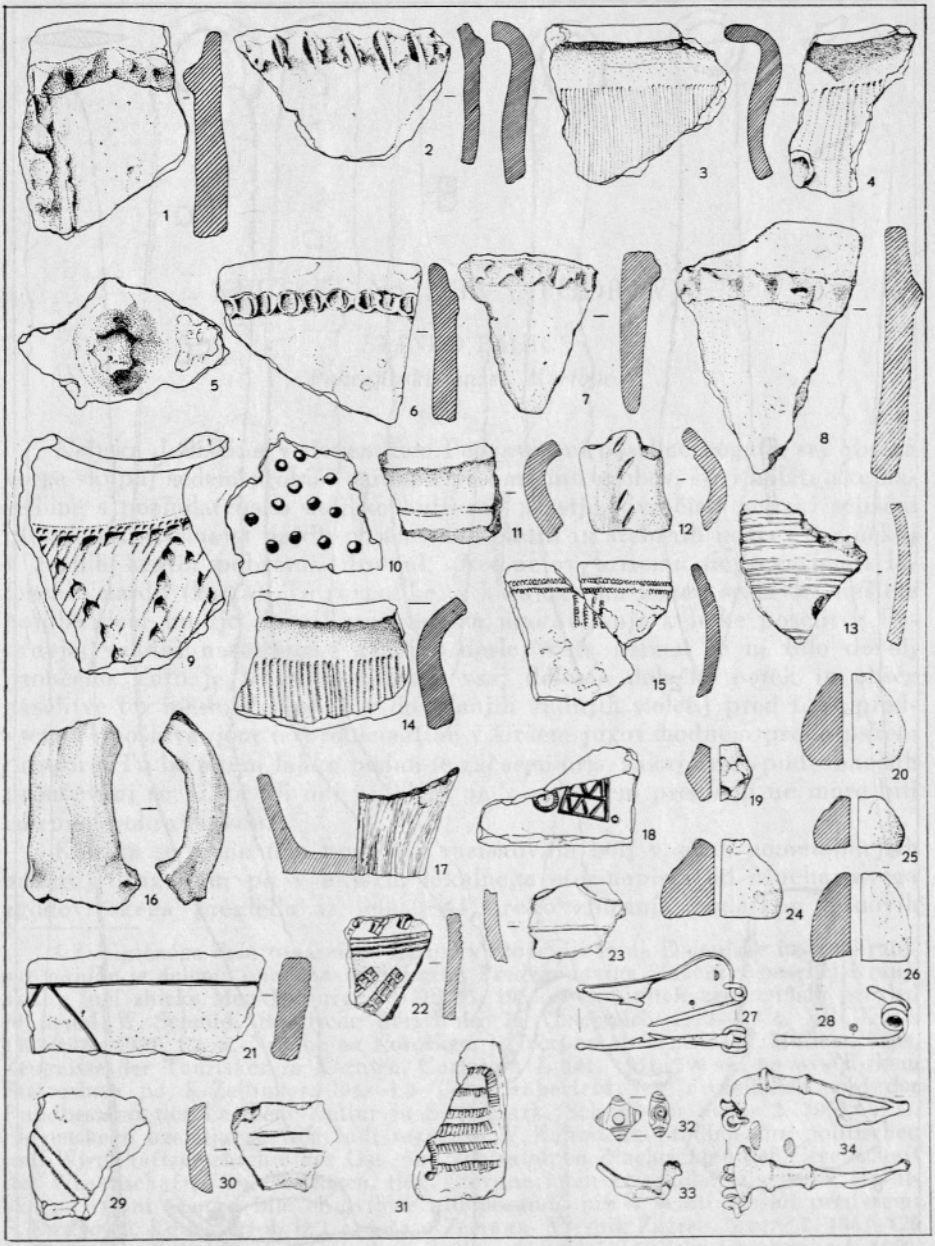

Kranj — ob farni cerkvi. 27—28. 33—34 bron — Bronze. 32 steklo — Glas. 1—14. 16—17. 19—21. 23—26. 30 keramika — Ton. 15. 18. 22. 29. 31 kamen — Sandstein. (1—34 = ⅓)

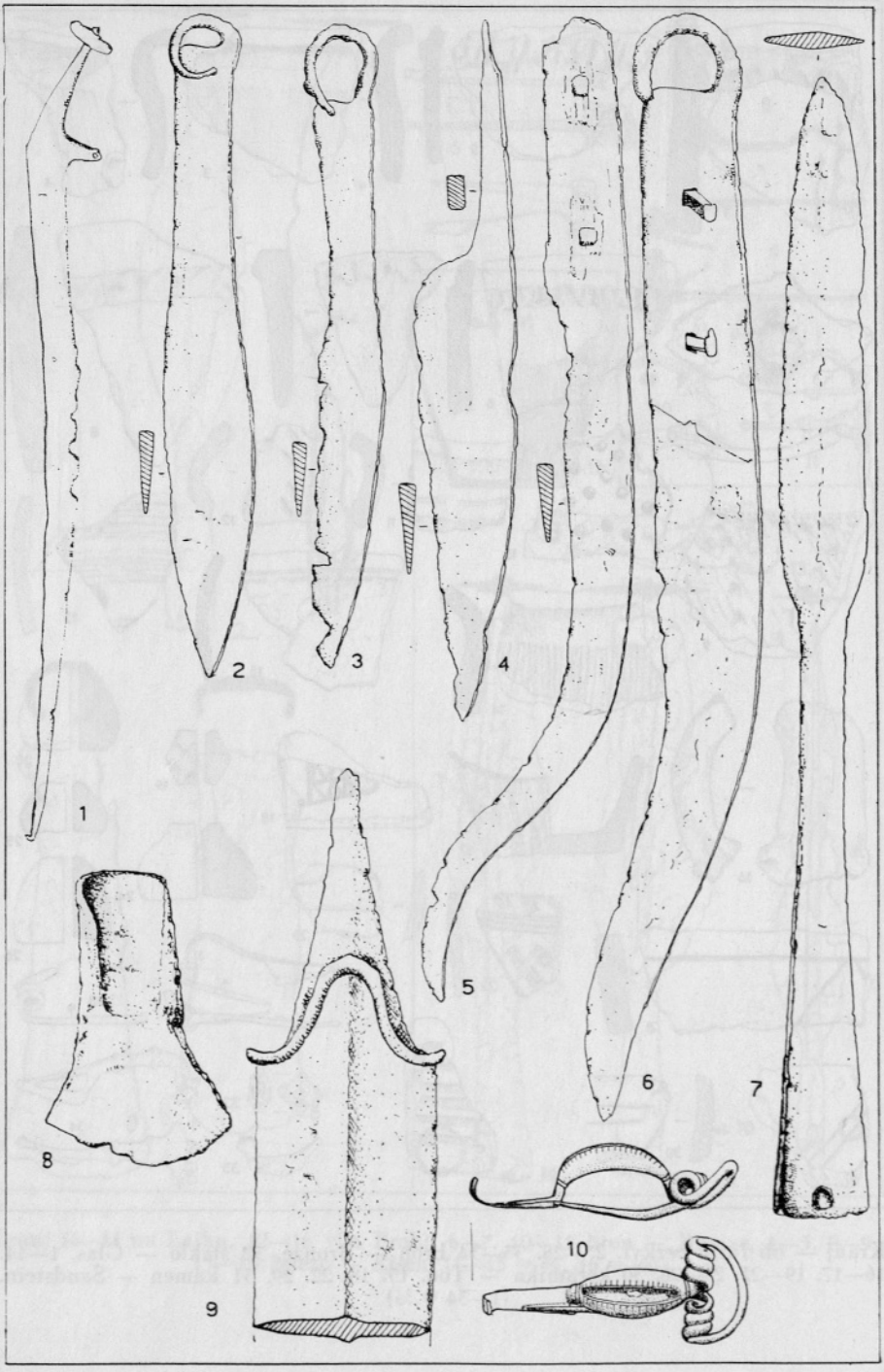

1—8 Ljubljana, 9—10 Bled. 1—9 železo — Eisen, 10 bron — Bronze.
(2—10 = ½, 1 = ¼)

KELTSKE NAJDBE V PODRAVJU

STANKO PAHIČ
Pokrajinski muzej, Maribor

Keltska dediščina v slovenskem Podravju ni posebno bogata, saj obsega vsega skupaj sedem grobišč oziroma posamičnih grobov, štiri halštatske naselbine s poznolatensko keltsko kulturno plastjo, dve čisti keltski seliščni postojanki, štirinajst najdb posameznih zlatih in srebrnih novcev ter nekaj v raznih krajih pobranih drobnih predmetov oziroma nepreverjenih latenskih najdb (karta). Te raznolike, v katalogu na koncu sestavka naštete najdbe sicer nudijo dovolj možnosti za ugotavljanje keltske poselitve Podravja, vendar naselbinsko gradivo doslej v ta namen še ni bilo dovolj proučeno. Zato je trenutno mogoče vsaj deloma določiti potek in obseg naselitve ter mesto Podravja v dogajanjih zadnjih stoletij pred n. št. predvsem z upoštevanjem te problematike v širšem jugovzhodnem predalpskem prostoru. Tu bo o tem lahko podan le začasen oris, zakaj vrste podrobnejših proučevanj še ni, ta ali oni problem pa v splošnem pregledu ne more biti izčrpneje obravnavan.[1]

Keltika se je na tem področju raziskovala bolj v senci pomembnejših odkritij drugod in pa v okvirih lokalnega starinopisja od Mucharjevega zgodovinskega pregleda iz leta 1844 preko zbiranja podatkov o novih

[1] Zaključnega dela o naselitvi Keltov v Sloveniji še ni. Dolenjske in belokranjske najdbe je deloma obravnaval R. Ložar, Predzgodovina Slovenije, posebej Kranjske, v luči zbirke Mecklenburg, GMDS 15, 1934, 5 ss. Kratek zgodovinski pregled je podal W. Schmid, Römische Forschung in Österreich 1912—1924, BRGK 15, 1923/1924, 1925, 178 ss. Najdbe na Koroškem je izčrpno obravnaval H. Müller-Karpe, Zeugnisse der Taurisker in Kärnten, Carinthia I, 141, 1951, 594 ss., na avstrijskem Štajerskem pa K. Zeilinger, Das La Tène-Gräberfeld von Frohnleiten und der Fundbestand der La Tène-Kultur in Steiermark, Schild von Steier 2, 1953, 63 ss. Slovenskega ozemlja se tiče tudi razprava V. Kahrstedt, Studien zur politischen und Wirtschaftsgeschichte der Ost- und Zentralalpen, Nachrichten der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, 1927. Številne latenske najdbe iz severne Hrvatske po večini še niso bile objavljene niti posamič niti v celoti (doslej predvsem: S. Ercegović, Keltski grob iz Gardoša u Zemunu, Vjesnik Zagreb, 3. ser., 2, 1961, 126 in K. Vinski, Keltski ratnički grob iz Batine, Arheološki radovi i rasprave 1, 1959, 294, kjer je v opombi 90 opozorjeno na (nepopolni) seznam najdb iz Hrvatske v delu I. Hunyadi, Kelták a Karpátmedencében (1957, 230—246). Na nepopolno poznavanje poznejše latenske dobe v zahodni Madžarski je opozoril že F. Tompa, 25. Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn 1912—1936, BRGK 24./25., 1937, 110 ss. Novejši splošni pregled o Bosni je podal Z. Marić, Keltski elementi u mlađem železnom dobu Bosne i Hercegovine, Glasnik Sarajevo 18, 1963, 63 ss. Za Avstrijo prim. še Pittioni, Urgeschichte des österreichischen Raumes (1954), 680 ss.

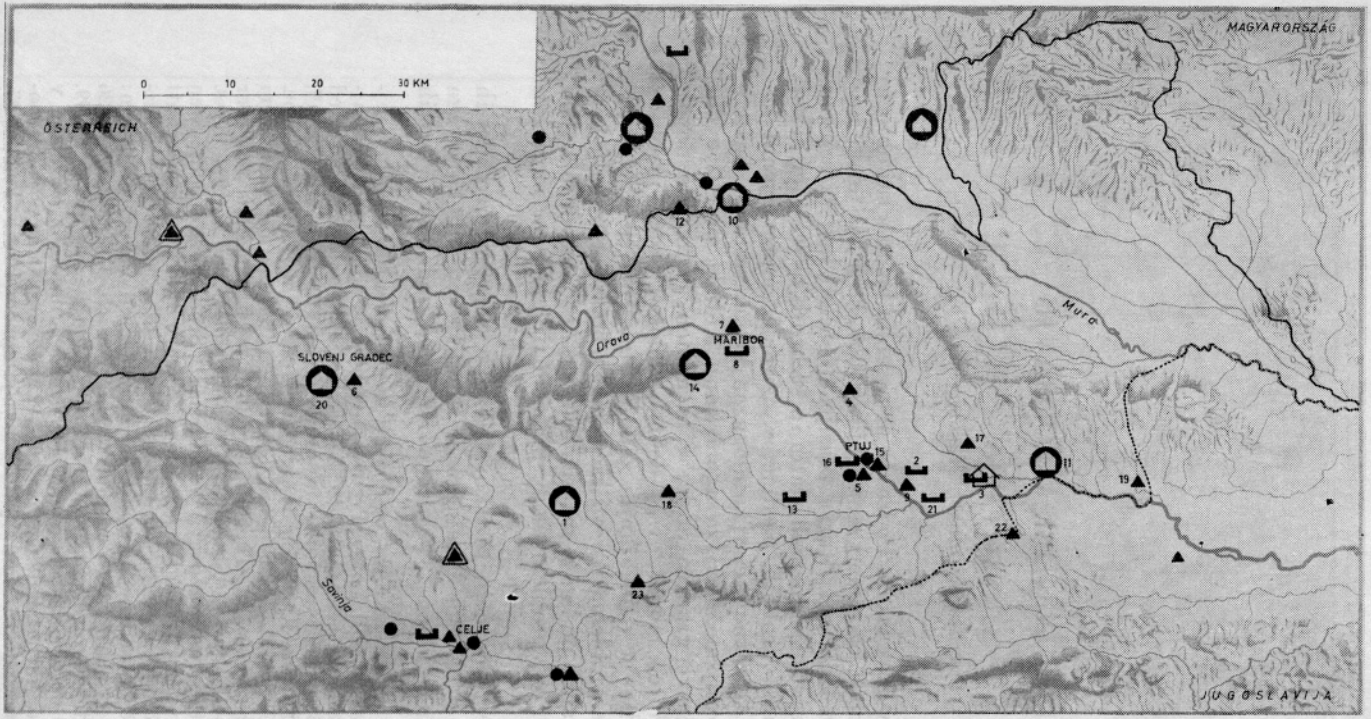

Karta keltskih najdišč v Podravju (C—D). Številke pomenijo zaporedje številke seznama najdišč. — Karte Keltische Fundstätten im Podravje (C—D). Die Ziffern bedeuten die laufenden Zahlen im Verzeichnis der Fundorte

LEGENDA — ZEICHENERKLÄRUNG:

- Najdba posamičnih predmetov — Einzelfund
- Najdba posamičnih novcev — Sporadische Münzfunde
- Zakladna najdba novcev (Lemberg pri Dobrni, Led-Eis) — Münzdepot (Lemberg bei Dobrna, Led-Eis)
- Plano grobišče (izven Podravja še: Drešinja vas pri Celju ter Rohr pri Wildonu) — Flachgräberfeld (dazu: Drešinja vas bei Celje und Rohr bei Wildon)
- Keltska naselbina na novonaseljenih tleh — Keltische Neugründung
- Keltska naselbina ali keltske seliščne najdbe na starejših seliščih in gradiščih (izven Podravja še: Frauenberg pri Lipnici, Tieschen pri Radgoni) — Keltensiedlung oder keltischer Siedlungsfund auf älteren Dorfanlagen oder Burgwällen (dazu: Frauenberg bei Leibnitz und Tieschen bei Radkersburg)

najdbah do Schmidovega zadnjega orisa skoraj sto let kasneje. Od skupin keltskih najdb so bili doslej le novci zajeti v specializiranih Pinkovih in Paulsenovih študijah, čeprav imajo za Podravje bolj topografski pomen.[2] Keltske oziroma poznolatenske najdbe s halštatskih selišč in gradišč na Pošteli, pri Šentilju, nad Starim trgom in na Brinjevi gori še čakajo podrobne obdelave keramičnih ostalin. Le dve najdišči — Ormož in Formin — kažeta arheološke sledove čistih keltskih postojank, ki po svoji legi skupno s planimi grobovi v Forminu, Stojncih, Brstju, Skorbi, Pleterjah, Pobrežju in Bresternici kažeta naselitveno pot ob Dravi in s tem morebiti tudi že dovolj jasno smer keltske priselitve.[3]

Ta oris bo zato poskus, podati sedanje stanje in deloma tudi začasno stališče predvsem o naslednjih vprašanjih: o času, smeri in obsegu keltske naselitve, stikih Keltov s halštatskimi staroselci ter položaju Podravja v keltizirani latenski dobi. Seveda latensko obdobje tod in tudi ponekod v soseščini še ni dovolj proučeno, da bi razpolagali z zadostnimi oporami; to velja zlasti za vzhodne predele, ki bi nas tu najbolj zanimali. Že smeri keltskih prodiranj v Slovenijo še niso toliko raziskane, da bi bila jasna njihova medsebojna povezanost, čeprav se med najdbami vzhodno in zahodnoslovenskih področij kažejo regionalne razlike, ki bi jih bilo morebiti mogoče še podrobneje razdeliti.[4] Prav tako je potrebno zanesljive arheološke potrditve iz antičnih virov spoznavno etnično spajanje Keltov z Iliri, izraženo pri Pliniju III, 20, 133 z doslej mnogo obravnavanim stavkom »quondam Taurisci appellati nunc Norici«, ki bi ga na tem področju mogli preverjati na gradivu iz Poštele, Novin in Starega trga, o katerem je W. Schmid sicer že podal svoje mnenje.[5] In ne nazadnje bi bilo koristno poskusiti razjasniti vprašanje, ali ob sorazmerno skromnih keltskih arheoloških najdbah keltska imena na antičnih napisih zares pripadajo izključno Keltom in ne morebiti tudi na zunaj keltiziranim starejšim prebivalcem.[6]

V kratkem pregledu raziskovanja oziroma večinoma le zbiranja keltskih najdb lahko — brez težnje po popolni bibliografiji — ugotovimo, da je Kelte v jugovzhodnih Alpah (Štajerski) po antičnih virih ugotavljal že A. Mu-

[2] R. Paulsen, Die Münzprägungen der Boier (1933). K. Pink, Keltisches Silbergeld in Noricum. WPZ 24, 1937, 42 ss.; Münzprägung bei den Ostkelten und ihren Nachbarn. Diss. Pann. II, 3/15, Budapest 1939; Einführung in die keltische Münzkunde. Archaeologia Austriaca 6, Wien 1950, 1 ss. in Arch. Austriaca — Beiheft 4, 1960, 1 ss.

[3] Splošne preglede je podal W. Schmid, Die Ringwälle des Bacherngebietes 1, MPK 2/3, 1913, 232 ss., za Poštelo in v drugem delu (MPK 2/4, 1924, 365 ss.) za Stari trg. O gradišču Novine — Bubenberg sta poročala W. Schmid, Der Ringwall von Spielfeld, Tagespost (Graz) 25. 4. 1937 in precej pozneje tudi F. Baš, Der Ringwall von Bubenberg (Novine), Beiträge zur älteren europäischen Kulturgeschichte 1, Festschrifft für Rudolf Egger (1952), 327 ss. (= Carinthia I, 143, 1953, 181 ss.). Najdbe z Brinjeve gore so — še neobjavljene — v mariborskem muzeju, prim. S. Pahič, Brinjeva gora (1960). Za literaturo o drugih najdiščih glej naslednje opombe.

[4] Primerjaj poskus delitve na skupini Mokronog—Formin in Šmarjeta—Podzemelj pri H. Müller-Karpe, op. 1, 670 ss., in najnovejšo razdelitev S. Gabrovca, Srednjelatensko obdobje v Sloveniji, na drugem mestu.

[5] W. Schmid, MPK 2/4, 1924, 383 ss., podaja v poglavju o najdbah oris keramičnih ostalin z eno tabelo izbranih primerov.

[6] Prim. o tem: R. Pittioni, op. 1, 777 ss., in R. Egger, Führer durch die Ausgrabungen und das Museum auf dem Magdalensberg (1964), 12 s.

char, ko je omenjal priselitev »keltsko-germanskih ljudstev« in topografsko razporejal bivališča Latobikov, Tavriskov, Serretov in Serapillov.[7] Vpliv njegovih razlag pa je bil dovolj močan še leta 1879, ko je nekaj rimskih najdb na žarnem grobišču Ha B stopnje v Rušah zapeljalo G. Wurmbranda, da je to grobišče pripisal Keltom kot predrimskim prebivalcem dežele in ga datiral v neposredno predrimski in celo že antični čas.[8] Medtem ko so redke najdbe »barbarskih« novcev prišle na dan tod že v sredini 19. stoletja, pa v Podravju do pričetka 20. stoletja ni bilo drugih izrazito keltskih najdb, če ne upoštevamo 1842. odkritih najdb v Bresternici ter poznejših najdb iz Pleterij, ki pa so ostale do današnjih dni neopažene.[9] Tako se je že leta 1872 s Hildebrandom izoblikovani pojem mlajše železne dobe kot latenskega obdobja tod lahko uveljavil šele leta 1906, ko je L. v. Ebengreuth poročal o keltskih novcih iz Hajdine, Legna in Središča, oziroma leta 1923, ko je V. Skrabar objavil prve keltske predmete iz Skorbe in mariborskega Pobrežja ter jih po nasvetih W. Schmida že tudi po Tischlerjevi shemi datiral.[10] Ker so bili ti predmeti iz grobov v obeh krajih najdeni že leta 1906 in 1901, je ta zapoznela objava še bolj zamudila poročanje o prvih keltskih najdbah v Podravju; pred njimi so bili grobovi v Drešinji vasi odkriti že leta 1889, zakladne najdbe novcev pri Dobrni in Trbovljah pa že davno poprej.[11]

A tudi sicer so bile keltske najdbe na tem področju in ob Muri na Štajerskem ter na Koroškem razen redkih posamičnih predmetov odkrite (razen Gurine) pozneje kot keltska latenska najdišča v južni in zahodni Sloveniji, pomembnejša med njimi (Frohnleiten, Goričica, Feldkirchen) pa skupno s Forminom celo v nedavnem predvojnem času. Tako so po posamičnih novcih s Turškega vrha (1906) in iz Markovec (1908) ter Schmidovih raziskovanjih Poštele in Starega trga (1911—1917) sledile najdbe keltskih grobov na Forminu in v Stojncih ter seliščni predmeti na Novinah šele po letu 1935, novejša odkritja (Brinjeva gora, Ormož, Brstje) pa šele po letu 1953.[12]

---

[7] A. Muchar, Geschichte des Herzogthums Steiermark 1 (1844), 19 ss., kjer navaja bivališča Latobikov ob Savi in Savinji, Tavriskov med Halozami in vzhodnim Pohorjem, Serretov v Dravski dolini, Serapillov v Slovenskih goricah in Iassov vzhodno od tod. To razmeščanje naštetih plemen je v poznejših obravnavah doživelo popravke in z etimološko razlago A. Mayerja, Iassi, Vjesnik hrv. arh. društva NS 16, 1935, 69 ss., tudi najverjetnejše pojasnilo (Blatt Ptuj, 93). Arheološko gradivo na tej podlagi ne more nuditi podlage za razločevanje med temi plemeni.

[8] G. Wurmbrand. Das Urnenfeld von Maria-Rast, posebni odtis iz Archiv für Anthropologie 11, 1879, 80 ss.

[9] Prim. literaturo o srebrnikih iz mariborskega Melja in Zbelovega v seznamu najdišč. Keltska predmeta iz Pleterij, ki sta prišla v Joannej skupno z antičnimi najdbami, sta bila tam »odkrita« šele leta 1961 in ju W. Schmid, Südsteiermark im Altertum, v Hausmann, Südsteiermark (1925), 1 ss., sploh ne omenja.

[10] L. v. Ebengreuth, Neue Funde von Keltenmünzen aus Steiermark MZK 3. F. 5, 1906, 192. V. Skrabar, Nalasci iz latenskog doba u okolini Ptuja i Maribora, Starinar 1, 1923, 145 ss.

[11] Leta 1829 odkriti zaklad keltskih novcev v Lembergu pri Dobrni bo najbrž najstarejša keltska najdba v teh krajih. Podobna najdba v Dobrni-Retju pri Trbovljah izvira iz leta 1858.

[12] Za Gurino (A. B. Meyer, Gurina im Obergailthal [Kärnten], 1885) so se zvrstila pomembnejša poročila iz južne Slovenije: C. Deschman, Über die neusten prähistorischen (Latèn) Funde in Krain (MAGW 15, 1885 [70] ss.); M. Hoernes, Die

Razmeroma mlada odkritja keltskih grobov so bila vzrok, da je tudi do podrobnejših regionalnih pregledov prišlo šele v novejšem času. Medtem ko so bili Schmidovi opisi iz leta 1925 arheološko fragmentarni in zasnovani predvsem kot razlaga zgodovinskih dogajanj, sta časovno daleč predhodnemu Riedlovemu poročilu o Drešinji vasi (1890), Skrabarjevemu opisu Skorbe (1923) in Smodičevemu pregledu novejših najdb (1940) sledila Müller-Karpejeva obsežnejša analiza koroških keltskih ostalin leta 1951 in Zeilingerjev pregled štajerskih najdb leta 1953. V Sloveniji bodo prve opise latenskih grobišč na Kranjskem iz let 1883—1906 dopolnile po regionalnih in kronoloških vidikih šele pričujoče razprave, izšle iz gradiva organiziranega proučevanja keltike v letu 1964.[13]

Ob zavzemanju stališč k dosedanjim razlagam poteka keltske naselitve Podravju je treba najprej poudariti znano dejstvo, da tod in v bližnji soseščini ni takih latenskih najdb, ki bi dokazovale naselitev Keltov pred 3. stoletjem. Nekaj posamičnih predmetov, kot so npr. ranolatenska fibula tipa Münsingen iz okolice Ptuja, ranolatenski fibuli iz Sekove in Vač, kjer je W. Schmid ugotavljal ranolatenske predmete tudi med seliščno keramiko, a tudi votla ovratnica iz Libne kažejo prej na posredne (trgovske) keltske vplive iz časov njihovih pohodov proti jugovzhodu, ki pa na primer Koroške najbrž niti niso dosegli.[14] Ker med njimi ni nobene najdbe iz halštatskih naselij ali grobišč, lahko za sedaj po primeru Vač samo domnevamo, da bi bile tod tudi možne, bodisi med še neobjavljenim gradivom iz gradišč, bodisi še neodkrite. Krajevno nedoločena ptujska fibula nam enako kot podobna najdba iz Sekove ob Muri ne pove dosti, v kakšno okolje sta dospeli obe najdbi. Trenutno tudi halštatske in zlasti poznohalštatske najdbe iz grobov v Podravju še niso proučene, da bi mogli kaj več reči o starejši naselitvi teh krajev v času prvih keltskih vplivov. Razen gradišč, o katerih bo govora pozneje, bi smeli pričakovati morebitnih odkritij pri najdbah iz

Gräberfelder an der Wallburg von St. Michael bei Adelsberg in Krain, MAGW 18, 1888, 217 ss.; S. Rutar, Gräberstätten der La-Tène-Zeit in Krain, MZK NF 17, 1891, 138 ss. in J. Szombathy, Das Grabfeld zu Idria bei Bača, MPK 1, 1901, 354 ss. Po daljšem premoru je dala povod za nove objave usoda najdb iz zbirke Mecklenburg, o katerih sta poleg Ložarja (op. 1), pisala tudi E. Vogt, The cemetery of Vinica, in R. Lantier, The cemetery of Magdalenska gora v Treasures of Carniola (1934) 39 ss. Kmalu potem je o novih najdbah v Podravju poročal A. Smodič, Nove latènske najdbe na Dravskem polju, ČZN 35, 1940, 1 ss. Na Koroškem mu je sledil H. Dolenz, Ein Latène-Gräberfeld in Feldkirchen [Kärnten], WPZ 28, 1941, 145 ss., na avstrijskem Štajerskem pa dve leti pozneje M. Grubinger, Keltische Gräber in Graz-Wetzelsdorf, Joanneum 6, 1943, 272 ss.

[13] E. Riedl, Ein La-Tène-Fund in Steyermark, MZK 16, 1890, 225. Za najnovejša poročila iz Slovenije prim. tudi: T. Bregant, Keltski grob iz Brežic, AV 5, Ljubljana 1954, 378 ss. V. Šribar, Latenski grob iz Spodnje Slivnice pri Grosuplju, AV 8, 1957, 14 ss. S. Gabrovec, Dva poznolatenska grobova iz Volarij pri Tolminu, AV 11—12, 1960—1961, 15 ss. Za avstrijsko Štajersko prim.: W. Modrijan, Ein Grab der Spät-La-Tène-Zeit in Steiermark, Schild vom Steier 8, 1958, 7 ss. in La-Tène-zeitliche Flachgräber im Leibnitzerfeld, Schild von Steier 10, 1962, 57 ss. Na Koroškem so dala za poznolatensko dobo pomembnejše najdbe zlasti izkopavanja na Štalenski gori (R. Egger v Carinthii I od leta 1950 dalje. Prav tam (147, 1957, 43 ss.) je H. Dolenz objavil zadnje poročilo »Neue Mittel-La-Tène-Funde aus Kärnten«.

[14] H. Müller-Karpe, op. 1, 621 s (Ptuj), W. Schmid, Blätter für Heimatkunde 10, Graz 1932, 69 (Sekova), Vače — prazgodovinska naselbina, GMDS 20, 1939, 108 ter BRGK 15, 1925, 192 in Südsteiermark, 7 s., T. 1, 14 (Libna).

gomil v Sp. Podložu in pod Poštelo, kjer se pojavljajo počez narezane zapestnice, kakršne iz poznohalštatske dobe segajo še v latenski čas.[15]

Sorazmerna enovitost srednjelatenskih najdb iz Dolenjske, naše in avstrijske Štajerske kaže na precej enotno prodiranje Keltov v te že od nekdaj proti podonavskemu vzhodu usmerjene pokrajine, izvzemši pri tem kvečjemu koroško kotlino. Čas tega prodiranja je H. Müller-Karpe ponovno postavil v konec 3. stoletja, kar bi poleg analize najdb ustrezalo dobi prvih antičnih omemb, ujema pa se tudi s splošno sliko keltskih premikov, ki so se od 3. stoletja dalje pod pritiskom z juga pričeli gosteje naseljevati v ožjem srednjeevropskem prostoru.[16] Sočasnost tega dogajanja z dogodki v severni Italiji je nudila W. Schmidu dobrodošel dokaz, da se ujemajo antični in arheološki viri, po katerih naj bi se bili v teh krajih naselili pri Telamonu leta 225 poraženi Tavriski, s čimer naj bi se bila tod pravzaprav šele pričela latenska doba.[17] Zdi pa se, dokler to vprašanje ne bo posebej raziskano, da je bil umik Keltov v alpske predele po Telamonu omejen bolj na bližnja področja, med njimi morebiti najdalje v koroško kotlino, če bi si posebnost keltske keramike tipa Goričica smeli razlagati kot ločnico pred bolj proti vzhodu odprtimi s Kelti poseljenimi področji Slovenije.[18]

Razen bitke pri Telamonu je W. Schmid opredelil tudi vpad Cimbrov ob koncu 2. stoletja kot odločilen mejnik med srednjo in pozno latensko dobo, ker naj bi bila ta skupna nevarnost, proti kateri so intervenirali tudi Rimljani, pospešila etnično spajanje vrhnje plasti Tavriskov z domorodnim prebivalstvom Norikov. To naj bi se v Podravju kazalo v nasilni keltski osvojitvi Poštele in njeni izgradnji v »oppidum« ter v keltski naselitvi pobočij nad Starim trgom. Arheološko temelje Schmidova izvajanja na postavki, da predstavljajo določeni tipi keramike, ki sicer segajo tudi še v rano antiko, poznolatenski etnično keltski element, ob katerem se pojavljajo antične najdbe kot glasniki trgovskih stikov pred rimsko zasedbo naših krajev, vendar te keramike, s katero je pozneje tudi opredeljeval »vzhodnonoriško kulturo«, W. Schmid na teh najdiščih ni več utegnil podrobno razčleniti.[19]

Najdbe iz Podravja v vprašanju smeri in časa keltske naselitve k že dognanim ugotovitvam ne prispevajo kaj bistveno novega, temveč jih predvsem le dopolnjujejo. Na splošno lahko rečemo, da jim je bila tudi posvečena premajhna skrb, kar velja za odkrivanje, prepariranje in dosedanje

[15] Za Sp. Podlož prim. Blatt Rogatec, 47. Najdbe iz različnih kopanj v gomilah pod Poštelo in v Pivoli so — še neobjavljene — deloma ohranjene v mariborskem muzeju. Tam so tudi v ognju prežgani fragmenti počez narezanih zapestnic, inv. št. A 2118—2126. Podobne najdbe iz Škocjana pri Beljaku glej pri H. Müller-Karpe, op. 1, 613, sl. 1, 12—13, in J. Filip, Keltové ve střední Evropě (1956), T. 35: 7, ter K. Miske, Die prähistorische Ansiedlung Velem St. Vid 1 (1908), T. 46: 8.

[16] J. Filip, op. 15, 222, 289.

[17] W. Schmid, BRGK 15, 192 s.; Südsteiermark, 9; tudi še v Die Fortschritte der vorgeschichtlichen Forschung in Südsteiermark zwischen den beiden Weltkriegen, ZhWSt 36, Graz 1943, 145.

[18] Prim. izvajanja H. Müller-Karpeja, op. 1, 603 s. in 644 ss., kjer presoja keramiko tipa Goričica kot posledico izolacije koroških Keltov, jim pa priselitev (Tauriskov) iz Italije odreka.

[19] Prehod poznolatenske keramike v ranoantično oziroma njeno tradicijo v antiki je W. Schmid opisal na avstrijskih najdbah iz Gleisdorfa in Katscha (Archaeologische Forschungen in Steiermark JÖAI 25, 1929, 69 ss.).

objave, torej stanje, ki se sedaj ne da v naglici spremeniti. Od šestih najdišč z grobovi ni bilo ugotovljeno nobeno z arheološkimi raziskovanji, temveč so bili grobni pridevki le po naključju odkriti in morebiti niti niso prispeli vsi v muzeje. Čeprav je bilo ohranjenih razmeroma še lepo število najdb, pa razen Stojncev ter morebiti deloma še Skorbe in Pobrežja ne poznamo grobnih enot, ki bi bile zlasti na obsežnem forminskem grobišču kronološko zelo zanimive. Razen obsega izključno na ravnine ob Dravi omejene keltske naselitve lahko torej z veliko mero zanesljivosti ugotavljamo samo še žgani pokop kot prevladujoč običaj tudi v teh krajih.[20]

Pridevki v grobovih nam nudijo tako za sedaj le posplošeno podobo, pri kateri se najbolj izraža v tem obdobju običajen velik odstotek vojaških grobov. Ker na Forminu ni znano niti število grobov, ostaja neznano, v kakšnem razmerju so bili ti vojaški grobovi do drugih pokopov.[21] Smodičevo pričevanje o »deloma žarnih, deloma skeletnih« grobovih bi morebiti potrjevali neprepognjeni meči, ki jih je bilo vsaj četvero proti osmim prepognjenim.[22] Vojaški sloj je tu tako prepričljivo dokazan, kar bi veljalo tudi za druga najdišča, medtem ko ga smemo za Brstje z veliko verjetnostjo domnevati.[23] S tem bi se tudi v Podravju v grobovih kazal tisti socialni sestav keltske družbe, kot ga je v srednji Evropi ugotavljal Filip, le da ne moremo ugotoviti, ali so drugi forminski grobovi sodili v skupino običajno najštevilnejših povprečno opremljenih grobov ali pa k revnejšim s po enim pridevkom ali brez njega.[24]

Po danih podatkih so nam razen skupnega števila najdb znane večinoma le globine grobov, ki merijo v Stojncih 50, na Forminu 50—70 in v Skorbi približno 100 cm. Gre torej za razmeroma plitve grobove, ki so na prodnatih ravnicah ob Dravi segali skozi večinoma 30 cm debelo vrhnjo plast humusa v gornje sloje prodnih naplavin.[25] Razpored grobov, orientacija grobnih jam s skeleti, oprema grobov in pa seveda število in vrsta pridevkov nam ostajajo za sedaj neznani. Največ podatkov je iz Stojncev, kjer so našli »dobro ohranjeno okostje, poleg njega pri glavi železno ost sulice, ob trupu škarje, dve zapestnici, srednjelatensko fibulo, nožič in kamenito oslico za brušenje«.[26] Žgani grob v Skorbi so odkrili domačini pri kopanju vodnjaka in pri tem na razmeroma ozkem prostoru najbrž pobrali predmete iz enega groba: meč, sulično ost, dva fragmenta ščitne grbe in dva fragmenta keramike, medtem ko so naknadno »na isti parceli« izkopane najdbe

[20] A. Smodič, op. 12, 24. Prim. tudi H. Müller-Karpe, op. 1, 661 ss., s podrobnejšo razlago in literaturo. Že izoliranost srednjelatenskih keltskih postojank na tem ozemlju dokazuje, da je bil tudi sežig mrtveca skupno z inventarjem prinesen kot že uveljavljen keltski običaj v Podravje.

[21] J. Filip, op. 15, 307 navaja 30 % kot najvišji odstotek (Holubice).

[22] Biritualnost srednjelatenskih grobišč je po Filipu (op. 15, 302 ss.) skupno z naraščajočo prevlado žganih grobov v 2. stoletju splošen srednjeevropski pojav.

[23] Po J. Filipu, op. 15, 314 so tudi z bogatimi pridevki pokopane žene pripadale temu »viteškemu« sloju, kar bi morebiti lahko veljalo tudi za grob z bronastim členkastim pasom iz Brstja, ki je doslej v Podravju ena izmed najbogatejših najdb.

[24] J. Filip, op. 15, 310, ocenjuje povprečno opremljene grobove z največ 40 %, revne pa z do 25 %.

[25] Globina 70 cm je bila ugotovljena tudi pri enem izmed praznih (?) žganih grobov v Brstju. J. Filip, op. 15, 304, navaja kot povprečno globino žarnih grobov 100—140 cm, a pri mlajših tudi le 35—60 cm.

[26] A. Smodič, op. 12, 22.

bile odkrite mogoče v najbližji soseščini.[27] O najdbi iz mariborskega Pobrežja obstoje deloma si nasprotujoči podatki, ki so v vsakem primeru nezadostni, da bi mogli ugotoviti, ali sta bila prepognjen meč in sulična ost položena v žaro in ali je bilo še kaj drugih najdb.[28]

Zdi se, da pri posamičnih grobovih ne gre le za posamične grobove, temveč predvsem za odkrite dele grobišč neznanega obsega, kot lahko o tem sklepamo po podatkih iz Skorbe, Stojncev in opazovanja v Brstju.[29] Ta grobišča so tod nastala v neposredni bližini Drave (Formin, Stojnci, Skorba, Pobrežje, Bresternica) ali ob ježi terase (Brstje), medtem ko grob v Pleterjih dokazuje, da je bila prometna pot ob Polskavi med mokrotnim ozemljem Čretov in pogozdenim vršajem Dravskega polja bogata antičnih najdb, v veljavi že pred antiko.[30] Seliščne najdbe v Ormožu in Forminu leže prav tako vzdolž te poti ob Dravi, ki je v Ptuju prekoračila reko in se nato očitno razcepila na dva kraka proti Mariboru in Celju. Podobno smer ob reki kažejo grobne najdbe na sosednjem Lipniškem polju, kjer so Kelti prodirali ob levem bregu Mure, pri čemer je videti, da so pustili halštatsko področje ob Solbi s Frauenbergom kot zadnjo postojanko nad ravnino ob strani.[31] Grobne najdbe ob Dravi (in morda razen Rohra tudi ob Muri) so torej dokaz novo nastalih keltskih naselbin v smeri pronicanja v predalpske doline, le da zaradi pomanjkanja grobnih enot ne moremo ugotavljati notranje kronologije in socialnih razlik, ob neznanem številu grobov pa tudi ne obsega teh naselij.[32]

[27] V. Skrabar, op. 10, 145 s.

[28] V. Skrabar, op. 10, 147, navaja, da ju je našel »nek kmet 1901 pri poljskem delu na svoji njivi in da sta bila najdena v grobu«. F. Ferk, ki je predmeta za ptujski muzej pridobil, pa si je v beležnico zapisal: »Učitelj Ledinek ima krasen železni meč in prekrasno železno sulico s širokim listom iz latenske dobe. Najdeno na Spodnjem Pobrežju v neki gramoznici. Darilo najditelja Franca Reibenschuha, gostilničarja in posestnika« (Ferien-Tagebuch 1901—1902, 43 — v Joanneju v Gradcu med Ferkovo zapuščino).

[29] Za Skorbo prim. V. Skrabar, op. 10, 146 in A. Smodič, op. 12, 23. V Stojncih so po izpovedih domačinov naleteli na več grobov, vendar s prostora leta 1937 odkritega groba, kjer stoji sedaj stanovanjska hiša Zupaničevih, Stojnci št. 137 a, ni bilo sporočil o novih najdbah. V Brstju je bil severno od najdbe iz leta 1939 pozneje v steni razširjene gramoznice opažen še en žgani grob brez najdb (?). Morda bi bil lahko v zvezi s tem grobiščem tudi Ferkov zapisek: »Brstje. Pri Vnuku so bili na njivi in dvorišču najdeni mnogi grobovi« (Reise-Tagebuch 1909, 62 — v Deželnem arhivu v Gradcu).

[30] Lega keltskih najdb od Formina do Ptuja daje z vmesnimi najdišči v Stojncih in Markovcih vtis, da so se keltski prišleki držali Drave in s tem izognili verjetno pogozdenega osrednjega dela Ptujskega polja, ki je med Moškajnci (ob Pesnici) in Brstjem tudi brez drugih prazgodovinskih najdb, poznejša rimska cesta pa je tekla med Rogoznico in Gorišnico po na videz neobljudenem terenu. Vprašanje dostopa do Ptuja preko Budine ali po ovinku preko Brstja bi bilo rešljivo z ugotovitvijo poteka Drave v predrimskem času. Najdba v Pleterjih kaže na podoben položaj na Dravskem polju, a leži že zahodno od prehoda preko Ptujske gore, tako da kaže na usmerjenost poti proti Slov. Bistrici.

[31] Prim. legi najdišč Rohr in Hart na karti. Zanimivo je stanje severno od Mure med Špiljem in Radgono, kjer razen sulične osti pri Špilju (K. Zeilinger, op. 1, 79) in poznejših keltskih novcev v bližini sploh ni keltskih najdb. Ta praznina se obakraj Mure nadaljuje proti vzhodu tudi skozi Međimurje in še dalje, keltske najdbe se pojavljajo predvsem južno od Drave.

[32] J. Filip, op. 15, 314, loči vodilni sloj vojščakov (»vitezov«), preprosto ljudstvo in (po Cezarju) sužnje, katerih medsebojne odvisnosti v gospodarskem življenju zgolj arheološko ni mogoče dokazati.

Med najdbami v veliki meri prevladujejo železni predmeti, bronaste najdbe pa so maloštevilne in omejene na 7 fibul, 5 zapestnic in obročkov, 2 nanožnici, členkast pas in pasno sponо, vsega skupaj 16 kosov ali 15 % vseh kovinskih izdelkov. Tako se visoki odstotek železnih predmetov lepo ujema z razcvetom keltskega železarstva v 2. stoletju, ko se v okviru »umetnokovaških« prizadevanj uveljavijo tudi železne fibule, čeprav tod med obema pojavoma ni neposredne zveze in bi kazalo pomisliti tudi na Smodičevo razlago o pomenu številnih »močnih železnih fibul« na Forminu.[33] Podoben položaj je tudi v soseščini, kjer ima na primer Mokronog 17 %, najdišča na avstrijskem Štajerskem 23 %, na Koroškem pa 30 % bronastih predmetov, pri tem spreminjajo ob Muri sicer docela Podravju in Mokronogu podoben odstotek le številni drobni bronasti predmeti iz Rohra.[34]

Pri železnih izdelkih iz keltskih grobov v Podravju doslej še ni analiziran sestav njihovega kovinskega jedra, zato o kakovosti železa tukaj nimamo nobenih podatkov. Smodičeve navedbe, da so bili srednjelatenski meči na Forminu kovani »iz najboljšega železa« se nanašajo bolj na splošno oceno keltskega železarstva kot na izrečno kakovost forminskih mečev, pa tudi omemba, da je bilo železnim nožnicam teh mečev »primešanih še nekaj drugih kovin, mogoče baker ali svinec«, izvira le iz zunanjega opazovanja in stvarna podlaga ni izpričana.[35]

Meči iz Formina pripadajo srednjelatenskemu tipu dolgih dvoreznih mečev z ovalno, deloma nekoliko priostreno konico, ki se v večini primerov pričenja zoževati šele pri koncu (T. 2—3). Vrhnji zaključek prehaja v oglato sploščen trnast držaj nad konkavno zoženim rezilom, koder je ponekod (T. 3: 1, 3, 4—7) izoblikovana vmesna stopnička. V prerezu je rezilo v sredini odebeljeno v greben, ki pa je izraziteje izoblikovan le pri meču iz Pobrežja (T. 13: 4). Trnasti držaj ima na koncu redno gumbast zaključek, ki je ali sploščen ali pa zvončasto votel (T. 3: 4, 6), na spodnjem koncu pa je včasih nataknjena strma (T. 3: 2, 7) ali ploska (T. 3: 5) prestrezna ploščica. Ker sami po sebi ti meči ne nudijo kronološko otipljivih razlik v okviru C stopnje, jih lahko enotno uvrstimo v Filipovo skupino srednjelatenskih »medaljonskih mečev«, kot to potrjuje tudi edina na

[33] J. Filip, op. 15, 306, opozarja na to, da splošna razširjenost železa v času prvih keltskih pohodov ni bila v zvezi samo s Kelti, temveč tudi z razvojem predkeltske civilizacije, medtem ko so Kelti uveljavili vzpon železarstva šele v 2. stol. Sledeč tem izvajanjem, bi morali datirati forminske železne najdbe morebiti le prenizko okrog sredine 2. stol.? Smodičevo misel (op. 12, 24) o pripadnosti velikih železnih fibul vojaškim moškim grobovom bi bilo treba šele preveriti.

[34] Pri izračunavanju teh razmerij po doslej znanih podatkih niso bile upoštevane najdbe na predkeltskih naselbinah. Kljub slučajnosti teh izvidov je manjši odstotek železnih najdb na Koroškem vendarle značilen za to odmaknjeno in na železni rudi bogato področje.

[35] A. Smodič, op. 12, 24. K. Zeilinger, op. 1, 70, objavlja izide preiskav nekaterih železnih predmetov iz Frohnleitna in opozarja na odstotek sicer pri današnjem jeklu redno navzočih spremnih elementov. Po Polibiju izpričana mehkoba keltskih mečev je arheološko potrjena s številnimi prepognjenimi meči v grobovih, ki jih je brez škode bilo mogoče spet izravnati. Če so tudi meči v naših krajih imeli rezila iz druge vrste železa kot jedro bi bilo treba skupno z morebitnimi učinki klepanja šele preiskati (J. Moreau, Die Welt der Kelten, 1961, 69).

Forminu ohranjena srčasta spojka (T. 4: 7).[36] Podoben jim je meč iz Skorbe (T. 14: 1), nikakor ne mlajši meč iz Pobrežja (T. 13: 4) pa je bolj koničast, meč iz Pleterij (T. 13: 8) z vzbočeno zaoblenim prehodom v držaj pa je fragmentiran, a očitno iste vrste.[37] Spričo uniformnosti teh najdb bi bilo podrobno naštevanje primerjav le formalno in zato naj le opozorimo, da je bilo največ sorodnih mečev najdenih v Mokronogu, pogosti so bili tudi v Frohnleitnu, sicer pa se pojavljajo v večini keltskih grobišč ali posamičnih grobov.[38]

Pri večini forminskih mečev so se ohranile različno fragmentirane nožnice, ki so — kot drugod — sestavljene iz dveh pasov železne pločevine, spojenih po robovih s posebnim obrobkom. Ta se je le redko ohranil, a tudi zaključne spojke so razen v enem primeru propadle. Na nekaterih so še ključice za pritrditev na verigo, ki imajo po večini še oble, enkrat (T. 4: 5) celo okrašene krajce, značilne za razvito srednjelatensko dobo.[39] Štirje vrhnji zaključki na obliko prestreznih ploščic prirezanih nožnic imajo na zunanji strani vegetabilen in stiliziran okras, ki podaja v dveh primerih (T. 4: 2, 8 — le deloma ohranjeno) simetričen, v drugih dveh (T. 4: 1, 3) pa bolj enostransko izveden motiv. O poreklu teh motivov je bilo govora že drugod in je pri tem K. Vinski podala tudi izčrpne primerjave za področje severne Jugoslavije.[40] Te kažejo osredotočenje takih najdb na vzhodu v Sremu in okolici, na zahodu pa na Dolenjskem. Forminske najdbe so v tem okviru precej osamljene, tembolj ker se podobno okrašene nožnice zahodno (Gurina) in severno (Graz, Neunkirchen itd.) le redko pojavljajo, a tudi najdbe iz Madžarske ne kažejo bližnje povezave z najdišči ob Dravi

[36] J. Filip, op. 16, 161. Forminska spojka, ki je okrašena z vrezanimi viticami, sodi med najsplošnejši tip srednjelatenskih spojk, znan tako v bližnjih (Mokronog, Borče—Förk in Feldkirchen na Koroškem) kot iz mnogih drugih srednjeevropskih najdišč (na prim.: J. Filip, op. 15, sl. 6, 2; 6, 7; 7, 1; Déchelette, Manuel d'archéologie 4, 1927, sl. 459; 463, 2—3).

[37] Pri datiranju keltskih najdb v Drešinji vasi je V. Skrabar (op. 10, 148) napačno ocenil časovno bližino rimskih in keltskih grobov. Razdelitev grobov na stopinji C in D je podal W. Schmid, Südsteiermark, 12, in pri tem tudi uporabljal napačna izhodišča: da je bronasta fibula (E. Riedl, op. 13, 223, r. 13, 7 a b) poznolatenska in ne ranoantična in da so se vrtene posode pojavile v teh krajih šele v sredini 1. stol. in ne že sto let poprej, kot dokazujejo najdbe iz Podravja in Koroške. Po Filipu (op. 15, 178 ss.) so se prve vrtene posode pojavile že ob koncu halštatske kulture južnočeških gomil, iz dvojnosti prostoročno in na lončarskem kolovratu izdelanih posod v 4. in delu 3. stoletja pa so poslednje na planih grobiščih že odločilno prevladale in se pojavile pri nas s Kelti od vsega početka. Poznolatensko poreklo pobreškega meča je V. Skrabar izvajal iz enake datacije grobišča v Drešinji vasi, W. Schmid, ki je meče iz Drešinje vasi pripisal stopnji C, pa ga ni z ničimer dokumentiral. Pleterskemu meču je podoben eden izmed mečev v Drešinji vasi (E. Riedl, op. 13, r. 13, 1), ki ima enak vzbočen prehod rezila v trn. Podobna meča iz Stutterna in Seebodna na Koroškem je H. Müller-Karpe (op. 1, 656, sl. 10, 8 ter 11, 8) po priloženih nožih z obročkastim držajem stavil v poznejše obdobje. Pleterski nož T. 13, 7 bi pri tem lahko opozarjal, da sodijo ti meči še vedno v srednjelatensko dobo (prim. Mokronog: H. Müller-Karpe, op. 1, sl. 16, 5—6).

[38] Za Mokronog prim. A. Müllner, Typische Formen (1900) T. 39 in 40 (tu tudi Bela cerkev) ter H. Müller-Karpe, op. 1, 672, sl. 16. Za južnoavstrijske najdbe prim. K. Zeilinger, op. 1 in H. Müller-Karpe, prav tam.

[39] Med podravskimi najdbami ni mlajših oblik z gornjim krajcem, ki se nadaljuje v kraka (J. Filip, op. 15, sl. 9, 2; prim. tudi Gurina: H. Müller-Karpe, op. 1, sl. 13, 1).

[40] K. Vinski, op. 1, 284 ss., T. 4 in 5, karta najdišč na T. 7.

in Muri.[41] Po motivni zasnovi bi lahko okras z nožnice T. 4: 1 primerjali z nožnico meča iz Batine, Kupinova in Šimanovca, okras nožnice T. 4: 2 pa s podobno simetrično okrašeno nožnico iz Mokronoga in nekoliko tudi z nožnico iz Neunkirchna.[42] Te približne primerjave tako po svoje potrjujejo, da je vir te krasitve nekje v »panonskem Podunavju«, kot je ugotovila K. Vinski, to pa se sklada tudi z Jacobsthalovo klasifikacijo teh najdb, ki jih postavlja v »skupino okrašenih madžarskih mečev«.[43]

Z meči so neposredno povezane železne verige in tudi obročasti členki za pripenjanje. Številčno tudi tu prednjači Formin, vendar so mu mokronoške najdbe precej blizu, iz avstrijske Štajerske in Koroške pa so znani le borni fragmenti.[44] Po obliki in tehniki izdelave lahko ločimo dve vrsti: verige s ploščato izkovanimi in navadno na eni strani utolčenimi členki (T. 5: 1, 2; 6: 6, 11?) in take, katerih členki so zviti iz okrogle ali oglate žice (T. 5: 3, 4; 6: 5). En konec ima ozek ali širši obroček, drugi pa se končuje v paličici z navzgor zapognjenim gumbom. Različna stopnja ohranjenosti teh verig naj bi bila v zvezi z načinom pokopa, pri čemer bi v popolnem sestavu ohranjene, deloma zlomljene in deloma še gibljive verige tudi na Forminu lahko pričevale za žgane grobove.[45] O medsebojnem razmerju obeh tipov verig, pripadnosti ene ali druge vrste k različnim grobovom ter razprostranjenosti vsake izmed njih so doslej zbrani le priložnostni podatki. J. Filip uvršča verige z utolčenimi členki tudi še na konec C 2 obdobja in opozarja na redkost verig z zvitimi členki, ob razmeroma bogatem forminskem gradivu pa lahko samo obžalujemo, da nam ni znano po grobnih enotah (in skupno s keramiko?), ki bi na tem lokalnem področju

[41] Gurina: H. Müller-Karpe, op. 1, sl. 13, 1. Gradec: K. Zeilinger, op. 1, 76. Tu je vsa prednja stran nožnice okrašena s »šibko vgraviranim okrasom«, ki ga predstavljajo okrašeni kvadratki ter vzorci krožcev in spiral. Nožnica T. 4, 8 s Formina ima pod simetričnim motivom krožcev in vijug drobne večinoma 5 mm široke vzorce deloma v kroge razporejenih črtic. V obeh primerih gre za eno izmed zvrsti brazgotinjenja površine, ki ga je pod nazivom »Chagrinage« pri mečih iz La Tène opisal J. M. de Navarro, Zu einigen Schwertscheiden aus La Tène, BRGK 40, 1960, 91 ss., T. 6—8. Pri nožnicah s Formina in iz Gradca gre pri tem očitno za tehniko žigosanja motivov, le da o vzorcih te krasitve za sedaj ne poznamo primerjav. Prim. tudi obravnavanje motivike krasitve nožnic, prav tam, 96 ss. Neunkirchen: R. Pittioni, op. 1, sl. 470. Primere iz Madžarske citira K. Vinski, op. 1, 284. Prim. tudi J. Déchelette, op. 36, sl. 463, 9.

[42] K. Vinski, op. 1, T. 4, 18; 5, 26—27, a tudi J. Déchelette, prav tam, sl. 463, 9 (iz Madžarske). Mokronog: A. Müllner, op. 38, T. 40 ali H. Müller-Karpe, op. 1, sl. 16, 1. Neunkirchen: glej op. 41.

[43] K. Vinski, op. 1, kjer je omenjena previdnost, ki je nanjo opozoril že Filip (op. 15, 162), pri Jacobsthalovem izoliranem datiranju mečev iz teh predelov (P. Jacobsthal, Early celtic art, 1944, 95 ss.).

[44] Mokronog: A. Müllner, op. 38, T. 40. Ostanke železnih verig (s členki neznane oblike) v Drešinji vasi omenjata E. Riedl, op. 13, 223 ss., in W. Schmid, op. 9, 12. Fragmenti verige z uvitimi členki so bili najdeni v Frohnleitnu: K. Zeilinger, op. 1, 68, sl. 6 (tu so na str. 71 opisane tudi podrobnosti izdelave, v op. 23 pa naštete nekatere primerjave v širšem evropskem prostoru). Fragment verižice z vtolčenimi členki je bil najden tudi v Feldkirchnu in Celovcu (H. Dolenz, op. 12, 151, sl. 2, 6 in op. 13, 34, sl. 7, 6). Na najdbe takih verig na Hrvatskem opozarja (po Hunyadijevi, op. 1) K. Vinski, op. 1, 287. Izredno dobro ohranjen primer verige z vtolčenimi členki je znan iz Neunkirchna (R. Pittioni, op. 1, 686, sl. 471). Kartografski pregled pri: S. Gabrovec, 900 let Kranja, 1960, 21 s.

[45] J. Filip, op. 15, 170.

nekoliko bolje osvetlile ta medsebojna razmerja.[46] Veriga T. 5: 3 ima skupno s sorodnimi primeri iz Mokronoga širši obroček, ki je sicer pri drugih verigah neobičajen, zato bi ji lahko pripisali tudi danes že fragmentirani krajši konec T. 6: 8—9 z enakima obročkoma, drugi kratki deli verig pa so opremljeni večinoma z ožjimi obročki (T. 6: 1—4, 7).[47]

Druga zvrst najtipičnejšega keltskega orožja so sulične osti, med njimi je v Podravju največ ozkolistnih s kratkimi tulci in povprečno dolžino 30—40 cm. Tipološko bi lahko med temi tipi razločevali take s širokim spodnjim delom lista (T. 7: 1, 5, 7—9; 14: 2) in tiste, ki imajo bolj ali manj obliko vrbovega lista (T. 7: 2, 3, 4; 14: 3). Ker naj bi te poslednje bile mlajše, a tu še vedno srednjelatenske, si ob pomanjkanju grobnih enot na Forminu z njimi ne moremo dosti pomagati.[48] Po najdbah iz drugih krajev lahko domnevamo, da so bile tudi tod vsaj deloma v grobovih najdene v parih. Tudi sulični osti T. 7: 10—11, ki se ločita od drugih s svojo dolžino in neprimerno daljšim tulcem, sta le dozdevno lahko nekoliko bolj zgodnji, a verjetno še vedno v okviru C 2 stopnje.[49] Prav tako se širokolistni sulici T. 7: 10 s Formina in T. 13: 5 iz mariborskega Pobrežja ločita od drugih bolj formalno kot kronološko, saj ima prva spodaj običajen strm pričetek lista, drugo z obliko vrbovega lista pa meč uvršča v stopnjo C 2.[50]

K obrambi keltskih bojevnikov so tudi v Podravju sodili ščiti, kot nam dokazujejo na Forminu in v Skorbi najdene ščitne grbe. Tri med njimi pripadajo trakastim grbam z vzporednimi stranicami, ki pa imajo že rahlo trapezasto razširjene krajce (T. 9: 1—3, pri poslednji ohranjena tudi notranja spona), kakršni so prav izraziti pri grbi T. 9: 5 s Formina in T. 14: 7 iz Skorbe, ki imata elipsasto izoblikovano vzboklino. Čeprav to vrsto pripisujejo mlajšemu času, nam za sedaj pomanjkanje grobnih enot na Forminu in neizrazite spremne najdbe v Skorbi ne nudijo možnosti za podrobnejšo časovno opredelitev znotraj C 2 stopnje.[51]

Čeprav ščitne grbe niso redni pridevek vojaških grobov, se vendar razmeroma pogosto pojavljajo v keltskih grobiščih. Med mokronoškimi najdbami bi trakasta grba oblikovno ustrezala nekoliko mlajšim forminskim grbam T. 9: 1—3, grba z elipsasto vzboklino pa bi bila morebiti oblikovno nekoliko naprednejša stopnja obeh podobnih grb s Formina in

[46] J. Filip, prav tam, 171, poudarja pri tem predvsem »vsaj delno« sočasnost teh verig z obdobjem oppid (125—50 pred n. št.), kar pa ne izključuje njihove večje starosti, ki jo K. Vinski (op. 1, 288) predvideva zlasti za verige z navadnimi členki.

[47] Način uporabe teh verig je opisal R. Pittioni, op. 1, 686.

[48] J. Filip, op. 15, 165 poudarja, med njimi ni tipov, ki bi bili v rabi le kratko obdobje.

[49] K. Zeilinger, op. 1, 72 navaja, da je bil poleg enakih parov najden v grobu št. 9 v Frohnleitnu tudi par različno dolgih suličnih osti, od katerih bi tista z »ozkim dolgim tulcem« sodila še v C_1 stopnjo. V. Šribar, op. 13, 144 ss., našteva poleg obravnavanega primera iz Spodnje Slivnice še druge take najdbe iz Dolenjske, vendar pride »nadaljevanje stare domorodne tradicije« v poštev najbrž le na najdiščih, kjer se keltski grobovi priključujejo starejšim predkeltskim pokopom (Magdalenska gora).

[50] Širokokolistne sulične osti so po Filipu (op. 15, 165) za 2. stoletje najznačilnejše, »dolge ozke, ki so lahko tudi prav velike« pa presoja R. Pittioni, op. 1, 686, kot »nadaljevanje v stopnji B običajnih oblik«.

[51] J. Filip, op. 15, 167. Meč in sulična ost iz Skorbe ne kažeta ne starejših ne mlajših tendenc.

Skorbe. Grba z okroglo vzboklino ima bližnjo primerjavo v grbi T. 16: 1, ki morebiti tudi izvira s Formina, a je skupno s podobno najdbo iz Idrije pri Bači glasnik pozne D stopnje.[52] Na avstrijskem Štajerskem je znana le ena grba, koroške najdbe pa je z izčrpnimi primerjavami objavil H. Müller-Karpe.[53] K držaju (ali okovu?) ščita T. 9: 4 je znan najbližji primer iz Drešinje vasi, podoben pa je bil odkrit tudi v Neunkirchnu.[54]

Udarni noži so zastopani v petih kosih, vendar njih tipološke razlike še ne pomenijo tudi kronoloških odtenkov. Trem primerom s Formina in iz ptujske okolice (T. 8: 1—2; 13: 6) so skupni odebeljen raven hrbet, različno ukrivljen držaj z vozlom na prehodu v rezilo in enkrat tudi na zaključku. Držaja, ki se končujeta v obročku, sta vsaj tipološko mlajši obliki in s tem srednjelatenska početnika nožev s ploskim držajem in obročkom, ki segajo preko poznolatenske dobe še v antiko.[55] Nož iz Pleterij ima le na koncu gumbasto odebeljen držaj, po svojem nekoliko ukrivljenem hrbtu pa predstavlja sicer najpogostejšo tipološko inačico stopnje C.[56]

Ker sodijo udarni noži v tipičen inventar keltskih grobov, bodisi posamič, bodisi v zvezi z meči, je podrobno naštevanje primerjav nepotrebno.[57] Nož iz Drešinje vasi je tem najdbam blizu, prav tako pa nož iz Frohnleitna, ki predstavlja z ostro zapognjenim neodebeljenim okroglim držajem nekoliko od splošne sheme odstopajočo obliko. Nožev s ploščatim držajem in obročkom, ki se pojavljajo na Koroškem, v Podravju ni, so pa v raznih inačicah znani iz Mokronoga in Mengša.[58] Vendar nam najdbe nožev ne dajejo podrobnejših opor za datiranje znotraj C 2 stopnje.[59]

Od uporabnih nožičev je znan le zakrivljeni nožič T. 8: 5 s Formina; njegov vozlasto odebeljeni prehod v držaj nevtralizira sicer na halštatske tipe spominjajočo obliko.[60] V to zvrst orodja lahko uvrstimo tudi obe britvi

[52] A. Müllner, op. 30, T. 37: 1—3. Za okroglo ščitno grbo prim.: J. Déchelette, op. 36, 678 ss. J. Filip, op. 15, 168. Idrija pri Bači: J. Szombathy, op. 12, 338, sl. 180.

[53] W. Modrijan, op. 13 (Hart), 60 s., sl. 5, 2 in 6. H. Müller-Karpe, op. 1, 657 (za notranjo spono glej primerjave v op. 206).

[54] Drešinja vas: E. Riedl, op. 13, 223, r. 13, 6. Neunkirchen: R. Pittioni, op. 1, 682, sl. 471, 3. Druge primerjave navaja H. Müller-Karpe, op. 1, 657, op. 203.

[55] H. Müller-Karpe, op. 1, 659. P. Petru, Latenoidni enorezni noži iz rimske nekropole v Bokovku pri Kranju, Vesnik Vojnog muzeja 3, 1958, 263 s., sl. 1.

[56] K. Zeilinger, op. 1, 71, sl. 5.

[57] H. Müller-Karpe, op. 1, 659 opozarja na rano srednjeveške primerjave oborožitve s saxom in spatho. Prim. tudi P. Petru, op. 33, 263 z napotki za drugo literaturo v op. 3.

[58] Drešinja vas: E. Riedl, op. 13, 223, r. 13, 2 (z rahlo grbo?). Izrazitejša grbavost hrbta se pojavlja v poznolatenski dobi (K. Zeilinger, op. 1, 71), njeno srednjelatensko poreklo je opazno na nožiču v Seebodnu (H. Müller-Karpe, op. 1, 645, sl. 11, 3, kot tudi na nožu iz Drešinje vasi, ki ima tipičen poznosrednjelatenski držaj. Nož sl. 3 iz Frohnleitna (K. Zeilinger, op. 1, 67) se od nožev z rahlo uvitim hrbtom iz Mörbischa in Maxglana v Salzburgu (R. Pittioni, op. 1, sl. 475, 8 in 477, 3) loči po zametkih grbe na hrbtu, vendar se obe inačici pojavljata na Stradonicah J. Déchelette, op. 36, 868, sl. 598, 1—2). H. Müller-Karpe, op. 1, 640, sl. 9, 8, objavlja forminski tip noža z ravnim hrbtom le enkrat, medtem ko prevladujejo drugi (sl. 10, 9; 11, 3, 7). A. Müllner, op. 38, T. 41: 3, 7. W. Modrijan, op. 13 (Rohr), 11, sl. 1.

[59] J. Filip, op. 15, 173, jih na splošno pripisuje mlajši fazi planih grobišč in jih morebiti nekoliko prenizko postavlja v prehod med 2. in 1. stoletje.

[60] H. Müller-Karpe, op. 1, 659. Prim. podobne nože iz Dolenjske: A. Müllner, op. 38, T. 42, 11—12 (Šmarjeta).

T. 8: 3—4, kakršne se sicer redkeje pojavljajo in so tu po obročku na koncu držaja mogoče mlajše.[61]

Škarje so bile odkrite dvakrat na Forminu (T. 8: 10—11) in enkrat v Stojncih (T. 15: 2). Forminska predmeta imata preprosto obliko z ravno zapognjenim držajem, fragmenti škarij iz Stojncev pa kažejo sledove boljše prožnosti zaradi nekoliko stisnjenega držaja.[62] Ta vrsta najdb je redkejša in znana v Sloveniji le v nekaj primerih, dvakrat tudi v Frohnleitnu, na Koroškem pa le v Celovcu.[63]

Fibule odločno prevladujejo med forminskim nakitom in so razen šestih vse izdelane iz železa. Skoraj vse so iztegnjenega tipa ter povprečno 12—13 (8.6—16.5) cm dolge. Repati podaljšek ozke žlebaste noge se oblo viha nazaj proti locnju in dela navidezen okvir, ki meri včasih tudi polovico dolžine fibule, večinoma pa je krajši. Peresovina ima skoraj vselej po štiri navoje; pri tem je prečni lok navadno na zunanji strani, včasih pa tudi znotraj (T. 10: 1). V podrobnostih se ločijo med seboj predvsem po izdelavi repa, ki ima v sredini po eno ali več jagodastih odebelitev ter je še drugače profiliran, k locnju pa pritrjen z jagodo ali vozlasto odebelino. Enkrat sta namesto jagode dve kroglici (T. 11: 3), ki sta jim podobni tudi jagodi na fibuli (T. 11: 2).[64]

Pregled najsorodnejših fibul iz Mokronoga je doslej podal H. Müller-Karpe in preko njegovih izvajanj, ki po fibulah uvrščajo Mokronog in Formin v tipološko sorodno skupino stopnje C, tudi ta sestavek nima namena, razvijati tipoloških podrobnosti.[65] Zaradi nepoznavanja grobnih enot moramo forminske fibule jemati kot celoto, ki se časovno ujema z drugimi najdbami. Navzgor so omejene s prihodom Keltov, navzdol pa ob dolgotrajnosti teh tipov segajo najverjetneje še v začetek D stopnje. Zanimiv je predvsem visoki odstotek železnih fibul s Formina, kar pa pri dosedanjih

[61] A. Müllner, op. 38, T. 32: 2; 41: 6; 42: 13 (Šmarjeta), T. 41: 12 (Mokronog), T. 33, 6 (Drnovo). K. Zeilinger, op. 1, 71, sl. 4 (s trnastim držajem v obliki iztegnjenega S). H. Müller-Karpe, op. 1, 639 s., sl. 11, 3 (s trnastim držajem v obliki stlačenega S). Prim. tudi britvi z zapognjenim in gumbasto odebeljenim držajem iz Mannersdorfa in Maxglana v Salzburgu pri R. Pittioni, op. 1, sl. 472, 12 in 477, 6. Prim. tudi J. Déchelette, op. 36, 785, sl. 333.

[62] K. Zeilinger, op. 1, 72. A. Götze v Ebert, Reallexikon 11, 227, T. 42, g—i, navaja Bezzenbergerjevo razlago, po kateri bi bil ta tip škarij v nasprotju z drugim »prvotno vzhodnogermanskim« zahodnoevropskega izvora. Zanimivo je, da so enodelne železne škarje enake izdelave za striženje ovc še danes v rabi (na prim. na Pohorju).

[63] V Mokronogu (A. Müllner, op. 38, T. 42: 15). Narodni muzej v Ljubljani hrani še nekaj deloma fragmentiranih primerov iz Šmarjete in okolice Šentjerneja (inv. št. 4382 in 4800). Idrija pri Bači: J. Szombathy, op. 12, 292 ss., št. 188. Brežice: T. Bregant, op. 13, 378, T. 1: 2. Drnovo: Varstvo spomenikov 8, 1962, 264, T. 4: 10 (poznolatenska oziroma ranorimska inačica). Frohnleiten: K. Zeilinger, op. 1, 64 ss., sl. 1 in 3. Celovec: H. Dolenz, op. 13, 54, sl. 7, 4. Velemszentvid: K. Miske, op. 15, T. 32; 20—21. Mannersdorf in Maxglan v Salzburgu: R. Pittioni, op. 1, sl. 472, 14 in 477, 4. Za druge navedbe prim. J. Filip, op. 15, 176.

[64] H. Müller-Karpe, op. 1, 633, op. 192 opozarja, da pripadata fragmenta fibule iz Stojncev (A. Smodič, op. 12, 22, r. 3, 13), ki bi sicer sodila v to skupino, dvema različnima fibulama (?). Pri Smodiču kot »železen okov« (6, r. 1, 8) opisan predmet je H. Müller-Karpe s pridržkom označil kot fibulo, ki bi potem takem (T. 10: 10) sodila v Filipovo zvrst »tarčastih fibul s pritrjenim zaključkom« (J. Filip, op. 15, 110 s.).

[65] H. Müller-Karpe, op. 1, 670 ss.

piscih ni zbudilo posebne pozornosti. Na splošno jih lahko v okviru Filipove tipološke sheme uvrstimo v skupino fibul s pritrjenim zaključkom ali tako imenovanim srednjelatenskim fibulam. V okviru te skupine bi sodili fibuli T. 11: 2—3 v zvrst kroglastih fibul, druge pa večinoma h gladkim fibulam, kjer vmesne jagode, vozli in druge profilne oblike polagoma izginjajo, dokler nista locenj in rep popolnoma gladka. Fibule te zvrsti, zlasti tiste, ki so izredno dolge, postavlja Filip v drugo polovico 2. stoletja, gladke fibule pa so trajale od tega časa dalje skozi 1. stoletje še do antike.[66]

Forminske železne fibule bi po tem datiranju pripadale vsaj deloma drugi polovici 2. stoletja. Izrazito gladkih fibul, ki bi bile lahko mlajše, po videzu med njimi ni, ostaja pa vprašanje, ali bi fibuli s kroglicama smeli presojati kot starejši in tako v tej skupini videti vsaj bledo notranjo kronologijo.[67]

Najbližje in najštevilnejše primerjave k tem fibulam nudi Mokronog, kjer je videti poprej omenjena različnost tipov jasneje izražena. Na Koroškem bi sodila v to skupino gladka fibula iz Goričice, kroglasta fibula iz Feldkirchna, fibule iz Borč-Förk, ki imajo pretežno daljšo peresovino, in fibula iz Gurine. Fibula iz Frohnleitna ima »klasično« obliko te skupine, v Spodnji Slivnici pa sta bili npr. odkriti kroglasta in gladka inačica.[68] Bližnje primerjave bi bilo mogoče najti še v Velemszentvidu in Neunkirchnu, medtem ko je ta tip srednjelatenskih fibul razširjen po vsej Evropi.[69] Vplivanje keltske tvornosti v predelih, ki so bili odmaknjeni od glavnih prometnih tokov, je pri tem lepo vidno v Bosni, kjer se fibule teh zvrsti pojavljajo najčešče v severozahodnih predelih, na jugu dežele pa prevladujejo povsem drugi tipi.[70]

Od šestih bronastih fibul s Formina imata dve (T. 11: 8, 9) na profiliranem repu pred spojitvijo z locnjem okrogel okvir s sedmimi iz žice spletenimi bradavičicami, ki imata sorodne primere v Mokronogu in na Koroškem. Od teh se razlikujeta razen po številu in izoblikovanosti bradavičic tudi po načinu pritrditve zaključka k locnju, ki je tu (in enkrat v Mokronogu) vozlast, v drugih dveh primerih pa je obroček z bradaviči-

[66] J. Filip, op. 15, 107 ss.

[67] J. Filip, prav tam, namreč izvaja zvrst kroglastih fibul iz starejših (B) oblik s kroglico na nepritrjenem zaključku. H. Müller-Karpe, op. 1, 633, sl. 7, 3 in 9, 1—2, navaja fragmentirane (in deloma dvomljive) tipe fibul iz Feldkirchna in Borč-Förk, ne da bi pri njih poudaril kaj več kot splošno razširjenost in pripadnost k srednjelatenski stopnji.

[68] Enaka fibula iz Drešinje vasi (W. Schmid, Südsteiermark, 12) je v celjskem muzeju. H. Müller-Karpe, op. 1, 670 ss., sl. 15. Tu se pojavlja tudi sicer na Forminu neznana zvrst z dolgo spiralo, kakršna je značilna za fibule iz Šmarjete (prav tam, sl. 17). Tu prim. tudi bronaste fibule C stopnje z gladkim lokom iz Šmarjete (prav tam, sl. 18, 8—10). Koroške najdbe so podane na sl. 4, 1; 7, 3; 9, 1—6: 13, 11. Dve v osnovi podobni, le oglato oblikovani fibuli iz Feldkirchna (sl. 7, 1) sta brez pravih primerjav v sosešcini, še najbolj bi ustrezali »tarčasti« fibuli iz Manchinga (J. Filip, op. 15, 111, sl. 33, 4). Frohnleiten: K. Zeilinger, op. 1, 72, sl. 3. Spodnja Slivnica: V. Šribar, op. 13, 142, T. 2: 4—5 (ki oba tipa uvršča v pozni srednji laten).

[69] K. Miske, op. 15, T. 42: 29, 32, 33, 41, 70. R. Pittioni, op. 1, sl. 470, 3. J. Filip, op. 15, sl. 30—38. J. Déchelette, op 36, sl. 535.

[70] Z. Marić, op. 1, 75 ss., T. 1, 14, 22, 24, 27, 31. datira te fibule v tretjo fazo keltskih vplivov v BiH (150 pred n. št. — 9 po n. št.), vendar jih ugotavlja že pri koncu poprejšnjega obdobja.

cami že zlit na profiliran locenj.[71] H. Müller-Karpe je opozoril na možnosti porekla teh fibul iz starejših vzorov in na vplive iz Madžarske ter ugotavljal v njih »jugovzhodnoalpsko, tavriščansko posebnost«.[72] Precej sorodni motivi so vidni tudi na bobničastih fibulah z enojnimi ali večkratnimi plastičnimi krožci ter zlasti na fibulah z diskasto nogo, kjer se krožci in spirale pojavljajo v filigranu sorodni tehniki, pri čemer nam Filipovo datiranje teh vrst fibul na prehod iz 2. v 1. stoletje onemogoča presojo, katera vrsta motiva bi bila starejša.[73]

Fibuli T. 11: 12, 13 sodita v skupino tistih fibul, ki jih H. Müller-Karpe ugotavlja v sorazmerno velikem številu na Koroškem in jih zato opisuje kot značilnost najdišč s keramiko tipa Goričica.[74] Forminski fibuli, od katerih je prva precej robustne izvedbe, se od koroških, a tudi nekaterih dolenjskih tipov ločita tudi po tem, da profiliranje repa ni samo enostransko in da ima fibula T. 11: 12 jagodasto profiliran tudi locenj. Ta razlika je očitna tudi naproti številnim fibulam tega tipa v Velemszentvidu, ki so vse po repu le enostransko profilirane.[75] V tem smislu bi torej fibula T. 11: 12 lahko pomenila tudi lokalno posebnost, čeprav skupaj z drugo sodi v Filipovo skupino srednjelatenskih fibul s pritrjenim zaključkom.[76]

V ta okvir sodi tudi bronasta fibula T. 1: 7 iz Brstja, ki po svojem oglatem locnju, bogato razčlenjeni profilaciji repa, v obliki plašča izvedeni pritrditvi na locenj in daljšo peresovino predstavlja prav tako imenitnejši izdelek iz groba z ženskim bronastim pasom. Po poreklu bi morebiti izhajala najprej iz fibul z veliko kroglo na repu, katere jagodasti preostanek je tu nekoliko deformiran, a prav tako reliefno okrašen, daljša noga (4 : 3 cm proti locnju) pa bi govorila za že bolj razvito srednjelatensko obliko, kar velja tudi za sosednjo najpodobnejšo fibulo iz Celovca.[77]

Preostali forminski fibuli T. 11: 10, 11 sodita v skupino malih bronastih fibul, od katerih ima poslednja ploščat locenj in bi tako, čeprav ne poznamo oblike noge, lahko bila najbliže nauheimskih fibulam iz druge

[71] H. Müller-Karpe, op. 1, sl. 15, 11, 12 (Mokronog), sl. 12, 6 (Landskron ob Osojskem jezeru).

[72] H. Müller-Karpe, prav tam, 654, z literaturo v op. 194—195.

[73] J. Filip, op. 15, 101 ss., sl. 31 in 32, navaja primere iz Moravske in Madžarske. Še bliže motivu obeh formjnskih fibul je vmesni člen ženskega pasu iz Moravske (Kozlany pri Brnu, sl. 50, 1—2). Po splošni zasnovi in razmerjih posameznih členov pa bi ustrezali tudi fibulam s pritrjenim zaključkom, na katerem je okrogla ploščica obdana z vozlastima odebelitvama (prav tam, sl. 33, 3, iz Slovaške).

[74] H. Müller-Karpe, op. 1, 654 s., sl. 12, 1—5.

[75] A. Smodič, op. 12, 11, r. 4, 25, podaja prvotno stanje, kakršno danes ni več ugotovljivo; to velja tudi za drugo fibulo. Za primere iz Dolenjske glej na prim.: H. Müller-Karpe, op. 1, sl. 15, 19, 20 (Mokronog), sl. 17 (Šmarjeta). Po narezanih jagodah na repu in odebeljenem locnu je forminski fibuli T. 10, 11 podobna tudi ena iz Valične vasi: K. Drenik, Funde aus den gallischen Gräbern bei Nassenfuss in Unterkrain, Ljubljana, T. 5: 8. Velemszentvid: K. Miske, op. 15, T. 40 in 42. Rohr pri Lipnici: W. Modrijan, op. 13, 8 s., sl. 2 (tu datirana približno v prehod 2. v 1. stoletje).

[76] J. Filip,op. 15, 107 ss., čeprav bi ji težko točneje opredelili mesto v tam naštetih petih zvrsteh tega tipa fibul.

[77] J. Filip, op. 15, sl. 29, prikazuje primere, ki bi tu lahko služili kot vzorniki fibule iz Brstja, pri čemer prim. zlasti fragment fibule sl. 29, 8 s početki ovijanja zaključka okrog locna, ki je v primeru iz Brstja izveden do kraja. Celovec: H. Dolenz, op. 13, 46 s., sl. 3.

polovice 1. stoletja. Pri prvi fibuli pa nas fragmentirana noga pušča v nejasnosti ali gre za zvrst fibule z nogo v obliki okvira, ki sodi prav tako na konec latenske dobe, ali za kakšno drugo preprosto obliko.[78]

Med drugim nakitom iz keltskih grobov je največ zapestnic. Železne zapestnice imajo različno obliko: od tanke dvakrat zvite in preproste žice (T. 15: 7) do votlega cevastega obročka (T. 15: 13); obe zapestnici v Stojncih sta bili izdelani iz do 1 cm debele žice (T. 15: 5—6), fragmentirani obroček T. 15: 12 s Formina pa daje videz uvite paličice. Ta vrsta najdb je v bližnji soseščini redkejša in tipološko tolikanj neizrazita, da jih komaj lahko uvrstimo v katero izmed Filipovih skupin. Predvsem ni tod značilnejše oblike keltskih zapestnic, a tudi sicer je ta vrsta najdb na tem področju zelo redka.[79]

Bronasta zapestnica T. 1: 2 iz Brstja ima najsorodnejše primerjave v Spodnji Slivnici in Celovcu, kjer se pojavlja z enakim gumbastim izrastkom in jo tudi drugo forminskim najdbam podobno gradivo uvršča v C 2 stopnjo.[80] Brez neposrednih primerjav je videti bronasta zapestnica T. 15: 10 z jagodastimi vozli s Formina.

Fragment obročka iz ovalnih skledic (T. 16: 4) na Forminu dokazuje obstoj tega priljubljenega ženskega nožnega okraska tudi v Podravju. Podobne najdbe so znane najbliže iz Gleichenberga, Mokronoga in Velemszentvida, sicer pa z raznih področij srednje Evrope, kjer jih je Filip največ ugotovil na Češkem in Moravskem. Kronološko gre za tipično obliko iz 2. stoletja, ki naj bi bila v njegovi drugi polovici še posebej priljubljena.[81] Podobne obroče, kakršni so bili v fragmentih z 8 cm velikimi skledicami (T. 16: 5) najdeni tudi na Forminu, opisuje Filip kot posebnost področja od Nižje Avstrije in Slovaške do Sedmograške. Najdbe s Formina bi to področje razširjale še na jugozahodno obrobje srednjega Podonavja.[82]

Bronasta pasna spona T. 15: 11 je bila v podobni obliki najdena v Gurini in Velemszentvidu in bi tu predstavljala eno izmed redkih forminskih poznolatenskih najdb, kakršne se pojavljajo zlasti v oppidih.[83]

Modra steklena prstana iz Brstja (T.. 1: 4—5) nimata v Podravju in bližnji okolici ustreznih primerjav. Steklene zapestnice modre in rumene

[78] J. Filip, op. 15, 112 ss. Prim. tudi K. Miske, op. 15, T. 40, 41, 42, 53 za Velemszentvid in podobne primere poznolatenskih fibul pri J. Filip, prav tam, sl. 44 ter J. Déchelette, op. 36, sl. 537.

[79] J. Filip, op. 15, 122 ss. Na Koroškem zapestnic ni, v Frohnleitnu je bila odkrita le ena iz bronastih cevčic (K. Zeilinger, op. 1, 64). V Mokronogu je poleg dveh vozlastih železnih zapestnic (inv. št. 3567—3568 v Narodnem muzeju) znana še forminski podobna zapestnica iz železne žice z obročki (K. Drenik, op. 75, T. 4: 9).

[80] V. Šribar, op. 13, 142, T. 2, 2—3. H. Dolenz, op. 13, 54, sl. 6, 3. Gladki bronasti zapestnici sta bili najdeni tudi v Mokronogu (A. Müllner, op. 38, T. 36: 2—3.

[81] Gleichenberg: J. G. Seidl, Archiv f. Kunde. öst. Geschichtsquellen 9, 1853, 123. Mokronog: A. Müllner, op. 38, T. 36: 1. Velemszentvid: K. Miske, op. 15, T. 46: 3 a—c. J. Filip, op. 15, 129 ss., tam v op. 195—198 tudi navedbe najdb iz Avstrije in Madžarske.

[82] J. Filip, op. 15, 136.

[83] H. Müller-Karpe, op. 1, 648, sl. 13, 7 (prim. tudi podobno spono kot posamično najdbo iz Reissberga pri Šent Andražu v Lavantinski dolini — 646, sl. 12, 12). Velemszentvid: K. Miske, op. 15, T. 45: 26. Prim. tudi podobne železne spone pri J. Meduna, Staré Hradisko, Katalog nálezu uložených v muzeu mesta Boskovic (1961), 58, T. 16: 1—6.

barve so pa precej pogoste na Dolenjskem, koder je bil v Mokronogu najden tudi zelen steklen prstan.[84]

Pomembno najdbo predstavlja med kovinskimi izdelki še členkasti bronasti pas iz Brstja (T. 1: 1), ki je skoraj v celoti ohranjen prispel v ptujski muzej. Podobni ženski bronasti pasovi so znani tudi iz nekaterih sosednjih keltskih grobišč, med katerimi je še najbolje ohranjen tisti iz Valične vasi, v Frohnleitnu, Drešinji vasi, Moravčah, Logu, Celovcu in pri Beljaku pa so bili najdeni le fragmenti.[85] Lahko upravičeno domnevamo, da se je pas iz Brstja kljub fragmentiranosti nekaterih členkov ohranil v celoti in bi bil tako 125 cm dolg. Način nošenja s pomočjo dveh kavljev prikazuje Déchelette, v enakem razporedu pa sta kavlja ohranjena tudi na pasu iz Manchinga.[86]

H. Müller-Karpe opozarja na podobnost členkov pri jugovzhodnoalpskih pasovih, med katerimi so paličasti členki najizraziteje profilirani v Valični vasi in imajo vmesno kroglico, na koncih pa klobučaste čepke. Pas iz Brstja je v tem pogledu skupno s pasom iz Frohnleitna preprosteje opremljen, saj so namesto kroglic zastopane le vozlaste ploščice, krajci pa nimajo klobučastih nastavkov.[87] Medtem ko Filip razlikuje štiri zvrsti takih pasov, med njimi tiste iz ploščatih in druge pogostejše iz paličastih členkov, kažejo nekatere najdbe prepletanje obeh inačic. Že pas iz Frohnleitna ima nekatere členke izoblikovane v križec, kjer je jamica sredi osrednjega kvadratnega polja bila za to, da je vanjo vložen rdeči emajl. Pasu iz Valične vasi, ki nima drugega kavlja, taki členki manjkajo, pač pa jih ima pas iz Kleinhöfleina. Tu je osrednji del izoblikovan v krog s petimi luknjicami, v pasu iz Manchinga pa ima kvadratno obliko, ki je razdeljena na dva trikotnika, obložena z emajlom.[88] S tem se ta pas približuje prvi Filipovi zvrsti, ki jo zastopata pasova iz Želeča in Stradonic.[89] Tu je osrednji kvadrat tolikanj razširjen, da je zabrisal obliko križa in je

[84] V Narodnem muzeju v Ljubljani so zapestnice iz Mokronoga, Kronovega, Vinjega vrha, Mihovega, okolice Šentjerneja, Šmarjete in Novega mesta. Tam tudi prstan iz Mokronoga, inv. št. 3575.

[85] Valična vas. A. Müllner, op. 38, T. 35, 1. Drešinja vas: E. Riedl, op. 13, 223, r. 5. Frohnleiten: K. Zeilinger, op. 1, 64, sl. 1. Celovec: H. Dolenz, op. 15, 54, sl. 6, 6. H. Müller-Karpe, op. 1, 646, sl. 12, 17 objavlja fragment iz Hrašč—Gratschach pri Beljaku, na str. 648, sl. 13, 9 pa del skoraj enakega pasu iz Gurine, v op. 215 na str. 660 pa opozarja na slovenska najdišča: Valična vas, Drešinja vas, Moravče. K temu še: Log (NM P 4462), pri S. Gabrovec, na drugem mestu.

[86] Fragment enakega členka T. 1: 6, ki je močno prežgan v ognju, je večjih izmer in pripada očitno ostankom drugega v ognju uničenega ali pri odkopavanju izgubljenega pasu. J. Déchelette, op. 36, 736 ss., sl. 523, navaja v op. 3 dolžine takih pasov od 95 do 168 cm v Manchingu, pri čemer bi pas iz Aislingena ob Donavi s 124 in tisti iz Libčevsa (J. Filip, op. 15, 172) enake dolžine pomenila najbrž srednjo, našemu primeru podobno mero. Za Manching prim.: J. Filip, prav tam, 169, sl. 51, 1.

[87] Podobni členki so bili pri fragmentih pasov iz Hrašč in Gurine (H. Müller-Karpe, op. 85), v Velemszentvidu (K. Miske, op. 15, T. 46: 39), Manchingu in v raznih najdiščih na Češkem (J. Filip, op. 15, sl. 51, 1, T. 27: 3; 44: 3; 48: 4—5).

[88] Medtem ko je J. Déchelette (op. 36, 736) razdelil pasove le v dve skupini (tiste z okroglimi in druge s kombiniranimi členki), razlikuje J. Filip (op. 15, 171 ss.) štiri skupine: 1. s ploščatimi členki med obročki, 2. s paličastimi členki med obročki, 3. z verižicami med obročki in 4. pasove iz osmičastih členkov. Za Kleinhöflein glej R. Pittioni, op. 1, sl. 473, 6.

[89] J. Filip, op. 15, 41, sl. 10. Prim. tudi: Benadík — Vlček — Ambros, Keltské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku (1957), T. 33 (Holiare).

po površini bogateje razčlenjen v štiri trikotnike, z emajlom pa so bili obloženi tudi cevasti nastavki za vmesne obročke.

Pas iz Brstja prinaša nadaljnje kombinacije v teh zvrsteh. Oba enostransko profilirana členka s kavljem in še dva enaka sosednja imajo namreč pravokotne osrednje dele, ki so na obeh straneh obdani z rebrasto vzboklino. Ti osrednji pravokotniki imajo ob robovih ostro vrezan okvir in prečno diagonalo, vmesni trikotniki pa so bili poglobljeni in napolnjeni z emajlom, od katerega je še ohranjena sivorumena pasta z rdečo površino. Razen tega so štirje poslednji členki na drugem koncu pasu opremljeni s ploščicami. Trije izmed njih merijo 2.4 × 4.5 cm in neposredno prehajajo v cevasta nastavka. Četrti, poslednji členek ima dve počez postavljeni ploščici, veliki 2 × 3.5 oziroma 2 × 4 cm, povezani med seboj z 1.5 cm širokim trakom. En konec tega členka ima običajen cevasti nastavek za obroček, na drugem pa so trije obročki, v katerih visi po en vazast obesek.[90] Ploščice so okrašene s skupinami 4—6 okroglih jamic z žlebastimi krožci, ki so razporejeni v različne skupine. Med njimi in ob robovih potekajo proge strehasto vrezanih drobnih črtic, po obeh polovicah ploščic pa so še po ena trikotna vdolbina za emajlne vložke, od katerih so v ognju skrepeneli ostanki sive barve deloma še ohranjeni. Oba kavlja imata preprosto geometrično obliko dveh ploščic med konkavno zoženo sredino in se v tem razlikujeta od sicer številnih kavljev v obliki živalskih (konjskih) glav.[91]

V celoti združuje pas iz Brstja splošno razširjene oblikovne prvine, ki so znane skoraj po vsem evropskem prostoru, ki so ga obvladali oziroma nanj imeli vpliv Kelti. V širši sosešćini te najdbe so za sedaj novost predvsem členki z okrašenimi ploščicami. Ne da bi se spuščali v razpravljanje o motivih te okrasitve in poreklu tega tipa členkov, naj samo opozorimo na tako imenovane »holsteinske pasove«, kakršni so bili često najdeni v zgodnjem obdobju pozne latenske dobe v severozahodni Nemčiji in predstavljajo najbolj izrazito vejo tega že predelanega tipa pasov.[92] Za nas je ta migljaj zanimiv samo toliko, ker nam tamkajšnja številnost teh najdb kaže na bližnje poreklo ploščatih členkov, odkoder so potem v kombinaciji na pasu iz Brstja dosegli tudi ta predel srednje Evrope.

Kot večina teh najdb drugod, tudi pas iz Brstja nima zanesljive grobne enote, vendar je verjetno, da so bili pas, fibula, zapestnica in prstana najdeni v enem grobu.[93] Tako bi ga lahko skupno s temi predmeti za sedaj

[90] Podobne obeske ima tudi pas iz Veveya, ki pa so obešeni na drobne verižice, pritrjene na poslednjem paličastem členku (J. Déchelette, op. 36, 739, sl. 523).

[91] Najsorodnejši je kavelj iz Celovca (H. Dolenz, op. 13, 54, sl. 6, 6), ki se veže na zelo podobne s konjsko glavo iz Češke (J. Déchelette, op. 36, 738, sl. 522, 1—2. K tem prim.: Valična vas (A. Müllner, op. 85) in K. Ebert, Reallexikon 5, T. 105 a.

[92] K. Ebert, Reallexikon 5, T. 105 a. J. Déchelette, op. 36, 741, sl. 390 (z drugimi večinoma poznolatenskimi najdbami s tega področja). R. Hachmann, Die Chronologie der jüngeren vorrömischen Eisenzeit, BRGK 41, 1961, 129 ss., T. 7: 17.

[93] Po podatkih o najdbi (v ptujskem muzeju) so bili »kovinski predmeti skupaj v gl. 1,5 m, stekleni prstani pa nedaleč stran«. Ta podatek pa izvira od izjav delavcev, ki so podirali steno gramoznice in zato ni nujno, da bi bila tudi ostanka meča in sulične osti v istem grobu. Fragmentarnost najdb iz groba št. 3 v Frohnleitnu glede na izkopovalne okoliščine tudi ne govori docela zanesljivo za izključno moški grob (K. Zeilinger, op. 1, 64 ss.). Na previdnost v obeh smereh opozarjajo tudi najdbe iz Hrašč pri Beljaku, kjer je bil fragment pasu odkrit pri gradnji šole baje skupaj

opredelili v poznejšo C 2 stopnjo okrog sredine 2. stoletja, čeprav za to v Podravju in okolici še nimamo dovolj trdnih opor. Pri tem naj omenimo tudi sociološki pomen najdbe, če se lahko opremo na Filipa in vidimo v tem grobu ženo enega izmed vojščakov kot predstavnika »viteškega« sloja v keltski družbi.[94]

Kovinske predmete dopolnjujeta poleg pozneje obravnavanih najdb iz naselbin še dve posamični najdbi. Obe, na Panorami v Ptuju najdena bronasta zapestnica z bradavicami in podoben obroček iz neznanega najdišča (T. 16: 4—5), sodita že v poznolatensko dobo.[95] Podobne najdbe so prišle večkrat na dan na Koroškem, znane so iz Velemszentvida, zlasti pa iz oppid.[96] Filip jih deloma vzporeja z grobnimi najdbami, kar bi v naših primerih lahko pomenilo le, da sodita oba predmeta, zlasti če je obroček s Panorame res v zvezi z naselbinskimi ostalinami, morebiti že v prvo polovico 1. stoletja pred n. št.[97]

Keramika iz keltskih grobišč v Podravju ima skupno lastnost predvsem v tem, da je bila vsa izdelana na lončarskem kolovratu, kar v soseščini teh najdišč ni bilo brez izjem.[98] Ohranjenih je vsega skupaj 12 posod iz Formina in Skorbe (T. 12: 1—9; 14: 4—6), le da jih žal ne moremo vzporejati s kovinskimi najdbami, ker grobne celote niso znane. V glavnem sta zastopani obe običajni zvrsti teh posod — žare in skodele. Žare kažejo v osnovi enotne, posamič pa različno oblikovane bikonične profile, vsem pa je skupen bolj ali manj zožen vrat z izvihanim in večinoma nekoliko profiliranim robom. Dna posod so skoraj vselej omfalasto ubočena, spodnji del pa prehaja vanje pri nekaterih posodah šibko poudarjeno, pri drugih pa kar naravnost. Edini okras predstavljajo žlebičaste črte na ramenu ali vratu, gladkih reber pa pri teh posodah ni. Podobno kot na Koroškem bi lahko tudi tukaj domnevali skupno lončarsko delavnico, saj med posodami s Formina in Skorbe ni bistvenih razlik.

Medtem ko nam za te predele Slovenije zanimiva, a žal uničena keramika iz Drešinje vasi in Dolenjske razen nekaj izjem, ni na razpolago in je posebnost koroške keramike tipa Goričica poudaril že H. Müller-Karpe, lahko primerjamo obravnavane žare iz naših najdišč, predvsem s podob-

z dvema suličnima ostema in drugimi predmeti (H. Müller-Karpe, op. 1, 660). V Libčevsu so bile v grobu št. 1 skupaj s pasom s paličastimi členki najdeni tudi dve stekleni zapestnici in srednjelatenska fibula, za pasove s ploščatimi členki pa po Filipu ni znanih grobnih enot (J. Filip, op. 15, 172).

[94] J. Filip, op. 15, 308 ss. Razmeroma velika skromnost pridevkov v grobu iz Brstja daje spričo pri Filipu naštetih bogatih najdb tej domnevi zelo relativen pomen, odvisen od družbenega sestava na Ptujskem polju naseljenih Keltov.

[95] A. Smodič, op. 12, 23, sl. 9, kjer so omenjeni tudi »keramični fragmenti« kot dokaz za keltsko naselbino. O izvoru obročka T. 16, 3 ni v mariborskem muzeju nobenih podatkov.

[96] H. Müller-Karpe, op. 1, 644, sl. 11, 1 (Seeboden), 646, sl. 12, 15—15 (Kazaze-Harbach pri Celovcu, Štalenska gora, Škocjan pri Maloščah). Velemszentvid: K. Miske, op. 15, T. 40: 54—63. J. Déchelette, op. 36, 477, sl. 404. J. Filip, op. 15, T. 104: 11—12; 125, 21; 127, 31—34. J. Meduna, op. 83, T. 10:18.

[97] J. Filip, op. 15, 139.

[98] K. Zeilinger, op. 1, 74, navaja, da so bile posode iz Frohnleitna izdelane »skoro popolnoma« brez lončarskega kolovrata in opozarja na podobna opazovanja na Vačah (op. 60—61). Po H. Müller-Karpeju, op. 1, 627, je bila vsa keramika iz Koroške vrtena.

nimi najdbami ob avstrijski Muri in novimi najdbami iz Celovca.[99] Določene sorodnosti med posameznimi posodami na tem področju so bile deloma že poudarjene.[100] Če zasledujemo linijo profila, vidimo v vsaki teh žar različnost, ki pa najbrž nima tudi že kronološkega pomena. V bistvu izvirajo skoraj vse posode iz Filipovega tipa stekleničastih posod, kakršen naj bi bil značilen za karpatsko kotlino in njena obrobja, le da imajo tod ob Dravi in Muri že določeno lokalno obeležje. K sicer običajnim tipom teh posod z vitkimi koničnim vratom in rebrom pod širokim izvihanim robom lahko na tem področju postavimo le oblike, ki so razen ene posode v Frohnleitnu te značilnosti že večinoma izgubile. Še najbližji bi jima po vitkosti bili žari T. 12: 2, 4 s Formina, pa morda še največja izmed žar v Hartu pri Wildonu.[101] Žari T. 12: 1 in 14: 4 sta s svojim širšim in trebušasto bikoničnim trupom od teh oblik še bolj oddaljeni, podobna pa jim je žara iz groba št. 4 v Frohnleitnu. Ta in posoda iz Formina T. 12: 1 kažeta po obliki več podobnosti s halštatsko keramiko, čeprav vpliv te sredine na Kelte ni znan.[102] Po eni strani spremlja na Forminu te posode tip žare s stlačenim

[99] V Drešinji vasi naj bi bilo najdenih in uničenih »več kot sto« žar. Le eno od njih je v risbi objavil E. Riedl, op. 13, 223, r. 13, 9. Enaka usoda je doletela tudi posode iz Mokronoga, odkoder je M. Hoernes, Die Urgeschichte des Menschen nach dem heutigen Stande der Wissenschaft (1892), 647, r. 315 objavil risbo dveh posod. Dve posodi iz Valične vasi je opisal H. Müller-Karpe, op. 1, 638 ss. Iz novejšega časa je znana žara iz Brežic (T. Bregant, op. 13, T. 1: 1). Keramiko tipa Goričica, ki ima svojo posebnost v profilih ramena in vratu, nameščenih »po halštatsko« nad večinoma usločenim spodnjim delom, je opisal in teritorialno razmejil že H. Müller-Karpe, prav tam, op. 626 ss. Celovške najdbe te samobitnosti ne potrjujejo, ampak poudarjajo zveze s Podravjem (H. Dolenz, op. 13, 56 s., sl. 4—5).

[100] K. Zeilinger, op. 1, 74, povezuje žaro iz Frohnleitna (sl. 2, levo) po njeni bikoničnosti z žaro T. 12, 1 s Formina. T. Bregant, op. 13, 379 vzporeja brežiško žaro T. 1, 1 s forminskimi, a jo zmotno datira v »končni laten«, saj je tipološko značilen primer srednjelatenske posode s čistejšimi osrednjekeltskimi prvinami kot posode na Forminu (primerjaj npr. podobne posode iz slovaških grobišč pri Benadík — Vlček — Ambros, op. 89, T. 4: 16; 5: 24; 24: 13 id., tam prikazani tudi številni tipi, ki so bili brežiški žari vzorniki). H. Müller-Karpe, op. 1, 638 primerja žaro iz Valične vasi (v Narodnem muzeju v Ljubljani, inv. št. 6955) s forminsko T. 12: 3 (risba je tu izboljšana v primeri s Smodičevo, op. 12, r. 5, 2, na kar je avtor v op. 168 že opozoril). H. Dolenz (op. 99) poudarja podobnosti s forminsko keramiko v tu nekoliko mehkejših) profilih, ki pa so celovškim posodam ravno zato bolj tuji kot klekasti obodi keramičnih tipov iz Goričice.

[101] K. Zeilinger, op. 1, 73 s. pripisuje posodi sl. 6, desno bolj zgodnjo obliko, podobna posoda v Hurbanovem — Bacherovem majeru na Slovaškem pa se druži z na videz mlajšimi tipi (Benadík — Vlček — Ambros, op. 89, T. 23, 14, 15, 18). Tipične oblike, iz katerih žare ob Dravi in Muri morebiti izhajajo, glej pri J. Filip, op. 15, sl. 28, 4 in 60, 9—10. Stilno čistejše posode prim. pri F. Tompa, op. 1, T. 54: 3—5 (Kosd). Posodi iz Harta (W. Modrijan, op. 13, sl. 1—2) imata bolj trebušast profil, od njiju pa je prva še precej vitka z izrazito ozkim in visokim vratom, druga pa bolj ustreza forminskim žaram T. 12: 2, 4.

[102] Podobno kot na Koroškem (H. Müller-Karpe, op. 1, 642 s.) je tudi tukaj poznohalštatska keramika premalo znana, da bi na podlagi te precej splošne podobnosti smeli govoriti že o vplivih domačinov na keltsko lončarstvo, čeprav bi ob kulturnih stikih med obema etničnima skupinama lahko tudi Kelti kaj sprejemali in bi v poznolatenski dobi C_2, za katero naj bi bil bikonični profil značilen (K. Zeilinger, op. 1, 74), prišla pri tem keramika najprej v poštev. Prim. tudi tipično nekeltsko posodo iz Frohnleitna (K. Zeilinger, prav tam, 74, sl. 6 zgoraj v sredini), ima poleg navedenih primerjav iz gomil ob Solbi tudi podobne na Pošteli (P. Schlosser, Der Ringwall am Rečnikkogel, Urania 3, št. 15, Wien, 13. 4. 1912, 273, sl. 5). Prim. tudi F. Tompa, op. 1, T. 54, 1.

trupom in strmim, skoraj cilindričnim vratom (T. 12: 3, 5), od katerih je zadnja močno podobna Filipovim »amforastim skledam« iz Moravske, Nižje Avstrije in slovaško-madžarskega Podonavja.[103] Po drugi strani pa se pojavljajo posode z ozkim vratom, širokim dnom in navzgor pomaknjenim največjim obodom, pri čemer je trup lahko bolj okroglast (Hart) ali pa postaja sodčasto trebušast kot pri žari T. 14: 5 iz Skorbe.[104] Čeprav o tem ni jasnih dokazov, pa ta posoda zbuja vsaj vtis, da pomeni prehod k vitkejšim bikonično sodčastim in jajčastoovalnim posodam, kakršne so bile ugotovljene v stopnji D v Ormožu in na Pošteli, za poznolatensko keramiko, ki po profilu in fakturi kaže največ sorodnosti s srednjelatensko, pa so značilne tudi drugod in se pojavljajo zlasti v oppidih.[105] Seveda bi bilo za sedaj še tvegano trditi, da lahko v teh inačicah vidimo tudi kakršnokoli kronološko zaporedje, saj se razni tipi pojavljajo sočasno in lahko njihovo starost glede na prejšnje in poznejše oblike ugotavljamo le pogojno.

Skodele pripadajo v glavnem običajnim in daleč razširjenim tipom, ki imajo svoje poreklo že v B stopnji. Skodela T. 14: 6 iz Skorbe sodi po Filipu v njegovo četrto skupino skodel, ki naj bi pripadale prehodu iz 2. v 1. stoletje, a so lahko tudi starejše.[106] Te oblike skodel so često zastopane tudi v soseščini, tako pri Gradcu, na Koroškem, v Velemszentvidu, Neunkirchnu, na Madžarskem in seveda tudi drugod.[107] Podobna skodela T. 12: 7 s Formina ima že zabrisan poudarjeni vrat in si navzema mehki S profil. Od najznačilnejše oblike skodel odstopa tudi skodela T. 12: 9 s Formina, ki ima konično izoblikovan trup, kot je znan s podobne posode v Frohnleitnu.[108] Če se lahko zanesemo na Skrabarjevo risbo, ima tudi fragmentirana skodela iz Skorbe precej svojevrstno obliko, ki ji je težko najti primerjav.[109]

Grafitni lonček T. 12: 8 s Formina sodi poleg še dveh drugih dozdevno poznolatenskih posod v skupino poznolatenske keramike, ki ima svoje poreklo že v C stopnji, a je bila pozneje do antike splošno razširjena.[110] Žal

[103] J. Filip, op. 15, 208 s., sl. 60, 4, T. 83, 9 in 102, 14. Prim. tudi F. Tompa, op. 101, T. 54: 6, 11. S forminsko posodo T. 12: 5 kaže očitno sorodnost podobna iz Celovca (H. Dolenz, op. 13, sl. 4, 6 oziroma 5, 6).

[104] Hart: W. Modrijan, op. 13, sl. 1, 4. Do neke mere bi bilo mogoče primerjati s posodo iz Skorbe tudi lonec iz Thondorfa pri Gradcu (K. Zeilinger, op. 1, 79, sl. 7, 2, še bolj pa morebiti z loncem iz Feldkirchna (H. Dolenz, op. 12, 148, sl. 1, 5). Prim. nadaljnje primerjave posod iz Thondorfa in Wetzelsdorfa pri K. Zeilinger, op. 1, 80. in H. Müller-Karpe, op. 1, 648 ss, za lonec iz Feldkirchna.

[105] Za Ormož (T. 13: 2) in Poštelo (P. Schlosser, op. 102, 273, sl. 5) prim. spodaj. Podobna keramika je znana tudi iz Velemszentvida (K. Miske, op. 15, T. 46: 5), Stradonic (J. Filip, op. 15, T. 122: 1, 4) in Nemčije: Nauheim (J. Déchelette, op. 36, 988, sl. 677, 2) in Ilbesheim (J. M. de Navarro, op. 41, 109, sl. 4, 1).

[106] J. Filip, op. 15, 211. R. Pittioni, op. 1, 704.

[107] W. Modrijan, op. 13, 60, sl. 1, 3 (Hart). M. Grubinger, op. 12, 272, T. 2, 3 (Wetzelsdorf). H. Müller-Karpe, op. 1, 650 (Feldkirchen, Annabichl — s primerjavami iz srednje Evrope v op. 180). K. Miske, op. 15, T. 67: 2 (Velemszentvid). R. Pittioni, op. 1, 705, sl. 491 (Neunkirchen). F. Tompa, op. 1, T. 53: 12—15; 54, 14.

[108] K. Zeilinger, op. 1, 74, sl. 6, levo v sredini.

[109] V. Skrabar, op. 10, 147, T. 3: 5. Fragment ni ohranjen.

[110] J. Filip, op. 15, 202 ss., sl. 63, objavlja eno redkih grobnih enot s podobnim lončkom, kakršnih v bližnji soseščini Podravja ni, iz Hurbanova — Abadomba (po poročilu P. Čaploviča, Laténske pohrebište Hurbanovo — Abadomb, Archeologické rozhledy 6, 1954, 596, so bili v skeletnem grobu poleg te posode še: črepinje žare in

nam pomanjkanje grobnih enot na Forminu onemogoča presojo, ali je bil še v zvezi s starejšo dobo ali pa se povezuje že z rano antiko.

V glavnem predstavlja keramika iz podravskih grobišč v jedru že pred naselitvijo izoblikovane tipe posod, ki so tudi tod v mejah novih področij dobivale lokalno obarvane oblike. Skupno s kovinskimi predmeti jih lahko uvrstimo večinoma v stopnjo C 2, kar bi ustrezalo Filipovi mlajši stopnji duchcovskega horizonta oziroma času ustalitve Keltov v srednji Evropi.[111] Ker je v jugovzhodnih Alpah premalo grobišč z znanimi grobnimi celotami na razpolago, je med temi najdbami zelo težko ugotavljati tudi časovno starejše ali mlajše oblike. Sodeč po Filipu, ki vrsto naštetih predmetov prisoja predvsem v pozno 2. in celo začetek 1. stoletja, bi najdbe v tem primeru tudi pripadale v veliki meri temu obdobju. S tem pa bi postala še bolj nezanesljiva doslej le ohlapno opredeljena datacija priselitve Keltov ob koncu 3. stoletja, ki se opira bolj na splošno presojo in antične vire kot na čvrsto arheološko podlago.[112]

Precej nejasno je tudi trajanje teh predmetov v poznejši čas in s tem ugotavljanje meje med C in D stopnjo. Da so vsaj nekateri predmeti v nepretrganem mirnem razvoju bili v rabi še v 1. stoletju, je bilo drugod že ugotovljeno.[113] Na Forminu, kjer je keltsko grobišče združeno z ranoantičnim, je že W. Schmid opazil redkoštevilnost ali celo navidezno manjkanje poznolatenskih grobov in s tem motnje v naselitvi, kar si je razlagal s pogubnimi posledicami vdora Cimbrov leta 113. Če sprejmemo razlago o prodiranju teh plemen ob Dravi v osrčje Norika, bi izpostavljena lega Formina prav lahko imela za keltsko naselbino usoden učinek.[114] Gledano v celoti pa to ne pojasnjuje dejstva, da nasproti srednjelatenski dobi (C 2 — 2. stoletje) v 1. stoletju ni več grobnih najdb in je raziskovanje tega časa vezano predvsem na selišča, ki pa nudijo večinoma gradivo iz konca poznolatenske dobe in prehoda v antiko. Neke vrste presledek je torej podan tudi v Podravju, čeprav to glede na splošno neraziskanost najdišč morebiti ni povsem zanesljivo. Na Forminu bi bilo vsekakor zanimivo vedeti, v kakšni grobni enoti sta bili najdeni obe po W. Schmidu poznolatenski žari pa tudi trinožnik, ker bi to omogočilo resnično datiranje lonca z metličastim ornamentom. V začetek 1. stoletja datirani grob iz okolice Lipnice dokazuje, da

skodele, železna nožnica, nožič in brusnik). Prim. podobno posodico iz grobišča v Kosdu — F. Tompa, op. 1, 112, T. 54: 15.

W. Schmid, op. 17 (ZhVSt), 147 je poznolatenski dobi pripisal še dve pri Smodiču, op. 12, 18, r. 6, 1, 2, rimski dobi pripisani žari, a tudi čašo in trinožnik r. 6, 8, 9 (?).

[111] J. Filip, op. 15, 220 ss.

[112] H. Müller-Karpe, op. 1, 665 ugotavlja čas prihoda Keltov v razdobju, ko tod »ranolatenska kultura 4. in zgodnjega 3. stoletja manjka« in ko so »Kelti pri antičnih piscih omenjani od začetka 2. stoletja«. W. Schmid, op. 1, 192 s. pa je navajal približno isti čas s priselitvijo Tauriskov po bitki pri Telamonu.

[113] W. Modrijan, op. 13 (1958), 10 s. S. Foltiny, Velemszentvid, 1958, 71 s. H. Müller-Karpe, op. 1, 666.

[114] H. Müller-Karpe, op. 1, 606. To mnenje zastopa tudi R. Pittioni, op. 1, 784 s., ki sicer domneva mesto spopada leta 113 pri Benediktu v Slovenskih goricah. Schmidova teza o vdoru Keltov na Poštelo kot begu pred Cimbri (MPK 2/3, 1915, 279) potrjuje to pot do Pohorja, dalje pa domneva W. Schmid pot ob Muri po ovinku na Koroško (Mannus 24, 1932, 1944 s.), ker je mnogo dalje kot ob južnem Pohorju, če ni pri tem mišljeno že drugo izhodišče.

so vsaj v prvi polovici tega stoletja keltski vojaški grobovi še nastajali in da je nekje v tem času nastal za sedaj še nepojasnjeni preobrat, ko izginejo orožje in dotedanje keramične oblike, uveljavijo pa se — tokrat v naselbinah — nove vrste posod in novi železni izdelki.[115]

Najdbe srednjelatenskih keltskih grobov so — kot v času naselitve kulture žarnih grobišč Ha B — omejene izključno na ravnine ob vodnih poteh. Ob Dravi je doslej znano zadnje najdišče Bresternica pri Mariboru, ob Muri pa Frohnleiten, kar spet spominja na gornjo primerjavo. Naseljevanje ob obeh rekah je torej seglo le do pričetkov sotesk in se zlasti ob Muri razširilo po gričevnati okolici, zunaj obdravskih ravnin pa doslej takih najdb ni.[116] Tu preseneča skoraj popolno pomanjkanje keltskih najdb v Slovenskih goricah, pokrajini med dvema izrazitima naselitvenima črtama. Dravska dolina je očitno postala prehodna šele v antiki, strm haloški svet pa ni privlačil niti poprejšnega prebivalstva. Pač pa je prastara pot ob južnem Pohorju bržčas pripeljala Kelte tudi v Celjsko kotlino. Prodiranje Keltov v notranjost predalpskih dolin je torej ob Dravi seglo iz Podravja še v geografsko zaokroženi svet Savinjske doline, ki je nudil ugodnejše pogoje za razvijanje keltskega življa. Ali je spričo pomanjkanja keltskih najdb ob gornji Muri po H. Müller-Karpeju domnevana vzhodna naselitev Keltov dosegla Koroško po tej poti, ostaja za sedaj odprto vprašanje. Z vzhodne strani je tod bila prav gotovo najugodnejša zveza in zanimivo bi bilo ugotoviti, v kateri izmed obeh kotlin ima svoj vir poznolatenska naselitev v Starem trgu.[117]

Ob prihodu v Podravje in sosednje kraje so Kelti seveda prispeli v pokrajino s številnim prebivalstvom in z njim od vsega početka vzpostavili določene stike. Žal je poznohalštatsko obdobje iz sredine zadnjega tisočletja pred n. št. tako slabo raziskano, da komaj opazimo kakšne stične točke. Predvsem ni takih najdb na ravninah ob Dravi, koder bi mogel biti stik s Kelti najbolj neposreden. Stare seliščne postojanke v Ormožu in Ptuju ter dalje ob Dravi do Ruš so bile v tem času že davno opuščene, to pa bržčas velja tudi za naselja v stranskih dolinah ob Polskavi in Dravinji.[118] Zdi se torej, da so prispeli Kelti v večinoma prazen ravninski svet in so starejše naselbine opazovali le v gradiščih po obrobnem hribovju. Med njimi so tista ob južnem obrobju Slovenskih goric v Sodincih in Krčevini pri Ptuju še premalo raziskana, da bi poznali njihovo stanje v tem času. To velja do neke mere tudi za že v Ha B obdobju naseljeni radgonski gradec, več podatkov pa je za gradišče pri Novinah, med pohorskimi gradišči pa zlasti za Poštelo.[119] Nastanka teh gradišč pa očitno ne bi smeli pripisovati šele 5. stoletju in s tem vplivu prvih vpadov Keltov iz Podonavja, kot je

[115] W. Modrijan, op. 13 (1958), 7 ss.

[116] K. Zeilinger, op. 1, 75 ss. W. Modrijan, Aus der Vor- und Frühgeschichte der Steiermark, v Die Steiermark (1956), 88, T. 4.

[117] Pomanjkanje poznolatenskih najdb na Koroškem (razen Gurine in sedaj tudi Štalenske gore) in v Celjski kotlini ne nudi za sedaj nobenih možnosti.

[118] Doslej so znana le tri najdišča: Hardek pri Ormožu (Blatt Ptuj, 8), Sp. Podlož (Blatt Rogatec, 47) in Loče (prav tam, 37).

[119] Na grobiščih v Sodincih in Krčevini ter na radgonskem gradcu so bile v zadnjih letih izkopane šele prve sonde (Varstvo spomenikov 9, 1963, 134 ss., 171 ss.). Raziskovanje gradišča na Novinah je ostalo pri začetkih, medtem ko bi bilo treba proučiti Poštelo predvsem v zvezi z gomilami pod njo.

to prikazoval W. Schmid.[120] Keramično gradivo, kolikor ga je shranjenega v mariborskem muzeju, namreč obsega še tipične Ha B oblike tako iz Poštele kot iz gradišča pri Novinah, kar skupno s podobnimi najdbami iz Rifnika in Vač pomika pričetek naseljevanja na višinah občutno navzgor.[121] V izbiranju višinskih naselbin moramo torej videti predvsem starejšo tradicijo, kot jo izpričujejo radgonski gradec, Ptujski grad in Brinjeva gora, prav tako pa v zgodnjih najdbah nedvomno žarnogrobiščno dediščino, iz katere so se potem razvila železnodobna halštatska naselja. Ta dediščina pa je bila prenesena iz ravnin ob Dravi že prej, očitno ob verižni reakciji selitev v 8. in 7. stoletje, ko prenehajo žarna grobišča ob Dravi in preostanki Ha B keramike pričenjajo v gradiščih in drugih višinskih naselbinah novo obdobje. Posledice tega umika z ravnin so bile brž kone tako dolgotrajne, da so jih po stoletjih opuščenosti naselili šele Kelti.

Odnose Keltov do domačinov moramo tako zožiti na stike keltskih priseljencev na ravninah ob Dravi s prebivalci v gradiščih nad njo. Tu nam nudi za sedaj največ opore Poštela z izsledki raziskovanj W. Schmida; o njih pa pogrešamo za reševanje tega problema tako potrebno podrobno obdelavo gradiva, ki je povrh tega razdeljeno med dva muzeja. Tako hrani mariborski muzej gradivo iz izkopavanj P. Schlosserja, od katerega pa je majhen del oštevilčen po sondah, samo v enem primeru po plasteh, tako da je iz tega mogoče izvajati le približne zaključke.[122] Topografski razpored najdb, med katerimi je večina halštatskih, malo pa latenskih, antičnih in žarnogrobiščnih, kaže razširjenost halštatskih najdb z žarnogrobiščnimi začetki po vsem prostoru gradišča. To velja v manjši meri tudi za latensko keramiko, antične najdbe pa so osredotočene večinoma na najvišji del gradišča, kjer segajo še v 4. stoletje. Po stavbnih objektih zbrane najdbe iz raziskovanj W. Schmida so v Joanneumu v Gradcu in za sedaj neproučene. Že zaradi tega pa tudi zaradi premajhnega poznavanja porekla poznolatenske keramike, njene vloge med halštatsko dediščino in v lončarskem snovanju rane antike si lahko za sedaj ustvarimo o Pošteli le splošen vtis, kot ga je v glavnem nakazal že W. Schmid.

Očitno je, da so se Kelti v prvi dobi naselitve — v 2. stoletju — obdržali kot samostojna skupina v ravninah in so bili zgodnji stiki z domačim prebivalstvom omejeni na začetek trgovanj. Kako dolgo so taki stiki trajali in na kaj so se omejevali, bi morebiti pojasnile Schmidove navedbe o najdbi črepinje vrtenega lonca z »glavničastim okrasom« v kulturni plasti bolj zgodnje stavbe J ter o najdbah vrtene keramike in srednjelatenske fibule forminsko-mokronoškega tipa v mlajšem zasipu nasipa.[123] Ta podatek — če je v celoti točen — nudi dve možnosti razlag, ki bi jih bodoče raziskovanje moralo dokončno razjasniti. Če se opiramo na Schmidovo tezo o vpadu na Poštelo in obnovi nasipa »proti koncu 2. stoletja«, pri čemer bi kot napadalci prišli v poštev prej Cimbri kot pa dotlej v mirni

[120] W. Schmid, op. 3, 278.

[121] Za Vače prim.: G. Kossack, Südbayern während der Hallstattzeit, Röm.-Germ. Forschungen 25, 1959, 41. Povojna izkopavanja na Rifniku so dala podobne najdbe (A. Bolta, Celjski zbornik 1959, 273 ss.).

[122] Najdbe s Poštele v podrobnem še niso bile objavljene. Za prve omembe in nekaj posnetkov glej P. Schlosser, Urania 4, 1911, 369, sl. 5—6, in 5, 1912, 269 ss., sl. 4, 5 in 6.

[123] W. Schmid, op. 3, 237, 279.

soseščini živeči Kelti z ravnin, se je keltski vpliv na Pošteli uveljavil že v drugi polovici 2. stoletja tudi s keramiko. Pri tem bi fragment z »glavničastim okrasom«, kolikor je pri tem mišljen del lonca z navpičnimi žlebički, kakršni so se pojavili v podonavskih predelih na severu že v C 2 stopnji, pomenil tudi tukaj zgodaj nastajajočo splošno keltsko keramično obliko. V drugem primeru pa je ta zvrst loncev, ki so najbolj znani v grafitni izvedbi, po Paretu dospela iz avstrijsko-nemškega Podonavja šele v poznem latenskem času in je tako dosegla Podravje najbolj zgodaj v prvi polovici 1. stoletja.[124] Pri tem bi bilo mogoče pojav vrtene keramike na Pošteli razlagati s posledicami dogodkov okrog leta 113, to je tudi z doseljevanjem Keltov na gradišča. Zato govori tudi vitka vedrasta posoda z ozkim vratom, ki ima morebiti svoje tipološko poreklo pri posodah, kot je žara T. 14: 5 iz Skorbe in je nedvomno izdelek keltskega lončarstva, a tudi grafitni lonec T. 17: 5, ki je istega porekla.[125] Požig palisad in obnova nasipa bi ob tej možnosti lahko bila v zvezi z vpadi Bojev okrog leta 60 pred n. št., kolikor so na tej poti proti zahodu dejansko delali tudi osvajalne napade.[126]

Med drugimi predmeti s Poštele sodijo v poznolatensko obdobje še masivni železni udarni nož T. 17: 1, ki je glede na ostanke kovačnice v stavbi B očitno zelo poznega porekla. Široki nastavek za držaj, ki ni ohranjen, a je bil trakast, uvršča ta predmet med tista železna orodja, ki prihajajo najčešče na dan na oppidih, kjer so glasnik 1. stoletja.[127] Poleg fragmentov različnih posod z grobim metličastim okrasom so med izdelki, ki opozarjajo na keltski vpliv tudi tiste kozice z ovnovo in konjsko glavo. Kozice tega tipa so čest pojav v poznolatenski dobi in tudi poštelske fragmente je W. Schmid postavljal v 1. stoletje pred n. št. Poreklo teh kozic je za sedaj, dokler ne poznamo pobližnjih primerjav, še nejasno. Na Pošteli, kjer so izdelovali kozice že poprej, sodijo v posebno skupino in nemara ni odveč, če opozorimo tudi na italske tipe kozic z ovnovo glavo iz Este, odkoder je Poštela pred keltskimi vpadi v keramiki dobivala novih spodbud.[128] Keltski srebrnik tipa Gjurgjevac, ki je — močno izlizan — dospel verjetno zelo pozno na Poštelo, potrjuje keltski delež v materialni kulturi te naselbine.[129]

[124] O. Paret, Sudeta 30, 1929, 39 ss.

[125] P. Schlosser, op. 102. Nadaljnje primerjave glej v op. 105. K loncu T. 17: 4 (ki je obnovljen iz fragmentov) so v bližini znani le fragmenti ustij (na prim. Novine — op. 130, na drugem mestu). Prim. tudi J. Filip, op. 15, T. 108 ss. in velik lonec iz Gracarce na Koroškem (Franz X. Kohla, Carinthia I, 148, 1958 ss., sl. 21—22).

[126] E. Swoboda, Carnuntum, 4. izdaja (1964), 231, op. 113 je bil mnenja, da je izraz »Noreiamque oppugnabant« pri Cezarju (Bell. Gall. 1, 29, 2) najbrž pomota in je s tem mišljen napad Cimbrov leta 113. Pri tem se sklicuje tudi na zveze med Boji in Tauriski, kot jih dokazujejo medsebojne najdbe novcev, in tudi na pomislek, da bi Rimljani najbrž ne bili dovolili obleganja Noreje, če so se tako odločno zavzeli zanjo že dobrih 60 let poprej.

[127] J. Filip, op. 15, T. 121. J. Meduna, op. 83, T. 25: 5. Pri tem ne kaže izključiti možnosti, da gre pri tem predmetu morebiti tudi za kako drugo orodje (pri oranju?), o čemer pa ni znanih bližnjih primerjav.

[128] Kozice v podrobnem še niso objavljene, pregled o njih je podal W. Schmid, op. 3 (Der Feuerbock als Herdgerät und Kultsymbol), 285 ss., sl. 59—94, z dotedanjo literaturo. J. Déchelette, op. 36, 904 ss.

[129] P. Schlosser, op. 102, 274, sl. 6.

Precej podoben je bil tudi razvoj gradišča pri Novinah med Šentiljem in Špiljem, samo da o začetnih raziskovanjih v letih 1936—1937 še ni podrobne obdelave, večina najdb pa je v Joaneju v Gradcu. Manjši, a zato bolj raznoliko zavarovani utrjeni prostor tik nad prometno potjo ob Muri je bil, če se smemo zanesti na v mariborskem muzeju shranjene neinventarizirane fragmente posod, prav tako naseljen že kmalu po prenehanju Ha B žarnih grobišč. Izrazitih predmetov iz srednje in pozne halštatske dobe med temi najdbami ni, pač pa tipična poznolatenska keramika: gra-

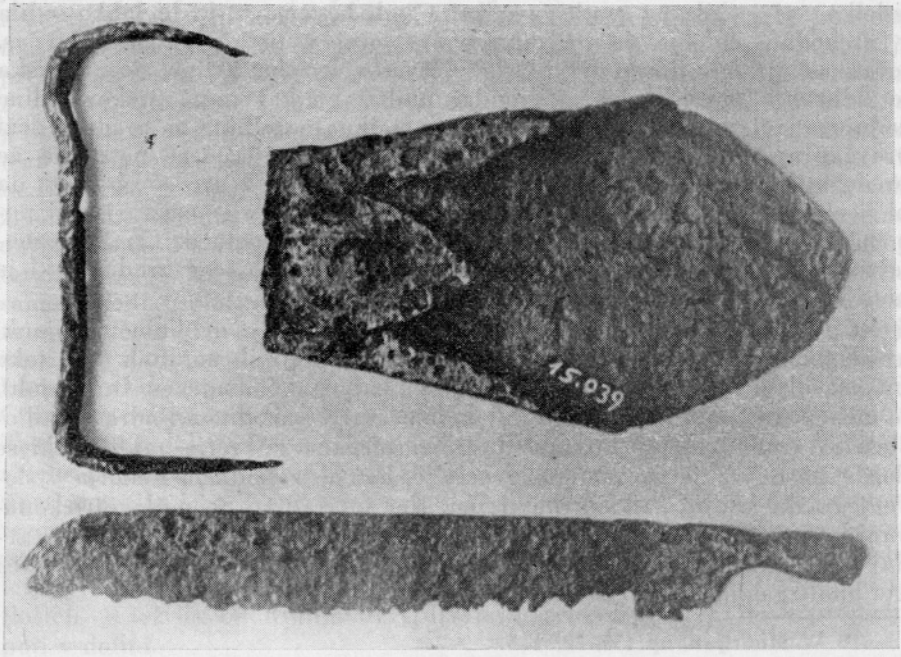

Sl. 1. Železni predmeti iz gradišča Bubenberg-Novine (Po W. Modrijan, Zur Problematik der »Ostnorischen Kultur«, Wartenstein-Symposion 1958, Horn 1959, T. 5, sl. 8): 1 spona iz hiše z žrmeljnimi kamni, 2—3 miniaturno ralo in nož iz hiše F.
Abb. 1. Eisengegenstände von der Burgstätte Bubenberg-Novine (nach W. Modrijan, Zur Problematik der »Ostnorischen Kultur«, Wartenstein-Symposion 1958, Horn 1959, Tab. 5, Abb. 8): 1 Klammer aus dem Haus mit den Handmühlsteinen, 2—3 Miniatur-Pflugschar und Messer aus dem Haus F

fitni lonci z odebeljenim robom ter ovalni lonci z »metličastim ornamentom« in pasovi valovnic, kakršni se pojavljajo še v 1. stoletju po n. št.[130] Poleg še neproučene keramike hrani graški Joanej železen nož, votivno ralo

[130] Dosedanje objave so le poročila: Jutro 16. 4. 1936; Slovenec 17. 4. 1936; W. Schmid, Tagespost (Graz) 25. 4. 1937; Fundberichte aus Österreich 2, 1935—1938, 176, 286; F. Baš, Egger-Festschrift 1, 1952, 327 (= Carinthia I, 143, 1953, 181 ss.); W. Modrijan, Beiträge Österreichs zur Erforschung der Vergangenheit und Kulturgeschichte der Menscheit (Wartenstein-Symposion 1958) 1959), 69. V mariborskem muzeju shranjena keramika je objavljena še pri S. Pahič, Železnodobne najdbe v Slovenskih goricah, na drugem mestu, T. 4: 9—14.

in železno spono (sl. 1), katerih medsebojna stratigrafska odvisnost ni znana.[131] Votivno ralo se loči od podobnih najdb z Dunaja pri Jereki in drugih najdišč v jugovzhodnem alpskem prostoru po izdelavi gornjega dela, ki ima drugod robova uvihana v dva zaviha, simetrična hrbta pa ločita oba dela. Ralo z gradišča pri Novinah je brez tega hrbta in ima gornji del končno zožen, zaviha sta pa le nakazana. To odstopanje od domorodnih oblik, ki so bile Italiji tuje, pri tem predmetu domače izdelave morebiti nima posebnega pomena. Prav tako je nož odtujen tako keltskim kot antičnim oblikam, skupaj z ralom in spono pa najbrž predstavlja domače izdelke, saj je bila na gradišču odkrita tudi kovačnica, ki bi lahko sodila v prehodno obdobje na pričetku n. št., torej v tisti poznolatenski čas, sočasen s prvimi rimskimi vplivi.[132] Novec velemskega tipa sicer potiska to datiranje nekoliko nazaj, vendar najbrž ne kaj dosti preko sredine zadnjega stoletja pred n. št. Razmeroma majhna naselbina na gradišču leži pravzaprav že zunaj Podravja ob murskem naselitvenem pasu, na že pred antiko živahno naseljenem lipniškem prostoru, a preveč ob robu, da bi ji ob dosedanjih skromnih najdbah smeli pripisovati večji, tržiščni pomen.[133] Z mariborskimi najdbami ugotovljeni večji odstotek (26 %) poznolatenske keramike bi govoril za izrazitejšo keltizacijo tega gradišča, ki je nato v rani antiki najbrž kmalu opustelo.[134]

Če ne upoštevamo nekaterih podobnih gradišč in utrjenih postojank, ki jih je W. Schmid po skromnih, časovno nezanesljivih najdbah prav tako pripisoval temu obdobju (gradišča pri Limbušu, Črešnjevcu in Tinjah), je naše poznavanje odnosov Keltov z domačini v vzhodnem Podravju s Poštelo in gradiščem pri Novinah tudi že izčrpano.[135] Tretje najdišče, ki se dozdevno navezuje na halštatsko naselje, leži ob zahodnem Pohorju v slovenjegraški kotlini nad Starim trgom. Ker je gradivo Schmidovih izkopavanj v Joaneju v Gradcu še prav tako neproučeno, se lahko opiramo za sedaj samo na izvajanja v njegovem poročilu, posvečenem bolj opisu najdišča kot analizi najdb.[136]

---

[131] W. Modrijan, op. 130, 72, T. 5.

[132] S. Gabrovec, Slovenski etnograf 8, 1955, 11, 20 ss., T. 2, 7—10. Prim. razvoj oblik latenskih nožev v rimski dobi pri P. Petru, Vesnik Vojnog muzeja 5, 1958, 264, sl. 1. Železne spone so znane že iz poznolatenske založne najdbe v Starem Kolínu — J. Filip, op. 15, 176, T. 121, 5. Med deloma železnimi antičnimi predmeti se pojavljajo tudi v Velemszentvidu — K. Miske, op. 15, T. 52, 23—24.

[133] W. Modrijan, op. 13 (1958), 12.

[134] Po dosedanjem poznavanju gradišča bi pripadalo antiki le nekaj redkih (po W. Schmidu »poznolatenskih«) črepinj. Prim. F. Baš, op. 130, 190 in S. Pahič, na drugem mestu, T. 4: 15.

[135] W. Schmid, op. 3, 270 (Limbuš — z nasipom utrjena postojanka ob bregu Drave, skoraj brez najdb, med redkimi črepinjami halštatske in antične; porozne je W. Schmid presojal kot latenske; v bližini antične provincialne gomile); 273 (Črešnjevec — terenski ostanki z jarkom in nasipom utrjenega srednjeveškega gradiča, redkih črepinj W. Schmid ni kronološko opredelil, po fragmentu zelene steklene koralde je ugotavljal porušenje v ranorimski dobi, v zadnjih letih po vojni pa je spoznal srednjeveški značaj te utrdbe — prim. tudi S. Pahič, AV 1, 1950, 170 ss.); 277 (Rep nad Tinjem — podobna majhna utrdba, nekaj črepinj iz temnosive in porozne gline z vodoravnimi črtami in valovnicami naj bi bilo po W. Schmidu poznolatenskih).

[136] W. Schmid, op. 3 (1924), 365 ss.

Slovenjegraški okoliš, na ugodnem prehodu med celjsko in celovško kotlino, ima vrsto najdišč iz halštatske dobe: gomile na Legnu in dozdevno naselbino na hribu Gradišče na pohorski ter utrjene kope Gradec, Puščava, Šance in gradišče v cerkvenem gozdu na zahodni strani. Če zadnje gradišče z neopredeljeno keramiko in nekaj železnimi predmeti ter najdbo keltskega novca velemskega tipa na Legnu izvzamemo, so osredotočene poznolatenske najdbe le nad Starim trgom.[137] Pomanjkanje srednjelatenskih predmetov zbuja tod dvome v nepretrgano naselitev od halštatske dobe dalje, vendar je taka tradicija možna, saj je malo verjetno, da bi keltski naseljenci prinesli halštatske tipe posodja s seboj. Vsekakor govori številnost poznolatenske keramike za močno poživljeno naselbino od prve polovice 1. stoletja pred n. št. dalje. Poreklo te keltske skupine, ki je tod uveljavila keramiko z raznimi oblikami »glavničastega ornamenta« in valovnico ter grafitne posode, je za sedaj neznano, prispela pa je lahko le iz ene od obeh smeri tega prehodnega področja, torej očitno od drugod. V tem se to najdišče razlikuje od gradišč v vzhodnem Podravju, ki so že v srednji latenski dobi živela v neposredni soseščini Keltov na ravnini. Čeprav je malo verjetno, da bi deloma z malto zidana in z antično opeko pokrita stavba 4 na vrhnji terasi pobočja, ki je povrh imela številne ostanke ranoantičnega posodja, samo zaradi ostankov »poznolatenske keramike« nastala že pred rimsko zasedbo, je tudi pri njej tradicija iz predrimskega časa očitna.[138] Z njo je izpričano nadaljevanje poznolatenskega zaselka neposredno v rano antiko, ko so stavbe na pobočju najbrž opustele šele v času poživljene izgradnje Colatija v mansio ob itinerarski cesti za Virunum v klavdijskem obdobju.[139] To pa terja določeno previdnost pri datiranju domače ročno izdelane in vrtene keramike z vodoravnimi žlebički in pasovi valovnic, kakršna se je sicer ohranila še v 1. stoletju po n. št.[140] Poznolatenski zaselek nad Starim trgom naj bi bil torej nastal v času splošnega pronicanja Keltov v še obstoječe ali pa že opuščene stare halštatske naselbine v prvi polovici 1. stoletja pred n. št. in je trajal približno sto let, dokler se ni — podobno kot na Pošteli — težišče od Rimljanov vplivane naselitve premaknilo k prometni poti v dolini.

Približno enako podobo nudi Brinjeva gora na južnih obrobjih Pohorja ob pradavni poti s panonskih ravnin v celjsko kotlino. Že v zgodnji bronasti dobi naseljeni greben je v Ha B obdobju doživel svoj razcvet. Naselje pa je preživelo tudi propad žarnogrobiščnih naselbin ob Dravi in se — sodeč po najdbah italskih fibul — v skromnem obsegu obdržalo do 6. stoletja, morebiti pa še dalje.[141] Kljub pretežno uničeni stratigrafski razvrstitvi

[137] V poštev prihajajo predvsem na pobočjih zunaj gradišča Puščava odkrite stavbe. Omembe vredna sta tudi oba žgana groba v stavbi III na grebenu zahodno ob gradišču, od katerih naj bi eden vseboval poznolatensko keramiko, drugi pa tudi štiri železne sulične osti (prav tam, 372 s.).

[138] W. Schmid, op. 3, 373 ss.

[139] J. Šašel, Zbornik fil. fakultete 2, 1955, 78.

[140] Prim.: W. Schmid, JÖAI 25, 1929, 69 ss. in S. Pahič, AV 11—12, 1960—1961, str. 110.

[141] Gradivo iz izkopavanj v letih 1955—1963 je v mariborskem muzeju in še ni proučeno. Poleg občasnih poročil v dnevnem tisku (na prim. Ljudska pravica 6. 8. 1955; Slov. poročevalec 25. 8. 1957; Delo 27. 8. 1961) in rednih obvestil v Varstvu spomenikov 5, 1955, 176; 7, 1960, 278, 289, 296 ss., 319, 329; 8, 1962, 190, 227,

najdb se tod pojavlja očitna poznolatenska kulturna plast s keramiko, ki ustreza fragmentom iz Starega trga in obsega predvsem ovalne lonce z izvihanim oglatim robom, okrašene z žlebički, valovnicami in raznimi vrstami »glavničastega ornamenta«, a tudi običajno grafitno posodje. K tem najdbam sodijo tudi že nekateri izdelki domačega kovaštva, ki je imelo svoje težišče v antiki, predvsem železna noža z zakrivljenim in ploščatim držajem in zanko T. 17: 3—4. Pri obeh gre za tipično poznolatensko obliko iz oppid, ki ima svoje početke že v stopnji C 2, kot nam to dokazuje grob št. 8 iz Frohnleitna ter najdbe podobnih nožev v drugih krajih Avstrije.[142] Čeprav tipološko mlajši ima nož s ploščatim držajem prav tako svoje početke v istem času, dasi je za 1. stoletje značilnejši in se je ponekod rahlo preoblikovan ohranil še v rani antiki.[143] Keltskega porekla je najbrž tudi fragment železne verige z osmičastimi členki T. 17: 2, kakršni se pojavljajo ponekod tudi na bronastih ženskih pasovih in so v oppidih redna najdba.[144]

Pomembnejšo keltsko najdbo z Brinjeve gore predstavlja bronasta figurica merjasca T. 17: 6, ki se uvršča v vrsto takih najdb od Francije do Sedmograške.[145] Večina takih predmetov je bila v rabi kot obeski ali pa je imela na hrbtu različne grebenaste okraske. Merjasec z Brinjeve gore je brez teh dodatkov in v tem smislu podoben figurici iz Stradonic, po oblikovanju trupa pa se še najbolj približuje podobnim najdbam iz Gurine, Rainberga v Salzburgu in Táboru na Češkem[146] S poslednjim, ki ima sicer preluknjan greben na hrbtu, se ujema predvsem po obliki glave in rilca, po celotni izvedbi trupa in nog pa je soroden prvemu. Od znanih primerov ga razlikuje predvsem izrazita stilizacija v oblikovanju, kar je posebno očitno pri zadku in rilcu, ki sta podolž oziroma počez nažlebljena. Pomen merjasca pri Keltih je znan in razširjen od bojnih praporov, reliefnih upodobitev, novcev, amuletov do pridevkov kosti v grobovih, iz katerih pa v Podravju nimamo nobenih podatkov. Te vrste najdbe se pričenjajo v srednjelatenski dobi in trajajo skozi 1. stoletje do antike.[147] Merjasec

237 in 9, 1965, 134, 141, 169, 175 s. prim. še poljudni povzetek z risbami izbranih najdb S. Pahič, Brinjeva gora (1960).

[142] K. Zeilinger, op. 1, 66, sl. 3; R. Pittioni, op. 1, sl. 472, 15 (Saubersdorf — oglato zapognjeni držaj kaže sledove starejših oblik kot pri J. Déchelette, op. 36, 866, sl. 596), sl. 475, 8 (Mörbisch), sl. 477, 5 (Maxglan v Salzburgu). Primere iz oppid v naslednji opombi.

[143] Prim. nož iz Št. Lipša—St. Filippen pri Žitari vasi na Koroškem (H. Müller-Karpe, op. 1, 642, sl. 10, 9). Različne variante teh nožev prisoja J. Déchelette, op. 36, 689, sl. 599, srednji in poznolatenski stopnji. Podoben nož, a še s pravim obročkom, je bil najden v Rohru pri Lipnici (W. Modrijan, op. 13, 8, sl. 1). Primerjave tega in gornjega tipa nožev glej v Velemszentvidu (K. Miske, op. 15. T. 48, 5 in 49, 5 ter S. Foltiny, op. 113, T. 4: 10), Starém Hradisku (J. Meduna, op. 83, T. 25—28) in Starém Kolínu (J. Filip, op. 15, T. 121). Tipološki oris in podobne antične najdbe iz Bobovka pri Kranju je objavil P. Petru, op. 55, 263 ss. sl. 1 in T. 1.

[144] Po J. Filipu, op. 15, 173 sodijo pasovi s takimi členki v posebno skupino (glej primere z Moravske — sl. 50, 4—5, T. 85, 8), ki je deloma sočasna z oppidi. Primeri od tod: K. Miske, op. 15, T. 48: 11—12 (Velemszentvid); J. Meduna, op. 83, T. 35.

[145] J. Filip, op. 15, 244 s., sl. 91, 1—7, sl. 92, 1—3.

[146] Gurinska figurica, nekoliko večja, je v celovškem muzeju. Drugo: Fundberichte aus Österreich 2, 215, sl. 10 (najdba iz selišča na Rainbergu v Salzburgu). J. Filip, prav tam, sl. 91, 4 (Tábor), sl. 92, 1 (Stradonice).

[147] J. Déchelette, op. 36, 811 ss., sl. 568 (tu je poleg merjasca poudarjen pomen še treh drugih živali: konja, ovna in bika). J. Filip, op. 15, 245 omenja osredotoče-

z Brinjeve gore je bil najden v premešani seliščni plasti, zato nam ne daje nobenih kronoloških opor, a tudi ne podatkov o vlogi, ki jo je imel na tej poznolatenski naselbini. Na splošno te najdbe niso posebno številne in razen izgubljene figurice, najdene v prejšnjem stoletju pri gradnji južne železnice na slovenskem Štajerskem, lahko navedemo le oddaljene primerjave.[148]

Na prostoru bronastodobne in žarnogrobiščne ter starejše železnodobne naselbine nastala poznolatenska postojanka na Brinjevi gori potrjuje pronicanje Keltov v višinska selišča domačinov, če so bila nameščena še na tako nepristopnih točkah, kot je ta strmi apnenčasti greben. V nasprotju z drugimi tremi naselbinami tu neposredna kontinuiteta naselitve med Ha C in poznolatensko stopnjo D ni dokazana, toda glede na prav tako nejasni položaj na Novinah in drugih »vzhodnonoriških« gradiščih ter vsaj še v 6. stoletje segajočih najdbah bi jo morebiti smeli prav tako domnevati.[149] Za neki pomen te višinske točke govori tudi dejstvo, da je bila Brinjeva gora naseljena v nemanjši meri vso antiko do 4. stoletja, čeprav je v njeni bližini tekla rimska cesta Celeia—Poetovio, ob kateri so nastajala antična naselja v ravnini.[150] S tem nudi v primerjavi s Poštelo in Starim trgom nekoliko drugačno podobo in daje možnosti proučevanja razvoja domače keramike v nepretrganem nadaljevanju.[151]

Nekaj drugih seliščnih najdb iz 1. stoletja pred n. št. je brez povezave z halštatsko naselitvijo in nam tako dokazuje, da so se Kelti ob prometnih poteh ohranili tudi kot samostojna skupina. Tako je W. Schmid poleg nekaterih poznolatenskih predmetov v grobovih na Forminu ugotovil tudi ostanke treh keltskih stavb. Skupne najdbe poznolatenskih črepinj ter uvožene rimske keramike in tegul sicer puščajo pronicanje rimskih izdelkov pred zasedbo Podravja tudi tu dvomljivo, vendar pa nedvomno še v 1. stoletje segajoči keltski grobovi potrjujejo, da je keltska naselbina tu — na pomolu med Dravo in Pesnico — zares bila.[152] Njen pomen je v antiki postal še večji, ko je bila tod mimo zgrajena rimska cesta za Sirmium in je ob prehodu preko Drave nastala tudi antična postojanka.[153]

nost merjaščevih upodobitev med 125 in 50 pred n. št., kar se ujema s podobnimi prikazi na novcih.

[148] E. Pratobevera, Die keltischen und römischen Antiken in Steiermark, posebni odtis po članku v Der Aufmerksame (1856), 42. Druga najdišča teh figuric so znana po J. Filipu (op. 15, 312, sl. 91) šele iz Salzburga, Češke in Moravske, madžarske županije Tolna in Bosne.

[149] Tu se sicer pojavlja enaka čolničasta fibula kot na Pošteli (P. Schlosser, Urania 4, 1911, 371, sl. 6) kot tudi fragmenti kozic, ne pa tista halštatska keramika, kot jo imata Poštela in Rifnik. Prav tako tod ni znanih gomil, ki bi z ranokeltskimi predmeti, kot so ovratnica z Libne (glej op. 14) in votla goseničasto narebrena zapestnica s Poštele (v mariborskem muzeju, inv. št. A 1348) dokazovale obstoj naselbine v stopnji Ha D. Proti prekinitvi naselbine bi po drugi strani govorila sicer nemotena kontinuiteta Ha C—D na sosednjih najdiščih. Kronološko razporejanje najdb v veliki meri otežkoča uničena stratigrafija na večini seliščnih prostorov.

[150] Prim. najdbe provincialnih gomil v Zrečah, Jupitrovo svetišče v Križevcu, razvaline antične stavbe pri Slov. Konjicah, »Belo mesto« pri Čadramu id. (Blatt Rogatec, 18, 35, 50, 71).

[151] Po novcih je antična naselitev do 4. stoletja izpričana tudi na Pošteli, vendar je tam antičnih najdb mnogo manj.

[152] W. Schmid, op. 17 (ZhVSt), 145.

[153] S. Pahič, K poteku rimskih cest med Ptujem in Središčem, AV 15—16, 1964—1965, 315.

Najdbe poznolatenske seliščne plasti z grafitno keramiko na področju z okopi utrjene in ob koncu Ha B obdobja verjetno opuščene žarnogrobiščne naselbine v Ormožu v nasprotju s Forminom kažejo etnično čisto keltsko naselitev brez predhodne srednjelatenske stopnje.[154] Med številnimi fragmenti keramike sta ohranjeni tudi dve obnovljeni posodi T. 13: 2—3, ki sodita med značilne poznolatenske najdbe. Konični lonec z ozkim vratom in dvema rebroma T. 13: 2 se po obliki trupa približuje žari T. 14: 5 iz Skorbe, stekleničasti vrat pa jo uvršča med tipe poznolatenske keramike, ki smo jo omenili že pri obravnavanju Poštele.[155] Grafitni lonec T. 13: 3 je prav tako splošna poznolatenska vrsta posod, da lahko tu navedemo le najbližje primerjave. Kot više na severu in vzhodu je grafitna keramika tudi v jugovzhodnih Alpah (razen forminskega lončka T. 12: 8, če res izvira iz grobov?) bila razširjena po poznolatenskih naselbinah, vendar se zdi, da so bile v predrimski dobi Vače njeno najjužnejše najdišče. Tako je bila poleg že obravnavanih naselbin ugotovljena še na Rifniku, že v zvezi z rimsko naselitvijo pa tudi v Ptuju in Celju.[156] Prav ohranitev tega tipa posod v rani antiki pa nas opozarja k previdnosti v datiranju, kadar nimamo opravka z zanesljivimi najdiščnimi okoliščinami.

V Ormožu je bila najdena tudi fibula nauheimskega tipa T. 13: 1, ki postavlja to verjetno bolj kratkotrajno keltsko postojanko skupno s keramiko v sredino in drugo polovico 1. stoletja. Tudi pri tej najdbi gre za keltski predmet, ki je bil razširjen od Francije do Karpatske kotline, čeprav je v soseščini Podravja sicer redka najdba.[157] V nasprotju z večino teh tipov je imela ormoška fibula najbrž predrto nogo, kar bi ji v primeri z drugimi poznolatenskimi fibulami z nogo v obliki okvira dajalo mlajši značaj.[158] S to fibulo in keramiko nam nudi Ormož za sedaj v Podravju najprepričljivejše najdbe poznolatenske stopnje, ki kot čisti keltski izdelek na tem mestu nimajo povezav niti z halštatsko dediščino te pokrajine niti z ranoantičnim lončarstvom.[159]

[154] Neobjavljene najdbe so v ptujskem muzeju. Latenska keramika je bila odkrita v Ormožu na dveh krajih: na severnem robu velike sonde na vrtovih za osrednjim trgom in na vznožju nasipa v severnem delu mesta (B. Perc, K stratigrafiji žarnogrobiščne naselbine v Ormožu, AV 13—14, 1962—1963, 377).

[155] Glej op. 105.

[156] Rifnik: F. Starè, Predzgodovinsko grobišče na Rifniku pri Celju, AV 2, 1951, 191 s., T. 6: 4 (W. Schmid, op. 17 (Südsteiermark), 12 omenja železno srednjelatensko fibulo iz rifniških grobov). Vače: W. Schmid, Vače — predzgodovinska naselbina, GMDS 20, 1939, 109. O najdbah te vrste keramike iz južne Slovenije ni podatkov, najdbe iz severne Bosne pa kažejo, da je bila razširjena tudi v tej smeri (Z. Marič, op. 1, 79, T. 3: 13). Najdbe v Ptuju in Celju prihajajo na dan pomešane z antičnim gradivom.

[157] J. Filip, op. 15, 114 s., s podatki in literaturo, od katere mi zlasti Wernerjeva obravnava Die Nauheimer Fibel, Jahrbuch RGZM 2, 1955, 170 ss., ni bila pristopna.

[158] Prim. podobno fibulo iz sedanje Vzhodne Nemčije pri Ebert, Reallexikon 3, 299, T. 107, g (Körchow, Mecklenburg-Schwerin).

[159] Za naselitev Ormoža je zanimivo, da so na obsežnem prostoru z okopi zavarovane Ha B naselbine doslej odkrite keltske najdbe prav skromne, čeprav bi na nepoškodovanih mestih lahko nudile več podatkov. Če se smemo opreti na dejstvo, da niti pri dosedanjih gradnjah mesta Ormoža niti pri raziskovanjih Ha B naselbine na istem prostoru doslej ni bilo odkritih antičnih naselbinskih najdb, je videti, da se je (še neodkrita) rimska postojanka CURTA namestila podobno kot na Forminu poleg keltskega selišča, rimska cesta pa se mu je izrazito izognila (S. Pahič, op. 155, pril. 3).

Najdbe železnega noža, bronaste zapestnice in keltskih novcev v Ptuju in na Hajdini dopuščajo domnevo, da bi keltsko postojanko smeli pričakovati tudi na tem pomembnem prehodu preko Drave, saj se nanj navezujejo tudi grobne najdbe iz Brstja in Skorbe. Kaj več o njej lahko odkrije le srečno naključje, saj je vse področje obakraj Drave v veliki meri tudi stratigrafsko popolnoma izpremenila gradbena dejavnost poznejše Poetovije. Za keltsko naselitev tega mesta pa bi govorile keltske ostaline med rimskimi najdbami, čeprav za vse ni nujno, da imajo izključno ozko ptujsko poreklo.[160]

Splošno podobo keltske naselitve v poznolatenski dobi dopolnjujejo še najdbe novcev. V Podravju ni zakladnih najdb, raztreseni novci pa kažejo prometne in trgovske poti ob Dravi in Muri, ob južnem Pohorju v celjsko in slovenjegraško kotlino ter na morebiti že pred antiko uporabljani prehod čez Plač na mursko ravnico.[161] Po tipih pripadajo večinoma novcem noriškega kova iz celjske kotline, v manjši meri pa vzhodnim vplivom: bojskim zlatim kovom, velemskemu tipu iz severovzhodne in djurdjevačkemu tipu iz jugozahodne Panonije.[162] Najdbe novcev s svoje strani potrjujejo, da je bilo Podravje v latenskem obdobju le bolj prehodno ozemlje, ki so mu šele Rimljani v vzhodnem delu ustvarili lastno središče. Razprostranjenost novcev zunaj prometnih dolin seveda ni vselej vezana na Kelte, temveč dokazuje tudi širjenje njihovih stikov z domačim prebivalstvom v notranjosti pokrajine.

V halštatski materialni kulturi, ki se je v nekaterih keramičnih oblikah ponekod ohranila do antike in ima tod etnično podlago v temeljni plasti domačega življa, se je torej keltska ustvarjalnost pojavila sprva kot trgovski vpliv v soseščini živečih keltskih priseljencev. Po taki dvojnosti naselitve so se ti stiki ob koncu 2. stoletja, zlasti pa v 1. stoletju, spremenili v kulturno povezavo, ki kaže na aktivnost Keltov že po tem, da jih lahko ugotavljamo na višinskih halštatskih naselbinah in ne na ravninskih keltskih postojankah. Živahno keltsko gospodarsko in kulturno pronicanje v novo okolje je ustvarilo mešan značaj poznejših najdb na takih najdiščih, ki je ena izmed značilnosti te lokalne »vzhodnonoriške kulture«.[163] K njenemu

[160] Prim. k temu ugotovitve I. Mikl-Curk, Keltski sledovi v duhovni in materialni kulturi antičnega Poetovija, na drugem mestu.

[161] Kot zakladno najdbo bi lahko presojali le keltske novce iz Varaždina (Blatt Ptuj, 72), ki leži na ravninskih pristopih k Dravskemu polju, obe drugi najbližji zakladni najdbi iz Lemberga in Dobrne-Retij pa sta bili spravljeni na odročnih krajih. Edino zakladno najdbo na tem področju bi lahko predstavljali le zlatniki iz Slomov, vendar iz Ferkovih zapiskov ni mogoče ugotoviti, če so bili zares keltski. Del novcev, ki so sedaj vsi izgubljeni (?), je Ferk sicer odkupil od Pollaka, vendar iz zapiskov o kupčiji lahko povzemamo le, da je šlo za 19 zlatnikov, in sicer 6 velikih in 8 majhnih novcev iz rumenega zlata (Gelbgold) ter 2 velika in 3 majhne novce iz belega zlata (Weissgold) (Ferien-Tagebuch 1902—1903, 24 — v Joanneju v Gradcu).

[162] Ker sta te najdbe že upoštevala in obravnavala v svojih pregledih R. Paulsen in K. Pink (op. 3), naj tu zadostujejo le posplošene navedbe.

[163] W. Schmid, Archäologische Forschungen in Steiermark 1926—1927, Blätter für Heimatkunde 5, 1927, 82 s., ugotavlja za Riegersburg in Fötzberg, v BlHK 8, 1930, 80, pa še za Ring pri Hartbergu poleg poznohalštatske keramike povsod le zelo redke črepinje »poznolatenske keramike z glavničastim okrasom«. Latenske najdbe so bile odkrite tudi na Frauenbergu (W. Modrijan, Funde und Fundstätten in Steiermark, Mitteilungen der österr. Arbeitsgemeinschaft für Ur- und Früh-

področju, ki obsega predvsem osrednjo in vzhodno avstrijsko Štajersko, lahko prištevamo tudi Podravje, s tem bi že od poprej obstoječa meja kulturnih področij po apneniških grebenih od Konjiške gore preko Boča do Maclja tudi v tej dobi ohranila svoj pomen. Evropska univerzalnost splošne keltske kulture je sicer segala preko takih lokalnih mej, a je v njihovih okvirih le dobivala posebna obeležja, kot so na primer bila ugotovljena v keramiki tipa Goričica na Koroškem in v zvrsteh keltskih žar ob Dravi in Muri. V poznolatenski dobi je uveljavljanje grafitne keramike te posebnosti sicer spet poenotilo, k temu pa se je pridružilo še keltsko železarstvo, vendar so se izoblikovale nove regionalne skupine, tokrat že na podlagi lastnega družbenega razvoja. Te dobivajo svoj novi izraz tudi v kovanju novcev, ki daje sedaj večji pomen Koroški in Celjski kotlini, Podravje in Pomurje pa ostajata bolj ob strani.[164]

Delež Keltov in njihovo uveljavljanje v procesu etničnega spajanja z domačim prebivalstvom je arheološko ugotovljiv predvsem v uvajanju novih civilizacijskih dobrin, kot jih kaže na primer uvedba lončarskega kolovrata in nova tehnika v železarstvu, v naših krajih pa še novci kot izraz denarne trgovine. Keltski kulturni vpliv med domačini nam prihaja pred oči najbolj šele v antičnem obdobju s kulti in osebnimi imeni, a tudi v drugih pojavih, med katerimi pa vloga domačih predkeltskih plemen tudi ni bila samo pasivna, kar se je — gledano z rimskimi očmi — kazalo v razvoju pojmov Tavriski — Noriki. V političnem razvoju zadnjega stoletja pred n. št. je tako tudi Podravje pripadalo »noriškemu kraljestvu«, dokler ga ni rimska vojaško-upravna delitev osvojenih področij razdelila na dvoje.[165]

Seznam najdišč

Seznam obsega le tiste — po abecednem redu naštete — kraje, odkoder so preverjene keltske ali s Kelti zvezane poznolatenske najdbe ohranjene ali je o njih kaj poročano. V tem smislu so torej tu naštete le točke, kjer so se Kelti naselili ali kjer posamezni keltski predmeti izpričujejo njihov vpliv. Podatki so zbrani po razpoložljivi literaturi, pri tem pa to ali ono ni bilo navedeno, če obstoji resen

geschichte 10, 1959, 10), ne pa na Burgstallu (W. Schmid, prav tam, 83). »Zadržani odnos do latenske kulture« bi si pri tem lahko razložili tudi s šibkimi vplivi večinoma le ob Dravi in Muri naseljenih Keltov, saj se nam tod (na Frauenbergu stvari še niso dovolj raziskane) kažejo poznokeltske najdbe v precej večji meri.

[164] W. Modrijan, op. 130, 71 ss., domneva, da se je halštatsko središče Štajerske iz Burgstalla v času »vzhodnonoriške kulture« prestavilo na Frauenberg nad Lipniškim poljem, in vidi na področju te kulture dozdevno »kneževino«, ki je kot del »noriškega kraljestva« ostala pretežno ilirska do rimskega časa. Odsotnost novcev lastnega kova bi res kazala, da niti Frauenberg (keltski grobovi v Hartu in Rohru so vzhodno od Mure) niti Poštela po prihodu Keltov nista postali lokalni središči. Tako (keltsko) središče pa v primeri s Celjsko kotlino in Koroško najbrž ni nastalo nikjer ob Muri, čeprav je tod na primer nasproti pokrajini ob Savinji precej več grobnih in seliščnih najdb.

[165] Ta razmejitev provinc Norika in Panonije, ki je tu imela svoj vzrok v izločitvi Poetovije kot vojaške postojanke iz Norika, je povsem neprirodno prerezala vzhodno Podravje, medtem ko je njen potek proti severu morebiti bolje ustrezal geografski omejitvi pokrajine Bojev. Tak postopek bi nam bil tudi dokaz, da se Rimljanom v Podravju ni bilo treba ozirati na nobeno lokalno skupino in da v Celjski kotlini mogoče ravno zaradi nje niso priključili celotnega poteka ceste Emona—Savaria k Panoniji.

dvom, da bi bilo keltsko ali pa so podatki napačni (tako npr. Starše — Sv. Janž niso naštete, ker sta obe v Blatt Rogatec, 29 omenjeni zapestnici antični).

Na tablah je prikazano v glavnem vse gradivo, ki je bilo v tem času v muzejih ohranjeno ali dostopno. Ob tej priliki se moram zahvaliti vodstvu ptujskega muzeja, ki je v ta namen dalo najdbe širokogrudno na razpolago. Iz predkeltskih naselbin Poštele, Novin, Brinjeve gore in Starega trga so deloma objavljeni le najznačilnejši predmeti, pri drugih pa je opozorjeno na ilustracije v obstoječi literaturi, dokler ne bodo objavljeni posebej z drugim gradivom iz teh najdišč. Seznam literature ob najdiščih ima namen opozoriti le na pomembnejše objave. Številke najdišč v seznamu so istovetne s številkami na karti v prilogi.

1. *Brinjeva gora pri Zrečah*

Ozek do 700 m dolg apnenčast greben z nadmorsko višino 623 in relativno višino 220 m, ki ima strmo severovzhodno steno, je bil na položni površini vrha naseljen večinoma nepretrgano od rane bronaste dobe do pozne antike. Izkopavanja v letih 1953—1963 (S. Pahič, Pokrajinski muzej, Maribor) so dala tudi fragmente poznolatenske, deloma grafitne keramike in nekaj kovinskih najdb iz istega časa. Gradivo je v mariborskem muzeju.

1. Železen nož z odebeljenim konkavnim hrbtom in pravokotno zapognjenim okroglim držajem. D. 26,5, š. rezila do 4, deb. do 0,4 cm. Inv. št. A 3138. T. 17: 3.
2. Železen nož z odebeljenim konkavnim hrbtom in trakastim ročajem, ki ima repat zaključek zasukan v obroček. D. 27,5, š. rezila do 4, deb. do 0,4, š. držaja 2 in d. držaja 10,5 cm. Inv. št. A 3443. T. 17: 4.
3. Stilizirana bronasta figurica merjasca s ploščatim zadkom in rilcem, ki sta okrašena z vdolbenimi črticami. Le levo oko označeno z jamico, ušesa stilizirana. D. 3,4, v. do 1,7, š. do 2 cm. Inv. št. A 3210. T. 17: 6.
4. Fragment železne verige s 4—5 cm dolgimi osmičastimi členki iz sploščene žice. D. fragmenta 12 cm. Inv. št. A 3060. T. 17: 2.

Lit.: Kratka obvestila v dnevnem tisku (Ljudska pravica 6. 8. 1953; Slovenski poročevalec 25. 8. 1957; Delo 27. 8. 1961) in Varstvu spomenikov 5, 1955 — 9, 1965. S. Pahič, Brinjeva gora (1960).

1 a. *Bresternica pri Mariboru*

V gramoznici tik nad Dravo pri današnjem motelu so leta 1842 našli črepinje žar in kovinske predmete, ki so bili nekaj časa shranjeni v gradu Viltuš ter so pozneje izginili, a po Puffovem opisu očitno sodijo h keltskim najdbam: »železen nož, skoro kot kosa oblikovan, skupno z držajem 1' dolg (= bojni nož, d. ca. 31 cm); še daljša konica droga za zastavo z obojestranskim rezilom (= sulična ost); odlomljen, zelo širok, toda zelo ploščat meč, približno 2' dolg (= meč, d. ca. 62 cm); kosi prsne plošče nekega oklepa (= ščitna grba); štirje železni obroči s premerom 1 ½'' (= obročki verige za pripenjanje meča, d. ca. 4,5 cm); 3'' dolga bronasta sponka (= fibula, d. ca. 7,5 cm) itd.« (R. G. Puff, Marburg in Steiermark 1, 1847, 192). Število grobov ni znano. Prim. še: A. Muchar, Geschichte des Herzogthums Steiermark 2, 1845, 343 ter F. Pichler, Text zur Archaeologischen Karte von Steiermark (1879), 53. — Ni vrisano na karti!

2. *Brstje pri Ptuju*

Na njivah severno od vasi so delavci leta 1959 pri širjenju gramoznice na parc. 115, k. o. Brstje, naleteli na keltske predmete iz žganih grobov, od katerih sta dva meča izginila, nekaj kovinskih predmetov pa je bilo oddanih ptujskemu muzeju. Ti so baje ležali na enem mestu 1,5 m globoko, le oba steklena prstana naj bi bila najdena nedaleč stran. Pri poznejšem podaljševanju gramoznice proti severu je bil pri naknadnih ogledih v profilu vzhodne stene opažen še en žgani grob (brez pridevkov?), približno 250 m od tod pa je bilo ob rogozniški cesti že poprej odkrito antično plano grobišče.

V ptujskem muzeju so tile predmeti:

1. Bronasta srednjelatenska fibula s profiliranim repom, ki je v obliki plašča spojen z locnom in po jagodah narebren. Peresovina ima po štiri navoje. D. 7, 7, v. 3 cm. Inv. št. 30785. T. 1: 7.

2. Deloma fragmentiran bronast pas iz večinoma 3 cm širokih obročkov in vmesnih paličastih členkov, od katerih so prvi štirje pri kavlju v sredini razširjeni v 1,2 × 2 cm velike, z emajlom obložene ploščice, prvi štirje na drugi strani pa imajo namesto teh členkov z vrezanimi motivi in emajlno oblogo okrašene podolgovate plošče. En konec se zaključuje v stiliziranem kavlju, drugi ima troje vazastih obeskov. Enak kavelj na tretjem obesku je bil namenjen za spenjanje. D. pasu ca. 125 cm. Inv. št. 30786. T. 1: 1.

3. Masivna bronasta zapestnica z gumbastim izrastkom na enem koncu. Pr. do 8.4, deb. 1,2 cm. Inv. št. 30787. T. 1: 2.

4. Fragment na obeh straneh odlomljenega železnega meča z rombično odebeljenim rezilom. D. še 41, š. rezila do 4.2 cm. Inv. št. 30788. T. 1: 3.

5. Fragment na obeh straneh odlomljene železne sulične osti s širokim listom in poudarjenim rebrom. D. še 16, š. lista še 3 cm. Inv. št. 30789. T. 1: 8.

6. Fragment obročka in paličastega členka bronastega pasu. Pr. obročka ca. 4 cm. Inv. št. 30790. T. 1: 6.

7. Moder steklen prstan polovalnega preseka, pr. 2,5, debelina 0,2—0,5 cm. Inv. št. 30791. T. 1: 5.

8. Dva fragmenta enakega prstana. Inv. št. 30792. T. 1: 4.

9. Sferičen železen gumb z ostanki trna. Pr. 3—3,5, dolžina trna še 1,5 cm. Inv. št. 30793. T. 1: 9.

Lit.: Varstvo spomenikov 7, 1960, 327.

3. *Formin pri Gorišnici*

Keltsko in antično plano grobišče na njivah tik ob rimski cesti Poetovio—Mursa jugovzhodno od vasi. Žgani in skeletni grobovi so bili odkriti pri širjenju Kolaričeve gramoznice na parc. 74, k. o. Formin, v letih 1935—1939, vendar so bili pri tem delu uničeni. Velik del najdb je preko Miklove zbirke v Gorišnici do leta 1940 prišel v ptujski muzej, posamezne najdbe pa so bile odkrite tudi pozneje. Nekaj preostalih najdb v Miklovi zbirki je leta 1963 odkupil tudi mariborski muzej. Najdbe iz izkopavanj W. Schmida, ki je leta 1941 odkril še nekaj grobov in mesto sežiga, so sedaj neznano kje.

V ptujskem muzeju so tile predmeti (povzeto po Smodiču, s popravki in dopolnitvami):

1. Železen meč z ostanki nožnice. d. 81,5, š. do 4,2, deb. do 0,6 cm. Rezilo zaobljeno zaključeno, 15 cm dolg trn za držaj ima sedaj odlomljen glavič. Nožnica na zunanji strani okrašena s spiralo (Smodič, r. 1, 1b), znotraj pa ima kljukico za pritrditev verige in spodaj vezalno zaponko. Inv. št. 30943. T. 2: 1 a b. (Smodič 1/1—1c).

2. Fragmentiran železen meč, d. še 46, š. do 4,7, deb. do 0,6 cm. Spodnja polovica manjka, 13 cm dolg trn ima glavič. K meču sodi vrhnji del nožnice T. 4: 1, ki ima »v volutah stiliziran rastlinski ornament«. Inv. št. 3896. T. 2: 2 (Smodič 1/2, sl. 1).

3. Fragmentiran železen meč, d. še 61, š. do 4,5, deb. do 0,6 cm. Konica manjka, 15 cm dolg trn ima sploščen glavič. Ohranjeni so deli nožnice s kljukico na notranji strani T. 4: 9. Inv. št. 30944. T. 2: 3 (Smodič 1/3).

4. Fragmentiran železen meč, d. še 60, š. do 4,6, deb. do 0,5 cm. Konica prepognjenega spodnjega dela odlomljena, trn le deloma ohranjen. Inv. št. 30945. T. 2: 4 (Smodič 1/4).

5. Na sredi prepognjen železen meč, d. 91, š. do 4, deb. do 0,6 cm. Rezilo oblo zaključeno, 15 cm dolg trn ima odlomljen vrh. Med fragmenti nožnice je tudi gornji rob s kljukico T. 4: 4. Inv. št. 30946. T. 2: 6 (Smodič 1/3).

6. Na sredi prepognjen železen meč, d. še 70, š. do 5,3, deb. do 0,7 cm. Rezilo koničasto, trn odlomljen. Inv. št. 30947. T. 2: 7 (Smodič 1/6).

7. V obliki črke S ukrivljen železen meč, d. 88, š. do 4, deb. do 0,7 cm. Konica odlomljena, trn ima fragmentiran glavič. Ohranjeni fragmenti nožnice. Inv. št. 3809. T. 3: 3 (Smodič 1/7).

8. V klobčič prepognjen železen meč, d. 98, š. do 3, deb. do 0,6 cm. Rezilo koničasto, trn ima glavič, pod njim je strma zvončasta prestrežna ploščica. Ohranjeni fragmenti nožnice. Inv. št. 3811. T. 3: 2 (Smodič 2/1—1a).

9. Dvakrat prepognjen fragmentiran železen meč, d. prvotno 84, š. do 6, debelina do 0,6 cm. Konec rezila odlomljen, 12 cm dolg trn ima klobučast glavič, prehod v rezilo je stopničasto oblikovan. Med fragmenti nožnice je tudi gornji zunanji zaključek, okrašen z »mehurčastimi krogi« T. 4: 2. Inv. št. 30948. T. 3: 4 (Smodič 2/2, sl. 2).

10. Trikrat prepognjen železen meč, d. 84, š. do 4, deb. do 0,7 cm. Rezilo stopničasto prehaja v 13,5 cm dolg trn z glavičem. Ohranjeni fragmenti nožnice so imeli kljukico in vezalne zapone. Inv. št. 30949. T. 3: 1 (Smodič 2/3).

11. V spiralo ukrivljen fragmentiran železen meč, d. prvotno 86, š. do 5, debelina do 0,7 cm. Konec rezila odlomljen, nad stopničastim prehodom je 12 cm dolg trn s klobučastim glavičem. Med fragmenti nožnice tudi zaključek s kljukico T. 4: 6. Inv. št. 3804. T. 3: 6 (Smodič 2/4).

12. Dvakrat prepognjen železen meč, d. 81, š. do 3,5, deb. do 0,6 cm. Rezilo ima ostro konico in stopničasto prehaja v 12 cm dolg trn s fragmentiranim glavičem. Pod trnom je sploščena zvončasta prestrežna ploščica. Med fragmenti nožnice sta gornja dela, kjer je znotraj okrašena kljukica, na zunanji strani pa »stiliziran in nesimetričen rastlinski ornament« (T. 4: 3, 5). Na spodnjem koncu nožnice sta ohranjena vezalna zapona in okrašen okvir T. 4: 7. Inv. št. 30950. T. 3: 5 (Smodič 2/5—5c, sl. 3).

13. Železna veriga za pripenjanje meča, d. 56, š. do 1,3 cm. Prelomljena na tri kose. Členki so sploščeni in imajo na eni strani vtolčene jamice. Na enem koncu 1,8 cm širok obroček na drugem kavelj z glavico. Inv. št. 30951. T. 5: 1 (Smodič sl. 4/1).

14. Podobna močnejša železna veriga, d. 53, š. do 2,3 cm. Deloma še gibljiva. Na enem koncu 2,8 cm širok obroček, na drugem kavelj z okrašeno glavico. Inv. št. 3796. T. 5: 2 (Smodič sl. 4/2).

15. Železna veriga iz osmičasto zavitih členkov, d. 50, deb. do 1,4 cm. Deloma še gibljiva. Na enem koncu 4,7 cm širok obroček, na drugem kavelj z glavico. Inv. št. 30952. T. 5: 3 (Smodič sl. 4/3).

16. Podobna fragmentirana železna veriga, d. še 55, deb. 1 cm. Prelomljena na dva kosa. Vrhnji obroček manjka, kavelj ima sploščeno glavico. Inv. št. 30953. T. 5: 4 (Smodič sl. 4/4).

17. Podobna fragmentirana železna veriga, d. še 56, deb. do 1,5 cm. Prelomljena na tri kose. Gornji zaključek ima 2,3 cm širok obroček, kavelj je deloma odlomljen. Inv. št. 30954. T. 6: 5 (Smodič sl. 4/5).

18. Podobna fragmentirana železna veriga, d. še 66, deb. do 1,4 cm. Prelomljena na štiri kose. Gornji zaključek manjka, kavelj ima glavico. Inv. št. 30955. T. 6: 11 (Smodič sl. 4/6).

19. Kratka železna verižica iz zvitih členkov z drobnima obročkoma na koncih. D. 9, deb. 1 cm. Inv. št. 30956. T. 6: 1 (Smodič sl. 4/7a).

20. Podobna verižica, d. 9, deb. 1,5 cm. Pr. obročkov 3 oziroma 2 cm. Inventarna št. 30957. T. 6: 2 (Smodič sl. 4/7b).

21. Podobna verižica, d. 8, deb. 1,2 cm. Na koncih drobna obročka. Inventarna št. 30958. T. 6: 3 Smodič sl. 4/7 c).

22. Podobna verižica, d. 8, deb. 1,5 cm. Na koncih drobna obročka. Inventarna št. 30959. T. 6: 4 (Smodič sl. 4/7č).

23. Polovica podobne verižice s 5 cm širokim obročkom, še 6,5 cm dolga. Inv. št. 30960. T. 6: 9 (Smodič sl. 4/7d).

24. Fragmenti daljših železnih verig s ploščatimi (T. 6: 6) in zvitimi (T. 6: 10) členki ter fragmenti kratkih verižic z drobnim (T. 6: 7) in širšim (T. 6: 8) obročkom. Inv. št. 30961.

25. Železna sulična ost z ozkim, okrušenim in pred konico odlomljenim listom. D. 39, š. lista do 5, d. tulca 7 cm. Inv. št. 31012. T. 7: 1 (Smodič 3/1).

26. Železna sulična ost z ozkim listom. D. 42,5, š. lista do 6, d. tulca 7 cm. Ob robu tulca dve črti in luknjica. Inv. št. 30962. T. 7: 2 (Smodič 3/2).

27. Železna sulična ost z ozkim listom. D. 35, š. lista do 4, d. tulca 7,5 cm. Na tulcu dve črti in luknjica. Inv. št. 3805. T. 7: 3 (Smodič 3/3).

28. Na dvoje prelomljena železna sulična ost z ozkim listom. D. skupno 27, d. tulca 8 cm. Na tulcu globoka proga z dvema luknjicama. Inv. št. 3797. T. 7: 6 (Smodič 3/4).

29. Železna sulična ost z ozkim, nekoliko ukrivljenim listom. D. 28, š. lista do 4,5, d. tulca 8 cm. Inv. št. 3799. T. 7: 5 (Smodič 3/5).

30. Železna sulična ost z ozkim listom. D. 27, š. lista do 4,3, d. tulca 7,5 cm. Inv. št. 3798. T. 7: 7 (Smodič 3/6).

31. Železna sulična ost s prepognjenim ozkim listom. D. 39, š. lista do 6, dolžina tulca 5,7 cm. Inv. št. 30963. T. 7: 8 (Smodič 3/7).

32. Železna sulična ost z ozkim listom. D. 25, š. lista do 4, d. tulca 6 cm. Inv. št. 3800. T. 7: 9 (Smodič 3/8).

33. Železna sulična ost s širokim, večinoma okrušenim listom. D. še 32, š. lista do 10, d. tulca 6,3 cm. Inv. št. 30964. T. 7: 10 (Smodič 3/9).

34. Stožčast železen okov za sulico, d. 7, pr. 2,5 cm. Inv. št. 3803. T. 8: 13 (Smodič 3/10, sl. 5).

35. Podoben okov, d. 3, pr. 2,5 cm. Na fragmentiranem spodnjem delu še ohranjen en žebljiček. Inv. št. 30965. T. 8: 12 (Smodič 3/11, sl. 5).

36. Železna puščična ost z okrhanim listom. D. še 9, š. lista do 2,5, d. tulca 2 cm. Inv. št. 30966. T. 8: 9 (Smodič 3/12).

37. Fragmentirana železna puščična ost. Konica rezila in tulec odlomljena. D. še 7,5, š. lista do 2,5 cm. Inv. št. 30967. T. 8: 8 (Smodič 3/13).

38. Fragmentirana podobna ost brez tulca in z odlomljeno konico. D. še 5,3, š. lista do 3 cm. Inv. št. 30968. T. 8: 6 (Smodič 3/14). Podoben fragment, d. 5,8, š 2,4 cm, neinventariziran — T. 8: 7.

39. Železen udarni nož z odebeljenim ravnim hrbtom, d. 40, š. rezila do 7,5, d. držaja 6,5, deb. do 1,2 cm. Inv. št. 3808. T. 8: 1 (Smodič 3/15, sl. 5).

40. Železna britev s kratkim držajem, ki ima na koncu obroček. Rezilo okrhano, konica odlomljena. D. še 17,5, š. do 5,5, deb. do 0,3 cm. Inv. št. 3802. T. 8: 4 (Smodič 3/16, sl. 5).

41. Fragmentirana podobna britev z enakim držajem. Polovica rezila s konico manjka. D. še 12,5, š. do 5,5, deb. do 0,3 cm. Inv. št. 30969. T. 8: 3 (Smodič 3/17, sl. 5).

42. Ukrivljen železen nožič z vozlasto odebelitvijo na odlomljenem držaju. D. še 11,5, š. do 1,7 cm. Inv. št. 30970. T. 8: 5 (Smodič 4/18).

43. Fragmentirana železna ščitna grba s pravokotno vzboklino in trapezastima stranicama. Po sredini prelomljena, ena od stranic manjka. Prvotna d. 35, š. sredine 10, stranic do 14, v. neznana, deb. 0,2 cm. Na ohranjeni stranici je žebelj s ploščato glavico. Na spodnji strani (znotraj ščita) je bil trakast železni okov z gobasto razširjenima zaključkoma, ki je deloma ohranjen. Inv. št. 3810. T. 9: 3 (Smodič 3/19, sl. 5).

44. Fragmentirana podobna ščitna grba. Ena stranica manjka, druga je deloma odlomljena in ima luknjico za žebelj. D. še 17, š. do 11,5, v. ca. 4—5, debelina 0,3 cm. Inv. št. 3807. T. 9: 2 (Smodič 3/20, sl. 5).

45. Podobna ščitna grba, prelomljena na tri dele in okrušena, srednji del je počen in zvit. Na eni stranici ohranjen žebelj s ploščato glavico. D. 30, š. sredine 10, stranic do 13, v. neznana, deb. 0,2 cm. Inv. št. 3801. T. 9: 1 (Smodič 3/21, sl. 5).

46. Ročaj iz železne pločevine z grebenom po sredini. Okrajka sta profilirana in imata luknjico za žeblja. D. 15, š. do 6, v. 5,5, deb. 0,1 cm. Inv. št. 30971. T. 9: 4 (Smodič 4/1, sl. 5).

47. Trije členki velikega skledičastega bronastega obročka, prelomljeni na tri kose. Pr. skledic do 4,8 cm. Na eni izmed njih je gumbast podaljšek za spenjanje. Inv. št. 30972. T. 16: 4 (Smodič 4/2).

48. Več fragmentiranih skledic podobnega večjega obroča, močno deformiranih. Pr. približno do 8 cm. Inv. št. 30973. T. 16: 5.

49. Železna zapestnica iz dvakrat zvite 4 mm debele železne žice. Na njej je obešenih vrsta 1,5 in 0,8 cm širokih železnih obročkov. Pr. 8,5 cm. Inv. št. 30974. T. 15: 7 (Smodič 4/3).

50. Na pet kosov prelomljena fragmentirana votla železna zapestnica, na eni strani tanjša. Pr. 10, deb. 1—1,4 cm. Inv. št. 30975. T. 15: 13 (Smodič 4/4).

51. Na pet kosov prelomljena in fragmentirana zapestnica iz bronaste žice, ki ima na eni strani tri navzven trikrat narebrene vozle. Pr. 8, deb. 0,4 cm. Inventarna št. 30976. T. 15: 10 (Smodič 4/6).

52. Fragment zapestnice iz železne žice s presegajočima se prepletenima koncema. Pr. ca. 6, deb. 0,2 cm. Inv. št. 30977. T. 15: 8 (Smodič 4/5).

53. Železen prstan iz dvakrat zvite 4 mm debele žice, pr. 2,5 cm. Inv. št. 30978. T. 15: 9 (Smodič 4/7).

54. Profilirana bronasta pasna spona, sestavljena iz obročka in kavlja z glavico. D. 4, š. 3, deb. 0,5 cm. Inv. št. 30979. T. 15: 11 (Smodič 4/8).

55. Železna fibula iz okrogle žice. Rep od žlebaste noge do jagode na locnu odlomljen, peresovina ima štiri navoje z notranjo prečko. D. 12, v. 2,2, deb. žice 0,3 cm. Inv. št. 30980. T. 10: 1 (Smodič 4/9).

56. Podobna železna fibula. Na repu je dvoje jagod, tretja je na stičišču z locnom. Del noge manjka, peresovina ima štiri navoje in notranjo prečko. D. 14, v. 2, deb. žice 0,3 cm. Inv. št. 30981. T. 10: 2 (Smodič 4/10).

57. Podobna železna fibula. Na repu večja jagoda, zaključek čvrsto spojen z locnom. Konica igle manjka, peresovina ima šest navojev z zunanjo prečko. D. 12, v. 2,5, deb. 0,3 cm. Inv. št. 30982. T. 10: 3 (Smodič 4/11).

58. Podobna železna fibula. Žlebasta noga je okrašena z zarezami, na repu je večja jagoda, priključek k locnu manjka. Peresovina ima štiri navoje z zunanjo prečko. D. 11, v. 2, deb. 0,3 cm. Inv. št. 30983. T. 10: 4 (Smodič 4/12).

59. Podobna železna fibula. Na repu drobna jagoda, druga večja na stičišču z locnom manjka. Peresovina je imela štiri navoje z zunanjo prečko. Igla ni ohranjena. D. 10,5, v. 2, deb. 0,3 cm. Inv. št. 30984. T. 10: 5 (Smodič 4/13).

60. Fragmentirana podobna železna fibula. Ohranjen del locna z ostanki dveh jagod na stičišču in repu. Peresovina ima štiri navoje z notranjo prečko. D. še 8,6, v. neznana, deb. 0,3 cm. Inv. št. 30985. T. 10: 8 (Smodič 4/14).

61. Fragmentirana podobna železna fibula. Ohranjen odebeljen locen z ostanki jagode na stičišču in del igle. Peresovina ima štiri navoje z zunanjo prečko. D. še 9,8, v. 2,2, deb. do 0,7 cm. Inv. št. 30986. T. 10: 7 (Smodič 4/15).

62. Fragmentirana podobna železna fibula. Ohranjen del locna z jagodo na stičišču z repom. Peresovina je imela štiri navoje z zunanjo prečko. D. še 9, v. neznana, deb. 0,4 cm. Inv. št. 30987. T. 10: 9 (Smodič 4/16).

63. Fragmentirana podobna železna fibula. Ohranjen del locna s peresovino in del repa z ostanki jagode na stičišču z locnom. Peresovina je imela osem navojev z zunanjo prečko. D. še 13,7, v. neznana, deb. 0,3 cm. Inv. št. 30988. T. 10: 6 .(Smodič 4/17).

64. Fragmentirana podobna železna fibula. Ohranjen lok z ostanki peresovine in nogo, ki ima odlomljen večji del repa. Peresovina je imela štiri navoje z notranjo prečko. D. 11,8, v. ca. 2, deb. 0,3 cm. Inv. št. 30989. T. 11: 5 (Smodič 4/18).

65. Fragmentirana podobna železna fibula. Ohranjen je del locna z ostanki repa ter nogo, ki je okrašena s prečnimi zarezami. Na repu je s krožci okrašena jagoda in trije členki do stičišča z locnom. D. še 8,4, v. neznana, deb. 0,4 cm. Inv. št. 30890. T. 10: 13 (Smodič 4/19).

66. Fragmentirana podobna železna fibula. Ohranjen je del locna z začetki repa, ki ima še drobno jagodo. Peresovina ima štiri navoje z notranjo prečko in ostanki igle. D. še 8,5, v. ca. 3, deb. do 0,6 cm. Inv. št. 30891. T. 10: 14 (Smodič 4/19 del).

67. Podobna železna fibula. Konica igle in rep odlomljena, na locnu sledovi jagode na stičišču z repom. Peresovina ima štiri navoje z zunanjo prečko. D. še 13, v. 2,5, deb. 0,4 cm. Inv. št. 3825. T. 11: 1 (Smodič 4/20).

68. Fragmentirana železna fibula z dvema kroglicama na repu in stičišču z locnom. Igla in del noge manjkata. Peresovina je imela štiri navoje z zunanjo prečko. D. še 13, v. 2,5, deb. 0,4 cm. Inv. št. 30992. T. 11: 2 (Smodič 4/21).

69. Prelomljena in fragmentirana podobna železna fibula. Ohranjeni so del locna s peresovino in rep z diskasto jagodo. Peresovina je imela štiri navoje z zunanjo prečko. D. še 12, v. ca. 2, deb. 0,3—0,7 cm. Inv. št. 30993. T. 11: 4 (Smodič 4/22).

70. Fragmentirana železna fibula z dvema kroglicama na repu in stičišču z locnom. Del locna z nogo in repom manjka. Peresovina ima štiri navoje z zunanjo prečko. D. še 9,5, v. ca. 3, pr. kroglic do 2,5, deb. 0,4 cm. Inv. št. 30994. T. 11: 3 (Smodič 4/23).

71. Fragmentirana železna fibula z vodoravnima ploščicama na locnu in repu (?). V sredini ploščic luknjici. Drugo razen dela repa manjka. D. še 10,5, š. ploščic 2,6 cm. Inv. št. 30995. T. 10: 10 (Smodič 1/8).

72. Fragmentirana bronasta fibula z do 0,7 cm debelim locnom, na katerem so tri narebrene jagode. V eni izmed njih je spojen ostanek repa s podobno jagodo. Noga in del repa manjkata, igla je nekoliko ukrivljena. Peresovina ima štiri navoje z zunanjo prečko. D. še 7, v. ca. 2,5 cm. Inv. št. 30996. T. 11: 12 (Smodič 4/24).

73. Fragmentirana bronasta fibula z do 1 cm debelim locnom. Del igle, noga in rep manjkajo. Na stičišču repa z locnom je bila jagoda v obliki obroča. Peresovina ima štiri navoje z zunanjo prečko. D. še 7,5, v. ca. 3,5 cm. Inv. št. 30997. T. 11: 13 (Smodič 4/25).

74. Bronasta fibula iz 2 mm debele žice. Na repu, ki se v jagodi oprijemlje locna, je 1,5 cm širok, vodoraven, iz dveh zavojev tanke žice spleten obroček, v katerem je 7 iz žic napravljenih bradavičic. Peresovina ima štiri navoje z zunanjo prečko. D. 6, v. 1,8 cm. Inv. št. 30998. T. 11: 8 (Smodič sl. 6).

75. Podobna bronasta fibula. Rep se oprijemlje locna bolj v sredini. Del noge in repa manjka. D. še 5,5, v. 1,6, deb. 0,2 cm. Inv. št. 30999. T. 11: 9 (Smodič 4/26, sl. 7).

76. Bronasta fibula iz preproste 2 mm debele žice. Zaključek noge in morebitni rep nista ohranjena. Peresovina ima štiri navoje z okrog locna uvito prečko. D. še 4,7, v. 1,4 cm. Inv. št. 31000. T. 11: 10 (Smodič 4/27).

77. Fragmentirana podobna bronasta fibula. Ohranjen je del ploščatega locna, igla ter peresovina s štirimi navoji in zunanjo prečko. D. še 4,5, v. 1,7, deb. 0,2 cm. Inv. št. 31001. T. 11: 11 (Smodič 4/28).

78. Svetlosiva bikonična žara z izvihanim robom nad oblim vratom. Dno je vbočeno, na ramenu so sledovi plitkega žlebiča. V. 19,5, o. 27, u. 16, d. 11,2 cm. Inv. št. 31002. T. 12: 1 (Smodič 5/1).

79. Siva žara s stlačenim trupom in nizkim cilindričnim vratom, ki ima izvihan rob. Na ramenu so tri vzporedne plitve črte. Dno rahlo ubočeno. V. 16, o. 22,2, u. 12,5, d. 9,5 cm. Inv. št. 3822. T. 12: 3 (Smodič 5/2).

80. Temnosiva vitka bikonična žara z izvihanim robom. Med obodom in robom so štirje plitvi žlebiči, niže pa žlebasti sledovi vrtenja. Dno je vbočeno in ima prstanast rob. V. 19,5, o. 17,5, u. 11,7, d. 8,2 cm. Inv. št. 3821. T. 12: 2 (Smodič 5/3, sl. 8).

81. Črnikasta vitka bikonična žara z izvihanim robom. Na ramenu sta dve žlebičasti črti. Rahlo odebeljeno dno je ravno. V. 18, o. 17, u. in d. 9,5 cm. Inv. št. 3819. T. 12: 4 (Smodič 5/4, sl. 8).

82. Majhna sivorjava žara s stlačenim trupom in koničnim vratom, ki ima izvihan rob. Na prehodu vratu v rame sta dve žlebičasti črti. Dno ravno. V. 8,2, o. 14, u. 9,8, d. 8 cm. Inv. št. 3820. T. 12: 5 (Smodič 5/5, sl. 8).

83. Fragmentirana sivorjava trebušasta žara z odbitim gornjim delom. Na ramenu so tri žlebaste črte. Dno le v sredini rahlo ubočeno. V. še 13, o. 20,4, d. 10,5 cm. Inv. št. 31003. T. 12: 6 (Smodič 5/6).

84. Črna trebušasta skleda z izvihanim robom nad zoženim gornjim delom. Dno je ubočeno in ima prstanast rob. Na steni nad dnom sta dve žlebičasti črti. V. 8,6, u. 17,8, d. 4,8 cm. Inv. št. 3818. T. 12: 7 (Smodič 5/7).

85. Razlomljena podobna črna skleda s koničnim trupom in izvihanim robom nad zoženim vratom. Dno ravno. V. 11,5, u. 21, d. 10 cm. Inv. št. 31004. T. 12: 9 (Smodič 5/8).

Po letu 1939 je prišlo v ptujski muzej še nekaj novih najdb s Formina, med katerimi pripadajo latenski dobi:

86. Železna fibula iz odebeljene žice, fragmentirana. Ohranjen je locen z obročkasto jagodo na stičišču s preostanki repa in peresovina, ki ima štiri navoje z zunanjo prečko. D. še 9,7, v. ca. 2,5, deb. do 0,5 cm. Inv. št. 31005. T. 11: 6.

87. Podobna železna fibula. Na locnu so ostanki jagode na stičišču z repom, ki skupno z delom noge in iglo manjka. Peresovina je imela štiri navoje z zunanjo prečko. D. še 12,5, v. ca. 2,5, deb. do 0,5 cm. Inv. št. 31006. T. 11: 7.

88. Fragmentirana podobna železna fibula. Ohranjen je del locna s polovico peresovine, ki je imela osem navojev in zunanjo prečko. Prelomljeni ostanki repa so z jagodo spojeni z locnom. D. še 14,7, v. neznana, deb. do 0,5 cm. Inv. št. 31011. T. 10: 12.

89. Pet fragmentov podobnih železnih fibul, od katerih so ohranjeni le deli locna in peresovine z zunanjimi prečkami. D. 5—12, deb. do 0,5 cm. Neinventarizirano. T. 10: 11.

90. Železna sulična ost z ozkim listom. Konica odlomljena, list rombično odebeljen, na tulcu vodoravna črta z luknjicama. D. še 29, š. do 4,3, d. tulca 10 cm. Inv. št. 3851. T. 7: 4.

91. Železna sulična ost z ozkim okrhanim listom, ojačenim z do 1 cm debelim rebrom, rahlo zvita. D. 47, š. lista do 3,5, d. tulca 9 cm. Inv. št. 10509. T. 7: 11 (Varstvo 8, 1962, 266, T. 7: 8).

92. Prelomljene železne škarje. Odebeljeni hrbet rezil rahlo ukrivljen, trakasti držaj oblo zapognjen. D. 24, š. rezil do 2,4, deb. do 0,4 cm. Inv. št. 10510. T. 8: 10 (Varstvo, prav tam, T. 7: 9).

Leta 1963 je mariborski muzej kupil tele predmete:

93. Železen meč, d. 97, š. do 4,3, deb. do 0,6 cm. Dvakrat prepognjen. Rezilo zoženo in oblo zaključeno, 17,5 cm dolgi trn je od rezila ločen s strmo zvončasto prestrežno ploščico in ima na koncu glavič. Razlomljena nožnica je pretežno ohranjena. Na notranji strani ima kljukico, na zunanji pa ob robu stiliziran okras in po ostali površini vžigosane skupine drobnih črtic (T. 4: 8). Inv. št. A 2654—2655. T. 3: 7.

94. Železna ščitna grba z ovalno vzboklino in trapezastima krajcema, od katerih je eden fragmentiran. Prvotna d. ca. 40, š. vzbokline 11,7, krajcev do 24, v. 4,4, deb. 0,2 cm. Inv. št. A 2656. T. 9: 3.

95. Železna sulična ost z ozkim listom, ki je močno okrušen. D. 44,2, š. do 2,3, d. tulca 22,5 cm. Inv. št. A 2657. T. 7: 12.

96. Železen udarni nož, pri konici zapognjen. Ročaj je ukrivljen in ima v sredini in na koncu jagodasta obročka. D. prvotno 43, sedaj 32, š. rezila do 3,6, deb. do 0,9 cm. Inv. št. A 2658. T. 8: 2.

97. Železne škarje, od katerih sta ohranjeni le obe fragmentirani rezili in pri enem držaj do srednjega zavoja. D. ca. 23, š. rezil do 2,2, d. rezil 12 cm. Inv. št. A 2659. T. 8: 11

98. Fragment obroča iz na videz »spletene« železne žice. Pr. do 11, deb. do 1,3 cm. Inv. št. A 2260. T. 15: 12.

99. Grafitni lonček z ravnim dnom, koničnim trupom in odebeljenim robom nad zoženim grlom. Po ostenju je okrašen z navpičnimi »metličastimi« žlebiči do 0,7 cm nad dnom. V. 6, o. in u. 9, d. 6,8 cm. Inv. št. A 2650. T. 12: 8.

Lit.: A. Smodič, ČZN 35, 1940, 2 ss.; W. Schmid, ZhVSt 36, 1943, 145 ss.; Varstvo spomenikov 8, 1962, 235 s.

4. *Gomila (Jiršovci) pri Ptuju*

»Od tod baje keltski novci. Sporočilo doc. dr. R. Paulsena iz Erlangena.« Morebiti so s tem mišljeni nepreverjeni novci s Slomov (glej spodaj!). Drugih podatkov o tej morebitni najdbi ni.

Lit.: Blatt Rogatec, 23.

5. *Hajdina pri Ptuju*

Neznano kje najden keltski srebrnik, tip s prestastim ušesom (po Pinku). A.: glava na desno, trovrstni diadem. R.: korakajoči konj na levo. P. 23 mm. Bil poprej v Ptuju v Winklerjevi lasti, sedaj neznano kje.

Lit.: L. v. Ebengreuth, MZK 5, 1906, 192, št. 13. Blatt Ptuj, 30.

6. *Legen pri Slovenjem Gradcu*

Neznano kje najden keltski srebrnik velemskega tipa. A.: glava na desno, ostro razčesani lasje, dvovrstni diadem in biserni rob, za glavo znak K. R.: dva konja na levo: veliki in mali nad njim. Pr. 27 mm, z luknjico. Sedaj v celjskem muzeju, inv. št. 1.

Lit.: L. v. Ebengreuth, MZK 5, 1906, 191, št. 9, T. 2, f 2. K. Pink, Diss. Pann. 2/15, 1939, 143.

7. *Maribor (Melje)*

V vinogradu nad Meljem je bil pred letom 1852 najden »debel srebrnik z izrazito moško glavo in večkratnim diademom ter neobrzdanim konjem na reverzu« (tip s prestastim ušesom po Pinku). Po Puffovih zapiskih (rokopis št. 602 v graškem deželnem arhivu) bi naj bil to tretji keltski novec, najden med 1840 in 1850 v vinogradih med Malečnikom in Kamnico. Sedaj neznano kje.

Lit.: MhVSt 4, 1853, 256. F. Pichler, Repertorium der steir. Münzkunde 1 (1865), 156, op. 5.

8. *Maribor (Pobrežje)*

Na nekdanjem Spodnjem Pobrežju je bil nekje odkrit keltski žgani grob, z mečem in sulično ostjo, ki ju je F. Ferk leta 1901 pridobil od učitelja Ledineka in poklonil ptujskemu muzeju, odkoder sta po letu 1945 prišla v mariborski muzej.

1. Železen meč, d. 77,5, š. do 5, deb. do 0,6 cm. Nekdaj prepognjen čez pol, pozneje izravnan. Rezilo se končuje v ostri konici, na drugi strani pa prehaja v 12 cm dolg trn za ročaj z glavičem na koncu. Inv. št. A 1621. T. 13: 4 (Škrabar T. 3: 7).
2. Železna sulična ost s širokim listom, d. 43,5, š. lista do 9, d. tulca 8,5 cm. Nekdaj prepognjena čez pol, pozneje izravnana. Inv. št. A 1622. T. 13: 5 (Skrabar T. 3: 8).

Lit.: V. Skrabar, Starinar 1, 1923, 147 s., W. Schmid, Südsteiermark, 12.

9. *Markovci pri Ptuju*

Leta 1908 so na njivi pri Markovcih našli keltski zlatnik tipa mavrične skledice (školjčni stater?). A.: polmesečno rebro z vdolbino. R.: vzbočena in neizoblikovana površina. Pr. 11,5 mm. Sedaj v ptujskem muzeju, inv. št. 1929.

Lit.: Tagespost (Graz) 5. 7. 1908. Blatt Ptuj, 20. A. Smodič, ČZN 35, 1940, 22, 24, W. Schmid, ZhVSt 36, 1943, 149.

10. *Novine-Bubenberg pri Šentilju*

S polkrožnim nasipom v gradišče utrjeni severni zaključek 350 m visokega grebena 100 m nad mursko ravnico med Šentiljem in Špiljem je bil naseljen v železni in rani antični dobi. Med gradivom iz prvih izkopavanj v letih 1936—1937

(W. Schmid in F. Baš) so bili odkriti tudi fragmenti poznolatenske keramike, nekaj železnih predmetov poznolatenskega ali ranorimskega porekla in keltski srebrnik velemskega tipa. Najdbe so v muzejih v Gradcu in Mariboru, tu inventarna št. A 2661—2680 (objavljene v istem zvezku AV: S. Pahič, Železnodobne najdbe v Slovenskih goricah, 103 ss.).

Lit.: glej opombo 13!

11. *Ormož*

Znotraj okopov žarnogrobiščne naselbine na prostoru sedanjega mestnega jedra so bile na dveh mestih odkrite tudi poznolatenske najdbe: v sondi iz leta 1956 (za osrednjim trgom) poleg črepinj grafitne keramike bronasta fibula in v sondi iz leta 1962 (znotraj severnega okopa) poleg številnih črepinj tudi dva poznolatenska lonca. Najdbe so v ptujskem muzeju, med njimi je najpomembnejše:

1. Bronasta fibula nauheimskega tipa. Sploščeni locen je neokrašen, ploščata noga pa deloma odlomljena. Peresovina ima štiri navoje. D. 5,5, v. 1,2, š. locna do 0,7 cm. Inv. št. 4007. T. 13: 1.

2. Siv lonec sodčaste oblike z ozkim vratom, na katerem so tri gladka rebra. Dno ravno. V. 31, o. 23,5, u. 7,2, d. 11,5 cm. Inv. št. 30413. T. 13: 2.

3. Črnikastosiv koničen lonec (iz porozne peščene gline), ki ima na širokem ustju profiliran rob. Stene so okrašene z gostimi poševno se križajočimi žlebiči. V. 22, u. 25, d. 16 cm. Inv. št. 30414. T. 13: 3.

Lit.: Poleg omemb v dnevnem tisku še Varstvo 7, 1960, 280, 290, 326; 9, 1965. B. Perc, Ptujski zbornik 2, 1962, 202 ss. ter AV 13—14, 1962—1963, 375 ss.

12. *Plač pri Zgornji Kungoti*

Na Plačkem vrhu je bil neznano kdaj najden keltski zlatnik tipa školčni stater, ki je sedaj neznano kje.

Lit.: W. Schmid, Südsteiermark, 13. R. Paulsen, Die Münzprägungen der Boier, 122. K. Pink, Arch. Austriaca 6, 1950, 51 in Beiheft 4, 1960, 51.

13. *Pleterje pri Lovrencu na Dravskem polju*

V graškem Joanneju sta poleg antičnih najdb iz tega kraja tudi dva keltska predmeta, ki sta bila pridobljena leta 1889:

1. Fragmentiran železen meč, d. še 48, š. do 4,8, deb. do 0,6 cm. Okrušeno plosko rezilo je proti konici odlomljeno. Inv. št. 1388. T. 13: 8.
2. Železen udarni nož z rahlo ukrivljenim rezilom in zapognjenim držajem, ki ima na koncu gumb. D. 31,5, š. do 3,9 cm. Inv. št. 1441. T. 13: 7.

Lit.: Jahresberichte des Joanneum 78 za 1889, 33.

14. *Poštela pri Mariboru*

Na do 547 m visokem, 250 m nad ravnino Dravskega polja se dvigajočem severovzhodnem obronku Pohorja med Radvanjem in Razvanjem je obsežno gradišče z 1 km dolgim nasipom. Naseljeno je bilo v železni dobi in antiki. Med gradivom iz izkopavanj v letih 1910—1917 (P. Schlosser in W. Schmid) so bili odkriti tudi fragmenti poznolatenske keramike, bronasta srednjelatenska fibula, keltski srebrnik tipa Djurdjevac (po Pinku) ter nekaj drugih kovinskih predmetov, ki bi lahko pripadali poznolatenskemu obdobju. Najdbe so v muzejih v Gradcu in Ma-

riboru, tu inv. št. A 4001—4300 in še niso bile v podrobnem objavljene. Za keramiko, med katero so tudi poznolatenski fragmenti in posode ter keltski srebrnik, glej P. Schlosser, Urania 5, 1912, 273 s., sl. 5—6.

1. Železen udarni nož z odebeljenim oblim hrbtom. Trakast ročaj neznane oblike je odlomljen, prav tako konica rezila. D. še 23,5, š. rezila do 6, deb. do 1,3 cm. Inv. št. A 4001. T. 17: 1.

2. Iz črepinj rekonstruiran grafitni lonec z ravnim dnom, koničnim neokrašenim trupom in profiliranim robom. V. 28,5, o. 34,5, u. 28,5, d. 19 cm. Inv. št. A 4010. T. 17: 5.

Lit.: Poleg številnih omemb sta doslej najizčrpnejši oris dosedanjih izkopavanj podala P. Schlosser, Urania 4, 1911, 347 ss., 396 ss, 443 ss. in 5, 1912, 269 ss., ter W. Schmid, MPK 2/3, 1915, 232 ss., in Anzeiger der hist.—phil. Klasse der Akad. der Wiss. 55, 1918, 118 s.

15. *Ptuj*

Na pokopališču pri cerkvi sv. Ozvalda na Ljutomerski cesti je bil okrog leta 1850 najden keltski srebrnik tipa »Filipov stater«, ki ga je hranil v svoji zbirki E. Damisch in je sedaj neznano kje.

Pri kopanju jam za sadno drevje na severnem pobočju Panorame so leta 1938 našli bronasto zapestnico z bradavičastimi izboklinami, na eni strani prelomljeno in obrabljeno. Pr. 6,4, deb. do 0,8 cm. Sedaj v ptujskem muzeju, inv. št. 31007. T. 16: 2 (Smodič, sl. 9). Tam naj bi bili najdeni tudi latenski keramični fragmenti.

V »najbližji ptujski okolici« naj bi bil neznano kdaj najden železen udarni nož, d. 45, š. rezila do 6,3, deb. do 0,8 cm. Rezilo z ravnim hrbtom je okrušeno, kratek rahlo zapognjen držaj ima vozlasto jagodo in obroček na koncu. Sedaj v ptujskem muzeju, inv. št. 3792. T. 13: 6 (Skrabar, T. 3: 9).

Tam je tudi neznano kdaj, a najbrž po letu 1939 »v okolici Ptuja« najden železen meč z odbitima koncema, d. še 73, š. do 4,3, deb. do 0,4 cm. Ravno rezilo, ki je v sredini ploščato odebeljeno, se enakomerno zožuje proti koncu. Inv. št. 3790. T. 2: 5.

Prav tako hrani ptujski muzej nekje v okolici neznano kdaj, a najbrž po letu 1939 najdeno okroglo ščitno grbo, pr. 22, v. 4, š. krajcev 2, deb. do 0,3 cm. Vzboklina in del krajcev so močno fragmentirani. Inv. št. 31008. T. 16: 1.

Lit.: F. Pichler, Repertorium 1 (1865), 106. V. Skrabar, Starinar 1, 1923, 148. Blatt Ptuj, 30. A. Smodič, ČZN 35, 1940, 23.

16. *Skorba pri Ptuju*

Na dvorišču kmeta J. Gorčenka v Skorbi, stara št. 36, stavb. parc. 11, k. o. Skorba, je bil pri kopanju studenca leta 1906 odkrit keltski grob z mečem, sulično ostjo in fragmentirano ščitno grbo. Pri poznejšem kopanju sta bili na isti parceli najdeni še dve posodi: skleda in črepinje večje žare. Najdbe hrani ptujski muzej.

V Skorbi naj bi bila najdena tudi žara, ki jo je leta 1910 mariborskemu muzeju podaril F. Pollack. Na njivi pri osnovni šoli, »na meji med Skorbo in Sp. Hajdino«, pa so leta 1935 izkopali železno sulično ost, ki je sedaj v ptujskem muzeju.

1. Železen meč, d. 87, š. do 3,5, deb. do 0,4 cm. Rezilo oblo zaključeno v konico in ovalnega preseka. Trn za držaj ima odlomljen zaključek, dolg je še 12 cm in ima na prehodu v rezilo strmo zvončasto prestrežno ploščico. Inv. št. 3793. T. 14: 1 (Skrabar, T. 3: 1).

2. Železna sulična ost z ozkim listom, deloma okrušena. D. 33, š. lista do 3,5, d. tulca 6,5 cm. Inv. št. 3794. T. 14: 2 (Skrabar, T. 3: 2).

3. Fragmentirana železna ščitna grba. Deloma ohranjena oba krajca z ostanki osrednje ovalne vzbokline in luknjicama za žebelj. Prvotna d. ca. 36, š. vzbokline ca. 18, krajcev do 27, deb. 0,2 cm. Inv. št. 3795. T. 14: 7 (Skrabar, T. 3: 3).

4. Obnovljena temnosiva bikonična žara z ozkim vratom in izvihanim robom. Na vratu je dvakrat po dvoje vrezanih črt. Dno v sredini vbočeno. V. 32, o. 35,5, u. 16, d. 18 cm. Inv. št. 30009. T. 14: 4 (Skrabar, T. 3: 6).

5. Črnikasta sodčasta žara z ozkim vratom in pošev izvihanim robom. Dno rahlo vbočeno. V. 24,7, o. 24,8, u. 12,5, d. 13,6 cm. V mariborskem muzeju, inventarna št. A 445. T. 14: 5.

6. Temnosiva skleda z zoženim grlom in izvihanim robom. Na ramenu dvoje vrezanih črt, dno vbočeno, s prstanastim robom. V. 10,5, u. 24, d. 8,4 cm. Inventarna št. 30010. T. 14: 6 (Skrabar, T. 3:4).

7. Fragment podobne sklede z gladkim rebrom v sredini stene. V. ca. 9, u. 30, d. ca. 12 cm. Izgubljen? Glej pri: V. Skrabar, Starinar 1, 1923, T. 3: 3.

8. Fragmentirana železna sulična ost z ozkim listom, ki je pri konici odlomljen. D. še 19,5, š. do 4, d. tulca 7,5 cm. Inv. št. 3789. T. 14: 3.

Lit.: V. Skrabar, Starinar 1, 1923, 145 ss., T. 3: 1—6. Blatt Rogatec, 33 s., z ostalo literaturo. A. Smodič, ČZN 33, 1940, 23, T. 3: 15.

17. *Slomi pri Polenšaku*

Po zapiskih F. Ferka (Ferien-Tagebuch 1901—1902, 9 in 1902—1903, 24 — v graškem Joanneju) so bili v Slomih, v gozdu »od Moškajncev proti Polenšaku« neznano kdaj najdeni keltski (?) zlatniki, ležeči prosto v zemlji. Od kmeta najditelja jih je pridobil F. Pollack v Ptuju. Od celotne najdbe 19 zlatnikov (osem velikih in enajst majhnih iz »rumenega in belega zlata«) jih je Ferk osem odkupil. Celotna najdba je danes neznano kje. Keltsko poreklo teh novcev ni dokazano (F. Ferk omenja v poročilu graški hranilnici 23. 3. 1903 le »zlatnike« in dostavlja, da »predstavljajo ti novci strokovnjakom za sedaj numizmatično uganko«).

18. *Slovenska Bistrica*

Tod naj bi bil neznano kdaj najden keltski zlatnik tipa stater Aleksandra III., ki ga je okrog leta 1900 L. v. Ebengreuth pridobil od župana Stiegerja za graški Joannej. Tam sedaj ni ugotovljiv.

R. Paulsen, Die Münzprägungen der Boier, 8, 23.

19. *Središče*

Pri oranju na njivi pri Središču so neznano kdaj našli dva keltska srebrnika tipa »Filipov stater« (po Pinku), ki sta sedaj v ptujskem muzeju:

1. Veliki Filipov stater, bakreno jedro, posrebren, 23 mm. A.: glava na desno, le biserni diadem (svastika?). R.: dirjajoč konj na levo, nad njim neznan znak, pod njim znak ⊡. Inv. št. 1931. L. v. Ebengreuth, MZK 1906, 192, št. 11, sl. 11: 3.

2. Veliki Filipov stater, bakreno jedro, posrebren, 22 mm. A.: glava na desno, le biserni diadem. R.: dirjajoč konj na levo, nad njim neznan znak, pod njim ⊡, bolj grobe izdelave. Inv. št. 1932.

Lit.: L. v. Ebengreuth, MZK 3, 1906, 192, št. 11—12. K. Pink, Diss. Pann. 2/15, 143. Blatt Ptuj, 67.

20. *Stari trg pri Slovenjem Gradcu*

V Joanneju v Gradcu je tod najden keltski srebrnik noriškega kova, 27 mm. A.: Apolonova glava na desno, ostro izdelan obraz, lovorov venec, okrog biserni rob. R.: levo dirjajoč konj polnih oblik, jezdec s kopjem v skoraj vodoravni legi, spodaj med dvema črtama ATTA, levo viden del bisernega roba.

Lit.: F. Pichler, Repertorium 1 (1865), 170, št. 85. L. v. Ebengreuth, MZK 3, 1904, 89 in 3, 1906, 191, št. 9.

Na grajskem griču zahodno nad vasjo in 527 m visokem sosednjem grebenu Puščava, ki ležita 110 m nad dolino in sta bila z nasipom utrjena v gradišče, je bila v mlajši železni dobi in rani antiki naselbina. Izkopavanja pred prvo svetovno vojno (H. Winkler) in v letih 1913—1915 (W. Schmid) so dala tudi fragmente poznolatenske keramike in nekaj drugih najdb, ki bi lahko pripadale temu obdobju in so sedaj v Joanneju v Gradcu. Med razvalinami stavbe III sta bila odkrita tudi dva poznolatenska (?) groba. Razen Schmidove razlage najdb gradivo doslej še ni bilo podrobneje objavljeno.

Lit.: Poleg številnih omemb najizčrpnejši oris pri W. Schmid, MPK 2/4, 1924, 365 ss., in Südsteiermark, 10 s.

21. *Stojnci pri Ptuju*

Pri kopanju gramoza na parc. 700/1, k. o. Stojnci, kjer stoji sedaj hiša K. Zupaniča v Stojncih št. 137 a, tik severno ob cesti Ptuj—Varaždin, so leta 1937 naleteli na skeletni keltski grob z železno sulično ostjo, škarjami, dvema zapestnicama, srednjelatensko železno fibulo, nožičem in kamnitim brusnikom. Najdbe so deloma ohranjene v ptujskem muzeju.

1. Železna sulična ost z ozkim listom. Rezilo in tulec okrhana. D. še 36, š. do 5, d. tulca 9 cm. Inv. št. 3785. T. 15: 1 (Smodič 5/9).
2. Na dvoje prelomljene fragmentirane železne škarje. Rezili imata obel, odebeljen hrbet, osrednji del držaja manjka. D. rezil z ostanki držaja še do 8,5, š. do 2,2, cm. Inv. št. 3786. T. 15: 2 (Smodič 5/10).
3. Železna zapestnica iz 7 mm debele sklenjene okrogle žice. Pr. 9 cm. Inventarna št. 30011. T. 15: 5 (Smodič 5/11).
4. Železna zapestnica iz sklenjene 7 mm debele okrogle žice, del odlomljen. Pr. do 7,8 cm. Inv. št. 3787. T. 15: 6 (Smodič 5/12).
5. Brusnik iz skrilavca, prizmatične oblike. D. 12,5, deb. do 2 cm. Inv. št. 3788. T. 15: 4 (Po Smodiču 5/14).
6. Fragmenti ene ali dveh (?) fibul iz železa. Ohranjeni trije kosi: igla in peresovina s šestimi navoji ter zunanjo prečko, locen z okroglo jagodo na stičišču z repom in del repa z diskasto jagodo. D. celote 11,5, v. ca. 3, deb. do 0,4 cm. Danes neugotovljiva. T. 15: 3 (po Smodiču 5/13).

Lit.: Jutro 22. 7. 1937 (s sliko). A. Smodič, ČZN 33, 1938, 123 in 35, 1940, 22. W. Schmid, ZhVSt 36, 1945.

22. *Turški vrh pri Zavrču*

Leta 1906 (?) je bil v kraju najden keltski srebrnik, tip s prestastim ušesom (Po Pinku). A.: glava na desno, s trovrstnim diademom. R.: korakajoč konj na levo. Bakreno jedro, posrebren. P. 23 mm. Sedaj v Ptujskem muzeju, inv. št. 1930.

Lit.: L. v. Ebengreuth, MZK 5, 1906, 192, št. 14. K. Pink, WPZ 24, 1937, 48. Blatt Ptuj, 72.

23. *Zbelovo pri Poljčanah*

Tod naj bi bil najden »velik keltski novec«. Drugih podatkov o tej najdbi ni.

Lit.: F. Pichler, Text zur Arch. Karte von Steiermark (1879), 15. Blatt Rogatec, 70.

24. *Neznano najdišče*

V mariborskem muzeju je bronast obroček s tremi vrstami bradavičastih gumbov, pr. 3,5, deb. 0,4 cm. Poreklo neznano. Inv. št. A 1343. T. 16: 3.

ZUSAMMENFASSUNG

Keltenfunde im slowenischen Drauland

Der Autor gibt einen Abriß der Keltenforschung und eine Würdigung der Keltenfunde im Podravje (Drauland); beigelegt sind ein Verzeichnis der Fundstätten (Karte) und ein Fundkatalog (mit den Taf. 1—17). Dabei betont der Autor die Geringfügigkeit des keltischen Erbguts in dieser Landschaft, welche sieben Fundstätten mit Gräbern (meistens ohne bekannte Grabeinheiten) umfaßt: Brstje, Formin, Bresternica, Pobrežje, Pleterje, Skorba und Stojnci; ferner vier vorkeltische Siedlungen auf Burgstätten mit Spätlatènefunden: Brinjeva gora, Novine-Bubenberg, Poštela, Stari trg; zwei rein keltische Siedlungen in Formin und Ormož, vierzehn Fundorte meist einzelner Keltenmünzen in: Gomila (?), Hajdina, Legen, Maribor, Plač, Markovci, Novine-Bubenberg, Poštela, Ptuj, Slomi (?), Slovenska Bistrica, Središče, Turški vrh, Zbelovo, und etliche Kleinfunde in Ptuj.

Vom genannten Material wurden zunächst Münzen entdeckt (seit der Mitte des 19. Jh.), ebenso seit 1842 (Bresternica) Gräberfunde, darunter der bedeutendste in Formin erst in den Jahren 1935—1939, und zuletzt in Brstje 1960. Die Siedlungsfunde von Poštela, Stari trg, Bubenberg und Formin hat seit 1911 W. Schmid untersucht, auf Brinjeva gora seit 1953 der Autor, und in Ormož seit dem Jahr 1965 B. Perc. Die Funde von diesen Stätten sind in den Museen von Ptuj, Maribor und Graz aufbewahrt.

Bei der Besprechung der Keltenfunde im Drauland stützt sich der Autor auf die bisherigen Einzeldarstellungen und Berichte aus dem Podravje, wobei er wegen der Studien Paulsens und Pinks[2] die Münzen nicht gesondert behandelt, wohl aber die Feststellungen der einheimischen Autoren W. Schmid,[3] V. Skrabar,[10] A. Smodič[12] benutzt und würdigt, vergleichend auch noch die Berichte aus Südslowenien[12] auswertet, zusammen mit den Übersichten von K. Zeilinger, H. Müller-Karpe und anderen Autoren für die österreichische Steiermark und Süd-Kärnten.[12—13] So betont er, daß es außer Einzelgegenständen keine Funde gibt, die eine keltische Besiedlung vor der C-Stufe bezeugen würden.[14] Die Kelten haben sich dort (nach H. Müller-Karpe und W. Schmid) erst gegen Ende des 3. Jh. niedergelassen; ihre Grabstätten gehören in der Hauptsache zur C_2 und die Siedlungsfunde zur D-Stufe.

Die Keltengräber sind mit Ausnahme von Stojnci (und vielleicht eines Teils von Formin) durchaus Brandgräber, und der hohe Prozentsatz von Waffen unterstreicht auch hier die Rolle des Soldatenstandes.[21—23] Unter den Metallfunden sind 85 % Eisengegenstände, was z. B. den Fundstätten Mokronog (85 %), in der österreichischen Steiermark (ohne Rohr) und in Süd-Kärnten entspricht (dort ist dieser Anteil 70 %, also etwas geringer). Es gibt noch keine Analysen der Zusammensetzung keltischen Eisens im Podravje. Die Schwerter gehören größtenteils zu Filips Gruppe von Schwertern »mit medaillonartigem oder herzförmigem Ortband der Scheide«.[36] Einige Scheiden tragen pflanzlichen oder stilisierten Zierat (Taf. 4: 1—3, 9), wie er in ähnlicher Gestalt in Sirmien, Mokronog und Neunkirchen vorkommt.[40—43] Eine der Forminer Scheiden (Taf. 4: 8) hat die ganze Außenseite verziert mit eingestempelten Strichlein — ein Fall von »Chagrinage«.[41] Die Schwertketten weisen zweierlei Formen auf, solche mit abgeflachten punzierten Gliedern und solche, deren Glieder zu Achtern zusammengebogen sind (Taf. 5—6).[44—47]

Die Lanzenspitzen sind meistens Schmalblattspitzen, nur selten sehr lang Taf. 7: 11), und zuweilen weidenblattförmig.[48—50] Die Schildbuckel sind größten-

teils bandförmig und haben schon trapezförmige Ränder (Taf. 9: 1—3, 5; 14: 7), bloß einer (Taf. 16: 1) ist rund und spätlatènezeitlich.[51—54] Hiebmesser sind in beiden Varianten vertreten, mit Knopf (Taf. 8: 2; 13: 7), und mit Reif (Taf. 8: 1; 13: 6) auf dem Heft.[55—59] Zwei Raisemesser (Taf. 8: 4—5) haben Reife am Heft.[61] Die Schere (Taf. 8: 7—8; 15, 2) gehört zum Typ mit schlichtem Griff.[62—63]

Die Fibeln sind (außer sieben Stücken) eisern (Taf. 10—11), vom gestreckten Typ, mit profiliertem Bügel und Fußabschluß, zuweilen mit zwei größeren Küglein ausgestattet (Taf. 11: 2—3). Zeitlich würden sie nach Filip größtenteils der 2. Hälfte des 2. Jh. angehören, und ähnliche Funde gibt es in ziemlicher Anzahl in Mokronog, Kärnten und anderswo.[64—70] Die Bronzefibel von Brstje (Taf. 1: 8) hat reichprofilierten Bügel und Fuß, ähnlich auch zwei Fibeln (Taf. 11: 12—13) aus Formin, welche je zwei runde Reife mit geflochtenen Tutulen aufweisen (Tab. 11, 8—9) und nach Müller-Karpe als »südostalpine tauriskische Besonderheit« gelten.[71—77] Nur zwei einfache Fibeln (Taf. 11: 10, 11) gehören schon in die D-Stufe.

Die Armbänder sind von verschiedener Gestalt: eiserne aus Volldraht (Taf. 15: 5—6, 12), mehrfach verwundene mit Reiflein (Taf. 15: 7), und Röhrenreife (Taf. 15: 13); bronzene Vollreife mit Knopf (Tab. 1: 2) und feinprofilierte (Taf. 15: 10).[79—80] Vertreten sind auch Ringe aus nußförmigen Schächen (Taf. 16: 2—3), eine profilierte Gürtelschnalle (Taf. 15: 11) und zwei blaue Glasringe (Taf. 1: 4—5).[85—94] Unter den besonderen Metallfunden ist ein Bronzegürtel aus Ringen und kombinierten stabförmigen und flachen Gliedern, die teilweise mit Email ausgelegt sind (Taf. 1: 1), wie sie im übrigen in weiterem europäischem Raum vorkommen.[85—94] Die zwei Reiflein mit Knöpfchenbesatz (Taf. 16: 4—5) aus der D-Stufe (?) haben mehrere Gegenstücke in Kärnten und in oppida.[95—97]

Die Keramik ist durchaus auf der Töpferscheibe hergestellt. Die Urnen zeigen in der Hauptsache einheitliche, meist Doppelkegelprofile, sind mit rinnenförmigen Linien verziert und stellen eine örtlich abgewandelte Form dar, die von Filips flaschenförmigen Gefäßen herstammt. Zum Teil sind sie schlank (Taf. 12: 2, 4), zum Teil verbreitert doppelkegelig (Taf. 12: 1; 14: 4) oder mit zusammengedrücktem Rumpf (Taf. 12: 3, 5). Gegenstücke im Nachbargebiet wurden z. T. schon von H. Müller-Karpe und K. Zeilinger festgestellt,[100] z. T. ergänzt diese beiden der Autor, der auch auf scheinbare Hallstätter Einflüsse und auf die Urnenform Taf. 14: 5 als eine mögliche Vorläuferin spätlatènischer Enghalsgefäße hinweist.[101—105] Auch die Schalen (Taf. 12: 7, 9; 14: 6) gehören ins allgemeine mittellatènische Schema, wie sie auch an benachbarten Fundorten auftreten.[106—109] Aus dem Spätlatène stammt das Graphittöpfchen Taf. 12: 8 aus Formin, welches dort — falls es wirklich aus einem Grab stammt — die Spätlatènegräber mit den Höhensiedlungen verbinden wurde.[110] Trotz ihres Lokalkolorits zeigt die Keltenkeramik des Podravje ausgesprochen allgemeinkeltische Züge, die schon vor der Einwanderung in diese Gegend ausgebildet waren.[112—123]

Im einzelnen ist es vorderhand noch unklar, welche Gegenstände aus der C_2-Stufe noch ins 1. Jh. reichen, denn wir können verläßlich nur jüngere Typen des Spätlatènes feststellen.[113—115] Für die Kelteneinwanderung ist bezeichnend, daß sie sich ausschließlich an den Ebenen an Drau und Mur aufhielten und mit der einheimischen Bevölkerung in den Burgstätten offenbar friedliche Beziehungen pflegten; der Autor nimmt an, daß die von W. Schmid vermutete »keltische Eroberung« von Poštela eher durch den Kimberneinfall zu erklären wäre.[116—117] Der ungenügende Erforschungsstand der späthallstättischen Funde im Podravje erschwert zwar die Feststellung dieser Beziehungen, doch ist klar erkennbar, daß die Kelten dabei

eine tätige Rolle spielten, hat es doch — nach den Funden zu urteilen — Berührungen in den hallstättischen Burgstätten gegeben und nicht in den keltischen Flachlandsiedlungen.[118—122]

Die Bereinigung dieser Fragen werden erst Einzelanalysen der Funde von Poštela u. a. Burgstätten ermöglichen. Aus den bisherigen Unterlagen geht hervor, daß keltische, auf der Töpferscheibe hergestellte Gefäße in Poštela bereits gegen Ende des 2. Jh. auftraten, und zu jener Zeit oder ein wenig später gelangte dorthin auch die Graphitkeramik (Taf. 17: 2).[123—126] Für einen stärkeren Kelteneinfluß in Poštela sprechen wohl nicht allein die Einzelfunde — die Eisenfibel aus dem Spätlatène, die Silbermünze, das Messer Taf. 17: 1, und keramische Gegenstände — sondern auch tönerne Feuerböcke mit einem Widderkopf, falls da kein Este-Einfluß vorliegt.[127—128]

Ähnlicherweise gab es in der Burgstatt Novine-Bubenberg, wo die frühhallstättischen Funde auf frühe Besiedlung hinweisen, angesichts der Funde im Mariborer Museum einen hohen Prozentsatz (26 %) spätlatènischer Keramik und — angesichts der von W. Modrijan veröffentlichten Funde — einen stärkeren Kelteneinfluß.[130—134] Noch ausgesprochener tritt das in Erscheinung bei der Ansiedlung ob Stari trg bei Slovenj Gradec, bei welcher sich der Autor in der Hauptsache auf W. Schmids Schlüsse stützt.[135—140] Nicht geringerer Kelteneinfluß wurde auch in der urgeschichtlichen und antiken Ansiedlung auf Brinjeva gora bei Zreče festgestellt, wo neben den gewöhnlichen spätlatènischen Scherben und Resten von Graphitgefäßen auch einige Metallgegenstände entdeckt worden sind, so ein Bronzeeber Taf. 17: 6, zwei Messer Taf. 17: 4—5, und wahrscheinlich noch ein Kettenfragment Taf. 17: 3.[141—151] Die Kelteneinflüsse sind also in diesen Ansiedlungen ausgesprochener als in den übrigen Burgstätten der »ostnorischen Kultur« in der österreichischen Steiermark.

Neben dem Einsickern von Kelten in die hallstättischen Burgstätten haben sich im 1. Jh. auch die keltischen Stellungen in den Ebenen erhalten. Das gilt besonders für Formin, wo W. Schmid mehrfach spätlatènische Bauten festgestellt hat, und wo an der neuen Römerstraße Poetovio — Mursa dann noch eine antike Siedlung emporwuchs.[152—153] Eine Siedlungsschicht aus dem Spätlatène ohne Zusammenhang mit den älteren hallstättischen und jüngeren antiken Funden ist auch innerhalb der Umwallungen einer aufgelassenen Ha B Ansiedlung in Ormož entdeckt worden. Unter den keramischen Gegenständen sind besonders bezeichnend das enghalsige Gefäß Taf. 13: 2, das wohl von den mittellatènischen Gefäßen des Skorbatyps herstammt (Taf. 14: 5), und auch der rundherum verbreiterte Graphittopf Taf. 13: 3. Während diese beiden Funde die Ormožer Ansiedlung hinaufdatieren, beweist die Fibel des Nauheimer Typs Taf. 13: 1, daß diese Siedlung wahrscheinlich unmittelbar bis zur Antike bestanden hat.[154—159]

Eine ähnliche Ansiedlung hat es wohl auch in Ptuj beim Drauübergang gegeben, nur haben die antiken Bauwerke ihre Spuren verwischt.[160] Spätere Keltensiedlungen und ihre Berührungen mit der einheimischen hallstättischen Bevölkerung sind auch durch keltische Münzen auf den Ebenen und im Hügelgebiet bezeugt. Da in diesen Münzen verschiedene Einflüsse verschmelzen und keine einheimischen Prägungen vorkommen, scheint das Podravje im Latène eher ein bloßes Durchgangsgebiet gewesen zu sein.[161—162] Wenngleich dort die Wirkung der Keltisierung stärker war, gehörte das Gebiet dennoch zur »Ostnorischen Kultur« und war ein Bestandteil des »Norischen Königreiches«, bis es durch Roms militärisch-politische Ordnung der Provinzen in zwei Teile getrennt wurde.

T. 1

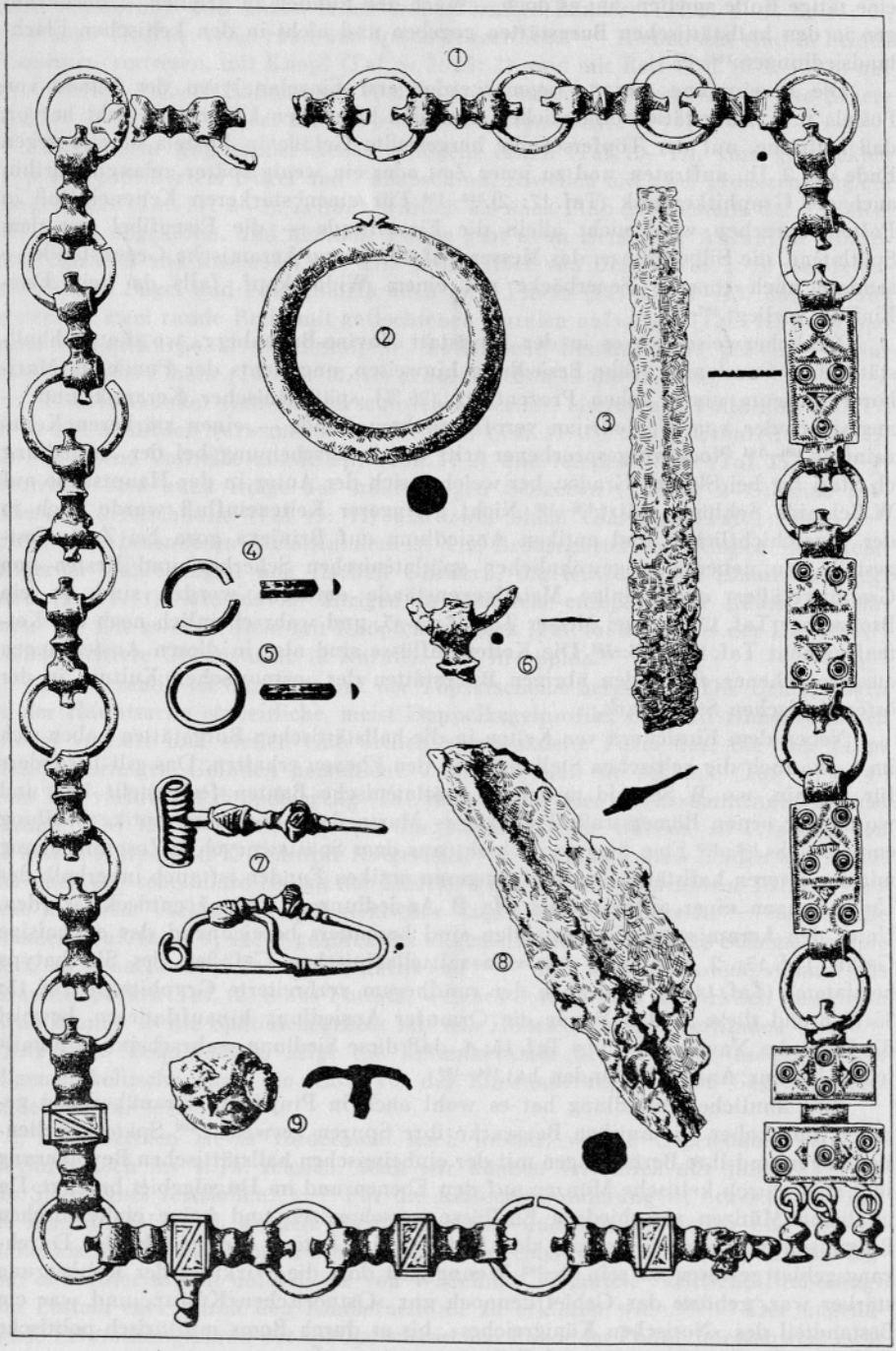

Brstje. 3 = ca. 1/5, ostalo ca. 1/3
Brstje. 3 = ca. 1/5, übrige ca. 1/3

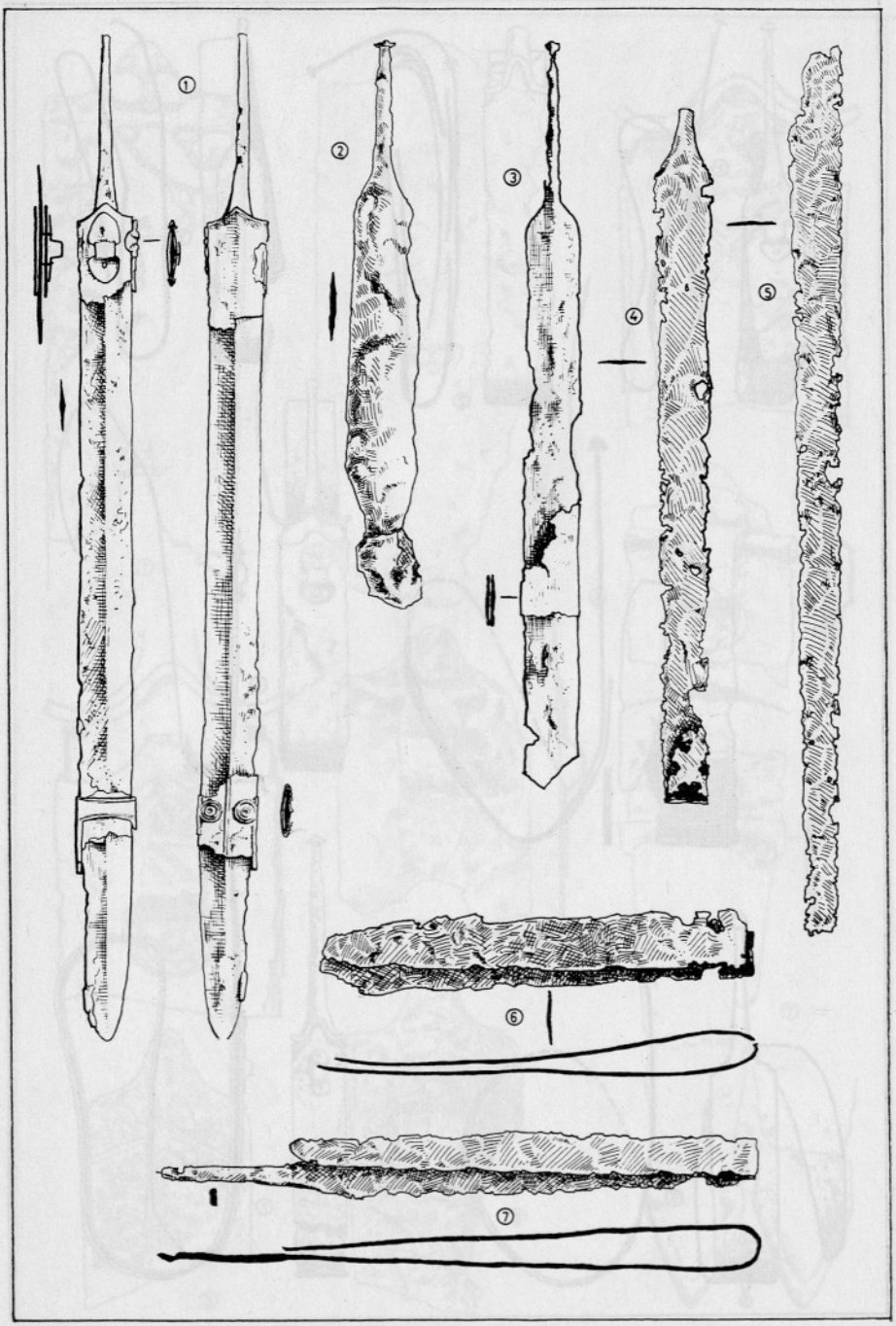

Formin. Vse 1/6
Formin. Alles 1/6

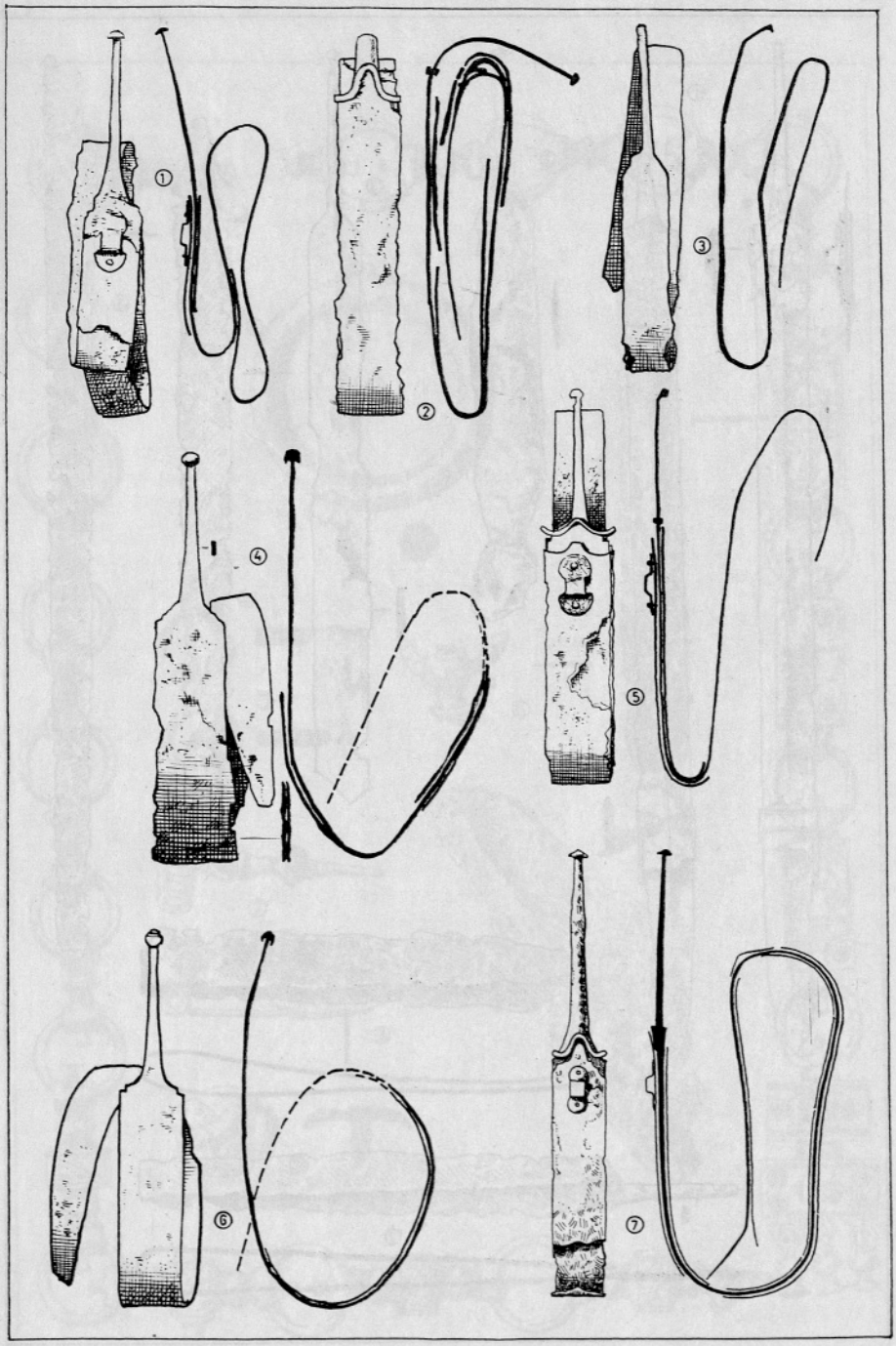

Formin. Vse 1/6
Formin. Alles 1/6

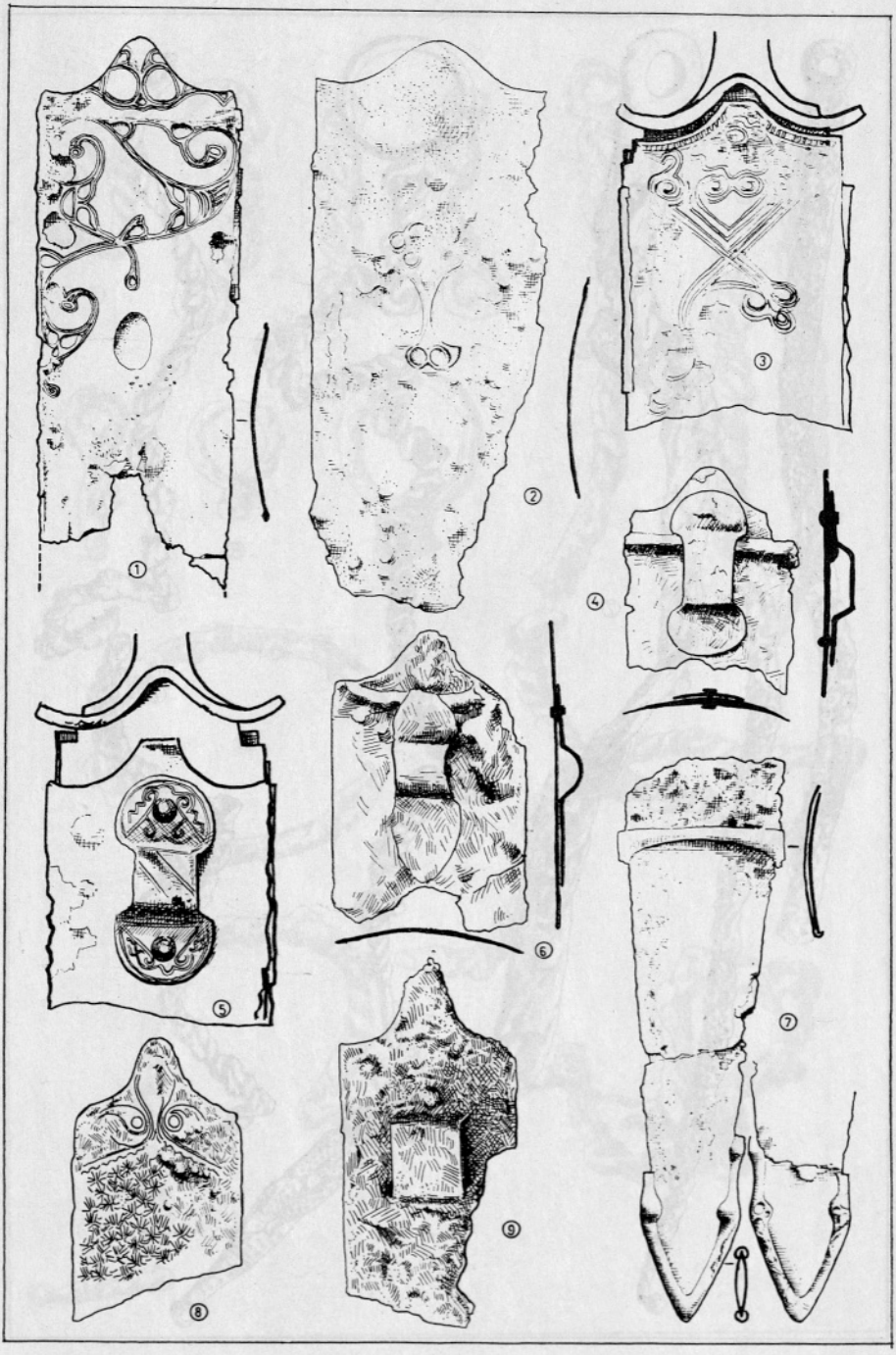

Formin. Vse ½
Formin. Alles ½

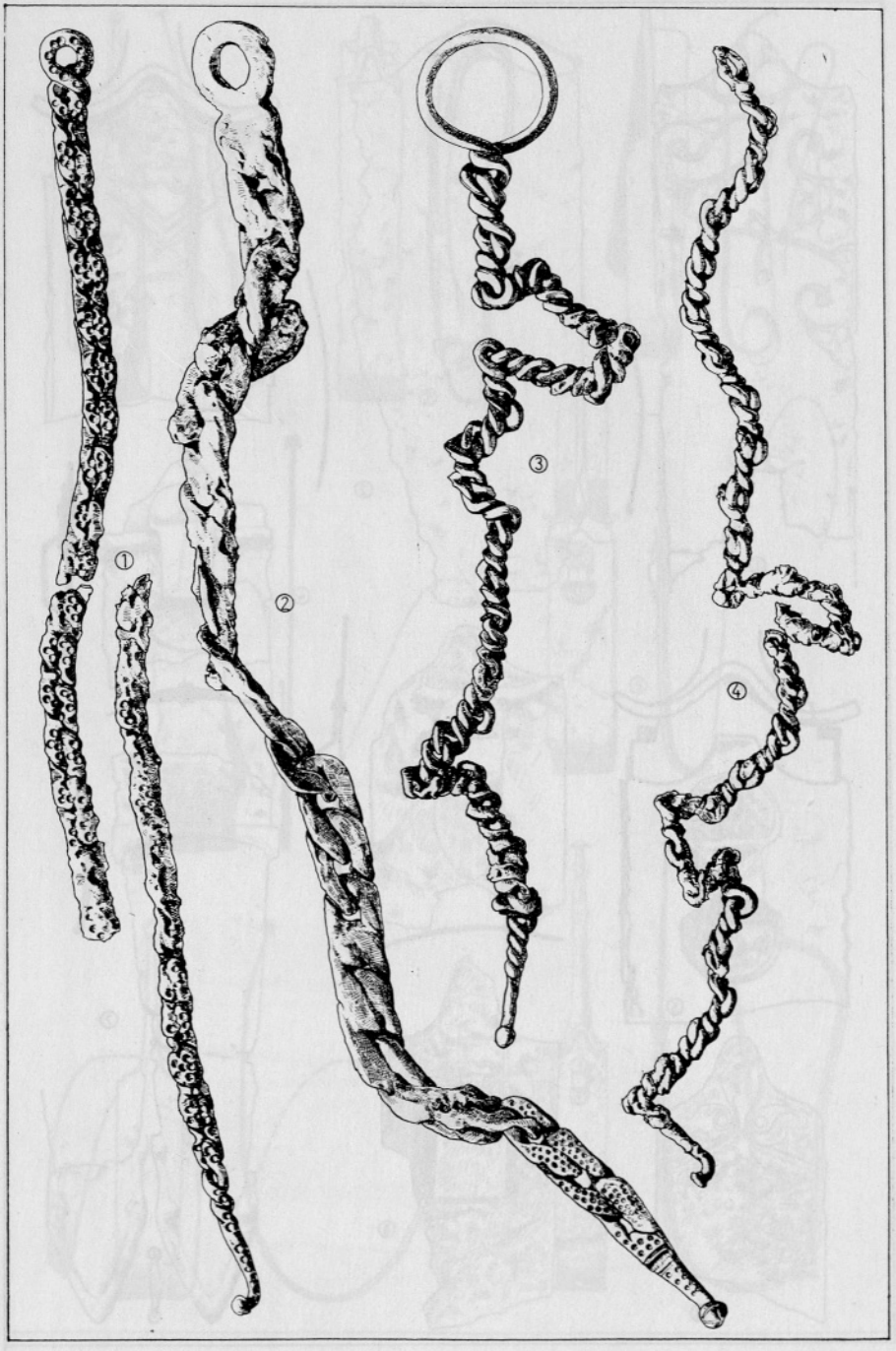

Formin. Vse ⅓
Formin. Alles ⅓

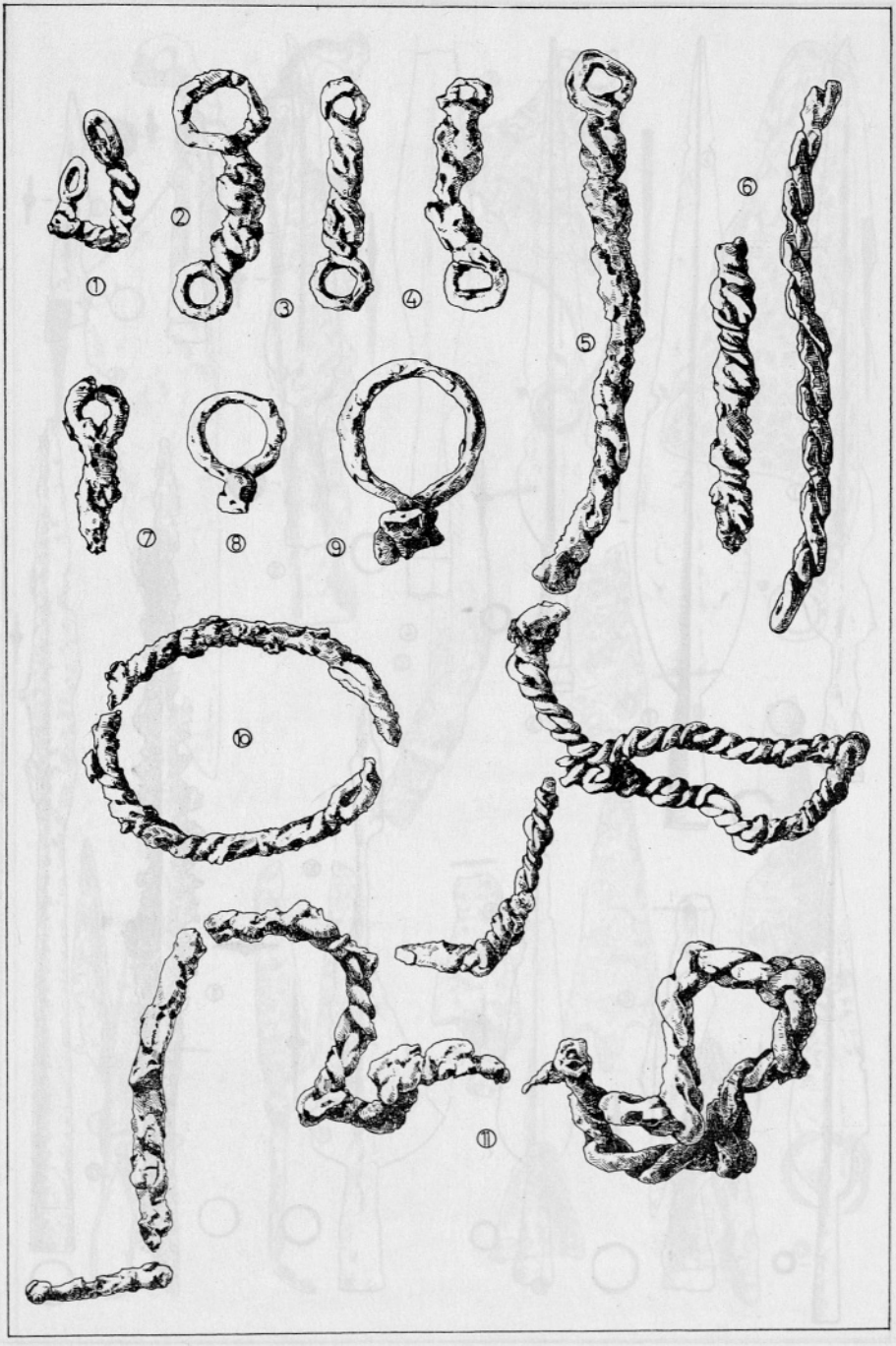

Formin. Vse ⅓
Formin. Alles ⅓

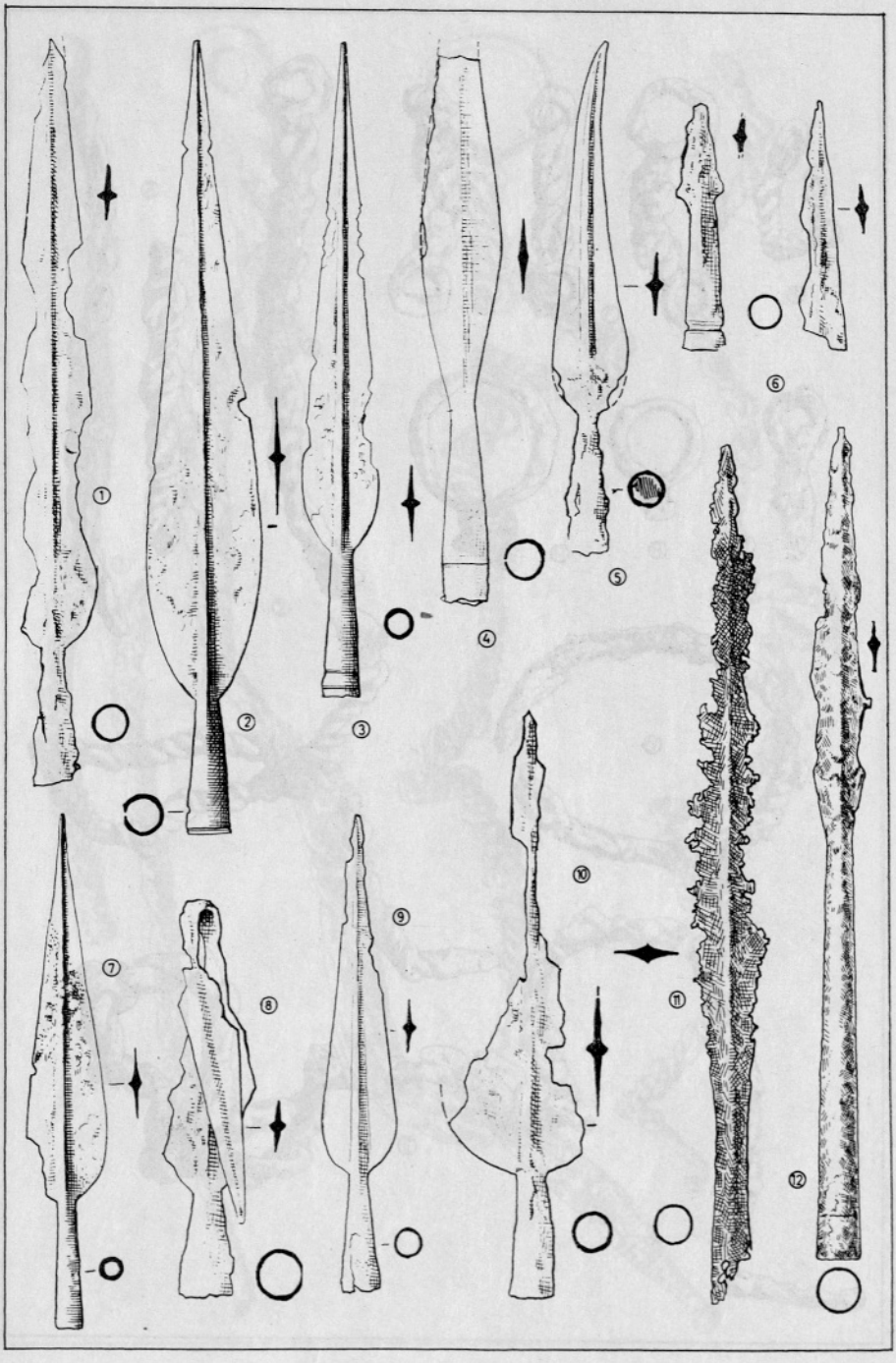

Formin. Vse ¼
Formin. Alles ¼

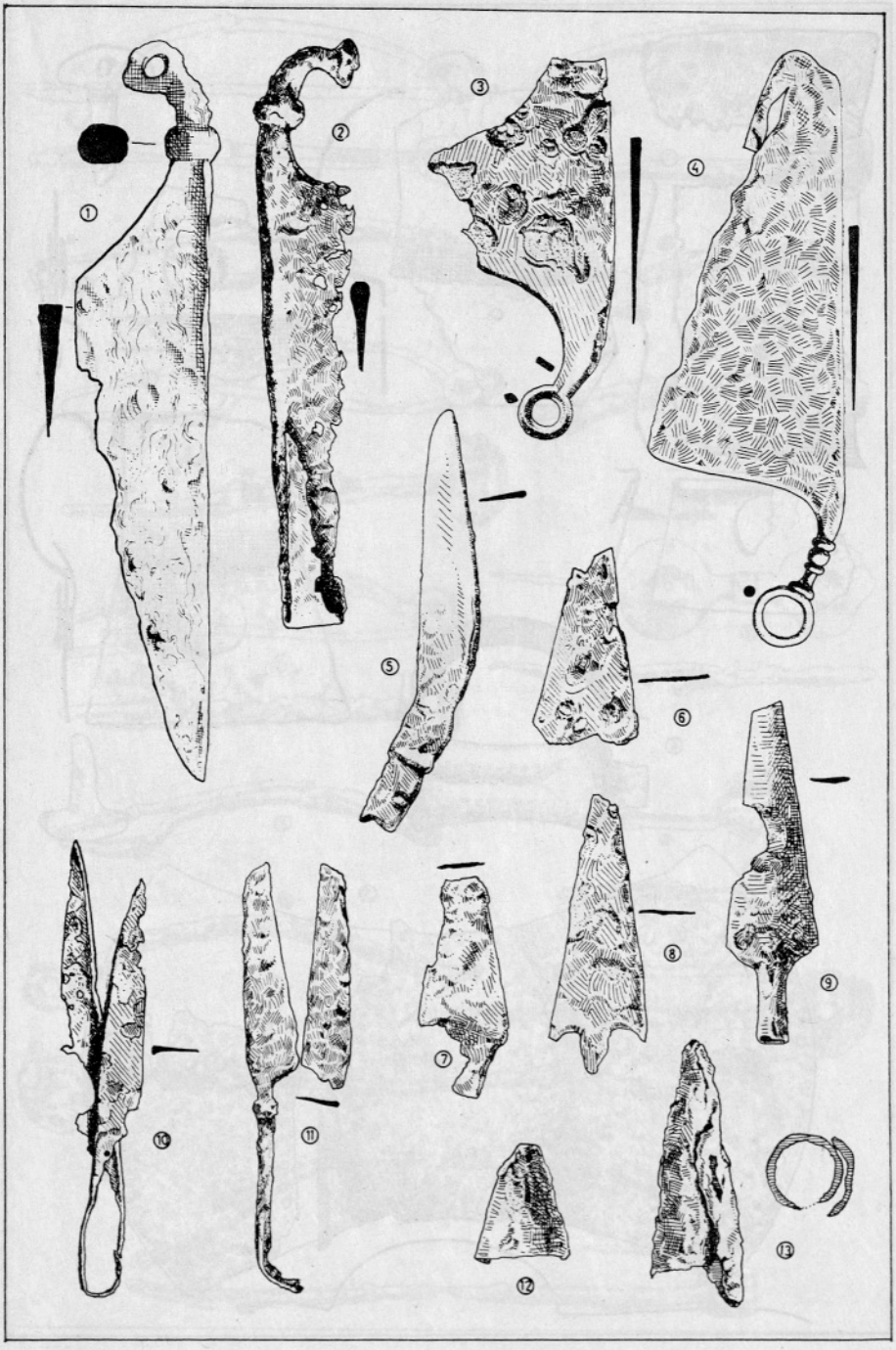

Formin. 1—2, 10—11 = ¼, ostalo ½
Formin. 1—2, 10—11 = ¼, das übrige ½

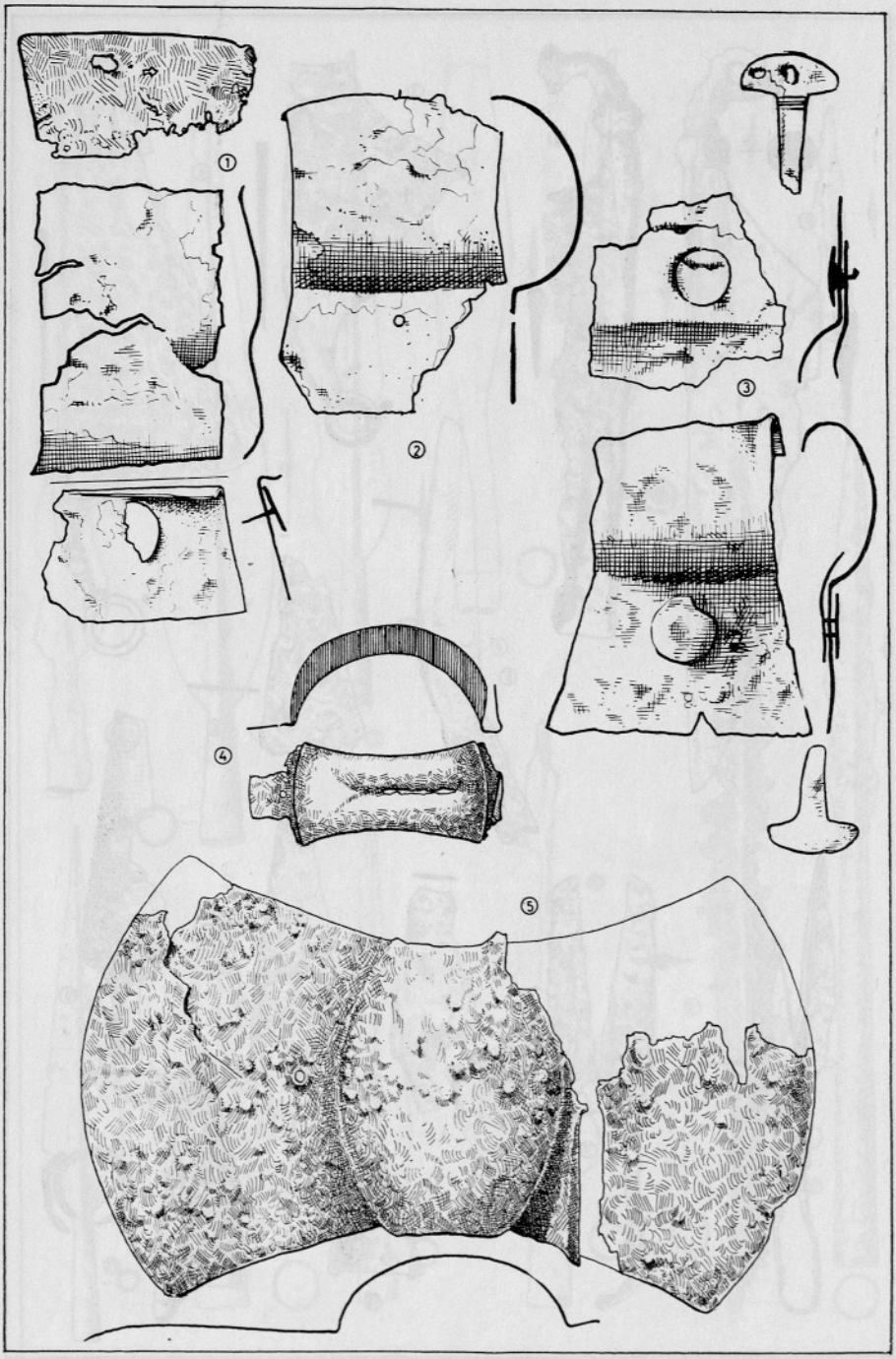

Formin. Vse ¼
Formin. Alles ¼

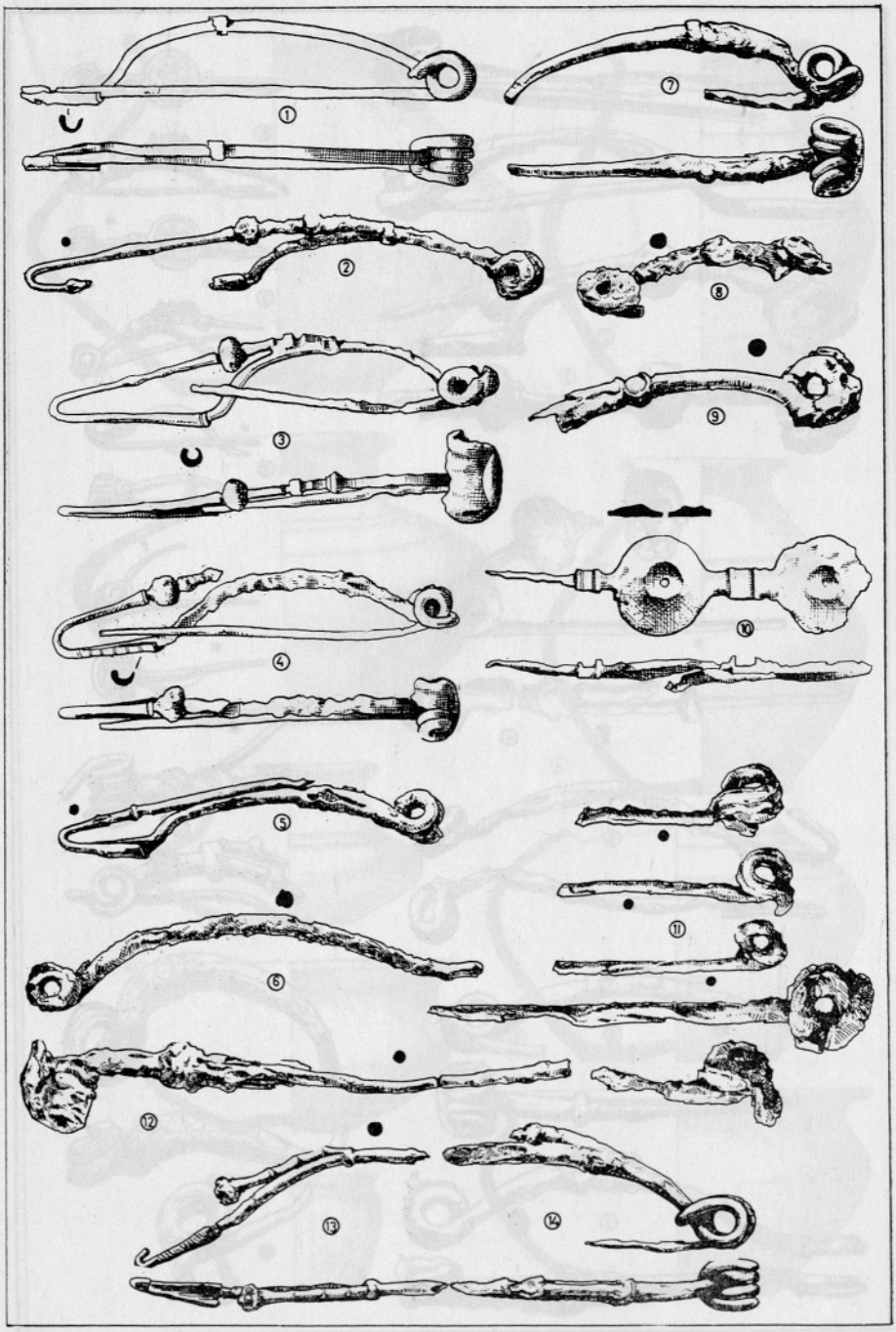

Formin. Vse ½
Formin. Alles ½

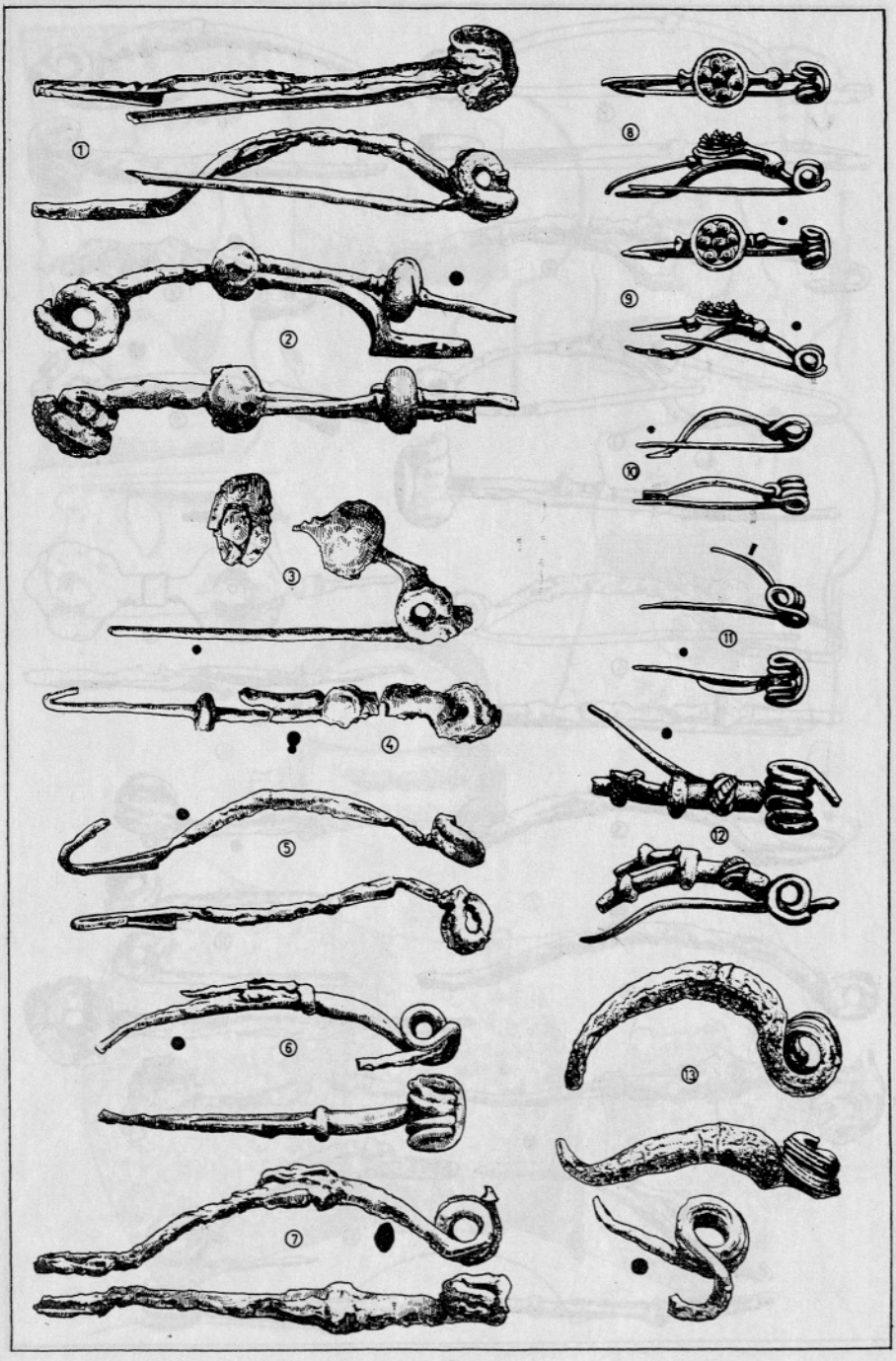

Formin. Vse ½
Formin. Alles ½

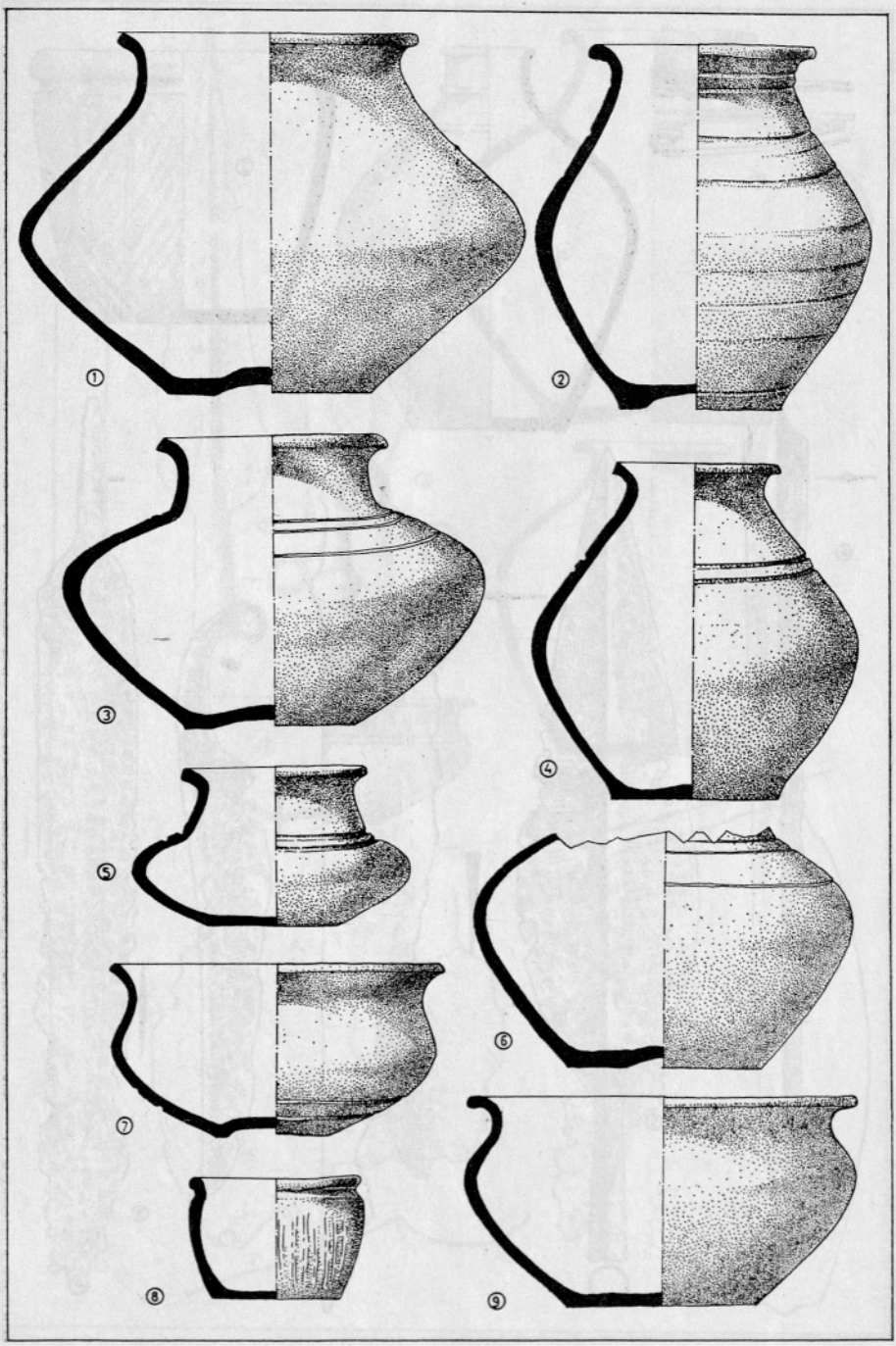

Formin. 8 = ¼, ostalo 1/6
Formin. 8 = ¼, das übrige 1/6

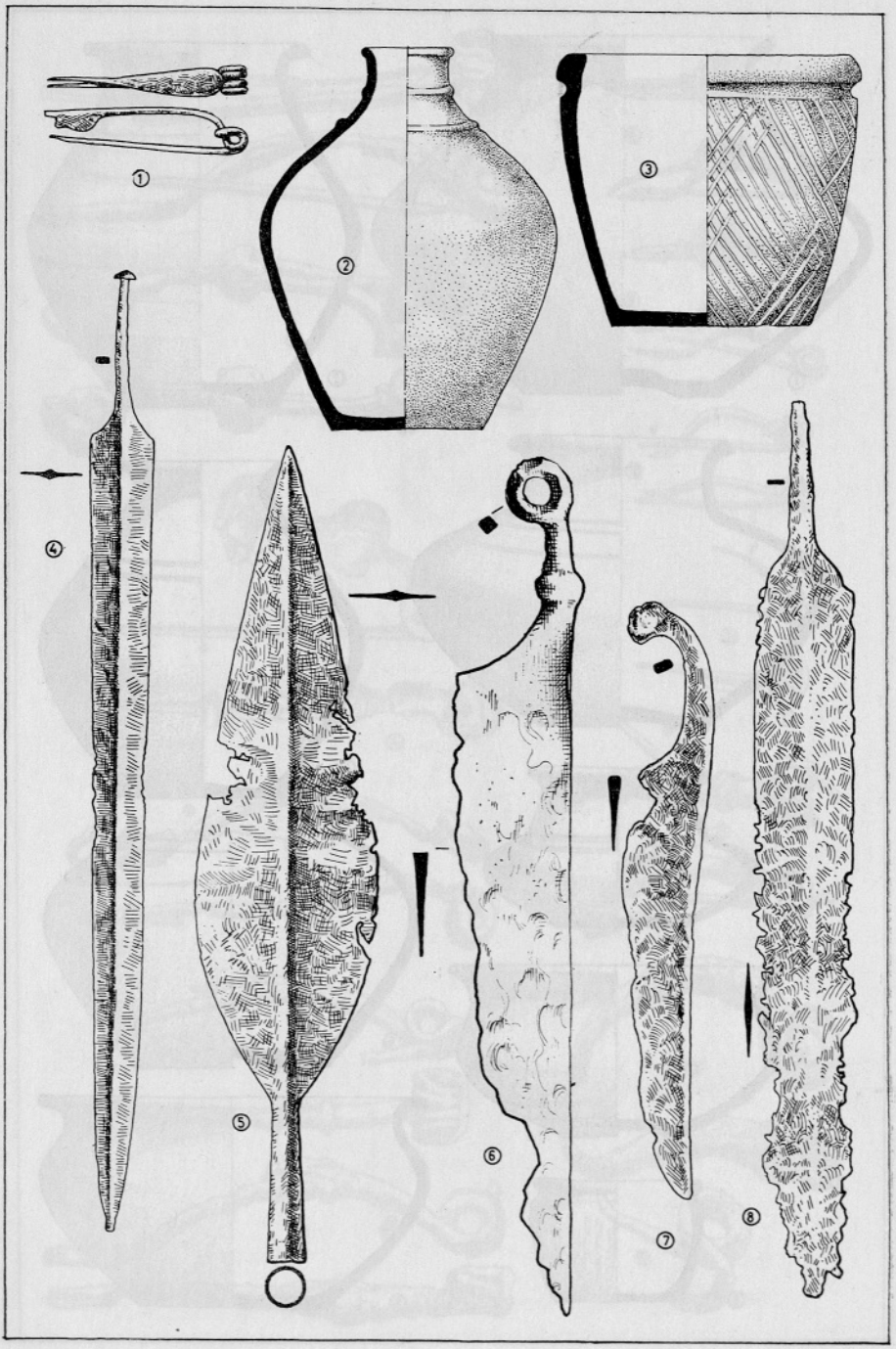

Ormož. 1 = ½, 2—3 = 1/6. Pobrežje. 4 = 1/6, 5 = ¼. Ptuj. 6 = ¼. Pleterje. 7—8 = ¼

Ormož. 1 = ½, 2—3 = 1/6. Pobrežje. 4 = 1/6, 5 = ¼. Ptuj. 6 = ¼. Pleterje. 7—8 = ¼

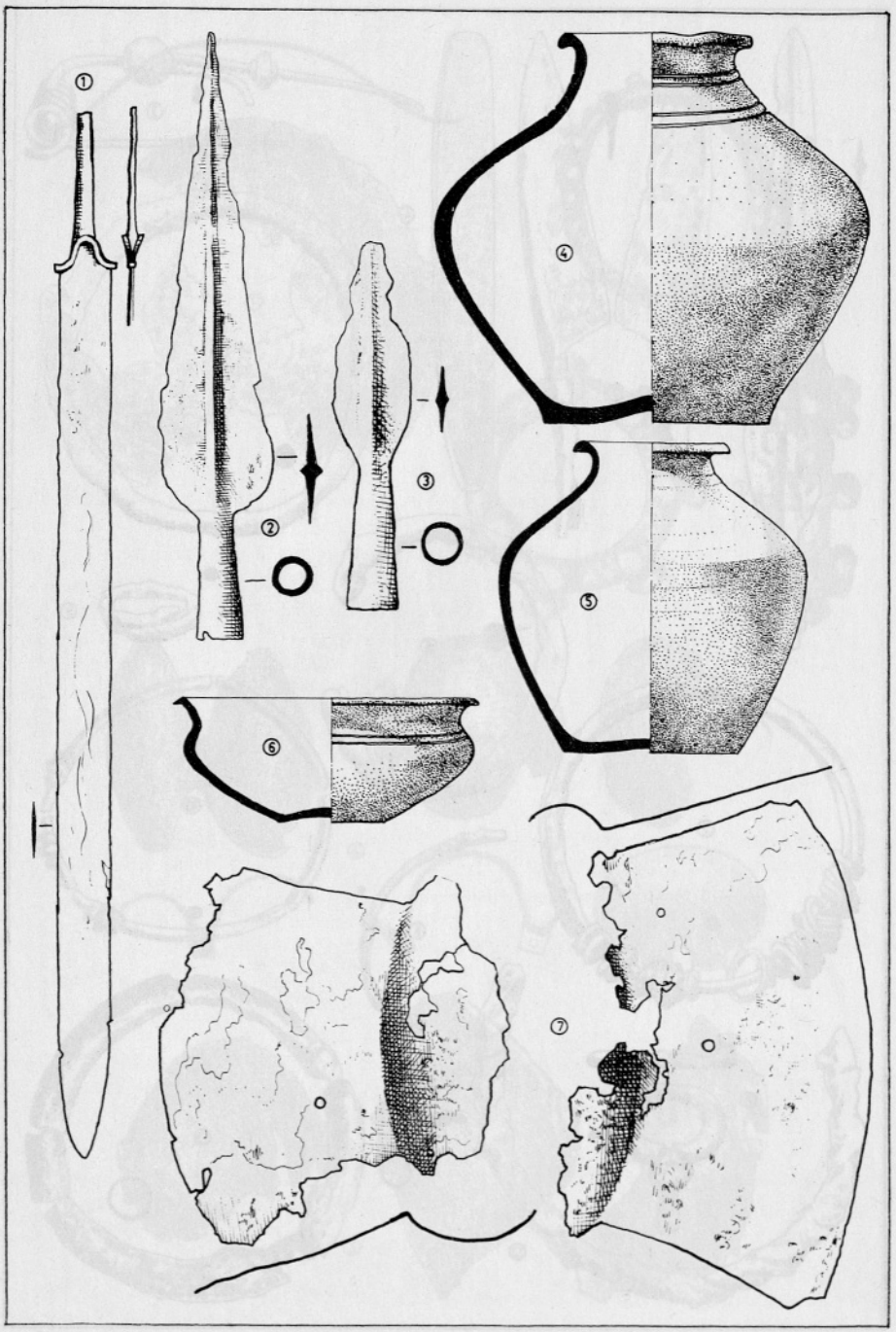

Skorba. 2, 3, 7 = ¼, ostalo 1/6
Skorba. 2, 3, 7 = ¼, das übrige 1/6

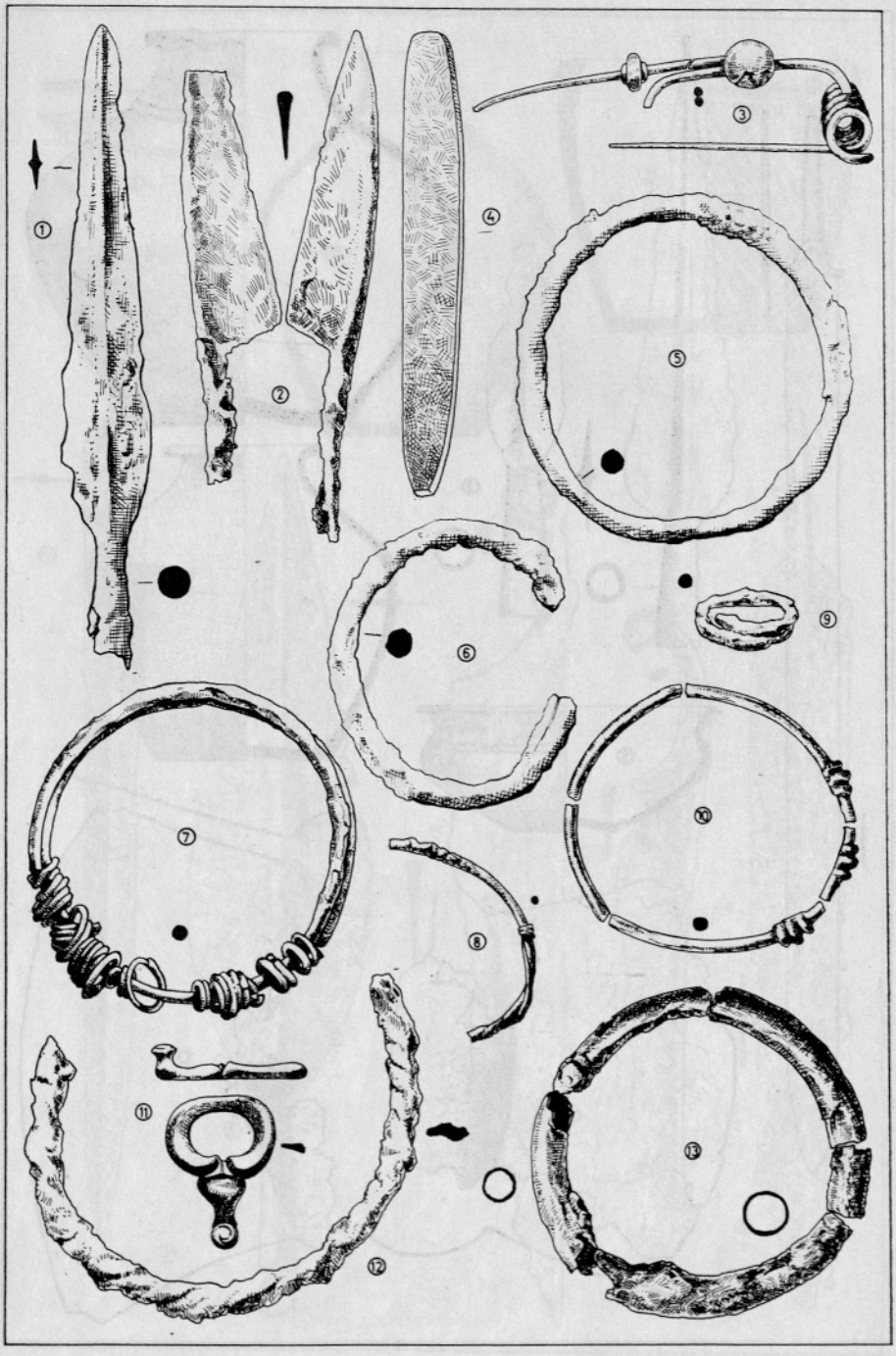

Stojnci. 1, 2 = ¼, 3—6 = ½. Formin. 7—13 = ½

Stojnci. 1, 2 = ¼, 3—6 = ½. Formin. 7—13 = ½

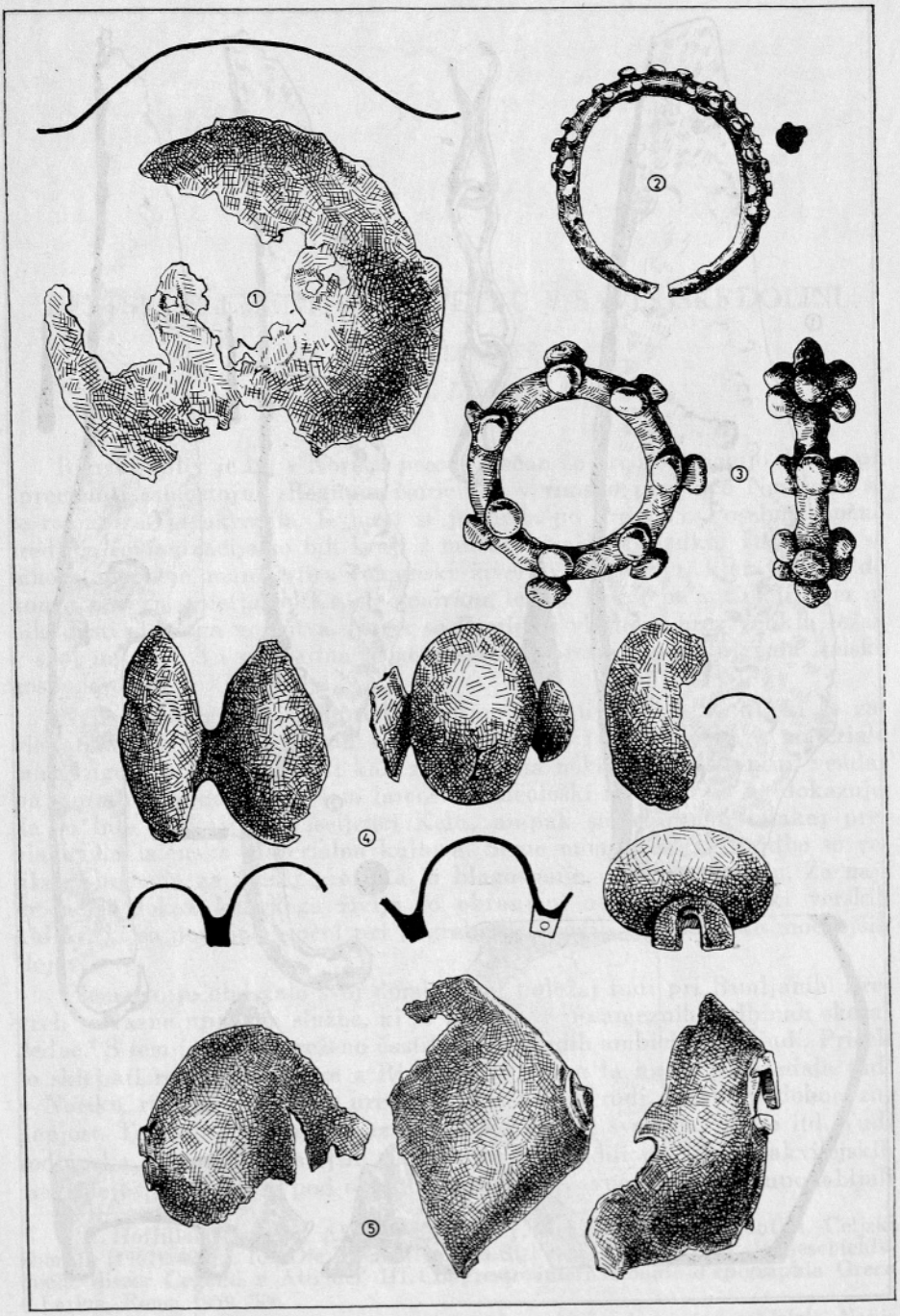

Neznana najdišča. 1 = ¼, 2 = ½, 3 = 1/1. Formin. 4—5 = ½
Unbekannte Fundstätten. 1 = ¼, 2 = ½, 3 = 1/1. Formin. 4—5 = ½

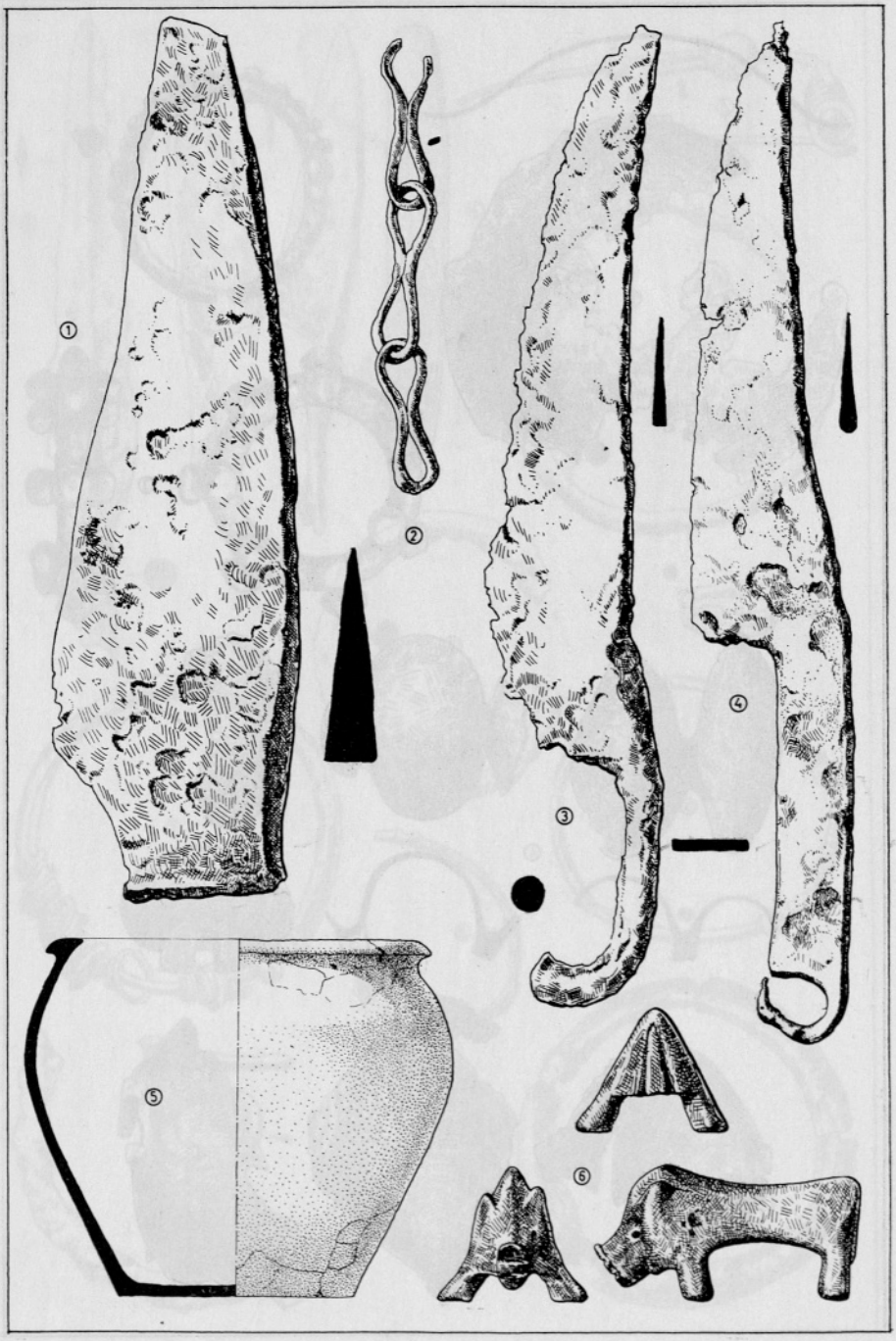

Poštela. 1 = ½, 5 = 1/6. Brinjeva Gora. 2—4 = ½, 6 = 1/1

Poštela. 1 = ½, 5 = 1/6. Brinjeva Gora. 2—4 = ½, 6 = 1/1

KELTSKI ELEMENTI V ŠEMPETRU V SAVINJSKI DOLINI

JOSIP KLEMENC

Univerza, Ljubljana

Rimski vpliv je bil v Noriku precej močan že pred okupacijo. Ko so pa spremenili samostojni »Regnum Noricum« v rimsko provinco Noricum, se je romanizacija okrepila. Iz mest se je širila po provinci. Posebno močno središče romanizacije so bili kraji z močno vojaško posadko. Tako npr. se mnogo močneje manifestira romanski življ v Poetoviju, kjer je bila do konca prvega stoletja po Kr. stacionirana legija, kakor pa v Celeji, kjer ni bilo dosti stalnega vojaštva. Norik so Rimljani vključili brez velikih težav v svoj imperij. Ta pokrajina je gospodarsko precej izpopolnjevala italsko gospodarstvo.[1]

Neposredni gospodarji pred Rimljani so bili pri nas Kelti, ki so zavladali nad Iliri. Iz antičnih virov, še bolj pa iz arheološkega materiala lahko ugotovimo pripadnost kakega plemena neki etnični skupini, vendar pa moramo poudariti, da sam latenski arheološki material še ne dokazuje, da so bili tamkajšnji naseljenci Kelti, ampak samo, da je tamkaj prevladovala latenska materialna kultura. Same numizmatične najdbe so velikega pomena za študij prometa in blagostanje v tistem okolišu. Za najmočnejši dokaz keltskega življa so ohranjeni napisi in ostanki verskih kultov, ki so posebno močni pri pogrebnih obredih gospodarsko močnejših slojev.

Plemstvo je obdržalo svoj dominantni položaj tudi pri Rimljanih. Prevzeli so razne upravne službe, ki so postale v posameznih rodbinah skoraj dedne.[2] S tem je bilo ustreženo častihlepju mladih ambicioznih ljudi. Pričeli so sklepati rodbinske zveze z Rimljani in je na ta način prevladala tudi v Noriku rimska družbena ureditev in sčasoma tudi rimski podobna zunanjost. To nam dokazujejo razne javne zgradbe, svetišča, terme itd. Tudi rodbinske grobnice bogatejših domačinov so gradili po vzorih akvilejskih mavzolejev. Vendar so pod okriljem rimske državne umetnosti upodabljali

[1] V. Hoffiller, B. Saria, AIJ (1938), 1 ss. J. Klemenc, Celeja v antiki, Celjski zbornik (1961), 427 ss. Id., Die Inschriften von St. Peter in Savinja-tal als Geschichtsquelle dieser Gegend v Atti del' III. Congresso internazionale d'epigraphia Greca e Latina, Roma 1959, 326.

[2] Napisi (CIL III, 5237, 5233, 5226, 5236) omenjajo duumvire v Celeji. Napis CIL III, 5194 imenuje decemvira »Cn. Pompeius Iustinus«, ki je postal kasneje duumvir v Celeji.

motive, ki so bili vsebinsko izraz domačega etničnega elementa in stare globoko ukoreninjene religioznosti.

V Šempetru v Savinjski dolini stoji več rekonstruiranih grobnic, ki nam z ohranjenimi napisi pričajo o domačih keltskih velmožeh, ki so opravljali v rimski provinci Norik in bližnji Celeji važne upravne službe. Najstarejši nagrobnik je v Šempetru nagrobna ara, postavljena Vindoniju Sukcesu.[3] Ara je sestavljena iz več kosov (inv. št. 37, 173, 186, 189, 199 itd.). Na marmornem kvadru (inv. št. 186) (sl. 1) je uklesan napis, iz katerega

Sl. 1. Nagrobna ara z napisom C. Vindonija in njegove žene Julije
Fig. 1. Autel funéraire avec inscription de *Vindonius* et de sa femme *Iulia*

zvemo, da je bil C. Vindonius Successus celejski edil in da je postavil nagrobnik sebi in svoji ženi Juliji. Značilne za ta napis so kvadrataste, prekrasno izdelane črke in dejstvo, da manjka na sicer pravilnem nagrobniku začetna formula D(is) M(anibus), ki se pojavi pri nas šele v drugem stoletju. Napis sam lahko postavimo v drugo polovico prvega stoletja; to še posebno potrjujejo reliefni portreti pokojnikov na obeh stranskih ploskvah.

[3] A. Holder, Altkeltischer Sprachschatz, Bd. III, U-Z (1907), 349. J. Šašel razpravlja o razširjenosti imena C. Vindonius Successus in o imenu njegove žene Julije Ingenuae.

Na levi je portret Julije, Vindonijeve žene. Portret je izdelan individualno, na ženinem obrazu konstatiramo poteze petdesetletnice, ki nosi frizuro kakor cesarica Agripina, mati cesarja Nerona.[4] Zato upravičeno sklepamo, da je Julija živela v klavdijsko-neronskem času. Celeja je za cesarja Klavdija dobila municialno pravo in je zelo verjetno, da je Vindonij kmalu potem postal celejski edil. Vindonij je keltsko ime, ki je bilo precej razširjeno tudi po naših krajih. Na nagrobnikih so se ravno keltski elementi še dolgo ohranili.[5] Tako npr. imamo na spomeniku Statutiusa Secundiana iz Šempetra

Sl. 2. Prednja stena grobne skrinje za pepel. Heraklej vodi Alkestis iz podzemlja. D. in l. drevo življenja

Fig. 2. Paroi avant du coffre funéraire pour les cendres. Héraclès mène Alceste des enfers. A droite et à gauche, l'arbre de vie

(inv. št. 238) upodobljeno ženo Cervo v doprsnem portretu (sl. 3). Žena nosi značilno keltsko obleko, okrog vratu vidimo čipke spodnje obleke. Čez njo nosi gornje oblačilo, jopica pa jo brani prevelikega mraza. Ravno tako jopico nosi žena z istega nagrobnika na spodnjem reliefu, ki predstavlja tipično

[4] Bernoulli, Römische Ikonographie, die Bildnisse der römischen Kaiser, II/1, str. 376, tab. XIX.

[5] Primerjaj opombo 3. Relief na prednji strani grobne skrinje za pepel predstavlja prizor, kako vodi Heraklej Alkestis iz podzemlja. Božanstvo, ki je podobno Herakleju, pozna keltsko verstvo, a je na tem mestu upodobljena interpretatio romana v zvezi z Alkestis (sl. 2).

keltsko sedmino. Na tronožni mizi, ki je pokrita s prtom, stoje posode za sedmino. Od leve strani prihaja žena, ki hoče postaviti še eno čašo na mizo. Tudi ta je oblečena v dvojno, visoko prepasano obleko, čez katero nosi še jopico. Lase ima spletene v dve kiti, ki ji padata na hrbet, glavo ima pokrito s čepico. To je ista obleka, kakor jo nosi Cerva. Na desni strani mize

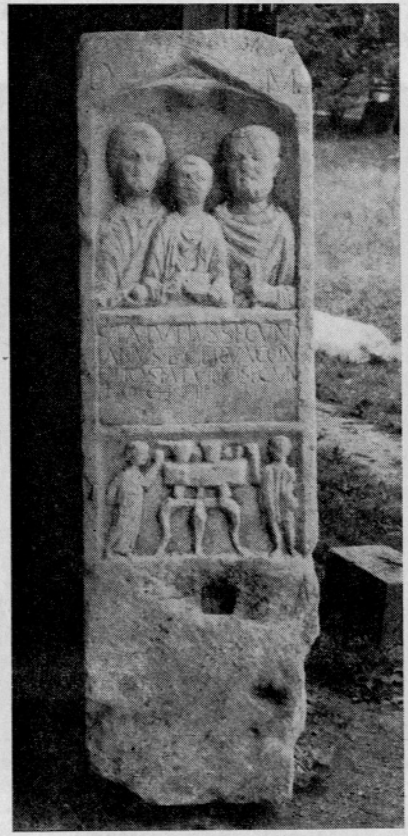

Sl. 3. Grobni spomenik Statutija Sekundijana, njegove žene Cerve in sina Sekunda
Fig. 3. Monument funéraire de *Statutius Secundianus*, de sa femme *Cerva* et de leur fils *Secundus*

stoji mož, ki tudi postavlja na mizo čašo, ki jo je napolnil iz vrča v svoji levici. Očitno je, da nam ta relief predstavlja priprave za keltsko sedmino, ki jo večkrat najdemo na keltskih nagrobnikih.[6]

V Šempetru imamo dve edikuli z baldahini, od katerih pripada ena rodbini Enijcev.[7] Grobnica je sestavljena iz dveh delov, od katerih je spod-

[6] V. Hoffiller, B. Saria, AIJ, št. 487—490. A. Schober, Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien (1923), št. 188, 198, 258, 261.

[7] Rekonstruirana grobnica Enijcev stoji v Šempetru. Glej J. Klemenc, Rimske izkopanine v Šempetru (1961), 41 ss., sl. 33—41.

nji grobna skrinja za pepel pokojnikov. Nad skrinjo se dviga baldahin, na zadnji steni so na njem upodobljeni reliefni portreti pokojnikov (sl. 4), ki jih varuje baldahinova streha padavin.[8] Skrinjo za pepel sestavljajo tri marmorne plošče s prekrasnimi reliefi.[9] Sprednja plošča predstavlja Evropo na biku, kako hiti čez morje v deželo blaženih. Desno in levo od tega pri-

Sl. 4. Relief s portreti treh članov rodbine Enijcev
Fig. 4. Relief avec les portraits de trois membres de la famille des *Enii*

zora sta dve ozki polji, ki predstavljata drevo življenja, kjer ptičice zobljejo grozdje. Na levem reliefu se vije okrog debla majhna kačica, ki predstavlja htonsko božanstvo (sl. 5). Na levi strani omenjene skrinje je prizor, ki je v Šempetru še dvakrat upodobljen, kako hoče satir vzeti nimfi plašč (sl. 6). Desna stranska stena z Ganimedom in orlom, Zeusom, ki ga nosi v nebo, se tudi nanaša na boljše posmrtno življenje.

[8] J. Klemenc, Portreti treh članov rodbine Enijcev v Šempetru v Savinjski dolini. Zbornik za umetnostno zgodovino, N. V. V/VI, 1959, 69 ss., sl. 21.

[9] J. Klemenc, Evropa iz Šempetra, Tkalčićev zbornik II., 1958, 17 ss., sl. 1—4.

Grobna skrinja za pepel je bila pokrita z marmornato ploščo, ki je imela spredaj napis z imeni štirih pokojnikov. Q. Ennius Liberalis je oče rodbine, njegova žena Ennia Oppidana in dvoje otrok, hčerka Kalendina in sin Vitulo. Pred nami je torej napis s štirimi imeni, ki jih nosijo nosilci gospodujočega sloja. Toda študij na zadnji steni upodobljenih portretov nam pokaže nekaj nepričakovanega (sl. 4). Zadnja stena je razdeljena s profilirano vodoravno gredo na dve polovici. V gornji sta portreta očeta

Sl. 5. Prednja stena grobnice Enijcev. Evropa na biku
Fig. 5. Paroi avant du tombeau des *Enii*. Europe montant un taureau

in matere, v spodnji pa je portret hčerke Kalendine z dvema genijema smrti. Ennia Oppidana, mati, je 45-letna žena, ki je obrnjena k svojemu zraven stoječemu možu. Glavo ima ovito z ruto, ki ji pokriva lase in je zadaj zvezana. Ker so bili konci rute nekoliko predolgi, so jih potisnili spredaj pod ruto na čelo. Tako so nosile lase keltske žene.[10] Močno čelo, stisnjene ustnice in poudarjena brada pričajo o energičnem značaju te žene. To nam tudi potrjuje njena močna, plečata postava. Okrog vratu ima dve ovratnici, od katerih je zgornja sestavljena iz biserov, na dolnji kovinasti pa visi lunula. Na rokah ima tudi več zapestnic. Na obleki ima pa tudi pripetih več velikih fibul. Mnogo nakita kakor tudi velike fibule in okrog glave zvezana ruta so značilne za keltsko žensko nošo.

[10] Fr. Jantsch, Norische Trachtendarstellungen in Kärnten, Carinthia I., 124, 1934, 68, sl. 5—8. V. Geramb, Die norisch-pannonische Tracht (1933), 196, sl. 57, 83, 104, 105.

Njena gornja obleka z dolgimi rokavi je iz močne tkanine in težko pada v mnogih gubah navzdol. Prepasana je precej visoko. Pod gornjo obleko so nosile keltske žene še eno krilo ali pa krilce z jopičem. Okrog ramen ima plašč, s katerim ima ovito desno roko. Njena hčerka Kalendina se je enako nosila, samo s to razliko, da je imela lase na glavi spletene v frizuro, kakor jo je nosila cesarica Faustina starejša, žena cesarja Antonina Pija (od 10. julija 138 do 7. marca 161). Umrla je okrog leta 140 po Kr. V tem času

Sl. 6. Stranska stena grobnice Enijcev. Satir hoče vzeti nimfi plašč
Fig. 6. Paroi latérale du tombeau des *Enii*. Un satyre veut prendre son manteau à une nymphe

je bila ženska noša okrog Celeje keltska, čeprav so bile žene visokih rimskih odličnikov.

Velike ploskve grobnih skrinj za pepel pokojnikov, edikul in baldahinov so bile izpolnjene z reliefi mitičnih prizorov. Vsi so pa bili okvirjeni s profiliranimi, plastičnimi robovi. Spodnji in stranski deli okvirov so bili spodaj, na desni in na levi strani ravni, zgoraj so pa imeli namesto ravnega okvira »noriško-panonsko voluto«. Heckler jo ima za izraz lokalne umetniške tradicije in emanacijo keltskega stila in okusa.[11] To mišljenje zastopa

[11] JÖAI, 26, 1930, 9 ss.

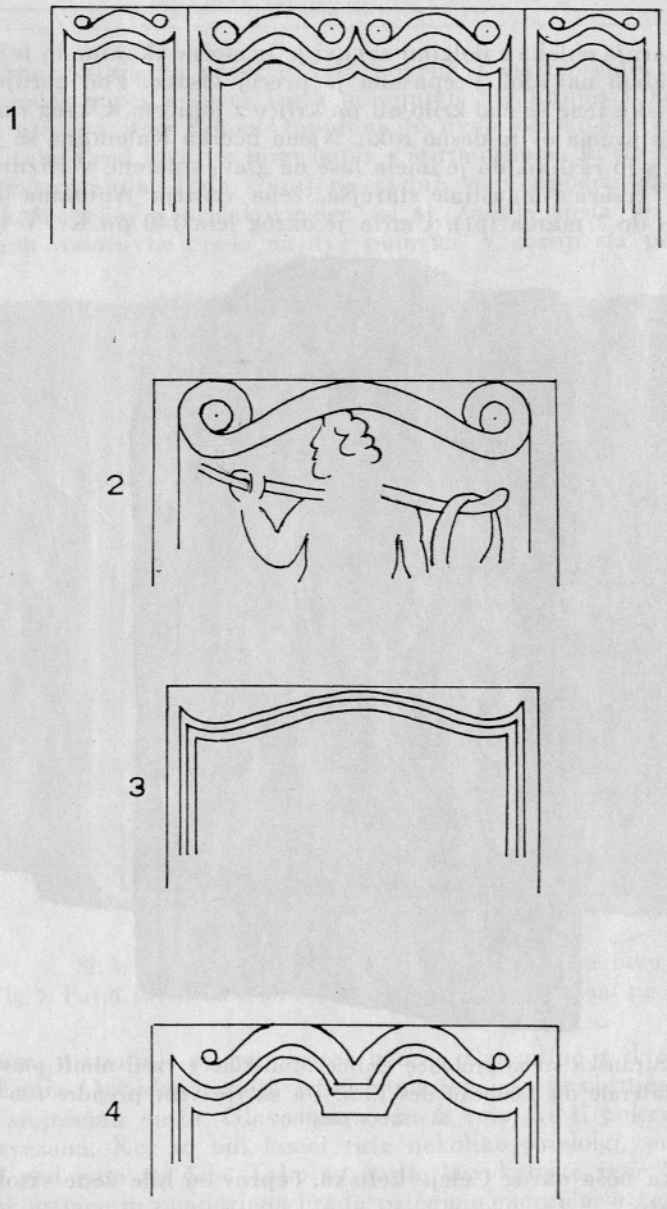

Sl. 7. Noriško-panonske volute v Šempetru

1. V sredini dvojna voluta, d. in l. sedlasta voluta. 2. Stegnjena sedlasta voluta. 3. Stegnjena voluta, včasih celo brez spirale na koncu. 4. Dvojna voluta v sredini z arhitektonskim zaključkom

Fig. 7. Volutes norico-pannoniennes à Šempeter

1. Au milieu — double volute, à dr. et g. — volute en forme de selle. 2. Volute allongée en forme de selle. 3. Volute allongée, parfois même sans spirale à l'extrémité. 4. Volute double au milieu avec une terminaison architecturale

tudi Ložar v znanem članku.[12] Ložar se ne strinja z mišljenjem profesorja A. Schoberja, ki vidi v volutah samo ornamentalno povečane zavoje žrtvenikov. Kasneje misli Schober, da je noriško-panonska voluta izraz predzgodovinskega in provincialnega umetniškega pojmovanja. B. Saria vidi v volutah traško-skitski vpliv.[13]

Noriško-panonsko voluto lahko razdelimo po obliki na več skupin (sl. 7). Vse pa poživljajo rob okvira. Prizadevanje, da poživijo rob okvira, je izraz keltskega baroka. To prizadevanje lahko ugotovimo v Šempetru pri

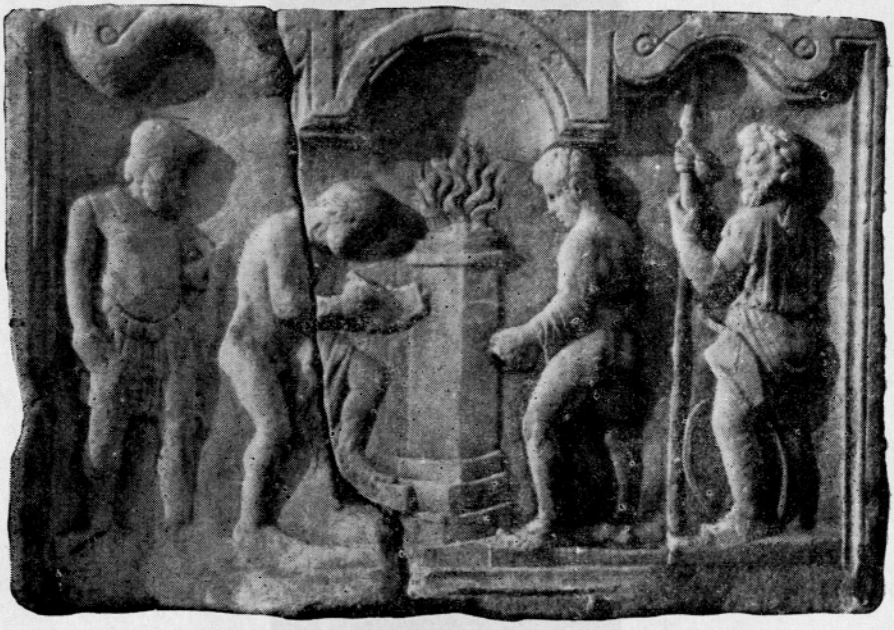

Sl. 8. Ifigenija na Tauridi
Fig. 8. Iphigénie en Tauride

gornjem robu sicer ravnega okvira pri Evropi, ki preide zgoraj v trikotnik. Podobno je pri reliefu Ifigenije na Tauridi, kjer je v sredini sicer obok svetišča, ki pa predstavlja obenem noriško-panonsko voluto, ki se nadaljuje desno in levo od njega (sl. 8).

Prva varianta noriško-panonske volute je tako imenovana sedlasta voluta (sl. 7, št. 1). Srednji del te volute se dviga včasih tako visoko, da dobi obliko polkroga. Proti obema zunanjima robovoma se precej hitro in navpično znižuje. Na koncu je spiralno zavihan nazaj, tako da ima v sredini še en plastičen krog. S to voluto so zgoraj uokvirjeni reliefi štirih letnih časov (sl. 9), stranska reliefa pri Herakleju itd. K tej voluti bi lahko

[12] R. Ložar, Ornamenti noriško-panonske kamnoseške industrije. ČZN 29, 1934, str. 143.

[13] O. c., str. 134.

šteli voluto na reliefu lovca z zajcem (sl. 10) in lovca s pticami (sl. 11). Ti dve voluti se razlikujeta od prejšnjih v tem, da so spirale zelo raztegnjene, na koncu se obrnejo navzgor in se končajo z majhno spiralo. Kamnosek je naredil namesto dveh volut samo eno, to pa zelo raztegnjeno. Z eno samo voluto je barbariziral sicer zelo fine šempetrske volute. Ker ravno raz-

Sl. 9. Poletje z značilno sedlasto voluto
Fig. 9. Eté avec la caractéristique volute en forme de selle

tegnjena voluta ne deluje preveč estetsko, so v Šempetru porabljali raje dve voluti namesto ene same raztegnjene. Oboje precej kratkih spiral sega s svojimi zunanjimi robovi do notranjega roba okvira. Te volute so večinoma močno profilirane in so od vseh šempetrskih volut najskrbnejše izdelane. Dvojno voluto vidimo posebno dobro na reliefu »Heraklej in Alkestis« (sl. 2) in na reliefu »Ifigenija v Aulidi« (sl. 12), samo da je tukaj nekoliko iztegnjena. Tretja vrsta dvojnih volut pa nima v sredini nobene spirale, ampak pada v sredini skoraj navpično, tako je videti kakor neke vrste arhitektonski člen. Tako voluto imamo pri reliefu »Satir in nimfa« (sl. 6).

Na šempetrskem nagrobniku so vse volutne vrste istočasno zastopane. Tako so npr. na grobnici Priscianov reliefi z različnimi okviri. Relief »Rop žene« ima profiliran, a raven okvir. Na reliefu »Ifigenija v Aulidi« je za zgornji rob okvira dvojna voluta. Vogalni reliefi atike s postavami keltskih božanstev imajo zgornji okvir v obliki dvokapne strehe. V Šempetru se

Sl. 10. Lovec z zajcem
Fig. 10. Chasseur avec un lièvre

pojavi noriško-panonska voluta šele v drugem stoletju.[14] Tu ni nobenega reliefa, čigar stranski del okvira bi tudi nadomeščala omenjena voluta. Noriško-panonska voluta ima tu tako lokalen pomen, da jo najdemo le v sosednjih provincah rimskega imperija.[15]

Funerarnost šempetrskih spomenikov kot nagrobnikov nam posebno dokazujejo razne skulpture, ki so izraz državne umetnosti v imperiju. To so

[14] A. Schober, o. c., str. 231 trdi, da nagrobniki prvega stoletja še nimajo noriško-panonske volute.

[15] Noriško-panonsko voluto najdemo še v provincah, ki mejijo na te pokrajine, npr. v Reciji, severni Italiji itd. (Schober, l. c.).

npr. reliefi Dioskurov, ki spremljajo pokojnika v srečno večnost. Satir in nimfa, od katerih imamo ohranjene kar tri primere, Evropa, Ganimed itd. se nanašajo na boljše življenje v večnosti. Te in podobne spomenike najdemo po vsej rimski državi. Za Šempeter kakor tudi za kraje, kjer je bil keltski etnični element še močan in njegova zavest še živa, pa z gotovostjo lahko ugotovimo božanstva, ki pomagajo človeku v življenju in v prehodu

Sl. 11. Lovec s pticami
Fig. 11. Chasseur avec des oiseaux

v novo življenje. Kakor vemo, je bila zavest in vera v drugo življenje pri Keltih posebno močna. Štirje reliefi atike predstavljajo nedvomno štiri božanstva.[16] Upodobljeni so, kakor je to v antiki za moške običaj, v herojski goloti, nimajo nobenih značilnih predmetov, po katerih bi jih lahko spoznali, posebno ker so izraz keltske mitologije. Vse štiri figure so bose, kar je v antiki značilno za božanstva.

Desno stransko ploskev atike izpolnjuje deloma relief (sl. 14) z neoblečeno moško figuro (sl. 15). Lik te osebe nas spominja na Praksitelovega Hermesa. Na vsak način je imel umetnik pred seboj podobo takega novoatiškega reliefa, ki mu je bil predložek Praksitelova kopija Hermesa z Dionizom. Z desnico drži naš keltski bog še balteus, ki si ga je pravkar

[16] Ta štiri božanstva so samo na grobnici Priscianov. Posamezne pa najdemo tudi v Ptuju in drugje.

vrgel čez glavo na desno rame. Desnica je torej dvignjena kakor pri Hermesu, samo da jo Hermes drži še višje, ko ponuja Dionizu-otroku grozd. Dioniz sedi Hermesu na levi roki sicer nekoliko niže, kakor nosi naše božanstvo meč. V tej podobnosti drže in zamenjavi predmetov vidimo eno izmed značilnosti novoatiške šole. Karakteristično za Praksitelova dela je kontrapost, ki je pri nas močno poudarjen; desna noga, na kateri počiva

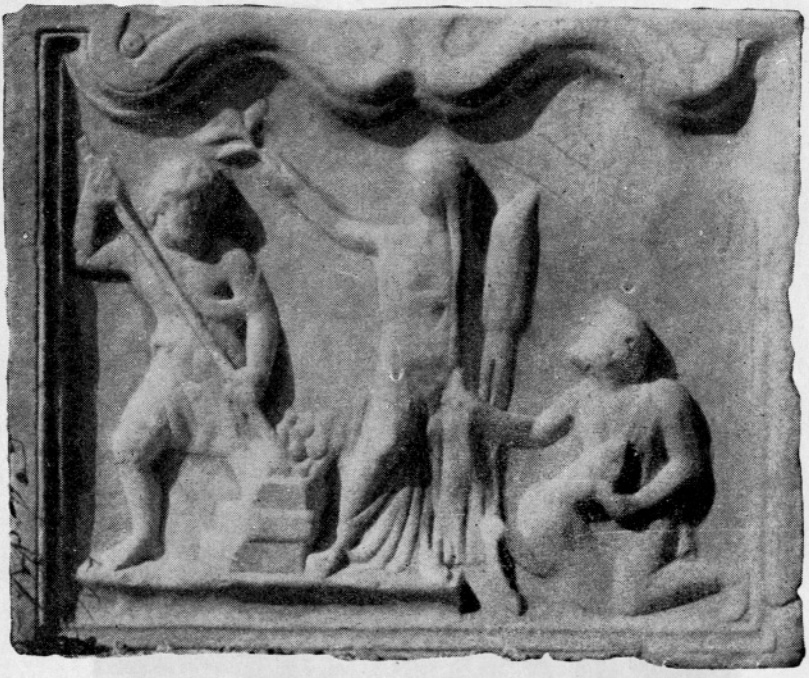

Sl. 12. Ifigenija v Aulidi
Fig. 12. Iphigénie en Aulide

sicer telesna teža, izstopi v boku nekoliko navzven, leva pa je nekako tu prislonjena. Na glavi nosi božanstvo atiško čelado, ki ima spredaj dvignjen zaščitni vizir. Zunanja oblika čelade se zelo prilega kaloti, a ima perjanico, ki ima vse perje na levi strani in popolnoma izpolnjuje trikotni prostor pod sedlasto streho. Izdelava in ves lik predstavlja klasičnega junaka ali božanstvo. Relief je v prostoru, ki je omenjen zgoraj s sedlastim ali dvokapnim robom.[17]

Med tem opisanim reliefom na vogalu, katerega prednja ploskev je satir, ki hoče vzeti nimfi obleko, in drugim reliefom na koncu desne strani atike je relief (sl. 16), ki predstavlja neke vrste borbo ali rop žene.[18] Na

[17] J. Klemenc, Die Ausgrabungen in St. Peter in Savinjska dolina (1952—1956) v Atti del settimo congresso internazionale di archeologia classica, Roma 1961, Vol. III. 153 ss., sl. 6. Id. Rimske izkopanine v Šempetru (1961), sl. 24.

[18] Id., Začasno poročilo o izkopavanju v Šempetru od leta 1952 do 1955. AV 6/2, 1955, 295, sl. 4.

drugi strani v profiliranem okviru s sedlasto streho stoji en face gola moška figura. Telesna teža počiva na levi nogi, desno pa ima pomaknjeno na stran (kontrapost). Z navzdol stegnjeno levico drži ovalen ščit. Glava, na kateri ima čelado s perjanico, je obrnjena na desno. Desno roko dviguje kvišku in jo drži spredaj na čeladi (sl. 17), kakor bi gledal v daljavo.[19] Zopet je pred nami lik božanstva, ki mu še ne vemo imena.

Sl. 13. Rekonstruirana grobnica Priscianov.
Fig. 13. Tombeau reconstruit de *C. Spectatius Priscianus*

Vogalni kvader na levi strani atike ima na sprednji strani tudi v reliefu upodobljen prizor, kako hoče vzeti stari satir mladi nimfi plašč, nimfa se pa krčevito brani. To je klesarsko najboljše delo v Šempetru. Relief je izvrstno in plastično izdelan. Mišice, posebno na nogah, se vidijo v vseh detaljih in so polne življenja. Zdi se, kakor da satir pleše okrog nimfe. Stranska stena tega kvadra predstavlja v profiliranem okviru z dvokapno

[19] Id., Rimske izkopanine v Šempetru, 37, sl. 25.

streho golo moško figuro en face. Stoji na levi nogi, desno ima odmaknjeno nekoliko na stran. Z desnico drži bat naslonjen na levo rame (sl. 18). V gubah mu visi čez levo ramo, za hrbtom in levo roko plašč. Glava z bujnimi nepokritimi lasmi je en face. Ves relief je močno izlizan.[20]

Na zadnjem marmornem kvadru, na levi strani atike je v profiliranem okviru z dvokapno streho upodobljena neoblečena moška figura en face.[21]

Sl. 14. Desni vogal atike Priscianove grobnice. Spredaj satir, ki hoče vzeti nimfi obleko; desna, stranska stena keltsko božanstvo z balteusom in mečem

Fig. 14. Angle droit de l'attique du tombeau de *Spectatius Priscianus*. Sur le devant — un satyre qui veut prendre sa robe à une nymphe; paroi latérale droite — divinité celtique avec le balteus et l'épée

Stoji na desni nogi, tako da ima bok izbočen na desno stran. Leva noga je pomaknjena na stran in je v kolenu nekoliko upognjena. V levici nosi ovalen ščit, v desnici pa sulico. Glava z bujnimi lasmi je obrnjena naprej (sl. 19).

[20] Id., o. c., str. 37, sl. 23.
[21] Id., AV 6/2, 297, sl. 5.

Keltska plemena so imela zelo razvit verski čut. Zato ima skoraj vsako keltsko pleme domače božanstvo, ki ga je že davno častilo. Zelo močno so zastopani tudi tipi, ki so skupni mnogim plemenom. Imamo precej antičnih virov o keltski religiji, vendar ti niso posebno zanesljivi, ker so pisani s stališča nekeltskega antičnega avtorja. Zato moramo natanko ločiti podatke, ki nam jih dajejo antični napisi (npr. imena božanstev), razne grobne ce-

Sl. 15. Keltsko božanstvo z mečem in balteusom (inv. št. 7). (Mars Latobius?)
Fig. 15. Divinité celtique avec l'épée et le balteus.

line, keramika ali dela njihove plastične umetnosti, od tistih, ki jih posredujejo številni antični pisci. Ti so pisani s stališča latinskega ali grškega avtorja. Keltske bogove, ki imajo kakšno podobno potezo z rimskimi božanstvi, oblečejo v svojo klasično, mitično obleko, jim pripišejo nekatere njihove lastnosti in na ta način nastane »interpretatio romana«,[22] ki pa seveda ni vedno pravilna. Pri Keltih je zelo težko ločiti božanstvo od heroja.[23] Najprej heroj, kasneje božanstvo, ki so ga častila skoraj vsa kelt-

[22] J. Filip, Die keltische Zivilisation und ihr Erbe (1961), 176.
[23] O. c., str. 177.

ska plemena, je gotovo Heraklej, ki je bil seveda Rimljanom dobro znan. Mnogo so pisali o njem in ga večkrat imeli za spremljevalca pokojnih. Na ta način je nastal »Heraklej Psihopomp«,[24] ki ima mnogo podobnosti s Hermesom. Lukian[25] identificira Herakleja s keltskim Ogmijem. Oborožen je tudi kot Heraklej. Ogmia in Smertria lahko imamo za keltska božanstva, ki so v zvezi s smrtjo. Vemo, da je na tablicah z zakletvami večkrat omenjen Ogmius in upravičeno sklepamo, da je Ogmius podzemsko božanstvo.[26]

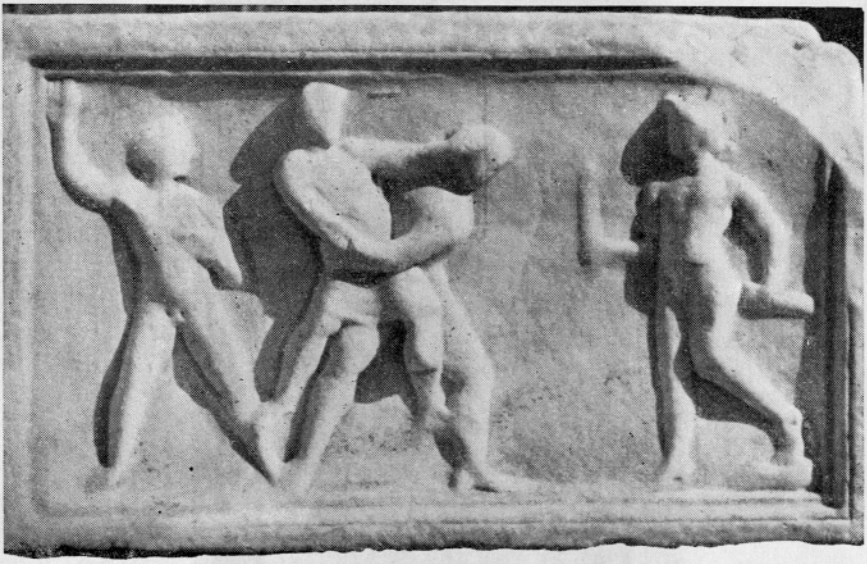

Sl. 16. Desna stran atike s Priscianove grobnice z reliefom »Rop žene«
Fig. 16. Côté droit de l'attique du tombeau de *Spectatius Priscianus* avec le relief de »l'enlèvement de la femme«

Drugo skupno keltsko božanstvo je že omenjeni Smertrios. Ime tega božanstva je omenjeno na krajih, ki so zelo oddaljeni drug od drugega, pa lahko upravičeno mislimo, da to ni samo lokalni bog, ampak da je to božanstvo skupno mnogim keltskim plemenom. Pri Treverih je Smertrius bog, ki daje zdravje in blaginjo, je pa tudi gospodar podzemlja.[27] Pod korom notredamske cerkve[28] v Parizu so našli spomenik z liki in imeni štirih bogov: Castor, Pollux, Smertrios in Cernunnos. Cernunna sedaj nimajo več za podzemeljskega boga, ampak pomeni lahko boga plodnosti itd. Smertrius je upodobljen tukaj gol z orožjem kot Mars ali starejši mož Heraklejevega tipa, ki vihti sekiro.[29] Tudi napisi omenjajo Smertria kot Marta:

[24] F. Benoit, L'Ogmios de Lucien et Hercule Psychopompe. Festschrift f. Rudolf Egger I, 1952, 144 ss.
[25] R. Egger, Aus der Unterwelt der Festlandkelten. JÖAI 35, 1945, str. 117 ss.
[26] O. c., str. 137.
[27] O. c., str. 100, 102.
[28] CIL XIII, 3026, c. 4, Germania 5, 1921, str. 104 ss., P. Petru, Cernunnos v Sloveniji, Situla 4, 1961, 33 ss.
[29] R. Egger, o. c., str. 99.

Marti Smertrio et Vindoricidi [et] Bond[e]nae.[30] To je ljudem naklonjeno božanstvo, kakor sta Castor in Pollux, ki pomagata na poti v boljše življenje.

Keltska plemena so bila globoko religiozna in so svojo religioznost manifestirala. Njihov temperament je zahteval, da so svoja čustva pokazali tudi na zunaj. Omeniti moramo njihovo cerkveno organizacijo, ki je bila

Sl. 17. Keltsko božanstvo s ščitom v levici, desnico ima na čeladi in gleda v daljavo (Smertrius, inv. št. 88)

Fig. 17. Divinité celtique avec le bouclier à la main gauche; la main droite est sur le casque et elle regarde au loin

popolna do najmanjših podrobnosti, tako v češčenju bogov kakor tudi v posmrtnem kultu. Glavno zaslugo so pri tem imeli druidi, večinoma aristokrati. Njihov politični vpliv je bil gotovo večji kakor vpliv vladajočega plemstva. V religioznem oziru moramo poudariti njihovo vero v posmrtno življenje. Smrt je samo srečnejše življenje, kar nam posebno dokazujejo ravno šempetrski nagrobniki. Tukaj imamo v »interpretatio romana« mno-

[30] Dessau, 9.305.

gokrat upodobljeno ravno idejo posmrtnega življenja. Tako npr. nam ravno Evropin[31] relief predočuje potovanje na otok blaženih. Razni hipokampi spremljajo pokojnika na potu v boljše življenje. Na potu ga spremljata še dva Dioskura,[32] ki imata na velikih nagrobnikih, kakor so v Šempetru, v smislu njihove religije za spremstvo še domača božanstva. Po svoji arhitekturi se pa približujejo tedanjemu okusu vladajočega sloja. V Šempetru

Sl. 18. Keltsko božanstvo z batom in ščitom (Heraklej Ogmius, inv. št. 56)
Fig. 18. Divinité celtique avec une massue

imamo na desni in na levi strani atike Priscianove grobnice upodobljena štiri božanstva, ki imajo svoj izvor nedvomno v keltskem religioznem pojmovanju.

Zelo dobro je, da imamo na Priscianovi grobnici ohranjene vse 4 kipe, ki nam vsak na svoj način predstavljajo domača božanstva. Vzhodno in

[31] Fr. Cumont, Lux perpetua (1949), 284.

[32] Castor in Pollux spremljata pokojnika v boljše življenje. Zaradi zvezd na njihovih pileusih so jih imeli za zastopnike dveh hemisfer itd. Fr. Cumont, Recherches sur le symbolisme funéraire (1942), 44, 68, 73 ss.

zahodno od Golice (Kor-Alpe) na Koroškem so pa posebno častili Marta Latobija. Leta 1926 so odkopali v Labodski dolini (Lavanttal) keltsko svetišče. Od 3 napisov sta dva posvečena Latobiju.[33] Prvi napis, ki omenja tega boga, je iz kasnega drugega stoletja po Kr.[34] Drugi napis je na gornjem delu spomenika okrnjen in se glasi: Latobio Aug[usto sa]crum.[35] Druga dva napisa sta iz antične Flavije Solve, vzhodno od Golice. Prvi napis na plošči iz

Sl. 19. Keltsko božanstvo s ščitom in kopjem (inv. št. 138)
Fig. 19. Divinité celtique avec le bouclier et la lance

apnenca (48 × 36 × 0,5 cm) omenja Latobija z mnogimi drugimi imeni. Od teh je prvi Marti, a potem so še Marti Latobio Marmogio Toutali Sinati Mogetio Caius Valerius Valerianus ex voto.[36] Mogoče je, da je bil tudi drugi

[33] Römische Antike und frühes Christentum. Ausgewählte Schriften von R. Egger, Bd. I. (1962). Na str. 98—110 je Eggrov članek, Der Tempelbezirk des Latobius im Lavanttale (Kärnten).
[34] R. Egger, o. c., str. 102.
[35] O. c., str. 103.
[36] R. Egger, o. c., str. 102. E. Diez, Flavia Solva (1959),[2] 59, št. 121. CIL III, 5320.

napis posvečen Latobiju, ker bi bile sedaj manjkajoči prvi vrsti črke TOBI.[37] Iz napisov sledi, da je bilo domače božanstvo Mars Latobius dobrohoten bog, ki je pomagal v raznih težavah, verjetno tudi kot spremljevalec duš umrlih.[38] Na vsak način nam omenjeni štirje napisi dokumentirajo lokalno keltsko božanstvo, z imenom »Mars Latobius«.

Posrečilo se je iz fragmentov rekonstruirati njegovo celo postavo.[39] Stoječi bog je pokrit s plaščem, ki sega z gubami na okrogli ščit, prislonjen na levo nogo. Ščit ima v sredini upodobljeni dve človeški postavi.[40]

V muzeju na Sekavskem gradu pri Lipnici (Seggau bei Leibnitz) so iz nekdanje Flavije Solve štirje reliefi, ki naj predstavljajo domače božanstvo »Mars Latobius«.[41] Na marmorni plošči (šir. 0, 50 m) je na podnožju skoraj en face upodobljen gol mladenič, stoji na desni nogi, levo ima odmaknjeno na stran in gleda na desno. Glavo mu pokriva čelada z mogočno perjanico, v desni roki drži kopje, ob levem boku mu visi na balteusu tipičen rimski gladius, za obrambo drži z levico okrogel, močno izbočen ščit, kakor so ga gotovo nosili domači keltski borci.[42]

Drugi relief (viš. 0,90 m, šir. 0,31 m) predstavlja vitko postavo golega mladeniča. Z desnico sega po ročniku meča, levica drži gornji rob ovalnega ščita, ki ga upira na tla. Relief je sicer močno izlizan, a vendar vse kaže, da je junak imel na glavi čelado.[43]

Na marmornem reliefu (viš. 0,80 cm, šir. 0,44 m) je upodobljen gol mladenič, ki se naslanja na dolgo kopje. Z levico drži gornji rob ovalnega ščita, ki stoji na zemlji. Oborožen je s kratkim mečem, na glavi pa nosi čelado.[44]

Marmorni relief (viš. 0,90 m, šir. 0,34 m) predstavlja neoblečenega mladeniča, ki dviga z desnico nad rame balteus z mečem. Oborožen je še s ščitom, na stran obrnjeno glavo s kodrastimi lasmi pa pokriva korintska čelada s perjanico.[45]

E. Diez ima vsa štiri omenjena božanstva iz Flavije Solve za domače božanstvo »Mars Latobius«. Po dimenzijah sodeč, mislim, da so spomeniki iz Fl. Solve, ki jih navajam v opombah 41—45, in ki jih ima E. Diez omenjene v svoji Fl. Solvi (1959) pod št. 35, 65, 72 in 105, deli take atike kot so naša keltska božanstva pri Priscianovi grobnici. Zelo verjetno je, da sta spomenika iz Fl. Solve št. 72 (90 × 31 cm) in št. 65 (90 × 34 cm) stala na isti grobnici, kakor tudi spomenika št. 105 (80 × 44 cm) in št. 106 (90 × 34 cm) na drugi. Torej bi bilo le dvoje božanstev »Mars Latobius«. Za šempetrska božanstva pa lahko ugotovimo predvsem, da so dobra božanstva, ki pomagajo pokojniku na potu v večnost, tako kakor Castor in Pollux, katerih reliefe imamo tudi na isti grobnici Priscianov. Zelo verjetno je, da so na Priscianovi grobnici upodobljeni Ogmius, Smertrius, Herakles Psihopomp in mogoče Mars Latobius. Ogmius je bo-

[37] E. Diez, o. c., str. 36, št. 46. CIL II, 5321. Dessau 4566.
[38] R. Egger, o. c., str. 103.
[39] R. Egger, o. c., str. 104.
[40] R. Egger ima tega heroja ravno zaradi meča in ščita za Marsa (o. c.).
[41] Tudi E. Diez ima vsa 4 neoblečena božanstva za Mars Latobius, o. c., str. 55, št. 105.
[42] E. Diez, o. c., str. 33, št. 35.
[43] O. c., str. 46, št. 72.
[44] O. c., str. 55, št. 105.
[45] O. c., str. 43, št. 65.

žanstvo, ki je poznano vsem keltskim plemenom. Temu božanstvu bi še najbolj ustrezal relief, ki predstavlja golega heroja s kopjem v desnici in ščitom v levici (inv. št. 123, sl. 19). Drugo takšno, mnogim keltskim plemenom poznano božanstvo je nedvomno Smertrius. Na Priscianovem spomeniku bi bil to relief golega heroja, ki ima samo obrambno orožje, ščit in čelado. Desnico je dvignil k dolnjemu robu čelade na čelu, da bi bolje videl v daljavo, kamor ima uprt pogled (inv. št. 88, sl. 17). Heraklej Psihopomp je božanstvo, ki drži v levi roki bat. Čez pleča mu visi plašč, konec plašča je tudi ovit okrog leve roke. Z desnico drži za gornji rob ščita ob desni nogi (inv. št. 56, sl. 18). Na šempetrskem pokopališču imamo že enkrat upodobljenega Herakleja z batom in levjo kožo, ko vodi Alkestis iz podzemlja kot Heraklej Psihopomp (sl. 2). Zelo verjetno je, da je na Priscianovi grobnici zastopano tudi domače božanstvo z »Marsom Latobijem«. Temu bogu bi še najbolj ustrezal relief, ki predstavlja golega mladeniča en face s čelado, kako si obeša na desno ramo balteus z mečem (inv. št. 7, sl. 15).[46] Keltska božanstva so stala tudi na najstarejši, najlepši in največji šempetrski grobnici, ki pa še ni vsa odkopana. Na vsak način pa so na atiki Priscianove grobnice reliefi s keltskimi božanstvi, ki jim pa novi podatki in izkopavanja lahko spremene imena.

Keltska narodna zavest, ki se manifestira v nošnji, lastnih imenih, narodnih običajih itd., je odtisnila močan pečat rimski civilizaciji. Rimska državna umetnost je sicer prevladala s helenističnimi elementi, ostala pa je pod močnim vplivom keltskega baroka in njegove noriško-panonske volute. Vitalnost keltskega verstva posebno dokazujejo njihova božanstva, ki jih tudi »interpretatio romana« ni mogla prekriti.

RÉSUMÉ

Éléments celtiques à Šempeter dans la vallée de la Savinja

Le cimetière civil de Šempeter, déterré dans la période de 1952 à 1956, est très riche; il a en effet plus de 600 pièces. C'est pourquoi il nous offre tant de résultats scientifiques avec la documentation nécessaire que nous n'avons pour ainsi dire besoin d'aucun matériau de comparaison.

A cause des fouilles effectuées par des experts et d'une mise en place appropriée, Šempeter nous donne une grande quantité de résultats scientifiques définitifs, qui sont assez documentés déjà par les découvertes elles-mêmes.

Avant les Romains, en ces lieux (le Norique) dominaient les Celtes, qui du temps de l'empereur Claude furent définitivement inclus dans l'empire romain. Ils reprirent les acquisitions économiques et culturelles romaines, gardant cependant beaucoup de caractéristiques, qui sont particulièrement bien conservées sur les monuments de Šempeter, où furent enterrés principalement des seigneurs celtiques. Déjà le seul nom de l'édile *Cl. Celeiae, Vindonius Successus* est celtique. Il en est de même du nom de sa femme *Ingenua*. Les deux noms sont conservés sur l'autel tombal reconstruit (fig. 1). Sur le monument de *Statutius Secundianus*, de sa femme *Cerva* et de son fils *Secundus* (fig. 3), un repas d'enterrement est représenté sous

[46] Glej sl. 14 in 15.

l'inscription. Ce repas est caractéristique pour les monuments funéraires celtiques et c'est manifestement une coutume nationale celtique. A côté des coutumes, pour les Celtes est particulièrement caractéristique leur costume national, surtout le costume féminin avec une coiffure comme en porte *Ennia Oppidana* (fig. 4). Le baroque celtique s'exprime particulièrement dans les cadres en relief à volute noricopannonienne (fig. 7 à 12), caractéristique pour le bord supérieur des cadres. Nous distinguons les volutes simples et doubles, les volutes allongées ou en forme de selle, ou encore des volutes avec une terminaison architecturale au milieu.

Particulièrement caractéristiques pour les tribus celtiques particulières sont leurs coutumes religieuses et funéraires. Dans le tombeau reconstruit de *C. Spectatius Priscianus* (fig. 13) et dans le tombeau le plus ancien, qui n'est découvert que partiellement, sont conservées les statues des dieux qui accompagnent le défunt sur son chemin vers l'éternité. *Castor* et *Pollux*, à la partie avant du tombeau mentioné, sont l'expression de l'art étatique hellénistique. Pour l' »interpretatio romana« de la religion celtique du pays sont caractéristiques quatre reliefs avec des divinités entièrement nues. Ceux-ci sont une partie de l'attique du tombeau de *Spectatius Priscianus* et aucun ne manque (fig. 14 à 19). De toute façon ce sont là de bonnes divinités qui remplissent la même tâche que *Castor* et *Pollux*. Ceci est tout à fait sûr, mais nous ne sommes pas entièrement sûrs si les noms que nous attribuons aux figures particulières sont tout à fait exacts. Cela sera définitivement déterminé par les inscriptions éventuellement trouvées. Tous les éléments mentionnés nous sont témoins de la vitalité de l'élément celtique, qui s'est conservé longtemps encore.

HIŠASTE ŽARE, DOKAZ MIGRACIJE DELA PLEMENA LATOBICI*

PETER PETRU

Zavod za spomeniško varstvo SRS, Ljubljana

Razširjenost antičnih hišastih žar se ujema skoraj v celoti z območjem, na katerem so v tistem času bili naseljeni na Dolenjskem keltski *Latobici.*[1] Številne dosedanje razprave so zmeraj znova opozarjale, da se za določenimi pojavi materialne kulture v naših krajih skrivajo tudi etnične posebnosti.[2] To še posebej velja za hišaste žare, saj sodijo te s specifičnostmi magično-religijske zasnove med najbolj občutljive znanilce skupnosti, ki ima določene skupne verske predstave.[3] Poleg hišastih žar bi bili taka dediščina predvsem členi noriško-panonske ženske noše.[4] Ti členi ne nakazujejo le takratnih obrtnih središč, ampak so v prvi vrsti znanilci posebnih običajev, se pravi etnografskih posebnosti teh krajev. Ravno značilnosti, ki so vsebinsko vezane na določeno etnično skupnost, pridobijo neizpodbitno težo dokaza, če se skladajo s pisanim izročilom, in to je ravno s poznolatenskim izročilom na Dolenjskem.

Med hišastimi žarami je v tej zvezi izredno dragocen drnovski primerek, ki ga hrani Naturhistorisches Museum na Dunaju (sl. 2). Površina žare je zglajena in lahno grafitirana, faktura gline temna. K temu izrazito latenskemu izrazu primerna je tudi njena oblika; je poudarjeno bikonična, medtem ko imajo drugi izdelovalci rajši vitke in visoke oblike. Hkrati uvaja v oblikovni zaklad latenske keramike srednjeevropskega prostora tudi ornament, sestavljen iz vzporednih kanelur na vratu.[5] Glede na formo in tehnične posameznosti moremo torej povezovati to hišno žaro neposredno

* Predavanje na kolokviju Kelti v Sloveniji, Maribor oktobra 1964.

[1] P. Petru, Okras antičnih žar v obliki hiš, AV 13—14, 1962/63, 444, s karto razprostranjenosti; P. Petru, Vprašanje izvira predalčne stene, Slovenski etnograf 16—17, 1964, 277.

[2] J. Garbsch, Die norisch-pannonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert, Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 11, 1965, z navedbo literature.

[3] F. Oelmann, Pfahlhausurnen, Germania 37, 1959, 205.

[4] E. v. Patek, Verbreitung und Herkunft der römischen Fibeltypen in Pannonien, Diss. Pann. II/19, 1942; I. Kovrig, Die Haupttypen der kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien, Diss. Pann. II/4, 1937; K. Motyková-Šneidrová, Noricko-panonská kování opasků a jejich napodobeniny v Čechach, Památky archeologické 55, 1964, 350; glej tudi prispevek S. Petru v tej številki AV.

[5] I. Hunyadi, Die Kelten im Karpatenbecken, Diss. Pann. II/18, 1942, 1944; J. Filip, Keltové ve střední Evropé, 1956.

z našo latensko materialno kulturo. Izdelava na lončarskem vretenu je *terminus ante quem*, se pravi, da je nastala žara po poznolatenskem vzoru. Sorodne značilnosti srečujemo tudi pri žari iz Eitzersdorfa (sl. 1) pri St. Pöltnu *(Cetium)*,[6] ki nas tudi po zunanji obliki močno spominja na hišaste žare z območja Saale.[7] Ravno zato moremo iskati vir vseh teh običajev na severnem obrobju antičnega *Hercynia silva* (Erzgebirge, Češko rudogorje).[8]

Zelo natanko moramo določiti, kdaj se prvič pojavijo hišaste žare na na našem ozemlju. *Terminus ante quem non* so najdišča srednjega latena, ker v ostalinah s teh najdišč ne srečujemo določenih specifičnosti — hišastih žar, elementov noše itd., ki so značilni za konec poznega latena v naših krajih in dosežejo svoj razmah v zgodnjem cesarstvu.[9] *Terminus post quem non* je Avgustovo obdobje, vse od časa, ko je kot Oktavijan zasedel Siscijo,[10] saj se te značilnosti ravno v tem času razcvetejo.[11] Torej moremo iskati vir te specifične materialne kulture v nosilcih, ki so prišli v naše kraje med zgodnjim I. stol. pr. n. št. in letom 35 pr. n. št.

Če se ozremo po splošnem političnem položaju in dogodkih prve polovice I. stol. pr. n. št., ki povezujejo naše kraje s področjem, odkoder so znane hišaste žare še v poznem latenu,[12] nam pomaga pisano izročilo pri Cezarju, Bell. Gall. I, 5. 4: *Boiosque, qui trans Rhenum incoluerant et in agrum Noricum transierant Noreiamque oppugnabant.* Sredi obleganja Noreje, leta 58 pr. n. št., naj bi jih doseglo sporočilo Helvetov, naj se priključijo *(receptos ad se socios sibi adsciscunt)* njihovemu iskanju novih domovanj na obalah Atlantika. Sporočilo je bilo namenjeno tudi, kot sledi iz istega poglavja: *Helvetii persuadent Rauracis et Tulingis et Latobicis finitimis uti eodem usi consilio oppidis suis vicisque exustis una cum iis proficiscantur, Boiosque ...*

Zakaj ravno ta plemena? Vezi med *Boii, Raurici* in *Helveti* ter po mojem tudi *Tulingi, Latobici* in *Hercuniates*[13] so razumljive verjetno le kot

[6] G. Pascher, Römische Siedlungen und Strassen im Limesgebiet zwischen Enns und Leitha, Der römische Limes in Österreich 19, 1949, 129; B. Saria, Ausgrabungen in St. Pölten (Cetium), Unsere Heimat 22, 1951, 108; R. Büttner, Aelium Cetium, Das Fortleben seines Namens im Mittelalter, JÖAI 40, 1953, Bbl., 185; R. Noll, Römerzeitliche Grabsphinx aus Cetium (St. Pölten), Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich 36, 1964, 61.

[7] F. Behn, Hausurnen, Vorgeschichtliche Forschungen 1, 1924.

[8] F. Behn, o. c., 92.

[9] H. Müller-Karpe, Die Zeugnisse der Taurisker in Kärnten, Carinthia 141, 1951, 622.

[10] E. Swoboda, Octavian und Illyricum, 1932; G. Veith, Die Feldzüge des C. Iulius Caesar Octavianus in Illyrien in den Jahren 35—33 v. Ch., Schrifften der Balkankommission, Antiquarische Abteilung 7, 1914; W. Schmitthenner, Octavians militärische Unternehmungen in den Jahren 35—33, Historia 7, 1958, 189.

[11] J. Garbsch, o. c.

[12] F. Behn, o. c., 92; W. La Baume, Die Pommerelischen Gesichtsurnen, Kataloge vor- und frühgeschichtlicher Altertümer 17, 1963; L. Luka, Kultura Wschodnopomorska na pomorzu Gdańskim, Biblioteka Archeologiczna 19, 1966.

[13] A. Mócsy, Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen (1959), 73, kar bi izhajalo iz imena. O Eraviscih in poznolatenski naselitvi keltskih plemen v osrednji Panoniji glej J. Fitz, Acta Antiqua 6, 1958, 402 in predvsem sestavek E. Petres, Beziehungen der keltischen und der römerzeitlichen einheimischen Bevölkerung im 1. und 2. Jahrhundert u. Z., Alba Regia 6—7, 1965—1966, 197, kjer avtorica razčlenjuje naselitev Bojev in njim pripojenih plemen v odnosu do razširjenosti najdišč obdobja LT D do LT C, kot je to storil za naše območje

dediščina iz prazgodovine, ko je ta plemena spajala *Hercynia silva*. To poudarja tudi Tacitus, Germ. 28, 2: *Igitur inter Hercyniam silvam Rhenumque et Moenum amnes Helvetii, ulteriora Boii, Gallica utraque gens;* glede naselitvenega področja plemena *Boii* pravi Tacitus na istem mestu: *manet adhunc Boihaemi nomen significatque loci veterem memoriam quamvis mutatis cultoribus.* Nekatere pomembnejše sosede teh plemen v *Hercynia silva* navaja Cezar, Bell. Gall. VI, 25, 1—3: *Huius Hercyniae silvae quae supra* (VI 24) *demonstrata est, latitudo novem dierum iter expeditio patet: non enim aliter finiri potest neque mensuras itinerum noverunt, oritur ab Helvetiorum et Nemetum et Rauracorum finibus.*[14] Iz teh podatkov sledi, da

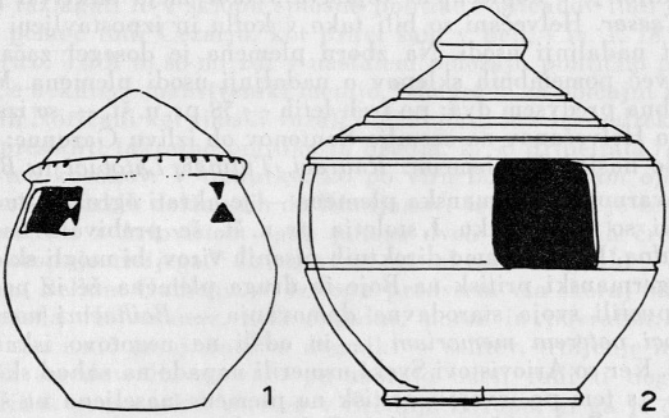

Sl. 1. Eitzersdorf, žara iz rimskega žganega groba
Fig. 1. Eitzersdorf, urne d'une tombe d'incinération romaine

Sl. 2. Drnovo, hišasta žara, shranjena v Naturhistorisches Museum
Fig. 2. Drnovo, urne-cabane, conservée au Naturhistorisches Museum

so z območja *Hercynia silva* izhajali — le tako si moremo prevajati *oritur*[15] — *Boii, Helveti* in *Raurici*, torej poglavitni udeleženci helvečanskega éksodusa. Ker pa je bilo helvečansko vabilo namenjeno tudi Latobikom in

že H. Müller-Karpe, o. c. — Za prihod Eraviskov v prvi polovici I. stol. pr. n. št., bi govorile po mojem tudi novčne najdbe iz Bia, Buda-Lágymányosa, Tótfaluja in drugih krajev tistega območja (A. Graf, Übersicht der antiken Geographie von Pannonien, Diss. Pann. I/5, 1936, 29 in 97 z ostalo literaturo), z napisom *Ravis, Ravit, Raviz, Iravisci* (prvotno ime plemena ima torej koren Rau-(r?)-is; kasneje E- ali I-rau-isci). — K trem posvetilnim napisom z navedbo noriških plemen J. Šašel, Huldigung norischer Stämme am Magdalensberg in Kärnten, Historia 16, 1967, 70; nejasen pregled dogodkov prinaša še H. Vetters, Zur ältesten Geschichte der Ostalpenländer, JÖAI 66, 1966, 201.

[14] F. Staehelin, Die Schweiz in römischer Zeit (1948),[3] 31 prinaša obsežno literaturo, v kateri nekateri zanikajo, izpodbijajo ali dokazujejo Cezarjevo avtorstvo tega mesta. Domnevno neskladne vrstice I 5, 4 in VI 25, 2 dajejo pravilno tolmačenje dogodkov, če jih razporedimo v gornjem smislu. S to originalno povezavo tekstov dobimo tudi razumljivo povezavo dogodkov v poglavju VI 25—28.

[15] Težave dela glagol *oritur ab*, ker ne izhaja jasno, ali je mišljeno mejaštvo ali delitev plemen v *Hercynia silva* (Kahrstedt, Göttinger gelehrte Nachrichten 1933, 385).

Tulingom, je treba domnevati, da sta tudi ti dve plemeni prišli hkrati z drugimi s tega območja.[16]

To bi potrjevali zgodovinski dogodki v sedemdesetih letih I. stol. pr. n. št., ki so pripeljali tudi do helvečanskega éksodusa. Odkar je namreč leta 72 ali 71 pred n. št. Ariovist prekoračil Ren — pri tem so imela pomembno vlogo Türinška vrata na severu[17] — ter razširil v naslednjih desetih letih vojne operacije Svebov zahodno od Rena vse do Sekvanov in Helvečanov,[18] so bili ti odrezani od severozahodnih galskih plemen. Po Ariovistovi prodorni zmagi nad *Haedui* leta 61 pr. n. št. so zaprli Germani Helvetom tudi pot na zahod. Na jugu in jugozahodu so stali Rimljani; njih namero, osvojiti Galijo, je s kopičenjem vojaštva vzdolž meja odkrival prokonzul *C. Iulius Caesar*. Helvečani so bili tako v kotlu in izpostavljeni na milost in nemilost nadaljnji usodi. Na zboru plemena je dosegel začasni vodja *Orgetorix* več pomembnih sklepov o nadaljnji usodi plemena. Med njimi sta pomembna predvsem dva: po treh letih — 58 pr. n. št. — se izseli hkrati vse ljudstvo Helvečanov na ozemlje Santonov ob izlivu Garonne; za pohod pridobijo še naslednja plemena: *Rauraci, Tulingi, Latobici* in *Boii*.[19]

Ista nevarnost — germanska plemena — je hkrati ogrožala tudi keltska plemena, ki so na začetku I. stoletja pr. n. št. še prebivala na območju *Hercynia silva*. Dasi nimamo direktnih pisanih virov, bi mogli sklepati tudi na močan germanski pritisk na Boje in druga plemena že iz podatka, da *so Boii* zapustili svoja starodavna domovanja — *Boihaemi nomen significatque loci veterem memoriam* — in odšli na negotovo iskanje novih prebivališč. Ker so Ariovistovi Svebi usmerili napade na zahod skozi Türinška vrata — s tem pa izvajali pritisk na plemena naseljena na širšem območju Češkega Rudogorja — so bili *Boii* in drugi prisiljeni potovati proti jugu skozi Dunajska vrata: *Boii in agrum Noricum transierant* (Caesar, Bell. Gall. I, 5, 4). Indirektno sporočilo o tem, kdo je ogrožal ta plemena,

[16] V literaturi vsaj ni o skupnem pohodu nobenega dvoma.

[17] Caesar, Bell. Gall. I 1, 4: G. Kossack, Archäologisches zur frühen Besiedlung zwischen Main und Nordsee, Völker zwischen Germanen und Kelten (1962) 79 z navedbo literature in gradiva za navedeno območje v prvem stoletju pred n. št.

[18] Bell. Gall. I, 31, 10; F. Staehelin, o. c., 68: »Für die Helvetier war diese Aussicht äusserst bedrohlich; es stand zu befürchten, dass sie ... von den übrigen Galliern abgeschnitten und ... vernichtet wurden.« G. Veith, Geschichte der Feldzüge des C. Iulius Caesar (1906) 84.

[19] Caesar, Bell. Gall. I, 5, 4: (Helvetii) *persuadent Rauracis et Tulingis et Latobicis finitimis uti eodem usi consilio oppidis suis vicisque exustis una cum iis proficiscantur, Boiosque, qui trans Rhenum incoluerant et in agrum Noricum transierant Noreiamque oppugnabant, receptos ad se socios sibi adsciscunt.*

Vprašanje je, če ni mislil Cezar s *finitimis* morda stanje še v pradomovini, kar bi morda lahko dokazovala raba glagola *adsciscunt*, ker ima pridevniška oblika *ascitus* pomen tuj, od drugod privzet.

Razlog vsem tem preseljevanjem navaja Cezar, Bell. Gall. IV, 1, 1—3: *Usipetes Germani et item Tenctheri magna cum multitudine hominum flumen Rhenum transierunt non longe a mari quo Rhenus influit. Causa transeundi fuit quod a Suebis complures annos exagitati bello premebantur et agri cultura prohibebantur.* To bi govorilo, da so ti narodi — med njimi tudi *Boii* in njim pripojena ljudstva zaradi večletnih napadov Suebov izvedli pravi éksodus. Glede domovine Bojev v začetku prvega stol. pred n. št. glej sedaj J. Dobiaš, Ještě jednom k problemu starovekého Boiohaema, Listy filologické 8, 1960, 88 kot odgovor na stališča V. Ondrouha, Limes-Romanus Konferenz (1959) 63, ki stavlja *Boiohaemum* na Moravsko.

ki so prišla v *regnum Noricum*, daje Cezarjev podatek (Bell. Gall. I, 53, 4): *duae fuerunt Ariovisti uxores, una Sueba natione, altera Norica regis Voccionis soror.*[20] Že več desetletij izoblikovano plemsko združenje — *regnum Noricum* — je deloma zaradi navezovanja prijateljskih stikov s *Suebi*, ki so ogrožali mir na odseku od Rena do Dunaja — torej skoraj direktno na noriški severni meji — deloma zato, ker so bili Ariovistovi *Suebi* nasprotniki Bojev in Bojem pripojenih plemen, ti pa *Noreiam oppugnabant*. Ker so uporabljali Noričani v vojni taktiko umika v gore, kot pravi Florus II, 22, 4: *Noricis animos Alpes dabant, quasi in rupes et bellum non posset ascendere*, so se zato morali tembolj naslanjati na močne zaveznike. Prav tako si moremo razlagati le v sklopu splošne politike Noričanov tudi dejstvo, da so poslali pomoč tudi Cezarju, kot pravi sam v Bell. Civ. I, 18, 5: *equites a rege Norico*. Tudi to se mi zdi v nastalem položaju politično premišljena poteza.[21] Če nekateri znanstveniki menijo,[22] da gre le za običajni kontingent, ki so ga bili Noričani kot rimski vazali dolžni dati, se s tem odreka možnosti dejansko presoditi takratno politiko in ozadja, ki so pripeljala *regnum Noricum* do teh korakov. V trenutku, ko po viru *Boii Noreiam oppugnabant* ni govora o vazalskih dolžnostih do Rimljanov; še manj pa je ženitev sestre regula Vocciona z Ariovistom zgolj poteza dveh »roparskih čred«, da napadejo in oropajo tretjega.[23] Žal iz virov za takratne dogodke — predvsem Cezarjevega Bellum Gallicum — izstopa predvsem vsa skoraj biblično dramatična usoda Helvečanov, njih éksodus, poraz in povratek; hkrati pa ostajajo v senci nič manj tragični dogodki — selitev, trpljenje in plenjenje — bližnjih sosedov. Ravno zato pa morajo imeti tudi ti dogodki svoje ozadje: pritisk germanskih plemen v Srednjo Evropo, ki ga je oznanjal že nastop Cimbrov in Tevtonov 113 pr. n. št. Pot, po kateri so hodili novi narodi, je ostala ista. Prav tako kot prvič so ti prekoračili Dunajska vrata, osrednji dogodki pa so se razvijali pred Norejo; *regnum Noricum* pa je z diplomatskimi ukrepi iskal rešitev in podporo.[24] Rimljani so leta 113 pred n. št. lahko poslali pred Norejo svoje vojaštvo, Noričani pa so ostali leta 60 pr. n.št. na videz brez te podpore, ker so politika C. Iulija Cezarja vodili drugi nagibi: osvojiti je hotel Galijo. Če opazujemo dogodke v Noriku z njegovimi očmi, je to tudi razumljivo. *Regnum Noricum* je bil desetletja odvisen od Rima; mogel pa je očitno tudi sam reševati težave na vzhodu ali jih vsaj odvračati in zavlačevati — tako si moremo razlagati *oppugnabant*. — Ko so se *Boii, Rauraci, Tulingi* in *Latobici* pridružili helvečanskemu éksodosu, je imel Cezar idealno možnost, da v enem mahu odpravi nevarne sile vzhoda in da poseže na zahodu. Le tako bi mogli razlagati, da ni posegel s svojimi silami v dogodke na vzhodnonoriškem ozemlju, čeprav je imel v zimi 59/58 tu tri legije — *tres (legiones) quae circum Aquileiam*

[20] E. Swoboda, Carnuntum seine Geschichte und seine Denkmäler (1964)[4] 232, meni, da gre v tem primeru le za združevanje brez obveznosti.

[21] W. Schmid, Römische Forschung in Österreich, Die südlichen Ostalpenländer, BRGK 15, 1923—1924, 192.

[22] E. Swoboda, l. c.

[23] G. Zippel, Die römische Herrschaft in Illyrien bis auf Augustus (1877) 140 ss.

[24] G. Zippel, o. c., 156 in W. Schmid, BRGK 15, 1923—1924, 194; W. Schmid, Das Eindringen römischer Kultur in Noricum, Das Joanneum 6, 1943; E. Polaschek, RE 17 (1936), 974.

hiemabant.[25] Zelo verjetno je namreč, da je poznal sklepe Helvečanov ob Orgetoriksovem posvetu; ti so predvidevali tudi udeležbo plemen, ki so vdrla v Norik. Drugače bi namreč izgubila veljavo Cezarjeva lastna opredelitev (Bell. Gall. I, 43, 8—9) odnosa, ki so ga gojili Rimljani do svojih zaveznikov in prijateljev: *populi Romani hanc esse consuetudinem, ut socios atque amicos non modo sui nihil deperdere, sed gratia dignitate honore auctiores velit esse.* Ravno v tej deklaraciji so videli mnogi raziskovalci eno največjih težav za Cezarjevo verodostojnost v zvezi s podatkom o vpadu Bojev v Norik in v zvezi z obleganjem Noreje. Če gledamo z zgoraj obrazloženih vidikov, odpadejo ugibanja o Cezarjevi avtentičnosti, hkrati pa postanejo jasni dogodki, ki so pripeljali del ljudstev iz *Hercynia silva* v naše kraje in do reakcije Noričanov.

Očitno so ravno ti preseljujoči se *Boii,* s tem da so prekoračili Tiso (Παρίσου) kršili dakijsko ozemlje, kar je pripeljalo do bitke združenih Bojev, Tavriskov in morda Skordiskov pod Kritasirosovim poveljstvom z vojsko dakijskega kralja Burebiste.[26] Glede na splošni politični položaj so domnevali Niese,[27] Ihm,[28] Brandis[29] in Novotny,[30] da je do spopada prišlo med leti 63—60 pr. n. št.; to bi se ujemalo tudi z našimi ugotovitvami. Domnevo A. Alföldija,[31] po katerem se je mogla bitka biti šele po letu 45 pred n. št., je ovrgel s tehtnimi dokazi že A. Mócsy.[32]

Poraz proti Dačanom je usmeril tok preseljujočih se ljudstev nazaj na zahod. Od boja z Burebisto oslabljeni *Taurisci* so prepustili del svojega ozemlja — današnjo Dolenjsko — novim prišlekom z imenom *Latobici; Boii* pa so z napadom na vzhodno obrobje plemenskega združenja *regnum Noricum* in obleganjem ter prodorom do glavnega mesta *Noreia* izsilili naselitev teh pokrajin. To bi dokazoval Plinius, n. h. III, 146: *Noricis iuguntur lacus Pelso, deserta Boiorum, iam tamen colonia divi Claudii Savaria et oppido Scarabantia Iulia habitantur* in Velleius Paterculus II, 109, za katerega je *Carnuntum, locus Norici regni.* Obe navedbi odsevata torej tudi neko starejše stanje v vzhodnoalpskem prostoru, ko je segal *regnum Noricum* vse do Blatnega jezera. Šele prodor Bojev, Latobikov, Herkuniatov, Eraviskov, Tulingov in Helvetov ali Elvetov ok. leta 60 pred n. št. pa je dal osnovo za mejo obeh kasnejših rimskih provinc *Noricum* in *Pannonia.*

[25] G. Veith, Geschichte der Feldzüge C. Iulius Caesars (1906) 214; Caesar, Bell. Gall. I, 10, 3.

[26] C. Patsch, Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa, Aus 500 Jahren vorrömischer und römischer Geschichte Südosteuropas, Bis zur Festsetzung der Römer in Transdanuvien, Sitzungsberichte, Akademie der Wissenschaften in Wien 214, 1932, 48; M. Macrea, Burébista et les Celtes du Moyen-Danube, Studii şi cercetări de istorie veche 7, 1956, 119.

[27] Zur Geschichte der keltischen Wanderung, Zeitschrift für deutsches Altertum 42, 1898, 158.

[28] RE 3 (1899) 631.

[29] RE 4 (1900) 1959.

[30] České dějini I, str. 36.

[31] A. Alföldi, Zur Geschichte des Karpatenbeckens im I. Jahrhundert vor Christi, Ostmitteleuropäische Bibliothek 37, 1942, cit. po A. Mócsy, RE, Supl. IX (1962) 528.

[32] A. Mócsy, RE, Supl. IX (1962) 531.

Gledano na politične dogodke okrog leta 60 pr. n. št. s teh spoznanj in na podlagi teh izvajanj, je tudi iz virov razumljivo, da so prišli *Latobici* v naše kraje ob tem preseljevanju. Selitev teh plemen z območja *Hercynia silva* se prične verjetno ob Ariovistovem prodoru proti Renu. Del Latobikov se je sicer udeležil helvečanskega éksodusa in dobil tam tudi svoja nova bivališča.[33]

S to interpretacijo virov in drugih materialnih dokazov dobimo zanesljivo oporo za prihod Latobikov v naše kraje in razlago fenomalnega pojava specifične poznolatenske-zgodnjecesarske materialne kulture ter deloma spoznanje, zakaj se pojavijo hišaste žare le na območju, kjer so bili naseljeni dolenjski *Latobici.*

Hišaste žare in vsi spremni momenti, povezani s tem izročilom, so namreč med drugim ena izmed značilnosti dediščine kulture žarnih grobišč. Res je sicer, da se pojavijo hišasti modeli že v neolitiku, toda šele v času kulture žarnih grobišč moremo govoriti o hišastih žarah, ko prevzamejo konkretno funkcijo žare z vsem magično-religioznim ozadjem. Ti starejši relikti, tako hišaste žare kot obrazne žare, pa vztrajajo vse do latenske dobe le na dveh območjih severno od *Hercynia silva.* Prvo predstavljajo predeli ob Saali na jugovzhodu od Harza, za to območje so značilne predvsem hišaste žare;[34] drugo območje — značilno po obraznih žarah — pa se razteza od Pomorjanske in Šlezije do gornjega toka Dnjestra.[35] Po najnovejših ugotovitvah R. Hachmanna, G. Kossacka in H. Kuhna[36] pa vidimo, da se območje hišastih žar jugozahodno od Harza krije z nekim iliro-venetskim stratom, za katerega je značilno, da je v severni Evropi nosilec oziroma varuh izročila, ki ga moremo povezovati s fenomeni kulture žarnih grobišč. Prav te značilnosti so bile tudi spodbuda za ugotovitve J. Kostrzewskega in J. Filipa[37] o kontinuiranem življenju lužiške kulture na severovzhodu *Hercynia silva.* Čeprav se te značilnosti pričnó izgubljati v mlajši železni dobi pod vplivom latenskih tokov z juga,[38] pa so se rudimentarno

[33] P. Petru, Vprašanje izvira predalčne stene, Slovenski etnograf 16—17, 1964, 277; E. Linckenheld, Le symbolisme astral des stèles funéraires gallo-romaines des Vosges et de l'Illyrie, Revue celtique 46, 1929, 29; E. Linckenheld, Les stèles funéraires en forme de maison chez les Médiomatriques et en Gaule, Publications de la faculté des lettres de l'Université de Strasbourg, fasc. 38, 1927; R. Forrer, Les monnaies gauloises ou celtiques trouvées en Alsace 1925, 96 — cit. po F. Staehelin.

[34] F. Behn, o. c.

[35] W. La Baume, Die Pommerelischen Gesichtsurnen; prim. k temu tudi misel R. Forrerja, Die Fortschritte der prähistorischen und römischen Forschung in Elsass, 15. BRGK 1923—1924, 98: Auch Reste von Gesichtsurnen haben sich in diesen frührömischen Gräbern gefunden, was mich erneut in dem Gedanken bestärkt, dass ihr starkes Auftreten in den von germanischen Einwohnern und Truppen belegten Gebieten (Belgien, Rheinland, Süddeutschland) eben mit germanischen Anschauungen und letzten Endes mit den nordgermanischen Gesichtsurnen zusammenhängt. Seveda izhaja to njegovo prepričanje iz zmotnega gledanja Kossinove šole, ki je v tej dediščini videla germanske ostanke.

[36] Das Zeugnis der Namen, Völker zwischen Germanen und Kelten (1962) 105.

[37] J. Kostrzewski, Od mezolita do okresu wędrówek ludów, 1939; J. Filip, Počátki slovanského osídleni (1946); J. Filip, Lužická kultura v době laténské, Slavia antiqua 1, 1948, 166; številne razprave o tem problemu prinaša J. Korošec, Uvod v materialno kulturo Slovanov zgodnjega srednjega veka (1952) 12.

[38] G. Kossack, o. c., 77—81.

ohranile vse do poznega latena, kot dokazujejo obrazne žare, žara iz Wulferstedta (sl. 3) in predvsem hišasta žara iz Luggendorfa (sl. 4).[39]

Glede na to moremo domnevati, da so naše antične hišaste žare, razširjene na območju, kjer je bil pri nas naseljen del Latobikov, izraz reminiscenc, ki segajo še v kulturo žarnih grobišč; nosilci teh bi mogli biti celo pripadniki starejše tujerodne ločine v sklopu plemena *Latobici*, ki pa so živeli v tesni povezavi s keltskim delom ter so z njim prišli v naše kraje. Čeprav so vztrajali pri svojih običajih, so se priznavali verjetno tudi sami za del skupnosti z imenom *Latobici*.

Ravno spoznanje, da plemena, ki so prihajala z območja *Hercynia silva*, niso bila etnično čista, nam morda nakazuje v grobem kompleks, iz

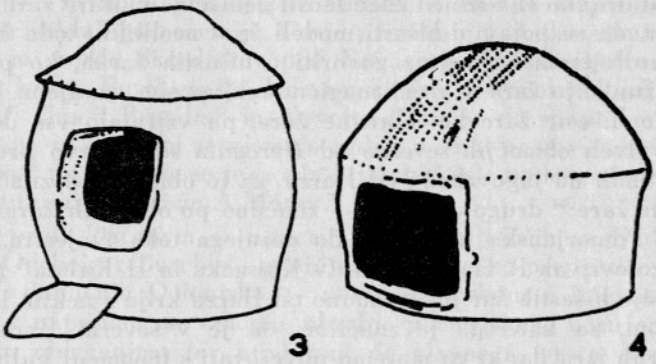

Sl. 3. Wulferstedt, hišasta žara (po Behnu)
Fig. 3. Wulferstedt, urne-cabane (d'après Behn)
Sl. 4. Luggendorf, hišasta žara (po Behnu)
Fig. 4. Luggendorf, urne-cabane (d'après Behn)

katerega izhajajo *Latobici*. Ta je ležal nekje na stiku dveh kultur. Če upoštevamo gornje opredeljevanje prebivalstva na območju severno od Češkega Rudogorja — Türinško, Saško in lužiško področje — se nam sama vsiljuje misel na povezavo naših hišastih žar s hišastimi žarami, razširjenimi severno od Češkega Rudogorja, hkrati pa moremo najbolje opredeliti nosilce — Latobike — ki so povezani s to dediščino. Historično je ta sklep razumljiv tudi zategadelj, ker je bila ravno opisana pokrajina prva na udaru ob navalu Ariovistovih Svebov.[40] Neposredna soseščina *Hercynia silva*

[39] F. Behn, o. c., 17.

[40] G. Neumann, Die Kelten in Thüringen, Der Thüringer Erzieher 3, 1935, 143; A. Götze, P. Höfer, P. Zschiesche, Die vor- und frühgeschichtlichen Altertümer Thüringens, 1909; A. Auerbach, Die vor- und frühgeschichtlichen Altertümer Ostthüringens, 1930; K. H. Jacob, Latènefunde der Leipziger Gegend, 1908; G. Kossina, Die Grenzen der Kelten und Germanen in der Latènezeit, Korrespondenzblatt für Anthropologie 38, 1907, 57; G. Kossina, Die illyrische, die germanische und die keltische Kultur der frühesten Eisenzeit im Verhältnis zu dem Eisenfunde von Wahren bei Leipzig, Mannus 7, 1915, 87 in 11/12, 1919/20, 411; Ph. Kropp, Latènezeitliche Funde an der keltisch-germanischen Völkergrenze zwischen Saale und Weisser Elster, 1911; W. Schultz, Die Bevölkerung Thüringens im letzten Jahrhun-

pa je dala tudi doslej verjetno najmlajši tip nordijske hišaste žare, primerek iz Luggendorfa, ki jo je možno tudi časovno opredeliti glede na dodani bronasti fibuli poznolatenske sheme.[41] Ravno simbioza hišaste žare in poznolatenske fibule pri grobu iz Luggendorfa lepo karakterizira naša gornja izvajanja, da so mogla biti prvotna prebivališča dela skupnosti z imenom *Latobici* nekje na tem območju, kjer se je spajalo staro izročilo kulture žarnih grobišč s keltskimi elementi.[42]

RÉSUMÉ

Les urnes-cabanes preuve de la migration d'une partie de la tribu des Latobici

L'extension des antiques urnes-cabanes correspond presque entièrement au territoire que peuplaient à ce moment-là en Basse-Carniole les *Latobici* celtiques.[1] Parmi les urnes-cabanes en cette liaison sont très intéressants avant tout l'exemplaire de Drnovo (fig. 2) avec les caractéristiques de la forme et de l'ornament de la période de La Tène avancée et l'urne d'Eitzersdorf près St. Pölten *(Cetium)*,[6] qui formellement rappelle fortement les urnes-cabanes du territoire de Saale[7] (fig. 1). C'est précisément pour cela que l'auteur conjecture qu'il nous faut chercher l'origine de cette coutume dans la bordure septentrionale de l'antique *Hercynia silva* (Erzgebirge, Montagne minière tchèque).

Si nous nous tournons vers la situation politique générale et les événements de la première moitié du Ier siècle avant notre ère, qui lient nos lieux avec le territoire où l'on connaît les urnes-cabanes encore dans la période de La Tène avancée,[12] nous sommes aidés par César b. G. I, 5, 4: *Boiosque, qui trans Rhenum incoluerant et in agrum Noricum transierant Noreiamque oppugnabant.* Au milieu du siège de *Noreia* en 58 avant notre ère, ils auraient reçu le message des Helvètes, leur demandant de se joindre à leur exode. Le message était destiné aussi aux tribus des *Raurici*, des *Tulingi* et des *Latobici*. Pourquoi précisément à ces tribus? Les liens entre les *Boii*, les *Raurici* et les *Helveti*, et selon l'auteur aussi les *Tulingi*, les *Latobici* et les *Hercuniates*[13] sont un héritage de la préhistoire, où ces tribus étaient réunies par *l'Hercynia silva*. Ceci est souligné aussi par Tacite, Germ. 28, 2. Quelques voisins plus importants sont cités par César b. G. VI 24 et VI 25, 1—3. De b. G. VI 25, 1—3 il ressort que de *l'Hercynia silva* provenaient les *Boii*, les *Helveti* et les *Raurici*, donc les principaux participants de l'exode. Comme l'invitation des Helvètes était destinée aussi aux *Latobici* et aux *Tulingi*, il faut supposer, également à cause des preuves archéologiques, que ces deux tribus aussi sont arrivées en même temps que les autres du territoire de *l'Hercynia silva*.

---

dert v. Chr. auf Grund der Bodenfunde, Jahresschrift Halle 16, 1928; E. Šimek, Keltové a Germani v naših zemih, Brno 1934; V. Šaldová, Malovaná keramika v české mohylové oblasti, Archeologické rozhledy 5, 1953, 68; J. Schránil, Jak přispěla prehistorie k řešeni otázky o pobytu gallských Bojů v Čechách, Sbornik V. Novotného, 1929 (cit. po J. Filip, o. c.); izsledkov L. Franza, C. Streita, K. Rudolfa, E. Benningerja, H. Preidela in drugih v časopisu Sudeta ne navajam, ker so često plod posebnih teženj avtorjev.

[41] A. Götze, Vor- und frühgeschichtliche Denkmäler des Kreises Ostpriegnitz, str. 56; W. Schultz-Minden, Das germanische Haus in vorgeschichtlicher Zeit, Mannus Bibliothek 9, 1913, 69; F. Behn, o. c., 17.

[42] Glej op. 36.

Le danger germanique, qui poussa les Helvètes à l'exode,[17—19] menaçait en même temps aussi les tribus celtiques qui au début du Ier siècle avant notre ère séjournaient encore sur le territoire de *l'Hercynia silva*. Comme les Suèves d'Arioviste avaient dirigé leurs attaques vers l'ouest, les *Boii* et les autres furent contraints de faire route vers le sud par la porte de Vienne et d'occuper en partie le territoire du *regnum Noricum*. La voie parcourue par ces peuples resta la même que celle empruntée par les Cimbres et les Teutons en 113 avant notre ère. Tout comme la première fois, les événements centraux se déroulèrent devant *Noreia*. Tandis qu'en 113 les Romains avaient pu envoyer leurs troupes, les *Norici* en 60 restèrent en apparence sans cet appui, parce que le politicien C. Jules César était alors mû par d'autres motifs: la conquête de la Gaule. Si nous considérons les événements dans le *Noricum* avec ses yeux, cela est compréhensible. Lorsque des parties des tribus des *Boii*, des *Raurici*, des *Tulingi* et des *Latobici* se joignirent à l'exode des Helvètes, la pression de 105.000 ressortissants de ces tribus fut éliminée à l'est (tel fut le nombre total des parties de ces tribus dans l'exode des Helvètes, b. G. I 29, 2), et César obtenait par là une possibilité idéale de supprimer les dangereuses forces de l'est et d'intervenir à l'ouest, d'un seul coup. Ainsi seulement nous pouvons nous expliquer pourquoi il n'a pas intervenu avec ses forces à l'est, bien qu'il ait eu aux aguets dans l'hiver 59/58 aux environs d'Aquilée trois légions (b. G. I 10, 3).

Comme les territoires de peuplement des *Boii* et des *Latobici* sont connus, l'auteur met à la discussion de l'étude linguistique ulterieure la question de savoir si derrière les noms de Tulln et de Tulbing (Fundberichte aus Österreich 1, 1950/4, 60 et 88) ne se cachent peut-être pas la racine Tuling-i, et à Pinzgau dans la vallée de Rauris un reliquat de *Raurici*, par quoi nous pourrions vraisemblablement plus facilement dénouer le peuplement de ces tribus en 60. Car en ce cas, ces tribus auraient occupé la bordure du Norique, comme la possédait le *regnum Noricum* dans sa plus grande ampleur, ce que nous communique en partie Pline n. h. III, 147: *Noricis iuguntur lacus Pelso, deserta Boiorum, iam tamen colonia divi Claudii Savaria et oppido Scarabantia*, et Vell. Pat. II 109, 5 *Carnuntum, locus Norici regni*. Les régions orientales, peuplées partiellement de *Latobici* et de *Boii*, furent ensuite annexées à la province de Pannonie. La partie des *Latobici*, qui avait pris part à l'exode des Helvètes, reçut en bordure sud-est le *Vosegus mons* et dans la vallée du Rhin ses nouveaux quartiers.[33] Car là aussi se manifeste — une forme certes déjà fortement développée — un monument funéraire en forme de maison et des urnes à visage que nous pouvons, tout comme nos urnes-cabanes, lier à l'héritage de la culture des nécropoles à urnes. Ces restes plus anciens se conservent en Europe jusqu'à la période même de La Tène seulement dans deux secteurs au nord de *l'Hercynia silva*.[34—35] Bien que ces caractéristiques commencent à se perdre sous l'influence des courants de La Tène venant du sud, elles se sont pourtant conservées jusqu'à la période de La Tène tardive, comme le prouvent les urnes à visage et surtout les urnes-cabanes de Luggendorf.

Précisément la connaissance[36—37] que les tribus qui arrivaient de *l'Hercynia silva* n'étaient pas ethniquement pures, nous indique peut-être en gros le complexe d'où provenaient les *Latobici*. Celui-ci se situait quelque part au point de contact des deux cultures. Historiquement, la liaison de nos urnes-cabanes et de leurs tenants — les *Latobici* — est compréhensible aussi du fait que justement la région au nord-ouest de *l'Hercynia silva* fut la première au choc des Suèves d'Arioviste. Le voisinage immédiat de *l'Hercynia silva* donna aussi jusqu'ici probablement le

plus jeune type de l'urne-cabane nordique, l'exemplaire de Luggendorf, qu'il est possible de déterminer aussi temporellement, étant donnée la fibule de bronze ajoutée du schéma de la période de La Tène tardive.[41] Précisément la symbiose de l'urne-cabane et de la fibule de la période de La Tène tardive dans la tombe de Luggendorf caractérise bien notre exposé ci-dessus, à savoir que l'habitat primitif d'une partie de la communauté nom de *Latobici* pouvait être quelque part sur le territoire, où l' ancienne tradition de la culture des nécropoles à urnes se fusionnait avec les éléments celtiques.

POROČILA — REPORTS

MATERIALNE OSTALINE KELTOV V CELJSKI OKOLICI

LOJZE BOLTA

Mestni muzej, Celje

Latenske najdbe na področju Celja in njegovem zaledju so dokaj skromne. Predvsem ne poznamo strokovnih raziskovanj, poleg tega pa mnogo važnega latenskega gradiva, ki je bilo izkopano v prejšnjem stoletju, ni prišlo v znanstveno evidenco oziroma danes ni ohranjeno.

Tu mislim na Drešinjo vas, kjer je bilo po E. Riedlu[1] v neposredni bližini vasi leta 1889 izkopanih med drugim preko 100 žar, visokih okoli 16 cm, in vrsta drugih predmetov. Medtem ko se od žar sploh nič ni ohranilo, pa hrani muzej v Celju nekaj mečev, nožev in verig za pripenjanje meča ob pas. Vsega skupaj je ohranjenih danes le 22 predmetov. Prav tako dado posamezne najdbe v Celju kakor tudi številni keltski novci[2] slutiti v Celju močno keltsko središče. Po najdbah pa je to, če izvzamemo novce, zelo skromno izpričano.

V drugih primerih pa gre po večini za posamezne latenske najdbe, ki pa menjajo osnovne karakteristike najdišča. Tak primer imamo na Rifniku, kjer na ilirski naselbini, ki se nadaljuje še v antiki, najdemo tudi posamezne latenske elemente. Vse druge najdbe, kolikor jih poznamo na našem terenu, vključno depojsko najdbo keltskih novcev pri Dobrni, so pa popolnoma slučajne in jih moramo s tega vidika tudi obravnavati.

Opis po najdiščih:

Drešinja vas

Na njivah v neposredni bližini vasi[3], na katerih so danes hmeljski nasadi, so leta 1889 odkrili večje poznolatensko grobišče, ki se nadaljuje še v rimsko dobo. E. Riedl navaja v svojem poročilu[4], da je bilo grobišče dokaj obsežno. Grobovi so ležali v globini 1,20 m. Poleg številnih ca. 16 cm visokih žar z žganimi kostmi in pepelom omenja tudi ostanke nesežganih kosti, verjetno živalskih. Med najdbami, ki naj bi takrat prišle v muzej v Celju, omenja Riedl: 4 meče, nož, 2 sulici, dele verige za spenjanje, ročaj ščita

[1] E. Riedl: Ein La Tène — Fund in Steyermark. MZK 16, 1890. 223. Beilage XIII.
[2] V. Kolšek: Keltski novci iz Celja. AV 17, 1966.
[3] E. Riedl: prav tam.
[4] E. Riedl: prav tam.

(vsi našteti predmeti so iz železa), dalje bronasto fibulo, ki jo postavlja v čas prehoda med latenskim in rimskim obdobjem (ta žal ni ohranjena). Nadalje omenja še 1 oljenko, 1 balzamarij in 1 žaro. Tudi teh predmetov danes ni v muzeju.

Mestni muzej v Celju hrani danes v svojih zbirkah tele predmete z grobišča v Drešinji vasi:

1. Železna spona lesenega ščita. Na koncih je nekoliko navzven zavihana, po sredini ima močan plastičen greben, v vsaki tako nastali polovici pa po dve plastični rebri. Vel.: dolž. 11,9 cm, šir. 5,1 cm. Inv. št. 339. T. 4: 9.

2. Od rje močno razjeden, enkrat prelomljen železen meč. Držaj se končuje in zaključi v majhno glavico. Vel.: dolž. 79 cm, šir. do 5,4 cm. Inv. št. 342. T. 1: 6.

3. Od rje močno poškodovan, deloma deformiran železen meč. Držaj je le deloma ohranjen. Odbita je tudi konica meča. Na zgornji tretjini na enem mestu zelo ozek (verjetno je bil prepognjen in naknadno zopet zravnan, pri tem pa mu je odpadel del rezila). Vel.: ohr. dolž. 77,5 cm, šir. do 4,1 cm. Inv. št. 348. T. 1: 5.

4. Od rje močno poškodovan in deloma fragmentiran železen meč. Prvotno ukrivljen, je bil očividno naknadno zopet zravnan. Vel.: ohr. dolž. 76,7 cm, šir. do 5 cm. Inv. št. 349. T. 1 : 4.

5. Precej poškodovan, v dveh delih ohranjen železen meč. Deloma deformiran in dvakrat prelomljen. Pri grlu je deloma še ohranjena nožnica iz železne pločevine, na kateri je zanka za verižico. Držaj je ploščatega pravokotnega preseka, ki se proti koncu oži in konča v okroglo glavico. Dvorezno rezilo je po sredini rahlo odebeljeno. Vel.: ohr. dolž. 68 cm, šir. do 4,8 cm. Inv. št. 350. T. 1: 2.

6. Od rje močno poškodovan, enkrat prelomljen in ponovno sestavljen železen nož. Hrbet ima raven, rezilo se pa polkrožno širi od konice proti držaju. Ročaj je navzdol ukrivljen in odebeljen na začetku in na koncu držaja. Vel.: dolž. 33,1 cm, šir. do 3,1 cm. Inv. št. 351. T. 1: 1.

7. Fragmentiran, od rje močno razjeden železen meč. Sestavljen iz dveh fragmentov. Vel.: ohr. dolž. 25,8 cm, šir. do 4,2 cm. Inv. št. 352. T. 6: 3.

8. Fragmentiran, od rje razjeden nožič. Vel.: ohr. dolž. 9,7 cm, šir. do 1,7 cm. Inv. št. 353. T. 4: 7.

9. Fragment držaja železnega meča. Od rje močno razjeden in deloma ukrivljen. Vel.: dolž. 10,9 cm, šir. do 2 cm. Inv. št. 354. T. 4: 4.

10. Od rje močno poškodovan, deloma fragmentiran železen nož. Odlomljena je konica noža in del ročaja. Na rezilu pri ročaju ima luknjico. Vel.: dolž. 9,4 cm, šir. do 1,6 cm. Inv. št. 355. T. 4: 5.

11. Precej dobro ohranjena ozka sulična ost s tulcem, na katerem je luknjica za žebelj. Po sredini ima rahlo poudarjeno rebro. Vel.: dolž. 23,5 cm, šir. lista 3,6 cm, premer tulca 2,2 cm. Inv. št. 356. T. 2: 3.

12. Precej dolga sulična ost z ozkim tulcem in precej širokim listom in močnim trikotnim rebrom po sredini. Tulec je precej poškodovan. Vel.: dolž. 31,4 cm, šir. lista 4,4 cm, premer tulca na ohranjenem mestu 1,7 cm. Inv. št. 357. T. 1: 3.

13. Močno fragmentirana, od rje načeta železna sulična ost, z okroglim, votlim tulcem, ki prehaja v precej širok list (tudi fragmentiran). Vel.: ohr. dolž. 17,5 cm, šir. lista do 3,7 cm, pr. tulca 1,9 cm. Inv. št. 358. T. 2: 1.

14. Močno fragmentirana, od rje načeta železna sulična ost, z okroglim, votlim tulcem, ki prehaja proti konici lista v trikotno rebro. Vel.: ohr. dolž. 15,4 cm, šir. lista do 3,4 cm. Inv. št. 359. T. 2: 4.

15. Fragment verige za pripenjanje meča. Delana je iz navadne, v zanko uvite žice. Od rje je močno poškodovan. Vel.: ohr. dolž. 8,8 cm, zun. premer zanke 3,5 cm. Inv. št. 360. T. 4: 3.

16. Fragment verige za pripenjanje meča, zvite iz več manjših žic. Vel.: ohr. dolž. 15,3 cm, deb. do 1,2 cm. Inv. št. 361. T. 4: 2.

17. Iz okrogle žice zvita žica za pripenjanje meča, z dvema zankama. Vel.: ohr. dolž. 5,4 cm, premer zanke 2 cm, deb. žice 0,5 cm. Inv. št. 362. T. 4: 8.

18. Fragmentiran, močno od rje razjeden železen nož z ravnim hrbtom, polkrožnim rezilom in navzdol obrnjenim ročajem. Vel.: ohr. dolž. 23 cm, šir. rezila do 4 cm. Inv. št. 363. T. 6: 2.

19. Fragmentiran, večji železen nož z ravnim hrbtom. Široko rezilo na notranji strani hitro prehaja poševno v navzdol obrnjen držaj. Nož je bil kasneje ukrivljen. Na tem mestu je sedaj prelomljen. Vel.: ohr. dolž. 20 cm, šir. rezila do 5 cm. Inv. št. 364. T. 6: 1.

20. Fragment zvite verige, ki je rabila za pripenjanje meča. Od rje je močno poškodovana. Vel.: ohr. dolž. 8,1 cm, deb. verige do 2,5 cm. Inv. št. 365. T. 4: 6.

22. Fragment železnega, od rje močno razjedenega meča. Deloma je ukrivljen. Vel.: ohr. dolž. 24,5 cm, šir. do 4 cm. Inv. št. 366. T. 6: 3.

22. Zanka iz kovanega železa s konico štirikotnega preseka. Konica je odlomljena. Vel.: ohr. dolž. 5,8 cm, podolžna odprtina zanke 2 cm. Inv. št. 367. T. 4: 1.

V Mestnem muzeju v Celju so se vodili pod najdiščem Drešinja vas tudi trije lonci, ki pa po vsej verjetnosti ne spadajo sem in jih nisem vključil v seznam. Prvič niti mere ne ustrezajo, ker so omenjene 3 posode za 10 cm višje od tiste, ki jo objavlja E. Riedl.[5] Razen tega poročilo omenja, da so bile latenske posode, bilo jih je preko 100, uničene.[6]

Od ohranjenega gradiva je poleg mečev, ki so karakteristični po svojih dolžinah in znakih ukrivljenosti, kar je tipično za keltski način pokopa, zanimiv predvsem ročaj ščita. Podobne ročaje omenja tudi H. Müller-Karpe.[7] Pravi, da je to tipičen keltski ščit, ki so ga obenem z mečem polagali Tavriskom v grob. Podoben ročaj ščita so našli tudi v Forminu.[8] Več podobnih primerov pa pozna tudi Madžarska.[9]

Celje

Terasa nad Mestnim parkom. Pri gradnji nove stavbe Sindikalnega doma (danes Dom Dušana Finžgarja), na terasi pod Miklavškim hribom in nad Celjem so leta 1947 odkrili poleg rimskih najdb tudi številne fragmente poznolatenske grafitirane keramike z značilnim profilom odebeljenega in odrezanega zgornjega roba ter ornamentom na zunanji površini. Ta posoda nima leska, ki je značilen za latensko keramiko.

1. Glinast obroček, ploščatega preseka. Žgan iz sive gline, mešane s kremencem in grafitom. Vel.: vel. premer 4,9 cm, šir. 1,9 cm, deb. 1,1 cm. Inv. št. 972. T. 2: 7.

2. Fragment ustja večje posode iz sivo žgane gline, mešane s kremencem in grafitom. Ustje je enakomerno odebeljeno in zgoraj zaokroženo. Prehod v rame je močno poudarjen. Vel.: šir. 12,5 cm, deb. ustja 1,9 cm, ohr. viš. 4,6 cm. Inv. št. 973. T. 2: 8.

3. Fragment ustja sivo žgane posode, kateri je primešanega precej kremenca in nekaj grafita. Ustje je močno odebeljeno in se proti zgornjemu robu zožuje. Vel.: šir. 10,1 cm, deb. 2,4 cm, ohr. viš. 4,4 cm. Inv. št. 974. T. 3: 3.

4. Fragment večje posode iz sivo žgane gline, kateri je primešanega precej peska in nekoliko grafita. Na prehodu ramena v vrat je trikoten pas, ki loči značilno ornamentirani trup od vratu. Ustje je močno poudarjeno in odebeljeno. Vel.: šir. 19,6 cm, deb. ustja 2,7 cm, deb. ostenja 1,0 cm, ohr. viš. 8,5 cm. Inv. št. 975. T. 2: 5.

5. Fragment zgornjega dela večje posode iz sivo žgane gline s primesjo peska in grafita. Pod ustjem je poudarjena horizontalna kanelura. Odebeljeno ustje je odbito. Vel.: ohr. šir. 13,5 cm, deb. ustja 1,0 cm, ohr. viš. 8,6 cm. Inv. št. 976. T. 3: 8.

[5] E. Riedl: prav tam.

[6] E. Riedl: prav tam.

[7] H. Müller-Karpe: Zeugnisse der Taurisker in Kärnten. Carinthia I. 141, 1951, 657.

[8] A. Smodič, Nove latenske najdbe na Dravskem polju. ČZN 35, 1940, risba IV, sl. 1—1 a.

[9] H. Müller-Karpe: prav tam, op. 203.

6. Fragment posode iz sivo žgane gline, mešane s kremencem in grafitom. Na zunanji površini tipičen ornament. Vel.: šir. 9,3 cm, viš. 1,1 cm, deb. 1,2 cm. Inv. št. 977.

7. Fragment ustja sivo žgane posode, mešane s kremencem in grafitom. Zgornji rob je poudarjen in odebeljen proti ramenu, proti ustju pa malo tanjši in zaokroženo zaključen. Vel.: šir. 8,2 cm, deb. ustja 1,7 cm, ohr. viš. 2,7 cm. Inv. št. 978. T. 3: 7.

8. Fragment posode iz sivo žgane gline, mešane s kremencem in grafitom. Na zunanji strani ohranjena sled tipičnega keltskega ornamenta. Vel.: šir. 9,6 cm, višina 5,6 cm, deb. 1,7 cm. Inv. št. 979. T. 3: 6.

9. Fragment posode iz sivo žgane gline, mešane s kremencem in grafitom. Na zunanji površini je običajen keltsko-latenski ornament. Vel.: šir. 8,6 cm, viš. 9,2 cm, deb. 1,1 cm. Inv. št. 980. T. 2: 6.

10. Fragment ustja sivo žgane posode, kateri je primešanega precej kremenca in nekaj grafita. Močno poudarjeno ustje je pri zgornjem robu nekoliko navznoter zavihano. Vel.: šir. 7,8 cm, ohr. viš. 4,8 cm, deb. do 2,3 cm. Inv. št. 981. T. 3: 9.

11. Fragment ustja in ramena sivo žgane posode, mešane s kremencem in grafitom. Med ramenom in ustjem je žlebičast vrat. Odebeljeno ustje je pri zgornjem robu nekoliko stanjšano in navznoter zavihano. Na ramenu so vidne plitke vertikalne kanelure. Vel.: šir. 10,1 cm, ohr. viš. 6,8 cm, deb. ostenja 0,9 cm, zg. roba 1,8 cm. Inv. št. 982. T. 3: 5.

Navedeno keramično gradivo — večinoma gre za poznolatensko grafitirano keramiko — kaže, da segajo začetki naselbine ob sotočju Voglajne in Savinje vsaj v pozno latensko obdobje. Keltsko-latenski elementi pa so se podobno kot na terasi nad Mestnim parkom našli tudi na Mariborski cesti.[10] Seveda pa tudi tukaj v zvezi z rimskimi predmeti. Na tem mestu ne bi ponavljal številnih najdb keltskih novcev ob strugi Savinje, ki dokazujejo, da je morala biti na tukajšnjem mestu že kovnica, torej tudi večja naselbina. Podrobnosti o najdbi so objavljene na drugem mestu.[11] Rimska keramika, najdena tudi na terasi nad Mestnim parkom, kakor tudi številne najdbe na mestu sedanjega Celja kažejo, da se ta naselbina nadaljuje še v rimski čas.[12]

Še starejši sledovi bivanja — v starejši železni dobi — pa so izpričani z najdbami na Miklavškem hribu.[13]

Rifnik (pri Šentjurju)

Ilirska naselbina. Na ilirski naselbini na Rifniku je bilo odkritih med drugim tudi nekaj latensko-keltskih predmetov. Glede na bogate ilirske plasti so latenske najdbe razmeroma skromne. Mislim pa, da jih kljub temu ne moremo in ne smemo prezreti. To predvsem zato, ker so se latenski predmeti do sedaj našli na treh različnih, razmeroma dokaj oddaljenih mestih. Tako morda še vedno lahko računamo nekje na močnejšo samostojno keltsko-latensko plast. Možno in verjetno pa je, da je bil ilirski živelj v naselbini tako močan, tudi kulturno, da je latenski vpliv ostal skoraj neznaten.

[10] MZK 11, 1912, 86—87.

[11] V. Kolšek, AV 17, 1966, 409 ss.

[12] J. Klemenc: Celeia v antiki. Celjski zbornik 1961, 427 sl. J. Klemenc dokazuje prisotnost keltskega prebivalstva v Celeji tudi na ploščah: Vepo, Itto idr. Nadalje mu je dokaz za prisotnost keltskega prebivalstva tudi prizor sedmine na nagrobniku v Šempetru kakor tudi motiv noriško-panonske volute, ki se pojavlja na številnih nagrobnih spomenikih, tako v Celju kakor tudi v Šempetru.

[13] L. Bolta: Gradišče na Miklavškem hribu nad Celjem. AV 2, 1951, 69.

Na sami naselbini smo v gornji kulturni plasti, ki je bila deloma pomešana z rimskimi kulturnimi elementi, odkrili 2 fragmenta latenske keramike. En fragment keramike pa je bil tudi na grobišču (parc. št. 544. KO Rifnik), ki leži kakih 80 m nižje od naselbine na vrhu hriba. Ena srednjelatenska fibula, železna, pa se omenja že prej.[14] Žal se pri dveh primerkih, kolikor jih imamo danes v muzeju, ne da ugotoviti, katera od obeh je z Rifnika.

1. Fragment gornjega dela lonca iz gline, ki je pomešana z drobnim peskom in prepojena z grafitom. Lonec je imel odebeljeno, navzven zavihano profilirano ustje, pod njim pa dve močni horizontalni kaneluri. Ostenje lonca ima s pomočjo glavnika ali metlice izveden karakterističen keltski ornament.[15] Vel.: viš. 10,7 cm, šir. 7,6 cm. Inv. št. 333. T. 3: 1.

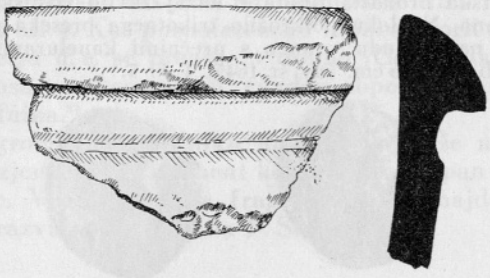

Sl. 1. Rifnik. Fragment skodelice
Fig. 1. Rifnik. Morceau d'une tasse cassée

2. Fragment zgornjega dela posode s trikotno odebeljenim zgornjim robom, ki se proti ustju zoži. Sivi glini je primešanega precej kremenca in grafita. Vel.: šir. 10,0 cm, ohr. viš. 6,8 cm, deb. ostenja 1,1 cm, deb. zg. roba 2,2 cm. Inv. št. 984. Sl. 1.

3. Fragment skodelice iz sivo žgane gline, mešane s kremencem. Primesi grafita ni veliko opaziti. Ohranjena je še sled trakastega ročaja. Dno je ravno. Vel.: ohr. viš. 5,3 cm, premer 10,4 cm, premer dna 6,4 cm, deb. do 1,0 cm. Inv. št. 985. T. 3: 2.

Ob vznožju hriba, pravilneje na prvem sedlu kakih 60 m pod vrhom, a zopet na dveh različnih mestih, pa smo našli zelo dobro ohranjen srebrn keltski novec (sl. 2), ki spada po K. Pinku v takoimenovano hrvatsko grupo,[19] in poznohalštatsko bronasto fibulo s stilizirano živalsko glavico (ostalpine Tierkopffibel). Fibule tega tipa postavljata H. Müller-Karpe[17] kakor tudi S. Gabrovec[18] v 5. in 4. stoletje pred našim štetjem. H. Müller-Karpe navaja tri primere podobnih fibul s celjskega področja.[19] Žal za omenjene in tudi za druge primere, ki so še v zbirkah celjskega muzeja, ne moremo določiti

[14] W. Schmid: Südsteiermark in Altertum. Hausmann, Südsteiermark (1925) 12.
[15] F. Starè: Prazgodovinsko grobišče na Rifniku pri Celju. AV 2, 1951, 189. Tab. 4: 4 a.
[16] K. Pink: Einführung in die keltische Münzkunde. Archaeologia Austriaca 6, 1950, 43, Taf. 105, 107.
[17] H. Müller-Karpe: prav tam, str. 617 s. in sl. 2.
[18] S. Gabrovec: Mesto Kranja v prazgodovini. 900 let mesta Kranja (1960) 19. Tab. 4: 11.
[19] Glej opombo 17, str. 616, Abb. 2, 14—16.

točnega najdišča. Morda tudi vse spodaj naštete spadajo k rifniškim najdbam.

1. Srebrn keltski novec. Na aversu ima glavo z diademom, na reversu pa konja. Glava in konj sta obrnjena v levo. Vel.: premer 2,2 cm do 2,4 cm, deb. 0,3 cm. Inv. št. 1700. Sl. 2.

2. Bronasta poznohalštatska fibula (ostalpine Tierkopffibel) s samostrelnim peresjem. Na loku sta dve grupici 4 prečnih vrezov. Nazaj zavita glavica ima podolžno zarezo, prekinjeno z 2 prečnima kanelurama. Igla je delno deformirana. Vel.: dolž. 3,4 cm, šir. peresja 2,9 cm. Inv. št. 985. T. 5: 10.

Drugim fibulam tega tipa se najdišče ne da točneje določiti. Zelo verjetno je vsaj katera od njih tudi iz naselbine na Rifniku.

1. Poznohalštatska bronasta fibula z nazaj zavito živalsko glavico, ki pa je popolnoma stilizirana. Na loku polkrožno trikotnega preseka so 4 vzporedne kanelure, prekinjene na prehodu v nogo s prečnimi kanelurami. Vel.: dolž. 3,7 cm, viš. loka 1,5 cm, deb. 0,2—0,6 cm. Inv. št. 1645. T. 5: 5.

Sl. 2. Rifnik. Srebrn keltski novec
Fig. 2. Rifnik. Une pièce d'argent celtique

2. Fragmentirana bronasta poznohalštatska fibula. Ohranjena sta lok in noga. Lok je ploščato trikotnega preseka, okrašen s štirimi vzporednimi vrezanimi linijami, ki jih na obeh koncih loka prekinja po 5 prečnih vrezov. Nazaj zavita glavica je oblikovana kot živalska glavica. Vel.: 7,75 cm, šir. loka 0,8 cm, deb. do 0,2 cm. Inv. št. 1648. T. 5: 6.

3. Delno fragmentirana (manjkata noga in peresje) poznohalštatska bronasta fibula z nazaj zavito stilizirano živalsko glavico. Na loku sta dve vzporedni zarezi, med njima pa vrsta poševnih zarezic. Na obeh koncih je ornament zaključen s prečnimi zarezami. Vel.: dolž. 4 cm, viš. loka 2 cm, šir. loka 0,7 cm, deb. 0,2 cm. Inv. št. 1649. T. 5: 9.

4. Delno fragmentirana (manjka noga) bronasta poznohalštatska fibula. Noga je zavita v stilizirano živalsko glavico. Oba konca loka sta zaključena s prečnimi zarezami. Peresje je ovito na posebni žici. Vel.: dolž. 4,4 cm, viš. loka 1,5 cm, šir. loka 0,6 cm. Inv. št. 1650. T. 5: 8.[20]

5. Fragment poznohalštatske bronaste certoške fibule. Ohranjena sta del loka in del peresja. Lok trikotnega preseka se nad peresjem diskasto zaključuje. Vel.: ohr. dolž. 4,5 cm, šir. loka 0,7 cm, deb. loka 0,25 cm. Inv. št. 1651. T. 5: 1.

6. Fragment bronaste poznohalštatske samostrelne fibule Ohranjena sta le del loka in peresje. Lok je polkrožnega preseka. Peresje je ovito na posebni žici. Vel.: ohr. dolž. 3,3 cm, peresje 3,7 cm, deb. loka 0,45 cm. Inv. št. 1652. T. 5: 3.

7. Železna srednjelatenska fibula. Peresje sestoji iz štirih ovojev in podvite žice. Nazaj ovita noga, ki je pritrjena na vrhu loka, ima še debelo krogljico, ki jo zaključuje na vsakem koncu še majhno plastično rebro. Žica je okroglega preseka. Vel.: dolž. 11,05 cm, viš. loka 3,8 cm, deb. 0,45 cm. Inv. št. 1646. T. 5: 4.

8. Delno fragmentirana železna srednjelatenska fibula. Peresje sestoji iz štirih navojev in podvite žice. Noga, ki je pritrjena na vrhu loka, je deloma od-

[20] Fibule pod 2, 3, 4 je objavil že H. Müller-Karpe v svojem delu, ki smo ga že večkrat citirali.

lomljena. Pri stiku z lokom je nekoliko odebeljena. Del noge, v kateri počiva igla, in spoj noge z lokom sta okrašena s spiralnimi zavoji. Vel.: dolž. 13,8 cm, viš. loka 3,0 cm, deb. 0,45 cm. Inv. št. 1647. T. 5: 2.[21]

9. Delno fragmentirana poznolatenska bronasta fibula. Lok je štirikotnega preseka in potegnjen močno nazaj proti peresju. Dvojni prečni zavoj tvori pero, ki se nadaljuje v okroglo vodoravno iglo. Delno fragmentirana noga je sploščena. Vel.: ohr. dolž. 4 cm, viš. loka 2,35 cm, deb. 0,2 cm. Inv. št. 1644. T. 5: 7.

Razmeroma zelo skromne najdbe keltsko-latenske provenience nas v primerjavi z dokaj bogatimi najdbami starejše železne dobe[22] in bogatimi antičnimi najdbami, ki se pričnejo že v 2. stoletju naše ere, nekoliko razočarajo, čeravno bi skromne najdbe, kolikor jih poznamo, govorile za kontinuiteto. V najbolj zgodnji čas mlajše železne dobe lahko štejemo fibulo T. 5: 10, v srednjelatenski čas eno od omenjenih fibul, ki jo navaja že W. Schmid. T. 5: 2 ali 4. Kot poznolatensko najdbo izpričuje novec T. 2: 9. Življenje v 1. stoletju n. e. se prenese v dolino (Germanikov kip), ki se je pa verjetno za časa markomanskih vpadov zopet pomaknil na varnejše mesto na vrhu Rifnika.[23]

Tudi ilirsko grobišče na Rifniku nam do sedaj še ni prineslo večjih latenskih najdb. Izjema je le fragment keramike, odkopan na površini, kjer je ilirsko grobišče. Vendar tudi ta fragment ni bil najden neposredno v grobu, kolikor je razvidno iz poročila F. Stareta.[24]

Gotovlje

V zbirkah Mestnega muzeja je še 1 železen ročaj z notranje strani ščita.

Delno fragmentiran in deformiran ročaj z notranjega dela ščita. Po sredini je močno poudarjen greben. Konca za pritrditev na ščit sta neornamentirana. Imata samo luknjico za pritrjevanje. Vel.: dolž. 18 cm, šir. 5,8 cm, deb. 0,20 cm. Inv. št. 1653. T. 6: 4.

Omenjeni ročaj je skoraj prav tak kakor ročaj iz Formina.[25] Podoben ročaj z Drešinje vasi T. 4: 9 se toliko loči od njega, da je razmeroma bogato okrašen, po obliki pa mu je zelo podoben.

Žovnek

Poleg rimskih novcev so v kraju našli tudi keltsko tetradrahmo.[26]

Na koncu tega poročila nam ostaneta še dva podatka. A. Gubo[27] navaja, da so pri Žalcu našli bronaste keltske puščice. Podatek se pa ne da pre-

[21] Ena od fibul št. 7 in 8 je po vsej verjetnosti fibula, ki jo omenja W. Schmid, gl. opombo 14.

[22] Fr. Kovačič: Predzgodovinske izkopanine pri Šentjurju ob južni železnici. ČZN 2, 1905, 69—72. W. Schmid: Die Fortschritte der vorgeschichtlichen Forschung in Südsteiermark zwischen den beiden Weltkriegen. ZhVSt 36, 1943, 141—142. Fr. Starè: Prazgodovinsko grobišče na Rifniku pri Celju. AV 2, 1951, 189. St. Pahič: Posamezne najdbe z Rifnika. AV 7, 1956, 51. L. Bolta: Ilirska naselbina na Rifniku pri Šentjurju. Celjski zbornik 1959, 258. Isti: Ilirske najdbe iz Rifnika pri Celju. AV 7, 1956, 259. Isti: Neolitska naselbina na Rifniku. AV 13—14, 1962—1963, 287.

[23] V. Kolšek: Rifnik v antiki. Celjski zbornik 1963.

[24] Fr. Starè: glej opombo 15.

[25] A. Smodič: glej opombo 8.

[26] V. Kolšek: Savinjska dolina v rimski dobi. Savinjski zbornik 1939, 130.

[27] A. Gubo: Geschichte der Stadt Cilli (1909), 5.

veriti, ker Gubo žal ne navaja nobene literature. Morda je mislil s tem Gotovlje, morda pa je to kakšna najdba iz znanih gomil med Grižami in Šeščami, kjer smo v zadnjih dveh letih odkrili sicer izključno najdbe starejše železne dobe, ni pa izključeno, da se grobišče nadaljuje še v mlajšo železno dobo.

Kljub razmeroma skromnim latenskim najdbam, ki jih do danes poznamo na področju celjskega muzeja, si lahko ustvarimo sodbo, s pripombo, da jo nove najdbe lahko bistveno popravijo.

Rifniške najdbe — čeprav zelo skromne — nam dovoljujejo domnevo, da je življenje v ilirski naselbini teklo nemoteno naprej vse do konca prvega stoletja pr. n. št. Le tako si lahko razlagamo več kot skromni najdbi srednjega — fibula — in poznega obdobja — novec — mlajše železne dobe.

Vse do danes znane latenske najdbe v Celju kažejo na razmeroma pozno obdobje. Tako keramika kakor tudi novci so v najboljšem primeru iz 2. stoletja pr. n. št. Če pa upoštevamo ilirsko gradišče na Miklavškem hribu in še posebej idealno lego za naselitev, si težko mislimo, da bi bila naselbina v času med starejšo železno dobo in poznolatenskim obdobjem nenaseljena. Materialnih dokazov pa za to trditev danes — žal — še nimamo.

Tudi grobišče v Drešinji vasi lahko datiramo dokaj pozno. Nadaljuje se pa, kakor smo že zgoraj omenili, še v rimsko obdobje.

Ravno v razcvetu rimske kulture in civilizacije na tem področju pa moramo po mojem mnenju iskati navidezno pomanjkanje keltsko-latenskih elementov pri nas. Večino teh je prekrila in uničila rimska kultura in civilizacija.

Tudi fibula T. 5: 7 je že razmeroma pozna. S. Gabrovec jo postavlja v drugo polovico zadnjega stoletja pr. n. št.[28] Zelo podobno fibulo so našli tudi na rimskem grobišču v Šempetru.[29]

RÉSUMÉ

Restes matériels des celtes aux environs de Celje

Les trouvailles celtiques principales dans la sphère du musée de Celje sont: Drešinja vas, Celje et Rifnik.

La nécropole de Drešinja vas, découverte à la fin du siècle dernier, fait partie des périodes de La Tène II et III. Les tombes sont à incinération, comme c'était la coutume, avec de nombreuses adjonctions céramiques, qui malheureusement ne se sont pas conservées. Parmi l'inventaire des tombes conservé il y a avant tout des épées d'environ 80 cm de longueur (T. 1: 2, 4—6), des couteaux (T. 1: 1, T. 6: 1, 2), des pointes de lances (T. 1: 3, T. 2: 1, 3—4) et une poignée en fer de bouclier (T. 4: 9).

[28] S. Gabrovec: Mesto Kranja v prazgodovini. 900 let mesta Kranja (1960), 22, T. 4: 13, 14.

[29] Za podatek se zahvaljujem tov. Kolškovi.

A côté des objets celtiques mentionnés, on a trouvé dans la nécropole aussi plusieurs objets romains (une lampe à huile, un balsamaire et autres). Ainsi nous pouvons affirmer avec sûreté que la nécropole fut utilisée de la période de La Tène II à l'occupation romaine de nos lieux.

A Celje nous avons sur le Miklavški hrib une colonie illyrienne. Sur la terrasse surplombant le Parc municipal on a trouvé, à côté de nombreux morceaux de céramique romaine, aussi plusieurs morceaux de vases de la période de la Tène III (T. 2: 5, 6—8; 3: 3—9). Le long du lit de la Savinja on a trouvé un plus grand nombre de petites pièces de monnaie celtiques, et aussi quelques pièces plus grandes, qui sont parfois mélangées avec des pièces romaines républicaines. La découverte des pièces celtiques nous apporte la conviction qu'il dut y avoir à Celje un atelier de frappe — donc aussi une importante colonie.

Les noms et coutumes celtiques, présentés sur les monuments romains funéraires et autres, montrent aussi que la culture celtique, dont nous ne connaissons aujourd'hui pratiquement que la phase postérieure, e'est assimilée à la culture romaine entrante (note 12). La colonisation fut aussi selon toute vraisemblance ininterrompue depuis les premiers temps de l'âge du fer, bein que nous n'avons pas encore pour cette affirmation de découvertes certifiées.

Les fouilles de Rifnik indiquent au mieux la vie continue de la colonie, qui commence déjà avant même l'âge du fer. A la transition entre la période de Hallstatt et la période de La Tène on a la fibule (T. 5: 10), la période de La Tène II est marquée par la fibule typique de la période de La Tène II (T. 5: 2 ou 4). Dans la période de la Tène III nous pouvons compter la pièce de monnaie (Fig. 2).

Les découvertes particulières de Gotovlje (T. 6: 4) et de Žovnek (note 26) nous permettent de conclure que le tableau de la colonisation celtique sur le territoire de Celje est encore fortement incomplet.

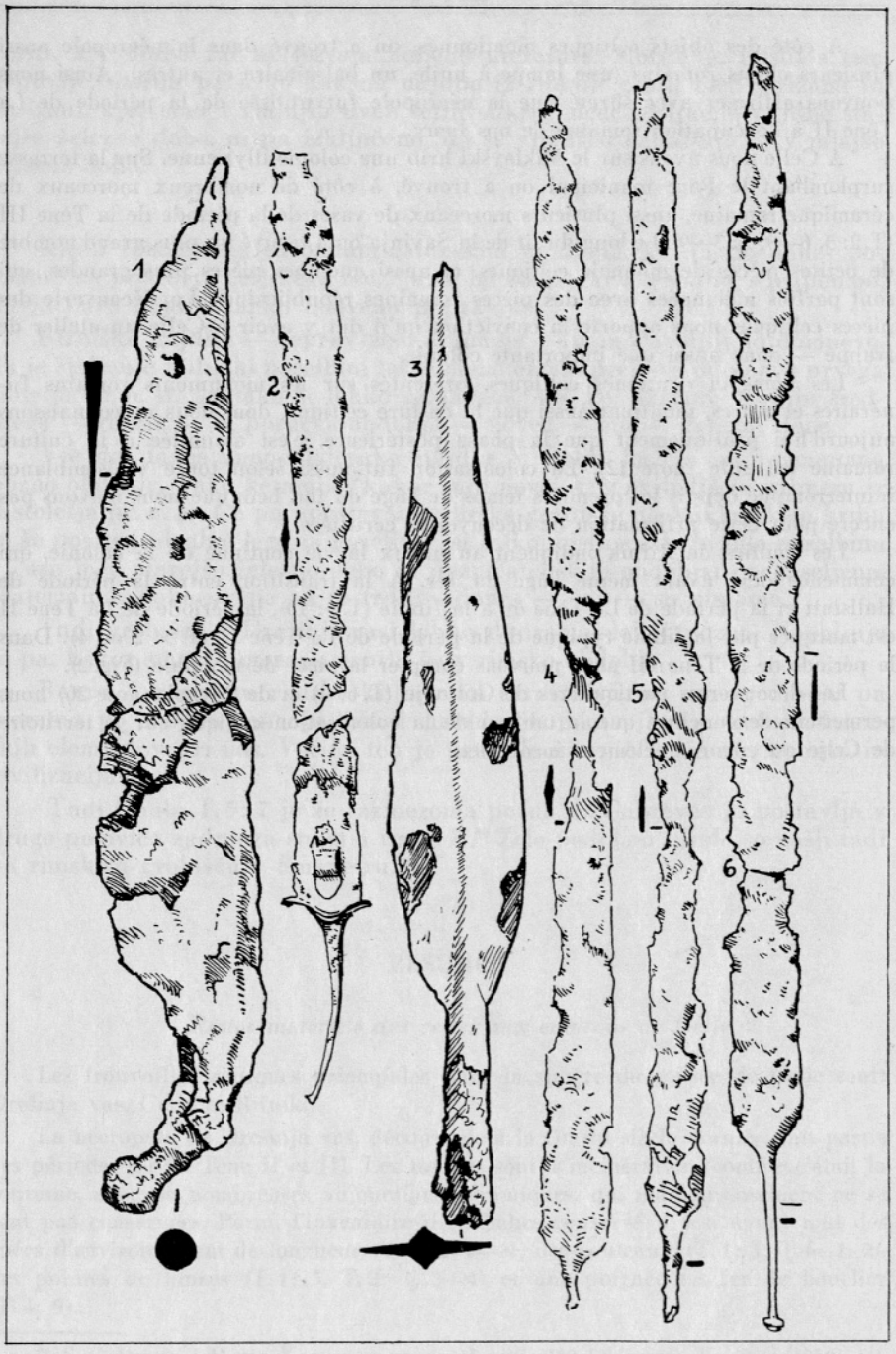

Drešinja vas
(½)

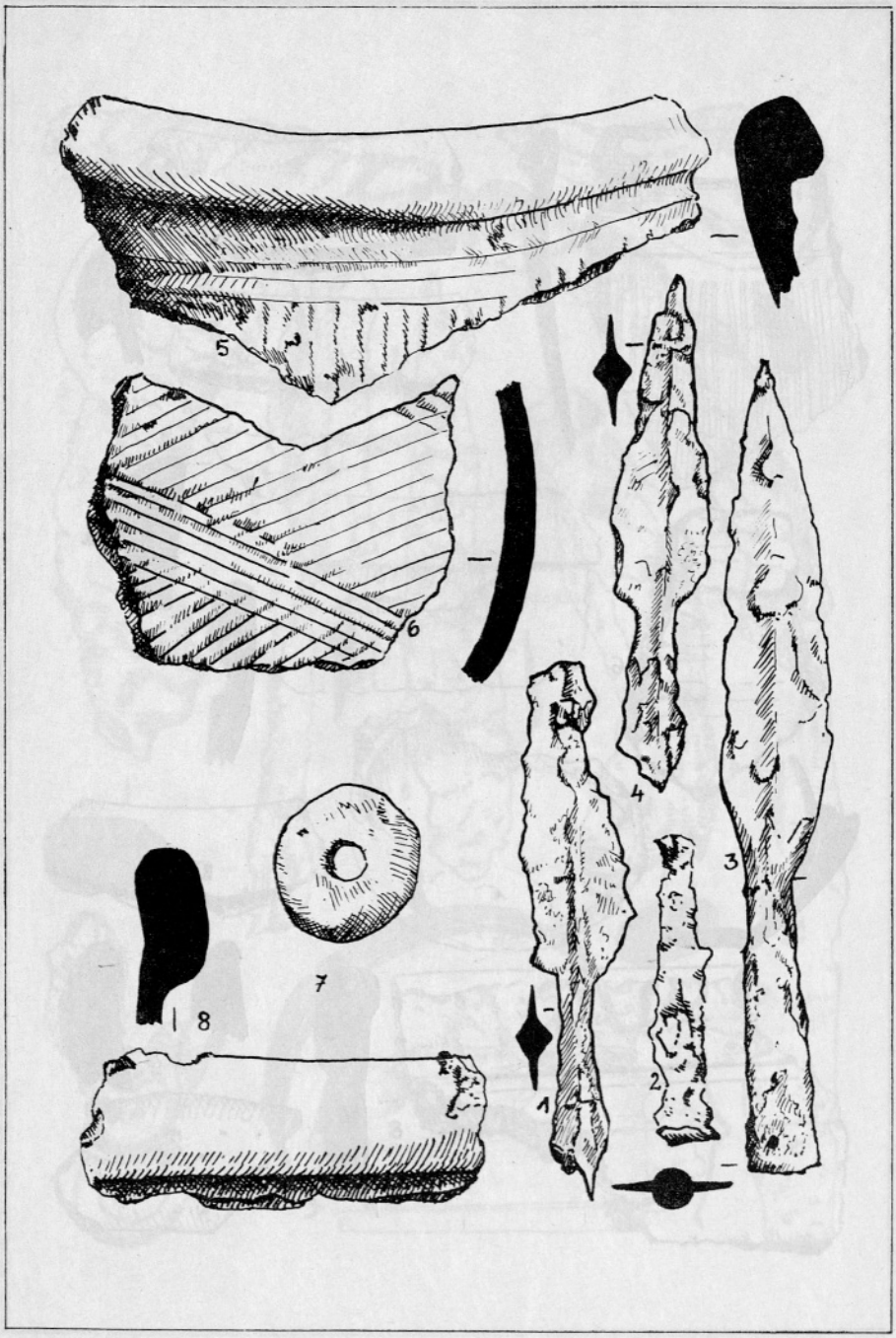

1—4 Drešinja vas; 5—8 Celje, terasa nad mestnim parkom — la terrasse surplombant le parc municipal
(1—8 = ½)

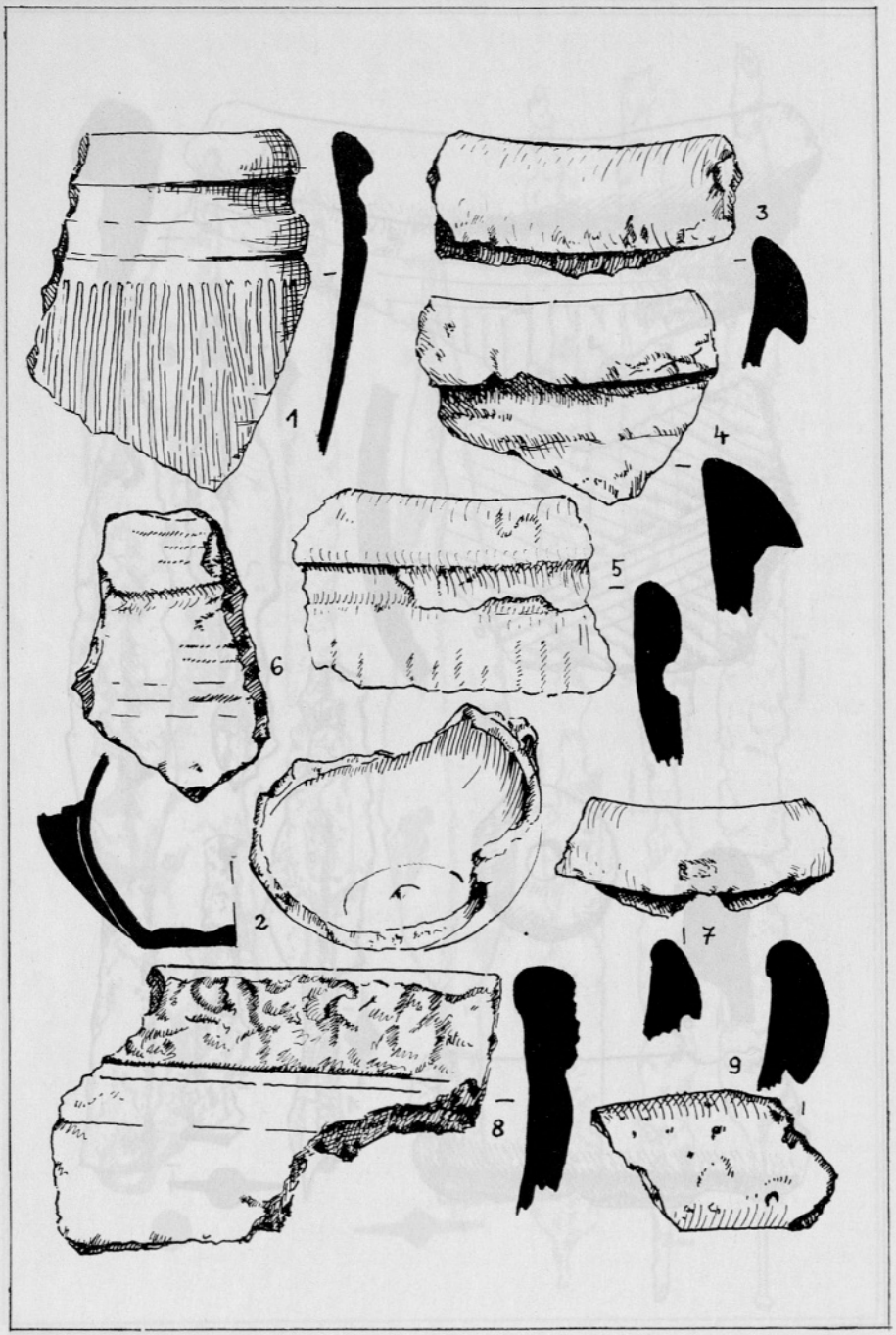

1—2 Rifnik; 3—9 Celje, terasa nad mestnim parkom — la terrasse surplombant la parc municipal

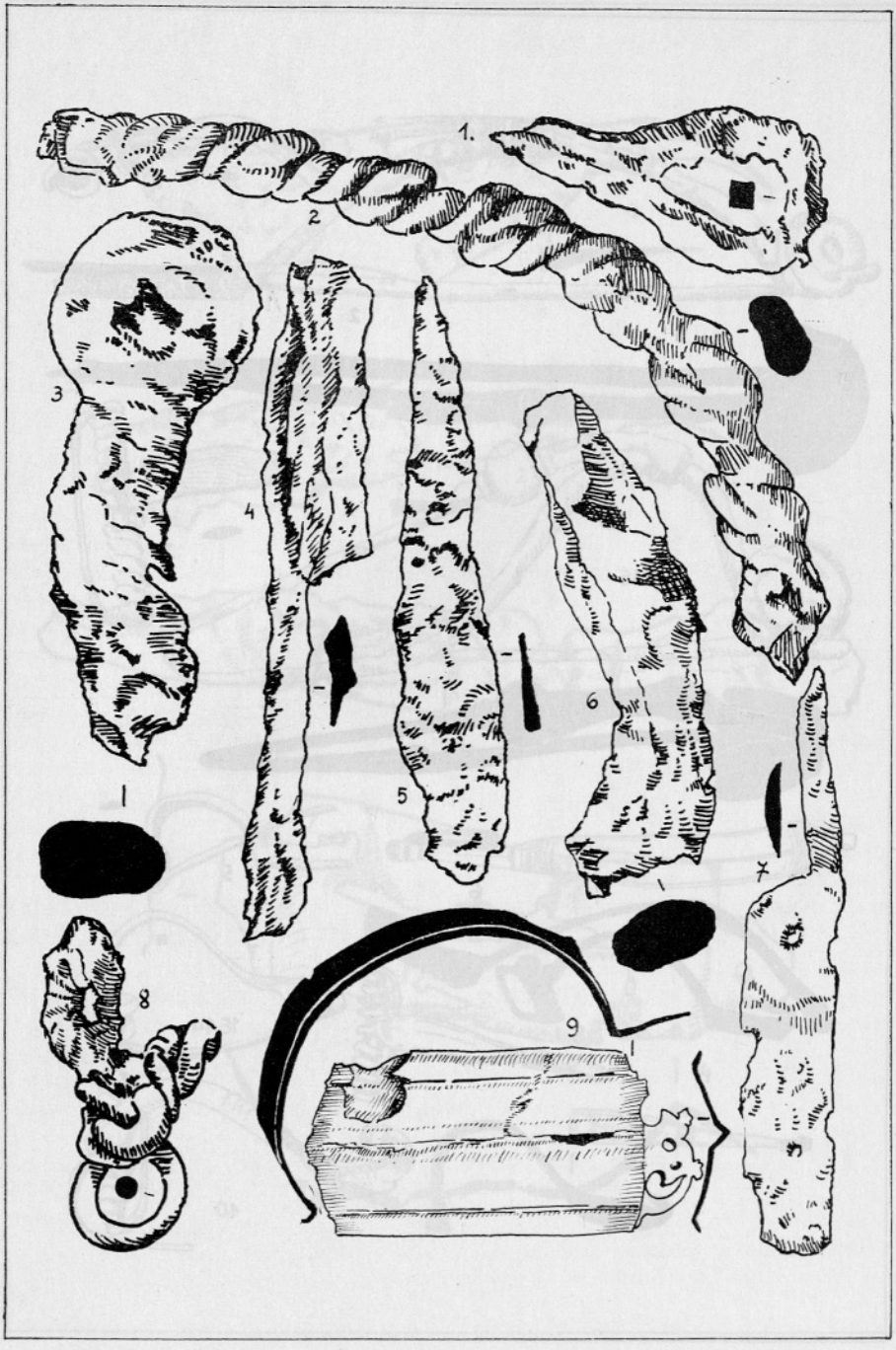

Drešinja vas
(1—8 = 1/1, 9 = ½)

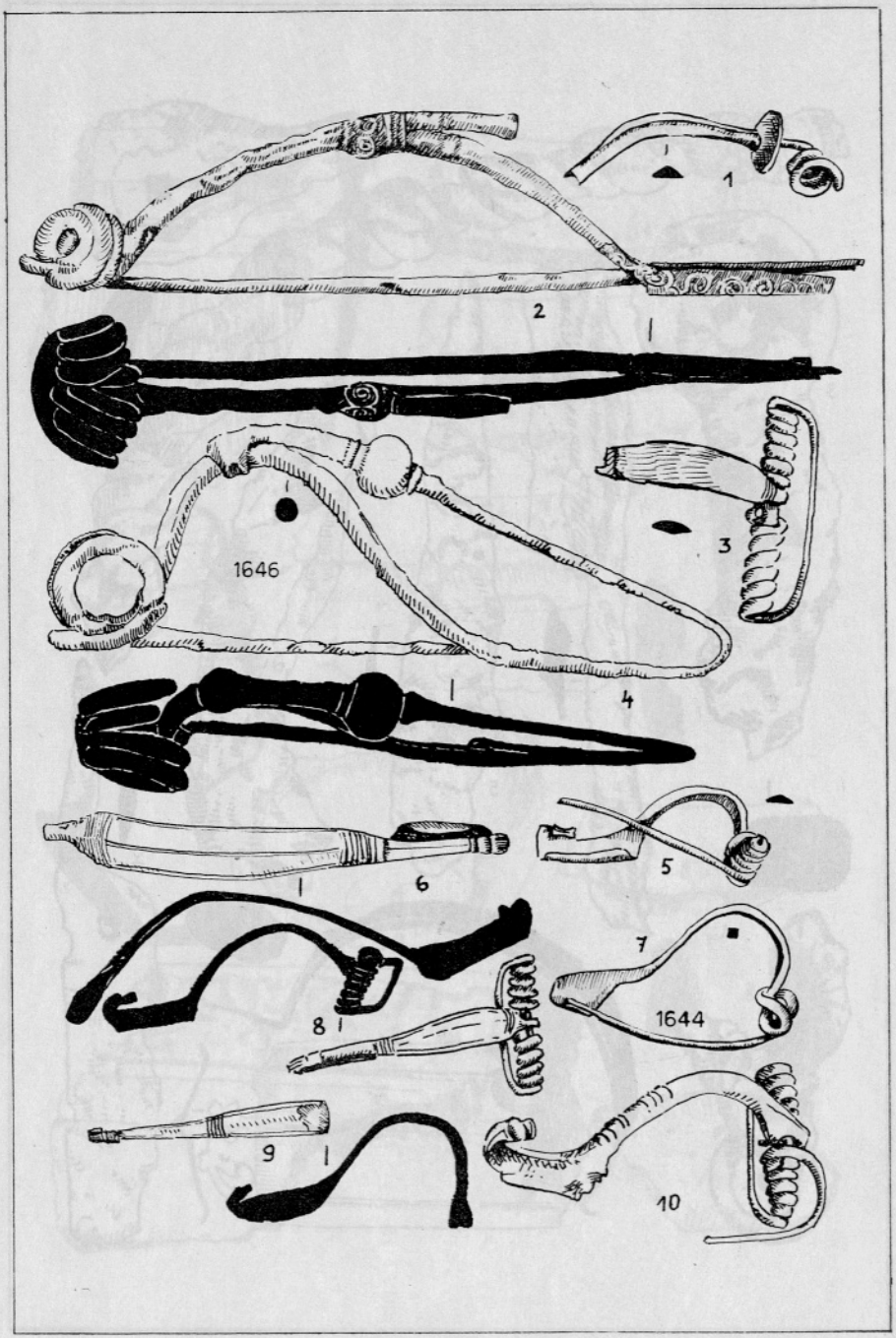

1—9 iz celjskega področja — du territoire du Celje ; 10 Rifnik
(1—10. = 1/1)

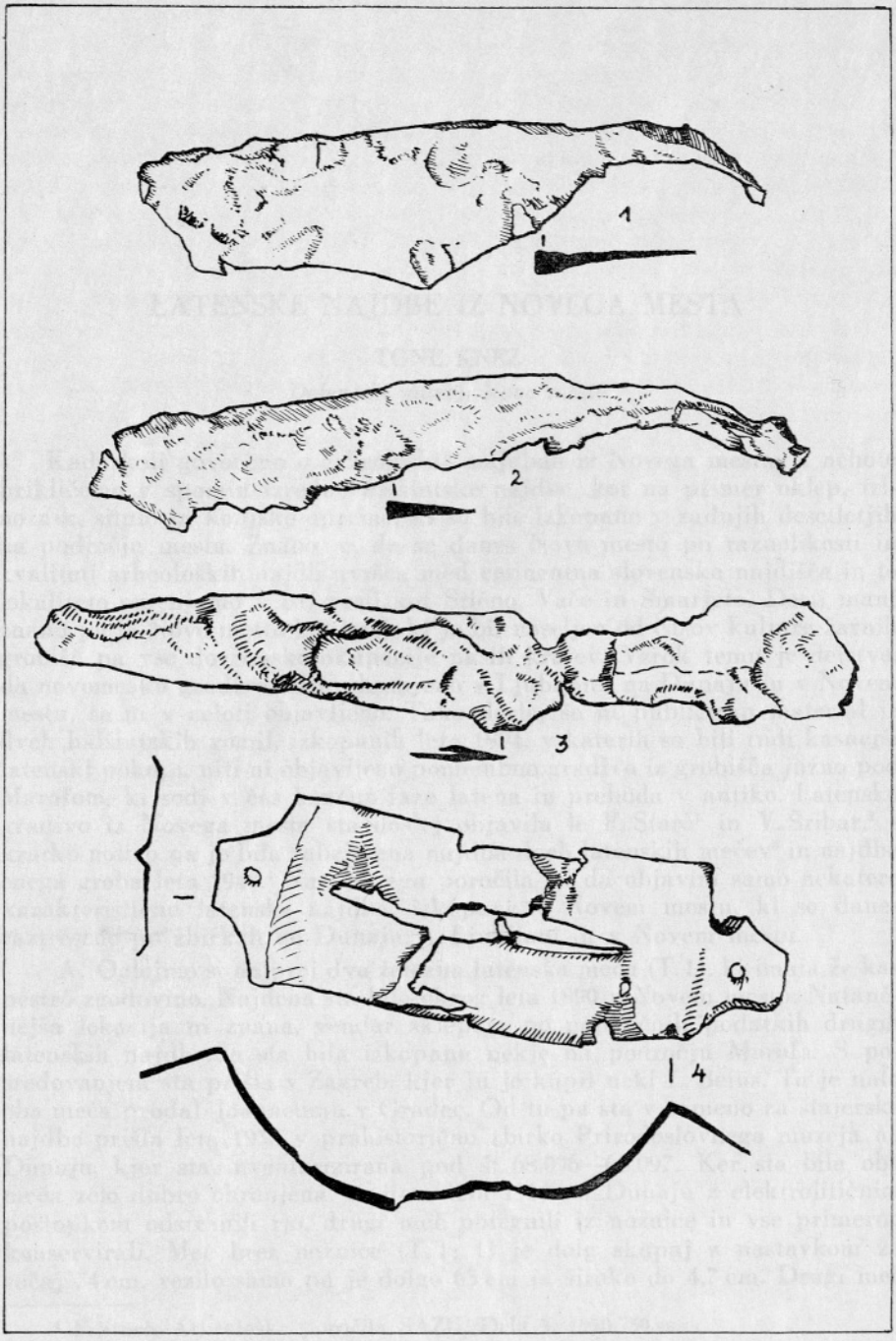

1—3 Drešinja vas; 4 Gotovlje
(1—4 = ½)

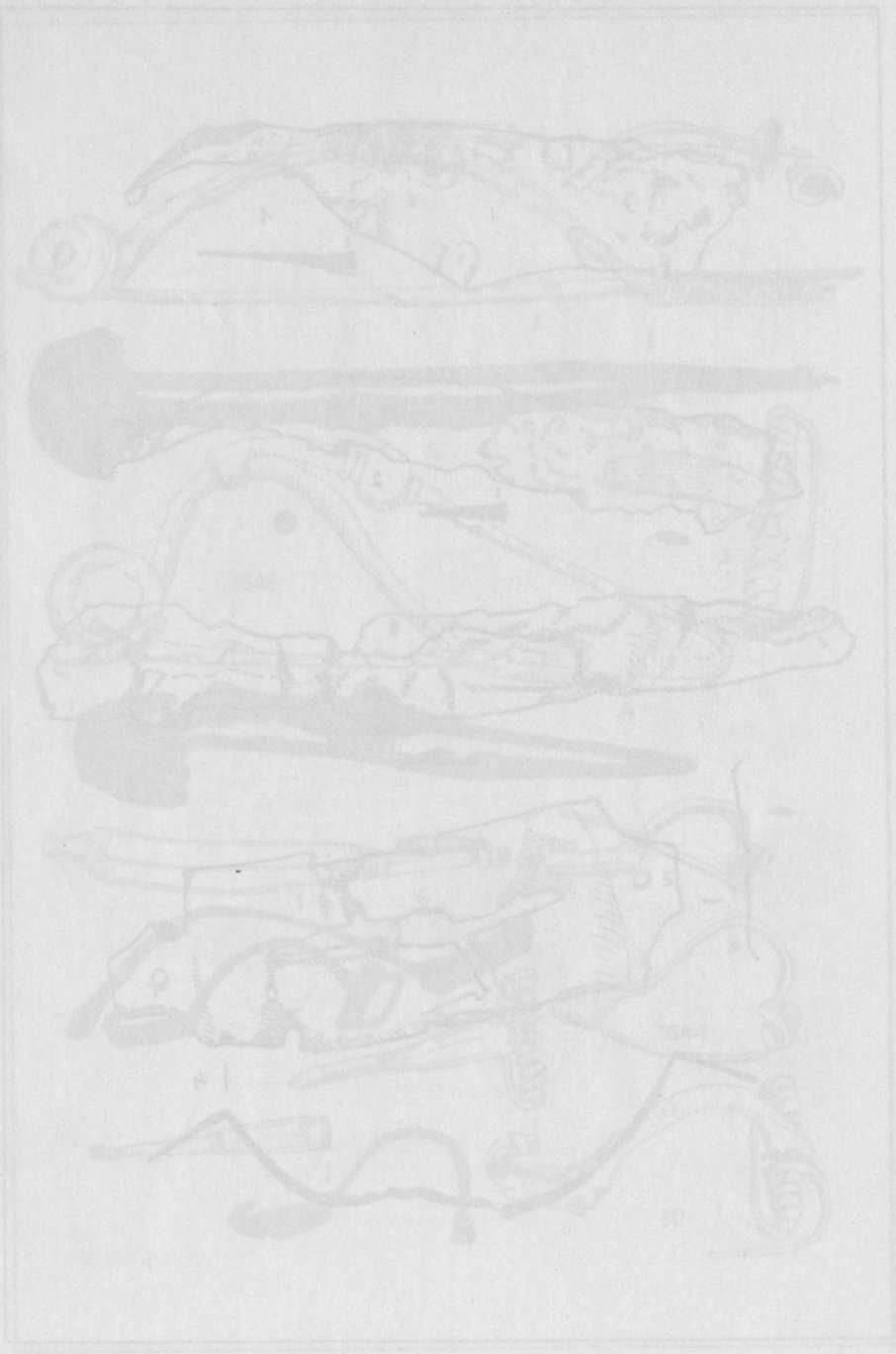

LATENSKE NAJDBE IZ NOVEGA MESTA

TONE KNEZ
Dolenjski muzej, Novo mesto

Kadarkoli govorimo o arheoloških najdbah iz Novega mesta, si nehote prikličemo v spomin izredne halštatske najdbe, kot na primer oklep, trinožnik, situlo in konjsko opremo, ki so bile izkopane v zadnjih desetletjih na področju mesta. Znano je, da se danes Novo mesto po raznolikosti in kvaliteti arheoloških najdb uvršča med eminentna slovenska najdišča in to lokaliteto omenjamo v isti vrsti kot Stično, Vače in Šmarjeto. Dosti manj znano pa je Novo mesto kot kraj, ki je bil naseljen od časov kulture žarnih grobišč pa vse do rimske okupacije naših krajev. Vzrok temu je dejstvo, da novomeško gradivo, ki je shranjeno v Ljubljani, na Dunaju in v Novem mestu, še ni v celoti objavljeno. Tako doslej še ni publiciran material iz dveh halštatskih gomil, izkopanih leta 1894, v katerih so bili tudi kasnejši latenski pokopi, niti ni objavljeno pomembno gradivo iz grobišča južno pod Marofom, ki sodi v čas končne faze latena in prehoda v antiko. Latensko gradivo iz Novega mesta sta doslej objavila le F. Starè[1] in V. Šribar,[2] s kratko notico pa je bila zabeležena najdba dveh latenskih mečev[3] in najdba enega groba leta 1949.[4] Namen tega poročila je, da objavim samo nekatere karakteristične latenske najdbe, izkopane v Novem mestu, ki so danes raztresene po zbirkah na Dunaju, v Ljubljani in v Novem mestu.

A. Oglejmo si najprej dva železna latenska meča (T. 1), ki imata že kar pestro zgodovino. Najdena sta bila okrog leta 1890 v Novem mestu. Natančnejša lokacija ni znana, vendar sklepam po najdiščnih podatkih drugih latenskih najdb, da sta bila izkopana nekje na področju Marofa. S posredovanjem sta prišla v Zagreb, kjer ju je kupil neki L. Belus. Ta je nato oba meča prodal Joanneumu v Gradec. Od tu pa sta v zameno za štajerske najdbe prišla leta 1936 v prahistorično zbirko Prirodoslovnega muzeja na Dunaju, kjer sta inventarizirana pod št. 68.096—68.097. Ker sta bila oba meča zelo dobro ohranjena, so jima leta 1961 na Dunaju z elektrolitičnim postopkom odstranili rjo, drugi meč potegnili iz nožnice in vse primerno konservirali. Meč brez nožnice (T. 1: 1) je dolg skupaj z nastavkom za ročaj 74 cm, rezilo samo pa je dolgo 63 cm in široko do 4,7 cm. Drugi meč

[1] F. Starè, Arheološka poročila SAZU, Dela 3, 1950, 59 ss.
[2] V. Šribar, AV 9—10, 1958/59, 108 ss.
[3] 87. Jahresbericht des Joanneums für das Jahr 1898, Graz 1899, 41.
[4] J. Kastelic, Varstvo spomenikov 2, 1949, 86.

(T. 1: 2) z nožnico, je skoraj enako dolg in širok. Ta ima na nastavku ročaja še ohranjen 5 cm dolg zakovičen prečni ščitnik, ki je pri latenskih mečih neobičajen. Nožnica je izdelana iz železne, na robovih zapognjene pločevine. Spodnji del nožnice pri konici manjka. Na zunanji strani je nožnica pri vrhu okrašena s prečno pasico, ki je na robovih ornamentirana z ozkim pasom drobnih poševnih gravur. Na notranji strani nožnice je z zakovicami pritrjena vertikalno narebrena železna pločevinasta zanka, s katero so pripenjali nožnico meča za pas. Ker najdiščne okoliščine obeh mečev niso znane, se moramo pri časovni opredelitvi obeh opirati le na tipologijo, ki kaže, da moramo oba meča postaviti v čas srednjega latena.

B. Pri študiju gradiva, izkopanega leta 1894 na Marofu, ki ga hrani Prirodoslovni muzej na Dunaju,[5] sem med halštatskim gradivom našel tudi nekaj latenskega gradiva. Tako je v gomili I, ki je po Pečnikovih podatkih vsebovala 60 grobov, bilo zelo verjetno okrog 5 latenskih grobov, ki so seveda kasnejši vkopi v gomilo. Med temi latenskimi grobovi v gomili I je najbolj izrazit grob 22 (T. 2). Čeprav so vsi železni predmeti hudo korodirani in v zelo slabem stanju, lahko jasno razberemo, da gre v tem primeru za izrazit grob keltskega bojevnika. Grob je poleg rjavo rumene žare in dveh glinastih vijčkov vseboval še zvit meč, dele železne nožnice, verigo za pripenjanje meča, ščitno grbo, dele okovja za ščit, sulico in nož.

Opis:

1. Blago bikonična žara, rjavo rumene barve, s kratkim skoraj cilindričnim vratom in poudarjeno nogo. Višina 25,8 cm, širina 24 cm, premer ustja 17 cm, premer dna 11,8 cm. T. 2: 1. (Inv. št. 66054.)

2. Dva glinasta vijčka. Prvi je koničen, drugi je hruškasto bikoničen. Višine 2,5 in 3,3 cm. T. 2: 2. (Inv. št. 66055.)

3. Nasilno ukrivljen železen meč, hudo načet od rje. Originalna dolžina in širina neugotovljiva. T. 2: 3. (Inv. št. 66056.)

4. Dva fragmenta ene polovice mečeve nožnice z zapognjenima stranicama. Železna pločevina. Ohranjena dolžina 23 cm, širina 4,8 cm. T. 2: 4. (Inv. št. 66057.)

5. Močno zarjavela železna veriga za pripenjanje nožnice na pas. T. 2: 5. (Inv. št. 66058.)

6. Fragment železne ščitne grbe, verjetno okrogle oblike z močno izboklino. Ohranjena velikost 11 × 8,2 cm. T. 2: 6. (Inv. št. 66059.)

7. Trakast okov iz železne pločevine, z velikima železnima zakovicama gobaste oblike na konceh, od katerih se je ohranila samo ena. Dolžina okova 19,5 cm, širina 1,8 cm. T. 2: 7. (Inv. št. 66059.)

8. Od rje popolnoma razjedena železna sulična ost. Prvotna oblika neznana. Ohranjena dolžina 38 cm, širina nasadišča 2,5 cm. T. 2: 8. (Inv. št. 66060.)

9. Fragmentarno ohranjen železen nož z ostanki verjetno koščenega ročaja. Celotna dolžina 12,2 cm, dolžina rezila 7,7 cm. T. 2: 9. (Inv. št. 66061.)

Grob sodi v čas srednjega latena.

[5] J. Pečnik je jeseni 1894 prekopal na Marofu dve gomili in gradivo poslal na Dunaj, kjer je inventarizirano pod št. 66013—66204.

V isti gomili, v grobu 10 je bil najden od rje hudo načet in nasilno zvit železen meč, širok približno 5 cm. Prvotna dolžina in oblika se ne da več ugotoviti. T. 3: 3. (Inv. št. 66034.)

V grobu 29 je bil najden majhen trebušast lonček s koničnim ramenom, cilindričnim vratom in izvihanim ustjem. Na ramenu je okrašen z dvema paralelnima zarezama. Lonček je bil izdelan na lončarskem kolesu. Površina lončka je zglajena, sivo črne barve. Višina 9,2 cm, širina 10,2 cm, premer dna 5 cm, premer ustja 6,8 cm. T. 3: 4. (Inv. št. 66074.)

Z istega kompleksa grobišča na Marofu, toda brez natančnejših podatkov, izvirata tile dve latenski posodi:

1. Velika, visoko oblikovana bikonična posoda z odbitim ustjem, inv. št. 66204. Na ramenu je okrašena z dvema širokima paralelnima brazdama. Višina ohranjene posode 33 cm, širina 30 cm, premer dna 14 cm. T. 3: 5. Izdelana je bila na lončarskem kolesu.

2. Lonec iz rjave gline z visokim trebuhom in cilindričnim vratom, inv. št. 66191. Višina 18,6 cm, širina 19 cm, premer dna 9 cm, premer ustja 14,4 cm. T. 3: 6.

Nadalje hrani muzej na Dunaju še dve železni ščitni grbi ovalne oblike, inv. št. 40159—40160, iz Novega mesta. Natančnejša lokacija ni znana. Obe ščitni grbi sta že precej poškodovani. Dolžina 9 in 12 cm, širina 4,2 in 5,5 cm. T. 3: 1, 2.

Obe gomili na Marofu, ki ju je Pečnik prekopal za dunajski muzej, sta bili po skromnih topografskih podatkih sodeč[6] blizu latenskega planega grobišča, ki je bilo leta 1954 slučajno odkrito in ga je izčrpno opisal že V. Šribar v Arheološkem vestniku (glej opombo 2). Odkritih je bilo šest srednjelatenskih grobov, ki so pretežno vojaški.

C. Zelo pomembno vlogo med novomeškim latenskim gradivom zavzema material iz obširnega grobišča na južnem vznožju Marofa, ki je bilo načeto in delno raziskano v več kampanjah: leta 1890, ko so gradili novo cesto Novo mesto—Bršljin,[7] leta 1902 ob zidanju poslopja okrajnega glavarstva,[8] leta 1936 pri preurejanju opuščenega starega pokopališča v park[9] in končno še enkrat leta 1954 s širjenjem cestišča pri poslopju okraja (Beletov vrt).[10] Poročilo o najdbah iz leta 1890 pravi, da so našli 20 rimskih, 3 latenske in en halštatski grob. Od latenskega gradiva našteva poročilo: 2 železna meča, 2 bronasti in eno železno fibulo. To gradivo ni ohranjeno.

Dosti bolj številne so bile latenske najdbe leta 1902, ko so kopali temelje za poslopje okrajnega glavarstva. M. Much in F. Komatar (glej opombo 8) poročata, da so tedaj našli tele latenske predmete:

— 2 srebrni samostrelni srednjelatenski fibuli,
— 10 fragmentiranih bronastih srednjelatenskih samostrelnih fibul,
— približno 10 fragmentiranih poznolatenskih bronastih fibul,
— latenske bradavičaste zapestnice,
— več gladkih zapestnic,

[6] MZK 25, 1899, 55.
[7] S. Rutar, LMS 1891, 192 s.; S. Rutar, MZK 17, 1891, 197 s.
[8] M. Much, MZK 1, 1902, 403; F. Komatar, MMK 17, 1904, 54 s.
[9] Najdba dveh rimskih grobov s štirimi žarami v obliki hiše. Zaščitno izkopavanje je opravil prof. Janko Jarc. Gradivo v Dolenjskem muzeju, še neobjavljeno.
[10] V. Šribar, l. c.

— 2 fragmentirani železni čeladi,
— en raven in en zvit latenski meč,
— več železnih suličnih osti in nožev,
— preko 100 keramičnih posod, med njimi bikonične latenske vaze.

V inventarni knjigi Narodnega muzeja so vpisani tile kovinski predmeti iz tega izkopavanja: ostanki železnega meča (3866), železna latenska fibula (3869), vozlasta zapestnica (3868), bronasta pasna verižica (3872), 2 samostrelni srebrni fibuli (6101—6102), bronaste samostrelne fibule (6103—6111, 3871), bronaste fibule (3870, 6112—6114, 6129—6131), bronasta igla (6115), del bronastega pasu (6116), del steklene zapestnice (6120), upognjen železen meč (6121), del železnega meča (6122), 2 velika železna noža (6123, 6124), 4 železne sulice (6125—6128).

V desetletjih se je večina naštetega gradiva verjetno izgubila oziroma uničila, tako da sem pri hitrem pregledu materiala našel samo tisto, kar je narisano na T. 4 poleg nekaj nebistvenih fragmentov. Veliko bolje je ohranjeno bogato keramično gradivo, iz katerega sem izbral samo nekaj najbolj značilnih posod. Opis kovinskih predmetov:

1. Slabo ohranjen velik železen bojni nož z rahlo usločenim nastavkom za držaj in trikotno oblikovanim rezilom. Ohranjena dolžina 29,4 cm, širina 3,5 cm. T. 4: 1. (Inv. št. 6124.)

2. Podobno oblikovan železen bojni nož, ohranjen samo nekako do polovice. ohranjena dolžina 18,4 cm, širina 3,4 cm. T. 4: 2. (Inv. št. 6123.)

3. Od rje hudo poškodovan, nasilno ukrivljen železen meč. Prvotna oblika nedoločljiva. T. 4: 3. (Inv. št. 3866.)

4. Železna, od rje zelo poškodovana sulica. Prvotna oblika nedoločljiva. Ohranjena dolžina 17,5 cm, premer tulca 2 cm. T. 4: 4. (Inv. št. 6125.)

5. Masiven bronast obroček z gumbastimi izrastki, sklenjen. Premer 4,3 cm, debelina 6 mm. T. 4: 5. (Inv. št. 1467.)

6. Podoben obroček, nesklenjen in ovalno deformiran. Premer 4,8 cm, debelina 7 mm. T. 4: 6. (Inv. št. 3788.)

7. Ohranjena samo polovica masivne bronaste zapestnice okroglega preseka z okroglimi bradavičastimi izrastki. Premer 9 cm, debelina 8 mm. T. 4: 7. (Inv. št. 1481.)

8. Fragment bronaste fibule. Dolžina 4,5 cm. T. 4: 8. (Inv. št. 6131.)

9. Bronasta fibula v obliki samostrela, ni v celoti ohranjena. Dolžina 6,2 cm, širina 3,2 cm. T. 4: 9. (Inv. št. 3762—3777.)

V naslednjem si oglejmo nekaj značilnih latenskih keramičnih posod, ki so bile izkopane pri zidanju poslopja glavarstva.

1. Širok bikonično oblikovan lonček brez vratu iz rumene gline, ki je bila zunaj črno barvana. Na ramenu ima lonček izoblikovane tri vodoravne kanelure. Višina 10,6 cm, širina 14 cm. T. 5: 1. (Inv. št. 3841.)

2. Sploščeno bikonična posoda s kratkim vratom in izvihanim ustjem. Na ramenu okrašena z dvema ostrima vodoravnima kanelurama. Višina 15 cm, širina 15,4 cm. T. 5: 2. (Inv. št. 3855.)

3. Drobna keramična steklenička bikonične oblike s poudarjenim vratom. Na ramenu tri kanelirane zareze. Višina 11 cm, širina 10 cm. Rjave barve. T. 5: 3. (Inv. 3839.)

4. Ostro bikonična črna posoda v obliki steklenice z dolgim vratom. Višina 17,4 cm, širina 15 cm. T. 5: 4. (Inv. št. 3854.)

5. Majhna črna bikonična posoda z visokim trebuhom, kratkim vratom in izvihanim ustjem. Na ramenu okrašena s tremi vodoravnimi kanelurami. Višina 12 cm, širina 11,2 cm. T. 5: 5. (Inv. št. 3861.)

6. Stekleničasto oblikovana rumena, blago bikonična posoda s kratkim vratom. Na ramenu dve široki kaneluri. Višina 19 cm, širina 15,2 cm. T. 5: 6. (Inv. št. 3836.)

7. Visoko oblikovana posoda v obliki keliha s širokim ustjem in ozko nogo. Pod ustjem je široka konična kanelura, katere spodnji rob je obenem največji obod. Pod tem je še ena ožja in bolj blaga kanelura. Posoda je iz sive gline, zunaj črno barvana. Višina 24 cm, širina 21,6 cm. T. 5: 7. (Inv. št. 3865.)

8. Bikonično oblikovana črna posoda v obliki steklenice s kratkim, krepko izvihanim ustjem. Na ramenu tri vodoravne kaneluraste zareze. Sivo črna glina. Višina 23 cm, širina 18,2 cm. T. 5: 8. (Inv. št. 3850.)

Vse opisane posode so delane na lončarskem kolesu. Po obliki sodijo naštete posode v pozno latensko obdobje, toda ker je bil vsaj del teh posod najden tudi v družbi z izrazito rimskim materialom (grobne celote niso znane!), moramo računati s tem, da so te zakoreninjene poznolatenske oblike uporabljali še naprej za rimske okupacije. Domnevam, da bo podrobni študij gradiva, ki je bilo izkopano na tem grobišču, lahko dal važne podatke o materialni kulturi Latobikov, o rimski okupaciji in kolonizaciji tega področja ter o razmerju avtohtonega prebivalstva do rimskih priseljencev. Prav to razmerje je danes še malo raziskano in vse preveč radi ga posplošujemo. Čeprav je bilo Novo mesto v rimskem času, tako kot danes, nekoliko odmaknjeno od velike cestne magistrale in čeprav nimamo na razpolago epigrafskih spomenikov, so nam latenske ostaline dokaz, da je bila v kraju tudi od halštatskega obdobja naprej dokaj močna naselbina, ki je stala na naravno utrjenem Marofu severno od današnjega mestnega jedra. V grobnem inventarju te »rimske« naselbine pa vidimo izrazito keltsko-latensko tradicijo.

Latenske najdbe na tleh Novega mesta lepo dopolnjuje tudi skromna najdba treh keltskih novcev. Pri zidanju poslopja okrajnega glavarstva leta 1902 so našli dva keltska novca, ki sta v inventarni knjigi Narodnega muzeja v Ljubljani vpisana pod št. 3805 skupaj še s tremi rimskimi novci. Danes je ohranjen le še en keltski novec, drugi je izgubljen. Tako W. Schmid kakor tudi K. Pink sta najdbo teh dveh novcev prezrla. Opis:

1. Bronast novec ovalne oblike — samoborski tip (sl. 1). Avers: glava levo, obraza ni moč razpoznati. Lasje so predstavljeni z vrstami drobnih pikic. Revers: konj v diru na levo. Velikost: 2,3/2 cm. Teža: 8,9 g.[11]

2. Vzhodnonoriški srebrnik obraznega tipa s prestastim ušesom. Najdiščne okoliščine niso znane. Danes je v zbirki Prirodoslovnega muzeja na Dunaju.[12]

Še beseda o žarah v obliki hiše. Po podatkih, ki jih je zbral P. Petru,[13] je Novo mesto z 12 žarami v obliki hiše za Neviodunom drugo največje

[11] Na novec me je opozoril A. Jeločnik, predstojnik numizmatičnega kabineta Narodnega muzeja v Ljubljani.
[12] K. Pink, WPZ 24, 1937, 50.
[13] P. Petru, AV 13—14, 1962/63, 500.

najdišče te posebne keramične oblike, ki jo pripisujemo plemenu Latobikov. Vse te žare so bile najdene na grobišču južno pod Marofom. Večina njih je bila odkrita že leta 1890 in 1902, zadnje štiri (T. 6) pa so bile najdene v dveh rimskih grobovih leta 1936, ko so staro novomeško pokopališče preurejali v park. Te hrani Dolenjski muzej. Vse druge, razen ene, ki je v Prirodoslovnem muzeju na Dunaju, hrani Narodni muzej v Ljubljani. Opis:

1. Močno zaobljena hišasta žara z dvojno profiliranim, sploščenim gumbom na vrhu. Srednji pas žare z odprtinami je z ostrim robom ločen od vrhnjega in spodnjega dela. Vratna odprtina žare je pokončno pravokotna. Ob vsaki strani te odprtine še po ena ozka navpična reža. Višina žare 31 cm, širina 23 cm. Zunaj rdeče barvana. T. 6: 2. (Inv. št. 62.)

2. Bolj ozka hišasta žara, ki je v spodnjem delu zaobljena, v zgornjem delu pa izrazito konična. Vrhnji del z bogato profilacijo prehaja v stožčast gumb. Vrata žare so pokončno pravokotna. Na vsaki strani je še po ena

Sl. 1: Bronast keltski novec iz Novega mesta. (Narodni muzej, Ljubljana, inventarna št. 3805.)
Abb. 1: Keltische Bronzemünze aus Novo mesto. (Narodni muzej, Ljubljana, Inv. Nr. 3805.)

ozka pokončna reža. Višina 33 cm, širina 21 cm. Zunaj rdeče barvana. T. 6: 1. (Inv. št. 61.)

3. Bolj robustno izdelana hišasta žara z gobasto oblikovanim gumbom na vrhu. Rame je nizko in rahlo narebreno. Spodnji del je zaobljen. Odprtina vrat je pokončno trapezoidna. Nasproti tej odprtini sta na zadnji strani še dve navpični reži. Višina 34 cm, širina 23,2 cm. Zunaj rdeče barvana. T. 6: 3. (Inv. št. 63.)

4. Rahlo zaobljena hišasta žara, ki s koničnim pokrovom prehaja v koničen gumb. Žara ima dve pokončni trapezoidni odprtini, ki si stojita nasproti. Ob sprednji odprtini sta na vsaki strani še po dve navpično postavljeni majhni krožni odprtini. Zunaj rdeče barvana. Višina 32,4 cm, širina 22 cm. T. 6: 4. (Inv. št. 64.)

Vse te štiri hišaste žare izvirajo iz grobnih celot, ki so bile najdene na jugovzhodnem robu grobišča pod Marofom. Po spremnem gradivu jih moramo postaviti nekako v sredino 2. stoletja. Na ta način nam hišaste žare dokazujejo, da so se latenske forme v keramiki še dolgo uporabljale v času rimske okupacije. Med novomeškimi žarami zavzema najvidnejše mesto tista, ki je na vrhu zaključena s stilizirano človeško glavo (NMLj inv. št. 1499), izdelana v polni plastiki in s ptičem na temenu.[14] Hkrati je ta žara umetnostnozgodovinsko silno pomembna, saj je v upodabljanju človeka

[14] P. Petru, l. c., 499.

Sl. 2: Latenska najdišča v Novem mestu: 1 Prazgodovinsko selišče na Marofu. 2 Latenski pokopi v halštatskih gomilah. 3 Plani latenski grobovi. 4 Latensko-rimsko grobišče. 5 Latenski grobovi v halštatskih gomilah.

Abb. 2: Latènezeitliche Fundstellen in Novo mesto: 1 Prähistorische Siedlung auf Marof. 2 Latènezeitliche Nachbestattungen in hallstattzeitlichen Hügelgräbern. 3 Latènezeitliche Flachgräber. 4 Latènezeitliche und römerzeitliche Gräber. 5 Latènezeitliche Nachbestattungen in hallstattzeitlichen Hügelgräbern.

most med torevtičnimi umetninami cvetočega halštata in provincialno rimsko plastiko naših krajev.

Pogled na karto latenskih najdb v Novem mestu (sl. 2) nam kaže, da izvira večina najdb z levega brega Krke, iz neposredne bližine prazgodovinskega selišča na kapiteljskem Marofu. Starejše grobišče leži severno od gradišča, mlajša nekropola pa se razprostira ob južnem vznožju tega gradišča. Manjši del latenskih najdb je z desnega brega Krke. Te so bile najdene na področju gomilnega grobišča v Kandiji in jih moramo imeti za

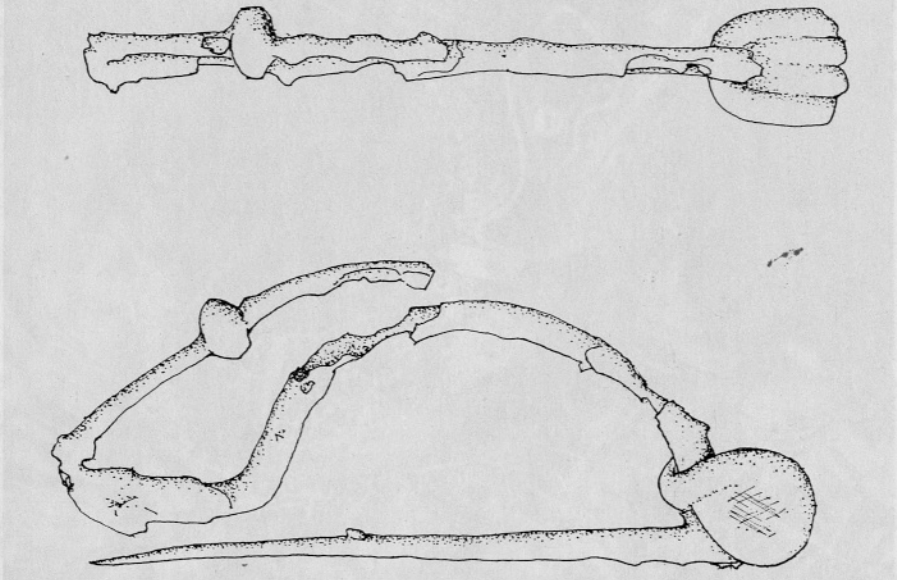

Sl. 3: Novo mesto. Latenska fibula. (Narodni muzej, Ljubljana, inv. št. 3869.)
Abb. 3: Novo mesto. Latènezeitliche Fibel. (Narodni muzej, Ljubljana, Inv. Nr. 3869.)

latenske pokope v halštatskih gomilah, prav tako kot tiste na Marofu iz leta 1894. Material iz enega in drugega najdišča pa kaže sočasnost, to je čas srednjelatenskega obdobja.

Obenem je prav lepo vidna postopna poselitev novomeškega prostora, ki se prične s prazgodovinskim naselbinskim kompleksom na Marofu in se morda nadaljuje tudi v antiki. Srednjeveška mestna zasnova se je po ustanovitvi Novega mesta leta 1365 razvila na jezičastem polotoku nad Krko južno od Marofa s središčem v iztegnjenem prostornem trgu in s kapiteljsko cerkvijo kot dominanto na vrhu skalnatega pomola. V zadnjih desetletjih pa je intenzivna naselitev zajela tudi desni breg Krke, področje nekdanjega predmestja Kandije, ki je danes strnjeno naseljen sestavni del mesta. Tako lahko opazujemo organsko rast in urbanizacijo tega kraja od severa proti jugu, od prazgodovinskega gradišča na Marofu, preko utrjenega srednjeveškega mesta na okljuku Krke vse do modernega mesta, ki se razrašča že na obeh bregovih Krke.

Iz zgornjih skopih podatkov, ki smo jih našteli, izhaja, da Novo mesto ni bilo samo pomemben center v starejši železni dobi, temveč je bilo tudi kasneje močna naselbina, ki prav s keltskimi Latobiki v 1. stoletju pred n. št. dobi svoj drugi poudarek, le-ti pa s svojo materialno in duhovno kulturo še dolgo vplivajo in dajejo pečat vsakdanjemu življenju v krajih ob Krki tudi potem, ko so ti kraji že de iure postali sestavni del rimskega imperija.

Po zaključku tega članka smo za arheološko zbirko Dolenjskega muzeja pridobili še eno latensko najdbo, ki zgoraj opisano gradivo samo dopolnjuje. Zadnje dni marca 1965 so pri prekopavanju vrta Vaneta Murna iz Novega mesta, Resljeva 4, našli večje število železnih in dvoje bronastih predmetov. Ugotovili smo, da gre v tem primeru za latenski grob z žganim pokopom, v katerem je bilo orožje nasilno ukrivljeno in razlomljeno. Grob je vseboval tele predmete:

1. Močno poškodovana bronasta fibula z dolgim peresjem. Lok fibule je le deloma ohranjen in se začenja z rombično ploščo ob peresju. Dolžina 7,9 cm, širina 6,5 cm. T. 7: 1. (Inv. št. 214.)

2. Masiven obroček s skoraj rombičnim presekom, njegovo jedro iz gline je oblečeno z bronasto pločevino. Premer 4,8 cm, debelina 1,9 cm. T. 7: 2. (Inv. št. 215.)

3. Nasilno ukrivljena, dolga širokolistna sulična ost. Dolžina ukrivljene sulične osti 35 cm. T. 7: 3. (Inv. št. 216.)

4. Samo deloma ohranjena, nasilno ukrivljena sulična ost. Dolžina 24 cm. (Inv. št. 217.)

5. Železen okov za kopjišče, stožčaste oblike. Dolžina 8 cm, premer 3,2 cm. T. 7: 4. (Inv. št. 218.)

6. Štirje fragmenti nasilno ukrivljenega železnega meča z deloma ohranjeno železno nožnico. Na enem fragmentu je še ohranjena zanka, skozi katero je bil speljan jermen za pripenjanje nožnice za pas. Širina meča do 5,2 cm. T. 7: 5. (Inv. št. 219.)

7. Dva fragmenta nekoliko bolj ozkega železnega meča z ohranjenim trnom za ročaj. Železna nožnica je le fragmentarno ohranjena. Širina meča do 4,8 cm. T. 7: 6. (Inv. št. 220.)

Čeprav ni ohranjen ves grobni inventar, pripada le-ta nekemu bojevniku. Najdba dopolnjuje in razširja gradivo, ki ga je s tega področja objavil že F. Stare.[1] Topografsko sodi ta najdba pod št. 5 slike 2, ki kaže razširjenost latenskih najdb v Novem mestu. Vse kaže, da je bilo na desnem bregu Krke, v Kandiji, na področju halštatskega gomilnega grobišča bolj ali manj razsežno latensko grobišče, ki sega v čas srednjega latena. Po analogijah z drugih najdišč iz Novega mesta sklepam, da gre v tem primeru za latenske pokope v halštatskih gomilah, ali pa vsaj v njihovi neposredni bližini.

Moja zahvala za ljubeznivo pomoč pri zbiranju gradiva velja direktorju prazgodovinskega oddelka Prirodoslovnega muzeja na Dunaju dr. Karlu Kromerju in kustosom arheološkega oddelka Narodnega muzeja v Ljubljani, ki so tudi dovolili objavo gradiva.

ZUSAMMENFASSUNG

Latènezeitliche Funde aus Novo mesto

Novo mesto ist schon seit Jahrzehnten in der Fachliteratur wohlbekannt als Lokalität wertvoller Funde vor allem aus der Hallstattzeit. Der vorliegende Bericht hat die Absicht, die Leser mit den latènezeitlichen Funden, die im Laufe der letzten 75 Jahre in Novo mesto zu Tage kamen, bekannt zu machen. Das Material befindet sich in Museen in Wien, Ljubljana und Novo mesto. Bis jetzt wurde nur ein kleiner Teil der Funde publiziert (siehe Anmerkungen: 1, 2, 3, 4, 8).

Die Prähistorische Abteilung des Naturhistorischen Museums in Wien besitzt aus Novo mesto zwei Mittellatèneschwerter (Taf. 1) und Gegenstände aus latènezeitlichen Nachbestattungen in halstattzeitlichen Hügelgräbern (Taf.: 2, 3), darunter ein Kriegergrab (Taf. 2), welche aus der Grabung im Jahre 1894 stammen.

Das Narodni muzej in Ljubljana bewahrt das Material aus der spätlatènezeitlichen und frührömischen Flachgräbernekropole mit Brandbestattungen. Die Funde wurden bei Bauarbeiten in den Jahren 1890 und 1902 gemacht (Taf.: 4, 5). Der Großteil der Metallfunde aus dieser Nekropole ist indessen verlorengegangen. An dieser Stelle möchte ich dem Leiter der Prähistorischen Abteilung in Wien, Dr. K. Kromer und der Leitung des Narodni muzej in Ljubljana für die liebenswürdige Hilfe und Publikationserlaubnis danken.

Am Südostrande der spätlatènezeitlichen Nekropole wurden im Jahre 1936 vier Hausurnen in zwei römischen Gräbern aus dem 2. Jh. gefunden, die sich im Dolenjski muzej befinden (Taf. 6). Diese Hausurnen, die wir dem Stamm der Latobiker im Gebiet von Dolenjsko zuschreiben, beweisen die lange Dauer der Latènetradition bis tief in die Römerzeit. Novo mesto ist mit 12 Hausurnen (nach Neviodunum) die zweitgrößte Fundstelle dieser eigenartigen Gefäßform.[13]

Die spätlatènezeitlichen Funde aus Novo mesto unterstützt auch der Fund dreier keltischer Münzen (eine ist verschollen). Die erste publizierte Pink,[12] die zweite wird hier erstmals wiedergegeben und beschrieben (Abb. 1).

Aus der Verbreitungskarte (siehe Abb. 2) der einzelnen Funde geht hervor, dass die älteren Gräber an der Nordseite der Ansiedlung angelegt waren, während das jüngere Gräberfeld sich am Südabhang der Höhensiedlung erstreckt. Da die Grabeinheiten dieser Nekropole nicht bekannt sind, wissen wir nicht, ob sich das römerzeitliche Gräberfeld an das latènezeitliche dicht anschließt oder sogar damit vermischt.

Die Urbanisierung des Gebietes von Novo mesto entwickelte sich von der prähistorischen Siedlung auf dem naturgeformtem Plateau (Flurname »Marof«) im Norden, über die befestigte mittelalterliche Stadtsiedlung (Stadtgründung 1365) auf der felsigen »Halbinsel« an der Krka, bis zur modernen Stadt, die schon auf das rechte Ufer des Flusses übergegriffen hat.

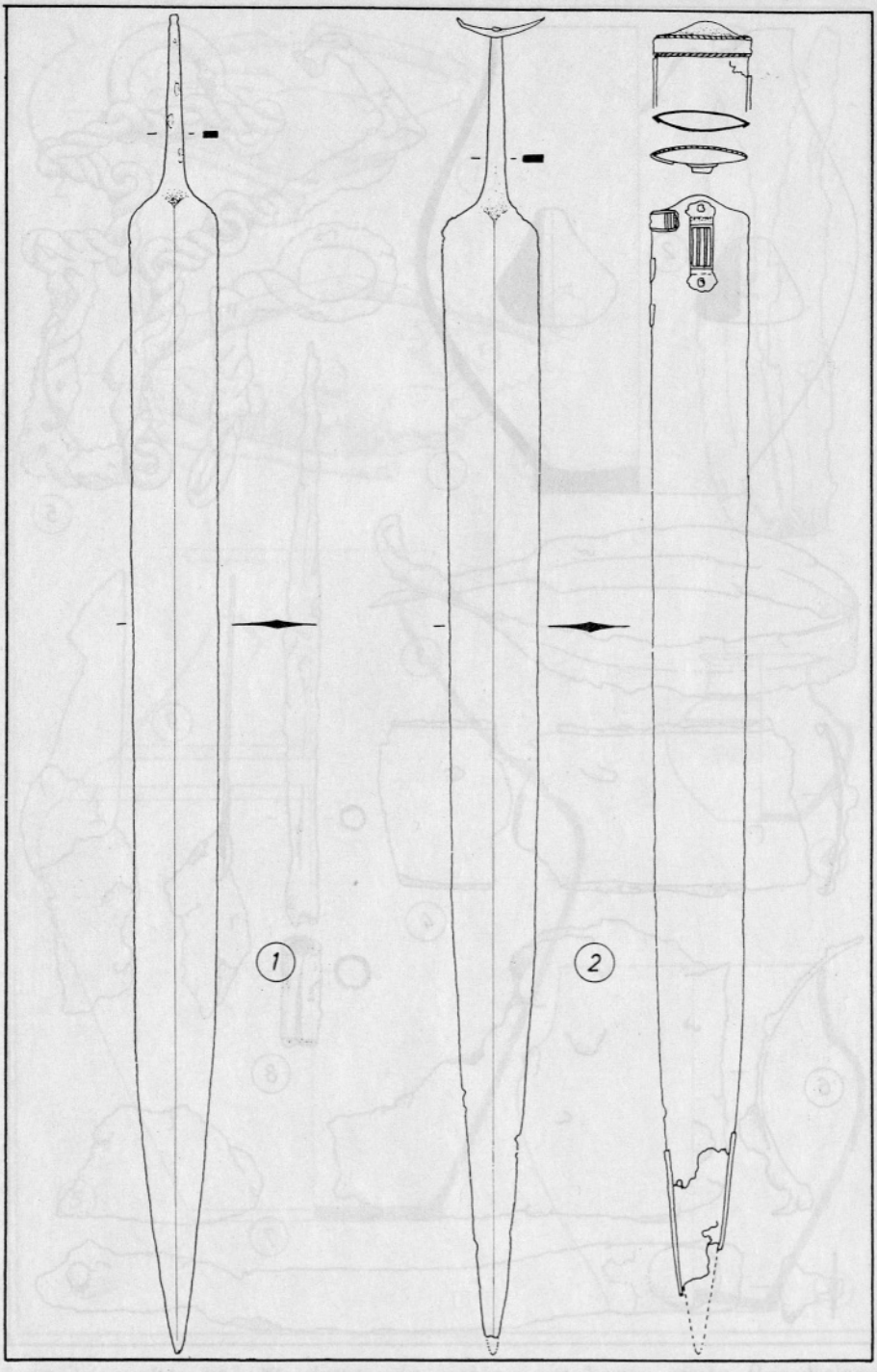

Latenska meča iz Novega mesta. Prirodoslovni muzej na Dunaju, inv. št. 68096 do 68097. (Vse = ¼)

Zwei latènezeitliche Schwerter aus Novo mesto. Naturhistorisches Museum, Wien, Inv. Nr. 68096—68097. (Alles = ¼)

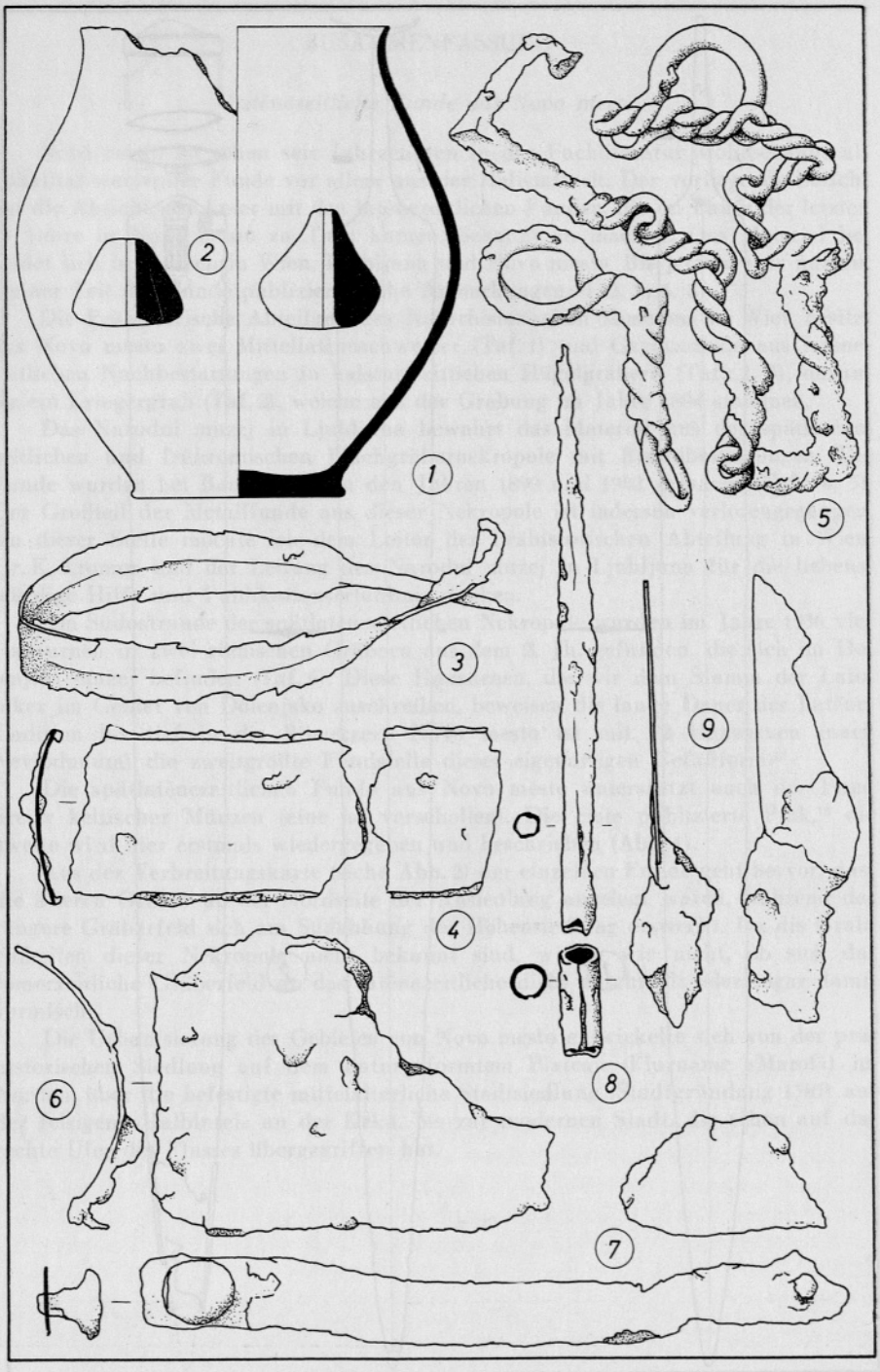

Latenski grob kot kasnejši pokop v halštatski gomili na Marofu v Novem mestu — gomila A grob 22. Prirodoslovni muzej na Dunaju, inv. št. 66054—66061.
(1, 3 = ¼, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9 = ½)

Latènezeitliches Grab als Nachbestattung im hallstattzeitlichen Hügelgrab auf Marof in Novo mesto — Tumulus A Grab 22. Naturhistorisches Museum, Wien, Inv. Nr. 66054—66061. (1, 3 = ¼, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9 = ½)

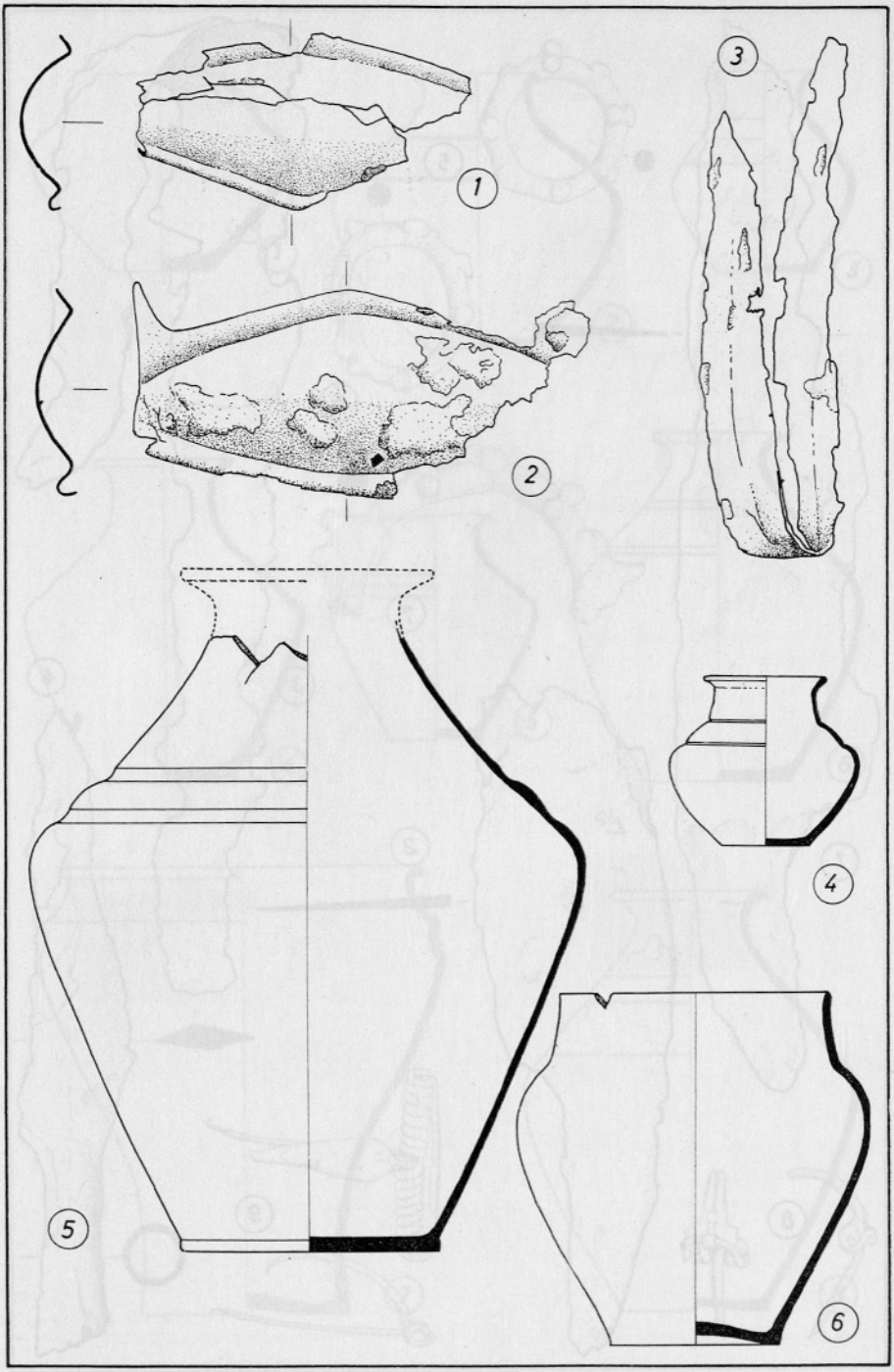

Latensko gradivo iz halštatske gomile na Marofu v Novem mestu. Prirodoslovni muzej na Dunaju. (1, 2 = ½, 3, 4, 5, 6 = ¼)

Latènezeitliche Funde aus dem halstattzeitlichen Hügelgrab auf Marof in Novo mesto. Naturhistorisches Museum, Wien. (1, 2 = ½, 3, 4, 5, 6 = ¼)

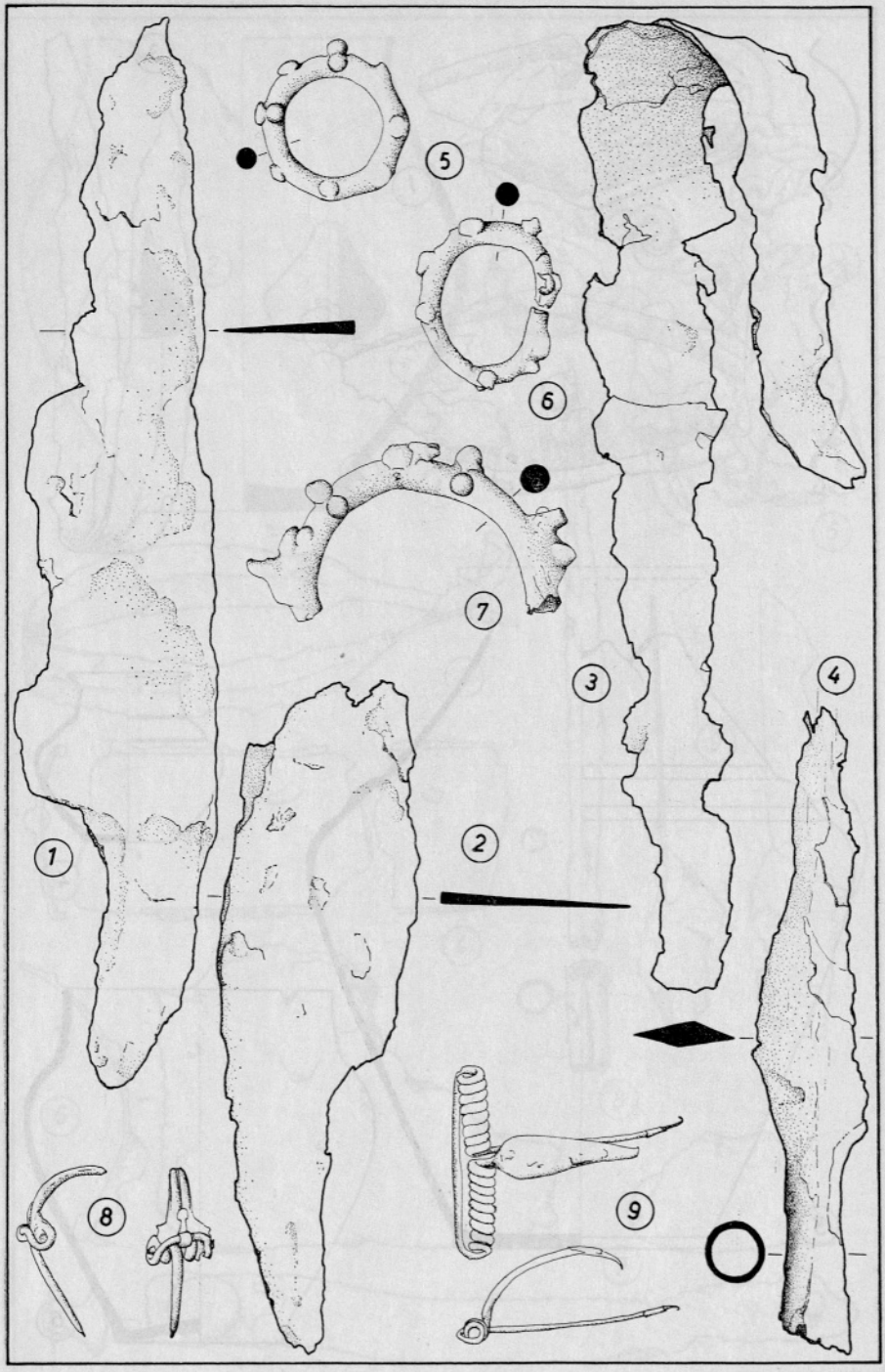

Latenske najdbe iz Novega mesta — področje glavarstva. Narodni muzej, Ljubljana. (Vse = ½)

Latènezeitliche Funde aus Novo mesto — Bezirkshauptmannschaft. Narodni muzej, Ljubljana. (Alles = ½)

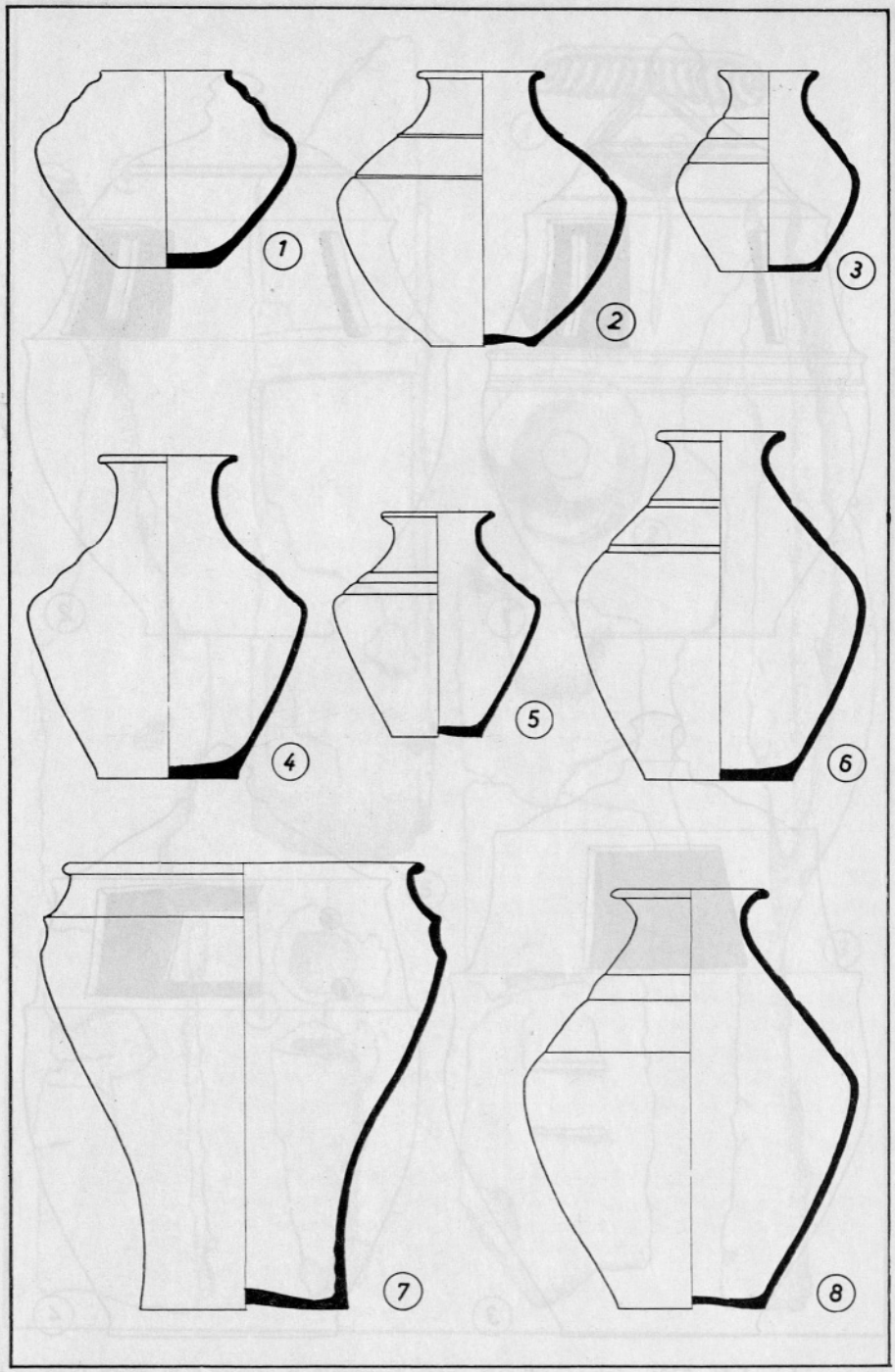

Latenska keramika iz Novega mesta — področje glavarstva. Narodni muzej, Ljubljana. (Vse = ¼)

Latènezeitliche Keramik aus Novo mesto — Bezirkshauptmannschaft. Narodni muzej, Ljubljana. (Alles = ¼)

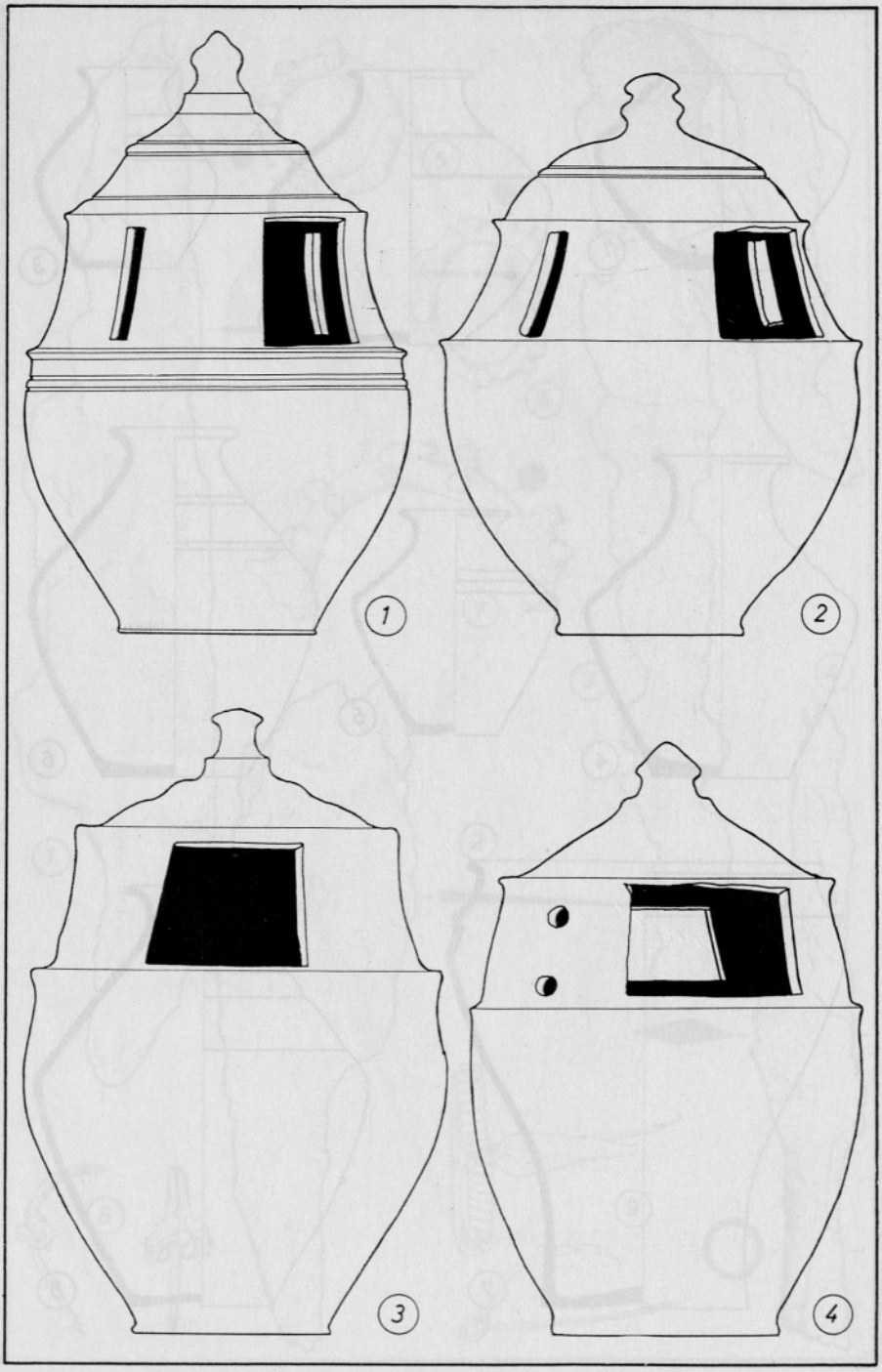

Hišaste žare iz dveh rimskih grobov v Novem mestu — izkopavanje leta 1936. Dolenjski muzej, Novo mesto. (Vse = ¼)

Hausurnen aus zwei römerzeitlichen Gräbern in Novo mesto — Ausgrabung im Jahre 1936. Dolenjski muzej. Novo mesto. (Alles = ¼)

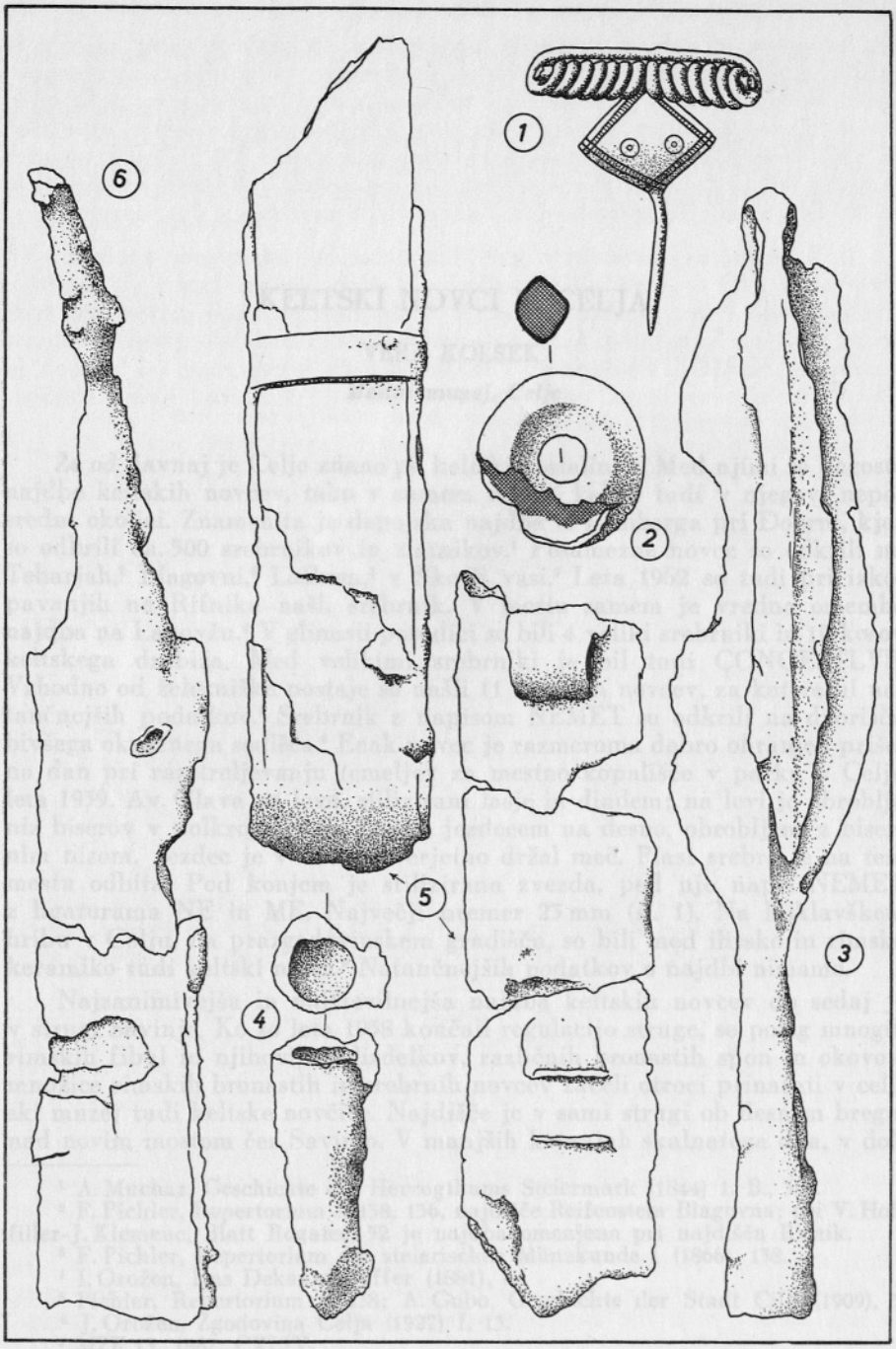

Latenski grob iz Kandije v Novem mestu. Najdba iz leta 1965. Dolenjski muzej, Novo mesto. (Vse ≐ ½)

Latènezeitliches Grab aus Kandija in Novo mesto. Fund aus dem Jahre 1965. Dolenjski muzej, Novo mesto. (Alles = ½)

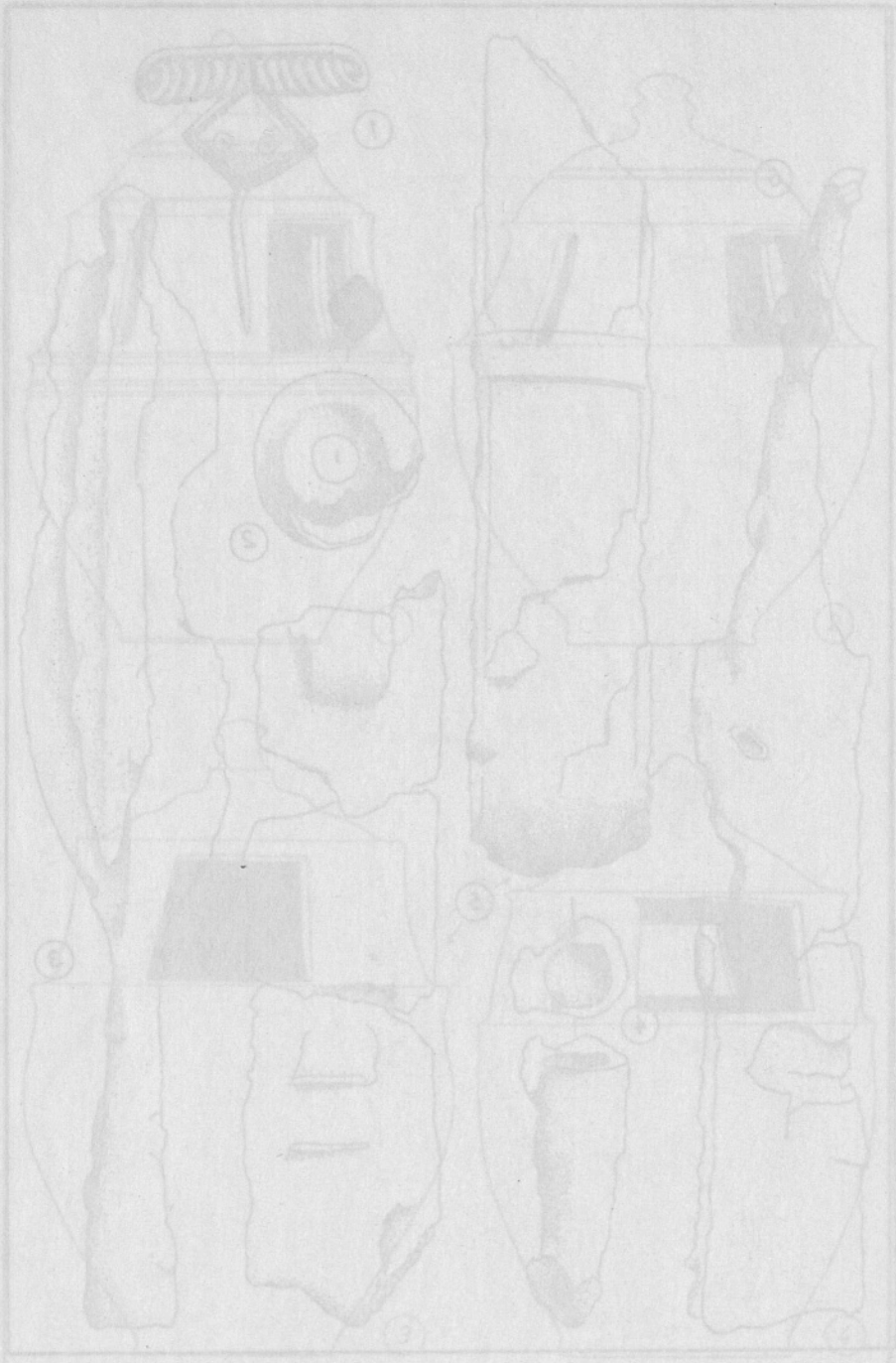

KELTSKI NOVCI IZ CELJA

VERA KOLŠEK

Mestni muzej, Celje

Že od davnaj je Celje znano po keltskih ostalinah. Med njimi so pogoste najdbe keltskih novcev, tako v samem mestu, kakor tudi v njegovi neposredni okolici. Znamenita je depojska najdba iz Lemberga pri Dobrni, kjer so odkrili ca. 500 srebrnikov in zlatnikov.[1] Posamezne novce so odkrili na Teharjah,[2] Blagovni,[3] Laškem,[4] v Škofji vasi.[5] Leta 1962 so tudi pri izkopavanjih na Rifniku našli srebrnik. V mestu samem je vredna omembe najdba na Lanovžu.[6] V glinasti posodici so bili 4 veliki srebrniki in 10 kosov keltskega drobiža. Med velikimi srebrniki je bil tudi CONGESTLVS. Vzhodno od železniške postaje so našli 11 keltskih novcev, za katere ni natančnejših podatkov.[7] Srebrnik z napisom NEMET so odkrili na dvorišču bivšega okrožnega sodišča.[8] Enak novec je razmeroma dobro ohranjen prišel na dan pri razstreljevanju temeljev za mestno kopališče v parku v Celju leta 1959. Av. Glava na levo, stilizirani lasje in diadem; na levi jo obroblja niz biserov v polkrogu. Rev. Konj z jezdecem na desno, obrobljeno z biserni nizom. Jezdec je v desnici verjetno držal meč. Plast srebra je na tem mestu odbita. Pod konjem je stilizirana zvezda, pod njo napis NEMET z ligaturama NE in ME. Največji premer 23 mm (sl. 1). Na Miklavškem hribu v Celju, na prazgodovinskem gradišču, so bili med ilirsko in rimsko keramiko tudi keltski novci.[9] Natančnejših podatkov o najdbi nimamo.

Najzanimivejša in najštevilnejša najdba keltskih novcev do sedaj je v strugi Savinje. Ko so leta 1958 končali regulacijo struge, so poleg mnogih rimskih fibul in njihovih polizdelkov, različnih bronastih spon in okovov, množice rimskih bronastih in srebrnih novcev začeli otroci prinašati v celjski muzej tudi keltske novčiče. Najdišče je v sami strugi ob desnem bregu, nad novim mostom čez Savinjo. V manjših kotanjah skalnatega dna, v dol-

[1] A. Muchar, Geschichte des Herzogthums Steiermark (1844) 1. B., 396.
[2] F. Pichler, Repertorium I. 138, 156, najdišče Reifenstein Blagovna; pri V. Hoffiller-J. Klemenc, Blatt Rogatec, 52 je najdba omenjena pri najdišču Rifnik.
[3] F. Pichler, Repertorium der steierischen Münzkunde I (1866), 138.
[4] I. Orožen, Das Dekanat Tüffer (1881), 6.
[5] Pichler, Repertorium I, 138; A. Gubo, Geschichte der Stadt Cilli (1909), 5.
[6] J. Orožen, Zgodovina Celja (1927) I, 13.
[7] MZK 13, 1887, CXLIV.
[8] MZK 16, 1890, 261; MZK 5, 1906, 191—192.
[9] A. Gubo, Geschichte der Stadt Cilli (1909), 5.

žini ca. 80 m se nabira drobnejši prod-pesek, in prav v njem so bile te najdbe. Kadar je vodna gladina nizka, predvsem v poletnih sušnih mesecih, otroci vztrajno iščejo in odkrivajo starine, deloma na kopnem, deloma še v vodi. Dotok najdb v muzej s tega prostora je dosegel višek v letih 1961 do 1963. Sedaj najdbe že upadajo. Doslej smo zbrali 770 keltskih novcev. Pretežni del te količine predstavljajo majhni novci, večinoma srebrniki, le nekaj med njimi jih je bronastih. Razdeliti jih moremo v dve skupini:

1. V večini so srebrniki z gladkim, nekoliko vzbočenim aversom. Na reversu je križ v različnih izvedbah, z odebeljenimi konci in sredino. Uvrščamo jih v tim. Gurina tip (sl. 2). V skupino s križem prištevamo tudi tip iz Leda na Koroškem, ki ima na aversu glavo podobno glavi na novcu z napisom NEMET. Obdana je z nizom biserov v polkrogu (sl. 3). Teh je v naši zbirki prav malo, vsega 16 kosov izmed 365 novcev tipa s križem. V Sloveniji poznamo ta tip z Vrhnike.[9a]

2. Med keltskim drobižem je tudi karlsteinski tip s konjem na reversu (sl. 4). Avers je lečasto odebeljen. Iz Savinje smo jih do sedaj dobili 276 kosov, pri osmih je konj obrnjen na desno (sl. 5), pri vseh drugih pa na levo (sl. 6). Konji so različni, od običajne upodobitve do prave groteske, ko sta za trup le dve vzboklinici, glava, noge in rep pa nakazani z enakimi ključkami ali sestavljeni iz samih vzboklinic.

107 novcev je tako slabo ohranjenih, da jih danes ni mogoče natančneje opredeliti.

Nekaj je tudi velikih kosov: a) Srebrnik, ki ima na aversu glavo z diademom na desno. Rev. Konj z jezdecem na desno. Jezdec drži v desnici meč. Premer 21 mm (sl. 7). b) Bronast novec. Avers je popolnoma razjeden. Rev. Konj obrnjen na levo. Premer 23 mm. Podoben je keltskim kosom na Hrvaškem (sl. 8). c) Bronast novec, ki bi ga lahko uvrstili v starejšo štajersko skupino, očesni tip. Av. Glava z diademom na desno. Rev. Konj obrnjen na levo. Premer 23 mm. Slabo ohranjen (sl. 9). č) Bronast novec, ki je deformiran, ohranjen le revers s konjem, obrnjenim na desno. Premer 22 mm (sl. 10). d) Bronast novec. Av. Glava na desno. Rev. v desno obrnjen konj z jezdecem. Pod konjem napis ATTA. Levo in desno od jezdeca po en krog. Premer 23 mm (sl. 11). Novec je dobro ohranjen, le prevlečen s sigo. Prvi novec z napisom ATTA, ki je najden na mestnem področju.

Najdenih je bilo tudi nekaj fragmentov. Poleg naštetega so našli otroci nekaj rimskega republikanskega denarja, ki je bil v zadnjem stoletju pred našim štetjem kot plačilno sredstvo v obtoku obenem s keltskimi novci.

Zaradi velikega števila keltskega drobiža in obsežnega najdišča se vsiljuje misel, da ne gre za depojsko najdbo, pač pa za kovnico, ki je delovala v prvem stoletju pred našim štetjem. Da je v Celeji bila keltska kovnica, je menil K. Pink že leta 1950,[10] torej pred odkritjem tega najdišča. Poleg novcev je prišlo v muzej tudi nekaj srebra v kosih in kapljicah, kar bi morda lahko šteli za odpadek pri ulivanju kosov. Žal do danes nismo dobili nobenega kalupa. Tudi najdišče samo približuje misel, da je bila v Celju keltska kovnica. Sodeč po najdbah je bila keltska naselbina prav na tem mestu: področje današnje struge Savinje, pobočje in prva terasa

[9a] MZK 13, 1887, CXLII.
[10] K. Pink, Archeologia Austriaca 6, 1950.

Miklavškega hriba in sedanje predmestje Breg. S tega prostora se širi kasneje na sever tudi rimska Celeja. In prav na tem mestu imamo tudi rimske obrtniške delavnice.

Število 770 novcev ni dokončno. Najdbe še pritekajo. Poleg tega mnogo do sedaj odkritega keltskega drobiža ni našlo poti v muzej, pač pa v roke privatnih zbiralcev in prekupčevalcev; tega kljub mnogim intervencijam nismo mogli preprečiti.

RÉSUMÉ

Pieces de monnaie celtiques de Celje

L'auteur passe en revue toutes les découvertes, tant dans les environs — Lemberg près Dobrna dépôt (note 1), Teharje (2), Blagovna (3), Laško (4), Škofja Vas (5), Rifnik près Šentjur (inédit) — que dans la Celeia même, où des pièces celtiques ont été jusqu'ici découvertes à Lanovž (dépôt 1 *Congestlus;* note 6), à l'est de la gare de chemin de fer (7), dans la cour de l'ancien Tribunal de district (1 *Nemet,* note 8), dans les Bains municipaux (*Nemet,* description dans le texte, fig. 1) et sur le Miklavški hrib (note 9). Dans le lit de la Savinja même on a trouvé dans les années 1958—1963 et plus tard, par hasard et séparément, des pièces de la Rome républicaine, des fibules, des ferrures et des agrafes et 770 pièces de monnaie celtiques d'argent et de bronze; tel est le nombre des pièces que le Musée municipal de Celje a réussi à obtenir. L'auteur donne un aperçu sommaire de la nouvelle découverte, dans laquelle sont représentés: le type Gurina, le type Eis (fig. 3), le type Karlstein (fig. 4, 5, 6), des exemplaires particuliers semblables au type croate (fig. 8), au type de l'Oeil (fig. 9), *Atta.* Tout comme Pink, l'auteur aussi présume qu'il dut y avoir à Celeia un atelier de frappe celtique, surtout parce qu'il faut localiser la Celeia celtique dans la sphère des nouvelles trouvailles.

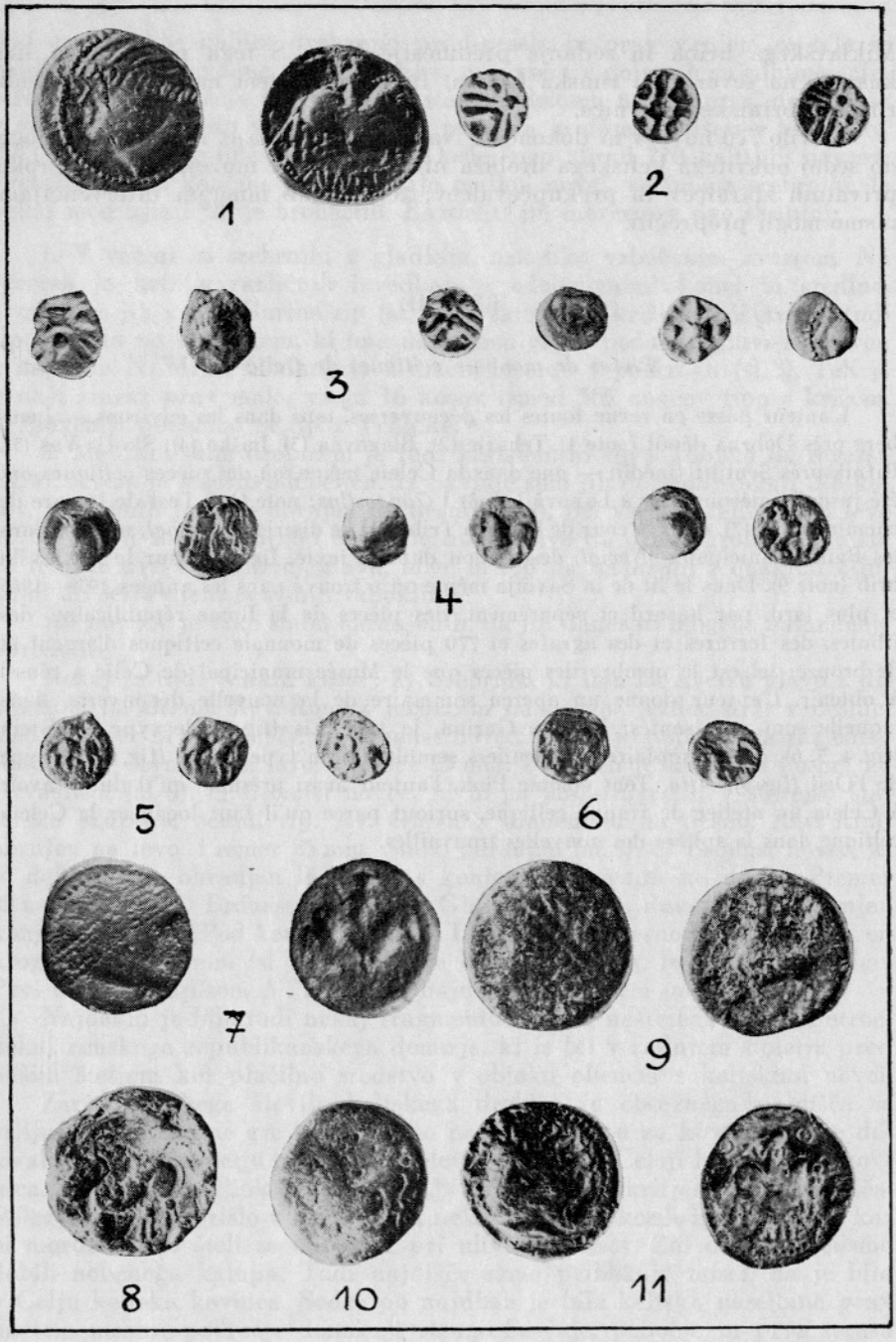
1
2
3
4
5
6
7
9
8
10
11

NOVE LATENOIDNE NAJDBE V LJUBLJANI

IVAN PUŠ

Mestni muzej, Ljubljana

Na predlog Slovenske akademije znanosti in umetnosti (SAZU), ki namerava ob stari stavbi na Novem trgu zgraditi stavbo, smo pričeli aprila 1964 raziskovati teren v neposredni bližini, kjer sta že v prejšnjih letih izkopavala dr. J. Korošec in dr. F. Starè in ugotovila obsežno nekropolo kulture žarnih grobov in kjer so odkrili tudi antične in zgodnjesrednjeveške kulturne ostaline.[1]

Najnovejša izkopavanja so dala obsežne rezultate, saj smo poleg 189 žganih grobov, ki pripadajo kulturi žarnih grobov, izkopali tudi srednjeveško in antično gradivo. Ugotovili smo, da je na sicer majhnem terenu zastopana tudi materialna kultura mlajše železne dobe.[2]

Gradivo, izkopano v letu 1964 in 1965 ni še v celoti laboratorijsko obdelano, zato na tem mestu ne moremo podati pregleda nad vsem latenodobnim gradivom.

Področje dvorišča SAZU leži približno 50 m zunaj obzidja Emone. Glede na zidove, ki smo jih izkopali ter glede na obilno keramično in kovinsko gradivo ugotavljamo, da je tu stala neka rimska zgradba. Prav med antičnim gradivom pa smo našli dva bronasta, različno profilirana, pasna zaključka. Podobne ali identične predmete imenuje R. Nierhaus pasne jezičke.[3] Zanimivo je, da sta oba naša jezička ležala zelo blizu skupaj, v isti plasti in skoraj v isti globini. Ta ugotovitev nima kronološke moči, saj je najbolj verjetno, da smo oba jezička izkopali v njuni sekundarni legi, zlasti če upoštevamo obsežno gradbeno dejavnost, ki jo je stoletja doživljal ta teren vse od rimskih časov pa do danes, saj prav tu ugotavljamo številne vkope in planiranja.

Omenjena bronasta jezička sta ulita. V osnovi sestavljata jeziček trapezoidni ploščici v obliki črke U z zakovico za pritrditev na pas na zgornjem delu ploščice. Spodnja tretjina jezička pa je profilirana in prehaja

[1] J. Korošec, Fr. Starè, Začasno poročilo o arheoloških izkopavanjih v Ljubljani, Arheološka poročila (1950).
P. Korošec, Slovanske ostaline na dvorišču SAZU v Ljubljani. AV 2, 1951, 156 in dalje.

[2] F. Starè, Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani (1954), 110, 111.

[3] R. Nierhaus, Eine spätlatènezeitliche Riemenzunge der Stradonitz-Kultur von Grabenstetten. Fundberichte aus Schwaben 14, 1957, 100 ss.

v glavičast ali skoraj koničen zaključek. Razloček med antičnim (sl. 1) in poznolatenskim jezičkom (sl. 2) je v tem, da je rimski manjši, boljše obdelani zaključek drobno profiliran in prehaja v nekako konico. Razloček je tudi v tem, da je latenoidni primer na prehodu iz ploščice v kijasti zaključek trikotno odebljen; to lahko ugotavljamo tudi na sorodnih primerih. Prav te oblikovne poteze nam omogočajo razločevanje latenoidnih primerov od antičnih, kajti antični jezički nimajo trikotne odebelitve.[4]

Jezičke z latenoidno shemo srečujemo v poznolatenski kulturi druge polovice 1. stoletja pr. n. št. Dobe se predvsem v keltskih oppidih in odprtih naselbinah vzhodnokeltskega kulturnega kroga, ki ga po gradišču Stradonice imenujemo tudi stradoniško kulturo.[5]

R. Nierhaus, ki je pasne jezičke podrobneje obdelal, našteva take predmete iz tehle mest:[6] Stradonice, Stare Hradiško, Velemszentvid, Sisak,

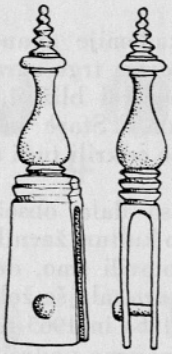

Sl. 1. Ljubljana, dvorišče SAZU. Pasni jeziček antične oblike
Fig. 1. Ljubljana, cour de l'Académie Slovène des Sciences et des Arts. Languette de ceinture de forme antique

Magdalenska gora (Koroška), Oberleiserberg, Karelstein, Manching, Grabenstetten in nepoznano najdišče (2 srebrna primera v muzeju v Beogradu).

Po mnenju R. Nierhausa je izdelovanje jezičkov omejeno na nekatere delavnice vzhodnega keltskega območja.[7]

Ljubljanski kos bo očitno povezan s primerkom z Magdalenske gore na Koroškem in Siskom. Verjetno smemo videti na tem prostoru tudi samostojno delavnico, tako da ljubljanski kos ni nujno import s področja vzhodnoalpskega kulturnega kroga tipa Stradonice.

Poleg poznolatenskih pasnih jezičkov poznamo tudi rimskodobne. Bistveni razloček med latenskimi in rimskimi primeri je omenjena trikotna odebelitev na prehodu v ploščici. Po R. Nierhausu so prav ti trikotniki odločujočega pomena za časovno opredelitev jezičkov. Med zaključkom in ploščico je vmesni del, ki je bolj ali manj razčlenjen, kar pa je verjetno odvisno od dolžine jezička. R. Nierhaus pravi, da so razločki tako neznatni,

[4] L. c., 102.
[5] L. c., 101.
[6] L. c., 101.
[7] L. c., 103.

da lahko govorimo le o eni delavnici, ki je s temi izdelki oskrbovala vzhodnokeltski kulturni krog.[8]

Glede tehnike izdelave moramo pripomniti, da sta naša primera, podobno kot drugi doslej znani, ulita v enem kosu. O. Klindt-Jensen, kot ugotavlja R. Nierhaus, predpostavlja na podlagi nekaterih primerov iz Češke, da so pred ulivanjem izdelali pozitiven model iz lesa ali kosti, ki je bil matrica za kalup. Verjetno pa je, da so matrice izdelali v vosku, jo

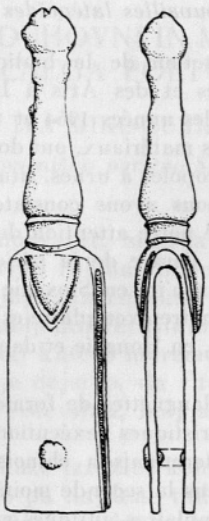

Sl. 2. Ljubljana, dvorišče SAZU. Pasni jeziček poznolatenske oblike
Fig. 2. Ljubljana, cour de l'Académie Slovène des Sciences et des Arts. Languette de ceinture de forme de la Tène tardive

obložili z glino, in ko se je ta posušila, so glinasto oblogo razgreli tako, da je iztekel iz nje vosek. V glinasto oblogo pa so nato ulili raztopljeno kovino.

Iz navedenega je razvidno, da so uporabljali take jezičke predvsem na področju Češke, Madžarske in Avstrije. Nekaj primerov so izkopali tudi v Jugoslaviji, in sicer sedem v Sisku in dva srebrna, ki jih hrani beograjski muzej, izhajata pa verjetno iz nekega najdišča v Srbiji. Jeziček z dvorišča SAZU, za katerega smo ugotovili latenodobno poreklo, je trenutno osamljen na Slovenskem. Kljub temu pa ga moramo brez slehernih zadržkov vključiti v tipološki kulturni krog takih jezičkov, ki so teritorialno bolj ali manj osredotočeni na področje današnje Češke, Madžarske in jugovzhodno alpsko ozemlje s Siskom. Z najdbo naših dveh jezičkov se razprostranjenost tega predmeta razširi tudi na centralno slovensko področje.

Ob Nierhausovih in naših ugotovitvah bi bili upravičeni zastaviti temeljno vprašanje: v kakšnem razmerju so latenodobni in antični jezički. Ali moremo poznolatenske jezičke vrednotiti kot predhodnike antičnih? Po današnjem stanju poznavanja teh predmetov bi mogli na to vprašanje pri-

[8] L. c., 103.

trdilno odgovoriti, s tem pa bi sprožili problematiko kulturnega stapljanja antičnih in poznolatenskih elementov materialne kulture in vloge poznolatenskih elementov pri ustvarjanju zgodnjeantičnega provincialnega oblikovnega zaklada.

RÉSUMÉ

Nouvelles trouvailles latènoïdes à Ljubljana

A l'occasion de la construction de la bibliothèque à côté de l'édifice de l'Académie Slovène des Sciences et des Arts à Ljubljana près de la Gosposka ulica, nous avons effectué dans les années 1964 et 1965 de vastes fouilles archéologiques qui, en ce qui concerne les matériaux, ont donné d'abondants résultats. Nous avons déterré la culture des nécropoles à urnes, située dans la couche la plus basse. Dans les couches supérieures nous avons constaté beaucoup de matériaux plus récents, parmi lesquels ont attiré notre attention deux languettes de ceinture, dont une de forme antique (fig. 1) et l'autre de la période de La Tène tardive (fig. 2). On ne connaissait pas encore jusqu'ici en Slovénie de languettes de la période de La Tène tardive, c'est pourquoi notre exemplaire est isolé. Mais de telles languettes sont connues en Tchécoslovaquie, en Hongrie et dans l'espace alpin du sud-est avec Sisak et en Serbie.

Nierhaus (note 3) place les languettes de forme de la période de La Tène tardive, pour lesquelles sont caractéristiques l'exécution plus simple et le grossissement triangulaire au passage de la terminaison chinoise dans la plaque, dans ladite »culture d'oppidum«, à savoir dans la seconde moitié du premier siècle avant notre ère. La différence entre les exemplaires antiques et de La Tène tardive est avant tout dans l'exécution. Les languettes antiques sont mieux travaillés, la terminaison est profilée et elles n'ont pas de grossissement triangulaire au passage dans la plaque.

KELTSKI SLEDOVI V DUHOVNI IN MATERIALNI KULTURI ANTIČNEGA POETOVIJA

IVA MIKL-CURK

Zavod za spomeniško varstvo SRS, Ljubljana

Ta kratki prikaz ne more biti sinteza poznavanja keltskih sledov v življenju antičnega Poetovija. Bil naj bi le skica potov, po katerih moremo te sledove iskati, izhajajoč iz rimskih ostalin na eni in keltskih na drugi strani, in skica tako dobljenih rezultatov.

Prva postavka, na podlagi katere moremo iskati keltske sledove v življenju antičnega Poetovija, je dejstvo, da Ptuj leži sredi ozemlja, kjer so ugotovljena razmeroma dosti številna, bolj ali manj bogata latenska grobišča.[1]

Eno izmed teh grobišč[2] kaže izrazito kontinuiteto v zgodnjerimski čas. Posamezne keltske ostaline so pa najdene tudi na arealu samega Poetovija, sledovi utrdbe v suhozidni tehniki in fragmenti keramike na ptujskem gradu ter keramika na Sp. Hajdini, zapestnica na Panorami, sulična ost na Hajdini[3] itd. To govori za to, da je bil Ptuj naseljen tudi v latenskem času, čeprav naselbina mogoče tedaj ni bila posebno pomembna in obsežna. Pravo predstavo o tej naselbini pa nam brez dvoma kazi rimska naselitev in zazidava, ki je mestoma verjetno povsem uničila latenske sledove.

Živelj zadnjega predrimskega časa, živelj, med katerim smemo zaradi zgoraj navedenih najdb iskati tudi določeno število Keltov, ni mogel ob rimski okupaciji izginiti brez sledu. Če pregledamo rimske najdbe iz Poetovija, moremo med njimi izločiti vrsto najdb, za katere je do sedaj arheologija ugotovila na podlagi analogij iz drugih evropskih najdišč z močno keltsko tradicijo ali po primerjavi značilnosti predrimskih izdelkov, da v njih žive še predrimske tradicije. Med predmete s takimi posebnostmi moremo uvrstiti nekaj lapidarijskih spomenikov, prevsem spomenike z onomastičnimi podatki, spomenike z noriško-panonskim volutnim okrasom in stilističnimi posebnostmi domačega »baroka«, nekaj keramike, noriško-panonske fibule, noriško-panonsko pasno okovje, emajlirani nakit in nakit, okrašen v predrti tehniki, predvsem pa spomenike iz svetišč Nut-

[1] A. Smodič, ČZN 35, 1940, 1 sl.

[2] A. Smodič, o. c., str. 2 in neobjavljeni material v muzeju v Ptuju.

[3] B. Saria, Blatt Ptuj (1936) str. 30. V. Šmid, ČZN 30, 1935, 132. J. Korošec, Poročilo o izkopavanju na Ptujskem gradu leta 1946 (1947), 29. Isti, Predzgodovinska naselbina na Ptujskem gradu (1951), 17.

ric, da tako navedem le nekaj primerov, na katerih bi bilo videti močneje keltsko izročilo kot pa izročilo drugih predrimskih narodnosti — prebivalcev naših krajev. Med tem gradivom moremo videti spet več skupin. Ene so znane malone po vsem evropskem delu imperija, druge pa so, kot velikokrat že ime pove, znane širšemu geografskemu področju dveh provinc, tretje, maloštevilne, pa so poznane le v Poetoviju.

Ko so v 2. stoletju v provincah zaradi spremenjenih političnih razmer prišle spet do izraza lokalne posebnosti in tradicije, je zlasti v Porenju močno zaživelo obrtništvo in stare galske tradicije oplodilo z vplivi vzhodnih provinc imperija; to je dalo trgovini med drugim tudi vrsto bronastega okrasja z emajlom in perforiranim okrasom, ki so ga uvažali tudi v naše kraje.[4] Več nam o tem materialu ne bi bilo treba govoriti, ker ne pove o Keltih pri nas ničesar.

Nekateri elementi, ki bi jih zaradi stilističnih ali tipoloških posebnosti mogli izvajati iz keltske duhovne ali materialne lasti, so značilni za širši teritorij več provinc, zlasti Norika in Panonije. Ti elementi se kažejo predvsem v nekaterih vrstah keramike,[5] ki je okras in oblike prevzela po latenski keramiki, in to keramiki iz najdišč z dokazanim keltskim življem. Enako je npr. s fibulami in noriško-panonskim pasnim okovjem.[6] Morda moremo tudi v razgibani oblikovanosti nekaterih kamnitih spomenikov 2. stoletja, stilističnih posebnostih »baročnega« stila, nastalega pod vplivom zakladnice duhovne kulture domačega prebivalstva,[7] videti tudi ostanke kulture keltskega prebivalstva in njihove ljubezni do razgibane ornamentike. Še verjetneje moremo iskati sledove keltskega likovnega in ornamentalnega izražanja v slikovitem volutnem okviru okrog reliefov — noriško-panonski voluti.[8] A vse to našteto gradivo in stilistične posebnosti niso značilni le za teritorij Poetovija. Širili so se v ta teritorij, a mesto, kjer so nastali, moramo iskati drugje, kjer je tak material še številnejši in stilistične posebnosti še bolj žive.

Potem nam ostane le ena skupina spomenikov, ki jih moremo med materialom zadržati kot sledove keltske materialne in duhovne kulture, poznane le Poetoviju, in ki resnično pričajo, da so dali Kelti svoj delež ne samo pri nastanku rimske provincialne kulture nasploh, ampak tudi pri nastanku kulture Poetovija. To je najprej onomastično gradivo z napisov. Sicer je zelo redko, sodilo bi morda prej že na začetek izvajanja, ker dokazuje le to, da se je del keltskih družin ob okupaciji hitro pridružil novemu

[4] Intercisa II (Arch. Hungarica 36, 1957), 404. L. Sellye, Les bronzes émaillés (Diss. Pann. II 8, 1939), 55.

[5] A. Schörgendorfer, Die römerzeitliche Keramik der Ostalpenländer (1942), 73 sl. in 112 sl. E. Bonis, Die kaiserzeitliche Keramik von Pannonien (Diss. Pann. II 20, 1942), 35 sl. 40, 41.

[6] I. Kovrig, Die Haupttypen der kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien (Diss. Pann. II 4, 1937), 107—112. R. Noll, Carinthia I 147, 1957, 128, 139. E. Patek, Verbreitung u. Herkunft der römischen Fibeltypen in Pannonien (Diss. Pann. II 19, 1942), str. 236.

[7] S. Ferri, L'arte romana sul Danubio (1933), 70—115, 181 sl., 222 sl. A. Hekler, Kunst und Kultur Pannoniens in ihren Hauptströmungen. Strena Buliciana (1923), 110 sl.

[8] A. Hekler, JÖAI 15, 1912, 185. A. Schober, Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien (1923), 231. R. Ložar, ČZN 29, 1934, 127—142. B. Saria, Starinar 8—9, 1933/34, 73 sl.

načinu življenja in podredil novi državni ureditvi. To nam priča znana plošča z Zg. Hajdine, del grobne skrinje z imeni Deuso, Agisus, Adbugouna in Adnamatus (CIL III 10883). Ta imena naj sodijo v keltsko onomastiko.[9]

Dolgo pa so v Ptuju že znani votivni reliefi z napisi in plastike, spomeniki kulta, ki je častil materinska božanstva, Nutrices Augustae. Najdeni so na Panorami, Zg. Bregu in predvsem na Sp. Hajdini, kjer je Šmid odkril zelo verjetno tudi tloris kapelice teh božanstev, in zadnji čas večja plastika v sekundarni uporabi v srednjeveških stavbnih temeljih.[10] Kot je splošno znano, so na reliefih upodobljene dve ali tri Nutrices, od katerih ena doji otroka, drugi dve pa ji prinašata darove in otroke, v polni plastiki pa je upodobljena doječa Nutrix in materinsko božanstvo s sadjem v naročju. Identičnih analogij gradivu, razen na koncu omenjeni plastiki, drugod po imperiju ne moremo najti. Najbliže so gradivu spomeniki Matron ali Mater iz Porenja, spomeniki kulta, ki se je ohranil na tleh izrazito keltskih provinc in gotovo s koreninami v keltskem verovanju.[11] Po vsem tem smemo torej, kot so storili avtorji doslej, videti v kultu Nutric in njihovih spomenikih izrazito ostalino keltske duhovne kulture, ki se je ohranila v rimski čas in se v 2. stoletju še močno razrasla. Ta sled je obenem eden najjasnejših sledov keltske duhovne kulture, ki jasno priča, kako je keltski živelj močno sodeloval pri oblikovanju lokalnih posebnosti rimske provincialne kulture naših krajev.

RÉSUMÉ

Les traces celtiques dans la culture spirituelle et matérielle de l'antique Poetovio

Un brève présentation ne peut être la synthèse des connaissances concernant les traces celtiques dans la vie de l'antique Poetovio, mais seulement une ébauche des voies, par lesquelles nous pouvons chercher ces traces, en partant des restes romains d'une part et celtiques de l'autre, et une ébauche des résultats ainsi obtenus.

Ptuj est situé au milieu du territoire, où l'on a établi des nécropoles relativement assez nombreuses de la période de La Tène et à Ptuj même on connaît aussi des trouvailles de la période de La Tène, bien que l'activité de construction romaine ait presque entièrement anéanti les traces du dernier peuplement préromain. Parmi la population préromaine de Poetovio il dut y avoir un certain pourcentage de Celtes (il nous est permis de tirer une telle conclusion à cause des découvertes indiquées), et cette population dut introduire une partie de sa culture dans la culture romaine provinciale de Poetovio.

Et en vérité nous voyons parmi les restes archéologiques de Poetovio une série de découvertes, pour lesquelles il est possible d'établir, par voie d'analogie, une forte tradition celtique. Ont leur place ici quelques donnés onomastiques dans

[9] A. Mócsy. Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen (1959), 28 in katalog, 199 sl.

[10] V. Šmid, ČZN 30, 1935, 136 sl. Hoffiler-Saria, AIJ (1938), 154. M. Abramić, JÖAI 17, 1914, Beiblatt 37—133. I. Mikl, Kronika 10, 1962, 187 sl.

[11] W. Schleiermacher, BRGK 23, 1933, 109 sl. M. Ihm, Jahrbuch des Vereins von Altertumsfreunden im Rheinland 85, 1 sl.

[12] M. Abramić, Poetovio (1925), 38. W. Gurlitt, Pettauer Antiken, AEM 19, 1896, 1 sl. Hoffiler-Saria, l. c. K. Wigand, JÖAI 18, 1915, 189 sl.

les inscriptions (celles-ci confirment surtout la présence de l'élément celtique), les monuments à ornement de volutes norico-pannoniennes et aux particularités de style, un peu de céramique, les fibules norico-pannoniennes et les ferrures de ceintures, les bijoux émaillés et les bijoux à décoration dans la technique à jour et les monuments des sanctuaires des divinités Nutrices Augustae.

Mais parmi ces matériaux il y a plusieurs groupes. Les bijoux, décorés d'émail et de la technique à jour, ont certes beaucoup de réminiscences celtiques, mais comme ils sont pour la plupart importés de Rhénanie, ils ne nous apprennent rien des Celtes chez nous. Les autres matériaux que nous énumérons ici, sont caractéristiques pour un plus vaste territoire, surtout deux provinces: le Noricum et la Pannonie. A Poetovio, ces éléments étaient vivants, mais nous cherchons le lieu de leur naissance, de la transition de la propriété celtique à la propriété romaine, ailleurs sur ce territoire. De l'influence des Celtes sur la formation de la culture romaine provinciale de Poetovio même parlent les monuments du culte maternel des Nutrices Augustae. Seulement dans les provinces à élément préromain expressément celtique nous trouvons des cultes apparentés à ce dernier, et ainsi les auteurs y virent dès le début des recherches la trace de la culture spirituelle celtique, qui à Poetovio vécut encore profondément au temps romain.

OKOVI NORIŠKO-PANONSKE ŽENSKE NOŠE, ODKRITI V MAČKOVCU PRI ŽUŽEMBERKU

SONJA PETRU

Narodni muzej, Ljubljana

V tem sestavku[1] bi želela opozoriti na nekaj predmetov iz rimske dobe, ki imajo karakteristične poteze materialne kulture in sodijo po svoji uporabi k noši domorodnega prebivalstva. V mislih imam pasne spone in druge okrasne našitke, ki so jih našli v Mačkovcu pri Žužemberku in do sedaj še niso bili objavljeni. Sodeč po pripisu R. Ložarja v inv. knjigi Nm Ljubljana, so bili najdeni leta 1941. Ker gre očitno za garnituro noriško-panonske noše, lahko domnevamo, da je ohranjena skupina del pridatkov nekega ženskega zgodnjerimskega žganega groba. Žal R. Ložar k tej skupini predmetov ni podrobneje opisal okoliščin najdbe.

Medtem ko je bil ta sestavek že obravnavan na kolokviju in izročen redakciji za tisk, je izšla obsežna sintetična obravnava J. Garbscha, Die norisch-pannonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert; v njej podaja avtor tudi v sestavku omenjeno gradivo na tabeli 43 in ga kronološko vrednoti. Ker pa sem v tem sestavku nakazala nekatera etnična in umetnostnozgodovinska vprašanja, kakor se nam kažejo po analizi tega gradiva, ki jih pa J. Garbsch ne detajlira zaradi obsežnosti prostora, na katerem se pojavljajo, sem se odločila za pričujočo objavo.

K tipično keltski pasni dekoraciji sodijo:[2] v predrti tehniki izdelana pasna spona, običajno z dvema ali tremi roglji, podolgovat okov šarnirja, mandeljnasto oblikovani vmesni členi, gumbi, noriško-panonske fibule[3] in zaključki pasu; o tem bo podrobneje govoril kolega I. Puš. Pravilnost domneve, da pripadajo ti predmeti k domorodni ženski noši, je dokazal med prvimi V. Geramb, Steierisches Trachtenbuch, Graz 1932, 12 ss., na podlagi opažanj noše na reliefih in kipih. To so kasneje dokazale tudi študije o razširjenosti predmetov tega tipa na območju Vzhodnih Alp.

Za lažjo predstavo bi podala podrobnejši opis predmetov, odkritih v Mačkovcu pri Žužemberku, ki jim priključujem, ker ga v sestavu iz Mačkovca ni, še mandeljnast okov iz Drnovega.

---

[1] Prebran na kolokviju Kelti v Sloveniji dne 13. oktobra 1964 v Mariboru.

[2] L. Nagy, Szécsényi csat, Archeologiai Értesítö 42, 1928, 215 ss.
R. Noll, Norisch-pannonische Gürtelbeschläge, Carinthia I, 147, 1957, 128 ss.

[3] E. v. Patek, Verbreitung und Herkunft der römischen Fibeltypen in Pannonien (Diss. Pann. II/19, 1942) karta razprostranjenosti posameznih tipov noriško-panonskih fibul na str. 281.

1. Bronasta pasna spona s pritrjevalcem na jermen. Kvadratni oziroma pravokotni v predrti tehniki ornamentirani del je močno fragmentaren in zaključen proti sponi v profiliran, nazaj uvihan votli del. Na robu pravokotne plošče so vidne na vsaki strani po štiri luknjice za zakovice. Ornament ploščice so v predrti tehniki narejeni ozki pravokotniki. Uviti, votli del je na zunanji strani ob robovih in v sredini okrašen s prečnimi žlebiči, obe vmesni polji pa izpolnjujejo rahlo uviti žebljički. V ta del je vstavljen zadnji člen spone. Krajši stranici spone sta v sredini na pregibu okrašeni s plastično profilacijo. Iz nazaj uvite spodnje stranice izhajata dva roglja v podobi shematizirane živalske glave (inv. št. Nm Lj P 7091; T. 1: 1).

1a. Nasprotni del spone je bil podoben člen, imel pa je namesto stiliziranih živalskih glav zanke, v katere so vdeli roglje preje opisane spone.[4] Od tega dela se je ohranil med gradivom iz Mačkovca le polkrožno usločen del pločevine, ki je držala člen z zankami (inv. št. Nm Lj P 7093; T. 1: 2).

2. Podolgovat, fragmentarno ohranjen bronast okov, narejen iz polkrožno usločene pločevine (inv. št. Nm Lj P 7094; T. 1: 3). Na zgornji strani je ornamentiran s polkrožnimi in prečnimi vrezi. Profilirani zaključek je ornamentiran s stilizirano živalsko glavo. Ohranjeni sta tudi na zaključku večja in v sredi okova manjša luknja za zakovico.

3. Dva polkrožna gumba, narejena iz tanke bronaste pločevine (inv. št. Nm Lj P 7092a, b). Iz sredine polkrožne glavice izhaja na spodnji strani trn, ki je na koncu vedno uvihan nazaj, ker je bil pritrjen na usnjeno podlogo (T. 1: 4, 5).

4. Mandeljnasto oblikovan bronast okov narejen iz polkrožno usločene pločevine. Proti koncema se zoži in je na tem mestu ornamentiran s profilacijo. Na prehodu v zožujoči se del so luknjice za zakovice (inv. št. Nm Lj R 71; T. 1: 7).

5. Bronast podolgovat obesek na koncu pasu. Zgornja polovica je precepljena, vanjo je bil vstavljen usnjeni del pasu. Na spodnji strani je navadno valjaste oblike in večkrat profiliran. O njem bo, kot sem že omenila, obširneje pisal I. Puš.

Za vse kovinske predmete noriško-panonske ženske noše je značilen zlasti njih okras. Najbolj značilen in obdelan je okras, izdelan v predrti tehniki pri noriško-panonskih fibulah in podolgovatih pasnih sponah. Sestoji iz ponavljajočih se geometričnih vzorcev, ki razčlenjujejo ploske površine. Geometrijsko zasnovani vzorec, izdelan v vseh detajlih, deluje dekorativno in plemeniti videz predmeta. Značilen je za vse noriške pokrajine. Tehnika sama pa se tudi kasneje v poznorimski kulturi široko razmahne. Saj jo srečujemo na različnih izdelkih umetnega kovaštva.[5]

Vendar se želim ustaviti predvsem pri okrasu podolgovatih okovov. Tudi pri njih je ornament sestavljen iz geometrijskih vzorcev, podrejenih obliki predmeta. Pri vseh okovih te vrste se pričenja simetrični ornament v sredini okova. Ker pa so lahko okovi narejeni iz enega kosa ali iz dveh, pri teh je tečaj v sredini, je tudi okras deljen. Pri okovih brez tečajev je

[4] Glej zelo ilustrativen primerek pri I. Hunyadi, Die Kelten im Karpatenbecken (Diss. Pann. II/18, 1942, Tafelband), T. XXXV, 15 in 16.

[5] A. Mócsy, Pannonia v RE suppl. IX (1962), 675.

lahko sestavljen zgolj iz vzporednih drobnih kanelur, ki uvito potekajo iz enega na drugi konec; pri tem posnema ta okras tordirano površino in ostaja poglaviten vzdolžni okras tudi pri drugih okovih. Drugi način ornamentiranja enodelnih oblik je, da so v sredini večkrat profilirani; pri tem zavzema osrednje mesto najbolj debelo rebro, navzven pa si slede vedno tanjše profilacije. Tudi pri dvodelnih oblikah je na pregibu ohranjena

Sl. 1. Trebnje, zaključek rimskega nagrobnika, vzidan v farni cerkvi
Abb. 1. Trebnje, der in die Mauer der Pfarrkirche eingebaute Abschlußteil eines römischen Grabsteines

prečna profilacija, sam tečaj pa ima večinoma vzdolžne kanelure. Pred zaključkom je znova prečna profilacija, ki z močnejšo odebelitvijo prehaja v konico v obliki vaze. Samo na tem delu okova se pojavljajo tudi shematizirane živalske glave, kot ga kaže primerek iz Drnovega na T. 1: 6 (inv. št. Nm Lj R 69). Te maske so tipičen izraz latenskega stila; pri tem vidimo, da se figuralni motiv podreja skupni likovni ideji. Ravno v tem umetnostnem izrazu in ideji, ki tiči predvsem v podedovanih likovnih izročilih in so bila domorodnemu keltskemu življu na našem prostoru v rimski dobi dobro poznana, se manifestira hotenje in podajanje okrasa takratnega izdelovalca. Čeprav deluje conalno zasnovana ornamentika, sestavljena iz niza geometričnih likov, izdelanih v predrti tehniki, ali iz vzporednih reber naspro-

tujoče običajni razgibani keltski dekoraciji, predvsem pri tako imenovanem Waldalgesheim ali madžarskem arabesknem stilu, vidimo, da si je skušal izdelovalec pomagati s tem, da je razčlenjeval ta okras z vodoravnimi ali navpičnimi progami, ki sicer sam okras členijo, ostaja pa še vedno podrejen osnovnemu konceptu likovne obravnave. To podrejanje osrednji motiviki ornamenta in ideji podajanja srečujemo tudi pri okrasnih ploščah, kjer je osnova okrasa krivulja in njene linearne modifikacije: pramen, valovnica, vitica itd. Tu se tudi najbolje izraža koncept keltske umetnosti, ki je dekorativen in pretežno dvodimenzionalen.

Ornament, sestavljen iz uvitih kanelur, posebno izstopa pri enodelnih okovih in nakazuje lahko tudi funkcijo samega predmeta. Uviti žlebovi nas spominjajo na tordirane ovratnice pri Keltih, ki so dobile po tem ornamentu tudi ime torques. Ker pa imamo v našem primeru opraviti s predmetom, tipičnim za žensko nošo, je bil predmet morda v podobni rabi, dasi ni imel tistega pomena, kot ga je imel torques pri moških. Zato je tudi spremenjena oblika. Žal iz lege predmetov v grobovih tej domnevi ne moremo dati trdne opore, pač pa nam bodo rešitve lahko pokazali nagrobni reliefi in kipi, kjer so žene domorodnega prebivalstva prikazane v svoji značilni keltski noši. Ker bi presegalo namen tega sestavka, ki sem ga začela pisati predvsem zaradi garniture iz Žužemberka, enega najbolj jugozahodnih najdišč, se s kamnitimi spomeniki nisem posebej ukvarjala. Omenim le, da je ohranjen v farni cerkvi v Trebnjem zelo lep zaključek nagrobnika, na katerem je upodobljeno žensko doprsje: na njem so mimo opisanih členov še ogrlica z lunulastim obeskom v sredini in značilno, peči podobno keltsko pokrivalo (sl. 1). Iz vsega tega vidimo, da se tudi pri teh drobnih predmetih ohranja latenski stil in da so torej produkt keltske umetnostne dediščine.

Iz že do sedaj poznanih kart razprostranjenosti posameznih členov noriške noše, objavljenih pri E. v. Patek,[6] L. Nagyju,[7] R. Nollu,[8] R. Nierhausu[9] in J. Garbschu,[10] vidimo, da se dobijo ti členi v večji množini na območju Vzhodnih Alp; pri tem izstopajo predvsem tri skupine, in to zahodno od Nežiderskega jezera, v okolici Flavie Solve in na Dolenjskem. Pri tem pa moremo upoštevati, da so najdbe iz antičnih središč Aquileje, Emone, Siscije le najdbe, ki za okoliš navedenih središč niso značilne. Za soško-primorsko območje so značilne v poznolatenskem obdobju posebne pasne spone, ki jih je obdelal J. Werner v Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde 101, 1961, 143 ss. V tem sestavku dokazuje, kar je ugotovil za materialno kulturo tega prostora v poznolatenskem in zgodnjerimskem obdobju tudi S. Gabrovec,[11] posebnost v noši tega področja, ki se v posameznostih razlikujejo od sosednje noše na Dolenjskem in Štajerskem.

[6] E. v. Patek, o. c.

[7] L. Nagy, o. c.

[8] R. Noll, o. c.

[9] R. Nierhaus, Eine spätlatenzeitliche Riemenzunge der Stradonitz-Kultur von Grabenstetten, Fundberichte aus Schwaben, NF 14, 1957, 100 ss.

[10] J. Garbsch, o. c., kjer pa je tudi navedena vsa literatura, ki obravnava noriško-panonsko žensko nošo.

[11] S. Gabrovec, Dvoje grobov iz Volarij pri Tolminu, AV 11—12, 1960—1961, 15 ss.

ZUSAMMENFASSUNG

Ein norisch-pannonischer Gürtelbeschlag aus Mačkovec bei Žužemberk

In diesem Aufsatz wünsche ich auf einige römerzeitliche, mit charakteristischen Zügen der keltischen Materialkultur und nach deren Gebrauch den bodenbeständigen Einwohnertrachten zugehöhrenden Gegenstände aufmerksam zu machen. Gemeint sind Gürtelspangen und andere Zierapplikationen, gleich denen aus Mačkovec bei Žužemberk, die Beigaben in einem weiblichen frührömischen Brandgrab darstellten.

Da die Ergebnisse der Forschung bei J. Garbsch vollständig zergliedert worden sind, lenkten wir — an unseren Beispielen — die Aufmerksamkeit auf die kunsthistorische Wertung. Interessant ist bei dieser Betrachtung das blitzartige Vorkommen von Gliedern der norisch-pannonischen Frauentracht für die wir in unserem früheren latènezeitlichen Materiale keine Analogien vorfinden. Dennoch wiedergibt die zoomorphe Ornamentik klar den Konzept keltischer Kunst, die man in diesem Fall als dekorativ und zweidimensionell betrachten kann und sich auch das figurale Motiv der gemeinsamen Ausdrucksidee unterordnet.

Aus den bis jetzt bereits bekannten Verbreitungskarten einzelner Glieder der norischen Tracht, veröffentlicht von L. Nagy, R. Noll, R. Nierhaus und H. Garbsch, ist ersichtlich, daß besonders drei Gruppen hervortreten u. zw. westlich von Neusiedlersee, in der Umgebung von Flavia Solva und im Unterkrain. Dabei müssen wir aber beachten, daß Funde aus antiken Zentren von Aquileia, Emona und Siscia nur Funde darstellen, die für den Umkreis der angeführten Mittelpunkte nicht charakteristisch sind. Für den küstenländischen Isonzobereich sind in der späteren Latènezeit besondere, von J. Werner bearbeitete Gürtelspangen bezeichnend. In seinem Bericht beweist er — was für die Materialkultur dieses Raumes im Spätlatène und früher Römerzeit auch S. Gabrovec festgestellt hat — die Trachtenbesonderheit dieses Gebietes, die sich in Einzelheiten von der im benachbarten Unterkrain und Steiermark unterscheidet.

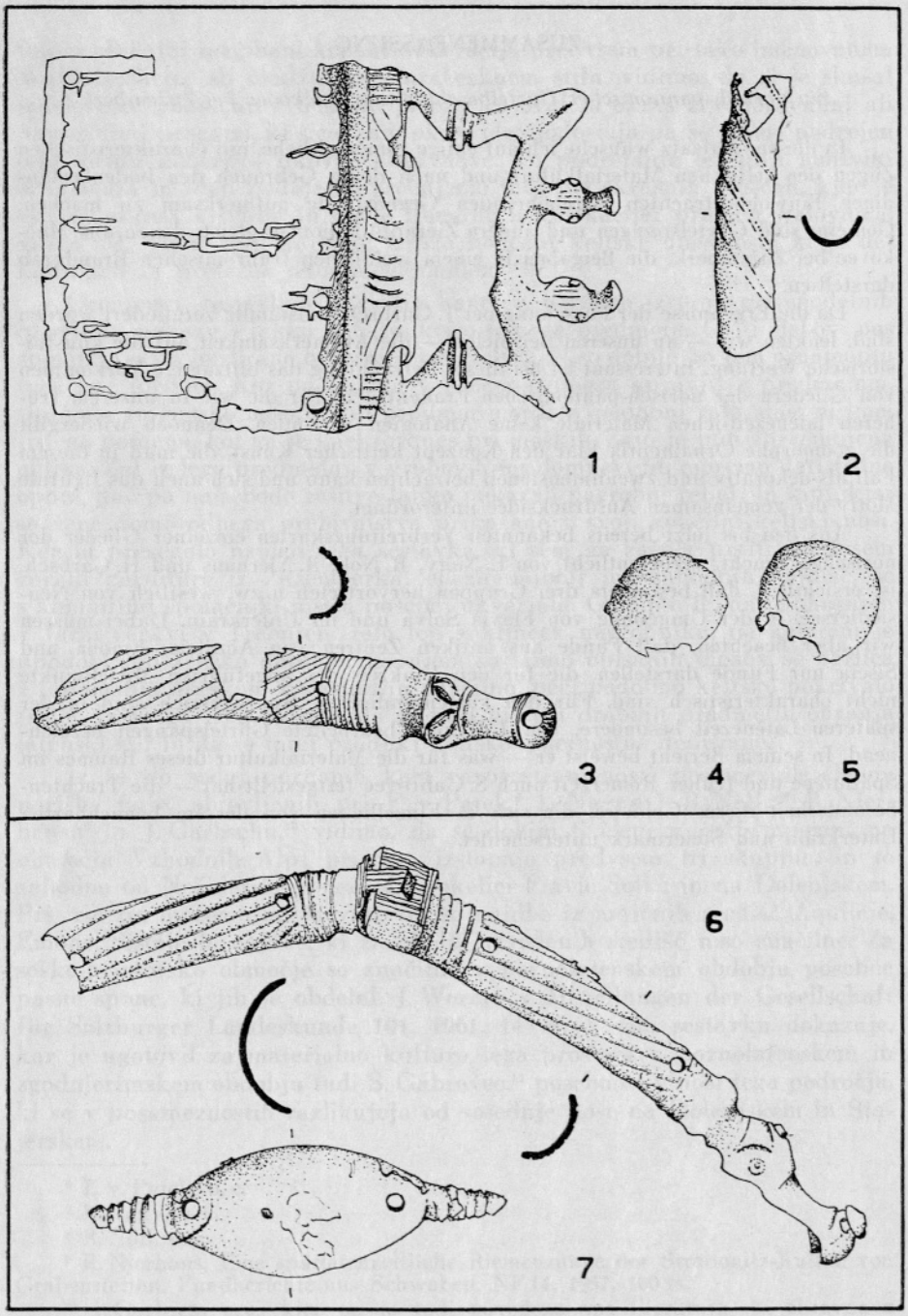

Sl. 1—5 Mačkovec pri Žužemberku, 6—7 Drnovo; vse 1/1
Bl. 1—5 Mačkovec bei Žužemberk, 6—7 Drnovo; alles 1/1

ČETRTO IZKOPAVANJE V MOKRIŠKI JAMI

MITJA BRODAR

Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana

Po presledku štirih let je bilo šele v letu 1960 spet mogoče organizirati nadaljevanje izkopavanja v Mokriški jami nad Kamniško Bistrico, v višini 1500 m. Potrebna sredstva je zagotovila Sekcija za arheologijo SAZU. Kakor že prejšnja leta je dala Uprava gojitvenih lovišč na razpolago svojo kočo na Debelem hribu, kjer je bila ekipa nastanjena. Izkopavanje je trajalo od 21. junija do 1. avgusta.

V prejšnjih akcijah leta 1954, 1955 in 1956[1] je bil raziskan večji del vhodnega dela jame in deloma je izkopavanje seglo že t di v srednji del jame. Leta 1956 smo se ustavili na levi strani podolžne os pri 11. metru, na desni pa pri 17. metru. Že tedaj smo ob severni jamski steni zadeli na skalovje, ki je odstopilo od stene, in na podorno skalovje, ki je razdelilo jamo v sprednji in zadnji del. Da bi dosegli čim bolj naravno nadaljevanje izkopavanja proti zadnjemu delu jame, smo se odločili, da pomaknemo izkop bolj v sredino (glej sl. 1). Izbrali smo širino izkopa 6 metrov, in sicer med $y = -2{,}00$ in $y = 4{,}00$. Na desni smo izkopavanje samo omejili do $y = 4{,}00$, na levi strani pa smo dosegli prehod tako, da smo med $x = 15{,}00$ in $x = 17{,}00$ kopali dva metra v levo (do $y = -2{,}00$). Prvi to leto odkopani profil zaznamujemo pri $x = 18{,}00$ med $y = -2{,}00$ in $y = 4{,}00$. V isti širini se je nato izkop od metra do metra nadaljeval. Zadnji profil, ki smo ga dosegli, je pri $x = 24{,}00$. V globino je seglo izkopavanje samo do površine plasti 8.[2] Ob zaključku je ostalo do sonde, ki je bila izkopana leta 1955 v zadnjem delu jame, samo še 6 metrov neprekopanih sedimentov. Kot tako imenovani kontrolni blok pa so ostali sedimenti, ki smo jih pustili ob levi jamski steni neprekopane (od $x = 11{,}00$ dalje).

Obseg izkopavanja je zajel večji del velikega podora, ki ga je bilo treba odstraniti. Razen obsežnih iz jamskih tal štrlečih podornih blokov je

[1] Literatura, ki jo tudi v nadaljnjem besedilu okrajšano navajam: M. Brodar, 1955, Poskusno izkopavanje v Mokriški jami, AV 6, 1955, 204—226, Ljubljana; isti, 1956, Prve paleolitske najdbe v Mokriški jami, AV 7, 1956, 205—219, Ljubljana; isti, 1959, Mokriška jama nova visokoalpska aurignaška postaja v Jugoslaviji, Razprave IV. razr. SAZU 5, 1959, 417—469, Ljubljana; isti, 1960, Die hochalpine Aurignac-Station Mokriška jama (1500 m), Festschrift für Lothar Zotz. Steinzeitfragen der Alten und Neuen Welt (1960), 99—115.

[2] Opis plasti in označbo glej M. Brodar, 1959, 419—424.

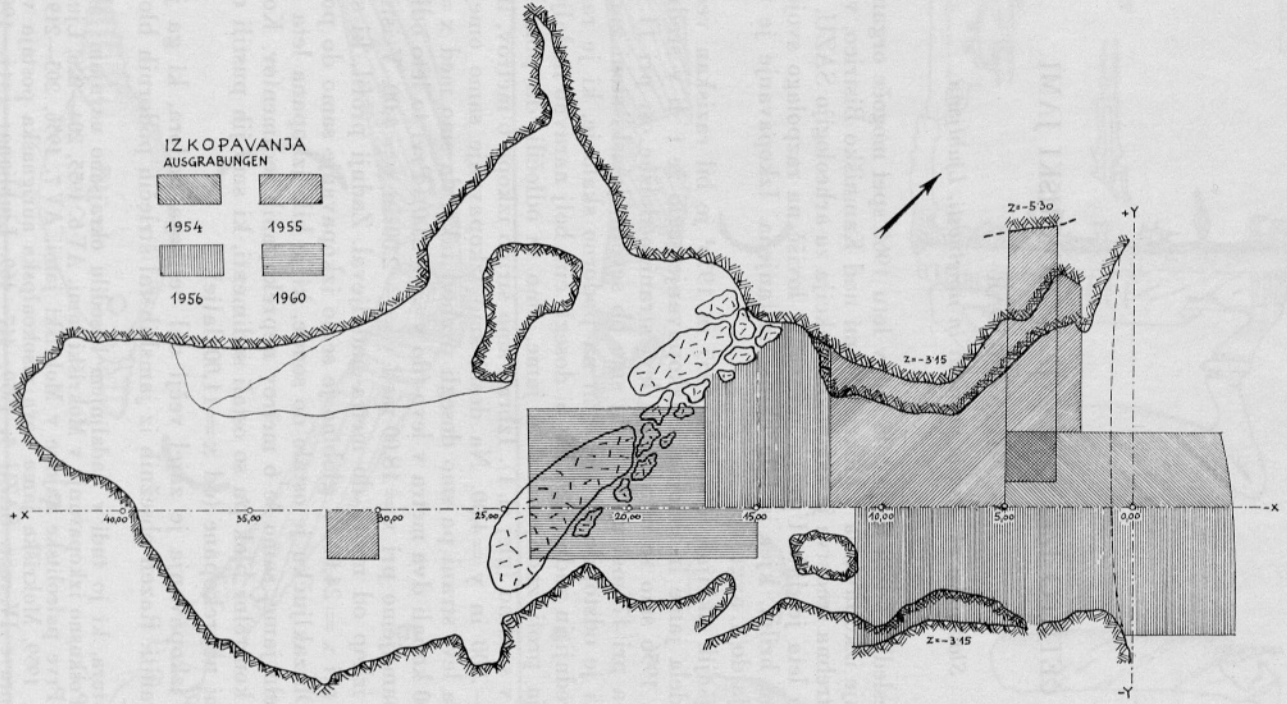

Sl. 1. Mokriška jama — faze izkopavanj
Abb. 1. Mokriška jama — Ausgrabungsphasen

ležalo na površini tudi precej manjših skal in kamenja. Pod površjem so bloke obdajale plasti, ki smo jih poznali že od prejšnjih izkopavanj.

Humusno plast *1* in *2* je bilo še marsikje med kamenjem dobro videti, čeprav le v debelini nekaj centimetrov. O plasti *3*, ki nastopa samo v vhodnem delu jame, tukaj ni nobenega sledu. Plasti *4*, *5* in *6* se združujejo v plast, če jo sploh smemo tako imenovati, ki je močno raztrgana, različno debela in seveda manjka povsod tam, kjer leže večje skale neposredno na plasti *7*. Sigasta plast *4* samostojno ne nastopa nikjer, le na posameznih mestih je mogoče opaziti manjše prepojitve s sigo. Kolikor je grušča plasti *5*, je ta pomešan s podornim kamenjem, medtem ko se plast *6* tu v ozadju jame po vsej verjetnosti niti ni tvorila. V vsem izkopnem odseku pa se brez vsake prekinitve razločno pokaže plast *7*, na kateri leži podorno skalovje. Njena površina, ki je bila v prejšnjih odsekih ravna ali rahlo valovita, je tu močno nagubana in ponekod prav nazobčana. Vendar krioturbatni pojavi pri tem ne prihajajo v poštev, ker v sestavi plasti o njih ni nobenega sledu. Sicer pa posebne razlage sploh ni treba iskati, ker je samo po sebi jasno, da gre za posledico učinkov skalovja, ki je v različnih oblikah in raznih težah padlo na plast ter njeno površino različno vtisnilo.

Ker smo že od leta 1955 (sonda v zadnjem delu jame) vedeli, da je sedimentacija v zadnjem delu jame precej drugačna, kakor je bila pri vhodu, smo se bali, da ne bomo mogli ugotoviti zveze med plastmi, ako bi bil podor starejši od plasti *7*. Toda nevšečnosti z odstranjevanjem podora je poplačala ugotovitev, da je plast *7* neprekinjena in je skalovje padlo šele nanjo. Podor je potemtakem mlajši, in morebiti celo precej, čeprav leži tako rekoč neposredno na njej. Ko je bila plast *7* že odložena, se je proti koncu würmskega interstadiala I/II tvorila vsaj v vhodnem delu jame še plast *6* in deloma še plast *5*. Nastopila je potem zaledenitev jame in šele po zadnjem würmskem mrzlem sunku, ko je jama izgubila ledeni oklep, se je skalovje odločilo od stropa. Če so pa podor povzročili potresni sunki, se je to lahko zgodilo kadarkoli v nakazanem časovnem obdobju.

Plast *7* je bila v vhodnem delu jame zelo heterogena. V notranjosti je postala bolj enotna. Že v profilu x = 15,00 smo prvič opazili razliko med zgornjim in spodnjim delom. Dalje se je jasno razčlenila v dva dela. Spodnji del je bil močno gruščnat in je vseboval le malo ilovice, zgornji del pa je bil pretežno iz čiste ilovice, ki je vsebovala precej večjih kamnov in tudi manjših skal. V profilu x = 23,00 smo prvič zabeležili, da se približno v sredi spodnjega dela pojavi proga drobnejšega grušča. Isto je pokazal tudi profil x = 24,00. S to spremembo obenem je bilo v profilu x = 23,00 opaziti, da je zgornji del plasti *7* spet bolj gruščnat. V profilu x = 24,00 je predvsem desna stran profila že toliko gruščnata, da je že zelo podobna spodnjemu delu.

Za omenjene spremembe v plasti *7* za sedaj nimamo še nobene razlage. Vse tako različne elemente obravnavamo še vedno skupaj kot eno plast. Za tako stališče je treba posebej podčrtati, da morebitna pomota pri omejevanju plasti v tem primeru ne more priti v poštev, saj sta bili obe meji plasti *7* k sreči v vsej dolžini izkopa jasni in nikoli dvomljivi. Pri vhodu je bila spodnja meja k plasti *8* razločna zaradi drugačne barve plasti *8*. Od približno 9. metra naprej pa to mejo na vsej površini še prav posebno ostro označuje zelo temna proga, ki je idealen vodilni horizont. Navzgor je

bilo plast *7* v vhodnem delu jame brez težave ločiti od zelene plasti *6*. Ko se je ta izklinila, so se tudi vse druge višje plasti že zelo stanjšale. Od metra do metra smo opazovali, kako se je sicer nehomogena, toda enotna plast *7* zmerom bolj dvigala in se približala že tik pod površje.

Iz navedenega sledi, kako važno je zasledovanje poteka plasti od profila do profila v večji razdalji, z drugo besedo, izkopavanje večjega obsega. Kdor bi v Mokriški jami kopal samo približno 20 metrov za vhodom, bi dobil popolnoma drugačen profil, na podlagi katerega bi bila razlaga se-

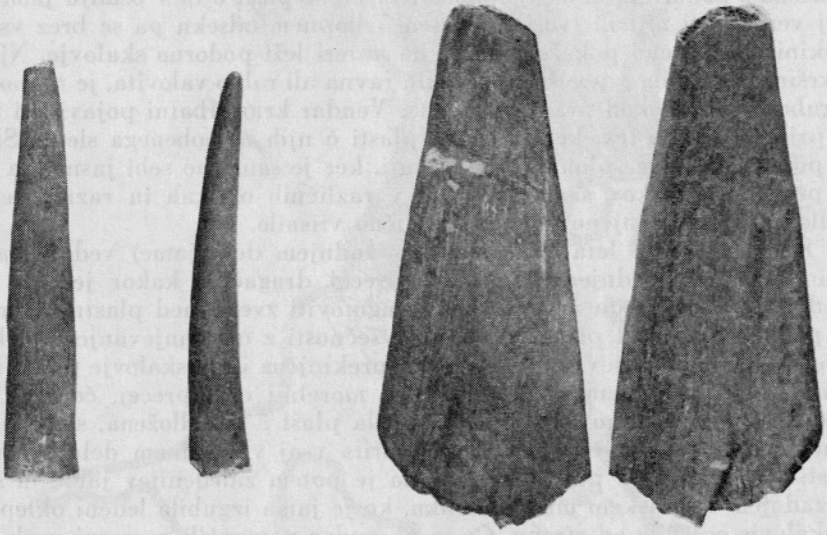

Sl. 2. Fragmenti koščenih konic, odkritih v Mokriški jami leta 1960
Abb. 2. Im Jahre 1960 in der Mokriška jama entdeckten Knochenspitzenfragmente

dimentacije povsem drugačna. Zato je treba presojati z veliko rezervo rezultate izkopavanja, če je bil raziskan le majhen del sedimentov, pa čeprav so bili profili še tako natančno posneti. Do istega zaključka pridemo, če upoštevamo dejstvo, da je tudi pri sistematičnem izkopavanju vedno treba korigirati stratifikacijo, ki smo jo dobili na osnovi sondiranja. Zaradi tega je pri jemanju vzorcev za granulacijske analize na mestu velika previdnost. Te je vzeti šele tedaj, ko sta potek plasti in bistvena zgradba sedimentov že znana. Sicer da lokalna anomalija lahko rezultat, ki ni realen.

Kulturne najdbe tudi pri zadnjem izkopavanju niso bile številne. Spet smo odkrili le tri koščene konice, torej prav toliko, kakor leta 1955 in tudi leta 1956. Odkrito je bilo tudi prvo kurišče v Mokriški jami. Vse najdbe izvirajo iz plasti *7*, toda iz različnih nivojev.

Odlomek koščene konice (sl. 2: 1) je bil odkrit v najbolj spodnjem delu plasti *7*, tik nad temno progo, ki meji na plast *8*. Njene koordinate so $x = 17{,}15$, $y = -0{,}53$ in $z = -2{,}80$. Gre za zgornji del koščene konice, katere koničasti vrh je tudi odlomljen. Oba preloma sta stara. Konica je iz-

delana iz kostne kompakte in je njena obdelava zelo dobra. Oglajena je tako močno, da sploh ni možno dognati, na kateri strani je bila spongioza. Površina pa ni svetlo polirana, temveč je ostala motna. Prerez je tipično ovalen. To je doslej najgloblje odkrita koščena konica, ki dokazuje, da je tudi temno progo, ki meji na plast 8, treba smatrati za kulturni horizont.

Nadaljnji odlomek koščene konice (sl. 2: 2) je ležal na mestu x = 19,90, y = — 1,52 in z = — 2,46, in sicer v spodnjem bolj gruščnatem delu plasti 7. Ta staro odlomljeni del koščene konice ima ohranjen tudi šilasti vrh. Zanimivo je, da je prerez skoro popolnoma okrogel, kar je na Mokrici doslej prvi primer in ga v tako starem horizontu pravzaprav ne bi pričakovali. Odlomek se po obliki približuje šilu, ki je nekoliko zakrivljeno. Izdelan je iz kostne kompakte in zelo dobro obdelan. Površina je spet ostala motna in ni svetleče polirana. Na mestu najdbe pa tudi v sosednjih profilih v tej globini ni temne proge. Najdba na tem mestu je dobrodošla, saj priča, da gre za kulturni nivo, ki bi sicer ostal neugotovljen. Ustreza nedvomno drugi progi (od spodaj navzgor), ki je že pri profilu x = 18,00 ni bilo več opaziti.

Tretja koščena konica tega izkopavanja (sl. 2: 3) je bila odkrita pri x = 19,46, y = — 1,71 in z = — 1,81. Ležala je v zgornjem delu plasti 7. Temna proga (tretja od spodaj navzgor), kateri najdba pripada, se je na mestu najdbe slabo videla. S pritegnitvijo sosednjih profilov smo ugotovili, da je ležala prav na zgornji meji proge, morebiti celo v progi sami, nikakor pa ne pod njo. Ohranjeni fragment je spet brez konice in brez bazalne polovice. Oba preloma sta stara. Konica je narejena iz kostne kompakte izredno tanke kosti. Največja debelina konice znaša le štiri milimetre. Zunanjo površino kosti je obdelava komaj načela, na notranji strani so še vidni sledovi spongioze. Zdi se, da kost jamskega medveda ne prihaja v poštev. Površina razločno obdelane notranje strani je sicer gladka, toda valovita ter kot bi bila z nožem obrezana. Brušena konica ni bila. Če smatramo, da še ni bila dokončno prirejena, si težko predstavljamo, kako bi se pri obdelavi hkrati kar dvakrat prelomila. Šele uporaba je najbrž povzročila prelome. Posebno pomembno pa je, da je konica razmeroma široka in zelo tanka, torej izredno ploščata. To je že tretji primer tega tipa v Mokriški jami, ki mu v bogati zbirki iz Potočke zijalke ne najdemo primerjave.

Mokriško jamo smo že po prvih najdbah uvrstili med tako imenovane olševske postaje. Ta ugotovitev še zmerom drži. Toda razlika med kulturno ostalino Mokriške jame in drugih olševskih postaj, ki je bila z odkritjem prve široke koščene konice samo nakazana in bila z najdbo široke konice s precepljeno bazo bolj očitna, je po zadnjem izkopavanju s pojavom še tretje široke konice tako značilna, da je ni več mogoče tolmačiti kot samo slučajno razliko. V nasprotju s kamenimi artefakti, katerih tipologija je že razvita, čeprav v veliki meri še ne povsem dognana, o tipologiji koščenih konic komaj lahko govorimo. To je prav gotovo opravičljivo, saj so koščene konice v primerjavi s kamenimi artefakti le silno redke. Žal pa je zaradi tega kulturno izvrednotenje omenjene tipološke razlike za sedaj še nemogoče.

Pri izkopavanju se je kmalu za profilom x = 18,00 pokazala velika skala, ki je segala še v profil x = 20,00. Na njeni razmeroma gladki in skoro ravni površini je kuril ledenodobni lovec. Čez en meter visoki blok je bil tedaj že ves obdan s sedimenti. Njegova površina je tvorila, če izvza-

memo manjšo stopnico proti izhodu, del tedanjih jamskih tal. Prve koščke oglja smo zasledili v zgornji meji črne proge (tretje od spodaj). S pazljivim odkrivanjem smo ugotovili, da se ogljena proga bivšega kurišča ujema z njo. Ležala je neposredno na skali. Kurišče nepravilno okrogle oblike je imelo premer približno enega metra. Točno ga nismo mogli omejiti in sodimo le po razširjenosti oglja. Ogljenih koščkov niti v kurišču ni bilo mnogo, v njegovi okolici pa so bila raztresena samo majhna posamezna zrna. Še preden smo zadeli na oglje, smo našli majhen fragment ožgane kosti. To je bilo pa tudi vse. Pričakovanje bogatejših kulturnih najdb v okolici ognjišča se ni izpolnilo. Skupina lovcev, ki je takrat prišla v jamo, je zakurila — morda večkrat, če je obisk trajal več dni — potem pa skrbno pobrala svoje imetje in spet odšla. Kje so kurili ob drugih obiskih jame, je še odprto vprašanje. Morda bolj v ozadju jame?

Že pri prejšnjih izkopavanjih opazovane temne proge v plasti *7* smo zasledovali tudi tokrat. Večkrat je bilo to zelo težavno, kajti ponekod se izgubljajo ali pa postaja njihova barva neizrazita. Včasih so bile zelo tanke, drugič pa spet debele in v tem primeru ni bilo zmerom jasno, ali gre za dve nerazločno združeni progi ali le za samo eno, ki se je odebelila. Število opazovanih prog zaradi tega v vseh profilih ni enako. Kljub navedenim težavam je po opazkah v zapisniku in s pomočjo vseh narisanih profilov uspelo rekonstruirati potek temnih prog v vsem izkopanem prostoru. Le na maloštevilnih mestih rekonstrukcija ni popolnoma zanesljiva, kar pa celotne slike ne more motiti. Glede na to je gotovo, da so obstajale v plasti *7* najmanj štiri temne proge. V profilu x = 14,00 je možno, da nastopa tudi še peta. Na to bi morda kazala tudi odebelitev zgornje proge v profilu x = 15,00. Morebiti predstavljajo dodatne kulturne horizonte še razne temne lise, ki smo jih tu in tam opazovali, toda ne posebej zaznamovali, ker so bile preveč nejasne in lokalno omejene.

Čeprav še zmerom ne vemo, kaj je povzročilo temno barvo prog, moremo po drugi strani prvotno domnevo, da predstavljajo kulturne horizonte, zdaj z gotovostjo potrditi. Tako rekoč vse najdbe so vezane na temne proge. Tik nad najglobljo, mejno k plasti *8*, je ležala koščena konica (sl. 2: 1). Tik nad drugo (od spodaj navzgor) je ležala konica s precepljeno bazo (M. B r o d a r, 1959, tab. I) in v ustrezajoči legi, čeprav tam proge ni več, šilasti odlomek (sl. 2: 2). Tik nad tretjo (od spodaj navzgor) sta ležali konica iz rogovja in fragment olševskim podobne konice (M. B r o d a r, 1959, tab. II, 1 in 2) ter odlomek široke konice (sl. 2: 3). Za vrhnji del verjetno tudi široke konice (M. B r o d a r, 1959, tab. II, 3) je z gotovostjo težko reči, kam spada. Odkrit je bil blizu jamskega vhoda (x = 2,06), kjer še ni bilo sledu o progah in so se plasti same komaj diferencirale. Toda iz opazke v zapisniku, da zanesljivo ni iz krovne zelene plasti *6*, temveč iz zgornjega dela plasti *7*, torej v zelo visoki legi, bi bilo mogoče sklepati, da pripada nivoju četrte temne proge in ne tretji (obakrat šteto od spodaj navzgor), kakor smo to menili doslej. To vprašanje bo žal ostalo za zmerom nerešeno. Enako ne bo mogoče rešiti vprašanja, kateremu nivoju naj pripišemo fragment konice, ki je bil najden v sondi v ozadju jame (M. B r o d a r, 1959, tab. III, 3). Ker smo ta fragment, ki smo ga prvotno smatrali samo za protolitski primerek, odkrili šele kasneje pri pregledu, njegova točna lega ni znana. Tipološko ustreza popolnoma široki konici iz rogovja (M. B r o d a r,

1959, tab. II, 1) in ga zato uvrščamo v isti horizont, to je tretji temni progi (od spodaj navzgor), kar pa seveda ni nujno.

S tem je izčrpan ves kulturni inventar plasti *7*. Nad njo ležeča plast *6*, ki je vsebovala samo eno koščeno konico, en kamen artefakt in nekaj lusk (M. B r o d a r, 1959, tab. III, 1—4), predstavlja najvišji kulturni nivo.

Spodnji dve plasti Mokriške jame *13* in *14*, ki ju prisojamo še würmu I, sta se odlagali brez navzočnosti človeka. Jama je bila tedaj le živalsko zatočišče, predvsem jamskega medveda. Tako tudi še potem, ko je nastopil veliki würmski interstadial. Sedimentirale so se plasti *12*, *11* in *10*. Šele nekako sredi tega interstadiala se v plasti *9* prvič pojavijo znaki, da je človek obiskal jamo. Najbrž so lovci tudi za časa tvorbe plasti *8* prišli v jamo, vsaj mimogrede. Že takoj ko se je začela tvoriti plast *7*, pa je njihova navzočnost nedvomna. Jamo so obiskovali potem najbrž večkrat, vsekakor so se ohranili dokazi za vsaj štiri daljše obiske. Proti koncu interstadiala je za časa sedimentacije plasti *6* človek prišel še enkrat v jamo. Ta obisk je bil zadnji, kajti klima se je že zelo poslabšala in snežna meja se je bližala jami. Nato je ostala jama brez življenja, ker so se tudi živali kmalu umaknile. Šele po dokončnem umiku ledu, toda razmeroma kratko pred atlantsko dobo, nudijo ogljeni drobci v plasti *3* pri vhodu v jamo spet dokaz človekovega obiska, tokrat seveda ne več ledenodobnega lovca, temveč že pripadnika mezolitika ali neolitika.

Pregled najdb po posameznih kulturnih nivojih opozarja še prav posebno na njihovo maloštevilnost. Ta prihaja še bolj do izraza, če upoštevamo veliko količino sedimentov (približno 600 m^3), ki so bili doslej preiskani. Toda Mokriška jama je glede na njen areal raziskana le do polovice, po prostornini sedimentov pa še mnogo manj. V njej se utegne skrivati še marsikaj. Če se spomnimo bogatih najdb v Potočki zijalki, smemo upati, da v doslej raziskanih kulturnih nivojih plasti *7* še nismo zasledili središča pripadajočih poselitev.

Čeprav so si visokoalpske postaje Vzhodnih Alp in švicarske v mnogih pogledih enake ali vsaj zelo podobne, je vendar v kulturni ostalini določena razlika, ki je ni pripisati samo še ne končani raziskavi švicarskih najdišč. Odkritje kulturne plasti pri nas, ki bi ustrezala švicarskim, bi bilo prav gotovo dalekosežnega pomena. V Mokriški jami sta zato oba za sedaj sicer še dvomljiva horizonta v plasteh *8* in *9* še posebej zanimiva.

Zanimiva in premisleka vredna sta tudi oblika in potek jame v večji globini. V vhodnem delu se je pri izkopu prečnega jarka že leta 1955 pokazalo, da se desna jamska stena z globino močno odmika proti severu. V ozadju jame sicer še ni bilo izkopavanj, ki bi pokazala obliko jame v globini, vendar je tudi tam na nasprotni strani, kjer se strop zelo položno strehasto spušča proti sedimentom, pričakovati enak pojav. V tem primeru bi jama imela nekoliko drugačno smer. Samo po sebi to ni posebnega pomena, sproži pa še drug domislek. Skoro navpična skalna stena, pod katero je jamski vhod, se proti severu še nadaljuje in ni izključeno, da vršaj sedimentov, ki je pod njo, ne zakriva samo del jamskega vhoda, temveč morebiti še nadaljnjo jamo ali vsaj abri. Ker je več kot verjetno, da se lovci niso zadrževali samo v jami, temveč tudi ob jami pod streho, bo treba ta prostor, ki mu doslej nismo posvetili nobene pažnje, v bodoče preiskati vsaj z dovolj obsežnim sondiranjem. Toda tudi nasproti jame, na drugi

strani Ovčarije, je več mest, kjer utegne biti pod steno zasuta jama ali abri. Morda bi bilo koristno, če bi se tudi to prisojno pobočje nekoliko natančneje pregledalo.

Z izkopavanjem, o katerem poročamo, raziskovanje Mokriške jame še ni končano. Mokriška jama ima še toliko sedimentov, da so raziskovanja možna še dolgo vrsto let. Zaradi pereče problematike velikega würmskega interstadiala, ki je v Mokriški jami tako močno zastopan, in razvoja kulture aurignaških lovcev, ki so v jami zapustili svoje sledove, bi bilo to izredne važnosti. Prej ali slej bodo morala biti na razpolago zadostna sredstva za nadaljevanje izkopavanj, istočasno pa bo treba poskrbeti, kar bo še posebej težavno, za dovolj požrtvovalno ekipo, ki bo pripravljena delati in živeti skoraj na stopnji ledenodobnega lovca.

ZUSAMMENFASSUNG

Die vierte Ausgrabung in der Mokriška jama

Nach Abschluss der Ausgrabungsarbeiten, die in den Jahren 1954, 1955 und 1956 in der in den Steiner Alpen 1500 Meter hochgelegenen Aurignac-Höhlenstation Mokriška jama stattfanden (Lit. Anm. 1), kam es erst im Jahre 1960 zur vierten Ausgrabung. Um in den hintersten Höhlenabschnitt auf möglichst kurzem Wege zu gelangen, wurde die Ausgrabungsfläche gegen die Mitte der Höhle verschoben und verengt (vgl. Abb. 1). Zum Schluss der Ausgrabung verblieben vom letzten erreichten Profil ($x = 24{,}00$) bis zur im J. 1955 im hinteren Teil der Höhle ausgegrabenen Sonde nur noch 6 Meter intakte Sedimente. Gegraben wurde diesmal nur bis zur Oberfläche der Schicht *8* (vgl. Anm. 2).

Der Ausgrabungsumfang schloss den Grossteil eines gewaltigen Felsversturzes ein. Die aus dem vorderen Teil der Höhle bekannten Schichten konnten auch hier wenigstens zum Teil nachgewiesen werden. Dabei hat sich herausgestellt, dass die Versturzblöcke auf der stark gefalteten, stellenweise sogar gezackten Oberfläche der Schicht *7* liegen. Der Versturz ist also jünger als diese gegen Ende des Würminterstadials I/II sedimentierte Schicht. Es ist anzunehmen, dass sich die Blöcke erst nach dem Auftauen des Höhleneises nach dem letzten kalten Würmvorstoss von der Decke losgelöst haben.

In der nach oben und unten deutlich abgrenzbaren Schicht *7* sind allmählig gewisse Veränderungen eingetreten. Sie ist viel einheitlicher geworden und hat sich, immer mehr steigend, schon sehr dem heutigen Höhlenboden angenähert. Allgemein sind die Sedimentationsverhältnisse hier schon derart anders geworden, dass eine Entnahme der Schichtmuster für die Granulationsanalyse nur in diesem Höhlenbereich nicht zu realen Resultaten führen könnte. Gerade hier hat sich sehr klar herausgestellt, dass nur die Muster aus einem vollständig und gut entwickelten Profil einen Erfolg versprechen können. Um zu solchem zu gelangen, ist jedoch immer eine Ausgrabung grösseren Umfanges notwendig.

Wie in den Jahren 1955 und 1956 lieferte auch diese Ausgrabung nur drei fragmentierte Knochenspitzen, welche verschiedenen Niveaus der Schicht *7* entstammen. Im untersten Teil der Schicht, knapp am dunklen Streifen, der an die Schicht 8 grenzt, kam eine Knochenspitze mit ovalem Querschnitt (Abb. 2: 1) zum Vorschein. Trotz starker Glättung zeigt sie keine hell glänzende Politur. In einem

höheren Niveau, jedoch noch immer im unteren Teil der Schicht, wurde das Fragment einer zwar gut geglätteten, aber auch nicht hell glänzenden gekrümmten Ahle mit rundlichem Querschnitt (Abb. 2: 2) entdeckt. Ihre Lage entspricht dem zweiten (von unten nach oben) dunklen Streifen, der hier nicht mehr bemerkbar war. Das dritte Knochenspitzenfragment (Abb. 2: 3) stammt aus dem oberen Teil der Schicht, und zwar aus der oberen Grenze des dritten (von unten nach oben) dunklen Streifens, der hier nur noch schwach zum Ausdruck kam. Die äusserst dünne (0,4 cm) und verhältnismässig sehr breite Spitze war nur an der unteren Seite deutlich bearbeitet, nicht aber auch geglättet. Das ist der dritte Fund von diesem Typus, zu dem ein Vergleichsstück in der reichen Sammlung aus der Potočka Höhle nicht zu finden ist. In der Höhe des dritten dunklen Streifens auf der fast ebenen oberen Fläche eines grösseren Felsens wurden ferner noch Spuren einer rundlichen Herdstelle von etwa 1 Meter Durchmesser festgestellt. Die Menge der Holzkohlentrümmer, die vereinzelt schon in der Umgebung, wo auch ein Fragment eines verbrannten Tierknochens gefunden wurde, erschienen, war allerdings verhältnismässig gering. Die Hoffnung auf reichere angrenzende Kulturfunde hat sich nicht erfüllt.

Die Mokriška jama ist auch nach den letzten Fundergebnissen noch immer in die Gruppe der Olschewastationen einzureihen. Dass jedoch gegenüber den übrigen Station in ihrem Kulturinventar ein Unterschied besteht, hat sich schon durch die früheren Funde einer sehr breiten Knochenspitze und der dünnen Spitze mit gespaltener Basis gezeigt. Die bei der letzten Ausgrabung neuentdeckte, wieder sehr breite Knochenspitze bekräftigt diesen Unterschied, der nicht auf einem Zufall beruhen kann, noch mehr. Da die Knochenspitzen in den meisten Fundorten nur in geringer Zahl gefunden wurden, ist ihre typologische Auswertung noch immer sehr schwierig.

Auf Grund des Vergleiches aller bisher aufgenommener Profile werden zusammenfassend die in der Schicht *7* übereinander vorkommenden dunklen Streifen besprochen. Mindestens vier, möglicherweise noch ein fünfter, sind feststellbar. Ungleichmässig dick keilen sie stellenweise auch aus. Trotzdem kann man auf Grund einer genauen Rekonstruktion ihres Verlaufes nachweisen, dass die meisten bisher gefundenen Knochenspitzen an sie gebunden sind. Die Streifen stellen demnach verschiedene nacheinander folgende Kulturhorizonte vor. Das jüngste paläolithische Kulturniveau finden wir dann noch in der Schicht *6*, wo gleichfalls wieder eine Knochenspitze erscheint. Sichere Beweise für die Anwesenheit des Menschen in der Höhle haben wir also erst in den gegen Ende des Würminterstadials I/II gebildeten Schichten *7* und *6*. Nach einigen Anzeichen besteht allerdings noch die Möglichkeit, dass es dazu schon während der Bildung der darunter liegenden Schichten *8* und *9* gekommen ist. Leider wurden bisher in diesen keine Artefakte festgestellt, was um so mehr zu bedauern ist, da es nicht ausgeschlossen erscheint, dass sie mit dem Kulturinventar der hochalpinen Stationen der Schweiz verglichen werden könnten. Während der Sedimentierung der noch tiefer liegenden Schichten, die dem älteren Abschnitt des Interstalials I/II und teilweise dem Würm I zuzurechnen sind, war die Höhle nur ein Unterschlupf für die Höhlenbären.

Abschliessend wird hingewiesen, das die Ausgrabungen in der Mokriška jama noch nicht als beendet zu betrachten sind. Es gibt noch genügend Sedimente nicht nur im hinteren Höhlenabschnitt, sondern auch beim Höhleneingang, wo dieser noch mit Schutthalden verschüttet ist.

POVRŠINSKA PALEOLITSKA NAJDBA IZ RUPERČ VRHA NA DOLENJSKEM

MITJA BRODAR

Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana

Površinske najdbe paleolitskih artefaktov v splošnem nikakor niso redke. Poznamo že mnogo postaj, ki so pogosto tudi zelo bogate. Toda v Sloveniji smo vedeli doslej samo za eno tako najdbo. V Dobravljah pri Dutovljah na Krasu so našli še pred zadnjo vojno artefakt moustérienskega tipa. O najdbi je le kratko poročal R. Battaglia.[1] Žal je artefakt izgubljen; pri nas ga ni in tudi v Italiji, kolikor nam je znano, ne vedo zanj.

Druga najdba te vrste izvira z Dolenjskega. Od ceste Novo mesto—Uršna sela se v Ruperč vrhu odcepi cesta proti Stranski vasi. Samo nekaj sto metrov od odcepa srečamo tik pod cesto večji peskokop, v katerem izkoriščajo ležišče drobnega kremenovega peska. V ta namen je bil že svoj čas odstranjen z določene večje površine ves humus. Vendar peska na tako pripravljenem terenu iz katerihkoli razlogov niso zmerom odkopali. Ako gledamo s ceste navzdol, vidimo, da je ob robu gozda na desni strani peskokopa in že precej globoko blizu njegovega konca ostal neizkoriščen ozek pas brez humusa. Tu je ležal približno dva metra od roba še nedotaknjenega humusa na površini peska izrazit kamen artefakt. Našli so ga delavci v jeseni leta 1962 in takoj pokazali vodji obrata ing. A. Korenčanu. Njemu se moramo zahvaliti, da ga je ohranil in izročil katedri za kvartarologijo FNT v Ljubljani.

Rezilo (sl. 1), ki je bilo odbito od večjega gomolja sivega, nekoliko marmoriranega kresilnika, je dolgo 10,1 cm, široko 3,1 cm ter ima največjo debelino 0,8 cm. Takó rezilo samo kakor tudi bolj ali manj vzporedni sledovi že prej odbitih rezil na njegovi dorzalni strani izdajajo mlajšepaleolitsko tehniko odbijanja. Bulbus je komaj zaznaven. Udarne ploskve ni, ker je bila zelo majhna in je s poznejšim retuširanjem bazalnega dela v konico povsem izginila. Koničasta rezila, med katere sodi tudi naše rezilo, imajo največkrat konico na terminalnem koncu. Rezilo iz Ruperč vrha pa spada med redkejše primerke s proksimalno izdelano konico. Lamela je precej ukrivljena, kar dela vtis večje starosti artefakta. Obdelava je zelo skrbna in totalna po vsem obrobju. Retuša je toliko strma, da jo moremo smatrati za

[1] R. Bataglia, L' uomo fossile nel Veneto, Atti del Reale Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti XCVIII, 1938—1939, 457.

pravo aurignaško. O gravetiranju ni nobenega sledu. Širši terminalni konec zbuja vtis zasilnega praskala. Stranska robova nista popolnoma izravnana, videti je manjše vdolbine in zobce. Prave izjede pa ni nobene.

Na podlagi samo enega artefakta in brez vseh drugih podatkov je seveda nemogoče reči kaj gotovega o njegovi starosti in ožji kulturni pripadnosti. Do neke mere pa je treba vsaj poskusiti.

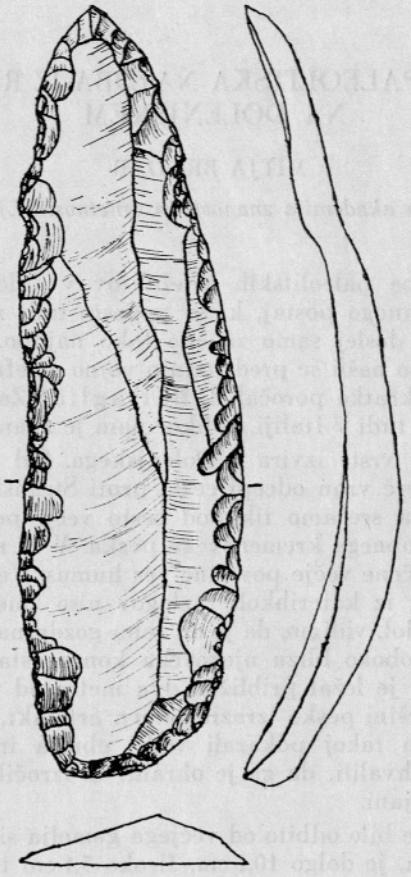

Sl. 1. Rezilo iz Ruperč vrha. Nar. vel.
Abb. 1. Die Klinge aus Ruperč vrh. Nat. Gr.

Po oblikovni presoji bi rezilo spadalo v kasni aurignacien. Drugi argument, ki ga lahko uporabimo, pa je material, iz katerega je izdelano. Značilen je ta za naše gravetne postaje in ga v drugih dobah pri nas le redko naletimo. Večja skupina teh postaj (Županov spodmol pri Sajevčah, Jama v Lozi pri Orehku, Ovčja jama in Zakajeni spodmol pri Prestranku) leži sicer daleč vstran na Krasu, toda novo odkrita postaja v Ciganski jami pri Željnah, za katero domnevamo, da tudi pripada gravettienu, ima artefakte iz podobnega materiala. Vendar so rezila te skupine jamskih postaj manj

obdelana in v splošnem tudi manjša. Rezilo iz Ruperč vrha bi bilo potemtakem prisoditi neki starejši stopnji, ki je iz jam še ne poznamo. Tako pa se že zelo približamo kasnemu aurignacienu, kamor bi rezilo oblikovno spadalo, kakor smo že zgoraj omenili.

Aurignacien se pojavi v würmskem interstadialu I/II, pri nas v njegovi drugi polovici. Zato moramo nastanek našega rezila hipotetično postaviti v obdobje drugega würmskega stadiala, ki mu potem sledi würmski interstadial II/III z že razvito gravettiensko kulturno stopnjo.

Čeprav je rezilo iz Ruperč vrha težko določeno klasificirati in zanesljivo kronološko uvrstiti, je vendar pomembno, ker odpira pogled na nov teritorij. Ozemlje od Novega mesta do Gorjancev je s to najdbo postalo močno zanimivo. Upamo namreč lahko, da bodo na drugih mestih tega ozemlja odkrite številnejše najdbe, ki jih na Ruperč vrhu kljub ponovnemu preiskovanju bližnje okolice nismo mogli zaslediti.

ZUSAMMENFASSUNG

Ein paläolithischer Oberflächenfund aus Ruperč vrh in Unterkrain

Am Rande der Quarzsandgrube bei Ruperč vrh in Unterkrain fanden im J. 1962 die Arbeiter auf einer vom Humus entblössten Stelle eine randlich total retuschierte Klinge aus grauem, etwas marmoriertem Feuerstein (Abb. 1), welche mit Rücksicht auf die Bearbeitung und das Material dem Spätaurignacien des zweiten Würmstadials zugewiesen werden kann. Weitere Funde kamen auf dieser Stelle trotz mehrmaliger Nachsuche nicht zum Vorschein. Der Fund lässt die Annahme zu, dass auch das Gebiet zwischen Novo mesto und dem Gebirge Gorjanci zur Altsteinzeit besiedelt worden ist und hier mit weiteren Entdeckungen zu rechnen ist.

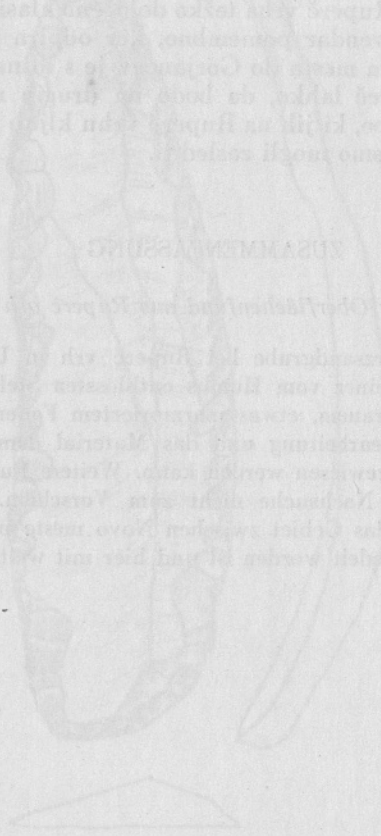

BRONASTODOBNI GROB Z VRHNIKE

STANE GABROVEC
Narodni muzej, Ljubljana

Najbolj nejasno poglavje slovenske prazgodovine je srednja bronasta doba (Bd B in C po Reineckeju), ki jo karakterizira v Srednji Evropi bronastodobna kultura gomil (Hügelgräberbronzezeit), in pozna bronasta doba (Bd D), v kateri živi še deloma kultura gomil, v glavnem pa se je že uveljavila kultura žarnih grobišč. Zato ni čudno, da je bilo pogosto že izrečeno mnenje o naselitvenem hiatu v Sloveniji v tem času. To mnenje je neupravičeno. Praznino, ki jo čutimo, moramo pripisati le stanju raziskav pri nas, ki nam komaj lahko pokažejo pravo gostoto naseljenosti v Sloveniji v tem času. O tem nam ne govore le Pahičeva izkopavanja na Brinjevi gori, ki so nam dala poleg močne bronastodobne naselbine tudi bronastodobne pokope v gomili v Sloveniji,[1] ampak tudi posamične najdbe iz tega časa, ki dado slutiti močnejšo naseljenost, kot bi lahko sklepali iz redkih grobov tega časa. Zato je tem bolj upravičeno, da objavimo eno redkih zaključenih najdb iz tega časa, ki jo lahko z veliko verjetnostjo vključimo med grobove.[2]

Naravoslovni muzej na Dunaju hrani najdbo z Vrhnike (tab. 1, 1—4), ki jo je našel tedanji vrhniški župan K. Jelovšek in jo prodal 27. aprila 1911 omenjenemu muzeju na posredovanje W. Schmida.[3] Iz dopisa W. Schmida ob posredovanju nakupa je razvidno, da izvira najdba z Jelovškovega posestva, podrobno mesto je žal ostalo neznano; s precejšnjo verjetnostjo smemo sklepati na področje barjanskih tal. W. Schmid govori o depojski najdbi in kot taka je v Naravoslovnem muzeju na Dunaju tudi inventarizirana (inv. št. 45.781—45.784). Če pa pogledamo sestav najdbe (meč, sekira, igla, lonec, ohranjena sta tudi dva koščka lesa), težko pritrdimo W. Schmidu. Sestav najdbe, kot ga imamo pred seboj, ni sestav kakega depoja, ampak moškega groba. Za tak sestav depoja nimamo nikakih paralel, moški grobovi bronastodobne kulture gomil pa imajo zelo pogosto enak sestav.[4] V obravnavanem gradivu lahko vidimo torej ostanke groba. Kolikor je

[1] S. Pahič, AV 13—14, 1963, 349 ss. Varstvo spomenikov 7, 1958—1959 (1960) 278, 289, 297, 317., o. c., 8, 1960—1961 (1962) 190, 227 s.

[2] Prva objava v Prazgodovini Gorenjske (1961) 44 ss. (rokopisna disertacija). Naša objava je le nekoliko razširjen povzetek iz omenjenega dela. Najdba je omenjena v WPZ 1, 1914, 136 (W. Schmid).

[3] Podatki iz arhiva Naravoslovnega muzeja na Dunaju. Prof. dr. K. Kromeriu, vodji prazgodovinskega oddelka Naravoslovnega muzeja, ki mi je dovolil uporabo arhiva in objavo najdbe, se tudi na tem mestu najprisrčneiše zahvaljujem.

[4] F. Holste, Die Bronzezeit im nordmainischen Hessen (1939) 25 s. J. Naue, Die vorrömischen Schwerter (1903) Taf. 41. O. Montelius, Civ. prim. pl. 40 (Cattabrega).

najdba res z barjanskih tal, je ostanek prvega in do sedaj edinega groba s področja Ljubljanskega barja. Podrobnosti o grobu nam seveda ostajajo neznane. Misliti bo pač na skeletni pokop,[5] ostanki lesa bodo po vsej verjetnosti ostanki krste, kosti pa so popolnoma preperele. Vprašanje pokopa v gomili ali planega pokopa, ostaja seveda odprto, vsekakor najditelj ne poroča o kaki gomili. Kljub temu da sestav najdbe dokaj jasno govori za grob, pa je potrebna že zaradi pomanjkanja istočasnega primerjalnega gradiva z našega ozemlja opreznost. Teoretično bi lahko mislili tudi na votivne najdbe,[6] ki so prav na barjanskih tleh drugod pogostne. V našem razpravljanju pa vendarle računamo z grobom; pri tem pa se seveda zavedamo, da imamo za tako opredelitev edini dokaz v sestavu najdbe.

Najdragocenejši pridatek groba z Vrhnike je meč (tab. 1, 1). Sodi med najstarejše primerke meča z jezičastim ročajem in je zaradi tega pomemben za zgodovino tega orožja. Diskusija o problemih tega tipa orožja je prav v zadnjem času zelo živa, zato zadostuje, da na tem mestu samo skiciramo sedanja mnenja. Začetek meča z jezičastim ročajem (Griffzungenschwert), orožja, ki ima izredno vlogo v kulturi žarnih grobišč, sega v najstarejši odsek srednje bronaste dobe (Bd B 1). Danes je splošno sprejeto, da stojita na začetku tega orožja tipa Sauerbrunn in Boiu.[7] Iz nju izvajamo tudi klasični meč z jezičastim ročajem, tip I in II po Sprockhoffu.[8] Če izvzamemo teorijo o germanskem izvoru meča z jezičastim ročajem, ki je danes popolnoma premagana, teče diskusija predvsem o prioriteti mediteranskega in srednjepodonavskega prostora pri oblikovanju meča tega tipa. Da ima meč tipa Boiu (v nasprotju s tipom Sauerbrunn) svoje korenine v Mediteranu, je danes dokaj splošno sprejeto.[9] Prav tako pa je bila prisotnost

M. Hell pri F. Holste, Die bronzezeitlichen Vollgriffschwerter Bayerns. Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 4 (1955), 35 s. in Taf. 8 (Grödig). K. Willvonseder, Die mittlere Bronzezeit in Österreich (1937) 321 (Gmünden gr. 1); o. c., 324 (Gmünden gr. 19 in 21); o. c., 416 (Kürnberg). Podobnih primerov bi lahko navedli še mnogo.

[5] Teoretično seveda ne bi bil izključen tudi žgani grob, kot kaže žgani grob podobnega sestava iz Noppinga (M. Hell, Arch. Austriaca 18, 1955, 17). Žgani grob je nekaj mlajši od vrhniškega, v njem so bili prav tako najdeni koščki lesa. Vendar pa govori v našem primeru patina odločno proti žganemu grobu.

[6] H. J. Hundt, JhbRZM 2, 1955, 95 ss. H. Müller-Karpe, Bayer. Vorgeschichtsblätter 23, 1958, 32 ss. B. Stjernquist, Präliminarien zu einer Untersuchung von Opferfunden. Meddelanden f. Lunds Univ. Hist. Mus. 1962—1963, 5 ss.

[7] I. Nestor, Sargetia 1, 1937, 155 ss. F. Holste, Vollgriffschwerter 5, Taf. 7, Karte 2. Seznam teh mečev je sedaj močno dopolnil S. Foltiny, Arch. Austriaca 29, 1961, 76 ss. Isti, MAGW 91, 1961, 136 ss., in končno v American Journal of Archaeology (AJA) 68, 1964, 247 ss. (z najpopolnejšo listo do sedaj znanih primerkov). Ko je bil naš sestavek že sestavljen, je izšlo novo temeljno delo o izvoru meča in njegovih problemih: J. D. Cowen, The Origins of the Flange-hilted Sword of Bronze in Continental Europe. PPS 32, 1966, 262 ss. Delo na novo pretresa celotno problematiko in upošteva tudi naš meč z Vrhnike (žal, pač zaradi tiskovne napake, navaja avtor kot najdišče meča dosledno *Vrnika*). Cowenove razprave nisem mogel več upoštevati, pač pa opozarjam nanjo, ker bistveno dopolnjuje naša izvajanja.

[8] E. Sprockhoff, Die germanischen Vollgriffschwerter. Röm.-Germ. Forsch. 5 (1931). J. D. Cowen, BRGK 36, 1955, 55 ss. Isti, Bericht über den V. Kongress f. Vor- und Frühgeschichte, Hamburg 1958 (1961) 207 ss. E. Sprockhoff, Offa 9, 1951, 25 ss.

[9] P. Reinecke, Germania 15, 1931, 217 ss. Isti, WPZ 29, 1942, 101 s. J. D. Cowen, Bericht-Kongress Hamburg 214. J. Werner, Atti d. I. Congresso d. Preistoria e Protostoria Mediterranea 1950 (1952) 293 ss. R. Hachmann, Die frühe Bronzezeit im westlichen Ostseegebiet und ihre mittel- und südeuropäischen Beziehungen.

klasičnih mečev z jezičastim ročajem (tip Naue II, Sprockhoff II a) na mediteranskem, predvsem grškem področju, dokaz za vdor podonavskih ljudstev na mediteransko področje, nosilci meča tega tipa naj bi celo uničili mikensko kulturo.[10] Ta trditev doživlja danes kritične popravke prav v sami šoli, kjer je imela najmočnejšo oporo. H. Müller-Karpe se je v svoji glavni knjigi, ki zadeva kronologijo kulture žarnih grobišč,[11] že deloma obrnil proti Srednjemu Podonavju kot izhodišču tako imenovanega žarnogrobiščnega zaklada; sedaj pa v seriji člankov načrtno razbija izhodišča svojega učitelja Merharta.[12] Izrazil je dvom tudi v podonavski izvor mečev z jezičastim ročajem in v običajno razlago tozadevnih grških primerkov, ki naj bi pričevali o vdoru novega ljudstva v mediteranski prostor.[13] Meč z Vrhnike neposredno ne posega v to problematiko, pač pa posredno. Meč namreč ne stoji neposredno na liniji pravkar skiciranega razvoja: tip Sauerbrunn-Boiu — tip Sprockhoff I A — žarnogrobiščni tipi, ampak zunaj nje. Dvotirnost najstarejših mečev z jezičastim ročajem je videl že Nestor, utemeljitelj tipa Sauerbrunn-Boiu.[14] I. Nestor je na začetku razvoja meča z jezičastim ročajem poleg že omenjenih obeh tipov oziroma skupin postavil še tretjo, tako imenovano Povegliano II — Joševa skupino, kjer je združil meče, ki nimajo zveze z ostro definiranima tipoma Sauerbrunn in Boiu, ki pa so vendarle starejši kot že izoblikovani najstarejši meči z jezičastim ročajem tipa Sprockhoff I a. Priznati pa moramo, da ta njegova skupina ni čisto enotna. Vanjo je I. Nestor postavil naslednja najdišča: 1. Bela Crkva (Weisskirchen, Biserica Alba),[15] 2. Veliki Gaj pri Vršcu,[16] 3. Joševa,[17] 4. Sombor (tab. 1, 5),[18] 5. Smolenice,[19] 6. Povegliano,[20]

Atlas zur Vorgeschichte 4 (1957) 165 ss. S. Foltiny, Mycenae und Transylvania. Hungary Quartely 3, 1962, 153 ss. N. K. Sandars, AJA 65, 1961, 27 s. K. Horedt, Nouvelles études d'histoire 2, 1960, 31 ss. K celotni problematiki cfr. S. Foltiny, AJA 68, 1964, 250, z izčrpno literaturo.

[10] G. Merhart, Germania 24, 1940, 101 s. Isti, JhbRZM 3, 1956, 56 ss. Isti, BRGK 37—38, 1956—1957, 91 ss. V. Milojčić, JhbRZM 2, 1955, 162 s. Isti, Arch. Anzeiger 1948—1949, 13 ss. S. Foltiny, AJA 68, 1964, 247 ss., z izčrpno literaturo.

[11] Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen. Röm.-Germ. Forsch. 22 (1959).

[12] H. Müller-Karpe, Germania 41, 1963, 9 ss. Jhb. d. deutschen arch. Inst. Röm. Abt. 77, 1962, 39 ss. BPI 69—70, 1960—1961, 187 ss.

[13] Germania 40, 1962, 255 ss.

[14] Sargetia 1, 1937, 183, fig. 9. P. Reinecke, Germania 15, 1931, 217 ss. J. D. Cowen, Bericht Hamburg Kongress 208, je odklonil upravičenost tega tipa. S. Foltiny, Arch. Austriaca 29, 1961, 84, vidi upravičenost te skupine, opozarja pa, da niso vsi meči, ki jih I. Nestor navaja v svoji skupini Povegliano II-Joševa istočasni. J. D. Cowen, PPS 32, 1966, 295 ss. poimenuje sedaj to skupino »somborsko-smoleniško« (the Sombor and Smolenice Groups), kar boljše ustreza stanju. Cowenov seznam se delno razlikuje od našega. Cfr. op. 15 do 26.

[15] J. Hampel, A bronzkor emlékei Magyarhonban I (1886) 81 Abb. 18. I. Nestor, o. c. Taf. 3, 3. Ta meč je J. D. Cowen PPS 32, 1966, 305 sedaj priključil tipu Boiu I.

[16] I. Nestor, o. c., 183, fig. 9. Ta meč ima J. D. Cowen, l. c., 296 za mlajši.

[17] D. Garašanin, Katalog metala (1954) tab. 3, 2. M. Garašanin, BRGK 39, 1958, 100, Abb. 22. J. D. Cowen, l. c., 296 ga je prav tako izločil iz te skupine.

[18] Arch. Értesitö 28, 1908, 262 s.

[19] J. Hampel, Bronzkor Taf. 243. P. Reinecke, Germania 15, 1931, 219. J. D. Cowen, BRGK 36, 1955, 124 ima ta meč za žarnogrobiščni meč. Sedaj je (l. c.) to mnenje spremenil in mu je prav ta meč nosilec skupine, v katero sodi po njegovi razdelitvi tudi vrhniški meč.

[20] O. Montelius, Civ. prim. pl. 37, 5. 6. 11. I. Nestor, o. c. Taf. 3, 2

7. Grottone Manaccore.[21] Sami pa bi jo lahko dopolnili še z naslednjimi najdišči: 8. Hajdukovo (glej sl. 1),[22] 9. Vattina (var.),[23] 10. Bodrog-Keresztur,[24] 11. Fürstenfeldbruck-Buchenau (var.),[25] 12. Limberg[26] in seveda predvsem z našo vrhniško najdbo: 13. tab. 1, 1—4. Meča iz Vattine in Feldbruck-Buchenaua po oblikovanju ročaja ne sodita v našo skupino.

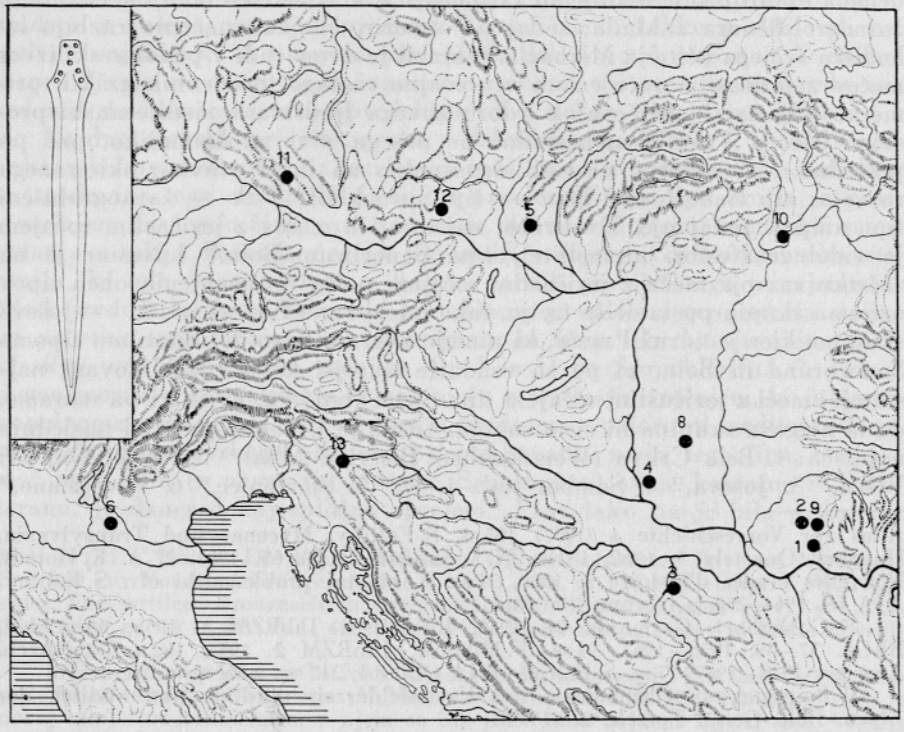

Karta 1. Razširjenost mečev tipa Povegliano II-Joševa
(Številke se nanašajo na seznam najdišč v tekstu)

Karte 1. Verbreitung der Schwerter des Typus Povegliano II-Joševa
(Die Nummern beziehen sich auf das Verzeichnis im Texte)

[21] BPI 54, 1934, 27 ss. Tav. 11, 3. 10. I. Nestor, o. c. Taf. 3, 3. Zaradi slabe ohranjenosti ga J. D. Cowen v svojem zadnjem delu ni uvrstil v našo skupino.

[22] Muzej Subotica, neobjavljeno. Cfr. sedaj J. D. Cowen, l. c., 297.

[23] M. Garašanin, BRGK 39, 1958, 80. Abb. 12—13. J. D. Cowen ga ne upošteva. Meč je brez ročaja in po tej strani dejansko tuj naši skupini.

[24] J. Hampel, Bronzkor Taf. 95, 1 (celotnega gradiva iz livarne gotovo ne moremo imeti za kronološko zaključen kompleks!).

[25] Bayer. Vorgeschichtsblätter 18—19, 1951—1952, 243. Abb. 18, B 2. J. D. Cowen ga v svojem najnovejšem delu ne upošteva. Tudi ta meč je po obliki svojega ročaja tuj tej skupini.

[26] F. Holste, Die Bronzezeit in Süd- und Westdeutschland. Handbuch der Urgeschichte Deutschlands 1 (1953) Taf. 6, 1. J. D. Cowen navaja poleg naših primerkov še najdišča Zugló, Winklarn in neznano najdišče (l. c., 308 s.).

V tej skupini ima meč iz Joševe (ki mu moramo prišteti predvsem še meč iz Grottone Manaccore v Italiji) v nasprotju z drugimi primerki že lastne poteze in predstavlja posebno podzvrst v okviru celotne skupine, ki jo je očitno čutil že I. Nestor in tudi izrazil s svojim dvojnim imenovanjem, Povegliano II — Joševa skupina. Druge meče pa dokaj jasno druži kratek

1 1 a

Sl. 1. Hajdukovo (okolica Subotice). Meč
Abb. 1. Hajdukovo (Umgebung von Subotica). Schwert
Sl. 1 a. Detajl meča
Abb. 1 a. Schwert, Detail

in širok ročaj, ki je brez robnikov ali pa jih ima le skromno nakazane. Zaradi svoje širine ročaj ni tako ostro oddvojen od ramen meča. Ramena imajo običajno po dve zakovici na vsaki strani, ročaj nato še dve, vertikalno postavljeni, pri našem primerku z Vrhnike sta še dve horizontalni (sekundarni?). Ramena so dokaj simetrično oblikovana in le skromno izstopajo iz ročaja in rezila. Nasproti tipu Sauerbrunn-Boiu, kjer so polkrožna ra-

mena jasno kazala na povezavo s triangularnimi bodali, je pri našem meču jasno viden drug izvor, ročaj je vidno zlit s celoto. V nasprotju s prvim tipom je meč očitno imel za podlago že meč oziroma bodalo s kovinskim ročajem. Rezilo ima v nasprotju s tipom Sauerbrunn-Boiu skoraj dosledno lečast prerez, kjer je sredina okrepljena, tako da je rezilo stanjšano v rahli stopnici oziroma poudarjeno s kaneluro (incised line oziroma outline). Podzvrst Joševa ima v nasprotju s pravkar opisano glavno zvrstjo že bolj izrazit ožji in daljši ročaj. Joševa ima že prvi jezičasti ročaj z robniki, medtem ko je pri ostali zvrsti ročaj še blizu sheme meča z ročajno ploščo (Griffplattenschwert).

Naš seznam najdišč in karta razširjenosti (karta 1) gotovo še nista dokončni in tudi ne do kraja prečiščeni,[27] vendar predstavljata zanesljivo bazo za presojo vrhniške najdbe. Med najdišči moramo še posebej opozoriti na grob iz Sombora,[28] ki ima v svojem inventarju z vrhniškem identičen meč. Spremno gradivo meča iz Sombora pa kaže nedvomno na starejšo fazo srednjebronastega obdobja (Bd B). Isti čas izpričujejo, kot je poudaril deloma že I. Nestor, tudi grobne celote iz Joševe, Vattine, Povegliana, Smolenice, le da v teh primerih meči niso vedno tako strogo podobni našemu kosu z Vrhnike. Osnovne znake skupine pa spoznamo brez težave v vseh primerih. Meč našega vrhniškega tipa je torej nedvomno izpričan že v Bd B, pri tem pa puščamo odprto, če lahko govorimo o njegovi prisotnosti že tudi v Bd B 1 stopnji, za kar za sedaj še nimamo obveznega dokaza. V tem smislu je potrebno dati tipu Sauerbrunn-Boiu vendarle neko prednost v prvem nastanku.

Tudi geografsko je meč razširjen na dokaj podobnem prostoru kot meč tipa Boiu. Središče razširjenosti je v Srednjem Podonavju, morda na področju Vattina kulturne skupine, in po podonavski poti prodira proti zahodu v jugovzhodne Alpe in od tod tudi v Italijo. Meč z Vrhnike je torej nastal brez dvoma pod vplivom Podonavja, kolikor sploh ni import od tam, in odseva že drugačne kulturne silnice kot bodalo z Iga in Lavrice pri Ljubljani.[29] Nasproti prejšnji srednjeevropski in alpski zasidranosti lahko sedaj govorimo o vplivih iz Podonavja. Kronološko kažejo spremne najdbe, da meč ne bo med najstarejšimi svoje vrste in da moramo dati kronološko prednost podonavskim primerkom. Nasproti drugim kosom skupine je za vrhniški meč značilna tudi njegova kratkost, lastnost, ki jo pri mečih z Ljubljanskega barja pogosto srečamo.

Plavutasta sekira (tab. 1, 2) sama na sebi ni toliko tipična, da bi jo lahko strogo ločili od podobnih sekir, ki so pri nas običajne v depojih

[27] Znani specialist za meče J. D. Cowen pripravlja v nadaljevanju svojih raziskovanj tudi studijo o tem tipu meča. J. D. Cowenu se zahvaljujem za marsikatero pobudo pri obravnavi vrhniškega meča. Delo je med tiskom našega dela izšlo: PPS 32, 1966, 262 ss.

[28] Arch. Ertesitö 28, 1908, 262 s.

[29] Obe sta bili že pogosto objavljeni in obravnavani. Navedem naj le najvažnejšo literaturo: W. Šmid, Carniola 2, 1909, 118, Abb. 22. Taf. 4, 6 in o. c., 126, Abb. 16 in Taf. 4, 5. Isti, PZ 3, 1911, 179, Abb. 1, 5. 6. R. Ložar, GMDS 24, 1943, 62 ss. Sl. 5 in 6. R. Munro, Les stations lacustres d'Europe (1908) 183, sl. 55, 1. 2. O. Montelius, Die Chronologie der ältesten Bronzezeit (1900) 130, sl. 318. A. Müllner, Typische Formen (1900) Taf. 9. R. Hachmann, Die frühe Bronzezeit im westlichen Ostseegebiet (1957) Taf. 62, 8. Z. Vinski, Vjesnik Zagreb 3. Ser. 2, 1961, tab. 7, 2.

starejše stopnje kulture žarnih grobišč. To je poudaril že K. Willvonseder.[30] Vendar nam daje prav naš primer možnost, da to razliko vendarle ugotovimo. Primerjave s sekirami iz starejše stopnje žarnih grobišč (npr. s sekirami iz Čremošnjic, Tomišlja, Zgornjega Loga) kažejo, da plavuti sicer niso bistveno manj razvite, so pa pokončne, to se pravi, ne kažejo še nobene tendence k združitvi v sredini kot pozneje v starejšem žarnogrobiščnem obdobju. Zunanja oblika je v bistvu ista, v splošnem pa so bronastodobne bolj toge.[31] Značilen utegne biti zopet izrez na vrhu sekire, ki je pri poznejših sekirah pri nas globlji, približno polkrožen, v primerku z Vrhnike pa je plitvejši in v sredini nekoliko izbočen. Ta poteza ima popolno paralelo v sekiri nekaj mlajšega groba v Grödigu.[32]

Igla je brez glavice (tab. 1, 3) in ne najlaže opredeljiva. Natančnih paralel ne moremo navesti, ornament na vratu (pasovi trikotniško se združujočih vrezov, ki jih obdajajo zgoraj in spodaj horizontalni vrezi) spominjajo na ornament poznejših igel (Ha A 2) z odebeljenim vratom, kakršnih je bilo nekaj najdenih tudi pri nas.[33] Toda v to vrsto igel kronološko zanesljivo ne sodi, ampak je starejša, dasi tega ne moremo podpreti z dobro datiranimi paralelami.

Lonec (zelo fragmentarno ohranjen, le risarsko rekonstruiran, tab. 1, 4) je po svoji obliki atipičen in brez ornamenta, za kronološko opredelitev je neuporaben. Važna je druga ugotovitev. Po svoji tehnični izdelavi popolnoma ustreza temu, kar poznamo pod pojmom »barjanske keramike« in v nekem smislu nakazuje strnjeno lončarsko tradicijo od eneolitika dalje. Koliko barjanska glina že s svojim sestavom dela vtis enake oziroma podobne tehnične izdelave, pa ostaja odprto vprašanje, ki ga moramo upoštevati, kadar govorimo o sklenjeni lončarski tradiciji.

Podana analiza dokazuje, da sodi vrhniški grob nedvomno v srednjo bronasto dobo. Od grobnega inventarja je najbolj izrazit meč, ki bi ga samega po sebi že lahko postavili v Bd B. Drugo gradivo pa je po vsem videzu nekaj mlajše, tako je za oznako celotnega groba boljše ostati pri širši oznaki »srednje bronaste dobe«, pri tem pa je vendarle že bolj misliti na Bd C v Reineckejevem smislu. Kulturno je videti v samem meču nedvomno vpliv z vzhoda, iz Srednjega Podonavja, ne moremo pa tega trditi za drug inventar groba.

[30] Die mittlere Bronzezeit in Österreich (1937) 66. S. Foltiny, Zur Chronologie der Bronzezeit des Karpatenbeckens, Antiquitas 2, 1 (1955) 83 s.

[31] Prim. H. Müller-Karpe, Chronologie Taf. 125 A 2; B 3. 4; C 2. 3 idr. nasproti primerku z Vrhnike. Z njim lahko dobro primerjamo tudi nemške bronastodobne primerke: F. Holste, Bronzezeit Taf. 4, 4; 17, 11.

[32] F. Holste, Vollgriffschwerter Taf. 8, 9.

[33] Brinjeva gora (izkopavanje S. Pahič). Domžale. Vnanje Gorice. Dobova (izkopavanje F. Starè leta 1961). S. Gabrovec, Kamniški zbornik 10, 1965, 107 s., z nadaljnjo literaturo.

ZUSAMMENFASSUNG

Das mittelbronzezeitliche Grab von Vrhnika

Naturhistorisches Museum in Wien bewahrt einen Fund aus Vrhnika (Taf. 1, 1—4), entdeckt vom damaligen Ortsbürgermeister K. Jelovšek, der ihn am 27. April 1911 über Vermittlung W. Schmids[3] dem Museum verkauft hat. Aus W. Schmids Zuschrift anläßlich dieses Ankaufes geht hervor, daß der Fund von Jelovšeks Grundstück stammt; die genaue Stelle ist leider unbekannt geblieben, doch mit ziemlicher Wahrscheinlichkeit darf man auf den Bereich des Moorbodens schließen. W. Schmid spricht von einem Depotfund und als solcher ist er auch im Naturhistorischen Museum inventarisiert (Inv. Nr. 45.781—45.784); doch nach einer Prüfung der Zusammensetzung des Funds (Schwert, Axt, Nadel, Topf, erhalten sind auch zwei Holzstückchen) läßt sich der Annahme Schmids schwerlich beipflichten. Die Zusammensetzung des vorliegenden Fundes entspricht keinem Depot, sondern einem Männergrab. Für ein solches Depot gibt es keine Parallele, Männergräber der bronzezeitlichen Hügelgräberkultur aber weisen sehr häufig dieselbe Zusammensetzung auf.[4] Im bearbeiteten Material dürfen wir demnach die Reste eines Grabes sehen, u. zw. — falls der Fund wirklich aus dem Bereich des Laibacher Moores herrührt — Reste des ersten und bisnun einzigen Grabes aus diesem Bereich. Einzelheiten über dieses Grab bleiben uns freilich unbekannt. Es ist wohl an Skelettbestattung[5] zu denken, die Holzreste sind höchstwahrscheinlich Überreste eines Sarges, während die Gebeine völlig vermodert sind. Offen bleibt die Frage, ob Hügelgrab oder Flachgrab; jedenfalls hat der Finder nichts von einem Grabhügel berichtet. Obwohl die Zusammensetzung des Fundes ziemlich klar für ein Grab spricht, ist schon wegen des Mangels gleichzeitigen Vergleichsmaterials auf dem Nachbargebiet Vorsicht geboten. Theoretisch ließen sich auch Votivfunde[6] annehmen, die ja auf dem Moorgrund anderswo häufig sind. In unserer Erörterung rechnen wir immerhin noch am stärksten mit einem Grab, bleiben uns aber bewußt, daß der einzige Beweis für diese Bestimmung in der Zusammensetzung des Fundes liegt.

Die wertvollste Beigabe des Grabes von Vrhnika ist das Schwert (Taf. 1, 1). Trotz seines hohen Alters gehört es nicht zur ältesten Gruppe von Schwertern, zum Typus Sauerbrunn-Boiu (Anm. 7—9), sondern zu einer eigenen Gruppe, auf welche zuerst Reinecke und Nestor[14] aufmerksam gemacht haben. Nestor schlug für diese Gruppe den Namen »Povegliano II — Joševa-Gruppe« vor, und ordnete ihr jene Schwerter zu, die keinen Zusammenhang mit den beiden scharfdefinierten Typen Sauerbrunn und Boiu aufweisen, trotzdem aber älter sind als die bereits ausgebildeten ältesten Griffzungenschwerter des Typs Sprockhoff Ia. Es ist allerdings zuzugeben, daß diese Nestor-Gruppe nicht einheitlich ist. Er hat ihr folgende Fundstücke zugeordnet: 1. Bela Crkva (Weißkirchen, Biserica Alba)[15], 2. Veliki Gaj bei Vršac,[16] 3. Joševa,[17] 4. Sombor[18] (Taf. 1, 5), 5. Smolenice,[19] 6. Povegliano[20] und 7. Grottone Manaccora, Monte Gargano.[21] Wir dürfen diese Gruppe noch durch die folgenden Fundstätten ergänzen: 8. Hajdukovo,[22] 9. Vattina (var.),[23] 10. Bodrog-Keresztur,[24] 11. Fürstenfeldbruck-Buchenau (var.),[25] 12. Limberg,[26] und vor allem durch unseren Fund aus Vrhnika: 13. Taf. 1, 1—4. Die Ziffern auf unserer Verbreitungskarte (Karte 1) beziehen sich auf dieses unser Verzeichnis (Grottone Manaccora ist dort nicht eingetragen).

In dieser Gruppe, deren Berechtigung jedenfalls noch auf breiterer Grundlage[14] nachzuprüfen sein wird, weicht das Schwert aus Joševa (welchem noch das Schwert aus Grottone Manaccora, Monte Gargano, beizuzählen ist) typologisch etwas ab. Die übrigen Schwerter verbindet untereinander die kurze, breite Griffzunge ohne Ränder oder mit geringfügig angedeuteten Rändern. Das Heft hat gewöhnlich zwei Nietlöcher zu jeder Seite, und der Griff noch zwei senkrechte, beim Schwert aus Vrhnika außerdem noch zwei waagrechte (sekundäre?). Gegenüber dem Sauerbrunn-Boiu-Typ, dessen halbkreisförmig gewölbtes Heft deutlichen Zusammenhang mit dem triangulären Dolch zeigt, ist bei unserem Typ eher an eine Ableitung vom Griffplatten-Dolch oder-Schwert zu denken. Die Klinge hat im Gegensatz zum Sauerbrunn-Boiu-Typ fast immer linsenförmiges Profil mit verstärkter Mitte, die sich zu den Schneiden hin über zwei leichte Stufen verdünnt, oder auf beiden Seiten durch eine Art Rille betont ist.

Unser Fundortverzeichnis und die Verbreitungskarte (Karte 1) sind gewiß noch nicht endgültig geprüft[27], geben aber immerhin eine verläßliche Grundlage ab, um den Vrhnikafund zu beurteilen. Unter den Fundstellen ist das Somborer Grab[28] noch besonders zu erwähnen, dessen Inventar ein dem Vrhnikaschwert genau entsprechendes Stück enthält. Das Begleitmaterial des Somborer Schwertes bezeugt eine ältere Phase der mittleren Bronzezeit (Bz. B). Derselben Zeitabschnitt bezeugen, wie z. T. bereits Nestor betont hat, auch die Gräber aus Joševa, Vattina, Povegliano und Smolenice. Das Schwert des Vrhnikatyps ist also schon in Bz. B nachgewiesen, wobei wir es dahingestellt sein lassen, ob es schon in der Bz. B 1-Stufe anzunehmen sei, wofür derzeit noch kein zwingender Beweis vorliegt. In diesem Sinn ist dem Sauerbrunn-Boiu-Typ immer noch ein gewisser Zeitvorsprung der ersten Entstehung zuzuerkennen.

Auch geographisch ist das Schwert in einem ziemlich ähnlichen Raum verbreitet wie das Boiu-Schwert. Der Mittelpunkt seiner Verbreitung liegt im mittleren Donauraum, möglicherweise im Bereich der westungarischen Vattina-Kulturgruppe, und dringt auf dem Donauweg westwärts bis nach Bayern vor. Von Bedeutung ist auch der Saveweg, auf dem es in die Südostalpen und von dort nach Italien gelangt ist. Das Schwert aus Vrhnika ist also zweifellos unter einem Einfluß aus dem Donauland entstanden, wenn es nicht überhaupt von dort importiert ist, und zeigt schon die ganz anderen Kultureinflüsse als der Dolch aus Ig und Lavrica bei Ljubljana[29]. Im Gegensatz zur früheren mitteleuropäischen und alpenländischen Verbundenheit dürfen wir jetzt die donauländischen Einflüsse hervorheben. Chronologisch zeigen die Beigleitfunde, daß dieses Schwert wohl nicht zu den ältesten seiner Gattung gehört und daß den donauländischen Stücken ein höheres Alter anerkannt werden muss.

Das mittelständige Lappenbeil (Taf. 1, 2) ist nicht typisch genug, um strikt von anderen Beilen unterschieden zu werden, die in den urnenfelderzeitlichen Depots der älteren Stufe üblich sind. Das hat schon Willvonseder[30] betont. Dennoch gibt gerade unser Stück die Möglichkeit, diesen Unterschied anzudeuten. Vergleiche mit Beilen aus der älteren Stufe der Urnenfelderkultur (z. B. mit den Beilen aus Čremošnjice, Tomišelj, Zgornji Log) zeigen, daß die Lappen zwar nicht wesentlich geringer entwickelt sind, wohl aber aufrecht stehen, also noch keinen Hang zur Vereinigung in der Mitte andeuten wie das später in der älteren Urnenfelderkultur der Fall war. Die Aussenform ist im Wesen dieselbe, im allgemeinen sind die bronzezeitlichen Typen steifer.[31]

Die Nadel (Taf. 1, 3) ist ohne Kopf und nicht ganz leicht einzuordnen. Genaue Parallelen lassen sich nicht anführen; das Halsornament erinnert an spätere urnenfelderzeitliche Nadeln mit dickem, wechselnd gerilltem Hals, wie deren einige auch in Slowenien gefunden wurden[32]. Doch zu dieser Art Nadeln gehört die unsere chronologisch zuverlässig nicht, sondern ist älter; allerdings können wir das mit keiner gutdatierten Parallele stützen.

Der sehr fragmentarisch erhaltene, bloß zeichnerisch nachgebildete Topf (Taf. 1, 4) ist von atypischer Form, ohne Ornamente und für die Zeitbestimmung unbrauchbar.

Die vorgelegte Analyse beweist, daß das Grab von Vrhnika unzweifelhaft der mittleren Bronzezeit angehört. Der markanteste Gegenstand des Grabinventars ist das Schwert, das für sich allein bereits der Bz. B Stufe zuzusprechen wäre. Das übrige Material ist allem Anschein nach jünger, so daß es für die chronologische Bestimmung des Gesamtfundes besser ist, bei der weiteren Bezeichnung der »mittleren Bronzezeit« zu bleiben, wobei es immerhin eher an Bz. C nach Reinecke zu denken ist. Kulturell bezeugt das Schwert fraglos östliche Einflüsse, aus dem mittleren Donauland, was indessen für das restliche Grabinventar nicht behauptet werden kann.

Korrekturzusatz: Die Studie von J. D. Cowen, The Origins of the Flange-hilted Sword of Bronze in Continental Europe. Proceedings of the Preh. Soc. 32, 1966, 262—312 ist während des Druckes erschienen und ich kann auf diese grundlegende Studie nur noch dankbar hinweisen. Unser Schwert läuft der in Cowens Studie falsch (wohl wegen des Druckfelehrs) unter *Vrnika* (richtig VRHNIKA).

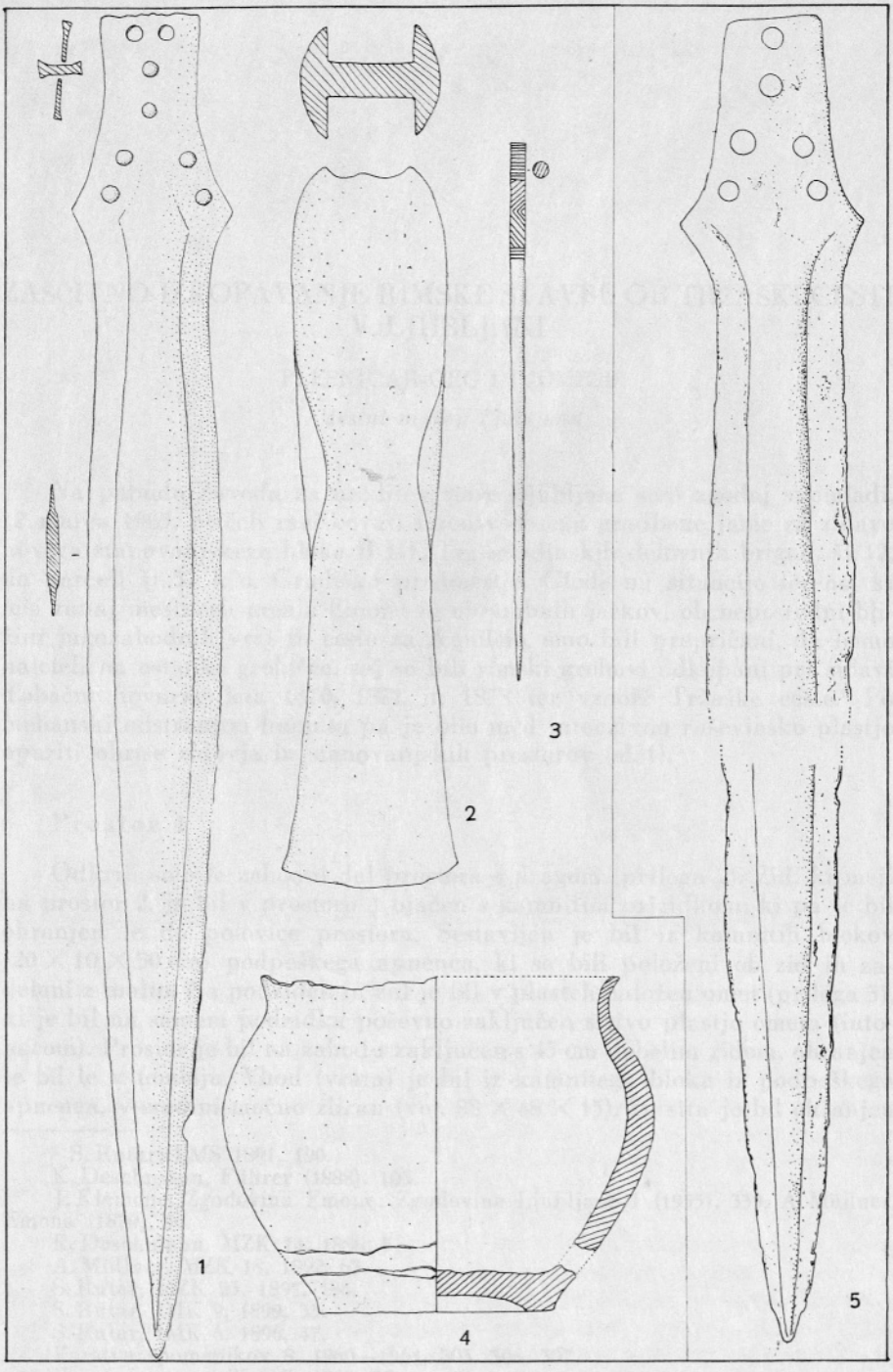

1—4. Vrhnika, 5. Sombor (po Arh. Ert. 28, 1908, 263), 1—3. 5 bron — Bronze (1—3. 5 = ½, 4 = ¼)

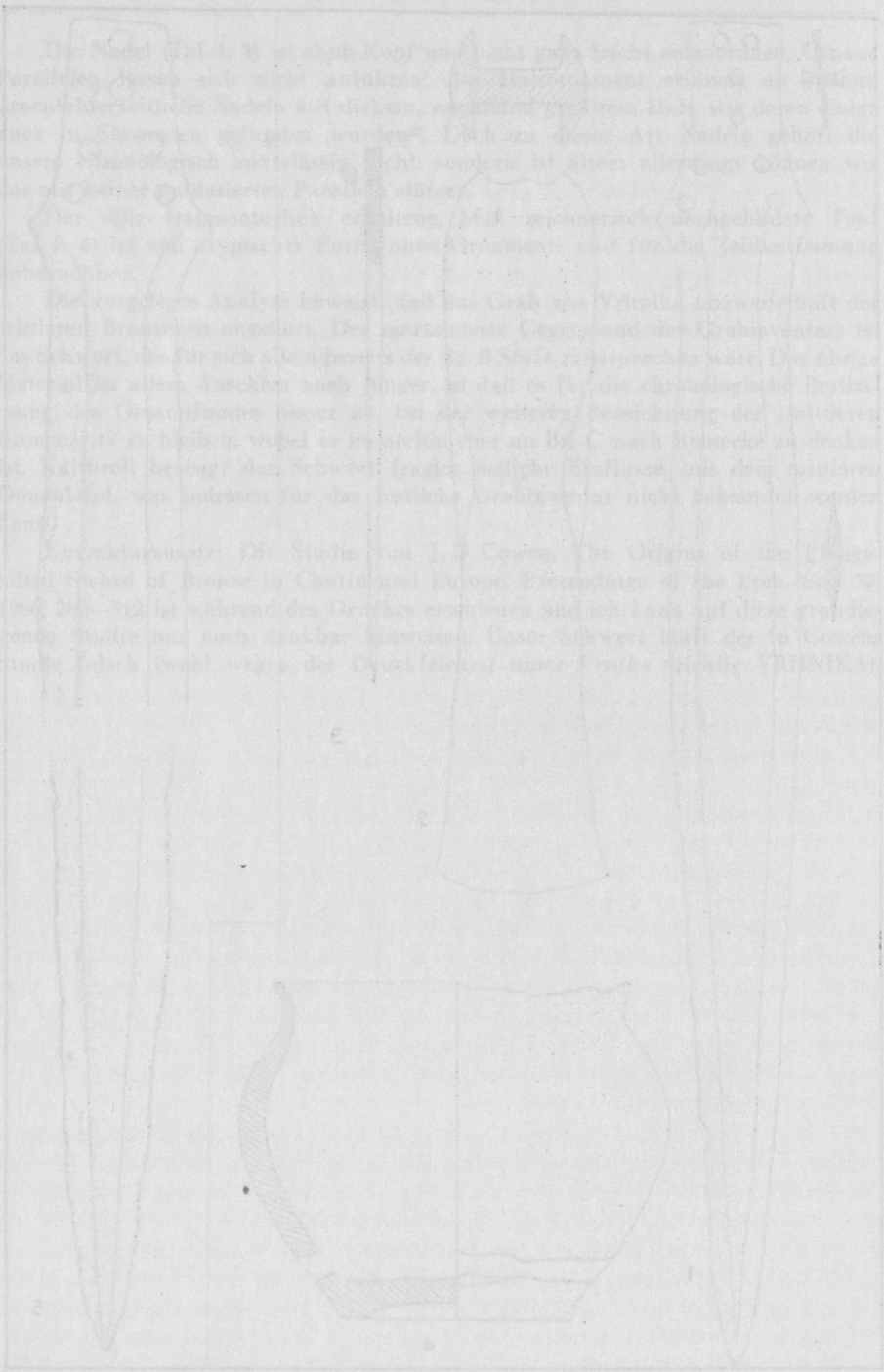

ZAŠČITNO IZKOPAVANJE RIMSKE STAVBE OB TRŽAŠKI CESTI V LJUBLJANI

PLESNIČAR-GEC LJUDMILA

Mestni muzej, Ljubljana

Na pobudo Zavoda za ureditev stare Ljubljane smo zgodaj spomladi, 12. marca 1965, pričeli raziskovati teren v obsegu gradbene jame za zidavo novega stanovanjskega bloka B III, Trg mladinskih delovnih brigad, št. 12, na parceli št. 57 k. o. Gradiško predmestje. Glede na situacijo terena, ki leži zunaj mestnega areala Emone in obrambnih jarkov, ob neposredni bližini jugozahodnih vrat in ceste za Aquileio, smo bili prepričani, da bomo naleteli na ostanke grobišča, saj so bili rimski grobovi odkopani pri zidavi Tobačne tovarne leta 1870, 1871 in 1878 ter vzdolž Tržaške ceste.[1] Po mehanski odstranitvi humusa pa je bilo med intenzivno ruševinsko plastjo opaziti obrise zidovja in stanovanjskih prostorov (sl. 1).

Prostor 1

Odkrili smo le zahodni del prostora s pragom (priloga 2). Zid, ki meji na prostor 2, je bil v prostoru 1 ojačen s kamnitim prizidkom, ki pa je bil ohranjen le do polovice prostora. Sestavljen je bil iz kamnitih blokov (20 × 10 × 30 cm) podpeškega apnenca, ki so bili položeni ob zid in zadelani z malto. Na podzidek in zid je bil v plasteh naložen omet (priloga 3), ki je bil na samem podzidku poševno zaključen s sivo plastjo ometa (intonacom). Prostor je bil na zahodu zaključen s 45 cm debelim zidom, ohranjen je bil le v temelju. Vhod (vrata) je bil iz kamnitega bloka iz podpeškega apnenca, v sredini močno zlizan (vel. 88 × 48 × 15). In situ je bil ohranjen

[1] S. Rutar, LMS 1891, 190.
K. Deschmann, Führer (1888), 103.
J. Klemenc, Zgodovina Emone; Zgodovina Ljubljane I (1955), 339. A. Müllner, Emona (1879), 56.
K. Deschmann, MZK 14, 1888, 5.
A. Müllner, MZK 18, 1892, 63.
S. Rutar, MZK 23, 1897, 186.
S. Rutar, IMK 9, 1899, 33.
S. Rutar, IMK 6, 1896, 47.
Varstvo spomenikov 8, 1960—1961, 303, 306, 307.
Varstvo spomenikov 2, 1949, 87.

Sl. 1. Pogled na gradbišče na Trgu Mladinskih delovnih brigad
Fig. 1. Vue de l'emplacement sur la Place des Brigades de la jeunesse travaillante

le en kamnit podboj (vel. 48 × 18 × 27 cm). Drugi je ležal prevrnjen ob drugi strani praga. Prostor je bil na jugovzhodnem vogalu zaključen s fragmentiranim postamentom iz podpeškega apnenca, v sekundarni uporabi, njegova površina je v tem predelu prostora bila za tlak. Severne stene prostora ni bilo mogoče zaslediti, ker je bila uničena ob zidanju temeljev za stavbo Prešernova cesta, št. 1. Tlak je bil iz 10 cm debele plasti estriha, položen na 15 cm debelo podlogo iz steptanega kamenja in oblic. Sestavljen je bil iz malte, mešane s sivim peskom in drobci opeke. Ker ni bilo mogoče odkopati celotnega prostora, je težko govoriti o njegovi uporabi. Vendar nekateri elementi, kakor: kamniti podboji vrat, kamniti podzidek ob južni steni ter kompaktne plasti ometa z naknadno naloženo in profilirano zaključeno plastjo ometa, ki je bil mešan z zdrobljeno opeko (priloga 3), so dovolj trden element za domnevo, da je bil prostor v uporabi kot kopalnica.

Prostor 1 a

Manjši, ozek prostor, ki je segal pod stavbo ob Prešernovi cesti. Tlak je bil estrih, 14 cm pod nivojem tlaka sobe 1, nekoliko tanjši in svetlejši. Podlaga je bila ista kot v prostoru 1. Južna in zahodna stena sta bili obloženi s plastjo grobega, rdečkastega ometa.

Prostor 2

Podolgovat hodnik, ki se zožen zaključuje ob hipokavstu, razširjen pa je segal pod Prešernovo cesto in pod stavbo Prešernove ceste 1. Pod je bil iz grobega, kompaktnega, 10 cm debelega estriha, ki je prekril podzidek zidu severne stene, mešan z gruščem in opeko. Podlaga estriha je bila 10 cm debela plast kamenja in proda. Na estrih je bil položen mozaik iz diagonalno položenih velikih črnih kamenčkov (vel. 1,5 × 1 cm). Mozaik smo zasledili po vsej površini prostora, ohranjen je bil le fragmentarno. Severna in južna stena sta bili obloženi s plastjo finega, belega ometa. Nivo mozaika je bil 5 cm pod nivojem tlaka prostora 1.

Prostor 3

Podolgovat prostor, ki se proti zahodu nekoliko zožuje. Naložene plasti proda, blata v debelini 80 cm (priloga 4), pričajo, da je bilo tu dvorišče ali pa ozka cesta med dvema stavbama. Zid b je bil skoraj povsem uničen. Vsa površina je bila prekrita s ca. 40 cm debelo plastjo ruševinskega materiala, istega sestava kot preostali splanirani del stanovanjskih prostorov. Debela plast naloženega prodca in blata pa priča, da je bil prostor večkrat obnovljen, kar je obenem dokaz za časovno dolg obstoj ene ali obeh stavb.

Prostor 3 a

Funkcionalno nedoločljiv. Zid c je bil po dolžini 3,30 m uničen. Zaradi recentnih vkopov v prostoru 3 nismo mogli določiti, ali je bil zid v tej dolžini zaključen, ali pa je potekal naprej proti jugu. Tlak je bil popolnoma uničen, med ruševinsko plastjo smo zasledili nekaj kosov slabega svetlega estriha, iz česar lahko sklepamo, da je bil prostor tlakovan. Nivo tlaka lahko suponiramo na podlagi podzidka vzhodne stene prostora, katerega nivo je v isti višini kot mozaik prostora 1. Vzhodna in južna stena sta bili ometani z belim, glajenim ometom.

Prostor 4

Odkopali smo le zahodni del prostora, ki pa je bil zaradi vkopa srednjeveškega zidu skoraj popolnoma uničen. Tlak je bil 10 cm debela plast rumeno rjave gline, na kateri so bili sledovi žganine. Nivo tlaka je bil 10 cm nad nivojem mozaika iz prostora 2.

Prostor 5

Ozek, podolgovat prostor (vel. 2,70 × 5,80 cm), deloma opredeljen z ozkim zidom iz fragmentov tegul in imbreksov. Pod je bil iz stlačene, rumene gline debeline 12 cm, le da je bil nivo v majhnem, opredeljenem prostoru za 4 cm višji od drugega predela ter 8 cm nižji od tlaka prostora 4. Na vsej površini tlaka je bilo opaziti sledove požara. Prostor je bil v zahodnem predelu zaradi vkopov močno poškodovan, vendar smo v zidu b zasledili ostanke odtočnega kanala. V prostoru 5 ni bilo opaziti kakršnihkoli njegovih ostankov. Glinasti pod je bil položen na rdeče rjavo mastno prst.

Prostor 6

Odkopali smo le severnovzhodni del prostora. Zahodna stena je bila ohranjena le v temeljih. Tlak je bil iz poškodovanega, 8 cm debelega estriha, intenzivno obarvanega z drobci opeke. Nivo tlaka je bil isti kot v prostoru 5. Podlaga estriha je bila 10 cm debela plast naloženih oblic in lomljenca.

Prostor 7

Odkopali smo le severni del prostora. Tlak je bil iz naložene, 10 cm debele rumene gline. Nivo tlaku je bil isti kot v prostoru 5.

Prostor 8

Odkopali smo severozahodni vogal prostora. Tlak je bil iz 10 cm debele, rumene gline, nivo je bil v isti višini kot tlak v prostoru 5.

Prostor 9

Soba s hipokavstom. Prostor je omejeval zid č, ki je bil ohranjen 65 cm nad nivojem estriha, in zid a, ki je bil ohranjen 55 cm nad nivojem hipokavstovega tlaka. Tlak je bil 10 cm debela, močna plast estriha, izdelan iz malte, mešane s peskom, prodcem in drobci opeke. Podlaga je bila 10 cm debela plast naloženih oblic. Nivo estriha je bil 56 cm pod nivojem mozaika v prostoru 2. Na estrih so bili v zapovrstju položeni opečnati stebrički, osnova jim je bila velika opeka (vel. 28 × 28 × 6 cm), na katero so bile položene z malto vezane manjše opeke (vel. 18 × 18 × 6,5 cm). Jugovzhodni del prostora je bil zaradi vkopa srednjeveškega zidu deloma uničen. Notranje stene prostora č in a so bile ometane s plastjo grobega, rdečkastega ometa, ki je bil intenzivno pomešan z drobci opeke. Zaradi omejene površine izkopa in zaradi stanovanjske stavbe ob Prešernovi cesti, ni bilo mogoče določiti obseg prostora in določiti kurišče (praefurnium). Ohranjeni in odkopani del ima obseg 28,8 m².

Vsi zidovi tega objekta so bili zidani iz večjih ali manjših polobdelanih kamnov, jedro pa je bilo iz manjših kosov lomljenca, vezan z malto sivo bele barve, z le malo primesi zdrobljene opeke. Struktura zidu je bila pod in nad podzidkom različna, ker je bilo v spodnjem delu kamenje večje in ni bilo položeno v horizontalnih plasteh z gladkim licem kakor nad pod-

zidkom, temveč naloženo tako, da so posamezni kamni štrleli iz vertikalne ravnine zgornjega dela zidu.

Način zidanja je bil pri vseh zidovih enoten. Material je bil golovški peščenjak, v ekvivalentni meri pa je bil med njega pomešan podpeški apnenec. Razporeditev prostorov, njih funkcija (kopalnica, zimski prostor s hipokavstom, prostor z mozaikom), so dokaz, da je to bila stanovanjska stavba. Datacija najmlajšega novca (Teodozijevega, kovanega 378—383) postavlja datum, kdaj je bila stavba razrušena (ante quem non). Prisotnost hipokavsta, mozaika, katerega rustikalna obdelava kamenčkov je tipična za kasna obdobja antike, pričajo, da je stavba nastala lahko le v II. ali III. stoletju n. e.[2]

Ruševinski sloj je bil debel 60 cm in enakomerno razprostranjen po vsej površini. Stratigrafska podoba je bila dokaj enotna. Enakomerna razprostranjenost in enakomerna debelina ruševinske plasti v notranjosti stanovanjskih prostorov kažeta na enkratno planiranje po razrušitvi stavbe. Nekoliko bolj razgibano sliko pa je dal predel med zidovoma a in b. Naloženi sloji prodca, ruševin in blata[3] dajo misliti, da je bil prostor večkrat obnovljen, kar je dokaz, da je bila stavba dolgo v uporabi, čeprav ni bilo opaziti več faz gradenj, kakor je navadno pri stanovanjskih stavbah »intra muros«.[4]

Zaradi premajhne površine izkopa ni bilo mogoče dognati ali gre za eno ali dve stanovanjski stavbi. Zožitev paralelno potekajočih zidov a in b pa kaže, da le gre za eno stavbo z ozkim in dolgim centralnim dvoriščem.

Najdbe

Edini material v ruševinski plasti je bila poleg novcev keramika. Po vsej površini izkopa je bilo možno zaslediti le eno ruševinsko plast nad samimi nivoji tlakov. V tej plasti, pomešani z zlomljenimi kosi imbreksov in tegul ter nekaj žganine, so bili kosi keramike v popolnoma razbitem stanju in v večini primerov nesestavljivi. Pri izkopu je bilo mogoče zaslediti, da so bili kosi ene same posode raztreseni po vsej površini izkopa; iz tega lahko sklepamo, da je bila stavba po rušenju splanirana z ruševinskim materialom in nikdar več obnovljena. Nad tem ruševinskim slojem je bilo mogoče zaslediti le vkop srednjeveških zidov in pa zidani robnik Tržaške ceste. Vendar je analiza keramičnega materiala zanimiva, čeprav v tem primeru ne more pomagati pri dataciji objekta. Uporabimo jo le kot pregled naselbinskega materiala emonskih slojev.

1. Fragment okroglastega lonca iz peščene črne gline, mešane s kvarcitom. Površina je ornamentirana z vodoravnim metličastim ornamentom. Vel. naj. šir. rek. 16 cm, viš. 7,4 cm. Inv. št. K 57 (T. 1: 1).

2. Fragment sivo črno pečenega lonca iz neprečiščene gline, pomešane s kvarcitom. Vel. naj. šir. rek. ustja 14 cm, viš. 6,2 cm. Inv. št. K 1 (T. 1: 2).

[2] W. Schmid, JfA 7, 1914, 131, sl. 48.
[3] Profil 1.
[4] W. Schmid, JfA, o. c.

3. Fragment lonca ovalne oblike iz sivo črne pečene gline. Zunanja stena posode ornamentirana z metličastim ornamentom. Vel. šir. 7,5 cm, viš. 6,9 cm. Inv. št. K 47 (T. 1: 3).

4. Fragment zgornjega dela lonca kroglaste oblike iz sivo črno pečene gline. Vel. premer rek. ustja 22 cm, viš. 6,6 cm. Inv. št. K 51 (T. 1: 4).

5. Fragment zgornjega dela lonca kroglaste oblike iz sivo črne peščene gline. Vel. premer ustja 13,4 cm, viš. 6 cm. Inv. št. K 34 (T. 1: 5).

6. Fragment spodnjega dela lonca iz sivo pečene ilovice, pomešane s kvarcitom. Dno je ravno. Vel. premer dna 10,6 cm, viš. 5 cm. Inv. št. K 28 (T. 1: 6).

7. Fragment zgornjega dela lonca iz črno sivo pečene gline, pomešane s kvarcitom. Vel. premer ustja 19 cm, viš. 6 cm. Inv. št. K 49 (T. 1: 7).

8. Fragment lonca jajčaste oblike in črno sivo pečene gline. Površina je horizontalno, plitko narebrena. Vel. šir. rek. ustja 9,3 cm, viš. 9,5 cm. Inv. št. K 18 (T. 1: 8).

9. Fragment zgornjega dela lonca iz sivo črno pečene gline, pomešane s kvarcitom. Vel. premer ustja 20 cm, viš. 5 cm. Inv. št. K 24 (T. 1: 9).

10. Fragment trinožne skodele iz črno pečene neprečiščene gline. Vel. premer rek. dna 15,6 cm, viš. 6,4 cm. Inv. št. K 27 (T. 1: 10).

11. Fragment sivo pečenega lonca iz neprečiščene gline. Vel. šir. ustja 16,4 cm, viš. 4,8 cm. Inv. št. K 5 (T. 1: 11).

12. Fragment skodele polkrožne oblike iz sivo črne neprečiščene gline. Zunanja stena horizontalno narebrena. Vel. premer rek. ustja 22,6 cm, viš. 6 cm. Inv. št. K 31 (T. 2: 1).

13. Fragment skodele polkrožne oblike iz črno pečene gline. Vel. premer ustja 26 cm, viš. 6,4 cm. Inv. št. K 33 (T. 2: 2).

14. Fragment skodele iz črno rdeče pečene, prečiščene gline, polkrožne oblike. Vel. premer ustja 21 cm, viš. 4, 6 cm. Inv. št. K 6 (T. 2: 3).

15. Fragment črno sivo pečene skodele polkrožne oblike. Površina je glajena. Vel. premer ustja 20 cm, viš. 5,2 cm. Inv. št. K 54 (T. 2: 4).

16. Fragmentirana skodela polkrožne oblike z ravnim dnom iz rdeče rumeno pečene gline. Površina je rdeče premazana. Vel. premer ustja 21 cm, viš. rek. 10 cm. Inv. št. K 61 (T. 2: 5).

17. Fragment skodele cilindrične oblike, površina je prevlečena z rdečim premazom. Vel. premer ustja 26 cm, viš. 5 cm. Inv. št. K 35 (T. 2: 6).

18. Fragmentirana skodela polkrožne oblike z navzven zavihanim ustjem. Površina je rjavo rumeno premazana. Vel. premer ustja 29 cm, viš. 6 cm. Inv. št. K 11 (T. 2: 7).

19. Fragmentiran pokrov iz črno pečene, prečiščene gline. Vel. naj. šir. 7 cm, viš. 3,3 cm. Inv. št. K 59 (T. 2: 9).

20. Fragment skodele polkrožne oblike iz črno sivo pečene gline. Vel. premer ustja 24 cm, viš. 4 cm. Inv. št. K 19 (T. 2: 12).

21. Fragmentirano ustje in del ročaja steklenice iz rdeče rumeno pečene gline. Vel. premer ustja 11 cm, viš. 9 cm. Inv. št. K 3 (T. 2: 11).

22. Fragmentiran del vratu in ustja amfore iz rumeno pečene gline. Vel. šir. rek. ustja 7,3 cm, viš. 6 cm. Inv. št. K 9 (T. 2: 8).

23. Fragment sivo črno pečenega lonca jajčaste oblike. Vrat je horizontalno narebren. Na trebuhu vertikalni, drobni urezi. Vel. naj. rek. šir. 33 cm, viš. 8 cm. Inv. št. K 2 (T. 2:13).

24. Fragmentiran zatič amfore iz rumeno pečene gline. Vel. šir. 7,7 cm, viš. 6,8 cm. Inv. št. K 7 (T. 3: 10).

25. Fragmentiran lonec iz sivo črne prečiščene gline, kroglaste oblike s cilindričnim vratom. Površina je glajena, vrat je horizontalno narebren, rame in spodnji del trebuha ornamentirani z vertikalnimi urezi. Vel. šir. rek. ustja 10 cm, viš. 9,5 cm. Inv. št. K 40 (T. 3: 5).

26. Fragment dna posode iz črno sivo pečene gline. Površina je glajena, spodnji del trebuha je ornamentiran s poševnimi urezi. Vel. premer dna 5,3 cm, viš. 3,1 cm. Inv. št. K 41 (T. 3: 6).

27. Fragmentirana rumeno pečena posoda jajčaste oblike. Vel. premer dna 7 cm, viš. 4 cm. Inv. št. K 37 (T. 2: 15).

28. Fragment lonca, dno in del trebuha iz rumeno rdeče pečene gline. Vel. premer dna 7,3 cm, viš. 4,7 cm. Inv. št. K 23 (T. 2: 10).

29. Fragmentirana, sivo pečena čaša jajčaste oblike. Površina rebrasto odebeljena. Vel. naj. šir. 8 cm, viš. 9,4 cm. Inv. št. K 4 (T. 2: 14).

30. Fragment črno pečene skodelice polkrožne oblike s plastičnim barbotin ornamentom. Vel. šir. 2,1 cm, viš. 3 cm. Inv. št. K 45 (T. 3: 1).

31. Fragment skodelice polkrožne oblike iz črno pečene, prečiščene gline. Zunanja stena fragmentirana s plastičnim ornamentom. Vel. šir. 3 cm, viš. 3 cm. Inv. št. K 14 (T. 3: 2).

32. Fragment polkrožne skodelice (terra sigillata: Dragendorf 37). Vel. premer. rek. ustja 6,2 cm, viš. 2,8 cm. Inv. št. K 36 (T. 3: 3).

33. Fragment ustja skodelice iz rumeno pečene gline. Površina rdeče premazana in ornamentirana s plastičnim ornamentom. Vel. šir. 7 cm, viš. 3,2 cm. Inv. št. K 60 (T. 3: 4).

34. Fragment rdeče pečene, pečatne oljenke. Vel. dolž. 6 cm, premer ca. 7,2 cm. Inv. št. K 17 (T. 3: 7).

35. Fragment zgornjega dela pečatne oljenke iz rdeče rumeno pečene gline. Vel. premer 6 cm, dolž. 8,6 cm. Inv. št. K 38 (T. 3: 9).

36. Fragment terre sigillate (Dragendorff 37). Vel. šir. 9 cm, viš. 10 cm. Inv. št. K 56 (T. 3: 8).

Posebna skupina uporabne keramike so lonci iz sivo črne ali rdečkasto pečene gline, pomešane s kvarcitom in včasih ornamentirane z glavnikastim ornamentom (Kammstrich) (T. 1: 1—9, 11). Ta vrsta keramike se redno pojavlja v grobovih kot žara.[5] Zaradi svoje prazgodovinske tradicije oblike in okrasa je povsod, kjer se pojavi, znanilec I. in še II. stoletja ter dokaz keltske dediščine.[6] Kolikor je bilo mogoče rekonstruirati oblike, imajo ti lonci razmeroma nizke vratove, navzven zavihana ustja in ravna dna ter jajčast trup. Nekaj fragmentov je ornamentiranih z glavnikastim ornamentom (T. 1: 1, 3, 11). V glavnem je površina nekoliko hrapava ter kaže sledove vodoravnih urezov, ki so nastali pri oblikovanju lonca na vitlu. (T. 1: 5, 7, 8, 9, 11.)

[5] P. Petru, AV 9—10, 1958—1959, 18—19.
S. Pahič, AV 11—12, 1960—1961, 88, T. III.
Mnogo primerkov tega materiala je zastopanega v inventarju grobov severnega emonskega grobišča. Gradivo še ni bilo objavljeno.

[6] E. Bónis, Die kaiserzeitliche Keramik von Pannonien (1942), T. I.
A. Schörgendorfer, Die römerzeitliche Keramik der Ostalpenländer (1942), 310.

Med inventar grobo izdelane keramike štejemo tudi fragment trinožne skodele (T. 1: 10). Ohranjeni so le noga in del dna ter še dva fragmenta ustja in trebuha trinožnih skodel istega tipa (T. 2: 1, 2) Trinožna skodela je praitalska oblika,[7] ki se je po provincah razširila v različnih variantah.[8] Pri nas so bile v uporabi v I. in II. stoletju n. e.

V sklop grobo izdelane keramike sodijo fragmenti skodel ali krožnikov, polkrožne oblike, z ravnim dnom, rahlo navznoter ali pa ravno odrezanim ustjem (T. 2: 3, 4—6, 12). Razlike nastopajo le v fakturi in barvi. Nekatere so črno pečene ter je površina glajena (T. 2: 4), pri drugih pa je površina obarvana z rdečim premazom (T. 2: 5). Ta tip krožnika domače izdelave je v Emoni pogost pojav. Znani so primeri iz mlajših emonskih plasti, ki soupadajo s časom Maximina Traxa in dalje.[9] Analogni tipi skodel in krožnikov so znani iz drugih panonskih najdišč[10] in Noricuma.[11]

Domač izdelek je prav gotovo tudi pokrov iz grobe gline (T. 2: 9). Ročaj je ploščat in širok, kar je znak, da je bolj zgodnjega porekla.[12] Posebna zvrst keramike so fragmenti črno glajenih posod (vaz) iz fine, prečiščene gline, s cilindričnim vratom in prstanastim dnom (T. 3: 13, 15). Oblika in sama profilacija vratu je karakteristična za bolj zgodnje obdobje I. stoletja naše ere.[13]

Posebna varianta posod pa je fragment spodnjega dela posode iz svetlo rumene gline (T. 3: 6). Pri nas so bili najbolj razširjeni v I. in II. stoletju naše ere.[14]

Fragmenta horizontalno narebrene čaše, hruškaste oblike z navzven zavihanim ustjem (T. 2: 14) lahko navežemo na čaše hruškaste oblike z enim ali dvema ročajema italskega izvora.[15]

Med fino izdelano keramiko s tankimi stenami sodita dva fragmenta sivo črno pečene keramike (T. 3: 1, 2). Fragment (T. 3: 1) spada, sodeč po ornamentu, med skodele z motivom grozda pod polkrožnimi stebli.[16] Oba primerka sodita v skupino skodelic in čaš, okrašenih z barbotin ornamentom brez loščene prevleke. Izvor te keramike je v dolini reke Pada.

Med fragmenti keramike sta bila tudi dva kosa poškodovanega zgornjega dela pečatnih oljenk, pečata ni bilo mogoče določiti (T. 3: 7, 9). Oba primerka ustrezata Loeschckejevemu tipu X.[17] Oljenke z nezaključenim ra-

[7] E. Bónis, o. c., str. 33.
E. Pegan, L. Plesničar, Situla 8, 1965, 122.
[8] I. Mikl, AV 9—10, 1958—1959, T. I: 3.
S. Pahič, Antične gomile v Prekmurju, o. c., T. VII: 3.
E. Bónis, o. c., T. XXIV, sl. 1—23.
[9] Omenim naj le številne najdbe mlajših slojev iz insule XXX, XXIX, XV. Gradivo še ni bilo objavljeno.
[10] E. Bónis, o. c., T. XXII, sl. 1, 2.
V. Šribar, AV 9—10, 3, 4. T. I: 2.
[11] A. Schörgendorfer, o. c., T. V, št. 73.
[12] E. Bónis, o. c., T. II, sl. 9.
A. Schörgendorfer, št. 167.
[13] E. Bonis, o. c., T. XIV, sl. 1.
[14] E. Bónis, T. XVIII, sl. 21, 23, 25, str. 42.
[15] E. Bónis, T. XIX, sl. 1, 2, 3.
[16] E. Bónis, T. XX, sl. 71.
[17] S. Loeschke, Lampen aus Vindonissa (1919).

menskim obročem, h katerim spadata tudi naša dva primerka, so bile v rabi v II. stoletju n. e.

Edini primer imitacije terre sigillate je fragment ustja skodele s plastičnim ornamentom, barbotinom (T. 3: 4). Ohranjen je le del ustja, vendar lahko na podlagi ornamenta in profilacije ustja določimo tip skodele. Vežemo jo lahko na sigilatno obliko Dragendorf 35 in 36.[18] Ta tip skodele oziroma krožnika, A. Schörgendorfer jo imenuje imitacijo terre sigillate,[19] je ostal pri nas v uporabi skozi več stoletij in bil v uporabi še v 4. stol. n. e.[20]

Med množino rustikalno izdelane keramike je bil le en komad fragmentirane skodele terre sigillate iz rheinzaberniških delavnic, tip Dragendorf 37, se veže na 1. pol. 2. stoletja, na čas cesarja Trajana (T. 3: 8).[21]

V nasipni, ruševinski plasti, so bili zraven keramičnih fragmentov posod raztreseni tudi posamezni novci. V prostoru II, na samem mozaiku so bili skupaj najdeni trije novci:[22]

1. Constantinus I (306—337); Arelate; follis(red); 323—324;Voetter 59, Bruun p. 84, št. 1 a;

2. Constantinus II (337—361); Siscia?; Aes IV; 355—361; Voetter 77, LRBC 1245;

3. Theodosius I (379—395)? Roma?; Aes II; 9. 8. 378—25. 8. 383; RIC 43 d.

V ruševinski plasti hipokavsta, na samem podu, pa sta bila najdena dva novca:

1. Valentinianus (364—375); Siscia; Aes III; 24. 8. 367—17. 11. 375; RIC 14 a, XXXVI—VII;

2. Gratianus (367—383); Siscia; Aes III; 24. 8. 367—17. 11. 375; RIC 14 c, XXVI var.

Po nekoliko podrobnejši analizi keramičnega materiala, ki je bil raztresen po vsej površini odkopanega predela v eni sami ruševinski plasti, je opaziti, da je ves keramični material bolj zgodnje datacije, 1. in 2. stol. n. e., in da so le nekateri primeri (skodele, krožniki, T. 2: 3—6) tipični tudi za kasnejša obdobja in se prav v Emoni pojavljajo v mlajših plasteh. Enakomerna razprostranjenost in enakomerna debelina ruševinske plasti (priloga 2), ki smo jo zasledili po celotni površini odkopanega objekta, ter predvsem dejstvo, da so bile vse posode fragmentirane in posamezni kosi ene posode raztreseni po vsej površini, daje misliti, da je bil ves ruševinski material s kosi keramike najden v sekundarni legi, da je bil pripeljan od nekod drugod ter bil po razrušitvi stavbe uporabljen kot material za planiranje. Nastanek stavbe sega brez dvoma, po načinu gradnje in funkcionalnosti (hipokavst) v konec II. ali na začetek III. stoletja. Prisotnost kasnoantičnih novcev: Valentiniana, Gratiana, Constantina II. ter najmlajšega Theodosia, ki so ležali na samem podu in po vsej verjetnosti prišli v stavbo,

[18] Oswald-Pryce, An introduction to the study of terra sigillatta (1920), T. LIII. sl. 7—13.

[19] A. Schörgendorfer. o. c., št. 25, 25 a.

[20] E. Bónis, o. c., T. XXI. sl. 39.

[21] Oswald-Pryce, o. c., T. XX, sl. 4, str. 100.

[22] Iskreno se zahvaljujem tov. E. Peganu in A. Jeločniku za numizmatično obdelavo novcev.

ko je bila podrta, pa dopušča dve hipotezi: da je bila stavba porušena po letu 383 (datacija najmlajšega novca) in da ves keramični material navežemo na to obdobje; ali pa na drugo varianto, da je bila stavba resnično porušena kdaj po letu 383, kakor pričajo verjetno takrat zgubljeni novci, ter da so ruševinsko plast naknadno pripeljali in z njo splanirali porušeno stavbo.

Proti prvi varianti govori sama homogenost materiala, ki je na podlagi analognih primerov tipična za I. in II. stoletje naše ere[23] in ga ne moremo navezati na kasno obdobje, konec 4. stoletja, kakor priča najmlajši Theodosijev novec. Ostane nam druga varianta, ki je v danem primeru mnogo bolj sprejemljiva, da je bila stavba porušena po letu 383 ter splanirana z dovoženim materialom, med katerim so bili kosi razbite keramike iz bolj zgodnjih emonskih plasti.

Kakor je razvidno iz situacije, leži stavba zunaj mestnega obzidja, ob glavnih vratih in cesti za Aquileio. Primeri slučajno ugotovljenih ostankov arhitekture zunaj mestnega areala so znani iz številnih notic in poročil iz zadnjega desetletja prejšnjega stoletja pa do pričetka druge svetovne vojne.[24] Tudi izkopavanja zadnjih let so prispevala marsikateri podatek o naseljenosti zunaj mestnega areala.[25] Tudi za področje ob Tržaški cesti poznamo številne notice o slučajnih najdbah rimske arhitekture. Omenim naj le ostanke rimske opekarne [26] ter ostanke rimskega kanala med Tobačno tovarno ter bivšo vrtnarijo Korzika v neposredni bližini naše stavbe.[27] Na podoben primer ostankov arhitekture, stanovanjske stavbe s hipokavstom, pa so naleteli leta 1932 ob zidanju trgovske akademije na Prešernovi cesti, danes srednja ekonomska šola.[28] Pri tem je zanimivo dejstvo, da je bila stavba prav tako zunaj mestnega areala, v neposredni bližini mestnih vrat. Sodeč po izčrpnem Ložarjevem opisu, je bila stavba v kasni antiki porušena, tako da je bilo težko določiti obseg in funkcionalnost posameznih prostorov. Kakor dokazujejo nekateri skeletni pokopi v opuščene ruševine stavbe, ni bila zgradba, prav tako kakor naš primer, nikoli obnovljena.

Obe stavbi, ena pod srednjo ekonomsko šolo, druga na Trgu MDB, nam dokazujeta, da je bilo področje zunaj mestnega obzidja, ob cesti v Aquileio v kasni antiki razmeroma intenzivno zazidano. Zakaj in kako je prišlo do katastrofe, pa nam bodo morda pojasnila historična dogajanja tistega časa.

Razgibano obdobje konca 4. stoletja, razni vojaški premiki, so brez dvoma vplivali tudi na Emono, ki je bila s svojo lego na robu Italije priča vsem dogajanjem tistega časa. Prav v tem obdobju se v antičnih virih več-

[23] E. Bónis, o. c.
A. Schörgendorfer, o. c.
[24] J. Klemenc, Zgodovina Emone; Zgodovina Ljubljane I (1955), 352.
S. Rutar, LMS 1891, 187, 189.
A. Müllner, Emona, Taf. II, Plan d. röm. Stadt Aquilina, Nr. 19.
J. Korošec, F. Starè, Začasno poročilo o arheoloških izkopavanjih v Ljubljani (1950) 11.
[25] Omenim naj le izkopavanja na Trgu revolucije leta 1963, kjer smo ob cesti za Atrans, zraven drugega obrambnega jarka, naleteli na ostanke dveh rimskih stavb. Gradivo še ni bilo objavljeno.
[26] MZK 25, 1899, 54.
[27] S. Rutar, MZK 25, 1899, 166.
[28] R. Ložar, GMDS 14, 1935, 37.

krat omenja ime Emona.[29] Dokaj pomembno vlogo je imela v vojni med Theodosiem in Maximom. Po letu 383 je Maximus,[30] ko ga je britanska vojska oklicala za cesarja, prodiral preko Galije, Italije in Aquileie v Panonijo proti Theodosiu ter se je po obleganju Emone[31] napotil proti Sisciji, kjer ga je Theodosijeva konjenica premagala in pognala v beg njegove čete.[32] Po odločilnem spopadu leta 388 pri Ptuju, ki se je odločil v Theodosijevo korist, je Maximus zbežal v Aquileio.[33] Theodosius mu je sledil po stari vojaški poti Celeia—Atrans—Emona. Emonci so sprejeli takrat Theodosia z vsem sijajem, ki so ga premogli.[34] Kakor je razvidno iz Pacatusovega poročila, so ga Emonci sprejeli kot rešitelja. O tem, da bi Maximus pri svojem pohodu in umiku Emono tudi zasedel, viri ne govorijo. Verjetno je Emona ostala nepoškodovana kakor Poetovio. Emonsko obrambno obzidje je bilo še močno. Verjetno je, da so prav v tem obdobju zazidali stranska vrata in je bilo mesto na ta način bolj primerno za obrambo.[35] Prav gotovo pa ni Maximus pri obleganju Emone, ko je prodiral iz Italije proti Sisciji ali pa ko se je premagan, po Theodosijevi zmagi pri Ptuju, vračal v Aquileio, prizanesel okolici in naselju zunaj mestnega obzidja. Dve razrušeni stavbi zunaj mestnega areala (pod srednjo ekonomsko šolo in na Trgu MDB) ter Theodosijev novec (kovan 375—383), ki je bil v ruševinah splaniranega objekta na Trgu MDB, so dovolj trden element za domnevo, da je bila katastrofalna razrušitev obeh stavb v zvezi z nemirnim časom državljanske vojne med Theodosijem in Maximom od 383 do 388 leta naše ere.

[29] Sv. Hieronima izbrana pisma I, ed F. Lukman (1941), 272.
[30] A. Müllner, Emona (1879), str. 189.
[31] E. Gibbon, The history of the decline and fall of the Roman Empire, vol. III (1889)[3] 246.
[32] J. Klemenc, Ptujski grad v kasni antiki (1950), 62.
Latini Pacati Panegyr. Theodosio dictus. c. 34.
[33] E. Gibbon, o. c., 247.
[34] Pacatus, c. 37.
[35] Pri izkopavanju severnih utrdb Emone leta 1961 smo zasledili dvoje, v kasni antiki zazidanih stranskih vrat. Enako sliko nam daje južno obrambno zidovje na Mirju (W. Schmid, Emona, op. c. 67).

RÉSUMÉ

Les fouilles de protection d'une construction romaine auprès de la Tržaška cesta à Ljubljana

Au printemps de l'année 1963, à l'occasion de la construction d'un nouvel immeuble d'habitation sur la Place MDB (des Brigades de travail des jeunes) à Ljubljana. La localisation de cette antique construction est en dehors de la superficie urbaine d'Emona, auprès de la porte principale occidentale et de la route menant à Aquilée.

La naissance de la construction remonte sans doute, par le mode de construction et son caractère fonctionnel (hypocauste) à la fin du IIe ou au début du IIIe siècle. La couche des décombres a été étendue uniformément sur toute la surface et des morceaux de céramique éparpillés sur toute la surface, d'où nous pouvons conclure que tous les matériaux des décombres ont été amenés de quelque part ailleurs et qu'après la démolition de la construction ils ont servi de matériaux d'aplanissement.

La présence des pièces de monnaie de l'antiquité tardive: de Valentinien, de Gratien, de Constance II et de la pièce la plus jeune de Théodose (383 de notre ère) date la démolition de la construction. Les matériaux céramiques trouvés parmi les ruines sont homogènes et, à la base de modèles analogues, typiques du 1er et du 2e siècle de notre ère, ce qui prouve que la construction, après la démolition, fut aplanie avec des matériaux amenés, parmi lesquels il y avait des morceaux de céramique des couches d'Emona plus précoces.

Des modèles de restes fortuitement constatés de l'architecture en dehors de la superficie urbaine sont connus par les nombreuses notes de la dernière décennie du siècle précédent et de la période entre les deux guerres. On est tombé sur un exemple analogue de restes de l'architecture d'un bâtiment d'habitation avec l'hypocauste en 1932 dans le voisinage immédiat, aujourd'hui l'Ecole économique moyenne, à la différence que dans les décombres étaient enfouis des tombeaux de squelettes, qui prouvent qu'après la démolition ce bâtiment non plus n'a jamais été reconstruit.

Deux constructions démolies hors des murs de la ville (sous l'Ecole économique moyenne et sur la Place MDB) et la pièce de Théodose (frappée en 375—383), trouvée sur le plancher de mosaïque de l'ouvrage aplani de la Place MDB, sont un élément solide permettant de conjecturer que la démolition catastrophique des deux constructions se situe au temps agité de la guerre civile entre théodose et Maxime de 383 à 388 de notre ère.

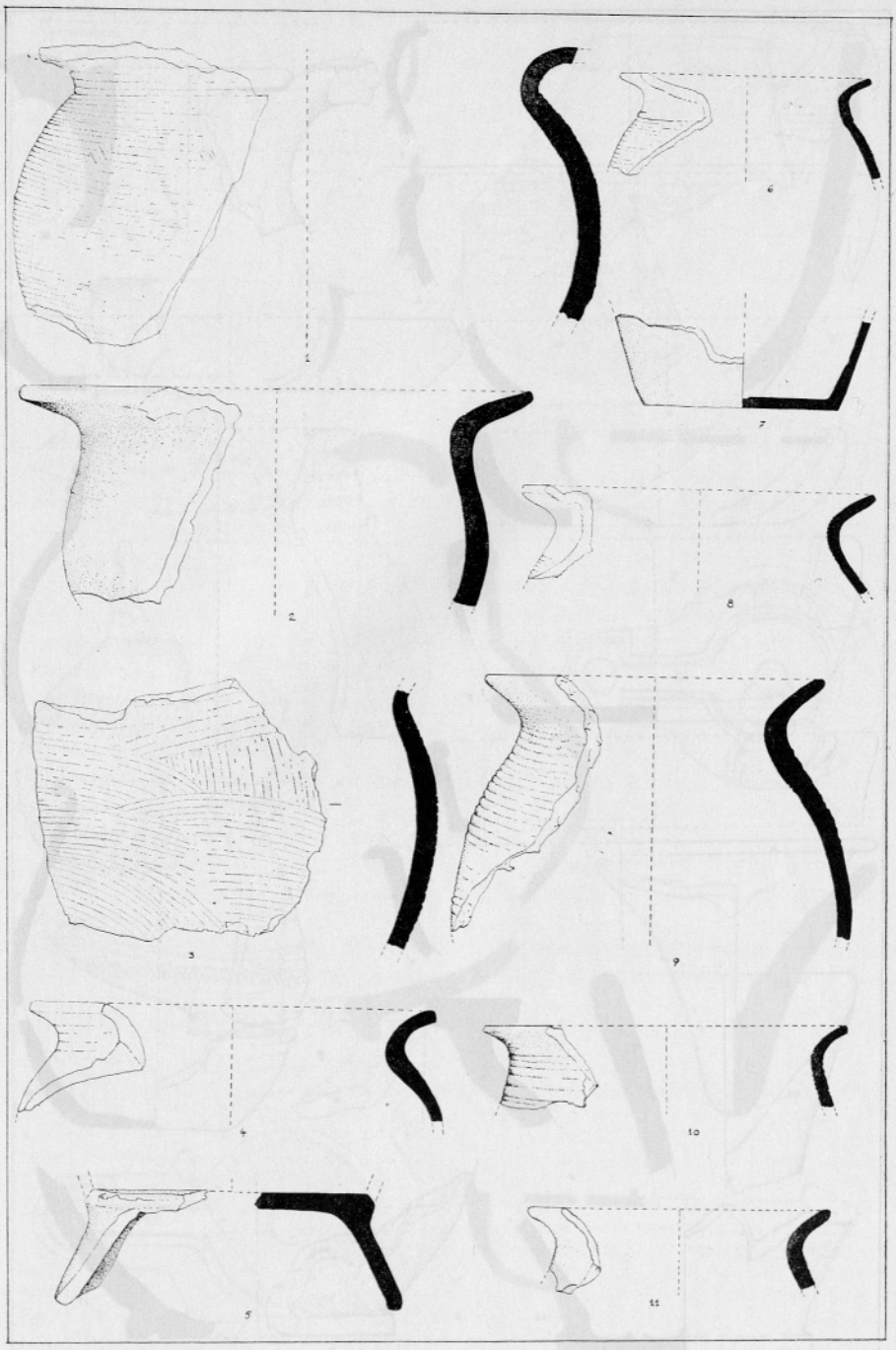

T. 2

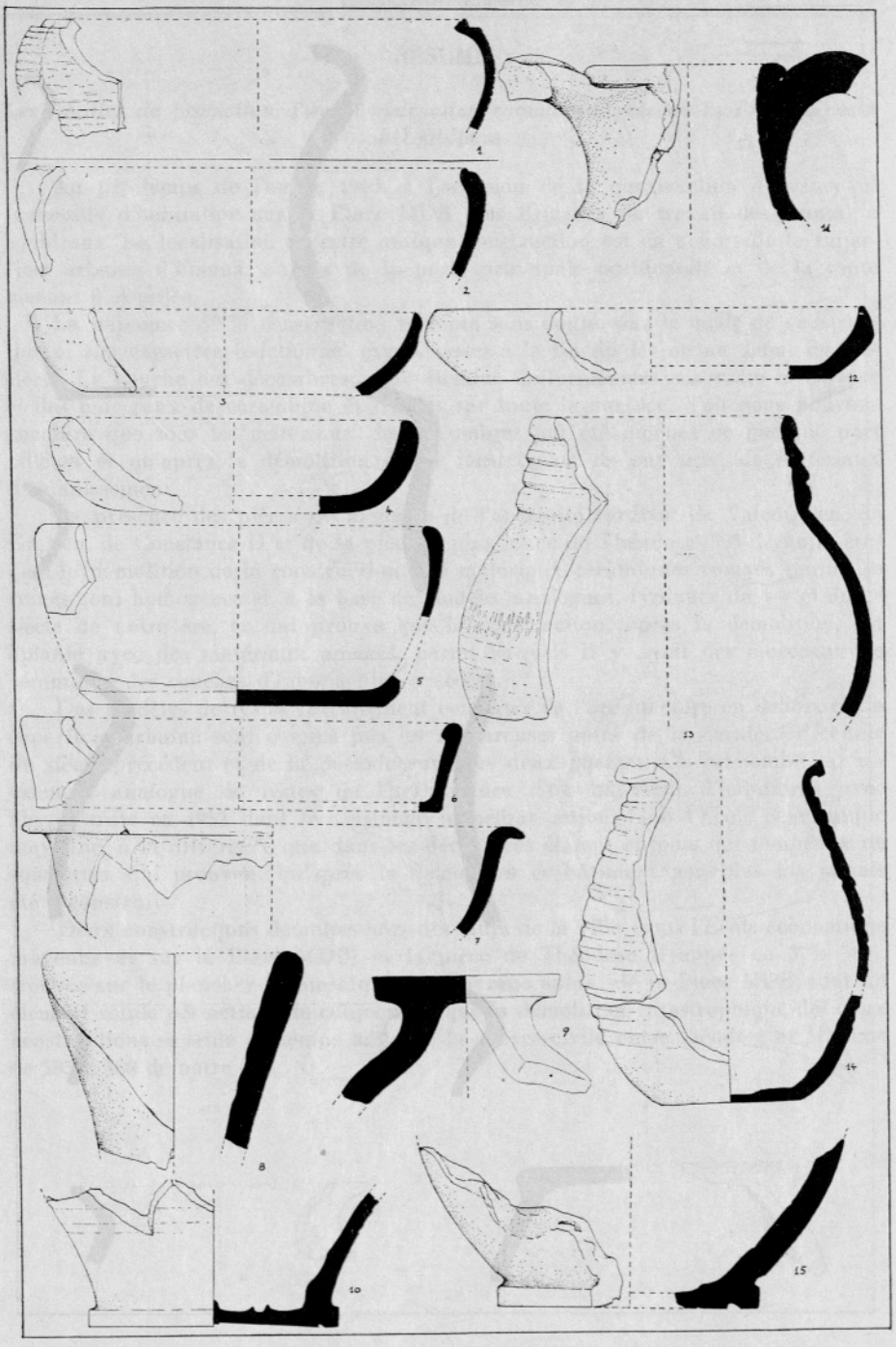

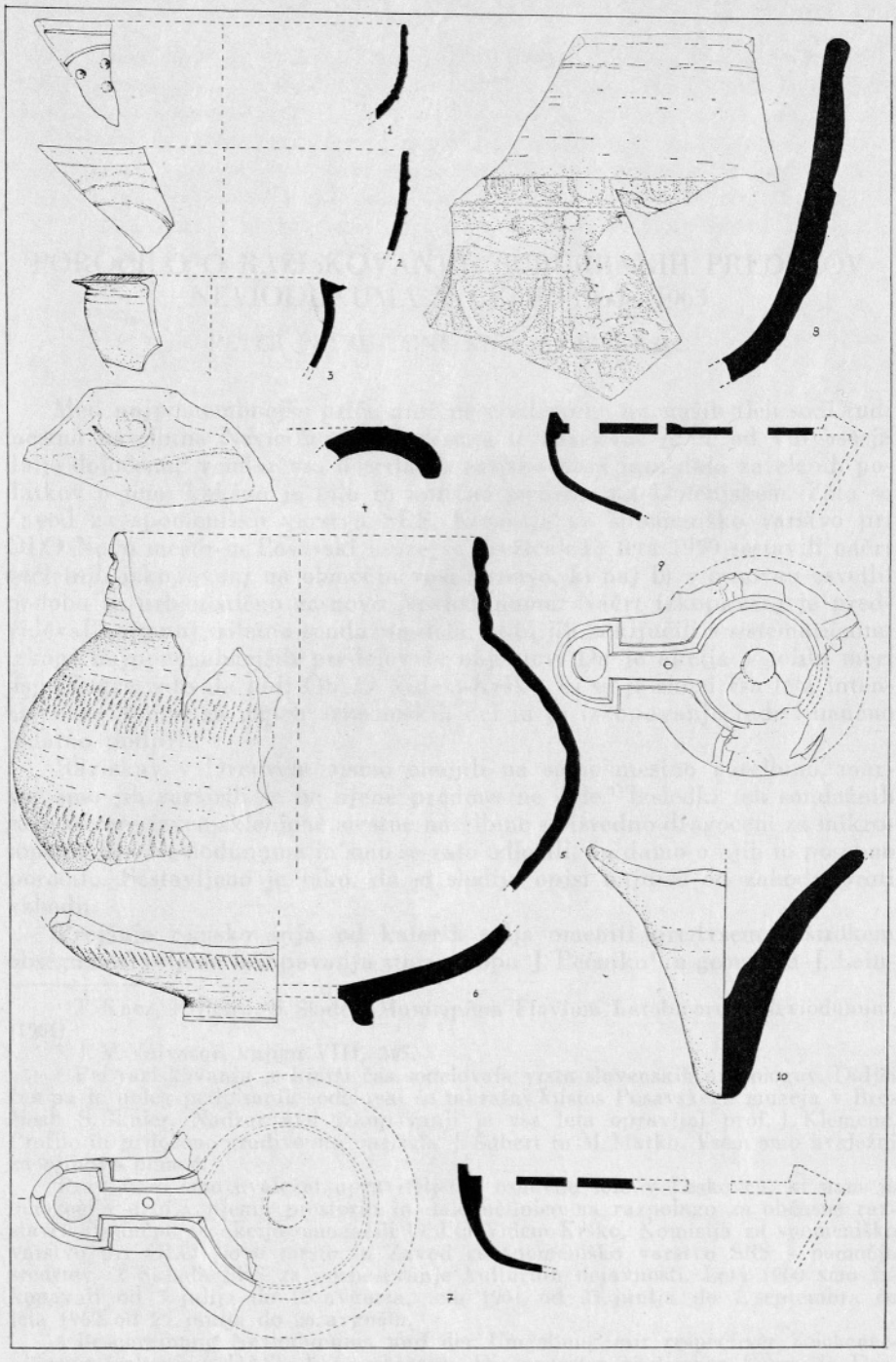

POROČILO O RAZISKOVANJIH SUBURBANIH PREDELOV NEVIODUNUMA V LETIH 1960—1963

PETER PETRU-TONE KNEZ-ANJA URŠIČ

Med najpomembnejše priče antične civilizacije na naših tleh sodi tudi mestna naselbina Neviodunum.[1] Lokacija te naselbine je že od Valvasorja dalje določena,[2] vendar vsa dosedanja raziskovanja niso dala zaželenih podatkov o tem, kakšno je bilo to antično središče na Dolenjskem. Zato so Zavod za spomeniško varstvo SRS, Komisija za spomeniško varstvo pri OLO Novo mesto in Posavski muzej v Brežicah že leta 1959 sestavili načrt večletnih izkopavanj na območju vasi Drnovo, ki naj bi v osnovah osvetlil podobo in urbanistično zasnovo Neviodunuma. Načrt izkopavanj je predvideval najmanj triletna sondažna dela, ki bi jih zaključili s sistematičnimi izkopi najpomembnejših predelov in objektov. Da je akcija v toliki meri uspela, gre zahvala tudi ObLO Videm-Krško, ki se je skozi vsa leta intenzivno zavzemal za uspeh arheoloških del in je izkopavanje tudi finančno izdatno podprl.

Raziskav v Drnovem nismo omejili na samo mestno naselbino, marveč smo jih razširili še na njene predmestne dele.[3] Izsledki teh sondažnih raziskovanj izven sklenjene mestne naselbine so izredno dragoceni za mikrotopografijo Neviodunuma in smo se zato odločili, da damo o njih to posebno poročilo. Sestavljeno je tako, da si sledijo opisi najdišč od zahoda proti vzhodu.

Prejšnja raziskovanja, od katerih velja omeniti predvsem v širokem obsegu zastavljena izkopavanja starinokopa J. Pečnika[4] in geometra J. Lein-

[1] T. Knez, P. Petru, S. Škaler, Municipium Flavium Latobicorum Neviodunum, (1961).

[2] J. V. Valvasor, knjiga VIII, 245.

[3] Pri raziskovanju je krajši čas sodelovala vrsta slovenskih arheologov. Daljši čas pa je poleg podpisanih sodeloval še takratni kustos Posavskega muzeja v Brežicah S. Škaler. Nadzor nad izkopavanji je vsa leta opravljal prof. J. Klemenc. Profile in priloženo gradivo sta narisala J. Šubert in M. Matko. Vsem smo hvaležni za njihovo pomoč.

Prav tako smo hvaležni upraviteljstvu osnovne šole v Leskovcu, ki nam je omogočila delo v njenih prostorih in dalo učilnico na razpolago za občasne razstave. Finančno so akcijo omogočili ObLO Videm-Krško, Komisija za spomeniško varstvo pri OLO Novo mesto in Zavod za spomeniško varstvo SRS s pomočjo sredstev iz Sklada SRS za pospeševanje kulturnih dejavnosti. Leta 1960 smo izkopavali od 5. julija do 25. avgusta, leta 1961 od 25. junija do 7. septembra in leta 1962 od 25. junija do 26. avgusta.

[4] Beschreibung Neviodunums und der Umgebung mit respectiver Zeichenerklärung (rokopis v DAS); K. Deschmann, Die neuesten römischen Funde in Dernovo, MZK 12, 1886, 17.

müllerja,[5] so zajela le majhen del antične naselbine na vzhodnem koncu vasi Drnovo, ki nosi ledinsko ime »Groblje«, predvsem pa grobišče na ledini »Kamin« in zahodno od vasi. Tako je J. Pečnik prekopal vse rimske nekropole ob cestah vpadnicah. Vse območje antične naselbine znotraj vasi Drnovo je ostalo neraziskano in s tem so se zaključila vsa prizadevanja prejšnjih raziskovalcev. Zaradi tega so nam bili neznani vsi podrobnejši podatki o razsežnosti in notranji ureditvi mesta. Pa tudi podatki o suburbanih predelih mesta so bili povečini objavljeni pomanjkljivo in brez načrtov. Zato je naše sondažno raziskovanje obsegalo tudi sistematični izkop opekarne v sosednji Veliki vasi in lončarske delavnice ob cesti Drnovo—Velika vas. Drugo poročilo, ki ga pripravljamo za naslednjo številko AV, bo zajelo topografske podatke izkopavanj v samem pomeriju Neviodunuma.

Antična opekarna v Veliki vasi

Ko smo člani arheološke ekipe v Drnovem leta 1960 izvedli manjše rekognosciranje terena v Krakovskem gozdu zahodno od Velike vasi, da bi si ogledali potek rimske ceste skozi Krakovski gozd in veliko, že kopano gomilo[6] ob njej (sl. 1), smo našli na pašniku in sadovnjaku (št. 2166/2 k. o. Senuše, lastnik Franc Pirc iz Velike vasi) izredno veliko fragmentov antičnih opek. Lastnik parcele nam je povedal, da so pri rigolanju za sadovnjak zadevali na antično opeko predvsem na južni polovici parcele (priloga 1). Našli so tudi dvoje ali troje kurišč, ki pa so jih pri riloganju uničili. Najdišče leži na blagem gozdnem obronku zahodno od velikovaške graščine in južno od ceste Velika vas—Raka.

Glede na te ugotovitve smo leta 1961 izkopali dva sondažna jarka, da bi preverili najdbe in strokovno ocenili dejansko stanje. Obe sondi naj bi poleg tega še osvetlili antično poselitev tega platoja. Smer sond je narekovala meja med parcelama št. 2166/1 in 2166/2 k. o. Senuše. Pravokotni sondi sta imeli obliko črke T z daljšim krakom v smeri vzhod-zahod. Jarka (A in B) sta bila 19,30 m in 10 m dolga, široka pa 1,20 m in sta segala globoko v sterilno plast svetlo rumene ilovice. Pri izkopavanju jarka B smo zadeli na nepoškodovano glinasto vodovodno cev z napisom SIS dolžine 64 cm in z 18,5 cm široko zadnjo odprtino, nakar smo našli še več podobnih cevi in smo zato razširili jarek v manjšo sondo 4 × 4 metre. Spričo najdbe lončarske peči v tej sondi pa smo se odločili za sistematični izkop trikotne površine 10 × 14 metrov. Izkopavanje smo 30. avgusta 1961 zaključili, z namenom, da bomo sondažna dela v prihodnjem letu sistematično nadaljevali. Leta 1962 smo z deli pričeli 2. julija in jih zaključili 30. julija. Pri tem smo prvotno sondo z sistematičnim izkopavanjem po kvadrantih razširili na velikost 15 × 20 metrov.

V izkopu leta 1961 raziskanega jarka A in v nadaljnih sistematičnih izkopih leta 1962 je v vsej dolžini profila vidna močna plast antičnega nivoja, naznačena s številnimi fragmenti antičnih opek. Delno je zajel profil tudi zahodni vogal antičnega kurišča opekarske peči.

[5] MHVK 17, 1862, 36.

[6] Gomilo omenja J. Pečnik v gornjem rokopisu. On domneva, da je v gomili velika rimska zidana grobnica. Pri ogledu smo ugotovili, da so v gomili že kopali.

Že na začetku jarka A se pojavijo zemeljske plasti, ki gredo več ali manj enotno skozi ves profil. Zaradi izjemne zanimivosti in razčlenjenosti antičnega nivoja prinašamo bolj podroben opis.

Zgornjo plast tvori humus, na vrhu izrazit gozdni kompost. Prehod humusa v naslednjo plast rjave humozne gline je na nekaterih mestih neizrazit. Rjavo humozno glino loči od spodnje temno sive gline rdeče rjava ilovka, pomešana s številnimi fragmenti opeke. Ta sloj tegul, imbreksov, tubulov in drobcev vodovodnih cevi kaže na začetku profila enoten nivo,

Sl. 1. Pogled na gomilo ob rimski cesti zahodno od Velike vasi (foto T. Knez)
Abb. 1. Velika vas, Tumulus, Ansicht von Norden

ki se prične diferencirati šele pri 2 m (glej profil na prilogi 3). Prej strnjena plast drobcev opeke preide v večjo skupino fragmentov opeke, ki se proti 3,20 m dviguje. Že pri 3,10 m se pojavi vrečasta poglobitev rumenkasto rjave gline, pomešane z drobci opeke. Ta zaključena vrečasta poglobitev v profilu sega skozi temno sivo glino in se naslanja na sterilno rumenkasto rjavo glino. Vkop je segal do vzhodnega oboka kurišča in je bil verjetno v rabi kot dovod zraka v ta del kurišča. Isti vkop smo zasledili namreč tudi na južnem delu peči. Pri 3 m profila jarka A se nad plastjo temno sive gline pojavi sloj svetlejše rumenkasto rjave gline. Ta sega vse do plasti opeke, ki je na tem delu povprečno 30 cm pod površjem. Vkop očitno sodi k prvim ureditvam terena ter so ga kasneje opustili, kar dokazuje strnjena plast opeke nad njim. Pri 3,20 m se temno siva glina vrečasto poglobi za 30 cm. Glede na lego te poglobitve sodimo, da je dovajala zrak med oboke kurišča. Lepo zloženo opeko smo zasledili pri 6 m. Prične se 20 cm pod površjem in sega do globine 120 cm. Zaključuje se ta zložena opeka pri

6,40 m profila jarka A. Naknadni odkop je pokazal, da smo s tem odkrili zahodni obok kurišča večje opekarske peči. Od podnožja peči pa vse do 7,50 m se vzpenja sterilna rumenkasto rjava glina. Sodeč po ohranjenem profilu, ki na tem mestu v višini 30 cm pod površjem ne kaže kasnejših plasti drobcev opeke, lahko sklepamo, da je bil ves čas uporabe peči tudi na tem delu vkop. Ta vkop so uporabljali za dostop h kurišču, kar dokazuje tudi v vzhodnem profilu kvadranta IX (glej prilogo 3 in sliko 2) odkrita vodovodna cev, ki je verjetno služila za odvod atmosferskih voda

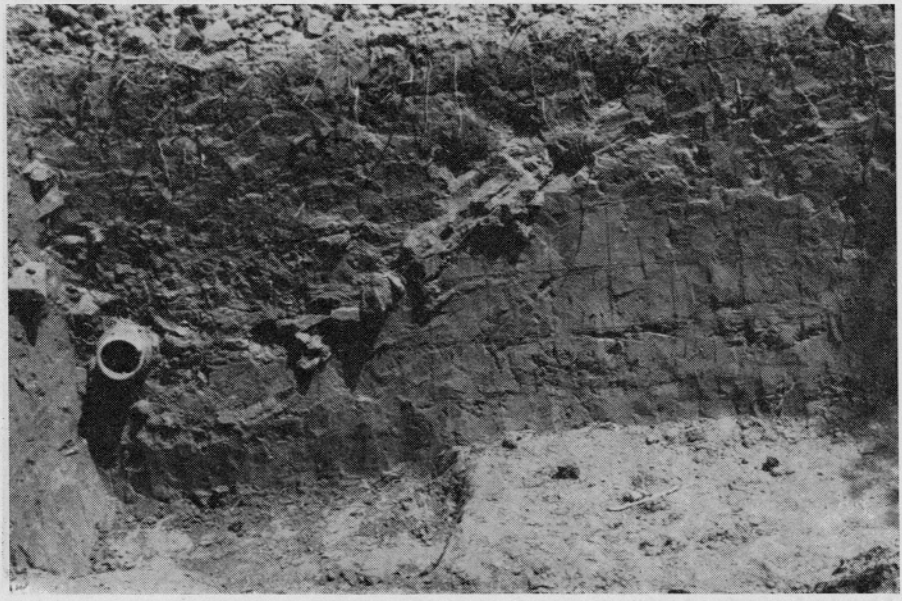

Sl. 2. Velika vas, vodovodna cev na dnu jarka v vzhodnem profilu kvadranta IX (foto P. Petru)

Abb. 2. Velika vas, Wasserleitungsrohr am Grund eines Grabens

od kurišča. Vkop pred kuriščem je peljal pravokotno na peč in se zlival proti jugu. Njegovega zaključka nismo odkrili, ker so ga očitno kasneje zasuli ali uničili pri zemeljskih delih. Takoj za vkopom pred kuriščem se pojavi v profilu znova neki manjši jarek, zapolnjen z žlindro vijoličasto sive barve. Plast žlindre je pri 7,10 m najbolj debela in meri 60 cm. Žal je izkop jarka B tu uničil naš profil, ki je pozneje še enkrat prekinjen, vse do 10,10 m, zato o bližnjem manipulativnem prostoru pred kuriščem težje razpravljamo.

Za še neodkopanim delom profila se znova pojavita obe izraziti plasti opeke, od katerih je višja 30 do 40 cm pod površjem, druga pa 60 cm pod površjem. Pri 11 m profila se obe plasti združita in ostane izrazita predvsem spodnja plast opeke, pri 15 m pa sta znova razčlenjeni. Tu se prične tudi temno siva glina ugrezati in doseže globino 100 cm. V tem poglobljenem delu smo našli fragmentirane vodovodne cevi, pomešane med temno sivo glino.

Poslej je prehod med temno sivo glino in sterilno plastjo izredno razgiban. Tako je npr. pri 17,10 m opazen 20 cm globok in 50 cm širok kanal temno sive gline. Očitno so takoj — kanal se začne že v globini 90 cm — ko so se lotili proizvodnje opek, teren prikrojili potrebam opekarne, naredili potrebne odvode ter izravnali teren.

Na splošno kaže profil jarka A dvoje izrazitih hodnih površin. Vsaka izmed njih je zaznamovana s posebnim nivojem opeke. Iz profila (glej

Sl. 3. Velika vas, pogled na vrhnjo plast zloženih vodovodnih cevi v jarku B (foto P. Petru)

Abb. 3. Velika vas, Blick auf die obere Schicht der Wasserleitungsrohre

prilogi 2 in 3) sledi tudi, da je bil prvotni antični horizont pri vrhu temno sive gline. Vrečasti vkop pri 3,50 m sodi v poznejše obdobje. Končno fazo poselitve opredeljuje vrhnji sloj opek. Verjetno pa je bil prvotni videz profila med 3 in 7,5 m uničen z vkopom za lončarsko peč. Spričo nekaterih drugih vkopov, npr. pri 15 in 17 m, in vmesne razčlenjenosti plasti opeke lahko domnevamo, da je prostor okoli peči v posameznih obdobjih različno intenzivno uporabljan. Vidimo pa tudi, da je bil delovni prostor ob peči razmeroma majhen, saj proti koncu profila plast opeke povsem pojenja.

Jarek B je po vsej dolžini konfigurativno v skladu z opisanim profilom jarka A. Večjo razčlenjenost plasti smo opazili šele na koncu jarka, kjer smo odkrili večje skladišče glinastih vodovodnih cevi (sl. 3).

Tudi profili plankvadrantov (priloga 3) kažejo, da so v antiki močneje uporabljali preiskani severni areal raziskanega območja, predvsem ob lončarski peči. Proti zahodu so znamenja antičnega nivoja vse bolj redka in se ponekod v širšem manipulacijskem območju celo izgubljajo.

V vseh kvadrantih od VI do XII smo gradivo razvrstili glede na to, v kateri plasti je bilo najdeno. Tipološka analiza gradiva je priključena na koncu poročila (glej tudi T. 1—6). V kvadrantih od V—VIII so bile najdbe skromne. Sklenjeni profil skozi vsa izkopana polja kaže izrazitejši antični

Sl. 4. Velika vas, čelni pogled na kurišče z zahoda (foto P. Petru)
Abb. 4. Velika vas, Vorderansicht des Brennofens vom Westen

horizont predvsem v zadnjem kvadrantu VIII. Tam je ponekod tudi več ko 30 cm debela plast prostoročno izdelane opeke. Po vsem tem in spričo skoraj prav tako debele plasti prostoročno izdelanih opek v kvadrantu XII lahko sklepamo, da so v antiki bila tu skladišča lončarskih izdelkov.

V južnem profilu je izrazita in močna antična plast že v kvadrantu IX, kjer smo odkopali debelo in sklenjeno plast tegul, imbreksov in drobcev vodovodnih cevi. Po videzu teh ostalin moremo sklepati, da so odpadni material bližnje peči. Za to domnevo govori v letu 1961 odkrita plast lepo naloženih vodovodnih cevi v sosednjem vzhodnem izkopnem polju (sl. 3). Del tega skladišča cevi smo odkrili še v vzhodnem profilu kvadranta IX.

Že s sondažnim jarkom A smo pri 6 m zadeli na plast naložene in z glino povezane opeke. Ko smo pozneje pričeli čistiti severno stran, smo pri tem zadeli na profil (priloga 2b), ki je pokazal, da smo odkrili odprtino kurišča lončarske peči (sl. 4). Temelj prednjega oboka sestavljajo vrste vodoravno položenih opek, debelih 3,6 cm. Opeke na južnem delu so delno uničene, vendar se je tu ohranila prva stopnica temelja, sestavljenega iz

štirih opek dolgih 37 cm. Ves podstavek je meril v višino verjetno 35 cm in ga je sestavljalo pet ena vrh druge zloženih in z glino vezanih opek. Nad tem se je pričela konstrukcija oboka. Zgrajen je bil iz 43 cm dolgih, na ožjem koncu 4 cm, na zunanji strani pa 6 cm debelih opek. Obok je bil na notranji strani sigasto obložen z žlindro. Vrhnja plast, ki se je pozneje sesula v notranjost kurišča, je bila ožgana rdeče rjava glina, pomešana z drobci opeke in delom sesutega oboka. Pod njo je bila do 15 cm debela plast žlindre, pomešane s peskom. Izrazita ožgana plast žlindre je bila sredi

Sl. 5. Velika vas, pogled na kurišče opekarske peči med očiščevalnimi deli (foto T. Knez)
Abb. 5. Velika vas, Photo des Brennofens während der Reinigungsarbeiten

kurišča na plasti žganine. V južnem robu profila je bila pod žlindro še opečena, vendar svetlorumena glina. Na dnu kurišča je ožgana rjavo siva glina, pomešana z večjimi kosi oglja. V podnožju kurišča je bila glina svetlo rdeče ožgana.

Kemična analiza žlindrine obloge v Tehničnem muzeju Železarne Jesenice (dopis Zavodu za spomeniško varstvo SRS 61/64 z dne 28. 7. 1964) je pokazala, da predstavlja poslani vzorec ognjevzdržni kisli, silikatni material, kar je razvidno iz analize:

SiO_2	70,20 %	MgO	0,97 %
Al_2O_3	15,60 %	P_2O_5	0,25 %
Fe_2O_3	4,75 %	SO_3	0,58 %
FeO	1,17 %	Žaroizguba	1,83 %
MnO	0,10 %	TiO_2	1,10 %
CaO	2,69 %		

V dopisu dostavljajo še: »Material je prvotno predstavljal kislo silikatno zemljo z visoko vsebnostjo SiO_2, Al_2O_3 in TiO_2. Zemlja je služila kot toplotna izolacija (pečna obloga), ki predstavlja v obliki poslanega vzorca tehnično spremenjeno snov, ki ima zmehčišče pri 1240 °C«.

Kurišče je bilo sestavljeno iz petih obokov, ki so bili na zunanji strani v višini 64 cm od podnožja obloženi z opekami, kakršne sestavljajo tudi vrhnji del lončarske peči (sl. 5). Ta vnanji del se v profilu nadaljuje, le da je tu sestavljen iz prostoročno izdelanih opek različne dolžine, debelih pa 8—9 cm. Kaže, da je bil ta del večkrat nanovo pozidan, ker so opeke na zunanji strani kurišča različno velike.

Oboki so 29 cm široki, med njimi je 13 cm širok presledek za pretok segretega zraka v gornjo arhitekturo same peči. Opeka teh obokov je bila pri vrhu izredno močno ožgana in močno razpadla, medtem ko je bila pri dnu bolje ohranjena. Tudi vnanja plast gline kaže sledi žganine, ki se sledi še 94 cm iz peči proti vzhodu. Tu, na vzhodnem koncu, je kurišče pravokotno prečkal jarek, izkopan v svetlo rumeno glino tako, da je vkop segal skozi sklenjeno temno sivo plast. Ker je tudi samo kurišče segalo s temelji v sterilno plast svetlo rumene gline, so opore za časovno opredelitev kurišča nezadostne. Glede na stranski profil, predvsem v odseku med metroma 5 in 8, sodimo, da je po vsej verjetnosti peč nastala v času srednjega horizonta, za katerega je značilna spodnja plast zdrobljenih opek v severnem profilu (priloga 3).

Značilni so tudi temelji samega kurišča, ki so bili sestavljeni večinoma iz tegul, položenih v štirih plasteh.

Ker v območju kurišča nismo našli keramike, pač pa smo ob njem odkrili odlagališče skaženih tegul in imbreksov in dalje proti jugu še skladišče cevi, sodimo, da je bila naša peč zgrajena izključno le za žganje večjih izdelkov, se pravi, opek, imbreksov in vodovodnih cevi (sl. 11 a).

- *Lončarska peč pri Drnovem*

Pri sondažnih izkopavanjih južno od ceste Drnovo—Velika vas smo raziskali na parceli št. 90/6 k. o. Drnovo kvadrant velikosti 8 × 8 m. Pri tem smo že ob odstranjevanju ruše naleteli na skoraj pravokotno oblikovano ploskev gline. S stranskim izkopom smo delno odkrili prvotno odprtino kurišča (sl. 6, 8). V pretežno sivi glini smo našli štiri prostoročno izdelane opeke. Bile so postavljene tako, da je bilo med njimi po najmanj 10 cm presledka. Sredi kurišča je skorajda sklenjena vrsta prodnikov, ki sredi profila stopničasto prehaja pod gornje opeke. Tako v vogalu kot tudi v prehodih med opekami je izrazita plast pepela, pomešanega z drobci oglja in peska. Proti dnu intenzivnost ožganih plasti pojenjuje. Opazni so posamezni bolj izraziti jeziki močno z ogljem pomešanega pepela. Z nadaljnjim odstranjevanjem zemeljskih plasti smo zadeli na polkrožni obok iz ožgane ilovke. Stranski profil (sl. 6—8) pa nam je pokazal, da gre v tem primeru za kurišče in obok manjše lončarske peči.

Predvsem je zanimivo, da so to peč zgradili tako, da so v prod izkopali ustrezno veliko jamo, navozili potrebno glino in nato izoblikovali peč.

Iz ohranjenih ostankov vidimo, da je bila to manjša peč. Sestavljala sta jo kurišče in polkrožni obok nad prostorom za neposredno žganje

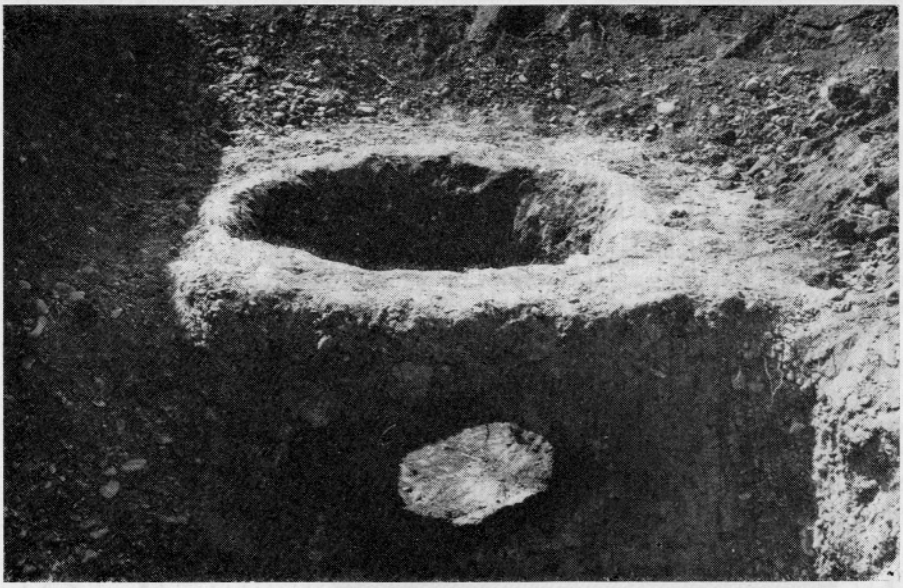

Sl. 6. Drnovo, parc. 90/6, pogled na odkopano lončarsko peč (foto T. Knez)
Abb. 6. Drnovo, Parz. 90/6, Blick auf den Töpferofen

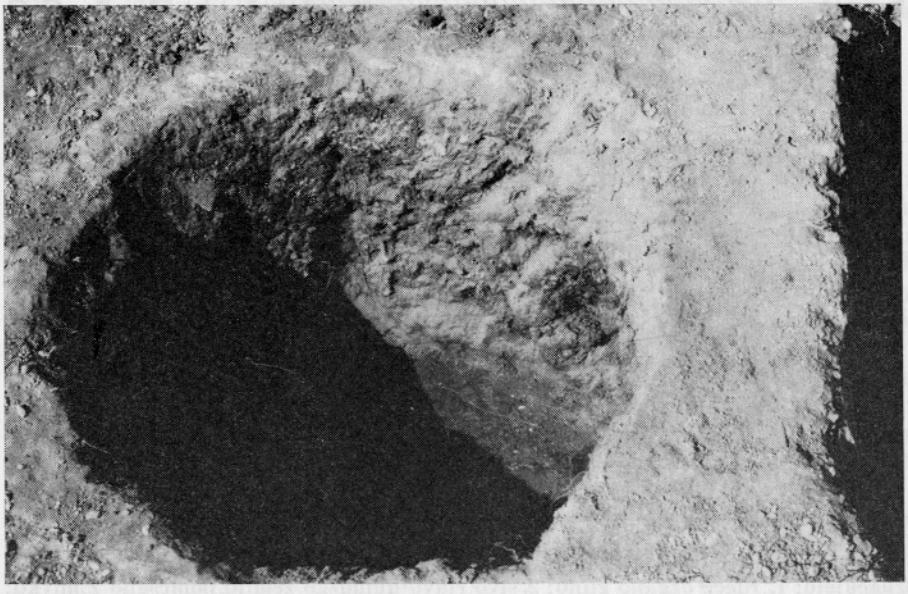

Sl. 7. Drnovo parc. 90/6, detajlni pogled na prisekano kupolo lončarske peči (foto T. Knez)
Abb. 7. Drnovo, Parz. 90/6, Detailaufnahme der Kuppel des Töpferofens

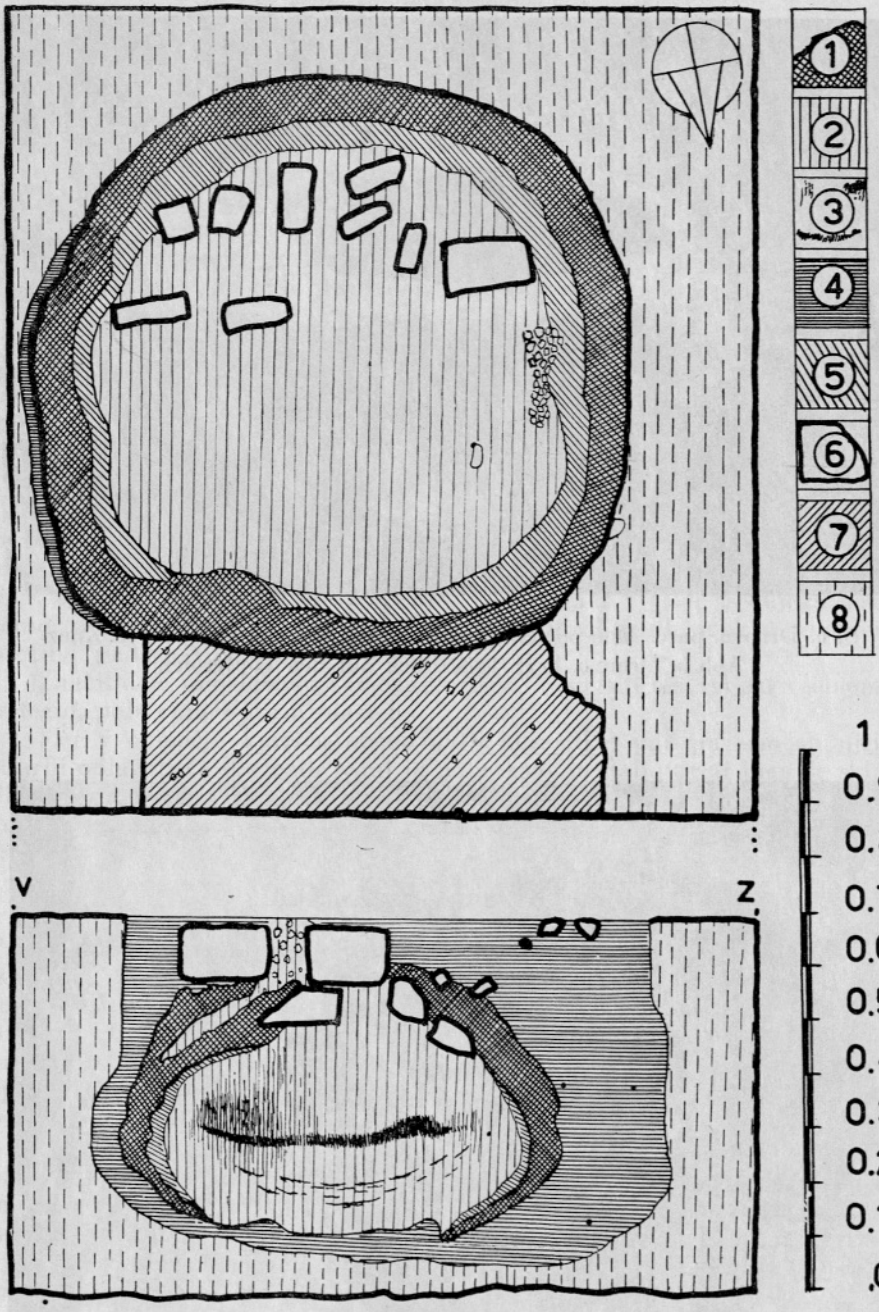

Sl. 8. Drnovo parc. 90/6, tloris peči in profil kurišča (izrisala J. Šubert). Plasti označujejo: 1. rdeče ožgano glino; 2. sivo rjavo humozno zemljo pomešano z mivko; 3. pepel in oglje; 4. rjavo ilovko; 5. sivo ožgano glino; 6. prostoročno izdelane opeke; 7. svetlo rdeče ožgano glino; 8. grušč

Abb. 8. Drnovo, Parz. 90/6, Grundriss und Aufriss des Töpferofens

keramike. Žal so pri zemeljskih delih uničili gornji del polkrožnega oboka, tako ne moremo vedeti, kakšen je bil nekoč. Prav tako težavno je obnoviti pregrado med kuriščem in prostorom, kjer so žgali keramiko.

Tloris in profil peči kažeta jasno vidne plasti. V prod sphana ilovica je večinoma ožgana. Pri tem vidimo, da je prvi sloj ožgan svetlo sivo; sledi plast rdeče barve in neožgana temno rjava glina. Notranjost peči je bila polna pepela, oglja in številnih drobcev keramike.

Analiza v lončarski peči pri Drnovem odkritega keramičnega gradiva (T. 7—8) se ne more opirati na ločene strate. Vsa notranjost je bila polna fragmentov keramike, ki pa niso bili ločeni v posamezne plasti. Le pri dnu je bila posebna plast lončenine, omejene s slojem pepela in oglja.

Med keramiko rdeče barve prevladujejo fragmenti z rjavkastim odtenkom. Nekaj kosov ima temno rdeč premaz. Večina oblik je skledčastih. Ornamentiranih fragmentov je malo. Med okrasom prevladuje vodoravni metličast ornament. Ustja posod te barve so pri krožnikih preprosta, pri skodelah odebeljena ali navzven upognjena, pri vrčih pa so navzven upognjena in odebeljena. Dna krožnikov so ravna, skledčaste oblike pa imajo prstanasto dno.

Med sivo žgano keramiko smo dobili le eno prostoročno izdelano posodo. Vsa druga keramika je bila narejena na vitlu. Prevladujejo srednje veliki lonci in preprosto oblikovani krožniki. Nekaj trakastih ročajev govori za izdelovanje vrčev. Večinoma je ta keramika neokrašena, razen nekaterih izjemnih primerkov, ki imajo na vratu trak vodoravnih reber in dvojnih kanelur.[7] Dna posod te vrste so večinoma prstanasta, razen pri lončkih in krožnikih. Večino odkopanega gradiva predstavlja skupina tako imenovanih »vojaških« krožnikov. Oblikovno je ta skupina enotna in se krožniki razlikujejo le v manjših posameznostih.

Zahodna nekropola — sonda 1

Prejšnja izkopavanja samoukov in roparskih kopačev in literarni viri so pokazali, da se zahodno neviodunumsko grobišče razprostira južno in severno od ceste, ki pelje iz Drnovega v Veliko vas. Ob delih v Veliki vasi smo se odločili, da opravimo nekaj poskusnih kopov še na tem grobišču, da bi rekognoscirali tudi ta teren. Poleg tega smo želeli odkriti tudi zidano grobnico, za katero so govorile topografske indicije, da bi jo potem restavrirali in prezentirali.

V ta namen smo na vzhodnem robu parcele št. 90/6 k. o. Drnovo naredili dve sondi: prva je merila 8 × 8 metrov, druga pa 4 × 12 metrov. Prva sonda ni dala nikakršnih arheoloških najdb. Izkazalo se je, da je domnevna grobnica le izstopajoč sloj proda, ki je bil ob sušnem vremenu videti kot kvadrat.

V drugi sondi na isti parceli pa smo zasledili dva že prej odkopana groba, od katerih je bil prvi kvadratne oblike, drugi pa okrogel. Ker je bilo očitno, da je bila vsa njiva že prekopana, smo nadaljnje izkopavanje zaključili. Gotovo bi z nadaljnjim raziskovanjem dobili podatke o približ-

[7] P. Petru, V. Šribar, Nove najdbe, AV 7, 1956, T. 2: 1.

nem tlorisu zahodne neviodunumske nekropole. Seveda, ne da bi odkrili originalne grobne celote. Spričo številnih drugih nalog je naša odločitev o prekinitvi del na tem območju razumljiva.

Drnovo 1962 — sonda 2 (ob cerkvi)

Že po prvotnem načrtu raziskovanj smo nameravali izkopati 4 jarke pravokotno na vse štiri strani drnovske cerkve. Ker pa je prostor okoli cerkve omejen, smo bili prisiljeni raziskovati s pomočjo sonde. Prvotna sonda je merila 5 × 2 metra (vzhodna sonda) in je bila usmerjena pravokotno na južno stran cerkve. Pričela se je 2 m vzhodno od JV vogala cerkve in je pozneje, ko smo jo razširili na 4 × 5 m (zahodna sonda), segala vse do 6. metra od omenjenega vogala. Že pri odstranjevanju ruše in naslednje vrhnje plasti smo našli prve zdrobljene človeške kosti, razmetane po vsej površini sonde. Okostja so verjetno razbili pri gradnji cerkve. Dokončno bo mogoče ugotoviti odnos med grobovi in stavbo šele z izkopom v notranjosti cerkve.[8]

Sonda je narejena tik ob južnem zidu cerkvene ladje, bliže zvoniku v smeri S—J, in meri 4 × 5 m. V globini 50 cm smo v severnem delu sonde naleteli na prve človeške kosti (lobanjo in dolge kosti), ki so bile očitno že razmetane. Pri nadaljnjem poglabljanju sonde smo v 70 cm globine jasno zaznali 2 vkopa (grobni jami). Južna grobna jama je obzidana z antičnimi ruševinami (fragmenti opeke, lomljenec, prodniki, vse to vezano z malto). Severni vkop je bil dosti širši brez kakršnekoli grobne arhitekture. V tej grobni jami sta ležala dva skeleta, katerih vrh je bil na globini 72 cm, še v humozni, z drobnim prodnim peskom pomešani plasti. To je grob 2.

Opis groba 2: Grob 2 je vseboval dva skeleta, ki sta bila oba že močno premetana in sta ležala vzporedno v smeri V—Z z 8° odklona proti severu. Južni od teh dveh skeletov je imel stegnjeno desnico (brez podlahtnice), spodnja čeljust mu je ležala ob desnem komolcu. Lobanjo smo našli že v globini 50 cm. Leva roka je bila v komolcu vpognjena in je počivala na levi medenični kosti. Manjkala je leva noga in leva nadlahtnica. Severni skelet je bil tako uničen, da je bilo moč spoznati samo to, da je ležal v smeri V—Z, medtem ko so bile kosti zelo premetane in okostje ni bilo popolno. Lobanja je ležala v višini prs in ob njej smo našli prstni členek, na katerem je bil bronast prstan (T. 9: 3). Ob obeh skeletih smo našli devet kovanih žebljev s precej širokimi glavami. Pri čiščenju južnega skeleta v grobu 2 smo našli v prsnem delu več kosti roke (členkov), od katerih je imel eden bronast prstan, narejen iz treh žic, ki so na enem delu prečno uvite (T. 9: 4).

Opis groba 1. Grob je obzidan z opeko, lomljencem in prodniki ter vezan z apneno malto. Dno je 110 cm pod površjem, medtem ko je sama obzidana grobna jama, kakršno smo še našli *in situ*, komaj 40 cm globoka. Širina grobne jame je 55 cm, debelina grobnega zidu pa 26—66 cm. Grob leži v smeri V—Z z 20° odklona proti severu. V grobu smo našli lobanjo, ki leži na zahodu in gleda proti vzhodu, tik pod njo je del hrbtenice, nekaj

[8] Izkopavanja pri drnovski cerkvi so odkrila poznosrednjeveške kulturne faze, ki so časovno odmaknjene. Zato prinašamo pričujoče obširnejše poročilo v tem sestavku. Gradivo je spravljeno v ZDC NM Lj.

reber in lopatice, na katerih počiva manjša lobanja, ki prav tako gleda proti vzhodu. V grobni jami smo našli deset železnih žebljev, na katerih so še vidni ostanki lesa.

V južnem delu sonde je poleg groba 1 v globini 68 cm viden del nekega polkrožnega zidu, to je ene vrste lomljencev in nekaj opeke, ki niso vezani z malto.

V vzhodnem profilu sonde 2, in sicer 1 m od njenega južnega roba, sta v globini 80 cm druga zraven druge dve lobanji, od katerih gleda ena proti vzhodu, druga pa navzdol. V zahodnem profilu sonde je v globini 46 cm in 2 m od južnega roba sonde lobanja, ki gleda proti zahodu.

Opis skeletov 3 in 4. Skelet št. 3 predstavlja verjetno žensko. Nad njo leži v vsej dolžini skelet št. 4. Vrh lobanje skeleta št. 3 smo našli v globini 71 cm, vrh lobanje št. 4 pa v globini 63 cm. Oba skeleta ležita v smeri V—Z s 15° odklona proti jugu, in sicer je skelet št. 3 iztegnjen na hrbtu, skelet št. 4 pa leži na njem s trebuhom navzdol. Noge spodnjega skeleta so v kolenu malo upognjene in dvignjene. Oba skeleta sta ležala v plasti črnega humusa na tlaku iz ulitega apnenega veziva, pomešanega z gruščem.

Opis skeleta št. 5. Ohranjena je samo fragmentirana lobanja v globini okoli 70 cm.

Opis skeleta št. 6. Ohranjena je samo močno razbita lobanja, fragment femurja in fragment ulne ali radiusa. Vrh lobanje smo odkrili v globini 51 cm. Vse kosti so bile zložene na kupu, kar kaže, da je bil skelet pri naknadnem vkopu skoraj v celoti uničen.

Opis groba 7. Okostje je ležalo nekoliko vzhodno od uničenega skeleta št. 6 v smeri proti vzhodu. Mandibula je bila premaknjena proti jugu. Desna roka je bila v komolcu upognjena nazaj, levica pa položena preko prsi. Po vsej verjetnosti segata oba femurja slabo ohranjenega groba št. 5 preko medenice skeleta št. 7. Potemtakem so bile okončine groba št. 7 položene dosti globlje kot glava. Tudi grob 7 je verjetno dvojen, saj smo južno od njega zasledili lobanjo. Grob leži v smeri V—Z s 15° odklona proti jugu. V grobu smo našli železen stilos.

Opis grobov 8 in 9. Pri odstranjevanju okostja št. 5 smo odkrili jasno zaznavno grobno jamo večjih razsežnosti, dobro vidno predvsem zato, ker jo je na jugu omejevala v globini 70 cm plast ulite apnene malte, debela 50 cm. V ostalem pa je prav v tej globini okoli vsega groba potekal sloj svetlo rjavega grušča. Potem ko smo odstranili humozno zemljo v grobni jami, smo odkrili dva skeleta, položena drug zraven drugega. Ohranil se je celo femur tretjega skeleta, od katerega pa razen te kosti nismo odkrili ničesar. Skelet št. 8 je ležal v smeri V—Z s 3° odklonom proti severu, enako kot južni rob grobne jame. Skelet št. 8 je vkopan globlje kot št. 9. Lobanja in druge kosti so v dobrem stanju. Glava je obrnjena proti severu, drugače pa leži na hrbtu. Roki sta prekrižani na trebuhu in sicer tako, da segajo prstne kosti preko medenice.

Opis skeleta št. 9. Skelet je ležal vzporedno s skeletom št. 8 proti V z 22° odklona proti jugu. Glavo je imel obrnjeno proti severu. Mandibula je bila naslonjena na hrbtenico. Roki sta bili v komolcu pravokotno usločeni preko trebuha, in sicer tako, da je desnica, ki je bila na levi strani trebuha, držala verižico, sestavljeno iz koščene jagode, dveh večjih steklenih in vrste manjših temno modrih jagod (T. 9: 2). Na levi strani tega skeleta smo

našli femur s patelo nekega tretjega okostja, ki je bilo pri vkopu za skeleta 8 in 9 uničeno. Severozahodno od te grobne jame smo na dnu manjše jame našli antični novec (x — 2 m, y — 2 m, globina 96 cm). Skeleta smo odkopali le do kolen, ker smo potrebovali profil spodnje stene. Dno groba 10 in 11 je bilo tlakovano z majhnimi oblicami.

Opis grobov 12 in 13. Tako grob 12 kot grob 13 sta bila najgloblje vkopana, saj je dno grobne jame groba 13 v globini 95 cm. Okostji sta ležali v smeri proti vzhodu. Obe okostji sta bili brez kakršnihkoli pridatkov. Oba mrtveca sta bila položena v grob tako, da sta imela roki pravokotno usločeni v komolcu in prekrižani na trebuhu. Zanimivo je, da sega izkop za grobno jamo skeleta št. 13 tik pod cerkvene temelje.

Opis vzhodnega profila sonde 2/1962. Ta profil smo pričeli snemati takoj ob cerkvenem zidu, in sicer do globine 1 m, medtem ko je pri drugem metru vzdolžnega profila segal izkop do 190 cm. V spodnjih plasteh poglobljenega izkopa smo zadeli na dve povsem sterilni plasti. Najnižje je sivi grušč, na katerem leži rjava zemlja, ki je pri vrhu že iz antičnega obdobja, kar kažejo posamezni ostanki rimske keramike. Zanimivo je, da je na severni strani izkopa tu nanesena približno 16 cm debela plast sivega grušča. Vprašujemo se, ali predstavlja ta plast antično cestišče ali pa je služila za izravnavo terena. Tik nad njo so že v antiki postavili manjši zid, na katerega se naslanja s severa plast čistega belega grušča, na jugu pa sloj rjavega svišča — savskega peska. Sam zid je v plasti svišča, pomešanega z malto, manjšimi drobci tegul in plastovito nanesenega rjavega grušča. V vsej dolžini sonde pokriva to plast rjav grušč, pomešan z zemljo. V to plast segajo tudi najgloblji vkopi srednjeveškega grobišča. Nedotaknjene antične plasti, ki segajo verjetno še v pozno antiko, smo dobili med 3 in 4,5 m vzdolžnega profila. Večinoma so to gruščnate plasti, najvišja pa je plast temno sive zemlje. Grobna jama skeletov št. 8 in 9 se v globini 1 m naslanja na neki antični sloj z apnom vezanega grušča bele barve. Z izkopom grobne jame pa je bila vrhnja plast te malte uničena, tako da ne vemo, ali je v zvezi s kakim zidom. Prav tako je negotovo, ali ne predstavljata drug vrh drugega položena kamna pri 3,20 m v globini 0,5 m del antičnega zidu.

O vseh drugih plasteh pa lahko trdimo, da so v veliki meri prekopane in nam ne dajejo prvotne podobe plastovitosti kasnejših obdobij. Izgleda pa, da je večji del gornjih plasti subhumozni nasip. Verjetno je ta ponekod do 50 cm debel subhumus nastal delno tudi tako, da so pri gradnji cerkve izravnali izkopano gradivo. Za to govore predvsem v vsej plasti odkrite zdrobljene človeške kosti pomešane z drobci kamenja, tegul in grušča (vkopi za posamezna okostja se v strukturi te subhumozne plasti sicer skoraj ne ločijo). Vkopi za grobove so polni subhumusa, se pa glede na strukturo in mere razlikujejo. Najbolj zanimiv je trojni vkop med metroma 2 in 3. Najstarejši vkop sega do omenjenega antičnega tlaka iz bele malte. Vanj je segal nekoliko ožji vkop, ki pa se je nehal 20 cm nad prejšnjim. Skozi to grobno jamo sega naslednji vkop, ki je dosti višji, saj sega komaj 60 cm pod površje. Ostanke človeških kosti smo našli v profilu tudi 30 cm pod površjem, vendar ni gotovo, ali sodijo k okostju ali pa so le slučajna najdba. Tudi obe grobni jami v severnem in južnem delu profila kažeta dvojni vkop.

Opis keramike. V poglobljenemu delu sonde smo našli v povsem antičnih plasteh dosti fragmentov keramike starejših oblik, med njimi več ustij trinožnih posod in nekaj preprostih, temnih vojaških krožnikov. Druga siva keramika je okrašena z metličastim ornamentom ali pa z navpičnimi vrezi na obodu. Fragmenti rjave keramike so dosti bolj amorfni in nedoločljivi. Nekaj jih je na notranji strani temno rdeče obarvanih. Našli smo tudi precej živalskih kosti.

Opis vzhodnega profila sonde 2/1962 kaže, da pripadajo najnižje plasti antičnemu horizontu. Sem sodijo tudi vsi fragmenti keramike, ki dokazujejo zgodnje rimsko poreklo. Vkopi grobov iz kasnejšega obdobja so popolnoma uničili pozno antične strate. V katero časovno obdobje sodijo najbolj zgodnji grobovi, je težko reči, ker se ne moremo opirati na materialne dokaze. Ker pa leže grobovi v isti smeri kot cerkev, moremo domnevati, da so prvi grobovi morda starejši od stavbe, odnosno, da so iz obdobja, ko ni bilo v navadi, polagati pokojnike v smeri k cerkvi.

Sonde na vzhodu vasi

S pomočjo Komande Jugoslovanskog vojnog vazduhoplovstva smo spomladi 1962 mogli preleteti območje vasi Drnovo. Pri tem smo ugotovili na suburbanem predelu zanimive okrogle pasove temno zelene trave. Ti vidni krogi so bili na parcelah 33—35 in 41/1 k. o. Drnovo. Kasnejša raziskovanja takega kroga na parc. 41/1 niso dala pričakovanega rezultata. Druge kroge nameravamo prekopati v prihodnosti.

Ob cesti proti Cerkljam so na parc. 156/2 k. o. Drnovo zadeli na rimsko kloako z ugotovljeno višino 155 cm in širino 210 cm. Kloaka je zgrajena iz lomljenca, vezanega z malto. Obok je sestavljen iz ploščatih koničnih lomljenih kamnov. Kloaka poteka v severozahodni smeri.[9]

Spričo trditev nekaterih starejših avtorjev,[10] da je imelo mesto Neviodunum obzidje, smo na vzhodu drnovske gmajne izkopali nekaj sond. Največjo sondo, velikosti 8 × 8 m, smo izkopali na robu nekdanje savske struge na meji parcel 724 in 725/1 k. o. Drnovo. V tej sondi smo že v povprečni globini 35 cm zadeli na intakten grušč, nakar smo izkopavanje ustavili. Naslednje leto so domačini v razširjenem izkopu pri kopanju grušča zadeli na žgan rimski grob, v katerem so našli nepoškodovano veliko temno sivo skledo. Očitno je, da je vzhodna neviodunumska nekropola segala vse do nekdanjega brega Save.

Na meji istih parcel smo potegnili tudi naslednjo sondo tik južno od ceste *Neviodunum—Siscia.* Sonda je bila prazna in smo v njej odkrili bronast ročaj v podobi račke.[11]

Tretjo sondo na prehodu antičnega mesta proti nekropoli smo izkopali na parc. št. 250 k. o. Drnovo. Že domačini so pripovedovali, da so odkrili na zahodu te parcele antično zidovje. To je dokazala tudi naša sonda, s pomočjo katere smo odkrili severni vogal nekega manjšega prostora.

[9] P. Petru, Varstvo spomenikov 7, 1958/59, 331.

[10] J. Pečnik v omenjenem rokopisu in A. v. Premerstein, ki pa je gotovo pri tem mislil ostanke obzidja v Velikih Malencah.

[11] Varstvo spomenikov 8, 1960/61, Tab. IV, 3.

Zaključek

Ko smo skušali ugotoviti funkcijo odkopanih ostankov v Veliki vasi, smo spoznali, da predstavljajo zidani oboki del kurišča (*fornax*, Plin. n. h. XXVIII 16; XXXV 163) antične opekarske peči. Kot skoraj v vseh podobnih primerih, se sama arhitektura deli v kurišče in prostor — peč, kjer so žgali opeko; prav ta gornja arhitektura pa je tudi pri večini drugih znanih primerov uničena.[12] Že v antiki so namreč kurišče poglabljali, da so mogli po vsakem žganju izdelkov brez večjih težav podreti del zgornje arhitekture. Delno je bila uničena še pozneje pri obdelovanju zemlje. Vendar so ostanki še toliko zgovorni, da lahko v veliki meri domnevamo, kakšna je bila vsa peč nekoč. Že iz profila jarka A se vidi, da je bil prvi obok z zunanje strani nezazidan. Isto dokazuje tudi stranski pogled z juga. Potemtakem je prvi obok imel vlogo praefurnija. Na peti obok se vzhodno navezuje — to pa je posebnost naše peči — še prostor za žganje opek, in sicer vse do spodnjega nivoja odprtine kurišča. Tu nismo zasledili oglja in pepela, pač pa je bila plast temno rdeče-vijoličasto obarvana in ožgana, kar se lepo vidi na priloženem stranskem pogledu (priloga 2a). Zunanji obod prostora za žganje peči je sestavljen tudi tu iz prostoročno izdelanih opek, ki imajo različne dimenzije. Topli zrak je prihajal neposredno iz odprtine kanala.[13] Tako so mogli izrabiti tudi močno ogrevani prostor na zadnjem koncu kurišča. Vkop za ta del peči se kaže v profilu s stopničastim prehodom sterilne svetlorumene gline. Značilno pa je, da je ta del peči na koncu kurišča bistveno drugačne strukture kot ustroj gornjega dela peči neposredno nad kuriščem. Vprašanje ali moremo to razliko razlagati časovno ali zgolj funkcionalno, ostaja še vedno odprto, dasi bi po vsem sodeč lahko domnevali prej, da gre za manjšo časovno cezuro med nastankom dela peči na vzhodu kurišča in peči nad kuriščem, dasi sta bili kasneje obe prirejeni za istočasno uporabo, kar dokazuje tudi enak nivo vrhnjih opek. Pač pa profil na prilogi 2 a kaže, da so opeke za gornjo peč izbirali bolj smotrno in enotno. Vse opeke so enako široke in visoke, ker so delane z modeli, ne pa prostoročno. Torej so bile namenjene stalni rabi in so jih verjetno, tudi kadar so ob koncu žganja peč podirali, ohranili in jih vedno znova uporabljali kot temelj, tako da so polagali nanje bodisi prostoročno izdelane opeke, bodisi sproti sestavljali kupolo. Med izkopavanjem smo opazili v kurišču številne plasti, ki že same po sebi govore za daljšo rabo in nakazujejo zanimivo ugotovitev, da se je spodnji nivo kurišča postopoma zviševal. Z dvema profiloma in sicer prvim v prefurniju (priloga 2 b), z drugim pa sredi tretjega oboka (priloga 2 c), smo uspeli rekonstruirati tudi nivo ob koncu uporabe peči. Predvsem se plast 2 v profilu na prilogi 2 b, odnosno plast 5 v profilu na prilogi 2 c, po strukturi razločuje od drugih, saj smo v njej dobili največ žlindre, ki je naložena tudi na notranji strani oboka. Poleg tega smo našli prav v tej plasti največ ožganega peska in kremenčevega drobirja. V vseh drugih spodnjih plasteh (priloga 2 b) se je pesek močno mešal z ostalimi naslagami. Kot samostojen sloj smo ga zasledili predvsem na začetku pre-

[12] H. Blümner, Technologie und Terminologie der Gewerbe und Künste bei Griechen und Römern, II (1897).

[13] C. Storti, Interpretazione tecnologica del forno di Gropello Cairoli, Sibrium 5, 1960, 177.

furnija (nad plastjo 3 in 4), in sicer prav nad močno plastjo čistega oglja. Razlika med višino plasti 2 v profilu priloge 2 b in višino v profilu priloge 2 c je znašala 22 cm. Koristna višina, ki so jo mogli izrabiti, potem ko je nastala plast 2, znaša približno 40 cm na zunanji strani kurišča in približno 65 cm sredi kurišča. V končno fazo uporabe kurišča sodi verjetno manjša plast peska in žlindre sredi kurišča (profil priloga 2 c, plast 6). Sicer pa je bila peč napolnjena pretežno z ožgano glino, močno (plast 5, priloga 2 c) in manj močno (plast 4 in 6 na prilogi 2 c) zmešano s pepelom. Pod talnima opekama kurišča je bila sterilna plast svetlorumene gline temno rdeče ožgana. Zanimivo je, da smo sredi profila dobili v samem kurišču več ali manj neožgane plasti sterilne gline (plast 3). Večino notranjega obokanega prostora kurišča zavzema temno rjava subhumozna plast, pomešana z drobci opeke sesutega gornjega dela oboka.

Glede na to, da se zgradba našega kurišča peči močno loči od običajnih lončarskih peči, ki imajo večinoma okroglo tlorisno osnovo in polkrožno kupolo,[14] lahko trdimo, da je služila podobno kot rimska lončarska peč v Ptuju na parc. št. 196[15] in je potemtakem sorodna opekarski peči odkriti v Sarajevu,[16] Vinkovcih[17] in Stobiju.[18]

Medtem ko je pri keramičnih pečeh običajno nad kuriščem ravna luknjičasta ploskev, kaže tloris kurišča, namenjenega žganju opeke in sorodnih izdelkov, drugačno zasnovo. Topel zrak se namreč ne pretaka skozi manjše okrogle odprtine, marveč prehaja neposredno skozi medprostor med oboki, kot to kaže primer iz Ptuja in naši peči povsem podobno kurišče v Hohenegku[19] ter v Karlsruhe.[20] Spričo pravokotne zasnove kurišča je moral biti gornji del peči polvaljaste oblike.

Datacija odkopanih lončarskih obratov brez tipičnih materialnih ostalin je tvegana, splošna in ne zahaja v podrobnosti. Opiramo se na splošna opažanja pri raziskovanjih sosednjih antičnih središč, kjer so zasledili iz opek grajene stavbe in stavbne člene — kanale, suspenzure itd. — šele pri poslopjih iz srednjega cesarstva.[21] Očitno se je v naših krajih opekarstvo pričelo razvijati šele v tej dobi, in se nato ohranjalo in izpopolnjevalo delovni proces še v četrtem stoletju. To pozno datacijo podpira v najnižjih plasteh jarka A v Veliki vasi odkriti koleščck za vtiskovanje okrasa (sl. 9). Sam okras, vrsta drobnih pravokotnikov, je tako preprost, da sodi že v čas, ko terre sigillate niso več krasili s figuralnimi in vegetabilnimi vzorci,

[14] P. Gössler, Die Römer in Württemberg (1926), Abb. 85, 86, 88 in 89; H. Blümner, Technologie II, Fig. 2—4; R. Marič, Okrugla ovalna peč u Orašju, Starinar 2, 1951, 121.

[15] A. Smodič, Dve rimski keramični peči iz Ptuja, AV 9—10, 1958/59, 39.

[16] W. Radimsky, Ostatci rimske ciglane i ciglarske peči u Sarajevu, GZMS 8, 1896, 110; isti, Reste einer römischen Ziegelei und eines Brennofens in Sarajevo, WMBH 6, 1899, 528.

[17] V. Hoffiller, Spomenici lončarskog obrata u Vinkovcima, VHAD 14, 1915 do 1919, 186.

[18] J. Petrović, U stobima danas, GZMS 54, 1942, 481.

[19] P. Gössler, Die Römer, 144, Abb. 90.

[20] W. Jorns, Ziegelherstellung und Ziegelverwendung in Deutschland zur Römerzeit, Die Ziegelindustrie 18/19, 1956, 5 ss.

[21] Primerjaj k temu tudi Vitruvius, De Architectura V, 10: *primum sesquipedalibus tegulis solum sternatur*, glede izgradnje kaldariuma; W. Jorns, 7.

marveč le še s preprostimi geometričnimi ornamenti.[22] Čeprav je ta okras doživel največji razmah v času po izgubi desnega brega Rena, to je okoli leta 260 po n. št.,[23] bi spričo omenjenih drugih dejstev mogli domnevati, da je v Veliki vasi odkrita opekarska peč začela delati že proti koncu drugega stoletja. Kljub temu pa je možno, da so že tudi prej delovala kaka druga kurišča tega opekarskega obrata in vse opekarske proizvodnje na tem prostoru.

Dragoceni so ti splošni historični podatki tudi zategadelj, ker izpopolnjujejo tipološko tabelo z relativnim časovnim zaporedjem. Verjetno lahko postavimo variante tegul, imbreksov in zidakov iz spodnjih plasti v drugo stoletje; variante iz globine okoli 50 cm v tretje stoletje, medtem ko bi zastopale variante iz vrhnjih plasti prvo polovico četrtega stoletja, ko tudi rezultati izkopavanj v samem mestu — zlasti številni novci iz te dobe, kažejo, da je bilo življenje v Neviodunumu takrat izredno razgibano.

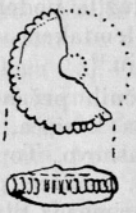

Sl. 9. Kolešček za vtiskovanje okrasa, odkrit na zahodu jarka A v Veliki vasi (merilo 1 : 2)
Abb. 9. Velika vas, Graben A, Rädchen zum Verzieren der Keramik

Če pregledamo relativno časovno zaporedje in stratigrafijo gradiva, ki ga kažejo tabele 1—6, sestavljeno po najdbah različnih inačic tegul v različno globokih plasteh, opazimo nekaj splošnih značilnosti. Medtem ko v najbolj globoki plasti — do 120 cm — srečujemo pretežno enotne inačice tegul s tankim dnom in robom, vidimo, da se v gornjih plasteh število variant poveča. V globini 50—70 cm smo izkopali tudi številne polkrožne strešne opeke — imbrekse — v pretežno štirih variantah (T. 4). Kaže, da je pri tem tipu strešnih opek prevladovala široka oblika. Ozke primerke s koničnim prerezom smo zasledili v manjšem številu.

V srednji plasti — globine 40—50 cm — vidimo, da se število inačic hitro zviša. Robniki tegul postajajo širši in masivnejši; nekateri primerki pa so izredno nizki. Povprečna debelina ploščatega dela tegul je v tej plasti sorazmerno največja. Ob tegulah brez znamenj smo v tem stratumu odkrili tudi dvoje opek z vtisnjenimi znamenji. Na teguli smo zasledili vtisnjeno znamenje »volčje šape«, na velikem zidaku pa vtisnjen podplat — *planta pedis* (T. 4).

Opeke v najvišji in torej najmlajši plasti imajo še bolj številne tipološke inačice. Glede na prejšnje oblike ne opažamo bistvenih sprememb, saj so v tej zbirki zastopane skoraj vse oblike, ki pa kažejo le malenkostne

[22] W. Comfort, geslo Terra sigillata v RE, Supl. II.
[23] W. Unverzagt, Terra sigillata mit Rädchenverzierung, 26.

razlike. To dokazuje, da so se utrdile standardne oblike opek. V vrhnji plasti smo zasledili nekaj neobičajnih oblik, tudi okroglo opeko in celo fragmente lončenih posod.

Zgodovina splošnega razvoja opekarstva nam je znana. Po prvih grških svetiščih v Šparti in Korintu, kritih z opekami, in kasnejšem razvoju v drugih grških naselitvenih območjih vidimo, da je bilo takrat v rabi oblikovno in metrično raznovrstno gradivo. Šele z nastopom Rimljanov se izoblikujejo gradbeni standardi ter se iz številnih primerkov prevzame enotni format strešne opeke — tegula — dolžine 45 cm in širine 36 cm. V modelih narejene tegule imajo zato ravne površine in so zavihane le pri robovih (glej sliko 10). Robovi so bili, glede na uporabo, spodaj in zgoraj na vogalih prirezani. Tak prirezan del je meril v dolžino do 6 cm. Toliko pa je segala tudi gornja opeka čez spodnjo. Tako so dosegli, da se lege opek prekrivajo. Hkrati pa je rimski način izdelave strešnikov omogočil trdnejše medsebojne

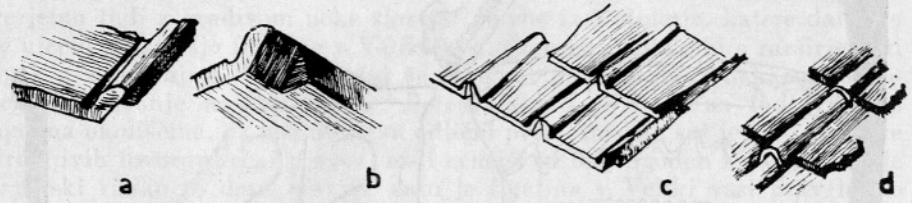

Sl. 10. Pogled na konstrukcijo rimske strehe (po Durmu).
Abb. 10. Blick auf die Konstruktion des römischen Daches (nach Durm)

spoje posameznih leg tegul. Čez robnika dveh sosednjih opek je bila položena polkrožna opeka — *imbrex* — kot smo jih odkrili večje število v globini 45—70 cm.

Ker je tehtala tegula okoli 9 kg, je morala biti strešna konstrukcija močna in nas ne more presenečati število razbitih opek na raziskanem območju. To velja v določeni meri tudi za imbrekse, ki so tehtali do 3 kg.

Med izdelki obrata v Veliki vasi prevladujejo strešne opeke, kar je razumljivo, saj so tudi iz kamna zidane stavbe potrebovale tegule in imbrekse. Tudi izkopavanja potrjujejo tako razmerje, saj iz dosedanjih izkopavanj v Drnovem poznamo stavbe, grajene iz kamna. Zato ni presenetljivo, da dobimo zidake le v manjšem številu in eni sami inačici, od katere smo upodobili na T. 4 le primerek z znamenjem *planta pedis*. Zato toliko bolj preseneča, da smo južno od kurišča odkrili skladišče vodovodnih cevi *tubuli fictiles*, ki jih v drugih kvadrantih ni bilo. Očitno so izdelovali te cevi za neviodunumski vodovod, ki je segal od vasi Izvir pod Gorjanci do Drnovega in meril skupaj 7600 metrov. Ker smo na osmih odkritih primerkih vodovodnih cevi zasledili vpraskane črke SIS (sl. 11 b), lahko domnevamo, da je figulina v Veliki vasi sodelovala z nekim prekupčevalcem iz Siscije. To bi bilo za nekatera obdobja antike razumljivo, ker sta bili mesti v isti provinci, s tem, da je Siscija bila takrat tudi njeno upravno središče. Trgovska organizacija iz Siscije je verjetno naročila pri obratu v Veliki vasi določeno količino vodovodnih cevi, verjetno pa tudi opeko. Izdelovalec je na te izdelke s prstom vpraskal razpoznavno znamenje SIS.

Domnevo o obsežnih trgovskih stikih in o razvejani mreži odjemalcev izdelkov antične opekarne v Veliki vasi podpira tudi dejstvo, da obsegajo izkopi gline približno 250 m široko in približno 300 m dolgo območje. Ledina se še danes imenuje Ciglana (priloga 1) in obkroža ravan, na kateri so na severu in zahodu stale peči. Ravan s pečmi loči od ledine Ciglana stopnica, ki je ponekod tudi do dva metra globoka. Navedene razsežnosti antičnih izkopov kažejo, da so tu predelali v opeko najmanj 150.000 m^3 gline.

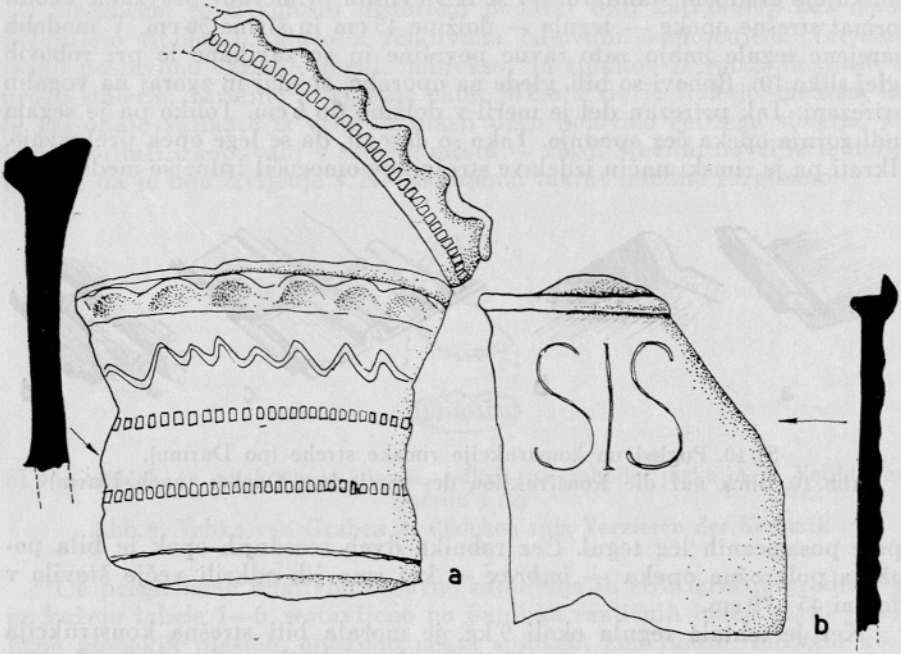

Sl. 11. Velika vas, a: primer okrašene antične vodovodne cevi; b: cev z vpraskanimi črkami SIS (risba J. Šubert)

Abb. 11. Velika vas, a: Verziertes Wasserleitungsrohr; b: Wasserleitungsrohr mit eingeritzten Buchstaben SIS

Verjetno pa je bila ta kubatura še večja, saj je bil v antiki teren na tem mestu izbočen in se je kot hrbet dvigal proti severu. Če upoštevamo 1/4 izgube pri izpiranju in čiščenju gline in povprečno velikost zidaka 45 × 36 × 5—7 cm (po Durmu), bi omenjena minimalna kubatura gline zadoščala za 15 milijonov zidakov. Že sam neviodunumski vodovod je porabil veliko opeke. Če štejemo, da je koristna dolžina cevi povprečno 50 cm, so samo za 7600 m dolgi glavni vod potrebovali več kot 15.000 glinastih vodovodnih cevi.

Če k temu prištejemo še dejstvo, da je meril tloris naše peči s prizidkom na vzhodu 3,5 do 4 m^2, je znašala njena kubatura približno 5 m^3. V tako veliki peči so mogli žgati naenkrat približno 1500 do 2000 tegul ali ustrezno velikih zidakov ter glede na volumen temu primerno manj vodovodnih cevi. Če bi bila v rabi le ena peč bi pri vsakodnevnem ponovnem žganju potrebovali več kot 250 let, da bi spekli vso navedeno količino opek. Ker pa

traja proces izkopa, čiščenja, oblikovanja, polnjenja peči, sestavljanja kupol in odvoza pri temperaturi blizu 1000 °C žganih opek najmanj 7 do 10 dni, lahko predpostavljamo večje število peči in delitev delovnega procesa, se pravi, specializacijo delavcev za posamezna opravila. V tako obsežnem obratu, kot je bila po navedenih računih opekarna v Veliki vasi, je taka organizacija delovnega procesa že sama po sebi umljiva. Terjala je nenehno izrabo delovnih sredstev in delavcev, pa tudi povezavo — verjetno s pomočjo prekupčevalcev — s potrošniki izven neposrednega neviodunumskega upravnega območja. Obrat v Veliki vasi je lahko nastopal kot tekmec drugih takratnih opekarn predvsem v antičnih središčih vzdolž Save.

Zato danes lahko domnevamo, da je opekarski obrat v Veliki vasi zalagal s svojimi izdelki predvsem širše območje ob Savi. Opeke s pečatom SIS so namreč doslej odkrili v Singidunumu,[25] Sirmiumu,[26] in Siscii,[27] v zadnjem času pa govore za to tudi na območju Majdaništa v dolini Japre odkriti fragmenti opeke v baziliki, ki je bila zgrajena na območju in verjetno tudi z gradivom neke starejše stavbe iz 3. stoletja, katere datacija se ujema z datacijo figuline v Veliki vasi. Čeprav so podatki o razširjenosti opek z znamenjem SIS za sedaj še skromni pa v grobem nakazujejo obsežno trgovanje našega obrata. Botrovala mu je verjetno tudi izredno ugodna okoliščina, da leži ob Savi, odlični prometni žili, saj je za tovorjenje drobljivih tovorov rečni prevoz dosti cenejši in bolj ugoden kot cestni in je trgovski riziko tu dosti manjši. Zato je figulina v Veliki vasi prav lahko tekmovala z drugimi obrati. Varno nakladanje ji je omogočal tudi obsežni pristaniški objekt, odkrit v letih 1961/62 v nekdanjem savskem koritu.

Ker je obrat v Veliki vasi izdeloval predvsem opeko, ni mogel zadovoljiti vseh potreb neviodunumskega tržišča po drugi lončenini. Zato so v štirih stoletjih rimske uprave na teh tleh zrastle tu še številne manjše lončarske delavnice. Doslej še nismo mogli ugotoviti števila vseh teh lončarskih obratov, ker nimamo zadostnih podatkov o nekdanjih izkopavanjih, vendar nam sumarna poročila J. Pečnika[28] tudi tu osvetljujejo marsikatero podrobnost.

---

[24] M. v. Groller, Über die Handmarken auf römischen Ziegeln, Bericht des Vereines Carnuntum in Wien für die Jahre 1897—1898, 95 s. in v istem poročilu iz leta 1902 (1904) 119 ss., kjer podaja avtor številne oblike znamenj, vpraskanih s prstom.

[25] Đ. Jović, Arheološki pregled 4, 1962, 148.

[26] A. Mócsy, RE, Supl. IX (1962), 654, s podrobnejšimi navedbami.

[27] E. Pašalič, Đ. Basler, Arheološki pregled 4, 1962, 220, sub voce Majdanište; prim. tudi A. Mócsy, Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen (1959), 27.

[28] Beschreibung Neviodunums (rokopis, gl. op. 4). O lončarskih pečeh bližnje in daljnje okolice govore še sestavki R. Egger, Eine Militärziegelei Valentinianischer Zeit, Sitzungsberichte der österreichischen Akademie der Wissenschaften 91, 1954, 267; V. Kuzsinsky, Das grosse römische Töpferviertel in Aquincum, Budapest Regisegei 11, 1932, 270; o lončarski peči iz Labodske doline govori Carinthia 123, 1933, 14; o lončarski četrti v Emoni MZK 11, 1912, 282. Zelo zanimiv lončarski obrat, ki je dal gradivo od starejše železne dobe pa vse do antike, je izkopal W. Schmid v Gleisdorfu na Štajerskem, Jahreshefte des österreichischen Archäologischen Instituts 25, 1926, Bbl. 77. O ostalih lončarskih obratih pišejo še C. Patsch, Archäologisch-epigraphische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien III, Zwei Ziegelstempel aus Ljubuški, Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und Herzegovina 6, 1899, 233 in 9, 1904, 278; C. Gregorutti, La figulina

Dvoje manjših lončarskih peči je odkril J. Pečnik ob cesti proti Veliki vasi. Po njegovi risbi sodimo, da sta bili na parcelah 199/4 in 88 k. o. Drnovo. Ker nam manjkajo podrobnosti, lahko le domnevamo, da gre v tem primeru za dvoje lončarskih peči, podobnih naši s parcele 90/6. Glede na sestavo tal — savski grušč se pojavi na tem terenu že v globini 30—50 cm — je verjetno, da sta bili tudi ti dve peči vkopani v grušč.

Tik pred Veliko vasjo je J. Pečnik našel južno od ceste tudi večjo lopo za sušenje keramike iz nekega lončarskega obrata. To njegovo domnevo je potrdilo odkritje 1 m visoke in 2 m široke kupole lončarske peči. Ilovnat pod z devetimi okroglimi odprtinami za pretok segretega zraka je ognjišče ločeval od kupole. Zadnjo lončarsko delavnico omenja J. Pečnik v legendi k sedaj izgubljenemu načrtu, ki bi moral biti priložen rokopisu, spravljenemu v Državnem arhivu Slovenije. Ta je po podatkih v legendi ležala južno od ceste Drnovo—Velika vas, in sicer verjetno v bližini naše peči s parcele 90/6.

Manjšo lončarsko peč omenja Pečnik tudi na jugu rimskega grobišča pri vasi Gorica. Zanimivo je, da tudi ta peč kot vse druge leži v območju nekropole.

Razporeditev lončarskih delavnic v okolici Neviodunuma kaže, da so bile nakopičene predvsem ob cesti Drnovo—Velika vas, verjetno zaradi razmeroma ugodnih dostopov do surovine — gline. Organizirano črpanje gline, ki so jo verjetno čistili že kar sproti je omogočalo tudi obrtniško zasnovani lončarski delavnici izreden razmah. Prvo fazo delovnega postopka — izkop in flotacijo — so opravili že v Veliki vasi. Lončar pa je nato impregniral glino ter ji po lastnih izkušnjah in presoji dodal številne pridatke, npr. mleko, kri, urin, žolč ali iz kosti in drugih organskih snovi zvarjene sestavine. Postopek je bil sicer dolgotrajen, a ni zahteval večjega števila sodelavcev. Zato je razumljivo, da so se lončarji strnili blizu opekarne in njenih izpirališč ila. To sožitje velikega obrata in obrtnikov je verjetno tudi povzročilo, da so se lončarske delavnice nakopičile ob cesti proti Veliki vasi.

Tudi izkopavanja v okolici antičnega mesta so prispevala dragocene podatke o življenju njegovih prebivalcev. Lončarske delavnice so v veliki meri krile potrebe mesta, razen tega pa so z nekaterimi izdelki mogle tekmovati tudi z izdelki lončenine v sosednjih antičnih središčih. Poleg hišnih žar, značilnih za območje Neviodunuma,[29] so proizvajale blago, s katerim so lahko nastopale na tržiščih bližnjih mest, npr. sklede z vtisnjenim okrasom in nekatere oblike loncev, predvsem na Slovenijo in sosednje hrvaške pokrajine omejeno vrsto loncev z vodoravnimi plastičnimi rebri in s kanelurami na vratu.[30]

---

imperiale Pansiana di Aquileia ed i prodotti fittili dell'Istria, Atti e Memorie di Societa Istriana di Archaeologia e Storia Patria 2, 1886, 1 ss.; C. Gregorutti, Le marche di fabbrica dei laterizi di Aqileia, Archeografo Triestino 18, 1888, 345; J. Szilágy, Inscriptiones tegularum Pannonicarum, Diss. Pann. II/1, Budapest 1935; S. Panciera, Vita economica di Aquileia in eta romana, 1957, 35.

[29] P. Petru, Okras antičnih žar v obliki hiš, AV 13—14, 1962/63, 497.

[30] P. Petru, V. Šribar, Nove najdbe, AV 7, 1956, 298; E. Bónis, Die Kaiserzeitliche Keramik von Pannonien I (Die Materialen der frühen Kaiserzeit), (Diss. Pann. II/20, 1942) tip na Tab. XIII, 12—19 in XIV, 1, 3—5.

Razpredena trgovska mreža v krajih ob Savi je pomenila za velikovaško opekarno stalni vir naročil. Datacija izdelkov in kapaciteta vsega obrata sta namreč tako obsežni, da dokazujeta nepretrgano obratovanje skozi precejšnji del antike.

ZUSAMMENFASSUNG

Erster Bericht über die Ausgrabungen in Drnovo bei Krško

Unter den größeren römerzeitlichen Siedlungen Sloweniens ist in erster Linie *Municipium Flavium Latobicorum Neviodunum,* zu erwähnen, dessen Lage seit J. V. Valvasor[2] festgestellt ist. Frühere Forschungen, von dennen vorzugsweise die großangelegten Ausgrabungen von J. Pečnik[3] und J. Leinmüller[4] zu nennen sind, umfaßten nur einen kleinen Teil der antiken Siedlung an der Ostseite des Dorfes Drnovo, die den Flurnamen »Groblje« trägt, erstreckten sich aber vor allem über das Gräberfeld auf der Flur »Kamin« und westlich des Dorfes, längst der Straße *Emona—Siscia.* So blieb der Bereich der antiken Siedlung innerhalb des Dorfes Drnovo unerforscht. Leider waren diese Ausgrabungen auch ungenügend publiziert, so das wir keine Daten über die Ausmaße und die innere Gliederung der Stadt *Neviodunum* besassen.

Im folgenden Aufsatze geben wir die Übersicht der Versuchsgrabungen in den Jahren 1960—1963 außerhalb der Stadtsiedlung, weil diese für die Topographie Neviodunums wertvoll sind. Im Bericht folgen die Beschreibungen einzellner Fundstellen von West nach Ost.

Anläßlich einer Geländebegehung im Jahre 1960 im Walde Krakovski gozd, wo wir den Verlauf der römischen Straße verfolgten, an welcher auch ein großer, schon durchgrabener Tumulus liegt, fanden wir auf der Hutweide und im Obstgarten 2166/2 K. G. Senuše, im Besitz von F. Pirc aus Velika vas, viele antike Ziegelscherben. Der Besitzer erzählte uns, dass er beim Rigolen des Geländes für den Obstgarten vorwiegend auf dem südlichen Teil der Parzelle auf große Mengen antiker Ziegel stiess. Dabei wurden auch zwei oder drei Heizstellen gefunden und bei dieser Arbeit vernichtet. Auf Grund dieser Feststellungen legten wir 1961 zwei Versuchsgraben (A und B) um nähere Fundumstände zu bekommen. Beide Versuchsgraben hatten überdies die Absicht, die antike Besiedlung und Stratigraphie des Platos zu erhellen. Die Sonden richteten sich nach der Grenze zwischen den Parzellen Nr. 2166/1 und 2166/2. Im Graben B stiessen wir an eine unbeschädigte, lehmige, mit SIS signierte und 64 cm lange Wasserröhre mit einer 18,5 cm breiten Endöffnung, worauf noch mehrere ähnliche Röhren zu Tage kammen und wir deshalb den Graben in eine kleinere Sonde im Ausmass 4 × 4 m erweitert haben. Mit Rücksicht auf diese Konstatierung und den Fund eines Lehmofens entschlossen wir uns für eine systematische Ausgrabung. Die Heizstelle bestand aus fünf 64 cm hohen Wölbungen, die auf einen aus Ziegeln bestehenden Fundament ruhten. Die Wölbungen sind 29 cm breit und zwischen denselben befindet sich eine 13 cm breite Lücke für den Durchfluß der erwärmten Luft in die Ofenkuppel. Die Ziegel dieser Gewölbe 43 cm lang und am Schmalende 4 cm, außenseitig aber 6 cm stark, waren oben angebrannt und zerfallen, an der Sohle aber besser erhalten. Auch die Außenseite des Lehms rund um die Heizstelle war angebrannt. Die Brennschichte verlängerte sich ostwärts noch 94 cm vor dem Gewölbe, wo sich auch ein rechtwinklig verlaufender Quergraben befand, dessen nähere Bedeutung wir noch

nicht bestimmen konnten, wahrscheinlich diente er für die Luftzufuhr. An der Außenseite der Wölbungen fanden wir freihändig geformte Ziegeln, mit welchen auch der oberteil des Ofens belegt war. Es scheint das dieser Außenteil, aus handgeformten Ziegeln verschiedener Länge und 8—9 cm Stärke, mit Rücksicht auf die verschiedenen Ziegelgrößen auf der Außenseite der Heizstelle mehrmals neu aufgebaut wurde.

Da die Heizstelle selbst mit ihrem Fundament in eine sterille Schichte von hellgelben Lehm hineingriff, sind die Anhaltspunkte für die Zeitbestimmung des Ofens nur von stratigraphischer Bedeutung. Mit Rücksicht auf das Seitenprofil (Siehe Beilage 3) sind wir der Einsicht, dass der Ofen nach aller Glaubwürdigkeit in der Zeit des Mittelhorizontes, für welchen die Grundschichten der Bruchziegel im Nordprofil charakteristisch sind, entstanden ist. Da im Bereiche der Heizstelle keine Keramik vorgefunden, wohl aber an derselben eine Ablagerung von verdorbenen *tegulae* und *imbrices* und weiters gegen Süden noch ein Depot von Wasserröhren aufgedeckt wurde, sind wir der Meinung, dass der Ofen in Velika vas vorwiegend für das Brennen grösserer Erzeugnisse aufgebaut worden ist. Die Zeitbestimmung des Hafnerhandwerkes in Velika vas stützt sich auch auf den Fund eines Rädchens für Ornamentendruck, auf die glaubwürdige Entstehungszeit des Aquäducts von Neviodunum und auf die allgemeine Feststellungen, dass in diesen Gegenden Ziegelbauwerke und sonstige Bauelemente aus Lehm grösstenteils aus der mittleren Kaiserzeit stammen.

Es ist möglich, daß andere Heizstellen von dieser Ziegelbrennerei schon früher im Betrieb waren, worüber auch einzelne Varianten der Hafnererzeugnisse, welche wir in den Tabellen auch stratigraphisch geordnet haben, einen Beweis erbringen. Wertvoll sind diese Angaben auch deshalb, weil sie die typologische Rheienfolge mit der relativen Zeitfolge vervollständigen. Wahrscheinlich könnten wir die Varianten von *tegulae, imbrices* und anderen Ziegelsteinen aus den unteren Grabungsschichten in das zweite, die Varianten aus dem Mittelhorizont aber in das dritte Jahrhundert setzen, während die Oberschichten wahrscheinlich schon die erste Hälfte des vierten Jahrhunderts vertreten, da ja die Ausgrabungsresultate in der Stadt selbst — besonders zahlreiche Münzen — darauf hinweisen, dass das Leben in Neviodunum damals sehr rege war.

Der Lehmgrubenbereich umfaßt die Flur »Ciglana«, 250 m breit, 300 m lang und über 2 m tief, die ein Plateau umkreist, auf welchem Ziegelöfen standen. So dürfte auf Grund der angeführten Ausdehnungen die Kubatur der hier ausgegrabenen Tonerde mindestens 150.000 m³ betragen. Wahrscheinlich war aber diese Masse noch größer, da ja das Terrain in der Antike an diesem Ort rückenhaft erhoben war. Wenn wir außerdem noch die Tatsache berücksichtigen, daß das Ausmaß des Ofengrundrisses mit dem östlichen Anbau 3,5 bis 4 m² betrug, so ergiebt sich eine Kubatur der Kuppel von etwa 3 m³. In einem so grossen Ofen konnten beiläufig 1500 bis 2000 *tegulae* bzw. entsprechend grosse Ziegelsteine, oder dem Volumen der Kuppel gemäss etwas weniger Wasserröhren auf einmal gebrannt werden. Wenn man in diesem Betrieb nur einen Ofen geheitzt hätte, würde es über 250 Jahre dauern, bevor die angeführte Lehmmenge verarbeitet und Ziegel daraus gebrannt werden könnten. Da aber die Arbeit an der Grabung des Lehmes, die Reinigung, Formgebung, Ofenfüllung, Zusammensetzung und Abrüstung der Kuppel sowie Abtransportierung der bei einer Temperatur von cca. 1000° C gebrannten Ziegelmenge mindestens 7 bis 10 Tage dauert, dürfen wir eine größere

Anzahl von Ofen und eine Teilung des Arbeitsprozesses, also eine Spezialisierung der Arbeiter für einzelne Verrichtungen voraussetzen.

In einem so großen Betriebe wie die Ziegelbrennerei in Velika vas ist eine solche Organisierung des Arbeitsprozesses selbstverständlich. Sie erheischte eine fortwährende Ausnützung der Arbeitsmittel und Werkleute, anderseits aber auch Geschäftsverbindungen, vermeintlich durch Wiederverkäufer, mit auswärtigen Konsumenten außerhalb des unmittelbaren Bereichs von Neviodunum. Dies bezeugen auch auf einigen ausgegrabenen Wasserröhren eingeritzten Buchstaben »SIS«, woraus wir annehmen dürfen, dass die *figulina* in Velika vas mit einem Verkäufer aus *Siscia* in Geschäftsverbindung stand. Der Händler aus *Siscia* bestellte im Ziegelwerk von Velika vas ein bestimmtes Quantum gebrannter Tonerzeugnisse, worauf der Erzeuger in diese Artikel mit dem Finger das Kennzeichen »SIS« eingekratzt haben dürfte.

Im Aufsatze folgt nun eine Beschreibung des bei den Sondageforschungen 1963 südlich der Strasse Drnovo—Velika vas auf der Parzelle No. 90/6 K. G. Drnovo entdeckten Töpferofens. Aus den erhaltenen Überresten geht hervor, daß es sich um einen kleineren Ofen handelt. Er bestand aus einer Heizstelle und einem Halbkreisgewölbe oberhalb des für das unmittelbare Brennen der Keramik vorgesehenen Raumes. Leider ist der Oberteil dieser halbkreisförmigen Kuppel bei den Erdarbeiten vernichtet worden und uns ihr ehemaliges Aussehen nicht zur gänze bekannt ist. Der Grundriß und das Profil dieses Ofens zeigen klar ersichtliche Schichten. Die zu einer Grützenmaße gestampfte Tonerde ist größtenteils angebrannt. Die erste Schichte ist hellgrau, die zweite rot angebrannt; beiden folgt unangebrannte dunkelbraune Lehmschichte. Der Innenraum der Kuppel war voll von Asche, Kohle und Keramikbröckchen. Den Großteil dieses Materials bildeten Bruchstücke von Soldatentellern.

Schließlich folgt noch eine Beschreibung kleinerer Sonden im Dorfe, insbesondere des spätmittelalterlichen Friedhofes rund um die Kirche.

Es wird auch ein erschöpfender topographischer Überblick der bis jetzt bekannter Töpferofen aus der Umgebung Neviodunums, jener entlang der Straße nach Velika vas, an der Straße gegen Cerklje, sowie jener vor dem Dorfe Gorica, gegeben. Zusammen mit den neueren Ausgrabungsresultaten geben sie uns genügend Stützpunkte an für die Beurteilung in welche Gebiete die Hafner aus *Neviodunum* ihre Erzeugnisse geliefert haben. Vor allem dient uns hiezu der sehr wertvolle Fund von Tonröhren mit den eingekratzten Buchstaben SIS, welche Röhren mutmaßlich eine Fracht des Verkäufers aus *Siscia*, der diese Ware, nach heutigem Wissen, nach *Sirmium*, *Singidunum* und Manastirine im Japratale weiterverkaufte, darstellen. Eine große Menge von Wasserleitungsröhren — beiläufig 16.000 — hat man auch für das fast 8 km lange Aquaedukt von *Neviodunum* (von den Abhängen des Gorjanci Gebirges bei Izvir bis Drnovo) verbraucht. So werden uns die umfangreichen Lehmgruben um Velika vas verständlich, die eine intensive und langdauernde Exploitation sowie das Tun und Wirken dieser Betriebe beweisen.

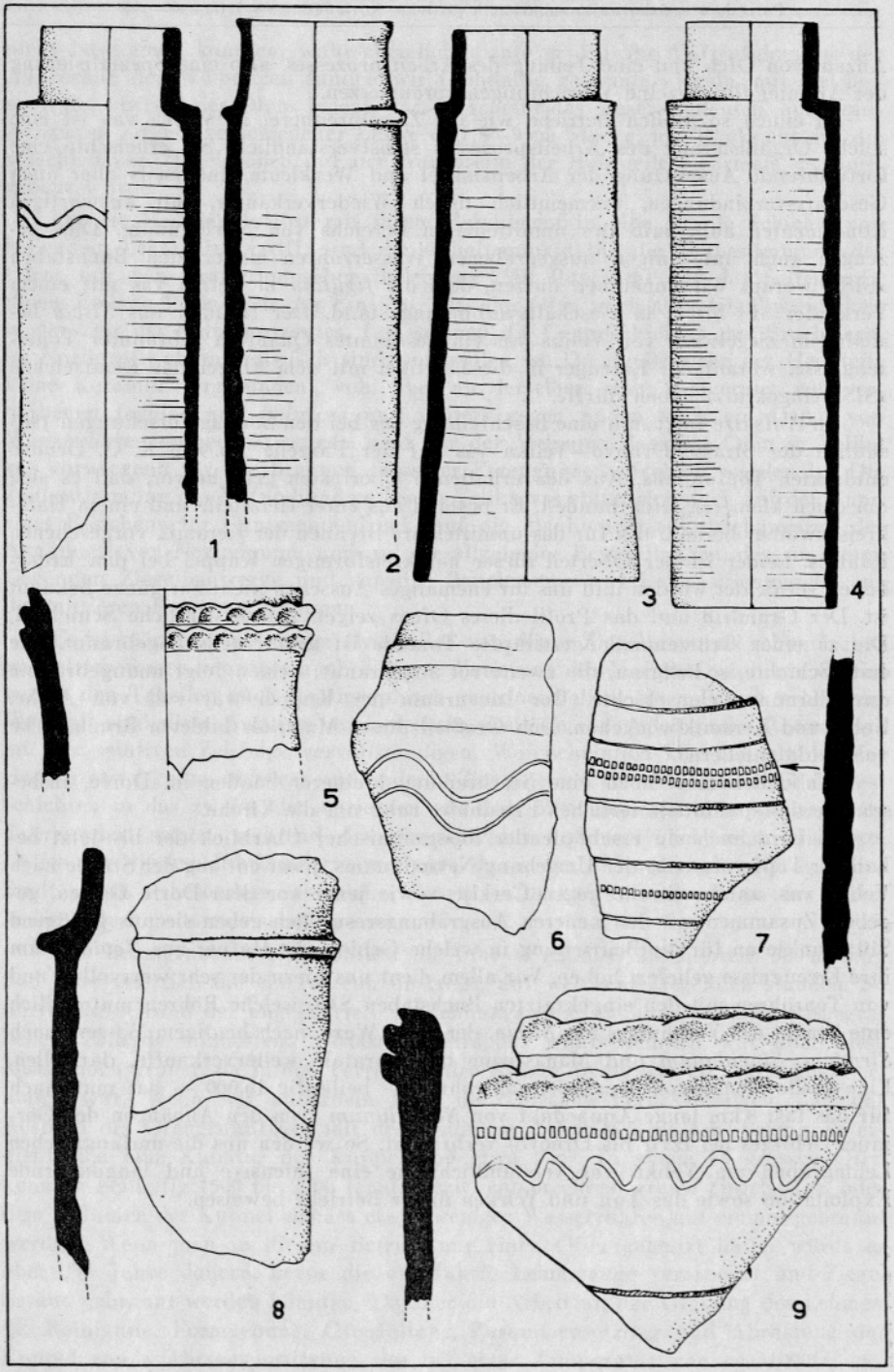

Velika vas, primerki okrašenih in neokrašenih vodovodnih cevi z južnega dela jarka B. 1—4 = 1 : 8; 5 = 1 : 4, ostalo 1 : 2 (risala J. Šubert)

Velika vas, Beispiele ornamentierter und unornamentierter Wasserleitungsrohre aus dem Graben B

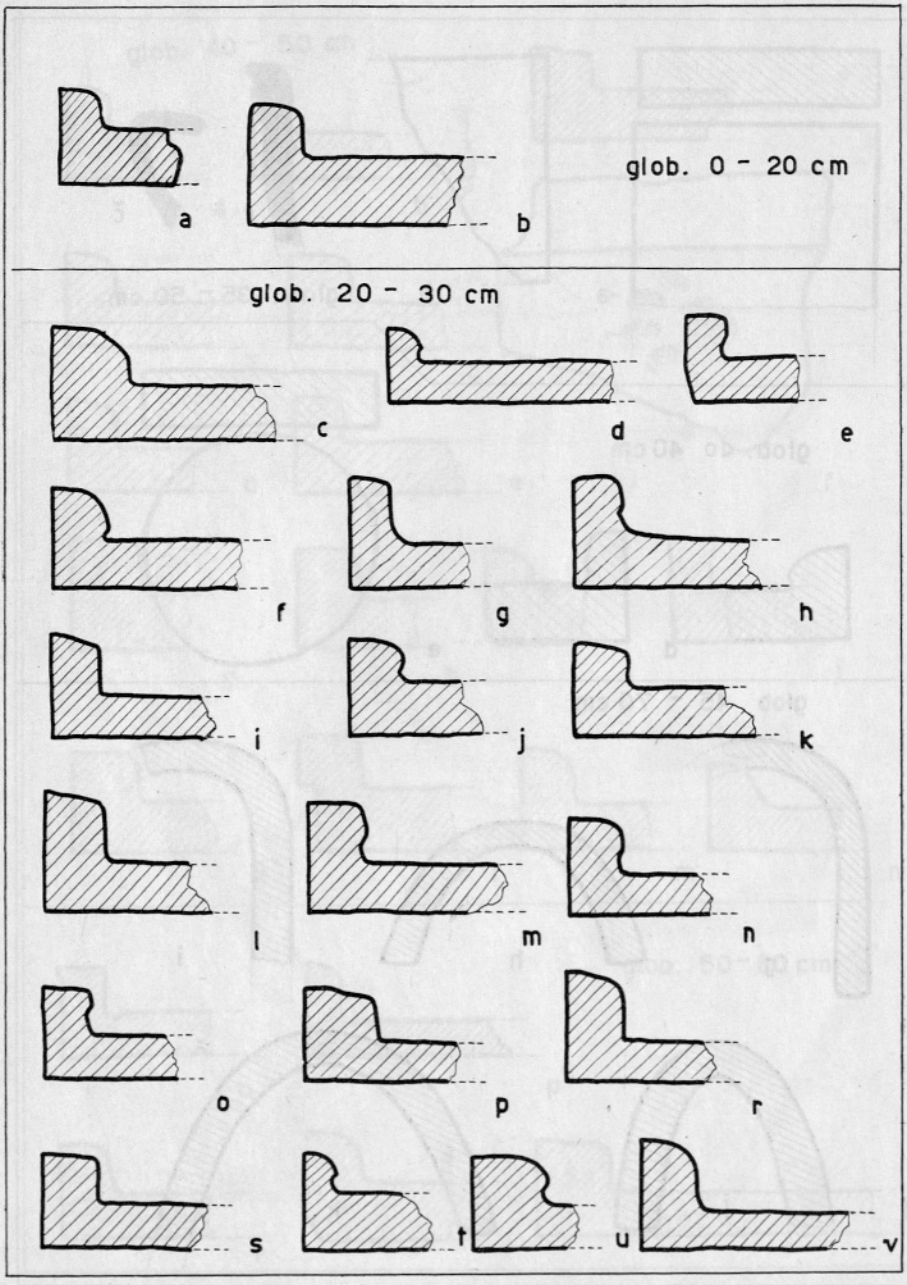

Velika vas, tipi tegul iz kvadrantov, sortirani po globini. Vse 1 : 4 (risala J. Šubert)
Velika vas, Typenreihe der Tegulen aus verschiedenen Quadranten

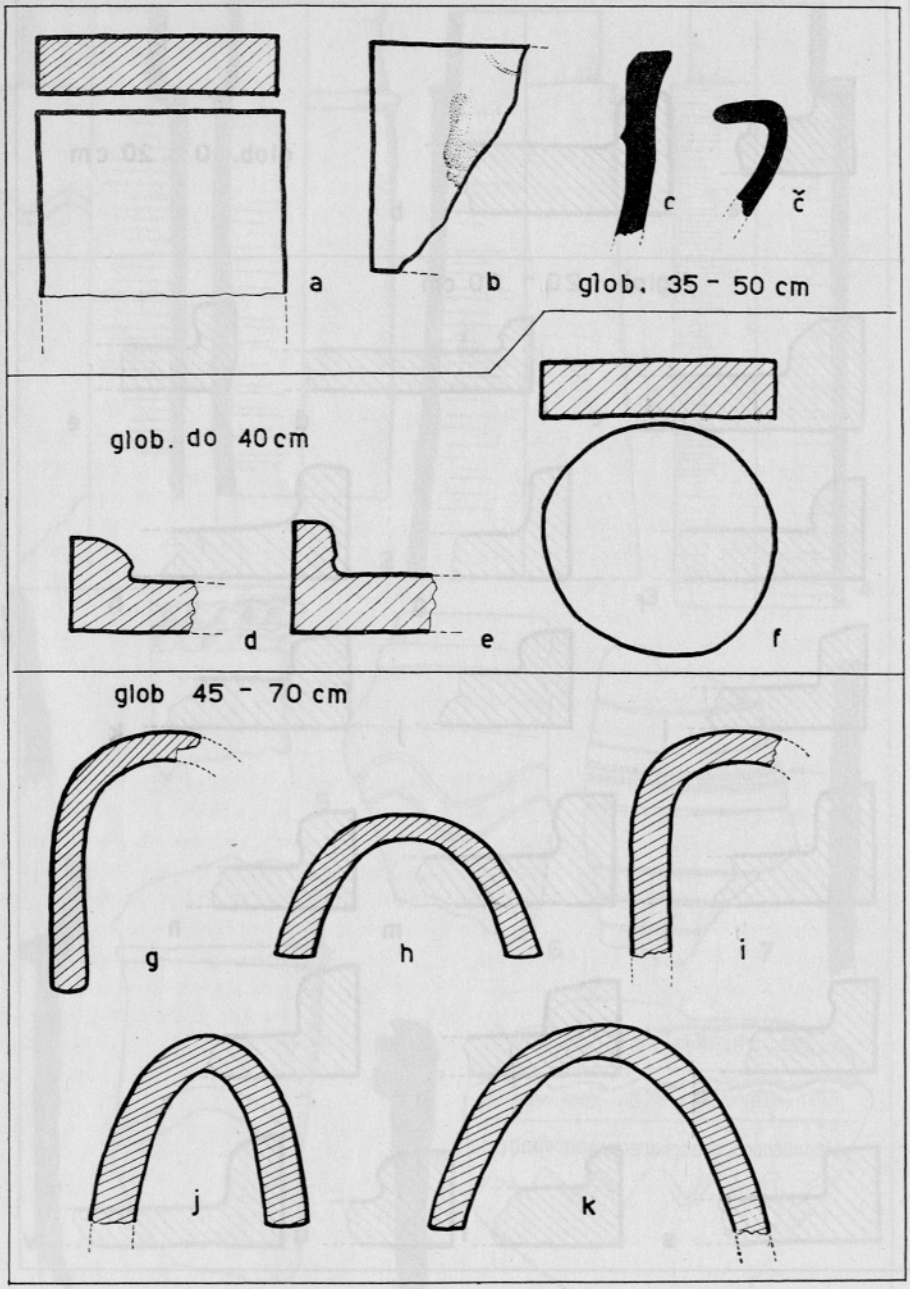

Velika vas, tipi zidakov, tegul, imbreksov, posod iz srednjih plasti. Na zidaku b je viden žig *planta pedis*. Keramika c in č = 1 : 2, a in b = 1 : 8, ostalo 1 : 4 (risala J. Šubert)

Velika vas, Typenreihe de Ziegel aus mittleren Schichten

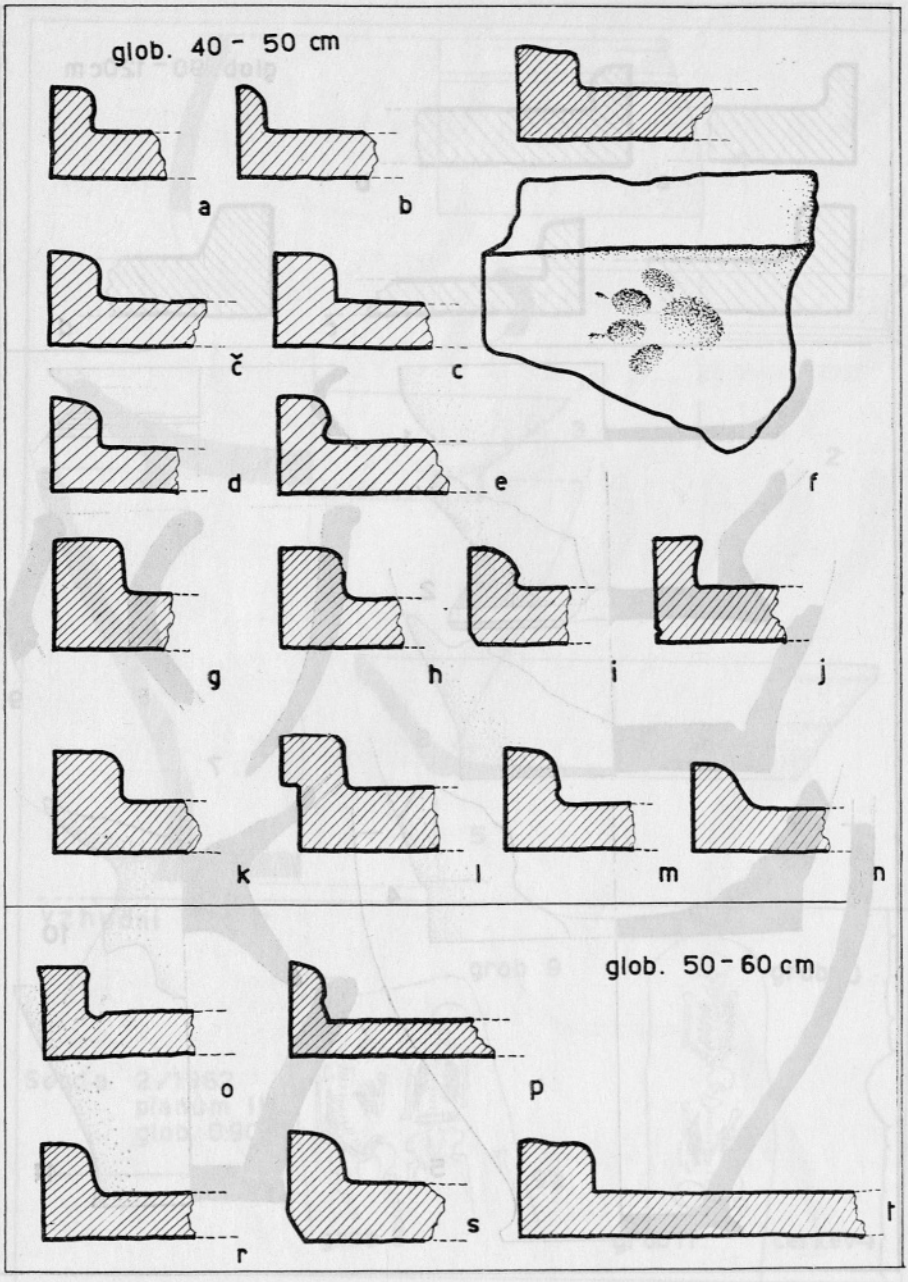

Tegule iz globine 40—60 cm. Na fragmentirani opeki f je znamenje volčje šape. Vse 1 : 4 (risala J. Šubert)

Velika vas, Typenreihe der Ziegel aus den Tiefen vom 40—60 cm

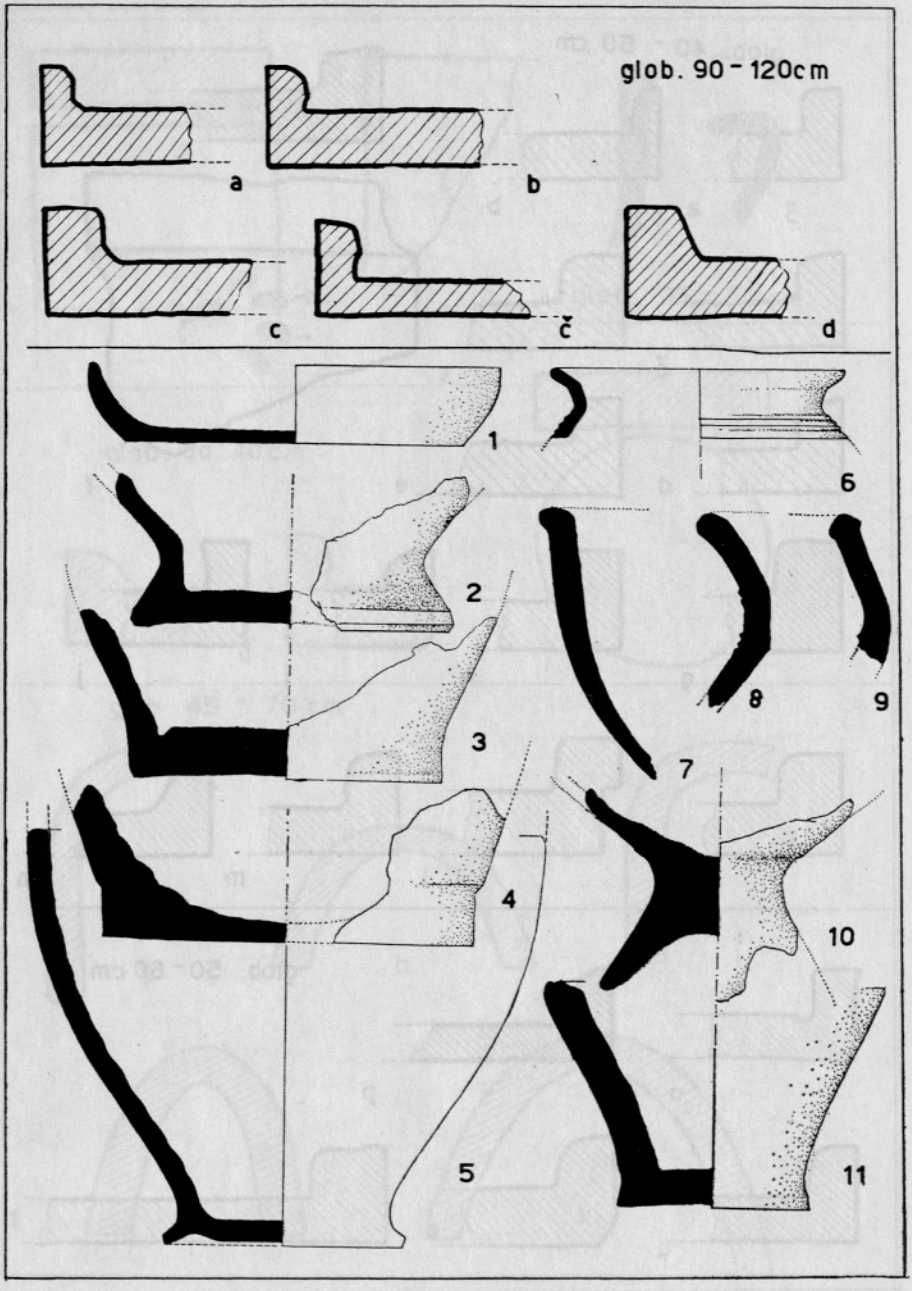

Tegule iz najnižjih plasti ter drobci keramike iz globine do 80 cm v kvadrantu I. 1, 2 in a—d = 1 : 4, ostalo 1 : 2 (risala J. Šubert)
Velika vas, Ziegelfragmente aus den untersten Schichten

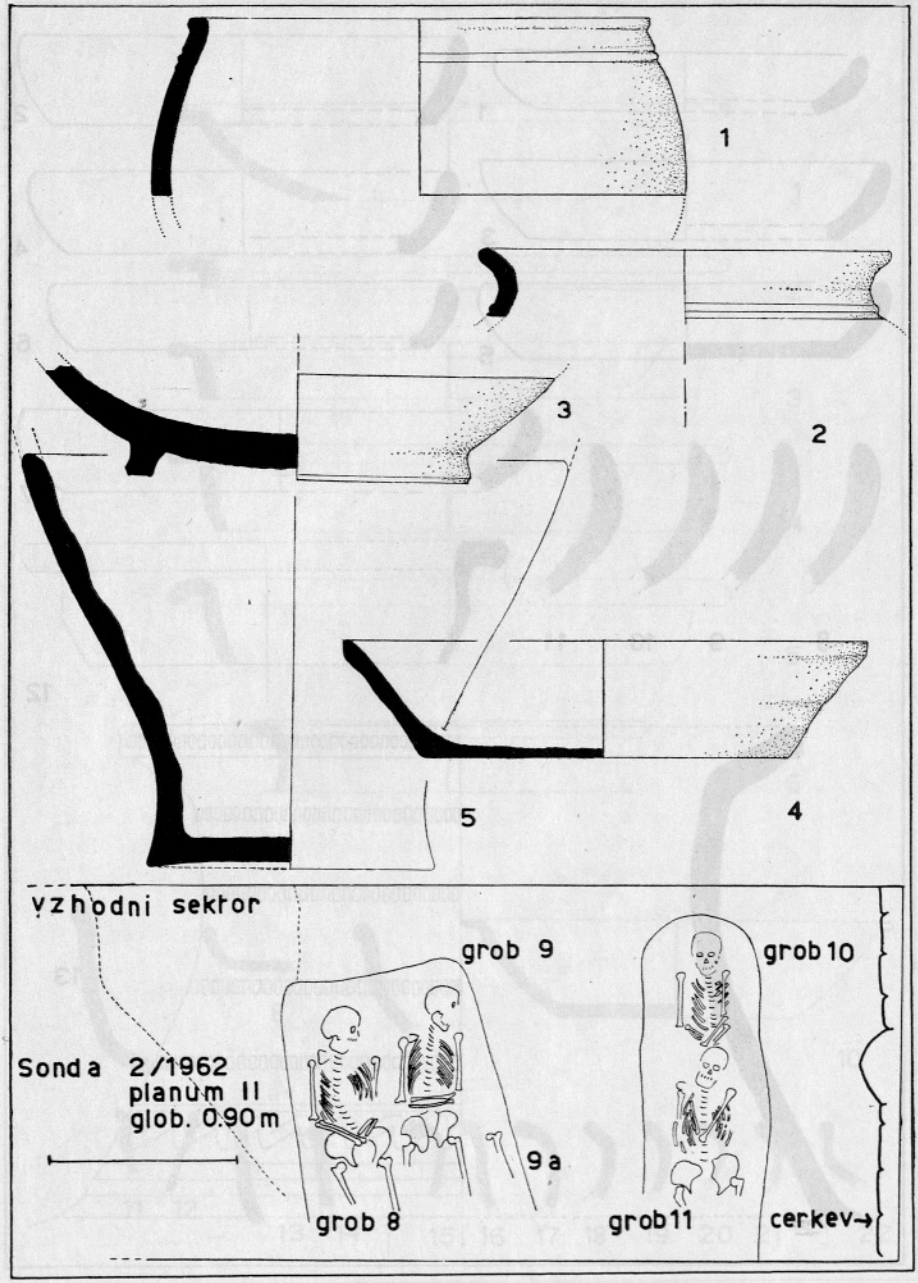

Drobci keramike iz globine do 80 cm v kvadrantu II in delni tloris poznosrednjeveškega grobišča pri cerkvi. 1, 2 in 4 = 1 : 4, 3 in 5 = 1 : 2 (risala J. Šubert in P. Petru)
Velika vas, Keramikfragmente aus den Schichten bis 80 cm und Teilaufnahme des spätmittelalterlichen Gräberfeldes bei der Kirche in Drnovo

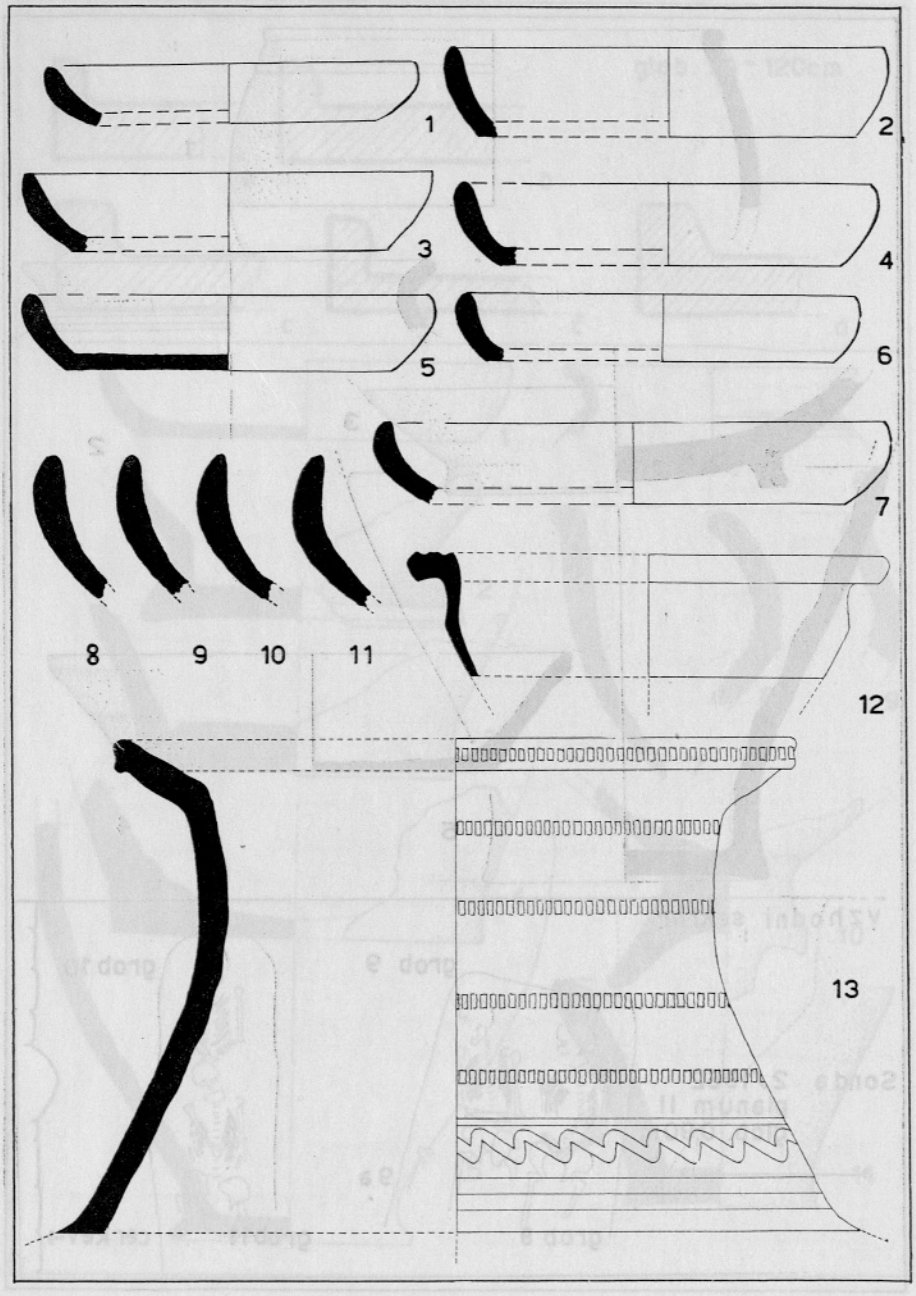

Drnovo, lončarska peč na parc. 90/6, izbor karakterističnih profilov krožnikov in okrašeni vrč. 8—11 in 13 = 1 : 2, ostalo 1 : 4 (risal P. Petru)

Drnovo. Töpferofen an der Parz. 90/6. Auswahl charakteristischer Keramikprofile

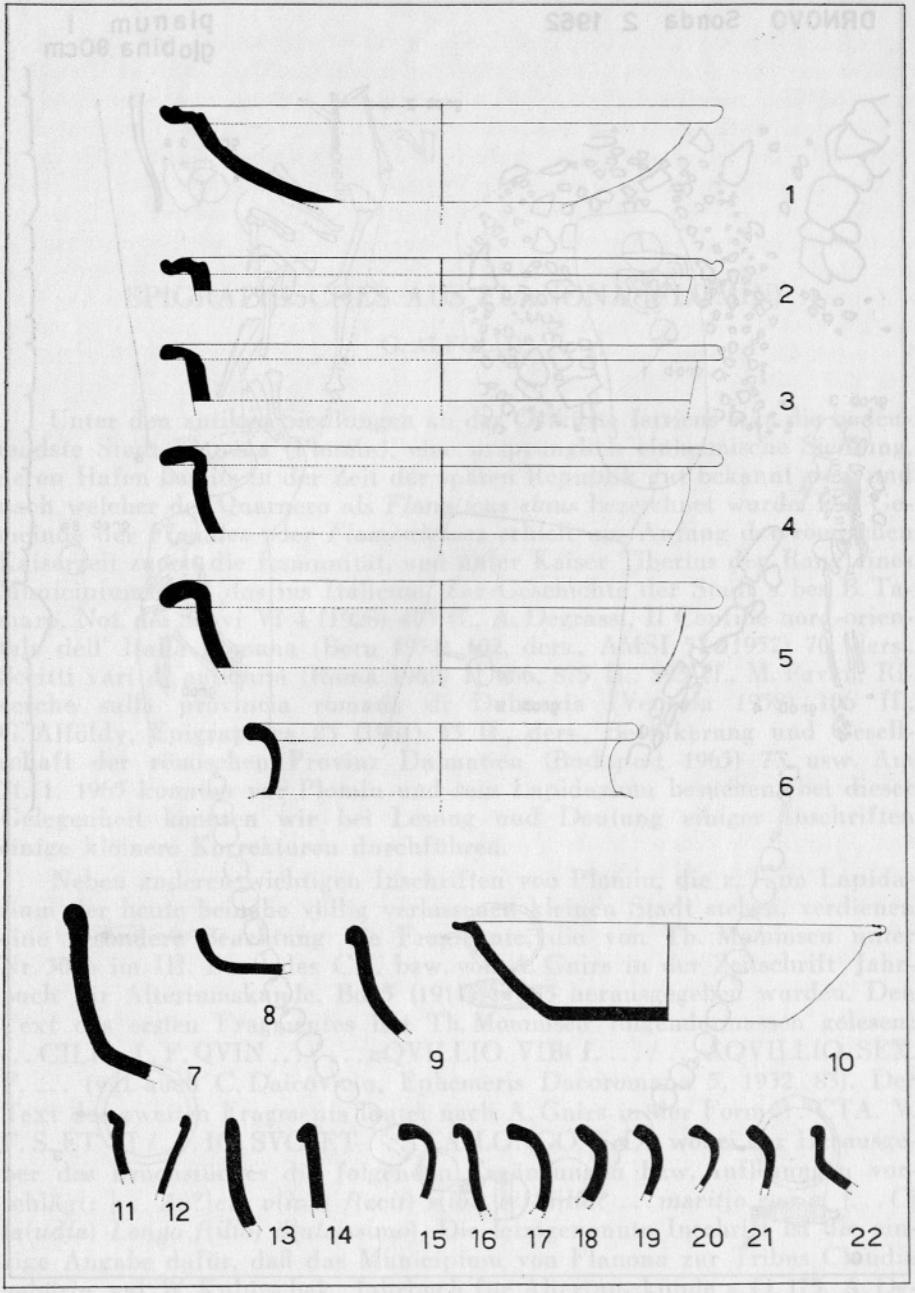

Drnovo, lončarska peč na parc. 90/6, izbor karakterističnih profilov skodel. Vse 1 : 4 (risala J. Šubert)

Drnovo. Töpferofen, an der Parz. 90/6. Auswahl charakteristicher Profile der Keramik

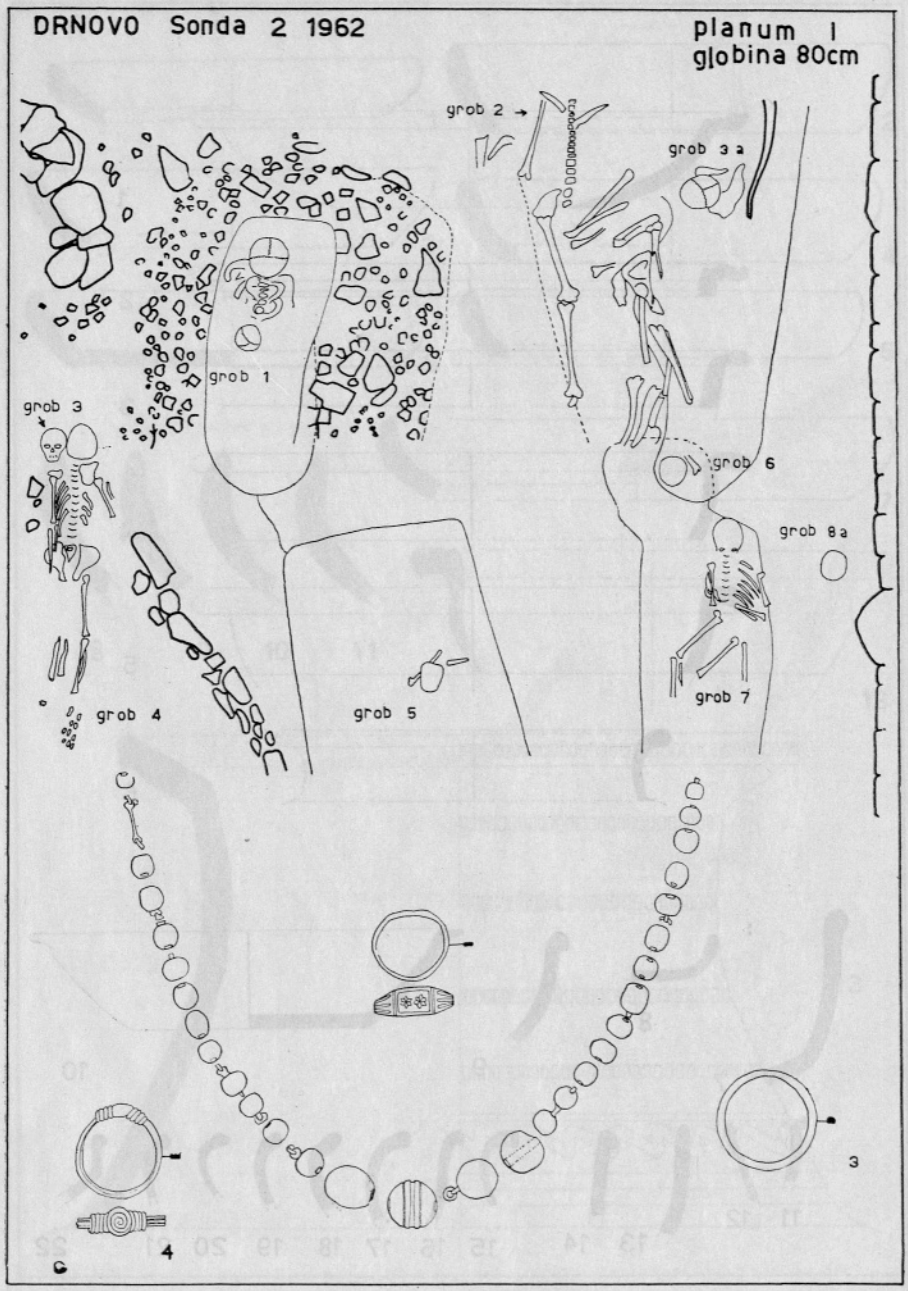

Drnovo, poznosrednjeveško grobišče ob cerkvi, planum I. in gradivo iz grobov (risal P. Petru in T. Župančičeva)

Drnovo, Spätmittelalterliches Gräberfeld bei der Kirche und Beigaben

EPIGRAPHISCHES AUS FLANONA (PLOMIN)

G. ALFÖLDY

Unter den antiken Siedlungen an der Ostküste Istriens war die bedeutendste Stadt Flanona (Plomin), eine ursprünglich einheimische Siedlung, deren Hafen bereits in der Zeit der späten Republik gut bekannt war, und nach welcher der Quarnero als *Flanaticus sinus* bezeichnet wurde. Die Gemeinde der *Flanates* oder *Flamonienses* erhielt am Anfang der römischen Kaiserzeit zuerst die Immunität, und unter Kaiser Tiberius den Rang eines Municipiums und das ius Italicum. Zur Geschichte der Stadt s. bes. B. Tamaro, Not. dei Scavi VI 4 (1928) 403 ff., A. Degrassi, Il Confine nord-orientale dell' Italia Romana (Bern 1954) 102, ders., AMSI 57 (1957) 76, ders., Scritti vari di antichità (Roma 1962) II 866, 875 ff., 895 ff., M. Pavan, Ricerche sulla provincia romana di Dalmazia (Venezia 1958) 106 ff., G. Alföldy, Epigraphica 23 (1961) 53 ff., ders., Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien (Budapest 1965) 73, usw. Am 31. 1. 1965 konnten wir Plomin und sein Lapidarium besuchen; bei dieser Gelegenheit konnten wir bei Lesung und Deutung einiger Inschriften einige kleinere Korrekturen durchführen.

Neben anderen wichtigen Inschriften von Plomin, die z. T. im Lapidarium der heute beinahe völlig verlassenen kleinen Stadt stehen, verdienen eine besondere Beachtung die Fragmente, die von Th. Mommsen unter Nr. 3036 im III. Band des CIL bzw. von A. Gnirs in der Zeitschrift Jahrbuch für Altertumskunde, Bd. 5 (1911) S. 175 herausgegeben wurden. Den Text des ersten Fragmentes hat Th. Mommsen folgendermassen gelesen: ... CILIA. L. F. QVIN ... / ... aQVILLIO. VIBi f. ... / ... AQVILLIO. SEX. F. ... (vgl. auch C. Daicoviciu, Ephemeris Dacoromana 5, 1932, 83). Der Text des zweiten Fragments lautet nach A. Gnirs in der Form ... CTA. V. F. S. ET. SI / ... IO. SVO. ET / ... LA. LONGO. F. D., wobei der Herausgeber des Bruchstückes die folgenden Ergänzungen bzw. Auflösungen vorschlägt: [... *Au?*]*cta v*(*iva*) *f*(*ecit*) *s*(*ibi*) *et Si*[*lio? ... marit*]*o suo et* [... *C*]*la*(*udia*) *Longo f*(*ilio*) *d*(*ulcissimo*). Die letztgenannte Inschrift ist die einzige Angabe dafür, daß das Municipium von Flanona zur Tribus Claudia gehörte, vgl. W. Kubitschek, Jahrbuch für Altertumskunde a. O. 175, A. Degrassi, Il Confine 95 Anm. 6, G. Alföldy, Epigraphica a. O. 55 Anm. 4 usw.

Bei der persönlichen Untersuchung der beiden Fragmente konnte festgestellt werden, daß es sich um die Fragmente eines und desselben Grabsteines handelt. Wir lesen und ergänzen die Inschrift folgendermaßen:

D. h.: [*A*]*cilia L(uci) f(ilia) Quincta v(iva) f(ecit) s(sibi) et Se*[*x*(*to*) / *A*]*quillio viro suo h(eredi)* [*et* / *L*(*ucio*)?] *Aquillio Sex*(*ti*) *f*(*ilio*) [*C*]*la*(*udia*) *Longo f*(*ilio*) *de*[*c*(*urioni*)...]. Der Gentilname Acilius, der vor allem in Norditalien verbreitet war (vgl. etwa A. Calderini, Aquileia Romana, Milano 1930, 445 usw.), ist in Dalmatien sonst nicht bezeugt. Das Cognomen Quinctus/Quincta ist im Gebiet der Provinz auch anderswo bekannt (CIL III 9937, Perušić bei Asseria). Das Nomen Aquil(l)ius kommt in den Inschriften Flanonas häufig vor, seine Träger bildeten die wichtigste Familie der Stadt (vgl. neuerdings G. Alföldy, Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien, 73). Das Praenomen der Mitglieder der Familie war entweder Sex(tus) (CIL III 1940, 3037, Not. dei Scavi VI 10, 1934, 5, s. auch die behandelte Inschrift) oder L(ucius) (CIL III 3037, 3038 = 10062, Not. dei Scavi VI 4, 1928, 403, usw.); aus diesem Grund haben wir das Praenomen am Anfang der 3. Zeile auf L(ucius) ergänzt.

Die Inschrift kann durch ihre schöne Bearbeitung, durch die Buchstabentypen und durch das Fehlen des Cognomens bei Sex. Aquillius in das

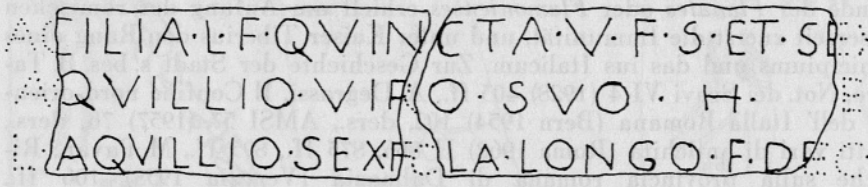

1. Jahrhundert, und innerhalb dieser Zeit wohl in die erste Hälfte des Jahrhunderts datiert werden. Durch die revidierte Lesung erwiese sich die Claudia tribus Flanonas als sicher, außerdem enthält die Inschrift auch eine Angabe für einen Decurio der Stadt. Sonst kennen wir nur einen einzigen Decurio des Municipiums, der ebenfalls aus der Familie der Aquillii stammte (CIL III 1940, Salona). Aus den Würdenträgern der Stadt ist noch ein curator der res publica bekannt (CIL V 60 = Inscr. It. X,1 Nr. 88, Pola).

Unter den Inschriften mit einheimischen Personennamen in Flanona ist besonders die Inschrift CIL III 3038 = 10062 wichtig. Den zweiten Namen in dieser Grabinschrift, die ebenfalls noch aus dem 1. Jahrhundert stammt, las man in CIL ursprünglich in der Form *Velsounae Suiocae Vesclevesis f.* (CIL III 3038); nach O. Hirschfeld ist statt VELSOV richtig VDLSOV oder VEDLSOV zu lesen (CIL III 10062 ad n. 3038). In der Fachliteratur erwähnt man den ersten Namen nach der ursprünglichen Lesung im CIL in der Form *Velsouna,* so etwa D. Rendić-Miočević, Zbornik Instituta za Historijske Nauke u Zadru 1 (1955) 129 f., H. Krahe, Lexikon altillyrischer Personennamen (Heidelberg 1929) 124, A. Mayer, Die Sprache der alten Illyrier I (Wien 1957) 355, G. Alföldy, Beitr. z. Namenforschung 15 (1964) 69. Sonst kommt dieser Name nicht vor. Auf dem Stein ist in Wirklichkeit einwandfrei *Volsounae Suiocae* usw. zu lesen, der Name lautet also richtig *Volsouna.* Dieser Frauenname ist in Liburnien gut bekannt, s. D. Rendić-Miočević, a. O. 129, G. Alföldy, a. O. 69 usw.; zu den liburnischen Namen mit der Wurzel *Vols*-im allgemeinen s. bes. J. Untermann, Die venetischen Personennamen (Wiesbaden 1961) mit Karte 32.

Zum Schluß möchten wir noch die Inschrift CIL III 3041 erwähnen. Das CIL liest FL IILII / *coiugi* / *incompa* / *rabili* / *Fl. Felicis* / *simus* / *fec.* In der beschädigten ersten Zeile kann wahrscheinlich *Fl(aviæ) Titi[a]e* gelesen werden. Da die Inschrift aus dem 3. Jahrhundert stammen soll, fehlt am Anfang vielleicht auch [*D. M.*]. Titia als Cognomen ist in Liburnien noch in Asseria bezeugt, VAHD 54 (1952) 209.

POVZETEK

K plominskim spomenikom

1. CIL III 3036 + Gnirs, JfA 5, 1911, 175 Plomin-Flanona. Avtorju uspe sestava obeh doslej ločeno tretiranih odlomkov, tako da se novo celotno besedilo napisa, ki ga datira v prvo polovico 1. stoletja po Kr., glasi kot sledi [A]cilia L. f. Quincta v(iva) f(ecit) s(ibi) et Se[x.] / [A]quillio viro suo h(eredi) [et] / [L. ?] Aquillio Sex. f. [C]la(udia) Longo f(ilio) de[c(urioni)..]. Tekst je hkrati edini dokument, da je bila Flanona vpisana v tribus Claudia, kot je opazil že Kubitschek, JfA 5, 1911, 175. Aquillii so bili v mestu med vodilnimi družinami. Ker so — po poznanih dokumentih sodeč — nosili pretežno praenomen Sextus ali Lucius, pride za dopolnjevanje na začetku 3. vrstice predvsem slednji v poštev, ker prostor več kot črko ne dopušča.

2. CIL III 3038 = 10062 Plomin-Flanona. Kontrola na spomeniku iz 1. stoletja je pokazala, da je žensko ime v 2. vrstici treba čitati Volsounae, gen., in ne kot doslej Velsounae oziroma še drugače. Ime je v Liburniji epigrafsko večkrat spričano.

3. CIL III 3041 Plomin-Flanona. Prvo vrstico, ki jo zapisuje Mommsen FL IILII, čita avtor Fl(aviæ) Titi[a]e.

STAROSLOVENSKI GROBOVI V TREBNJEM

(Začasno poročilo)

TONE KNEZ

Dolenjski muzej, Novo mesto

Na pobudo občinske skupščine Trebnje smo na obsežnem, nezazidanem prostoru med trebanjsko cerkvijo, župniščem in prosvetnim domom na parc. št. 236 k. o. Trebnje (sl. 1) napravili večje sondažno izkopavanje. Namen izkopavanja je bil, da na tej parceli, ki še ni bila prizadeta od modernih zazidav, raziščemo antično poseljenost tega predela, ki smo jo z ozirom na številne rimske najdbe s področja Trebnjega *(Praetorium Latobicorum)* upravičeno pričakovali. Sredstva za izkopavanje sta dala na voljo Zavod za spomeniško varstvo Ljubljana in Sklad za pospeševanje kulturnih dejavnosti SRS. Terensko delo je z daljšimi prekinitvami zaradi slabega vremena trajalo od 20. oktobra do 21. novembra 1964. Delo so vodili izmenoma Janez Puš, Peter Petru in podpisani. S sistemom dveh križajočih se sond smo želeli zajeti čim širši prostor, ki nam je bil na razpolago. Širina vsake sonde je znašala 2 m. Prva sonda, jarek A, poteka v smeri V—Z v dolžini 28 m; druga sonda, jarek B, pa poteka v smeri SZ—JV in je dolga 39 m. Naše pričakovanje se je izpolnilo že kar prvi dan izkopavanja, ko smo na skrajnem zahodnem delu jarka A odkrili dobro ohranjeno rimsko kloako (sl. 2). Dno kloake so strnjeno položene, 40 cm široke tegule, na obeh straneh pa je kloaka obzidana s 30—35 cm debelim zidom iz lomljenega kamenja, ki je vezano z apneno malto in visoko do 43 cm. Na vrhu je bila kloaka verjetno pokrita s kamnitimi ploščami, ki pa danes na odkritem delu niso več ohranjene.[1] Smer kloake je SZ—JV in se je po vsej verjetnosti iztekala v bližnji potok Temenico. Sodeč po velikosti in kvaliteti kloake, je le-ta odvajala odplake iz neke večje rimske zgradbe, ki je stala nekje zahodno od sedanje cerkve.

Takoj vzhodno od opisane kloake smo našli že prve skeletne grobove. Do konca izkopavanja smo v jarku A odkrili vsega skupaj 10 skeletnih grobov (glej sl. 3). Poleg grobov smo v jarku A odkopali tudi dva vzporedno potekajoča zidova, ki sta med seboj oddaljena 12 m in potekata v smeri S—J. V skrajnem severozahodnem delu jarka B smo našli zaenkrat še nejasno oblikovano zidovje. Drugih najdb v jarku B ni bilo. Med izkopavanjem je bilo jasno, da so bili odkriti staroslovanski grobovi.

[1] Po pripovedovanju očividcev so pred leti našli na prostoru, kjer poteka rimska kloaka, kamnite plošče, ki so jih nato pobrali in z njimi tlakovali stezo na župnijskem vrtu.

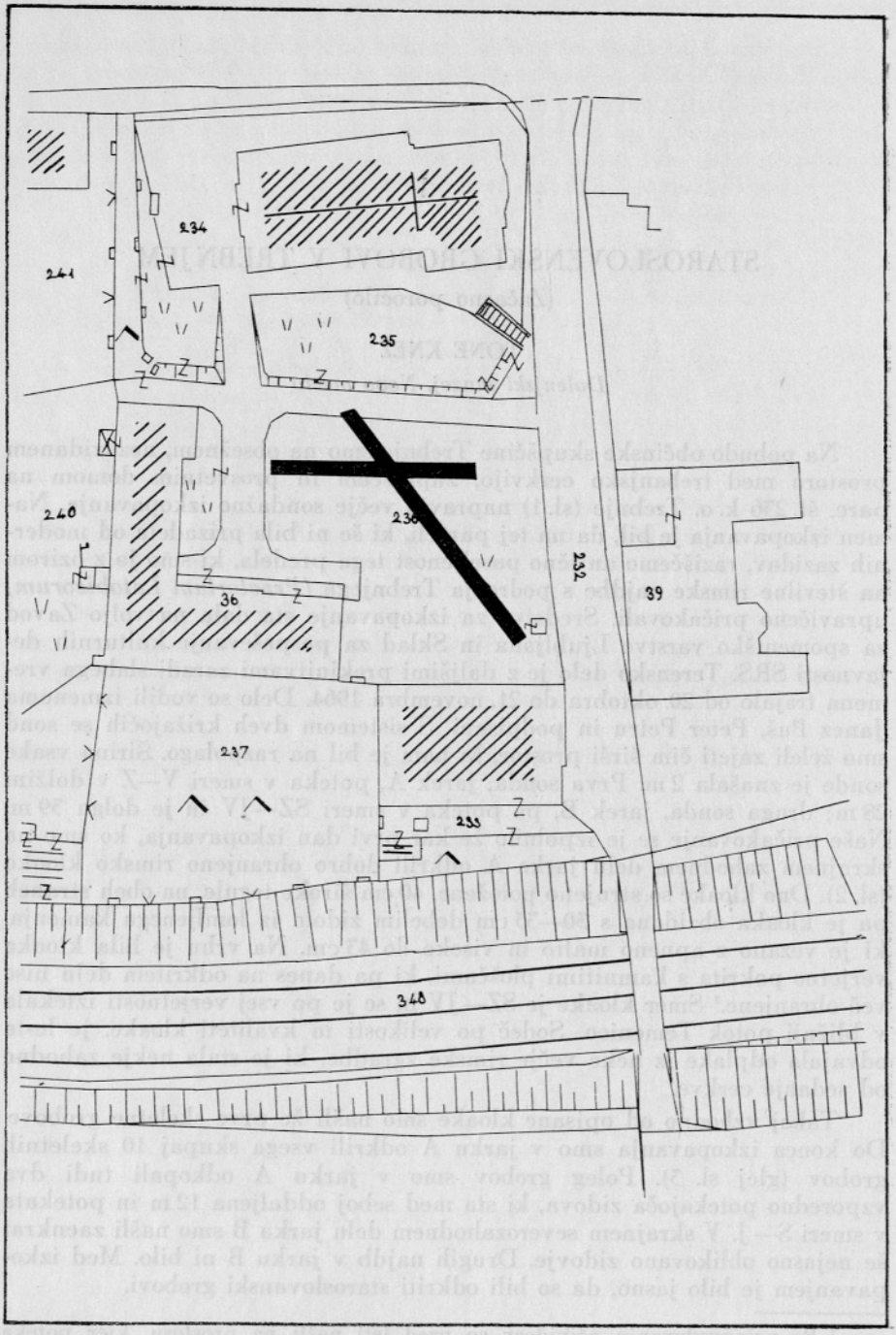

Sl. 1. Katastrski načrt z vrisanimi sondami
Abb. 1. Katasterplan mit eingezeichneten Sonden

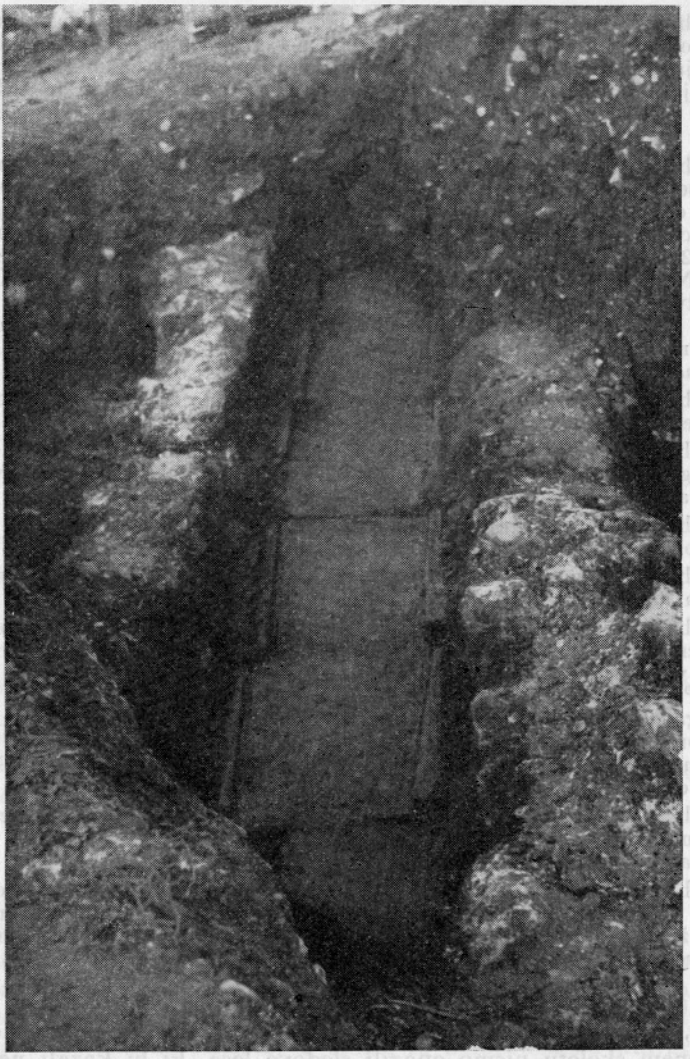

Sl. 2. Pogled na odkrito rimsko kloako
Abb. 2. Ansicht der freigelegten römerzeitlichen Kloake

Opis grobov:[2]

Grob 1 leži vkopan tik ob vzhodni steni rimske kloake. Je še neodkrit, ker smo našli šele nožne kosti v vogalu med kloako in robom jarka A, ostali del skeleta pa leži še zunaj izkopanega jarka. Smer tega groba je verjetno vzporedna z rimsko kloako.

[2] Iz tehničnih razlogov osteološki material iz grobov ni mogel biti pravočasno antropološko opredeljen. Zato so moji antropološki podatki zelo splošni in neobvezni. Razumljivo je, da bo pri zaključni obdelavi gradiva po končanem izkopavanju priključeno tudi ustrezno antropološko poročilo.

Grob 2 je tudi ležal zelo blizu kloake. Skelet je bil iztegnjen na hrbtu, z rokami, položenimi v krilo. Sodeč po kosteh, je v grobu bila pokopana mlajša oseba. Orientacija skeleta je S—J, z majhnim odklonom proti zahodu. Edini pridatek v grobu je bil bronast prstan na prstancu desne roke. Prstan ni sklenjen, oba konca se končujeta z odebeljenima glavicama. Premer 2,4 cm, debelina 2,5 mm. (T. 1: 1.)

Grob 3 je bil najden ob severnem robu jarka A. V njem je bila pokopana mlajša oseba v smeri SZ—JV, iztegnjena na hrbtu, z rokami v krilu. Pridatki: a) Tenak obsenčni obroček iz bronaste žice, ovalne oblike, nesklenjen, s presegajočima koncema. Na enem koncu se obroček zaključi z odebelitvijo. Premer 2,9 cm, debelina 2 mm (T. 1: 2). b) Bronast obsenčni obroček iz močnejše žice okroglega preseka. Nekoliko ovalno oblikovan in nesklenjen. En konec obročka se zaključi z odebelitvijo. Premer 2,9 cm, debelina do 3 mm (T. 1: 3). c) Na desni strani prsi smo našli poznorimsko bronasto križno fibulo s čebulastimi odebelitvami. Srednje čebulice in igle ni. Dolžina 4,9 cm, širina 3,7 cm (T. 1: 4). Oba obsenčnika sta bila najdena na levi strani lobanje.

Grob 4 predstavljajo le fragmentarno ohranjene drobne kosti zelo majhnega otroka. Lega in smer skeleta nedoločljiva. Brez pridatkov.

Grob 5. Okostje odrasle osebe, ki je bila orientirana v smeri SSZ—JJV. Lega iztegnjena na hrbtu, desna roka iztegnjena ob telesu, leva počiva v krilu. Brez pridatkov.

Grob 6. Slabo ohranjen skelet odrasle osebe, orientiran v smeri S—J s 15° odklona proti zahodu. Lega hrbtna, iztegnjen. Brez pridatkov.

Grob 7. Deloma poškodovan skelet starejše osebe, ki je ležala v smeri V—Z, iztegnjena na hrbtu, z rokami ob telesu. Brez pridatkov.

Grob 8. Skelet odrasle starejše osebe je ležal tesno vzporedno ob grobu 7, samo 90 cm bolj vzhodno. Desna stran skeleta je bila deloma uničena zaradi recentnega vkopa. Ležal je v smeri V—Z, iztegnjen na hrbtu, z rokami položenimi v krilo. Pridatki: a) krožno oblikovan kos tanke bronaste žice, ki je morda del obsenčnega obročka ali pa locenj uhana; premer 2 cm, debelina 1,5 mm (T. 1: 5); b) posrebren masiven bronast uhan belobrdskega tipa s stiliziranim grozdastim priveskom. Uhan je vlit v kalupu, livni šiv je dobro viden. Ohranjena višina 4,1 cm, širina 2,5 cm (T. 1: 6). Oba pridatka smo našli na desni strani lobanje.

Grob 9. Od kolen navzdol poškodovan skelet odrasle osebe. Ležala je iztegnjena na hrbtu, z rokami ob telesu. Smer okostja V—Z, s 15° odklona proti jugu. Brez pridatkov.

Grob 10 predstavlja zelo močan skelet odrasle moške osebe v iztegnjeni legi na hrbtu in z rokami ob telesu. Smer skeleta V—Z. Pridatek: masiven prstan iz bronaste žice, skoraj kvadratnega preseka. Prstan ni sklenjen in se proti koncu zožuje. Premer 2,5 cm, največja debelina 3,5 mm (T. 1: 7).

Vsi grobovi so bili najdeni v globini od 105—110 cm pod današnjo površino, ki pa ni več prvotna, ker je bila pred desetletjem močno znižana. Pri nobenem skeletu nismo opazili sledove lesa, ki bi kazali na pokop v krstah oziroma na deskah. Presenečа neenotnost orientacije grobov, ki se giblje od skoraj severno—južne do strogo vzhodno—zahodne smeri. Dokler ne bomo odkrili večjega števila grobov, iz tega podatka še ne moremo narediti zaključkov. Presenetljiva je najdba poznorimske fibule v grobu 3, ki skupaj z dvema obsenčnima obročkoma dokazuje, da so Slovani po naselitvi v naših krajih s pridom uporabljali tudi v razvalinah antičnih naselij pobrane predmete vsakdanje rabe. Popolnoma analogen primer je znan iz Smokuča[3] na Gorenjskem.

V okviru zaenkrat še redkih slovanskih najdišč na Dolenjskem je trebanjsko prvo, na katerem je bil najden uhan belobrdskega tipa. Seveda ne

[3] A. Valič, Varstvo spomenikov 8, 1960/61, 257.

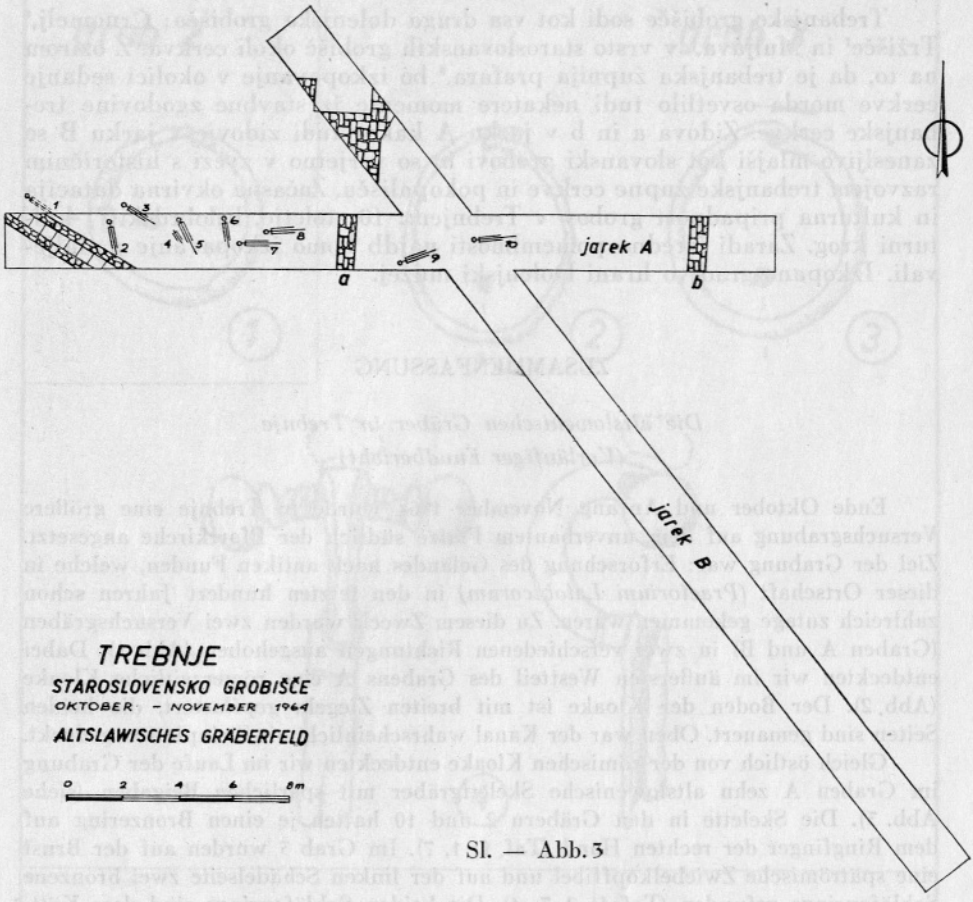

Sl. — Abb. 3

moremo na podlagi enega samega uhana teh grobov že z gotovostjo pripisati belobrdskemu kulturnemu krogu, kajti obsenčniki na drugi strani govore za ketlaško skupino.[4] Gotovo pa so bili ljudje, ki so pokopani na trebanjskem grobišču, v živahnih stikih (dolina reke Krke in trasa nekdanje rimske itinerarske ceste *Emona—Siscia*) z onimi iz belobrdskega kulturnega območja v Posavju. Pri iskanju analogij za časovno in kulturno opredelitev trebanjskih grobov in določanju njihovega historičnega mesta v okviru Dolenjske bi morali v prvi vrsti preveriti najdbe iz staroslovanskih grobov v Rojah pri Moravčah,[5] kjer so izkopali okoli 30 skeletnih grobov. To najdišče je doslej še vedno največje dolenjsko grobišče iz tega časa. Žal je gradivo v muzeju na Dunaju in tako nismo mogli gradiva podrobno preveriti, da bi ga lahko ustrezno povezali z grobovi v Trebnjem.

[4] A. Valič, AV 13—14, 1962—1963, 569. A. Valič, Staroslovansko grobišče na blejskem gradu, Situla 7, 1964, 36 ss.

[5] R. Ložar, GMDS 20, 1939, 185, z navedbo starejše literature. Primerjaj še: MAGW 33, 1903 (68); J. Pečnik, IMK 14, 1904, 29; J. Szombathy, MAGW 41, 1911 (20).

Trebanjsko grobišče sodi kot vsa druga dolenjska grobišča: Črnomelj,[6] Tržišče[7] in Muljava,[8] v vrsto staroslovanskih grobišč okoli cerkva. Z ozirom na to, da je trebanjska župnija prafara,[9] bo izkopavanje v okolici sedanje cerkve morda osvetlilo tudi nekatere momente iz stavbne zgodovine trebanjske cerkve. Zidova a in b v jarku A kakor tudi zidovje v jarku B so zanesljivo mlajši kot slovanski grobovi in so verjetno v zvezi s historičnim razvojem trebanjske župne cerkve in pokopališča. Začasna okvirna datacija in kulturna pripadnost grobov v Trebnjem: 10. stoletje, belobrdski(?) kulturni krog. Zaradi izredne pomembnosti najdb bomo izkopavanje nadaljevali. Izkopano gradivo hrani Dolenjski muzej.

ZUSAMMENFASSUNG

Die altslowenischen Gräber in Trebnje
(Vorläufiger Fundbericht)

Ende Oktober und Anfang November 1964 wurde in Trebnje eine größere Versuchsgrabung auf dem unverbautem Platze südlich der Pfarrkirche angesetzt. Ziel der Grabung war: Erforschung des Geländes nach antiken Funden, welche in dieser Ortschaft *(Praetorium Latobicorum)* in den letzten hundert Jahren schon zahlreich zutage gekommen waren. Zu diesem Zweck wurden zwei Versuchsgräben (Graben A und B) in zwei verschiedenen Richtungen ausgehoben (Abb. 1). Dabei entdeckten wir im äußersten Westteil des Grabens A eine römerzeitliche Kloake (Abb. 2). Der Boden der Kloake ist mit breiten Ziegeln gepflastert, die beiden Seiten sind gemauert. Oben war der Kanal wahrscheinlich mit Steinplatten gedeckt.

Gleich östlich von der römischen Kloake entdeckten wir im Laufe der Grabung im Graben A zehn altslowenische Skelettgräber mit spärlichen Beigaben (siehe Abb. 3). Die Skelette in den Gräbern 2 und 10 hatten je einen Bronzering auf dem Ringfinger der rechten Hand (Taf. 1: 1, 7). Im Grab 3 wurden auf der Brust eine spätrömische Zwiebelkopffibel und auf der linken Schädelseite zwei bronzene Schläfenringe gefunden (Taf. 1: 2, 3, 4). Die beiden Schläfenringe sind dem Köttlacher Kulturkreise zuzuschreiben.[5] Grab 8 enthielt einen dünnen Schläfenring und einen Ohrring vom Bijelo Brdo-Typus aus versilberter Bronze (Taf. 1: 5, 6). Die Lage der Bestatteten ist eine gestreckte Rückenlage mit am Körper ausgestreckten Armen, oder die Arme lagen im Schoß. Die Richtung der Skelette schwankt von nord-südlicher bis zu genau ost-westlicher Richtung. Holzreste von Särgen, oder Brettern wurden nicht gefunden. Die beiden Mauern im Graben A, sowie das Gemäuer im Graben B sind sicher jüngeren Datums als die Skelettgräber und hängen wahrscheinlich mit der Baugeschichte der Pfarrkirche, die eine Urpfarre ist, zusammen. Das Gräberfeld in Trebnje gehört zu den frühmittelalterlichen altslawischen Nekropolen, die um Kirchen angelegt waren. Vorläufig können wir das Gräberfeld in Trebnje an Hand der diesjährigen Funde in den Bijelo Brdo-Kulturkreis des 10. Jahrhunderts einreihen.

[6] V. Šribar, Situla 4, 1961, 81 ss.
[7] Najdba iz leta 1964. Še ni objavljeno.
[8] Najdba iz leta 1964. Še ni objavljeno.
[9] Trebanjski župnik Rûtard se prvič omenja leta 1163. F. Kos, Gradivo 4 (1915), 462. F. Schumi, Urkb. f. Krain 1 (1882/83), št. 128.

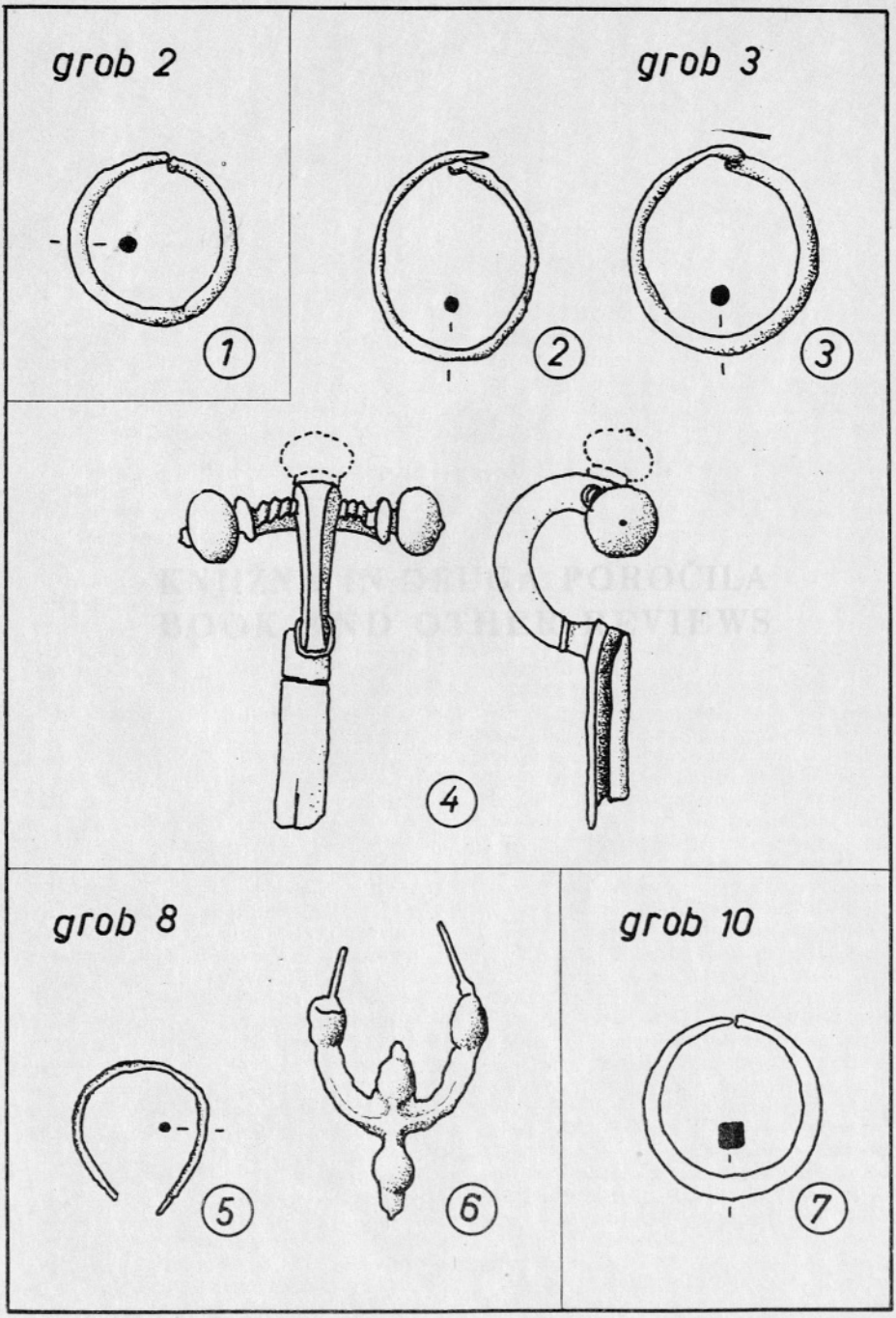

Trebnje. Pridatki v staroslovenskih grobovih. Vse 1/1
Trebnje. Beigaben in altslowenischen Gräbern. Alles 1/1

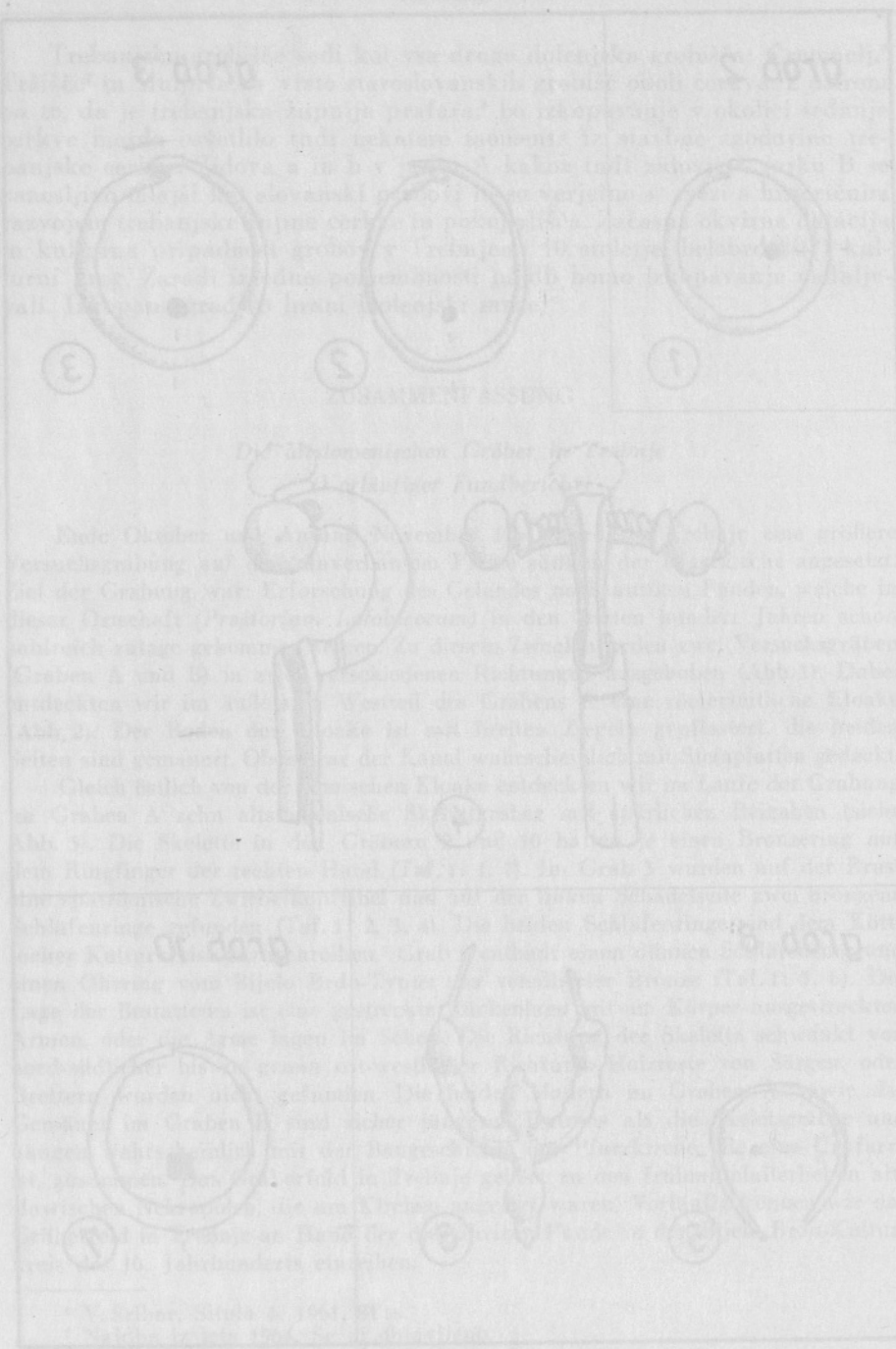

KNJIŽNA IN DRUGA POROČILA
BOOK AND OTHER REVIEWS

KNJIŽNA IN DRUGA POROČILA
BOOK AND OTHER REVIEWS

KNJIŽNA POROČILA

Mirko Malez, *Kvartarna fauna pećine Veternice u Medvednici.* (Z 12 slikami, 34 tabelami, 1 prilogo in 40 tablami.) Palaeontologia jugoslavica 5, str. 5—193. Zagreb, 1963.

Mirko Malez, *Pećina Veternica u Medvednici.* I. Opći speleološki pregled. II. Stratigrafija kvartarnih taložina. (Z 28 slikami, 2 tabelama, 1 prilogo in 14 tablami.) Acta geologica V, str. 175—237. Zagreb, 1965.

Paleolitsko postajo jamo Veternico, ki leži v nadmorski višini 306 m na Medvednici v neposredni bližini Zagreba, je avtor sistematsko raziskoval v letih 1951—1955. Bolj ali manj delne izsledke o njeni stratigrafiji, izredno bogati favni in o pomembnih arheoloških najdbah, katerim se pridružujejo tudi najdbe kostnih ostankov ledenodobnega človeka, je objavil že v mnogih člankih in razpravah, ki so izšle v raznih znanstvenih publikacijah. Zlasti razveseljivo pa je, da se je v razmeroma zelo kratkem času lotil monografske obdelave postaje, o čemer pričata zgoraj navedeni deli.

Ker je avtor paleontolog, je kar razumljivo, da je najprej obdelal po vseh normah paleontološkega raziskovanja kvartarno favno jame Veternice, pri čemer posveča seveda glavno pozornost mlajšepleistocenski favni, katero zastopa v jamskih plasteh 78 raznih rodov, vrst in podvrst. Od teh je 9 živalskih vrst že izumrlo, 23 rodov in vrst se je izselilo iz teh krajev, 46 rodov in vrst pa še danes živi na širšem področju Medvednice. Iz spektra celotne favne je razvidno, da pripada ogromna množina kostnih ostankov jamskemu medvedu, ki se pojavlja v večji ali manjši množini v vseh pleistocenskih plasteh. Prav to pa je napotilo avtorja, da bogatega kostnega materiala te vrste ne obravnava na tem mestu, temveč si ga pridrži za kasnejšo objavo v posebni publikaciji. Važnejši ostanki vseh drugih živali pa so obdelani podrobno. Za vse izvemo, iz katere plasti izvirajo, opisane so njihove značilnosti, izvršene številne meritve ter primerjane s podatki iz mnogih drugih naših in tujih najdišč. Dragocene so večkratne pripombe, ki se tičejo ambienta živalskih vrst. Med kemijskimi analizami kosti iz posameznih plasti je gotovo najbolj pomembna določitev količine fluorja, ki naraste v najgloblji kulturni plasti do vrednosti 0,35 % (v Krapini 0,73 %). V nadaljnjem analizira avtor favno iz biološko-ekoloških vidikov. Za presojo klimatskih razmer, v katerih so nastajale plasti, je zlasti pomembno, da je favna vseh plasti sestavljena iz vrst, ki so navezane na bližino gozda. Tudi v plasteh, v katerih se pojavijo arktoalpski in stepni elementi, okolica Veternice ni bila nikoli brez gozdov. Izhodišče za določitev geološke starosti favne sta avtorju kirchbergški nosorog in vsaj po videzu zelo primitivni moustérien v najstarejši kulturni plasti, ki jo prav zato prisoja riško-würmski medledeni dobi. Glede na to poskuša prilagoditi favno iz sledečih mlajših plasti Soerglovi shemi würmske razčlenitve. Iz preglednega grafičnega prikaza, ki upošteva samo najvažnejše sesalce, je v okviru stratigrafske sheme prav koristno razviden časovni razpon posameznih živalskih vrst pa tudi njihova frekvenca v različnih obdobjih. Zelo koristna je končno tudi razpredelnica, katera vzporeja vse živalske vrste iz Veternice z njihovim pojavom v drugih, zlasti paleolitskih nahajališčih Jugoslavije. Uporabljena literatura je izredno bogata. V priloženem talnem načrtu jame so označene vse najdbe ostankov najbolj pomembnih živalskih vrst s posebnimi znaki, vendar brez ozira na plast, v kateri so bile odkrite. Nasprotno pa so paleolitska ognjišča zaznamovana za vsako plast posebej. Omeniti je nadalje še bogato in dobro uspelo fotografsko dokumentacijo nad 200 paleontoloških predmetov. Slike pa tudi risbe v besedilu bodo s pridom

uporabljali tudi raziskovalci paleolitskih postaj. Sploh velja slednje za delo v celoti. Tiskovno napako na strani 75 (ostanki rjavega medveda v plasti *j* namesto v plasti *i)* bo pozoren bralec lahko sam popravil.

Drugo od navedenih del monografske obdelave Veternice prinaša v prvem poglavju zgolj speleološke podatke. Seznanimo se s točno lego in okolico jame ter z jamsko morfologijo, ki jo ponazarjajo podrobno izdelani talni načrti in profili. Pojasnjene so geološke razmere Veternice (jama je na meji med triasnim dolomitom in litotamnijskim apnencem), njena hidrologija, speleogeneza in meteorologija. Najpomembnejše za dokončno presojo kulturnega dogajanja v jami, v prvi vrsti za kulturno in časovno problematiko ledenodobnega človeka, pa je vsekakor drugo poglavje o stratigrafiji jamskih sedimentov. Opisani so od zgoraj navzdol, kakor so bili izkopani. Navedbam o njihovi razprostranjenosti so pridruženi v glavnem le bolj splošni podatki o njihovem sestavu ter deloma tudi o nastanku. Barva plasti je označena z znaki Munsellove barvne lestvice. Morfometrično in petrografsko so analizirane samo frakcije > 2, 2—1, 1—0,4 in 0,4—0,3 mm, ki jih vidimo tudi na posrečenih fotografskih posnetkih. Omeniti je nadalje numerično in grafično prikazano granulometrično analizo plasti, ki bi pa prav gotovo bolj ustrezala namenu, če bi bila upoštevana tudi še večja zrna od 1 cm. Seznami odkritih živalskih vrst in tudi rastlinskih ostankov bistveno dopolnjujejo značaj vsakega sedimenta. Nerazumljivo pa je, zakaj avtor ne omenja tudi kostnih ostankov ledenodobnega človeka, ki izvirajo, kakor vemo že iz drugih njegovih publikacij, iz nekaterih pleistocenskih plasti, medtem ko vsaj skopo naznači stopnjo paleolitske kulturne ostaline iz posameznih plasti. Dober stratigrafski pregled nudijo razen skrbno izdelanega blokdiagrama številni prečni in podolžni profili celotnega najdišča, v katerih so vrisana tudi ognjišča posameznih plasti. Ognjišča v kvadratu *14 c* seveda ne moremo zaslediti, ker je ležalo v prostoru med dvema profiloma. Toda ker je pomembno za kronološko tolmačenje plasti, saj je na meji dveh plasti, med katerima ena plast izostane, bi bilo pričakovati, da bo vsaj med opisom plasti posebej omenjeno. V tabelarično prikazanih izsledkih kemijskih analiz sedimentov je gotovo zelo koristna ugotovitev odstotkov fosforjevega pentoksida v posameznih plasteh. Odstotkov *CaO* v plasteh pa za presojanje klime v dobi nastajanja sedimentov ni mogoče izrabiti, ker so zrna izbrane frakcije $< 0{,}06$ mm znatno premajhna. Zrna tako neznatnih dimenzij so lahko nastala še po odložitvi sedimenta v dosti kasnejših dobah. Zaključno sledi v glavnih potezah utemeljena ocena stratigrafskega položaja sedimentov. V veliki pregledni prilogi jih avtor relativno kronološko prilagodi po Soerglovi shemi mlajšepleistocenske razčlembe vsem fazam od riške poledenitve do današnjosti. Toda znano je, da je pleistocenske profile v skoraj vseh primerih mogoče tolmačiti zelo različno, in to tudi tedaj, če ostanemo pri izbrani shemi. Iz podatkov, ki jih črpamo iz celotnega dela, so vsekakor možne še drugačne interpretacije normalnega profila (glej razpredelnico), ki se vsaj v nekih pogledih razlikujejo od avtorjeve. Če v sledečih izvajanjih poskušamo tolmačiti časovni razvoj sedimentacije z delno drugačno izrabo dejstev, s tem kajpada ni rečeno, da smo zadeli v črno in se ne bi še druge možnosti datacije bolj približale resnici.

Iz profilov je razvidno, da gruščnata plast *k* leži tako pred vhodom v Veternico kakor tudi v preddvorju nekako do profila E — E', medtem ko je v levem hodniku ni več. Iz preddvorja se plast nadaljuje tudi v glavni rov jame. Če bi plast nastajala zaradi delovanja zmrzali v mlajšem rissu, kakor domneva avtor, in ostala v prvotni legi, bi jo morali zaslediti tudi v levem hodniku, saj je zveza s preddvorjem dosti široka (do 6 m) in visoka ter je levi hodnik le 17 m dolg. Pričakovati bi tudi bilo, da bi imela plast v vhodnem delu jame stožčasto obliko, dejansko pa je njena površina skoro povsem izravnana in je njen nagib pred današnjim vhodom še dosti daleč naravnost neznaten. Ker je strop jame do vhoda v levi hodnik (do profila E — E') iz litotamnijskega apnenca, bi tudi pričakovali, da bo grušč plasti večidel iz tega apnenca in ne iz triasnega. Po teh ugotovitvah moremo sklepati, da avtohtoni »krioklastični material« plasti *k* ni več v povsem primarni legi, temveč ga je znatnejši, morda tudi večkratni vdor vode iz notranjosti jame povsem odplaknil iz nekoliko više ležečega levega hodnika in večinoma tudi iz preddvorja. Za časa primarne sedimentacije plasti *k* se je vhod v jamo prav gotovo pomaknil za nekaj metrov nazaj. Toda kdaj se je to dogajalo, je nemogoče sklepati, ker v plasti

plast	M. Malez (1965)		Druge možnosti datacije		
			A (shema W. Soergel)	B (shema H. Gross 1964)	
a	holocen	holocen	postglacial	subatlantik in subboreal	
b					
c	atlantik			atlantik	
d	postglacial			boreal preboreal	
			pozni glacial	Dryas stadiali I-III s presledkoma Bölling in Alleröd	
e	WIII stadial	mlajši pleistocen	WIII	mlajši würm	stadial
e_1			WII/III		intersadial Paudorf
f			WII		stadial
f_1	WII/III		WI/II	srednji würm	pozni, srednji, zgodnji intersadial
g	WII – stadial				
h	WI/II-intersadial				
h_1					
i	WI – stadial				
			WI	starejši würm	stadial
j	RW - interglacial		RW (končna faza)		intersadial
k	Riss - glacial		prawürm?		stadial

žal ni nobenih živalskih in arheoloških ostankov. Do zadnjih vodnih vdorov in dokončne preložitve sedimenta je prišlo vsekakor šele potem, ko zmrzal ni več ustvarjala novega grušča. Časovni razmak med mrzlo dobo, v kateri se je odlagal krioklastični grušč, in dobo, ko se je na preloženem grušču *k* začela sedimentirati rdeča ilovica plasti *j*, je zelo negotov, lahko razmeroma kratek ali pa tudi zelo dolg. Pri vsem tem pa ostane popolnoma odprto vprašanje, ali je krioklastični grušč res nastajal že v rissu II in ne morda šele v prawürmu. Dokler ni stopnja mousterienske ostaline v krovni plasti povsem ugotovljena (clactonienska tehnika se uveljavlja marsikje tudi še v mnogo mlajših plasteh), bi seveda s pridržkom prihajali v poštev celo stadiali starejšega würma (v smislu Woldstedta in Grossa, W I po Soerglu).

Rdeča ilovica naslednje višje plasti *j*, ki je v levem hodniku ni ali nastopa samo kot sled na matičnih jamskih tleh, odraža zelo toplo dobo. Kostni ostanki toplodobnih vrst, kirchbergškega nosoroga, ježevca, na damjeka spominjajočega jelena in raznih izrazitih gozdnih vrst, izpričujejo prav gotovo zelo toplo klimo. Zato prisoja avtor nastanek plasti *j*, ki jo potem izrabi za nadaljnjo interpretacijo celotnega profila, z vso zanesljivostjo riško-würmskemu interglacialu. Toda če ostanemo pri tej ugotovitvi, je vsekakor dodati, da plast ne predstavlja vsega interglaciala, temveč samo njegov končni odsek. Le v tem primeru so razumljivi rezultati pelodne analize, ki navajajo kar 61 % iglavcev in od teh že 7 % borovca, medtem ko so posamezni listavci zastopani z največ 4 % (lipa) ter za interglacial nad vse značilna vrsta gabra sploh izostane. Mikroskopska raziskava oglja iz ognjišča bi nudila prav gotovo bolj določeno sliko drevja, ki je takrat raslo v neposredni bližini jame. Če pa pripišemo plast *j* samo končnemu odseku riško-würmskega interglaciala, bi bila večja tudi verjetnost, da je prawürmu prisoditi pod njo ležečo plast *k*. Toda če temu vendarle ni tako in je plast *k* le riške starosti, je med obema plastema računati z vrzeljo, ki bi jo lahko povzročila ponovna vodna dejavnost iz jamske notranjosti. Tej bi bilo tudi pripisati, da plasti *j* v levem hodniku ni. V vidiku pa je končno treba imeti še možnost, da se je plast *j* sedimentirala šele v enem od interstadialov starejšega würma (Amersfort, Brörup-Loopstedt), saj nastopa kirchbergški nosorog v Črnem Kalu v severni Istri še v würmskem interstadialu I/II. V tem primeru bi bilo seveda tolmačiti temeljno plast *k* kot odraz stadialov najstarejšega würma.

Računano z nakazanimi možnostmi je tolmačenje naslednje po debelini močne gruščnate plasti *i*, ki jo avtor v celoti pripisuje würmu I, lahko tudi nekoliko drugačno. Kljub znatni debelini plasti v preddvorju (navzven iz jame se plast izklinja) se je ohranila v levem hodniku samo njena sled. V dobi nastajanja jo je od tam morda sproti izpirala kapnica v preddvorje, izključen pa tudi ni večji vdor vode iz notranjosti jame po njeni odložitvi. Favna plasti se v bistvu ne spremeni. Sicer kirchbergški nosorog, katerega ostanki so že v plasti *j* prav redki, res izgine, zato pa se še bolj pomnože na bližino gozda ali vsaj parka navezane vrste (npr. divja mačka). Izrazito hladnodobni elementi manjkajo v seznamu favne popolnoma. V splošnem je sklepati na prav zmerno klimo, ki se bistveno ni mnogo razlikovala od današnje. Glede na dosti južno in nizko lego nahajališča so bili gozdni sestavi v okolici jame za časa würma I (stadialov in interstadialov starejšega würma) prav gotovo mogoči. Značilen je vsekakor pojav ježevca ne samo v spodnjem, najbolj gruščnatem delu plasti, temveč tudi v srednjem in zgornjem delu. Ker je v plasti več ognjišč, bi analiza lesnega oglja najbrž zelo koristno pokazala podobo takratnega gozda. Utegnila bi tudi razčistiti vprašanje, ali je plast *i* v celoti šteti k würmu I in ali ni samo njen spodnji del, ki je mnogo bolj gruščnat, odraz zadnjega stadiala starejšega würma, medtem ko bi njen srednji in zlasti pa dosti ilovnati zgornji del pripadala že zgodnjim fazam würmskega interstadiala I/II (srednjega würma). Taka datacija bi še zmerom ustrezala, tudi če bo dokončna analiza kulturne ostaline potrdila stopnjo tipičnega moustériena.

Na plasti *i* ležečo manganska cono h_1, ki je značilno prav v predjamskem prostoru najmočneje (do 10 cm) razvita, tolmači avtor z bogatimi padavinami, ki so nastopile po odložitvi plasti *i*. Vendar je po našem mnenju manganska cona h_1 le kasnejša tvorba, ki je nastala s prenikajočo vodo šele po sedimentaciji ilovnate plasti *h*. Po vsem izkopnem prostoru dokaj znatno (30—50 cm) odložena plast *h* je bila na pobočju pred jamo najbrž kasneje precej denudirana, v večji oddaljenosti od vhoda prav do manganske cone. V njej ugotovljena gozdna favna (divja mačka, srna i. dr.) nakazuje dokaj zmerno klimo za časa nastajanja plasti, kar še prav posebno podčrtava južna podvrsta risa. Mikroskopska raziskava oglja iz ognjišč pa bi značaj takratne klime verjetno še bolj določeno pokazala. Glede na to in ker plast vsebuje zlasti ob ognjiščih artefakte visoko razvitega moustériena, jo prisoja avtor celotnemu würmskemu interstadialu I/II. Toda tudi če bi dokončna arheološka analiza izkazala pripadnost kulturnega inventarja že finalnemu moustérienu, bi prihajala v poštev samo prva polovica würmskega interstadiala I/II, ker se v drugi polovici pojavi že mlajši paleolitik. Sedimentacija plasti se je vsekakor zaključila precej prej, preden se je končal würmski interstadial I/II, vsaj ne preveč dolgo po njegovi prvi polovici. Prisodili bi jo kvečjemu srednji fazi würmskega interstadiala I/II (srednjemu odseku srednjega würma).

Ker tolmači avtor gruščnato plast *g*, ki je pri jamskem vhodu stožčasto akumulirana in se v preddvorju kmalu izklini, kot plaz, ki se je zrušil s pobočja nad jamo ter jo s tem skoro popolnoma zaprl, nikakor ni potrebno, da bi morala biti odraz würmskega stadiala II. Ob znatnih nalivih so taki usadi, ki nimajo prav nobenega časovnega pomena, zmerom mogoči. Dovoljena je tedaj interpretacija, da je do usada prišlo še za časa würmskega interstadiala I/II. Približno do kraja tega interstadiala je bila jama potem zaprta in v tem času ni bilo v njej nobene bistvene sedimentacije. Manganska cona f_1, ki jo avtor pripisuje že würmskemu interstadialu II/III, je nastala nad gruščem *g* verjetno šele po odložitvi v glavnem ilovnate plasti *f*, ki jo avtor prisoja že würmskemu stadialu III. Morda malo pred koncem interstadiala I/II ali v začetni fazi würmskega sunka II so najbrž šele jamski medvedi toliko razširili špranje med gruščem in jamo, da jim je bila le-ta v sledeči mrzli dobi kar izvrsten brlog, v katerega je na lovu za jamskim medvedom sporadično zahajal tudi človek. Ker se v skoro zaprti jami zmrzal ni mogla uveljaviti, je razumljivo, da vsebuje samo do takratnega vhoda segajoča jamska plast tako malo krioklastičnega grušča. Kostni ostanki arktoalpskih elementov (planinski zajec, severna lisica, rosomah), ki se poleg ogromnih množin kosti jamskega medveda pojavljajo v plasti *f*, izpričujejo njen nastanek v mrzli poledenitveni fazi, vendar glede na omenjeno ne v würmskem stadialu III, temveč že na prehodu in v samem stadialu II. V interstadialu W I/II v višinskih conah silno razširjeni jamski medved je bil takrat izrinjen v niže ležeča področja, kjer so mu bile kljub ohladitvi življenjske razmere še zmerom ugodne. Saj še druge v plasti ugotovljene vrste (npr. gozdni ali navadni jelen) izpričujejo, da vsaj redkejšega gozda v pokrajini tudi takrat ni manjkalo.

Sigovo ploščo in mangansko cono e_1, ki se razprostira v jami spet samo do takratnega vhoda in prekriva plast *f*, tolmači avtor kot kratek, topel in vlažen interval za časa najbolj mrzlega würmskega stadiala III. Ta ugotovitev preseneča že zaradi tega, ker v številnih profilih stadiala III nikjer drugod ni zaslediti toplejšega presledka. Doslej znanim ugotovitvam bi prav gotovo znatno bolj ustrezalo, če sigo e_1 prisodimo würmskemu interstadialu II/III, medtem ko se je manganska cona, koder sige ni, tvorila na nekoliko zasigani bivši površini najbrž še kasneje. Šele na sigi ležeča gruščnato ilovnata plast *e*, ki jo imamo spet samo v jami in jo avtor prisoja drugemu delu würmskega stadiala III, bi bila potemtakem produkt celotnega würma III, v katerem so se še bolj razširile arktoalpske živalske vrste, čeprav tudi gozdne vrste v nizki nadmorski višini niso bile povsem izrinjene.

V plasti *d* združuje avtor kot »postglacial« vso dobo od konca würmskega stadiala III do atlantske dobe, ki jo ima za prehod v holocen. Vključeni so tedaj ves pozni würm (stadiali Dryas I—III z böllingškim in alleröškim presledkom) pa tudi še preboreal in boreal. Zato se ni čuditi, če so v seznamu favne še nekatere bolj mrzlodobne ali alpske vrste, sicer pa gre večinoma za gozdne vrste vsaj zmerne, če ne že prav tople klime. Presenetljivi pojav jamskega medveda v postglacialu, ki je povsod drugod v Srednji in Zahodni Evropi konec würmske poledenitve že izumrl, je do neke mere razumljiv le tedaj, če prisodimo spodnji del plasti *d* še poznemu würmu (poznemu glacialu). Če bi bila plast glede živalskih vrst bolj podrobno razčlenjena, bi jamski medved mogel biti zabeležen kvečjemu le bolj iz dna plasti. Morebitni njegovi kostni ostanki v zgornjem delu plasti pa bi mogli biti samo v sekundarni legi. Po avtorjevih navedbah je bil vsaj v levem hodniku zgornji del plasti *d* kasneje, ko je bil že pokrit z atlantsko sigo *c*, ves prerovan od lisic in jazbecev. Njihovi rovi so se delno zapolnili z materialom plasti *b*, v kateri so že neolitski in bronastodobni kulturni ostanki. V narisanih profilih je plast *b* dejansko zaznamovana tudi pod atlantsko sigo *c*. Če so bili kostni ostanki jamskega medveda ugotovljeni tudi v zgornjem delu plasti *d*, vsekakor ni izključeno, da so živalski rovi ponekod segali tudi globlje v pleistocenske plasti, v katerih so ležale kosti še zadnjih jamskih medvedov. Pri tem pa je še posebej treba opozoriti na profil X — X' (glej tudi profila E — E' in Y — Y'). Pod atlantsko sigo *c* je v plasti *b* zarisano ognjišče. V tem primeru gre vsekakor za primarno plast, ki ni bila prerita od živali in bi potemtakem ne smela biti označena kot plast *b*. Značilno je, da v profilu ugotovimo prav pod ognjiščem izrazito skorjo sige, ki leži — kakor drugod atlantska siga *c* — direktno na plasti *d*. Ta siga je ostala v profilu nepoimenovana. Morda se v njej zrcali toplejši alleröški presledek, ki praktično tu zaključuje pozni würmski glacial.

Zgornje pripombe seveda prav nič ne zmanjšajo pomena in vrednosti odličnega avtorjevega dela, v katerega je vložil obilo truda. Prikazal je paleolitsko postajo Veternico takó, kakor je treba. Upati je, da izideta prav kmalu še kulturni in antropološki del, s katerima bo monografska obdelava Veternice zaključena.

S. Brodar

Mirko Malez, *Nalazišta fosilnih hominida u Hrvatskoj.* Geološki vjesnik Instituta za geološka istraživanja v Zagrebu *18/2* (1964), str. 309—324. Zagreb 1965.

Najdišče fosilnih ostankov ledenodobnega človeka na Hrvatskem prikaže avtor v pregledni karti. Znanim najdbam kostnih ostankov neandertalca v Krapini se je pridružila nova v paleolitski postaji Veliki pećini pri Gorancu na Ravni gori. Skeletni ostanki fosilnega človeka, nosilca mlajšepaleolitskih kultur, pa so bili odkriti v Cerovački gornji pećini pri Gračacu v Liki, v Romualdovi pećini v Limskem kanalu Istre, v kamnolomu Šandalja pri Puli v južni Istri ter v jami Veternici pri Zagrebu. Za vsako nahajališče posebej zvemo po vrsti topografske podatke, točno geografsko lego, kdo je odkril fosilne ostanke in kdaj ter kakšen je tip najdišča. Nadalje slede prav tako po točkah opis sedimenta, v katerem so bili kostni ostanki odkriti, njegova stratigrafska datacija, v njem odkrita paleolitska industrija ter glavna paleontološka vsebina. Nadrobno so potem našteti osteološki ostanki človeka, navedena sta število in spol osebkov ter njihova sistematska pripadnost. Navedbe o ustanovi, ki najdbe hrani, inventarne številke najdb in podatke o odlitkih zaključuje izčrpna bibliografija vsakega najdišča. Brez dvoma smo s tem dobili zelo koristen pregled, za katerega moramo biti avtorju samo hvaležni.

S. Brodar

L. Vértes z 20 sodelavci: *Tata, eine mittelpaläolithische Travertin-Siedlung in Ungarn.* Archaeologia hungarica, n. s. XLIII, 253 str., Budimpešta 1964.

Knjigo predajamo javnosti, pravi v uvodu E. Vadász, z gotovostjo, da bo veljala kot vzor. Res ima zajetna knjiga, tiskana na belem krednem papirju, z mnogimi ilustracijami, prijeten videz in 21 strokovnjakov, ki so ustvarili njeno vsebino, vzbuja spoštovanje.

Gre za monografsko in vsestransko obdelavo paleolitskega najdišča v travertinskem kompleksu termalnih vrelcev pri mestu Tati, severozahodno od Budimpešte. Najdišče je že davno poznano in v letih 1909—1913 ga je že T. Kormos tedanjemu času primerno raziskoval. Najdbe se tu in tam pojavljajo v vsem travertinskem predelu, vendar je bilo novo izkopavanje leta 1958 in 1959 omejeno na najmočnejše najdišče, imenovano »najdišče I«. V travertinu nepravilnih oblik je nastala približno 2 metra globoka kotanja, velikosti okrog $10 \times 6{,}5$ m in skoro navpičnih sten. V tem zaščitenem prostoru, ki ima skoro ravno dno, so se naselili ljudje v času, ko je termalno delovanje na tem mestu začasno prenehalo. Dno kotanje je izpolnjeno z 10—45 cm debelo plastjo puhlice, ki vsebuje kulturne ostanke. Na njej leži domala sterilna, 50—100 cm debela peščena plast. Ponovno izločanje travertina je vse to pokrilo še več metrov na debelo. Izkopavanje je bilo težavno, ker najdišča niso razkrili, temveč lečo puhlice in peska zasledovali in izkopavali podzemno. Najdišče je bogato, saj so dobili 2318 artefaktov in okrog 150 kg odbitkov. Kosti je bilo malo (okrog 10 kg), a še te pretežno od mamuta.

Gledano iz naših razmer je prav gotovo sreča, da je bilo mogoče pritegniti k obdelavi najdišča tako veliko število strokovnjakov. Že samo naštevanje njihovih prispevkov zavzame precej prostora: zgodovina raziskovanja, geološki pregled, določitev paleotemperatur po razmerju $O^{18} : O^{16}$ v karbonatih, mineraloška preiskava izvrtanih vzorcev, analiza radioaktivnega ogljika, petrografska raziskava sedimentov, raziskava alg in mahov, biološka sestava travertina in njegov nastanek

(prispevek Z. Pavletića iz Zagreba), raziskava flore, palinološka raziskava, determinacija oglja, stratigrafsko vrednotenje botaničnih raziskav, raziskava moluskov, raziskava vretenčarjev, petrografska raziskava uporabljenega kremena in končno arheološka obdelava. Vse pomožne raziskave imajo skupen namen, podajo naj čimbolj pristno sliko tedanjega okolja in prispevajo čimveč k natančni določitvi starosti arheološke najdbe. Zadnje je žal le deloma uspelo. Datacija se suče od sredine riss-würma do konca würma I. Vsi prispevki obravnavajo travertinski kompleks v celoti in marsikje ni razvidno, kaj se nanaša samo na kulturno plast. Za primer samo glede favne. V arheološkem poročilu navaja L. Vértes (str. 242) »auffallend eintönigen Küchenabfall von Tata, wo fast das einzige Beutetier das Mammutkalb war«. Pri obravnavanju favne pa našteje M. Kretzoi brez navedbe mesta nič manj kakor 36 vrst in izvaja na tej podlagi biološke in kronološke zaključke. Za vrsto *Asinus hydruntinus (Regalia)*, zastopano samo s tremi spodnjimi molarji, mesto najdbe prav tako ni navedeno, čeprav naj bi bila temelj kronološke razvrstitve, ker menda ne more biti mlajša od začetka würma. Iz obširne kronološke problematike omenimo analizo C^{14}. Po načrtu sedem metrov (sl. 4, str. 136), v tekstu (str. 137) pa pet metrov od roba najdišča, kjer leži kulturna plast 7,5 m globoko, je bila napravljena vrtina. Ker so v globini 5 metrov (sl. 5, str. 138) zadeli na koščke oglja, je avtor mnenja, da gre tam morda za drugo nekoliko višjo kotanjo, ki je bila tudi naseljena. Iz globine 5,5 m (str. 35) — torej pod domnevno kulturno plastjo, po avtorju (str. 138) pa »aus einem, dem unmittelbaren Hangenden des Fundortes entsprechenden Niveau« — izvira vzorec travertina, ki je dal starost 50.000 ± 2.500 let. Drugemu vzorcu, kostem iz kulturne plasti najdišča, pa je analiza prisodila starost 33.600 ±1.100 let. Zato je vsekakor čudno, če avtor zaključuje (str. 252), da se zdi »jene der uns zur Verfügung stehenden zwei absolutchronologischen Angaben die annehmbare zu sein, die Tata auf ca. 50.000 Jahre setzt«.

Preiskano je področje termalnih vrelcev, ki sicer niso bili zelo vroči, imeli so pa vendar 20—25° (str. 47). Če in kako je to vplivalo na mikroklimo in razne biološke pojave, ni upoštevano. Ni izključeno, da bi bile zaradi tega potrebne kakšne spremembe v klimatski in kronološki interpretaciji.

Druga polovica knjige je posvečena arheološki obdelavi (L. Vértes). Glavno orodje (52 % vsega orodja) so strgala raznih vrst. Avtor jih deli na ravna, izbočena, ubočena, kotna, koničasta, dvojna, izmenična, dvostranska, krhljasta, nazobčana, široka, stanjšana, tipa Tata in še razna druga strgala. Iz skupine dvostranskih strgal je ločil večjo skupino (144 artefaktov) in ustvaril nov tip, ki ga imenuje »Schabemesser«. Sledijo druge vrste orodja: ročne konice, konice tipa Tayac, levallois-konice, levallois-odbitki, praskala, nazobčana orodja, orodja z izjedami, svedri, vbadala, pestnjaki, pestnjakom podobni artefakti, rezila, rezilom podobni odbitki, prodniški artefakti (chopping-tools in choppers), retuširani odbitki, jedra, retušerji in nazadnje tudi koščeni artefakti. Obdelana je kulturna ostalina s pomočjo statistike. To sicer ni povsem novo, ker nekaj takih poskusov že poznamo, nova pa sta metoda in interpretacija. Da je statistik (njegovo ime ni navedeno) svoje delo dobro opravil ter v tabelah in izračunih ni napak, brez dvoma lahko verjamemo. Težava pa je v številčni pripravi gradiva za statistično analizo. V uvodu tega poglavja pravi sam avtor, da je bilo določevanje posameznih tipov zelo težko. Z raznimi meritvami artefaktov je poskušal dobiti objektivno bazo za presojo. Kljub temu moramo žal ugotoviti, da ni uspel. Ni verjetno, da bi drug strokovnjak, ki ne pozna njegove razdelitve, enako razvrstil artefakte. Omenimo samo tip moustérienske ročne konice, ki je toliko sporen, da subjektivne presoje sploh ni mogoče obiti. Na taki podlagi seveda še tako dobra statistična analiza ne more biti realna. Poskus te vrste je treba sicer pozdraviti, vendar bi bilo pri današnjem stanju bolj umestno omejiti se na tipologijo in ustvariti pogoje objektivne presoje, kar bi šele dalo možnost izkoriščanja matematične natančnosti pri opredeljevanju in primerjavi kulturne ostaline posameznih najdišč.

Zaključek, da kulturna ostalina sodi v končni moustérien, je zelo verjeten in mu ni oporekati. Za tako kulturno opredelitev pa je datacija v brörupski interstadial, torej še v začetek würma, kakor se je Vértes v sklepu (str. 252) odločil, seveda prezgodnja. Pri tem je še pripomniti, da brörupski interstadial v Srednji Evropi še ni nikjer dokazan. Za nas je zanimivo, da je pri iskanju izvora

kulture avtor primerjal Tato tudi s Krapino. Zdi se mu še najbolj sprejemljivo, da je krapinska kultura predstavnik kulturnega kompleksa, iz katerega se je razvila industrija Tate. To pa v smeri obdelovanja prodnikov kot prednostnega materiala in dvostranskega obdelovanja artefaktov, torej proti szeletienu. Zaradi specializacije se je razvoj ustavil in stagnacija je preprečila vsrkavanje aurignaških elementov, kakor se je to dogajalo pri drugih szeletskih postajah.

Žal so artefakti objavljeni samo s fotografijami. Verodostojnost je s tem zajamčena, vendar pa fotografija danes še ne more enakovredno nadomestiti dobre risbe.

Trajno vrednost dela predstavlja velika množina najrazličnejših podatkov, ki bodo vedno dragocen vir za nadaljnje študije.

M. Brodar

G. Ulbert, *Der Lorenzberg bei Epfach. Die frührömische Militärstation.* Münchner Beiträge zur Vor-und Frühgeschichte (Herausgegeben von J. Werner), Band 9 = Veröffentlichungen der Kommission zur archäologischen Erforschung des spätrömischen Raetien der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Band 3 (Epfach III) — C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1965, str. 107 + II, Tab. 34 + VII, 28 slik in 1 priloga.

Monografija o raziskovanjih na Lorenzbergu pri Epfachu — antičnem *Abodiacum* — je drugo tako delo, ki je posvečeno tej pomembni arheološki postojanki, ki nam omogoča vpogled v dve historično zanimivi obdobji pokrajin severno od Alp, in sicer v čas prihoda Rimljanov in zaton antične civilizacije na tem predelu. Odkar so namreč s sistematičnimi izkopavanji v letih 1953—1954 in 1956—1957 ugotovili, da imajo v tem kraju opraviti z avgustejskim in poznoantičnim vojaškim oporiščem, je postal Lorenzberg pomemben arheološki teren kot važna postojanka vojaške uprave in organizacije v provinci *Raetia*. Ker sta obe poselitveni fazi v sebi zaključeni enoti o naselitvi Lorenzberga, je tudi vodstvo izkopavanj določilo ločeno objavo teh gradbenih faz, kar je nakazovala že ločena objava v pred kratkim izšlem 7. zvezku Münchner Beiträge zur Vor-und Frühgeschichte (Studien zu Abodiacum-Epfach I), kjer so obravnavani geološko-pedološki in splošni pogoji naselitve ob objavi zgodnjerimskih osteoloških ostankov z najdišča Lorenzberg. Drugi del objave je verjetno v pripravi (J. Werner, Epfach II). Spričo tako širokega in premišljeno zastavljenega delovnega načrta je razumljivo, da so tudi rezultati teh izkopavanj temeljiti.

To vidimo v pričujoči knjigi že iz metode izkopavanj, obdelave drobnega gradiva in zgodovinskega sklepa.

Izkopavanje zgodnjerimske postojanke uvaja kratek topografski oris dosedanjega stanja proučevanj in ustrezna grafična obravnava v merilu 1 : 50.000 in 1 : 5.000, generalni načrt izkopavanj pa je reproduciran v merilu 1 : 100 kot priloga. Na teh zemljevidih sledimo obsegu antične postojanke *Abodiacum* in drugih najdb ob orisu rimske cestne mreže in vseh sond. Metodo izkopavanj bi mogli označiti kot kombinacijo načina izkopavanj s pomočjo planumov in profilov; pri tem so ravno slednji izredno pomembni, ker na klasičen način delijo gradivo zgodnje antike od poznorimskega izročila. Pri tem bi zamerili le, da so v profilih nakazane le plasti iz zgodnje antike, ni pa za arheologa ilustrativnih presekov skozi vse sloje naselbine. Čeprav bo to pomanjkljivost skušal odpraviti J. Werner, pa se mi zdi, da bi jo mogli že pri tej objavi obiti, čeprav bi pri kasnejši objavi ponovno uporabili iste klišeje. Sistem izkopavanj na terenu pa je slonel na izkušnjah prejšnjih nemških izkopavanj te vrste v Cambodunumu in na novejših izkopavanjih H. Schöneberga npr. v Rödgenu, kjer so izkopavali celo s centimetrsko natančnostjo pri določevanju posameznih planumov. V to jih je sililo samo dejstvo, da so stale v teh krajih rimske lesene vojaške utrdbe, ki jih je moči dokazati le z različno obarvanostjo zemlje. Ko smo opazovali na zadnjem Limes kongresu te dosežke v Rödgenu, nam je bila šele umljiva dovršena dokumentacija s teh izkopavanj. Čeprav dovoljujejo taka metodološko izvajana izkopavanja deloma tudi

terenske razmere — ti tereni so v puhličasti zemlji —, pa je bilo za nas vendarle presenetljivo, ko smo videli, da se da s to metodo izkopati celo lesen pod barak, sestavljen iz tenkih desk. Tudi Lorenzberg je prekrit s 5 m debelimi plastmi rumene ilovke in peščenih nanosov reke Lech, ki kolenčasto obliva Lorenzberg s treh strani.

Za tako sistematično in natančno podajanje mer, so na Lorenzbergu uporabili koordinatni sistem, ki se naslanja na smer S—J in čigar sečišče so postavili na plato 2 m zah. od SZ vogala cerkve sv. Lovrenca. Tako je po shemi, ki jo uporabljajo pri podajanju mer, absolutno določen vsak posamezen detajl in predmet. Za določevanje tretje dimenzije so uporabili točko vrha griča (642,76 m), iz katere so nato merili nivo posameznih plasti in odkritih predmetov.

Opis posameznih stratumov in predvsem profilov, ki jim je G. Ulbert posvetil posebno pozornost, ga pripelje do sklepa, da na vsej vzpetini Lorenzberga ni sledov zgodnjecesarske utrdbe, pač pa je le na vzhodnem pobočju viden za zgodnjo antiko tipični vojaški način gradnje s pomočjo pokončnih brun s pragovno zatično vezavo. Spričo tega sklepa avtor, da moremo domnevati na vzhodnem pobočju Lorenzberga neke vojaške barake, ki pa jih ni moči podrobneje opredeliti. Žal ne nudijo terenske ugotovitve tudi nobene opore za presojo tega, kakšne so bile te lesene stavbe. Ker so nam znani predpisi o rimskih vojaških taborih, domneva avtor, potem ko je ugotovil, da znaša površina poseljene vzhodne polovice Lorenzberga komaj 0,25 ha, da je moglo šteti moštvo na tej postojanki skupaj s konjenico največ 80 vojakov.

Pri opisu posameznih izkopnih polj in planumov navaja avtor sproti tudi najdbe, ki so pomembne za datiranje posameznih horizontov in plasti, tako da sega dokumentacija plasti že skoraj v historične razlage. Pri tem se dosledno drži načela, da moremo v te namene uporabljati samo zanesljivo dokazane intaktne skupine najdb, ki izhajajo iz dokazanih zgodnjerimskih plasti, jam, jarkov ali jam za kole. Zato so odpadli dvomni kosi iz nezanesljivih plasti s pridatki iz kasnejših obdobij. Posebej pa je obdelano še drugo drobno gradivo, ki ga avtor tudi kronološko opredeljuje, in to celo vsak kos zase, pa čeprav gre za na oko nepomembne črepinje.

Podrobnejšo obravnavo najdb uvaja poglavje o rimskih novcih tako po kronologiji kot po najdiščnih okoliščinah; za slednje dodaja avtor še poseben zemljevid lege 35 novcev, s katerimi je bistveno osvetlil poselitveno zgodovino na tej kopi. Sledijo še analize kovinskega gradiva, stekla, oljenk, koščenih predmetov; keramika na koncu je spet razdeljena na podpoglavja, ki jih uvaja pregled terre sigillate, kjer velja posebej omeniti res lepe kose mojstrov s podpisom *Chrysippus* in *Clemens*. Zato avtor pozneje posebej obravna gradivo, ki kaže povezavo s severno Italijo, od koder izhaja verjetno tudi moštvo vojaške enote.

Pri zgodovinski obravnavi omenja avtor prvo vire — teh je malo — ter osnovno literaturo, ki je obravnavala vprašanje rimske zasedbe predalpskega prostora. Pri tem ugotavlja, da je vprašanje okupacije severnega predalpskega prostora in s tem prehoda iz poznokeltske v zgodnjerimsko fazo v prvi vrsti arheološki problem. Odkar so se mu namreč posvetili številni raziskovalci preteklosti teh krajev, se vidi, da je sprožil ta proces kompliciranje in razvejane poglede na dogajanja, ki jim doslej niso posvečali pozornosti. Zato G. Ulbert razčlenjuje vprašanje arheoloških dokazov avgustejske dobe in problem prometnih poti v severnem predalpskem prostoru, prehaja nato na avgustejske vojaške postojanke v Švici, na pohod v Alpe leta 15 pr. n. št., na členitev vprašanja dogajanj v predalpskem prostoru po opustitvi legijskega taborišča v Augsburgu in zaključuje s sestavkom o rimski okupaciji in odnosu do staroselcev. Čeprav so ta arheološka izvajanja za nas tudi širše zanimiva pri obravnavi zgodovine okupacije Alp, je ta knjiga za nas tudi pomembna kot temeljit uvod v nova metodološka napredovanja pri raziskovanju lesenih rimskih arhitektur in s tem tesno povezanim načinom dokumentiranja teh ostalin. Zato bo monografija G. Ulberta o Lorenzbergu dragocena tudi za arheologa, ki se posveča pretežno drugim obdobjem, ker ga uvaja v sistem raziskovanj, ki so jih v zadnjem času izpopolnili predvsem Nemci in Angleži.

P. Petru

Maria R. Alföldi, *Die Konstantinische Goldprägung — Untersuchungen zu Ihrer Bedeutung für Kaiserpolitik und Hofkunst.* Mainz 1963; 236 str. + 41 tabel, 4°.

Spomeniki najbolj zgodnje bizantinske umetnosti so zvečine zgubljeni. V tisočletni zgodovini mesta so jih rušili tako osvajalci kot elementarne nezgode in katastrofam sledeče obnove so v večni težnji po modernizaciji mesta tudi same uničevale tradicijo. V velikem številu so nam ohranjeni le novci in nanje je usmerjena pozornost avtorice v težnji, razbrati iz njih bistvene prvine zgodnje bizantinske dvorne umetnosti. Kovanje srebra je v tem času že po obsegu malo pomembno. Bakrenci so kovani v velikih količinah in prav zaradi tega redko presegajo nivo serijskega kovanja. Drugače je pri zlatu, ki je že zaradi omejenih naklad skrbneje izdelano. Dalje je zlato često kovano v sami cesarjevi rezidenci ali njeni bližini in delitev je redno vezana na posebne, za cesarja važne dogodke. Dvor zato sam pazi na kvaliteto izvedbe zlatnikov ter na njih propagandno in umetniško vsebino. To velja v posebni meri za emisije multiplih solidusov, zato pozornost avtorice poslej velja le zlatu in v množini zlatnikov, kovanih v prvi tretjini 4. stoletja, ji uspe razmejiti skupino, ki je po višini umetniške izvedbe daleč nad drugimi. Stilno je enotna, ni pa vezana na eno samo kovnico. Kjerkoli se javlja, prekinja lokalno vezano stilno tradicijo. Skupina je razločna nosilka renesanse novčne umetnosti in se javlja v nepretrganem zaporedju let 306—328. Take kove srečujemo najprej v Rimu in Ostiji, kasneje jih imata kovnici Ticinum in Akvileja, za njima Sirmium ter končno Konstantinopel in Nikomedija. Celotno serijo povezuje v organsko enoto tako niz značilnosti v izvedbi detajlov kot kontinuirni organski razvoj stila. Umetniško pojmovanje portretov in tipov, ki postopoma napredujejo v izraznosti in preprostosti kompozicije kaže na enega mojstra, ki ga avtorica označuje kot prvega graverja. Zakon iz leta 384 omenja aurifices solidorum. Pod Konstantinom je po tolmačenju avtorice njih šef, po plači ducenarius, istoveten s prvim graverjem, ki je hkrati tudi prvi mojster na tem položaju. Kot njegove izdelke prepoznava avtorica že nadpovprečno kvalitetne aureuse iz rimske kovnice pod Maksencijem. V letu 309 ustanovljeni kovnici Ostia očitujejo roko prvega graverja Maksencijevi portreti en face ter kvalitetni zlati multiplum Romula. Po zmagi Konstantina nad Maksencijem Ostia obdrži vodstvo v kovanju zlata in prvi graver tam dalje ustvarja svoje markantne portrete. Kovnica pa se že sredi leta 313 preseli v Arelate, ki le še nespretno kopira ostijske pečate.

Navzočnost prvega graverja v kovnici Ticinum že na začetku leta 313 izpričujeta v prvi vrsti dva medaljona, tako sloviti münchenski srebrni multiplum s sceno adlokucije ter zlati multiplum z dvojnim doprsjem (Konstantin in Sol) in legendo Felix Adventus Avgg NN, ki z zaključkom v dvojini kaže na milanski kongres v začetku leta 313. Prvemu graverju je mogoče pripisati še številne druge pečate za soliduse, med njimi mojstrske portrete en face. Kvaliteta stila jih dviga daleč nad drugo produkcijo, ki vzporedno še vedno očituje stari, grobejši tetrarhovski stil. Tudi stil prvega graverja je spočetka še vezan na značilnosti časa, predvsem na rutinsko izvajane detajle. Že od početkov njegovega delovanja v letih 306/307 pa je čutiti tendenco po premagovanju dosedanje tetrarhovske stilne prakse. Rezultat so mojstrsko podani, živi in realistični portreti v najboljši Trajanovi tradiciji. Prvi graver tako zavestno teži po sprostitvi značilne stilne vezanosti kasnorimskega reliefa, katerega šibke strani so ploskovnost in linearnost, risarsko modeliranje, pomanjkanje perspektive ter simetrija. Postopno jih zamenjuje z živim, naravnim podajanjem in mesto prvotne, za kasnorimski relief značilne pripovedne širine zavzamejo preprostejše, zato pa vsebinsko in umetniško učinkovitejše kompozicije.

Z imenovanjem cezarjev v letu 317 produkcija zlata v kovnici Ticinum usahne. Dvojni solidusi Konstantina II. in Licinija II. še izdajajo superiorno roko prvega graverja, ki ga kmalu za tem srečamo v novo ustanovljeni kovnici Sirmium. Odlični hrbtni portret Cezarja Krispa je med začetnimi deli prvega graverja v novi kovnici, katere ustanovitev postavlja avtorica v leto 317. Značilno za tukajšnje izdelke prvega graverja je, da dosedanje trdo realistično podajanje portreta postaja mehkejše in bolj izenačeno. Prvo skupino zlata zaključuje Konstantinov solidus z navedbo 6. konzulata v letu 319, drugo otvarjajo kovi, ki proslavljajo kvinkvenalije Cezarjev v letu 321. Zelo uspelo delo prvega graverja v tem razdobju je Krispov binio z izrednim visokim Cezarjevim doprsjem in legendo Felix Adventus Caess NN. Med najfinejše izdelke časa pa sodi multiplum Konstantina II. z rev. Vir-

tus, na katerem je znal prvi graver ohraniti pristne Cezarjeve otroške poteze kljub razkošni opravi, ki je v njej prikazan. Kot najboljše izdelke v malem formatu navaja avtorica oba Krispova solidusa z levimi portreti, ki sta datirana s 3. konzulatom in kovana konec leta 323. Sirmium kuje v prvi polovici leta 325 še s polno kapaciteto, med pripravami za proslavo vicenalij pa se v drugi polovici leta štab kovnice preseli delno v Nikomedijo, deloma pa v Konstantinopel.

Po prvi državljanski vojni sta bili obe polovici državе ločeni in vzhodne kovnice so nadaljevale tradicijo togega lokalnega stila, ki je brez vpliva kvalitetnejših kovnic postajal vse bolj grob in neokreten. Po Konstantinovi zmagi nad Licinijem so konec leta 324 že tudi vzhodne kovnice preusmerjene na Konstantinovo vladavino in na zahodni sistem kovanja. Vse kovnice so vprežene v delo za proslavo vicenalij in do sredine leta 325 zvečine nespretno posnemajo predloge iz kovnice Sirmium. Sem spadajo predvsem solidusi z značilnimi profili, katerih pogled je usmerjen navzgor in ki posnemajo uspele izdelke prvega graverja iz sirmijske kovnice. Sredi leta 325 že kuje Konstantinopel, spočetka sicer z majhno kapaciteto, a na zelo visoki umetniški ravni, ki jo avtorica pripisuje delu in vplivu prvega graverja. Med njegovimi začetnimi deli v novo ustanovljeni kovnici je zlati multiplum Konstantina z legendo Salus et Spes Reipublicae in podobo cesarja, ki sedi na spolijah. Tyhe mesta Konstantinopla mu prinaša Viktoriolo, za njim stoji Viktorija z vencem. Tip vsebuje očitno aluzijo na Konstantinovo zmago in druge kovnice ga nespretno posnemajo. Kot vrhunski dosežek prvega graverja označuje avtorica sijajni Konstantinov multiplum s starostnim portretom in legendo Gaudium Augusti Nostri ter podobo girlande držečih genijev. Multiplum Konstantina II. s svojimi mehko tekočimi linijami portreta tudi očituje izdelek prvega graverja. Dinastični rever z dvema ob prestolu stoječima Cezarjema kaže na nastanek po marcu 326, ko je bil izločen Krispus. Isti tip je kovan še dalje, toda v različnih kratkotrajnih stilnih poizkusih, ki sicer očitujejo željo po nadaljevanju odličnega stila, a roke prvega graverja, ki je medtem verjetno umrl, poslej ni več čutiti. Med novimi poskusi srečamo uveljavljanje vzhodne monumentalnosti v podajanju portreta ter naslonitve na helenistične vzore. Istočasno se nadaljuje lahno idealizirani realistični stil prvega graverja ter naslanjanje na njegove tipe. Ta smer prevlada v kovanju za Konstantinove tricenalije. Poslej vpliv prvega graverja popušča in zopet se razraščajo stare lokalne stilne manire.

V kovanju obravnavanega razdobja odkriva avtorica vseskozi izreden vpliv snovanja prvega graverja, ki se mudi vedno v najvažnejših kovnicah in v bližini vsakokratne rezidence. Druge kovnice zvečine posnemajo njegove tipe. Stvaritve prvega graverja je treba imeti za obvezne priče pojmovanja dvora tako glede vsebine prikazov kot vrste portreta. V kovnici Ticinum (313—317) so pečati prvega graverja rezani v duhu mestnorimskega realizma ob naslonitvi na Trajanov vzor. Kasnoantične posebnosti kaže le izvedba detajlov, kot so simetrija las in poudarek oči v ekspresivni tendenci. V razdobju kovnice Sirmium (317—324) je opazna lahna idealizacija portreta. Starost predstavljenega je vselej le nakazana, nikoli pa obvezna. Obrazi so prikazani živo in verno, a ne čez mero realistično. V času ustanovitve novega glavnega mesta imperija je oficialni dvorni stil Konstantinov klasicizem, ki sicer sloni na osnovah mestnorimskega realizma, a kaže v ublažitvi nepolepšano realističnih potez težnjo po lahni idealizaciji portreta. Čeprav so cesarjeve podobe v tej dobi nesporno idealizirane, nikakor ne moremo v njih najti značilnosti bizantinizma, ki obstoje v ikonski, ekspresivni togosti in majestetični vzvišenosti portreta.

Bistveno drugače je z vsebino novčnih podob, ki v Konstantinovih reprezentativnih multiplah razkrivajo za kasnejši razvoj odločilno spremembo v pojmovanju cesarskega dostojanstva. Cesar je bil doslej na podobah historičnih reverov prikazovan vedno v taki ali drugačni akciji. Odločilen preokret se javlja že v poslednjih delih prvega graverja. Na vrsti reprezentativnih multipel srečujemo upodobitev cesarja, ki negibno sedi na prestolu, ob njem pa stojita oba cezarja, ki jima je v govorici reverov prisojena razločno podrejena vloga. Na velikem medaljonu Konstancija II. z legendo Gaudium Romanorum stoji Konstantin frontalno v sredini, vzvišeno negiben in občutno večji od obeh sinov, ki stojita ob straneh in ju venčata Viktorija in Virtus. Božja roka iz oblakov polaga cesarju na glavo diadem. Cesarska oblast je tako vzvišena nad vsem in jo podeljuje bog sam. Pogoje za to odločilno spremembo je nedvomno ustvarila Konstantinova samovlada po dokončni

zmagi nad Licinijem. Pod Konstantinom je tako storjen odločilen korak v smeri bizantinizma, toda ne na področju portreta, marveč v pojmovanju cesarske službe. Odločilen korak k bizantinskemu pojmovanju cesarske oblasti po božji milosti je storjen v letu 326/327 in takrat formulirano majestetično zvišanje cesarskega dostojanstva ostane poslej obvezno za stoletja.

Glavne teze študije, ki smo jih v skopih obrisih skušali prikazati, kažejo na široko historično in umetnostno perspektivo, v katere luči je uspelo avtorici izluščiti pomembne in za nadaljnji razvoj odločilne momente kasnoantične umetnosti. Snovanje prvega graverja, katerega osebni opus zna avtorica v tenkočutnih stilnih analizah razbirati iz množice vzporednih manj kvalitetnih in kopirnih del, naj bi bilo verna podoba pojmovanja dvora v umetnostnih in historično vsebinskih vprašanjih. Knjiga ni lahko berilo, vendar bo poglobljenega bralca obogatila s povsem novimi pogledi na kasnoantično dvorno umetnost in dvorno politiko. Pot do novih pogledov pa odpira le poglobljena analiza novčnega gradiva epohe, zlasti reprezentativnih zlatih multipel. Če je tu in tam težko slediti analizi minucioznih detajlov na majhnih formatih solidusov, so stilna opažanja, komparacije in analogije pri velikih formatih vedno prepričljive. Morda bi tu in tam veljalo v večji meri pritegniti v pretres vzporedno kovanje bakra. Zlati Romulov multiplum iz Ostije na primer postavlja avtorica v leto 311/312, vsekakor po Galerijevi smrti maja 311. Sklicuje se na vzporedno kovanje komemorativnih bakrenih novcev za Romula, Maksimijana, Konstancija Klora in Galerija. Res navedeni Divi nastopajo na follisih s podobo templja na reverzu, toda tempelj ima v tej seriji šest stebrov in legendo Aeterna Memoria. V strogo paralelo z zlatim medaljonom gredo le Romulovi follisi z dativno legendo Aeternae Memoriae ter okroglim zidanim templjem, kot ga srečujemo na medaljonu. Medaljon je zanesljivo kovan vzporedno s to bolj zgodnjo vrsto komemorativnih follisov, v kateri se javlja Romulus še sam in ga je prav zaradi tega postaviti v leto 310.

Knjigo ilustrira 41 odličnih tabel, ki jih žal občutno kazi nekaj napačno montiranih posnetkov. Avtorica sama v študiji ponovno obravnava novčne portrete z navzgor usmerjenim pogledom. Take portrete omenja že Eusebius (V. C. 4.15) in preluknjani primerki, posneti na tablah 12 in 13, kažejo, da so stari uporabniki novcev kot obeskov pravilneje usmerjali os portreta kot monter tabel, kjer so zadevne glave nesprejemljivo zvrnjene naprej.

Študiji je dodan katalog glavnih tipov Konstantinovega zlata. Katalog ima 749 številk, ni pa popoln, ni corpus, kar znatno zmanjšuje njegovo samostojno vrednost. Pri posameznih številkah je sicer navedena kovnica in okvirna datacija, a katalog sam je žal zasnovan po abecednem redu reverov. Čeprav si katalog prizadeva, da bi bil popoln, bi mu le kronološka razvrstitev emisij v okviru posameznih kovnic zagotovila trajnejšo vrednost.

Aleksander Jeločnik

J. Garbsch, *Die norisch-pannonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert.* Münchner Beiträge zur Vor-und Frühgeschichte, Band 11 (Veröffentlichungen der Kommission zur archäologischen Erforschung des spätrömischen Raetien, Band 5), München 1965, 256 strani, 61 slik v tekstu, 52 tabel in 16 zemljevidov v prilogi.

Avtor je v tej knjigi skušal podati pregled noriško-panonske ženske noše, kolikor jo dokumentirajo najdbe, tako nagrobniki kot izkopanine posameznih članov te noše v širšem prostoru srednjega Podonavja. Čeprav je že leta 1899 W. Kubitschek (JÖAI 3, 1900, Bbl. 11) opozoril, da bi bilo potrebno zbrati gradivo, ki bi osvetlilo nošo keltskih in panonskih žena, je šele po tej objavi J. Garbscha zajet ta specifični fenomen v vsem pojavu. Ta noša je značilna predvsem zaradi tega, ker predstavlja v prvih dveh stoletjih edino opredeljivo domorodno narodno oblačilo v takratnem rimskem imperiju.

Uvodoma analizira avtor noriško-panonsko žensko nošo na spomenikih. Vseh je naštel preko 350, vendar pa tu ni želel doseči popolnosti; to se najbolje vidi pri naštevanju primerkov iz naših krajev, kjer ni upošteval nagrobnika iz Trebnjega, Laškega in druge v depojih naših muzejev, predvsem tistih v Celju in Ptuju. Ven-

dar pa to dejstvo ne more bistveno vplivati na rezultate, ki jih je pridobil na podlagi pregleda načina oblačenja v vzhodnoalpskem prostoru v omenjenem času. Prav tako se ti izsledki še vedno močno skladajo z ugotovitvami V. Geramba (Steirisches Trachtenbuch I, Von der Urzeit bis zur französischen Revolution, Graz 1932), ki je spomenike kartografsko fiksiral in dobil ustrezne rezultate. Pri tem opozarja v krajšem sestavku na zelo zamotano vprašanje, zakaj se ta posebnost ni ohranila tudi v moški noši.

Najprej obravnava spomenike s predstavami mladenk, ker se na teh upodobitvah pojavlja preprosta oblika noše. Zanimivo pri teh nagrobnikih, ki jih avtor našteje 73, je dejstvo, da držijo mladenke v rokah skoraj vedno tele predmete: skrinjico z dragotinami, zrcalo in prtiček. Po avtorjevih ugotovitvah je bilo preprosto vrhnje oblačilo noriških deklet iz dolgega, pravokotnega kosa blaga z majhno ovalno odprtino v sredini in z obšitimi podolžnimi stranicami. Nekoliko zahtevnejša so končno krojena vrhnja oblačila, pri katerih so naramnice ozke, izrez za vrat pa večji. Prav tako kot pri prejšnjem kroju so tudi tu podolžni robovi zašiti, razen pri odprtini za roke. Vse te mladenke so upodobljene brez pokrival na glavi. V nasprotju s tem srečujemo na upodobitvah žensk skoraj vedno tudi pokrivalo, ki je značilno v panonskem delu često tudi kot pokrivalo tamkajšnjih mladenk. Noša je pri poročenih starejših ženah izpopolnjena še s prstanom, zapestnico, ovratnico, lunulo, bogato okrašenim pasom, brošami in drugimi okrasi. Med temi se skoraj dosledno pojavljata lunula in prstan. Iz vsega sklepa avtor — še posebej ker se pri mladenkah ne pojavlja — da so »pod avbo« upodobljene le poročene ženske. Med ženskimi pokrivali loči avtor noriško pečo, »Modius Mütze«, krzneni klobuk, panonsko pečo s pajčolanom in njeno posebno severozahodno panonsko varianto, panonski turban in njegov derivat s pajčolanom, značilen predvsem za območje Azalov med Interciso, Aquincumom in Brigetiom. Za spomenike s predstavami starejših žensk je značilno tudi vrhnje oblačilo. Tako je ta noša sestavljena iz spodnjega oblačila, ki ima dolge rokave in se tesno prilega vratu; čez to oblačilo pa so nosile brezrokavnik spet na ramenu s fibulami ter čez vse to še vrhnje ogrinjalo. Sleherno teh oblačil je bilo nekoliko krajše od prejšnjega, tako da dajejo na spomenikih stopničast zunanji videz. Težavna je presoja celotne noše starejših žensk ravno zaradi vrhnjega ogrinjala, ki je na spomenikih često poudarjeno upodobljeno in zato zakriva dele noše pod njim. Prav tako niso upodobljene vse sestavine oblačil na doprsjih v medaljonih.

Težišče svojega dela pa je avtor oprl na pregled sestavin te noše, kot se nam kažejo na osnovi najdb v grobovih. Verjetno so bile sestavljene iz organskih snovi, ki so v ognju zgorele. Podobno je tudi s samimi tkaninami in usnjenimi deli ženske noše. Zato se obrača avtor predvsem na členitev tistih sestavin, ki mu dajejo zadostno oporo in možnost za nadaljnje poglobljene analize.

Členitev problematike, tako z vidika kronologije in tipologije kakor predvsem z vidika razširjenosti posameznih sestavin ženske noše kaže, da je samo v tako zasnovanem delu možno pričakovati uspeh. Osnova njegovim razglabljanjem je tako obsežen katalog najdišč z deli noriško-panonske ženske noše. Iz tega kataloga črpa avtor podatke o razvoju posameznih členov noše. Povzetek predstavlja poglavje o noriško-panonski ženski noši po podatkih grobnih inventarjev, v katerem razčlenjuje razvoj in oblikovno bogastvo fibul, sklepancev, jezičkov in drugih okrasov s pasu. Fibule deli v dve skupini. V prvi so sponke z dvojnimi gumbi, drugo pa noriške tečajaste sponke, ki jih avtor deli po značilnostih v več podskupin in podaja na sl. 41 njih kronološko zaporedje, ki sega od začetkov v poznem 1. stoletju pred n. š., pa vse do leta 180 po n. š. Število variant je največje v začetku II. stoletja, medtem ko opažamo pri starejših podskupinah, da je število fibul večje. Podobno je tudi z okovjem za pas in drugimi členi noše. Značilno je mnogo primerkov manjšega števila oblik v prvem stoletju in veliko oblikovnih variant z razmeroma manjšim številom primerkov v drugem stoletju.

Glede na naše starožitnosti je zanimiva avtorjeva ugotovitev o gradivu, izkopanem na nekropoli v Mihovem: »die dem Wiener Naturhistorischen Museum übermittelten Inventare dieses vor über 70 Jahren ausgebeuteten Brandgräberfeldes machen häufig einen recht zweifelhaften Eindruck.«

V končnem poglavju ugotavlja avtor, da se pojavljajo posamezne oblike v teritorialno zaključenih območjih, kar nam razlaga v poglavju o etničnih pripadno-

stih bolj z geografskega vidika kot pa, da bi posamezne skupine predstavljale tudi nacionalne enote. Toda najsi opazujemo geografsko razširjenost glede etnične opredelitve s še tako skeptičnim pogledom, je jasno, da se skupina, navedena pri Garbschu na sl. 59 pod 1, sklada z osrednjim noriškim ozemljem, da sovpada skupina 5 z območjem Bojev, skupina 6 deloma z bivališči Eraviskov in skupina 4 z območjem Latobikov od Stične do Sotle.

S. in P. Petru

Restaurierung und Konservierung. Bericht von der 5. Tagung der Arbeitsgemeinschaft des technischen Museumspersonals in Berlin 1964. Ergänzungsband des Berliner Jahrbuchs für Vor-und Frühgeschichte, Band I, Berlin 1964.

V desetih letih svojega obstoja se je Društvo tehničnega muzejskega osebja, ki združuje nemške konservatorje in preparatorje, močno uveljavilo z organiziranjem tečajev, rednimi in občasnimi zborovanji, predvsem pa z revijo »Zeitschrift für Museumstechnik«. Krog svojih sodelavcev je sčasoma razširilo tudi na nekatere sosednje dežele, obenem pa doseglo tudi kvaliteten dvig strokovne ravni z začetne prakticistične dejavnosti, s tem da je pritegnilo strokovnjake z različnih sorodnih naravoslovnih področij. Težnjo k ožjemu sodelovanju z bolj razvitimi evropskimi konservatorskimi centri, ki se je v društvu razvila žal šele v zadnjih letih, je pokazalo tudi 5. zborovanje. Velik del pomembnejših referatov so prispevali tuji strokovnjaki, pa tudi domači znanstveni delavci iz izvenmuzejskih institucij in industrije.

Precej referatov obravnava uporabnost plastičnih mas v različne restavratorske namene. S kritičnim odnosom do uporabe sintetičnih lakov in lepil se odlikuje prispevek R. Hosemanna, ki izhaja s stališča, da moramo najprimernejše in najstabilnejše sredstvo iskati med tistimi, ki so sorodna stabilnim naravnim snovem in se zato zavzema za uporabo polietilenskih in izobutilenskih smol. Tu gre za plastične mase, ki so jih doslej prav malo uporabljali v konservaciji — razen polietilenskih folij —, pač zavoljo tega, ker jih je možno uporabljati le pri povišani temperaturi. Avtor nakazuje možnosti izdelave primernejšega sredstva na tej podlagi. Posebno poročilo je posvečeno epoksidnim umetnim smolam tipa araldit, ki so si že pred leti utrle pot v restavratorsko prakso. Izjemna lastnost aralditov, da se pri strditvi ne krčijo, in njihova izredna lepilna moč jim dajeta v mnogih primerih prednost pred drugimi plastičnimi masami, čeprav so razmeroma dragi. Avtor demonstrira uporabo različnih vrst aralditov za impregnacijo, lepljenje lesa in stekla in kot pomagalo v razstavni tehniki.

O prednosti plastičnih mas pred klejnimi in drugimi naravnimi lepili v vlažnem okolju piše R. Wihr ob primeru konservacije in snemanja stenskih slikarij v Trieru. Za sprednjo utrditev fresk je uporabljena polivinil-acetatna (PVA) raztopina, za omet hrbtne strani že snete freske pa vodna disperzija iste smole, s primernim polnilom. Metoda v osnovi vsekakor ni nova, saj jo za te namene uporabljajo tudi pri nas, vendar je v opisu podana vrsta domiselnih podrobnosti, ki bodo zanimale tudi našega restavratorja zaradi sorodnosti klimatskih razmer. Ne bi pa bilo odveč, če bi avtor obenem opozoril na škodljivi vpliv mikroorganizmov, ki jim je podvržena tudi polivinil-acetatna smola, če tako utrjeni objekt še nadalje pustimo v vlažni atmosferi brez posebnih varnostnih ukrepov. Isti avtor govori v drugem sestavku o svojih izkušnjah s PVA disperzijo pri izdelavi odlitkov velikih kamnitih plastik in arhitekturnih detajlov. Kamnito površino najprej po znanem načinu premaže z lateksom (gumijevim mlekom), to plast pa utrdi s stekleno tkanino in PVA disperzijo. Tako odliti negativ je mnogo lažji in je hitreje izdelan kakor mavčni. Z odlivanjem velikih kamnitih objektov se bavi tudi B. Urbon, ki pa namesto PVA uporablja za utrditev gumijastega negativa perforirano leseno ploščo s pokončno vsajenimi premičnimi paličicami, prilagojenimi reliefu kamna. Oba postopka sta lahko izvedljiva in brez dvoma tudi ekonomsko upravičena, kadar je potreben daljši transport negativov velikih dimenzij.

V daljšem referatu razpravlja A. Katz o vzrokih poškodb in razpadanja kamnitih predmetov, v prvi vrsti takih, ki so prepojeni s higroskopnimi solmi. Ker nekateri predmeti brez škode ne prenesejo dolgotrajnega namakanja, avtor priporoča

predhodno utrditev (ne samo površine, temveč tudi notranjosti) s kalcijevim silikofluoridom in izpiranje s pomočjo vakuumske črpalke. Proces in rezultati utrjevanja so podani žal pomanjkljivo in ne dovolj prepričljivo, sama izpiralna metoda pa utegne pri manjših plastikah izredno koristiti.

S področja tehnike čiščenja arheološkega in drugega muzejskega gradiva je pomemben prispevek švicarskega konservatorja W. Kramerja o ultrazvočnem čiščenju. Generator ultrazvočnega valovanja, primerno modificiran za različne muzejske namene, se v zadnjih letih vse bolj uveljavlja pri raznovrstnih konservatorskih operacijah. Nekatere vrste čiščenja se tako pospešijo za deset- ali večkrat. Uporaba te tehnike pa mora seveda biti združena s temeljitim poznavanjem reakcij, ki jih ultrazvok sproži in pospešuje na površini predmeta.

S konservacijo tekstila se bavi več avtorjev, od katerih dva tolmačita osnovne pojme teorije čiščenja in pranja (F. Derz) ter kemičnih in fizikalnih lastnosti tekstilnih vlaken (J. E. Leene, Delft). F. Derz v močno poenostavljeni obliki podaja teorijo delovanja čistilnih sredstev, vendar v referatu pogrešamo večji poudarek na specifični problematiki muzejskih tkanin. Nasprotno pa prispevek J. E. Leene predstavlja rezultat znanstvenih raziskav poškodb celuloznih vlaken, neposredno usmerjenih k potrebam konservatorja. Avtorica pojasnjuje vzroke poškodb na starem tekstilu in možnost, kako jih ugotavljati z umetno depolimerizacijo celuloznega tkiva, ter s tem v zvezi dokazuje škodljivost različnih faktorjev, ki vplivajo na tekstil pri deponiranju in razstavljanju.

Referati s splošno restavratorsko tematiko (zavarovanje ob nesrečah pri delu, varnostni predpisi itd.) se v glavnem omenjujejo na tovrstno zakonodajo v Nemčiji. Bolj utegne zanimati članek holandskega konservatorja J. Lodewijksa o položaju restavratorja v muzeju. Ugotavlja, da v mnogih evropskih deželah, razen morda v Angliji in Italiji, restavrator z nižjo in srednjo strokovno izobrazbo (pri nas po zastarelem avstroogrskem vzoru še vedno imenovan preparator) ni deležen takega družbenega priznanja, kot ga glede na svojo funkcijo zasluži. Zaradi nesorazmerno nizkih dohodkov restavratorji odhajajo iz muzejev, novega priliva v to stroko pa skoraj ni. V svojih predlogih za izboljšanje tega položaja se avtor med drugim zavzema za temeljitejšo strokovno izobrazbo restavratorjev, posebno na področju kemije in fizike ter znanja jezikov. Razen tega bi, po njegovem mnenju, bilo treba k restavratorskem delu v muzejih pritegniti naravoslovca ali tehnologa, ki bo skupaj s kustosom in restavratorjem skrbel za pravilno zaščito predmetov.

Predvsem arheologom je namenjeno poročilo D. Wölperta o fotogrametričnem snemanju grobov in skeletov, kjer stereo kamera nadomešča dolgotrajno risarsko delo na terenu in tako omogoča hitrejše izkopavanje. Tak posnetek lahko z veliko natančnostjo zrišemo, s pomočjo posebne aparature, kadarkoli kasneje. Možna je tudi precizna povečava detajlov. Z vsemi pripravami traja fotografiranje enega groba približno dve uri. V konserviranju uporabljajo fotogrametrično dokumentacijo že dalj časa (monumentalna plastika, arhitektura), prav gotovo pa bo tudi v arheologiji, predvsem pri zaščitnem izkopavanju, ta tehnika našla svoje mesto.

Nada Sedlar

Neumann Gerhard, *Gesten und Gebärden in der griechischen Kunst.* Berlin. W. de Gruyter. 1965. 8°. 225 strani s 77 slikami.

Knjiga podaja razširjeno piščevo doktorsko disertacijo, ki jo je v zimskem semestru 1959—1960 sprejela filozofska kafulteta univerze v Tübingenu (prim. str. 225).

Takoj naj ugotovimo, da sta avtor in založba storila vse, da je knjiga objavljena v elegantni in prikupni obliki. Snov je pregledno razdeljena. V uvodu (str. 1—5) se bralec seznanja z najvažnejšimi obravnavanimi pojmi in z nalogo, ki si jo je pisatelj postavil. Sledi razpravljanje o gestah (7—93), nato o držah (Gebärde) (95—152). Nato pisec podaja svoje zaključke o obravnavanju zares bogatega gradiva. Saj našteva njegov »muzejski seznam« (213—219) 86 zbirk, pretežno muzejskih poleg nekaj zasebnih, s skupno 379 upodobitvami, ki jih pisec obravnava v svoji knjigi. O njegovi temeljitosti priča tudi 378 opomb (na str. 167—208). S pregledom slik (221—224) in s kratko sklepno besedo (225) konča pisec svojo knjigo.

Človek izraža svoje težnje in svoje počutje ne le z besedami, ampak tudi s »telesno govorico«, kamor spadajo zlasti geste in telesne drže. Že leta 1890 je K. Sittl načel pomen tega izražanja v knjigi »Die Gebärden der Griechen und Römer«; vendar je njegovo delo dandanes že močno zastarelo in je uporabno le še kot zbirka gradiva.

V uvodu (str. 1 s.) označuje pisec razliko med gestami in držami.

Gesta mu je »zavestno« (ne mehanično) ponovljiv značilen gib, predvsem prstov ali roke, s katerim naj se navzven nekaj izpoveduje. Drža (Gebärde) je pa nehotno, v samem sebi izpolnjeno in samo sebe označujoče zadržanje, ki odkriva notranje razpoloženje upodobljene osebe. Geste se približujejo dialogu, drže pa monologu. Oboje loči N. od navadnih »pozicij« (stanja, sedenja, ležanja).

Pisatelj si je postavil za nalogo (str. 4), da bi zbral te upodobitve gest in drž v vsem razvoju grške umetnosti od starega geometrijskega sloga do helenistične dobe; pri tem želi zasledovati razvoj in dognati razlike med arhaično in klasično dobo.

V obravnavanju gest je treba predvsem zajeti celotno situacijo, ki je v ozadju dialogične zveze med upodobljenimi osebami. Pri drži, ki upodablja najraje kak mitološki prizor, je treba popisati njen motiv, da jo moremo razlikovati od drugih drž (prim. str. 5).

Avtor najprej podrobno obravnava geste vsakdanjega življenja (9). Teh v 8. stoletju še skoraj ne upodabljajo, takrat velja zanimanje borbi in kultu pokojnih. Pogosteje se pojavljajo v 7. in 6. stoletju, izza 5. stoletja se pa tako pomnožijo, da zares postajajo zgovorno ogledalo takratnega življenja.

Avtor jih razvršča po posameznih skupinah. Pri tem osvetljuje svoja izvajanja za vsako skupino s posebno značilno sliko.

Pričenja z najbolj težko upodobljivimi gestami: govorjenja (10); za njimi uvršča retorične (11), kazalne (deiktične) (17), pozivalne (23) — ki zajemajo različne stopnje od pomiganja preko opominjanja do ukazovanja, vse to zopet z mnogimi odtenki. Slede raznovrstne obrambne geste (kamor spadajo odrečenje in odklonitev v dialogih, zlasti ljubezenskih, obramba v boju in odstop od tekmovanja) (37 ss.), pozdravne (41) (tudi na nagrobnih spomenikih).

Geste v posebnih razmerah so predvsem geste medsebojne povezanosti med enakimi (49 ss.), ki se izraža s podajanjem ali s stiskanjem roke (ob slovesu ali ob pozdravu, tudi na nagrobnih spomenikih). Mimogrede (58) omenja N. tudi atiške listinske reliefe, na katerih si segajo v roke bogovi kot garanti sklenjenih pogodb; žal tu ne podaja nobenih ilustracij, pač pa navaja domnevo prof. B. Schweitzerja, da gre tu za egiptovske vplive, kar se mi zdi zelo verjetno (pogodba med Ramzesom II. in Hattušilišem III.).

V nadaljnjih vrstah gest se pa izraža premoč ene stranke. Semkaj spadajo zlasti geste, ko ženin ali ugrabitelj prime deklico-nevesto za roke, da jo odpelje s seboj (59 ss.). Slede geste prošnje (67 ss.) (ljubkovalne in pozdravne ter moledovanje za ogrožene in nesrečne) ter geste prigovarjanja, ki izražajo ali pohvalo ali tolažbo.

Drugo večjo skupino (77—89) tvorijo bogočastne geste. Med njimi razlikuje N. geste molitve (78), počeščenja božanstva in kult pokojnih.

Božanstva so upodobljena le redko kot gestikulirajoča nasproti odličnim ljudem ali herojem. N. (90—93) razlikuje geste pomoči, ki jo božanstvo nudi heroju ali ljudem, ter geste epifanije in rodovitnosti, pri čemer se kratko dotakne podobnih orientalskih motivov (93).

Med držami (95—152) razlikuje N. trenutne (momentane), ki se kažejo kot reakcija ob nenadnem dogodku: to so drže začudenja (97) in prestrašenosti (102) ter drže, ki izražajo neko bolj ali manj trajno notranje razpoloženje osebe (106). Le-te zopet deli N. na dve večji skupini: na odprte, pri katerih se kaže vkljub vsej notranji koncentraciji osebe vendar le neka zveza z zunanjim svetom. To so drže sojenja (108), nepomogljivosti (109), samopozabe (112), napete pozornosti (116 ss.) in kritične odločitve (123). V notranje zaključenih držah določenega stanja pa N. obravnava zaporedoma: zaskrbljeno premišljevanje (125), notranji boj (128 ss.), tesnobno čakanje (130 ss.), gorje (136 ss.), tiho jezo (141), zatopljenost (145), žalovanje (149 s.) in plašnost (151 s.).

Na šestih straneh (153—158) povzema pisatelj pregledno svoja najpomembnejša dognanja. Ugotavlja velik napredek od arhaične dobe geometrijskega stila do

klasične dobe v petem stoletju, torej v Periklejevem stoletju. Takrat je dosežen vrhunec tako glede obilice ohranjenih upodobitev kakor tudi glede njihove notranje oblikovne dovršenosti. Razvoj se sicer še nadaljuje do helenistične dobe; njegovi vplivi segajo celo še naprej in vplivajo na rimsko in bizantinsko in evropsko umetnost (158), vendar se kaže nazadovanje že po množini gradiva in vobče tudi po kakovosti.

Neumann je s svojo knjigo odkril zanimivo zrcalo, iz katerega na presenetljiv način odseva pisano življenje antičnega grškega sveta: tako v vsakdanjem osebnem življenju kakor tudi v prizorih iz mitologije. Ob obravnavanju posameznih oblik »telesne govorice« pisatelj posrečeno analizira posamezne upodobitve, tako da tudi nestrokovnjaku odkriva njihovo bogato zanimivost. Želeli bi sicer, da bi bil svoja dognanja mogel bolj povezovati s starimi orientalskimi kulturami, toda za to bo treba novega proučevanja, ki bo lahko gradilo na knjigi G. Neumanna kot solidni bazi.

Naj opozorim ob koncu še na podobno knjigo o odnosih med držo in družbenim položajem v rimski umetnosti, ki jo je izdal Richard Brilliant leta 1963 (Gesture and Rank in Roman Art, The Use of Gestures to Denote Status in Roman Sculpture and Coinage. Memoirs of the Connecticut Academy of Arts and Sciences, vol. XIV, New Haven, 1963).

Viktor Korošec

Reallexikon der Assyriologie. Begründet von Erich Ebeling (†) und Bruno Meissner (†). Unter Mitwirkung zahlreicher Fachgelehrter herausgegeben von E. Ebeling (†). Durch den Druck geführt und ergänzt von Ernst Weidner. Dritter Band, 2. Lieferung: Flächenmass — Gebet, str. 81—160; 3. Lieferung: Gebet II — Geschwulst. Berlin 1959, 1964. Walter de Gruyter & Co. 8°. Str. 81—160; 161—232.

Arheološki vestnik (IX—X/1, 1958—1959, str. 64 s.) je že poročal o začetkih in o nadaljevanju Realnega leksikona za asiriologijo (okr. RLA). Takrat je izšel prvi snopič tretjega zvezka (1957). Temu je leta 1959 sledil drugi in leta 1964 tretji snopič. O obeh naj kratko poročam.

Pokojni prof. E. Ebeling († 1955) je bil sestavil seznam gesel in je požrtvovalno pripravil obdelavo zlasti tistih gesel, za katera ni mogel najti drugega strokovnjaka. Tako je iz njegove znanstvene zapuščine sprejeta v RLA obdelava mnogih splošnih gesel, npr. (v 2. snopiču) netopir, meso, španski bezeg, muha, bolha, flavta, rečna božanstva, reki (Evfrat in Tigris), poplava, borovec, žaba, lisica, krmilne rastline, žolč, vrt, (besedna) tujka; (v 3. snopiču) gorovje, posoda, perutnina, jastreb, ječmen, spolna morala. Rad je posegel tudi na pravno področje, o tem pričajo njegova gesla: žena, begunec, fratriarhat, (podelitvena in) oprostilna listina, prostost, oprostitev sužnja (v 2. snopiču); talec, poslovne listine, denar, poslanec, ujetnik, zaobljuba (v 3. snopiču). Iz mitološkega področja je geslo »omina ob rojstvu«.

Pravnih gesel je po abecednem naključju v obeh snopičih le malo, pa še ta obravnavajo nepravniki. Razen tistih, ki smo jih že našteli pri Ebelingu, sta le še dva: »hetitski sodni zapisniki« (R. Werner) in »zakon med bratom in sestro v Elamu« (elamist F. W. König). Za zadnji članek je to razumljivo zaradi velikih težav, ki jih še vedno povzroča razumevanje elamskega jezika.

Dobro je poskrbljeno za medicinska gesla; obravnava jih izčrpno René Labat, profesor za akadski jezik na Collège de France (Pariz). Pod posebnimi gesli so obdelana: mlahavost; ženske bolezni; bolezni v nogah, na žolču (2. snopič); rojstvo (spočetje, nosečnost, prognoze pred porodom, lajšanje porodnih bolečin); duševne bolezni; bolezni v sklepih; spolne bolezni (3. snopič).

Več tehtnih, pretežno arheoloških in umetnostnozgodovinskih prispevkov je za RLA napisala mnogo prerano umrla naslovna profesorica Margareta Falkner (Gradec), tako med drugimi (v 2. snopiču) friz, sadeži kot dekoracijski elementi, obutev v Mezopotamiji (H. Otten: pri Hetitih), obroči na nogah; (v 3. snopiču) molitvene geste in drže (od sumerske do asirske dobe), do petega tisočletja nazaj pa je M. F. posegla v prazgodovino v članku o razvoju posód (na splošno govorita o oblikah posod in o njihovi označbi Ebeling in P. Calmeyer). Jako zanimiv je tudi njen arheološki opis »jastrebske stele«, prvega pisanega zgodovinskega dokumenta, ki govori o sklenitvi miru med sumerskima mestoma Lagašem in Ummo.

Zgodovinski opis iste jastrebske stele podaja sumerolog E. Sollberger, ki je prispeval tudi več krajših pojasnil za sumerska osebna imena. V drugem snopiču pojasnjuje številna sumerska predmetna gesla Maurice Lambert (Pariz); posebej naj bo omenjena njegova obdelava raznih skladišč (sum. ganun) (za les, za ječmen itd.).

Ne da bi hotel biti izčrpen, naj vsaj opozorim na nekaj važnejših gesel, ki deloma preraščajo kar v cele razprave. To velja zlasti za obširno geslo o molitvi, ki je važno za poznavanje sumerskega, babilonsko-asirskega in hetitskega verstva; za Sumerce obdeluje to geslo A. Falkenstein, za Babilonijo in Asirijo W. v. Soden, za Hatti H. Otten. — Od drugih zanimivih člankov naj bodo navedeni vsaj naslovi: Zgodovinska znanost (v Mezopotamiji: E. A. Speiser; v deželi Hatti: H. Otten); Tajna pisava (E. Weidner); — Tajna vednost (R. Borger); — Geometrijski ornament (G. Seeger); — Dvorišče (E. Heinrich).

Pametno se mi zdi, da so v RLA uvrščena tudi gesla, ki seznanjajo zlasti mlajši rod z osebnostmi in deli starejših asiriologov.

Če pregledamo to bogato vsebino, smemo brez pretiravanja reči, da gre za delo, ki bo vsakomur, ki se zanima za antične kulture, nudilo obilo informacij.

Nobena večja znanstvena knjižnica, ki zbira kulturnozgodovinsko gradivo, ne bi smela pogrešati Realnega leksikona za asiriologijo. Želimo le, da bi se delo znatno hitreje nadaljevalo.

Viktor Korošec

Rolandus Gruendel, *Addenda bibliographica praecipue ad CIL e periodico L'Année épigraphique nominato excerpta.* Academia scientiarum Germanica, Corpus inscriptionum Latinarum. Berolini apud W. de Gruyter et socios, MCMLXV, 71 pp.

Do neke meje neupravičeno dejstvo je, da so napisi danes v večji meri kot kdaj prej vir, ki ga porabljajo historiki skoraj vseh panog, četudi niso vpeljani v vse »skrivnosti« epigrafike. Zato bi se morali epigrafiki vse bolj zavedati odgovornosti, ki sledi iz tega dejstva in poskrbeti na eni strani, da bodo predložili v splošno rabo precizno obdelano gradivo, ga opremili vsaj z najnujnejšim komentarjem in s tem odprli pot do njega — čeprav je ravno komentar vselej najšibkejša točka, najprej minljiv, hkrati pa zahteva največji napor — mu priložili fotografijo, ker le ta omogoča kontrolo in spomenik ohranja; na drugi strani pa, da gradiva ne bodo drobtinili in povzročali s tem, da bo težje in težje dostopno. Tako od enega kot od drugega cilja smo še daleč; zadostuje kratek pogled po Jugoslaviji, pa tudi v sosedstvu ni vselej idealno.

Delno evidenco nad razpršenim gradivom so prvi skušali omogočiti Francozi, ko so leta 1888 pričeli z letno pregledno izdajo epigrafskih novitet v *Année épigraphique*, pri čemer so upoštevali tudi korekture in dodatke k že prej objavljenemu gradivu. Ker se je nabralo doslej 73 letnikov te publikacije, je danes, vkljub decenalnim indeksom, že težko ugotavljati, kaj vse vsebujejo.

Zato je vodstvo odseka za *Corpus inscriptionum Latinarum* Nemške akademije znanosti odločilo, oskrbeti izdajo konkordančnih kolon za tisto gradivo, ki ga Année épigraphique evidentira ali dopolnjuje in ki je hkrati predloženo v epigrafskih korpusih.

Umljivo, da knjižica ne sme manjkati v nobeni resni biblioteki, posebej če je v njej *Corpus inscriptionum Latinarum*, pa tudi ne na mizi tistih strokovnjakov, ki se s tovrstnimi viri ukvarjajo, stalno ali priložnostno. Samo ta jim bo omogočila, ugotoviti, ali je bil kak tekst že obdelan ali studiran in samo ta mu bo pregnala strah, da operira z zastarelimi mnenji.

Tako je Institut za grško-rimske starožitnosti omogočil važno historično-epigrafsko delo, ki ga je Gründel opravil natanko in samopožrtvovalno (gl. tudi VDI 1965 št. 4, 183 sl.); delo, katerega težo lahko prav ocenjuje le tisti, ki je kaj podobnega kdaj sam poizkušal. Vsi so mu zanj hvaležni.

J. Šašel

Attilius Degrassi, *Inscriptiones Latinae liberae rei publicae: imagines.* Izšlo v zbirki Corpus inscriptionum Latinarum (consilio et auctoritate Academiae scientiarum Germanicae editum): auctarium. Berolini: W. De Gruyter et socii, MCMLXV, str. XII + 337, slik 401, 4°; 280.— DM.

Želja, ki so jo bili mnogi privatno in pismeno izražali (glej Schubring, *Gnomon* 31, 1959, 549; Šašel, *Arheološki vestnik* 15—16, 1964—1965, 349), je s to publikacijo uresničena; Degrassi je — ne brez velikih težav (ogromno spomenikov je izginilo, mnogi so v muzejih nedostopno nakopičeni ali založeni, upravniki muzejev niso pokazali vselej razumevanja) — zbral iz obsežnega epigrafskega gradiva rimske republike fotografije 401 spomenikov, založnik pa jih požrtvovalno in razumevajoče skrbno odtisnil na umetniškem papirju in predložil v elegantni publikaciji. Tako imajo učenci zgodovine, arheologije in filologije sedaj kataloško zbrano najstarejše latinsko epigrafsko gradivo, profesorji nenadomestljiv učni pripomoček, raziskovalci republikanskih obdobij rimske zgodovine pa sistematično izbran študijski material, ki spričuje in ilustrira jezik, politično, vojaško in kulturno zgodovino ter kamnoseško umetno obrt. Delo spada v biblioteke seminarjev za arheologijo in klasično filologijo ter k vsem serijam korpusov *inscriptionum Latinarum*, ki jih dopolnjuje, kajti Degrassi s to zbirko ni ilustriral samo svojega študijsko-šolskega izbora rimskih republikanskih napisov (*Inscriptiones Latinae liberae rei publicae*, I 1957, II 1963) in seveda vse analogne tekstne zbirke (npr. V. Pisani, *Testi latini arcaici e volgari*, 1950; E. H. Warmington, *Remains of old Latin*, vol. IV, Archaic inscriptions, 1940; E. Diehl [ed. K. Schubring], *Altlateinische Inschriften*, 1964[5]), marveč tudi gradivo I. knjige korpusa (*CIL* I[2], 1893—1943). To je z občudovanja vredno voljo pred 100 leti k prvi izdaji prve knjige korpusa *inscriptionum Latinarum* poskusil že F. Ritschl (*Priscae Latinitatis monumenta epigraphica ad archetyporum fidem exemplis litographis repraesentata*, 1862) — tudi njegovo delo je bilo kot *auctarium* vključeno v *CIL* — ter tako za tedanjo stopnjo tiskarskih tehničnih zmogljivosti, kakor na vestnost risanja zelo uspel, čeprav pušča risba v raziskovalcu vselej del negotovosti ali dvoma.

Vsaka fotografija — v glavnem so skrbne in nazorne (izjeme opravičuje Degrassi uvodoma) — ima zgoščeno navedeno najdišče z nahajališčem, mere, oznako spomenika, navedbo objav v osnovni literaturi ter v indeksu seznam objavljenih in datiranih spomenikov ter njih najdišča.

Objavljenih je tudi nekaj najstarejših latinskih tekstov, najdenih v Jugoslaviji in z njo tesneje povezanim teritorijem, tako iz Rovinja (112 posvetilo lokalnemu boštvu), iz območja in antičnega mesta Narone (181 posvetitev Oktavijanu ob zasedbi Sicilije leta 36 pred Kr.; 39 Dianina ara; 244 napis ob izgradnji stolpa), Trsta (182, 183 gradbeni napis obzidja iz let 33—32 pred Kr.), Jama II na Prevali — Grotta delle Mosche pri Divači (376 napis na čeladi), s Štalenskega Vrha nad Gosposvetami (338, 339 oznake lastnikov denarnih mošenj), iz Pulja (247 gradbeni napis za tako imenovana Herkulova vrata), s Praproti na Tržaškem krasu (105, 106 napisa iz Minervinega templja), iz Nabrežine (213 mejnik zasebne ceste) in Devina (113 Timavu posvečena ara, 148 napis na bazi za spomenik konsulu C. Semproniju Tuditanu iz leta 129 pred Kr.).

Posneti so tudi fundamentalni teksti kot, na primer, *elogia Scipionum* (132 sl.), ustanovitveni napis Akvileje (143), spomeniška baza z napisom za zmagovalca nad Tavriski (147), baza za kip M. Minucija Rufa, zmagovalca Skordiskov (149), mejnik z grobne parcele Aula Hircija (175) ter poleg vzorcev za vsakovrstne napise (nagrobnike, *tesserae hospitales, sortes, glandes*, miljnike, *tabella defixionis, fibula Praenestina* in druge), predvsem tudi *tabula Bantina, lex repetundarum (fragmentum Napolitanum* ter *Vindobonense* ter *lex agraria* iz leta 111 pred Kr., tako imenovana *lex de Gallia Cisalpina, lex Iulia municipalis, sententia Minuciorum, edictum Cn. Pompei Strabonis de civitate equitibus Hispanis danda).* Vsi ti in mnogi drugi filološko, historično ali juridično važni teksti — nekaj se jih nanaša tudi na zgodovino ilirskega prostora — so sedaj brez potovanj, brez stroškov dostopni za študij in za kontrolo.

Uvodoma Degrassi ponovno in s primeri svari pred razvado datiranja po obliki črk.

Delo, za katerega smo avtorju in založniku hvaležni, bo dolgo in temeljito služilo.

J. Šašel

Roland de Vaux. O. P., *L'archéologie et les manuscrits de la Mer Morte.* Published for the British Academy, by the Oxford University Press, London 1961. XV + 108 str. —8°, 65 fotografskih posnetkov, 4 risbe.

V začetku leta 1947 so bili odkriti »rokopisi s področja Mrtvega morja«. Prve rokopise je našel član nomadskega plemena Ta'amire *Muhammad ad-Dib.* Po njegovem pripovedovanju, ki ga je publiciral W. H. Brownlee v članku »*Muhammad ed-Deeb's own story of his Scroll Discovery*« — »*Journal of Near Estern studies*« 16, 1957, str. 236—239, je prve rokopise našel že leta 1945 v jami, ki je sedaj registrirana kot »Qumrân 1«. Tako se je skupaj s prvimi arheološkimi izkopavanji v zainteresiranih znanstvenih krogih pojavilo novo ime Khirbet Qumrân.

To je ime porušenega mesta, oddaljenega približno en kilometer zahodno od severne obale Mrtvega morja. Ozemlje zavzema sprednji del obmorske terase, ki se proti jugu strmo spušča v Wady Qumrân, proti severu in zahodu pa se končuje s številnimi globelmi. Proti vzhodu prehaja teren v strmo pobočje, ki se spušča k Mrtvemu morju. Med izkopavanji v letih 1952—1956 so se Khirbet Qumrânu pridružila nova imena: Aïn Feshkha, jame pri Wady Murabba'ât in Khirbet Mird.

Leta 1951 so beduini iz plemena Ta'amire našli nove dokumente 18 km južno od Qumrâna v Wady Murabba'ât; med njimi sta najbolj zanimivi dve listini Simona bar Kochbe, ki je bil eden izmed voditeljev v drugi judovski vstaji proti Rimu v letih 132—135 po n. š. Leta 1952 je na tem področju izkopaval z uspehom Roland de Vaux.

Khirbet Mird je ime antičnega samostana, znanega kot *kastellion* (gr.) in kot *marda* (aram.), kar pomeni »trdnjava«. Leta 1952 je tam izkopavala belgijska arheološka odprava pod vodstvom R. de Langhe. Leta 1956 pa je O. R. de Vaux tri kilometre bolj proti jugu od Qumrâna, v Aïn Feshkhi izkopal še dobro ohranjeno stanovanjsko poslopje. Najdbe so bile zanimive.

Avtor te knjige Roland de Vaux je zbral in obdelal gradivo od začetnih izkopavanj najprej tako, da daje lep, celoten pregled arheoloških del in najdb. Z razdelitvijo gradiva na tri glavna poglavja, ki tematsko prehajajo eno v drugo, je dosegel pregledno sistematizacijo obširnega gradiva.

Prvo poglavje »Khirbet Qumrân« obravnava zgodovinski razvoj in propad ljudske naselbine na Khirbet Qumrânu. V prvem delu z napisom »*Izraelski sledovi*« uvršča začetke ljudske naselbine na Khirbet Qumrânu v *izraelsko* dobo. Biblična Jozvetova knjiga navaja med drugimi mesti tudi ime 'Ir-hammelah; njegova lokacija najbolj ustreza današnjemu Khirbet Qumrânu. Po najdbah v samem mestu in okoliških jamah je dognano, da niso starejše od VIII. st. pr. n. št., kar se ujema s poročili (II Chron. XXVI. 10.) o tem, da je kralj Ozias (781—740) zgradil na tem področju številne *migdâlîm* »trdnjavice«. F. M. Cross pa trdi po poročilih o gradnjah Josaphata (870—848 pr. n. š., II. Chron. XVII. 12.), da je bila trdnjavica *(birâniyyôt — migdâlîm)* Khirbet Qumrân zgrajena v IX. st. pr. n. št. O tem priča tudi najdeno zidovje, ki leži bolj globoko kot drugo odkrito zidovje in spada v dobo *železo II.* Posebno pozornost vzbujata pri tem dva najdena predmeta:

— Prvi je odlomljen ročaj, na katerem je pečat z naslovom *lammêlèk* — »kralju«.

— Drugi je *ostrakon*, popisan z nekaj paleohebrejskimi črkami.

Tej izraelski dobi sledijo obdobja bojev in premirja. Vse te faze segajo od prvih izraelskih naselbin (VIII. — VII. st. pr. n. š.) do okupacije po rimskih vojakih in do ponovnega obnavljanja razvalin od upornikov v drugi židovski vstaji, ki je bila v letih 132—135 po n. š. Karakteristični za Khirbet Qumrân sta naslednji periodi I in II. V drugi polovici II. st. pr. n. š. se je na tem področju naselila skupina ljudi (perioda I^a). O obnovitvi naselbine na Khirbet Qumrânu pod njihovo okupacijo zgovorno pričajo novi zbiralni dotok za pitno vodo, gradba dveh novih cistern in zgraditev javnega kopališča.

Njihova nadaljnja arhitektonska dela (perioda I^b) so pustila trajen pečat naselbini, čeprav je za njimi ostala opustošena do začetka krščanske dobe.

Značilen za to periodo je velik razmah gradbenih del. Khirbet Qumrân dokončno dobi obliko utrjenega mesta. Dograjeno je in obnovljeno mestno obzidje, zgrajena je citadela, odprta so nova mestna vrata, zgrajena so nova stanovanja,

nove cisterne, trasirana je cesta od glavnih mestnih vrat, vendar do sedaj še ni dognano, kam je peljala. Začeta je tudi gradnja vodovoda, novih javnih kopališč, javnih zbirališč, ki so po vsej verjetnosti bila tudi prostori za obede. Vse to nam danes priča o zelo razgibanem družbenem življenju te verske skupnosti.

V začetku krščanske dobe je zgradbe ponovno zasedla ista skupnost (»*communauté*« — verska skupnost) — perioda II, vse do približno leta 68 po n. š., ko so bile zopet opustošene, tokrat so jih razdejali zavojevalci.

Razen nadaljevanja in razširitve gradbenih del iz te periode je najbolj interesantna najdba tako imenovanega *skriptorija*. To je prostor, kjer so našli različne priprave, podobne današnjim klopem za pisanje. Najdba tega *skriptorija* je zelo zanimivo odkritje zaradi njegove starosti (okoli I. st. po n. š.). Prej so domnevali, da uporaba prvih klopi za pisanje pada v VIII.—IX. st. po n. š. Poznejša odkritja, sarkofag iz V. st. z naslikanim človekom, ki piše, sedeč na klopi, mozaik iz Severne Afrike, ki je iz IV.—V. st., na katerem vidimo ljudi, ki pišejo na papirus (?), sedeč na klopeh, relief iz Ostije iz III.—IV. st. z dvema sedečima figurama, ki pišeta, nam pričajo, da so uporabljali klopi za pisanje že prej.

Obstoj *skriptorija* še bolj potrjujejo najdbe v sosednjih prostorih, za katere menijo, da so bili shrambe za rokopise. Razen tega so našli večje zbirke keramike ter kovanega denarja iz časov Heroda Velikega in iz rimskih časov.

V drugem poglavju »Arheologija področja Qumrâna« avtor O. R. de Vaux zelo podrobno obravnava potek arheoloških del in opisuje posamezne najdbe na določenih mestih, ki sem jih v glavnem že omenil.

Dokumenti, ki so bili odkriti v Khirbet Qumrânu, so terjali bolj podrobno raziskavo tega področja. Tako je leta 1949 na tem področju raziskovala arheološka odprava pod vodstvom avtorja in Lencasterja Hardinga, direktorja Jordanskega odseka za arheologijo, ter preiskala prvo jamo, ki je sedaj registrirana kot »Qumrân 1«. V letih 1952—1956 so bile preiskane tudi jame na območju krševite skalnate obale in na sami obmorski terasi. Leta 1956 so bila preiskana tudi nekatera postranska pokopališča ter posamezni arheološki sledovi na področju Khirbet Qumrân — Aïn Feshkha.

Arheološka dela in najdbe na področju Aïn Feshkha so obdelane v posebni točki, v kateri obravnava avtor stanovanjsko poslopje ter utrdbe (»*enclos* — »ograda«) proti severu in jugu.

Tretje poglavje »Razvaline in teksti« je za nas najbolj zanimivo, vendar najmanj obdelano. Avtor ga je razdelil na sedem točk. Vsaka točka obravnava posamezen problem, ki je v zvezi z rokopisi ali pa z življenjem verske skupnosti v Qumrânu. Kot najbolj zanimive naj omenim zadnje tri točke:

V. Organizacija in življenje skupnosti.
VI. Zgodovina verske skupnosti.
VII. Imenovanje verske skupnosti.

Po najdbah sodimo, da se je v drugi polovici II. st. pr. n. š. v razvaline naselbin Khirbet Qumrân in Aïn Feshkha naselila razmeroma velika skupina ljudi. Ta skupina, ki se je naselila na precej pustem terenu, je mogla obstati na tem področju samo z rejo živine in gojenjem maloštevilnih agrikultur. Poznali so pa tudi nekatere obrti. Arheološki ostanki nam nalagajo zaključek, da je to morala biti samo organizirana in disciplinirana verska skupnost s posebnimi verskimi obredi.

Glede imenovanja same skupnosti nam pomagajo najdeni dokumenti, rokopisi »Pravila skupnosti« in »Pravila verske družbe«[1], v katerih zasledimo imena Ostanek Izraela, Resnični Izrael ali celo Nova zaveza. Kakor pričajo ti najdeni dokumenti, je neznana oseba z vzdevkom Pravični učitelj ustanovila to versko skupnost po prepiru z Brezbožnim svečenikom. To, enako kot avtor, meni asiriolog G. R. Driver. Za Heroda Velikega je ta verska skupnost že začela zapuščati svoja bivališča, končno pa je Qumrân ostal zapuščen za prve židovske vstaje (66—70 po n. š.).

[1] »Pravila skupnosti« je publiciral D. Barthélemy v »*Discovery of the Judean Desert*« I. N° 28ª; »Pravila verske družbe« pa Millar Burrows pod naslovom »Manual of discipline« — »*The Dead Sea Scrolls of Sent Mark's Monastery*« II. 2. 1951.

Rokopisi, za katere ni več dvoma, da so starodavni in popolnoma verodostojni,[2] da so nam jih zapustili člani verske skupnosti, ki je bivala na bregovih Mrtvega morja od druge polovice II. st. pr. n. š. pa do približno leta 68 po n. š. in da niso mogli nastati pred tem časom, so za nas dragoceni dokumenti.[3]

Pri izkopavanjih leta 1949, pod vodstvom avtorja in G. L. Hardinga, so v jami »Qumrân 1« našli okoli 70 rokopisov in fragmentov, med katerimi jih je nekaj v zvezi z bibličnimi knjigami. Posebno pozornost so zbudili tile rokopisi:

1. kompleten tekst »Knjiga Izaije« (Izaija I),
2. znatno poškodovan tekst »Knjiga Izaije« (Izaija II),
3. komentar h »Knjigi preroka Habakuka«,
4. Pravila verske družbe (»Manual of discipline«),
5. Pravila za vodenje vojne ali vojna sinov svetlobe s sinovi teme,
6. Himne hvaležnosti,
7. aramejski komentar h »Knjigi rodov«.

Tem prvim, posameznim najdbam v jami »Qumrân 1« so se pridružile v letih 1952—1956 najdbe v jamah »Qumrân 2« do »Qumrân 11«, tako da je danes najdenih že več kot 600 rokopisov.

Raziskave in obdelava tekstov iz Khirbet Qumrâna dokazujejo, da imajo ti rokopisi velik pomen za zgodovino hebrejskega jezika in paleografije. Analiza qumrânskih tekstov je dala ne samo veliko gradiva za zgodovino hebrejskega jezika in literature, ampak tudi gradivo za zgodovino judovstva kot verske sekte.

Čeprav je bilo pričakovati, da bodo rokopisi iz Khirbet Qumrâna bolj podrobno obravnavani, se je avtor Roland de Vaux omejil bolj na arheološko obdelavo gradiva s področja Khirbet Qumrâna in ne toliko na obdelavo rokopisov samih; to je tudi razumljivo, če vemo, da je avtor po poklicu arheolog.

O. R. de Vaux je v tej knjigi s posebnim zanimanjem zbral in obdelal gradivo arheoloških izkopavanj ob Mrtvem morju ter osvetlil določene probleme natančneje; to mu je omogočala tudi njegova osebna udeležba pri izkopavanjih od samega začetka.

Veliko je bilo odkritega, veliko napisanega o rokopisih, toda zgodovina odkritij ob Mrtvem morju s tem še ni končana. Še niso publicirani vsi rokopisi in še dolgo bosta Mrtvo morje in Judejska puščava odkrivala svoje skrite zaklade.

Kiril Gulevski

---

[2] O tem pričajo arheološke, paleografske in jezikovne raziskave, med katerimi je treba omeniti dela:

— R. de Vaux, *La grotte des manuscrits hebréux*, RB, 56 (1949), 586—609.

— G. L. Harding, *Introductory*, DJD t. I., Oxford 1955, 3—7.

— J. C. Trever, *A Palaeographical Study of the Jerusalem Scrolls*, BASOR, 113, 1949, 6—23.

S. A. Birnbaum, *How Old are the Cave Manuscripts? A Palaeographical Discussion*, VT, 1 (1951), 91—109.

— M. H. Gottstein, *Studies in the Language of the Dead Sea Scrolls*, JJS, 4 (1953), 104—107.

— *Die Qumrân-Rollen und die hebräische Sprachwissenschaft*, RQ, 1. (1958 do 1959), 104 n..

[3] O tem glej J. Hempel, geslo *Qumrân*, RE, XXIV (1963), str. 1356 n..

BIBLIOGRAFSKI PRISPEVKI K JUGOSLOVANSKI ARHEOLOGIJI 1964 IN 1965

Akte, Wien	= Akte des IV. Internationalen Kongresses für griechische und lateinische Epigraphik, Wien
Atti del VI Congreso, Roma	= Atti del VI Congresso Internazionale delle Scienze Preistoriche e Protoistoriche: Vol. 1 — Relazioni generali Vol. 2, Sez. I-IV, Roma-Firenze
ČZN NV	= Časopis za zgodovino in narodopisje Nova vrsta, Maribor
Glasnik, Priština	= Glasnik Muzeja Kosova i Metohije, Priština
Glasnik, Sarajevo	= Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Nova serija — Arheologija, Sarajevo
Godišnjak, Sarajevo	= Godišnjak Naučnog društva SR BIH, Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo
Poročilo, Ljubljana	= Poročilo o raziskovanju neolita in eneolita v Sloveniji, Ljubljana
Posebna izdanja, Sarajevo	= Posebna izdanja Naučnog društva SR BiH, Sarajevo
Studii, București	= Studii si cercetări de istorie veche, Academia R. P. R, București
VI kongres, Beograd	= Materijali sa kongresa jugoslovenskih arheologa 1963, Ljubljana-Beograd
TT, Ljubljana	= Tedenska tribuna, Ljubljana
Vesnik, Beograd	= Vesnik Vojnog muzeja Jugoslovenske narodne armije, Beograd
Vijesti, Zagreb	= Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, Zagreb
Zbornik, Beograd	= Zbornik radova Narodnog muzeja, Beograd
Zbornik, Štip	= Zbornik na Štipskiot naroden muzej, Štip
br.	= broj
C.	= pisano v cirilici
fasc.	= fascicule
Hlb.	= Halbband
Nr.	= Number
NS	= Nova serija
NV	= Nova vrsta
sl.	= slika
sr.	= serija
str.	= stran
št.	= številka
T.	= tabla

STROKOVNE PUBLIKACIJE

Bibliografija

Batović Šime: Bibliografija mlađeg kamenog doba v Dalmaciji. — The Bibliography of the Neolithic in Dalmatia. Diadora 3, Zadar 1965 (1966), str. 221-252.

Čović-Vekić Ljeposava: Izbor tekuće bibliografije radova iz paleobalkanistike u Jugoslaviji (1963—1964). Godišnjak 3, Sarajevo 1965, str. 195—208.

Mandić N(ikola): Répertoire d'archéologie, d'art et d'histoire culturelle. Publications parues en 1959—1960 sur les monuments historiques, stations archéologiques et recherches scientifiques en Yougoslavie. Starinar NS 13—14, Beograd 1962—1963 (1965), str. 331—387.

Mandić N(ikola): Répertoire d'archéologie, d'art et d'histoire culturelle. Publications parues en 1961—1962 sur les monuments historiques, stations archéologiques et recherches scientifiques en Yougoslavie. Starinar NS 15—16, Beograd 1964—1965 (1966), str. 309—368.

Manojlović Mirjana: Bibliografija — arheologija. Rad 11, Novi Sad 1962 (1965), str. 257.

Manojlović Mirjana: Bibliografija — arheologija. Rad 12—13, Novi Sad 1964 (1966), str. 285—286. C.

Mujezinović Mehmed: Bibliografija štampanih radova u »Našim starinama« I—X. Naše starine 10, Sarajevo 1965, str. 267—283.

Pleše B.: Bibliografija članaka s muzejskog i konzervatorskog područja na teritoriju SR Hrvatske od 1955 do 1960 god. Vijesti 13, Zagreb 1964, br. 2, str. 61—62; br. 3, str. 94—95; br. 4, str. 126—127; br. 6, str. 190—191.

Prazgodovina

Alföldy Geza: Les territoires occupés par les Scordisques. Acta Antiqua 12, Budapest 1964, fasc. 1—2, str. 107—127, karta.

Bánesz Ladislav: K otázke pôvodu, triedenia a rozšírenia aurignacienu v Evrope. — Quelques considérations sur l'origine, la subdivision et l'extension de l'Aurignacien en Europe. Slovenská archeológia 13—2, Nitra 1965, str. 261—318, T. 1—12.

Basler Đuro: Brdašce u Laktašima — nalazi u kopu XI. Zbornik krajiških muzeja 2, Banja luka 1963/64 (1964), str. 36—37, 2 sliki.

Batović Šime: Neolitski ostaci iz Nina i njihov položaj u okviru neolita na Mediteranu. — Avanzi neolitici a Nin e loro posto nel quadro nel neolitico sul Mediterraneo. Diadora 3, Zadar 1965 (1966), str. 5—44, sl. 1—4, T. 1—19.

Batović Šime: Prapovijesna brončana koplja u Arheološkom muzeju u Zadru. — Prehistoric bronze Spears in the Archaeological Museum of Zadar. Diadora 3, Zadar 1965 (1966), str. 45—70, sl. 1—4, T. 1—2.

Batović Šime: Prvi paleolitski nalazi u sjevernoj Dalmaciji. — The first Paleolithic Finds in North Dalmatia. Diadora 3, Zadar 1965 (1966), str. 205—210, sl. 1.

Belić Branko: Prilozi za poznavanje kasnog bronzanog doba severne Bosne. — Zusammenfassung. Zbornik krajiških muzeja 2, Banja luka 1963/64 (1964), str. 19—35, T. 1, 2 prilogi, sl. 1—4. C.

Benac A(lojz): Prilozi za proučavanje neolita u dolini rijeke Bosne. — Contribution à l'étude du néolithique de la vallée de la rivière Bosna. Glasnik NS — Arheologija 20, Sarajevo 1965, str. 261—275, sl. 1—3, T. 1—3.

Benac Alojz: Prilozi za proučavanje neolita u sjevernoj Bosni. —Beiträge zur Erforschung des Neolithikums in Nordbosnien. Glasnik NS — Arheologija 19, Sarajevo 1964, str. 129—149, slika, T. 1—4.

Benac Alojz: Prediliri, Protoiliri i Prailiri. — Vorillyrier, Protoillyrier und Urillyrier. Posebna izdanja 4, Sarajevo 1964, str. 59—94.

Benac A(lojz): Studije o kamenom i bakarnom dobu u sjeverozapadnom Balkanu. — Étude sur l'âge de pierre et de cuivre dans le nord-ouest des Balkans. Sarajevo 1964, str. 1—176, sl. 1—9, T. 1—35.

Berciu Dumitru: La civilisation de Cernavoda et sa place par rapport aux complexes culturels balkano-égéo-anatoliens. Atti del VI Congresso 2, Sez. I—IV, Roma 1965, str. 256—258.

Bolta Lojze: Prazgodovinska gomila v Pongracu. Savinjski zbornik, Celje 1965, str. 194—201.

Bregant Tatjana: Poročilo o raziskovanju kolišča in gradbenih ostalin ob Resnikovem prekopu pri Igu. — Bericht über die Forschungsarbeiten an dem Pfahlbau und den Bauresten am Resnik-Kanal bei Ig. Poročilo, Ljubljana 1964, str. 7—23, priloga 1—4, T. 1—13.

Bregant Tatjana: Sondažna raziskovanja v okolici Iga na Ljubljanskem barju. — Sondages aux environs de Ig dans le marais de Ljubljana. Arheološki vestnik 15—16, Ljubljana 1964—1965 (1965), str. 179—209, T. 1—12, priloga 1—4.

Brodar M(itja): Hronologija kul'tur paleolita v Jugoslavii. Stratigrafija i periodizacija paleolita vostočnoï i central'noï Evropy. Moskva 1965, str. 38—49, ris. 1—5. C.

Brodar Mitja: Kulture Crvene stijene, jugoslovanske paleolitske postaje v Črni gori. Situla 8, Ljubljana 1965, str. 161—163.

Brodar Mitja: La stazione paleolitica jugoslava di Crvena stijena. Atti del VI Congresso 2, Sez. I—IV, Roma 1965, str. 192—194.

Brodar Mitja: Poročilo o paleolitskih poskusnih izkopavanjih. — Bericht über paläolithische Versuchsgrabungen. Arheološki vestnik 15—16, Ljubljana 1964—1965 (1965), str. 167—174.

Brukner Bogdan: Praistorijsko naselje na potesu Beletinci kod Obreža. — Prähistorische Siedlung auf der Flur »Beletinci« bei Obrež. Rad 11, Novi Sad 1962 (1965), str. 89—122, sl. 1—2, plan 1—7, T. 1—14. C.

Brukner Bogdan: Prilog tumačenju nekih karakteristika kontinuiteta na prelazu iz starčevačke u vinčansku grupu. — Ein Beitrag zur Kenntniss der Kontinuität am Übergang von der Starčevo — zur Vinčagruppe. VI kongres — 1, Beograd 1964, str. 57—62.

Cannarella Dante: Passavano attraverso l'Alto Adriatico gli antichi traffici tra Europa e l'Oriente. Adriatico 11, Trieste 1964, nr. 1—2, str. 25—27, karta.

Čović Borivoj: Die Inschrift von Bugojno und ihre Chronologie. Archaeologia Iugoslavica 5, Beograd 1964, str. 25—32, T. 1—8.

Čović Borivoj: Novi nalazi sa nekropole »Gradac« u Sokocu i neka pitanja glasinačke hronologije. — Neue Befunde an der Nekropole »Gradac« in Sokolac und einige Fragen über die Chronologie von Glasinac. Članci i gradja 6, Tuzla 1965, str. 57—82, sl. 1—3, T. 1—3.

Čović Borivoj: Osnovne karakteristike materijalne kulture Ilira na njihovom centralnom području. — Traits caractéristiques essentiels de la culture materielle des Illyriens — région centrale. Posebna izdanja 4, Sarajevo 1964, str. 95—134, karta 1—4, T. 1—6.

Čović Borivoj: Uvod u stratigrafiju i hronologiju praistorijskih gradina u Bosni. — Einleitung in Stratigraphie und Chronologie prähistorischer Gradinen in Bosnien. Glasnik NS — Arheologija 20, Sarajevo 1965, str. 27—145, sl. 1—5, karta 1, T. 1—23.

Drechsler-Bižić Ružica: Pojava kontinuiteta na nekim nalazima kod Japoda. — Erscheinungen der Kontinuität in den japodischen Funden. VI kongres — 1, Beograd 1964, str. 69—72, slika.

Gabrovec Stane: Halštatska kultura v Sloveniji. — Die Hallstattkultur Sloweniens. Arheološki vestnik 15—16, Ljubljana 1964—1965 (1965), str. 21—64, sl. 1—3, T. 1—17, priloga.

Gabrovec Stane: Kronologija čelad negovskega tipa. Situla 8, Ljubljana 1965, str. 177—186, sl. 1—2.

Gabrovec Stane: Najstarejša grobna celota z upodobitvijo v situlskem stilu. — Das älteste geschlossene Grab mit einem Situlendenkmal in Slowenien. Arheološki vestnik 15—16, Ljubljana 1964—1965 (1965), str. 127—135, T. 1—2.

Gabrovec Stane: Problem severozahodnega področja Ilirov. — Das Problem des nordwestillyrischen Gebietes. Posebna izdanja 4, Sarajevo 1964, str. 215—252.

Galović Radoslav: Neue Funde der Starčevo-Kultur in Mittelserbien und Makedonien. Bericht 43—44. der Römisch-Germanischen Kommission, Berlin 1962—1963 (1964), str. 1—29, sl. 1—2, T. 1—18.

Garašanin Draga: Miscellanea Illyrica. Ein süddalmatinischer Fund mit Münzen des Königs Balaios. Zbornik 4, Beograd 1964, str. 65—73, sl. 1—3. C.

Garašanin Draga: Osvrt na problem kontinuiteta na Dako-Getskoj nekropoli »Gložđar« u Paraćinu. — Le problème de la continuite Géto-Dace à la nécropole de Gložđar à Paračin. VI kongres — 1, Beograd 1964, str. 79—87, sl. 1—6, načrt.

Garašanin Milutin V.: Chronologische und Ethnische Probleme der Eisenzeit auf dem Balkan. Atti del VI Congresso 1, Roma 1962, str. 179—195.

Garašanin Milutin V.: Contributions à l'interprétation historique des dêpots de l'âge du fer en Serbie. Archaeologia Iugoslavica 5, Beograd 1964, str. 17—24, T. 1—2.

Garašanin Milutin V.: Figura keltskog ratnika iz Kladova. — Die Reiterfigur von Kladovo an der Donau. Zbornik 4, Beograd 1964, str. 79—83, slika. C.

Garašanin Milutin V.: Istočna granica Ilira prema arheološkim spomenicima. — Die Ostgrenze der Illyrier auf Grund der Bodenfunde. Posebna izdanja 4, Sarajevo 1964, str. 135—175.

Gavela Branko: O ilirskom supstratu na Balkanu. — Über das illyrische Substrat auf dem Balkan. Godišnjak 3, Sarajevo 1965, str. 143—161.

Gavela Branko: Sur la catégorie et le problème des Indoeuropéens. Atti del VI Congresso 2, Sez. I—IV, Roma 1965, str. 68—72.

Glišić Jovan: Stratigrafija naselja vinčanske grupe kod Predionice u Prištini. — Stratigraphie der Vintscha Gruppe Siedlung bei der Spinnerei in Prischtina. Glasnik 7—8, Priština 1962—1963 (1964), str. 12—61, Ta. 1—6, sl. 1—7, priloga 1—5, T. 1—5.

Grbić Miodrag: Starčevo, die älteste neolithische Kultur des Balkans und ihre Keramik. Atti del VI Congresso 2, Sez. I—IV, Roma 1965, str. 232—237.

Jovanović Borislav: Badensko-kostolačka grupa i hronologija eneolita u Jugoslaviji. — Le groupe culturel de Baden-Kostolac et la chronologie de l'énéolithique en Yougoslavie. Starinar NS 15—16, Beograd 1964—1965 (1966), str. 1—13, sl. 1—4. C.

Jovanović Borislav: La céramique anthropomorphe de l'énéolithique des Balkans et du Bas-Danube. Archaeologia Iugoslavica 5, Beograd 1964, str. 9—13, T. 1—2.

Jovanović Borislav: Poreklo trakaste ornamentike u neolitskim i eneolitskim grupama na Balkanu i srednjem Podunavlju. — Observations sur certains problèmes de continuité dans la Néolithique balcanique. VI kongres — 1, Beograd 1964, str. 65—68.

Jovanović Borislav: Postanak keramičkih tipova balkansko-podunavskog neolita i eneolita. — Genèse des types de céramique aux époques néolithique et enéolithique dans les Balkans et la région danubienne. Starinar NS 13—14, Beograd 1962—1963 (1965), str. 9—26, sl. 1—6. C.

Kastelic Jože, Mansuelli Guido A., Kromer Karl: Umetnost situl. Ljubljana—Beograd 1965, str. 1—35, 6 risb, zemljevid, sl. 1—80, 4 priloge. (isti: Situlenkunst. Wien—München 1964).

Katičić Radoslav: Suvremena istraživanja o jeziku starosjedilaca ilirskih provincija. — Die neuesten Forschungen über die einheimische Sprachschicht in den illyrischen Provinzen. Posebna izdanja 4, Sarajevo 1964, str. 9—58.

Kojić Sofija: Sabazijev tijas iz Pirota. — Le thiase sabaziaque de Pirot. Starinar NS 15—16, Beograd 1964—1965 (1966), str. 183—186, sl. 1. C.

Korošec Josip: Alcuni problemi del Neolitico Balcano-Danubiano. Atti del VI Congresso 1, Roma 1962, str. 145—158.

Korošec Josip, Danilo in danilska kultura. — Danilo und Danilo-Kulturgruppe. Ljubljana 1964, str. 1—105, sl. 1—3, sl. 1—2, T. 1—70, priloga 1—3.

Korošec Josip: Kulturne ostaline na kolišču ob Resnikovem prekopu odkrite v letu 1962. — Die im J. 1962 entdeckten Kulturüberreste im Pfahlbau am Resnik-Kanal. Poročilo, Ljubljana 1964, str. 25—46, T. 1—21.

Korošec Josip: Nekateri problemi podonavsko-balkanskega neolita. Situla 8, Ljubljana 1965, str. 165—175.

Korošec Josip: Neo- in eneolitski elementi na Ptujskem gradu. — Neolithische und eneolitische Elemente auf dem Ptujski grad (die Burg von Ptuj). Poročilo 2, Ljubljana 1965, str. 5—33, T. 1—27.

Korošec Paola: Poročilo o površinskih najdbah novega kolišča na »Partih« pri Igu. — Bericht über die Oberflächen-Funden in den neuen Pfahlbauten auf »Parti« bei Ig. Poročilo, Ljubljana 1964, str. 47—55, T. 1—12.

Korošec Paola: Prazgodovinska gomila v Pavlovi vasi pri Tržišču na Dolenjskem. — Vorgeschichtlicher Tumulus in Pavlova vas bei Tržišče, Dolenjsko (Unterkrain). Poročilo 2, Ljubljana 1965, str. 73—78, T. 1—3.

Korošec Paola — Uršič Marjana: Neolitske in eneolitske ostaline iz okolice Krškega. — Neolithische und eneolithische Funde aus der Umgebung von Krško (Gurkfeld). Poročilo 2, Ljubljana 1965, str. 55—71, T. 1—9.

Kosorić Milica D.: Praistorijska nekropola u selu Dvorovima kod Bijeljine. — Die vorgeschichtliche Nekropole in Dvorovi bei Bijeljina. Članci i gradja 6, Tuzla 1965, str. 85—90, sl. 1—7, priloga 1.

Kosorić Milica: Praistorijski bronzani kotao iz okoline Požarevca. — Le chaudron préhistorique de bronze des environs de Požarevac. Starinar NS 15—16, Beograd 1964—1965 (1966), str. 191—192, sl. 1—4. C.

Kosorić Milica D.: Probni arheološki radovi na lokalitetu »Brdo« u Dvorovima. — Versuchsgrabungen auf der Lokalität Brdo in Dvorovi. Članci i gradja 6, Tuzla 1965, str. 91—95, T. 1—2.

Kosorić Milica: Statueta iz Klenovnika. — Statuette de Klenovnik. Starinar NS 13—14. Beograd 1962—1963 (1965), str. 193—195, sl. 1—3. C.

Kosorić Milica i Todorović Jovan: »Grad« — naselje žutobrdske kulturne grupe. — »Grad« — station du groupe culturel de Žuto Brdo. Starinar NS 13—14. Beograd 1962—1963 (1965), str. 267—274, sl. 1—8. C.

Kromer Karl: glej Kastelic Jože!

Krstić Dušan: Neolitsko naselje u Vitoševcu kod Ražnja. — Agglomération néolithique à Vitoševac près de Ražanj. Zbornik 4, Beograd 1964, str. 51—63, risba. T. 1—18. C.

Lahtov Vasil: Ilirskiot borečki grob od seloto Rečica-Ohridsko i problemot na grčko-ilirskiot šlem. — La tombe de guerrier illyrien découverte dans le village Rečica près d'Ohrid et le problème de casque greco-illyrien. Situla 8, Ljubljana 1965, str. 47—75, sl. 1—2, priloga 1—2, T. 1—2. C.

Lahtov V(asil): Problem trebeniške kulture. — Das Problem der Trebenište-Kultur. Ohrid 1965, str. 1—256, T. 1—44, karta, priloga.

Letica Zagorka: The Neolithic Figurines from Vinca. Archaeology 17, New York 1964, Nr. 1, str. 26—32, sl. 1—12.

Mansuelli Guido A.: glej Kastelic Jože!

Marić Zdravko: Donja Dolina. — Zusammenfassung. Glasnik NS Arheologija 19, Sarajevo 1964, str. 5—128, priloga 1—5, T. 1—26.

Marić Zdravko: Eine Bronzetrense aus Donja Dolina bei Bosanska Gradiška (Jugoslawien). Germania 42, Frankfurt a/M. 1964, Hlb. 1—2, str. 257—260, sl. 1—2, tabla.

Marić Zdravko: Problem sjevernog graničnog područja Ilira. — Problème des limites septentrionales du territoire illyrien. Posebna izdanja 4, Sarajevo 1964, str. 177—213, priloga 1—2, T. 1—3.

Matejčić Radmila: Nalaz halštatskog nakita iz Šula. — Rinvenimanti dell'età del ferro a Šula nell'isola di Veglia. Jadranski zbornik 6, Rijeka — Pula 1963—1965 (1966), str. 331—340, 7 slik.

Mikulčić Ivan: Arhajske nekropole južne Pelagonije. — Nécropoles archaïques de la Pélagonie méridionale. Starinar NS 15—16, Beograd 1964—1965 (1966), str. 209—226, sl. 1—12. C.

Mikulčić Ivan: Ilirsko-arhajski grobovi iz okoline Štipa. — Tombeaux illyriens archaïques aux environs de Štip. Starinar NS 13—14, Beograd 1962—1963 (1965), str. 197—209, sl. 1—34. C.

Mikulčić Ivan: Jedna helenistička nekropola iz okoline Bitolja. — Une nécropole hellénistique des environs de Bitolj. Starinar NS 15—16, Beograd, 1964—1965 (1966), str. 227—243, sl. 1—41. C.

Mladin Josip: Umjetnički spomenici prahistorijskog Nezakcija. — Zusammenfassung. Kulturno-povijesni spomenici Istre 5, Pula 1964 (1966), str. 1—76, sl. 1—16, T. 1—20.

Nikolanci Mladen: Contacts gréco-illyriens sur la côte est de l'Adriatique. Archaeologia Iugoslavica 5, Beograd 1964, str. 49—60.
Novak Grga: Le novissime scoperte delle relazioni fra la costa orientale dell'Adriatico ed il mondo mediterraneo nel Neolitico. Atti del VI Congresso 2, Sez. I—IV, Roma 1965, str. 328—331.
Osole Franc: Izkopavanje v paleolitski postaji Ovčja jama pri Prestranku v letu 1961. — Fouille dans la station paléolithique de »Ovčja jama« près de Prestranek. Geologija 8, Ljubljana 1965, str. 139—159, sl. 1—12.
Osole Franc: Les stations paléolithiques dans les grottes en Yougoslavie. — Prazgodovinska najdišča v podzemeljskih jamah Jugoslavije. Naše jame 7, Ljubljana 1965, str. 35—40, karta.
Osole Franc: Paleolitik Slovenije. — Das Paläolithikum Sloweniens. Arheološki vestnik 15—16, Ljubljana 1964—1965 (1965), str. 9—20, priloga.
Osole F(ranc): Še neobjavljena kamena orodja iz Parske golobine. — Noch nicht publizierte Steinartefakte aus Parska golobina. Arheološki vestnik 15—16, Ljubljana 1964—1965 (1965), str. 175—178, T. 1—2.
Papazoglu Fanula: Les origines et la destinée de l'Etat illyrien: Illyrii proprie dicti. Historia 14, Wiesbaden 1965, Heft 2, str. 143—179.
Párdacz M.: Western Relations of the Scythian Age Culture of the Great Hungarian Plain. Acta Antiqua 13, Budapest 1965, fasc. 3—4, str. 273—301, sl. 1, T. 1—3.
Parović-Pešikan Maja: Les Illyriens au contact des Grecs.. Archaeologia Iugoslavica 5, Beograd 1964, str. 61—81, T. 1—5.
Petres Eva F.: Neuere Beiträge zur Geschichte der Spätbronze- und Früheisenzeit des mittleren Donaubeckens. Atti del VI Congresso 2, Sez. I—IV, Roma 1965, str. 434—438.
Picard Charles: Aigle et serpent — sur les divers sens d'un symbole religieux à travers la Grèce du Nord: d'après une oenochoé de bronze du Musée de Belgrade. Starinar NS 13—14, Beograd 1962—1963 (1965), str. 1—7, sl. 1—8.
Popović Dragan: Ostava iz Salaša Noćajskog. — Der Depotfund aus Noćaj-Salaš. Rad 12—13. Novi Sad 1964 (1966), str. 5—21, T. 1—9. C.
Popović Ljubiša: Halkidski šlem iz nekropole kod Trebeništa. — La casque chalcidien de la nécropole de Trebenište. Zbornik 4, Beograd 1964, str. 85—88, T. 1—4. C.
Popović Vladislav: Les masques funéraires de la nécropole archaïque de Trebenište. Archaeologia Iugoslavica 5, Beograd 1964, str. 33—44, T. 1—2.
Popović Vladislav: O poreklu grčkih arhajskih predmeta iz nekropole kod Trebeništa sa posebnim osvrtom na problem zlatnih maski. — Sur l'origine des objets grecs archaïques de la nécropole de Trebenište et le problème des masques d'or. Starinar NS 15—16, Beograd 1964—1965 (1966), str. 15—30, sl. 1—17. C.
Schubert Franz: Zu den südosteuropäischen Kupferäxten. Germania 43, Frankfurt a/M. 1965, Hlb. 2, str. 274—295, sl. 1—4, priloga 3—6.
Slavković-Đurić N.: Ilirski tumuli kod Suve Reke. — Tertres funéraires illyriens de Suva Reka. Glasnik 9, Priština 1964 (1965), str. 537—555, priloga 1—3, T. 1—3.
Srejović Dragoslav: Versuch einer geschichtlichen Wertung der Butmir-Gruppe. Archaeologia Iugoslavica 5. Beograd 1964, str. 1—8, T. 1—2.
Stalio Blažena: Novi metalni nalaz iz Pločnika kod Prokuplja. — Dépôt d'objets métalliques nouvellement mis au jour à Pločnik près de Prokuplje. Zbornik 4, Beograd 1964, str. 35—41, sl. 1—11. C.
Starè France: Bronastodobna igla iz okolice Stične. — Die bronzezeitliche Nadel aus Stična. Arheološki vestnik 15—16, Ljubljana 1964—1965 (1965), str. 211 do 214, T. 1.
Stare V(ida): Železodobne gomile na Vinkovem vrhu. — Eisenzeitliche Grabhügel auf Vinkov vrh. Arheološki vestnik 15—16, Ljubljana 1964—1965 (1965), str. 215—257, T. 1—20.
Stojanović-Gabričević Đorđica: Konzervacija i rekonstrukcija halkidskog šlema iz nekropole kod Trebeništa. — La conservation et la réconstruction

d'une casque chalcidien provenant de la nécropole de Trebenište. Zbornik 4, Beograd 1964, str. 89—91, slika. C.

Szabó Miklos: A pannóniai kelta személynévanyag viszgálata. — Recherches sur l'anthroponomie celtique de Pannonie. Archaeologiai értesitö 91, Budapest 1964, sz. 2, str. 165—175.

Šonje Ante: Prethistorijski nalazi poslije drugog svjetskog rata u Poreštini. — I ritrovati preistorici trovati dopo la seconda guerra mondiale a Parenzo e dintorni. Jadranski zbornik 6, Rijeka—Pula 1963—1965 (1966), str. 295—330, tloris 1—2, sl. 1—10, T. 1—6.

Tasić Nikola: Naselje kulture polja sa urnama u istočnom delu Srema. — Siedlungen der Urnenfelderkultur im östlichen Teile Syrmiens. Rad 11, Novi Sad 1962 (1965), str. 127—144, T. 1—6. C.

Tasić Nikola: Ostaci nekropole paračinske grupe kod Maćije. — Restes de la nécropole du groupe de Paračin près de Maćija. Starinar NS 13—14, Beograd 1962—1963 (1965), str. 187—192, sl. 1—9. C.

Thomas Homer L.: The Turban Bowl of the Late Bronze Age. Atti del VI Congresso 2, Sez. I—IV, Roma 1965, str. 458—462.

Todorović Jovan: Bronzani nalaz iz Pudarca. — Trouvaille d'objets en bronze à Pudarci. Starinar NS 13—14, Beograd 1962—1963 (1965), str. 185—186, sl. 1 do 3. C.

Todorović Jovan: Ein Beitrag zur stilistischen und zeitlichen Bestimmung der astragaloïden Gürtel in Jugoslawien. Archaeologia Iugoslavica 5, Beograd 1964, str. 45—48, T. 1—2.

Todorović Jovan: Ilirski elementi u materijalnoj kulturi Skordiska. — Sur quelques éléments de continuité dans la civilisation La Tène de la Serbie. VI kongres — 1, Beograd 1964, str. 73—77.

Todorović Jovan: Jedan tip dačkih šolja. — Ein dazischer Schalentyp. Rad 11, Novi Sad 1962 (1965), str. 145—148, sl. 1—3. C.

Todorović Jovan: Prilog klasifikaciji i hronološkoj determinaciji keltskih kopalja. — La classification et détermination chronologique des lances celtiques. Vesnik 10, Beograd 1964, str. 195—204, sl. 1—3, T. 1—2.

Todorović Jovan: glej Kosorić Milica!

Trbuhović Vojislav: Agatirzi - Tribali - Dardani - Peonci. — Agathyrses - Tribales - Dardaniens - Péoniens. Starinar NS 15—16, Beograd 1964—1965 (1966), str. 163 do 167, sl. 1—2. C.

Trbuhović Vojislav: Ekspanzija ili infiltracija lužičke kulture u oblasti severne Jugoslavije. — Ekspansja albo infiltracija kulturö lužickiej na terenach połnócnej Jugoslawii. Starinar NS 13—14, Beograd 1962—1963 (1965), str. 181 do 184, sl. 1—7. C.

Trbuhović Vojislav: Još jedan prilog proučavanju Dupljajskih kolica. — Noch einige Beiträge zur Problematik des Vogelwagen aus Dupljaja (Südbanat). Starinar NS 13—14, Beograd 1962—1963 (1965), str. 177—179, sl. 1—4. C.

Trbuhović Vojislav: Sistem praistorijskih fortifikacija u Jugoslaviji. — Le système des fortifications préhistoriques en Yougoslavie. Vesnik 10, Beograd 1964, str. 187—194, sl. 1—2, priloga 1.

Trogmayer Ottó: Megjegyzések a Körös-csoport relativ idörendjéhez. — Remarks to the relative chronology of the Körös Group. Archaeologiai értesitö 91, Budapest 1964, sz. 1, str. 67—86, sl. 1—13.

Uršič Marjana: glej Korošec Paola!

Vasić R.: Pojava velike kamene plastike kod Ilira. — La plastique de pierre chez les Illyriens. Živa antika 15, Skopje 1965, sv. 1, str. 149—162, sl. 1—8.

Velimirović-Žižić Olivera: Nalaz u Momišićima. — Trouvaille de Momišići. Starinar NS 15—16, Beograd 1964—1965 (1966), str. 193—207, sl. 1—49. C.

Vuković Stjepan: Istraživanja paleolitskog lokaliteta spilja Vilenica u godini 1962. — Zusammenfassung. Godišnjak Gradskog muzeja 2—3, Varaždin 1962—1963 (1963), str. 5—22, T. 1—5.

Vuković Stjepan: Paleolitska kamena industrija nalazišta Punikve kod Ivanca. — Zusammenfassung. Godišnjak Gradskog muzeja 2—3, Varaždin 1962—1963 (1963), str. 23—30, T. 6—10.

Weinberg Saul S.: Chronology of the Neolithic Period in the Aegean and the Balkans. Atti del VI Congresso 2, Sez. I—IV, Roma 1965, str. 228—232, tabela.
Živanović Srboljub: Prethodno saopštenje o nalazu dva ostataka lobanja praistorijskog čoveka iz Vojvodine. — Sur deux fragments de crânes préhistoriques trouvés en Vojvodina. Starinar NS 15—16, Beograd 1964—1965 (1966) str. 187—190, sl. 1—10. C.

Antika

Alföldy Geza: Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien (mit einem Beitrag von Mócsy András). Budapest 1965, str. 1—233, karte 1—4.
Alföldy Geza: Die *Valerii* in Poetovio. — *Valerii* v Poetovioni. Arheološki vestnik 15—16, Ljubljana 1964—1965 (1965), str. 137—144.
Alföldy G(eza): Eine römische Strassenbauinschrift aus Salona. Acta archaeologica 16, Budapest 1964, fasc. 3—4, str. 247—256, karta.
Alföldy Geza: Epigraphica. Situla 8, Ljubljana 1965, str. 95—112, sl. 1—4.
Alföldy Geza: Municipium Iasorum. — Auszug. Archaeologiai értesitö 91, Budapest 1964, sz. 2, str. 218—221; tudi v: Epigraphica 26, Milano 1964, fasc. 1—4, str. 95—106.
Alföldy Géza: Tilurium — der antike Name des Legionslagers Gardun bei Trilj in der Provinz Dalmatien. Bonner Jahrbücher 165, Bonn 1965, str. 105—107.
Amand M.: Les tumulus d'époque romaine dans le Norique et en Pannonie. Latomus 24, Bruxelles 1965, fasc. 3, str. 614—628, sl. 1—6, karta.
Barački Stanimir: Sarmati u Južnom Banatu (Izložba u Narodnom muzeju, Vršac). Spona 4, Novi Sad 1964, str. 9, 4 slike.
Barkóczi L.: The population of Pannonia from Marcus Aurelius to Diocletian. Acta archaeologica 16, Budapest 1964, fasc. 3—4, str. 257—356, karta.
Basler Đuro: Ulomci rimske arhitekture u Bratuncu. — Bruchstücke eines römischen Gebäudes in Bratunac. Članci i građa 6, Tuzla 1965, str. 95—100, sl. 1—4.
Belančić-Vikić Branka: Neka obilježja ranocarske keramike u jugozapadnoj Panoniji. — Quelques caractéristiques de la céramique du Haut Empire dans la Pannonie du Sud-Ouest. Starinar NS 13—14, Beograd 1962—1963 (1965), str. 89—112, sl. 1—46.
Bojanovski Ivo: Arheološki pabirci sa područja antičke Domavije. Članci i građa 6, Tuzla 1965, str. 101—110, sl. 1—4.
Bojanovski Ivo: Kasnoantičke grobnice na svod u Čitluku i njihova prethodna konzervacija. — Die spätantiken Gewölbegrabkammern in Čitluk bei Šipovo und ihre vorherige Konservierung. Naše starine 9, Sarajevo 1964, str. 103—122, sl. 1—15.
Bojanovski Ivo: Rimska stela iz Klotijevca na Drini. — Römische Stele aus Klotijevac am Drina-Fluss (Srebrenica). Naše starine 9, Sarajevo 1964, str. 189 do 192, sl. 1—3.
Bošković Đurđe: O značaju arheoloških istraživanja na Caričinom Gradu. — Sur l'importance des recherches archéologiques executées à Caričin Grad. Starinar NS 15—16, Beograd 1964—1965 (1966), str. 47—52, karta. C.
Bulat M(irko): Rimske opeke i crijepovi s pečatima u Muzeju Slavonije. — Briques et tuiles romaines à marques. Osječki zbornik 9—10, Osijek 1965, str. 7—24, 4 tabele, slika.
Cermanović-Kuzmanović Aleksandrina: Dva nadgrobna spomenika iz Čuprije. — Deux monuments funéraires de Čuprija. Zbornik 4, Beograd 1964, str. 141—149, 2 sliki. C.
Cermanović-Kuzmanović Aleksandrina: Ein römischer Sarkophag mit der Darstellung von Einheimischen. Živa antika 15, Skopje 1965, sv. 1, str. 79—84, sl. 1—3.
Cermanović-Kuzmanović Aleksandrina: Jedan nov spomenik takozvanih podunavskih jahača. — Un nouveau monument des cavaliers danubiens. Glasnik 7—8, Priština 1962—1963 (1964), str. 309—316, slika.
Cermanović-Kuzmanović Aleksandrina: Nekoliko spomenika tračkog konjanika iz naše zemlje. — Quelques monuments du cavalier thrace provenant du notre pays et le problème du héros thrace. Starinar NS 13—14 Beograd 1962 do 1963 (1965), str. 113—124, sl. 1—10. C.

Cermanović A., Srejović D., Velimirović O.: La nécropole romaine à Duklja (Docles) près de Titograd en Montenegro. Inventaria archaeologica — Jugoslavija 8, Beograd 1965, fasc. Y 67 — Y 78 (12 tabel).

Čanak-Medik Milka: Ansambl na bazilikata »A« od ranovizantinskiot period. — Ensemble de la basilique »A« de la période paléochrétienne. — The complex of basilica A from the early Christian period. Herakleja 2, Bitola 1965, str. 35—65, sl. 1—25, plan 1—15. C.

Čanak-Medik Milka: glej Tomašević Gordana!

Čerškov Emil: Kasnoantička ostava iz Dobrotina na Kosovu. — Le dépot de basse antiquité de Dobrotin à Kosovo. Glasnik 7—8, Priština 1962—1963 (1964), str. 317—338, sl. 1—4, T. 1—4.

Čerškov Emil: Municipium D. D. kod Sočanice. — Municipium D. D. near Sočanica. Glasnik 9, Priština 1964 (1965), str. 617—622, sl. 1—8.

Čremošnik Irma: Die einheimliche Tracht Noricums, Pannoniens und Illyricums und ihre Vorbilder. Latomus 25, Bruxelles 1964, fasc. 4, str. 760—775, sl. 1—11.

Čremošnik Irma: Rimska vila u Višićima. — Die römische Villa in Višići Glasnik NS — Arheologija 20, Sarajevo 1965, str. 147—159, sl. 1—13, priloga 1—3, T. 1—23.

Dušanić S.: Tri epigrafska priloga. — Three Epigraphical Notes. Živa antika 15, Skopje 1965, sv. 1, str. 85—108, sl. 1—3. C.

Frel Jiří: Observations sur quelques sculptures antiques de Yougoslavie. Starinar NS 13—14, Beograd 1962—1963 (1965), str. 313—314.

Garbsch Jochen: Die norisch-pannonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert. Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 11, München 1965, str. I—VIII, 1—236, sl. 1—61, T. 1—52, karta 1—16.

Gavela Branko: Minerva Εἰρηνοφόρος iz Konavlja. — La Minerve Eirénoforos de Konavli près de Dubrovnik. Zbornik 4, Beograd 1964, str. 115—126, risba, tabla. C.

Grbić Miodrag: Observations sur quelques sculptures antiques de Yougoslavie, Jiří Frel. Starinar NS 13—14, Beograd 1962—1963 (1965), str. 315. C.

Haevernick Thea E.: Beiträge zur Geschichte des antiken Glases X. Römischer Wein? (Mit Beiträgen von A. Nenadović, H. J. Eichhoff und M. Hopf). Jahrbuch des RGZM 10, Mainz 1963 (1965), str. 118—122, T. 20.

Ilakovac Boris: Rimska zgrada u Krmčini kod Zadra. — Römisches Gebäude in Krmčina bei Zadar. Diadora 3, Zadar 1965 (1966), str. 213—218, sl. 1—4.

Iveković Dragica: Kratak izvještaj o probnem arheološkom iskapanju u Okešincu na području Moslavine. Vijesti 14, Zagreb 1965, br. 2, str. 45—47, 4 slike.

Jeličić Branka: Bronzani kandelabr u Narodnom muzeju u Beogradu. — Un candelabre de bronze au Musée national de Beograd. Zbornik 4, Beograd 1964, str. 151—155, sl. 1—3. C.

Josifovska-Dragojević Borka: Grčki natpis sa arhitrava jednog hrama iz sela Marvinaca. — Inscription grecque de l'architrave d'un temple de Marvinci. Živa antika 15, Skopje 1965, sv. 1, str. 137—147, sl. 1—3. C.

Josifovska-Dragojević Borka: Jedan neobjavljeni epigrafski spomenik iz Sopišta. — Un monument épigraphique inédit de Sopište. Godišen zbornik 16. Skopje 1965, str. 139—149, sl. 1—2. C.

Josifovska Borka: Jedan novi vojnički natpis iz Konjuha. — Une épitaphe militaire de Konjuh. Živa antika 13—14, Skopje 1964, str. 166—170, sl. 1—2. C.

Josifovska Borka: Nekoliko neobjavljenih nadgrobnih spomenika iz Makedonije. — Quelques stèles inédites de Macédoine. Živa antika 13—14, Skopje 1964, str. 157—165, sl. 1—3. C.

Josifovska-Dragojević Borka: Prilog lokalizovanju grada Argosa u Peoniji. — Contribution à la localisation de la ville d'Argos en Péonie. Živa antika 15, Skopje 1965, sv. 1, str. 117—136, sl. 1—11, 2 karti. C.

Kastelic Jože: Stil in ideja mozaikov eufrazijanske bazilike v Poreču. Situla 8, Ljubljana 1965, str. 209—212.

Katičić Radoslav: Illyrii proprie dicti. Živa antika 13—14, Skopje 1964, str. 87—97.

Katičić Radoslav: Zur frage der keltischen und pannonischen Namengebiete in römischen Dalmatien. — O pitanju keltskih i panonskih imenskih područja u rimskoj provinciji Dalmaciji. Godišnjak 3, Sarajevo 1965, str. 53—76.

Keramitčiev Apostol: Edna docnorimska grobnica od s. Pobužje, Skopsko. — A late Roman Tomb from the Village of Pobužje near Skopje. Živa antika 13—14, Skopje 1964, str. 143—148, sl. 1—3. C.

Keramitčiev A(postol): Novi epigrafski spomenici od Istočna Makedonija. — New Epigraphical Monuments from East Macedonia. Živa antika 15, Skopje 1965, sv. 1, str. 109—115, sl. 1—3. C.

Keramitčiev Apostol: Novi nadgrobni spomenici od Skupi. — New Funeral Monuments from Scupi. Živa antika 13—14, Skopje 1964, str. 149—155, sl. 1—2. C.

Knez Tone: Rimski grobovi v Straži. — Römische Gräber in Straža. Arheološki vestnik 15—16, Ljubljana 1964—1965 (1965), str. 145—164, sl. 1—9, priloga, T. 1—5.

Kojić Sofija: Deux statuettes en bronze du Musée de Pirot. Živa antika 13—14, Skopje 1964, str. 135—141, sl. 1—3.

Kojić Sofija: Jedan prilog proučavanju religije Ilira u rimsko doba. — Une contribution à l'étude de la réligion des Illyriens à l'époque romaine. Starinar NS 15—14, Beograd 1962—1963 (1965), str. 223—230, sl. 1—5. C.

Kolšek Vera: Bajeslovni prizor na šempetrskih reliefih. Savinjski zbornik, Celje 1965, str. 175—186.

Kolšek Vera: Nova rimska nekropola v Šempetru. Savinjski zbornik, Celje 1965, str. 187—193.

Korošec Josip: Rimska pot ob Resnikovem prekopu. — Der römische Weg am Resnik-Kanal. Poročilo, Ljubljana 1964, str. 57—59, sl. 1, T. 1, tloris.

Kosorić Milica D.: Spomenik Mitrinog kulta iz okoline Zvornika. — Das Denkmal des Mithraskultes aus der Umgebung von Zvornik. Članci i građa 6, Tuzla 1965, str. 49—56, sl. 1—8.

Lochner-Hüttenbach Fritz: Die antiken Personennamen aus Ig bei Ljubljana. Situla 8, Ljubljana 1965, str. 15—45.

Lučić J.: Ponovno o otoku Tauris. — De nouveau quelques mots sur l'île de Tauris. Živa antika 13—14, Skopje 1964, str. 193—199.

Mano-Zisi Đorđe: O pedesetogodišnjici radova na Caričinom Gradu. — Le cinquantenaire des fouilles de Caričin Grad. Starinar NS 15—16, Beograd 1964—1965 (1966), str. 53—59, sl. 1—2. C.

Mano-Zisi Đorđe: Pitanje kontinuiteta iz aspekta antičkog urbanizma u našim zemljama. — Die Kontinuitätsfrage im antiken Urbanismus des Illyrikums. VI kongres — 1, Beograd 1964, str. 95—100.

Mano-Zisi Đorđe: Pogled na pitanja urbanizacije i urbanizma u Ilirikumu. — Question de l'urbanisation et de l'urbanisme en Illyricum. Zbornik 4, Beograd 1964, str. 93—113, sl. 1—10. C.

Manojlović-Marijanski Mirjana: Kasnorimski šlemovi iz Berkasova. — Les casques romains tardifs de Berkasovo. Posebna izdanja — monografije 3, Novi Sad 1964, 1—46, tabla, T. 1—22, risba 1—2.

Manojlović Mirjana: Rimsko utvrđenje kod Čortanovaca. Izveštaj o iskopavanju u 1961. godini. — Eine römische Befestigung bei Čortanovci. Rad 11, Novi Sad 1962 (1965), str. 123—125, sl. 1, plan 1—2. C.

Marochino Ivo: Rimsko grobište u Bakru. Vijesti 14, Zagreb 1965, br. 4, str. 109 do 111, 3 slike.

Medik Milorad: Ispituvanjata i rabotite na konzervacijata na mozaikot vo bazilikata »A« vo Herakleja Linkestidska. — Analyses et travaux de conservation des mosaïques de l'exonarthe de basilique A. — The Investigations and conservation works on the mosaic in the exonarthex of the basilica A. Herakleja 2, Bitola 1965, str. 67—76, sl. 1—8. C.

Medik Milorad: glej Tomaševič Gordana!

Mijović Pavle: Acruvium - Dekatera - Kotor — u svetlu novih arheoloških otkrića. — Acruvium - *Dekatera* - Kotor sous le jour des fécentes découvertes archéologiques. Starinar NS 13—14, Beograd 1962—1963 (1965), str. 27—48, sl. 1—29. C.

Mijović Pavle: Flor i Lavr — neimari i kamenoresci iz Ulpijane. — Les saints martyrs Flore et Laure — mâitres d'oeuvre et tailleurs de pierre d'Ulpiana. Glasnik 7—8, Priština 1962—1963 (1964), str. 339—353, sl. 1—3.

Mikl-Curk Iva: Bemerkenswerte Reliefsigillata aus Poetovio. Rei cretariae Romanae fautorum acta 7, Tongeren 1965, str. 75—79, 2 sliki.

Mikl-Curk Iva: K sliki naselbinske keramike rimskega Poetovija. — Beitrag zur Siedlungskeramik des römischen Poetovio. ČZN NV 1, Maribor 1965 (1966), str. 75—86, T. 1—5.

Mikl Iva: K topografiji rimske mestne četrti na današnjem Zgornjem Bregu v Ptuju. — Supplément à la topographie du quartier urbain à l'emplacement de l'actuel Zg. Breg à Ptuj. Arheološki vestnik 15—16, Ljubljana 1964—1965 (1965), str. 259—282, sl. 1—5, T. 1—3, priloga 1—6.

Mikl Iva: Novi rimski spomeniki iz Ptuja. — Nouveaux monuments romains à Ptuj. Starinar NS 13—14, Beograd 1962—1963 (1965), str. 251—255, sl. 1—7.

Mikl Iva: O podobi in zgodovini rimskega Ptuja. Kronika 12, Ljubljana 1964, št. 1, str. 74—75.

Mlinar Ivan: Iz rimskega Ozidja v Krajini. — Aus dem römischen Ozidje in Krajina. ČZN NV 1, Maribor 1965 (1966), str. 64—74, tloris 1—2, sl. 1—13.

Nagy Tibor: Zu den Militär- und Verwaltungsreformen Diokletians in pannonischen Raum. Akte, Wien 1964, str. 274—280.

Novak Grga: Questiones epidauritanae. — Zusammenfassung. Rad JAZU 339, Zagreb 1965, str. 97—140, 5 slik.

Pahič Stanko: Antične gomile v Slovenskih goricah. —Antike Hügelgräber in Slovenske gorice. ČZN NV 1, Maribor 1965 (1966), str. 10—63, sl. 1—35, T. 1—5, tabela 1—2.

Pahič Stanko: K poteku rimskih cest med Ptujem in Središčem. — Römische Strassen zwischen Ptuj und Središče. Arheološki vestnik 15—16, Ljubljana 1964—1965 (1965), str. 283—320, sl. 1—16, priloga 1—3.

Parović-Pešikan Maja: Rimske terme u Sirmiju. — Thermes romains à Sirmium. Starinar NS 15—16, Beograd 1964—1965 (1966), str. 31—45, sl. 1—32. C.

Pašalić Esad Problemi istraživanja ilirskih i rimskih cesta u provinciji Dalmaciji. — Probleme in der Erforschung der illyrischen und römischen Strassen in der Provinz Dalmatia. Radovi 3, Sarajevo 1965, str. 243—260.

Paškvalin Veljko: Reljef Silvana i nimfi. — Bas-relief des Sylvains et des nymphes. Glasnik NS — Arheologija 19, Sarajevo 1964, str. 151—155, slika.

Paškvalin Veljko — Zelenika Anđelko: Arheološki nalazi iz Karlova Hana kod Duvna. Glasnik NS — Arheologija 19, Sarajevo 1964, str. 213—216, sl. 1—2.

Petrović Dragoljub: Ostaci rimske građevine u Poskuricama. — Vestiges d'une construction romaine à Poskurice. Starinar NS 15—16, Beograd 1964—1965 (1966), str. 253—256, sl. 1—10. C.

Petrović Dragoljub: Ranovizantijska grobnica u Baljevcu na Ibru. — Une sépulture de haute époque byzantine à Baljevac sur l'Ibar. Starinar NS 15—16, Beograd 1964—1965 (1966), str. 257—259, sl. 1—4. C.

Petrović Nevenka: O urbanizmu Caričinog Grada. — L'urbanisme de Caričin Grad. Starinar NS 15—16, Beograd 1964—1965 (1966), str. 61—67, sl. 1—3. C.

Petrović Petar: Novi votivni natpisi iz Južne Srbije. — Nouvelles inscriptions votives de la Serbie du sud. Starinar NS 15—16, Beograd 1964—1965 (1966), str. 245—251, sl. 1—6. C.

Petru P(eter): Nekateri problemi provincialno rimske arheologije v Sloveniji. — Einige Probleme der provinziallrömischen Archäologie in Slowenien. Arheološki vestnik 15—16, Ljubljana 1964—1965 (1965), str. 65—107, sl. 1—15, priloga.

Petru Peter: Vprašanje izvira predalčne stene. — Der Fachwerkbau an antiken Hausurnen. Slovenski etnograf 16—17, Ljubljana 1963—1964 (1964), str. 27—288, sl. 1—8, tabla.

Petru Sonja: glej Valič Andrej!

Piletić Dragoslav: Speculum na lokalitetu Humka — primer rimskog stražarskog objekta na donjopanonskom limesu. — Le speculum de la localité Humka — Exempled un poste de gardien romain sur limes Pannonien inferieur. Vesnik 10, Beograd 1964, str. 9—22, sl. 1—9, T. 1—3.

Pinterović Danica: Da li je u rimskoj koloniji Mursi postojala sinagoga? — Was there a Synagoge at Mursa? Osječki zbornik 9—10, Osijek 1965, str. 61—75, slika.

Pinterović Danica: Geme s terena Murse. — Roman gems from Mursa. Osječki zbornik 9—10, Osijek 1965, str. 25—60, 2 risbi, T. 1—4.

Pinterović Danica: O rimskoj bronci u arheološkoj zbirci osječkog muzeja. — Roman bronzes in the Archaeologic Collection of the Museum of Slavonia. Osječki zbornik 9—10, Osijek 1965, str. 77—104, risba 1—3, T. 1—9.
Plesničar-Gec Ljudmila: Novo odkrita rimska plastika v Emoni. Kronika 13, Ljubljana 1965, št. 2, str. 98—101, slike.
Raknić Željko: Dvojni epigrafički spomenik iz Burnuma. — Zweifaches epigraphisches Denkmal aus Burnum. Diadora 3, Zadar 1965 (1966), str. 71—84, sl. 1, T. 1.
Raknić Željko: Kultna slika Silvana s područja Liburna. — Silvanus from the Territory of Liburnians. Diadora 3, Zadar 1965 (1966), str. 85—90, T. 1.
Raknić Željko: Neki manji rimski nalazi iz Zadra. — Einige römerzeitliche Funde aus Zadar. Diadora 3, Zadar 1965 (1966), str. 211—212, T. 1—2.
Raunig-Galić Branka: Značajan nalaz na lokalitetu Štrbinci kod Djakova. Vijesti 14, Zagreb 1965, br. 5, str. 147—148, slika.
Rendić-Miočević Duje: Ilirske onomastičke studije (II) — Études d'onomastique illyrienne (II). Živa antika 13—14, Skopje 1964, str. 101—110.
Rendić-Miočević Duje: *P. Cornelius Dolabella*. Akte, Wien 1964, str. 338—347, T. 15, sl. 1—2.
Roman Tombs in Yugoslavia. Archaeology 17, New York 1964, Nr. 1, str. 59, slika.
Sanev Voislav: Katalog na antičkite spomenici vo lapidariumot na Narodniot muzej vo Štip. Zbornik 3, Štip 1962—1963 (1964), str. 103—109, sl. 1—26. C.
Sergejevski Dimitrije: Borne frontière romaines de Kosijerevo. Archaeologia Iugoslavica 5, Beograd 1964, str. 93—95.
Sergejevski Dimitrije: Equites bistuenses. — Zusammenfassung. Glasnik NS — Arheologija 20, Sarajevo 1965, str. 17—25, sl. 1—6.
Sergejevski Dimitrije: Žrtvenik Dolihena i Kasija. —Autel de Dolichenus et de Casios. Glasnik NS — Arheologija 20, Sarajevo 1965, str. 7—15, sl. 1—3.
Slaković N.: Tri nove statuete u zbirci Muzeja Kosova i Metohije. — Trois nouvelles statuettes dans la collection du Musée de Kossovo et Metohia. Glasnik 7—8, Priština 1962—1963 (1964), str. 303—307, sl. 1—3 c.
Srejović Dragoslav: Ispitivanje rimske nekropole u Sasama 1961—1962. — Untersuchungen der römischen Nekropole in Sase bei Srebrenice 1961—1962. Članci i gradja 6, Tuzla 1965, str. 7—48, slika, T. 1—17, priloga.
Srejović Dragoslav: Prerimske forme shranjivanja na rimskim nekropolama ranog carstva u Jugoslaviji. — Vorrömische Bestattungsbräuche in den Gräberfeldern der Frühe Kaiserzeit in Jugoslawien. VI kongres — 1, Beograd 1964, str. 89—93.
Srejović Dragoslav: Rimske nekropole ranog carstva u Jugoslaviji. — Nécropoles romaines du Haut Empire en Yougoslavie. Starinar NS 13—14, Beograd 1962—1963 (1965), str. 49—88, sl. 1—11. C.
Srejović D.: glej Cermanović A.!
Suić Mate: Autohtoni elementi u urbanizmu antičkih gradova našeg Primorja. — Eléments autochtone dans l'urbanisme des villes antiques de litoral Yougoslave. Godišnjak 3, Sarajevo 1965, str. 163—178, sl. 1—10.
Suić Mate: Orijentalni kultovi u antičkom Zadru. — Orientalische Kulte im antiken Zadar. Diadora 3, Zadar 1965 (1966), str. 91—128, sl. 1—18.
Šašel Jaro: O naglašanju naših antičnih krajevnih imen. — On the placing of stress in ancient place-names of the Noric-Pannonian region. Situla 8, Ljubljana 1965, str. 7—14.
Šašel Jaro: Probleme und Möglichkeiten onomastischer Forschung. Akte, Wien 1964, str. 352—368, T. 16—18.
Šašel Jaro: Zadar, antični Iader. Argo 3, Ljubljana 1964, št. 2, str. 84.
Thomas Edith B.: Römische Villen in Pannonien. Budapest 1964, str. 1—418, sl. 1—177, T. 1—254, priloga.
Todorović-Vučković Dušanka: Nadgrobni spomenik sa dva reljefa i grčkim natpisom. — Stèle à deux reliefs et à inscription grecque. Starinar NS 13—14, Beograd 1962—1963 (1965), str. 219—221, sl. 1—2. C.
Tomašević Gordana: Portik so počesni i votivni spomenici. — Portique avec monuments honorifiques et voties. — The portico with honorary and votive monuments. Herakleja 2, Bitola 1965, str. 9—34, sl. 1—13, T. 1—18. C.

Tomašević Gordana, Medik Milorad, Čanak-Medik Milka: Uvod. Herakleja 2, Bitola 1965, str. 5—8, sl. 1—4, T. 1. C.

Trbuhović Vojislav: Još jedan prilog proučavanju antičkog imena Beograd. — Nouvelle contribution à l'étude du nom antique de Belgrade. Starinar NS 15—16, Beograd 1964—1965 (1966), str. 169—171. C.

Valič A(ndrej) — Petru S(onja): Antični stavbni kompleks na Rodinah. —Complexe de constructions antiques à Rodine. Arheološki vestnik 15—16, Ljubljana 1964—1965 (1965), str. 321—337, ris. 1, T. 1—7, priloga 1—3.

Vasić Miloje R.: Rimski natpis iz Lisovića. — Le monument romain de Lisović. Zbornik 4, Beograd 1964, str. 127—128, slika. C.

Velenrajter Pavle: Problem rimskih šančeva. Spona 4, Novi Sad 1964, str. 20—30.

Veličković Milivoje: Nadgrobna statua Amora iz Guberevca. — Statue funéarire de l'Amour de Guberevac. Zbornik 4, Beograd 1964, str. 129—140, sl. 1—4. C.

Velimirović O.: glej Cermanović A.!

Vučković-Todorović Dušanka: Styberra. Antičnoe poselenie v sele Ćepigove v okrestnostjah Prilepa. Beograd 1964, str. 1—43, T. 1—30. C.

Vučković-Todorović Dušanka: Svetilište Jupitera Dolihena u Brzoj Palanci. — La sanctuaire de Jupiter Dolichenus à Brza Palanka. Starinar NS 15—16, Beograd 1964—1965 (1966), str. 173—182, sl. 1—20. C.

Weiler Ingomar: Beiträge zur Verwaltung Pannoniens zur Zeit der Tetrarchie. Situla 8, Ljubljana 1965, str. 141—157.

Wilkes J. J.: A Note on the Mutiny of the Pannonian Legions in A. D. 14. The Classical Quarterly NS 15, Oxford 1965, No. 2, str. 268—271.

Wilkes J. J.: ΣΠΛΑΥΝΟΝ — Splonum again. Acta Antiqua 13, Budapest 1965, fasc. 1—2, str. 111—125.

Wilkes J. J.: The Military achievement of Augustus in Europe; with special reference of Illyricum. University of Birmingham Historical Journal 10, Birmingham 1965, No. 1, str. 1—27, sl. 1.

Zelenika Anđelko: glej Paškvalin Veljko!

Zgodnji srednji vek

Aleksova Blaga: Arheološki iskopuvanja vo s. Orizari—Kočansko. Archaeological excavations at village Orizari near Kočani. Zbornik 3, Štip 1962—1963 (1964), str. 81—98, 4 risbe, T. 1—3, 4 slike. C.

Aleksova Blaga: Novi naodi od štipsko. — New finds from Štip district. Zbornik 3, Štip 1962—1963 (1964), str. 99—102, 9 risb. C.

Anđelić Pavao: Srednjovjekovna žitna jama u Jajcu. Zbornik krajiških muzeja 2, Banja luka 1963/64 (1964), str. 40—49, sl. 1—5. C.

Belošević Janko: Nekoliko ranosrednjovjekovnih metalnih nalaza s područja sjeverne Dalmacije. — Einige frühmittelalterliche Metall-Funde auf dem Gebiete Nord-Dalmatiens. Diadora 3, Zadar 1965 (1966), str. 145—158, sl. 1—7, T. 1—6.

Belošević Janko: Prvi arheološki tragovi Velike seobe naroda na području sjeverne Dalmacije. — Die ersten archäologischen Spuren über die Völkerwanderung auf dem Gebiete Nord-Dalmatien. Diadora 3, Zadar 1965 (1966), str. 129—144, sl. 1, T. 1—4.

Dimitrijević Danica: Le cimetière Gépide à »Kormadin« près de Jakovo en Srem, Serbie. Inventaria archaeologica — Jugoslavija 7, Beograd 1964, fasc. Y 57—Y 66 (12 tabel).

Grafenauer Bogo: Pomembnejši novi rezultati v starejši zgodovini jugoslovanskih narodov. — Die ältere Geschichte der südslawischen Völker betreffende neue Ergebnisse von grösserer Bedeutung. Zgodovinski časopis 18, Ljubljana 1964 (1965), str. 191—218, karta.

Grafenauer Bogo: Slovanski naselitveni valovi na Balkanski polotok. Zgodovinski časopis 18, Ljubljana 1964 (1965), str. 219—227.

Gunjača Stipe: Srednjovjekovni Dolac kod Novigrada. — Dolac près de Novigrad au Moyen-âge. Starohrvatska prosvjeta III. sr., 8—9, Zagreb 1963, str. 7 do 66, tloris, skica 1—3, sl. 1—7, T. 1—17, 2 prilogi.

Jelovina Dušan: Die Forschungstätigkeit an mittelalterlichen Fundstätten Kroatiens, 1945—1959. Archaeologia Iugoslavica 5, Beograd 1964, str. 97—111, T. 1—13.

Jelovina Dušan: Novi arheološki nalaz iz vremena seobe naroda u Kninu. Vijesti 13, Zagreb 1964, br. 5, str. 153—156, sl. 1—2.

Jelovina Dušan: Statistički tipološko-topografski pregled starohrvatskih naušnica na području SR Hrvatske. — Aperçu topographique, tipologique et statistique des boucles d'oreille vieux-croates sur le territoire de la RP de Croate. Starohrvatska prosvjeta III. sr., 8—9, Zagreb 1963, str. 101—119, T. 1—8, karta 1—4.

Kastelic Jože: Nekaj problemov zgodnjesrednjeveške arheologije v Sloveniji. — Quelques problèmes concernant l'archéologie du Haut moyen âge en Slovénie. Arheološki vestnik 15—16, Ljubljana 1964—1965 (1965), str. 109—124.

Korošec J(osip): Slawische frühmittelalterliche Kulturreste in nordwestlichen Jugoslawien und östlichen Alpengebiet. Acta Archaeologica 17, Budapest 1965, str. 59—63.

Kovačević J(ovan): Aperçu historique et archéologique sur le rôle des villes de la Dalmatie méridionale dans l'expansion du christianisme parmi les Serbes. Acta archaeologica 17, Budapest 1965, str. 65—71.

Kovačević Jovan: Avari i zlato. — Avares et or. Starinar NS 15—14, Beograd 1962—1963 (1965), str. 125—135. C.

Marasović Tomislav: Iskapanje ranosrednjovjekovne crkve Sv. Marije u Trogiru. — Fouilles à l'église de sainte Marie du Haut Moyen-âge à Trogir. Starohrvatska prosvjeta III. sr., 8—9, Zagreb 1963, str. 83—100, sl. 1—14, T. 1—3.

Marušić Branko: Djelatnost srednjovjekovnog odjela Arheološkog muzeja Istre u Puli 1956—1958. Starohrvatska prosvjeta III. sr., 8—9, Zagreb 1963, str. 245 do 260, karta sl. 1—16, T. 1—9, priloga.

Marušić Branko: Dva spomenika ranosrednjovjekovne arhitekture u Guranu kod Vodnjana. — Deux monuments de l'architecture sacrée du Haut Moyen-âge à Guran près de Vodnjan. Starohrvatska prosvjeta III. sr., 8—9, Zagreb 1963, str. 121—149, sl. 1—17, T. 1—14, 3 priloge.

Marušić Branko: Ranosrednjovjekovna nalazišta zapadno od Pazina — Les fouilles du Haut Moyen-âge à l'ouest de Pazin. Starohrvatska prosvjeta III. sr., 8—9, Zagreb 1963, str. 67—82, sl. 1—14, T. 1, risba 1—3, priloga.

Marušić Branko: Tri ranosrednjovjekovna nalazišta iz Istre. — Drei frühmittelalterliche Fundorte aus Istrien. Jadranski zbornik 6, Rijeka — Pula 1963—1965 (1966), str. 275—294, sl. 1—10, 3 tlorisi, T. 1—3.

Petrović Dragoljub: Srednjevekovna nekropola na Donićkom brdu (Gradac kod Kragujevca). — Nécropole médiévale dans la localité de Donićko brdo à Gradac. Starinar NS 13—14, Beograd 1962—1963 (1965), str. 275—291, sl. 1—40. C.

Tatić-Đurić Mirjana: Zlatni nalaz iz Višnjice. — Joyaux en or de Višnjica. Zbornik 4, Beograd 1964, str. 185—195, T. 1—10. C.

Valič Andrej: Staroslovansko grobišče na Blejskem gradu (Izkopavanje 1960). — Die altslawische Nekropole auf dem Schlossberg von Bled (Ausgrabung 1960). Situla 7, Ljubljana 1964, str. 1—72, T. 1—49, priloga.

Vinski Zdenko: Kasnoantička baština u grobovima ranoga srednjeg vijeka kao činjenica i kao problem. — Das Spätantike Erbe in frühmittelalterlichen Gräbern als Tatsache und als Problem. VI kongres — 1, Beograd 1964, str. 101—115.

Vinski Zdenko: Okov Teodorikova vremena s ostrva Sapaja na Dunavu. — Ein Beschlag aus der Theoderichzeit von der Donauinsel Sapaja. Zbornik 4, Beograd 1964, str. 157—178, sl. 1—12.

Splošno

Arheološki pregled 5. — Fouilles archéologiques en Yougoslavie en 1963. Beograd 1963, str. 1—206, T. 1—42.

Arheološki pregled 6. — Fouilles archéologiques en Yougoslavie en 1964. Beograd 1964, str. 1—198, T. 1—38, plan 1—3.

Arheološki pregled 7. — Fouilles archéologiques en Yougoslavie en 1965. Beograd 1965, str. 1—268, T. 1—62, prilogi.
Batović Šime: Rad Arheološkog muzeja u Zadru od 1960 do 1964. — The Activities of the Archaeological Museum in Zadar from 1960—1964. Diadora 3, Zadar 1965 (1966), str. 286—293.
Benac Alojz: Neke karakteristične pojave na Zapadnom Balkanu pri proučavanju kulturnih i etničkih kretanja. — Certains traits caractéristiques des mouvements culturels et ethniques dans l'Ouest des Balcans. VI kongres — 1, Beograd 1964, str. 47—56.
Bojanovski Ivo: Bilješke iz arheologije I. Naše starine 9, Sarajevo 1964, str. 193—198, sl. 1—9.
Bolta Lojze: Mestni muzej v Celju in arheološke zbirke. Argo 3, Ljubljana 1964, št. 3—4, str. 118—120.
Bulat M(irko): Arheološki odio — rekognosciranje arheološkog terena od 1. I. 1963 — 31. X. 1965. Osječki zbornik 9—10, Osijek 1965, str. 293—294.
Curk-Mikl Iva: Mestni muzej v Ptuju. Arheološka zbirka. Argo 3, Ljubljana 1964, št. 3—4, str. 122—123.
Garašanin Draga: glej Garašanin Milutin!
Garašanin Milutin: Problem kontinuiteta u arheologiji. — Le problème de la continuité en archéologie. VI kongres — 1, Beograd 1964, str. 9—45.
Garašanin Milutin — Garašanin Draga: Iz arheologije vranjske oblasti. — Contribution à l'archéologie de la région de Vranje. Vranjski glasnik 1, Vranje 1965, str. 1—18, sl. 1—3, C.
Girić Milorad: Terenski radovi arheološkog odeljenja Narodnog muzeja u Kikindi u toku 1963. Spona 4, Novi Sad 1964, str. 3.
Izvještaj o radu u 1961. godini — referat za zaštitu arheoloških spomenika. Naše starine 9, Sarajevo 1964, str. 204.
Jovanović Milan: Arheološka topografija. Arheološka istraživanja u 1964. godini. — Topographie archéologique. Vranjski glasnik 1, Vranje 1965, str. 217—235, sl. 1—5. C.
Konservatorska poročila — Arheološki spomeniki. Varstvo spomenikov 9, Ljubljana 1962—1964 (1965), str. 131—209, 36 risb in slik, T. 1—10.
Milutinović Vera: Građa iz života i rada vojvodjanskih muzeja. Rad 12—13, Novi Sad 1964 (1966), str. 294—295. C.
Pahič Stanko: Arheološka zbirka Pokrajinskega muzeja v Mariboru. Argo 3, Ljubljana 1964, št. 3—4, str. 120—122.
Parović-Pešikan Maja: Novi arheološki nalazi u okolini Tivta. — Nouvelles trouvailles archéologiques aux environs de Tivat. Starinar NS 13—14, Beograd 1962—1963 (1965), str. 211—217, sl. 1—8. C.
Pavlovec Andrej: Poročilo o delu Loškega muzeja v letu 1964. Arheologija. Loški razgledi 12, Škofja Loka 1965, str. 128—129.
Petru Peter: Upravičenost rekonstrukcije posameznih arheoloških spomenikov. — Justification de la reconstruction de certains monuments archéologiques. Varstvo spomenikov 9, Ljubljana 1962—1964 (1965), str. 3—11, 3 slik.
Saria Balduin: Pettau. Entstehung und Entwicklung einer Siedlung im deutsch-slowenischen Grenzraum. Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark, Sonderband 10, Graz 1965, str. 1—62, T. 1—4, 14 slik.
Sergejevski Dimitrije: Iz problematike ilirske umjetnosti. — Zur Problematik der illyrischen Kunst. Godišnjak 3, Sarajevo 1965, str. 119—142, sl. 1—29.
Šašel Jaro: Možnosti in problemi onomastičnih raziskav. Situla 8, Ljubljana 1965, str. 187—193.
Vrsalović Dasen: Četverogodišnji rad Instituta za nacionalnu arheologiju i Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu (1958—1961). Starohrvatska prosvjeta III. sr., 8—9, Zagreb 1963, str. 269—279, T. 6—15.

Numizmatika

Gaj-Popović Dobrila: Ilirski novac. — Monnaies illyriens. Zbornik 4, Beograd 1964, str. 75—78, sl. 1—9. C.
Jeločnik Aleksander: Konstantin kot Cezar in kot Augustus ter rimska kovnica. Situla 8, Ljubljana 1965, str. 201—207, T. 10.

Jeločnik Aleksander: Najdba rimskih zlatnikov iz Emone. — Trésor de monnaies d'or romaines découvert à Emona. Situla 8, Ljubljana 1965, str. 125—140, T. 8.
Pegan Efrem: Antični žigi iz Jugoslavije in čas nastanka rimskih kovnic na Balkanu. Situla 8, Ljubljana 1965, str. 195—199, T. 9.
Pegan Efrem — Plesničar-Gec Ljudmila: Depojska najdba rimskih republiških in zgodnjecesarskih novcev v Emoni. — Ein Schatzfund römischer republikanischer und frühkaiserzeitlicher Münzen aus Emona. Situla 8, Ljubljana 1965, str. 113—125, sl. 1—4, T. 7.
Rendić-Miočević Duje: Ballaios et Pharos. Archaeologia Iugoslavica 5, Beograd 1964, str. 83—92, T. 1—2.
Rendić-Miočević Duje: Prolegomena ilirskoj numografiji. — Prolégomènes à d'étude de numismatique illyriens. Godišnjak 3, Sarajevo 1965, str. 77—93.
Simoska Dragica: Moneti najdeni vo Herakleja Linkestidska za vreme na arheološkite iskopuvanja i konzervatorskite raboti vo godinište 1959—1961. — Résumé. — Summary. Herakleja 2, Bitola 1965, str. 77—80, T. 1—2. C.

Ocene in prikazi

Bach J.: Spona 2, Novi Sad 1963. Vijesti 13, Zagreb 1964, br. 2, str. 51—52.
Benac A(lojz): Nándor Kalicz, Die Péceler (Badener) Kultur und Anatolien. Glasnik NS — Arheologija 19, Sarajevo 1964, str. 217—218.
Bott Hans: Joachim Werner, Die Lanhobarden in Pannonien. Germania 42, Frankfurt a/M. 1964, Hlb. 1—2, str. 326—348, 2 tabli.
Bregant Tatjana: Arheološki vestnik (Acta archaeologica) 11—12. Zgodovinski časopis 17, Ljubljana 1963, str. 312—313.
Brukner B(ranko): Brukner O(lga)!
Brukner O(lga) i B(ranko): Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, n. s. 17, Sarajevo 1962. Rad 12—13, Novi Sad 1964 (1966), str. 277—279. C.
Brukner O(lga) i B(ranko): Osječki zbornik 8, 1962. Rad 12—13, Novi Sad 1964 (1966), str. 279—280. C.
Bs.: Edit B. Thomas, Römische Villen in Pannonien. Archeologické rozhledy 17, Praha 1965, sešit 2, str. 279.
Cermanović-Kuzmanović A.: Osječki zbornik VII (1960). Rad 11, Novi Sad 1962 (1965), str. 240—241. C.
Cermanović-Kuzmanović A(leksandrina): Starinar NS 11/1960. Rad 12—13, Novi Sad 1964 (1966), str. 276—277. C.
Cermanović-Kuzmanović A.: Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu (Serija III, svezak II), 1961. Rad 11, Novi Sad 1962 (1965), str. 241—242. C.
Degrassi Attilio: Anna et Jaro Šašel, Inscriptiones Latinae. Epigraphica 2, Atti della Accademia Nazionale dei Lincei, Memorie 11, Roma 1965, fasc. 5, str. 233—236.
Degrassi Attilio: Inscriptiones Iugoslaviae. Latomus 23, Bruxelles 1964, fasc. 2, str. 324—329.
Despot Miroslava: Osječki zbornik, Osijek 1962, br. 8. Vijesti 13, Zagreb 1964, br. 3, str. 88—89.
Dimitrijević Stojan: Josip Korošec, Nekaj neolitskih in eneolitskih problemov v okolici Križevcev na Hrvatskem. Argo 3, Ljubljana 1964, št. 1, str. 1—5.
Dimitrijević Stojan: Jovan Todorović, Aleksandrina Cermanović, Banjica, naselje vinčanske kulture. Argo 3, Ljubljana 1964, št. 3—4, str. 94—96.
Dimitrijević Stojan: Milutin V. Garašanin, Neolithikum und Bronzezeit in Serbien und Makedonien. Argo 3, Ljubljana 1964, št. 1, str. 5—8.
Dušanić S.: glej Mirković Miroslava!
Gabrovec Stane: Wolfgang Lucke, Otto H. Frey, Die Situla in Providence. Arheološki vestnik 15—16, Ljubljana 1964—1965 (1965), str. 343—346.
Gasser Manuel: Kunst am Eimer. Zu Jože Kastelic: »Situlenkunst«, Schollverlag, Wien und München. Die Weltwoche, Zürich 1964, Nr. 1621 (4. XII.), Ausgabe B, str. 69, slika.
Girić Milorad: Seoba naroda — arheološki nalazi jugoslovenskog Podunavlja, katalog, Narodni muzej, Zemun, 1962. Rad 11, Novi Sad 1962 (1965), str. 244. C.

Grbić Miodrag: Edit B. Thomas, Römische Villen in Pannonien. Starinar NS 15—16, Beograd 1964—1965 (1966), str. 302—303. C.

Hr.: Argo II, 1963. Archeologické rozhledy 17. Praha 1965, sešit 3, str. 445.

Hr.: Arheološki pregled 5, Beograd 1963. Archeologické rozhledy 17, Praha 1965, sešit 4, str. 579.

Hr.: Jadranski zbornik V/1961—1962. Archeologické rozhledy 17, Praha 1965, sešit 1, str. 145.

Hrala J.: Argo I, II. Archeologické rozhledy 16, Praha 1964, sešit 3, str. 457—458.

Hrala J.: Arheološki radovi i rasprave I, 1959; II, 1962; III, 1963. Archeologické rozhledy 16, Praha 1964, sešit 5, str. 768—770.

Hrala J.: Arheološki vestnik XIII—XIV. Archeologické rozhledy 16, Praha 1964, sešit 3, str. 458—459.

Hrala J.: Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Arheologija, N. S. sv. XVII. Archeologické rozhledy 16, Praha 1964, sešit 1, str. 149—150.

Hrala J.: Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu XVIII (N. S.) — Arheologija. Archeologické rozhledy 16, Praha 1964, sešit 4, str. 609—610.

Hrala J.: Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, ser. III, sv. II. Archeologické rozhledy 16, Praha 1964, sešit 1, str. 152.

Hrala J.: Zbornik radova Narodnog muzeja III, 1960/61. Archeologické rozhledy 16, Praha 1964, sešit 5, str. 773—774.

Jovanović Borislav: Glasnik Muzeja Kosova i Metohije IV—V, 1959—1960. Rad 11, Novi Sad 1962 (1965), str. 242—244. C.

Jovanović Borislav: J. Todorović—A. Cermanović: Banjica, naselje vinčanske kulture. Starinar NS 13—14, Beograd 1962—1963 (1965), str. 315—316. C.

Jovanović Borislav: L'Europe à la fin de l'âge de la pierre, Actes du Symposium consacré aux problèmes du Néolithique européen. Starinar NS 15—16, Beograd 1964—1965 (1966), str. 298—299. C.

Jovanović Borislav: Nándor Kalicz, Die Péceler (Badener) Kultur und Anatolien. Starinar NS 15—16, Beograd 1964—1965 (1966), str. 297—298. C.

Jovanović Vojislav: Marija Bajalović-Birtašević, Srednjevjekovna nekropola u Mirijevu. Starinar NS 13—14, Beograd 1962—1963 (1965), str. 316—318. C.

Korošec J(osip): Simpozij o teritorialni in kronološki razmejitvi Ilirov v prazgodovinski dobi. Zgodovinski časopis 18, Ljubljana 1964 (1965), str. 261—263.

Korošec J(osip): Starinar NS knjiga: 9—10/1958—1959; 11/1960; 12/1961. Zgodovinski časopis 17, Ljubljana 1963, str. 314—320.

Korošec J(osip): Zbornik na trudovi, Ohrid 1961. Zgodovinski časopis 17, Ljubljana 1963, str. 322—323.

Korošec Paola: Diadora sv. 2, 1960—1961. Zgodovinski časopis 17, Ljubljana 1963, str. 321—322.

Kovrig Ilona L.: Werner J., Die Langobarden in Pannonien. Archaeologiai értesitö 91, Budapest 1964, sz. 1, str. 145—147.

Ladović V.: Arheološki spomenici na području Zagreba. Izložba Arheološkog muzeja. Vijesti 13, Zagreb 1964, br. 6, str. 177—179, 2 sliki.

Matešić J.: Šišić Ferdo, Pregled povijesti hrvatskog naroda. Südost-Forschungen 23, München 1964, str. 390—391.

Mihaescu H.: Anna et Jaro Šašel, Inscriptiones Latinae. Revue des études Sud-Est européennes 2, 1964, str. 629—630.

Mirković Miroslava — Dušanić S.: Anna et Jaro Šašel, Inscriptiones Latinae. Živa antika 15, Skopje 1965, sv. 1, str. 250—252. C.

Modrijan W(alter): Edith B.-Thomas, Römische Villen in Pannonien. Schild von Steier 12, Graz 1964/65 (1965), str. 136—138.

M. P.: St. Gabrovec, Dva poznolatenska grobova iz Volarij. Archeologické rozhledy 16, Praha 1964, sešit 6, str. 925—926.

Nagy T.: Anna et Jaro Šašel, Inscriptiones Latinae. Archeologiai ertesitö 91, Budapest 1964, str. 276—277.

Nemeškalová-Jiroudková Z.: G. Alföldy, Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien. Archeologické rozhledy 17, Praha 1965, sešit 5, str. 712.

OK: Römisch-Germanische Kommission, Bericht 43/44—1962/63. Archeologické rozhledy 17, Praha 1965, sešit 2, str. 299—300.

Ljubljana

Pekáry T.: Anna et Jaro Šašel, Inscriptiones Latinae. Gnomon 38, Bad Godesberg 1965, str. 593—596.
Petru Peter: Andreas Mócsy, Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen. Arheološki vestnik 15—16, Ljubljana 1964—1965 (1965), str. 352—354.
Petru Peter: Numizmatični vestnik 3, 1960. Arheološki vestnik 15—16, Ljubljana 1964—1965 (1965), str. 356—357.
Piletić Dragoslav: Limes u Jugoslaviji I. Zbornik radova sa simpozijuma o limesu 1960. godine. Vestnik 10, Beograd 1964, str. 219—221.
Pinterović Danica: Edit B. Thomas, Roemische Villen in Pannonien. Osječki zbornik 9—10, Osijek 1965, str. 275—281.
Pleslová E.: J. Korošec, Nekaj neolitskih in eneolitskih problemov v okolici Križevcev na Hrvatskem. Archeologické rozhledy 16, Praha 1964, sešit 3, str. 468.
Pleslová E.: S. Dimitrijević, Problem neolita i eneolita u sjeverozapadnoj Jugoslaviji. Archeologické rozhledy 16, Praha 1964, sešit 6, str. 925.
Russu I. I.: Anna et Jaro Šašel, Inscriptiones Latinae, Studii 15, București 1964, str. 155—157.
Saria B(alduin): Argo. Jg. 1, 1962; Jg. 2, 1963. Südost-Forschungen 23, München 1964, str. 388—389.
Saria B(alduin): Korošec, Josip: Prazgodovinsko kolišče pri Blatni Brezovici. Südost-Forschungen 24, München 1965, str. 312.
Saria B(alduin): Römische Antike und frühes Christentum. Südost-Forschungen 23, München 1964, str. 352—353.
Saria B(alduin): Šašel Anna et Jaro, Inscriptiones Latinae. Südost-Forschungen 23, München 1964, str. 392—393.
Saria B(alduin): Vučković-Todorović, Dušanka: Styberra. Südost-Forschungen 24, München 1965, str. 312—313.
Saria B(alduin): Werner, Joachim, Die Langobarden in Pannonien. Südost-Forschungen 23, München 1964, str. 355.
Sartori F.: Anna et Jaro Šašel, Inscriptiones Latinae. Archivio Veneto 75, Venezia, 1964, str. 121.
Smerdel T.: Aleksandar Stipčević, L'arte degli Illiri. Živa antika 13—14, Skopje 1964, str. 240—241.
Srejović Dragoslav: Zbornik radova Narodnog muzeja III, 1960/61. Rad 11, Novi Sad 1962 (1965), str. 238—240. C.
Tasić Nikola: J. Banner, Die Peceler Kultur. Rad 11, Novi Sad 1962 (1965), str. 237—238. C.
Tasić Nikola: N. Kalicz, Die Peceler (Badener) Kultur und Anatolien. Rad 12—13, Novi Sad 1964 (1966), str. 275—276. C.
Vidman L.: Anna et Jaro Šašel, Inscriptiones Latinae. Listy filologické 88, Praha 1965, str. 351—352.
ZV: A. Valič, Staroslovansko grobišče na Blejskem gradu. Archeologické rozhledy 17, Praha 1965, sešit 4, str. 575.

POLJUDNO-STROKOVNE PUBLIKACIJE IN DNEVNI TISK

Prazgodovina

Bolta Lojze: Arheološka odkritja v preteklem letu. Lepo mesto 4, Celje 1964 (12. IV.), št. 1, str. 8.
Drechsler Ružica: Nalazi u pećinama Like. Priroda 52, Zagreb 1965, br. 5—6, str. 168—169, sl. 1—3.
D(ular) J(ože): Prazgodovinske stanovanjske jame na Vinomeru. Dolenjski list 15, Novo mesto 1964 (25. VI.), št. 25; (2. VII), št. 26, slike.
Eržen Janez: Grobišče, ki se je nenadoma znašlo v središču pozornosti. O gomilah med Kranjem in Škofjo Loko. Panorama 1964, Kranj (22. II.), št. 7, slika.

Knez Tone: Keltski grobovi v Metliki. Dolenjski list 16, Novo mesto 1965 (7. X.), št. 40, str. 4.
Malez Mirko: O fosilnim ljudima u Hrvatskoj. Priroda 52, Zagreb 1965, br. 5—6, str. 162—163, karta.
Marušič Branko: Arheološka odkritja v dolnjem Posočju. Delo 5, Ljubljana 1964 (11. VIII.), št. 217, str. 5.
Petru P(eter): Kolokvij o Keltih v Sloveniji. Delo 5, Ljubljana 1964 (30. X.), št. 297, str. 6.
Stele Franci: Morje, trave... Ljubljansko barje v zadnjih 5000 letih, od koliščarjev do sedanjih načrtov. Popotnik, Ljubljana 1965, št. 5, str. 22—26, slike.
Vouk Rade: Ekskurzija arheologov. Delo 6, Ljubljana 1965 (10. X.), št. 276, str. 7.
Željeznov Dušan: Kelti na Slovenskem. Ljubljanski dnevnik 14, Ljubljana 1964 (24. X.), št. 291, str. 7.

Antika

(Debič Dane): Šempetrski antični park. Delo 6, Ljubljana 1965 (7. II.), št. 35, str. 7.
Kolšek Vera: Letošnja izkopavanja v Šempetru. Lepo mesto 4, Celje 1964 (25. XI.), št. 2, str. 8, slika.
K(osmina) J(asna): Puljski amfiteater. Obzornik, Ljubljana 1965, št. 7, str. 543—545, slike.
Marušič Branko: Rimska cesta v Vipavski dolini. Jadranski koledar 1964, Koper, str. 132—136.
Pahič Stanko: O rimski cesti pod Uršljo in še kaj. Koroški fužinar 15, Ravne 1965 (25. XI.), št. 10—12, str. 36—39.
Petru Peter: Na Drnovem raste muzej na prostem. Naši pogovori 1, 1964 (20. X.), št. 10, str. 11, slike.
Petru Peter in Svoljšak Drago: Ajdovščina pred poldrugim tisočletjem. Zanimivi arheološki izsledki o podobi nekdanje antične Castre. Primorske novice 3, Koper 1965 (30. VII.), št. 31, str. 7, slika.
Pirkovič Ivo: Zakaj sta umrla mesto in reka. Drnovska skrivnost. TT 13, Ljubljana 1965 (21. IX.), št. 37, str. 6, slika.
Plesničar-Gec Ljudmila: Arheološke pridobitve 1963. Naši razgledi 13, Ljubljana 1964 (22. II.), št. 4, str. 69.
Svoljšak Drago: glej Petru Peter!
Triler Andrej: Kamnita rimska grobnica iz Šenčurja. Panorama 1964, Kranj (16. V.), št. 19, slika.

Zgodnji srednji vek

Knez Tone: Staroslovanski grobovi v Trebnjem. Dolenjski list 15, Novo mesto 1964 (30. XII.), št. 52, str. 12—13, slike.
Triler A(ndrej): Za osvetlitev stare zgodovine. Na Titovem trgu odkopavajo staroslovansko grobišče. Delo 5, Ljubljana 1964 (25. XI.), št. 321, str. 5.

Splošno

Curk Iva: Reševanje slučajnih arheoloških najdb. Delo 6, Ljubljana 1965, (27. VI.), št. 171, str. 7.
Curk Iva in Jože: Ptuj. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije. Zbirka vodnikov 4, Ljubljana 1965, str. 1—31, 20 slik.
Dular Jože: Bela Krajina skozi stoletja. Dolenjski list 15, Novo mesto 1964 (4. VI.), št. 22; (18. VI.), št. 24.
Knez Tone: Iz predzgodovine Novega mesta. Dolenjski list 16, Novo mesto 1965 (25. III.), št. 12; (1. IV.), št. 13; (15. IV.), št. 14, slike.
M(esesnel) J(anez): »Ena 'ma rinčico, druga koravde...« 6000 let nakita na našem ozemlju. TT 13, Ljubljana 1965 (8. VI.), str. 7.

Petru Peter: Arheološka podoba Podbočja. Naša šola 1854—1964, Podbočje 1964, str. 10—15, slika, risba.
Škaler Stanko: Iz preteklosti Podbočja. Naša šola 1854—1964, Podbočje 1964, str. 16—19.
Škaler S(tanko): Letošnje arheološke zanimivosti iz Posavja. Dolenjski list 16, Novo mesto 1965 (11. XI.), str. 45, str. 6—7.
Vuk V(ili): Ptuj skozi stoletja. Zanimiva razstava na ptujskem magistratu. Večer 21, Maribor 1965 (28. IX.), št. 225, slika.

ZAMENJAVA — EXCHANGE

Arheološka sekcija pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti je v letih 1964 in 1965 prejela publikacije arheološke vsebine od spodaj navedenih ustanov:

The Archaeological Section of the Slovene Academy of Sciences and Arts has received in the years 1964 and 1965 the archaeological publications from the following Institutions:

Aarhus:
Statsbiblioteket

Alba Iulia:
Muzeul Regional

Albany:
The New York State Library

Alger:
Direction des Antiquités de l'Algérie

Amersfoort:
Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek

Amsterdam:
Koninklijk Instituut voor de Tropen
Koninklijk Oudheidkundig Genootschap Rijksmuseum

Aquileia:
Associazione Nazionale per Aquileia

Athēnai:
American School of Classical Studies
British School of Archaeology at Athens
Deutsches archaeologisches Institut
Société Archéologique d'Athènes

Avenches:
Association Pro Aventico

Bad Godesberg:
Deutsche Forschungsgemeinschaft

Bad Homburg:
Saalburgmuseum

Baghdad:
Iraq Museum Library

Barcelona:
Museo Arqueológico

Basel:
Schweizerische Gesellschaft für Urgeschichte

Beograd:
Arheološki institut

Bergen:
Universitetsbiblioteket

Berlin — Charlottenburg (BRD):
Museum für Vor- und Frühgeschichte

Bern:
Bernisches historisches Museum

Besançon:
Institut d'Archéologie de la Faculté des Lettres

Bonn:
Institut für Vor- und Frühgeschichte der Universität
Verein von Altertumsfreunden im Rheinlande

Bordighera:
Istituto Internazionale di Studi Liguri

Bratislava:
Slovenská akadémia vied — Ústredná knižnica

Brno:
Archeologický ústav Československé akademie věd
Moravské museum. Odd. prehistorické
Moravské museum. Odd. pro diluvium

Brugg:
Gesellschaft Pro Vindonissa

Bruxelles:
Institut Royale du Patrimoine Artistique. Section: Service des Fouilles
»Latomus«

București:
Biblioteca Academiei Republicii Populare Romîne
Institutul de Arheologie al Academiei R. P. R.

Budapest:
Budapesti Történeti Múzeum
Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Kutató Csoportja
Országos Magyar Történeti Múzeum

Cambridge (USA):
Peabody Museum of Archaeology and Ethnology at Harvard University

Cardiff:
National Museum of Wales. Department of Archaeology

Cincinnati:
University of Cincinnati Library

Dublin:
Royal Irish Academy
Royal Society of Antiquaries of Ireland

Eisenstadt:
Burgenländisches Landesmuseum

Firenze:
»Rivista di Scienze Preistoriche«

Frankfurt a/M.:
Deutsches archäologisches Institut. Römisch-germanische Kommission

Freiburg i. Br.:
Institut für Ur- und Frühgeschichte der Universität

Genève:
Archives Suisses d'Anthropologie Générale
Musée d'Art et d'Archéologie

Graz:
Institut für Geschichte des Altertums und Altertumskunde der Universität
Landesmuseum »Joanneum«

Groningen:
Biologisch-Archaeologisch Instituut der Rijksuniversiteit

Györ:
Xantus János Múzeum

Halle/Saale:
Landesmuseum für Vorgeschichte

Hallstatt:
Museum in Hallstatt

Hamburg:
Museum für hamburgische Geschichte
Museum für Völkerkunde und Vorgeschichte

Iasi:
Muzeul de Istorie a Moldoviei

Istanbul:
Arkeoloji Müzeleri

Jerusalem:
Department of Antiquities

Katowice:
Ślaski Instytut Naukowy

Kiel:
Institut für Urgeschichte der Universität

Kiev:
Deržavna publična biblioteka URSR

København:
Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab
Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab

Kraków:
Instytut Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk — Zakład Archeologii Polski
Muzeum Archeologiczne
Polska Akademia Nauk

La Serena:
Museo Arqueológico

Leiden:
Rijksmuseum van Oudheden

Linz:
Oberösterreichischer Musealverein

Ljubljana:
Arheološki seminar Univerze
Narodni muzej
Zavod za spomeniško varstvo SRS

Łódż:
Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne
Zakład Archeologii Polski Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk

London:
British Institute of Archaeology at Ankara
Institute of Archaeology
Joint Library of the Helenic and Roman Societies
London and Middlessex Archaeological Society
Royal Anthropological Institute

Los Angeles:
Southwest Museum

Lublin:
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

Lund:
Universitetsbiblioteket

L'vov:
Instytut suspil'nyh nauk. Viddil arheologii

Madrid:
Consejo Superior de Investigaciones Cientificas

Mainz:
Römisch-germanisches Zentralmuseum
Staatliches Amt für Vor- und Frühgeschichte

Mendoza:
Instituto de Arqueologia y Etnologia

Mons:
Cercle archéologique de Mons

Moskva:
Fundamental'naja biblioteka obščestvennyh nauk Akademii nauk SSSR
Gosudarstvennaja biblioteka SSSR imeni V. I. Lenina
Gosudarstvennaja publičnaja istoričeskaja biblioteka RSFSR

München:
Bayerische Akademie der Wissenschaften
Institut für Vor- und Frühgeschichte der Universität

Napoli:
Società Nazionale di Scienze, Lettere ed Arti

New Haven:
Yale University Library

New York:
American Museum of Natural History

Nicosia:
Department of Antiquities

Nitra-Hrad:
Archeologický ústav Slovenské akademie vied

Novi Sad:
Matica Srpska
Vojvođanski muzej

Opava:
Slezské museum

Osijek:
Muzej Slavonije

Oslo:
Universitetets Oldsaksamling

Oxford:
Ashmolean Museum

Pamplona:
Museo de Navarra

Pavia:
»Athenaeum«

Philadelphia:
University Museum

Pontevedra:
Museo de Pontevedra

Pôrto:
Faculdade de Ciências

Potsdam:
Museum für Ur- und Frühgeschichte

Poznań:
Muzeum Archeologiczne
Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk
»Przegląd Antropologiczny«
»Slavia Antiqua«

Praha:
Archeologický ústav Československé akademie věd
Kabinet pro studia řecka, římská a latinská Československé akademie věd
Národní museum
Základní knihovna Československé akademie věd

Princeton:
Archaeological Institute of America

Priština:
Muzej Kosova i Metohije

Pula:
Arheološki muzej Istre

Rabat:
»Bulletin d'Archéologie Marocaine«

Rennes:
»OGAM — Tradition Celtique«

Reykjavík:
Hidh íslenzka fornleifafjelag

Roma:
Accademia Nazionale dei Lincei
Belgisch-Historisch Instituut te Rome
British School at Rome
École Française de Rome
Istituto di Archeologia dell'Università
Istituto di Studi Romani
Istituto Nazionale di Archeologia e Storia dell'Arte
Museo Nazionale Preistorico ed Etnografico »Luigi Pigorini«
Pontificia Accademia Romana di Archeologia

Saint-Germain-en-Laye:
Musée des Antiquités Nationales

Salamanca:
Seminario de Arqueología

Sarajevo:
Zemaljski muzej
Zemaljski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti SR BiH

Schwerin:
Museum für Ur- und Fruhgeschichte

Sint-Niklaas-Waas:
Oudheidkundige Kring van Waasland

Sofija:
Bŭlgarska akademija na naukite

Sopron:
Liszt Ferenc Múzeum

Stockholm:
Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademiens Bibliotek

Stuttgart:
Württembergisches Landesmuseum

Szczecin:
Muzeum Pomorza Zachodniego

Tarascon-sur-Ariège:
Société Préhistorique de l'Ariège

Tarragona:
Real Sociedad Arqueológica Tarraconense

Tokyo:
Anthropological Society of Nippon

Trier:
Rheinisches Landesmuseum

Trieste:
Università degli Studi di Trieste

Tromsø:
Tromsø Museum

Tübingen:
Internationale Zeitschriftenschau für Bibelwissenschaft und Grenzgebiete

Valencia:
Servicio de Investigación Prehistórico

Varese:
Musei Civici

Varna:
Naroden arheologičeski muzej

Warszawa:
Instytut Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk
Państwowe Muzeum Archeologiczne
Polskie Towarzystwo Archeologiczne

Wien:
Österreichisches archäologisches Institut
Urgeschichtliches Institut der Universität

Wrocław:
Katedra Archeologii Polski Uniwersytetu Wrocławskiego im. Boleslawa Bieruta
Muzeum Śląskie
Zakład Antropologii

Zagreb:
Društvo muzejsko-konzervatorskih radnika SRH
Odsjek za arheologiju. Filozofski fakultet

VSEBINA — CONTENTS

Klemenc Josip: In memoriam Josipu Koroščcu 5
Jesse Staško: Bibliografija Josipa Korošca 9

RAZPRAVE — TREATISES

Gabrovec Stane: Zagorje v prazgodovini 19
Zagorje in der Vorgeschichte
Knez Tone: Žarno grobišče v Novem mestu 51
Das Urnengräberfeld in Novo mesto
Pahič Stanko: Železnodobne najdbe v Slovenskih goricah 103
Eisenzeitliche Funde in den Slovenske gorice
**Katičić Radoslav:* Keltska osobna imena u antičkoj Sloveniji 145
Die keltischen Personennamen im antiken Slowenien
**Gabrovec Stane:* Srednjelatensko obdobje v Sloveniji 169
Zur Mittellatènezeit in Slowenien
**Gabrovec Stane:* Latensko obdobje na Gorenjskem 243
Die Latènezeit in Oberkrain
**Pahič Stanko:* Keltske najdbe v Podravju 271
Keltenfunde im Drauland
**Klemenc Josip:* Keltski elementi v Šempetru v Savinjski dolini 337
Éléments celtiques à Šempeter dans la vallée de la Savinja
**Petru Peter:* Hišaste žare, dokaz migracije dela plemena *Latobici* 361
Les urnes-cabanes preuve de la migration d'une partie de tribu des *Latobici*

POROČILA — REPORTS

**Bolta Lojze:* Materialne ostaline Keltov v celjski okolici 375
Restes matériels des Celtes aux environs de Celje
**Knez Tone:* Latenske najdbe iz Novega mesta 391
Latènezeitliche Funde aus Novo mesto
**Kolšek Vera:* Keltski novci iz Celja 409
Pieces de monnaie celtiques de Celje
**Puš Ivan:* Nove latenoidne najdbe v Ljubljani 413
Nouvelles trouvailles latènoïdes à Ljubljana

*Mikl-Curk Iva: Keltski sledovi v duhovni in materialni kulturi antičnega Poetovija 417
Les traces celtiques dans la culture spirituelle et matérielle de l'antique Poetovio

*Petru Sonja: Okovi noriško-panonske ženske noše, odkriti v Mačkovcu pri Žužemberku 421
Ein norisch-pannonischer Gürtelbeschlag aus Mačkovec bei Žužemberk

Brodar Mitja: Četrto izkopavanje v Mokriški jami 427
Die vierte Ausgrabung in der Mokriška jama

Brodar Mitja: Površinska paleolitska najdba iz Ruperč vrha na Dolenjskem 437
Ein paläolithischer Oberflächenfund aus Ruperč vrh in Unterkrain

Gabrovec Stane: Bronastodobni grob z Vrhnike 441
Das mittelbronzezeitliche Grab von Vrhnika

Plesničar-Gec Ljudmila: Zaščitno izkopavanje rimske stavbe ob Tržaški cesti v Ljubljani 453
Les fouilles de protection d'une construction romaine auprès de la Tržaška cesta à Ljubljana

Petru Peter-Knez Tone-Uršič Anja: Poročilo o raziskovanju suburbanih predelov Neviodunuma v letih 1960—1963 469
Erster Bericht über die Ausgrabungen in Drnovo bei Krško

Alföldy Geza: Epigraphisches aus *Flanona* (Plomin) 503
K plominskim spomenikom

Knez Tone: Staroslovenski grobovi v Trebnjem (Začasno poročilo) 507
Die altslowenischen Gräber in Trebnje (Vorläufiger Fundbericht)

KNJIŽNA IN DRUGA POROČILA — BOOK AND OTHER REVIEWS

Brodar Srečko: M. Malez, Kvartarna fauna pećine Veternice u Medvednici 517
M. Malez, Pećina Veternica u Medvednici 522

Brodar Mitja: L. Vértes z 20 sodelavci: Tata, eine mittelpaläolithische Travertin-Siedlung in Ungarn 522

Petru Peter: G. Ulbert, Der Lorenzberg bei Epfach. Die frührömische Militärstation 524

Jeločnik Aleksander: Maria R. Alföldi, Die Konstantinische Goldprägung — Untersuchungen zu Ihrer Bedeutung für Kaiserpolitik und Hofkunst 526

Petru P. in S.: J. Garbsch, Die norisch-pannonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert 528

Sedlar Nada: Restaurierung und Konservierung 530

Korošec Viktor: G. Neumann, Gesten und Gebärden in der griechischen Kunst 531
Reallexikon der Assyriologie 533

Šašel Jaro: R. Gruendel, Addenda bibliographica praecipue ad CIL e periodico L'Année épigraphique nominato excerpta 534
A. Degrassi, Inscriptiones Latinae liberae rei publicae: imagines 535

Gulevski Kiril: R. de Vaux O. P., L'archéologie et les manuscrits de la Mer Morte 536

Jesse Staško: Bibliografija 539

Zamenjava knjig 559

Z * označene razprave in poročila so referati keltskega simpozija v Mariboru oktobra 1964.

* études et rapports pronnocés lors du symposium celtique à Maribor en octobre 1964.

Ljubljana

ARHEOLOŠKI VESTNIK
ACTA ARCHAEOLOGICA
XVII

Izdala
Slovenska akademija znanosti in umetnosti
v Ljubljani

Natisnilo
ČP DELO — obrat Triglavska tiskarna v Ljubljani
v avgustu 1967

Naklada 1000 izvodov

PUBLIKACIJE ARHEOLOŠKE VSEBINE, KI JIH JE IZDALA SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI

Josip Korošec: Poročilo o izkopavanju na Ptujskem gradu leta 1946, Ljubljana 1947. 62 str. + XVII tab. 8°.

Josip Korošec: Slovansko svetišče na Ptujskem gradu. Ljubljana 1948. 76 str. + III tab. + 32 slik + 18 skic. 8°.

Josip Korošec: Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu. Ljubljana 1950. 368 str. + LXXXIX tab. + 1 pril. 8°.

Jože Kastelic-Božo Škerlj: Slovanska nekropola na Bledu. Arheološko in antropološko poročilo za leto 1948. Ljubljana 1950. 103 str. + 21 slik + X tab. + 1 pril. 8°.

Arheološka poročila. Poročilo o izkopavanju v Ljubljani, Novem mestu in na Panorami v Ptuju. Ljubljana 1950. 112 str. + XXXIX tab. + 3 pril. 8°.

Josip Klemenc: Ptujski grad v kasni antiki. Ljubljana 1950. 100 str. + XLVIII tab. + 2 pril. 8°.

Franjo Ivaniček: Staroslovenska nekropola v Ptuju. Rezultati antropoloških istraživanja. Ljubljana 1951. 234 str. 4°.

Josip Korošec: Prazgodovinska naselbina na Ptujskem gradu. Ljubljana 1951. 273 str. + LV tab. + 6 pril. 8°.

Razprave III. Ljubljana 1953. 335 str. + 69 tab. + 21 pril. 8°.

Francè Starè: Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani. Ljubljana 1954. 135 str. + LXXXV tab. + 2 pril. + 2 zvd. 8°.

Josip Korošec: Arheološke ostaline v Predjami (Razprave IV/1). Ljubljana 1956. 64 str. + XLIX tab. + 1 pril. 8°.

Stanko Pahič: Drugo žarno grobišče v Rušah (Razprave IV/3). Ljubljana 1957. 75 str. + XXVI tab. + 11 pril. 8°.

Stane Gabrovec: Prazgodovinski Bled. Ljubljana 1960. 91 str. + 1 slika + XL tab. + 2 pril. 8°.

Jože Kastelic: Slovanska nekropola na Bledu. Poročilo o izkopavanjih leta 1949 in 1951. Ljubljana 1960. 43 str. + XVI tab. + 1 pril. 8°.

Josip Korošec: Prazgodovinsko kolišče pri Blatni Brezovici. Ljubljana 1963. 67 str. + 32 tab. + X pril. 8°.

Arheološki vestnik II/1—2. Ljubljana 1951. 277 str. 8°.
Arheološki vestnik III/1—2. Ljubljana 1952. 338 str. 8°.
Arheološki vestnik IV/1—2. Ljubljana 1953. 365 str. 8°.
Arheološki vestnik V/1—2. Ljubljana 1954. 425 str. 8°.
Arheološki vestnik VI/1—2. Ljubljana 1955. 382 str. 8°.
Arheološki vestnik VII/1—4. Ljubljana 1956. 500 str. 8°.
Arheološki vestnik VIII/1—4. Ljubljana 1957. 355 str. 8°.
Arheološki vestnik IX—X/1—4. Ljubljana 1958—1959. 341 str. 8°.
Arheološki vestnik XI—XII. Ljubljana 1960—1961. 288 str. 8°.
Arheološki vestnik XIII—XIV. Ljubljana 1962—1963. 581 str. 8°.
Arheološki vestnik XV—XVI. Ljubljana 1964—1965. 404 str. 8°.

Naslov za zamenjavo: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Biblioteka Poštni predal 323-VI, Ljubljana, Jugoslavija

ARCHAEOLOGICAL PUBLICATIONS EDITED BY THE SLOVENE ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

Josip Korošec: Report on Archaeological Excavations on the Castle-hill of Ptuj in 1946. Ljubljana 1947. 62 pp. + XVII tables. 8°.

Josip Korošec: The Old Slav Sanctuary on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1948. 76 pp. + III tables + 32 phot. + 18 drawings. 8°.

Josip Korošec: The Old Slav Burial Place on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1950. 368 pp. + LXXXIX + 1 app. 8°.

Jože Kastelic-Božo Škerlj: The Slav Necropolis at Bled. Archaeological and Anthropological Report for 1948. Ljubljana 1950. 103 pp. + 21 drawings + X tables + 1 app. 8°.

Archaeological Reports. Reports on Excavations in Ljubljana, at Novo mesto and on the Panorama of Ptuj. Ljubljana 1950. 112 pp. + XXXIX tables + 3 app. 8°.

Josip Klemenc: Le château de Ptuj à l'époque de la décadence romaine. Ljubljana 1950. 100 pp. + XLVIII tables + 2 app. 8°.

Franjo Ivaniček: Ancient Slav Necropolis at Ptuj. Results of Anthropological Researches. Ljubljana 1951. 254 pp. 4°.

Josip Korošec: A Prehistoric Settlement on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1951. 273 pp. + LV tables + 6 maps. 8°.

Dissertationes III. Ljubljana 1953. 335 pp. + 69 tables + 21 maps. 8°.

Francè Starè: Illyrische Funde aus der Eisenzeit in Ljubljana. Ljubljana 1954. 135 pp. + LXXXV table + 2 app. + 2 maps. 8°.

Josip Korošec: The Archaeological Remains at Predjama (Dissertationes IV/1). Ljubljana 1956. 64 pp. + XLIX tables + 1 maps. 8°.

Stanko Pahič: Das zweite Urnenfeld in Ruše (Dissertationes IV/3). Ljubljana 1957. 75 pp. + XXVI tables + 11 maps. 8°.

Stane Gabrovec: The Prehistory of Bled. Ljubljana 1960. 91 pp. + 1 drawing + XL tables + 2 app. 8°.

Jože Kastelic: The Slav Necropolis at Bled. Report on Excavations in 1949 and 1951. Ljubljana 1960. 43 pp. + XVI tables + 1 app. 8°.

Josip Korošec: Der Pfahlbau bei Blatna Brezovica. Ljubljana 1963. 67 pp + 32 tables + X app. 8°.

Acta Archaeologica	II/1—2. Ljubljana 1951. 277 pp. 8°.
Acta Archaeologica	III/1—2. Ljubljana 1952. 358 pp. 8°.
Acta Archaeologica	IV/1—2. Ljubljana 1953. 365 pp. 8°.
Acta Archaeologica	V/1—2. Ljubljana 1954. 425 pp. 8°.
Acta Archaeologica	VI/1—2. Ljubljana 1955. 382 pp. 8°.
Acta Archaeologica	VII/1—4. Ljubljana 1956. 500 pp. 8°.
Acta Archaeologica	VIII/1—4. Ljubljana 1957. 355 pp. 8°.
Acta Archaeologica	IX—X/1—4. Ljubljana 1958—1959. 341 pp. 8°.
Acta Archaeologica	XI—XII. Ljubljana 1960—1961. 288 pp. 8°.
Acta Archaeologica	XIII—XIV. Ljubljana 1962—1963. 581 pp. 8°.
Acta Archaeologica	XV—XVI. Ljubljana 1964—1965. 404 pp. 8°.

Adress for exchange of publications: The Library of the Slovene Academy of Sciences and Arts. Post office box 323-VI, Ljubljana, Yugoslavia

S. GABROVEC

SREDNJELATENSKO OBDOBJE V SLOVENIJI
ZUR MITTELLATÈNEZEIT IN SLOWENIEN

Priloga — Beilage

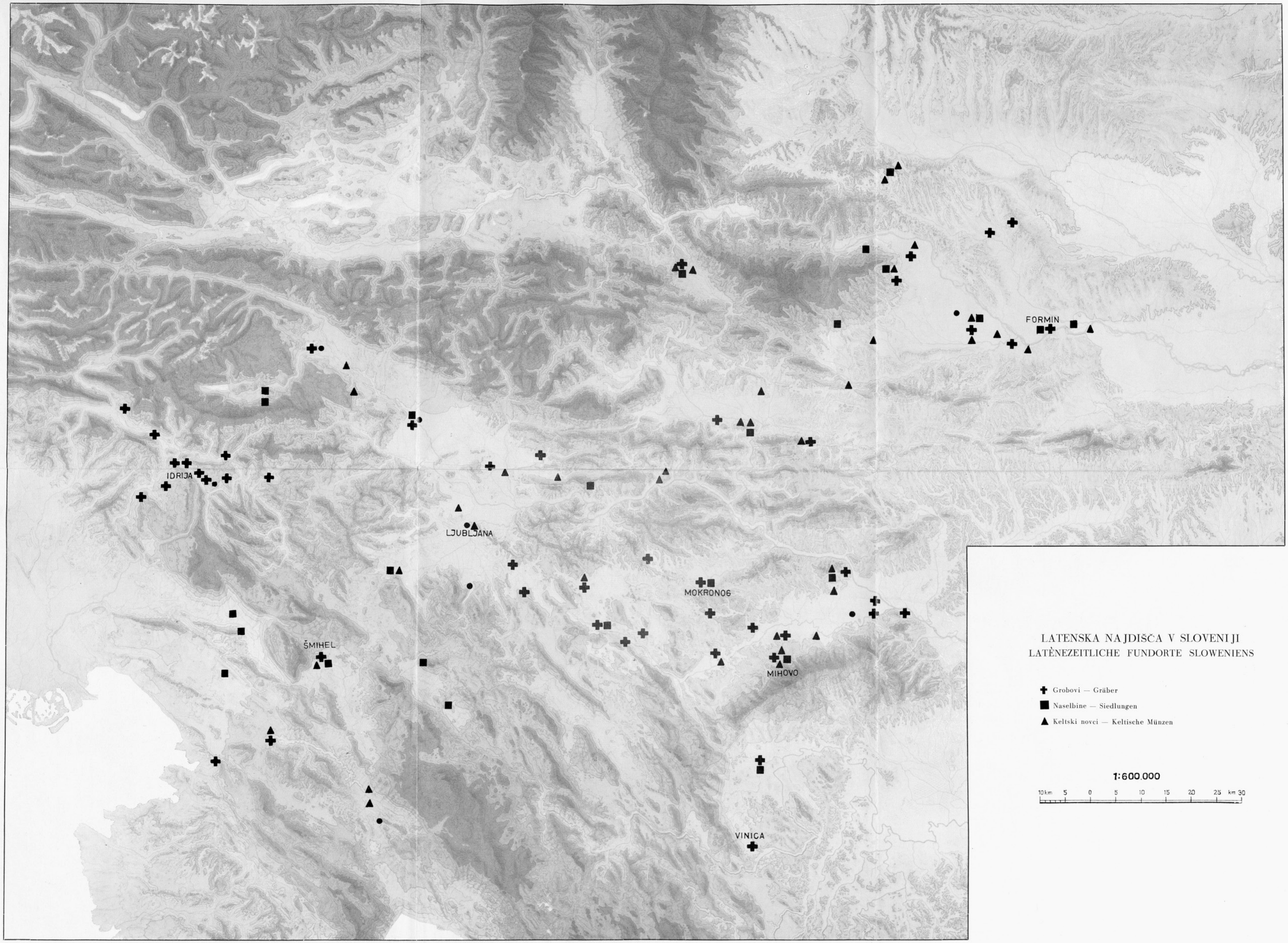

LATENSKA NAJDIŠČA V SLOVENIJI
LATÈNEZEITLICHE FUNDORTE SLOWENIENS

✚ Grobovi — Gräber
■ Naselbine — Siedlungen
▲ Keltski novci — Keltische Münzen

1:600.000

10km 5 0 5 10 15 20 25 km 30

P. PETRU - T. KNEZ - A. URŠIČ

POROČILO O RAZISKOVANJIH NEVIODUNUMA

BERICHT ÜBER DIE AUSGRABUNGEN IN DRNOVO

Priloga — Beilage 2a—c

Priloga 2a — Beilage 2a

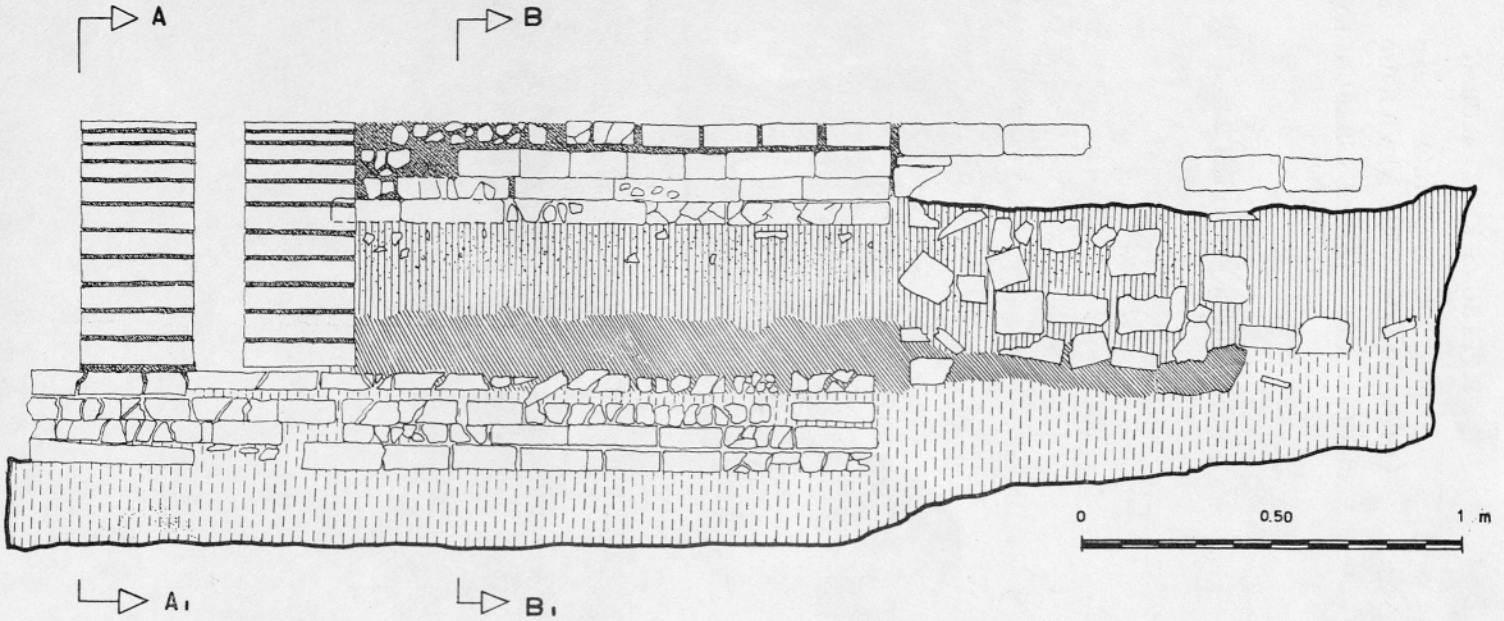

Velika vas, stranski pogled na kurišče opekarske peči. Oznaka plasti je ista kot na prilogi 2b
Seitenansicht des Brennofens

Priloga 2b — Beilage 2b

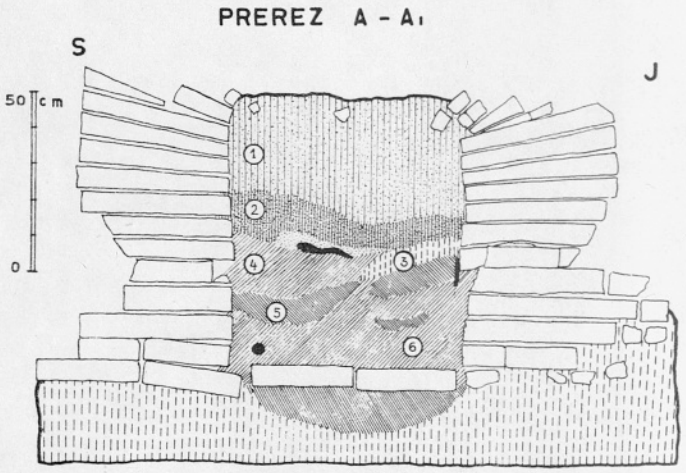

Velika vas, kurišče opekarske peči, pogled z zahoda. Plasti označujejo: 1. ožgano rdeče rjavo glino pomešano s subhumusom; 2. žlindro in pod njo plast peska; 3. rumeno ilovico; 4. rjavo sivo glino pomešano s peskom; 5. ožgano rdečo glino pomešano s peskom; 6. delno ožgano rjavo sivo glino. Pod temeljnima opekama — s povešeno šrafuro naznačena plast pomeni — intaktno, toda ožgano glino
Vorderansicht des Brennofens

Priloga 2c — Beilage 2c

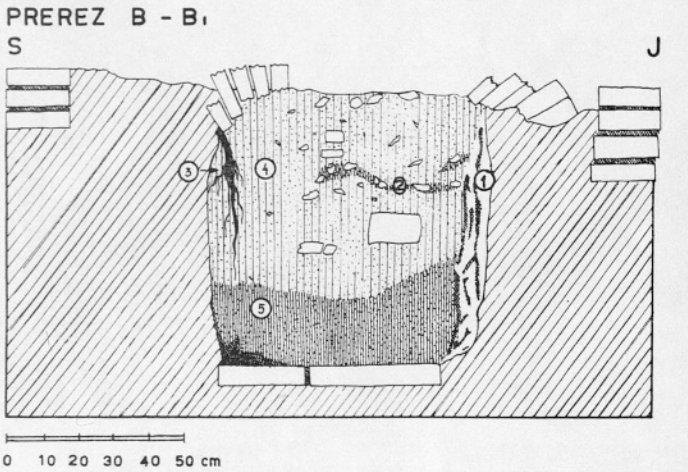

Velika vas, kurišče opekarske peči, pogled na plasti sredi trutjega oboka. Plasti označujejo: 1. žlindro; 2. vijoličasto ožgano plast peska in drobcev opeke; 3. korenino; 4. svetlo rdečo ožgano plast gline in subhumusa pomešano z drobci opeke; 5. žlindro svetlo in temno sive barve, mešano z glino in peskom
Profil der Schichten in der Mitte des Brennofens

S. GABROVEC

LATEN NA GORENJSKEM
DIE LATÈNEZEIT IN OBERKRAIN

Priloga — Beilage

SITUACIJSKI NAČRT

Gradišče „DUNAJ" pri Jereki

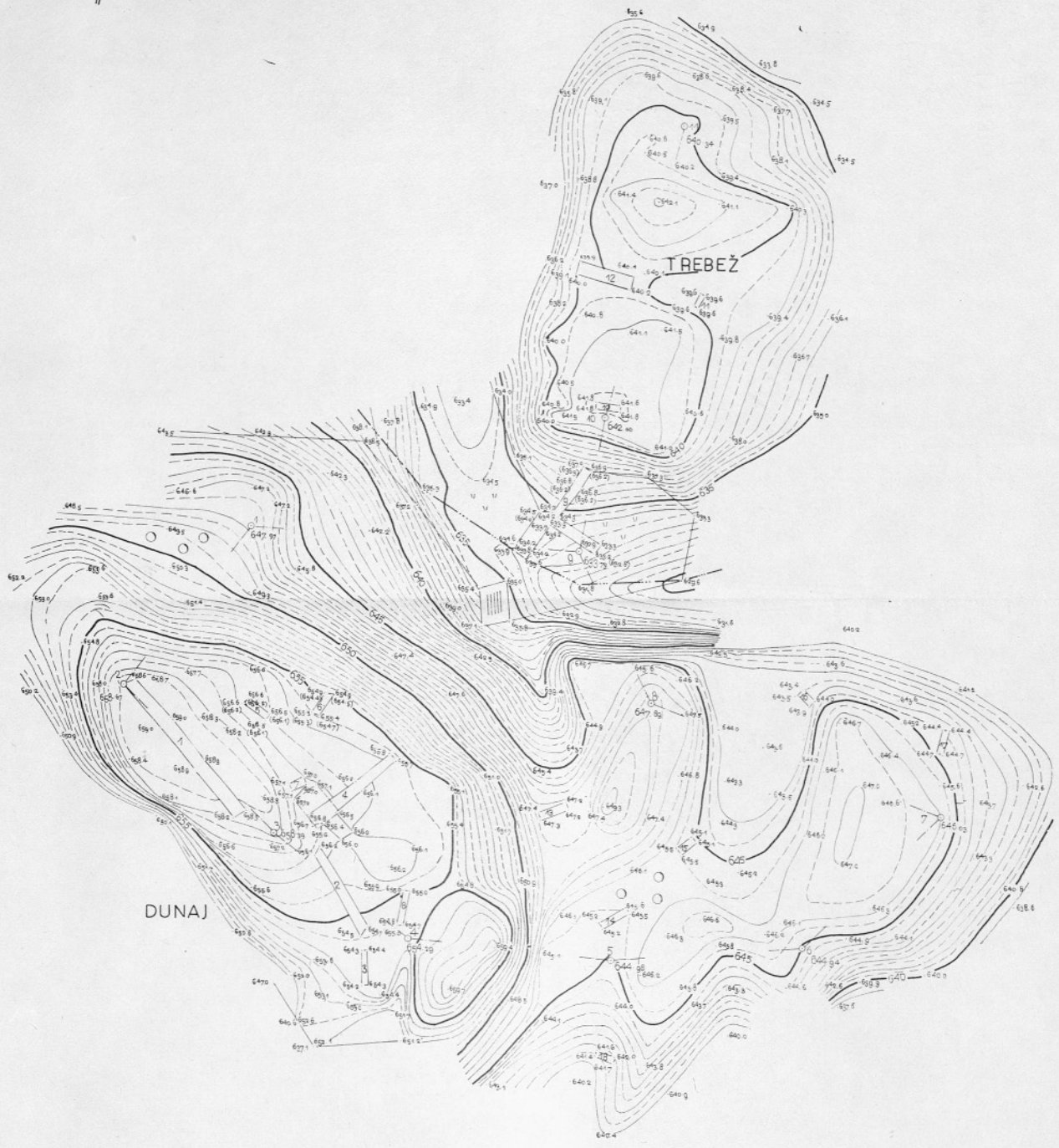

Izmerila: Valič B. geom., Maretič D. geom.

Jereka-Dunaj. Geodetski posnetek. Merilo 1 : 1000

P. PETRU - T. KNEZ - A. URŠIČ

POROČILO O RAZISKOVANJIH NEVIODUNUMA

BERICHT ÜBER DIE AUSGRABUNGEN IN DRNOVO

Priloga — Beilage 1

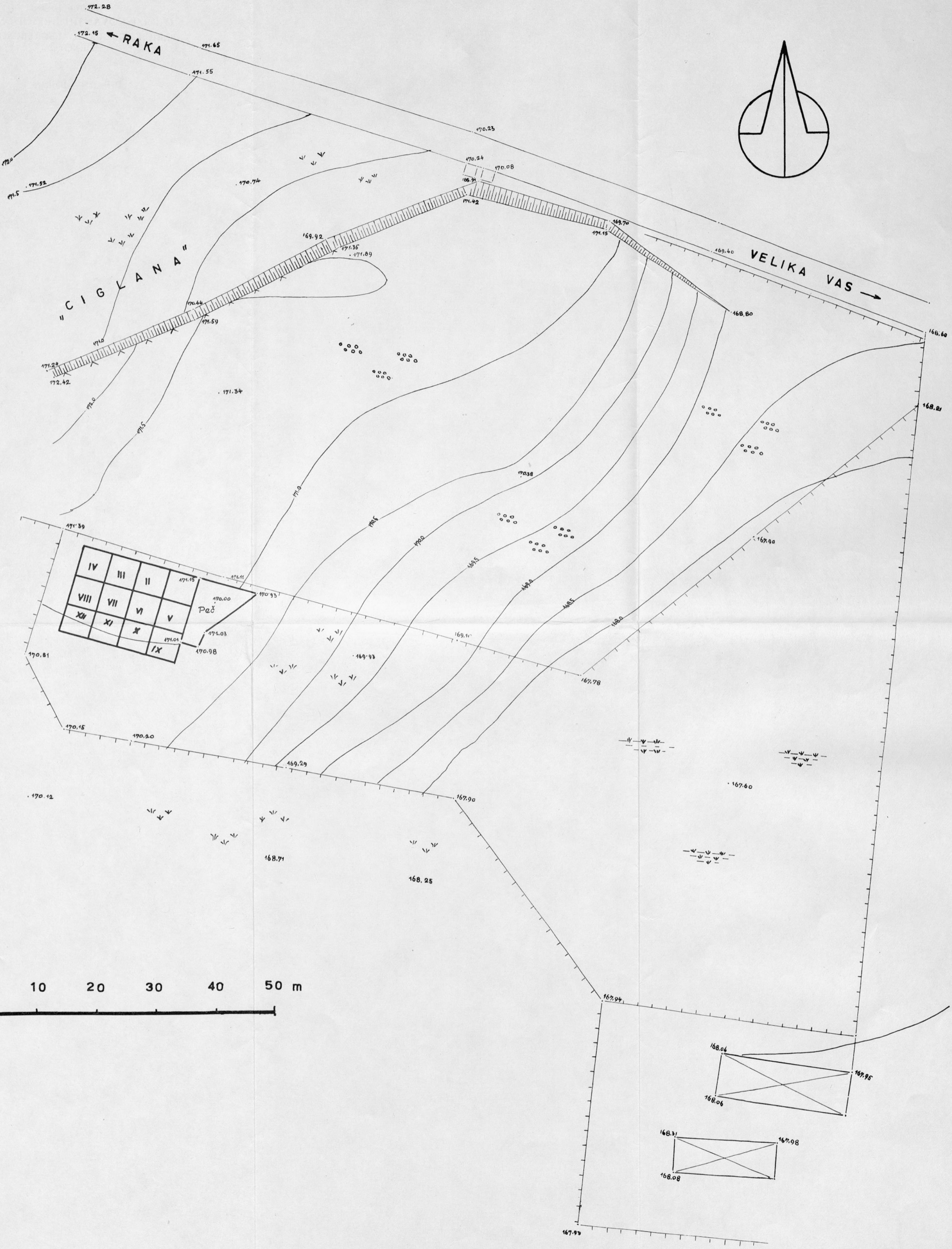

Položaj sond v Veliki vasi; ekvidistanca plastnic 0,50 m. Izmeril in narisal Katastrski urad Krško
Lage der Sonden in Velika vas

PLESNIČAR-GEC L.

ZAŠČITNO IZKOPAVANJE STAVBE OB TRŽAŠKI CESTI V LJUBLJANI

LES FOUILLES DE PROTECTION D'UNE CONSTRUCTION ROMAINE AUPRÈS DE LA TRŽAŠKA CESTA À LJUBLJANA

Priloga — Annexe 3, 4

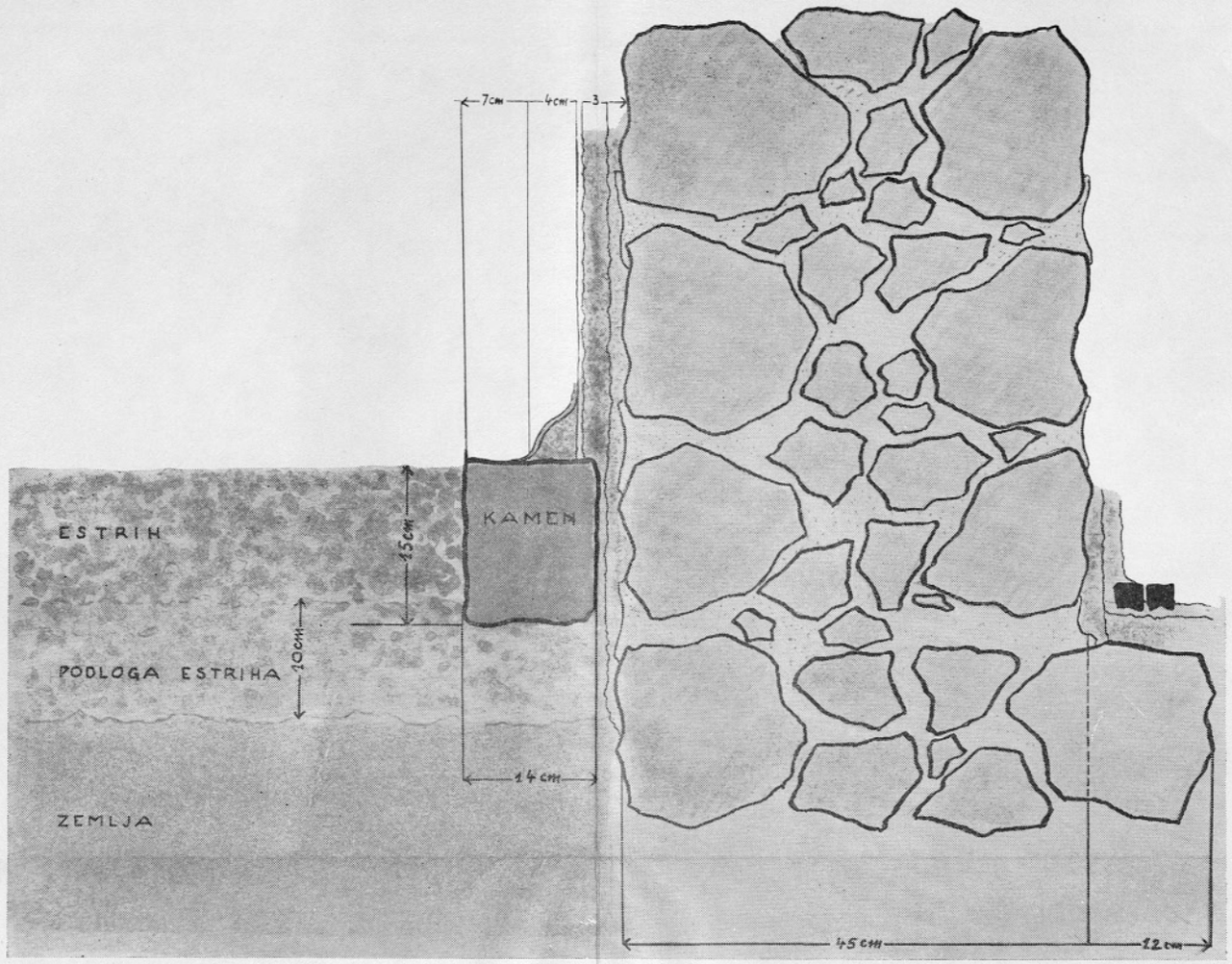

Prerez zida in tlaka v prostoru št. 1
Profil du mur et du pavé de la place nro 1

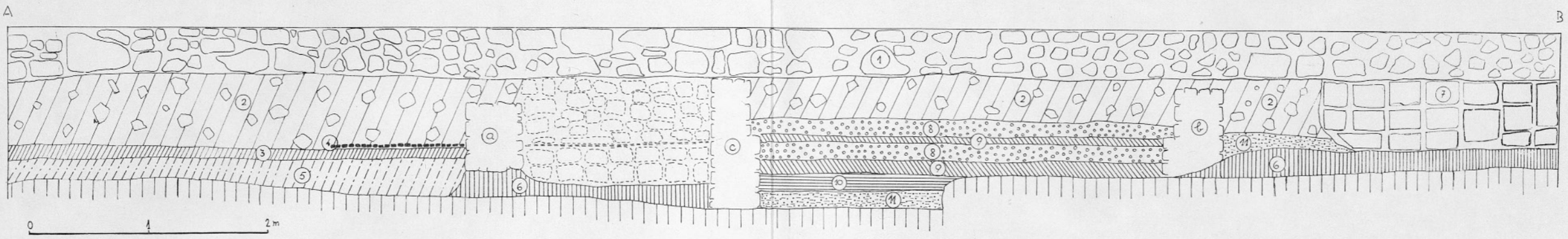

Opis profila 1
Description du profil 1

1. Pločnik Tržaške ceste — Le trottoir de la Tržaška cesta. — 2. Ruševinska plast — La couche des décombres. — 3. Estrih — L'estrigue. — 4. Mozaik — La mosaïque. — 5. Podlaga estriha — Le fondement de l'estrigue. — 6. Rjava zemlja — La terre brune. — 7. Srednjeveški zid — Le mur médieval. — 8. Svetlo rjava prst pomešana s prodom — La terre brune clair mêlée de gravier. — 9. Sivo blato — La boue grise. — 10. Prod z malto — Du gravier avec mortier. — 11. Ilovka — La terre glaise

PLESNIČAR-GEC L.

ZAŠČITNO IZKOPAVANJE STAVBE OB TRŽAŠKI CESTI V LJUBLJANI

LES FOUILLES DE PROTECTION D'UNE CONSTRUCTION ROMAINE AUPRÈS DE LA TRŽAŠKA CESTA À LJUBLJANA

Priloga — Annexe 1, 2

Priloga 1 — Annexe 1

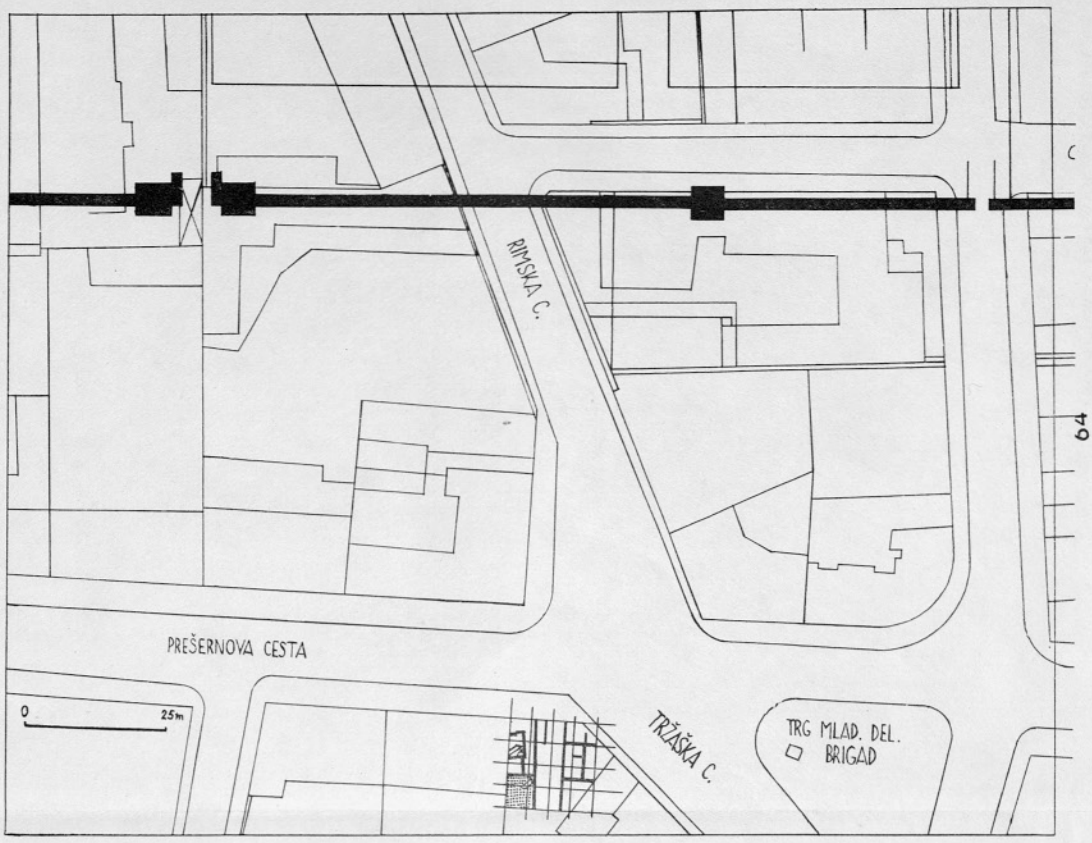

Situacija rimske stavbe na Trgu Mladinskih delovnih brigad
Situation du bâtiment romain sur la Place des Brigades de la jeunesse travaillante

Priloga 2 — Annexe 2

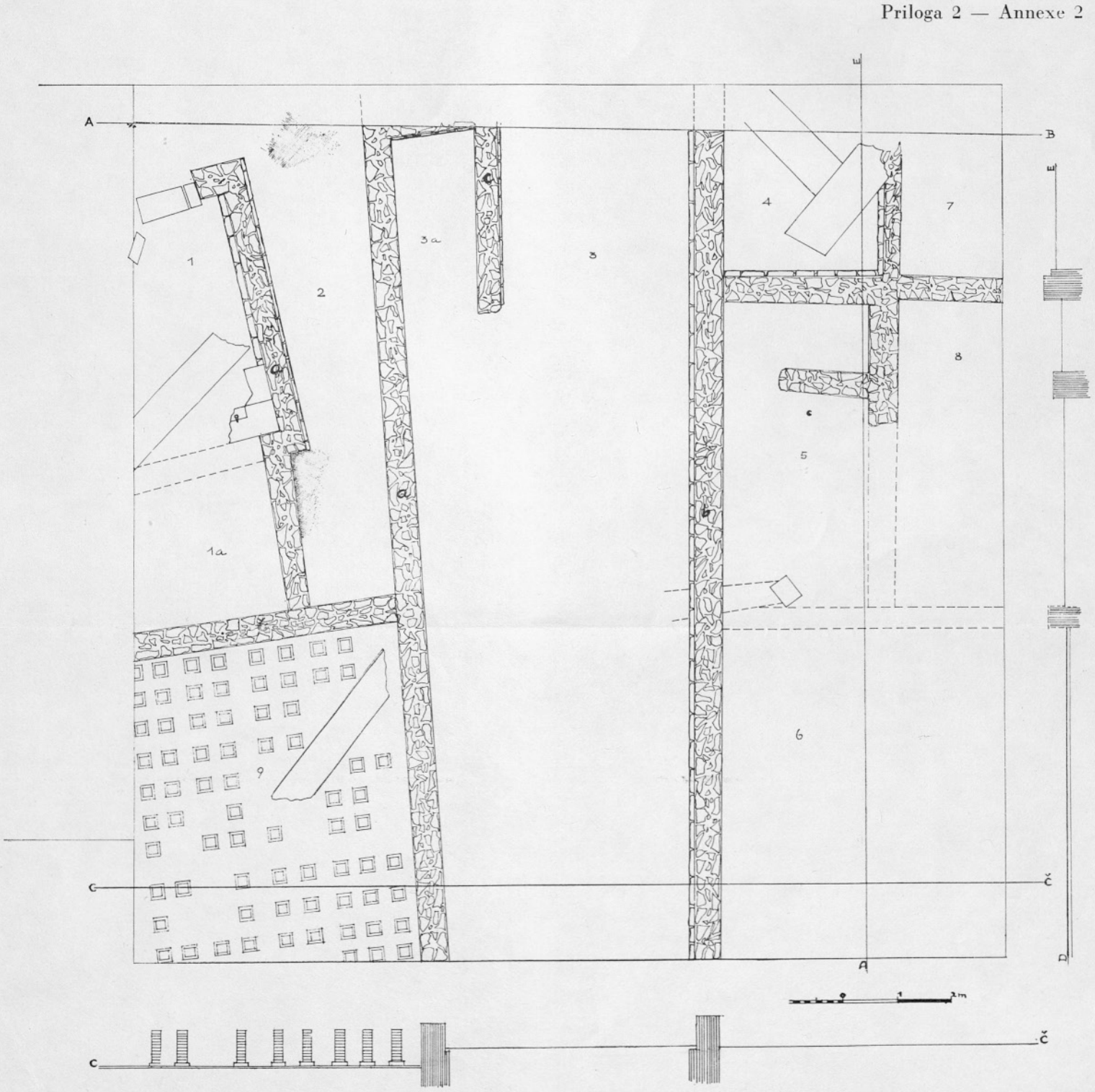

Situacija odkopanega predela
Situation de la partie fouillée et déblayée

P. PETRU - T. KNEZ - A. URŠIČ

POROČILO O RAZISKOVANJIH NEVIODUNUMA

BERICHT ÜBER DIE AUSGRABUNGEN IN DRNOVO

Priloga — Beilage 3

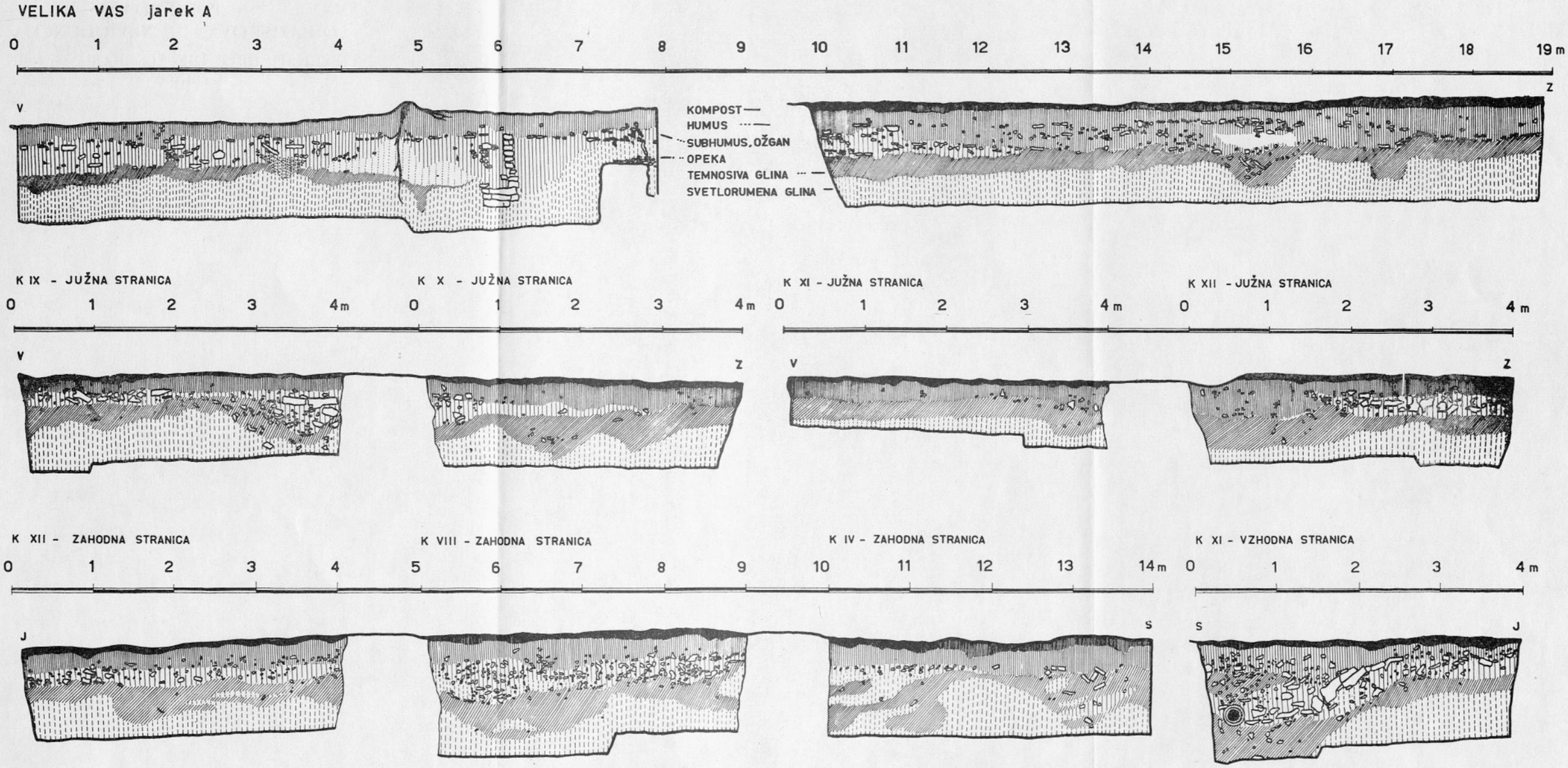

Velika vas, profili sondažnih jarkov in kvadrantov na manipulacijskem prostoru antične opekarne (risala J. Šubert)
Profile der Sonden und Quadranten in Velika vas